

E-ISSN: 2147-1185

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ®

JOURNAL OF THE HUMAN AND
SOCIAL SCIENCE RESEARCHES

İtobiad

YIL- YEAR: 2021

Cilt-Volume : 10

Sayı- Issue : 4

Ekim -Kasım- Aralık

October- November- December

İSTANBUL / TÜRKİYE

Since 2012 -10 th Years

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
itobiad

Cilt/Volume:10 Sayı/ Issue: 4

Ekim–Kasım-Aralık / October–November–December 2021

ISSN: 2147-1185

SAHİBİ / OWNER

Mustafa Süleyman ÖZCAN- itobiadmuhasebe@gmail.com
Eyüp-İstanbul

BAŞ EDİTÖR/ EDITOR IN CHIEF

Assoc. Prof. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU -itobiad@itobiad.com
Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology, Bolu-TURKEY
Assist Prof. Dr. Can DOĞAN- can.dogan@ibu.edu.tr,
Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Fine Arts, Bolu-TURKEY

ALAN EDİTÖRLERİ/ FIELD EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN- ofhabergetiren@hotmail.com
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
Asist Prof. Dr. Mehmet HABERLİ – mehmethaberli@gmail.com, Bilecik-TURKEY
Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Science
Assoc. Prof. Dr. Şükrü MADEN – sukrumaden@karabuk.edu.tr
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
Assist Prof. Dr. Can DOĞAN- can.dogan@ibu.edu.tr,
Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Fine Arts, Bolu-TURKEY
Assoc. Prof. Dr. Erhan TECİM – erhantecim@gmail.com
Selcuk University, Sociology, Konya-TURKEY
Asist Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR – gologlu.cennet@gmail.com, Balıkesir-TURKEY
Bandırma Onyedil Eylül University

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Jose Ramos Pires MANSO-pmanso@ubi.pt
Universidade De Beira,-PORTUGAL
Prof. Dr. Jose Luis MIRALLO – miralles@unex.es
University of Zaragoza-SPAIN
Prof. Dr. Georgi MARINOV –georgi.marinov@gmail.com
University of Economics Varna-BULGARIA
Dr. Maciej MILCZANOWSKI – macm@poczta.onet.pl
Rzeszow University-POLAND
Dr. Muhammad Uhaib AS'AD-uhaibm@yahoo.com
Islamic University of Kalimantan-INDONESIA
Assoc. Prof. Dr. Tetiana KUSHNAREVA – kushnareva_t@mail.ru
Vernadsky Federal University-RUSSIA
Assoc. Prof. Dr. Şükrü MADEN – sukrumaden@karabuk.edu.tr
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
Asist Prof. Dr. Tuğrul TEZCAN – ttezcantobiad.com
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
Dr. Macario G. GAYETA-doc.aiyo@gmail.com
University of the East Caloocan, PHILIPPINES
Dr. Nagmi AİMER-najmimuftah@gmail.com
Higher Institute of Marine Sciences Techniques, Sabratha- LIBYA
Assoc. Prof. Dr. Ihor HURAK- ihorhurak@gmail.com
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk- UKRAINE
Assoc. Prof. Dr. Ömer Faruk HABERGETİREN- ofhabergetiren@hotmail.com
Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk-TURKEY
Prof. Dr. Esmail ABOUNOORİ- esmail.abounoori@semnan.ac.ir
Semnan University-IRAN
Assist Prof. Dr. Yuliya BİLETSKA- yuliyabiletska@karabuk.edu.tr
Karabuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Karabuk-TURKEY
Asist Prof. Dr. Mehmet HABERLİ – mehmethaberli@gmail.com
Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Science- Bilecik-TURKEY
Dr. Maksym DOICHYK- maksvdok@ukr.net
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, UKRAINE
Assist Prof. Dr. Ahmad ALI- ahmadali.pak@yandex.com
Abdul Wali Khan University-Pakistan
Assist Prof. Dr. Can DOĞAN- can.dogan@ibu.edu.tr,
Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Fine Arts, Bolu-TURKEY
Asist Prof. Dr. Cennet GÖLOĞLU DEMİR – gologlu.cennet@gmail.com, Balıkesir-TURKEY
Bandırma Onyedil Eylül University

Assoc. Prof. Dr. Erhan TECİM – erhantecim@gmail.com
Selcuk University, Sociology Konya-TURKEY
Assoc. Prof. Dr. Zaur Memmedov - dr.z.i.mammadov@gmail.com
Lankaran State University, AZERBAIJAN

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ / ENGLISH LANGUAGE EDITORS

Uzman, Rukiye YEŞİLAY- profesyoneltercume@hotmail.com
Asist. Mustafa SUNA- mustafasuna@karabuk.edu.tr
Uzman, Cihat KIZILER- c.kiziler@outlook.com

SOSYAL MEDYA / SOCIAL MEDIA

Mehmet Şerif BİLEN- itobiadt@gmail.com

HAKEM KURULU / REFEREE BOARD

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi [itobiad], en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır. / **Bu konuda genel bilgi için** www.itobiad.com **Journal of the Human and Social Science Researches [itobiad]** uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential. **For detailed information, please click here:** www. itobiad.com

ADRES/ADDRESS

Eyüp-İSTANBUL

e-posta: itobiad@itobiad.com

DİZİNLENME BİLGİLERİ / ABSTRACTING AND INDEXING SERVICES

[itobiad] Tubitak-Ulakbim **TR Dizin**, Index Islamicus, EBSCO, Modern Language Association (MLA), IPISA, ULRICH'S (Proquest), J-Gate, DRJI, Index Copernicus, Academic Journal Database, Asos, SJournals, Academic Journals Database, Türk Eğitim İndeksi (TEİ), EuroPub, İlahiyat Atıf Dizi (Davet), Sobiad **For detailed information, please click here:** www. itobiad.com

 <p>“itobiad: İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi yılda dört kez yayınlanan hakemli, akademik uluslararası bir dergidir. itobiad'da yayınlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın dili Türkçe olmakla beraber diğer dillerde de yazılar yayınlanmaktadır. Yayınlanan yazıların bütün yayın hakları itobiad'a ait olup, yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınamaz. Yazıların yayınlanıp yayınlanmamasından yayın kurulu sorumludur.”</p>
 <p>“Itobiad: Journal of the Human and Social Sciences Researches is a peer-reviewed, international journal published four times a year. The scientific and legal responsibility of the articles published in itobiad belongs to the authors. Although the language of publication is Turkish, articles are published in other languages. All publication rights of the published articles belong to itobiad and cannot be printed, reproduced or transferred to the electronic media in whole or in part without the permission of the publisher. The editorial board is responsible for publishing the articles. ”</p>

İçindekiler/Contents

3033/3043	Jenerik/Generic
Makaleler/Articles	
3044/3067	Fatma YEŞİLKUŞ & Onur Başar ÖZBOZKURT & Emel BAHAR Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerine Profesyonel Uygulamalar: Nitel Bir Araştırma Professional Practices on Strategic Human Resources Management: A Qualitative Research
3068/3090	Harun ALKAN Şemsiyye-i Bayramiyye'den Şeyhoğlu Baba Yusuf b. Halil Sivrihisari'nin (ö.918/1512) Halvet Anlayışı From Shamsiyya-Bayramiyya Seyhoglu Baba Yusuf Bin Halil Sivrihisari's Understanding of Khalwa
3091/3109	Emine ERDEN KAYA & Merve Suna ÖZEL ÖZCAN International Migration and The Rise of Islamophobia as A "New Racism" Type Uluslararası Göç ve İslamofobinin Bir "Yeni Irkçılık" Çeşidi Olarak Yükselişi
3110/3131	Fatih KONAK & Semra AYAN CİVELEK Veri Zarflama Analizi ve Topsis Yöntemi ile Finansal Performans Değerlendirmesi: BİST Teknoloji Endeksi Uygulaması Financial Performance Evaluation With Data Envelopment Analysis and Topsis Method: BIST Technology Index Application
3132/3155	Serkan ÜNAL & İstemi ÇÖMLEKÇİ Borsa İstanbul Alt Pazar Balonunun Belirleyicileri Determinants of Borsa Istanbul Small-Cap Bubble
3156/3172	Etem YEŞİLYURT Mikro Öğretim Yöntemi ve Örnek Ölçme-Değerlendirme Formunun Geliştirilmesi Micro Teaching Method and the Development of Sample Measure-Evaluation Form
3173/3190	Şaduman YILDIZ The Analysis of the Validity of the Phillips Curve in Turkey via the Fourier Cointegration and Causality Tests Türkiye'de Phillips Eğrisi'nin Geçerliliğinin Fourier Eşbütünleşme ve Fourier Nedensellik Testleri ile Analizi

- 3191/3218 | Sema AYDIN CERAN
21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Fen Eğitiminin Bugünü ve Geleceği: Türkiye Perspektifinde Bir Analiz
Present and Future of Science Education in the Context of 21st Century Skills: An Analysis from the Perspective of Turkey
- 3219/3242 | Onur DEMİREL
Covid-19 Pandemisi Sürecinde Destekleyici Gıda Takviyesi Talebini Etkileyen Faktörlerin Analizi
A Study on the Determination of the Factors that Affect Nutritional Supplement Demand During the Covid-19 Pandemic
- 3243/3263 | Mevlüt Can KOÇAK & Olgun KÜÇÜK
Review of TV Series in the Context of Verbal Violence and Marginalization Against the Low-Income Group
TV Dizilerinin Alt Gelir Grubuna Yönelik Sözlü Şiddet ve Ötekileştirme Bağlamında İncelenmesi
- 3264/3281 | Funda CİVEK & Tolga ULUSOY
Cam Tavan Sendromu ve Yetenek Yönetimi: Kavramsal Bir Değerlendirme
Glass Ceiling Syndrome and Talent Management: A Conceptual Assessment
- 3282/3315 | Elif Hatun KILIÇBEYLİ
Saar Statü Referandumu: 1935 yılında Nazi Kartpostal Propagandası Üzerine İnceleme
The Examination on the Nazis' Postcard Propaganda for the 1935 Saar Status Referendum
- 3316/3344 | Mehmet BAĞÇIVAN
Kur'an Yorumunda Tarihsel Bağlamın Sınırlayıcılığının Problemleri
Problems of the Limitation of the Historical Context in the Interpretation of the Qur'an
- 3345/3368 | Tuba ŞAHİNOĞLU & Melahat BATU AĞIRKAYA
Dışsal Şokların Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkisinin Ampirik Analizi
Empirical Analysis of the Effect of External Shocks on Turkey's Economic Growth
- 3369/3397 | Duygu BAYSAL KURT & Orhan ÇOBAN
Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki İmalat Sanayi Endüstri İçi Ticaretin Belirleyicileri
The Determinants of Intra-Industry Trade in The Manufacturing Industry Between Turkey and The European Union Countries
- 3398/3420 | Ali ALTINER & Oğuzhan SUNGUR
Türkiye'de Döviz Kuru ve Enflasyon Arasında Zamanla Değişen Nedensellik İlişkisi: 1989-2020 Dönemi İçin Kanıtlar
The Time-varying Causality Between Exchange Rates and Inflation in Turkey: Evidence From 1989-2020

- 3421/3434 | Yılmaz TOKTAŞ
- Impact of The Real Effective Exchange Rate on Turkey's Bilateral Trade With 27 European Union Countries: FADL Cointegration**
Reel Efektif Döviz Kurunun Türkiye'nin AB-27 ile İkili Ticareti Üzerine Etkisi: FADL Eşbütünleşme
- 3435/3455 | Ramazan ÇELİK & Nesrin NEZİR KÖSE
- Türkiye-Yunanistan Sınırdaki Mülteci Krizinin Söylem Analizi Bağlamında Değerlendirilmesi: Hürriyet ve Kathimerini Örneği**
Evaluation of the Refugee Crisis on the Turkey-Greece Border in the Context of Discourse Analysis: Example of Hurriyet and Kathimerini
- 3456/3474 | Hasan TERZİ & Mehmet APAN & Abdulkadir ATAR
- Firmaların Konvansiyonel Banka ve Katılım Bankası Tercihini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Karabük İlinden Kanıtlar**
A Qualitative Research on Determining the Factors Affecting Conventional and Interest-Free Bank Choices: Evidence From Karabuk Province
- 3475/3495 | Davut GÜREL
- Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarına Göre "Siyasi İktidar": Bir Metafor Çalışması**
According to Social Studies Prospective Teachers "Political Power": A Metaphor Study
- 3496/3525 | Abdullah ŞAHİN
- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin ve E-Öğrenmeye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi**
The Examination of Digital Literacy Levels and Attitudes towards E-Learning of Religious Culture and Moral Knowledge Pre-service Teachers
- 3526/3545 | Buket KARATOP
- End-To-End Strategic Planning Model Proposal with Artificial Intelligence**
Yapay Zekâ ile Uçtan Uca Stratejik Planlama Modeli Önerisi
- 3546/3567 | Erhan CANİKOĞLU
- Russia's Foreign Policy in the Near Abroad: A Challenge for the Global and Regional Rivalry**
Küresel ve Bölgesel Rekabet Işığında Rusya'nın "Yakın Çevre" Politikası
- 3568/3584 | Abdullah KARAKAYA & Abdüssamed UZ
- Emniyet Teşkilatında Sosyal Medya Kullanımı: Instagram Örneği**
The Use of Social Media in Police Department: The Instagram Case

- 3585/3609 | Serenat İSTANBULLU
- Melezleşmenin Kültür Ürünlerine Yansıması Bağlamında İki Çalgı: Bağmani ve Yaybüş**
Two Instruments in the Context of the Reflection of Hybridization on Cultural Products: Bagmani and Yaybus
- 3610/3638 | Ufuk Önder SERDAR
- Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin Biçim Özellikleri Açısından Tahlili**
Form Analysis of Compusition Named Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı)
- 3639/3666 | Çağrı ŞEN & Ebru ŞEN
- Türkiye’de Balkan Türkleri ve Mübadele Derneklerinde Yürütülen Kültürel ve Eğitsel Müzik Faaliyetleri**
Cultural and Educational Music Activities Conducted in Balkan Turks and Exchange Associations in Turkey
- 3667/3684 | Fatih GÜÇLÜ
- İslami Hisse Senedi Piyasalarında Finansal Sıkıntı Riskinin Altman-Z ve Springate Modelleri ile İncelenmesi: Katılım 50 Endeksi Örneği**
An Analysis of Financial Distress Risk in Islamic Stock Markets Using Altman-Z and Springate Models: Evidence from Participation 50 Index
- 3685/3710 | Yalçın YALMAN
- Çalışanlara Dönük Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Kurumsal İtibara Etkisi: Sivas’ta Bir İmalat İşletmesi Örneği**
The Impact of Corporate Social Responsibility Activities Regarding Employees on Corporate Reputation: An Example of a Manufacturing Enterprise in Sivas
- 3711/3741 | Hüseyin ASLAN & Ayşegül ERÖZYÜREK
- Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi ile Öğretmenlerin Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki**
The Relationship Between the Levels of Democracy in the School Administration and the Psychological Well-Being of the Teachers
- 3742/3765 | Mukadder ÖZKAN BARDAKCI & Beyza KUTLUATA
- Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Aile Yaşamına Etkisi: Nitel Bir Çalışma**
The Effect of Having a Disabled Child on Family Life: A Qualitative Study
- 3766/3793 | Murat YORULMAZ
- Orta Asya ile İlişkileri Bağlamında Hindistan’ın Enerji Rotası ve Transit Hatlar Çıkmazı**
India’s Energy Route and Transit Pipelines Deadlocks in the Context of the Relations with Central Asia

- 3794/3817 | Recep YÜNER
Alevî Geleneğinde Doğum Ritüelleri
Birth-Related Rituals in Alevi's Tradition
- 3818/3833 | Yasemin YALÇIN & Hasanali Kağan KURNAZ
Spor Merkezlerine Üye Olan Bireylerin Duygusal Yeme ve Sosyal Fizik Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi
Examination of Emotional Eating and Social Physical Anxiety Levels of Individuals Member of Sports Centers
- 3834/3852 | Tahir BİLİRLİ
Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi Örneği
Rushdiye Schools from Modern Educational Institutions in the Ottoman Empire: Çaycuma Rushdiye School Example
- 3853/3867 | Beliz Ziyade AKBAŞ & Yavuz Selim KALELİ & Attila ÖZDEK
Güzel Sanatlar Liselerinde Kullanılan Bağlama Ders Kitaplarındaki Alıştırma ve İlgili Türkülerin Hedef Davranış Bakımından İncelenmesi
Investigation of Exercises and Related Songs in Bağlama Textbooks Used in Fine Arts High Schools in Terms of Target Behavior
- 3868/3883 | Tuncay KARATEKE
2012 Sonrası MEB İstatistiklerinde İmam Hatip Ortaokulları/Liseleri Üzerine Bir Değerlendirme
An Evaluation of Imam Hatip Secondary / High Schools in the Statistics of the Ministry of Education after 2012
- 3884/3898 | Bilal TUNÇ & Meryem CANBAY
Makedonya'daki Türklerin Özgürlük Mücadelesinde Yücel Teşkilatının Yeri ve Önemi
The Place and Importance of the Yücel Organization in the Freedom Struggle of the Turks in Macedonia
- 3899/3917 | Ayça DEMİRCİ ÖZAY
Oryantalizmin Operaya Yansıması: Bağdat Berberi Örneği
Reflection of Orientalism on Opera: The Barber of Baghdad Example
- 3918/3942 | Fikret SÖZBİLİR
Sosyal Medya Kullanımının Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisi
The Effect of Social Media Usage on Attitude Towards Digital Technology
- 3943/3958 | Osman Nuri DEMİR
Tanrı'nın Sesi Vicdan ve Hakikate Ulaşmanın Muharrik Gücü Olarak Havâtır Kavramı
The Concept "Thoughts into heart" (*Havâtır*) as the Voice of God, Conscience and the Move Power of Reaching the Truth

3959/3978 | Bilal TAŞKIN

Erken Dönem Bir İbâzî Teorisyeni: Abdullah b. Yazîd el-Fezârî'nin (II. -III. yüzyıl) Kitâbü't-tevhîd'i ve Kelâmî Perspektifi

An Early Ibâzî Theoretician: 'Abd Allâh b. Yazîd al-Fazârî's (II.-III. century)
Kitâbü't-tawhîd and his Kalâmî Perspective

itobiad

3979/3983 | **Yayın Esasları/Writing and Publishing Policies**

Publication Principles & Representation of Footnotes and Reference

Editör / Editor

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi - Journal of the Human and Social Science Researches [itobiad] yayın hayatına başladığı 2012 senesinden günümüze kadar siz akademisyenlere hizmet etme heyecanı ile yoluna devam etmektedir. Uluslararası birçok indeks, veritabanı vb. saygın platformlarda yer alan İtobiad Dergisi, ilk günkü gibi yayın politikasından asla taviz vermeden başarılı bir şekilde **10. Yılı**nı tamamlamıştır.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Sosyal Bilimler alanında hazırlanmış tüm bilimsel çalışmalara önem vermektedir. Bu sebeple tarafınıza iletilen değerli eserleriniz gizlilik esası içerisinde, hakkaniyete riayet edilerek değerlendirilmektedir. Dergide ilk günden bu güne 1316 çalışma yayınlanmış olup, 687 adet ise reddedilmiştir.

DergiPark Sisteminde yapılan **(2016)** yeni güncelleme sonrasında **31.12.2021** tarihine kadar **3.621.200** kişi makale indirimi yapmıştır.

Dergi olarak Türkiye’de ilk, yeni bir projeyi hayata geçirmiş oluyoruz. Dergimizde yayınlanacak olan siz değerli akademisyenlerin makalelerini videoda takdim etme imkânı sunuyoruz. Zoom üzerinden yapacağınız 10 ila 15 dk arası video kaydınızı ve formata göre hazırlanmış CV’nizi bizlere iletmenizi bekliyoruz.

Göndermiş olduğunuz bu kayıtlar tarafımızca hazırlanarak gerek makalelerinizin jeneriğinde gerekse çeşitli sosyal medya platformlarında yer alması sağlanacaktır. Böylelikle hem sizlerin tanıtımı hem makalenizin daha fazla okurla buluşması gerçekleştirilmiş olacaktır. Birlikte daha fazla projelerde buluşmak dileğiyle.

Tüm Akademisyenlerimize huzur dolu, sağlık ve afiyetle geçecek çalışmalar temenni ediyoruz.

Teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU

Editör

[itobiad], 2021, 10 (4): 3044-3067

<p>Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerine Profesyonel Uygulamalar: Nitel Bir Araştırma</p> <p>Professional Practices on Strategic Human Resources Management: A Qualitative Research</p> <p>Video Link: https://youtu.be/Wr8d3WIWJdM</p>	
<p>Fatma YEŞİLKUŞ Doktorant, Tarsus Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü PhD Student, Tarsus University, Graduate Education Institute fatma_yesilkus@tarsus.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-7749-9562</p> <p>Onur Başar ÖZBOZKURT Doç. Dr., Tarsus Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu Assoc. Prof., Tarsus University, Higher Vocational School, onurozbozkurt@tarsus.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-2325-2433</p> <p>Emel BAHAR Doç. Dr., Tarsus Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu Assoc. Prof., Tarsus University, Higher Vocational School, ebahar@tarsus.edu.tr / Orcid ID: 0000-0001-6070-1835</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 18.06.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 18.10.2021
Yayın Tarihi / Published	: 20.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Yeşilkuş, F. , Özbozkurt, O. B. & Bahar, E. (2021). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerine Profesyonel Uygulamalar: Nitel Bir Araştırma . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3044-3067 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/954517>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerine Profesyonel Uygulamalar: Nitel Bir Araştırma *

Öz

İnsan kaynakları yönetimi (İKY), öncelikle organizasyonların hedeflerine ulaşma çabalarına bağlı olarak verimliliğin ve etkililiğin artırılması, büyüme, hizmetlerin iyileştirilmesi ve karşılaşılması muhtemel olan krizlerle baş edilebilmesi noktasında kullanılan kilit bir yönetim aracıdır. Ancak, organizasyonların yoğun rekabet ortamı ve çevresel zorluklara maruz kalması ve beşerî sermayenin üretimdeki öneminin ve organizasyonel verimlilik üzerindeki temel rolünün anlaşılması, hemen her organizasyon için insan kaynaklarının stratejik olarak yönetilmesini gerekli kılmıştır. Bu nedenle çalışma, yoğun rekabet ortamıyla birlikte değişen iş dünyasına uyum gösterebilmek amacıyla insan sermayesinin, geleneksel insan kaynakları yönetimi yaklaşımının aksine stratejik insan kaynakları yönetimi (stratejik İKY) çerçevesinde yönetilmesinin kritik öneme sahip olduğunu ileri sürmektedir. Buradan hareketle, ilgili literatürde stratejik İKY üzerine birçok nicel çalışmanın bulunması, nitel çalışmaların ise kısıtlı sayıda olması sebebiyle bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Bununla birlikte çalışmada, ölçüt örnekleme yöntemi kapsamında belirlenmiş İK profesyoneli ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme sonucunda elde edilen verilerin "NVivo 12" nitel analiz programı aracılığıyla içerik ve betimsel analizi gerçekleştirilerek temalar belirlenmiştir. Analiz sonucunda, İK profesyonelinin sırasıyla stratejik İKY, güven ve bağlılık, kurum içi iletişim ve nöro İKY temalarına vurgu yaptığı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın, Türkçe literatürde stratejik İKY uygulamalarına ilişkin gerçekleştirilen nitel çalışmaların kısıtlı sayıda olması ve İK profesyonelinin deneyim ve görüşlerini aktarması nedeniyle literatüre ve uygulayıcılara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Stratejik İKY, Güven, İletişim, Nöro-İKY, İK Profesyoneli

Professional Practices on Strategic Human Resources Management: A Qualitative Research

Abstract

Human resource management (HRM) is a key management tool used primarily to increase efficiency and effectiveness, grow, improve services and cope with possible crises depending on the efforts of organizations to

* Toros Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 19.02.2021 tarih ve 17 no'lu kararı ile etik Kurul izni alınmıştır.

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"
[itobiad]

ISSN: 2147-1185
10 the Years

reach their goals. However, the fact that organizations are exposed to intense competition and environmental challenges, and the understanding of the importance of human capital in production and its fundamental role in organizational efficiency has necessitated the strategic management of human resources for almost every organization. Therefore, the current study suggests that it has a critical significance to manage human capital within the framework of strategic human resources management (strategic HRM), in contrast to the traditional human resources management (HRM) approach, to adapt to the changing business world caused by the intensely competitive environment. In this sense, since there are many quantitative studies on strategic HRM in the related literature and the limited number of qualitative studies, it was used the phenomenology design, one of the qualitative research methods, in this study. In addition to that, an in-depth interview was held with an HR professional determined by the criterion sampling method. The data obtained from the interview were analyzed through the “NVivo 12” qualitative analysis program and the themes were determined via the content and descriptive analysis. As a result of the analysis, it was seen that the HR professional emphasized the themes of strategic HRM, trust and engagement, internal communication, and neuro HRM, respectively. It was expected that the current study contributes to the literature and practitioners due to the limited number of qualitative studies on strategic HRM practices in the Turkish literature and sharing experiences and opinions of HR professionals.

Keywords: Strategic HRM, Trust, Communication, Neuro-HRM, HR Professional

Giriş

Dinamik iş gücü piyasası ve küresel rekabet organizasyonların iş kararlarını daha hızlı almaları ve bu kararları uygulamaları konusunda organizasyonlar üzerinde itici güç oluşturmaktadır (Abdulraziq, 2020, s. 169; Becton ve Schraeder, 2009, s. 11). Böylesine yoğun bir rekabet ortamında ise organizasyonun hayatta kalması için “işletmenin omurgası” olarak ifade edilen insan kaynakları (İK) ön plana çıkmakta ve organizasyondaki insan kaynakları, sürdürülebilir rekabet avantajı elde edebilmek için stratejik kaynaklar olarak kabul edilmektedir (Alharty ve Bin Marni, 2020, s. 2). Bu anlamda İK, bir kuruluşun temel sermayesi olarak ele alındığından; organizasyonların İK alanındaki misyonu ve bu alanın yönetimi, organizasyonel hedef ve stratejilerinin gerçekleştirilmesi doğrultusunda kritik önem arz etmektedir (Zamanzadeh vd., 2020, s. 319).

Organizasyonlarda insan kaynakları yönetimi (İKY), öncelikle organizasyonların hedeflerine ulaşma çabalarına bağlı olarak verimliliğin ve

etkililiğın artırılması, büyüme, hizmetlerin iyileştirilmesi (Lawler ve Mohrman, 2003, s. 2) ve karşılaşılmaları muhtemel olan krizlerle baş edilebilmesi noktasında kullanılan kilit bir yönetim aracıdır (Shafi vd., 2020, s. 238). Açık bir ifadeyle, İKY, işletmelerin stratejik kaynakları olan çalışanların yönetimini ifade etmekte ve müşterilere ve paydaşlara verilen operasyonel ve performans taahhütlerini karşılamak maksadıyla gereken yetenekleri organizasyona çekmesine ve organizasyonda tutmasına odaklanmaktadır (Dessler ve Chhinzer, 2020, s. 2).

Organizasyonların maruz kaldığı yoğun rekabet ortamı ve çevresel zorluklar, hemen her organizasyon için insan kaynaklarının stratejik olarak yönetilmesi gerektiğini (Alomari, 2020, s. 565; Misbah ve Budiyanto, 2020, s. 727) ve İKY süreçlerinin geleneksel idari odak noktalarından daha stratejik bir iş kapsamına dönüştürülmesiyle bireysel ve organizasyonel performansı iyileştirdiğini ortaya çıkarmıştır (Becton ve Schraeder, 2009, s. 11). Bu çerçevede stratejik insan kaynakları yönetimi (stratejik İKY), organizasyonun misyonunun ne olduğunu ve bu amaca ulaşmak için nelerin yapılmasını tanımlamakla birlikte (Daley, 2012, s. 120) İKY sisteminin işleminde kilit unsurlar olan iş görenlerin, paydaşların ve organizasyondaki diğer oyuncuların; organizasyonel sistemi oluşturan iç ve dış diğer bireylerle olan ilişkilerini ve iletişimini iyileştirmesi ve organizasyonun uzun vadeli hayatta kalması noktasında gereken çabayı stratejik olarak yöneten ana birim olarak açıklanmaktadır (Jackson vd., 2014, s. 2).

Buradan hareketle, bu çalışma, organizasyonların yoğun rekabet ortamıyla birlikte değişen iş dünyasına uyum gösterebilmek amacıyla çalışan yönetiminin geleneksel İKY yaklaşımının aksine stratejik İKY çerçevesinde yönetilmesinin gereklilik arz ettiğini ileri sürmektedir. Nitekim, organizasyonel performansın artırılmasında merkezi öneme sahip olan İKY'nin (Paul ve Anantharaman, 2003; Alleyne vd., 2005; Chand ve Katou, 2007; Katou, 2008; Kesen, 2014; Hot Turan, 2017; Fareed vd., 2020), stratejik İKY modeline göre şekillenmesi noktasında bu çalışmada dijital televizyon yayıncılığı alanında hizmet veren uluslararası bir işletmede görev yapan İK profesyoneli ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir.

İnsan Kaynakları Yönetiminden Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimine Doğru

İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY)

Ekonominin giderek daha fazla hizmet odaklı ve emek yoğun olmaya devam etmesi; toplumların demografik özelliklerinde dikkat çeken nüfus artışı, iş gücünün yaşlanması ve mevcut işler için daha fazla eğitime ihtiyaç duyulması; yetki ve düzenleme yasalarının organizasyonlar üzerinde derin

bir etkisinin olması ve yönetici ile çalışanların seçimi, geliştirilmesi ve ücretlendirilmesindeki artan karmaşıklık ve zorluklar gibi mevcut eğilimler, İK profesyonellerine ek yükler getirerek İKY'nin önemini artırmakta ve organizasyonel rolünün yeniden değerlendirilmesi ve genişletilmesi çağrısında bulunmaktadır (Devanna vd., 1981, ss. 51-52). Bu anlamda, günümüz organizasyonları, hızlı değişimler altında rekabet etmenin avantajlarından yararlanmak için insan kaynaklarını en etkin şekilde yönetmek zorundadır (Çobanoğlu, 2018, s. 833).

İKY; bir organizasyonda personel yönetimine odaklanan, organizasyona nitelikli yetenekleri seçen, motivasyon, ücretlendirme, iletişim, sağlık, güvenlik gibi konularda iş görenlere yön veren belirli bir iş birimidir (Afzal vd., 2013, s. 173). Açık bir ifadeyle organizasyonlardaki İK birimleri; çalışanların işe alınması, eğitim ve geliştirme, performans değerlendirme ve ödüllendirme gibi bir dizi faaliyetten sorumlu olmakla birlikte endüstriyel ilişkilere, yani örgütsel uygulamaların hükümet yasalarından kaynaklanan düzenlemelerle dengelenmesine odaklanmaktadır (Rihan, 1998, s. 1).

Schneider ve Bowen (1993, s. 42), İKY'nin temel boyutlarının; çalışanların görev performansının kolaylaştırılması, çalışanlara geri bildirim sağlama, ödül ortamı oluşturma ve bilgi paylaşma gibi denetleyici davranışlarda bulunulması, çalışanların kariyer gelişimi için organizasyonel uygulamaların gerçekleştirilmesi, organizasyonun imajının oluşturulması ve organizasyona yeni dahil olan iş görenlerin oryantasyonu, bilgilendirilmesi ve resmi hale getirilmesi için gerekli uygulamaların düzenlenmesi olduğuna dikkat çekmişlerdir. Ek olarak Cascio (2015, s. 6); çalışanların yönetilmesinde özellikle iş gereksinimlerinin belirlenmesinin, işin uygun adaylarla yapılmasının, nitelikli adayların seçilmesi ve terfi ettirilmesinin, çalışanların ödüllendirilmesinin, çalışanlar ile yöneticiler arasında uyumlu ilişkilerin yer aldığı ve çalışanların sağlığının ve güvenliğinin önemsendiği bir organizasyon kültürünün oluşturulmasının; İKY'nin temel sorumlulukları arasında yer aldığına vurgu yapmıştır.

İKY, kurumsal ve bireysel hedeflere ve sonuçlara ulaşmada temel bir yeterlilik oluşturmada ve sürdürülebilir rekabet avantajı yaratmada kilit bir etmen olmaktadır (Demo vd., 2012, s. 398). Bu anlamda İKY, organizasyonların sürekli gelişiminde ve büyümesinde merkezi öneme sahip olan "insan varlıklarının" kolektif tutumları, becerileri, yetenekleri ve bilgi birikimiyle (Rahman ve Al Mamun, 2013, s. 13) organizasyonel performansın artırılmasını amaçlamaktadır (Vermeeren vd., 2014, s. 1). Nitekim, İKY'nin organizasyonel performans üzerindeki etkisi özellikle nicel araştırma bağlamında uzun yıllar ele alınmış ve bu kapsamda gerçekleştirilen nicel ve nitel araştırmalarından bazılarını sistematik olarak Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. İK Uygulamalarının Organizasyonel Etkilerine İlişkin Sistematik Literatür Taraması

YIL	YAZAR(LAR)	ANALİZ TÜRÜ	ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	SONUÇ
2003	Paul ve Anantharaman	Nicel Analiz	Hindistan, Bangalore ve Chennai'deki 34 çok uluslu yazılım şirketinde çalışan 370 iş gören üzerinde anket gerçekleştirilmiştir.	İKY uygulamaları olan kariyer gelişimi, performans değerlendirme ve ücretlendirmenin organizasyona bağlılığı artırdığı ve organizasyonel performansa olumlu yönde etki gösterdiği bulunmuştur.
2005	Alleyn vd.	Nitel Analiz	Barbados'taki 75 otel arasından 16 otelde çalışan İK yöneticileri ile görüşme tekniği gerçekleştirilmiştir.	Yöneticilerin öncelik olarak müşterilere kaliteli hizmet sunmaya odaklandığı ve bunun için de eğitim düzeyine ve nitelikli personele öncelik verildiği görülmüştür.
2007	Chand ve Katou	Nicel Analiz	Hindistan'da üç ve beş yıldızlı otellerin İK yöneticilerinden elde edilen 439 anket analiz edilmiştir.	Sonuçlar, otel performansının; İKY'nin başlıca sistemleri olan işe alma ve seçme, insan gücü planlaması, iş tasarımı, eğitim ve geliştirme, kalite çemberi ve ödeme ile anlamlı ve olumlu bir ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir.
2008	Katou	Nicel Analiz	Yunan imalat sektöründeki 600 organizasyon arasından 23 organizasyon seçilmiş ve 178 çalışan üzerinde uygulanan anketlerden elde edilen veriler analize tabi tutulmuştur.	Araştırma sonucunda, İKY çıktılarının ve İKY politikalarının örgütsel performans üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır.
2010	Trifunovska ve Trifunovski	Nitel Analiz	İsveç'teki çok uluslu işletmelerde çalışan dokuz üst düzey yönetici ile görüşme tekniği gerçekleştirilmiştir.	Çok uluslu işletmelerin İKY'ye sahip olmaları gerektiği ve bireylere göre farklılık gösteren motivasyon faktörünün yalnızca İKY aracılığıyla mümkün olabileceği gözlemlenmiştir.
2011	Moideenkutty vd.	Nicel Analiz	Umman'daki 87 işletmede çalışan 296 iş gören üzerinde anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.	Yüksek katımlı İKY uygulamalarının, organizasyonel performans ile olumlu bir ilişkisinin olduğu görülmüştür.
2013	Türen vd.	Nicel Analiz	Ankara ili OSTİM Sanayi Bölgesi'nde, Elektrik Elektronik ile Teknoloji ve Bilişim alt sektöründe faaliyet	İKY uygulamaları ile Bilgi ve İletişim Teknolojileri yeteneğinin çalışanların iş performansını doğrudan olumlu ve anlamlı yönde

Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerine Profesyonel Uygulamalar: Nitel Bir Araştırma

			gösteren 167 işletme yöneticisine anket tekniği uygulanmıştır.	etkilediği tespit edilmiştir.
2014	Kesen	Nitel Analiz	Kayseri'deki 91 adet imalat ve hizmet işletmesindeki iş görenlerden elde edilen 425 anketten elde edilen veriler analiz edilmiştir.	İKY uygulamalarından personeli seçme ve işe alma, takım çalışması, çapraz eğitim ve performansları hakkında çalışanlara geri bildirim vermenin, çalışan performansını artırdığı sonucu ortaya çıkmıştır.
2015	Chuang vd.	Nitel Analiz	Taichung'da yer alan bir işletmedeki 341 çalışan üzerinde anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.	Araştırma sonucunda, İK uygulamalarındaki ekip oryantasyonu ve iç müşteri memnuniyetinin organizasyonel performans üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.
2017	Hot Turan	Nitel Analiz	İstanbul ilindeki beş İK yöneticisi ile görüşme tekniği gerçekleştirilmiştir.	İK yöneticilerinin çalışanların eğitim ve gelişimlerine destek sağlaması; çalışanın bireysel performansı, organizasyonun performansı ve organizasyonun kârlılığı üzerinde olumlu etkisi olduğu bulunmuştur.
2018	Üzüm ve Uçkun	Nitel Analiz	Kocaeli ilindeki kamu işletmelerinden 113 işletmeye, yarı-yapılandırılmış soruların yer aldığı anket tekniği uygulanmış ve işletme yetkilileriyle görüşme yapılmıştır.	İKY'nin başlıca sistemi olan performans değerlendirmelerinin klasik ve çağdaş performans değerlendirme yöntemleri aracılığıyla gerçekleştirildiği görülmüştür.
2018	Alarcon	Nitel Analiz	Çeşitli sektörlerden 18 katılımcı ile görüşme tekniği uygulanmıştır.	Yönetici-koç ve çalışan ilişkilerinin olumlu olmasının örgütsel bağlılığı artırdığı görülmüştür.
2019	Kareem ve Hussein	Nitel Analiz	Irak'ın ilk on üniversitesinde yer alan yedi devlet üniversitesinde çalışan akademisyenler ve iş görenler üzerinde anket uygulaması gerçekleştirilmiş ve 104 anket analize uygun görülmüştür.	Eğitim ve geliştirme, örgütsel gelişim ve kariyer gelişimi gibi İK uygulamaları ile çalışan performansı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin var olduğu bulunmuştur.
2020	Alshammari	Nitel Analiz	Suudi Arabistan Krallığı hizmet sektörlerinde çalışan 215 İK yöneticisi üzerinde anket uygulaması	İKY'nin; organizasyonel öğrenme, bilgi yönetimi yetenekleri ve organizasyon kültürü üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu ve organizasyonel

			gerçekleştirilmiştir.	performansın artırılmasında etkili olduğu tespit edilmiştir.
2020	Fareed vd.	Nitel Analiz	Pakistan'daki çeşitli Telekom işletmelerinde çalışan İK mesleğinde engin deneyime sahip on İK yöneticisi ile derinlemesine görüşme tekniği gerçekleştirilmiştir.	Kapsamlı İK politikalarının organizasyon kültürünü oluşturmada ve sürdürülebilir rekabet avantajı elde edebilmede kilit bir unsur olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Kaynak: Yazarlar tarafından ilgili literatür derlenerek oluşturulmuştur.

Tablo 1'de yer alan nicel ve nitel araştırmalar sonucunda da görüldüğü üzere organizasyonel performansın artırılması ve ayırt edici bir yetkinlik olarak sürdürülebilir rekabet avantajının elde tutulmasında İK uygulamaları merkezi öneme sahiptir. Ancak; Rahman ve Al Mamun (2013, s. 13)'ün da dikkat çektiği üzere üretkenliğin ve zorlu müşteri ihtiyaçlarının arttığı ve yeni teknolojilerin geliştiği dinamik iş dünyası giderek daha küresel ve talepkâr hale gelmiş ve organizasyonlar bu rekabet ortamında hayatta kalabilmek için daha stratejik yöntemleri operasyonlarına ve birimlerine dâhil etmeye başlamıştır. Bu çerçevede, stratejik İKY modeli, insan kaynakları yönetiminin gelenekselliğinden farklı olarak (Condrey, 2005, s. 1) yöneticilerin daha verimli çalışmasını ve rekabetçi bir ortamda organizasyonun misyonlarını gerçekleştirmeye odaklanmalarını sağlayan kilit bir unsur olarak ortaya çıkmıştır (Mesch vd., 1995, s. 398).

Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi

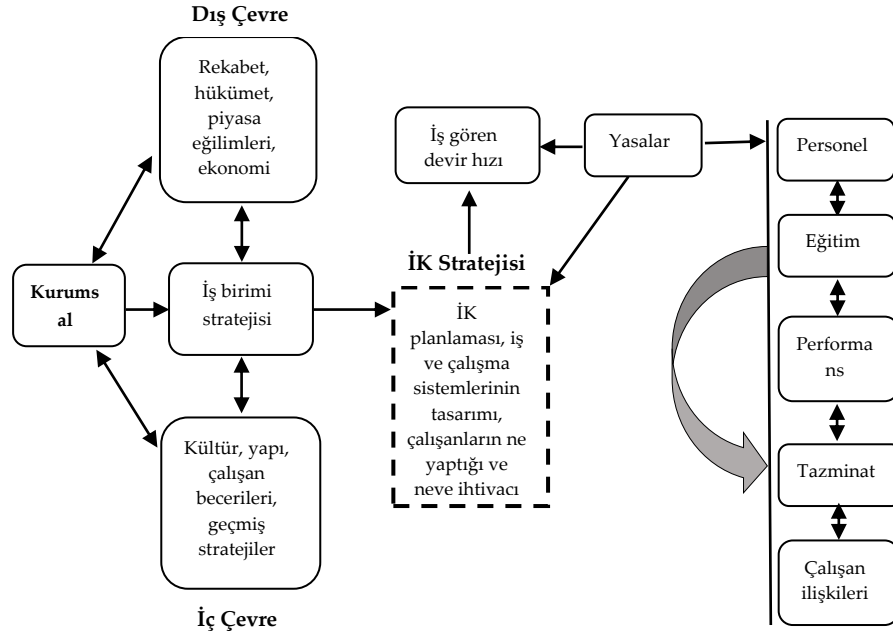
Dinamik ve sürekli değişen iş çevresi göz önünde bulundurulduğunda, herhangi bir organizasyondaki İKY sisteminin de durağan ve sabit kalmayacağını kabul etmek gerekmektedir (Gilani vd., 2012, s. 225). Bu anlamda, stratejinin; yönetim tarafından zorunlu olarak uzun vadeli, rasyonel bir yaklaşım çerçevesinde İKY sistemlerine entegre edilmesi önem arz etmektedir (Tyson, 1997, s. 279).

Stratejik İKY büyük ölçüde entegrasyon ve adaptasyonla ilgilidir. Özellikle İK politikalarının işletmenin stratejisi ve stratejik ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmesini ifade etmektedir. İK politikalarının dış çevre ile uyumuna ek olarak iç çevredeki bölüm yöneticileri ve çalışanlar tarafından benimsenmesi ve kabul edilmesine odaklanılmaktadır (Schuler, 1992, s. 18; Jackson vd., 2018, s. 42). Stratejik İKY; organizasyonun stratejisini geliştirmekle birlikte dinamik çevre koşullarına göre kendisini de geliştirmekte ve dönüştürmektedir. Farklı bir ifadeyle, İK yöneticilerinin stratejik çerçevede hareket edebilmesi için organizasyonel tasarımın değişen iş dünyası kapsamında proaktif davranılarak gerçekleştirilmesi ve değişim yönetiminin stratejik koşullar altında uygulanabilmesi gerekmektedir (Lawler ve Mohrman, 2003, s. 9).

Stratejik İKY modelinde, İK profesyoneli organizasyonun geleceğini ve rekabet gücünü güvence altına almak amacıyla işletmenin kurumsal strateji yönlerini inceleyerek misyonunu kavramakta ve bunu diğer rakip işletmeler ile kıyaslayarak nihai sonuca varabilmektedir (Trost, 2020, s. 27). Stratejik İKY, organizasyonel performansa odaklanmakta ve tehditleri ve fırsatları tanımlayarak İK yönetim sistemlerine bunları entegre etmektedir. Bu modelde, organizasyonel çıktılarda değer yaratmak için insan sermayesi en önemli stratejik varlık olarak kabul edilmekte ve insan sermayesinin işletmenin stratejisiyle uyumlu hale getirilmesi amaçlanmaktadır (Becker ve Huselid, 2006, ss. 899-900). Bu, her çalışanın kişisel özelliklerinin, yeteneğinin, davranışının ve etkileşimlerinin, temel stratejilerin formüle edilmesinde ve daha da önemlisi bu stratejileri uygulamaya koymada potansiyel olarak önemli olduğu anlamına gelmektedir (Gupta, 2020, s. 2).

Stratejik İKY, organizasyona gerekli becerileri ve motivasyonu sağlayan nitelikli iş görenleri, İK uygulamaları ve politikaları çerçevesinde organizasyonun genel stratejik hedeflerine entegre etmeye odaklanmaktadır. Bu bağlamda, organizasyon içindeki süreçler ve bireyler, iş stratejisinin hedeflerini destekleyecek ve işe alma, eğitim ve ödüllendirme gibi çeşitli İK fonksiyonlarının yönetimine bütünleşmiş bir yaklaşım sağlayacak şekilde ele alınmakta ve birbirini tamamlamaktadır (Al-Khaled ve Fenn, 2020, s. 55). Bu bilgiler ışığında stratejik İKY modeline ilişkin şematik gösterim Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Stratejik İKY Modeli

Kaynak: Rao (2014, s. 306).

Şekil 1'den hareketle, stratejik İKY'nin; insan sermayesi stratejisine dayalı bir felsefe ile İK sistemlerinin tasarımına ve yönetimine entegre edildiği görülmektedir. Ek olarak, İKY faaliyetlerinin ve politikalarının iş stratejileriyle eşleştirilmesi ve çalışanların bir organizasyonda ihtiyaç duyduğu eğitim, ödül, geliştirme gibi unsurların organizasyonun sürdürülebilir rekabet avantajı için stratejik olarak değerlendirilmesi ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, dış ve iç çevre göz önünde bulundurularak oluşturulan stratejilerin, iş görenler üzerinde yasal çerçevelere dayandırılarak bütünleştirilmesi önem arz etmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, iş gücü becerilerinin dinamik olması sebebiyle değişen iş gücü piyasasında stratejik İKY'nin organizasyondaki rolü ve önemi hakkında detaylı bilgi vererek gelecekteki konumunu, İK profesyonellerine yol göstermesi amacıyla nitel araştırma yöntemi çerçevesinde ele almıştır. İlgili Türkçe literatürde stratejik İKY modeline ilişkin gerçekleştirilen nitel çalışmaların kısıtlı sayıda olması nedeniyle bu çalışmanın Türkçe literatüre katkı sağlaması ve gelecekte gerçekleştirilecek çalışmalara ışık tutması amaçlanmıştır.

Araştırma Deseni

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinde yer alan olgubilim (fenomoloji) deseninden faydalanılmıştır. Olgubilim araştırmalarında araştırmacı, birey veya grubu yakından inceleyerek uzun süren görüşmeler aracılığıyla olgular hakkında yeni bilgiler elde etmeye çalışmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2016, s. 113). Görüşme; konuşma ve dinleme gibi temel becerileri gerektirdiğinden her ne kadar kolay bir teknik gibi görünse de beceri, duyarlılık, bireyler arası anlayış, öngörü ve mesajların doğru alınarak uygun bir şekilde aktarılmasında önem arz eden bir nitel araştırma tekniğidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 129). Bu bağlamda, görüşme, araştırılan konunun bütün boyutlarını inceleyen, açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alındığı bir veri toplama tekniği olmakla birlikte; katılımcının duygu, bilgi birikimi, tecrübe ve gözlemlerinden faydalanmayı gerektirmektedir (Tekin, 2006, s. 101).

Fenomenolojik görüşme süreci bir iletişim ve etkileşim süreci olarak ifade edildiğinden hem araştırmacı hem de katılımcı bu sürecin etkin birer elemanları olarak varsayılmaktadır. Nitekim, görüşme; katılımcıların konuşmalarını belirli bir noktada toplamak ve odaklanmalarını sağlamak amacıyla araştırmacı tarafından belirlenen sorular aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Ersoy, 2019, ss. 112-113). Bu çalışmada da standartlaştırılmamış, açık uçlu soruların sorulduğu (Tekin, 2006, s. 104), kişisel görüş, deneyim ve yargıların detaylı bir biçimde ele alındığı

yapılandırılmamış görüşme (Karasar, 2006, s. 168) tekniğinden yararlanılmıştır.

Katılımcı

Bu araştırmada katılımcı; araştırmacının kendi kişisel gözlemlerinden hareket ederek araştırma sorunsalına uygun geldiğini düşündüğü ve belirli özellikler taşıyan katılımcı veya katılımcıların seçilmesini ele alan amaçlı örnekleme (Gürbüz ve Şahin, 2016, s. 134) yöntemlerinden birisi olan ve katılımcılarda önceden belirlenmiş bir dizi ölçütün karşılandığını ifade eden ölçüt örnekleme (Baltacı, 2018, s. 254) kapsamında belirlenmiştir. Bu çalışma için görüşmenin yapılacağı katılımcının seçiminde araştırmacı tarafından belirlenen temel ölçüt, katılımcının İK yönetim ve uygulamalarına ilişkin uluslararası düzeyde uzmanlığa ve bu alanda gerek bilimsel gerekse uygulamada yoğun bilgi birikimi ve deneyime sahip olmasıdır.

Bu araştırmada ise dijital televizyon yayıncılığı alanında öncü bir konuma sahip olan uluslararası bir işletme bünyesinde İnsan Kaynakları ve Organizasyonel Gelişim Direktörü olarak görev yapan katılımcı¹, İK alanında yaklaşık 22 yıl deneyime sahiptir. Strateji, yönetici koçluğu, kariyer koçluğu, takım koçluğu, fasilitatörlük, liderlik gelişimi ve İK alanında danışmanlık hizmeti sağlamaktadır. Uluslararası Koçlar Federasyonu (ICF) tarafından bir koç olarak uzmanlığını tescillediği uluslararası PCC sertifikasına ek olarak Drucker Yönetim Akademisi Programı tarafından fasilitatör sertifikası bulunmaktadır. EMCC-Avrupa Koçlar ve Mentorler Konseyi tarafından “Koçluk ve Takım Koçluğu” sertifikasına sahiptir. Katılımcı, fasilitasyon konusunda düzenlenen eğitim programlarında ve organizasyonların ihtiyaç duyduğu fasilitasyon konularında ve süreçlerinde “fasilitatör” olarak görev almaktadır. Ayrıca, üniversitelerde “Liderlik ve İletişim” ile “Temel Koçluk Becerileri” konuları üzerine dersler vermekte ve bu alanda yayınlanmış kitapları ve uluslararası ödüllü makaleleri bulunmaktadır.

Nitel araştırmalarda örneklem için katılımcı sayısının aksine görüşmeden elde edilen verilerin kalitesi daha önemli olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 143). Farklı bir ifadeyle, nitel araştırmalarda sayısal veriler olmadığı için geçerlik, güvenilirlik ve güç analizinin yapılmasının zor olması nedeniyle (Başkale, 2016, s. 23), bir veya birkaç katılımcının (birey veya grup) iç görülerinden elde edilen zengin veriler yeterli olabilmektedir (Onwuegbuzie ve Leech, 2007, s. 106). Bu doğrultuda, derinlemesine görüşme gerçekleştirilen katılımcının çalışmanın ölçütüne uygunluk göstermesi, stratejik İKY alanında profesyonelliği ve görüşme sonrası elde edilen verilerin zenginliği nedeniyle, bu çalışma için uygun örneklem olduğu kanaatine varılmıştır. Araştırma için, Toros Üniversitesi Bilimsel Araştırma

¹ Katılımcının uluslararası bir işletmede çalışması nedeniyle çalıştığı kurum gizli tutulmuş ve katılımcıya ilişkin bilgiler kısıtlı düzeyde paylaşılmıştır.

ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 19.02.2021 tarih ve 17 no'lu karar ile etik izin belgesi alınmıştır.

Veri Toplama Aracı

Çalışma kapsamında veri toplama amacıyla kavramsal çerçeveden faydalanılarak hazırlanan görüşme formunda, katılımcının kişisel bilgilerini içeren sorulara ek olarak "İKY uygulamalarının önemi, İKY'de stratejinin rolü ve yeri, değişen iş dünyası ile stratejik İKY'nin gelecekteki konumu" gibi açık uçlu sorular bulunmaktadır. Görüşme formunda yer alan sorular hazırlanırken Yıldırım ve Şimşek (2016, s. 129)'in de vurgu yaptığı üzere kolay anlaşılabilir, odaklı ve çok boyutlu olmayan soru türleri benimsenmiş ve katılımcıyı yönlendiren soruların sorulmasından kaçınılmıştır. Hazırlanan görüşme formunun çalışma kapsamında uygulanabilirliğini test etmek amacıyla İK Birimi'nde çalışan bir uzmanın görüşüne başvurulmuş ve uzman tarafından sağlanan geribildirim aracılığıyla görüşme formu son halini almıştır. Ardından, araştırma doğrultusunda katılımcı ile 14.10.2020-20.01.2021 tarihleri arasında çevrimiçi platformdan iletişim kurularak, katılımcıya çalışma hakkında detaylı bilgi verilmiş ve ardından katılımcının, araştırmada veri toplama aracı olarak hazırlanan yapılandırılmamış görüşme formundaki açık uçlu sorulara içtenlikle yanıt vermesi beklenmiştir. Katılımcı, soruları, Microsoft Word üzerinden yanıtlamış ve araştırmacıya e-posta ile yazılı bir şekilde ulaştırmıştır. Görüşme formunun geliştirilmesinde kullanılan kavramsal çerçeve ile katılımcı tarafından elde edilen verilerin uyumluluğu kontrol edilmiş ve çalışma kapsamında toplanan verinin araştırma sonuçlarının geçerliğine katkıda bulunacağı tespit edilmiştir.

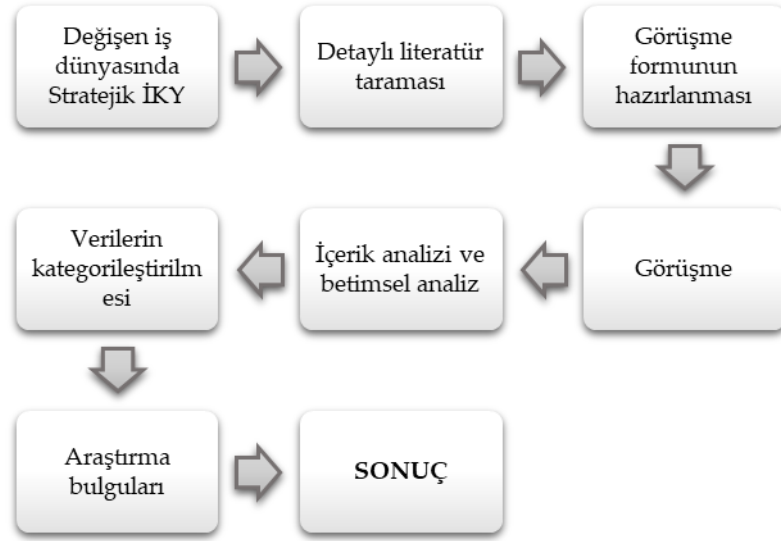
Verilerin Analizi

Bu çalışmada, içerik analizi ve betimsel analiz yöntemleri kullanılarak elde edilen veriler çözümlenmiştir. İçerik analizi ise verilerin tümdengelimci bir yol izleyerek araştırma konusu ile ilgili kategori ve temaların oluşturulmasına dayanmaktadır (Özdemir, 2010, s. 335). Başka bir deyişle, veriler kodlanarak olguların ve bu olgular arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması amaçlanmakta ve sorunsala ilişkin temaların keşfedilmesi, elde edilen verilerin anlamlı ve sistematik yapılara dönüştürülmesi ve bir kuram oluşturularak bu kuramın doğrulanması önceliklidir (Baltacı, 2019, ss. 337-338). Betimsel analiz ise olgu ve kavramlar hakkında yeterli bilginin verildiği ve ham verinin ortaya çıkan temalara göre yeniden düzenlenerek doğrudan alıntılar aracılığıyla okuyucuya aktarılmasını ifade etmektedir (Guba ve Lincoln, 1982, s. 328). Bu çerçevede bu çalışmada, elde edilen veriler herhangi bir yorum katılmadan okuyucuya sunulmuştur.

Bu bilgiler doğrultusunda, elde edilen veriler "NVivo 12" nitel analiz programı vasıtasıyla temalara dönüştürülmüş ve analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen temaların iç geçerlik ve dış geçerliğini kontrol etmek amacıyla nitel araştırma alanında uzman bir öğretim üyesi tarafından

veriler tekrardan kodlanmış ve kodlamalar karşılaştırılmıştır. Karşılaştırılan kodlamalarda görüş birliği elde edilerek araştırma bulgularının ana hatlarını oluşturacak temalar ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte, araştırma verilerinin dış güvenilirliğini artırmak amacıyla diğer araştırmacıların verileri talep etmesi veya ilgili alanda gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalarda kıyaslamaların yapılmak istenmesi noktasında araştırmanın ham verileri saklanmıştır. Araştırma süreci ve bu süreçte yapılan işlemler ayrıntılı bir şekilde betimlenmiş ve bu çerçevede çalışmaya ilişkin akış şeması Şekil 2’de yer verilmiştir.

Şekil 2. Çalışmanın Akış Şeması

Bulgular

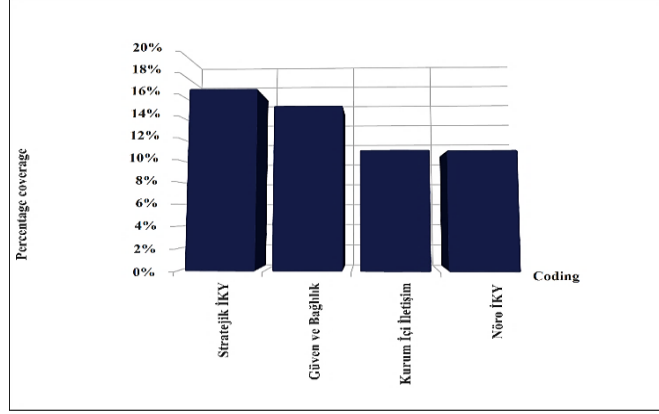
Gerçekleştirilen derinlemesine görüşme sonucunda, katılımcının sırasıyla stratejik İKY, güven ve bağlılık, kurum içi iletişim ve nöro İKY kavramlarına vurgu yaptığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, “NVivo 12” nitel analiz programı aracılığıyla gerçekleştirilen analize göre Tablo 2, katılımcının vurgu yapmış olduğu kategorilerin yüzdelik oranını, kategorilere kodlanan kelime sıklık sayısını ve doğrudan alıntılarının kodlanma sıklığını göstermektedir.

Tablo 2. Kategorilerin İçerik Analizi

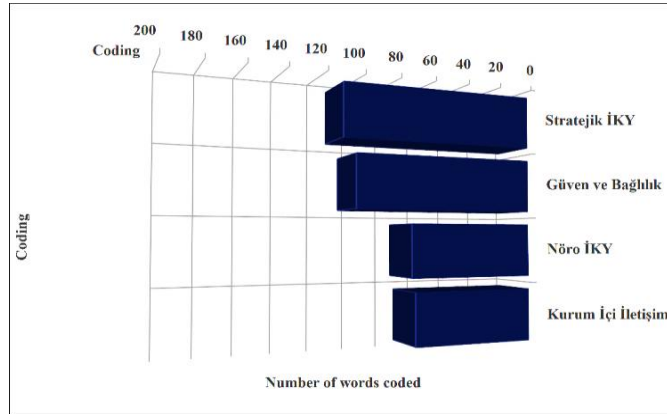
Kategori/Tema Başlığı	Kodlanma Yüzdeliği	Kodlanan Toplam Kelime Sayısı	Doğrudan Alıntı Kodlanma Sayısı
Stratejik İKY	%16,60	111	5
Güven ve Bağlılık	%14,97	104	4
Kurum İçi İletişim	%10,87	73	3
Nöro İKY	%10,83	71	2

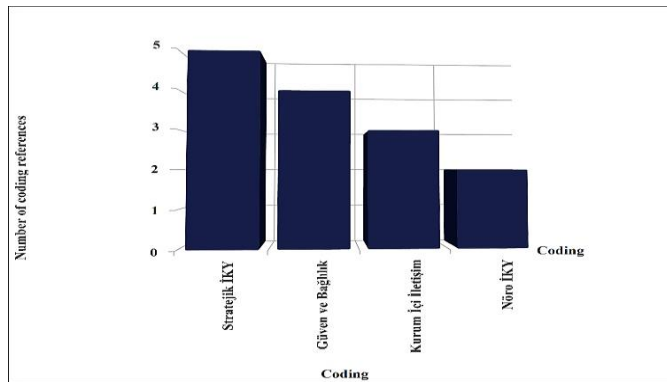
Dahası, Şekil 3, temaların kodlanma yüzdeliğinin; Şekil 4, temalara kodlanan kelime sayısının ve Şekil 5 ise doğrudan alıntı kodlanma sayısının şematik gösterimini ifade etmektedir.

Şekil 3. Temaların Kodlanma Yüzdeliği

Şekil 4. Temalara Kodlanan Toplam Kelime Sayısı

Şekil 5. Doğrudan Alıntı Kodlanma Sayısı

Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi

İK politikalarına stratejinin dahil edilmesi; organizasyon performansının iyileştirilmesi ve rekabet üstünlüğünün sağlanması suretiyle yöneticilerin ve çalışanların, organizasyonun stratejik amaçlarına göre aksiyon almasını ifade etmektedir (Bayat, 2008, s. 74). Bu anlamda, İK uygulamaları ve politikalarına stratejinin dahil edilmesi ve bu stratejilerin organizasyonların beşerî sermayesi olan çalışanlarla uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmesi, stratejik İKY modelinin temel ilkesidir. Bu doğrultuda katılımcı da sırasıyla en sık olarak strateji (%12,39), İK (%11,96), uyum (%3,14), süreç (%1,07) ve sermaye (%0,91) kelimelerini kullanmıştır. Katılımcının bu noktaya ilişkin bazı örnek ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

“Strateji bir plandır ve o stratejiye kurumların ulaşması, insan sermayesi ile mümkündür. Bu nedenle kurumun stratejisiyle uyumsuz İK yetkinliklerine sahip çalışanların kurum bünyesinde bulunması, işe alınmaya devam etmesi veya kritik rollere atanması veya gelişim programlarına dahil edilmemesi durumunda işletmelerin hedeflenen stratejiye ulaşması mümkün değildir.”

“İşletmelerin en önemli kaynağı beşerî sermayesidir. Bu beşerî sermaye süreci; işe alım sürecinden işletme içi tutundurma faaliyetlerine kadar başta stratejik İK uzmanı olmak üzere tüm yöneticilerin sorumlu olduğu bir aşamadır. Bu anlamda, tüm yöneticilerin öncelikle stratejik İK yöneticisi gibi davranması gerektiğine inanıyorum.”

“... İK, stratejinin tasarlanması aşamasından itibaren bütün süreç dahil olmakta ve stratejiler, insan sermayesine odaklı ve uyumlu bir şekilde ilerlemektedir...”

Güven ve Bağlılık

Organizasyonlarda güven; örgütsel başarı, istikrarlılık ve çalışanların refahını sağlamada kritik bir unsur olarak kabul edilmektedir. Organizasyonun, amaçlarını yerine getirmesinde çalışanların organizasyona olan bağlılıkları önem arz etmektedir. Nitekim örgütsel bağlılığın oluşmasındaki en önemli unsur ise çalışanların organizasyonlarına karşı hissettiği güven duygusudur (Taşkın ve Dilek, 2010, s. 37). Bu kapsamda, katılımcı da işletmelerin beşerî sermayesi olan çalışanların, organizasyona olan güven ve bağlılık düzeylerinin artırılmasına ilişkin uygulamaların önemine vurgu yapmış ve en sık olarak sırasıyla güven (%7,19), bağlılık (%6,55) ve motivasyon (%5,93) kelimelerinin üzerinde durmuştur:

“İnsan kaynakları uygulamalarının temelinde güven olması gerekir. Ayrıca bireylerin gelişimlerini destekleyen uygulamaların tüm kurum kültürüne yansımış olması en önemli araçtır.”

“Stratejik İK uygulamalarının, son dönemde pandemi ile yeri ve önemi daha da ön plana çıkmıştır. Özellikle, iş sağlığı ve güvenliği önlemleri, çalışan motivasyonu, çalışanın kuruma olan aidiyeti ve bağlılığına ilişkin yapılan çalışmalar fark yaratmaktadır.”

“... kilit çalışanların ve yüksek performanslı iş görenlerin işletmeden uzaklaşmaya başladığına yönelik risklerin fark edilip buna ilişkin önlemlerin alınması doğrultusunda erken uyarı sistemleri önem arz etmektedir.”

Kurum İçi İletişim

Kurum içi iletişim, organizasyonların önceden belirlemiş olduğu hedeflerini elde etmesinde, vizyonlarına ulaşmasında ve organizasyonun gerek iç gerekse dış çevre ile arasındaki bilgi ve düşünce alışverişinin gerçekleşmesine veya bölümler arası ilişkilerin oluşmasına olanak sağlayan bir süreç olarak kabul edilmektedir (Yazıcıoğlu, 2019, s. 2). Bu perspektiften ele alındığında, İK politikalarının uygulanmasında öncelikle çalışanlarla iletişimin kuvvetlendirilmesi ve süreçler hakkında çalışanların bilgilendirilmesi gereklilik arz etmektedir. Nitekim, organizasyonun misyonunu ve kültürünü anlamış ve benimsemiş; politika ve süreçlerden haberdar olan çalışanlar, işletmenin genel politikalarına daha hızlı uyum sağlayabilecektir. Buradan hareketle, katılımcının sırasıyla en sık; anlama (%12,97), iletişim (%5,66) ve geribildirim (%4,34) kelimelerinin üzerinde durduğu bazı örnek ifadeler aşağıda yer verilmiştir:

“İK süreçleri tasarlanırken kurum içi iletişim ile çalışanı anlama ve tanımaya yönelik uygulamalar son dönemde merkezde yer almaya başlamıştır.”

“... geribildirim ve ileri bildirim teknikleri ile bireylerin gelişimlerini destekleyen uygulamaların tüm kurum kültürüne yansımış olması en önemli araçlardan biri olarak ifade edilebilir...”

“... insan sermayesi odaklı stratejinin tasarımında geribildirimlerde bulunulması önemli olmaktadır...”

Nöro İnsan Kaynakları Yönetimi (Nöro-İKY)

Günümüzün dikkat çeken kavramlarından birisi olan nörobilim, birçok alana entegre edildiği gibi İK uygulamalarına da giderek dahil edilmekte ve çalışanların işe alma, tutundurma ve organizasyon içi iş birliğini artırmada geleneksel analiz tekniklerinin yanı sıra modern ve oldukça popüler bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Nöro İK teknikleriyle işe alım sürecinde bireylerin nöronal dalgalarının keşfedilerek iş tasarımının uygunluğu incelenebilmektedir. Bu doğrultuda katılımcı, gelecekte stratejik İKY uygulamalarında nöro İKY'nin büyük yer edineceğini ileri sürmekte ve

sırasıyla en sık kullandığı nörobilim (%6,50), psikoloji (%6,19) ve çalışan davranışı (%3,54) kavramlarına ilişkin bazı örnek ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“... seçme ve yerleştirme süreçlerinde doğru yetkinlikte olan çalışanların belirlenmesine, işletmenin bugün ve gelecekte ihtiyacı olan yetkinliklere sahip çalışanların işletmeye dahil edilmesine ve bu yönde iş gören adaylarının tanınmasına yönelik tüm psikolojik ve nörobilim temelli araçlar önem arz etmektedir.”

“Gelecekte stratejik İKY'nin, çalışan davranışı altındaki unsurları daha fazla anlayan ve bunları modelleyerek süreçlere dahil eden bir noktaya geleceğini öngörüyorum. Psikolojik uzmanlık ve nörobilim temelinde, koçluk ve mentorluk yetkinliklerini kullanan stratejik İK profesyonellerine olan ihtiyaç artacaktır.”

Sonuç

Stratejik İKY modelinin organizasyonlardaki rolü ve önemine ek olarak gelecekteki konumunu nitel araştırma desenlerinden birisi olan derinlemesine görüşme tekniğiyle ele alan bu çalışmada, görüşüne başvurulmuş katılımcının sıklıkla kullandığı kelimelerin içerik analizi yapılarak kavramlar kategorileştirilmiş ve en sık olarak sırasıyla stratejik İKY, güven ve bağlılık, kurum içi iletişim ve nöro İKY kavramlarına dikkat çektiği görülmüştür. Bu çerçevede, stratejilerin işletmenin yönetim kadrosuna dahil edilmediği veya organizasyonların beşerî sermayesi olan çalışanlarla uyumlu hâle getirilmediği takdirde, sürdürülebilir rekabet avantajı elde edebilmek güçleşecektir. Bu nedenle, stratejik İK profesyonelleri, düzenli olarak çalışanlar ile organizasyonun misyon ve vizyonunun benimsenmesi amacıyla toplantılar gerçekleştirmeli ve tepe yönetimin stratejik hamlelerini çalışanlar ile paylaşarak çalışanlar tarafından bu stratejilerin içselleştirilmesine yardımcı olmalıdır. Aynı şekilde, organizasyona yeni dahil olan iş gören adaylarının da işletmenin amaçlarına uygun bir şekilde hareket edebilmesi için kabul edilen adayların, organizasyonun misyon ve vizyonuna ilişkin adayın bireysel özelliklerini de dikkate alan detaylı bir oryantasyon eğitimine tabi tutulması tavsiye edilmektedir. Böylelikle, Gajda (2019, s. 930)'nın da ifade ettiği üzere çalışan, işletmeye mümkün olan en kısa sürede ve verimli bir şekilde uyum göstererek yapması gereken davranış kalıplarını benimseyebilecektir.

Diğer taraftan, Eğriboyun (2015, s. 135), uyumun yalnızca; çalışanların desteklendiği, organizasyona güven duyduğu ve organizasyonel bağlılıkların geliştirilerek sağduyularının artırıldığı bir kurum kültürü ile gerçekleşebileceğine dikkat çekmiştir. Benzer bir şekilde, görüşüne başvurulmuş stratejik İK profesyoneli de güven ve bağlılığın organizasyonlarda giderek önemini arttırdığına vurgu yapmış ve kurum

kültürünün güven temelli oluşmasının gerekliliğinden söz etmiştir. Bu bağlamda, insan sermayesinin organizasyona olan güveninin artırılması noktasında tepe yönetimin ve İK personellerinin süreçleri şeffaf bir şekilde çalışanlar ile paylaşması önem arz etmektedir. Nitekim Özbozkurt vd. (2020, ss. 363-368)'nin de belirttiği üzere, çalışanların karanlıkta tutulduğu ve karar alma sürecine dahil edilmediği, çalışanlar ile yalnızca belirli bilgilerin paylaşıldığı ve bilgi ve kaynakların kaybolduğu aşırı belirsiz organizasyon kültürünü ifade eden mantar yönetim tekniği, organizasyonlarda güvensiz bir ortam oluşturmakta ve çalışanların işten ayrılma niyetini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, çalışanların organizasyonel süreçlere daha çok dahil edildiği, organizasyonun durumu hakkında daha çok bilgi sahibi olduğu ve bu konuda fikir ve önerilerini açıkça ifade edebildiği esnek organizasyon yapılarının, çalışanların organizasyona olan güvenini ve bağlılığını artıracığı düşünülmektedir.

Çalışanların düşüncelerini özgürce paylaşabildiği kurum içi iletişim, derinlemesine görüşme gerçekleştirilen katılımcının vurgu yapmış olduğu bir diğer kategoridir. Kurum içi iletişim, organizasyondaki temel ilişkileri ifade etmekle birlikte organizasyonun stratejik yöneticileri ile iç müşterileri arasındaki bağlılığı teşvik etmek için tasarlanmış organizasyonel bir tasarım bilincidir (Javadi ve Davardoost, 2019, s. 58). Bu anlamda, dikey organizasyon yapısının aksine bölümler arasındaki bağlantı akışının daimî olarak devam ettiği, tepe yönetim ile astlar arasında iletişimin güçlendiği, yetki ve sorumlulukların belirlenerek bölümler arasında aktif geri bildirim sistemiyle iş birliğinin sağlandığı yatay organizasyon yapısının benimsenmesi gerekmektedir. Yatay organizasyon kültürünün oluşturulduğu bu sistemde stratejik İK profesyonelinin ise organizasyondaki her çalışanın farklı kişisel özelliklere sahip olduğunu kavrayarak çalışanları anlamaya ve keşfetmeye yönelik aksiyonlarda bulunması ve tepe yönetim ile çalışanlar arasında iletişimin oluşturulması için iletişimin yoğun olduğu etkinlik türlerini düzenlemesi önerilmektedir.

Değişen iş dünyası ile geleneksel yöntemlerin aksine modern nörobilim teknikleriyle bireyleri anlama sürecinde daha kesin sonuçlar elde edilebilmektedir. Nitekim, nörobilim teknikleri; pazarlama (nöropazarlama), yönetim (nöroyönetim), strateji (nörostrateji), politika (nöropolitika) gibi sosyal bilimlerin alt disiplinlerine entegre olmuştur. Bu çalışmada da katılımcının, nörobilim tekniklerinin İK uygulamalarına entegre edilmesine ilişkin kavramlardan oluşan nöro İKY, çalışmanın son kategorisi olarak ele alınmıştır. Stratejik İKY modeline nörobilim tekniklerinin dahil edilmesiyle çalışanları anlama ve tanıma süreci kolaylaşabilecektir. Örneğin, galvanik deri tepkisi ölçümü ile gerek işe alım sürecinde adayların tanınması gerekse halihazırda organizasyonda yer alan çalışanların anlaşılmasına yönelik iletişim esnasında bireylerin otonom sinir sistemlerinin deri aracılığıyla (ellerin terlemesi veya soğuması, yüksek sıcaklık gibi) vereceği tepkimeler ölçülebilir ve adayın veya çalışanların yoğun stres durumundaki vereceği

tepkiler gözlemlenebilir. Diğer bir örnek olarak, göz bebeği genişletme tekniği aracılığıyla adaylar veya çalışanlarla iletişim esnasında, bireylerin psikolojik durumlara karşı nöronal tepkileri incelenerek iş tasarımının yapılması ve kişi-iş uyumunun sağlanması kolaylaşabilir. Bu anlamda, organizasyondaki insan sermayesinin beyin yapılarını anlamak ve bu sermayeyi en uygun şekilde yönetebilmek için yeni nesil, modern analiz tekniklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Stratejik İK profesyonellerinin bu durumu öngörerek nörobilim tekniklerine ilişkin eğitim ve uygulamaları organizasyonla bütünleştirmesi önerilmektedir.

Son olarak, ilgili literatür incelendiğinde İK'nın organizasyonel performansa olan etkisi çoğunlukla nicel olmak üzere nicel ve nitel birçok araştırma kapsamında ele alınmış; ancak bu konunun iki araştırma deseninin eş zamanlı olarak kullanılmasını ifade eden karma araştırma deseni kapsamında incelenmediği tespit edilmiştir. Bu anlamda, araştırmacıların gelecekte gerek stratejik İK yöneticileri ile derinlemesine görüşme yaparak nitel araştırma; gerekse organizasyondaki çalışanların stratejik İK profesyoneline ve uygulamalarına karşı düşünce yapılarına ilişkin nicel araştırma desenlerini aynı anda kullanarak karma araştırma deseninden faydalanmaları önerilmektedir.

Kaynakça

- Abdulraziq, T. A. (2020). The impact of information technology on the human resources management performance. *The International New Issues in Social Sciences*, 8(1), 169-198.
- Afzal, F., Mahmood, K., Sherazi, S. M. R., Sajid, M. & Hassan, M. (2013). Effect of human resource planning on organizational performance of telecom sector. *Information and Knowledge Management*, 3(2), 173-182.
- Alarcon, E. A. A. (2018). *An exploratory qualitative study of employee perceptions of effective manager coach-employee relationship* (Doctoral dissertation, Capella University).
- Alharty, A. A. H. & Bin Marni, N. (2020). Training impact on the human resources performance. *Journal of Southwest Jiaotong University*, 55(3), 1-6. <https://doi.org/10.35741/issn.0258-2724.55.3.12>
- Al-Khaled, A. A. S., & Fenn, C. J. (2020). The impact of strategic human resource management practices on organizational performance. *BERJAYA Journal of Services & Management*, 14, 53-60.
- Alleyne, P., Doherty, L. & Howard, M. (2005). A qualitative study of HRM and performance in the Barbados hotel industry. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 4(2), 27-51. http://dx.doi.org/10.1300/j171v04n02_02

- Alomari, Z. (2020). Does human capital moderate the relationship between strategic thinking and strategic human resource management?. *Management Science Letters*, 10(3), 565-574. <https://doi.org/10.5267/j.msl.2019.9.024>
- Alshammari, A. A. (2020). The impact of human resource management practices, organizational learning, organizational culture and knowledge management capabilities on organizational performance in Saudi Organizations: A conceptual framework. *Revista Argentina de Clínica Psicológica*, 29(4), 714-721. <http://dx.doi.org/10.24205/03276716.2020.876>
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *DEUHFED*, 9(1), 23-28.
- Bayat, B. (2008). İnsan kaynakları yönetiminin stratejik niteliği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 67-91.
- Becker, B. E. & Huselid, M. A. (2006). Strategic human resources management: Where do we go from here? *Journal of Management*, 32(6), 898-925. <https://doi.org/10.1177/0149206306293668>
- Becton, J. B. & Schraeder, M. (2009). Strategic human resources management: Are we there yet?. *The Journal for Quality and participation*, 31(4), 11-18.
- Cascio, W. F. (2015). *Managing human resources*. New York: McGraw-Hill.
- Chand, M., & Katou, A. A. (2007). The impact of HRM practices on organisational performance in the Indian hotel industry. *Employee Relations*, 29(6), 576-594. <https://doi.org/10.1108/01425450710826096>
- Chuang, H.-M., Liu, M.-J., & Chen, Y.-S. (2015). The effects of human resource capability and internal customer satisfaction on organizational effectiveness. *International Journal of Distributed Sensor Networks*, 11(7), 1-10. <https://doi.org/10.1155%2F2015%2F835194>
- Condrey, S. E. (2005). Toward strategic human resource management. *In Handbook of Human Resource Management*, 1-14.
- Çobanoğlu, F., Sertel, G., & Sarkaya, S. S. (2018). Human resource management practices in Turkish education system (Denizli case). *European Journal of Educational Research*, 7(4), 833-847.
- Daley, D. M. (2012). Strategic human resources management. *In Public Personnel Management*, 120-125.
- Demo, G., Neiva, E. R., Nunes, I., & Rozzett, K. (2012). Human resources management policies and practices scale (HRMPPS): Exploratory and

confirmatory factor analysis. *Brazilian Administration Review*, 9(4), 395-420. <https://doi.org/10.1590/S1807-6922012005000006>

Dessler, G., & Chhinzer, N. (2020). *Human resources management in Canada*. Pearson Canada, 14th Ed. ISBN: 978-0-13-479132-6

Devanna, M. A., Fombrun, C. & Tichy, N. (1981). Human resources management: A strategic perspective. *Organizational Dynamics*, 9(3), 51-67. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(81\)90038-3](https://doi.org/10.1016/0090-2616(81)90038-3)

Eğriboyun, D. (2015). The relation between organizational trust, organizational support and organizational commitment. *African Journal of Business Management*, 9(4), 134-156. <https://doi.org/10.5897/AJBM2014.7623>

Ersoy, F. (2019). *Fenomenoloji. Eğitimde nitel araştırma desenleri* (Ed. Ahmet Saban & Ali Ersoy), Anı Yayıncılık, 3. Baskı, ISBN: 978-605-17-0114-1.

Fareed, M., Ahmad, A., Salleh, S. S. M. M. & Saoula, O. (2020). What makes HR professionals effective? Qualitative evidence from Telecom sector of a developing country. *Revista Argentina de Clínica Psicológica*, 29(5), 200-214. <https://doi.org/10.24205/03276716.2020.1021>

Gajda, J. (2019). Professional adaptation of new employees to the organization. *System Safety: Human-Technical Facility-Environment*, 1(1), 929-938. <https://doi.org/10.2478/czoto-2019-0118>

Gilani, M. H. N., Zadeh, M. S. & Saderi, H. R. (2012). The role of strategic human resource management in creation of competitive advantages (case study: a commercial organization in Malaysia). *International Journal of Business and Social Science*, 3(16), 225-238.

Guba, E. G. & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *ECTJ*, 30(4), 233-252. https://doi.org/10.1007/978-94-009-6669-7_18

Gupta, A. D. (2020). *Strategic human resource management: Formulating and implementing HR strategies for a competitive advantage*. CRC Press.

Gürbüz, S. & Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, 3. Baskı. ISBN: 978-975-02-3726-3

Hot Turan, C. (2017). *İşletmelerde eğitim ve geliştirme ile bireysel ve örgütsel performans ilişkisi* (Master's thesis, Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Jackson, S. E., Schuler, R. S. & Jiang, K. (2014). An aspirational framework for strategic human resource management. *Academy of Management Annals*, 8(1), 1-56. <http://dx.doi.org/10.1080/19416520.2014.872335>

Jackson, S. E., Schuler, R. S. & Werner, S. (2018). *Managing human resources*. Oxford University Press, 12th Ed.

Javadi, S. M., & Davardoost, H. (2019). The impact of internal communications on employee engagement in Iran's petrochemical industry. *İş'te Davranış Dergisi*, 4(1), 56-67.

Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara Nobel Yayın Dağıtım, 16. Baskı.

Kareem, M. A. & Hussein, I. J. (2019). The impact of human resource development on employee performance and organizational effectiveness. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, 7(3), 307-322. <http://dx.doi.org/10.25019/MDKE/7.3.02>

Katou, A. A. (2008). Measuring the impact of HRM on organizational performance. *Journal of Industrial Engineering and Management* 1(2), 119-142. <http://dx.doi.org/10.3926/jiem.2008.v1n2.p119-142>

Kesen, M. (2014). *İnsan kaynakları yönetimi uygulamaları ve örgüt kültürünün çalışan performansı üzerine etkileri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Lawler, E. E. & Mohrman, S. A. (2003). *Creating a strategic human resources organization: An assessment of trends and new directions*. Stanford University Press. ISBN: 0-8047-4702-4

Mesch, D. J., Perry, J. L. & Wise, L. R. (1995). Bureaucratic and strategic human resource management: An empirical comparison in the federal government. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 5(4), 385-402.

Misbah, M. & Budiyanto, B. (2020). Strategic human resources management to take the challenges of the society era 5.0. *In 1st International Conference of Business and Social Sciences*, 1(1), 724-733.

Moideenkutty, U., Al-Lamki, A. & Murthy, Y. S. R. (2011). HRM practices and organizational performance in Oman. *Personnel Review*, 40(2), 239-251. <http://dx.doi.org/10.1108/004834811111106101>

Onwuegbuzie, A. J. & Leech, N. L. (2007). A call for qualitative power analyses. *Quality & Quantity*, 41(1), 105-121. <https://doi.org/10.1007/s11135-005-1098-1>

Özbozkurt, O. B., Külekci, M. K. & Bahar, E. (2020). The mediating role of mushroom management within the impact of job stress on intention to leave. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 361-371. <https://doi.org/10.20491/isarder.2020.848>

Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.

Paul, A. K. & Anantharaman, R. N. (2003). Impact of people management practices on organizational performance: analysis of a causal model. *The*

International Journal of Human Resource Management, 14(7), 1246–1266.
<https://doi.org/10.1080/0958519032000145648>

Rahman, M. H. & Al Mamun, M. A. (2013). HRM focus on distinctive human capital and strategy of building-retaining competitive advantage. *Global Journal of Management and Business Research*, 13(11), 13-17.

Rao, T. V. (2014). *HRD audit: Evaluating the human resource function for business improvement*. SAGE Publications India.

Rihan, I. (1998). What is human resources management?. Erişim Adresi: [https://www.academia.edu/7775792/What is Human Resources Management](https://www.academia.edu/7775792/What_is_Human_Resources_Management)

Schneider, B., & Bowen, D. E. (1993). The service organization: Human resources management is crucial. *Organizational Dynamics*, 21(4), 39–52.
[https://doi.org/10.1016/0090-2616\(93\)90032-v](https://doi.org/10.1016/0090-2616(93)90032-v)

Schuler, R. S. (1992). Strategic human resources management: Linking the people with the strategic needs of the business. *Organizational dynamics*, 21(1), 18-32. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(92\)90083-Y](https://doi.org/10.1016/0090-2616(92)90083-Y)

Shafi, W., Saleh, A. & Omar, M. (2020). The impact of human resources management practices as an entry point in crisis management. *Journal of Asian Scientific Research*, 10(4), 238-254.
<https://doi.org/10.18488/journal.2.2020.104.238.254>

Taşkın, F. & Dilek, R. (2010). Örgütsel güven ve örgütsel bağlılık üzerine bir alan araştırması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 37-46.

Tekin, H. H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 101-116.

Trifunovska, K. & Trifunovski, R. (2010). *Human Resource Management: motivation among employees in multinational corporations*. Bachelor Thesis, Kristianstad University, International Business and Economics Program.

Trost, A. (2020). *Human Resources Strategies*. Springer International Publishing.

Türen, U., Gökmen, Y. & Tokmak, İ. (2013). İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının işletme performansına etkisi: İşletmelerin sahip oldukları bilgi ve iletişim teknolojileri kabiliyetlerinin aracılık rolü. *Business and Economics Research Journal*, 4(4), 103-129.

Tyson, S. (1997). Human resource strategy: a process for managing the contribution of HRM to organizational performance. *International Journal of Human Resource Management*, 8(3), 277-290.
<https://doi.org/10.1080/095851997341649>

Üzüm, B. & Uçkun, S. (2018). Performans değerlendirme yöntemleri üzerine nitel bir araştırma: Kocaeli ili örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 254-274. <https://doi.org/10.20491/isarder.2018.429>

Vermeeren, B., Steijn, B., Tummers, L., Lankhaar, M., Poerstamper, R.-J. & Van Beek, S. (2014). HRM and its effect on employee, organizational and financial outcomes in health care organizations. *Human Resources for Health*, 12(35), 1-9. <https://doi.org/10.1186/1478-4491-12-35>

Yazıcıoğlu, N. (2019). *Kurum içi etkin iletişim ortamı ile örgütsel sinizm arasındaki ilişki* (Master's thesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı).

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, 11. Baskı. ISBN: 978-975-02-3999-1

Zamanzadeh, V., Valizadeh, L. & Neshat, H. (2020). Challenges of human resources management in nursing in Iran: A qualitative content analysis. *Nursing Open*, 7(1), 319-325. <https://doi.org/10.1002/nop2.393>

[itobiad], 2021, 10 (4): 3068-3090

**Şemsiyye-i Bayramiyye'den Şeyhoğlu Baba Yusuf b.
Halil Sivrihisari'nin (ö.918/1512) Halvet Anlayışı**

From Shamsiyya-Bayramiyya Seyhoglu Baba Yusuf
Bin Halil Sivrihisari's Understanding of Khalwa

Video Link: <https://youtu.be/u9UsNIPtMWU>

Harun ALKAN

**Arş. Gör., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi /
Research Assistant, Ankara Univ. Faculty of Theology**

alkan.harun@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-2101-081X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 24.06.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 31.08.2021
Yayın Tarihi / Published : 20.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Alkan, H. (2021). Şemsiyye-i Bayramiyye'den Şeyhoğlu Baba Yusuf b. Halil Sivrihisari'nin (ö.918/1512) Halvet Anlayışı . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3068-3090 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/957016>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Şemsiyye-i Bayramiyye'den Şeyhoğlu Baba Yusuf b. Halil Sivrihisarî'nin (ö.918/1512) Halvet Anlayışı

Öz

Tasavvufta Allah ile kul arasındaki ünsiyeti tesis etmek için kullanılan yöntemlerden biri halvettir. Tasavvufun ilk dönemlerinde günahtan korunma ve Allah'a yaklaşma maksadıyla ıssız yerlerde, toplumdaki uzak ve yalnız yaşamayı tercih etmek anlamına gelen halvet, tarikatların teşekkülüyle birlikte sistematik bir uygulama haline gelmiştir. Böylece tekke ve dergâhlarda tek kişinin sığabileceği büyüklükte karanlık odacıklarda, bir mürşid gözetiminde uygulanmaya başlamıştır. Halvet uygulamasının görüldüğü tarikatlar daha çok nefisle mücahedeye önem veren tarikatlardır. Bu çalışmada öncelikle halvet uygulamasının ortaya çıkışı, tasavvuf tarihi içindeki gelişimi kısaca ifade edilecektir. Ardından Akşemseddin Muhammed b. Hamza, Mısırlıoğlu Abdurrahim Karahisarî, Bolulu Himmet Efendi ve menâkıbnâmeler bağlamında Şemsiyye-i Bayramiyye'nin halvet uygulaması tespit edilip Baba Yusuf Sivrihisarî'nin halvet anlayışıyla mukayese edilecektir. Bayramiyye'nin halvet anlayışında, silsile bağı olması dolayısıyla Sühreverdiyye Tarikatı'nın etkileri görülür. Bayramiyye Tarikatı'nda halvet genellikle şeyhe intisaptan hemen sonra uygulanır. Bayramiyye'de halvetin süresi kırk gün olmakla beraber mürşid müridin durumuna göre süreyi uzatıp kısaltabilir. Halvette az yemek ve az içmek esastır. Fakat bunun miktarı ve yenecek besin mürşid tarafından müridin fıtratına göre belirlenir. Halvete girilecek mekân dar ve karanlık olmalıdır. Şemsiyye-i Bayramiyye'de halvette uyulması gereken sekiz şart vardır. Bu şartlar Baba Yusuf Sivrihisarî'nin tasavvuf anlayışında da aynı şekilde yer bulmuştur. Baba Yusuf'a göre halvet şartları: "tahâret, samt, uzlet, savm, devâm-ı zikir, nefy-i havâtir, sohbet-i merdân ve az yemek-içmek" şeklinde sıralanır. Bu şartlar çerçevesinde mürid halvete girerken gusül abdesti alır, herkesle helalleşir ve tüm günahlarına tevbe eder. Halvet boyunca daima abdestli olur. İnsanlardan uzak durur. Gündüzlerini oruçlu geçirir. İftarlarını mürşidin belirlediği çok az miktarda besinle yapar. Her an zikirle meşgul olup kalbe gelen huzuru bozacak düşünceleri giderir.

Anahtar Kelimeler: Halvet, Halvetin Şartları, Bayramiyye, Şemsiyye, Akşemseddin, Baba Yusuf.

From Shamsiyya-Bayramiyya Baba Yusuf Bin Halil Sivrihisari's Understanding of Khalwa

Abstract

One of the methods used in Sufism to establish the familiarity between Allah and the servant is Khalwa (solitude). In the early periods of Sufism, the khalwa, which meant to live alone and away from society to protect from sin and approach Allah, has become a systematic practice with the formation of tariqas (orders). Thus, it was started to be implemented tekije and dargah (dervish lodges) in dark rooms large enough for one person, under the supervision of a murshid (spiritual guide). The tariqas (orders) in which the khalwa practice is observed are mostly those that attach importance to fighting with the nafs (ego). In this study, first of all, the emergence of the khalwa practice and its development in the history of Sufism will be briefly expressed. Then, in the context of Akshamsaddin Mohammad bin Hamza, Misirlioglu Abdurrahim Karahisari, Bolulu Himmet Effendi and hagiographies, the khalwa practice of Shamsiyya-Bayramiyya will be determined and compared with Baba Yusuf Sivrihisari's understanding of khalwa. In Bayramiyya's understanding of khalwa, the effects of the Suhrawardiyya can be seen due to its connection to the chain. In the Bayramiyye Tariqa, the khalwa is usually applied just after the sheikh is affiliated with. Although the duration of the khalwa in Bayramiyya is forty days, the murshid may extend or shorten the duration according to the condition of the murid. It is essential to eat and drink less in the khalwa. But the amount of it and the food to be eaten are determined by the murshid according to the temperament of the murid. The place to enter the khalwa should be narrow and dark. In Shamsiyya-Bayramiyya, there are eight conditions that must be obeyed in the khalwa. These conditions are also included in Baba Yusuf Sivrihisari's understanding of Sufism. According to Baba Yusuf, the conditions of khalwa are listed as " cleanliness (taharah), silence, uzlat, fasting, continuing dhikr, distracting thoughts, friendship with, and eat less-drinking less". Within the framework of these conditions, the murid performs ghusl while entering the khalwa, becomes halal with everyone and repent of all his sins. He always has wudu during the khalwa. He stays away from people. He spends his days fasting (sawm). He makes his iftar with a very small amount of food determined by the murshid. He removes the thoughts that will disturb the peace that comes to the heart by being busy with dhikr at any moment.

Keywords: Khalwa, The Conditions of Khalwa, Bayramiyya, Shamsiyya, Akshamsaddin, Baba Yusuf.

Giriş

Tasavvufun amacı; Allah'la ünsiyet elde etmiş, ihlaslı kâmil insanlar yetiştirmektir. Bunu gerçekleştirmek için tarihte pek çok tarikat kurulmuştur. Bu tarikatlar uyguladıkları seyr ü sülûk yöntemlerine göre ruhanî ve nefsanî olmak üzere ikiye ayrılırlar. Ruhânî tarikatlar, ruhu güçlendirip nefse hâkim olmayı amaçlarken nefsanî tarikatlar ise çeşitli riyâzet ve mücâhedelerle nefsi terbiye etmeye çalışırlar (Öngören, 2011, 95-96; Yılmaz, 2014, 233-235). Halvet uygulaması da özellikle nefsanî tarikatların kullandıkları yöntemlerden biridir.

Halvet uygulamasının muhtevasına genel olarak bakıldığında nefsle mücâhede yöntemlerinin tamamının kullanılması dolayısıyla bir bakıma yoğunlaştırılmış hatta hızlandırılmış tasavvuf eğitimi izlenimi vermektedir. Çünkü sâlikin, seyr ü sülûk eğitimi boyunca uygulayacağı bütün uygulamalar halvette daha yoğun bir şekilde bulunmaktadır.

Bu çalışmada halvetin tanımı, tasavvuf tarihi içerisindeki tekâmül kısaca ifade edildikten sonra Şemsiyye-i Bayramiyye'nin halvet uygulama usûlü, Akşemseddin Muhammed b. Hamza (ö. 863/1459) ve bazı halifeleri çerçevesinde ortaya koyulacaktır. Ardından Baba Yusuf'un halvet telakkisi tespit edilerek bağlı olduğu tarikatın halvet anlayışıyla mukayesesi yapılacaktır.

Şeyhoğlu Baba Yusuf b. Halil Sivrihisarî

Baba Yusuf'un tam adı, Yusuf b. Halil b. Sinan/Alaaddin'dir. Künyesi Ebû Hamdi'dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Eskişehir iline bağlı Sivrihisar Kazası'nda doğduğu için Sivrihisarî (Seferihisarî) nisbesini almıştır (Yusuf, d.n:6594, 201a; Yusuf, d.n:07Tekeli801/3, 11b). Bunun yanı sıra kaynaklarda "Baba" sıfatı ile de anılmaktadır. Baba sıfatıyla anılması bir görüşe göre Sultan Bayezid II (ö.918/1512) ile yapmış olduğu babalık-oğulluk akdinden dolayı, başka bir görüşe göre ise dönemin ahi teşkilatıyla yakın ilişkisi olmasından dolayıdır. (Taşköprizâde, 1405, 374-376).

Baba Yusuf, şer'î ilimlerde yetkin bir ailede büyümüş, tedrisine küçük yaşlarda başlamış, başta babası Şeyh Baba Halil olmak üzere Sivrihisar'da bulunan Selçuklu Medresesinde çeşitli hocalardan İslamî ilimlere dair dersler almıştır (Kartal, 1998, 138; Demirdaş, 2019, 101). İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey'in (ö.863/1459) fetihten önce bu medresede müderrislik yapmış olması medresenin eğitim derecesini göstermesi açısından önemlidir (Yazıcıoğlu, 1998, 413). Baba Yusuf, II. Bayezid döneminde (1481-1512) İstanbul camilerinde vaizlik ve Ebu Eyyub el-Ensarî'de türbedarlık yapmıştır (Süreyyâ, ts. 653).

Şekâik'te anlatıldığına göre II. Bayezid Camii'nin açılış günü (13 Ekim 1505) Cuma vaazı, Padişah II. Bayezid'in (ö.918/1512) huzurunda Baba Yusuf tarafından verilmiştir. Baba Yusuf'un sözlerinin çok tesirli olduğunu söyleyen Taşköprizâde (ö.968/1561), cami açılışında onun vaazından etkilenen üç Hristiyan'ın Müslüman olduğunu aktarmaktadır. Padişah II.

Şemsiyye-i Bayramiyye'den Şeyhoğlu Baba Yusuf b. Halil Sivrihisari'nin Halvet Anlayışı

Bayezid de Baba Yusuf'tan çok etkilenmiş ve aralarında gelişen muhabbet bağı neticesinde Padişah ve Baba Yusuf, babalık-oğulluk akdi yapmışlardır (Taşköprizâde, 1405, 374; Süreyyâ, ts. 653).

Bir yıl Mekke'de mücavir olarak bulunan Baba Yusuf, hacca giderken II. Bayezid, ona bir miktar altın vererek bunların el emeği, alın teriyle kazandığı helal para olduğunu ve bunlarla Ravza-i Mutahhara'nın kandillerine yağ almasını ve Hz. Peygamberin kabrinin başına vardıda şöyle söylemesini istemiştir: "Bayezid isimli günahkâr, asi, mücrim selam söyledi ve kandillerin tezyini için hediye olarak gönderdiği helal malı kabul buyurmanızı tazarru eyledi diyessin" (Taşköprizâde, 1405, 374; Süreyyâ, ts. 653)

Baba Yusuf'un kendi eserlerinde şeyhiyle ilgili bir bilgi bulunmamakla beraber *Şekâik* ve *Sicill-i Osmanî*'de Baba Yusuf'un, Tarikat-ı Bayramiyye'ye mensup olduğu (Taşköprizâde, 1405, 374; Süreyyâ, ts. 653) *Sefîne-i Evliya'* da ise Akşemseddin'in halifesi (Vassâf, 2006, 457; Bursalı, 2016, 39) olduğu ifade edilmektedir. Baba Yusuf'un doğum tarihi belli değildir. Ölüm tarihi itibariyle ise Hacı Bayram Velî'yi görmüş olması imkan dahilinde görünmemektedir. *Mevhûb-ı Mahbub* isimli mesnevisinde baba ve dedesinin Hacı Bayram Velî'den rivayette bulduklarını bildirmesi de kendisinin Hacı Bayram Velî'yi görmediğine dair bir işaret olarak değerlendirilebilir (Yusuf, d.n:6594. 197a). Ancak kaynaklarda Akşemseddin'e intisabının nerede ve ne zaman olduğu ve kendinden sonra halife bırakıp bırakmadığı hususunda da bilgi bulunmamaktadır. 1512 yılında İstanbul'da vefat eden Baba Yusuf'un kabri, Eyüp Sultan Mezarlığı'nda Eyüp Camii'nin şadırvanının bulunduğu avluda Gazi Ethem Paşa'nın mezar yerinin arka tarafındadır.

Yusuf Baba'nın kaynaklarda geçen dört eseri bulunmaktadır. Bunlar: *Risaletü'n-Nûriyye*, *Mir'âtü'l-Aşikîn ve Mişkâtü's-Sâdikîn*, *Mevhub-ı Mahbub* ve ismi bilinmeyen iki ciltlik bir tefsir kitabından müteşekkildir.

Tasavvufta Halvet

Halvet, İslam'ın ilk asırlarında uygulanmaya başlamış, günahattan korunma ve Allah'a yaklaşma maksadıyla ıssız yerlerde, toplumdan uzak ve yalnız yaşamayı tercih etmek anlamına gelen tasavvufî bir terimdir. Halvet kelimesi sözlükte bir şeyin ya da bir kimsenin bulunmadığı yer, boş olmak, yalnız kalmak, uzaklaşmak, terk etmek, yüz çevirmek, biriyle yalnız kalmak, biriyle baş başa kalmak gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzur, ty. 1254; Zebidî, 1990, 5-16; Firuzâbâdî, ty. 571). Tasavvufî istilahta ise, zihinsel yoğunlaşmayı gerçekleştirmek için bazı özel zikir ve riyazetlerle belirli bir süre, şeyhin gözetiminde, müridin dış dünyadan soyutlanarak karanlık bir yerde bulunmasına denir (Cebecioğlu, 2014, 192).

Cürcânî (ö.812/1409) *Tarifât*'ta halveti, "melek dâhil herhangi bir kimsenin olmadığı bir yerde kişinin sırrının Hakk'la görüşmesi/konuşması" olarak açıklar (Cürcânî, 2003, 164). Kâşânî (ö.730/1330) ise *Istîlâhâtü's-Sûfiyye'* de Cürcânî ile aynı minvalde; "kimsenin görmediği bir yerde sırrın Hakk ile konuşması" şeklinde açıklamış, tarikatlarda görülen uygulamanın ise bu

manaya ulaştıran bir araç olduğunu ifade etmiştir (Kâşânî, 1992, 180). Cürcânî ve Kâşânî'nin ifade ettiği bu iki tanım halvet kavramının hakikatini ve nihaî gayesini ortaya koymaktadır.

Yahya b. Muaz'ın (ö.258/872) şu sözleri halvetin maksadının halktan uzaklaşmak değil Hakk'la ünsiyet etmek olduğunu ortaya koyar: "Halvetteyken Allah'la mı ünsiyet halindesin yoksa halvetle mi? kendini yokla. Eğer halvetten çıktığında ünsiyetin kayboluyorsa Allah'la değil halvetle ünsiyet etmişsin demektir. Eğer halvette Allah'la ünsiyet edersen; bozkırda, sahrada nerede olursan ol artık senin için her yer aynıdır." (Kuşeyrî, 1989, 198).

Sûfilerin toplumdan uzaklaşarak belirli kaideler çerçevesinde geçi bir süre uyguladıkları halvet, tasavvufun ana gayesi olan Allah'la ünsiyeti elde etmede kullandıkları yöntemlerden biridir. şehâbeddin Sühreverdî (ö.632/1234), *Avârif*'te "Sûfilerin halvette elde etmek istedikleri şey diğer zamanlarda istediklerinden farklı, özel bir şey değildir." (Sühreverdî, 2006, 227) sözüyle bu duruma işaret eder.

Kuşeyrî (ö.465/1072) halveti, sıfat ve fiil olarak ikiye ayırır. Ona göre fiili halvet sülûkun başında bulunan geçi bir durumdur. Müridin hemcinslerinden uzaklaşıp ayrı yaşamasını ifade eder. Sıfat olan halvet ise daimidir. Allah'la ünsiyet eden müridin halk içinde Hakk'la birlikte olma durumunu ifade eder (Kuşeyrî, 1989, 196).

Tasavvuf tarihine bakıldığında halvet uygulamasının ilk nüvelerine zühd dönemi olarak tabir edilen Hz. Peygamber'in (sav) vefatından hicri üçüncü asra kadar olan dönemde rastlanır. Dini daha iyi yaşamak adına bozulan toplumdan uzaklaşan zâhidlerin mağaralara, çöllerde çıkarak süre sınırlaması olmaksızın, münferit inziva uygulamaları, ilk halvet tecrübeleri olarak tezâhür eder (Knysh, 2011, 292-294). Bu dönemde zâhidlerin ortaya koydukları bu münferid hareketler kendilerine isim olacak kadar yaygınlık kazanmış ve bir dönem halk arasında mağarada yaşayanlar anlamında "şikeftiyye" ismiyle anılmışlardır (Kelâbâzî, 1993, 11; Sühreverdî, 2006, 74). Kahire'de Mukattam Dağı, Sina Çölü'nde Tûr Dağı, Lüban'da Lukam Dağı Filistin'de Beytül-Makdis Dağı bu yönüyle sûfilerin halvetgâh olarak kullandıkları meşhur dağlardandır (İbnü'l-Cevzî, 1985, 339-355).

Sûfilerin halvet konusunda dayandıkları referansları sıralamak gerekirse: genelde peygamberlerin hayatlarının bir döneminde yaşadıkları inzivâ (tahannüs) hayatı; (Erkaya, 2019, 55-67; Demirdaş, 2012, 133; Demirdaş, 2020, 21) özeldir Hz. Peygamber'in (sav) vahiy gelmeden önce Hira Mağarası'nda inzivaya çekilmesi; Kur'an ve sünnetle sabit olan yılda bir kere Ramazan ayının son on günü yapılan itikâf ibadeti; Kur'an-ı Kerim'de anlatılan Hz. Musa'nın Tur Dağı'ndaki kırk günlük halveti,¹ zâhid ve sûfileri halvete yönlendiren önemli etkenlerdendir. Bunlarla birlikte Hz. Peygamber

¹ "Biz Musa ile otuz gece (bana ibadet etmesi için) sözleştik ve ona bir on gün daha ekledik. Böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk gün olarak tamamlandı." A'râf Sûresi, 7/142.

(sav) ve râşid halifeler dönemi sonrasında devlet sınırlarının hızla genişlemesiyle refaha kavuşan İslam toplumu içinde ahlaksızlığın, fitnelerin, zulüm ve haksızlığın çoğalması da sûfilere halvete yönlendiren maddi etkenler arasında sayılabilir.

Tasavvufî eserlerin tedvin edilmeye başlandığı Hicrî 3 ila 5. yüzyıllarda halvet uygulaması zühd dönemine benzer şekilde bireysel olarak devam etmektedir. Bu dönemde müellif sûfiler, eserlerinde, münferid halvet tecrübelerinden yola çıkarak halvetin nefis eğitimindeki yeri, önemi ve kişisel halvet tecrübelerinden bahsetmektedirler. Bu dönemde halvetin bir mürşid gözetiminde yapılması gerektiği düşüncesi, yavaş yavaş tasavvufî eserlerde dillendirilmeye başlamıştır.

Erken dönem müellif sûfilerden Muhâsibî (ö.243/857), halvetle en zayıf kişiliklerin bile güçlü karakter yapılarına sahip olabileceğini ifade eder. O, hayatının son döneminde yazdığı, *er-Riâye li-hukukillah* isimli eserinde halvetin süresiyle ilgili bir sınır belirtmemekle birlikte daimî değil geçici bir süre için olmasını önermektedir (Erginli, 2008, 249). Muhâsibî'nin çağdaşı Zünnûn el-Mısırî de (ö.245/859?) halvetin nefis eğitimindeki önemini; "ihlâs elde etmede yalnızlıktan (halvetten) daha etkili bir şey görmedim." sözleriyle ifade eder (Sülemî, 1998, 13).

Muhâsibî'den yaklaşık bir asır sonra vefat eden Hakîm Tirmizî (ö.320/932) *Keyfiyyetü's-Sülûk ilâ Rabbi'l-Âlemîn* isimli risalesinde kendi evinde bireysel olarak uyguladığı halvet tecrübesini anlatır. Halvetle kişinin keşfinin açılabilmesini ifade eden Tirmizî, belirli kurallar çerçevesinde halvetin bireysel olarak uygulanabileceğini, bununla birlikte vehim yönü kuvvetli olan kişilerin, bir mürşid gözetiminde halvete girmesi gerektiğini belirtir (Tirmizî, 2007, 13-15; Uyar, 2018, 209-242). Tirmizî ayrıca eserinde halvette uyulması gereken bir takım edeplerden de bahseder (Tirmizî, 2007, 14-19). Bu bilgiler, halvetin şekilsel çerçevesinin de dördüncü yüzyılda belirmeye başladığını göstermesi açısından önemlidir.

Tarikatların teşekkül etmeye başladığı altıncı yüzyıldan sonra seyr ü sülûk uygulamalarının genelinde ortaya çıkan sistemleşme, halvet uygulamasında da görülür. Tarikatlar arasında farklılıklar olmakla birlikte halvet, seyr ü sülûk içerisindeki yeri, süresi ve kuralları ile belirli sistematik bir uygulama haline gelmeye başlar. Halvet uygulamasının görüldüğü tarikatlar özellikle Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Çiştîyye, Kübreviyye ve Halvetiyye'dir. Bu dönemde halvet kelimesi yerine halvetin uygulama süresine nispetle kırk anlamına gelen Arapça "erbain" ve Farsça "çile" kelimeleri kullanılmaya başlanmıştır (Uludağ-Eraydın, 1995, 270; Haksever, 2017, 46).

Tarikatların kurumsallaşması sonrasında tekke ve zaviyelerde müridlerin halvet çıkarmaları için "halvethâne" ya da "çilehâne" adı verilen, genellikle ancak bir kişinin namaz kılarak ayakta durabileceği yükseklikte ve bağdaş kurup oturabileceği genişlikte dar ve karanlık odacıklar (hücre) tesis edilmiştir (Uludağ-Eraydın, 1995, 270).

Halvetin asıl amacının maddi anlamda dünya ve içindekilerden uzaklaşmak değil, bunları kalben terk ederek Allah'la ünsiyet etmek olması sebebiyle halvete girilecek ortam kabre benzetilerek karanlık ve dar bir mekân şeklinde tasarlanmıştır. Bu tasarımın maksadı, sûfînin ölüm duygusunu ve öldükten sonra dünyaya dair her şeyin terk edilip Allah'la karşı karşıya/baş başa kalma halini yaşamasıdır. Böylece müridin bilincine, dünya ve içindekilerin geçiciliğiyle Allah'ın baki kalacağı düşüncesinin yerleştirilmesi ve sonuç olarak fanîden/halktan uzaklaşarak bakî ile/Hakk'la ünsiyetin artırılması amaçlanmaktadır. Sûfînin halvette kazandığı bu bilinç ve farkındalığı toplum içinde de devam ettirmesi beklenir.

Şemsiyye-i Bayramiyye'de Halvet

Bayramiyye on beşinci yüzyılda Anadolu'da kurulmuş, çoğunlukla Anadolu ve Balkanlar üzerinde etkinlik göstermiş bir Türk tarikatıdır (Cebecioglu, 2017). Hacı Bayram Veli (ö.833/1430) tarafından kurulan tarikatın silsilesi Hamidüddin Aksarayî (ö.815/1412) üzerinden Ebheriyye ile Halvetiyye silsileleriyle birleşerek Sühreverdiyye Tarikatı'na ve yine Aksarayî üzerinden Nakşbendiyye Tarikatı'na dayanır (Yıldız, 2016, 621-633). Bayramiyye'nin seyr ü sülûk usûlleri üzerinde dayandığı bu tarikatların tesirleri görülür (Cebecioglu, 2017, 86; Kızıler, 2016, 609-619). Konumuz açısından bu tesirin neticesi olarak Bayramiyye Tarikatı'nda hem Sühreverdilik'teki halvet uygulamasına hem de Nakşbendilik'teki "halvet der encümen" düşüncesine yer verilmiştir.

Hacı Bayram Velî dört şiirinden başka yazılı bir eser bırakmamıştır. Binâenaleyh onun halvet anlayışıyla ilgili bilgiler müridleri tarafından yazılan menâkıbnâmelerden, yetiştirdiği halifelerin eserleri ve uygulamalarından tespit edilebilmektedir.

Lamiî Çelebi'nin (ö.938/1532) *Nefehat* tercümesinin Amasya Beyazıt Kütüphanesi'nde bulunan nüshasında kaydedilen menkıbede Hacı Bayram Veli, tarikata intisap etmek istediğinde şeyhi Hamidüddin Akasarayî tarafından önce halvete alındığı anlatılır (Lâmiî, d.n:1295, 436a; Erkaya, 2019, 347-349). Aynı şekilde Bayramiyye'nin İseviyye şubesi silsilesindeki şeyhlerin hayatlarını konu alan başka bir menâkıbnâmede de Hacı Bayram Veli'nin, şeyhi Hamidüddin Aksarayî'den devraldığı geleneği sürdürerek tarikata girişte, müridleri halvete soktuğu örnekler aktarılır (Hamarat, 2015, 31-37).

Hüseyin Enisî'nin *Menakıb-ı Akşemseddin'*de naklettiğine göre Hacı Bayram Veli, Akşemseddin'in intisabını kabul ettiğinde ilk iş olarak onu halvete almıştır (Enisî, ty, 3a). Enisî aynı eserde İbrahim Tennurî'nin (ö.887/1482) intisabını da anlatır. Esere göre Akşemseddin, Şeyhi Hacı Bayram Veli gibi Tennurî'nin intisabını kabul ettikten sonra onu seksen yedi günlük bir halvete almıştır (Enisî, ty, 14a). Aynı eserde İbrahim Tennurî'nin halvet usulüne de değinilir. Tennurî, Şeyhi Akşemseddin'den küçük bir farklılıkla kendisine intisap eden müridi, önce bir süre gündüzleri dergâhta hizmet ettirip geceleri ihya ettirir. Bu süre zarfında müride fetih müyesser olduktan

sonra onu halvete almaktadır (Enisî, ty, 14b). Bu menkıbelerden de anlaşıldığı üzere Bayramiyye'de sülûkun başlangıcında müridlerin halvete alınması tarikatın esaslarındandır diyebiliriz.

Halvetin süresiyle ilgili olarak Akşemseddin'in, sûfilere yöneltilen eleştirilere bir cevap niteliğinde yazdığı *Risaletü'n-Nûriyye* isimli risalesinde bu sürenin kırk gün olduğuna dair bir bilgi mevcuttur. Risalede, Hz. Peygamber'in (sav) "Kim kırk gün, Allah, için ihlasla amel ederse, kalbinden diline doğru hikmet pınarları fışkırır." (İbn Mübarek, ty. 359) hadisine ve Hz. Musa'nın Tûr Dağı'ndaki kırk günlük uzletini anlatan ayete (A'râf Sûresi, 7/142) dayanılarak sûfilerin halveti kırk güne tahsis ettikleri ifade edilmektedir (Yurd, 1972, 47). Menkıbelerde yer yer kırk günden daha fazla ya da kısa halvet çıkararak müridlerden bahsedilmektedir (Enisî, ty, 14a). Bu bilgiler bağlamında Bayramiyye'de halvetin süresinin usûlde kırk gün olduğu, fakat mürşidin, müridin durumuna göre süre konusunda tasarrufta bulunabildiği söylenebilir.

Halvette müridin yapması gereken evrâd u ezkâr ve ibadetlerle ilgili yine Enisî'nin *Menâkıb-ı Akşemseddin*'de naklettiğine göre Akşemseddin'in bir kitabın arkasına "Hacı Bayram Velî'nin irşad tarikidir." diyerek kendi el yazısıyla yazdığı halvetin ilk dört gününde yapılması gerekenler konusunda bir kayıt mevcuttur. Bu kayıta göre halvet uygulamasında:

İlk gece, bin adet salavât ve bin adet Kelime-i Tevhid (lâ ilâhe illallah) zikrinin ardından, Hz. Peygamber'in (sav) şefaatinin dileyerek (hâcet-i şefaât-i nebi) iki rekât hâcet namazı kılınır.

İkinci gece, bin adet İhlâs Sûresi ve bin adet Kelime-i Tevhid okuduktan sonra, Hakk'ın cemalini görme dileğiyle (hâcet-i dîdâr) iki rekât hâcet namazı kılınır.

Üçüncü gece, bin adet Felak Sûresi ve bin adet Kelime-i Tevhid okuduktan sonra, hakikat perdesinin kalkması dileğiyle (hâcet-i ref'u'l-hicâb) iki rekât hâcet namazı kılınır.

Dördüncü gece, bin adet Nâs Sûresi ve bin adet Kelime-i Tevhid okuduktan sonra, yine hakikat perdesinin kalkması dileğiyle (hâcet-i ref'u'l-hicâb) iki rekât hâcet namazı kılınır.

Bunların dışında her gece, on rekât teheccüd kılınır, Elif-lam-mim, Secde, Yasin, Duhan, Ha-mim (Câsiye/Ahkaf ?), Fetih, Vâkıa, Mülk ve Nebe sûreleri okunur. "Lâ ilâhe illallah" zikri ile meşgul olunur ve Allah Teâlâ'nın kudreti tefekkür edilir (Enisî, ty, 12b; Bayramoğlu, 1989, 66-67).

Halvette yenecek besinler ve miktarları her müridin fitratına göre şeyhi tarafından belirlenir ve bu menü kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Konuyla ilgili olarak menâkıbnâmelerde Akşemseddin'in yedi günde bir kaşık sirke ile yetindiği ifade edilmiştir (Enisî, ty, 3a; Hamarat, 2015, 39). Şeyhi, Tennurî'nin halvetteki istihkakını günde bir ekmek ve bir çanak bulamaç olarak belirlemiştir. Tennurî, bir müddet sonra bunun fazla olduğunu düşünüp yemeği reddettiğinde rahatsızlanmış, vâkıa dahi

göremez olmuştur. Bunun üzerine şeyhi Akşemseddin, “Senin tabibin (şeyhin) seni gözler ve senin tabiatın bilir. Senin meşrebinin muktezası budur, onların odur.” diyerek Tennurî’yi uyarmıştır (Enisî, ty, 14a).

Akşemseddin’in halvet anlayışının tespiti konusunda halifesi Mısırlıoğlu Abdürrahim Karahisarî’nin (ö.888/1483-94) *Münyetü’l-ibrâr ve gunyetü’l-ahyâr* isimli kitabı da önem arz etmektedir. Bu kitap Ebu’l-Müeyyed Muvaffak b. Muhammed Mecd el-Hâsî’nin (ö.634/1236) halvete dâir *es-Selve fi şerâiti’l-halve* adlı eserinin Karahisarî tarafından yapılan tercüme ve şerhinden ibarettir. Fakat eser klasik bir tercüme ve şerhten ziyade bir telif eser izlenimi vermektedir. Kitabı önemli kılan ise eserin Türkçe’ye bizzat Akşemseddin’in emriyle kazandırılmış olmasıdır (Orhan, 2019, 118; Erünsal, 1988, 291). Bu da eserin Akşemseddin’in tarikat usulüne/anlayışına uygun olduğunu gösterir. Dolayısıyla eser, Akşemseddin’in/Bayramiyye’nin halvet anlayışını ve referanslarını göstermesi açısından önemli bir kaynaktır.

Bu eser çerçevesinde Karahisarî’ye göre halvetin on şartı vardır. Bunlar sırasıyla: “zâhir ve bâtın tahâreti”, “keyfiyyet-i cülûs-i halvet”, “sükût”, “devâm-ı savm”, “devâm-ı zikir”, “rabt-ı kalb”, “killet-i nevm”, “killet-i ekl”, “tefviz, teslim, tevekkül” ve “nefy-i havâtır”dır (Orhan, 2019, 199-263).

Karahisarî, halveti bâtın namazı olarak ifade eder. Zâhir namazın bir imamı olduğu gibi bâtın namazının da imamı mürşiddir. Onun söz, fiil ve takrirlerine uymak gerekir. Zâhir namazının tahâreti abdest olduğu gibi bâtın namazının tahâreti de istiğfardır. Müridin halvet boyunca abdestli olması gerekir. Her abdest bozuşunda hemen abdestini yenilemeli ve ardından iki rekât abdest için şükür namazı kılmalıdır. Ona göre müridin halvette oturuşu murabba’-nişîn (bağdaş kurma) pozisyonunda, yönü kibleye doğru ve padişah huzurundaymış gibi daima başı önde olmalıdır (Orhan, 2019, 199-263).

Halvete girilecek yer dar, güneş ışığı girmeyen, karanlık ve havâss-ı zâhireyi (beş duyu) meşgul edecek her türlü uyarıcıdan uzak olmalıdır. Halvet mekânının bu şekilde uyarlanması havâss-ı bâtınenin açılması içindir. Halvetin süresi kırk gündür. Mürid daima içinden zikrin eftali, kelime-i tevhidle meşgul olur. Zâhir namazda olduğu gibi halvette de dünya kelamı konuşmaz. Her gün oruç tutar. Uyku bastırmadıkça uyumaz. Bunun ölçüsü okuduğu zikri karıştırmaya başlamasıdır. Bu durumda uzanmadan oturduğu yerde uyur. Halvet esnasında kalbine gelen nefsanî ve şeytanî havâtırın lâilâheillallah zikriyle ve şeyhine rabt-ı kalb ederek nefyeder (Orhan, 2019, 199-263).

Karahisarî’nin kaydettiği halvetin şartları yaklaşık iki asır sonra Bayramiyye-i Şemsiyye’nin Himmetiyye kolunun kurucusu Bolulu Himmet Efendi’nin (ö.1095/1684) *Tarikatnâme*’sinde de aynı şekilde sekiz şart olarak zikredilmektedir. Himmet Efendi’nin halvet şartları şunlardır: vudû-ı dâim, samt-ı dâim, savm-ı dâim, halvet, zikr-i dâim, nefy-i hâtır, rabt-ı kalb, teslim. Himmet Efendi bu şartların dışında halvete girilecek odanın karanlık ve dar olması, halvette gözü ve kulağın muhafaza edilmesi, işraktan sonra bir yere

Şemsiyye-i Bayramiyye'den Şeyhoğlu Baba Yusuf b. Halil Sivrihisarî'nin Halvet Anlayışı
dayanmadan oturarak uyuması gerektiğini bildirir. Himmet Efendi bu şartları *Tarikatnâme'* de şu dizelerle ifade eder: (Tapsız, 1995, 147-148)

*Diyelüm halvet âdâbını size
Duâ-yı hayr idesüz siz de bize
Şerait var dahi hem halvet içre
Nice sırlar görünür vahdet içre
Sekizdür halvetün şart-ı müdâmı
Vudû-i dâim ve samt-ı devâmî
Dahi savm oldı halvet şartı ey yâr
Şerâitten dinüldi sana bes çâr
Devâm-ı zikr u nefy-i hâtır ola
Azîze rabt-ı kalbe kadir ola
Dahî şeyhine terk it itirâzı
Ki tahsil edesin vecch-i beyâzı
Sekizden birini terk itme ey yâr
Sakın kendine benlük itme izhâr
Ya kabz oldum ya bast oldum deme vâr
Bakar mı kabz u basta ehl-i didâr
Koyup varlığını gözle rızayı
Riyâzât ile iste sen rızayı
Bu halvet mevt sırrıdır pek anla
O levmüdür ihtiyarun öyle dinle
Dahi adab odur kim sakla sem'i
Uyana tâ ki dilde nûr-i şem'i
Gözin sakla sakın su içme zinhar
Urursun yolunu ey tâlib-i yâr
Karagu ola hücre hem dahi dar
Nitekim kûh-ı Hirâ'da olan ğâr
N'ola zâkir uyursa ba'de'l-işrâk
Otururken uyuya, yok tayanmâk*

Abdürrahim Karahisarî ve Himmet Efendî'nin eserlerinde ifade edilen halvet şartları, Necmüddin Kübra'nın *Fevâihu'l-Cemâl* isimli eserinde Cüneyd-i Bağdadî'ye atfettiği sekiz şartla (Kübra, 2018, 100; Gökbulut, 2012) ve daha sonra *Risale ile'l-Hâim* isimli eserinde bu şartlara iki şart ilave ederek

on şart olarak yazdığı (Kübra, 2018, 79-95) tarikat usûlüyle birebir benzerlik göstermektedir.

Karahisarî'nin tercüme ettiği *es-Selve fî şerâiti'l-halve* müellifinin de Necmüddin Kübrâ'nın müridi olduğu göz önünde bulundurulduğunda Şemsiyye-i Bayramiyye'nin halvet anlayışında Kübreviyye'nin etkilerinden bahsedilebilir. Bununla birlikte Akşemseddin ve Karahisarî'nin halvet bağlamında Sühreverdî'ye yaptıkları atıflar, Şemsiyye-i Bayramiyye'nin halvet uygulamasında Sühreverdiyye'nin de etkisi olduğunu göstermektedir. Sühreverdiyye etkisinin anlaşılması açısından burada Akşemseddin'in soy şeceresinin de Şihabüddin Sühreverdî'ye dayandığını ifade etmekte fayda vardır. Sonuç olarak Şemsiyye-i Bayramiyye'nin halvet anlayışının Sühreverdiyye ve Kübreviyye çizgisinde şekillendiğini söylemek yanlış olmasa gerektir.

Baba Yusuf b. Halil Sivrihisarî'de Halvet

Baba Yusuf'un halvet konusundaki düşünceleri, Şemsiyye-i Bayramiyye'nin halvet anlayışıyla aynı doğrultudadır. Baba Yusuf da halvete büyük önem vermekte ve halveti bu yolun bir rüknü olarak görmektedir. Ona göre halvet uygulaması, Hz. Peygamber'in (sav) Hira Mağarası'ndaki halvetine dayanır. Dolayısıyla Baba Yusuf'a göre halvet, Hz. Peygamber'e (sav) tâbi olmanın da bir gereğidir. Baba Yusuf bu düşüncesini şu dizelerle dile getirmektedir:

Mühimmâtan budur bir de mürîde

Riyâzet, cû' gerek her dem mürîde

Talep idüp gözede halvet tarîkin

Sükr, zevk ü safâ ide tarîkin

Ola tâbi, dil ü candan Rasûle

O fahr-ı enbiyâ, sâhib-usûle

İşitmedün mi ki Sultân-ı dîni

O hatm-i mürselîn, genc-i yakîni

İder idi Hira Dağı'nda halvet

Kavî olurdu hem nûr-i nübüvvet

Hicâb olmazıdı halk şâh-ı dîne

Reis-i enbiya, şem-i yakîne (Yusuf, d.n:6594, 192b)

Baba Yusuf, *Mevhub-ı Mahbûb* isimli eserinde Abdürrahim Karahisarî ve Himmət Efendi'yle benzer bir şekilde halvetin sıhhati için sekiz şart olduğunu bildirir. Ona göre bu şartlar: "tahâret, samt, uzlet, savm, devâm-ı zikr, nefy-i havâtır, sohbet-i merdân ve az yemek-içmek" şeklinde sıralanmaktadır.

Tahâret

“Temizlenmek ve arınmak” anlamında kullanılan tahâret (tuhr) sözcüğü terim olarak hem maddî kirden (necâset, habes) hem de mânevî pislikten (hades) temizlenmek manalarını ifade eder (Öğüt, 2010, 382). İslam'da namaz ve hac gibi pek çok ibadetin ön şartı olan tahâret, aynı zamanda halvet ve tarikatın da ilk şartıdır. Kur'an-ı Kerim'de “...Allah tövbe eden ve temizlenenleri sever” (Bakara, 2/222) buyurulmuştur. Dolayısıyla halvette Allah'la ünsiyet elde etmeyi murad eden sufiler tahârete büyük önem vermişlerdir (Yusuf, d.n:6594, 165a; Kuşeyrî, 1989, 198; Sühreverdî, 2006, 227).

Mürid, halvete girmeden önce zâhir ve bâtın temizliği yapar. Zâhir tahâret su ile olur. Su kişiyi necasetten ve hadesten temizler. Bunun ölçüsü şeriatta belirlenmiştir. Bâtın kirlerin temizliği ise istiğfar (Yusuf, d.n:6594, 191a) ve üzerindeki hakların teslimi ile olur. Mürid ilk önce üzerinde hakkı olanlarla helalleşir. Günahlarına tövbe-istiğfar eder. Gusül abdesti alarak halvete girer. Halvet boyunca daima abdestli olmaya, halvete gireceği yerin ve elbiselerinin de daima temiz olmasına dikkat eder. İstiğfarı da dilinden düşürmez.

Baba Yusuf *Hüdâ pâkdur sever olanları pâk / Ne menzile, ne Hakk'a irer nâ-pâk* (Yusuf, d.n:6594, 192b) beytiyle Kur'an-ı Kerim'deki “... Allah çokça temizlenenleri sever.” (Tevbe, 9/108) ayetine telmihte bulunarak tahâret olmadan Hakk'a ulaşamayacağını söyler. Ona göre tahâret hem halvetin hem tarikatın önemli bir rüknüdür. Dolayısıyla Rahman'ın manzarı olan kalbden hikmet pınarlarının fışkırabilmesi için daima temiz tutulması gerekir. Baba Yusuf bunu şu beyitlerle dile getirir:

Şerâyet bu durur halvet-nişîne

Nakl gördüm tefâsirde kemine

Gerekdür hem tahâret hem nezâfet

Dile gelmek için yenbû'-ı hikmet

Nezâfetsüz olur kalb beyt-i şeytân

Kaçan olur o kalb manzar-ı Rahman

Nezâfetten münakkah pâk olur dil

Nezâfet mü'minin dini durur bil (Yusuf, d.n:6594, 192b)

Baba Yusuf taharetten bahsettiği beyitlerde “Kim kırk gün, Allah, için ihlasla amel ederse, kalbinden diline doğru hikmet pınarları fışkırır.” (İbn Mübarek, ty. 359) hadisine telmihte bulunarak hem halvetin süresinin kırk gün olduğuna hem de ibadetlerin bâtın taharetinin bir parçası olduğuna işaret etmiştir.

Samt

Susmak, konuşmamak ve sükût etmek anlamına gelen bu kelime, tasavvufta dilin afetlerinden korunmak için dili tutmayı ifade eder (Cebecioğlu, 2014, 417). Hz. Peygamber (sav) "...Allah'a ve ahiret gününe inanan ya hayır söylesin yahut sussun." (Buhâri, Edeb, 31) buyurmuştur. Mürid halvette Allah'ın zikri dışında bir şey konuşmamalıdır. Sûfiler samtı, zâhirî ve bâtinî olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Kişinin zâhirde susup bâtında masiva ile meşgul olmasının bir kıymeti yoktur. Zâhirî ve bâtinî sukutun birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir (Kuşeyrî, 1989, 226-233). Yani önemli olan nefis ya da şeytandan gelen iç sesi susturabilmektir. Baba Yusuf'a göre samt halvetin şartlarından. Hakk ile ünsiyet kurabilmek ve bunun neticesinde lisan-ı ilâhîyi duyabilmek lisân-ı beşerînin susturulmasıyla yani samt ile mümkündür. Baba Yusuf bunu şöyle ifade eder:

Şurût-ı halvetün samtür birisi
Kabul iden olur Hakk'ın enîsi
İşitmedün mi ki Meryem'i ey cân
O buldu sumtıla derdine derman
Cevap virmede bir gün halka Meryem
Dir idi "len ükellim" halka Meryem
Sükûtdan fâide bu oldu ana
Ki İsa söyledi halk kaldı tana
Mehdden halka hoş virdi cevabı
Çün irdi semi'ne Hakk'un hitâbı (Yusuf, d.n:6594, 192b)

Uzlet

Halktan uzaklaşıp ayrı yaşamak anlamına gelen uzlet kelimesi halvetle eş anlamlı bir kelimedir. Cüneyd-i Bağdadî "Dinini selamete, bedenini ve kalbini rahata erdirmek isteyen insanlardan ayrılınsın. Zira bu zaman vahşet zamanıdır; akıllı olan vahdeti uzlette arayandır." der (Cebecioğlu, 2014, 505). Genelde sülûkun başlangıcında mezmum (dinen yerilmiş) alışkanlıklardan kurtulup ahlak-ı hamideyi (dinen övülmüş ahlak) kazanmak için uygulanır. Uzlete çekilen kişinin niyeti, kendinden kaynaklanacak bir şerden/kötülükten diğer insanları selamette tutmak için olmalıdır. Kendisini onların şerrinden korumak için olmamalıdır. Zira sûfilere göre birinci tutum nefsin hakir görülmesinden kaynaklanır ve muttaki sıfatıdır. İkincisi ise kibirden kaynaklanır ve şeytanın sıfatıdır (Razi, 2002, 40). Baba Yusuf bu durumu şu beyitlerle ifade eder:

İkidür dediler uzlet efendi
Ulular, canıla dinle bu pendi
Sıfat-ı etkıyâdur biri fa'lem

Kütübde söz budur vallahu a'lem

Tazarru' meskenet hulk u hem ihsan

Sıfat-ı etkiyâ bu durur ey can

Şeyâtîn na'tıdur bir nev' malum

Kibr ü 'unfdur riyadur anla mahdum (Yusuf, d.n:6594, 183a)

Yusuf Baba toplum nezdinde itibar kazanmak için kibir, gurur ve riya için yapılan uzletin, bir şeytan tuzağı olduğunu, buna uzlet denemeyeceğini bildirir. Ona göre uzlet, tazarru' ve meskenetle yapılmalı; güzel ahlakı, Hakk'ın ihsan ve ünsiyetini elde etmek için olmalıdır. Uzletin sonunda kişinin sıfat-ı zemîmesi, sıfat-ı hamîdeye dönüşmelidir. Baba Yusuf bunu Bayezid-i Bistâmî'den (ö.234/848 ?) yaptığı bir nakille şöyle ifade eder:

Feragat idüben ebnâ-yı cinsden

Amu uzlet safa almakdur ünsden

Didi bir söz dahi sultan-ı Bestam

O şeyhu'l-ârifîn o rüknü'l-islam

Alâmet bu durur uzlet-i nefsdan

Giçe nefis buğz u hem küllî hevesden

Hüdâdan irüp eltâf-ı amîme

Ola tebdîl hamîdiyye zemîme (Yusuf, d.n:6594, 183b)

Dolayısıyla Baba Yusuf uzleti halvetin şartlarından kabul eder. Ona göre, Hakk'a talip olanın halktan uzaklaşması gerekir. Böylece mürid, yolun sonunda Allah'ın sevgili kulu mertebesine ulaşılır. Baba Yusuf bu düşüncelerini bir hadis-i şerife atıf yaparak uzleti anlattığı beyitlerin son mısraında "Allah'a insanların en sevimli (ehabbü'n-nâs) olanı, dini için toplumdaki uzaklaşanıdır." (İbn Hanbel, 1983, 987) hadisine telmihte bulunur ve görüşlerini şöyle ifade eder:

Şurûtun biri de uzlet durur bil

Eğer tâlib isen nâsdan hazer kıl

Eğer halkdan azîz uzlet idesin

Be-tahkik yola bil ki rast gidersin

İdersen pendümi cân içre ger-bend

Ehabb-ı nâs olasin sen Hüdâvend (Yusuf, d.n:6594, 193a)

Savm

İslam'ın beş şartından biri olan oruç, mutasavvıflar arasında nefisle mücahedenin önemli bir rüknü olarak görülür (Hucvirî, 2010, 386; Göktaş, 2014, 300-301). Sûfilere göre oruç üçe ayrılır. Birincisi, orucun zâhirî yönünü ifade eden yeme, içme ve cinsel ilişkinin terkidir. Sınırları şeriat tarafından

belirlenen avamın orucudur. Bu mertebede yasaklanan üç fiilden birinin gerçekleşmesiyle oruç bozulur. İkincisi havassın orucu; bütün organların mâsiyetten men edilmesidir. Bu anlamda oruç kişinin nefsini, aklını, duyularını yani zâhirî-bâtinî her bir yetisini, yerilmiş fiillerden uzak tutmasıdır. Mesela gıybet avâmın orucunu bozmazken havâssinkini bozar ve bu durumda orucunu kaza etmesi gerekir. Ehassü'l-havâssın orucu ise kalbin süflî arzularından ve mâsivâdan (Allah'tan başka her şeyden) arındırılmasıdır (Tehanevî, 1996, 1104; Çakmaklıoğlu, 2015, 303-304). Baba Yusuf, nefsin mağlubiyetinin, ancak vücudun bütün organlarına tutturulan bu bâtin orucuyla mümkün olacağını söyler. Orucu halvet şartları arasında sayan Baba Yusuf bunu şöyle ifade eder:

Savmdur birisi şartun efendi

Bu yolun olalım gel derdmendi

Olur nefs, savmıla bil sen ki makhûr

Budur merdân-ı Hakk katında meşhur

İbâda savm u sabr u rabtı her gâh

Kelâmında emr itmişdür Allah (Yusuf, d.n:6594, 193a)

Devam-ı Zikir

Tasavvufun temel esaslarından olan zikir, bir şeyi zihinde tutmak, unuttuğunu hatırlamak, dil ya da kalp ile anmak-yâd etmek gibi anlamlara gelir (İbn Manzur, ty. 1507; Isfehanî, ty. 328). Sâlikin her daim Hakk'ın huzurunda bulunduğu farkında olarak O'ndan gafil olma ve O'nu unutma halinden kurtulmasıdır (Tek, 2008, 187). Bu hale ulaşıncaya kadar tarikatlaraya göre değişiklik gösteren çeşitli zikir usulleri bulunmakla birlikte Şemsiyye-i Bayramiyye'de cehrî usûl uygulanmaktadır. Baba Yusuf'a göre halvette zikir çeken mürid diz üstü oturur. Etrafıyla meşgul olmaz. Gözlerini yumar. Huzur halinde Kelime-i Tevhid zikri ile kalbini kirlerden arındırır. Ona göre zikir tasavvufun temeli, Hakk'ın tecellilerinin mazharı olan kalp aynasının cilasıdır.² Müridin nûr-i likâya erişebilmesi için daima lâilaheillallah zikriyle meşgul olması gerektiğini söyleyen Baba Yusuf bu durumu şöyle dile getirir:

Devâm-ı zikr-i Hakkdur biri deroîş

Ridâ düzmek değil cübbe vü hem rîş

Devâm gerek durur zikr-i Hüdâyâ

Yitişmeye mürîd nûr-i likâyâ

Yumup göz, dizini çökmek gerekdür

² “Her şeyin bir cilası vardır. Kalbin cilası da zikrullahıdır.” Beyhakî, *Kitâbü'd-da'avât*, Merkezî'l-mahtûtat ve't-türas ve'l-vesâik, tahk.: Bedr b. Abdillâh el-Bedr, Kuveyt 1993, c. 1, s. 80, h.no:19.

Huzurile zikr itmek gerekdür

Nazar eylemeye hiç sağ ile sola

Budur toğri tarik semt-i vûsule

Olan tevâhid-i Hakk'ıla mühezzeb

Bilâ-şek Hazret'e olur mukarreb

Cilâ viriür kulûba dinle pendüm

Zikrdür umdesi yolun efendüm (Yusuf, d.n:6594, 193a)

Nefy-i Havâtır

Kalbe gelen hitap veya düşünceye hâtır denir. Kalbe gelen bu hitap rabbânî ya da melek kaynaklı olabileceği gibi şeytânî ya da nefsânî kaynaklı da olabilir (Kâşânî, 1992, 177). Havâtırın rabbanî mi, şeytanî mi olduğu, şeriata muvafık olup olmayışıyla ölçülür (Kuşeyrî, 2007, 177; Muhâsibî, ty. 84-86). Nefy-i havâtır ise şeytan veya nefis kanalından gelen, müridi günah işlemeye, heva ve hevesine tabi olmaya çağırın vesveseleri kalbden uzaklaştırmaktır. Necmeddin Kübra havâtırın tespitinin zor olması dolayısıyla mübtedî sâlikin havâtırın nerden geldiğine bakmaksızın bunların hiçbirine iltifat etmeyip hepsini unutması gerektiğini söyler. Zira ona göre rabbanî hâtır ne kadar nefyetsen de sabit kalır (Kübrâ, 2018, 91-92). Baba Yusuf, şeytanî havâtır, sâlik istila ettiğinde kalbini sıkıntı kaplar. Sâlikin halleri karma karışık olur. Havâtırdan gelen şeyle kendini oldum sanarak kibir ve gurura kapılıp huzuru elde edemezse sâlikin bütün çabası ve talebi boşa gider. Dolayısıyla sâlik böyle bir duruma düşmekten sakınmalı ve gelen havâtıra iltifat etmeyerek onu kalpten nefyetsmelidir. Baba Yusuf bunu şu dizelerle ifade eder:

Bilin nefy-i havâtırdur birisi

Şurût-ı halvetün ey cân enîsi

Havâtırdan gelür vesvâs-ı şeytân

Kulûb-ı sâlikün reyib itme ey cân

Ola müstevli kalbe çünkü vesvâs

İder kalbin ihâta, sâlikün pas

Olur ahvâli vü emri müşevveş

Eğer nûr-ı huzûr olmazısa reş

Taleb ü sa'y olur hebâ-yı mensûr

Hazer eyle azîzüm olma mağrur

Tilavet zikrüne zühhd ü salâha

İrişesin tâ ki fevz ü felâha (Yusuf, d.n:6594, 193a)

Sohbet-i Merdân-ı Hakk

Sohbet; beraber bulunmak, arkadaş ve dost olmak anlamındadır (İbn Manzur, ty. 2400). Şemsiyye-i Bayramiyye'den Abdürrahim Karahisarî ve Bolulu Himmet Efendi'nin eserlerinde "rabt-ı kalb" (gönül bağı) olarak ifade ettikleri halvet şartı, Baba Yusuf'un mesnevîsinde "Sohbet-i Merdân-ı Hakk" (Hak erleriyle dostluk) şeklinde ifade edilmiştir. Yaklaşık olarak aynı manaya işaret eden bu tabirlerden "rabt-ı kalb" müridin şeyhine gönül bağıyla bağlı olması anlamına gelirken "Sohbet-i Merdân-ı Hakk"; daha genel olarak kemal ehliyle, Hakk erleriyle gönül bağı kurmayı ifade etmektedir.

Baba Yusuf, kemal ehliyle beraberliği anlattığı bölümdeki "İdüben imtinâ' bi'se'l-karînden" mısrayla "Sonunda bize geldiğinde, arkadaşına, ... Ne kötü arkadaşımışsın! (bi'se'l-karîm)" der." (Zuhruf, 43/38) ayetine telmihte bulunarak Allah'ın zikrinden alıkoyacak kötü arkadaşlardan uzak durmayı öğütler. Ayetin öncesinde ise kişiye kötü arkadaşın musallat olmasının sebebi "Rahman'ın zikrinden yüz çevirmesi" (Zuhruf, 43/38) olduğu belirtilmiştir. Kuşeyrî, ayetin tefsirinde kötü arkadaşın musallat olma sebebini; halvette iken şeytanî/nefsanî havâtra meyledip halvetin edebinin terk edilmesi olduğunu, kötü arkadaşların da en çetininin nefis olduğunu bildirmektedir (Kuşeyrî, 2007, 176; İbn Acîbe, 2000, 251).

Baba Yusuf bu mevzuyu anlatırken Hz. Peygamber'in (sav); "İyi arkadaşla kötü arkadaşın misali, misk taşıyan kimse ile körük üfüren kimse gibidir. Misk taşıyan, ya sana onu ikram eder yahut sen ondan (miski) satın alırsın ya da ondan güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren kimse ise ya elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın!" (Buharî, Buyu', 38; Müslim, Birr, 146) hadisini nazara vererek içi-dışı bir olmayan kötü kişilerden uzak durmayı, salihlerle birlikte olmayı ve Allah dostlarının gönlüne girmek gerektiğini şu beyitlerle dile getirmiştir:

Biri de sohbet-i merdân-ı Hakk'dur

Şurût-ı Halvetün mûdan edakkdur

Bu yol fi'lün gerek Hakk'a muvâfık

Enisin olmasın cehd it münâfık

Kemal ehliyle cân hem-nişîn ol

Bekâ küncinde gel kûşe-nişîn ol

Beğüm ihvân-ı sûdan it ferâgat

Bulasın sadr-ı ünsde kadr u rağbet

İdüben imtina bi'se'l-karînden

Nevâle alıgör nûr-i yakînden

Teşebbüh iktidâdur sâlihîne

Gerek olan efendi tâlibîne

Kim olursa eyülere mukârin

Olur Allah ana her dem muâvin

Musâhib olacak ihvân-ı sû'ya

Kara çalar kişi el ile rûya

Nebiden bu söze vardur rivâyet

İde eylik de bedlik de sirâyet (Yusuf, d.n:6594, 193b)

Az Yemek ve Az İçmek

Baba Yusuf'a göre halvetin sekizinci şartı, az yemek ve az içmektir. Mürid halvetin gündüzünü oruçlu geçirmekle birlikte iftarında da yine az yemeli ve içmelidir. Mutasavvıfların çoğunluğu nefsi aç bırakarak onu terbiye etme yolunu benimsemişlerdir (Pekdoğru, 2021, 145). Baba Yusuf da nefsi terbiye ederek İlahî feyze ulaşma yolunun riyazetle olacağını şu dizelerde ifade eder:

Az yimek, az içmek pek eyü hûdur

Şurût-ı halvetün biri de budur

Keserse nefsinin sâlik gıdâdan

Ana feyz yitişür her dem Hüdâdan (Yusuf, d.n:6594, 194a)

Sonuç

Bayramiyye Tarikatı'nın piri Hacı Bayram Veli, herhangi bir eser bırakmadığı için, onun ve dolayısıyla Bayramiyye Tarikatı'nın halvet anlayışı, kendinden sonra devam eden Şemsiyye-i Bayramiyye silsilenin ilk iki halkasında bulunan şeyhler ve onları anlatan menâkıbnâmeler vasıtasıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre Bayramiyye Tarikatı'nın, nefis eğitiminde halvet uygulamasına önem verdiği anlaşılmaktadır. Bu uygulamaya verilen önem üzerinde hiç şüphesiz Bayramiyye silsilesinin dayandığı Sühreverdiyye geleneğinin etkisi olduğu unutulmamalıdır.

Şemsiyye-i Bayramiyye'de ulaşabildiğimiz kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla halvet, tarikata girişte uygulanmaktadır. Halvetin süresi, genel itibariyle kırk gün olmakla beraber müridin durumuna göre müşşid tarafından uzatılıp kısaltılabilmektedir. Yine halvette alınacak gıdalar az olmakla birlikte müridin durumuna göre müşşid tarafından belirlenmektedir. Okunacak ezkâr ve duâlarla ilgili Akşemseddin'in kaydettiği Hacı Bayram Veli'nin halvetin ilk dört gününü içeren usulünden başka günümüze ulaşan yazılı bir kaynak tespit edilememiştir.

Akşemseddin tarafından Karahisarî'ye tercüme ettirilen *Münyetü'l-ibrâr ve gunyetü'l-ahyâr* isimli eserde ifade edilen halvetin on şartının Şemsiyye-i Bayramiyye'de benimsendiği anlaşılmaktadır. Şemsiyye silsilesinde bulunan Bolulu Himmet Efendi ve Baba Yusuf'un ufak farklarla bu şartları eserlerinde nakletmesi ve tercümenin Akşemseddin tarafından yaptırılması bu görüşü desteklemektedir. Yukarıda ifade edildiği üzere makalemizin

konusu olan Baba Yusuf'un halvet anlayışı, bu bağlamda Akşemseddin'in halvet anlayışıyla örtüşmektedir.

Baba Yusuf'un ve dolayısıyla Şemsiyye-i Bayramiyye'nin halvet şartları: "tahâret, samt, uzlet, savm, devâm-ı zikr, nefy-i havâtır, sohbet-i merdân ve az yemek-içmek" şeklinde sıralanmaktadır. Seyr u sülûkun genel prensipleri niteliğinde olan bu şartların, Necmeddin Kübra kanalıyla Cüneyd-i Bağdadî'ye kadar ulaştığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

Baba Yusuf, (ty.). *Mevhûb-ı Mahbub*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Başlıklar, d.no: 6594.

Baba Yusuf, (ty.). *Risâletü'n-nûriyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu, d.no: 07 Tekeli 801/3.

Bayramiye Tarikatı Menakıbı Hacı Bayram Veli ve Halifeleri, haz. Zehra Hamarat, (2015). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Bayramoğlu, Fuat, (1989). *Hacı Bayram-ı Veli: Yaşamı-Soyu-Vakfı*, Cilt 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bayramoğlu, Fuat-Azamat, Nihat, (1992). "Bayramiyye", *DİA*, Cilt 5, s. 269-273.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, (1993). *Kitâbü'd-da'avât*, tahk.: Bedr b. Abdillâh el-Bedr, Kuveyt: Merkezü'l-mahtûtat ve't-tûras ve'l-vesâik, Cilt 1.

Bursalı, Mehmet Tahir, (2016). *Osmanlı Müellifleri*, haz.: M. A. Yekta Saraç, Ankara: TÜBA Yayınları, Cilt 1.

Cebecioğlu, Ethem, (2017). *Hacı Bayram-ı Velî*, Ankara: Kalem Neşriyat.

Cebecioğlu, Ethem, (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Otto Yayınları.

Cürçânî, Muhammed eş-Şerif el-, (2003). *Kitabu't-ta'rîfât*, tahk.: Muhammed Abdurrahman Mar'aşlı, Beyrut: Dâru'n-Nefâis.

Çakmaklıoğlu, Muhammed Mustafa, (2015). *İbn Arabiye Göre İbadetlerin Manevî Yorumları*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Demirdaş, Öncel, (2020). *Halvetiyye'nin Anadolu'daki Bir Şubesi: Çerkeşiyye*, Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları.

Demirdaş, Öncel, (2019). "Sefîne-i Evliyâ'ya Göre Bayramiyye Tarikatı Şemsiyye Şubesi Temsilcileri", *Hacı Bayram-I Veli: IV. Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu*, edit.: Vahit Gökteş-Harun Alkan, Ankara: İlahiyat Yayınları, s. 93-107.

Demirdaş, Öncel, (2012). "Tasavvuf Tarihinde Halvet ve Halvetin Manevi Eğitimdeki Rolü", *Ekev Akademi Dergisi*, Cilt 16, Sayı: 53, s. 131-142.

Şemsiyye-i Bayramiyye'den Şeyhoğlu Baba Yusuf b. Halil Sivrihisari'nin Halvet Anlayışı

Enisî, Hüseyin, (ty.). *Menâkıb-ı Akşemseddin*, İBB Atatürk Kütüphanesi, Osman Ergin Yazmaları, Demirbaş No: OE_YZ_0601.

Erginli, Zafer, (2008). *Hâris Muhâsibî ve Nefis Kavramı*, Rize: Karadeniz Yayınları.

Erkaya, Mahmud Esad, (2019). *Mânevî Eğitim Metodu Olarak Halvet*, Ankara: İlahiyat Yayınları.

Erünsal, İsmail E., (1988). "Abdurrahim Karahisarî", *DİA*, İstanbul: TDVY, Cilt 1, s. 291-292.

Firuzâbâdî, Muhammed b. Yakub b. Muhammed el-, (ty.). *Besâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-kitâbi'l-azîz*, tahk.: Muhammed Ali el-Buharî, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, Cilt 2.

Gökbulut, Süleyman, (2012). "Cüneyd'in Sekiz Şartı", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36/2, s. 201-31.

Göktaş, Vahit, (2014). *Tasavvuf Yazıları*, Ankara: İlahiyat Yayınları.

Haksever, Ahmet Cahid, (2017). *Tasavvufu Anlama Kılavuzu*, Ankara: Otto Yayınları.

Hucvirî, (2010). *Keşfu'l-Mahcûb: Hakikat Bilgisi*, haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları.

İsfehanî, Ragıp el-, (ty.). *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an*, tahk.: Muhammed Seyyid Geylanî, Beyrut: Dâru'l-Marife.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, (2000). *el-Bahrü'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecîd*, tahk.: Ahmed Abdullah el-Kuraşî, Kahire: yy, Cilt 5.

İbn Hanbel, Ahmed, (1983). *ez-Zühd*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

İbn Mübarek, Abdullah, (ty.). *Kitabü'z-Zühd*, Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

İbni Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed, (ty.). *Lisânü'l-Arab*, yy., Cilt 2.

İbnü'l-Cevzî, Cemalüddin Ebu'l-Ferec, (1985). *Sıfatü's-Safve*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, Cilt 4.

Kartal, Ahmet, (1998). "Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisari ve Eserleri", *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7, s. 136-154.

Kâşânî, Abdürrezzak el-, (1992). *Istılâhâtü's-Sûfiyye*, tahk.: Abdulâlî Şahin, Kahire: Dâru'l-Menâr.

Kelâbâzî, Ebu Bekir Muhammed bin İshâk el-, (1993). *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, tahk.: Ahmed Şemsüddin, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Kızıler, Hamdi, (2016). "Bayramiyye Tarikatı'nın Ortaya Çıkışı Bağlamında Bayramîlik-Halvetîlik İlişkisi", *Uluslararası Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, edt.: A. Cahit Haksever, Ankara: Kalem Neşriyat, Cilt 1, s. 609-619.

- Knysht, Alexandar, (2011). *Tasavvuf Tarihi*, çev.:İhsan Durdu, İstanbul Ufuk Yayınları.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-, (2007). *Letâifü'l-işârât*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Cilt 3.
- Kuşeyrî, Abdülkerim el-, (1989). *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, tahk.: Abdülhalim Mahmud-Mahmud b. eş-Şerîf, Kahire: yy.
- Kübra, Necmüddin, (2018). *Tasavvufî Hayat*, çev.:Mustafa Kara, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Muhâsibî, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed el-, (ty.). *er-Ri'âye li-ḥuḳûḳullâh*, Kahire: Dâru'l-maârif.
- Orhan, Abdullah Taha, (2019). *Abdurrahim Karahisârî'nin Tasavvufî Görüşleri ve Münyetü'l-Ebrâr ve Gunyetü'l-Ahyâr İsimli Eseri, Metin ve İnceleme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öğüt, Salim, (2010). "Taharet", *DİA*, Cilt 39, İstanbul: TDVY, s. 382-385.
- Pekdoğru, Yakup, (2021). *Tasavvuf Düşüncesinde Marifet*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Razi, Şemseddin, (2002). *Hadâiku'l-hakâyık*, tahk.: Said Abdülfettah, Kahire: Mektebetü's-Segafeti'd-Diniyye.
- Sühreverdî, Şihabüddin, (2006). *Avârifü'l-Maârif*, tahk.: Ahmed Abdurrahim es-Sayih, Kahire: Mektebetü's-Segâfetü'd-Dîniyye, Cilt 1.
- Sülemî, Ebu Abdurrahman es-, (1998). *et-Tabakâtu's-Sûfiyye*, tahk.: Ahmed eş-Şirbâsî, yy.
- Süreyyâ, Mehmed, (ty.). *Sicill-i Osmânî*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, Cilt 4.
- Şahin, Haşim, (2015) "Bayramiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, edt. Semih Ceyhan, İstanbul: İSAM Yayınları, s. 781-847.
- Tapsız, Meliha, (1995). *Bolulu Himmet, Divan, Manzum Tarikatname Adab-ı Hurde-i Tarikat*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.
- Taşköprizâde Ahmed b. Mustafa, (1405). *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*, tahk.: Ahmed Subhi Fırat, İstanbul: yy.
- Tehanevî, Muhammed Ali, (1996). *Keşşâfü Istilâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, tahk.: Ali Dahruc, Beyrut: Mektebetü Lüban Naşirûn, Cilt 1-2.
- Tek, Abdürrezzak, (2008). *Tasavvufî Mertebeler: Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî Örneği*, Bursa: Emin Yayınları.
- Tirmizî, Hakîm et-, (2007). *Keyfiyyeti's-Sülûk ilâ Rabbi'l-Âlemîn*, tahk.: Asım İbrahim el-Keyyâlî, Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye.

Şemsiyye-i Bayramiyye'den Şeyhoğlu Baba Yusuf b. Halil Sivrihisari'nin Halvet Anlayışı

Uludağ, Süleyman- Eraydın, Selçuk, (1995). "Erbain", *DİA*, İstanbul: TDVY, Cilt 11, s. 270-271.

Uyar, Mehmet, (2018). "Hakîm et-Tirmizî'nin 'Risâletü Keyfiyyeti's-Sülûk ilâ Rabbi'l-Âlemîn' Adlı Eserinde Bireysel Bir Çaba Olarak Uzlet, Halvet ve Keşf Süreci" *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 45, s. 209-242.

Vassâf, Osmanzâde Hüseyin, (2006). *Sefîne-i Evliya*, haz.: Mehmet Akkuş, İstanbul: Kitabevi Yayınları, Cilt 2.

Yıldız, Mehmet, (2016). "Bayramiliğın Silsilesinde Yer Alan Bir Tekke: Safevi Edebil Tekkesi ve Mezhebî Kimlikleri", *Uluslararası Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, edt.: A. Cahit Haksever, Ankara: Kalem Neşriyat, Cilt 1, s. 621-633.

Yurd, Ali İhsan, (1972). *Fatih Sultan Mehmed Hanın Hocası Şeyh Akşemseddin: Hayatı ve Eserleri*, (ekinde) *Risâletü'n-Nûriyye*, çev.:Hoca Ali, İstanbul: Fatih Yayınevi.

Zebidî, Muhammed Murtaza ez-, (1990). *Tâcu'l-arus min cevâhiri'l-kâmus*, tahk.: Abdussettar Ahmed Ferrac, Kuveyt: Matbaatü Hukûmeti Kuveyt, Cilt 38.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3091-3109

<p>Uluslararası Göç ve İslamofobinin Bir “Yeni İrkçılık” Çeşidi Olarak Yükselişi</p> <p>International Migration and The Rise of Islamophobia as A "New Racism" Type</p> <p>Video Link: https://youtu.be/uXWmp-MOP3o</p>	
<p>Emine ERDEN KAYA</p> <p>Dr., Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi</p> <p>PhD., Gazi University, Graduate School of Social Sciences Political Science and Public Administration</p> <p>emineerdenkaya@gmail.com / Orcid ID: 0000-0002-1225-2382</p> <p>Merve Suna ÖZEL ÖZCAN</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi., Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü</p> <p>Asst. Prof., Kırıkkale University, Department of International Relations</p> <p>mervesuna@yahoo.com</p> <p>Orcid ID: 0000-0001-9027-3990</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 16.03.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 27.06.2021
Yayın Tarihi / Published	: 20.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Kaya, E. E. & Özel Özcan, M. S. (2021). International Migration and The Rise of Islamophobia as A "New Racism" Type . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3091-3109 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/896444>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Uluslararası Göç ve İslamofobinin Bir "Yeni İrkçılık" Çeşidi Olarak Yükselişi

Öz

Uluslararası göç olgusu, günümüzde diğer göç çeşitlerinden daha fazla ön planda olan bir sorundur. Son dönemde yaşanan çeşitli krizler nedeniyle artan insan hareketliliğinin, özellikle müreffeh ve ekonomik olarak gelişmiş Batı ulus devletlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum ise farklı din, dil, etnik köken ve kültürden daha fazla insanın karşılaşmasına ve uyum sorunları yaşamasına neden olmaktadır. Ayrıca bu gelişmeler Batı toplumlarında azınlık olan Müslümanların günlük yaşamlarını derinden etkilemektedir. İslamofobi temelinde yabancı düşmanlığından bir "yeni ırkçılığa" dönüşen süreçte, Müslümanlar artık uyumsuz ve tehlikeli bir dinin mensupları olarak görülmektedir. Bu gelişmelerle birlikte değerlendirildiğinde, çalışmanın konusu uluslararası göç olgusunun sonuçlarından biri olarak farklı dinlerden insanların karşılaşmalarındaki dinamiklerin, günümüzde yaşamlarına ve anlayışlarına olan etkilerinin analiz edilmesidir. Bu çalışmanın amacı ise uluslararası göçün sonuçlarından biri olan İslamofobinin yükselişini ve "yeni ırkçılığa" dönüşme nedenlerini tarihsel gelişmelerle birlikte değerlendirmektir. Karşılaştırmalı tarihsel sosyolojik analiz yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın en önemli bulguları, uluslararası göç olgusunun farklı kültür, dil, etnik köken ve dinlerden insanları, daha yüksek sosyoekonomik düzeye sahip Batı toplumlarında daha çok bir araya getirdiği ve özellikle aşırı sağ partiler ve medya gibi iç dinamiklerle entegrasyon sorunlarının daha çözümsüz hale geldiğidir. Özellikle Batı toplumlarında, tarihsel krizler ve gelişmeler bağlamında, Müslüman göçmenler, yabancı düşmanlığı ve bir tür yeni-kültürel ırkçılıkla daha fazla karşılaşmaktadır. Bu durum İslamofobiden İslam karşıtlığına doğru gelişen tehlikeli bir süreci görünür kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, İslamofobi, Yabancı Düşmanlığı, Kültürel İrkçılık, İslam Karşıtlığı, Müslüman Karşıtlığı

International Migration and The Rise of Islamophobia as A "New Racism" Type

Abstract

The phenomenon of international migration is a problem that is more prominent than other types of migration today. It is observed that human mobility, which has increased due to various crises in the recent period, is especially concentrated in the prosperous and economically developed

Western nation-states. This situation causes more people from different religions, languages, ethnic origins and cultures to meet and experience adaptation problems. In addition, these developments deeply affect the daily lives of Muslims, who are a minority in Western societies. In the process that evolved from xenophobia to a "new racism" based on Islamophobia, Muslims are now seen as members of an incompatible and dangerous religion. When evaluated together with these developments, the subject of the study is to examine the effects of dynamics in the encounters of people from different religions on their lives and understandings, which is one of the results of the phenomenon of international migration today. This study aims to analyze the rise of Islamophobia, one of the consequences of international migration, and the reasons for its transformation into "new racism" together with historical developments. A comparative historical sociological analysis method has been adopted. The most important findings of the study are that the phenomenon of international migration compares people from different cultures, languages, ethnic origins and religions more in Western societies with a higher socioeconomic level and makes integration problems more unsolved, especially with internal dynamics such as the far-right and the media. Especially in Western societies, in the context of historical crisis and developments of Muslim immigrants, xenophobia and a kind of new-cultural racism are more frequently encountered. This situation makes visible a dangerous process developing from Islamophobia to anti-Islamism.

Keywords: International Migration, Islamophobia, Xenophobia, New Racism, Anti-Islamism, Anti-Muslimism

Introduction

The problem of migration is one of the most important security issues in the international arena in today's world. The phenomenon of migration has emerged with the movements of individuals and masses throughout human history and has affected new situations and events. Migrations are not just the displacement of individuals and masses within the state. It is becoming the globally effective movement that we encounter in the international arena. As the International Organization for Migration (IOM) included in the 2020 World Migration Report, migration creates a problematic area because it is a multiple population variable, unlike birth and death events that define the life span of the individual. For this reason, definitions of migration may vary according to time and place.

Migration has many consequences not only nationally but also internationally. In this respect, the effects of migration focus on drawing a picture that will be discussed starting from the international dimension. The conceptual framework of the study includes migration, immigration and international migration. After the explanation of the concepts, Islamophobia

will be examined as a new type of racism. At this point, the study aims to examine the effects of cultural racism on immigrants from a different religion in terms of historical developments and the consequences of international migration. In this respect, our main assumption is that international migration feeds and reveals Islamophobia as a new form of racism.

Recently, Islamophobia, which has been evaluated within the framework of racism, is also subject to criticism about the concept and naming it. The reasons for the rise of Islamophobia and anti-Islam in the international arena in recent years are closely linked to historical developments. This fear and hostility, which has existed since the first years of Islam, has increased especially in the last 30 years. One of the most important reasons for this is that the number of Muslims seen as "external enemies" is increasing day by day in different Western societies due to international migrations. This situation causes the population to be regarded as an "internal enemy" due to factors such as the "other" rhetoric of the far-right or the media, as they are more resistant to integration or assimilation, and they are the subject of important discrimination and exclusion practices, from hate speech to hate crimes.

The methodological approach of the study focuses on seeing the socio-cultural changes caused by the phenomenon of immigration in the international arena within the framework of historical sociological analysis. In this context, the rising fear of Islam and hostility in Western societies is analysed within a case study. In addition to examining the historical and sociological process, current data and developments are the main sources of the study.

Conceptual Framework

Migration, Immigration and International Migration Concepts

Migration, in the most general sense, is a geographical phenomenon and a frequently repeated experience as a common phenomenon in human history dating back thousands of years (Bartram, Poros and Monforte, 2019, p.13). It will be useful to take a look at certain situations on the conceptual basis of the phenomenon of migration. According to Lee (1966), immigration is generally defined as a permanent or semi-permanent change of residence. Situations such as the distance of the action or whether the action is voluntary or not do create a limitation in this change. For this reason, Lee sees both situations as an act of immigration, such as the movement of individuals from one apartment to another and from Bombay, India, to Iowa. However, the main point here is the reality created by the initiation and consequences of such movements (Lee, 1966, p.49). According to IOM, immigration is "a person or a group of people crossing an international border or moving within a state" ((Perruchoud and Redpath, 2004, p.35).

When both definitions are considered, the consequences of migration and the conditions under which it was created gain importance.

Developing and changing political, economic, social, technological, military etc. related to migration. As a result of many situations, it is seen that there has been a great global wave, especially in the last decade. This situation leads to great difficulties and traumas, including the loss of lives, the migration of the masses and the incidents of displacement. Looking at this situation in terms of regions, it is seen that especially the Middle East and Africa draw attention. According to Castles and Miller (2014), the Middle East and North Africa (MENA), a wide area stretching from Morocco to Iran, is affected by complex population movements. ¹ Looking at the crises and conflicts in the MENA (The Middle East and North Africa) region, it is seen that millions of people have started to emigrate from countries such as Syria, Yemen, the Central African Republic, the Democratic Republic of Congo and South Sudan. Again, as in Venezuela, situations of economic and political instability can create migration waves. Among the migration conditions included in IOM's 2020 World Migration Report, human mobility due to environment and climate change also has an important place. At this point, in 2018 and 2019, migration was observed in many parts of the world, including Mozambique, Philippines, China, India and the United States (USA), due to climate and air-related issues (IOM, 2020, p.2).

While defining the concept of immigration, attention should be paid to different concepts. In IOM's dictionary, an immigrant is defined as an immigrant person. Considering the recent international developments, the concepts of asylum-seeker and refugee draw attention. According to the definition of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), a refugee is a person who has had to flee their country due to persecution, war or violence (What is a Refugee? 2020). On the other hand, an asylum seeker is a person whose asylum request has not yet been processed. Regarding asylum seeker admission and law, national asylum systems determine who qualifies for international protection. ² On a global scale, the refugee population increased more than ever in 2019. According to the current data of UNHCR, the number of people forcibly displaced due to persecution, conflict, violence or human rights violations increased by 8.7 million compared to the previous year, and this number reached 79.5 million people worldwide at the end of 2019. Today, there are 26 million refugees, 45.7 million internally displaced people and 4.2 million asylum seekers in the world (Refugee Statistics, 2020). As can be seen in the data in Table 1, there is a rapidly increasing acceleration from 1970 to 2019. Although the data are seen as low as 2 to 3 percent, the number of immigrants reaching

¹ Here, Castles and Miller draw attention to the countries. Turkey, Jordan, and whereas the main sources of migrant labour in some countries such as Morocco, Turkey is now seen as a country of immigration (Castles and Miller, 2014, p.14).

² UNHCR is often referred to as "at a glance" refugees, as it is not possible to have individual interviews with every asylum seeker who crosses the border during mass refugee movements that often occur as a result of conflict or violence (Asylum-Seekers, 2020)

from 84 million to 271 million is an expression of an increase of more than 300 percent. This situation also reveals the picture of a major global migration crisis.

Table 1: International Migrants Between 1970-2019

Year	Number of Immigrants	Percentage of the world population of immigrants
1970	84,460,125	2.3%
1975	90,368,010	2.2%
1980	101,983,149	2.3%
1985	113,206,691	2.3%
1990	153,011,473	2.9%
1995	161,316,895	2.8%
2000	173,588,441	2.8%
2005	191,615,574	2.9%
2010	220,781,909	3.2%
2015	248,861,296	3.4%
2019	271,642,105	3.5%

Source: (World Migration Report, 2020, p.21)

International migration, on the other hand, commonly deals with national identities and social membership. Migration is the temporary or permanent resettlement of people from one country to another. What makes the concept of international migration important and interesting is that it is "international". In other words, even though domestic migration is more common, immigration to a different country makes international migration more important in terms of its consequences, although it is an alarming, difficult and less human act (Bartram, Poros and Monforte, 2019, pp.13-14).

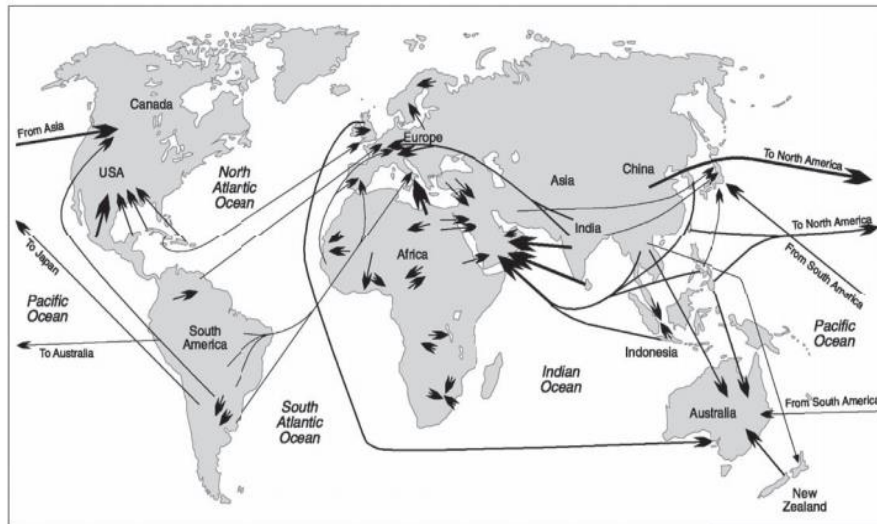
The "nation" at the core of the concept of international migration is important for understanding this phenomenon. Because migration between different countries has different results due to differences in nationality or differences between people. "Immigrants" in a particular country, draw attention because they are foreign and different. Although there is a lot of common ground between indigenous people and immigrants, the exaggeration of their differences and the way of perception based on these differences have made them labelled as "in the wrong place" or "belonging elsewhere". Nationality and foreignness are constructed as the fundamental

difference in the world of nation-states. Briefly; The concept of international migration becomes more understandable with the perception of difference. Therefore, even though differences are defined and classified concerning nationality, they can only be understood by corresponding to cultural, social and economic differences (Bartram, Poros and Monforte, 2019, pp.14-15).

As Castels and Miller point out, even though immigration has become increasingly political in recent years, this does not mean that immigration is something new. Because throughout history, people have always acted to seek new opportunities or to escape poverty, conflict, or environmental degradation. However, it can be stated that this situation caused a significant change in terms of the international system and order in the post-Cold War period (Castles and Miller, 2014). Especially after 1970, migration on the global axis started to draw attention (see Map 1). When we look at the migration movements historically, it is seen that worker migration increased in the 19th and 20th centuries. Although this situation is based on economic reasons, individuals who migrate between nation-states are permanently displaced. However, in the 21st century, the situation has changed. With the technological developments in the 21st century, transportation networks have begun to offer individuals a fluent and permanent environment (Yazan, 2016, p.24). According to Castles and Miller; The issue of migration has become complex in the globalization process and has started to increase all over the world in the post-Cold War period. In this process, migration has created ethnic and racial diversity in the receiving societies with the settlement of immigrant groups. In this case, it can fundamentally change the socio-cultural, economic and political fabric of societies in the long run (Castles and Miller, 2014, pp.1-6).

Map 1: International Migration Movements Since 1973

Note: The size of the arrowheads is an approximate indicator of flow volume. Exact figures are usually not available.

Source: (Castles and Miller, 2014, pp.1-6)

About international migration, Castles and Miller drew attention to the concept of globalization of migration by identifying some general trends despite different interpretations/approaches regarding global migration. Accordingly, this conceptualization expresses the tendency of an increasing number of countries to be significantly affected by international migration. For this reason, most immigration countries have immigrants from several different spectrums (economic, social, and cultural, etc.) (Castles and Miller, 2014, p.16). It can be said that the conditions and the consequences of these migration movements have also emerged in the regional axis. As will be examined in this study, sui generis situations such as Islamophobia have recently started to attract more attention over racial and ethnic conditions. In this respect, the impact of migration on the individual and the definition of the people who take the action is also important. Although it is possible to define individuals who carry out-migration as immigrants, a common definition of immigrant is encountered in the international arena. The United Nations definition of an immigrant is defined as an individual residing in a foreign country for more than a year, regardless of whether he is a volunteer or the form of migration routes. Within the scope of this definition, people who travel for shorter periods with the status of tourist or business person are not considered as immigrants (Perruchoud and Redpath, 2004, p.36).

Two Important Consequences of the International Migration: Xenophobia and New Racism

International migration and immigration problem is an important and fresh issue among the world societies transformed by the phenomenon of globalization. Especially as a result of the information age, the diversification and continuous renewal of mass media have increased the interaction between different nations and cultures. As a natural consequence, this situation has increased individual, mass, legal or illegal immigration for various reasons. Especially in developed and prosperous Western societies, this immigrant population is concentrated. Integration and adaptation problems cause an increase in exclusionary and discriminatory practices against this population. This situation is interpreted as the rise of xenophobia and new-cultural racism.

Generally, migration is a phenomenon that manifests itself as multidimensional social change and economic restructuring. Therefore, indigenous people, whose living conditions change unpredictably, often perceive newcomers/immigrants as a cause of insecurity (Castles and Miller, 2008, p.20). It is the general attitude of indigenous people of nation-states to name the newcomers or the immigrants who they think do not have a bond of belonging to their own culture and to land with concepts such as "alien or foreigner". The terms alien and foreign are often used to describe those who are members of another society, who are not citizens, who are excluded from

their country of residence or who are not accepted as members of that society because they were born in a different country (Bartram, Poros and Monforte, 2019, p.31). These terms are frequently used with xenophobia recently. Xenophobia is a rather vague psychological concept that defines a person's fear or avoidance of other persons or groups they perceive as foreigners. With this concept, "foreigners" are coded as carriers of different cultures that pose a threat to "national integrity" and should not be trusted (Yılmaz, 2008, p.27). This situation generally stems from cultural-centrism and this understanding manifests itself with "hating the cultures, traditions and customs of foreigners" (Taş, 1999, p.74).

On the other hand, it is seen that xenophobia has evolved recently and it has been discussed more within the framework of new-cultural racism. The reason for this is a new kind of hostility towards all kinds of foreigners, all different ethnic and religious groups, which are thought to have come later. Due to the reasons such as capitalist relations, globalization and immigration, people from different backgrounds, cultures and religions have come together in today's world, thereby transforming biological racism, which is an extension of xenophobia. According to Taguieff, there are two types of racism. He calls them "discriminatory racism" and "differentialist racism". "Discriminating racism" is a concept that can be understood within the framework of the classical theory of racial prejudice, also referred to as biological racism. "Differentialist racism" is based on the obligation to protect and confirm the "purity" of group identity. It marks the mixing of cultures as a critical mistake and vacillates between a system of exclusion (separate development/rejection) and a system of extermination (apartheid and genocide) (Taguieff, 1999, pp.209-210). Also, Balibar explains the concept of "new racism" in his article titled "Is there a new racism?" (Balibar, 1991, p.21):

"The new racism is a racism of the era of 'decolonization', of the reversal of population movements between the old colonies and the old metropolises, and the division of humanity within a single political space. Ideologically, current racism, which in France centres upon the immigration complex, fits into a framework of 'racism without races' which is already widely developed in other countries, particularly the Anglo-Saxon ones. It is a racism whose dominant theme is not biological heredity but the insurmountability of cultural differences, a racism which, at first sight, does not postulate the superiority of certain groups or peoples in relation to others but 'only' the harmfulness of abolishing frontiers, the incompatibility of life-styles and traditions; in short, it is what P. A. Taguieff has rightly called a *differentialist racism*."

The enemy of classical racism, which is easy to determine the "other", is the other races that are considered to be different from their group with their biological characteristics and are considered "inferior". However, this situation changed after the scientific refutation of the racial classification. For

this reason, today, the "others" of the new racism phenomenon are defined as "ethnic groups, religious communities and immigrants connected by different cultural, religious, geographical and historical ties" and expand their borders. In this context, especially "ethnocentrism and culturalism support neo-racism within the framework of xenophobia thought" (Sumbas, 2009, p.267). In short, "new racism" is the hierarchy, marginalization, exclusion and hostility of people according to their human and cultural differences such as different ethnic origin, language, religion or belonging to certain values (Kaya and Durgun, 2020, pp.91-92). As a result of the recent political, social and economic developments and transformations, especially in Western European countries, this new type of racism is rising as an extension of xenophobia. The increasing severity of prejudices and labelling from the past is interpreted as "anti-Islamism" and has made Islamophobia a current and important issue discussed within the framework of the concept of "new racism".

Islamophobia as a New Type of Racism

Islamophobia is one of the concepts that some intellectual and political elites insistently want to use, just like anti-Semitism, and on the other hand, most of them persistently avoid using it due to ideological concerns (Er and Ataman, 2008: 755). Islamophobia is a situation that emerged in the public sphere with a modern secular discourse against Islam and the integration of Muslim immigrants and intensified after 9/11. Particularly, after the term Islamophobia was included in the 1997 Runnymede Report, its use gradually increased in political circles, media and Muslim organizations (Cesari, 2015, pp.63-64). The concept of Islamophobia formed by the combination of "Islam" and "phobia". The word phobia originates from Phobos, the god of horror and fear in Greek mythology and is used to describe the feeling of excessive and exaggerated fear of something in Western literature (Evkuran, 2012, p.204).

When xenophobia or hostility is regarded as antipathy to the different, the thought of protecting a culture or society from foreign influences in order to preserve it "pure" prevails. The reason for this is the thought that foreign influences will spoil the "purity". On the other hand, racism and xenophobia are not the same things. However, often these two concepts have been used interchangeably in Western history. Because the basis of xenophobia has been interpreted based on race and this phenomenon has appeared as racism. Therefore, the most important change that needs to be determined is that Islamophobia reflects an antagonism based on religion and culture rather than a race-based hostility (Canatan, 2007, pp.26-27). As a result, the old racism based on biological humiliation reappears in the form of ethnic, cultural and religious racism, replacing the "racially inferiority" situation with the acceptance of "being religiously inferior" (Kalın, 2016, p.450).

Recently, the definition and naming of the concept of Islamophobia, which is considered within the framework of racism, is another subject that has been discussed. With the comments that the concept of Islamophobia does not fully meet the negative consequences, the concepts of "anti-Islam" or "anti-Islamism" are suggested instead. At the same time, the word Islamophobia is a misnomer, according to some scholars who analyse anti-Muslim prejudices and sympathize with the need to combat them. What exists is "prejudice, racism, or xenophobia" and "Islam religion" comes to the fore as the primary object of fear or discrimination (Green, 2015, p.10). Fear and suspicion of Islam and Muslims in the concept of "Islamophobia" take a psycho-pathological form in the concept of "anti-Islamism" and lead to antagonism. Therefore, the issue becomes even more chaotic about Islam and Muslims (Hıdır, 2007, p.83). Just like the impact of racist forms of ideology on the formation of European identity in the 19th and early 20th centuries, "anti-Muslim racism" has been an important tool in the construction of contemporary European identity. Therefore, while the term Islamophobia accepts fear of Islam as natural and as it should be; "Islamophobism" assumes that this fear or phobia is manufactured by those who have an established interest in producing and reproducing it. Besides, Islamophobia is characterized as a form of cultural racism that has become more visible with the process of securitizing and stigmatizing migration and immigrants (Kaya, 2017, p.9). On the other hand, according to Halliday, the main attack today is not against Islam as "a belief", but especially against immigrant Muslims as "a people". For this reason, according to Halliday, the "enemy" is not a belief or a culture, but a people. In addition, Halliday does not accept the term Islamophobia as a correct term, but instead becomes a party to the use of the term "anti-Muslimism" (Halliday, 1999, p.898).

Historical Developments and the Rise of Islamophobia in the Context of International Migration

The recent history of the fear of Islam is traced back to the early 1990s and the distant past to the birth of the orientalist approach. The most important reason for this is that the concept reminds the East-West dilemma (Yüksel, 2014, p.194). With the influence of the Orientalist perspective, the negative image that the West has built about Islam and Muslims for centuries has created prejudices against Muslims and the Islamic world. Therefore, the phenomenon of Islamophobia has been continuous throughout the historical process (Sarıslan, 2018, pp.184-185). In the late 20th century, the significant migration of Muslims to the West, the Iranian Revolution, hijacking, hostage-taking and terrorist acts in the 1980s 1990s, attacks on the World Trade Center and Pentagon in 9/11 accelerated the rise of Islamophobia (Esposito and Kalın, 2015, p.19). The use of migration routes by those involved in terrorist attacks in the USA is a turning point in the rise of Islamophobia and anti-Islamism. The fact that the radical groups who carried out the attacks were Muslims made the situation more problematic for immigrants of Muslim origin and significantly fed Islamophobic

tendencies (Elmas ve Kutlay, 2011, p.14). In addition, the involvement of resident immigrants in the terrorist incidents that took place in Madrid on March 11, 2004, London on July 7, 2005, and Toulouse, France on March 21, 2012, increased the distrust towards "all immigrants". After these developments, "integration, national identity and citizenship concepts" started to be discussed more within these countries. Especially immigrants were subjected to accusations such as "increasing the domestic crime rate, abusing the welfare state through unemployment insurance, and even the Muslim immigrant population could not adapt" (Akçapar, 2015, p.567).

Another reason why Muslims and Islam are targeted is the need for a new enemy after the Cold War. Because, in Western societies defining "itself" through "the other", the "red danger" has been replaced by a new "green danger" after the Cold War. These "new others" have been the immigrant population, which is a minority in Western societies and whose numbers are constantly increasing with international migration. Especially Muslim immigrants are targeted. The so-called populist, extreme or radical right, nationalist and anti-immigrant parties have exploited worrying developments such as high inflation, increasing crime, economic and social uncertainties and their relevance to the immigrant population. Besides, they cited immigrants (Noi, 2007, p.90) as the reason for all these negative developments and increased their voting rates.

The evaluation of the phenomenon of immigration after 9/11 within the framework of security threat caused Muslim migrants to be mentioned together with concepts such as terror-terrorist-terrorism. Also, Muslim immigrants have increasingly been recognized as a threat to national identity and national security (Öner, 2014, p.170). On the other hand, since the 1990s, discrimination, xenophobia and racism, which especially target Muslim immigrants, have increased. Insecurity of immigration has caused the gap between peoples to increase, slowing down the adaptation processes, and deepen the opposition of "us" and "them" (Akçapar, 2015, pp.565-566). Especially in modern Western societies, immigrants and refugee groups, which are seen as an element of an "inferior" culture, have been excluded from integration as a result of this social exclusion they are exposed to. These groups formed ghettos and were once again excluded from the judgment that they escaped from the society due to the ghettos they created and that they could not integrate into the society. As a result, these circles, who cannot find a job or whose economic and living conditions are bad due to the difficulty of finding a job, are also exposed to racist and xenophobic attitudes and discourses because that they disturb the lifestyle and peace of the society they live in (Yılmaz, 2008, p.111).

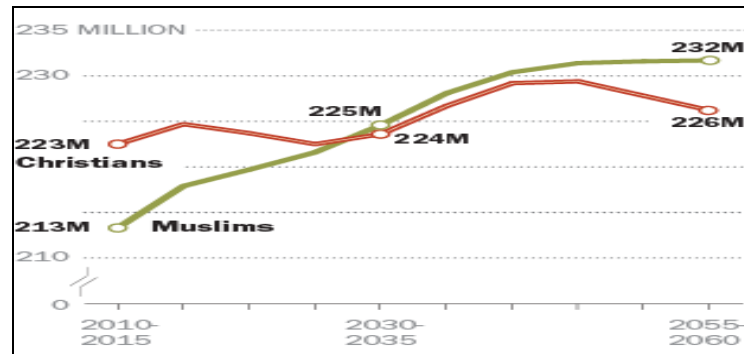
This situation continues to be used as electoral material, especially by far-right parties in the political arena and magnifies the problems. For example, with the effect of the economic crisis and increasing unemployment rates since 2008, far-right parties have targeted minorities in European countries

with many different socio-economic problems. These parties also claim that immigrants cause a decrease in the working wages of the citizens of their own countries and declare them as "scapegoats" (Öner, 2014, p.168). Having lived in that country for many years, attending the schools of that country, or even having intergroup marriages cannot prevent the identity labelled as "immigrant" and "ethnic". Connections with a culturally and religiously different group are sufficient reasons to be excluded. In this way, the alienated "foreigner" reminds indigenous peoples of the existence of different cultures and foreigners and that their economic and social problems stem from them (Sumbas, 2009, p.271). Looking at the subject on the migration axis, it is known that labour migration was intense in the 20th century. In this respect, it is a striking development that the number of immigrants in Europe exceeded 60 million in the 1960s (Migration and migrant population statistics, 2018). Over the years, these numbers and the countries and geographies that receive immigration have also changed. This situation has increased the number of those who support the discourse of the far-right parties on "others", especially in Europe. For example, Hans Olaf, one of the leaders of the AfD party (Alternative for Germany (Alternative für Deutschland)) in Germany, where worker migration is intense, drew attention to the increasing number of foreigners in the country and claimed that this was a "problem" (Gaziev and Özel Özcan, 2020, p.82).

On the other hand, in connection with the increasing number of Muslims, the dynamic nature of Muslim immigrants' ages is also important. It can be said that the high population of elderly people in many countries in Europe also affects the perception of foreigners or immigrants as a threat. As can be seen in Figure 1, there is a prediction that the number of births of Muslim babies will be more than Christian births in the projection of 2035. In this case, demographically, the concern that Christians will remain in the minority while the Muslim population increases can be perceived as a threat in Europe. As a matter of fact, according to the data of the PEW Research Center, it is seen that the number of Muslims increased more than any other religious group on the axis of natural population growth between 2010 and 2015 (PEW, The Changing Global Religious Landscape, 2017).

Chart 1: Number of Muslim babies to exceed Christian births by 2035

Source: (PEW, 2017)

Another important issue is the tendency of matching Muslims and Islam with fanaticism in the strengthening and establishment of Islamophobia. This situation causes Muslims to be homogenized and identified with fundamentalism by ignoring their social, economic, political, cultural and ideological differences or differences among themselves. The "marginalize" of the Muslim immigrant population reacts with this (Yüksel, 2014, p.197). Even though acts of violence do not have a relationship or justification to be defended in the name of Islam and its essence, Muslims become the subject of unjust victimhood because they cannot express their reactions to a sound level.

On the other hand, reasons such as lack of communication between societies and media disinformation also strengthen Islamophobia in the West. These problems also create an artificial environment of fear. In this way, power centers that provide political and economic gain significantly increase their influence on the public and the world of politics. As a result of the recent transmission of the concepts of Islam or Muslim together with negative concepts and events such as terrorism, bombing and violence, especially through the media, people are subject to "classical conditioning" over time. An individual who feels in danger and therefore has been conditioned remembers events such as blood, violence, and bombing inscribed in his mind when he hears the concepts of Islam and Muslims, and this causes the formation of feelings of fear and anger against Islam and Muslims (Karlı, 2013: 86). As a result of these factors, in summary; "Islam is seen as a monolithic and static, discrete and "other", irrational, primitive and inferior to the West, aggressive, violent, an ideology used to promote political and military interests that do not share the values of other cultures". It can also be labeled as "a religion that is intolerant to Western criticism, that justifies exclusionary and discriminatory practices against Muslims, and which makes anti-Muslim hostility normal and natural" (Taras, cited in Uzuncayır, 2013, p.142) ".

The most important result of these developments is the evaluation of Muslims, an ethno-religious group, as a "new race" in the Western nation-states. This situation creates a new form of racism in the post-modern period. The most important cycle of this process is the existence of an action-reaction spiral. First of all, a series of prejudices and stereotypes are created about all Muslim immigrants based on the attitudes and behaviours of some members of a group. Then, as seen in many European countries after the Charlie Hebdo attack, many verbal and physical attacks were carried out against Muslims, their sacred values and places.

The process continues with a series of hate speech and hate crimes and keeps its freshness. In parallel with the rise of Islamophobia, since the 1990s, many sociologists and cultural anthropologists have affirmed that there has been a change from racist ideas based on skin colour to discrimination and

racism based on the concepts of "cultural superiority" and "otherness". As a result, all these developments clearly show that Islamophobia has turned into "anti-Islam and anti-Muslim" and that "it has risen as a new kind of cultural racism". Here, the statements of Abraham Soetendorp, the former president of the Dutch Liberal Jews, and Job Cohen, the former head of the Labor Party (PvdA), that "Muslims are seen as Hitler-era Jews in Europe after September 11" summarize the issue (Hıdır, 2015, p.279).

This hatred and enmity become visible especially with the increasing hate crimes committed based on Islam-Muslim opposition. In particular, far-right individuals and groups in the USA and Western Europe play an important role in the realization of these actions. These crowds spread their views through written, visual and social media. These views are more likely to affect individuals who are afraid of the future migrant invasion and Islamization of Europe or who have job concerns and economic difficulties. This situation results in individuals turning to terrorist acts and hate crimes with the idea that "nobody is doing anything; I must do something".

Within the scope of hate crimes, acts of violence originating from Islamophobia sometimes take place in the form of verbal and physical attacks on Muslims, and sometimes in the form of attacks on mosques, Islamic centres and Muslim property. Especially nowadays, "Islamophobia" or "anti-Islamism" has the potential to turn into hate crimes in the form of "open discrimination" with behaviours such as "suspicion, staring, harassment, mocking, rejecting, stigmatizing in workplaces, health institutions, schools and residences". In public spheres, the same opposition manifests itself in the form of "indirect discrimination" such as "hate speech or denial of access to goods and services" (Kalm, 2015, p.49).

"Visibility" is the most important nuance in increasing Islam and anti-Muslim opposition and determining the targets of hate crimes. When the statistics of hate crimes are examined, it is seen that these hate crimes are mostly committed against holy places such as mosques and masjids. These temples are regarded as the tangible assets of the religion to which they belong and are attacked by being found disturbing. These attacks are generally diversified with the following examples: "Writing insulting and threatening texts on the walls, laying pig's head, organs or offal derivatives, blood smearing" or "attacking the community, burning the Quran, breaking glass, throwing stones, drawing a swastika, arson, throwing various flammable and explosive substances ". In addition, in these statistics, it ranks first in attacks on Muslim women for wearing a headscarf or clothing. Often, as the clothing of the targeted women is "visible" as an element of religion and culture, they are targeted due to prejudices and stereotypes. Also, the lax behaviour during the prosecution of these hate acts leads to arguments that there is an "institutional racism" (Kepenek, 2016, p.4). In short, the ever-increasing momentum of anti-Islamism and hate crimes make Western countries more insecure every day, especially for minority immigrant Muslims. In addition, these hate crimes cannot be prevented sufficiently due

to the lack of necessary precautions for such attacks and legal gaps. This situation also increases the frequency of negative events against Muslims and their sacred values.

Conclusion

The phenomenon of international migration is complex and multidimensional in terms of its consequences. The most important sociological result of this phenomenon is the more frequent and intensive coming together of societies from different cultures. These legal or illegal "get-together" situations particularly affect "newcomers" who are immigrants. The most general attitude is that the indigenous people evaluate them with suspicion and "the other label" unlike themselves. The persistence of these stereotypes and prejudices for people from different cultures, religions, languages and ethnic backgrounds harms the integration processes of immigrants. In this case, the most important trend among immigrant populations that are truly "foreign" to the culture of the indigenous people is "becoming a ghetto". This result reinforces the image of the incompatible foreign and causes a social vicious circle. After the end of the cold war and the September 11 attacks, it is seen that among all these differences, the phenomenon of religion, in particular, comes to the fore. The most important reason for this is that the perpetrators have a Muslim identity and their terrorist acts are attributed to the teachings of their religion, which is perceived as an ideology. It is seen that this subjective perspective is frequently mentioned in the "other rhetoric" of the far-right parties, whose rise has been observed especially in Western European countries. With the dissemination of such particular evaluations, the social, economic and political internal problems of the nation-states are attributed to the "others" who are scapegoats. These "others" are immigrants who are often in the position of minorities in the country. Recently, Muslim immigrants and Islam are more targeted in this process, especially due to historical developments, political interests and media disinformation. Also, with each passing day, this situation dominates the "other rhetoric" of central politics with hate speech. As a result, especially "visible" Muslim temples, women wearing headscarves, etc. are the subject of more violence and hate crimes. This situation, like the Jews in the Hitler era, could target Muslims who were seen as a "scapegoat" in a possible time of chaos or crisis. However, the distinction here is that a "different religious-cultural community" is the target, unlike the "community seen as a biological race". This situation is called "new racism" as a type of racism or its transformation. Today, when evaluated together with all these developments, Islam and Muslims constitute the most important example of this type, where hostility and opposition to cultural differences are at the forefront.

Islam and Muslims, who have always been seen as "enemies outside" with their historical developments and orientalist perspectives, have turned into "internal enemies" that these Western societies face in this process. Due to historical encounters, stereotypes in memories and other indelible images, this situation is also a summary of a process in which "Islamophobia" evolved into "anti-Islamism". Indeed, the problem that exists is not simply fear, but a strengthening of beliefs in ideas that "civilizations or cultures clash". The acceleration of international migration due to various reasons such as globalization, war, social, economic and political crises, and the increasing number of Muslim immigrants, especially in prosperous Western societies, cause this problem to always remain fresh. Failure to take preventive measures for the solution of this growing and dangerous problem continues to affect every aspect of the lives of immigrant Muslims in the minority position. In particular, it causes them to encounter situations such as restrictions of their freedom and most basic human rights. The change of content in the definition of Islamophobia and its acceptance as a type of racism is a necessity considering its social consequences. As a matter of fact, the regulation of "anti-Islamism and anti-Muslimism" as a practice of discrimination and exclusion at the legal level is one of the most urgent steps to be taken in order to protect the rights and freedoms of Muslim immigrants who are frequently the subject of hate crimes.

References

- Akçapar, Ş. K. (2015). Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu. S. G. I. Öner ve N. A. Ş. Öner (Editörler), *Küreselleşme Çağında Göç-Kavramlar, Tartışmalar*. İstanbul: İletişim Yayınları, pp.563-75.
- Balibar, E. and Wallerstein, I. (1991). *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. Verso, London.
- Bartram, D., Poros, Maritsa V. & Monforte, P. (2019). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. Çev. İtr Ağabeyoğlu Tuncay. Ankara: Hece Yayınları.
- Canatan, K. (2007). İslamofobi ve Anti-Semitizm: Kavramsal ve Tarihsel Bir Yaklaşım. K. Canatan ve Ö. Hıdır (Editörler), *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, pp.19-62.
- Castles S; and Miller M. J. (2014) *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Palgrave Macmillan.
- Cesari, j. (2015). Batı'da İslamofobi: Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri Arasında Bir Mukayase. J.I.Esposito ve İ.Kalın (Editörler), *İslamofobi, 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*. (Çev. İ. Eriş) . İstanbul: İnsan Yayınları, pp.63-92.
- Elmas, F.Y. and Kutlay, M. (2011). Avrupa'yı Bekleyen Tehlike: Aşırı Sağın Yükselişi. *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu(USAK) Analiz*, No:11.
- Er, T. and Ataman, K. (2008). İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Volume:17, No:2, pp. 747-770.

- Esposito, J.L. and Kalın İ. (2015). *İslamofobi, 21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu*. (Çev. İsmail Eriş). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Evkuran, M. (2012). Bir kimlik politikası olarak İslamofobi. O. Alacahan ve B. Duman (Editörler). *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi*. Ankara: Kemal İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları. pp. 203-217.
- Gaziev, R. and Özel Özcan M. S. (2020). Aşırı Sağın Yükselişi ve Almanya İçin Alternatif Partisi (AFD). *ASBİDER C.7 (21)*, pp.76-89.
- Green, T. H. (2015). *The Fear of Islam: An Introduction to Islamophobia in the West*. Minneapolis: Fortress Press.
- Halliday, F. (1999). 'Islamophobia' reconsidered. *Ethnic and Racial Studies*, 22(5), pp.892-902.
- Hıdır, Ö. (2007). Anti-İslamizm ve Ati-Semitizm: Tarihsel ve Kavramsal Farklılıklar Benzerlikler. K. Canatan ve Ö. Hıdır (Editörler). *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, pp.63-99.
- Hıdır, Ö. (2015). 11 Eylül Sonrasında Avrupa'da (Müslüman) Göçmenler ve "İslamofobi- Göçmenfobi. K. Canatan, M. Birinci, İsmail Çağlar vd.(Editörler), 29-30 Mayıs 2015 İstanbul: Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikaları Sempozyumu, pp.271-284.
- Kalın, İ. (2015). İslamofobi ve çok kültürlülüğün sınırları, J.L. Esposito, J. L. ve İ. Kalın (Edi.). *İslamofobi 21. yüzyılda çoğulculuk sorunu*. İstanbul: İnsan Yayınları, pp.39-57.
- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Karslı, N. (2013). İslamofobi'nin Psikolojik Olarak İncelenmesi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Volume: 13, No:1, 2013, pp.75-100.
- Kaya, A. (2017). Avrupa'da Popülist Sağın Yükselişi: Çeşitlilik ve Birlik İçerisinde Kaybolmak. (Çev. Ö. Cihan). *Eleştirel Miras: Avrupa'da kimliklerin gerçekleştirilmesi ve temsil edilmesi (CoHERE)*. Çalışma Paketi 2. Kritik Analiz Aracı (Critical Analysis Tool, CAT) 2. (Orijinal Metin: <http://cohere-ca.ncl.ac.uk/#/grid/141>)
- Kaya, E. E. and Durgun, Ş. (2020). İrkçılığın Dönüşümü: Kavramsal ve Kuramsal Bir Analiz. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 13, pp.79-102.
- Kepenek, B. (Temmuz 2016). *Avrupa'da İslam düşmanlığı, Temmuz 2016 Raporu*. Diaspora Araştırmaları Merkezi. http://diam.sakarya.edu.tr/sites/diam.sakarya.edu.tr/file/AVRUPA_da_islam_ofobi_temmuz1.pdf
- Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography* Volume: 3, No: 1, pp. 47-57.
- Noi, A. Ü. (2007). *Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik*. İstanbul: IQ kültür Sanat Yayıncılık.

Öner, S. (2014). Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni 'Öteki'ler ve Türkiye'nin AB Üyeliği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Volume:13, No:1. pp.163-184.

Perruchoud, R; and Redpath, J. (2004) *Uluslararası Göç Hukuku: Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü. Erişim: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf

Sariaslan, F. K. (2018). *İslamofobi, Batı Literatüründe İslam Algısı ve İslamofobi*. İstanbul: Onto Yayıncılık.

Sumbas, A. (2009) Batı Avrupa'da Yükselen Yeni Irkçılık Üzerine Bir Deneme, *Alternatif Politika*, Eylül 2009, Volume: 1, No:2, pp. 260-281

Taguieff, Pierre A. (1999), The New Cultural Racism in France. Martin Bulmer and John Solomos (Eds). *Racism*. Oxford University Press Inc. New York, pp.206-213.

Taş, M. (1999). *Avrupa'da Irkçılık*. İstanbul: İmge Yayınevi.

Uzuncayır, C. (2014). Göçmen Karşıtlığından İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. Volume: 2. No: 2., pp.131-147.

Yazan, Y. (2019). *Avrupa Birliği'nin Yasadışı Göç Politikası: Türkiye Örneği Çerçevesinde İnsan Hakları Sorunsalı*. Milenyum Yayınları.

Yılmaz, F. (2008). *Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*. Ankara: Usak Yayınları.

Yüksel, M. (2014). İslamofobi'nin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm Ya da Batı ve Öteki. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Volume: 72, No:1, pp.189-200.

Web Addresses

IOM, (2020). *World Migration Report*. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf

UNHCR, (2020). *Refugee Statistics*. <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/statistics/>

UNHCR, (2020). *What is a refugee?*. <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/what-is-a-refugee/#:~:text=A%20refugee%20is%20someone%20who,in%20a%20particular%20social%20group>

UNHCR, (2020). *Asylum-seekers*. <https://www.unhcr.org/asylum-seekers.html>

PEW, (2017). *The changing global religious landscape*. https://www.pewforum.org/2017/04/05/the-changing-global-religious-landscape/pf_17-04-05_projectionsupdate_natinc310px/

[itobiad], 2021, 10 (4): 3110-3131

Veri Zarflama Analizi ve Topsis Yöntemi ile Finansal Performans Değerlendirmesi: BİST Teknoloji Endeksi Uygulaması

Financial Performance Evaluation With Data Envelopment Analysis and Topsis Method: BIST Technology Index Application

Video Link: <https://youtu.be/fiVjTEagg3o>

Fatih KONAK

Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Assoc. Prof., Hitit Univ. Faculty of Economics and Administrative Sciences
fatihkonak@hitit.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-6917-5082

Semra AYAN CİVELEK

Doktora, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doctorate, Hitit University, Institute of Social Sciences
semraayan90@gmail.com / Orcid ID: 0000-0003-2945-9918

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 18.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 03.11.2021
Yayın Tarihi / Published : 20.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Konak, F. & Ayan Civelek, S. (2021). Veri Zarflama Analizi ve Topsis Yöntemi ile Finansal Performans Değerlendirmesi: BİST Teknoloji Endeksi Uygulaması . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3110-3131 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/863596>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Veri Zarflama Analizi ve Topsis Yöntemi ile Finansal Performans Değerlendirmesi: BİST Teknoloji Endeksi Uygulaması *

Öz

Günümüzde her şirketin yapması gerektiği gibi teknoloji ve bilişim sektöründeki şirketlerin de varlıklarını idame ettirebilmeleri için etkin ve verimli bir finansal yönetim anlayışına sahip olmaları beklenmektedir. Ayrıca, teknolojik gelişmelerin etkisi tüm dünyada yayılmaya devam ederken bu sektörde var olan şirketler, ülke ekonomilerine katkıları dikkate alındığında daha çok ön plana çıkmaya başlamışlardır. Firmaların finansal performansının temelinde, bir firmanın yararlandığı kaynaklar, ürettiği ürün ve hizmetler ile ulaşılan sonuçların izlemesi için düzenli bir şekilde veri toplanması, analizi edilmesi ve raporlama süreci oldukça büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda finansal performans, mali politikalar ve faaliyetlere ait neticelerin ölçülmesi, yatırımlarının verimliliği ve risk derecesi tespiti şeklinde ifade edilebilmektedir. Şirketlerin performans sıralamasını yapmak ve etkinlik/verimlilik kavramları çerçevesinde konumlarını görmek için Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ve Veri Zarflama Analizi (VZA) gibi literatürde genel kabul görmüş yöntemler kullanılmaktadır. Performans analizinde dikkate alınacak kriterler ve bunların yöntem kapsamında ağırlıkları sonuçlara direkt etkide bulunmaktadır. Bu perspektifte, çalışmamızda 2014- 2018 yılları arasında BIST Teknoloji Endeksi'nde işlem gören şirketlerin finansal performans etkinliklerinin VZA ve TOPSİS yöntemleriyle ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. CCR Veri Zarflama Analizi ile elde edilen çıktılara göre, araştırma dönemi içerisinde yalnızca bir şirketin sürekli etkin olduğu tespit edilirken, 3 şirketin değişkenler kapsamında sürekli etkinlik sınırının altında kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan, TOPSİS analizi neticesinde, iki şirket beş yıl boyunca birinci ve ikinci sıralarda yer alırken, diğer şirketlerin endeks içindeki konumları ele alınan periyotta değişkenlik göstermektedir. Her iki analiz sonucu birlikte değerlendirildiğinde, şirketler arası performans ve etkinlik farklılaşması öne çıkmaktadır. Yöntem ve değişken kısıtında, bu bilgi setinin hem şirketler için performans iyileştirmesinde hem de piyasa katılımcılarının yatırım kararlarında dikkate alınabileceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: TOPSİS, Veri Zarflama Analizi, BIST Teknoloji Endeksi, Finansal Performans, Etkinlik

* Bu çalışma, 5. İKSAD Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde yazarlar tarafından sözlü olarak sunulan özet bildirinin düzenlenmiş son halidir.

Financial Performance Evaluation With Data Envelopment Analysis and Topsis Method: BIST Technology Index Application

Abstract

These days, as every company should do, companies in the technology and information sector are expected to have an effective and efficient in understanding of financial management in order to protect their existence. In addition, while the impact of technological developments continues to spread all over the world, companies existing in this sector have started to come to the forefront, taking into account their contributions to the country's economies. On the basis of the financial performance of the companies, the process of collecting, analyzing and reporting on the products and services produced, and the outcomes are very important for monitoring the results achieved by the company. On a sectoral basis, generally accepted methods are used in the literature such as Multi-Criteria Decision-Making Techniques and Data Envelopment Analysis (DEA) to rank companies' performance and see their positions within the framework of effectiveness/ efficiency concepts. The criteria to be considered in performance analysis and their weight within the method directly affect the results. In this perspective, the purpose of the paper is to reveal the financial performance efficiency of companies listed on the BIST Technology Index between 2014 and 2018 by DEA and TOPSİS methods. According to the outcomes obtained with CCR Data Envelopment Analysis, it was determined that only one company was continuously efficient during the research period, while 3 companies remained below the limit of continuous effectiveness within the scope of variables. On the other hand, as a result of the TOPSİS analysis, the two companies rank first and second for five years, while the positions of other companies in the index vary in the period under consideration. It can be said that in the constraint of method and variable, this information set can be taken into consideration both in performance improvement for companies and investment decisions of market participants.

Keywords: TOPSİS, Data Envelopment Analysis, BIST Technology Index, Financial Performance, Efficiency

Giriş

İşletmeler hayatlarını idame etmeleri, elindeki varlıkları ve bu varlıkların sağlandığı kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanmalarından geçmektedir. Bu nedenle, işletmeler finansal performanslarını görmek için bir takım etkinlik ve verimlilik analizleri yapmaktadırlar. Bu şekilde kendi finansal performanslarını tespit ederken işletmeler, eğer varlıklarını ve kaynaklarını etkin bir biçimde kullanmıyorsa “varlıklarından ve kaynaklarından etkin bir biçimde istifade etmek için ne yapılabilir?” sorusuna cevap aramaktadırlar. Böyle bir durumda, finansal performans ölçümlerinde çok kriterli karar verme teknikleri uygulanabilir. Bu teknikler kullanılarak yapılan çalışmalarda amaç, belirlenen kriterlere göre optimum neticeye ulaşmaktır.

Performans ölçümü firmanın kullandığı kaynaklar, elde ettiği ürün ve hizmetler ile ulaştığı sonuçları izlemesi için sistematik ve düzenli bir biçimde veri toplaması, analiz edilmesi ve raporlaması olarak ifade edilmektedir. Finansal performans ise firmaların mali politikalarının ve faaliyetlerinin sonuçlarının ölçülmesidir. Diğer bir deyişle finansal performans, firma çalışanlarına mazinin doğru bir şekilde yorumlanması, yarımlar için finansman ve yatırım kararlarının verilmesi ve kaynak kullanımı gibi durumlarda önemli bilgiler sunmaktadır (Uygurtürk ve Korkmaz, 2012, s.96). Benzer şekilde, bilişim teknolojisi, bilgisayarlar, yazılımlar, hizmetler ile bilgiyi toplayan, depolayan, işleyen, yayan elemanların bütününe içermekte ve şirketler için giderek önem arz etmektedir. Bilişim-teknoloji sektörüne yapılan yatırımların artmasıyla beraber, yöneticiler açısından bilişim teknoloji performansının ölçülmesi oldukça kritik bir karar halini almıştır. Günümüz ekonomisinde performans ölçümü, sadece yöneticiler ve yatırımcılar açısından değil aynı sektörde faaliyette bulunan tüm şirketler içinde önem arz etmektedir. Finansal ve finansal olmayan farklı karar verme tekniklerine göre şirketlerin performansları belirlenebilmektedir (Kısa ve Perçin, 2018, s.2).

Sadece Türkiye ekonomisi için değil, uluslararası bağlamda, teknoloji ve bilişim sektöründeki gelişmelerin ekonomiye etkisi muazzamdır. Şöyle ki, devletlerin teknoloji ve bilişim sektöründeki gelişmişlik düzeyleri devletler arasında ekonomik büyüme anlamında farklılıklarının meydana gelmesinin sebeplerinden biri olabilmektedir. Diğer taraftan, devletler arasındaki ekonomik hudutların gün geçtikçe belirginliğini yitirdiği günümüzün küresel ekonomik dünyasında, ticari liberalleşmenin hızlanması, mal, hizmet ve sermaye akımlarının önündeki handikapların yok edilmesi gibi sebepler devletleri, rekabeti maksimize etmeye yönelik çok sayıda politika ve strateji geliştirmeye yöneltmiştir. Bu sebeple, rekabeti muhafaza etmek ve küresel ekonomiden yer almak isteyen devletler, ileri teknoloji malları elde etmeye ve üretim süreçlerini güncellemeye yönelmişlerdir. İleri teknoloji malların ve hizmetlerin üretilebilmesi ve bunlardan istifade edilebilmesi ise bir devletin teknolojik kapasitesi ve gücü ile ilgili olmaktadır (Toker ve Çınar, 2018, s.139-140). Yerel ölçekte, devletin hızla globalleşen evrende

bilişim teknoloji sektörlerinden geri durmaması gerekmektedir. Fakat her geçen gün büyük bir hızla değişen ve büyüyen bilişim alanında dünyaya ulaşmak ve kuralları koyabilecek bir seviyeye erişmek Türkiye için hayati önem taşımaktadır. Yeryüzündeki diğer ekonomi ve ticari odaklarla rekabet edebilmek için gelecekte bilişim teknolojileri sektörüne önem verilmesi, stratejik bir planlama ve uygulama yönünde ulusal bir istikrarlılık gerekli olmaktadır. Türkiye'nin ekonomik yarınlarını sağlamlaştırmak ve yapılandırmak için bu yönde strateji geliştirmeli, misyon ve vizyon açısından yeni yeni gayeler edinilmeli ve zaman kaybetmeden uygulamaya geçilmelidir (Aydın, 2012, s.181-182).

Borsa İstanbul Teknoloji Endeksi'nde bulunan şirketlerin 2014-2018 yılları arasında etkinlik/ verimlilik analizini yapmayı amaçlayan bu çalışmada, ilk olarak ilgili alanda gelişen literatüre yer verilirken, sonrasında karar verme metodlarından TOPSİS yöntemi ile veri zarflama analizinin metodolojik açıklamalarından bahsedilmiştir. Her iki yöntem kullanılarak gerçekleştirilen analiz sonucunda elde edilen bulguların değerlendirildiği bölümü takiben, nihai olarak sonuç ve önerilere değinilmiştir.

Literatür Taraması

Bu bölümde, araştırmanın amacı doğrultusunda, literatürde şirketlerin performans değerlemesinde sıkça kullanılan Veri Zarflama Analiz ve TOPSİS yöntemleri ile ilgili yapılmış çalışmalara yer verilmektedir.

Al-Shammari (1999) Amman Finans Borsası'nda (AFM) 1995 yılında imalat sanayi sektöründe işlem gören 55 şirketin etkinliğini ölçmek için, çıktı temelli BCC veri zarflama analizi modelini kullanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, 12 şirketin etkin olduğu, ortalama etkinlik skorunun ise %54,7 olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, Yıldız (2007), 2005'te İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki (İMKB) sanayi işletmelerinden veri devamlılığı sağlayabilen 113 işletme ve 5 sektör analiz kapsamına alınmıştır. Veri zarflama analizinin kullanıldığı çalışmada, işletmelerin sermayeleri ve toplam aktifleri girdi; net karları ve net satışları çıktı değişkenleri olarak tespit edilmiştir. Daha sonra, işletmelerin yaklaşık %70 oranında etkin buldukları görülmüştür. Ayrıca, Ertuğrul ve Işık (2008) İMKB 100 Endeksi'nde metal ana sanayisindeki 13 firmanın 2003 ile 2007 yılları arası etkinlik ve verimlilik değerleri VZA yöntemlerinden çıktı yönlü CCR yöntemi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, sadece 2005 yılı hariç diğer tüm yıllarda etkin olan IZMDC şirketi olduğu görülmüştür. İMKB çimento sektöründeki 12 şirket üzerine yapılan bir diğer çalışmada, Cenger (2011) çimento şirketlerinin 2003 senesi itibarıyla etkinliklerinin değerlendirilmesinde VZA metodu kullanmıştır. Sonuç olarak, şirketlerin %75'inin verimli olduğu ortaya çıkmıştır.

Soba ve Akçanlı (2012) İMKB'de Gıda İçki ve Tütün bölümünde faaliyet gösteren 22 firmanın etkinliğini, 2006-2011 yılları arasında veri zarflama analizi ile değerlendirmeye almışlardır. Çalışmanın sonucunda, 2006-2011 yılları içinde Gıda, İçki ve Tütün alanında faaliyet gösteren 22 işletme

içerisinde etkinliğini aralıksız olarak devam ettiren yalnızca Dardanel şirketi olmuştur. Ayrıca, Çelik ve Ayan (2017) Borsa İstanbul'da (BİST'te) 2010-2014 dönemlerinde faaliyet gösteren imalat sanayi sektöründeki 109 şirketin hem şirket bazında hem de faaliyet gösterilen sektör bazında finansal performans etkinliğini test etmek için veri zarflama analizinde yararlanılmıştır. 5 yıllık etkinlik analizi sonucunda, imalat sektöründe aktiflerin, özsermayenin, ticari alacakların, duran varlıkların ve stokların etkin bir şekilde kullanma konusunda önemli bir ilerleme trendi gösterdiği dile getirilmiştir. Özdağoğlu (2015) VZA yöntemi kullanılarak 2014 yılında BIST Bilişim Endeksi'nde yer alan bütün şirketlerin etkinlik değerlerini hesaplamıştır. Ortaya çıkan sonuçlar, şirketlerin bazısının çok düşük yatırımla oldukça yüksek kazançta ulaştığı, bazısının ise tam aksine yüksek yatırıma rağmen oransal olarak kazancının az olduğu tespit edilmiştir. Mahadevan (2002) Malezya'da imalat sektöründeki 28 endüstrinin sektörlerin verimlilikleri 1981-1996 dönemleri arasında VZA metodu ile incelemiştir. Yapılan analiz neticesinde, Malezya'daki imalat dalında toplam verimliliğinin yıllık %0,8'den az olduğuna ulaşılmıştır. Chong vd. (2009) Bursa Malezya Borsası'nda işlem gören 96 imalat sanayi şirketinin hayatta kalma kabiliyetleri çerçevesinde etkinliğini ölçmek için VZA yöntemini kullanmışlardır. İnceleme dönemi, 1997 Asya Krizi öncesi dönem (1996 yılı), kriz dönemi (1998 yılı) ve sonrası dönem (1999-2000 yılları) olmak üzere üç periyoda bölünmüştür. Sonuç olarak, 1997 krizi öncesi ve sonrasında bazı şirketlerin finansman kararları açısından benzerlikler gösterdiği gözlemlenirken, 6 tane şirketin daha yüksek etkinlik değerine sahip olduğu bulunmuştur.

Wang ve Hsu (2004) çalışmalarında Tayvan Menkul Kıymetler Borsası içerisinde faaliyet gösteren 10 firmanın, net kâr marjı oranı, stok devir hızı oranı, cari oran ve hisse başına getiri dikkate alınarak TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, yatırımcılara etkili bilgi olarak hedef hisse senetlerinin seçimi için referans olarak hizmet etmek, yatırım finans programları ve yatırım stratejik analizi için yardım etmek amacıyla sıralama sonuçları sunulmuştur. Dumanoğlu (2010) makalesinde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki 15 çimento firmasının 2004-2009 yılları arasında performans değerlemesi TOPSIS yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Analiz döneminde, istikrarlı şekilde ikinci olan BOLUC firması, 2008 yılında birinci sırada yer almıştır. Sektör öncüsü olan BOLUC'yi, 2004-2005 yıllarında MRDIN şirketi izlerken, son yıllarda yerini ADANA şirketine bırakmıştır. Başka bir araştırmada, Wang vd. (2010) Vietnam Borsası'na kote olan 13 şirkette ait cari oran, stok devir hızı, hisse başına getiri, varlık karlılığı, sermaye karlılığı ve net kâr marjı oranı olan finansal oranlar kullanılmış ve TOPSIS yöntemi ile şirketlerin finansal performansları ölçülmesi amaçlanmıştır. Ortaya çıkan sonuçların, şirketlerin finansal performansının değerlendirilmesi ve yatırım strateji analizinin yapılmasına yardımcı olabileceğine iddia edilmiştir. İlaveten, Türkmen ve Çağıl (2012) İMKB bilişim bölümünde işlem gören 12 işletmenin finansal performansları, 2007-2010 periyodunda belirlenen sekiz finansal oran ve TOPSIS metodu ile

gerçekleştirmişlerdir. Bulgular sonucunda, 2007 ile 2010 arası senelerde PKART işletmesinin en iyi performansı gösteren işletme olduğu görülmüştür. Uygurtürk ve Korkmaz (2012) İMKB’de 2006 ile 2010 arası dönemde Ana Metal Sanayi Endeksi’ne kote olan 13 firmanın performans değerlemesi TOPSİS yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında, stok devir hızı, toplam varlık devir hızı, duran varlık devir hızı, cari oran, likidite oranı (asit-test oranı), net kâr marjı, öz kaynak karlılığı, toplam borçlar/toplam varlıklar finansal oranları belirlenmiş ve sonuç olarak, metal sanayi sektöründe performans puanları analizinde genel olarak dalgalanma gösterdiği görülmüştür. Akbulut ve Rençber (2015) BİST’te 32 tane imalat işletmenin 2010 ile 2012 arası yılları içine alan pazar değeri/defter değeri oranları ile üç yıllık finansal performansları arasında bir ilişki olup olmadığı araştırmışlardır. Çalışmada oran analizinde yer alan likidite, faaliyet, karlılık oranlarından 10 finansal oran ile TOPSİS metodu kullanılmıştır. İşletmelerin borsa performansları ile finansal performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığına ulaşılmıştır. Kendirli ve Kaya (2016) 2010-2013 dönemde BİST Ulaştırma endeksindeki firmaların finansal performanslarının ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Firmaların finansal performansı ortaya koymak için istifade edilen oran analizi ve TOPSİS yöntemi sonuçlarının birbiriyle tutarlı olduğu gözlemlenmiştir.

Şit vd. (2017) araştırmalarında BİST Ana Metal Endeksi’ndeki (XMANA) 16 işletmenin 2011-2015 dönemleri arasında finansal performanslarının değerlendirilmesini amaçlamışlardır. İşletmelerin TOPSİS yöntemiyle finansal performansları sıralamasına göre, 2011-2015 yılları arasında en iyi finansal performans gösterme açısından bir istikrar gözlemlenmemiştir. Orçun ve Eren (2017) Borsa İstanbul Teknoloji Endeksi’nde (XUTEK) bulunan 13 şirketin finansal durumunu tespit etmek için TOPSİS metodu ile analizini yapmışlardır. 2010 ile 2015 dönemleri arasında performans açısından en başarılı olan firmalar sırasıyla belirlenmiştir. Erdoğan ve Yamaltdinova (2018), Türkiye’de turizm dalında 2011-2015 yılları arasında işlem gören BİST’te kotasyonu bulunan 13 adet işletmenin finansal performansları TOPSİS yöntemiyle analiz edilmiştir. Ulaşılan bulgulardan; yıllar itibariyle MAALT ve NTTUR işletmelerinin oldukça istikrarlı olduğu görülmüştür. Çağırın Kendirli vd. (2018) 2008 küresel kriz baz alınarak Türkiye’deki Katılım Bankaları ve Ticari Bankaların finansal performansları analiz etmişlerdir. TOPSİS metodu sonucunda, küresel kriz döneminde katılım bankaları, küresel kriz öncesinde ve küresel kriz sonrasında dönemde ticari bankaların finansal performanslarının başarılı olduğu görülmüştür. Son olarak, Kendirli vd. (2020) çalışmalarında, 2016-2018 döneminde BİST KOBİ Sanayi Endeksi’nde bulunan işletmelerin finansal performanslarını TOPSİS yöntemi uygulanarak bulmuşlardır. TOPSİS yöntemi ile yapılan finansal performans ölçümünde şirketlerin likiditesi, karlılığı ve verimliliği beraber değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulardan hareketle, ilgili dönemde iki tane firmanın sürekli yüksek bir finansal performans gösterdiği ulaşılmıştır.

Özer vd. (2010) tarafından 2007 ile 2008 arası dönemde İMKB’de gıda ve içecek bölümündeki firmaların finansal tablolarındaki verileri göz önünde bulundurularak etkin olup olmadıkları test etmişlerdir. Sektör içindeki firmaların etkinlik analizlerinin yapılmasında parametrik olmayan tekniklerden biri olan VZA, işletme performanslarını en iyiden en kötüye doğru bir sıralama izleyen çok kriterli karar verme tekniği olan TOPSIS metodu ve benzer firmaların belirlenmesinde kümeleme analizi kullanılmıştır. İki analiz yönteminin bulguları birlikte değerlendirildiğinde; VZA yönteminde etkin çıkan firmaların, TOPSIS analizinde performansı yüksek firmalarla kısmen benzerlikler taşıdığı görülmüştür. Ayrıca, Soba vd. (2012) Taş-Toprak ve Metal Eşya, Makine ve Gereç Yapımı bölümünde 2008-2010 döneminde faaliyette bulunan şirketlerin performans değerlendirmesini Veri Zarflama Analizi ve TOPSIS yöntemiyle yapmışlardır. Yazarlar; şirket etkinliğini ölçmede veri zarflama analizinin ve şirket performansını değerlendirmede istifade edilecek TOPSIS yönteminin olduğunun altını çizmişlerdir. Bakırcı vd. (2014) çalışmalarında BIST’te 2009 ile 2011 arası dönemde Demir Çelik Metal Ana Sanayinde 14 şirketin ait finansal durumları belirlenmeye çalışmışlardır. Çalışmada faaliyet giderleri ve duran varlıklar girdiler; faaliyet karı, satışlar ve faaliyetlerden elde edilen nakit akışı çıktılar olarak seçilmiştir. Araştırmacılar, VZA Süper Etkinlik ve TOPSIS tekniklerini çalışmalarında kullanmışlardır. Bu tekniklerle elde edilenler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Analizler sonucunda; üç yılda da etkin çıkan şirketler arasında bir şirketin her iki yöntemde benzer sonuç verdiği belirlenmiştir.

Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri

İşletmelerin temel gayeleri olan sürdürülebilirlik ve kar planlamasına ek olarak, çok sayıda değişik ve sürekli güncellenen gayeler saptarlar. Bu gayelerin bazıları birbirlerini bütünler nitelikteyken, bazıları ise birbirleriyle tutarsız gayelerdir. Bu kapsamda, Karar Verme Yöntemleri bir kurtuluş yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Amaç fonksiyonu sayısının yükseltilmesi, dolayısıyla pratikteki sorunları daha doğru şekilde değerlendirme çabaları “Çok Amaçlı Karar Verme” (ÇAKV) bilimini ortaya çıkarmıştır. ÇAKV sorunun çözümü esnasında değişik şekillerde ele alan birçok metot bulunmuştur (Dumanoğlu, 2010, s.329). Çok kriterli karar verme problemlerini üç temel başlık altında değerlendirmek mümkündür (Yıldırım ve Önder, 2014, s.18-19):

- a) **Seçim Problemleri:** Buradaki gaye, en iyi alternatifin tespit edilmesi ya da birçok alternatifin yer aldığı, birbirleri ile karşılaştırılması zor veya eşit ağırlıklara sahip bir kümede iyi bir tercihin yapılması olarak ifade edilebilmektedir.
- b) **Sıralama Problemleri:** Burada, alternatifler iyiden kötüye doğru ölçülebilir ya da tanımlanabilir bir biçimde sınıflanmaktadırlar.
- c) **Sınıflama Problemleri:** Bu tür problemlerde alternatifler, belirli kriter ya da seçimlere göre ayrılmaktadırlar. Bu süreçte asıl gaye, benzer özellikler ve davranışlarda bulunan alternatiflerin yeniden

toplanılmasıdır. Aşağıda Tablo 1’de karar verme problemleri ve teknikleri gösterilmektedir.

Tablo 1: Çok Kriterli Karar Verme Problemleri ve Teknikleri

Seçim Problemleri	Sıralama Problemleri	Sınıflama Problemleri
AHP	AHPSort	AHP
ANP	FlowSort	ANP
MACBETH	UTADIS	MAUT/UTA
MAUT/UTA	ELECTE-Tri	MACBETH
PROMETHEE	VIKOR	ELECTRE III
TOPSIS	MOORA	PROMETHEE
ELECTRE I	GİA	VIKOR
Hedef Programlama	VZA	GİA
VZA		TOPSIS
VIKOR		VZA

Kaynak: Yıldırım ve Önder, 2014, s.19

Araştırmamızda bu yöntemlerden TOPSIS ve Veri Zarflama Analizi tercih edilerek kullanılmıştır. Uygulanan metodoloji kapsamında, bu yöntemlerin ayrıntılı gösterim sırasıyla şu şekildedir.

TOPSIS

TOPSIS analizi yöntemi; işletmelerin maliyet, üretim, kar ve işgücü gibi önemli unsurlarının etkin bir biçimde yararlanılması, denetimi ve özellikle işletme performans analizinde yararlanılan tekniklerinden biri olmaktadır. TOPSIS metodu Hwang ve Yoon (1981) tarafından geliştirilmiş, alternatif çözüm yerinin, negatif ideal çözüme en uzak mesafe ve pozitif ideal çözüme en kısa mesafede olacağı varsayımından oluşmaktadır (Bakırcı, Shiraz ve Sattary, 2014, s.13). TOPSIS yöntemi uygulaması; karar matrislerinin elde edilmesi, karar matrislerinin normalleştirilmesi, normalleştirilen karar matrislerinin ağırlıklandırılması, matrislerin en yüksek ve en düşük skorları, negatif ideal çözüme uzaklık skorları, pozitif ideal çözüme uzaklık skorları, alternatiflerin göreceli sıralanmasını kapsamaktadır (Soba, Akcanlı ve Erem, 2012, s.234). TOPSIS yönteminin uygulama aşamaları (Perçin ve Karakaya, 2012, s.250):

- Normalize edilmiş karar matrislerinin (r_{ij}) hesaplanması;

$$r_{ij} = w_{ij} / \sqrt{\sum_{j=1}^j w_{ij}^2}$$

- Ağırlıklı normalize edilmiş karar matrislerinin (v_{ij}) hesaplanması;

$$v_{ij} = w_i * r_{ij}$$

Burada w_i i'nci kriterin ağırlığını göstermekte ve $\sum_{i=1}^n w_i = 1$ değerini almaktadır.

- Pozitif ideal (A^*) ve negatif ideal (A^-) çözümlerin hesaplanması;
- Alternatiflerin (A^*) ve (A^-)'den uzaklıklarının hesaplanması;
- Alternatiflerin ideal çözüme yakınlık katsayılarının hesaplanması;

$$CCI = D_i^- / (D_j^* + D_j^-),$$

- Son olarak alternatiflerin yakınlık katsayılarına (CCI) göre sıralanmasıdır.

Veri Zarflama Analizi

Etkinlik ve verimlilik kavramlarına odaklanmamıza Farrell ile başladığı öne sürülebilir (Charnes, vd., 1978, s.435). Farrell'in tanımladığı etkinlik yaklaşımı perspektifinin Veri Zarflama Analizi'nin çıkış noktası olduğu düşünülmektedir (Yücel, 2017, s.20). "Project Follow Through" olarak bilinen ve Amerika Birleşik Devleti'nde bulunan bir devlet okulunda uygulanan bu yöntem, veri zarflama analizinin ilk örneklerinden kabul edilmektedir (Charnes, vd., 1981, s.677). Gözlemlenen karar verme birimlerin göreceli etkinliklerinin ölçümünde istifade edilen doğrusal programlama temelli bir yöntem olan VZA'nın temel varsayımı, tüm organizasyonların benzer stratejik amaçlara sahip olması ve özdeş tür girdiden yararlanıp özdeş tür çıktıya ulaşmaktır (Bakırcı, Shiraz ve Sattary, 2014, s.12). Bu kapsamda, VZA'nın uygulanabilmesi için ilk olarak aynı kararların alındığı ve özdeş organizasyona sahip olan karar verme birimlerinin belirlenmelidir. Bu birimlerinin etkinliğinin tespit edilebilmesi için bu birimlere ait girdiler ve çıktılar seçilmelidir. Modelinin ayrıştırma gücünün yüksek olabilmesi için girdi ve çıktı değişken sayısının fazla olması istenmektedir. Bu yüzden, fazla sayıda girdi ve çıktı değişkeni mümkün olduğunca belirlenmelidir. Fakat belirlenen girdi ve çıktı değişkenlerinin her karar verme birimi için kullanılıyor olması gerekmektedir. Belirlenen girdi değişkeni adedi 'm', çıktı değişkeni adedi 's' ise en az 'm + s + 1' tane karar verme birimi araştırmanın güvenilirliği açısından gerekli olan bir kıstastır. Diğer bir kıstas ise, analiz kapsamına alınan karar verme birimi sayısı, analizde kullanılan değişken sayısının en az 2 katı şeklinde dizayn edilmesi zorunluluğudur (Kula, Özdemir, 2007, s.61).

Veri zarflama analizinin uygulanabilmesi için gerekli olan aşamalar aşağıda yer verilmektedir (Akyüz vd., 2013, s.120):

- Karar verme birimlerinin seçiminin yapılması,
- Değişkenlerinin tespit edilmesi,
- Karar verme birimleri için göreceli etkinliğin bulunması,
- Her bir karar verme birimi için ayrıntı analizi gerçekleştirilmesi,
- Ulaşılan neticelerin değerlendirilmesi.

Girdiye ve çıktıya yönelik olarak VZA modelleri oluşturulabilir: Girdiye yönelik VZA modelleri, herhangi bir girdiyi azaltmadan belirli bir çıktıyı elde etmede girdileri oransal olarak en aza indirgeyebilen karar verme birimleri etkin ifade edilirken; çıktıya yönelik VZA modelleri, herhangi bir çıktıyı azaltmadan belirli girdilerden yararlanarak çıktıları oransal olarak maksimize edebilen karar verme birimleri etkin görülmektedir (Tektüfekçi, 2010, s.70; Yıldız, 2007, s.96).

Charnes, Cooper ve Rhodes'un adlarının ilk harfleriyle oluşturulan girdi temelli CCR modeli 1978 yılında bulunurken, veri zarflama analizinin en temel modeli olarak değerlendirilmektedir. Bu model, toplam etkinlik üzerine odaklanarak, karar verme birimlerinin etkinlik ve etkinsizlik değerlerini hesaplamakta, etkinsizliğe sebep olan girdiler ve çıktıların kaynağını ve miktarını ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bu model, karar verme birimlerinin ölçeğe göre sabit getiri ile faaliyette bulduklarını varsaymaktadır. Bu modelden sonra en çok bilinen ve kullanılan bir diğer model ise, 1984'te Banker, Charnes ve Cooper'ın adlarının ilk harfleriyle elde edilen BCC modeline ölçeğe göre, değişken getiri varsayılmakta, toplam etkinlikten ziyade daha detaylı etkinlik ölçümlerine odaklanılmaktadır. 1985'te öne sürülen bir diğer model ise toplamsal modeldir. Bu model, CCR ve BCC'den farklı olarak, girdiye ve çıktıya yönelik olmayan, yönelsiz bir modeldir (Yücel, 2017, s.20).

Araştırmamızda kullanılan CCR veri zarflama analizi modellerine ilişkin matematiksel gösterim ve metodolojik basamaklar Tablo 2'de genel olarak yer almaktadır (Budak, 2011, s.99).

Tablo 2: CCR Modelleri

Girdiye Yönelik CCR Modeli	Çıktıya Yönelik CCR Modeli
Kesirli Model	Kesirli Model
$E_k = \max \frac{\left(\sum_{r=1}^p u_r Y_{rk} \right)}{\left(\sum_{i=1}^m v_i X_{ik} \right)} \quad (1)$	$E_k = \min \frac{\left(\sum_{i=1}^m v_i X_{ik} \right)}{\left(\sum_{r=1}^p u_r Y_{rk} \right)} \quad (12)$
$\left(\frac{\sum_{r=1}^p u_r Y_{rj}}{\sum_{i=1}^m v_i X_{ij}} \right) \leq 1 \quad (2)$	$\left(\frac{\sum_{i=1}^m v_i X_{ij}}{\sum_{r=1}^p u_r Y_{rj}} \right) \geq 1 \quad (13)$
$u_r \geq \varepsilon, v_i \geq \varepsilon \quad (3)$	$u_r \geq \varepsilon, v_i \geq \varepsilon \quad (14)$
Doğrusal Model	Doğrusal Model
$E_k = \max \left(\sum_{r=1}^p u_r Y_{rk} \right) \quad (4)$	$E_k = \min \left(\sum_{i=1}^m v_i X_{ik} \right) \quad (15)$
$\left(\sum_{i=1}^m v_i X_{ik} \right) = 1 \quad (5)$	$\left(\sum_{r=1}^p u_r Y_{rk} \right) = 1 \quad (16)$
$\left(\sum_{r=1}^p u_r Y_{rj} \right) - \left(\sum_{i=1}^m v_i X_{ij} \right) \leq 0 \quad (6)$	$\left(\sum_{r=1}^p u_r Y_{rj} \right) - \left(\sum_{i=1}^m v_i X_{ij} \right) \leq 0 \quad (17)$
$u_r \geq \varepsilon, v_i \geq \varepsilon \quad (7)$	$u_r \geq \varepsilon, v_i \geq \varepsilon \quad (18)$
Zarflama Modeli	Zarflama Modeli
$E_k = \min \alpha - \varepsilon \sum_{i=1}^m S_i^- - \varepsilon \sum_{r=1}^p S_r^+ \quad (8)$	$E_k = \max \beta + \varepsilon \sum_{i=1}^m S_i^- + \varepsilon \sum_{r=1}^p S_r^+ \quad (19)$
$\sum_{j=1}^n X_{ij} \lambda_j + S_i^- - \alpha X_{ik} = 0 \quad (9)$	$\sum_{j=1}^n X_{ij} \lambda_j + S_i^- - X_{ik} = 0 \quad (20)$
$\sum_{j=1}^n Y_{rj} \lambda_j - S_r^+ - Y_{rk} = 0 \quad (10)$	$\sum_{j=1}^n Y_{rj} \lambda_j - S_r^+ - \beta Y_{rk} = 0 \quad (21)$
$\lambda_j \geq 0, S_i^- \geq 0, S_r^+ \geq 0 \quad (11)$	$\lambda_j \geq 0, S_i^- \geq 0, S_r^+ \geq 0 \quad (22)$

Kaynak: Budak, 2011, s.99

Uygulanan CCR modeline ilave olarak çalışmamızda, Anderson ve Peterson (1993) tarafından önerilen model CCR'nin avantajlı özelliklerini muhafaza eden ve aynı zamanda etkin KVB'leri arasında ayırma izin veren "süper etkinlik modeli" de kullanılmıştır. Bu modeli kullanılarak etkin olan KVB'ler için 1'den büyük etkinlik skorlarına ulaşarak bu etkin olan KVB'ler için sıralama yapılırken, etkin olmayan KVB'ler için hesaplanan etkinlik değerleri olduğu gibi kalmaktadır (Ayan, 2016, s.63).

Analiz ve Değerlendirme

Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul Teknoloji (XUTEK) ve Bilişim (XBLSM) Endekslerine kote olan firmaların finansal performanslarını dikkate alarak, etkinlik/verimliliklerini hem zaman boyutunda hem de sektördeki konumları kapsamında analiz edip incelemektir. Borsa İstanbul Teknoloji Endeksi'nde 19 şirket, Bilişim Endeksi'nde 18 şirket yer almaktadır. Ancak BIST Teknoloji Endeksi, BIST Bilişim Endeksi'nde kotasyonu bulunan şirketleri kapsadığından dolayı, araştırmamız yalnızca BIST Teknoloji Endeksi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırma dönemi olarak 2014-2018 arası dönem belirlenirken, veri devamlılığı sağlayan 13 tane firma dikkate alınmıştır. Bahsi geçen firmalar Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: BIST Teknoloji Endeksindeki Firmalar

Firma Kodu	Firma Adı	Firma Kodu	Firma Adı
ALCTL	Alcatel Lucent Teletaş Telek.	KAREL	Karel Elektronik San. ve Tic.
ARENA	Arena Bilgisayar San. ve Tic.	KRONT	Kron Telekom. Hizmetleri
ARMDA	Armada Bilgisayar Sistemleri	LINK	Link Bilgisayar Sistemleri
ASELS	Aselsan Elektronik San. ve Tic.	LOGO	Logo Yazılım San. ve Tic.
DGATE	Datagate Bilgisayar Malz. Tic.	NETAS	Netaş Telekomünikasyon
DESPC	Despec Bilgisayar Pazarlama ve Ticaret	PKART	Plastikkart Akıllı Kart İletişim Sistemleri
INDES	İndeks Bilgisayar Sistemleri		

Finansal performans etkinlik analizinin gerçekleştirileceği araştırmada, girdiyeye yönelik CCR VZA modeli ve TOPSIS yönteminden yararlanılmıştır. Literatürde yer alan finansal performans etkinlik analizlerinde yoğunlukla bu modellerin kullanılması ve yapılacak olan araştırmaya uygun yöntemler olduğu düşüncesi, model tespitindeki hâkim düşüncedir. VZA yöntemi için belirlenen girdi ve çıktı değişkenleri aşağıdaki Tablo 4’te yer verilmektedir. Yapılan literatür incelemesinde, kullanılan girdi ve çıktı değişkenleri arasında yoğun olarak tercih edilen değişkenler çalışmamızda ele alınmıştır. Bu noktada, işletme performansına olumlu ve olumsuz etkisi olabilecek birçok farklı değişkenin varlığı söz konusu olsa da çalışmamız kapsamında belirlenen değişkenlerin literatür dikkate alınarak etkilerin fazla olacağı varsayılmıştır.

Tablo 4: Veri Zarflama Analizi Yönteminde Kullanılan Girdiler ve Çıktılar

Girdi Değişkenleri	
Likidite Oranı	$\frac{(DönenVarlıklar - Stoklar)}{KısaVadeliYabancıKaynaklar}$
Aktif Devir Hızı	$NetSatışlar / ToplamAktifler$
Alacak Devir Hızı	$NetSatışlar / OrtalamaTicariAlacaklar$
Çıktı Değişkenleri	
Net Karlılık Oranı	$DönemNetKarı / NetSatışlar$
Özsermaye Karlılık Oranı	$DönemNetKarveyaZararı / ÖzSermaye$
Faaliyet Karlılık Oranı	$FaaliyetKarveyaZararı / NetSatışlar$

Çıktı faktörlerinden karlılık oranlarının bazı şirketlerde negatif bulunması, VZA yönteminin değişkenlere ilişkin pozitif olma varsayımını bozacağından, bu negatif değerler pozitif değerlere aşağıda verilen normalizasyon formülüyle getirilmektedir (Yıldız, 2007, s.96).

$$\frac{X_{rj} - X_{j\min}}{X_{j\max} - X_{j\min}}$$

TOPSIS yöntemi uygulamasında kullanılan değişkenler Tablo 5'te gösterilmektedir. VZA yönteminde dikkate alınan değişkenlere ilave olarak farklı değişkenlerde çalışmaya dahil edilip eşit ağırlıkta olacak şekilde TOPSIS yöntemi gerçekleştirilmiştir. Her iki yöntemde kullanılan değişkenlerde farklılık oluşsa da nihai olarak elde edilmesi planlanan çıktıların model karşılaştırılmasından ziyade piyasa katılımcıları için farklı bakış açılarının geliştirilmesi düşünülmektedir.

Tablo 5: TOPSIS Yönteminde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	
Cari Oran	$\frac{\text{Dönen Varlıklar}}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$
Likidite Oranı	$\frac{(\text{Dönen Varlıklar} - \text{Stoklar})}{\text{Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar}}$
Borçların Özsermaye Oranı	$\frac{\text{Toplam Borçlar}}{\text{Özsermaye}}$
Varlıkların Özsermaye Oranı	$\frac{\text{Toplam Varlıklar}}{\text{Özsermaye}}$
Aktif Devir Hızı	$\frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Toplam Aktifler}}$
Stok Devir Hızı	$\frac{\text{Satışların Maliyeti}}{\text{Ortalama Stoklar}}$
Duran Varlık Devir Hızı	$\frac{\text{Net Satışlar}}{\text{Duran Varlıklar}}$
Net Karlılık Oranı	$\frac{\text{Dönem Net Karı}}{\text{Net Satışlar}}$
Özsermaye Karlılık Oranı	$\frac{\text{Dönem Net Karı veya Zararı}}{\text{Özsermaye}}$
Faaliyet Karlılık Oranı	$\frac{\text{Faaliyet Karı veya Zararı}}{\text{Net Satışlar}}$

TOPSIS yöntemin çözümünde Microsoft Excel programından yararlanılırken, etkin çıkan şirketlerin 5 yıllık verileri göz önünde bulundurularak, TOPSIS yöntemi ile şirketlerin en iyiden en kötüye performansları Tablo 6'da gösterilmektedir. 2014-2018 yılları arası BIST Teknoloji Endeksi'ndeki 13 şirketin TOPSIS analizine göre, LINK ve DGATE şirketlerin beş yıl boyunca sırasıyla birinci ve ikinci sıralarda yer alırken, diğer şirketlerin endeks içindeki konumlarının ele alınan periyotta değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan, en düşük etkinlik sırasında olan, bir diğer ifadeyle endeks içerisinde son sıraları paylaşan şirketlerin KAREL ve NETAS olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki, bu çıktılar yalnızca ele alınan dönem, değişken ve model kısıtında yorumlanabilmektedir.

Tablo 6: BİST Teknoloji Endeksi TOPSIS Sıralama Sonuçları

	2018	2017	2016	2015	2014
ALCTL	6	7	6	7	12
ARENA	9	10	11	9	10
ARMDA	11	11	10	11	8
ASELS	5	6	9	10	6
DGATE	2	2	2	2	2
DESPC	3	8	5	5	5
İNDES	8	4	4	8	7
KAREL	12	13	13	13	11
KRONT	10	5	3	3	4
LINK	1	1	1	1	1
LOGO	4	3	8	4	3
NETAS	13	12	12	12	13
PKART	7	9	7	6	9

EMS paket programı kullanılarak gerçekleştirilen girdiye yönelik CCR veri zarflama analizi kapsamında, BİST Teknoloji Endeksi'nde 2014 ile 2018 yılları arasında işlem gören 13 şirkete ait 5 yıllık etkinlik analizi sonuçları Tablo 7'de bulunmaktadır. Elde edilen verilere göre, 2018 yılında 6, 2017 yılında 4, 2016 yılında 2, 2015 yılında 4, 2014 yılında 3 şirketin etkin olduğu görülmüştür. Ayrıca, tüm etkinlik analiz yılları dikkate alındığında ise, KRONT şirketinin analiz dönemi boyunca sürekli etkin olduğu neticesi ortaya çıkmıştır.

Tablo 7: BIST Teknoloji Endeksi'ndeki Şirketlerin VZA Etkinlik Değerleri

Şirket	2018	2017	2016	2015	2014
ALCTL	%81,28	%46,45	%89,96	%100,00	%23,93
ARENA	%25,98	%4,05	%16,36	%22,19	%65,66
ARMDA	%32,85	%21,44	%15,02	%24,61	%77,75
ASELS	%100,00	%100,00	%91,58	%31,15	%87,17
DGATE	%53,96	%57,39	%66,06	%100,00	%100,00
DESPC	%68,11	%24,57	%29,18	%25,54	%28,67
INDES	%95,80	%100,00	%78,19	%70,91	%86,47
KAREL	%100,00	%53,06	%35,73	%45,43	%52,43
KRONT	%100,00	%100,00	%100,00	%100,00	%100,00
LINK	%100,00	%100,00	%91,66	%70,51	%43,38
LOGO	%100,00	%91,53	%100,00	%100,00	%100,00
NETAS	%100,00	%48,33	%20,09	%28,78	%22,88
PKART	%28,42	%16,79	%11,63	%7,67	%1,72
Etkin Şirket Sayısı	6	4	2	4	3
Etkin Olmayan Şirket Sayısı	7	9	11	9	10

Etkin olan şirketler arasında bir sıralama yapılması amacıyla girdiye yönelik CCR VZA modeline Süper Etkinlik analizi uygulanmıştır. Tablo 8'de Süper VZA etkinlik analizi sonuçları gösterilmektedir. Süper VZA etkinlik analizi çıktılarına göre, etkin şirketler arasında yapılan sıralamada 2018 yılında LINK; 2017, 2016 ve 2015 yıllarında KRONT; 2014 yılında ise LOGO şirketinin en etkin şirketler olduğu görülmüştür. Ayrıca, 2018 ve 2017 yıllarında ARENA; 2016, 2015 ve 2014 yıllarında ise PKART'ın en düşük etkinlik skoruna sahip şirketler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 8: BIST Teknoloji Endeksi'ndeki Şirketlerin Süper VZA Etkinlik Değerleri

Şirket	2018	2017	2016	2015	2014
ALCTL	(8) %81,28	(9) %46,45	(5) %89,96	(4) %110,52	(11) %23,93
ARENA	(13) %25,98	(13) %4,05	(11) %16,36	(12) %22,19	(7) %65,66
ARMDA	(11) %32,85	(11) %21,44	(12) %15,02	(11) %24,61	(6) %77,75
ASELS	(3) %137,41	(3) %178,03	(4) %91,58	(8) %31,15	(4) %87,17
DGATE	(10) %53,96	(6) %57,39	(7) %66,06	(3) %135,21	(3) %110,60
DESPC	(9) %68,11	(10) %24,57	(9) %29,18	(10) %25,54	(10) %28,67
INDES	(7) %95,80	(2) %188,53	(6) %78,19	(5) %70,91	(5) %86,47
KAREL	(2) %194,82	(7) %53,06	(8) %35,73	(7) %45,43	(8) %52,43
KRONT	(4) %124,43	(1) %257,95	(1) %320,91	(1) %269,23	(2) %120,00
LINK	(1)%330,78	(4) %177,27	(3) %91,66	(6) %70,51	(9) %43,38
LOGO	(5) %120,26	(5) %91,53	(2) %237,57	(2) %147,71	(1) %147,85
NETAS	(6) %100,00	(8) %48,33	(10) %20,09	(9) %28,78	(12) %22,88
PKART	(12) %28,42	(12) %16,79	(13) %11,63	(13) %7,67	(13) %1,72

Sonuçlar ve Öneriler

Günümüzde, teknoloji ve bilişim sektöründeki şirketlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için etkin ve verimli bir finansal yönetim anlayışına sahip olmaları, her şirkette olduğu gibi gerekmektedir. Şirketlerin finansal performansı temelinde baktığımızda, bir şirketin kaynaklar, ürettiği ürün ve hizmetler ile ulaşılan sonuçların izlemesi için düzenli bir şekilde veri toplanması, analizi edilmesi ve raporlama süreci oldukça büyük önem teşkil etmektedir. Stratejik karar verme sürecinde, işletmelerin kendi finansal performanslarını değerlendirmelerinin yanı sıra, sektör çerçevesinde karşılaştırma yapma, sektör içerisindeki etkinliğinin ve konumunun gözlemlenmesi gerekmektedir.

Sektörel bazda, şirketlerin performans sıralamasını yapmak ve etkinlik/verimlilik kavramları çerçevesinde konumlarını görmek için, Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ve Veri Zarflama Analizi (VZA) gibi literatürde genel kabul görmüş yöntemler kullanılmaktadır. Bu perspektifte, çalışmada 2014- 2018 yılları arasında BIST Teknoloji Endeksi'nde işlem gören şirketlerin finansal performans etkinliklerinin, VZA ve TOPSİS yöntemleriyle ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Girdiye yönelik CCR Veri Zarflama Analizi ile elde edilen sonuçlara göre, araştırma dönemi içerisinde, yalnızca KRONT şirketinin sürekli etkin olduğu tespit edilirken, ARENA, ARMDA, DESPC VE PKART şirketlerinin değişkenler kapsamında sürekli etkinlik sınırının altında kaldığı sonucuna

ulaşmıştır. Ayrıca etkin şirketler arasında bir sıralama yapan Süper Etkinlik VZA yöntemi sonucunda; 2018 yılında LINK; 2017, 2016 ve 2015 yıllarında KRONT; 2014 yılında ise LOGO şirketinin en etkin şirketler olduğu görülmüştür. Diğer taraftan, TOPSİS analizi neticesinde ise, iki şirket beş yıl boyunca birinci ve ikinci sıralarda yer alırken, diğer şirketlerin endeks içindeki konumlarının ele alınan periyotta değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. Yapılan girdiye yönelik CCR ve Süper Etkinlik VZA yöntemleri neticesinde, etkin olmayan şirketlerin analizde kullanılan girdi değişkenlerini etkin ve verimli bir şekilde kullanmadığından etkin şirketler olamadığı ve bu şirketlerin etkin şirket olabilmeleri için etkin olan şirketleri referans almaları gerektiği önerisinde bulunulabilecektir. İlaveten, Her iki analiz sonucu birlikte değerlendirildiğinde, şirketler arası performans ve etkinlik farklılaşması öne çıkmaktadır. Elde ettiğimiz bulgular, Özdağoğlu (2015), Türkmen ve Çağıl (2012) ve Orçun ve Eren (2017) bu yazarlar tarafından BİST teknoloji ve bilişim alanlarında yapılmış olan çalışmalarla çalışmamız benzer nitelikler taşısa da farklılıklarda olduğu gözükmemektedir.

Nihai olarak, yöntem ve değişken kısıtında, bu bilgi setinin hem şirketler için performans iyileştirmesinde hem de piyasa katılımcılarının yatırım kararlarında dikkate alınabileceği iddia edilebilir. Ayrıca burada, firmaların güçlü ve zayıf yönlerini görerek hangi noktalara odaklanmaları gerektiği veya yatırımcıların karar verme süreçlerinde etkili olabileceği tahmin edilmektedir. Gelecek çalışmalar için ise farklı sektör, girdi ve çıktı değişkenleri ve farklı modeller kullanılarak literatüre katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akbulut, R. ve Rençber, Ö. F. (2015). BİST'te İmalat Sektöründeki İşletmelerin Finansal Performansları Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(65), 117-136.
- Akyüz, Y., Yıldız, F. ve Kaya, Z. (2013). Veri Zarflama Analizi (VZA) ve Malmquist Endeksi ile Toplam Faktör Verimlilik Ölçümü: BİST'te İşlem Gören Mevduat Bankaları Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 110-130.
- Al-Shammari, M. (1999). Optimization Modeling for Estimating and Enhancing Relative Efficiency with Application to Industrial Companies. *European Journal of Operational Research*, 115(3), 488-496.
- Ayan, S. (2016). Veri Zarflama Analizi ile İmalat Sanayi Sektörünün Finansal Performans Etkinliğinin Ölçülmesi: Borsa İstanbul'da Bir Araştırma, (Yüksek Lisans Tezi),. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. .
- Aydın, İ. (2012). Bilişim Sektörü ve Türkiye'nin Sektördeki Potansiyeli. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 1(1), 180-200.

- Bakırcı, F., Shiraz, S. E. ve Sattary, A. (2014). BIST’da Demir, Çelik Metal Ana Sanayii Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performans Analizi: VZA Süper Etkinlik ve TOPSIS Uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, 14(1), 9-19.
- Budak, H. (2011). Veri Zarflama Analizi ve Türk Bankacılık Sektöründe Uygulaması. *Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 23(3), 95-110.
- Cenger, H. (2011). İMKB’de İşlem Gören Çimento Şirketlerinin Performanslarının Ölçülmesinde Veri Zarflama Analizi Yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4), 31-44.
- Charnes, A., Cooper, W. W. ve Rhodes, E. (1978). Measuring the Efficiency of Decision Making Units. *European Journal of Operational Research*, 2, 429-444.
- Charnes, A., Cooper, W. ve Rhodes, E. (1981). Evaluating Program and Managerial Efficiency: An Application of Data Envelopment Analysis to Program Follow Through. *Management Science*, 27(6), 668-697.
- Chong, R., Abdullah, R. F. ve Anderson, A. (2009). Survival-ability of Firm: Empirical Evidence from Malaysia. *Global Journal of Business Research*, 3(1), 133-145.
- Çağırın Kendirli, H., Kendirli, S., ve Aydın, Y. (2019). Küresel Kriz Çerçevesinde Katılım Bankalarının ve Ticari Bankaların Mali Performanslarının Topsis Yöntemiyle Analizi . *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 33(1) , 137-154.
- Çelik, İ. ve Ayan, S. (2017). Veri Zarflama Analizi ile İmalat Sanayi Sektörünün Finansal Performans Etkinliğinin Ölçülmesi: Borsa İstanbul’da Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 56-74.
- Dumanoglu, S. (2010). İMKB’ye İşlem Gören Çimento Şirketlerinin Mali Performansının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXIX(II), 323-339.
- Erdoğan, M. ve Yamaltdinova, A. (2018). Borsa İstanbul’a Kayıtlı Turizm Şirketlerinin 2011-2015 Dönemi Finansal Performanslarının TOPSİS ile Analizi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 19-36.
- Ertugrul, İ. ve Işık, A. T. (2008). İşletmelerin VZA ile Mali Tablolarına Dayalı Etkinlik Ölçümü: Metal Ana Sanayiinde Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, X(I), 201-217.
- Kendirli, S. ve Kaya, A. (2016). BIST-Ulaştırma Endeksinde Yer Alan Firmaların Mali Performanslarının Ölçülmesi ve TOPSIS Yönteminin Uygulanması. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 5(1) , 34-63.
- Kendirli, S., Kaya, M. S. ve Bilgin, M. (2020). Evaluation of Financial Performances of SME’s Listed in the Bist Sme Industrial Index by Using TOPSIS Multicriteria Decision Making Method, *Journal of Economic Development, Environment and People*, 9(3), 63-74.

- Kısa, A. ve Perçin, S. (2018). Bütünleşik Entropi Ağırlık-Vikor Yöntemi ile Bilişim Teknolojisi Sektöründe Performans Ölçümü. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(1), 1-13.
- Kula, V. ve Özdemir, L. (2007). Çimento Sektöründe Göreceli Etkinsizlik Alanlarının Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Tespiti. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF. Dergisi*, IX(I), 55-70.
- Mahadevan, R. (2002). A DEA Approach to Understanding the Productivity Growth of Malaysia's Manufacturing Industries. *Asia Pasific Journal of Management*, 19, 587-600.
- Orçun, Ç. ve Eren, B. S. (2017). TOPSIS Yöntemi ile Finansal Performans Değerlendirmesi: XUTEK Üzerinde Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (75), 139-154.
- Özdağoğlu, A. (2015). Bilişim Sektöründeki Şirketlerin Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi*, 22(2), 331-340.
- Özer, A., Öztürk, M. ve Kaya, A. (2010). İşletmelerde Etkinlik ve Performans Ölçmede VZA, Kümeleme ve TOPSIS Analizlerinin Kullanımı: İMKB İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 233-260.
- Perçin, S. ve Karakaya, A. (2012). Bulanık Karar Verme Yöntemleriyle Türkiye'de Bilişim Teknolojisi Firmalarının Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, XXXIII(II), 241-266.
- Soba, M. ve Akcanlı, F. (2012). Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile İMKB'de Gıda, İçki ve Tütün Alanında Faaliyet Gösteren İşletmelerin Etkinliklerinin Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, XIV(II), 259-273.
- Soba, M., Akcanlı, F. ve Erem, I. (2012). İMKB'ye Kayıtlı Seçilmiş İşletmelere Yönelik Etkinlik Ölçümü ve Performans Değerlendirmesi: Veri Zarflama Analizi ve Topsis Uygulaması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(27), 229-243.
- Şit, A., Ekşi, İ. H. ve Hacıevliyagil, N. (2017). BİST'te Ana Metal Sanayi Endeksinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performans Ölçümü: 2011-2015 Dönemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(17), 83-91.
- Tektüfekçi, F. (2010). İMKB'ye Kayıtlı Halka Açık Teknoloji Şirketlerinde Finansal Etkinliğin Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Değerlendirilmesi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 69-77.
- Toker, K. ve Çınar, F. (2018). Türkiye'de Borsa İstanbul Teknoloji Endeksi (XUTEK) ile İhracatın İthalatı Karşılama Oranı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *BEYDER*, 13(2), 139-150.
- Türkmen, S. Y. ve Çağıl, G. (2012). İMKB'ye Kote Bilişim Sektörü Şirketlerinin Finansal Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Maliye Finans Yazıları*(95), 59-78.

Uygurtürk, H. ve Korkmaz, T. (2012). Finansal Performansın TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi İle Belirlenmesi: Ana Metal Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 95-115.

Wang, T. C. ve Hsu, J. C. (2004). Evaluation of The Business Operation Performance of The Listing Companies by Applying TOPSIS Method. *IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics*, 1286-1291.

Wang, T. C., Chang, J. F., Anh, T. N. ve Chang, T. S. (2010). Applying TOPSIS Method to Evaluate The Business Operation Performance of Vietnam Listing Securities Companies. *International Conference on Computational Aspects of Social Networks, IEEE Computer Society*, 273-277.

Yıldırım, B. F. ve Önder, E. (2014). *İşletmeciler, Mühendisler ve Yöneticiler İçin Operasyonel, Yönetimsel ve Stratejik Problemlerin Çözümünde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*. Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım.

Yıldız, A. (2007). İmalat Sanayi Şirketlerinin Etkinliklerinin Ölçülmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 91-103.

Yücel, L. İ. (2017). *Veri Zarflama Analizi Frontier Analyst ve WinDeap ile Portföy Etkinlik Ölçümü Örneği ve Çeşitli Uygulamalar*. İstanbul: Der Kitabevi.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3132-3155

Borsa İstanbul Alt Pazar Balonunun Belirleyicileri Determinants of Borsa Istanbul Small-Cap Bubble Video Link: https://youtu.be/84xLIicVhIQ	
Serkan ÜNAL Dr. Öğr. Üyesi, Ufuk Üniversitesi MYO Asst. Prof., Ufuk University VHS Serkan.unal@ufuk.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-7060-979X İstemi ÇÖMLEKÇİ Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi Assoc. Prof., Duzce University, Faculty of Management istemicomlekci@duzce.edu.tr / Orcid ID: 0000-0001-8922-071X	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 23.02.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 18.11.2021
Yayın Tarihi / Published	: 20.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Unal, S. & Çömlekçi, İ. (2021). Borsa İstanbul Alt Pazar Balonunun Belirleyicileri . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3132-3155 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/885136>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Borsa İstanbul Alt Pazar Balonunun Belirleyicileri ***Öz**

1 Ağustos 2019 ile 31 Aralık 2020 tarihleri arasında, XTUMY endeksi XU100 endeksine kıyasla %146 oranında değerlenmiştir. Yıllarca paralel bir şekilde hareket eden bu iki endeks arasındaki farkın bir buçuk yıllık bir zaman diliminde bu kadar büyük bir şekilde ayrışması, piyasa dengelerinin de değişmesine neden olmuştur. Bu çalışmada XU100 ve XTUMY endekslerinin performanslarındaki farklılaşmaya neden olan makroekonomik faktörler ve şirketlere ait özellikler incelenmiştir. Araştırmada EKK yöntemiyle regresyon analizleri ve t testleri uygulanmıştır. Araştırmada, XTUMY ve XU100 endeksleri arasındaki kısa dönemli (Temmuz 2019 -Aralık 2020) ve uzun dönemli (2010-2020) ilişki incelenmiştir. Bağımlı değişken olarak XU100 ve XTUMY endeksleri, XTUMY/XU100 oranı ve hisse bazlı aylık getiriler kullanılmıştır.

Makro ekonomik etkenleri tespit etmek için bağımsız değişkenler olarak aylık ticari kredi faiz oranı, aylık vadeli mevduat faiz oranları, M2 para arzı, ticari kredi miktarı, TÜFE ve USDTRY kuru kullanılmıştır. Şirketlere ait hangi özelliklerin hisse getirilerine ne ölçüde etki ettiğini tespit etmek için ise halka açıklık oranı, halka açık piyasa değerinin doğal logaritması, yabancı oranı, aktif karlılığı, Tobin Q oranı, şirket karının ve satışlarının değişimi bağımsız değişkenleri kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre hem uzun vadede hem de 2019 ve 2020 yıllarındaki balon oluşumu sırasında M2 para arzının XTUMY ve XU100 endekslerinin performanslarının ayrışmasında etkili olduğu görülmektedir. Şirketlere ait özelliklerden, halka açık piyasa değerinin balon oluşumunda en önemli belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan küçük ölçekli şirketlerin yüksek hisse getirilerinin finansal performanstaki yükselmeye desteklemediği görülmüştür. Küçük ölçekli hisselerin fiyat / kazanç ve Tobin Q oranı gibi değerlendirme kriterlerinde yukarı yönlü bozulma olduğu ve yatırımcılar açısından risk düzeyinin arttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hisse Senedi Balonları, Borsa İstanbul, Küçük Ölçekli Hisseler, Hisse Senedi Balon Oluşumunun Belirleyicileri, Para Politikası

* Bu çalışma 22-25 Şubat 2021 Uluslararası Bilimsel Araştırmalar ve Yenilikçi Çalışmalar Sempozyumunda Bildiri Özeti şeklinde sunulmuştur.

Determinants of Borsa Istanbul Small-Cap Bubble

Abstract

Between 1 August 2019 and 31 December 2020, the XTUMY index increased by 146% compared to the XU100 index. The divergence between these two indices, which had been moving in parallel for years, in a period of one and a half years has caused the market balances to change. In this study, macroeconomic factors and characteristics of companies that cause differentiation in the performance of XU100 and XTUMY indices are examined. Regression analysis and t-tests with the OLS method were used. In the research, the short-term (July 2019-December 2020) and long-term (2010-2020) relationships between the XTUMY and XU100 indices were examined. XU100 and XTUMY indices, XTUMY / XU100 ratio, and share-based monthly returns are used as dependent variables. To determine macroeconomic factors, monthly commercial loan interest rate, monthly term deposit interest rates, M2 money supply, commercial loan amount, CPI, and USDTRY rate were used as independent variables. The independent variables of free float ratio, the natural logarithm of public market value, foreign investor ratio, return on assets, Tobin Q ratio, variation in company profit, and sales are used to determine which features of companies affect share returns to what extent. According to the research findings, it is seen that the M2 money supply is effective in the decoupling of the performances of the XTUMY and XU100 indices both in the long term and during the bubble formation in 2019 and 2020. It has been determined that the publicly traded share of market value is the most important determinant of bubble formation. On the other hand, financial performance has not supported the high stock returns of small-scale companies. There was an upward deterioration in the valuation criteria such as the price/earnings and Tobin Q ratio of small-scale companies and the risk level for investors has increased.

Keywords: Stock Bubbles, Borsa İstanbul, Small-cap Stocks, Determinants of Stock Bubbles, Monetary Policy.

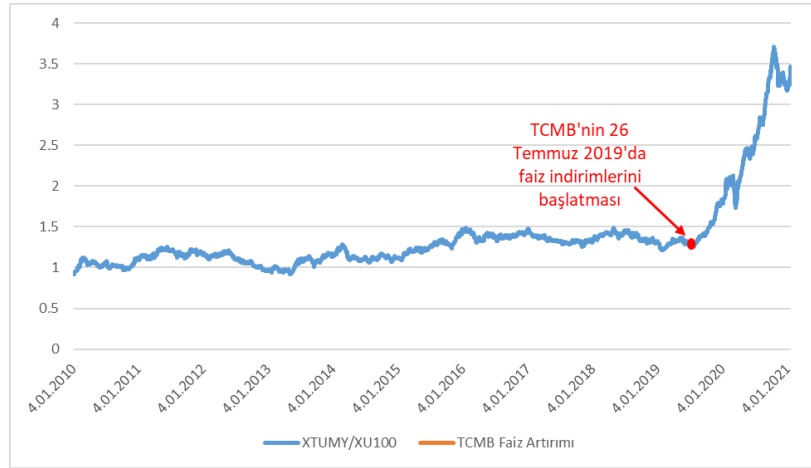
Giriş

Varlık fiyatlarında yaşanan balon oluşumları, finans, ekonomi ve psikoloji alanlarının kesiştiği bir kapsamda incelenmektedir. Varlık balonları temel nedenlerle açıklanamayan büyük çaplı fiyat hareketleri olarak tanımlanmaktadır (Garber, 2001). Hisse senetleri, balon oluşumlarının sıklıkla yaşandığı bir varlık sınıfıdır. Normal şartlar altında hisse senetleri fiyatlarının, gelecekte elde edilecek kar paylarının belli bir iskonto ile günümüze taşınarak bulunması beklenmektedir (Shiller, 2014, s.1489). Fakat pratikte hisse fiyatlarını belirleyen birçok unsur söz konusudur. Hisse fiyatlarını belirleyen yaklaşımlardan biri, şirketlerin gelecekte elde edeceği

karları ve finansal oranlarını baz alan içsel değer (temel analiz) metodudur (Fama, 1995, s.55). Diğer yandan makroekonomik koşullardaki değişim de hisse fiyatlarını etkilemektedir (Fama, 1981, s.545). Temel ve ekonomik olaylar dışında davranışsal etkenler de varlık fiyatlarında belirleyici olarak ön plana çıkabilmektedir. De Bondt ve Thaler (1985), aşırı tepki kuramı ile yatırımcıların olumlu ve olumsuz olaylara karşı verdikleri aşırı tepkileri ve piyasa mekanizmasında uzun dönemde gerçekleşen normalleşmeyi tespit etmişlerdir. Black (1986) gürültü (noise) adını verdiği şirketlere ait temel değerler ve rasyonel nedenler dışında gerçekleşen işlemlerle piyasanın mükemmellikten uzaklaştığını bildirmiştir. Diğer yandan hisse senetlerini fiyatlamamanın zor olması ve farklı yatırımcıların farklı görüşlere sahip olması, spekülasyonların ve sistematik risklerin oluşmasına neden olmaktadır (Kumari ve Mahakud, 2015). Politik riskler de özellikle gelişmekte olan ülkelerde varlık fiyatlarını etkileyebilmektedir (Thampanya vd., 2020, s.14). Fiyatlarda etkin olan birçok faktörün söz konusu olması hisse senetlerinde balon oluşumu ihtimalini artırmaktadır. Türkiye'nin, haber akışının yoğun olduğu jeopolitik olarak hareketli bir bölgede bulunması (Kaya, 2017, s.1), genç nüfusa sahip gelişmekte olan bir ülke olması (Baş, 2017, s.256) ve devam eden yüksek enflasyon ve risk primi, (Özçelik ve Göksu, 2020, s.69) ülkedeki hisse senetleri piyasalarında balon oluşumu risklerini artırmaktadır.

Şekil 1. XTUMY/XU100 Oranının Gelişimi

Kaynak: tr.investing.com, grafik yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Yıllarca paralel bir şekilde hareket eden bu iki endeks arasındaki farkın bir buçuk yıllık bir zaman diliminde bu kadar büyük bir şekilde ayrışması, piyasa dengelerinin de değişmesine neden olmuştur. Bu çalışmada XTUMY endeksi ile XU100 endeksi arasındaki ayrışma incelenerek, bu harekete neden olan makroekonomik faktörler ve şirketlere ait özellikler araştırılmıştır. Bu sayede ayrışmanın rasyonel nedenlerle mi gerçekleştiği yoksa bir balon oluşumunun mu söz konusu olduğu irdelenmiştir.

Türk borsasında balon oluşumunu inceleyen çalışmalar genellikle BIST100 ve sektör endekslerine odaklanmıştır (Akkaya, 2018; Anavatan ve Kayacan, 2018; Çağlı ve Mandacı, 2017; Çıtak, 2019; Yanık ve Aytürk, 2011). Diğer yandan Türkiye’de manipülasyona uğramış şirketleri analiz eden çalışmalar, küçük ölçekli firmaların daha sık manipülasyona uğradığını bildirmektedir (Aksoy, 2020; Imisiker ve Tas, 2013). Bu çalışmanın (1) küçük ölçekli şirketler özelinde balon oluşumunu incelemesi, (2) balon oluşumuna neden olan makroekonomik etkenleri ve (3) şirketlere ait özellikleri tanımlaması ile literatüre katkı sunması çalışmanın önemini artırmaktadır.

Makalenin ikinci kısmında literatürdeki çalışmalar, üçüncü kısmında araştırma metodolojisi, dördüncü kısmında araştırma bulguları ve son kısımda sonuç sunulmuştur.

Literatür

Hisse Senetleri Piyasasında Balon Oluşumuna Neden Olan Makroekonomik Etkenler

Caraiani ve Călin (2020) zaman değişkenli Bayes VAR modelini kullandıkları çalışmalarında parasal politika şoklarının hisse senedi balonuna etkilerini incelemişlerdir. Çalışma kapsamında 1993 ve 2017 yılları arasında OECD ülkelerine ait veri kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre bazı ülkelerde parasal politika şoklarının hisse senetlerinde balon oluşumlarına pozitif etkisi söz konusu olurken bazılarında ise ilişki tespit edilmemiştir.

Fullana, Ruiz ve Toscano (2020) 1960 ve 2017 yılları arasında, ABD’deki sanayi üretim endeksi, TÜFE, faiz oranları ve para politikası şoklarının SP500 endeksinde balon oluşumu üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Araştırmada para politikası şoklarının tespiti için yapısal otoregresyon (SVAR) analizinden faydalanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre para politikasındaki değişikliklerin hisse senedi getirilerine etkisi tespit edilmemiştir.

Camilleri, Scicluna ve Bai (2019) enflasyon, sanayi üretimi ve para arzının hisse senetleri fiyatları üzerindeki etkisini Belçika, Fransa, Almanya, Hollanda ve Portekiz’i kapsayan araştırmasında incelemiştir. Çalışmada VAR modeli kullanılmış ve 1999-2007 yılları arasındaki veri analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre hisse senedi fiyatları, enflasyonu ve sanayi üretimindeki gelişimi önceden fiyatlamaktadır fakat para politikası ile hisse senedi fiyatları arasında ilişki bulunmamaktadır.

Çıtak (2019) Borsa İstanbul’u konu alan çalışmasında 2005 ve 2019 yılları arasında 24 sektör ve gösterge endeksini incelemiş ve rasyonel spekülasyon balonlarının varlığını test etmiştir. GSADF testi ile balon oluşumlarının belirlendiği çalışmada ayrıca lojistik regresyon analizi ile ülke kredi risk primi, yabancı portföy yatırımları, döviz kurları ve VIX volatilité endeksinin balon oluşumlarına ne derece etki ettiği test edilmiştir. Araştırma

bulgularına göre yabancı portföy yatırımları, ülke kredi risk primi ve VIX endeksinin balon oluşumlarında önemli düzeyde etkisi bulunmaktadır.

Wang ve Chen (2019) çalışmalarında hisse senedi balonlarına neden olan faktörleri incelemişlerdir. 2000 ile 2018 yılları arasını kapsayan çalışmada 22 farklı ülkeye ait veri incelenmiştir. Çalışmada Bayes kuramı ile panel logit modelinden faydalanılmıştır. Bağımsız değişkenler olarak, faiz oranı, M2 para arzı, kredi miktarındaki değişim, kişisel tüketim harcamaları, döviz rezervleri, hisse senetleri işlem hacmi ve hisse senetleri fiyat oynaklığı kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre işlem hacmi, fiyat oynaklığı, para arzında genişleme ve kredi hacmindeki artış hisse senedi balonlarının oluşumuna etki eden unsurlar olarak tespit edilmiştir.

Çağlı ve Mandacı (2017) Borsa İstanbul sektör endekslerini inceledikleri çalışmalarında rasyonel balonların varlığını araştırmışlardır. Çalışmada bağımsız değişkenler olarak faiz oranı, M2 para arzı, USDTRY kuru, ÜFE, reel kesim güven endeksi, toplam sanayi üretim endeksi ve emtia endeksi kullanılmıştır. Balon oluşumlarının tespiti için GSADF testi, hangi faktörlerin balon oluşumunda etkili olduğunun tespiti için ise sıfır değer aralıklı Poisson modeli uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre döviz kuru, güven endeksi ve toplam sanayi üretiminin balon oluşumuna negatif etkisi söz konusudur. Para arzı ve faiz oranlarının ise balon oluşumuna istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi tespit edilmemiştir.

Akkaya (2018) 2002 ve 2017 yılları arasında Borsa İstanbul getiri endeksini analiz ettiği çalışmada hisse senedi balonlarına neden olan makroekonomik değişkenleri incelemiştir. Araştırmada SADF, lojistik regresyon ve eş bütünleşme testleri uygulanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre yurt dışı yerleşiklerin yatırımları ile hisse senedi piyasalarında oluşan balonlar arasında ilişki bulunmaktadır. Ayrıca ihracat oranı, reel döviz kuru, döviz cinsinden uygulanan faizler de Borsa İstanbul'daki getiri endekslerindeki balonlara neden olmaktadır.

Şirketlerle İlgili Balon Oluşumu ve Manipülasyona Neden Olan Özellikler

Narayan vd. (2013) Newyork borsasında işlem gören 589 şirketi dahil ettikleri çalışmalarında varlık fiyatlarındaki balonların oluşma nedenlerini incelemişlerdir. Yatay kesit regresyon analizinin uygulandığı çalışmada fiyat oynaklığının ve hacim artışının balon oluşumunda etkili olduğu saptanmıştır. Özellikle elektrik, enerji, finansal ve bankacılık sektörlerinde ve küçük ölçekli firmalarda hacim artışının balon oluşumunda pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anderson ve Brooks (2014) İngiltere borsasında yatay kesit analizi ile hisse senedi balonları ve getiriler arasındaki ilişkiyi analiz ettikleri çalışmada 1980 ve 2012 yılları arasındaki veriden faydalanmışlardır. Araştırmada bağımlı değişken olarak hisse senedi getirileri, bağımsız değişkenler olarak ise defter değeri / piyasa değeri, piyasa değeri, son bir yıldaki hisse senedi getirisi (momentum faktörü) ve temettü verimi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre balon oluşumuna açık şirketlerin düşük defter değeri /

piyasa değerine ve momentuma sahip oldukları görülmektedir. Fakat araştırmada uygulanmış olan farklı testlerin sonuçları arasında sağlıklı bir uyum söz konusu değildir.

Imisiker ve Tas (2013) Borsa İstanbul'da yaptıkları çalışmada hangi şirketlerin manipülasyona daha açık olduğunu analiz etmişlerdir. 1986 ve 2006 yılları arasındaki veriyi kapsayan çalışmada SPK tarafından uygulanan cezalar kullanılmıştır. Probit regresyon analizinin yapıldığı çalışmada küçük piyasa değeri, düşük halka açık piyasa değeri ve yüksek kaldıraç oranına sahip olan şirketlerin manipülasyona daha açık olduğu tespit edilmiştir.

Aksoy (2020) Borsa İstanbul'da manipülasyona uğramış şirketleri analiz ettiği çalışmada, bu şirketlerin ortak özelliklerini analiz etmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre küçük ölçekli şirketlerin, nakit akış oranı düşük olan ve yüksek kaldıraç oranına sahip olan şirketlerin manipülasyona uğrama ihtimalleri daha yüksektir.

Hisse Senetleri Piyasalarında Balon Oluşumunu İnceleyen Diğer Çalışmalar

Kılıç (2020) Brezilya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye'yi ele aldığı çalışmada bu piyasalarda 1994-2020 tarihleri arasında balon oluşumlarını analiz etmiştir. Araştırmada balon oluşumlarının tespit edilebilmesi için GSADF testi uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre yalnızca Çin borsasında balon oluşumları tespit edilmiş, araştırmanın kapsadığı dönemde Çin'de 3 adet balon oluşumu saptanmış ve en uzun balonun süresinin 270 gün olduğu belirlenmiştir.

Anavatan ve Kayacan (2018) BIST100 endeksini ele aldıkları çalışmalarında Borsa İstanbul'da 1996 ve 2018 yılları arasındaki balon oluşumlarını analiz etmişlerdir. LLPL yöntemi ile balon oluşumlarının araştırıldığı çalışmada 2008 Nisan ve 2008 Ekim ayları arasında balon oluşumuna rastlanmıştır.

Yanık ve Aytürk (2011) 2002 ve 2010 yılları arasında BIST100 verisini kullandıkları çalışmalarında Borsa İstanbul'da spekülasyon balon oluşumlarını analiz etmişlerdir. Süre bağımlılığı testinin uygulandığı çalışmada Borsa İstanbul'da araştırma döneminde spekülasyon balon oluşumu olmadığı tespit edilmiştir.

Hisse senetlerinde balon oluşumlarının şirketler üzerindeki etkisini inceleyen Gilchrist, Himmelberg ve Huberman (2005) çalışmalarında Newyork borsasında işlem göre şirketlere ait 1986 ile 2000 yılları arasındaki veriyi kullanmışlardır. Araştırma bulgularına göre hisse fiyatlarındaki artış sermaye maliyetlerini aşağı çekmektedir ve hisse fiyatlarında balon oluşan dönemlerde bedelli sermaye artışlarında, yatırımlarda ve Tobin Q oranında yükselme meydana gelmektedir.

Chiang, Tsai ve Lee (2011) hisse bazlı analiz yaparak balon oluşumuna neden olan faktörleri incelemişlerdir. Panel veri seti üzerinde LLC ve Breitung testlerinin uygulandığı çalışmada 2001 ve 2008 yılları arasındaki Tayvan borsasında işlem gören şirketlere ait veri kullanılmıştır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, Tayvan'daki inşaat şirketi hisselerindeki balonlar, yabancı yatırımcıların duyarlılığıyla büyük ölçüde ilişkilidir. Bu araştırmanın sonucunda yatırımcılara, balonların zirvesinde alım yapmamak için Tayvan borsasında daha az yabancı ve bireysel yatırımcıya sahip hisse senetlerini seçmeleri gerektiği tavsiye edilmiştir.

Araştırma

Bu araştırmanın amacı 2010-2020 yılları arasında XU100 ve XTUMY endekslerinin performanslarındaki farklılaşmaya neden olan makroekonomik faktörler belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda (1) endeksler arasındaki kısa dönemli ve (2) uzun dönemli ilişki ve (3) şirketlere ait özelliklerin hisse getirilerine etkisini irdelenmiştir. Araştırma üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada makroekonomik faktörler ile XTUMY ve XU100 endeksleri ile makroekonomik faktörler arasındaki 2010 ve 2020 yılları arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmiştir. Bu aşamada yanıtlanmaya çalışılan araştırma sorusu aşağıda verilmiştir.

AS1: Makroekonomik faktörler uzun dönemde Borsa İstanbul XTUMY endeksi üzerinde etkili midir?

Araştırmada sorusuna cevap verebilmek ve karşılaştırma yapabilmek için makroekonomik değişkenler ile XTUMY ve XU100 endeksleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca iki endeks arasındaki farkı daha iyi ortaya koyabilmek için XTUMY/XU100 oranı kullanılmıştır. Makroekonomik etkenleri tespit etmek için bağımsız değişkenler olarak aylık ticari kredi faiz oranı, aylık vadeli mevduat faiz oranları, M2 para arzı, ticari kredi miktarı, TÜFE ve USDTRY kuru kullanılmıştır. EKK yöntemiyle uygulanan regresyon analizinde kullanılan (1) numaralı denklem aşağıda gösterilmiştir. ENDEKS, XU100, XTUMY ve XTUMY/XU100 bağımlı değişkenlerini, MED araştırmada kullanılan makroekonomik değişkenleri, n farklı endeksleri, i farklı makroekonomik değişkenleri ve t ise aylık frekanstaki dönemi ifade etmektedir.

$$ENDEKS_{nt} = \alpha_n + \beta_i MED_{int} + \epsilon_{nt} \quad (1)$$

İkinci aşamada makroekonomik değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisinin Temmuz 2019 ve Aralık 2020 dönem aralığında ölçülebilmesi için (1) nolu denklemde belirtilmiş olan testler dönem aralığı değiştirilerek tekrarlanmıştır. Temmuz 2019'da TCMB'nin faiz oranlarını azaltması ve takip eden aylarda faiz indirimlerinin devam etmesi (TCMB, 2020) bu dönemdeki yatırımcı tercihlerini önceki dönemlerden ayırmaktadır. Bu kapsamda anılan dönemin özel olarak incelenmesinin daha sağlıklı sonuç verebileceği düşünülmüştür. Bu aşamada yanıtlanmaya çalışılan araştırma sorusu aşağıda verilmiştir.

AS2: Makroekonomik faktörler kısa dönemde (2019 Temmuz – 2020 Aralık) Borsa İstanbul XTUMY endeksi üzerinde etkili midir?

Üçüncü aşamada şirketlere ait hangi özelliklerin hisse getirilerine ne ölçüde etki ettiğini tespit etmek için ise halka açıklık oranı, halka açık piyasa değerinin doğal logaritması, yabancı oranı, aktif karlılığı, Tobin Q oranı, şirket karının ve satışlarının değişimi bağımsız değişkenleri kullanılmıştır. Bu aşamada yapılan testler ile fiyat ayrışmalarının temel nedenlere dayanıp dayanmadığını tespit etmek mümkün olmuştur. Bu bölümde yanıtlanmaya çalışılan araştırma sorusu aşağıda belirtilmiştir.

AS3: 2019 Temmuz – 2020 Aralık döneminde Borsa İstanbul’da XTUMY endeksinde yaşanan olağan dışı performansı, şirketlerin temel finansal göstergeleri desteklemekte midir?

Bu aşamada uygulanan (2) numaralı denklem aşağıda gösterilmiştir. GETIRI hisselerin aylık getirilerini, HR hisselerine ait özellikleri temsil eden bağımsız değişkenleri ifade etmektedir.

$$GETIRI_{nt} = \alpha_n + \beta_i HR_{int} + \epsilon_{nt} \quad (2)$$

Araştırmada kullanılan değişkenlerin tanımları ve nereden temin edildikleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Değişken	Tanım	Kaynak
XU100	BIST100 endeksinin aylık performansı	Investing.com
XTUMY	BIST100 dışındaki Borsa İstanbul şirketlerinin performansını takip eden endeksin aylık performansı	Investing.com
XTUMY_100	XTUMY/XU100 oranının aylık değişimi	Investing.com
GFL10	Günlük fiyat değişim limitinin %10 ile sınırlanmasını ve açığa satış yasağını ifade eden, Mart 2020’den sonra 1 öncesinde 0 değerlerini alan kukla değişken.	SPK
COVID	2020 yılı Şubat ve Mart aylarında Covid-19 salgını nedeniyle bütün dünyada yaşanan düşüşü temsil eden, Şubat ve Mart aylarında 1, diğer aylarda 0 değerlerini alan kukla değişken	Yok
ATKF	Ticari kredi faizlerinin aylık değişim oranları	TCMB
AVMF	1 aya kadar vadeli mevduat faizlerinin aylık değişim oranı	TCMB
BOE	Bileşik Öncü Endeks	TCMB
M2	Döviz kuru etkisinden arındırılmış M2 para arzının aylık değişim oranı	TCMB
TKMF	Ticari kredi miktarının aylık değişim oranı	TCMB
TUFEF	Son bir yıllık TÜFE oranındaki aylık değişim	TCMB
USDTRY	Dolar TL kurunun aylık değişimi	TCMB
GETIRI	Hisse senetlerinin aylık getirileri	İş yatırım
HAO	Hisse senetlerinin halka açıklık oranları	İş yatırım
YABO	Hisse senetlerinde yabancı payı	İş yatırım
LNHAPD	Halka açık piyasa değerinin doğal logaritması	İş yatırım
ROA	Aktif karlılık oranı	İş yatırım
TOBINQ	Tobin Q oranı	İş yatırım
KARD	Son bir yıllık toplam karın değişim oranı	İş yatırım
SATISD	Son bir yıllık toplam satışların değişim oranı	İş yatırım

Bulgular

Araştırmada kullanılan bağımlı değişkenler ve makroekonomik göstergeleri temsil eden bağımsız değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de paylaşılmıştır.

Tablo 2. Makroekonomik Değişkenler ve Bağımlı Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	XU100	XTU MY	XTU		AV MF	BOE	M2	TKM F	TUF EF	USDTRY
			MY /XU100	ATK F						
Ortalama	0.010	0.020	0.011	0.008	0.007	0.004	0.010	0.018	0.001	0.013
Medyan	0.010	0.020	0.007	0.004	0.003	0.005	0.000	0.018	0.001	0.013
Maksimum	0.207	0.356	0.177	0.249	0.298	0.058	0.057	0.107	0.066	0.207
Minimum	-	-	-	0.169	-	0.090	-	-	-	-
Std.	0.169	-0.207	-0.103	0.079	0.164	0.010	0.010	0.039	0.057	-0.083
Sapma	0.069	0.070	0.048	0.022	0.070	0.022	0.022	0.019	0.013	0.036
Çarpıklık	0.060	0.539	0.738	0.699	1.092	2.387	0.837	0.549	0.214	1.200
Basıklık	4.713	6.860	4.467	4.721	6.540	32.876	5.331	10.157	4	8.705
Olasılık	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Gözlem	132	132	132	132	132	132	132	132	132	132

Araştırmada kullanılan makroekonomik değişkenlere ait korelasyon değerleri Tablo 3’te verilmiştir. Bu tablodaki değerlerin çoğunluğu Evans’ın (1996) zayıf ilişki olarak tanımladığı 0,4’ün altındadır. Sadece TKMF ve USDTRY arasındaki ilişkinin bu değer üstünde olduğu görülmektedir. Bu iki değişken ise aynı denklemde bir arada kullanılmadığından araştırmada çoklu doğrusallık sorununun olmadığı ileri sürülebilir.

Tablo 3. Makroekonomik Değişkenler ve Bağımlı Değişkenlerin Korelasyon Tablosu (2010-2020 Yılları)

Değişken	XU100	XTU MY	XTUM Y/XU100	ATK F	AV MF	BOE	M2	TKM F	TUF EF	USDTRY
XU100	1.00									
XTUMY	0.74	1.00								
XTUMY/XU	-0.35	0.37	1.00							

Borsa İstanbul Alt Pazar Balonunun Belirleyicileri

100										
ATKF	-0.09	-0.18	-0.12	1.00						
AVMF	-0.03	-0.15	-0.16	0.79	1.00					
BOE	0.04	-0.08	-0.14	-0.07	-0.18	1.0				
						0				
M2	0.10	0.23	0.17	-0.24	-0.12	-0.1	1.0			
						0				
TKMF	-0.21	-0.04	0.21	0.01	-0.14	-0.2	0.2	1.00		
						0				
TUFEF	-0.04	-0.05	-0.01	0.37	0.36	0.0	-	-0.01	1.00	
						0	0.1			
USDTRY	-0.23	-0.17	0.07	0.37	0.23	-0.3	-	0.55	0.31	1.00
						0.0	0.0			

Araştırmada kullanılan zaman serilerinin durağanlığı birim kök testi ile kontrol edilmiştir. Birim kök testi sonuçları Tablo 4'te paylaşılmıştır. TÜFE verisi dışında kullanılması planlanan değişkenlerin düzeyde durağan olduğu saptanmıştır. TÜFE verisinde ise 12 aylık TÜFE endeksindeki değişimin aylık farkı alınarak durağanlık sağlanmıştır.

Tablo 4. Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	t ist.	p	t ist.	p
ATKF	-6.768	0.000	-6.740	0.000
AVMF	-5.344	0.000	-5.350	0.000
BOE	-10.191	0.000	-10.292	0.000
M2	-4.813	0.000	-4.802	0.001
TKMF	-9.376	0.000	-9.633	0.000
TUFE	-2.173	0.217	-3.349	0.063
TUFEF	-8.754	0.000	-8.728	0.000
USDTRY	-8.633	0.000	-8.806	0.000
XTUMY/XU100	-10.994	0.000	-11.327	0.000
XTUMY	-11.468	0.000	-11.793	0.000
XU100	-12.059	0.000	-12.033	0.000

XU100 ve XTUMY endeksleri ile XTUMY/XU100 oranı üzerinde makroekonomik faktörlerin etkisinin tespit edilebilmesi için Tablo 5'te sunulmuş olan EKK yöntemiyle regresyon analizleri yapılmıştır. Bütün bağımsız değişkenler arasında sınırlı da olsa belli ilişkilerin söz konusu olması nedeniyle Panel A'da bağımsız değişkenler tekli olarak, Panel B'de ise çoklu olarak test edilmiştir. Elde edilen bulgular M2 para arzının XTUMY endeksinde belirleyici etkisi olduğunu göstermektedir. Panel B, (1) numaralı ve (4) numaralı kolonda verilen sonuçlar XTUMY ile XU100 arasındaki farkın büyük ölçüde M2 para arzı değişkeninden kaynaklandığını göstermektedir. XTUMY üzerinde etkin olan diğer değişkenin ise USDTRY kuru olduğu görülmektedir. Para arzındaki

genişleme XU100'e kıyasla XTUMY'nin performansına daha olumlu etki yapmaktadır.

Tablo 5. Uzun Dönemli İlişkiye Ait EKK Regresyon Analizi Sonuçları

$$ENDEKS_{nt} = \alpha_n + \beta_i MED_{int} + \epsilon_{nt}$$

PANEL A									
Değişken	XU100			XTUMY			XTUMY/XU100		
	Katsayı	t ist.	R ²	Katsayı	t ist.	R ²	Katsayı	t ist.	R ²
ATKF	-0.09	-1.04	0.01	-0.18**	-2.09	0.03	-0.08	-1.41	0.02
AVMF	-0.03	-0.33	0.00	-0.15*	-1.71	0.02	-0.11*	-1.83	0.03
BOE	0.22	0.45	0.00	-0.45	-0.90	0.01	-0.55	-1.59	0.02
M2	0.60	1.13	0.01	1.39***	2.68	0.05	0.71*	1.95	0.03
TKMF	-0.75**	-2.42	0.04	-0.16	-0.49	0.00	0.52**	2.41	0.04
TUFEF	-0.24	-0.51	0.00	-0.30	-0.63	0.00	-0.02	-0.07	0.00
USDTRY	-0.44***	-2.64	0.05	-0.34**	-1.99	0.03	0.09	0.75	0.00

PANEL B				
	(1)	(2)	(3)	(4)
	XTUMY	XTUMY	XU100	XTUMY/XU100
M2	0.640** (2.31)	0.285** (2.28)	-0.465 (0.95)	0.679* (1.71)
BOE	-0.520 (-1.43)	-0.758 (-1.09)	-0.313 (-0.16)	-0.336 (-1)
TUFEF	0.122 (0)	0.151 (0.31)	0.038 (0.42)	0.131 (-0.05)
USDTRY	-0.293 (-0.39)	-0.529** (-2.09)	-0.310** (-2.46)	-0.198 (0.51)
XU100	0.763*** (12.28)			
R ²	0.585	0.052	0.063	0.066

Notlar: Panel A'da bağımsız değişkenler ayrı ayrı test edilmiştir. Panel B'de ise çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Panel B'de beta değerleri ve parantez içinde t istatistikleri gösterilmiştir. XTUMY: XTUMY endeksinin aylık değişimini, XTUMY/XU100: XTUMY/XU100 oranının aylık değişimini, XU100: XU100 endeksinin aylık değişimini, ATKF: Ticari kredi faizlerinin aylık değişim oranlarını, AVMF: 1 aya kadar vadeli mevduat faizlerinin aylık değişim oranını, BOE: Bileşik öncü endeksin aylık değişimini, M2: M2 para arzı aylık değişimini, TKMF: Ticari kredi miktarının aylık değişimini, TUFEF: Son bir yıllık TÜFE endeksindeki değişimin aylık farkını, USDTRY: USDTRY kurunun aylık değişimini göstermektedir. İstatistiksel olarak *** %0,01, **%0,05 ve *%0,1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Araştırmanın ikinci aşamasında makroekonomik değişkenler ile bağımlı değişkenler arasındaki Temmuz 2019- Aralık 2020 dönemini kapsayan ilişki analiz edilmiştir. Regresyon analizine geçilmeden önce Tablo 6'da sunulan korelasyon matrisi oluşturulmuştur. Bu matriste bazı değişkenler arasındaki ilişki katsayılarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu yüzden oluşturulan regresyon denkleminde çoklu doğrusal bağlantının varlığının test edilmesi için varyans büyütme faktörü testi gerçekleştirilmiş ve TÜFE değişkeninin çoklu doğrusal bağlantıya neden olduğu görülmüştür. Bu nedenle çoklu regresyon analizinde TÜFE değişkeni kullanılmamıştır.

Tablo 6. Makroekonomik Değişkenler ve Bağımlı Değişkenlerin Korelasyon Tablosu (Temmuz 2019- Aralık 2020 Dönemi İçin)

	XU10	XTUMY	XTUM	M2	BO	COVI	GFL1	TUFE	USDTR
	0	/	Y		E	D	0	F	Y
		XU100							
XU100	1.00								
XTUMY	-0.19	1.00							
/		XU100							
XTUMY	0.78	0.47	1.00						
M2	-0.25	0.55	0.15	1.0					
				0					
BOE	-0.06	-0.13	-0.16	-0.6	1.00				
COVID	-0.65	-0.28	-0.74	0.1	-	1.00			
				9	0.17				
GFL10	0.14	-0.12	0.05	0.1	-	-0.04	1.00		
				3	0.02				
TUFEF	0.19	0.20	0.31	0.6	-	0.03	0.01	1.00	
				9	0.50				
USDTR	-0.27	0.34	-0.01	0.5	-	0.20	0.35	-0.01	1.00
Y				6	0.57				

XTUMY ve XU100 endekslerinin ayrıştığı dönemde hangi makroekonomik faktörlerin bu ayrışmada etkili olduğunun tespit edilmesi için Tablo 7'de sonuçları paylaşılan EKK regresyon analizi uygulanmıştır. İlgili döneme özel olarak hisse fiyatlarına etki eden iki önemli dinamik mevcuttur. Bunlardan ilki Covid-19 salgını nedeniyle bütün dünya borsaları ile Borsa İstanbul'da yaşanan düşüştür. Bu düşüş 19 Şubat 2020'de başlayıp 23 Mart 2020'ye kadar devam etmiş ve özellikle 2020 yılı Şubat ve Mart aylarını etkilemiştir (Ünal, 2020b, s.18). Bu sert tepkinin araştırma sonuçlarına yansımalarının önüne geçilmesi için COVID kukla değişkeni model eklenmiştir. Araştırma döneminde yaşanan ikinci önemli değişiklik ise SPK tarafından 28 Şubat 2020'de açığa satış yasağının yürürlüğe girmesi (SPK, 2020) ve Borsa İstanbul tarafından 13 Mart 2020 tarihinden itibaren günlük %20 olan hisse fiyat hareketi limitinin %10'a çekilmesidir (Borsa İstanbul, 2020). Bu değişikliklerin analize yapmış olduğu etkiyi tespit etmek için

araştırmaya günlük fiyat hareketi limiti (GFL10) kukla değişkeni dahil edilmiştir.

Regresyon analizi sonuçlarına göre XTUMY ve XU100 endekslerinin ayrışmasına neden olan önemli etkenler M2 para arzı ve Covid-19 salgını nedenli düşüşün yaşandığı dönemdir. Araştırma sonuçları M2 para arzında yaşanan yüzdesel değişimin istatistiksel olarak %1 anlam düzeyinde ve 1,8 gibi yüksek bir beta ile XTUMY endeksinin XU100 endeksinden ayrışmasına neden olduğunu göstermektedir. COVID salgını, günlük fiyat limitinin %20'den %10'a indirilmesi ve açığa satış yasakları ise XTUMY endeksinin, XU100 endeksinden daha negatif bir şekilde etkilemiştir. Fakat özellikle GFL10 bağımsız değişkeninin oluşturduğu etkinin istatistiksel olarak anlamlılık derecesinin düşük olduğu dikkate alınmalıdır.

Tablo 7. 2019 Temmuz- 2020 Aralık Arasında Makroekonomik Değişkenler ile Borsa Endeksleri Arasındaki İlişkiye Ait EKK Regresyon Analizi Sonuçları

$$ENDEKS_{nt} = \alpha_n + \beta_i MED_{int} + \epsilon_{nt}$$

	(1)	(2)	(3)	(4)
	XTUMY	XTUMY	XTUMY/XU100	XU100
M2	1.78** (2.796)	0.937 (1.016)	1.80*** (3.121)	-0.985 (-1.173)
BOE	0.643 (1.060)	-0.751 (-0.975)	0.90* (1.858)	-1.63** (-2.320)
COVID	-0.11** (-2.217)	-0.25*** (-4.627)	-0.08** (-2.418)	-0.166*** (-3.348)
GFL10	-0.038 (-1.456)	0.004 (0.102)	-0.04* (-1.885)	0.049 (1.455)
USDTRY	0.682 (1.162)	-0.372 (-0.461)	0.819 (1.621)	-1.231 (-1.674)
XU100	0.86*** (4.131)			
R ²	0.868	0.664	0.638	0.488

Notlar: Tabloda beta değerleri ve parantez içinde t istatistikleri gösterilmiştir. İstatistiksel olarak *** %0,01, **%0,05 ve *%0,1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 7'de sonuçları gösterilen regresyon analizinde çoklu doğrusal bağlantı sorununun varlığının tespit edilmesi için varyans büyütme faktörü testi uygulanmış sonuçları Tablo 8'de paylaşılmıştır. Buna göre denklemin nihai halinde VIF değerleri 5'in altındadır ve çoklu doğrusal bağlantı sorunu bulunmamaktadır.

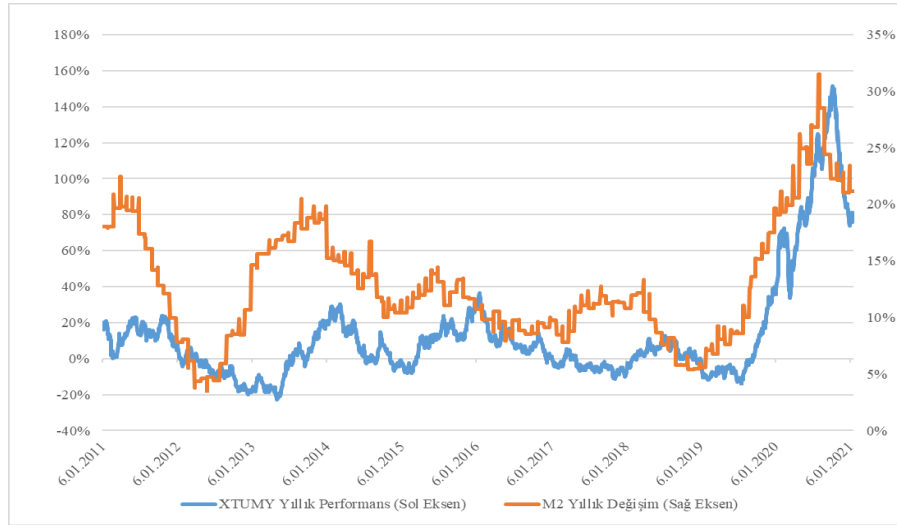

Tablo 8. 2019 Temmuz- 2020 Aralık Arasında Makroekonomik Değişkenler Kullanılarak Uygulanan Regresyon Analizine Ait Varyans Bütütme Faktörü Testi Sonuçları

Değişken	Katsayı Varyansı	Merkezi Olmayan	
		VIF	Merkezi VIF
M2	0.41	4.03	1.97
BOE	0.37	2.75	2.70
COVID	0.00	2.32	2.06
GFL10	0.00	3.22	1.43
USDTRY	0.34	3.23	2.45
XU100	0.04	3.04	2.76
C	0.00	5.67	NA

Tablo 5 ve Tablo 7’de yapılan analizler M2 para arzının XTUMY endeksi üzerinde belirgin derecede etkisi olduğunu göstermektedir. Bu ilişkiye ait grafik Şekil 2’de paylaşılmıştır. Grafikte dikkat çeken husus XTUMY endeksinin M2 para arzındaki değişimleri takip etmesi fakat aradaki farz farkının da değişken olmasıdır.

Şekil 2. Kur Etkisinden Arındırılmış M2 Para Arzı ve XTUMY Endeksinin Yıllık Değişimi

Araştırmanın üçüncü aşamasında şirketlere ait temel finansal oranlar ile 2019 Temmuz – 2020 Aralık döneminde şirketlerin hisse senedi performansları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. İlk olarak Tablo 9’da gösterilmiş olan tanımlayıcı istatistikler belirlenmiştir.

Tablo 9. Şirketlerin Temel Finansal Oranlarına Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	GETIR I	HA O	YAB O	LNHAP D	ROA	TOBIN Q	KARD	SATIS D
Ortalama	4.238	0.382	0.096	1.925	0.034	1.179	1.033	0.361
Medyan	2.800	0.339	0.016	1.833	0.034	1.028	-0.059	0.097
Maksimum	33.896	0.995	0.939	4.215	0.620	6.676	201.460	40.163
Minimum	-0.318	0.005	0.000	0.194	-0.964	0.390	-1.000	-47.381
Std. Sapma	4.880	0.232	0.185	0.767	0.139	0.720	11.919	4.581
Çarpıklık	3.372	0.745	2.544	0.751	-1.636	3.485	16.281	0.682
Basıklık	17.394	2.866	8.840	3.431	4	19.677	273.876	80.074
Olasılık	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Gözlem	294	294	294	294	294	294	294	294

İkinci olarak Tablo 10’da sunulmuş olan değişkenler arasındaki korelasyon değerleri belirlenmiştir. Buradaki sonuçlara göre yabancı oranı ve halka açık piyasa değeri arasında; karlılıktaki değişim ve satışlardaki değişim arasında yüksek korelasyon bulunmaktadır. Bu nedenle regresyon analizlerinde bu değişkenler ayrı ayrı denklemlere dahil edilmiştir.

Tablo 10. Araştırmada Kullanılan Şirketlerin Özelliklerini Temsil Eden Değişkenlerin Korelasyon Tablosu

	GETIRI	HAO	YABO	LNHAPD	ROA	TOBINQ	KARD	SATISD
GETIRI	1.00							
HAO	0.00	1.00						
YABO	-0.14	-0.11	1.00					
LNHAPD	-0.47	-0.04	0.59	1.00				
ROA	-0.13	-0.21	0.07	0.17	1.00			
TOBINQ	0.11	-0.15	0.12	0.04	0.07	1.00		
KARD	0.13	0.06	0.00	-0.04	-0.02	0.00	1.00	
SATISD	0.04	0.03	-0.02	0.00	-0.08	0.01	0.52	1.00

Tablo 11’de EKK yöntemiyle uygulanmış regresyon analizi sonuçları paylaşılmıştır. Beş farklı kombinasyonla bağımsız değişkenler denklemlere dahil edilmiştir. Bağımsız değişken seçimlerinde Tablo 10’da belirtilen korelasyon değerleri göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca her ne kadar düşük korelasyon değeri gözlemlenmiş olsa da Tobin Q değeri ile aktif

karlılık arasında teorik olarak negatif bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü, bir şirketin piyasa değerinin defter değerine kıyasla düşük olması, karlılığın düşük olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle 5 nolu kolonda sonuçları paylaşılan analizde Tobin Q oranı denklem dışına çıkarılmıştır. (1) numaralı kolonda yabancı oranının, (2) numaralı kolonda ise halka açık piyasa değerinin istatistiksel olarak anlamlı ve yüksek beta değerleri ile hisse senedi getirilerine negatif etki ettiği görülmektedir. Covid-19 salgını ekonomik açıdan farklı sektörlere farklı yönde tesiri olmuş bu yüzden şirketlerin satışlarında ve karlılıklarında ciddi değişimler gözlemlenmiştir (Ünal, 2020b, s.13). Hisse senetleri getirilerinde ciddi ayrışmanın yaşandığı bu dönemde satışlardaki değişimin belirleyiciliğinin az olması beklenmeyen bir sonuçtur. Diğer yandan karlılıktaki değişimin istatistiksel olarak %5 düzeyinde hisse getirilerine pozitif yönde etkisi olsa da beta değerlerinin 0'a yakın olduğu görülmektedir. Şirketlerin aktif karlılık oranlarıyla hisse getirileri arasında negatif ve Tobin Q oranlarıyla hisse getirileri arasında pozitif ilişki olması ise daha az karlılık oranına sahip fakat değerlemesi yüksek şirketlerin bu dönemde çok daha üstün performans sergilediğini göstermektedir. Bu sonuçlar rasyonel yatırımcıların tercih etmediği hisselerin bu dönemde ön planda olduğunu göstermektedir. Halka açık piyasa değerinin belirleyici etkisi göz önünde bulundurularak bu aşamanın ikinci kısmında hisseler arasındaki farklar çeyreklik dilim analizleri ve t testleri ile daha detay test edilmiştir.

Tablo 11. 2019 Temmuz – 2020 Aralık Döneminde Hisse Senedi Getirilerinde Etkili Olan Şirketlere Ait Özellikler

$$GETIRI_{nt} = \alpha_n + \beta_i HR_{int} + \epsilon_{nt}$$

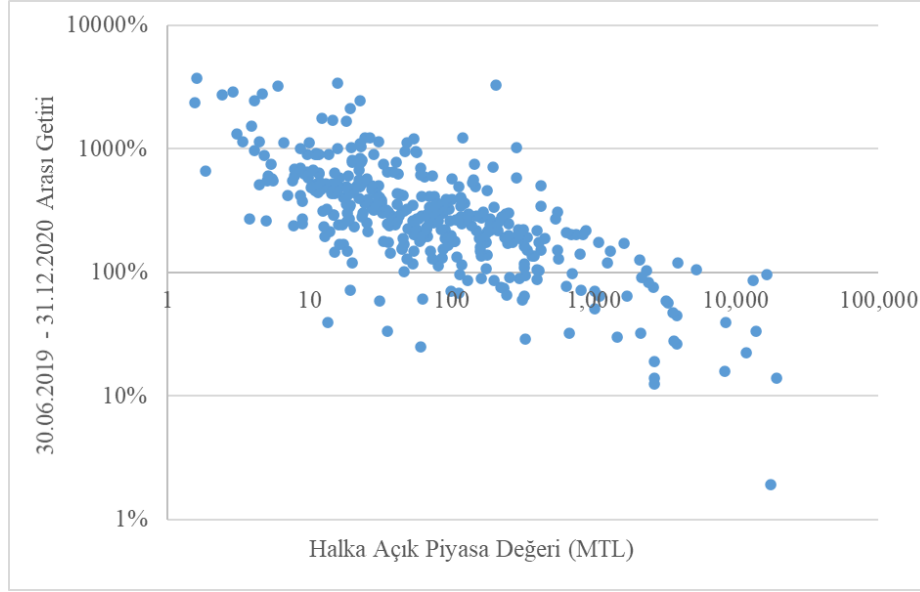
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
YABO	-3.90** (-2.570)			5.02*** (3.006)	5.38*** (3.246)
LHAPD		-2.91*** (-8.826)	-2.95*** (-8.889)	-3.63*** (-8.982)	-3.67*** (-9.048)
HAO	-0.657 (-0.530)	-0.354 (-0.319)	-0.224 (-0.201)	-0.002 (-0.002)	-0.320 (-0.292)
ROA	-4.79** (-2.329)	-2.310 (-1.237)	-2.127 (-1.134)	-1.944 (-1.054)	-1.751 (-0.945)
TOBINQ	0.91** (2.327)	0.88** (2.516)	0.88** (2.501)	0.77** (2.203)	
KARD	0.06** (2.333)	0.05** (2.131)		0.05** (2.013)	0.05** (1.994)
SATISD	-0.052 (-0.734)	-0.027 (-0.417)	0.044 (0.804)	-0.017 (-0.276)	-0.015 (-0.241)
R ²	0.071	0.253	0.241	0.276	0.264

Notlar: Yöntem: EKK regresyon analizi, Bağımlı değişken: Hisse senetlerinin 30.06.2019 ile 31.12.2020 tarihleri arasındaki getirilerini, HAO: 30 Haziran 2019 tarihindeki halka açıklık oranı, ROA: 30 Haziran 2019 tarihindeki aktif karlılığı, LHAPD: 30 Haziran 2019 tarihindeki halka açık piyasa değerinin doğal logaritması, TOBINQ: 30 Haziran 2019 tarihindeki Tobin Q oranı, KARD: 2019 Temmuz ve 2020 Aralık tarihleri arasında son bir yıllık karın değişim oranı, SATISD: 2019 Temmuz ve 2020 Aralık tarihleri arasında son bir yıllık satışların değişim oranı.

Şekil 3'te şirketlerin halka açık piyasa değerleri ile hisse senetlerinin getirileri arasındaki ilişki sunulmuştur. Çizilen grafikten görüleceği üzere, ilgili dönemde halka açık piyasa değeri ile hisse senetleri getirileri arasında negatif yönlü güçlü bir korelasyon söz konusudur. Bu dönemde halka açık piyasa değeri düşük hisselerin getirilerinde anormal hareketler olduğu görülmektedir.

Şekil 3. Borsa İstanbul'da Şirketlerin Halka Açık Piyasa Değerleri ile 30.06.2019-31.12.2020 Dönemindeki Hisse Getirileri Arasındaki İlişki

Şirketlerin 30 Haziran 2019 tarihinde sahip olduğu finansal oranlar ve takip eden bir buçuk yıllık dönemde elde ettikleri getiriler arasındaki ilişkinin daha net ortaya konulabilmesi için Tablo 12'de sunulmuş analiz yapılmıştır. Şirketler bu dönemde elde ettikleri getirilere göre sıralanarak her bir grupta 38 hisse olacak şekilde toplam 10 gruba ayrılmıştır. Daha sonrasında her bir grupta bulunan hisselerin ortalama getiri oranları ve yine seçili finansal değerlerinin ortalaması hesaplanmıştır. Her bir grup için hesaplanan değerler bütün şirketlerin olduğu yığın ile kıyaslanmış ve t testleri ile ortalamadan ayrışıp ayrışmadıkları tespit edilmiştir. t testleri halka açık piyasa değeri ve yabancı oranı için istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar verirken, aktif karlılığı, Tobin Q değeri ve yabancı oranı (2, 3 ve 10. Gruplar) için anlamlı sonuçlar elde edilmemiştir. Halka açık piyasa değerlerinin ortalamasının getiri dilimlerinde üst gruplara gittikçe belirgin bir şekilde düştüğü görülmektedir. Halka açık piyasa değeri sıralamasında en alt %10'luk dilimde olan 38 hissenin bulunduğu grubun ortalama getirisi %1805 olmuştur. Aynı dönemde Borsa İstanbul'daki şirketlerin ortalama getirisi %450 ve medyan değeri %280 olurken, en yüksek halka açık piyasa değerine sahip 38 şirketin bulunduğu grubun ortalama getirisi yalnızca %33'te kalmıştır.

Tablo 12. 30.06.2019-31.12.2020 Dönemindeki Getirilere Göre Sıralanarak Gruplanmış Hisselerin 30.06.2019 Tarihinde Sahip Olduğu Finansal Değerler

Getiri Dilimi	Getiri	HAPD H. Açık Piyasa D. (MTL)			ROA Aktif Karlılığı			TOBQ Tobin Q Oranı		
		Ort.	p	t ist.	Ort.	p	t ist.	Ort.	p	t ist.
		En Düşük (1)	33%	4,149	0.00	3.75	2.7%	0.81	0.24	1.29
2	99%	1,568	0.11	1.61	4.4%	0.28	1.09	1.21	0.96	0.05
3	158%	275	0.00	2.84	3.0%	0.72	0.36	1.34	0.40	0.84
4	205%	229	0.00	3.41	2.7%	0.87	0.17	1.06	0.11	1.59
5	255%	83	0.00	4.79	5.0%	0.15	1.45	1.16	0.50	0.67
6	307%	88	0.00	4.74	-1.7%	0.26	1.12	1.28	0.60	0.52
7	392%	57	0.00	5.03	1.5%	0.66	0.43	0.96	0.00	3.89
8	520%	54	0.00	5.04	4.2%	0.48	0.70	1.41	0.30	1.05
9	728%	29	0.00	5.29	4.1%	0.62	0.50	1.27	0.78	0.27
En Yüksek (10)	1805%	32	0.00	5.25	-1.6%	0.06	1.89	1.21	0.94	0.07
Ortalama	450%	647	1.00	0.00	2.4%	1.00	0.00	1.22	1.00	0.00

Notlar: Tablo oluşturulurken şirketler getirilerine göre sıralanarak, her birinde eşit sayıda şirketin bulunduğu 10 gruba ayrılmıştır. Getiri kolonu her bir gruptaki hisselerin 30.06.2019-31.12.2020 dönemindeki ortalama getirilerini göstermektedir. Diğer kolonlarda finansal oranların her bir grup için ortalama değerleri verilmiştir.

Araştırmanın son kısmında getirilerine göre sıralanarak gruplanmış şirketlerin finansal göstergelerinin nasıl değiştiği analiz edilerek Tablo 13'te sunulmuştur. Yüksek getiri sağlamış hisse senetlerinde aktif karlılık oranlarında belirgin bir yükselme beklenirken, getiri dilimi 9 ve 10 dışındaki gruplarda bu yönde bulguya rastlanmamıştır. Özellikle yüksek performans gösteren şirketlerin Fiyat/Kazanç ve Tobin Q gibi değerlendirme oranlarında ciddi bozulma olduğu gözlemlenmiştir. Temel göstergeler küçük ölçekli şirketlerdeki anormal getirileri desteklememektedir.

Tablo 13. 30.06.2019-31.12.2020 Dönemindeki Getirilere Göre Sıralanarak Gruplanmış Hisselerin 30.06.2019 ve 31.12.2020 Tarihlerindeki Temel Finansal Değerlerinin Kıyaslaması

Getiri Dilimi	Getiri	Aktif Karlılığı			Fiyat/Kazanç Oranı			Tobin Q		
		06.19	12.20	Fark	06.19	12.20	Fark	06.19	12.20	Fark
En Düşük (1)	33%	3.7%	0.9%	-2.8%	21.9	19.0	-2.9	1.29	1.39	0.09
2	99%	5.6%	6.1%	0.6%	16.6	23.3	6.7	1.21	1.57	0.36
3	158%	3.3%	0.8%	-2.5%	9.7	65.1	55.4	1.34	1.94	0.60
4	205%	2.8%	3.6%	0.9%	17.1	69.2	52.1	1.06	1.75	0.69
5	255%	5.4%	4.6%	-0.8%	27.6	44.1	16.5	1.16	2.26	1.09

6	307%	- 1.8%	5.5%	7.3%	61.8	84.5	22.7	1.28	2.81	1.53
7	392%	1.5%	0.8%	- 0.7%	22.5	86.5	64.0	0.96	2.19	1.22
8	520%	4.4%	2.2%	- 2.1%	13.7	186.6	172.9	1.41	4.64	3.23
9	728%	4.4%	8.8%	4.4%	10.3	58.1	47.7	1.27	5.45	4.18
En Yüksek (10)	1805%	- 1.8%	3.3%	5.1%	39.5	152.0	112.5	1.21	7.44	6.23
Ortalama	450%	2.7%	3.7%	1.0%	23.5	81.4	57.8	1.22	3.14	1.92

Notlar: Tablo oluşturulurken şirketler getirilerine göre sıralanarak, her birinde eşit sayıda şirketin bulunduğu 10 gruba ayrılmıştır. Getiri kolonu her bir gruptaki hisselerin 30.06.2019-31.12.2020 dönemindeki ortalama getirilerini göstermektedir. Diğer kolonlarda finansal oranların her bir grup için 30.06.2019 ve 31.12.2020 tarihlerindeki ortalama değerleri verilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmanın amacı XU100 ve XTUMY endekslerinin performanslarındaki farklılaşmaya neden olan makroekonomik faktörlerin ve şirketlere ait özelliklerin belirlenmesidir. Araştırmada kullanılan veri 2010-2020 dönemini kapsamaktadır. Araştırmada üç aşamada testler gerçekleştirilmiştir. İlk olarak uzun dönemde XTUMY ve XU100 endekslerine ve XTUMY/XU100 oranına etki eden makroekonomik faktörler araştırılmıştır. İkinci olarak Temmuz 2019 ve Aralık 2020 arasında XTUMY ve XU100 endekslerinin ayrışmasında etkin olan makroekonomik faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu sayede son dönemde etkin olan faktörlerin uzun dönemde de geçerli olup olmadığını test etmek mümkün olmuştur. Son aşamada ise hisse performanslarının ayrışmasında etkin olan şirketlere ait özellikler ve son dönemde yaşanan performansın temel finansal performans göstergeleri ile desteklenip desteklenmediği araştırılmıştır.

Makroekonomik değişkenler ile XU100 ve XTUMY endeksleri arasındaki 2010 ve 2020 yıllarını kapsayan uzun vadeli ilişki incelendiğinde, para arzında genişleme olduğu dönemlerde XTUMY lehine bir performans farkı olduğu görülmektedir. Temmuz 2019 ve Aralık 2020 arasındaki dönem incelendiğinde de bu iki endeks arasındaki performans farkının M2 para arzındaki genişlemeden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Diğer makroekonomik değişkenlerin ise istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi tespit edilmemiştir. Parasal genişlemenin hisse performanslarına etkisi üç farklı açıdan değerlendirilebilir. Birincisi faizlerin düşük, likiditenin bol olduğu dönemlerde yatırımcıların risk iştahının artması ve yeni yatırım enstrümanları arayışına girmesi ile ilişkilidir. Para arzının arttığı dönemlerde hisse senetleri pozitif getirilere sahip olmaktadır (Ünal, 2020a). İkincisi, düşük faizlerle parasal genişlemenin uygulandığı dönemlerde şirketlerin ucuz finansman kaynaklarına ulaşması ve şirketlerin finansman giderlerinin düşerek net karlarının artması ile açıklanabilir (Budd ve

Litzenberger, 1973). Son olarak ise parasal genişlemenin olduğu dönemlerde likidite bolluğu tüketim harcamalarını desteklenmekte ve şirketlerin satış gelirlerinde artış söz konusu olmaktadır (Blinder and Stiglitz, 1983). Bu üç etkenden ilki yatırımcı davranışı ile ilişkili iken son ikisi şirketlerin durumu ile ilgilidir. Yatırımcı davranışı analiz edildiğinde ise XU100 şirketlerinin önemli bir kısmında yabancı yatırımcının ağırlıkta olduğu, XTUMY'deki şirketlerde ise yabancı yatırımcı oranının çok düşük olduğu görülmektedir. Bu nedenle para arzındaki genişleme yerli yatırımcının kaynaklarını artırırken yabancı yatırımcı açısından bir değişiklik olmamaktadır. Sonuç olarak, parasal genişlemenin olduğu dönemlerde, yerli yatırımcının yoğunlukta olduğu hisselerde, yabancı yatırımcının yoğunlukta olduğu hisselerle kıyasla üstün performans elde edilmesi beklenen bir sonuçtur. Bu bulgular parasal genişlemenin hisse senetlerinde pozitif getirilere ya da balon oluşumlarına neden olduğunu belirten literatürdeki çalışmaları desteklemektedir (Bernanke ve Kuttner, 2005; Caraianni ve Călin, 2020; Fair, 2002; Sirucek, 2013; Thorbecke, 1997).

Araştırmanın son bölümünde şirketlere ait hangi özelliklerin kısa dönemde hisse senedi getirilerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Özellikle halka açık piyasa değeri ile hisse senedi getirileri arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Karlılıktaki değişimin kısıtlı da olsa getiriye pozitif etkisi söz konusu olurken, satışlardaki değişim ile getiri arasında ilişki bulunmamıştır. XTUMY endeksinin XU100'e kıyasla performansının %146 düzeyinde olduğu bu dönemde özellikle küçük ölçekli şirketlerin Tobin Q ve Fiyat/Kazanç oranlarında belirgin oranda yükselme olduğu ve hisse fiyatlarındaki yüksek performansın temel finansal göstergelerle desteklenmediği görülmektedir. 31 Aralık 2020 itibarıyla küçük ölçekli şirketler büyük ölçekli şirketlere kıyasla çok daha pahalı fiyatlanmaktadır.

Bu araştırmadan elde edilen bulguların hem yatırımcılar hem de düzenleyici otoriteler açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bundan sonra bu alanda yapılacak çalışmalarda küçük ölçekli şirketler arasında da ayrıma gidilerek, satışlarını ve karlılıklarını artıran şirketler ve sadece fiyat artışına uğrayan şirketlerin özellikleri incelenebilir. Ayrıca parasal genişlemenin hisse senetleri dışında gayrimenkul piyasası gibi diğer varlık sınıflarında balon oluşumuna etkisi de akademisyenler açısından önemli bir çalışma konusunu oluşturmaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akkaya, M. (2018). Borsa İstanbul Hisse Senedi Getirilerinde Balon Oluşumu Üzerine Bir Uygulama. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 188-200.
- Aksoy, B. (2020). Finansal Piyasalarda Pay Senedi Manipülasyonu'nun Veri Madenciliği Yöntemleri ile Tahmini: Borsa İstanbul Örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (28), 1-24.
- Anavatan, A., & Kayacan, E. Y. (2018). BİST 100 Endeksinde Balon Etkisinin İncelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 124-131.
- Anderson, K., & Brooks, C. (2014). Speculative Bubbles and The Cross-Sectional Variation in Stock Returns. *International Review of Financial Analysis*, 35, 20-31.
- Baş, H. (2017). Türkiye'de Genç Nüfus: Sorunlar ve Politikalar. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 27(2), 255-288.
- Bernanke, B. S., & Kuttner, K. N. (2005). What Explains the Stock Market's Reaction to Federal Reserve Policy?. *The Journal of Finance*, 60(3), 1221-1257.
- Black, F. (1986). Noise. *The Journal of Finance*, 41(3), 528-543.
- Blinder, S. & Stiglitz, J. E. (1983). *Money, Credit Constraints, and Economic Activity*. National Bureau of Economic Research, Working Paper.
- Borsa İstanbul. (2020). *Duyuru*. [Çevrim-içi: <https://www.borsaistanbul.com/files/2020-20.pdf>], Erişim tarihi: 20.01.2021.
- Budd, A. P., & Litzberger, R. H. (1973). Changes in the Supply of Money, The Firm's Market Value and Cost of Capital. *The Journal of Finance*, 28(1), 49-57.
- Camilleri, S. J., Scicluna, N., & Bai, Y. (2019). Do Stock Markets Lead or Lag Macroeconomic Variables? Evidence From Select European Countries. *The North American Journal of Economics and Finance*, 48, 170-186.
- Caraiani, P., & Călin, A. C. (2020). The Impact of Monetary Policy Shocks on Stock Market Bubbles: International Evidence. *Finance Research Letters*, 34, 101268.
- Chiang, M. C., Tsai, I. C., & Lee, C. F. (2011). Fundamental Indicators, Bubbles in Stock Returns and Investor Sentiment. *The Quarterly review of Economics and finance*, 51(1), 82-87.
- Çağlı, E. Ç., & Mandacı, P. E. (2017). Borsa İstanbul'da Rasyonel Balon Varlığı: Sektör Endeksleri Üzerine Bir Analiz. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(629), 63-76.
- Çıtak, F. (2019). Türkiye Hisse Senedi Piyasasında Spekülatif Balon Varlığının Ampirik İncelenmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 5(2), 247-262.

- De Bondt, W. F., & Thaler, R. (1985). Does the Stock Market Overreact?. *The Journal of Finance*, 40(3), 793-805.
- Evans, J. D. (1996). *Straightforward Statistics For The Behavioral Sciences*. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole Publishing
- Fair, R. C. (2002). Events That Shook The Market. *The Journal of Business*, 75(4), 713-731.
- Fama, E. F. (1981). Stock Returns, Real Activity, Inflation, and Money. *The American Economic Review*, 71(4), 545-565.
- Fama, E. F. (1995). Random Walks in Stock Market Prices. *Financial Analysts Journal*, 51(1), 75-80.
- Fullana, O., Ruiz, J., & Toscano, D. (2020). Stock Market Bubbles and Monetary Policy Effectiveness. *The European Journal of Finance*, 1-13.
- Garber, P. M. (2001). *Famous First Bubbles: The Fundamentals of Early Manias*. Mit Press.
- Gilchrist, S., Himmelberg, C. P., & Huberman, G. (2005). Do Stock Price Bubbles Influence Corporate Investment?. *Journal of Monetary Economics*, 52(4), 805-827.
- Imisiker, S., & Tas, B. K. O. (2013). Which Firms are More Prone to Stock Market Manipulation?. *Emerging Markets Review*, 16, 119-130.
- Kaya, F. (2017). Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 1-14.
- Kılıç, Y. (2020). Finansal Piyasalarda Balon Varlığının Test Edilmesi: BRICS-T ülkeleri örneği. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 4(9), 11-22.
- Kumari, J., & Mahakud, J. (2015). Does Investor Sentiment Predict The Asset Volatility? Evidence From Emerging Stock Market India. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 8, 25-39.
- Narayan, P. K., Mishra, S., Sharma, S., & Liu, R. (2013). Determinants of Stock Price Bubbles. *Economic Modelling*, 35, 661-667.
- Özçelik, Ö., & Göksu, S. (2020). CDS Primleri ve Enflasyon Oranının, Faiz Oranlarına Etkisi: Türkiye Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 69-78.
- Shiller, R. J. (2014). Speculative Asset Prices. *American Economic Review*, 104(6), 1486-1517.
- Sirucek, M. (2013). *The Impact of the Money Supply on Stock Prices and Stock Bubbles*. Mendel University in Brno, Faculty for Business and Economics, Zemědělská, 1(613), 00.
- SPK. (2020). *Basın Duyurusu*. [Çevrim-içi: <https://spk.gov.tr/Duyuru/Goster/20200228/0>], Erişim tarihi: 20.01.2021.

TCMB. (2021) *Merkez Bankası Faiz Oranları*. [Çevrim-içi: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/temel+faaliyetler/para+politikasi/merkez+bankasi+faiz+oranlari>], Erişim tarihi: 20.01.2021.

Thampanya, N., Wu, J., Nasir, M. A., & Liu, J. (2020). Fundamental and Behavioural Determinants of Stock Return Volatility in ASEAN-5 Countries. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 65, 101193.

Thorbecke, W. (1997). On Stock Market Returns and Monetary Policy. *The Journal of Finance*, 52(2), 635-654.

Ünal, S. (2020a). Hisse Senedi Getirileri Üzerinde Para ve Maliye Politikası Araçlarının Etkisi: Borsa İstanbul Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Yaşar University*, 15(60), 772-789.

Ünal, S. (2020b). Covid-19 Salgınında Borsa İstanbul Şirketlerinin Fiyatlamalarının Etkinliği. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(Özel Sayı), 13-31.

Wang, S., & Chen, L. (2019). Driving Factors of Equity Bubbles. *The North American Journal of Economics and Finance*, 49, 304-317.

Yanik, S., & Aytürk, Y. (2011). Rational Speculative Bubbles in Istanbul Stock Exchange. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (51), 175-190.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3156-3172

<p>Mikro Öğretim Yöntemi ve Örnek Ölçme-Değerlendirme Formunun Geliştirilmesi</p> <p>Micro Teaching Method and the Development of Sample Measure-Evaluation Form</p> <p>Video Link: https://youtu.be/iTno65u3OTs</p>	
<p>Etem YEŞİLYURT</p> <p>Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi</p> <p>Assoc. Prof., Akdeniz University, Faculty of Education</p> <p>etemyesilyurt@akdeniz.edu.tr</p> <p>Orcid ID: 0000-0002-7340-7536</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 22.03.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 31.10.2021
Yayın Tarihi / Published	: 20.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Yeşilyurt, E. (2021). Mikro Öğretim Yöntemi ve Örnek Ölçme-Değerlendirme Formunun Geliştirilmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3156-3172 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/901409>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Mikro Öğretim Yöntemi ve Örnek Ölçme-Değerlendirme Formunun Geliştirilmesi

Öz

Öğretmen, eğitim sisteminin en önemli paydaşlarından biridir. Öğretmenlerin nitelikli olması, onların mesleki bilgi ve becerilere istendik düzeyde sahip olması anlamına gelmektedir. Bu durum, öğretmenlerin öğretmen adayı sıfatını taşıdıkları hizmet öncesi eğitim süreciyle yakından ilişkilidir. Öğretmenlerin mesleki becerilerinin hizmet öncesi eğitim sürecinde sergileneceği en önemli yöntemlerden biri de “Mikro Öğretimdir.” Alanyazında mikro öğretim yöntemi / uygulamalarıyla ilgili sayıca fazla çalışma yer almaktadır. Ancak konuyu detaylı ele alan çok az sayıda kaynağın olduğu söylenebilir. Öte yandan özellikle ulusal alanyazında mikro öğretim uygulamalarının nasıl ölçülüp değerlendirileceği konusunda bir birlik olduğunu veya bu konuda geliştirilmiş örnek bir ölçme ve değerlendirme formunun bulunduğunu belirtmek de güçtür. Nitel araştırma yaklaşım içerisinde yer alan doküman incelemesi yöntemiyle yürütülen bu çalışma, mikro öğretim yöntemini açıklamak ve bu yöntemde uygulanabilecek örnek bir ölçme ve değerlendirme formu geliştirmek amacıyla yapılmıştır. Çalışma içerisinde mikro öğretim yönteminin tanımı, önemi ve işlevine yer verilmiştir. Daha sonra mikro öğretim yönteminin uygulama basamaklarına değinilmiş ve bu yöntemde yapılan bir uygulamanın ölçme ve değerlendirilmesi sürecine değinilmiştir. Mikro öğretim yönteminin üstün ve sınırlı yönleri ele alındıktan sonra örnek ölçme ve değerlendirme formu verilmiştir. Bu form içerisinde altısı alan bilgisi ve eğitimi boyutunda, kırkı meslek bilgisi ve eğitimi boyutunda, dördü ise genel kültür ve yetenek boyutunda olmak üzere toplam elli adet yeterlik (beceri / davranış / standart) yer almaktadır. Çalışma içerisinde mikro öğretim yönteminde kullanılması için geliştirilen ve önerilen örnek ölçme ve değerlendirme formunun nasıl puanlanması gerektiği açıklanmıştır. Mikro öğretim yöntemini teorik olarak açıklaması, örnek ölçme ve değerlendirme formu sunması bakımından bu çalışmanın alanyazına ve öğretmen yetiştirme sürecine katkı sağlaması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mikro Öğretim, Öğretim Modelleri, Öğretim Yöntemleri, Öğretim Teknikleri.

Micro Teaching Method and the Development of Sample Measure-Evaluation Form

Abstract

The teacher is one of the most important stakeholders of the education system. The qualification of teachers means that they have professional knowledge and skills at the desired level. This situation is closely related to the pre-service education process, in which teachers have the title of teacher candidates. One of the most important methods in which teachers' professional skills will be displayed in the pre-service education process is "Micro Teaching". In the literature, there are many studies on micro teaching methods / applications. However, it can be said that there are very few sources dealing with the subject in detail. On the other hand, it is also difficult to state that there is a union on how to measure and evaluate micro-teaching practices, especially in the national literature, or that there is a sample assessment and evaluation form developed on this subject. This study, conducted with the document analysis method, which is included in the qualitative research approach, was carried out to explain the micro-teaching method and to develop a sample assessment and evaluation form that can be applied in this method. The definition, importance and function of micro teaching method are included in the study. Then, application steps of micro teaching method were mentioned and the process of measurement and evaluation of an application made in this method was mentioned. After discussing the superior and limited aspects of micro teaching method, a sample evaluation form was given. It is hoped that this study will contribute to the literature and the teacher training process in terms of explaining the micro teaching method theoretically and presenting a sample assessment and evaluation form.

Keywords: Micro Teaching, Teaching Models, Teaching Methods, Teaching Techniques.

Giriş

Ülkelerin ekonomik, insani, sanayi, tarım, askeri, teknoloji vb. alanlarda kalkınmasının en önemli anahtarı nitelikli bir eğitim sistemine sahip olmalarıdır. Özellikle demokratik ülkelerde açık bir sistem olarak eğitim sistemi girdiler, işlemler, çıktılar ve dönüştürülen yapıya sahiptir (Sönmez, 2007). Eğitim sisteminin girdi ve işlemler boyutunun önemli bir ögesi olan öğretmenin, niteliği ölçüsünde bu sisteme katkı yapması ve ondan sistemin amacına ulaşması için gayret göstermesi beklenmektedir. Öğretmenlerin nitelikli olması bir bakıma onların mesleki bilgi ve becerilere istedik düzeyde sahip olması anlamına gelmektedir. Bu duruma etki eden

başlıca süreç veya faktör ise öğretmenlerin öğretmen adayı sıfatını taşıdıkları dönem olan hizmet öncesi eğitim süreciyle yakından ilişkilidir. Bu süreçte bir öğretmen adayının genel kültür-yetenek, öğretmenlik meslek bilgisi ve alan bilgisi bakımından bilgi ve becerilerinin yeterli düzeyde olması gerekmektedir (Yeşilyurt, 2009). Öğretmenlik Uygulaması, işlevsel olarak yürütüldüğü durumda öğretmen adaylarında bu yeterliklerin bulunma durumunu ortaya koyan dersler; işbirliğine dayalı öğrenme, problem çözme, tartışma ise önemli yöntemler arasında yer almaktadır. Öte yandan bu becerilerin hizmet öncesi eğitim sürecinde sergileneceği en önemli yöntemlerden biri de “Mikro Öğretimdir.” Kaynaklarda mikro öğretim; teknik (Bilen, 2014), uygulama (Akyüz vd., 2014; Allen & Eve, 1968; Görgen, 2003; Semerci, 2011), yöntem (Gürses ve diğ., 2005; Marulcu & Dedetürk, 2014; Sarı, Sakal & Deniz, 2005), strateji (Higgins & Nicholl, 2003) olarak da geçmektedir. Ancak bu yöntem kaynaklarda ağırlıklı olarak uygulama ve yöntem kavramlarıyla birlikte kullanılmaktadır. Bu bağlamda mikro öğretimin öğretmenlik becerilerini uygulamaya dayalı bir öğretim yöntemi olduğunu söylemek uygun olabilir. Öte yandan bu çalışmada konu burada yer alan bütün kavramları kapsayıcı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın Önemi

Alanyazında mikro öğretim yöntemi / uygulamalarıyla ilgili oldukça fazla çalışma yer almaktadır. Bu çalışmaların genel olarak mikro öğretim uygulamasına ilişkin görüşler, mikro öğretimin değerlendirilmesi, mikro öğretimin çeşitli değişkenler üzerinde etkisi, mikro öğretim yönteminin etkililiği gibi amaçlar etrafında yapıldığı görülmektedir (Arsal, 2015; Karataş & Cengiz, 2016; Kazu, 1996; Peker, 2009; Sevim, 2013). İşlevi, yararı, üstün ve sınırlı yönleri vb. açılardan konuyla doğrudan ilişkili olan ve özellikle eğitim fakültesi lisans programlarında yer alan “Öğretim İlke ve Yöntemleri” adlı ders kitaplarında (Demirel, 2007; Güneş, 2014; Ocak, 2011; Sünbül, 2011; Taşpınar, 2012) mikro öğretim yöntemine yer verildiğinin görülmesine rağmen konuyu detaylı ele alan çok az sayıda kaynağın (Kazu, 1996; Şahan & Küçüköğlü, 2021) olduğu söylenebilir. Öte yandan özellikle ulusal alanyazında mikro öğretim uygulamalarının nasıl ölçülüp değerlendirileceği konusunda bir birlik olduğunu veya bu konuda geliştirilmiş örnek bir ölçme ve değerlendirme formunun bulunduğunu belirtmek de güçtür. Bir yandan mikro öğretim yöntemini teorik olarak ele alması ve onu açıklaması, diğer yandan da mikro öğretim uygulamasına ilişkin örnek ölçme ve değerlendirme formu sunması bakımından bu çalışmanın alanyazına ve öğretmen yetiştirme sürecine katkı sağlaması umulmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma mikro öğretim yöntemini açıklamak ve bu yöntemde uygulanabilecek örnek bir ölçme ve değerlendirme formu geliştirmek amacıyla yapılmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır. Mikro öğretim yönteminin;

a. Tanımı, önemi ve işlevi nedir?

- b. Uygulama basamakları nelerdir?
- c. Ölçme ve değerlendirilmesi nasıldır?
- d. Üstün ve sınırlı yönleri nelerdir?
- e. Örnek ölçme ve değerlendirme formu nasıldır?

Yöntem

Çalışma, genel bir alanyazın taraması şeklinde yürütülmüştür. Alanyazın taraması, nitel araştırma yaklaşımı içerisinde yer alan doküman incelemesi yönteminin bir parçasını/gereğini oluşturmaktadır. Ancak doküman incelemesi, sadece genel bir alanyazın taraması yapmayı ifade etmemektedir (Özkan, 2021). Doküman incelemesi yöntemi, çalışma kapsamında ele alınan konunun başlıklarına öncelik veren veya odaklanan derleme çalışmasına (Aydoğdu, Karamustafaoğlu & Bülbül, 2017) öncülük etmekte ve alanyazında yer alan çalışmaların fikir ve yaklaşımların özetlenmesine veya bu çalışmalar ışığında araştırmanın amacına uygun sentez oluşturulmasına fırsat tanımaktadır (Herdman, 2006). Dolayısıyla doküman incelemesinin bazı izlerini taşıyor olsa da bu çalışma genel bir alanyazın taraması niteliğini taşımaktadır.

Mikro Öğretimin Tanımı, Önemi ve İşlevi

Mikro öğretim, Stanford Üniversitesinde 1960 yılında öğretmen eğitiminde niteliği artırmak amacıyla geliştirilmiştir (Huber & Ward, 1969). İlgili üniversitede mikro öğretim uygulamalarının içeriği, “planla, öğret, gözlemler, yeniden planla, yeniden öğret, yeniden gözlemler” biçiminde geliştirilmiştir. İlerleyen süreçte Ulster Üniversitesi bu modeli, “planla, öğret ve gözlemler” şeklinde yeniden düzenlemiştir (Brown, 1975; Higgins & Nicholl, 2003; Akt: Çoban, 2015). Bu yöntem başta öğretmen eğitimi olmak üzere tıp, rehberlik, özel eğitim, spor vb. alanlarda da kullanılmaktadır (Higgins & Nicholl, 2003). Ancak en temel işlev ve anlamıyla mikro öğretim, önceden belirlenmiş, öğrenme-öğretme sürecinde kritik öğretmen davranışlarının öğretmen adaylarına kazandırılması yöntemidir. Mikro öğretim, öğretmen adaylarının hizmet öncesi eğitim sürecinde istenilen öğretmen becerilerini sergilediklerini gösteren 3-5 kişilik bir öğrenci / katılımcı gruba kısa bir zamanda uygulanan, küçültülmüş bir öğretimdir. Bir öğretmen adayının mesleki becerisini göstermek için bir derse hazırlanıp bu dersi arkadaşlarına sunması mikro öğretime örnek gösterilebilir (Benton Kupper, 2001). Mikro öğretimde öğretmen adayı en temel görev olarak, öğretmen rolüne girerek sınıfta yer alan diğer öğrenci arkadaşlarına belli bir konuda bir örnek bir ders işler. Mikro öğretim uygulamasında bir öğrenme-öğretme sürecinde olmazsa olmaz bazı kritik öğretmen davranışları belirlenip sergilenmektedir. Bu şekilde önemli olan öğretmen davranışları daha iyi algılanmakta ve bu davranışların kazanılması kolaylaşmaktadır. Mikro öğretim, gerçek sınıf ortamının daha sınırlandırılmış, küçültülmüş ve birazda yapaylaştırılmış bir öğretim uygulamasıdır. Mikro öğretim, öğrenme-öğretme süreçlerinde yaşanan karmaşıklığı kolaylaştırmayı hedefleyen bir laboratuvar öğretim yöntemidir. Bu yöntemde, başarısızlık riskinin en az, öğretme yeteneği imkânlarının ise yüksek olduğu yapay

ortamlarda (laboratuvarlarda) öğretmen adaylarına hizmet öncesi mesleki deneyim kazandırılır (Görgeç, 2003).

Mikro öğretim uygulamaları, öğretmen adaylarını öğretmenlik mesleğine hazırlamada uygulamaya yönelik çalışmaların önemli bir unsurudur. “Okul deneyimi” ile özellikle “öğretmenlik uygulaması”, öğretmen adaylarının gerçek okul ve sınıf ortamlarında öğretmenlik deneyimi kazanmalarını amaç edinen derslerdir. Ancak, bu derslerin uygulamaları özellikle başlangıçta birçok öğretmen adayı için kolay değildir. Çünkü öğretmenlik uygulaması dersinde uygulamaya yeni başlayan öğretmen adayları için ilk izlenim, yaşantı ve onların etkileri oldukça önemlidir. İlk öğretmenlik uygulaması sürecinde öğretmen adayı için sınıf ile öğrenme-öğretme süreci karmaşık gelmektedir. Bu durumda da mikro öğretim yöntemi ve uygulamaları, böyle bir ortama hazırlıkta bir geçiş köprüsü olarak da düşünülebilir.

Öğretmen davranışlarını kazandırma üzerinde yoğunlaşan mikro öğretim yöntemi, öğretmen adaylarına öğretim stratejilerini planlama ve bunları uygulama konusunda yeni ve farklı imkânlar sunar. Bu bağlamda bir öğretmenin mesleğinde başarılı olmasında kazandığı bilgi ve becerilerini işe yani uygulamaya koyması önemlidir. Bu önemden hareketle alanyazında ve uygulamada yerini alan mikro öğretim, öğretmen adaylarının hizmet öncesinde elde ettikleri bilgi ve becerileri uygulamaya, yani teori ile uygulama arasında köprü kurmalarına destek sağlayan bir yöntemdir.

Mikro öğretim uygulamaları, öğretmen adaylarına başarısızlık ihtimali düşük, normal yani meslekte görev yapacağı sınıf ortamına göre daha kontrollü bir öğretim ortamı sunmaktadır. Bu ortam daha çok tanıdığı, bildiği kendi öğrenim gördüğü sınıf ortamında hizmet öncesi deneyim kazandırır. Kuram ve uygulama arasındaki ilişkiyi vurgulayabilme potansiyeline sahip olması nedeniyle mikro öğretim, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine hazırlıklarında önemli bir yere sahiptir. Bu uygulama sürecinde öğretmen adayı için amaç, bir konuyu öğretmekten çok, bu konuyu ele aldığı öğrenme-öğretme sürecini öğretmenlik meslek becerilerine göre uygulamaktır (Madike, 1980a; Madike, 1980b; Akt: Gürses vd., 2005). Burada ifade edilen meslek becerilerinin önemli bir kısmı ise mikro öğretim uygulamalarını değerlendirmek için hazırlanan örnek ölçme ve değerlendirme formu içerisinde yer almaktadır.

Mikro Öğretim Uygulama Süreci

Mikro öğretim uygulamasında ders süresi kısa ve dersi izleyen / katılan öğretmen adayı sayısı az tutulur. Kaynaklarda bu süre için 5-10 veya 10-15 dakika aralığında, izleyici öğretmen adayı sayısı ise 3-30 arasında ifade dilmektedir (Peker, 2009). Çünkü lisans düzeyinde iki saatlik bir derste en fazla dört veya beş öğretmen adayı mikro öğretim uygulaması yapabilir ve bu uygulama değerlendirilebilir. Uygulama sonunda öğretmen adayının kendini izlemesi doğru, yanlış ve eksik yanlarını görmesi, rehber öğretmenlerden, arkadaşlarından eleştiri ve öneri alması için mikro öğretim uygulaması görüntülü ve sesli araçlarla kayıt altına alınır. Eğer zaman

sıkıntısı yoksa öğretmen adayı belirlenen kazanımı elde edene kadar bu uygulama birkaç kez tekrar edilebilir (Demirel, 2007). Mikro öğretim yönteminin uygulanmasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Wragg'ın Yaklaşımı, Teague ve Diğerlerinin Yaklaşımı, Ryan ve Cooper'ın Yaklaşımı, Orlich ve Diğerlerinin Yaklaşımı alanyazında en fazla yer alan mikro öğretim uygulama yaklaşımlarıdır. Bu çalışmada mikro öğretim uygulamasını en iyi yansıtan yaklaşım olan Ryan ve Cooper'ın Yaklaşımına yer verilmiştir. İlgili yaklaşıma göre mikro öğretim uygulama süreci şöyle işlemektedir (Ryan & Cooper, 1980; Akt: Çoban, 2015):

1. Öğretmen adayı, belirli bir öğretim yaklaşım, strateji veya becerisiyle gerekli ve temel ön bilgileri kazanır. Örneğin, araştırma sorularını sorgulayan beceriyi kazanmaya çaba gösteren öğretmen adayı, örnek bir gösteri filmi seyredebilir, bu beceriyle ilgili konuları okuyabilir, daha sonra özlü kısa bir ders hazırlayabilir.
2. Mikro öğretim uygulaması, temelde bir içeriği öğrenme deneyiminden çok öğretmen adayının istendik bir yaklaşımı veya beceriyi hazırlaması hatta kazanması için bir araçtır. Bu nedenle öğretmen adayı konu alanında kendini geliştirmeye odaklanmaktadır.
3. Yapılan hazırlıkla öğretmen adayı, küçük bir öğrenci grubundan oluşan sınıfta bir ders işler.
4. Mikro öğretim uygulaması sonunda, dersi izleyen öğrencilere (ki bu çoğu durumda kendi sınıf arkadaşları olur) geribildirim formları dağıtılır.
5. Dersi izleyen diğer öğretmen adayı ve gözetmen (ki çoğu durumda ilgili dersin yürütücüsü öğretim elemanıdır) bu değerlendirme formlarını doldurur.
6. Daha sonra dersi dinleyen / izleyen diğer aday öğretmenler ve gözetmen, eleştiri aşamasını başlatırlar. Bunu yaparken genellikle hem doldurulan geri bildirim formlarından hem de kayıt altına alınıp izlenen videokasetteki kayıtlardan yararlanırlar.
7. Eleştiri oturumu ve süreci, bir not verme amacını taşımayıp öğretmen adayının performansını geliştirme amaçlı yapılır. Amaç, uygulamadaki belirli becerilere odaklanmak ve bu becerilerin uygulamadaki karşılığını görmektir.
8. Genel olarak, öğretmen adayının öğretim stilleri, stratejileri ve becerilerinde belirlenen yeterliliğe sahip olma düzeyi öğretmen adayları ve dersin yürütücüsü tarafından gözden geçirilmektedir.

Mikro Öğretimde Ölçme ve Değerlendirme

Mikro öğretim uygulaması yapılan dersin yürütücüsü (uygulama öğretim elemanı), mikro öğretimi değerlendirmek için sınıfta oturur ve değerlendirmede ön planda rol oynar. Onun sorumluluğu, öğretmenliğe başlamadan önce mesleki becerilerini geliştirmek için öğretmen adayının zayıf ve güçlü yönlerini tanımlamaktır. Öğretmen adayına mikro öğretim

uygulamasına ilişkin performansı hakkında dönüt verir ve onun yeterliklerinin gelişimine yardım eder. Mikro öğretimin yapıldığı derste yer alan diğer öğretmen adaylarının uygulama yapan öğretmen adayını değerlendirmesinin amacı, onun zayıf yönlerini belirlemeye, onu geliştirmeye, onun başarı ve başarısızlığının sebeplerini öğrenmesini sağlamaya yardım etmektir. Burada hem dersin yasal yürütücüsü öğretim elemanı hem de diğer öğretmen adayları bir değerlendirme formu kullanır. Mikro öğretim sürecinde ders işleyen öğretmen adayını dersin yürütücüsü öğretim elemanı ile diğer öğretmen adayları, öğretmen adayının uygulama sürecine müdahale etmeden onun performansını izler ve notlar alır. Uygulama süreci sonrasında öğretim elemanı ve öğretmen adayları tarafından tutulan bu notlar, öğretmen adayıyla paylaşılır, eleştiriler yapılır, eğer varsa eksiklikler giderilir, hatalar düzeltilir. Bu süreçte değerlendirme formları da kullanılır (Kpanja, 2001). Öte yandan öğretmen adayının mikro öğretim uygulamasının değerlendirilmesinde ses ve görüntüleri kayıt alan teknolojik araç-gereçlerden de yararlanılabilir. Bu uygulama ile öğretmen adayı da kendini seyrederek ve değerlendirme formu kullanarak bir bakıma öz değerlendirme yöntemiyle kendini değerlendirir. Mikro öğretim uygulaması yapan öğretmen adayı öğretim elemanının ve kendisinin izleyen diğer öğretmen adaylarının yargılarını da kullanarak bir karşılaştırma yapma olanağı bulur. Öğretmen adayı, öğretim elemanı ve diğer öğretmen adayları tarafından değerlendirilmeli, adaya yapıcı dönütler verilmelidir (Olaitan & Agusiobo, 1981; Akt: Tok, 2012).

Mikro Öğretimin Üstün Yönleri

Mikro öğretim yöntemi en temelde bir öğretmen adayına örnek ölçme ve değerlendirme formunda yer alan öğretmenlik meslek becerilerine sahip olma/olmama, bunları uygulama/uygulayamama düzeyi konusunda dönüt vermekte, öğretmen adayının öz değerlendirme yaparak güçlü ve zayıf yönleri ile olan ve olması gereken mesleki becerileri uygulamalı olarak ortaya koymaktadır. Bu bağlamda mikro öğretim yönteminin üstün yönleri (yararları) maddeler halinde şöyle açıklanabilir (Slabbert, 1985; Otsupius, 2014; Akt: Özerbaş & Arslangilay, 2015; Taşpınar, 2012):

- ✓ Eleştirel düşünmeyi ve demokratik tutumları geliştirir.
- ✓ Teori ve pratik arasında bir köprü kurma olanağı verir.
- ✓ Becerileri geliştirmede gerçek öğretim durumları sağlar.
- ✓ Belirli öğretmen yeterliklerini yerine getirmeye yardımcı olur.
- ✓ Sergilenen beceri hakkında çeşitli eleştiriler yapma olanağı sağlar.
- ✓ Önemli öğretim becerilerinin geliştirilmesini ve bu becerilere hâkim olunmasını sağlar.
- ✓ Azaltılmış/küçültülmüş öğretim uygulaması olduğundan öğretim sürecinin karmaşıklığını azaltır.
- ✓ Kendi sunumunu/uygulamasını izleyen öğretmen adayına kuvvetli ve zayıf yönlerini görme imkânı verir.
- ✓ Öğretmen adayının kendine güveni, öğretmenlik ve kendi öğretim deneyimlerini geliştirmek için gayret ve heves sağlar.

- ✓ Öğretme(n) davranışını, öğrencinin kendi öğretimini sistematik olarak analiz etme ve değerlendirme fırsatı sunar.
- ✓ Öğretmen adayına gerçek ve daha karmaşık olan öğretim durumlarına başlamadan önce belirli öğretim durumlarına hâkim olana kadar uygulama şansı verir.
- ✓ Hata/yanlış yapma korkusu en aza indirilerek öğretmen adaylarının öz güven kazanmalarına, alışkanlık ve anlayışlarının farkında olmalarına yardımcı olur.

Mikro Öğretimin Sınırlı Yönleri

Diğer öğretim yöntem ve uygulamalarında olduğu gibi mikro öğretim yönteminin de sınırlı yönleri bulunmaktadır. Mikro öğretim yönteminin en büyük sınırlı yönü, zaman alıcı olmasıdır. Özellikle ülkemizde eğitim fakültesi lisans programlarında bir sınıfta öğrenim gören öğretmen adayı sayısı dikkate alındığında bu sınırlılık daha net ortaya çıkmaktadır. Ancak bu durum önlenemez değildir. İlgili sınıfta derse giren öğretim elemanlarının iş birliği ve planlamasıyla bu durum çok rahat bir şekilde önlenabilir. Bunun yanı sıra mikro öğretim yönteminin diğer sınırlı yönleri maddeler halinde şöyle izah edilebilir (Slabbert, 1985; Otsupius, 2014; Akt: Özerbaş & Arslangilay, 2015; Taşpınar, 2012):

- ✓ Özel sınıf ortamı gerektirir.
- ✓ Belirli becerileri kapsar, beceriye yöneliktir, içeriğe vurgu yapılmaz.
- ✓ Gerekli fiziksel ortamı hazırlamak, araç-gereç temin etmek güç olabilir.
- ✓ Mikro öğretim yapılacak dersleri ayarlama ve sınıfı yönetmede sorunlar ortaya çıkabilir.
- ✓ Öğretmen adayı, konuyu aynı bilgi düzeyindeki akranlarına anlatacağı için zorlanabilir.
- ✓ Eleştiriye açık olmayan veya eleştiriye kabullenmeyen öğretmen adayları olumlu tepkilerde bulunmayabilir.
- ✓ Bir bakıma arkadaşlarını değerlendirdikleri için öğretmen adayları olumlu veya olumsuz şekilde yanlı davranabilir.
- ✓ Uygulama sürecinde gerçek öğrenci bulmak güçtür, bu durumda öğretmen adayı genellikle hatta çoğu durumda sınıf arkadaşlarına dersi sunmaktadır.
- ✓ Bazı öğretmen adayları kendilerini objektif değerlendirirken bazıları sübjektif davranabilir, gergin olabilir ve kendilerine olan güvenleri sarsılabilir.
- ✓ Denenen/uygulanan becerilerin yapay bir ortamda (yani bir bakıma bilinen arkadaş ortamında) sunulması, gerçek bazı sorunların yaşanmasını güçleştirir.
- ✓ Öğretmen yetiştirme programlarında zaman sınırlılığı olması nedeniyle ya tüm beceriler uygulanamamakta ya da tüm öğretmen adaylarına yeniden planlama ve yeniden öğretim için fırsat verilememektedir.

Örnek Mikro Öğretim Ölçme ve Değerlendirme Formu

Öğretmen adayının mikro öğretim uygulamasını ölçmek ve değerlendirmek için farklı ölçütler dikkate alınabilir. Ancak temelde dikkate alınması gereken nokta, bir öğretmen adayının genel kültür-yetenek, alan ve öğretmenlik meslek bilgisi ve becerilerini genel olarak yansıtan bir örnek ölçme ve değerlendirme formunu araç olarak kullanmaktır. Çünkü öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri bu üç alan etrafında şekillenmektedir. 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu öğretmenliği bir uzmanlık mesleği olarak tanımlamış, öğretmenlerin sahip olmaları gereken nitelikleri genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyon sacayağına oturtmuştur (Koçyiğit, Erdem & Eğmir, 2020).

Bu bağlamda, mikro öğretim uygulamaları örnek ölçme ve değerlendirme formu geliştirilirken öncelikle konuyla ilgili alanyazın taranmış ve maddeler elde edilmiştir. Ancak ölçme ve değerlendirme formunda yer alan maddelerin yazımında ağırlıklı olarak “öğretmenlik uygulaması dersi uygulama öğrencisi değerlendirme formu” (MEB, 2019) ile “öğretmenlik uygulamasına katılan uygulama öğrencisi hakkında uygulama öğretim üyesi genel değerlendirme formu” (MEB, 2020) dikkate alınmıştır. Bunun nedeni ise öğretmenlik uygulaması dersinin genel kazanımları ile mikro öğretim yönteminin amaçlarının büyük oranda örtüşmesidir. Madde yazımında Yeşilyurt (2010) tarafından yapılan “öğretmenlik uygulaması öğretim programının standart temelli ve ihtiyaca cevap verici modeller ışığında değerlendirilmesi” adlı çalışmasından da yararlanılmıştır. Öte yandan bu formun içeriği (maddeleri), ülkemizde mikro öğretim konusundaki ilk çalışmalardan biri olan ve Kazu (1996) tarafından yapılan çalışma içerisinde yer alan “mikro öğretim gözlem formları” ile “genel sunu değerlendirme formunda” yer alan maddelerle de büyük oranda örtüşmektedir.

Maddelerin yazımında yukarıda isimleri sayılan kaynaklarda yer alan içerik mikro öğretim bağlamında ele alınmış ve öncelikle 55 madde belirlenmiştir. Kapsam geçerliği, ölçeği (formu, anketi vb.) oluşturan maddelerin istenilen özelliği ölçmede içerik, nicelik ve nitelik olarak yeterliğini ve uygunluğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2007). Oluşturulan form, iki dilbilgisi uzmanı ile çalışma konusu hakkında bilgilendirilen iki alan uzmanının görüşüne sunulmuştur. Uzmanlardan alınan dönüt doğrultusunda 50 maddelik mikro öğretim uygulaması örnek ölçme ve değerlendirme formu elde edilmiştir.

Öğretmen adayı hem kendisi hem dersine katılan diğer öğretmen adayları hem de dersin yürütücüsü öğretim elemanı bu örnek ölçme ve değerlendirme formu aracılığıyla bir öğretmen adayının mikro öğretim uygulama sürecini ölçüp değerlendirebilir. Elbette bu form öğretim kademesi, dersin içeriği, zaman, okul türü vb. çeşitli değişkenler dikkate alınarak güncellenebilir. Bu örnek formun, mikro öğretim uygulama sürecinin içeriği ile bu sürecin ölçme ve değerlendirilmesine yönelik ortak/genel bir bakış açısı sunması bakımından işlevsel bir form olduğu söylenebilir. Mikro öğretim yönteminde öğretmenlik meslek becerilerinin

Mikro Öğretim Yöntemi ve Örnek Ölçme-Değerlendirme Formunun Geliştirilmesi

uygulaması ön planda ve amaçta olduğu için örnek ölçme ve değerlendirme formunda da bu boyutla ilgili beceriler daha fazla yer tutmaktadır.

Mikro öğretim uygulaması örnek ölçme ve değerlendirme formunda dörtlü Likert tipi dereceleme kullanılmıştır. Bu dereceleme "0: Sahip değil (SD); 1: Çok az sahip / zayıf / geliştirmeli (ÇAS); 2: Bazı eksikleri var / geliştirilebilir ancak kabul edilebilir düzeyde sahip (BEV); 3: Yüksek düzeyde sahip / olması gerektiği gibi, iyi yetişmiş (YDS); İlgisi Yok: Bu ölçütün bu uygulama süreciyle ilgisi yok." şeklinde oluşturulmuştur.

Mikro Öğretim Uygulaması Ölçme ve Değerlendirme Formu

Öğretmen adayının adı ve soyadı:

Tarih:

Öğrenci numarası:

Alınan not:

Bölümün/şubenin adı:

Dersin adı:

Konu:

Ders yürütücüsü:

	Yeterlikler (Beceriler / Davranışlar / Standartlar)	0	1	2	3	İlgisi yok.
	<i>Alan Bilgisi ve Eğitimi Boyutu</i>					
1	Konu ile ilgili temel ilke, kavram ve terminolojiyi bilme					
2	Konuda geçen temel ilke ve kavramları mantıksal bir tutarlılıkla ilişkilendirme					
3	Konunun gerektirdiği sözel ve görsel dili (şekil, şema, grafik, formül vb.) uygun biçimde kullanma					
4	Konu ile alanın diğer konularını ilişkilendirme					
5	Öğrencilerde yanlış gelişmiş kavramları belirleme					
6	Konuyla ilgili kaynak kitap, makale, web sayfası vb. kaynak önerme					
	<i>Meslek Bilgisi ve Eğitimi Boyutu</i>					
7	Ders planı yazma / yapma					
8	Kazanım yazma / söyleme					
9	Öğrencileri hedeflerden / kazanımlardan haberdar etme					
10	Seçimini etkileyen faktörleri dikkate alarak uygun yöntem ve teknik seçme					
11	Seçilen yöntem ve tekniği özelliklerine uygun kullanma / uygulama					
12	Öğretim araç-gereçlerini, teknolojilerini ve tahtayı kullanma					
13	Konuyu dersin diğer konularıyla / içerikleriyle ilişkilendirme					
14	Konuyu diğer derslerin konularıyla / içerikleriyle ilişkilendirme					
15	Öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerini dikkate alma					
16	Öğrencilerin gelişim dönemine / kademesine / olgunlaşma düzeyine göre ders işleme					
17	Öğrencilerin ön / ön koşul bilgilerini hatırlatma					
18	Öğrencilerin ön / ön koşul bilgilerindeki eksiklikleri giderme / tamamlama					
19	Öğrencilerin konuya / derse dikkat ve ilgisini çekme					
20	Uygun soru sorma ve cevap alma sürecini işletme					

21	İpuçlarından yararlanma / ipucu kullanma					
22	Pekiştireç kullanma					
23	Öğrencilerin motivasyonunu sağlama					
24	Dersi / konuyu basitten karmaşığa, bilinenden bilinmeye, kolaydan zora, somutta soyuta doğru işleme					
25	Öğrencilerin zihinsel / bilişsel süreçlerini aktifleştirme, onları derse etkin / aktif katma					
26	Konuyu / dersi açık, anlaşılır, net ve öğrenci seviyesine uygun cümlelerle işleme					
27	Fazla duyu organına hitap edecek şekilde ders işleme					
28	Bilişsel duyuşsal ve devinişsel alanların tamamına önem vererek / dikkat ederek ders işleme					
29	Zamanı-süreyi verimli / ergonomik kullanma					
30	Jest, mimik ve beden dilini kullanma, öğrencilerle etkili iletişim kurma					
31	Derse katmada, söz hakkı tanımada öğrencilere adil / eşit davranma					
32	Çoklu zekâ, öğrenme stilleri gibi konularda bireysel farklılıkları dikkate alma					
33	Öğrenmeye yol gösterme, rehberlik etme					
34	İstenilen davranışı, performansı ortaya çıkarma, anlama					
35	Dönüt (geri bildirim) verme, sağlama					
36	Öğrencinin yanlış bilgilerinin düzeltme, eksikleri giderme					
37	Zaman zaman espri, fıkra vb. eylemlere yer verme					
38	Sonraki konuyla ilgili bilgi verme					
39	Ölçme ve değerlendirme envanteri hazırlama					
40	Öğretim modeli, stili, stratejisi, yöntem ve tekniği arasındaki uyumu gözetme, buna uygun ders işleme					
41	Mesleğe uygun giyim, kuşam, görünüş sergileme					
42	Öğrencilere değer verme ve saygı gösterme					
43	Öğrencilerin sorularına uygun, açık ve tam cevap verme					
44	İletişim mesafelerine dikkat ederek sınıftaki alanı kullanma					
45	Yaptığı sunumun (materyalin, içeriğin) organizasyonunu nitelikli ve işlevsel yapma					
46	Kendine güven duyma, farkındalığa ve öz-yeterliğe sahip olma					
Genel Kültür ve Yetenek Boyutu						
47	Konuyu hayatın içinden örneklerle / uygulamalarla / olaylarla / yaşamla ilişkilendirme					
48	Konuyu güncel olaylarla ilişkilendirme / örneklendirme					
49	Güncel kaynaklardan, çalışmalardan yararlanarak konu içeriğini güncelleme					
50	Diğer alanlardaki (sosyal, siyasal, ekonomik, teknolojik bilimsel vb.) yerel ve evrensel gelişmeleri dikkate alarak konunun önemine, işlevine dikkat çekme					
TOPLAM						

Mikro öğretim uygulaması yapan bir öğretmen adayının örnek ölçme ve değerlendirme formunda yer alan bütün maddelerden / yeterliklerden alabileceği toplam en düşük puan 0, en yüksek puan ise 150'dir. Bunu 100'lük not sistemine çevirmek için (100/150) katsayısıyla çarpmak gerekmektedir. Mikro öğretim uygulamasını yapan bir öğretmen adayının

formda belirtilen ölçütlere (becerilere, yeterliklere) sahip olma durumuna ilişkin toplam başarı (sahip olma, yeterlik) puan ölçütü dersin yürütücüsü öğretim üyesine bağlı olarak ve çeşitli faktörler (değişkenler) dikkate alınarak farklı değerlerde olabilir. Nitekim mikro öğretim yönteminin amacı bir puan (not) vermek veya almak değil; öğretmen adayının alan, meslek ve genel kültür-yetenek becerilerinden hangilerine hangi düzeyde sahip olduğunu belirlemek ve ilgili becerilerdeki eksiklikleri gidermektir. Çünkü mikro öğretim yöntemi en temelde, bir öğretmen adayının güçlü ve zayıf olduğu becerilerini belirleyerek özellikle zayıf olduğu veya sahip olmadığı becerileri geliştirmek amacını taşıyan bir yöntemdir.

Bütün becerilerden alınan puanın toplamı 100 üzerinden 60, 70, 80 hatta 90 puan olsun. Burada 100 üzerinden alınan toplam puanın önemi kadar her bir becerinin de formda belirtilen dördümlü likert başarı türünden en az iki (2) yani "bazı eksikleri var / geliştirilebilir / ancak kabul edilebilir düzeyde sahip" düzeyinde olması gerekir. Örneğin "konu ile ilgili temel ilke, kavram ve terminolojiyi bilme" becerine sıfır (0, yani sahip değil) veya bir (1, çok az sahip / zayıf / geliştirmeli) düzeyinde sahip olan bir öğretmen adayının formda yer alan bütün becerilere 100 üzerinden 80 düzeyinde sahip olması, bu öğretmen adayının bu becerilere yüksek düzeyde sahip olduğunu göstermez. Bu nedenle öğretmen adayının öncelikle formda yer alan her bir beceriye asgari düzeyde (yani 2 düzeyinde), sonra ise bütün becerilerin toplam puanına belirli bir düzeyde (100 üzerinden 70 ve üzeri önerilir) sahip olması ve adayın buna göre değerlendirilmesi daha uygun bir seçenektir.

Mikro öğretim uygulama sürecini ölçmek ve değerlendirmek için geliştirilen bu örnek formdaki her bir maddeyi / beceriyi nota dönüştürmede şu yol izlenebilir.

HSD=0, ÇAS=1, BEV=2, YDS=3 olsun.

Mikro öğretim yönteminin uygulama öğretmeni adayını örneğin, 5 HSD, 10 ÇAS, 15 BEV ve 20 YDS almış olsun. Uygulama öğretmeni adayının aldığı puanı 100 üzerinden değerlendirmek şu formül kullanılabilir.

$$[(3 \times 0) + (7 \times 1) + (15 \times 2) + (25 \times 3)] \times 100 / 150 = 75$$
 olarak bulunur.

Sonuç

Mikro öğretim yöntemi işlevi, yararı, üstün yönleri ve amacı dikkate alındığında hizmet öncesi öğretmen eğitimi sürecinde kullanılan önemli bir öğretim yöntemidir. Konuyla ilgili yapılan hem ulusal çalışmalar (Duban & Kurttepe Fidan, 2015; Göçer, 2016; Kuran, 2009) hem de uluslararası çalışmalar (Brent, Wheatley & Thomson, 1996; Fernández & Robinson, 2006; Fernández, 2005; Grossman, 2005; Mergler & Tangen, 2010) mikro öğretim uygulamasının öğretmen adaylarının bilişsel, duyuşsal ve devinışsel olarak öğretim becerilerine olumlu etki eden etkili bir öğretim yöntemi veya uygulaması olduğunu göstermektedir. Bu yöntem herhangi bir dersin içeriğini öğrenme amaçlı olmayıp daha önceden öğrenilen bilgi ve becerinin uygulamada hangi düzeyde olduğunun karşılığının görüldüğü bir

yöntemdir. Bir öğretmen adayının teori ve uygulama anlamında mesleki becerilerinin hangi düzeyde sahip olduğu mesleğe başlamadan hatta öğretmenlik uygulaması dersine geçmeden önce bu yöntemle belirlenebilir. En önemli sınırlılık zaman olarak karşımıza çıksa da uygun bir planlama ile bu sınırlı yön giderilebilir. Özellikle araç-gereç ve teknolojik cihazların yaygın olduğu, çevrimiçi ders ve kursların rahatlıkla yapılabildiği günümüzde mikro öğretim yöntemini uygulamak daha kolay hale gelmiştir. Öte yandan hizmet öncesi öğretmen eğitimi sürecinde başta Öğretmenlik Uygulaması, Öğretim İlke ve Yöntemleri, Özel Öğretim Yöntemleri vb. derslerde mikro öğretim yönteminin uygulanması özeldir öğretmen adaylarının mesleki becerileri kazanmasında, genelde ise eğitim sistemlerinin amacına ulaşılmasında önemli rol oynamaktadır.

Mikro öğretimin uygulanması sonucunda genel olarak öğretmen adaylarının genel kültür-yetenek, öğretmenlik meslek bilgisi ve alan bilgisi yeterlikleri ölçmeye ve değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Bir bakıma öğretmen adaylarının pilot (ön) uygulamayla deneyim kazanmalarını sağlayarak onlara yeterli, yetersiz ve geliştirilmesi gereken yeterliklerini görme fırsatı tanımaktadır. Böylece öğretmen adayları, öğretmenlik uygulaması derslerini yürütürken ama özellikle öğretmenlik mesleğini icra ederken sahip olmaları veya kullanmaları gereken yeterlikleri uygulamada görme fırsatı yakalamaktadır. Bu çalışma kapsamında mikro öğretim uygulamalarını ölçmek ve değerlendirmek için bir örnek form geliştirilmiştir. Bu form "alan bilgisi ve eğitimi", "meslek bilgisi ve eğitimi" ile "genel kültür ve yetenek" boyutlarından oluşmaktadır. Alan bilgisi ve eğitimi boyutu, içerikle; meslek bilgisi ve eğitimi boyutu, öğretmenlik mesleği bilgi ve becerileriyle; genel kültür ve yetenek boyutu içeriğin günlük yaşamla bağını kurmayla ilgili yeterlikleri ölçme ve değerlendirme; örnek formun geneli ise öğretmen adaylarının mikro öğretim uygulamalarını ölçme ve değerlendirme amacını taşımaktadır.

Kaynakça / Reference

- Akyüz, H. İ., Pektaş, M., Kurnaz, M. A. & Memiş, K. E. (2014). Akıllı tahta kullanımlı mikro öğretim uygulamalarının fen bilgisi öğretmen adaylarının tpb'larına ve akıllı tahta kullanıma yönelik algılarına etkisi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 3(1), 1-14.
- Allen, D. W. & A. Eve, A. W. (1968). Microteaching. *Theory Into Practice*, 7(5), 181-185.
- Arsal, Z. (2015). Mikro öğretimin öğretmen adaylarının sınıf yönetimi inançlarına etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 137-150.
- Aydoğdu, Ü. R., Karamustafaoğlu, O. & Bülbül, M. Ş. (2017). Akademik araştırmalarda araştırma yöntemleri ile örneklem ilişkisi: Doğrulamalı doküman analizi örneği. *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (30), 556-565.
- Benton-Kupper, J. (2001). The microteaching experience: Student perspectives. *Education*, 121(4), 830-835.

- Bilen, K. (2014). Mikro öğretim tekniği ile öğretmen adaylarının öğretim davranışlarına ilişkin algılarının belirlenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 181-203.
- Brent, R., Wheatley, E. & Thomson, W. S. (1996). Videotaped microteaching: Bridging the gap from the university to the classroom. *The Teacher Educator*, 31(3), 238-247.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Çoban, A. (2015). Öğretmen eğitiminde mikro-öğretim ve farklı yaklaşımlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 219-231.
- Demirel, Ö. (2007). *Öğretim ilke yöntemleri, Öğretme sanatı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Duban, N. & Kurttepe Fidan, N. (2015). Öğretmen adaylarının mikro-öğretim uygulamalarına bakışı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 949-959.
- Fernández, M. L. & Robinson, M. (2006). Prospective teachers' perspectives on microteaching lesson study. *Education*, 127(2), 203-215.
- Fernández, M. L. (2005). Learning through microteaching lesson study in teacher preparation. *Action in Teacher Education*, 26(4), 37-47.
- Göçer, A. (2016). Türkçe öğretmeni adaylarının gerçekleştirdikleri mikro-öğretim uygulamalarının kendi görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(40), 21-39.
- Görgeç, İ. (2003). Mikro öğretim uygulamasının öğretmen adaylarının sınıfta ders anlatımına ilişkin görüşleri üzerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (24), 56-63.
- Grossman, P. (2005). Research on pedagogical approaches in teacher education (Ed: M. Cochran Smith & K. M. Zeichner), *Studying teacher education* (pp. 425-476). Washington DC: American Educational Research Association.
- Güneş, F. (2014). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Gürses, A., Bayrak, R., Yalçın, M., Açıkyıldız, M. & Doğan, Ç. (2005). Öğretmenlik uygulamalarında mikro öğretim yönteminin etkililiğinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 1-10.
- Herdman, E. A. (2006). Derleme makale yazımında, konferans ve bildiri sunumu hazırlamada pratik bilgiler (Çev. Z. Dörtbudak). *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 3(1), 2-4.
- Higgins, A. & Nicholl, H. (2003). The experiences of lecturers and students in the use of microteaching as a teaching strategy. *Nurse Education in Practice*, 3(4), 220- 227.

- Huber, J. & Ward, B. E. (1969). Pre-service confidence through microteaching. *Supervisors Quarterly*, 5(2), 22-28.
- Karataş F. & Cengiz, C. (2016). Özel Öğretim Yöntemleri II dersinde gerçekleştirilen mikro-öğretim uygulamalarının kimya öğretmen adayları tarafından değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 565-584.
- Kazu, H. (1996). *Öğretmen yetiştirmede mikro öğretim yönteminin etkililiği (Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Örneği)*. Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçyiğit, M., Erdem, C. & Eğmir, E. (2020). Öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği genel yeterliklerine ilişkin öz değerlendirmeleri. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 9(3), 774-779.
- Kpanja, E. (2001). A study of the effectiveness of video tape recording in microteaching training. *British Journal of Educational Technology*, 32(4), 483-486.
- Kuran, K. (2009). Mikro öğretimin öğretmenlik meslek bilgi ve becerilerinin kazanılmasına etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 384-401.
- Marulcu, İ. & Dedetürk, A. (2014). Fen bilgisi öğretmen adaylarının mikro-öğretim yöntemini uygulamaları: Bir eylem araştırması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 353-372.
- MEB (2019). *Uygulama öğrencisi değerlendirme formu*, https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_02/26141642_SonuY_DeYerlendirme_Formu.pdf, Erişim Tarihi: 03.03.2021.
- MEB (2020). *Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarında öğretmenlik uygulamasına katılan uygulama öğrencisi hakkında uygulama öğretim üyesi genel değerlendirme formu*, <https://uod.meb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 03.03.2021.
- Mergler, A. G. & Tangen, D. (2010). Using microteaching to enhance teacher efficacy in preservice teachers. *Teaching Education*, 21(2), 199-210.
- Ocak, G. (2011). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özerbaş, M. A. & Arslangilay, A. S. (2015). *Öğretim ilke ve yöntemleri* (Ed. Özkan, U. B. (2021). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Peker, M. (2009). Genişletilmiş mikro öğretim yaşantıları hakkında matematik öğretmeni adaylarının görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 353-376.
- S. Güven & M. A. Özerbaş), *Öğretim teknikleri* (ss. 285-334). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Sarı, Y., Sakal, M. & Deniz, S. (2005). *Okul öncesi öğretmen yetiştirmede mikro öğretim yönteminin etkililiği*, Gaziantep: Akademik Bilişim 2005 Konferansı.

- Semerci, Ç. (2011). Mikro öğretim uygulamalarının çok-yüzeyle rasch ölçme modeli ile analizi, *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 14-25.
- Sevim, S. (2013). Mikro-öğretim uygulamasının öğretmen adayları gözüyle değerlendirilmesi. *Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (21), 303-313.
- Sönmez, V. (2007). *Program geliştirmede öğretmen elkitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sünbül, A. M. (2011). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Şahan, H. H. & Küçüköğlü, A. (2021). *Kuramdan uygulamaya mikro öğretim*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Taşpınar, M. (2012). *Kuramdan uygulamaya öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Elhan Kitap Yayın Dağ.
- Tok, Ş. (2012). Öğretim ilke ve yöntemleri (Ed: A. Doğanay), *Etkili öğretim için yöntem ve teknikleri* (ss. 161-237). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Yeşilyurt E. (2009). Öğretmenlerin sahip oldukları niteliklere yönelik algıları (Elazığ ili örneği). *Milli Eğitim*, 38(183), 169-189.
- Yeşilyurt, E. (2010). *Öğretmenlik uygulaması öğretim programının standart temelli ve ihtiyaca cevap verici modeller ışığında değerlendirilmesi*. Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeşilyurt, E. (2019a). Kuramsal temelleri açısından öğretim stratejilerinin temel özellikleri: Bir derleme çalışması, *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 57-78.
- Yeşilyurt, E. (2019b). Öğretim durumları modeli: Kuramsal temelleri bağlamında kapsamlı bir derleme çalışması. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14(5), 2767-2785.
- Yeşilyurt, E. (2020a). Öğretmenin pusulası: Genel öğretim ilkeleri. *Ekev Akademi Dergisi*, 24(83), 263-288.
- Yeşilyurt, E. (2020b). Tam öğrenme yaklaşımı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 1548-1580.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3173-3190

The Analysis of the Validity of the Phillips Curve
in Turkey via the Fourier Cointegration and
Causality Tests

Türkiye’de Phillips Eğrisi’nin Geçerliliğinin Fourier
Eşbütünleşme ve Fourier Nedensellik Testleri ile
Analizi

Video Link: <https://youtu.be/kzdMewacvkM>

Şaduman YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Asst. Prof., Bayburt University, Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Department of Economics

sayildiz@bayburt.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-9990-0628

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 17.04.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 06.12.2021
Yayın Tarihi / Published : 20.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : Oktober-November-December

Atıf/Cite as: Yıldız, Ş. (2021). The Analysis of the Validity of the Phillips Curve in Turkey via the Fourier Cointegration and Causality Tests . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3173-3190 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/918514>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Türkiye’de Phillips Eğrisi’nin Geçerliliğinin Fourier Eşbütünleşme ve Fourier Nedensellik Testleri ile Analizi

Öz

Bir ülke ekonomisinin en önemli başarı ölçütleri arasında enflasyon ve işsizlik göstergeleri yer almaktadır. Nitekim enflasyon ve işsizlik oranlarının artması ülkelerin refah düzeylerini azalttığı için politika yapıcılar hem enflasyonun hem de işsizliğin düşük düzeylerde kalmasını amaçlamakta ve bu doğrultuda para ve maliye politikalarını yapmaktadırlar. Makroekonomi literatüründe enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkiyi ortaya koyan Phillips Eğrisi’ne göre, enflasyon arttığı zaman işsizlik azalırken enflasyon azalırken ise işsizlik artmakta yani enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda ekonomide Phillips eğrisinin geçerli olması durumunda uygulanacak politikalar ile hem enflasyona hem de işsizliğe aynı anda çözüm bulmak mümkün olmamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de 2006:01 – 2020: 11 dönemi için en önemli ekonomik sorunlar arasında yer alan enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkiyi araştırarak Phillips eğrisinin geçerli olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Fourier ADF ve Fourier KPSS analizleri yapılarak ele alınan değişkenlerin düzeyde durağan olmadıkları ve birinci farklarında durağan oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra yapılan Fourier eşbütünleşme analizi ile değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olmadığı belirlenmiştir. Son olarak Single Fourier-Frequency Toda & Yamamoto nedensellik analizi yapılarak değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan nedensellik analizi sonuçlara göre, hem enflasyondan işsizliğe hem de işsizlikten enflasyona doğru nedensellik ilişkisi olmadığı görülmüş olup enflasyondaki değişimlerin işsizlik üzerinde ve işsizlikteki değişimlerin ise enflasyon üzerinde kısa dönemde etkili olmadığı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda enflasyon ile işsizlik arasında ters yönlü ilişki olduğunu ileri süren Phillips eğrisinin Türkiye için ele alınan dönem ve yapılan analizler çerçevesinde geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, İşsizlik, Phillips Eğrisi, Fourier Durağanlık, Fourier Eşbütünleşme, Fourier Nedensellik.

The Analysis of the Validity of the Phillips Curve in Turkey via the Fourier Cointegration and Causality Tests

Abstract

Inflation and unemployment indicators are among the most significant success criteria of a country’s economy. Thus, since the increase in inflation and unemployment rates decreases the welfare levels of countries,

policymakers aim to keep both inflation and unemployment at low levels and establish their monetary and fiscal policies accordingly. According to the Phillips curve, which reveals the correlation between inflation and unemployment in the macroeconomic literature, an increase in inflation leads to a decrease in unemployment, and while inflation decreases, unemployment increases, which indicates an inverse correlation between inflation and unemployment. In this respect, it is not possible to find a solution for both inflation and unemployment simultaneously with the policies to be implemented if the Phillips curve is valid in the economy.

This study aims to reveal whether the Phillips curve is valid or not by investigating the correlation between inflation and unemployment, which were among the most important economic problems within the 2006:01 – 2020:11 period in Turkey. In line with this purpose, the Fourier ADF and Fourier KPSS analyses were carried out first, and it was concluded that the relevant variables were not stationary at the level, and they were stationary in their first differences. With the Fourier cointegration analysis conducted later, no long-run correlations between the variables were determined. Finally, the Single Fourier-Frequency Toda & Yamamoto causality analysis was carried out, and it was attempted to reveal whether there was a short-run correlation between the variables. According to the results of the causality analysis, no causality correlations were observed both from inf to unemp and from unemp to inf, and it was revealed that changes in inflation did not influence unemployment, and changes in unemployment did not influence inflation in the short run. In this context, it was concluded that the Phillips curve, suggesting an inverse correlation between inflation and unemployment, was not valid for Turkey within the framework of the period considered and the analyses performed.

Keywords: Inflation, Unemployment, The Phillips Curve, Fourier Stationarity, Fourier Cointegration, Fourier Causality.

Introduction

Unemployment leads to the loss of production, welfare and income, and as a result, economic effects such as economic contraction while also resulting in social effects including psychological problems, the loss of the social environment, intrafamily disturbance, violence, an increase in crime rates, and suicide (Altay et al., 2011:19). Inflation, on the other hand, causes inequity in income distribution by making the rich richer and the poor poorer. Meanwhile, inflation also has negative effects on investments, savings, public expenditures, public revenues, consumption expenditures, and foreign trade. In this context, every country aims to achieve domestic stability, which is among the most important problems of the countries' economies, by keeping their inflation and unemployment rates at low levels.

Hence, numerous studies have been carried out to reveal whether there is a correlation between inflation and unemployment in terms of the countries' stability. The most significant of these studies is the Phillips curve, which indicates an inverse correlation between inflation and unemployment. If the Phillips curve is valid in an economy, it will not be possible to decrease inflation and unemployment at the same time with policies. Thus, it is necessary to determine well whether the Phillips curve, which reveals the correlation between inflation and unemployment, is valid in the economy to decide on the right economic policies. The Fourier approach is a method that has recently started to be employed in studies. In this context, it was attempted to contribute to the literature by using the Fourier approach in this study.

In this study, the development process of the Phillips curve analysis, which demonstrates the correlation between inflation and unemployment, was first addressed. Then, the studies conducted on the validity of the Phillips curve in Turkey were briefly summarized. Finally, an econometric analysis was performed to show whether the Phillips curve was valid in Turkey for the period of 2006:01 – 2020:11.

The Development Process of the Phillips Curve Analysis

The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom (1861-1957) entitled was conducted by Alban Williams Housego Phillips in 1958. In this study, which attracted the attention of many economists, the presence of an inverse and non-linear balanced correlation between unemployment and money wage rates was suggested, and it was asserted that the money wage increase rate increased as the unemployment rate decreased, and the money wage increase rate decreased as the unemployment rate increased. Moreover, Phillips claimed that employers would have to increase wages to be able to keep the current workers and employ new workers as a result of the increase in demand (Phillips, 1958). Afterward, in 1960, Phillips' analysis was turned into a curve revealing the correlation between inflation and unemployment by Robert Solow and Paul Samuelson and built on a theoretical ground (Akiş, 2020: 406). With the Phillips curve, it is expressed that the policies to be implemented to achieve price stability by decreasing inflation will increase unemployment, while the policies to be implemented to decrease unemployment will increase inflation. In this context, there is a trade-off between inflation and unemployment according to the Phillips curve.

Whether the Phillips curve was valid or not was also investigated by the Monetarist, New Classical and New Keynesian schools that appeared later, and various contributions were made in different dimensions. Accordingly, the Monetarist economists M. Friedman and E. S. Phelps included the

expectations in the Phillips curve and developed the Phillips curve with the addition of adaptive expectations, and defined the inflation expectation as the weighted average of the past period's dynamic inflation rates. According to the Monetarist economists, economic decision-making units form their future inflation expectations considering the past inflation rates. Indeed, the shape of the Phillips curve differs in the short and long run depending on the difference in the real and expected inflation rates. The Monetarists, who brought the 'short and long run' distinction to the Phillips curve, claim that there is a negative correlation between inflation and unemployment in the short run, and therefore the Phillips curve is valid while suggesting no permanent correlations between inflation and unemployment in the long run. In this context, the Monetarists argue that there is a Phillips curve parallel to the perpendicular axis in the long run, in other words, there is a natural unemployment rate independent of the inflation rate; therefore, the Phillips curve is invalid. According to the Monetarists, the policies to be implemented to decrease unemployment will work in the short run, but not in the long run, and these policies will accelerate inflation. In this case, according to the Monetarists, politicians will not prefer between inflation and unemployment but between the natural unemployment rate and higher and lower inflation rates (Erdil Şahin, 2019: 65).

The assumption of adaptive expectations used to claim that individuals could be deceived continuously and systematically in their expectations. However, the New Classical economist Robert E. Lucas asserts that economic decision-making units learn from their previous mistakes and will not make systematic mistakes continuously by accepting the assumption of rational expectations developed by the New Classical economist J. Muth. In this context, Lucas included the assumption of rational expectations in the Phillips curve approach suggested by the Monetarists (Akkuş, 2012: 124-125).

A different perspective was brought to the Phillips curve with the inclusion of the NAIRU and hysteria hypothesis concepts in the Phillips curve by the New Keynesian economists. According to these economists, if the NAIRU, which refers to the non-accelerating inflation rate of unemployment, is lower than the current unemployment rate, inflation tends to decrease. If the NAIRU is higher than the current unemployment rate, then the inflation rate tends to increase (Tobin, 1980:24-25; Gül et al., 2014).

Literature Review

One of the most important discussions in the macroeconomic literature is whether the Phillips curve, which reveals the correlation between inflation and unemployment, is valid or not because the validity of the Phillips curve has been discussed for years and is still discussed. Whether the Phillips curve analysis is valid or not will guide policymakers in decision-making.

Indeed, many applied studies have been conducted on this subject in the literature at both national and international levels. In this section of the study, the studies on Turkey are summarized first, and then international studies on other countries are reviewed.

Since the methods used in the studies on Turkey and the study periods addressed were different from each other, it was concluded that the Phillips curve was valid in some of these studies and invalid in others. Hence, it can be asserted that there is no empirical consensus on whether the Phillips curve is valid or not in Turkey. Accordingly, the Phillips curve was found valid for Turkey by Arabacı and Eryiğit (2012) using the threshold regression model for the 1991-2010 period, by Ali and Altıntaş (2015) using the linear regression analysis for the 2000-2014 period, by Göçer (2016) using econometric methods with structural breaks for the 2005-2015 period, by Öztürk and Emek (2016) using cointegration analysis for the 1997-2006 period, by Alper (2017) using the ARDL limit test for the 1987-2016 period, by Maden et al. (2018) using the Engle-Granger cointegration method and error correction model for the 1980-2016 period, by Dereli (2019) using the ARDL limit test for the 1988-2017 period, by Erdil Şahin (2019) using the Johansen cointegration test and vector error correction model for the 2005-2018 period, by Akiş (2020) using the Johansen cointegration analysis and vector error correction model for the 2005-2020 period, and by Özer (2020) using the Fourier approach for the 2006-2017 period. On the other hand, the Phillips curve was found invalid for Turkey by Kuştepli (2005) using regression analysis for the 1980-2003 period, by Önder (2006) using the multiple structural break model and Markov-switching model for the 1987-2004 period, by Çatık et al. (2008) using the ARDL model for the 1996-2007 period, by Mangır and Erdoğan (2012) using regression analysis and Granger causality analysis for the 1990-2011 period, by Tabar and Çetin (2016) using cointegration analyses for the 2003-2016 period, by Özçelik and Uslu (2017) using the Johansen cointegration analysis, VAR analysis, and Granger causality analysis for the 2007-2014 period, by Petek and Aysu (2017) using cointegration analysis, VAR analysis, and Granger causality analysis for the 1980-2015 period, by Karacan (2018) using Granger causality analysis, cointegration test, and error correction model for the 2005-2018 period, and by Yılmaz et al. (2019) using the Markov-switching model, Johansen cointegration analysis, Engle-Granger causality analysis, and error correction model for the 2010-2017 period.

Upon reviewing the international literature on the validity of the Phillips curve, it is observed that numerous studies have been conducted in different countries and different periods. The Phillips curve was found valid by Tajra (1999) using OLS analysis for Brazil for the 1994 – 1999 period, by Kichian (2001) using the time-varying method for Canada for the 1972-1999 period,

by Turner and Benavides (2001) using the OLS method for Mexico for the 1980-1999 period, by Bhattarai (2004) using panel data analysis for OECD countries for the 1998-2002 period, by De Veirman (2007) using the Kalman filtering method for Japan for the 1998-2002 period, by Furuoka (2007) using the error correction model for Malaysia for the 1973-2004 period, by Gaiotti (2010) using panel data analysis for Italy for the 1988-2005 period, by Eita and Ashipala (2010) using the Engle-Granger cointegration analysis for Namibia for the 1971-2007 period, by Singh et al. (2010) using the Kalman filtering method for India for the 1997-2009 period, by Dritsaki and Dritsaki (2012) using the cointegration test, vector error correction model, and impulse response functions for Greece for the 1980-2010 period, by Haider and Dutta (2012) using the OLS method for Bangladesh for the 1987-2009 period, by Daly and Hobjin (2014) using the simulation method for the USA for the 1986-2012 period, by Samanhyia (2014) using the OLS method for Ghana for the 1970-2012 period, by Adebowale (2015) using the vector error correction model and Granger causality analysis for Nigeria for the 1977-2013 period, by Kasseh (2018) using the OLS method for Gambia for the 1991-2015 period, by Mangnejo et al. (2020) using Granger causality analysis for Pakistan for the 1991-2015 period, and by Sköld and Tesfay (2020) using regression analysis for Sweden for the 1996-2019 period. On the other hand, the Phillips curve was found invalid by Nwala (2003) using the OLS method for the USA for the 1993-2000 period, by Ogbokor (2005) using the OLS method for Namibia for the 1991-2005 period, by Russell and Banerje (2008) using the GMM method for the USA for the 1952-2004 period, by Ormerod et al. (2009) using the fuzzy clustering technique for the USA, the UK, and Germany for the 1871-2009 period, by Herman (2010) using the correlation approach for Romania for the 1990-2009 period, by Elliot (2015) using the OLS method for Ghana for the 1970-2013 period, and by Orji et al. (2015) using the OLS method, augmented Engle-Granger cointegration test, and error correction model for Nigeria for the 1970-2011 period.

Econometric Analysis

This section of the study includes the data and variables, implementation method, unit root tests of the series, Fourier cointegration analysis, and Single Fourier-Frequency Toda & Yamamoto causality analysis.

Data and Variables

In this study, an econometric analysis was conducted with the monthly time series data for the period of 2006-2020 to investigate the correlation between inflation and unemployment in Turkey. The transition of the Central Bank to open economy inflation targeting in Turkey in 2006 influenced the determination of the analysis period in this study. The variables addressed in the study are summarized in Table 1.

Table 1: Data Set

Variables	Description of the Variable	Source
inf	Inflation rate (% change according to the same month of the previous year)	TURKSTAT
unemp	Seasonal and calendar-adjusted unemployment rate (%)	TURKSTAT

The letter “d” used at the beginning of the variable symbols in the econometric analysis section of the study means that the difference has been taken for the relevant variable.

Method

In this study, the Fourier estimation method, which has started to be used in the economy literature recently, was used in the analyses. Whether the variables in the study contained unit roots was investigated by the Fourier ADF (Fourier Augmented Dickey-Fuller) and Fourier KPSS (Fourier Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) unit root tests. The long-run correlation between the variables addressed later was revealed with the Fourier cointegration analysis. Finally, the Single Fourier-Frequency Toda & Yamamoto causality analysis was carried out to determine the short-run correlation between the variables. To conduct the aforementioned analyses, the GAUSS 19.1 econometric analysis software was used.

The Fourier ADF and Fourier KPSS Unit Root Tests

The addressed data need to be stationary to accurately demonstrate whether a cointegration correlation exists between the variables, to obtain significant correlations between the variables, and to eliminate the spurious regression correlation. In line with this, the stationarity levels of the data were first investigated with the Fourier ADF and Fourier KPSS stationarity tests in the study, which addressed a constant model.

Table 2: Fourier ADF Unit Root Test Statistics

	Variables			
	inf	d(inf)	unemp	d(unemp)
Fourier ADF Test Statistics	-2.415	-5.530***	-2.386	-5.355 ***
Unit Root Status	Available	Not available	Available	Not available
Critical Values Belonging to the “inf and unemp” Variables		1%	5%	10%
		-4.370	-3.780	-3.470
Critical Values Belonging to the “dinf and dunemp” Variables		-3.740	-3.060	-2.720

In the addressed constant model, the lag values for the variables were determined considering the Akaike Information Criterion (AIC), and the maximum lag length was selected as 12. Varm=2 was taken as the long-run consistent variance estimator. *** express significance at the levels of 1%, respectively.

In Table 2, the results of the Fourier ADF unit root test are presented. According to this test, the inf and unemp variables contain unit roots for the level values, whereas they are stationary in their first differences.

Table 3: Statistics for the Fourier KPSS Stationarity Test

Variable	KPSS Test Statistics	Critical Values			Stationarity State
		10%	5%	1%	
inf	0.230**	0.132	0.172	0.270	Non- stationary
d(inf)	0.053***	0.339	0.448	0.718	Stationary
unemp	1.072	0.339	0.448	0.718	Non- stationary
d(unemp)	0.079***	0.339	0.448	0.718	Stationary

In the addressed constant model, the lag values for the variables were determined considering the Akaike Information Criterion (AIC), and the maximum lag length was selected as 12. Varm=2 was taken as the long-run consistent variance estimator. ** and *** express significance at the levels of 5% and 1%, respectively.

In Table 3, the results of the Fourier KPSS stationarity test are presented for the variables addressed. The results of the test show that the inf and unemp variables are stationary in their first differences, in other words, at I(1).

Accordingly, both the Fourier ADF and the Fourier KPSS stationarity tests indicate that inflation and unemployment data are stationary at I(1). Since the addressed data were stationary in the first degree, whether a long-run correlation existed between these variables was investigated via the Fourier cointegration analysis.

In Figure 1 below, the Fourier graphs are given for the inf and unemp variables. In these graphs, the Fourier estimations are accurate since long-run fluctuations were obtained regarding the data. Furthermore, the results achieved for frequency 1 were better; therefore, frequency 1 was considered in the Fourier graphs.

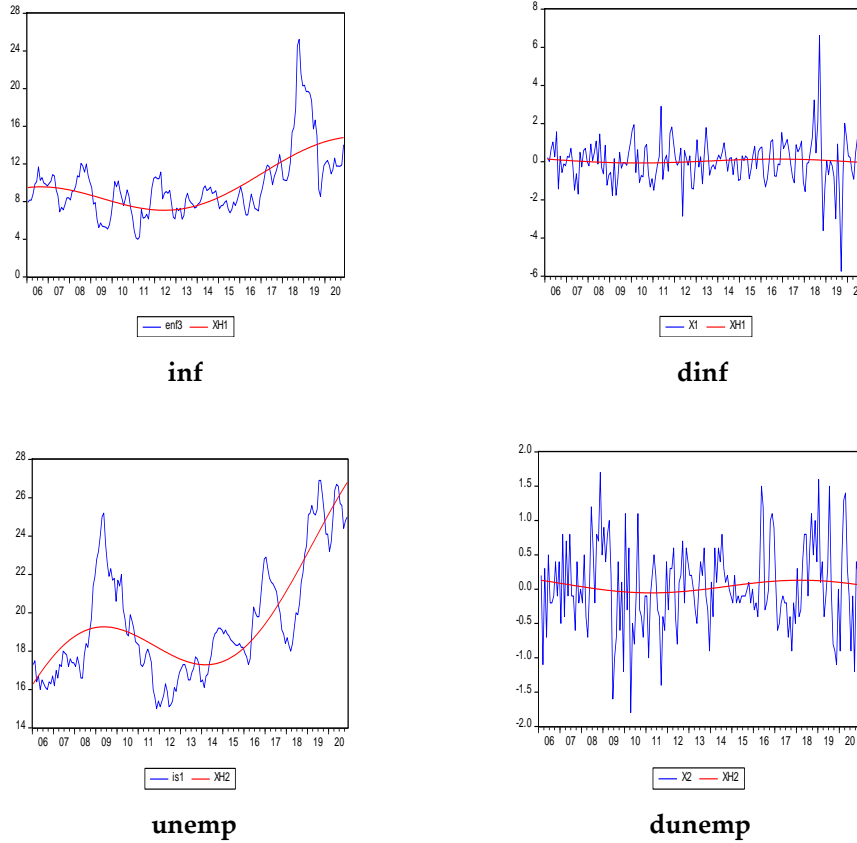

Figure 1. Variables and Fourier Functions

The Fourier Cointegration Analysis

Since both *inf* and *unemp* variables are $I(1)$, it should be investigated whether there is a cointegration correlation between these variables. To this end, the Fourier cointegration analysis, which was developed by Tsong et al. (2016) and provided the cointegration correlation for the level shift model, was applied. In the analyses, *inf* was taken as the dependent variable first, and the presence of a cointegration correlation between the *inf* and *unemp* variables was investigated.

Table 4: Results Obtained for the Fourier Cointegration Test When *inf* was Taken as the Dependent Variable

	Frequency	Statistics Obtained for the Fourier Cointegration Test	F-Statistics	Cointegration Status
CIols	1	0.136**	30.093	No cointegration.
CIdols	1	0.142**	20.260	No cointegration.
Critical Values				
1%		5%		10%
0.198		0.124		0.095

Lag values for the variables were selected according to the Akaike Information Criterion (AIC), and the maximum lag length was determined as 12. $\text{Varm}=2$ was taken as the long-run consistent variance estimator. ** indicates a significance level of 5%.

Table 4 presents the results of the cointegration test. Hypothesis H_0 was rejected for both CIols and CIdols test results. Therefore, no cointegration correlation exists between the *inf* and *unemp* variables according to the results obtained. This result shows that no long-run correlation existed between inflation and unemployment, and a sudden change in unemployment did not affect inflation in the long run in Turkey for the period of 2006:01 - 2020:11.

Later, *unemp* was taken as the dependent variable, and the presence of a cointegration correlation between *unemp* and *inf* was investigated.

Table 5: Results Obtained for the Fourier Cointegration Test When unemp was Taken as the Dependent Variable

	Frequency	Statistics Obtained for the Fourier Cointegration Test	F-Statistics	Cointegration Status
CIols	1	0.584***	13.814	No cointegration.
CIdols	1	0.339***	8.067	No cointegration.
Critical Values				
	1%	5%	10%	
	0.198	0.124	0.095	

Lag values for the variables were selected according to the Akaike Information Criterion (AIC), and the maximum lag length was determined as 12. Varm=2 was taken as the long-run consistent variance estimator. *** indicates a significance level of 1%.

Table 5 presents the results of the cointegration test. Hypothesis Ho was rejected for both CIols and CIdols test results. Therefore, no cointegration correlation exists between the unemp and inf variables according to the results obtained. This result demonstrates that no long-run correlation existed between unemployment and inflation, and a sudden change in inflation did not affect unemployment in the long run in Turkey for the period of 2006:01 - 2020:11.

Single Fourier-Frequency Toda & Yamamoto Causality Test Results

To investigate whether there was a causality correlation between the inf and unemp variables in the study, the Single Fourier-Frequency Toda & Yamamoto causality analysis was carried out, and the test results are presented in Table 6.

Table 6: Results for the Single Fourier-Frequency Toda & Yamamoto Causality Test

	Wald's Statistical Value	Asym. P - Value	Lag	Frekans
inf → unemp	7.212	0.125	4.000	1.000
unemp → inf	7.194	0.126	4.000	1.000

Interpretations were made by considering the asymptotic p-values since the number of observations was higher than 50.

The results in Table 6 show that there is no causality correlation both from inf to unemp and from unemp to inf. In this respect, changes in inflation do not have any effect on unemployment, and changes in unemployment do not have any effect on inflation in the short run.

Conclusion and Discussion

Inflation and unemployment issues, which lead to many negative effects in both economic and social terms, are of particular concern to all the developed and developing countries because positive or negative changes in these indicators influence a country's economy. Thus, low inflation and unemployment rates are among the most important criteria of a country's economic success. However, it may not always be possible to decrease inflation and unemployment rates at the same time. In this context, high inflation and unemployment rates are significant economic problems that many countries need to solve. To solve these problems, policymakers implement different policies. However, the contractionary policies implemented to decrease the inflation rate may cause an increase in the unemployment rate or expansionary policies implemented to decrease unemployment may increase inflation if the Phillips curve, which suggests an inverse correlation between inflation and unemployment, is valid in an economy. Accordingly, both inflation and unemployment rates cannot be decreased together with the policies implemented in an economy where the Phillips curve is valid. However, if the Phillips curve is not valid, the policies to be implemented to decrease the inflation rate will not increase the unemployment rate, and the policies to be implemented to decrease the unemployment rate will not increase inflation. Therefore, in an economy in which the Phillips curve is not valid, policies that will both ensure price stability and decrease the unemployment rate can be implemented simultaneously. It is necessary to accurately determine the causes of the emerging inflation and unemployment so that the success rate of these policies can increase.

To investigate the long-run correlation between inflation and unemployment using the monthly time series data in Turkey for the period of 2006:01 - 2020:11, the Fourier cointegration analysis was conducted in consideration of

the structural breaks. Within this scope, first, the Fourier ADF and the Fourier KPSS analyses were carried out, and it was concluded that the variables were not stationary at the level, and they were stationary in their first differences. With the Fourier cointegration analysis conducted later, it was revealed that no long-run correlations existed between the variables. Finally, the Single Fourier-Frequency Toda & Yamamoto causality analysis was conducted, and it was attempted to reveal whether a short-run correlation existed between the variables. According to the results of the causality analysis, no causality correlations were observed both from inf to unemp and from unemp to inf. In this respect, changes in inflation do not have any effect on unemployment, and changes in unemployment do not have any effect on inflation in the short run.

Some of the studies conducted to reveal whether the Phillips curve was valid in Turkey reached the conclusion that the Phillips curve was valid, whereas others concluded that the Phillips curve was invalid. The reason for obtaining different results in these studies is that the methods employed in the analyses and the study periods addressed differed from each other. As a result, this study has also concluded that the Phillips curve is invalid for Turkey in line with the period addressed and analyses conducted. This conclusion is similar to the conclusions reached in the studies carried out by Kuştepe (2005), Önder (2006), Çatık et al. (2008), Mangır and Erdoğan (2012), Tabar and Çetin (2016), Özçelik and Uslu (2017), Petek and Aysu (2017), Karacan (2018), and Yılmaz et al. (2019).

In this study, the absence of a correlation between inflation and unemployment means that no increase occurs in unemployment when a policy is conducted to achieve price stability or the policies to be made to decrease the unemployment rate will not cause an increase in inflation. Policymakers are recommended to make the policies by considering the absence of a correlation between inflation and unemployment. Thus, policies to be implemented for preventing inflation and unemployment will contribute to ensuring economic stability. In this regard, structural reforms should be given importance to decrease inflation and unemployment rates.

References

- Adebowale, K. B. (2015). "The Relationship Between Inflation and Unemployment in Nigeria". Master of Science in Economics, Eastern Mediterranean University, Gazimağusa, North Cyprus:1- 60.
- Akiş, E. (2020). "The Relationship Between Inflation and Unemployment in Turkey (2005 – 2020)". Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute, (49), 403-420.
- Akkuş, G. E. (2012). "Phillips Curve: Inflation-Unemployment Trade – off: A Theoretical Examination". Istanbul Journal of Economics, 62 (2), 99-151.

- Ali, B. and Altıntaş, T. (2015). "Time Series Analysis: A Case Study on Forecasting Turkey's Inflation and Unemployment". *Journal of Anadolu Bil Vocational School of Higher Education*, 39, 67-75.
- Alper, F. Ö. (2017). "Relationship Between Inflation and Unemployment: The ARDL Bound Testing Approach for Turkey". *Journal of International Trade and Economic Researches*, 1 (2), 71-80.
- Altay, B., Tuğcu, C. T. and Topçu, M. (2011). "The Causality Between Unemployment Rate and Inflation Rate: The G8 Countries Case Study". *Afyon Kocatepe University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 8 (2), 1-26.
- Arabacı, Ö. and Eryiğit, K. Y. (2012). "A Threshold Regression Estimation of Phillips Curve: Turkey Case". *Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 7, 29-47.
- Bhattacharai, K. (2004). "Unemployment-Inflation Trade-offs in OECD Countries: Lessons from Panel Data and Theories of Unemployment", (12) (PDF) Unemployment-inflation Trade-offs in OECD Countries: Lessons from Panel data and Theories of Unemployment (researchgate.net).
- Çatık A. N., Martin, C. and Önder, A. Ö. (2008). "Relative Price Variability and the Philips Curve: Evidence from Turkey". Working Papers 0807.
- Daly, M. C. and Hobijn, B. (2014). "Downward Nominal Wage Rigidities Bend the Phillips Curve". Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper Series, 1-47.
- Dereli, D. D. (2019). "The Relationship Between Inflation and Unemployment in Turkey: An ARDL Bounds Testing Approach". *Kırklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 8 (2), 246-257.
- De Veirman, E. (2007). "Which Nonlinearity in the Phillips Curve? The Absence of Accelerating Deflation in Japan", <https://www.rbnz.govt.nz/-/media/ReserveBank/Files/Publications/Discussion%20papers/2007/dp07-14.pdf>.
- Dritsaki, C. and Dritsaki, M. (2012). "Inflation, Unemployment and the NAIRU in Greece". *Procedia Economics and Finance*, 1, 118-127.
- Eita, J. H. and Ashipala, J. M. (2010). "The Determinants of Unemployment in Namibia". *International Journal of Business and Management*, 5(10), 92 – 104.
- Elliot, B. (2015). "The Relationship Between Inflation and Unemployment in Ghana: Analysis of the Philips Curve". *African Journal of Economic Review*, 3(2), 117-124.

- Erdil Şahin, B. (2019). "Analysis of The Relationship Between Inflation and Unemployment in Turkey Via Vector Error Correction Model". *Journal of Financial Solution*, 29 (152), 63-75.
- Furuoka, F. (2007). "Does the Phillips Curve Really Exist? New Empirical Evidence from Malaysia for the Period 1975-2004". *Economic Bulletin*, 5 (16), 1-14.
- Gaiotti, E. (2010). "Has Globalization Changed the Phillips Curve? Firm-Level Evidence on the Effect of Activity on Prices", <https://www.ijcb.org/journal/ijcb10q1a3.pdf>.
- Göçer, İ. (2016). "Phillips Curve Theory is Valid in Turkey? An Econometric Analysis with Structurel Break". *Journal of Aydın Faculty of Economics*, 1 (1), 50-62.
- Gül, E., Kamacı, A. and Konya, S. (2014). "The Causal Relationship Between Inflation and Unemployment: A Panel Cointegration and Causality Analysis". In *International Conference on Eurasian Economies (Vol. 1)*.
- Haider, M. Z. and Dutta, C. B. (2012). "Inflation–Unemployment Trade-off: Evidence from Bangladesh Economy". *Asia-Pacific Journal of Management Research and Innovation*, 8(3), 227-237.
- Herman, E. (2010). "Inflation and Unemployment in the Romanian Economy", <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2009-43>.
- Karacan, R. (2018). "Phillips Curve Approach to Causality Between Inflation and Unemployment in Turkey". *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 4 (10), 242-249.
- Kasseh, P. A. (2018). "The Relation Between Inflation and Unemployment in the Gambia: Analysis of the Philips Curve". *Journal of Global Economics*, 6(02), 6-12.
- Kichian, M. (2001). "On the Nature and the Stability of the Canadian Phillips Curve". *Bank of Canada Working Paper*. (2001 – 4).
- Kuştepelı, Y. (2005). "A Comprehensive Short-run Analysis of a (Possible) Turkish Phillips Curve". *Applied Economics*, 37, 581-591.
- Maden, S. I., Baykul, A. and Akgün, E. (2018). "Analysis of Relationship Between Inflation and Unemployment by Time Series After 1980 in Turkey". *The Journal of Kesit Academy*, 13, 53-63.
- Mangır, F. and Erdoğan, S. (2012). "The Relationship Between Inflation and Unemployment in Turkey (1990-2011)". *Finance, Politics and Economic Reviews*, 49, 77-98.

- Mangnejo, G. M., Mahar, S. W. and Ahmed, B. (2020). "Inflation and Unemployment in Pakistan: An Empirical Analysis". *Pakistan Social Sciences Review*, 4(2), 306-318.
- Nwala K. (2003). "Is There Still an Unemployment and Inflation Trade-off". *International Advances in Economic Research*, 2003.
- Ogbokor, A. C. (2005). "The Applicability of the Short-run Phillips Curve to Namibia". *Journal of Social Sciences*, 1 (4): 243-245.
- Orji, A., Anthony-Orji, O. I. and Okafor, J. C. (2015). "Inflation and Unemployment Nexus In Nigeria: Another Test of The Phillip's Curve", *Asian Economic and Financial Review*, 5(5), 766-778.
- Ormerod, P., Rosewell, B. and Phelps P. (2009). "Inflation/Unemployment Regimes and the Instability of the Phillips Curve". *Economics, Discussion Paper, No.43*,
https://www.researchgate.net/publication/46457959_InflationUnemployment_Regimes_and_the_Instability_of_the_Phillips_Curve/link/0e60be81f0c493afa4b15544/download.
- Önder, A. Ö. (2006). "The Stability of the Turkish Phillips Curve and Alternative Regime Shifting Models". *Ege University Working Papers in Economics 2006, Working Paper No: 06/02*.
- Özçelik, Ö. and Uslu, N. (2017). "Analysis of Relationship Among Economic Growth, Unemployment and Inflation by VAR Model: The Case of Turkey (2007 - 2014)". *Ekev Journal of Academy*, 69, 31-51.
- Özer, M. O. (2020). "Analysis of the Long-Term Relationship Between Inflation and Unemployment Rates in Turkey: Fourier Approach to Phillips Curve". *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, 39, 179-192.
- Öztürk, S. and Emek, M. L. (2016). "Phillips Curve Analysis for Turkey by April and October Datas Belong the Years Between 1997-2006". *Balkan Journal of Social Sciences*, 5, 64-74.
- Petek, A. and Aysu, Y. (2017). "Phillips Curve: Turkey Case (1980-2015)". *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 7, 53-64.
- Phillips, A.W. (1958). "The Relation Between Unemployment and The Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom: 1861-1957". *Economica*, 25, 283-299.
- Russell, B. and Banerjee, A. (2008). "The Long-Run Phillips Curve and NonStationary Inflation". *Journal of Macroeconomics*, 30, 1792-1815.
- Samanhyia, S. (2014). "The Expectations - Augmented Philips Curve Evidence from Ghana". *International Journal of Economics, Commerce and Management*, II(11), 1-21.

Singh, B. K., Kanakaraj, A. and Sridevi, T. O. (2010). "Revisiting the Empirical Existence of the Phillips Curve for India". MPRA Munich Personal RePEc Archive, MPRA Paper No. 31793.

Sköld, E. and Tesfay, K. (2020). "The Relationship Between Inflation and Unemployment in Sweden, <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1438547/FULLTEXT01.pdf>.

Tabar, Ç. and Çetin, I. K. (2016). "Phillips Curve Analysis in the Case of Turkey". Journal of Life Economics, 3 (4): 79-100.

Tajra, H.F. (1999). "The Phillips Curve in Brazilian Economy after Real Plan". The George Washington University, The Minerva Program, 8-45, <http://www.gwu.edu/~ibi/minerva/Fall1999/Tajra.Haroldo.pdf>.

Tobin, J. (1980). "Stabilization Policy Ten Years After". Brookings Papers on Economic Activity, No: 1, 19-71.

Turner, P. and Benavides, G. (2001). "The Demand for Money and Inflation in Mexico 1980-1999: Implications for Stability and Real Seigniorage Revenues". Applied Economics Letters, 8, 775-778.

Yılmaz, F., Şeker, O. and Pektaş, E. (2019). "Testing the Validity of the Phillips Curve for Turkey with Vector Autoregressive and Markov Switching Models on the Basis of Inflation and Unemployment". International Conference on Eurasian Economies 2019.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3191-3218

**21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Fen Eğitiminin
Bugünü ve Geleceği: Türkiye Perspektifinde Bir Analiz**

Present and Future of Science Education in the Context of
21st Century Skills: An Analysis from the Perspective of
Turkey

Video Link: <https://youtu.be/GmlRYKhVjPY>

Sema AYDIN CERAN

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi/Temel Eğitim Bölümü

**Asst. Prof., Selçuk University, Faculty of Education/Primary Education
Department**

sema.aydinceran@selcuk.edu.tr / Orcid ID: 0000-0001-6847-2766

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 04.04.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 31.10.2021
Yayın Tarihi / Published : 21.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Aydın Ceran, S. (2021). 21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Fen Eğitiminin Bugünü ve Geleceği: Türkiye Perspektifinde Bir Analiz . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3191-3218 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/908645>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Fen Eğitiminin Bugünü ve Geleceği: Türkiye Perspektifinde Bir Analiz

Öz

Çocukların bilim ve teknolojiye yeni yüzyılın zorluklarının üstesinden gelmeleri, yaşamı anlamak için derinlemesine öğrenmeleri, gerçek yaşam sorunlarını çözmeleri ve toplumda sorumluluk alabilen bireyler olabilmeleri için 21. yüzyıl becerileriyle donatılmış olmaları gerekir. Yeni yüzyılda bireylerden beklenen bu becerileri edindirme noktasında ise eğitim sistemleri hızlı ekonomik ve sosyal değişimlere bireylerin uyumunu sağlamak ve bireyleri henüz keşfedilmemiş bilgi, teknoloji ve geleceğin mesleklerine hazırlamak için etkin bir çaba gösterme gerekliliği ile karşı karşıyadırlar. 21. yüzyıl becerilerini kazandırabilen nitelikli bir eğitimi sağlama ve yenedünya insanını şekillendirmede ise fen eğitiminin rolünü anlamak önem taşımaktadır. Bir alan yazın taraması olan bu çalışma ile küresel düzeyde yayımlanan bilimsel rapor ve araştırmalarda yer alan 21.yüzyıl becerilerini ve bu becerilerin fen eğitimi ile ilişkilerini irdelemek ve Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ile MEB 2023 Vizyon Belgesi'nin 21. yüzyıl becerilerini geliştirmeye yönelik politika ve eylemleri ne ölçüde yansıttığını incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda P21 (Partnership for 21st Century Skills), Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum [WEF]), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]) gibi uluslararası eğitim göstergeleri üzerinden araştırma ve değerlendirmeler yapan kuruluşların 21.yüzyıl beceri çerçeveleri incelenmiş, fen eğitimi ile etkileşimli beceriler tartışılmış ve bu becerilere MEB Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ve MEB 2023 Vizyon Belgesinde ne ölçüde yer verildiği ortaya konmuştur. Daha sonra ulusal ve uluslararası eğitim göstergelerine göre Türkiye'de 21.yüzyıl becerileri çerçevesinde fen eğitiminin bugünkü durumu ele alınmıştır. Çalışma ile 21.yüzyıl'da öne çıkan beceriler, covid-19 pandemisinin becerilerdeki dönüştürücü etkisi ve geleceğin becerilerinin Türkiye Fen Eğitimi politikalarına yansımaları ve uygulamaları hakkında çıkarımlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 21.yüzyıl becerileri, fen eğitimi politikaları, fen öğretimi, ulusal ve uluslararası eğitim göstergeleri, covid-19 pandemisi

Present and Future of Science Education in the Context of 21st Century Skills: An Analysis from the Perspective of Turkey

Abstract

Children need to be equipped with 21st century skills to overcome the challenges of the new century in science and technology, learn deeply to understand life, solve real-life problems, and become individuals who can take responsibility in society. To provide individuals with the skills of the new century education, systems face the necessity of attempting to adapt individuals to rapid economic and social changes and to prepare individuals for yet undiscovered information and technologies, and for the jobs of the future. It is important to understand the role of science education in providing a quality education that can gain 21st century skills and shaping the people of the new world. This study is a literature review. The study aimed to examine the 21st century skills in global scientific reports/researches and their relationship with science education, as well as to reveal the policies and actions of the Ministry of National Education (MoNE) Science Education Curriculum and Turkey's Education Vision 2023 document within the framework of 21st century skills. In line with this purpose, the 21st century skill frameworks of organizations such as the P21 Skills Framework, the World Economic Forum (WEF), and the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), which conduct research at global level, were examined, science education with interactive skills were discussed, and the extent to which these skills were included in the MoNE Science Curriculum/the Vision Document was revealed. Then the current state of science education in Turkey within the framework of the 21st century skills according to national and international education indicators, trending skills in the 21st century, The convertive effect of the pandemic on skills and its reflection on the future of science education and The reflection of skills of the future about Turkey's science education policy and practices were discussed.

Keywords: 21st century skills, science education policies, science teaching, national and international education indicators, covid-19 pandemic

Giriş

“Eğer ayakkabılarınız acıtırса onları temizlemezsınız ya da ayaklarınızı suçlamazsınız, o ayakkabıları çıkarır ve başka bir tane giyersiniz. Eğer sistem çalışmıyorsa oradaki insanları suçlamayın. Onlarla birlikte sistemin çalışması için hareket edin. Doğru koşullarda değişim yapmak için en iyi konuma sahip kişiler, öğrenme kalitesini en fazla etkileyebilen kişilerdir (Robinson, 2020).

Günümüzde yaşamın her alanında başarılı bir bireyin sahip olması gereken becerilerin değiştiğini ve uluslararası alanda eğitim sistemlerinin bu becerileri geliştirmeye dönük bir yapıda evrildiğini görmekteyiz. Bireyin sahip olması gereken becerilerin değişimi ile ise eğitim sistemlerini oluşturan öğelerin misyonunun da değişmesi olağan bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü ve dördüncü sanayi devri Dünya Ekonomik Forumunun (World Economic Forum [WEF]) Geleceğin Okulları Raporunda belirttiği gibi bizi “üretim otomasyonu” ve “soyut değer” kavramları ile tanıştırmıştır (2020a, s.2). Bu kavramlar bize insanın teknoloji ve sanal çalışma ortamlarını bir araya getirerek harmanlaması gerektiğini çağırıştırılmaktadır. Nitekim 2020 yılı başlarında dünyamızın karşı karşıya kaldığı Covid-19 pandemisi eğitimde teknoloji ve sanal ortamları birleştirerek sanal çalışma ortamları oluşturma becerisinin gerekliliğini ve önemini hatırlatmıştır.

Diğer taraftan üretici bir toplumda ihtiyaç duyulan insan özelliklerinde büyük bir değişime öncü olan sanayi devrimleri ile yeniden şekillenen eğitim, günümüzde Eğitim 4.0 kavramı olarak anılmaktadır. WEF (2020a, s.7) dördüncü sanayi devrimi ile ortaya çıkan Eğitim 4.0 kavramını “çocukları işin geleceğine daha iyi hazırlamak, sosyal hareketliliğe giden yolları canlandırmak, üretkenliği artırmak ve sosyal uyumu geliştirmek için tüm eğitim sistemlerini dördüncü sanayi devrimi için tasarlanan sistemlere dönüştürmek” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımın işaret ettiği temel nokta ise eğitimin kalitesi ile ilgilidir. Eğitim Kalitesi kavramı hakkında literatürde bir konsensüs olmamakla birlikte Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]) nitelikli bir eğitime atfen giderek daha değişken, karmaşık ve belirsiz bir dünya karşısında eğitimin, yeni dünya düzenini benimseyen, bu düzen içinde karşılaştığı zorluklar ile baş edebilen, toplumda aktif rol üstlenebilen insanları yetiştirme misyonuna sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır (OECD, 2018, s.18). Bizi bekleyen bu yeni düzende ise nitelikli eğitimi besleyen yeni damarların açılması, yenedünya insanını şekillendirmede önemli bir role sahip olacak, dolayısıyla toplumlar arasındaki makasın açısını belirleyerek fark yaratacaktır. Bu açığı belirlemede en önemli paya sahip alanlardan biri de kuşkusuz ki nitelikli bir

21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Fen Eğitiminin Bugünü ve Geleceği: Türkiye Perspektifinde Bir Analiz

fen eğitimidir. Fen eğitiminde eğitim politikalarına ve müfredata yön veren temel unsur ise hem öğrenciye hem öğretmene derin bir bilim anlayışı kazandırmaktır. Bilim anlayışı kazandırmada bir derinlik sağlama ve öğrenme kalitesini artırma söz konusu olduğunda; bu konunun bilmekten ziyade beceri kazandırma (OECD, 2019) olgusuna işaret ettiğini söyleyebiliriz. Starko (2014) öğrencilerin 21. yüzyıl için ihtiyaç duyacağı becerilerin, derinlemesine öğrenmelerini, sorunları çözmelerini, soru sormalarını ve yalnızca bugün hayal edebildiğimiz fikirlere girişimde bulunmaları gerektirdiğini (s.13) ifade etmektedir. Bilim ve teknolojiye öğrencilerin yeni yüzyılın zorluklarının üstesinden gelmek ve küreselleşme çağında rekabet edebilirliklerini sağlamak için 21.yüzyıl becerileriyle donatılmış olmaları gerekir. Dede (2010) 21. yüzyılda, insanların artık çalışmak, vatandaşlık ve kendini gerçekleştirme için ihtiyaç duydukları beceriler açısından 20. yüzyıldan çok sofistike bilgi ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkması nedeniyle oldukça farklı olduğunu (s.51) belirtmektedir. Çünkü basit görevleri kolaylaştıran teknoloji üst düzey düşünme becerilerine daha büyük bir yük yüklemektedir (Panel, ICT Literacy, 2002, s.6). Bu nedenle, 21.yüzyıl becerilerini fen eğitimine dâhil etme yoluyla öğrenciye kazandırmak önemli bir gaye olmalıdır (Turiman, Omar, Daud & Osman, 2012, s.111). 20.yüzyılda toplumun hızlı ve radikal dönüşümü- özellikle ikinci dünya savaşında zafere katkısı, fen eğitiminin önemi ve değeri hakkındaki ilk argümanları güçlendirmiştir (Layton, 1973). Günümüzde ise 21. yüzyıl toplumunun talepleri, öğrencilerin analiz, değerlendirme ve sentezle meşgul olmaları için eğitilmelerini gerektirmektedir ki bu becerilerin tümü hem yapılandırma hem de eleştiri gerektiren bilimsel argümanın özellikleridir (Osborne, 2013).

Alan yazın incelendiğinde 21.yüzyıl becerilerinin neler olduğuna ilişkin birbiri ile yer yer örtüşen ancak farklılıklarda barındıran çeşitli tanımlama-uygulama ya da uluslararası çerçeve programlar (The North Central Regional Educational Laboratory; Partnership for 21st Century Skills-P21, WEF-OECD beceriler çerçevesi, ATSC21 beceri çerçevesi) vardır. Bununla birlikte 21.yüzyıl becerileri ve fen eğitiminin hangi boyutlarda girift olduğu ve hangi becerilerin fen eğitimi ile desteklenebileceğine ilişkin teoriye dayalı bir çerçeve olmayışı ise dikkat çeken bir boyuttur. Bununla birlikte Ulusal Araştırma Konseyi (National Research Council [NRC]) 2010 yılında düzenlediği bir çalıştay ile 21. yüzyıl becerilerinin geliştirilmesi için bağlam olarak fen eğitimi seçmiştir (NRC, 2010). Fen, yalnızca kabul edilmiş bir bilgi bütünü değil, aynı zamanda bu bilgiye götüren süreçleri de içerdiği için umut verici bir bağlam olarak görülmektedir. Fen Eğitimi ve 21. yüzyıl

becerilerinin keşifini keşfetmek, 21. yüzyıl becerileri ile bilimsel içerik ve bilgi arasındaki örtüşmeyle ilgili temel soruları ele almaktır (Hilton, 2010). Turiman vd. (2012) ise 21.yüzyıl becerileri ve bilimsel süreç becerilerinin etkileşimlerini ele aldığı çalışmada bilim okuryazarlığı boyutunun önemini öne çıkarmıştır. Okuldaki fen eğitiminin toplumlarının geleceğine yön vermedeki gücü (National Academy of Sciences, 2005; Tytler, 2007) ve 21.yüzyıl becerilerinin kazandırılmasındaki etkin rolünden hareketle (Hilton, 2010; McFarlane, 2013; NRC, 2010) bu çalışmada 21.yüzyıl becerilerindeki güncel yaklaşımlar ve fen eğitimi ile ilişkilerinin, ulusal ve uluslararası perspektifteki yansımalarını incelemek çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Bu çıkış noktasından hareketle, küresel düzeyde yayınlanan bilimsel rapor ve araştırmalarda yer alan 21.yüzyıl becerilerini ve bu becerilerin fen eğitimi ile ilişkilerini irdelemek, ulusal politikaların 21. yüzyıl becerilerini geliştirmeye yönelik eylemleri ne ölçüde yansıttığını incelemek ve Türkiye'nin ulusal-uluslararası eğitim göstergelerine göre fen eğitimi çıktılarını doğrultusunda geleceğe dönük çıkarımlar yapmak amaçlanmıştır. Bu çerçevede çalışmanın 21.yüzyıl becerilerinin Türkiye'de Fen Eğitimi politikalarına yansması ve fen öğretimindeki uygulamaları konusunda alana ışık tutacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu araştırma bir alan yazın taramasıdır. Alan yazın taramasının amacı, o konu alanındaki en son durumu özetlemek ve araştırma konusunun tanımlanmasını desteklemektir (Denney ve Tewksbury, 2013; Rowley ve Slack, 2004). Böylece okuyucuya bir konu hakkında bilinenler, henüz bilinmeyenler ve tüm ana konular gösterilir (Denney ve Tewksbury, 2013, p. 218), tartışılan konular arasında bir bağ kurulur ya da bir senteze ulaşılır (Baumeister ve Leary, 1997). Bu çalışmada 21. Yüzyıl becerilerine ilişkin yapılan incelemelerde daha güncel, dinamik ve kapsayıcı olması bakımından P21 Beceri Çerçevesi (Partnership for 21st Century Skills), Dünya Ekonomik Forumu (WEF) Beceri Çerçevesi ve OECD Beceri Çerçevesi ele alınmış ve bu çerçevelerin sunduğu 21.yüzyıl becerileri incelenerek fen eğitimi ile ilişkili beceriler tartışılmıştır. 21. Yüzyıl becerileri bağlamında Türkiye'nin fen eğitimi politikaları MEB (2018a) Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı ve MEB (2018b) 2023 Vizyon belgesi ekseninde irdelenmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de fen eğitiminin çıktılarına ilişkin incelemelerde ise OECD, WEF, Uluslararası Eğitim Başarısını Değerlendirme Kuruluşu (IEA) ve MEB verileri kullanılmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgular; 21. Yüzyıl Beceri Çerçevelerinin Fen Eğitimi Bağlamında Etkileşimleri ve Ulusal Müfredat-Vizyon Belgesindeki Yansımaları, Eğitim Göstergeleri Bakımından Türkiye'de Fen Eğitiminin Bugünü, 21.yüzyıl Becerileri ile Etkileşiminde Fen Eğitiminin Geleceği"

başlıklarında ele alınarak bulgular yorumlanmış ve sonuç bölümünde nihai değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Bulgular

21. Yüzyıl Beceri Çerçevesinin Fen Eğitimi ile Etkileşimleri ve Ulusal Müfredat-Vizyon Belgesindeki Yansımaları

21. yüzyılda öğrencilerin yeni dünyanın gerektirdiği becerileri kazanabilmeleri adına eğitim sistemlerinde yeni reformların ortaya konduğu bir dönemdeyiz. Ortaya çıkan bu yeni anlayışı OECD Eğitim ve Becerilerin Geleceği 2030 (2019, s.10) raporunda eğitimde “yeni bir normal” yaratmak olarak ifade etmektedir. 21.yüzyıl beceri çerçeveleri kapsamında ilk olarak ele alacağımız P21 Öğrenme Çerçevesi (2019) 21. yüzyıl becerilerini öğrenmenin merkezine yerleştirmek için ABD ve yurtdışındaki binlerce eğitimci ve okul öncesi dönemden itibaren yüzlerce okul tarafından kullanılmaktadır. P21’in sunduğu çerçeveye Şekil 1’de yer verilmiştir.

Şekil 1. P21, 21.yüzyıl Öğrenme Çerçevesi
(<https://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources> ‘tan Türkçe’ye uyarlanmıştır)

Şekil 1’de sunulan çerçevenin tüm unsurları, her öğrencinin 21. yüzyıla hazır olmasını sağlamak için kritik öneme sahiptir. Bir okul, bölge veya eyalet bu temel üzerine inşa edildiğinde, bilgi ve becerileri, “standartlar, değerlendirmeler, müfredat, mesleki gelişim ve öğrenme ortamlarının” gerekli destek sistemleri ile birleştirdiğinde, öğrenciler öğrenme sürecine daha fazla dahil olurlar. Böylece daha iyi hazırlanmış mezunlar günümüzün dijital ve küresel olarak birbirine bağlı dünyasında daha başarılı olurlar (P21, 2019, s.2). Çerçevede Anahtar Konular ve 21.yüzyıl Temaları öğrenci başarısı için çekirdek faktör olarak görülmektedir. Fen anahtar konulardan biridir ve fen dersleri ile geliştirilmesi muhtemel 21.yüzyıl temaları ise Küresel farkındalık ve Çevre Okuryazarlığıdır (P21, 2019, s.3). Burada temel

olarak altı çizilen konu akademik içeriğin iyi anlaşılabilmesi için disiplinler arası 21.yüzyıl becerilerini anahtar konulara dönüştürebilmektir. Özetle okulların anahtar konular ve 21.yüzyıl becerileri arasında bir lehim oluşturmaları beklenmektedir. Anahtar konulardan biri olan fen ile 21.yüzyıl temalarındaki pek çok alt konu ile köprü oluşturabilecek bir doğadadır. Örneğin Küresel Farkındalık becerilerinin geliştirilmesi bakımından fen öğretim ortamlarında sosyobilimsel konular kullanılarak (Topcu, Muğaloğlu, & Güven, 2018) öğrencinin pek çok küresel soruna dikkatini çekmek ve küresel sorunları anlamasını sağlamak mümkündür. Sosyobilimsel konular, öğrencilerin diyalog, tartışma ve münazara içerisine girmesini gerektiren bilimsel konuların kasıtlı kullanımını içerir (Zeidler & Nichols, 2009, s.52). Bilimle kavramsal veya teknolojik bağları olan sosyal sorunlar; klonlama, kök hücreler, genom projeleri, küresel ısınma ve alternatif yakıtlar gibi konular olabilir (Sadler, 2006, s. 1468). Bununla birlikte Covid-19 pandemisi ve ülkelerin aşı geliştirme çalışmaları da günümüzde sosyobilimsel bir sorun olarak fen bilimleri derslerinde ele alınabilecek yaşam temelli bir konudur. Gerçek yaşam bağlarına dayalı bir fen eğitimi öğrencinin bir kavramı günlük yaşam içinden bir olay/sorun/durum içinde öğrenmesi anlayışıdır (Aydin-Ceran & Ates, 2019). Böylece öğrenci için bilimsel kavram daha ilgi çekici hale gelir, öğrencinin bilgiye ihtiyaç duyması sağlanır ve bilimsel kavramın başka gerçek yaşam bağlamında kullanılmasının önü açılır (Gilbert, 2006). Fen eğitiminde küresel düzeyde pek çok sosyobilimsel konu ve sorun gerçek yaşam bağlamı içinde ele alınarak öğrencilerin Küresel Farkındalık, Sağlık ve Çevre Okuryazarlığı gibi becerileri geliştirilebilir. Türkiye bağlamında değerlendirdiğimizde MEB (2018a) Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında Küresel Farkındalık, çevre ve sağlık okuryazarlığını geliştirme konusunda pek çok sosyobilimsel sorununun gerçek yaşam bağlamı içinde ele alınarak tüm sınıf düzeylerinde kazanımlara yansıtıldığı gözlemlenmektedir. Ancak kullanılan gerçek yaşam bağlamlarının bir öğretim yönteminden ziyade kavrama bir örnek olarak sunulması da dikkat çeken bir konudur.

P21 çerçevesinde ifade edilen bir başka beceri seti “Öğrenme ve İnovasyon Becerileri” başlığında toplanmıştır. Toplumların eğitim sistemlerine bu becerileri entegre edebilme kabiliyetleri yeni dünya düzenine uyum sağlamada fark yaratacak bir faktördür. Öğrenme ve İnovasyon temelinde ifade edilen beceriler Yaratıcılık, Eleştirel Düşünme, İletişim ve İşbirliği’dir. Gelecekteki ekonomiye verimli bir şekilde katkıda bulunmak için, çocuklar yeni fikirler üretmek ve bu fikirleri uygulanabilir ve benimsenebilir çözümlere, ürünlere ve sistemlere dönüştürmek için gerekli becerileri geliştirmelidir (OECD, 2019, s.27). Nitekim OECD (2019), PISA 2021 sınavlarında Yaratıcı Düşünme Becerisinin de araştırılacağını belirtmiştir. Bu durum yaratıcı düşünmenin eğitim yoluyla kazandırılmasının önemine işaret etmektedir. Fen eğitimi alanında bilim için önemli bir rol ve özeldir alana özgü bir terim olarak “bilimsel yaratıcılık” (Meyer & Lederman, 2013,

21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Fen Eğitiminin Bugünü ve Geleceği: Türkiye Perspektifinde Bir Analiz

s.400) terimi kullanılmaktadır. Bilimsel Yaratıcılık ise fende özgün fikirler sunma ve bu fikirleri yaratıcı ürün geliştirme becerisi bakımından işe koşma sürecidir. Yaratıcılık ve yenilikçiliği ikiz kardeşler olarak metaforize eden Yavuz (2020), yaratıcılığı daha çok bir fikrin ortaya çıkarılması, yenilikçiliği ise bu fikrin uygulanması olarak tanımlamaktadır (s.36). Öyle ki bilimsel yaratıcılık inovatif düşünmeyi ivmeleyen ve onunla yürüyen bir kavramdır. Bir çocuk dünyayı aktif ve araştırmacı olarak (başını belaya sokarak), doğal yaşamı izleyerek ve yaşam içinden ilginç sorular sorarak tanıyabilir (Andreasen, 2019, s.17). Fen Bilimleri dersi doğası gereği bilimsel yöntemi, bilimsel süreç becerilerini kullanmayı gerektiren ve bu becerilerin öğrenciye kazandırıldığı bir derstir. Aktamıs ve Ergin (2007) literatürde yer alan yaratıcı düşünme süreçlerine ilişkin ortaya konan modelleri incelediğinde bilimsel süreç basamakları ile yaratıcılık basamaklarının benzer özellikte olduğunu ortaya koymuştur. MEB Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı incelediğinde gerek öğretim programının özel amaçlarında gerekse alana özgü bir beceri olarak bilimsel süreç becerilerine önemle vurgu yapıldığı dikkat çekmektedir. Müfredatın uygulayıcısı olan öğretmenlerin el kitapları incelendiğinde ise öğrencilerin bilimsel süreç becerilerini geliştirmeye dönük işe vuruk uygulamaların yeterli olmadığı söylenebilir. Uygulamada ortaya çıkan bu durumun ise bilimsel yaratıcılığa ket vurması olağandır diyebiliriz.

P21'de öğrenme ve inovasyon becerileri kapsamında ele alınan bir diğer beceri ise eleştirel düşünmedir. Eleştirel düşünme becerisi, İnanç ve eylem için bir rehber olarak gözlem, deneyim, yansıtma, muhakeme veya iletişimden elde edilen veya bunlar tarafından üretilen bilgileri aktif ve ustaca kavramsallaştırma, uygulama, analiz etme, sentezleme ve/veya değerlendirme sürecidir (Snyder & Snyder, 2008, s.90). Eleştirel düşünme denince çoğumuzun aklına fikirlerimizin çürütülmesi ya da başkasının fikir ve eylemlerini yok edencesine tartışma hali gelebilir. Oysa eleştirel düşünme birtakım kritiklere (referanslara) göre bir fikri ele alma ve onu zihinsel bir tasarım süreci içinde şekillendirerek derin bir kavrayış sağlama halidir. Bu bağlamda eleştirel düşünme becerisi aslında üst düzey düşünme becerilerinin temelini oluşturur. Bloom Taksonomisini ele alalım. Analiz ve üzerinde yer alan bilişsel becerilerin hepsinde eleştirel düşünme becerisiyle bir ilişki görmemiz mümkündür. Taksonomide, kritiklere dayalı düşünme becerisiyle beslendikçe daha üst düzey düşünme becerilerine bir sıçrayış olduğu aşıkardır. Nitekim Ernst ve Monroe (2004) eleştirel düşünme becerilerini ve eleştirel düşünmeye yönelik eğilimi, öğrencilerin gelecekteki öğrenciler ve problem çözümler olarak yetenekleri hakkında bilgi sağlayan alternatif başarı göstergeleri olarak değerlendirmektedir (s.509). Eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerinin gelişimi için P21 Öğrenme Çerçevesi yönergesinde; akıl yürütme türlerinin kullanılmasını, karmaşık sistemlerde genel sonuçlar üretmek için bir bütünün parçalarının birbirleriyle nasıl etkileşime girdiğini analiz etmeyi, yargı ve karar verme mekanizmalarını kullanmayı, kanıtları, argümanları ve iddiaları etkili bir şekilde analiz edip değerlendirmeyi, bilgi ve argümanlar arasında

sentezleme yapma ve bağlantı kurmayı önermektedir (P21, 2019, s.4). MEB (2018a) Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı incelendiğinde “öğretmenlerin rolünün öğrencilere fen, teknoloji, mühendislik ve matematiğin bütünleştirilmesi için rehberlik yaparak öğrencileri üst düzey düşünme, ürün geliştirme, buluş ve inovasyon yapabilme seviyesine ulaştırmak” (s.10) olduğu belirtilmektedir. Yani bu becerilerin kazandırılmasında etkin faktörün öğretmen olduğuna ilişkin vurgu dikkat çekmektedir. Bununla birlikte MEB 2023 Vizyon Belgesinde 21.yüzyıl becerilerine yönelik;

Son yıllarda ise “21. yüzyıl becerileri” diye adlandırılan ve bugün olmazsa olmaz küresel bir norm olarak görülen eğitim yaklaşımı; yaratıcılık, iletişim, takım çalışması, eleştirel düşünce gibi “yumuşak becerilerin kazanılması” adı altında, insanın maddi dünyada başarabildikleri ışığında, gelişimi ve olgunlaşması anlayışını dayatmaktadır (MEB, 2018b, s.14).

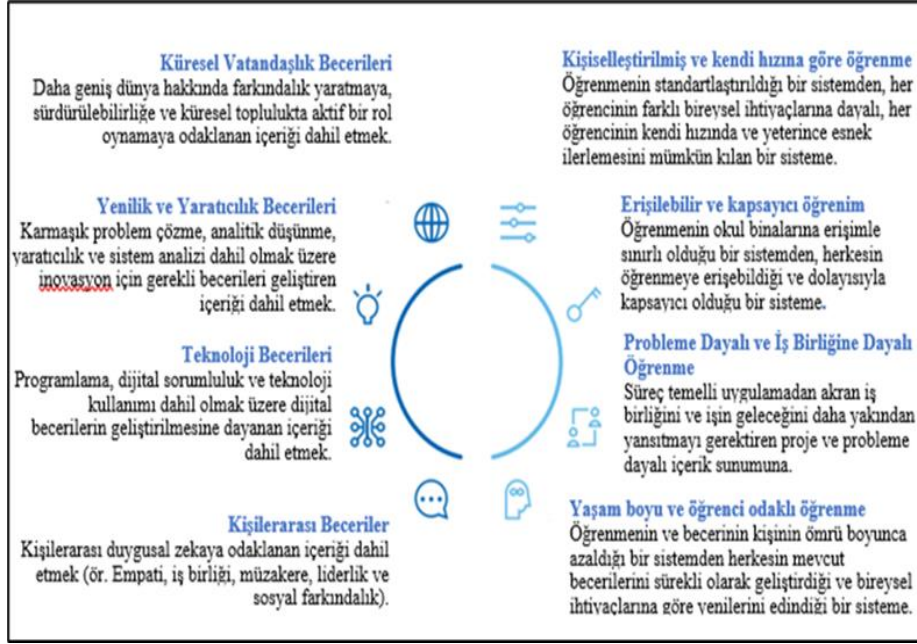
şeklinde bir atıf yapıldığı gözlenmektedir. Ayrıca bu becerilerin ölçülmesi konusunda ise 2023 Eğitim Vizyonu ve hedefleri çerçevesinde, akıl yürütme, eleştirel düşünme, yorumlama, tahmin etme ve benzeri zihinsel becerilerin sınanmasının önemsendiği vurgulanmıştır (MEB, 2018b, s.34).

Ananiadou ve Claro (2009) bir diğer 21.yüzyıl becerisi olan “İletişimin”, öğrencilerin yalnızca yaşam boyu öğrenenler olmasında değil, aynı zamanda başkalarına karşı sorumluluk duygusu ve sesi olan daha büyük bir topluluğun üyeleri olmasında önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Etkili İletişim Becerileri aracılığı ile fen eğitiminde çok az dile getirilen “Bilim İletişimi Becerisine” (Kulgemeyer, 2018; Mercer-Mapstone & Kuchel, 2017) bir köprü oluşturma alanda önemli bir boşluğa ışık tutacağı düşünülmektedir. Bilim İletişimi, karmaşık bilimi bilimsel olmayan kitlelerin ilgisini çeken ve onların anlayabileceği kavramlara dönüştürerek dile getirme sürecidir (Mercer-Mapstone & Kuchel, 2017, s.182). Jiménez-Aleixandre ve Erduran (2007), fen öğretiminde argümantasyon yöntemini kullanmanın iletişimsel yeterliliği ve bilimsel dil kullanımını geliştirebileceğini belirtmişlerdir. Akaoğlu (2011) bilim iletişimini ele aldığı çalışmada Avrupa Birliği'nin 2008 yılında yayımladığı bir raporda bilim iletişimindeki sorunlardan birinin de bilim eğitimi olduğunu ve bu sorunun bilim eğitimindeki uygulamalı ve etkileşimli etkinliklerle, halk ve bilim insanları aynı ortamlarda buluşturularak giderilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Almanya'da fen bilimleri alanında ulusal eğitim standartlarındaki dört yeterlik alanından biri “Bilimle ilgili iletişimde ve çoklu temsil biçimleri gibi bilimsel araçları kullanmada” yetkin olmaktadır (Kulgameyer, 2016, p. 91). Alandaki çalışmaların azlığı ile birlikte, Türkiye bağlamında ele aldığımızda bilim iletişimine yönelik ulusal çalışmaların son yıllarda arttığı gözlenmektedir. MEB Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında ise bilim iletişimi ve geliştirmesine ilişkin bir kazanıma rastlanmamıştır.

21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Fen Eğitiminin Bugünü ve Geleceği: Türkiye Perspektifinde Bir Analiz

21.yüzyıl becerileri ve geleceğin okullarını inşa etmedeki dinamikleri ele alan bir başka uluslararası kuruluş ise WEF'tir. Eğitime ilişkin periyodik olarak yayınladığı raporlarında 21. yüzyıl becerilerini odakta tutan bir anlayış sergileyen WEF'in, eğitimin kalitesinin en yüksek niteliğe sahip olması boyutunda kazandırılmasını ölçüt aldığı karakteristiklere Şekil 2'de yer verilmiştir.

Şekil 2. Geleceğin İhtiyaçlarına Yönelik Öğrenme İçeriği ve Deneyimlerini Değiştirmek İçin Küresel Bir Çerçeve. WEF (2020a) The Schools of the Future Raporundan Türkçe'ye Uyarlanmıştır.

Bu sekiz karakteristik incelendiğinde dört temel beceri göze çarpmaktadır Çocuklar hem geleceğin ekonomilerinin hem de geleceğin toplumlarının üretkenliğine katkı sağlamada sorumlu ve aktif olmaya hazırlıklı olmalıdır. Bu vizyonun farkına varmak, çocukların Şekil 2'de sunulan dört temel beceri setiyle donatılmasını gerektirir: 1) Küresel vatandaşlık; 2) Yenilikçilik ve yaratıcılık; 3) Teknoloji 4) Kişilerarası beceriler (WEF, 2020a, s.8). Küresel vatandaşlık bağlamında MEB (2018a) Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programını İncelediğimizde; küresel iklim değişikliği, çevre kirliliği, çevreyi koruma ve güzelleştirme yerel ve küresel çevre sorunları, ülkemizde ve dünyada nesli tükenen veya tükenme tehlikesi ile karşı karşıya olan bitki ve hayvanlar, dünya ülkelerinin küresel iklim değişikliğini önlemek için aldıkları önlemler gibi küresel vatandaşlık becerilerini geliştirecek konular kavram ve kazanımlara yer verildiği görülmektedir. WEF'in (2020a) çocukları geleceğin ekonomisi ve sosyal ihtiyaçlarına hazırlamada kriter aldığı diğer bir beceri ise Kişilerarası Becerilerdir. Teknoloji rutin görevleri otomatikleştirmeye devam ettikçe, insan merkezli beceriler iş yerindeki makinelerle göre belirgin bir avantaj sağlayacaktır. Bu sebeple işverenler liderlik, sosyal etki ve duygusal zekanın geleceğin en çok talep gören

kişilerarası becerileri arasında olduğunu bildirmektedir (WEF, 2018a). Okullarda kültürel farkındalığı ve çeşitliliği vurgulayan öğretim yöntemleri, derslerde sosyal ve duygusal gelişime odaklanmak, formal ve informal ortamlarda farklı bakış açılarına sahip insanlarla etkileşim sağlamak kişilerarası becerileri geliştiren etkinliklerdir. Araştırmalar, bu bilişsel olmayan becerilerin erken yaşta geliştirilmesinin, istihdamın ötesinde uzun vadede bireysel sonuçlar üzerinde kalıcı olumlu bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir (WEF, 2020a, s.10). Bu genel çerçeveden fen bilimleri dersi özeline gelindiğinde gerçek yaşam sorunlarını birlikte araştıran, sorgulayan, argümanlarını tartışan, eleştiren, bağlamı arkadaşının ve diğer insanların bakış açısından değerlendirebilen öğrencilerin olduğu bir fen dersini yapılandırma gerekliliği öne çıkmaktadır.

Kişilerarası Becerilerin özellikle de sosyo-duygusal gelişimin 21.yüzyılda daha fazla önemszenmesine neden olan ve aslında günümüzde yüksek talep görerek bireyselleşme ve sosyalleşme arasında bir ikilem oluşturan bir diğer yeni yüzyıl beceri ise Teknoloji ve Programlama Becerisidir. Öğrencilerin problemlere bir bilgisayarın çözeceği şekilde nasıl yaklaşacaklarını anlamalarına yardımcı olmak için matematik, fen ve dijital okuryazarlığı birleştiren sayısal düşünmeden yararlanan öğretim yöntemleri, teknoloji becerilerinin okul müfredatına entegrasyonunu destekleyebilir. Örneğin, iklim değişikliğini öğrendikten sonra, öğrenciler Raspberry Pi veya Scratch gibi araçları kullanarak bu zorlukla ilgili farkındalığı artıran bir web sitesi tasarlayabilirler (WEF, 2020a, s.9). MEB (2018a) Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında teknolojinin farklı alanlardaki kullanımına kazanımlar düzeyinde yer verildiği gözlenmektedir. Ancak bu vurgu daha çok öğrencilerin fenin farklı alanlarındaki teknolojik gelişmelere yönelik farkındalığını artırmak amaçlıdır. Bununla birlikte mühendislik ve tasarım becerileri çerçevesinde ülkemizin bilimsel araştırma ve teknolojik gelişme kapasitesini, sosyoekonomik kalkınmasını ve rekabet gücünü artırmak için öğrencilerin fen ve mühendislik uygulamalarını deneyimlemelerinin önem arz ettiği ifadesi yer almaktadır (MEB, 2018a, s.10). Kodlama-programla becerisine yönelik ise öğretim programında herhangi bir entegrasyona rastlanamamıştır.

Şekil 2’de ele alınan dört temel becerinin eğitim sistemlerine dahil edilmesinde öne çıkan öğrenme karakteristikleri de sistemlere bir öngörü kazandırmada dikkat çekici unsurlardır. Özellikle içinden geçtiğimiz Covid-19 pandemisi ile eğitime erişim ve kaynakların eşit dağılımı konusunda eşitsizliklerin daha da derinleştiği bu süreçte erişilebilir ve kapsayıcı öğrenme tüm eğitim sistemlerinin sorumluluklarını da giderek artırmaktadır. Eğitim, sosyal hareketliliğin ve refahın temel itici gücü olmaya devam ettikçe, öğrenme sistemleri herkesin fırsatlara erişimini sağlamak için daha erişilebilir ve dolayısıyla daha kapsayıcı yöntemlere doğru kaymalıdır. Böyle bir dönüşüm olmadan, mevcut eğilimler eşitsizliği daha da şiddetlendirme riski taşır (WEF, 2020a, s.17). Fen eğitimi bağlamında bir değerlendirme yaparsak daha çok deneye ve gözleme dayalı

21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Fen Eğitiminin Bugünü ve Geleceği: Türkiye Perspektifinde Bir Analiz

bir ders için öğrencilere uzaktan eğitimle bir öğrenme ortamı oluşturmak öğretmenler için kapsayıcılık adına ciddi bir sorun oluşturabilir. Kaldı ki uzaktan eğitim ile bile öğrenme ortamına dahil edemediğimiz öğrencilerin sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Türkiye Covid-19 pandemisi ile birlikte 2020 yılının Mart ayı itibariyle Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ile uzaktan eğitime geçmiştir. MEB verilerine göre 2020-2021 eğitim öğretim yılında 21 Eylül-11 Aralık 2020 tarihleri arasında 12.069.331 öğrenci Eğitim Bilişim Ağı (EBA)'nı aktif olarak kullanmıştır(<https://yegitek.meb.gov.tr/www/sayilarla-uzaktan-egitim/icerik/3125>). Bu sayı Türkiye'de örgün eğitimdeki öğrencilerin yaklaşık %67 sini kapsamaktadır. Türkiye'de öğrencilerin %33'ünün uzaktan eğitime dahil edilemediğini ifade edebiliriz. Bu noktada eğitime erişim ve kapsayıcılığa özellikle pandemi sürecinde daha çok önem atfetmemiz gerekmektedir.

Yeni dünyada öğrenme vizyonunun, öğrenenleri yalnızca ihtiyaç duyulan becerileri ve bilgileri öğrenmeye değil, aynı zamanda bu becerileri ve bilgileri öğrenmek için kaynağı belirlemeye teşvik ettiğini söyleyebiliriz. İşler ve işin gereklilikleri değiştikçe kısacası dünya yeni bir döneme evrildikçe becerilerin de değişmesi olağandır. Örneğin, robotik ve makine öğrenimi gibi teknolojik süreçlerin, mevcut meslekleri ve iş kategorilerini tamamen değiştirmek yerine daha önce bu işlerin bir parçası olarak gerçekleştirilen belirli görevlerin yerini alması, çalışanları yeni görevlere odaklanma konusunda serbest bırakması ve bu mesleklerde hızla değişen temel beceri setlerine yol açması muhtemeldir (WEF, 2016, s. 19). Bu değişimi yine WEF'in raporları kronolojik olarak incelenirse gözlemlemek mümkündür (WEF, 2016, 2018b, 2020b). WEF'in beceri çerçevesi doğrultusunda 2020 yılında yayımladığı Mesleklerin geleceği araştırma raporunda 2025 için zirvede olan 15 beceri aşağıda belirtilmiştir;

1. Analitik Düşünce ve Yenilikçilik
2. Aktif Öğrenme ve Öğrenme Stratejileri
3. Karmaşık Problem Çözme
4. Eleştirel Düşünme ve Analiz
5. Yaratıcılık, Özgünlük ve İnisiyatif
6. Liderlik ve Sosyal Etki
7. Teknoloji Kullanımı, İzleme Ve Kontrol
8. Teknoloji Tasarımı ve Programlama
9. Esneklik, Stres Toleransı ve Esneklik
10. Akıl Yürütme, Problem Çözme ve Fikir Oluşturma
11. Duygusal Zekâ
12. Sorun Çözme
13. Hizmet Yönelimi
14. Sistem Analizi ve Değerlendirmesi
15. İkna ve Müzakere Etmedir (WEF, 2020b, s.36).

Aynı araştırmada devamlı, Covid-19 bağlamında, çevrimiçi öğrenim sağlayıcısı Coursera'dan gelen verilere göre, öğrencilerin kişisel gelişim ve özyönetim becerilerine yönelik beceri geliştirme çabalarında artan bir vurgu olduğu, Mühendislik, Bulut Bilişim, Veri ve Yapay Zekâ alanlarında yeni beceri edinmede bir artış olduğu ve pandemi ile birlikte becerilerde bir çatalanmanın ortaya çıktığı ifade edilmektedir (WEF, 2020b, s. 36).

21.yüzyıl becerilerine OECD penceresinden baktığımızda “Öğrencileri henüz yaratılmamış işlere, henüz hayal edemediğimiz toplumsal zorlukların üstesinden gelmeye ve henüz icat edilmemiş teknolojileri kullanmaya nasıl hazırlayabiliriz?” sorusuna odaklanıldığı görülmektedir (OECD, 2019a, p.5). OECD yürüttüğü Learning Compass 2030 projesinde üç farklı beceri türünü birbirinden ayırır;

- eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, öğrenmeyi öğrenme ve öz düzenlemeyi içeren *bilişsel ve üst-bilişsel beceriler*
- empati, öz yeterlik, sorumluluk ve işbirliğini içeren *sosyal ve duygusal beceriler*,
- yeni bilgi ve iletişim teknolojisi cihazlarının kullanılmasını içeren *pratik ve fiziksel beceriler* (OECD, 2019a, s. 86).

OECD'nin raporları incelendiğinde 21.yüzyıl becerilerinde bir sınıflamaya gidildiğini ve becerilerin belirli temalar altında topladığını görüyoruz. Bu beceri türlerinin birbiriyle bir bütünlük içinde olduğunu ve bu nedenle de birbirini geliştirip dönüştürebilecek bir fen öğrenme süreci tasarlanmanın öne çıktığını söyleyebiliriz. Örneğin ülkeler, disiplinler arası bir yaklaşım kullanarak sanat, dil, teknoloji, ev ekonomisi, matematik ve fen gibi konulara “yeni değer yaratma” yeterliliğini yerleştirebilirler. Dönüştürücü yetkinlikler, başkalarıyla etkileşim sırasında evde, ailede ve toplumda da edinilebilir (OECD, 2019a).

Çerçeve plan ve raporlarını ele aldığımız kurum ve kuruluşlar ile birlikte EnGauge-Metir Group, EURYDICE, The Bloomberg Job Skills Study, IBM Global C-Suite Studies, American Management Association (AMA) Critical Skills Surveys and Skills Companies Need Most from LinkedIn Data gibi kuruluşlarında 21.yüzyılda hangi becerilerin önem kazandığı ve gelecekteki projeksiyonlarının neler olacağı üzerinde araştırmalar ortaya koyduğunu görebiliriz. 21. yüzyıl becerileri ile ortaya konmuş pek çok çerçeveyi incelediğimizde aslında üst düzey düşünme becerileri olarak adlandırabileceğimiz bilişsel becerilere ve bununla birlikte küresel iletişim ve iş birliğini içeren sosyal becerilere önemli ölçüde vurgu yapıldığını ve bu vurguda en önemli bileşenin ise “becerilerin müfredata nasıl yerleştirilebileceği” gerektiği ile ilgili olduğunu görüyoruz.

Yazının buraya kadar ki kısmında 21.yüzyıl becerilerine ilişkin literatürde yer alan dinamikler ve projeksiyonlara yer verilmiştir. Bu potansiyel becerilerin fen bilimleri dersi ile ilgili etkileşimleri incelenmiş ve Türkiye bağlamında fen bilimleri dersi öğretim programı çerçevesi 21.yüzyıl

becerileri açısından değerlendirilmiştir. Peki ulusal ve uluslararası göstergeler Türkiye’de fen eğitimine dair neler söylemektedir?

Eğitim Göstergeleri Bakımından Türkiye’de Fen Eğitiminin Bugünü

Uluslararası eğitim göstergeleri ülkelerin eğitim çıktılarına dair objektif geri bildirimler vermeleri bakımından önem taşımaktadır. Bu bağlamda ele alacağımız ilk gösterge OECD’nin yürüttüğü Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (Programme for International Student Assessment [PISA]) araştırmasıdır. OECD 2000 yılından bu yana her üç yılda bir gerçekleştirdiği araştırmalar aracılığı ile 15 yaşındaki öğrencilerin toplumda aktif bir rol almaları için gerekli olan bilgi ve becerilerini değerlendirmekte ve dünya ekonomisinin yaklaşık %90’ını oluşturan ülkelerin katılımını sağlayarak eğitim alanında bir uluslararası gösterge olarak öne çıkmaktadır. PISA araştırmasının bir boyutu olan Fen Okuryazarlığında Türkiye, araştırmaya katılan 79 ülke arasında 39’uncu sırada yer alırken, OECD üyesi 37 ülke arasında 30’uncu sırada yer almıştır (OECD, 2019b). PISA, Fen okuryazarlığı ile; öğrencilerin fen kavramlarını bilmenin ötesinde bu kavramsal bilgiyi karşılaştığı gerçek yaşam bağlamlarında ne ölçüde ve gerçek yaşamda nasıl yaratıcı bir şekilde kullanabildiğine odaklanmaktadır. Kısacası öğrencinin bildiği ile ne yapabildiği odak noktasıdır (OECD, 2019b, s.10). Bu odak noktası doğrultusunda sorular altı yeterlik düzeyinden oluşmaktadır. PISA düzey 2’nin altında performans gösteren öğrencileri “düşük başarılı öğrenciler” olarak nitelemektedir. Türkiye’de düzey 2 altında performans gösteren öğrenci oranı %25,1’dir. Üst düzey performans (Düzye 5-6) gösteren öğrenci oranı ise %2,4’tür (OECD, 2019b). Fen okuryazarlığı bağlamında üst düzey yeterlikler ise en genel anlamda öğrencinin sahip olduğu fen bilgisini gerçek yaşam bağlamlarında bilimsel süreç becerilerini işe koşarak yaratıcı ve özerk bir biçimde kullanabilme yeteneğine işaret etmektedir. PISA araştırmasında üst düzey düşünme becerilerine ilişkin yeterlik düzeyleri (5-6) bize bu becerilerin 21. yüzyıl becerileri ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Türkiye’de Fen Okuryazarlığı bağlamında öğrencilerin %85,3’ü dördüncü yeterlik düzeyine ulaşamamıştır (OECD, 2019c).

PISA araştırması örneklemi her ne kadar 15 yaşındaki öğrenciler oluştursa da konuya yalnızca ortaöğretim perspektifinden yaklaşmak araştırmadan elde edilen bulguları ülkemiz fen eğitimi bağlamında yorumlama konusunda yanılğıya yol açacaktır. Nitekim fen okuryazarlığı bağlamındaki yeterliklerin yapı taşları temel eğitim hatta okul öncesi döneme dayanmaktadır. Bu noktada PISA araştırması ile Türkiye’nin yıllara göre fen alanında ortaya koymuş olduğu trendi Ulusal Fen Bilimleri Öğretim Programımıza ve bu doğrultudaki uygulamalara göre yorumlamak gerekirse ülkemizde özellikle 2013 yılı Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında araştırma-sorgulama anlayışının temel alındığı, 2017 yılında revize edilen program ile bilimsel süreç becerileri, yaşam becerileri ve

mühendislik-tasarım becerileri bakımından alana özgü becerileri geliştirmeye dönük bir anlayışın hakim olduğu görülmektedir. Öğrencilerin fen okuryazarlığına ilişkin becerilerde istenen yeterliğe ulaşamamış olması öğretim programının temel dinamiklerinin sahadaki uygulama süreçlerine ilişkin tüm boyutlarında yeniden bir gözden geçirmeye ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte PISA 2018 bulguları sosyo-ekonomik ve coğrafi bölge farklılıklarına dayanan faktörlerin fen okuryazarlığında üst düzey yeterliklere ulaşmayı etkileyen önemli değişkenler olduğunu göstermektedir (OECD, 2019c). Bu durum ise Türkiye bağlamında eğitimde eşitlik ve kaynakların adil olarak dağıtılması konusunda yaşanan sorunları gündeme getirmektedir.

Fen Eğitimi boyutunda Türkiye adına çıkarımlar yapabileceğimiz bir diğer uluslararası gösterge ise Uluslararası Eğitim Başarısını Değerlendirme Kuruluşunun (IEA) yürüttüğü Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırmasıdır (Trends in International Mathematics and Science Study [TIMSS]). 1995'ten beri her dört yılda bir gerçekleştirilen TIMSS, dördüncü ve sekizinci sınıflarda fen başarısındaki uluslararası eğilimleri izlemektedir. TIMSS 2019 döngüsünde ise Türkiye'den 5.sınıf düzeyindeki öğrencilerin katıldığı gözlenmektedir (TIMSS, 2020). Uluslararası yaş ortalamaları ve öğretim programımızdaki kazanımlar ile örtüşmesi bakımından bu sınıf düzeyinde katılımın uygun olduğu söylenebilir. Bununla birlikte TIMSS 2015 yılında 4.sınıf olan öğrencilerin 2019 yılında 8. sınıfta olmaları boylamsal bir değerlendirmeye de olanak tanımaktadır. Bu kapsamda sekizinci sınıfların 2015'e göre puan ortalamalarında 22 puanlık bir artış görülmektedir. TIMSS araştırmasında fen uygulamaları, öğrencilerin bilimsel araştırma ve inceleme yapmak için sistematik olarak kullandıkları günlük yaşam ve okul çalışmalarından becerileri içerir (TIMSS, 2020, p.106). TIMSS (2020), öğrencilerin soruları çözerken bir dizi bilişsel beceriden yararlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. TIMSS kapsamında "Akıl Yürütmeyi" bu bilişsel becerilerden bir üst düzey düşünme becerisi olarak nitelendirebiliriz. Türkiye çıktıları incelendiğinde hem beşinci sınıflarda hem de sekizinci sınıflarda ileri yeterlik düzeyine ulaşabilen öğrenci sayısında geçmiş yıllara oranla önemli bir artış vardır. Türkiye gibi öğrenci nüfusunun birçok ülkenin toplam nüfusundan fazla olduğu bir eğitim sisteminde anlamlı performans artışları gerçekleştirmek kuşkusuz önemli bir başarıdır. 2011, 2015 ve 2019 TIMSS döngülerinde sürekli artış eğiliminin olması ve bu artışın 2019 döngüsünde en üst noktaya taşınması, bu performans artışının açık bir göstergesidir (Suna ve Özer, 2021, p. 12). Bununla birlikte temel yeterlikler düzeyinin altında kalan öğrencilerin oranının ise beşinci sınıflarda %10, sekizinci sınıflarda ise %12 civarında olduğu görülmektedir (TIMSS, 2020, p.109-111). Oranlara baktığımızda halen ihmal edilemeyecek düzeyde bir öğrenci kitemizin temel yeterlik düzeyinin altında olduğunu söylemek doğru olur. Bu bulgu üst düzey yeterlikleri geliştirme odaklı bir fen eğitimi anlayışına işaret etmektedir. Bu noktada MEB (2018a) Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı incelendiğinde öğrencileri üst düzey

21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Fen Eğitiminin Bugünü ve Geleceği: Türkiye Perspektifinde Bir Analiz

düşünme, ürün geliştirme, buluş ve inovasyon yapabilme seviyesine ulaştırmada öğretmenin rolüne yaptığı vurgu dikkat çekmektedir.

TIMSS 2019’da öğrencilerin özellikle fende üst düzey becerilerini etkileyen temel değişkenlerin “okul öncesi eğitime erişim, ev ve okul kaynaklarının varlığı, ebeveyn desteği, sosyo-ekonomik durum ve öğretmenlerin mesleki tecrübesi ve derste bilimsel araştırma sürecine yer verme düzeyleri” olduğu görülmektedir (TIMSS, 2020). Bahsedilen bu değişkenler açısından avantajlı olan çocuklar ile dezavantajlı olan çocuklar arasında fen başarı puanları bakımından ciddi farklar bulunmaktadır. Örneğin gelir düzeyi yüksek olan aileler ile yoksul ailelerin çocuklarının fen başarı puan ortalamaları arasında hem beşinci hem de sekizinci sınıflarda (yüksek gelirli aileden gelen çocuklar lehine) 55 puan fark olduğu görülmektedir. Bir başka örnek ise evdeki eğitimsel kaynakların varlığı açısından verilebilir. Türkiye’de evdeki eğitimsel kaynaklar bakımından avantajlı olan öğrenci grubu ile dezavantajlı öğrenci grubu arasında beşinci sınıflarda 153, sekizinci sınıflarda 145 puanlık bir fark vardır. Ev eğitimsel kaynakları bakımından avantajlı olan Türk çocukların TIMSS başarı ortalaması (612 puan) ise Singapurlu çocukların başarı ortalamasından (595 puan) daha yüksektir. Öyle ki ev kaynakları bakımından avantajlı olan çocukların TIMSS 2019 fen başarıları incelendiğinde Türkiye Norveç’ten sonra ikinci sırada yer almaktadır (TIMSS, 2020, s. 80). Genel anlamda TIMSS 2019’da başarıya etkisi incelenen değişkenler açısından avantajlı olan Türk öğrencilerin fen başarısında en üst sıralarda olduğunu gözlemlemek mümkündür. Bu bulgu da yine PISA (2019) bulguları ile örtüşmekte ve eğitimde fırsat eşitliği ve kaynakların adil dağıtımı hususuna işaret etmektedir.

Türkiye’de uluslararası sınavlarda ileri ya da üst düzey yeterliklere ulaşabilen öğrenci oranının istenen düzeyde olmamasına etki eden farklı bileşenler olmakla birlikte WEF’in 2020 yılında yayınladığı “Küresel Rekabet Edebilirlik Raporunda okul müfredatlarının günümüz becerilerine uygun ve güncel tutulması bağlamında Türkiye’nin pek çok ülkeye göre daha az hazırlıklı olduğu ifade edilmektedir. Aynı raporda” Eğitim müfredatını güncelleme ve yarının pazarlarındaki işler için gereken becerilere yapılan yatırımları artırmaya” yönelik grafik incelendiğinde, Türkiye’nin %39,3 oranla listenin gerisinde yer aldığı görülmektedir (WEF, 2020c, p.74). Bununla birlikte “Yarının yeni pazarlarını yaratabilecek araştırma, yenilik ve icatlara yatırımları teşvik etme ve yaygınlaştırma” bazında ele alındığında Türkiye’nin geleceğin ekonomisi için yenilikçilik ve yaratıcılığı teşvik etme yüzdesinin % 28,3 olduğu, bilim, teknoloji ve inovasyon gündemini şekillendiren gelişmiş kamu kurumları ağı sayesinde geleceğin gelişen pazarlarına hazırlığının ve bu gündemi uygulamak için araştırma kurumları ve özel sektör ile yakın iş birliğinin yeterli düzeyde olmadığı vurgulanmaktadır (WEF, 2020c, s.76). WEF’in (2019) Yönetici Görüşü Anketinde “Ülkenizde Öğretim tarzını nasıl tanımlarsınız?” sorusuna ait bulgular; ise Türkiye’de günümüzün inovasyon odaklı ekonomisinde ihtiyaç duyulan eleştirel ve bireysel düşünceyi teşvik eden ve etkileşimli

yöntemlerden ziyade, ağırlıklı olarak doğrudan öğretim ve ezberlemeye odaklanan pasif öğrenme biçimlerine dayanan bir eğilim olduğunu göstermektedir. Yine WEF verileri incelendiğinde “Ülkenizde matematik ve fen eğitiminin kalitesini nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna ilişkin 137 ülke arasında Türkiye’nin 104’üncü sırada olması dikkat çekicidir (WEF, 2018b). Küresel Rekabet Edebilirlik raporunda Son yıllarda tüm mezunların beceri setlerinin yeterliliğindeki eğilimler bakımından Türkiye’nin puanlarında kısmi bir iyileşmede görülmektedir. Bu bulgu ülkemiz gelecek fen eğitimi projeksiyonları bakımından teşvik edici bir özelliğindedir. WEF, yeni yüzyıldaki beceri gelişimine ilişkin, yetenek eksikliklerinin modası geçmiş eğitim sistemleriyle daha belirgin hale geldiğini ve geçtiğimiz on yıl içinde gelişmiş ekonomilerdeki beşerî sermaye gelişiminin durgunlaştığını genel bir tespit olarak ortaya koymuştur. Bununla beraber gelişmekte olan bazı ekonomilerin eğitim ve öğretim sistemlerinin temel olarak iyileştirilmesine yatırım yaptığını, ancak gelişmekte olan ekonomiler genelinde yetenek açıklarının halen büyük olduğunu belirtmiştir (WEF, 2021c, s.21).

EURYDICE’nin 2020 yılında yayınladığı “Avrupa’da Eğitim ve Öğretim Sistemlerinin İzlenmesine Yönelik Yapısal Göstergeler” raporunda zorunlu eğitime ilişkin temel beceriler incelendiğinde kanıtlar Türkiye’de genellikle okuryazarlık ve matematik becerilerine fenden daha fazla odaklanıldığını göstermektedir (EURYDICE, 2020). MEB tarafından 2019 yılında yayınlanan 4. Sınıflar Türkçe-Matematik-Fen Bilimleri Öğrenci Başarı İzleme Araştırması incelendiğinde fen bilimleri alt testinde akıl yürütme bilişsel düzeylerinde soruların ortalama doğru cevaplama oranı %61,40’tur. Bununla birlikte araştırma kapsamında öğrencilerin fen puanlarının fen dersinde gösterdikleri akademik performans ile pozitif yönde bir ilişkide olduğu görülmektedir (MEB, 2019a, s.36). Ayrıca araştırmanın bir diğer dikkat çeken bulgusu öğretmenlerin mesleki tecrübesiyle ilgilidir. Öğretmenlerin Mesleki tecrübeleri arttıkça öğrencilerin fen başarı puanları artmaktadır. Nitekim tecrübesi 10 yıla kadar olan öğretmenler ile 21 yıl üzeri olan öğretmenlerin öğrencilerinin fen başarıları arasında yaklaşık 33 puanlık bir fark vardır. Bu ulusal bulgu TIMSS 2019 bulgularıyla da örtüşmektedir. Nitekim TIMSS 2019 verilerine göre 20 yıl ve üzeri deneyime sahip fen bilimleri öğretmenlerinin öğrencilerinin fende en yüksek yeterlik düzeylerine ulaştığı gözlenmektedir. Beş yıl ve altı deneyime sahip olan öğretmenlerin öğrencilerinin ise puan ortalamalarının oldukça düşük olduğu dikkat çekmektedir (TIMSS, 2020).

Diğer yandan Türkiye’de MEB tarafından yürütülen bir diğer kapsamlı araştırma ise örnekleme 4’üncü ve 8’inci sınıflar olan Akademik Becerilerin Değerlendirilmesi ve İncelenmesi (ABİDE) araştırmasıdır. ABİDE 4. Sınıf düzeyi incelendiğinde İleri yeterlik düzeyinde performans gösteren öğrencilerin %3,2 gibi düşük bir oranda olduğu görülmektedir. İleri yeterlik düzeyinde soruların kapsamı incelendiğinde ise Türkiye’de 4.sınıf öğrencilerinin bilimsel kavramlar arası ilişki kurma, alternatif açıklamaları

veya tahminleri analiz etmede, fenle ilgili olgu ve olayları açıklayabilecek kontrollü deney düzenekleri tasarlama ve nedenini açıklamada, Fen bilgi ve becerilerini kullanarak karşılaştığı sorunlara çözüm üretmede, günlük yaşamda karşılaştığı problemle ilgili veri toplama- problemi çözebilecek uygun öneriler sunma-günlük hayatta başka bir duruma uyarlamada yeterliklerinin düşük seviye olduğunu (MEB, 2019b, s. 100) söyleyebiliriz. Aynı araştırmanın 8'inci sınıflar ile yürütülen boyutunda ise ileri yeterlik düzeyinde bulunan (fen bilimlerinde üst düzey düşünme süreçlerine işaret eden düzey) öğrencilerin %2,5 gibi oldukça düşük bir oran olduğu görülmektedir. Ayrıca 2016 yılına göre karşılaştırıldığında ileri yeterlik düzeyine ulaşan öğrencilerin oranının düştüğü dikkat çeken bir boyuttur (MEB, 2019c, s.111-112).

Çalışmanın buraya kadarki kısmında ulusal ve uluslararası göstergeler incelenmiş ve fen eğitiminin 21.yüzyıl becerileri boyutu ile mevcut durumu gözlemlenmeye çalışılmıştır. Peki Türkiye’de 21.yüzyıl becerilerinin geliştirilmesi boyutunda yarının fen eğitimi olmalıdır?

21.yüzyıl Becerileri ile Etkileşiminde Fen Eğitiminin Geleceği

Türkiye’de ulusal ve uluslararası verilere göre fen eğitiminin 21.yüzyıl becerileri boyutunda mevcut durumu bize Türkiye’de Fen Eğitime yönelik çıktılardan istenen düzeyde olmadığını göstermektedir. EURYDICE (2020), temel okuryazarlık, matematik ve fen becerilerindeki düşük öğrenci başarısının yalnızca öğretme ve öğrenmenin etkililiğiyle değil, aynı zamanda eşitlikçi bir eğitim sistemi sağlanmasıyla da ilişkili olduğunu belirtmektedir (s.12). Burada ifade edilen eşitlikçi eğitim vurgusu özellikle Covid-19 pandemisi ile uzaktan eğitime devam edilen günümüzde, daha da önem kazanan bir kavram olmaktadır. Koronavirüs krizi, yalnızca dijital anlamda değil, aynı zamanda öğrenmelerini kendi kendine yönetme becerisine sahip olan ve ebeveynlerinin yardım etmeye vakti olan çocuklarda da derin eşitsizlikleri ortaya çıkarmıştır (Soler & Dadlani, 2020). TIMSS (2020) verileri Türkiye’de evde ve okulda ulaşılabilen fen kaynakları (kitap, materyal, fen laboratuvarı vb) bakımından avantajlı olan çocukların ülkeler bazında genel başarı sıralamasında ilk sıralara ulaşabildiğini ve bilişsel beceri bağlamında üst yeterlik düzeyinde olduğunu göstermektedir (s.147). MEB (2019a) ABİDE verileri incelendiğinde de benzer sonuçlara ulaşılabilir. Birlikte bir başka dikkat çeken bulgu ise Türkiye’deki öğrencilerin %49,8’inin kendine ait tablet veya bilgisayarını olmadığı, %54,5’inin ise internet bağlantısı olmadığı yönündedir (s.48). 21’inci yüzyıl becerilerinin geliştirilmesinde fen eğitiminin rolünü tartıştığımız bir alanda daha temel düzeyde öğrenci ihtiyaçlarının karşılanamamış olması ve böyle bir zeminde uzaktan eğitime devam edilmesi beceri gelişimine ket vuracağı gibi öğrenciler arasında bilimsel bilgi ve beceri kazanımında derin farklara neden olacaktır. Fen Eğitiminde yeni yüzyıl becerilerinin gelişimi adına TIMSS araştırmasının okul öncesi eğitim ile ilgili bulguları da önemli ayrıntılar vermektedir. TIMSS (2020) Türkiye’de 5.sınıf öğrencilerinde okul

öncesi eğitime katıldıkları yıl sayısı ile fende üst düzey yeterliklere ulaşma arasında pozitif bir ilişki olduğu gözlenmektedir. 3 yıl okul öncesi eğitimi almış öğrencilerin puanlarının TIMSS fen başarı ortalamasının 72 puan üzerindedir. Okul öncesi eğitim almamış öğrenciler ile en az 2-3 yıl okul öncesi eğitim almış öğrenciler arasında ise 74 puanlık bir fark bulunmaktadır (TIMSS, 2020). Bu bulgu, okul öncesinden başlayan bir bilim eğitiminin önemine vurgu yapar niteliktedir. Bu nedenle fen eğitimi adına yeni yüzyılın becerilerinin gelişiminde en fazla yatırım yapılması gereken alanlardan biri okul öncesi eğitimidir.

OECD (2020), *Okullaşmanın Geleceği için OECD Senaryoları* raporunda "Karmaşık ve hızla değişen bir dünyada, örgün ve gayri resmi öğrenme ortamlarının yeniden düzenlenmesinin ve eğitim içeriği ve sunumunun yeniden tasarlanmasının gerekebileceğini ve yaşlanan bir dünyada, bu değişikliklerin sadece temel eğitime değil, aynı zamanda yaşam boyu öğrenmeye de uygulanmasının muhtemel" olduğunu belirtiyor. Bundan 15 yıl öncesinde yenilenebilir enerji ile çalışabilen araçları, Elon Musk'ın Mars'ta yaşam denemeleri ile başka bir gezegende yaşam fikrini, akıllı telefonların, yapay zekanın insan aklının ötesine geçeceğini, robotların ev işlerini kolaylaştıracağını ya da bir salgın hastalık ile yaşamın bambaşka bir hale bürünebileceğini düşünemezdik. Öngöremediğimiz bir geleceğe hazır olmada ya da o geleceği inşa etmede itici güç ise eğitimi doğru yapılandırma meselesidir. Özellikle bilim ve teknoloji alanındaki bu değişimin temelde kontrol mekanizması olan fen eğitimi bugünkü durumu iyi analiz edip geleceğin becerilerini öngören ve nihayetinde uygulama inisiyatifi alan bir yapıda değildir. Pek çok sektörde ve ülkede, en çok talep gören meslekler veya uzmanlıklar on, hatta beş yıl önce yoktu. Popüler bir tahmine göre, bugün ilkokula başlayan çocukların %65'i nihayetinde henüz var olmayan tamamen yeni iş türlerinde çalışmaya başlayacak (WEF, 2016, s.32). İstihdam türlerinin sürekli ve günümüzde daha hızlı değiştiği gerçeğinden yola çıkarak geleceğin beceri ihtiyaçlarına hazırlıklı olma ve öngörme yeteneği giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Öğrencilerin bilimle nasıl ilişki kuracakları, büyük ölçüde müfredatın içeriğine, sınıfta, fen laboratuvarında ve sınıf dışı ortamlarda nasıl öğrendiklerine ve bilim müzeleri, medya, kültürel kurumlar, doğa ve doğal çevre gibi ortamlara ne kadar maruz kaldıklarına bağlıdır. İncelediğimiz ulusal ve uluslararası göstergeler neticesinde şunu söyleyebiliriz ki 21. yüzyıl becerilerini kazandıran bir bilim müfredatı oluşturmak ve müfredatın uygulayıcıları olan öğretmenleri yetiştirmek için bürokratik açılımlar yapmak, inisiyatif almak önemlidir.

21.yüzyıl becerilerini geliştirmeye dönük WEF'in dünya çapında uygulama odaklı ve kriterlere dayalı araştırması da fen eğitiminde geleceğin beceri çerçevesini oluşturma ve kazandırma bakımından örnek oluşturacak niteliktedir. WEF'in (2020a) 16 okul örneği incelendiğinde bu okulların temelde fen ve teknoloji eğitimini diğer disiplinlerle entegre ederek disiplinlerarası 21.yüzyıl becerilerini geliştirmeye odaklandıkları dikkat çekmektedir. Okulların eğitim öğretim süreçleri incelendiğinde; hibrit eğitim

21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Fen Eğitiminin Bugünü ve Geleceği: Türkiye Perspektifinde Bir Analiz

modellerinin benimsenmesi, özellikle sosyoekonomik imkanları kötü olan çocuklara erişmesi ve bunun için köylere kadar dijital alt yapı desteği sağlanmasının önemsendiği görülmektedir. Bununla birlikte geleceğin okulları olarak adlandırılan bu okul sistemlerinin okul öncesinden lise öğrenimine kadar inovasyonu, yaratıcılığı, tasarımı, iş birliğini ve küresel düzeyde proje ve fikir paylaşımı sağlayan platformları desteklemesi, öne çıkan ortak özellikleri olarak ifade edilebilir. Ayrıca bu okullarda, bilimsel kavramların mutlaka gerek küresel gerekse yerel gerçek yaşam bağamlarına dayandırılarak öğretilmesi -bu anlayışın müfredata entegre edilmesi- ve okulların sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve iş sektörleri ile iş birliği içinde çalışması gibi süreçlerinin benzer olduğu da dikkat çekmektedir. Örneğin Endonozya'daki Green Schools'da öğrenciler gezegene yardım etmenin yollarını düşündükleri proje merkezinde geliştirdikleri 4 tondan fazla karbon emisyonu tasarrufu sağlayan BioBus ile okula gidip gelmektedirler. Diğer okullarda ise bu örnekler, yaban mersininden soda üretilmesi, hava kalitesini izlemek için araç tasarlama, bir mobil teknoloji laboratuvarında STEM aktivitelerine dayanan dijital ray projesi, atıkların geri dönüşümü ya da çiftliklerin otomatik sulamasının sağlanması için kodlama, web tasarımı vb. şekildedir (WEF, 2020a, s.14-25).

Buraya kadar bahsedilenlerden hareketle geleceğin fen eğitimini tasarlamada; okul öncesinden başlayarak yaratıcılığı, tasarımı, inovasyonu, "dünyayı daha iyi ve yaşanabilir hale getirme gayreti taşıyan bireyler yetiştirme" bakımından desteklemek önemli bir dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte öğrenmenin okul duvarlarını aştığı, denemek, keşfetmek ve paylaşmak için bilimsel kaynakların fiziksel ve dijital ortamda her öğrenciye ulaştığı, fenin gerçek yaşamın içine alınarak öğretildiği bir yapılanma, geleceğin becerilerinin kazandırılacağı bir fen eğitimini tasarlamada anahtar unsurlardır. Bilim ve teknolojinin günlük yaşamımızdaki hacminin ve eğitime eriştiğimiz mekanların farklılaştığı günümüzde OECD'nin gelecek senaryolarından biri de okul temelli öğrenmenin sonudur (OECD, 2020) ki bu senaryo oldukça düşündürücüdür. Esas vurgu eğitim sistemlerimizin bu geleceğe hazırlıklı olma noktasında attığı somut adımlar olmalıdır.

Sonuç

Çalışma kapsamında ele alınan referans metinler incelendiğinde; Yaratıcılık, Eleştirel Düşünme, İnovasyon, Teknoloji Okuryazarlığı Becerileri, Küresel Vatandaşlık, Kişilerarası Beceriler, İletişim ve İş birliği gibi becerilerin özellikle öne çıktığı gözlenmiştir. Öne çıkan bu becerilerin geliştirilmesinde özellikle yaratıcılık, inovasyon, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerine ilişkin uygulamaya dayalı ulusal ve uluslararası çalışmaların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Türkiye'de STEM becerileri başta olmak üzere 21. yüzyıl becerilerinin gelişimine yönelik bilimsel araştırma ve uygulama yoğunluğuna rağmen uluslararası eğitim göstergelerinde üst düzey yeterliklere ilişkin fen başarısının istenen düzeyde olmaması

Türkiye’de akademisyenlerce yürütülen bilimsel araştırma ve uygulamalar ile MEB uygulamaları arasında bir entegrasyon sorunu olduğuna işaret etmektedir. UNESCO’ya göre, "bir ülkenin halkının temel ihtiyaçlarını karşılaması için fen bilgisi öğretimi stratejik bir zorunluluktur" (UNESCO, 2014, s.47). Dördüncü Sanayi Devrimi’nde, öğrencilerimizin gerçek dünyada karşılaştıkları zorluklarını çözmelerini istiyorsak, işlevsel olmayan geçmiş eğitim sistemlerini devam ettiremeyiz. Çocukları değişen bir geleceğe hazırlamak ve 21. yüzyıl becerilerini geliştirmek için eğitim, fen ve teknolojideki kamu politikalarını, yatırımlarını uyumlu hale getirmeli, alanın bilimsel araştırmaları ile destekleyip dönüştürmeliyiz.

Çalışmada öne çıkan bir diğer 21.yüzyıl becerisinin ise Etkili İletişim olduğu görülmektedir. Fen Eğitiminde bu becerinin etkili bir biçimde geliştirilmesi ise bilim iletişimi becerisi ile sağlanabilir. Bilim iletişimi Covid-19 krizi ile günümüzde daha önemli hale gelmiştir. Örneğin DNA dizilimi, mRNA, antikor, mutasyon gibi bilimsel kavramlara aşina olmayan halk şimdi bilim insanlarının açıklamaları doğrultusunda bu kavramları yaşamına aldı ve anlamlandırdı. Türkiye bağlamında ele aldığımızda ise Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında ve 2023 Vizyon Belgesinde bilim iletişimi ve geliştirmesine ilişkin bir kazanıma rastlanamamıştır. Ayrıca Türkiye’ye özgü akademik araştırmaların azlığı da dikkat çekici boyuttadır. Bu noktada bilim okuryazarı birey yetiştirme amacı taşıyan etkili bir 21.yüzyıl bilim müfredatı oluşturmada etkili bilim iletişimi kazandırma boyutuna öncelik verilmelidir. Nitekim Millar’a (2007) göre gelişmiş pek çok ülkede okuldaki fen eğitiminin kalitesi ve niteliği hakkındaki temel endişelerinden biri toplumların bilim anlayışı ve bilime duydukları güven eksiliğidir. İnsanların gerçek yaşamı ilgilendiren önemli bilimsel konulardaki bilgi eksikliği de toplumların tepkisi için potansiyel olarak önemli sonuçlar doğurur (s.25).

21.yüzyıl becerileri ve fen eğitimi ile etkileşimleri ele alındığında alanda öne çıkan bir diğer boyut ise STEM becerileridir. 2017 yılında güncellenen Fen Bilimleri Dersi Öğretim programında da STEM becerilerine yer verildiği ve ulusal düzeyde bu beceriye önem atfedildiği söylenebilir. Ancak STEM eğitimi söz konusu olduğunda öğrenciler arası eşitsizliklerin meydana gelebileceğini söylemek mümkündür (WEF, 2020c). TIMSS 2019 araştırması bilimsel kaynakların varlığının (fen laboratuvarı, materyal, kitap, dergi, bilim müzesi, dijital lab. vb.) öğrenciyi üst düzey yeterliğe ulaştırması bakımından etkili bir faktör olduğunu göstermektedir (TIMSS, 2020). Öğretimde eşitsizliklerin en aza indirgenmesi bakımından kilit faktör olan okullarda bilimsel kaynakların varlığı ve kullanımı öncelikli olarak ele alınması gereken bir boyuttur. Tüm bilimsel kaynaklar içerisinde ise özellikle okullarda fen/stem laboratuvarı bulunması günümüz dünyasında gereklilik değil bir zorunluluk haline gelmiştir. Kaldı ki bilimsel kaynaklara ulaşmada bir sınırlık oluşturan günümüz pandemi şartlarında bu eşitsizlik giderek artmıştır. O halde her sosyo-ekonomik düzeyden çocuğun evden araştırma sorgulamaya dayalı bir bilim eğitimine erişimini sağlayacak çözüm yollarına da ihtiyaç vardır. Örneğin uzaktan eğitimde deneysel bilim

21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Fen Eğitiminin Bugünü ve Geleceği: Türkiye Perspektifinde Bir Analiz

eğitiminin önündeki engeli aşmak için Lab4U gibi şirketler, cep telefonları için fen deneyleri tasarlar ve çalıştırır, böylece dünyadaki akıllı telefonu olan her öğrenci ceplerinde taşınabilir bir laboratuvar deneyebilir (Soler ve Dadlani, 2020) Amerika Birleşik Devletleri'nde Tallahassee Community College'ın kullandığı mobil teknoloji laboratuvarları her sosyoekonomik seviyeden çocuğa bilimi ulaştırmak adına iyi bir örnektir (WEF, 2020a, s.22). Özetle Fen eğitimi doğası gereği, araştırma-sorgulama-problem çözme ve deney yoluyla öğrenmenin içinde olmayı gerektiren ve laboratuvar ekipmanları, bilimsel, teknolojik ve dijital kaynaklara erişimin zorunlu olduğu bir alandır. Bu nedenle fen eğitiminde daha demokratik bir yaklaşımla her çocuğun bu bilimsel kaynaklara ulaşabileceği okul/okuldışı sistemleri oluşturmak, öğrenciyi fen öğrenmeye teşvik etme, bilgiye ihtiyaç duymasını sağlama ve öğrendiklerini toplumsal düzeyde kullanmasına ilham vermesi açısından önemlidir.

Araştırmada ele alınan referans metinlerde öne çıkan bir diğer önemli boyutun yaratıcı ve yenilikçi düşünme becerisi olduğu görülmektedir. Pek çok ülke bu farkındalık doğrultusunda bir 21.yüzyıl becerisi olan yaratıcı ve yenilikçi düşünme becerilerine yaptığı yatırımları artırmaktadır. Bilimsel yaratıcılık bilimsel bir araştırma süreci ve becerisiyle ortaya çıkar. Gerçek olduğunu düşündüğümüz şey sürekli geliyor ve insanlık tarihi boyunca büyük ölçüde değişti. Bilimin özü, dünyamızın şu andaki görüşü ile ilgili değil, bir dizi görüşten diğerine nasıl değiştiğimizle ilgilidir (Kwok, 2018, s.531). Buradan hareketle gerek müfredat gerek öğretmenler ve öğretmen rehber kaynakları "fen eğitiminde öğrencilerin yaratıcılık-inovasyon becerilerini nasıl geliştirebiliriz? sorusu ekseninde kendini dönüştürmelidir. Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programının özel amaçlarında ve alana özgü becerilerinde bilimsel süreç becerilerine atfedilen önemin işe vuruk uygulamalar ile desteklenmesi, yaratıcı ve inovatif düşünme sürecini en etkin şekilde uygulama adına önemlidir.

Çalışma kapsamında bulguları sunulan ulusal ve uluslararası araştırmalarda Türkiye'de öğrencilerin fen başarısında rol oynayan önemli ortak unsurların olduğu görülmektedir. Bunlar öğrencilerin sosyo-ekonomik durumları, öğretmenlerin mesleki tecrübeleri ve ebeveyn faktörü (OECD, 2019; TIMSS, 2020) şeklinde sıralanabilir. Bir öğrenci için özellikle sosyo-ekonomik dezavantajdan kaynaklanan olumsuz etkilerin en aza indirebileceği tek yer okul ve bu olumsuz etkiyi bertaraf edecek tek özne ise öğretmendir. TIMSS 2019 yılı bulguları ile özellikle öğretmenlerin gerek lisans eğitimlerinde gerekse meslekte yetiştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik çalışmaların artırılması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Ancak üst düzey beceri ve yeterlikleri artırmada öğretmeni güçlü hale getirecek bir fen eğitimi sistemi tasarlamak ve her öğrenciyi eşit ve adil bir şekilde bu sistem içinde yetiştirmekte önemlidir. Bu konuyla ilgili olarak OECD Genel Sekreteri Angel Gurría OECD Raporunda öğrenciler arası eşitlik ve adaletin sağlanması gerekliliğini şu şekilde ifade etmektedir;

...İyi durumda olan ailelerden gelen öğrenciler, yaşamda başarıya giden yolu genellikle bulurken, dezavantajlı ailelerden gelenlerin yaşamda genellikle tek bir şansı var ve bu harika bir öğretmen ve iyi bir okul. Eğer bu gemiyi kaçırlırsa, sonraki eğitim fırsatları, öğrenme çıktılarında başlangıçtaki farklılıkları azaltmak yerine, güçlendirme eğiliminde olacaktır (OECD, 2019b, s.4).

Bu araştırmaya temel oluşturulan 21.yüzyıl beceri çerçeveleri ve uluslararası eğitim göstergelerden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki pek çok eğitim sistemi yeni yüzyılın becerilerini edindirme ve bireyleri geleceğe hazırlama yönünde somut ve uygulanabilir çerçeve programlar oluşturmakta ve özellikle becerilerin müfredata nasıl yerleştirilebileceğine yönelik eğitim sistemlerini dönüştürmektedirler. Türkiye bağlamında incelediğimizde ise 21.yüzyıl becerilerine ilişkin fiili bir çerçeve program bulunmamakla birlikte bazı 21.yüzyıl becerilerine Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında kazanımlar düzeyinde yer verildiği görülmektedir. Fen eğitimi reformu, disiplinler arası bir alan olan fen bilimleri eğitiminin alan bilgisini, ulusal ve küresel dinamiklerini iyi bilen bilim insanlarının, birçok kamu kurumu ve STK'ların eş zamanlı ve koordine çalışmasını gerektirdiğinden zorlukları olan bir süreçtir. Ancak dünya değişiyorsa sistemlerde de reformlar yapmak ve sürdürülebilirliğini sağlamak elzemdir. Örneğin Hong Kong PISA araştırmasına göre 2012'de Dünya'da "fen başarısında" ikinci, 2018'de üçüncü olmasına, rağmen yeni bir reform ile Fen müfredatını değiştirmelerinin nedenini "öğrencilerimiz sınavlarda başarılı, ancak fen ve matematiğin hayatlarıyla ne kadar ilgili olduğunu bilmiyorlar" şeklinde açıklamıştır (Kwok, 2018, s.533). Ülkemizde fen eğitiminde 21.yüzyıl becerilerini edindirmeye yönelik bilimsel araştırmalar yoğun olsa da bu becerilerin neler olduğunu, fen eğitimi yoluyla nasıl kazandırılabilirliğini içeren düzenli bir ulusal politika belgesinin oluşturulmasına ihtiyaç olduğu söylenebilir. 21.yüzyıl becerileri ile donatılmış bir Fen Bilimleri Eğitimi-Öğretimi süreci tasarlamada küresel düzeyde ortaya konan trendleri izlemek ve değerlendirmek ve ulusal dinamiklerimizle sentezleyerek çıkarımlar yapmak daha etkili politikalar ortaya konması noktasında faydalı olabilir.

Kaynakça

Andreasen N. (2019). *Yaratıcı Beyin: Dehanın Nörobilimi*. Akılçelen Kitaplar, 9.Baskı.

Aktamış H., & Ergin Ö. (2007). Bilimsel süreç becerileri ile bilimsel yaratıcılık arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2007, 33 (33), 11-23.

Akoğlu Alp, *Bilim İletişimi*, TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi. <https://www.yumpu.com/tr/document/read/21963758/bilim-iletisimi>

- Ananiadou K., & Claro M. (2009). "21st century skills and competences for new millennium learners in OECD countries." <http://repositorio.minedu.gob.pe/handle/20.500.12799/2529>
- Aydin Ceran, S. & Ates, S. (2019). The effects of 5E model supported by life based contexts on the conceptual understanding levels measured through different techniques. *Journal of Education in Science, Environment and Health (JESEH)*, 5(2), 227-243. <https://doi.org/10.21891/jeseh.557999>
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1997). Writing narrative literature reviews. *Review of general psychology*, 1(3), 311-320.
- Dede C., Comparing frameworks for 21st century skills. Bellenca, J. & Brandt R. (Eds). *21st century skills: Rethinking how students learn içinde*. Solution Tree Press.
- Denney, A. S., & Tewksbury, R. (2013). How to write a literature review. *Journal of criminal justice education*, 24(2), 218-234.
- Ernst, J., & Monroe, M. (2004). The effects of environment-based education on students' critical thinking skills and disposition toward critical thinking. *Environmental Education Research*, 10(4), 507-522. <https://doi.org/10.1080/1350462042000291038>
- EURYDICE (2020). Structural Indicators for Monitoring Education and Training Systems in Europe. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/structural-indicators-monitoring-education-and-training-systems-europe-2020-overview-major_en
- Gilbert John K. (2005). On the Nature of "Context" in Chemical Education, *International Journal of Science Education*, 28(9), 957-976. <https://doi.org/10.1080/09500690600702470>
- Hilton, M. (2010). Exploring the Intersection of Science Education and 21st Century Skills: A Workshop Summary. *National Academies Press*.
- Jiménez-Aleixandre, M. P., & Erduran, S. (2007). *Argumentation in science education: An overview*. *Argumentation in science education*, 3-27. Springer.
- Kulgemeyer, C. (2018). Impact of secondary students' content knowledge on their communication skills in science. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 16(1), 89-108. <https://doi.org/10.1007/s10763-016-9762-6>.
- Kwok, S. (2018). Science education in the 21st century. *Nature Astronomy*, 2(7), 530-533. <https://doi.org/10.1038/s41550-018-0510-4>.
- Layton, D. (1973). The Secondary School Curriculum and Science Education. *Physics Education*, 8(1), 19-23.
- Mercer-Mapstone, L., & Kuchel, L. (2017). Core skills for effective science communication: A teaching resource for undergraduate science education.

International Journal of Science Education, Part B, 7(2), 181-201.
<https://doi.org/10.1080/21548455.2015.1113573>

MEB (2018a). *Millî Eğitim Bakanlığı Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı*.
<http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=325>

MEB (2018b). *Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Vizyon Belgesi*.
<http://2023vizyonu.meb.gov.tr/>

MEB (2019a). *Türkçe-Matematik-Fen Bilimleri Öğrenci Başarı İzleme Araştırması (TMF-ÖBA)-I:4.SınıfSeviyesi*.
https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/23150323_TMF-OBAl-4-2019_Rapor9.pdf

MEB (2019b). *Akademik Becerilerin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi (ABİDE) 2018: 4. Sınıflar Raporu*. Ankara.

MEB (2019c). *Akademik Becerilerin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi (ABİDE) 2018: 8. Sınıflar Raporu*. Ankara.

MEB (2020). *Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü Resmî Web Sayfası*.
<https://yegitek.meb.gov.tr/www/sayilarla-uzaktan-egitim/icerik/3125>

McFarlane, D. A. (2013). Understanding the challenges of science education in the 21st century: New opportunities for scientific literacy. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, (04), 35-44.

Meyer, A. A., & Lederman, N. G. (2013). Inventing creativity: An exploration of the pedagogy of ingenuity in science classrooms. *School Science and Mathematics*, 113(8), 400-409. <https://doi.org/10.1111/ssm.12039>

Millar, R. (2007). Science education for the 21st century. *Science In Parliament*, 64(3), 25.

National Academy of Sciences (2005). *National Academy of Sciences: Committee on Science Engineering and Public Policy. Rising above the gathering storm: energizing and employing America for a brighter economic future*. National Academy Sciences, Washington, DC (2005)

NRC (2010). *Exploring the intersection of science education and 21st century skills: A workshop summary*.

OECD (2018). *The Future of Education and Skills-Education, Learning Compass2030*.[https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf)

OECD (2019a). *The Future of Education and Skills-Education 2030: A Series of Concept Notes*. http://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/learning-compass-2030/OECD_Learning_Compas_2030_Concept_Note_Series.pdf

21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Fen Eğitiminin Bugünü ve Geleceği: Türkiye Perspektifinde Bir Analiz

OECD (2019b). *PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>

OECD (2019c). *PISA 2018 Country-Specific Overviews-Turkey*. https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_TUR.pdf

OECD (2020). *Back to the Future of Education Four OECD Scenarios for Schooling*. <https://www.oecd.org/education/back-to-the-future-s-of-education-178ef527-en.htm>

Osborne, J. (2013). The 21st century challenge for science education: Assessing scientific reasoning. *Thinking skills and creativity*, 10, 265-279.

Panel, ICT Literacy (2002). *Digital transformation: A framework for ICT literacy*. <https://www.ets.org/Media/Research/pdf/ICTREPORT.pdf>

P21 (2019). *P21's Frameworks for 21st Century Learning*. <https://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources>.

Robinson K. (2020). *Yaratıcı Öğrenciler*. çev., Dilek Boyraz. Sola Unitas, 6.basım.

Rowley, J. and Slack, F. (2004), "Conducting a literature review", *Management Research News*, Vol. 27 No. 6, pp. 31-39. <https://doi.org/10.1108/01409170410784185>

Sadler, T. D., & Donnelly, L. A. (2006). Socioscientific argumentation: The effects of content knowledge and morality. *International Journal of Science Education*, 28(12), 1463-1488. <https://doi.org/10.1080/09500690600708717>

Starko, A. J. (2014). *Creativity in the classroom: Schools of curious delight*. Routledge.

Suna, H. E., & Özer, M. (2021). Türkiye’de Sosyoekonomik Düzey ve Okullar Arası Başarı Farklarının Akademik Başarı ile İlişkisi. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 12(1), 55-71.

Soler G. M. & Dadlani K. (2020). The way we teach science is vital for all our futures. <https://www.weforum.org/agenda/2020/08/science-education-reset-stem-technology/>

Snyder, L. G., & Snyder, M. J. (2008). Teaching critical thinking and problem solving skills. *The Journal of Research in Business Education*, 50(2), 90-99.

Topcu, M. S., Muğaloğlu, E. Z., & Güven, D. (2014). Fen eğitiminde sosyobilimsel konular: Türkiye örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(6), 1-22.

Turiman, P., Omar, J., Daud, A. M., & Osman, K. (2012). Fostering the 21st century skills through scientific literacy and science process skills. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 59, 110-116. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.253>

TIMSS (2020). *2019 International Results in Mathematics and Science*.
<https://www.iea.nl/publications/study-reports/international-reports-iea-studies/timss-2019-international-report>.

Tytler, R. (2007). Re-Imagining Science Education: Engaging Students in Science for Australia's Future. *Australian Education Review* 51. *Australian Council for Educational Research*.

UNESCO (2014). *Education Strategy 2014-2021*.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000231288>

WEF (2016). *The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution*.
http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf

WEF (2018a). *The Future of Jobs Report*.
http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf.

WEF (2018b). *Executive Opinion Survey, Appendix C*.
<http://www3.weforum.org/docs/GCR20172018/04Backmatter/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018AppendixC.pdf>

WEF (2020a). *Schools Of The Future*.
http://www3.weforum.org/docs/WEF_Schools_of_the_Future_Report_2019.pdf

WEF (2020b). *The Future of Jobs Report*.
http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf

WEF (2020c). *The Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery*.
<https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020>

Yavuz M. (2020). *Başımıza İcat Çıkaran Çocuklar ve Gençler*. Pegem Akademi.

Zeidler, D. L., & Nichols, B. H. (2009). Socioscientific issues: Theory and practice. *Journal of Elementary Science Education*, 21(2), 49-58.
<https://doi.org/10.1007/BF03173684>

[itobiad], 2021, 10 (4): 3219-3242

<p>Covid-19 Pandemisi Sürecinde Destekleyici Gıda Takviyesi Talebini Etkileyen Faktörlerin Analizi</p> <p>A Study on the Determination of the Factors That Affect Nutritional Supplement Demand During the Covid-19 Pandemic</p> <p>Video Link: https://youtu.be/ii-EXjhv2k4</p>	
<p>Onur DEMİREL Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniv., İİBF, İktisat Bölümü Asst. Prof., SDU, FEAS, Department of Economics onurdemirel@sdu.edu.tr Orcid ID: 0000-0002-4476-0066</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 10.05.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 17.10.2021
Yayın Tarihi / Published	: 21.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Demirel, O. (2021). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Destekleyici Gıda Takviyesi Talebini Etkileyen Faktörlerin Analizi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3219-3242 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/935784>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Covid-19 Pandemisi Sürecinde Destekleyici Gıda Takviyesi Talebini Etkileyen Faktörlerin Analizi *

Öz

Tarihsel süreçte dünya sıhhi, ekonomik ve sosyal olarak yıkıcı etkilere sahip çiçek, kara veba, kolera, İspanyol gribi, tifüs, Asya gribi, HIV/AIDS, SARS-CoV-1, MERS-CoV ve ebola gibi pandemilere maruz kalmış; 2020 ve 2021 yıllarında ise SARS-CoV-2 (korona) virüsü olarak bilinen Covid-19 pandemisini yaşamaktadır. Covid-19'un önlenmesi ve tedavi edilmesi ile ilgili olarak henüz iyileştiricilik özelliği kanıtlanmış bir antiviral tedavinin bulunamamış olması, semptomatik destekleyici müdahaleyi tek tedavi türü kılmakta; bu da potansiyel bağışıklık arttırıcı, antioksidan ve antimikrobiyal özellikleri olan vitamin ve minerallerin kullanımını en önemli önlem haline getirmektedir. Dolayısıyla Covid-19 pandemisi sürecinde, sporcu besin destekleri, yağ yakma ürünleri, diyet (beslenme) takviyeleri ve fonksiyonel gıdalardan oluşan destekleyici gıda takviyelerinin (DGT) kullanımı oldukça önemlidir. Bu bağlamda çalışmada Ocak 2021 dönemi içerisinde Süleyman Demirel ve Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitelerinde görev yapmakta olan 242 akademisyen ile online anket yapılmış, veri eksikliği nedeni ile geçerli olan 159 anket modele dahil edilmiş ve akademisyenlerin DGT talebini etkileyen faktörler araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan Logit modeli sonucunda, gelir düzeyi, karantina sürecine dahiliyet ve 'düzenli beslenme alışkanlığı olanların DGT kullanmasına gerek yoktur' yönündeki düşüncenin DGT kullanımını pozitif yönde; eğitim düzeyi, düzenli spor alışkanlığı ve Covid-19'lu biri veya birileri ile temaslı duruma düşmenin ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Politika önerisi olarak özellikle şehirlerde yaşayan bireylerin günlük yaşamlarına sporu, düzenli ve dengeli beslenmeyi ve sağlık bilincini dahil etmeleri amacıyla konuyla ilgili iki bakanlık (Sağlık Bakanlığı ile Tarım ve Orman Bakanlığı) tarafından kampanyaların düzenlenmesi ve televizyon izleme oranının yüksek olması dolayısıyla kamu spotlarının yayınlanması önerilmiştir. Bu sayede özellikle DGT ürünlerinin ilaç gibi algılanması sorunu, kullanılacak ürün ve dozaj sorunu, ilaçlarla etkileşimi kaynaklı sorunlar, bitkisel karışımların barındırdığı riskler, denetimi yapılmamış ürünlerin taşıdığı riskler ve uzman görüşü alınmadan kullanım sorunu gibi konularda bireylerin bilgi düzeylerinde olumlu gelişmeler sağlanabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Destekleyici Gıda Takviyeleri Talebi, Logit Modeli, Pandemi, Covid-19, Türkiye.

* Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 16.12.2020 tarih ve 47/8 no'lu kararı ile etik Kurul izni alınmıştır.

A Study on the Determination of the Factors That Affect Nutritional Supplement Demand During the Covid-19 Pandemic

Abstract

Previously the world has experienced some pandemics such as variola, black plague, cholera, Spanish flu, typhus, Asian influenza, HIV/AIDS, SARS-CoV-1, MERS-CoV and ebola that have had destructive medical, economic and social effects. As of 2020 and 2021 the world is experiencing the SARS-CoV-2 (corona) virus that is known as the Covid-19 pandemic. The inability to find an anti-viral therapy that has a proven recuperative property for the prevention and entreating of Covid-19 makes symptomatic supportive intervention the only treatment and this, in turn, makes the use of vitamins and minerals that potentially have immunogenic, antioxidant and antimicrobial properties very important. Therefore, during the Covid-19 pandemic, the use of nutritional supplements (NS) that compose of sports nutrition supplements, fat burner supplements, dietary supplements and functional foods is quite important. In this context, the factors that determine the use of NS are determined through an online questionnaire applied to 242 academicians working in Süleyman Demirel University and Isparta University of Applied Sciences. Due to the missing data the number of questionnaires are decreased to 159. As the result of the Logit model applied in the study it is determined that income level, the involvement in quarantine process and the thought that 'those who have proper diet don't necessitate to use NS' affect the use of NS positively, while education level, making sports regularly and contact with someone/s with Covid-19 affect negatively. As policy recommendations it is proposed that sports, balanced and healthy eating habits/consciousness should be included in the daily lives of individuals, especially for those living in the cities through campaigns of the related two Ministries (the Ministry of Health and the Ministry of Agriculture and Forestry) and as the rate of watching television is high public service announcements should be broadcasted. Hence, the problems of perceiving NSs as drugs, the product selection and dosage problems, drug interaction related problems, risks of herbal blends, the risks caused by uncontrolled products and the use of products without a professional advice would be resolved.

Keywords: Demand for Nutritional Supplements, Logit Model, Pandemics, Covid-19, Turkey.

Giriş

Tarihsel süreçte dünya bazı dönemlerde pandemiler ile yüz yüze gelmiştir. Bunlar arasında insanlığa sağlık açısından ve ekonomik olarak en fazla zarar verenler çiçek (2. yy), kara veba (14. yy), kolera (1817 sonrası), İspanyol gribi (1918-20), tifüs (2. Dünya Savaşı sonrası), Asya gribi (1957 sonrası), HIV/AIDS (1960 sonrası), SARS-CoV-1 (2003), MERS-CoV (2012) ve ebola (2014 sonrası) pandemileridir. Günümüzde ise ilk olarak Aralık 2019 tarihinde görülen SARS-CoV-2 (ağır akut solunum yolu yetersizliği sendromuna sebep olan korona virüs ailesine ait yeni bir virüs) virüsü dolayısıyla korona olarak bilinen ve Covid-19 hastalığına sebep olan pandemi yaşanmaktadır (Jovic vd., 2020, s.1; Okan vd., 2020, s.1; TÜBA, 2020, s.39-42). Ağustos 2021 itibariyle Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından Covid-19 kaynaklı 208,47 milyon vaka ve 4,38 milyon ölüm onaylanmıştır. İstatistikler incelendiğinde, Covid-19 kaynaklı ölümlerin şimdiden Asya gribi ve eboladan fazla olduğu görülmektedir. (WHO, 2021).

Yaşanan bu pandemilerin ülkeler ve insanlar üzerinde oldukça önemli sıhhi, demografik, ekonomik ve sosyal etkileri olmuştur. Sıhhi etkileri arasında kitlesel hastalık, sakatlık ve ölüm, sağlık hizmetlerinde, sağlık personelinde, yatak sayısında ve malzeme/ilaç tedarikinde ortaya çıkan yetersizlikler, birey ve toplum psikolojisinde bozulmalar; demografik etkiler arasında nüfus ve nüfus yoğunluğunda azalma ve hastalık türüne göre çocuk, genç, yaşlı nüfusunda azalmalar; ekonomik etkiler arasında üretimin azalması, tarım arazilerinin ekilememesi, enflasyon artışı, büyümede azalma (hatta daralma), işsizlikte artışlar ve sağlık harcamalarında artış; sosyal etkiler arasında ise panik, insan ilişkilerinde bozulmalar, sosyal faaliyetlerde düşüş, ayrımcılık, eğitimin olumsuz etkilenmesi ve sosyal kargaşa sayılabilir (TÜBA, 2020, s.34-35). Bu olumsuz etkileri dolayısıyla devletler pandemi ile mücadele ederken, insanlar ise pandemiye yakalanmamak için ellerinden gelen önlemi almaya çalışmaktadır. Keza, Ağustos 2021 itibariyle dünyada toplam 4,46 milyar doz aşı uygulanmıştır (WHO, 2021).

Diğer taraftan virüsler veya bakteriler ile mücadelede, iyi beslenme ve güçlü bir bağışıklık sistemi özellikle önem taşımaktadır. İyi bir beslenme ise temelde taze ve işlenmemiş gıdalarla (meyve, sebze, ev yapımı yemekler) mümkündür. Öte yandan Covid-19 sürecinde bu tip gıdalara erişim tüm bireyler için kolay/mümkün olmamaktadır. Özellikle düşük ve orta gelirli hanhalklarında beslenme kalitesinde önemli düşüşlerin olması beklenmektedir. Bu beklenti kişi başına gelirin düşük olmasının yanı sıra ekonomik faaliyetlerdeki önemli ölçüde azalma ve karantina neticesinde ortaya çıkan işsizlikten, okul beslenme programları benzeri gıda transferlerinin dondurulmasından, talep şokları ile arz kısıtları dolayısıyla ortaya çıkan piyasa aksaklıklarından, pazarlama zincirindeki aksamalardan ve en önemlisi meyve ve sebzelerin saklama süresinin düşük, fiyatlarının ise (özellikle düşük ve orta gelirli ülkeler için) yüksek olmasından kaynaklanabilmektedir. Bu durum, tüketicilerin kalori olarak düşük, ucuz

mallara ve işlenmiş gıdalara yönelmesine neden olabilmektedir ki bu tipte yönelimler destekleyici ürünlerin kullanımının önemini arttırmaktadır (Headey ve Ruel, 2021, s.1; WHO, 2020).

Covid-19'un önlenmesi ve tedavi edilmesi ile ilgili olarak iyileştiricilik özelliği kanıtlanmış bir antiviral tedavinin bulunamamış olması, semptomatik destekleyici müdahaleyi tek tedavi türü kılmakta, bu da potansiyel bağışıklık arttırıcı, antioksidan ve antimikrobiyal özellikleri olan A, B1 (tiyamin), B6, B12 C, D ve E vitaminlerinin kullanımını en önemli önlem haline getirmektedir (Aman, F. ve Masood, S., 2020, s.121; Jovic vd., 2020, s.1-2). Yine selenyum, çinko, magnezyum, iyot, demir, bakır ve polifenollerin, kapsül şeklindeki doğal ürünlerin ve probiyotiklerin; viral solunumla ilgili hastalıklarda bağışıklık geliştirici fonksiyonlarının olduğu tespit edilmiştir. Mikro besinlerin ise özellikle yaşlılar için önemli olduğu bilinmektedir (Abobaker vd., 2020; Chaari vd., 2020, s.9; Jayawardena vd., 2020, s.367; Gleeson vd., 2004, s.15). Bu nedenlerden dolayı Covid-19 ile mücadelede özellikle bağışıklığı güçlendirecek tipte beslenme ve gerekli durumlarda DGT'lerin kullanımı önerilmektedir.

DGT kullanımının vücut direncine olumlu etkileri nedeniyle, çalışmada bireylerin Covid-19 sürecinde DGT kullanma veya kullanmama tercihlerini etkileyen faktörlerin analizi amaçlanmıştır. Bu amaçla, çalışmanın devamında ilk olarak dünyada ve Türkiye'de DGT kullanımına değinildikten sonra literatür, özellikle Covid-19 ve DGT kullanımı bağlamında incelenmiş fakat DGT kullanımı ile Covid-19'u ilişkilendiren herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu bağlamda, çalışma DGT kullanımını Covid-19 süreci ile ilişkilendiren ilk çalışmalardan olacağı için çalışmanın literatüre önemli katkılar sağlaması umulmaktadır.

Çalışmanın devamında ampirik modele ait veri ve ekonometrik model tanıtılmış, model tahmin sonuçları verilmiştir. Çalışma sonuç ve tartışma kısmı ile son bulmaktadır.

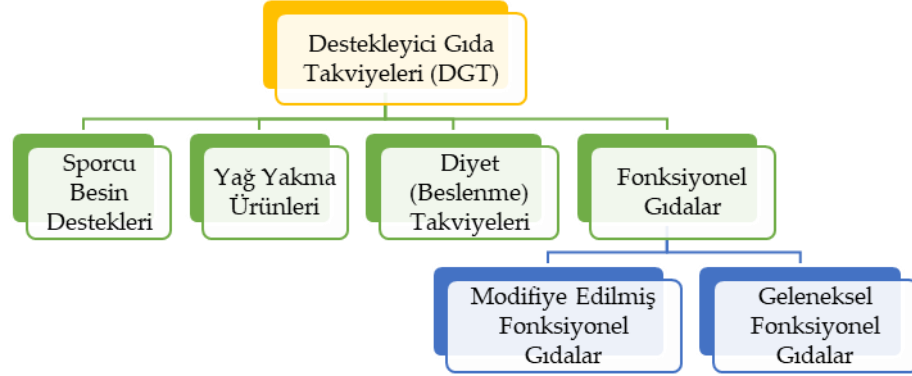
Dünyada ve Türkiye'de Destekleyici Gıda Takviyesi Piyasası ve Kullanımı

Dünyada (nutritional supplements, dietary supplements) ve Türkiye'de (Sağlık Bakanlığı'nca besin desteği/takviyesi; Gıda Takviyesi ve Beslenme Derneği'nce (GTBD, 2021) gıda takviyesi; mevzuatta takviye edici gıdalar) destekleyici ürünlerle ilgili çok sayıda farklı terim kullanılsa da çalışmada destekleyici gıda takviyeleri (DGT) terimi tercih edilmiştir. DGT terimi en kapsayıcı ifade olmakla birlikte Şekil 1'de görüldüğü gibi (1) sporcu besin destekleri, (2) yağ yakma ürünleri, (3) diyet (beslenme) takviyeleri ve (4) fonksiyonel gıdalar gibi alt gruplardan oluşmaktadır (GVR, 2021). Alt gruplardan fonksiyonel gıdalar; (a) vitamin, mineral, probiyotik ve liflerce zenginleştirilmiş besinleri içeren modifiye edilmiş fonksiyonel gıdalar ve (b) besin yönünden zengin meyve, sebze, kuruyemiş, tohum ve tahılları içeren

geleneksel fonksiyonel gıdalar olmak üzere 2 alt sınıftan oluşmaktadır (Healthline, 2021).

Şekil 1: Destekleyici Gıda Takviyelerinin (DGT'lerin) Sınıflandırılması

DGT'nin en kapsamlı terim olması ile paralel şekilde tanımı da oldukça kapsamlı olup T.C. Sağlık Bakanlığı (2019, s.48) tarafından;

“normal beslenmeyi takviye etmek amacıyla, vitamin, mineral, protein, karbonhidrat, lif, yağ asidi, amino asit gibi besin öğelerinin ve/veya bunların dışında besleyici veya fizyolojik etkileri olan bitki, bitkisel ve hayvansal kaynaklı maddeler, biyoaktif maddeler ve benzeri maddelerin konsantrasyonu veya ekstraktlarının tek başına veya karışımlarının, kapsül, tablet, pastil, tek kullanımlık toz paket, sıvı ampul, damlalıklı şişe ve diğer benzer sıvı veya toz formlarda hazırlanarak günlük alım dozu belirlenmiş ürün”

şeklinde tanımlanmaktadır.

DGT'ler tanımı gereği sporcu besin desteklerini, yağ yakma ürünlerini, diyet (beslenme) takviyelerini ve (geleneksel ve modifiye edilmiş) fonksiyonel gıdaları içerdiğinden piyasa olarak oldukça geniş ve farklı özelliklere sahip ürünleri içermektedir. Bu sebepten dolayı farklı ülkelerde farklı tanımlamalar, farklı istatistik yöntemler ve farklı piyasa derinlikleri olabilmekte; bir de buna tüketicilerin farklı bilinç düzeyleri ve farklılaşan terminoloji eklendiğinde ülkeler arası karşılaştırmalar yapmak oldukça zorlaşmaktadır. Bu bağlamda dünya ve Türkiye ile ilgili veriler mümkün olduğunca aynı veri kaynaklarından elde edilmiştir.

Dünya DGT piyasası incelendiğinde 2018 yılında 273,9 milyar \$ olan piyasa büyüklüğünün 2026 yılına kadar daha da büyüyerek 306,8 milyar \$ düzeyine ulaşması beklenmektedir. Mevcut piyasa büyüklüğünde ve öngörülen büyümede; artan obezite, şeker hastalığı ve kardiyovasküler bozukluklar gibi sağlıkla ilgili faktörlerin ve artan kişi başı gelir, artan istihdam, tüketici bilinçliliği sonucu artan talep, artan fitness ve sağlık merkezleri, piyasada üretici firmalar arası satın-alma ve birleşmeler ve e-ticaret ile ürünlere erişimin kolaylaşması gibi ekonomik faktörlerin rol

Covid-19 Pandemisi Sürecinde Destekleyici Gıda Takviyesi Talebini Etkileyen Faktörlerin Analizi

oynadığı ve oynayacağı öngörülmektedir (BCFocus, 2021; GVR, 2021). 2018 yılında DGT piyasasında elde edilen gelirin coğrafi dağılımına bakıldığında %39,5'lik pay ile en yüksek payın Asya-Pasifik ülkelerine ait olduğu görülmektedir. Dünya genelinde ürün satışlarının büyük kısmının ise uzmanlaşmış mağazalar, süper- ve hiper-marketler ve eczaneler tarafından gerçekleştirildiği, internete güvenin ise muadil ve sahte ürün riski dolayısıyla halen düşük seviyelerde olduğu tespit edilmiştir (GVR, 2021).

DGT piyasası alt grup ve sınıflar bazında incelendiğinde geleneksel fonksiyonel gıdalar ilk sırada yer almaktadır. Nitekim 2019 yılındaki fonksiyonel gıda satışlarının 166 milyar \$'lık kısmı geleneksel fonksiyonel gıdalara (doğal ürünler), 16,6 milyar \$'lık kısmı ise modifiye edilmiş fonksiyonel gıdalara yönelik gerçekleşmiştir. 166 milyar \$'lık geleneksel fonksiyonel gıda satışının 73,7 milyar \$'lık kısmı geleneksel perakendeciler; 60 milyar \$'lık kısmı doğal ürün perakendecileri; 11,9 milyar \$'lık kısmı çok-düzeyle pazarlamacılar; 9 milyar \$'lık kısmı e-ticaret; 6,3 milyar \$'lık kısmı pratisyenler tarafından ve 4,8 milyar \$'lık kısmı ise mail order ile gerçekleştirilmiştir. 16,6 milyar \$'lık modifiye edilmiş fonksiyonel gıda satışının ise 5,58 milyar \$'lık kısmını vitaminler; 3,26 milyar \$'lık kısmını sporcu ürünleri; 2,90 milyar \$'lık kısmını şifalı otlar/bitkisel ürünler; 2,45 milyar \$'lık kısmını özel ürünler; 1,38 milyar \$'lık kısmını mineraller; 0,58 milyar \$'lık kısmını yemek katkı maddeleri ve 0,44 milyar \$'lık kısmını ise homeopatik ürünler oluşturmuştur (NFM, 2020, s.4, 6).

2019 yılında tüketiciler, bitkisel ürünlerden özellikle ayurveda tipi bitkisel ürünlere, zerdeçala, stresi düzenleyen ve vücuda canlılık veren bitkilere ve özellikle mantar çeşitlerine yönelmişlerdir. Nisan 2020'ye gelindiğinde ise Covid-19'un etkisi ile C vitamini satışları bir önceki yılın aynı ayına göre %85 artmış; stres, kaygı ve uyku bozukluğu dolayısıyla DGT'ler daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. 2021 yılında da C vitamini, çinko ve (kara) mürverin yüksek talep görmesi beklenmektedir (NFM, 2020, s.16).

Tablo 1. 2020 Yılında Farklı Ülkelerin Vitamin ve Mineral Piyasası Büyüklükleri

Ülke	Kişi-başı Tüketim (\$)	Toplam Tüketim (Milyon \$)
DÜNYA	2,63	19.516,95
Çin	3,23	4.665,17
ABD	13,16	4.357,50
Japonya	14,16	1.791,45
Brezilya	3,88	824,68
İngiltere	6,68	453,56
Almanya	4,63	387,64
İsveç	18,09	182,76
Türkiye	1,78	150,05
İsviçre	13,39	115,78
İtalya	1,16	70,51

Kaynak: Statistica, 2021.

ABD'nin DGT kullanımını daha detaylı incelendiğinde, ortalama olarak nüfusun %77'sinin (kadınların %79, erkeklerin %74'ü) DGT kullandığı görülmektedir. Kullanım oranları bakımından ilk sırada %81 ile 35-54 yaş aralığı yer alırken bu yaş grubunu %79 ile 55 yaş ve üstü, %70 ile de 18-34 yaş aralığı takip etmektedir. 18 yaşından küçük çocuğu olan ve olmayan yetişkinlerde ise kullanım oranı sırasıyla %83 ve %75'tir. Tam zamanlı çalışan, yarı zamanlı çalışan, işsiz ve emeklilerde kullanım oranları ise %81; %77; %68 ve %76'dır (CRN, 2019).

Kişi başı tüketim harcamalarına bakıldığında resim değişmekte, 18,09 \$'lık kişi başı tüketim ile İsveç ilk sırada yer almaktadır. İsveç'i, 14,16 \$; 13,39 \$ ve 13,16 \$'lık kişi başı tüketimler ile sırasıyla Japonya, İsviçre ve ABD izlemektedir. Türkiye ise 150 milyon \$'lık piyasa büyüklüğü ile büyüyen bir piyasaya sahip olmakla birlikte, kişi başı tüketimi (1,78 \$) halen daha dünya ortalamasının gerisindedir. Ayrıca İngiltere'de DGT satışları toplam ilaç piyasasının %40'ını oluştururken, bu oran Türkiye için sadece %2,5'tir (SD, 2021). Türkiye'de kişi başı DGT harcamasının diğer ülkelerle ve dünya ortalaması ile mukayese edildiğinde düşük olması, ilgili piyasanın genişleme potansiyelinin yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Literatür Taraması

Literatürde DGT'lerin sağlık üzerine etkilerini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte bunların önemli bir kısmı tıbbi çalışmalardır. Covid-19'un ortaya çıkmasından sonra yapılan tıbbi çalışmalar özellikle hastalığın tedavisi için takip edilmesi gereken protokoller ve DGT'lerin hastalık üzerindeki olası etkilerine odaklanmaktadır (Laviano vd., 2020; McAuliffe vd., 2020; Rozga vd., 2020; Stachowska vd., 2020). Öte yandan literatür Covid-19 bağlamında incelendiğinde, Covid-19'un gıda güvenliğine etkilerinin (CFS, 2020; Laborde, vd., 2020; Lal, 2020; Leddy vd., 2020), ekonomik ve sektörel etkilerinin (Bhatti vd., 2020; Martin-Neuninger ve Ruby, 2020; Nicola vd., 2020) ve arz zinciri ve lojistiğe etkilerinin (Aday ve Aday, 2020; Singh vd., 2020) de analiz edildiği görülmektedir.

Covid-19 sürecinin, yeme alışkanlıkları ve gıda satın alımı üzerine etkisi bağlamında literatürde sadece bir çalışmaya ulaşılmıştır. Poelman vd.'ne (2021) ait çalışmada 15 Mart 2020 itibarıyla Hollanda hükümeti tarafından uygulanan 5 haftalık dışarı çıkma yasağı uygulamasının yeme alışkanlıkları ve gıda satın alımı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma sonucunda katılımcıların %83'ünün (özellikle yaşlı katılımcıların) yeme alışkanlıklarını, %73,3'ünün ise gıda satın alım alışkanlıklarını değiştirmedikleri, öte yandan obez ve aşırı kilolu katılımcıların ve eğitim düzeyi yüksek katılımcıların daha sağlıklı gıdalara yöneldikleri tespit edilmiştir.

Literatürde DGT kullanımı ve belirleyicileri üzerine yapılan çalışmalar mevcut olmakla birlikte bu çalışmaların sayısı kısıtlıdır. Bu bağlamda, Argan ve Köse (2009) sporcu destek ürünlerine karşı tutumu inceledikleri çalışmalarında Eskişehir'de faaliyet gösteren fitness ve spor merkezlerinden

faydalanan 235 kişi ile anket yapmış ve bu kişilerin sporcu besin destekleri ile ilgili tutumlarını analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda, katılımcıların yarıya yakınının sporcu besin desteği kullandığı, genellikle protein konsantreleri ve zayıflama ürünleri kullandıkları, ürünleri spor salonu, internet, bayi, eczane ve marketlerden tedarik ettikleri, kullanımda ise arkadaş tavsiyesinin en önemli faktör olduğu tespit edilmiştir.

Schroeter vd. (2010) ABD için 2003-4 Ulusal Sağlık ve Beslenme Araştırması verilerini kullanarak yaşam tarzı, vitamin desteğini de içeren beslenme alışkanlıkları ve beslenme kültürü ile Sağlıklı Yeme Endeksi-2005 (SYE) ile ölçülen beslenme kalitesi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışma sonucunda vitamin desteği alan tüketicilerin SYE skorlarının daha yüksek olduğu ve daha kalorili besinler tükettikleri; vitamin desteklerinin ise kadınlar, evliler ve üniversite eğitimi almış yaşlı kişiler tarafından daha yoğun kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kofoed vd. (2015), Danimarka için yaptıkları çalışmada 1993-1997 dönemi için 50 ile 64 yaş arası yaklaşık 55 bin kişinin verilerine dayanarak DGT kullanımının belirleyicilerini araştırmışlardır. Logit modeli sonuçlarına göre bayanların, görece daha yaşlı olanların ve yüksek eğitime sahip olanların diğerlerine göre DGT kullanma olasılıklarının daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir.

Lieberman vd. (2015), beş Amerikan üniversitesindeki öğrencilerinin DGT kullanımını araştırmışlardır. Araştırmada 1.248 öğrenciye uygulanan anket bulgularına göre, öğrencilerin %66'sının haftada en az bir defa DGT kullandığı, %12'sinin haftada 5 ve üzeri DGT kullandığı, %42'sinin multivitamin/multimineral kullandığı, %18'inin C vitamini, %17'sinin protein/amino asid, %13'ünün kalsiyum kullandığı tespit edilmiştir. DGT kullanımının başlıca sebepleri arasında genel sağlık durumunu iyileştirmenin (%73), daha fazla enerji elde etmenin (%29), kas gücünü arttırmanın (%20) ve performansı arttırmanın (%19) geldiği bulunmuştur.

Ergen ve Bozkurt Bekoğlu (2016) Türkiye'de tüketicilerin besin destek ürünlerine yönelik görüşleri konulu çalışmalarında İstanbul'da ikamet eden 18 yaş ve üzeri 673 kişi ile anket yapmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre DGT kullanımının başlıca nedenlerinin bağışıklığı güçlendirme, halsizliği önleme, fiziksel ve zihinsel performansı arttırma olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada yine C, B, D vitaminleri ve kalsiyum kullanım oranının yüksek olduğu, öte yandan glukozaminin bilinirlik ve kullanımının ise son derece düşük olduğu belirlenmiştir.

Özbekler (2019), İstanbul özelinde 2 odak grup ile yüz yüze görüşmeler yaptığı araştırması sonucunda; eğitim ve sağlık bilinci yüksek olup sağlıklı yaşam tarzını benimsemiş kişilerin DGT kullanımının daha yoğun olduğunu tespit etmiştir. Kullanım sebebi olarak ise yorgunluk giderme, fiziksel ve zihinsel performansı arttırma ve bağışıklık sistemini güçlendirmenin en önemli sebepler olduğu ve en çok tercih edilen ürünlerin ise multi-vitaminler, omega3, ginseng ve protein tozları olduğu tespit edilmiştir.

Alfawaz vd. (2020) çalışmalarında 12-18 yaş aralığındaki 1.221 Suudi öğrenciye anket uygulayarak öğrencilerin DGT kullanımını etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Çalışma sonucunda öğrencilerin %26,2'sinin DGT kullandığı, DGT kullanımının kadınlar, aktif spor yapanlar ve aile gelirleri daha yüksek olan öğrenciler arasında daha yaygın olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, araştırma sonucunda DGT kullanımının en önemli sebepleri kadınlar için vitamin eksikliği (%63,3), saç sağlığı (%37,6) ve tırnak sağlığı (%23,5) iken erkekler için ise vitamin eksikliği (%58,4) ve vücut geliştirme (%34,4) olarak belirlenmiştir.

Sonuç olarak, ulusal ve uluslararası literatür bir bütün olarak incelendiğinde; DGT kullanımının belirleyicilerinin, özellikle de Covid-19 ile ilişkilendirilerek, analiz edilmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Materyal ve Model

Çalışmanın evreni olarak Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ) ile Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'nde (ISUBÜ) görev yapan (1.150+634=1.784) akademisyenler seçilmiştir. Bu tercihin sebebi, yüksek eğitim düzeyi sebebiyle Covid-19 pandemisine karşı bilinçlilik düzeyinin ve gelir seviyesinin yüksek olması ön kabulüdür. Ocak 2021 döneminde gerçekleştirilen online anketler sonucunda anketi 242 katılımcı yanıtlamış, eksik bilgiler dolayısıyla dışlamaları takiben toplam 159 anket dikkate alınarak analizler gerçekleştirilmiştir. %95 güven aralığına göre hesaplanan örneklem büyüklüğünün 96 katılımcı olduğu dikkate alındığında çalışmaya dahil edilen 159 anketin yeterli olduğu görülmektedir. Araştırmanın yürütülebilmesi için gerekli etik kurul izni alınmıştır.

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde 159 katılımcının %59,7'sinin SDÜ'de, %40,3'ünün ise ISUBÜ'de görev yapmakta olduğu; %49,7'sinin öğretim üyesi, %33,3'ünün öğretim görevlisi ve %17'sinin de araştırma görevlisi olduğu; %58,5'unun doktora, %29,6'sının yüksek lisans ve %10'unun lisans mezunu olduğu; %57,9'unun erkek, %42,1'inin kadın olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 2). Yine katılımcıların %80,5'inin evli, %69,8'inin ise çocuk sahibi olduğu; eşlerin %81,3'ünün çalıştığı ve hanelerin %84,3'ünün 7.500 TL ve üzerinde gelire sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların sigara kullanma ve düzenli spor yapma durumları değerlendirildiğinde ise, %36,5'inin sigara kullandığı ve %25,8'inin düzenli spor yaptığı belirlenmiştir. Bu bağlamda katılımcıların sigara kullanım oranı (%36,5) ile düzenli spor yapma oranı (%25,8) Türkiye ortalamasının (sırasıyla %31,37 ve %3,5) üzerindedir (GTSS, 2015, s.33; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021). Sonuç olarak katılımcılar arasında sigara tüketiminin ve düzenli spor alışkanlığının Türkiye ortalamasının üstünde çıkması sağlıklı yaşam bilincine sahip olma anlamında karmaşık bir tablo sunmaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Özellikler	Sıklık	%	Özellikler	Sıklık	%
Cinsiyet			Eşinin çalışma durumu		
Erkek	92	57,9	Çalışıyor	104	81,3
Kadın	67	42,1	Çalışmıyor	24	18,7
Medeni durumu			Çocuk sahipliği		
Evli	128	80,5	Evet	111	69,8
Diğer	31	19,5	Hayır	48	30,2
Üniversitesi			Hanehalkı aylık gelir durumu		
SDÜ	95	59,7	7.499 TL ve altı	25	15,7
ISUBÜ	64	40,3	7.500 TL–12.499 TL	68	42,8
Akademik unvanı			12.500 TL ve üstü	66	41,5
Prof. Dr.	21	13,2	Sigara kullanımı		
Doç. Dr.	14	8,8	Evet	58	36,5
Dr. Öğr. Üyesi	44	27,7	Hayır	101	63,5
Öğr. Gör.	53	33,3	Düzenli spor yapma		
Arş. Gör.	27	17,0	Evet	41	25,8
Hanehalkı reisi eğitim durumu			Hayır	118	74,2
Doktora	93	58,5			
Yüksek Lisans	47	29,6			
Lisans	16	10,0			
Diğer	3	1,9			

Analiz sonuçlarına göre ankete katılan 159 kişiden 11'inin (%6,92) Covid-19'a yakalandığı tespit edilmiştir (bkz. Tablo 3). Bu oran Türkiye geneli ile (%5,24) (Covid-19 Bilgilendirme Platformu, 2021; TÜİK, 2021) karşılaştırıldığında araştırma sahasında bireylerin Covid-19'a yakalanma oranının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların DGT Kullanımı ve Covid-19

Özellikler	Sıklık	%
Bireysel olarak DGT kullanıyor musunuz?		
Evet	81	50,9
Hayır	78	49,1
Covid-19'a yakalanmış biri veya birileri ile temaslı duruma düştünüz mü?		
Evet	41	25,8
Hayır	118	74,2
Covid-19 şüphesi ile karantina sürecine dahil oldunuz mu?		
Evet	32	20,1
Hayır	127	79,9
Covid-19'a hiç yakalandınız mı?		
Evet	11	6,9
Hayır	148	93,1
Aynı evde birlikte yaşadığınız kişilerden Covid-19'a yakalanan		

oldu mu?	12	7,5
Evet	147	92,5
Hayır		

Ankete katılan bireylerin DGT hakkındaki düşünceleri incelendiğinde, katılımcıların %68,5'inin DGT alımının vücut direncini arttırdığını; %58,5'inin ise DGT kullanımının önemli olduğunu düşündüğü belirlenmiştir. Öte yandan katılımcıların %52,8'inin düzenli beslenmenin, %65,4'ünün doğal/organik besin alımının ve %42,1'inin düzenli spor yapmanın DGT kullanımını gereksiz kıldığı yönünde de kabullerinin olduğu tespit edilmiştir (bkz. Tablo 4). Bu bağlamda katılımcılar DGT alımının gerekli ve önemli olduğunu belirtmekle birlikte, bu gerekliliğin düzenli beslenme, doğal/organik beslenme ve düzenli spor ile telafi edilebileceğini düşünmektedirler.

Tablo 4. Katılımcıların DGT Hakkındaki Düşünceleri

Özellikler	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum
DGT kullanmak vücut direncini artırır.	109 (%68,5)	37 (%23,3)	13 (%8,2)
Covid-19'a karşı DGT kullanımının önemli olduğunu düşünüyorum.	93 (%58,5)	45 (%28,3)	21 (%13,2)
Covid-19 sürecinde, DGT'nin SGK tarafından karşılanması, bunlara yönelik talebi olumlu yönde etkileyecektir.	112 (%70,4)	26 (%16,4)	21 (%13,2)
Düzenli beslenme alışkanlığı olan kişilerin DGT kullanmasına gerek olmadığını düşünüyorum.	84 (%52,8)	38 (%23,9)	37 (%23,3)
DGT kullanmadan doğal/organik besinlerle vücut direncinin artırılabilirliğini düşünüyorum.	104 (%65,4)	34 (%21,4)	21 (%13,2)
Düzenli spor yapan kişilerin DGT kullanmasına gerek olmadığını düşünüyorum.	67 (%42,1)	37 (%23,3)	55 (%34,6)

SDÜ ve ISUBÜ'de görev yapan akademisyenlerin DGT kullanımı etkileyen faktörlerin analizinin amaçlandığı bu çalışmanın bağımlı değişkenini bireylerin DGT kullanıp kullanmaması oluşturmaktadır. Modelin bağımlı değişkeni kesikli olduğu için ekonometrik model, kesikli değişken model yaklaşımlarından Logit yöntemi ile tahmin edilmiştir. Bu bağlamda bağımlı değişkenin tahmin edilen olasılık değerleri 0 ile 1 arasında değişmektedir. Kümülatif lojistik olasılık fonksiyonuna bağlı olan Logit modeli şu şekilde ifade edilmektedir (Gujarati, 2004; Govindasamy ve Italia, 1999):

$$P_i = F(Z_i) = F(\alpha + \beta X_i) = \frac{1}{(1 + \exp^{-Z_i})} = \frac{1}{1 + \exp^{-(\alpha + \beta X_i)}} \quad (1)$$

Eşitlik 1'de P_i , i 'nci bireyin belirli bir seçeneği seçme olasılığını; F , kümülâtif (Birikimli) olasılık fonksiyonunu; α , sabit katsayıyı; β , her bir

açıklayıcı değişken için tahmin edilecek parametreleri; X_i ise i 'nci bağımsız değişkeni ifade etmekte olup $Z_i = \alpha + \beta X_i$ 'dir. Eşitlik 1'in her iki tarafının doğal logaritması alındığında aşağıdaki ise Eşitlik 2 elde edilir:

$$L_i = \ln \left[\frac{P_i}{(1-P_i)} \right] = Z_i = \alpha + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} + \dots + \beta_n X_{in} + \epsilon_i \quad (2)$$

Eşitlik 2 ile ifade edilen regresyon modelinde bağımlı değişken (Z_i), belirli bir seçeneği seçmenin, seçmemeye olan oranının doğal logaritmik değerini, ϵ_i ise hata terimini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, Logit modelinden elde edilen katsayılar, bir olayı tercih etmenin etmemeye olan olasılığını ifade etmektedir. Logit modelinde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkileri marjinal etkiler aracılığıyla belirlenmekte ve marjinal etkiler sürekli ve kesikli değişkenler için Eşitlik 3 ve 4'te ifade edildiği şekilde hesaplanmaktadır (Greene, 2012).

$$\text{Sürekli değişken: } \left(\frac{\partial P_i}{\partial X_{ij}} \right) = \left[\beta_j \exp(-\beta X_{ij}) \right] / \left[1 + \exp(-\beta X_{ij}) \right]^2 \quad (3)$$

$$\text{Kesikli değişken: } \left(\partial P_i / \partial X_{ij} \right) = P_i(Y_i: X_{ij} = 1) - P_i(Y_i: X_{ij} = 0) \quad (4)$$

Bu çalışmada, modelin bağımlı değişkeni olarak bireylerin DGT kullanım kullanmaması dikkate alınmıştır. DGT kullanmayan bireyler 0, kullanan bireyler ise 1 olarak kategorize edilmiştir. Çalışmada kullanılacak bağımsız değişkenlerin belirlenmesi amacıyla literatür incelendiğinde, bağımsız değişkenler olarak cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş, gelir düzeyi, sosyo/ekonomik statü, farkındalık/bilgi düzeyi/tutum, sağlıklı yaşam tarzını benimseme (spor/fiziksel aktivite, sağlık bilinci, kilo/obezite, sigara kullanımı, lifli gıda/meyve tüketimi), etnik köken, herhangi bir sağlık sorununun olup olmaması (kalp, hiper-tansiyon, kolesterol, menopoz, ilaç kullanımı, sağlığının kötü olduğuna inanma, stres düzeyi) ve medya/reklamın dikkate alındığı görülmektedir (Alfawaz vd., 2020; Özbekler, 2019; Namazi vd., 2019; Kofoed vd., 2015; Sien vd., 2014; Giammarioli vd., 2012; Mullie vd., 2011; Wilson vd., 2006; Fennell, 2004; Foote vd., 2003). Bu bağlamda ekonometrik modelde literatürde yaygın olarak kullanılan medeni durum, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, yaş, cinsiyet, sigara kullanımı, düzenli spor alışkanlığı gibi değişkenler açıklayıcı değişkenler olarak modele dahil edilmiştir. Ayrıca, bu çalışmada Covid-19 özelinde Covid-19'lu bir hasta ile temas, karantina sürecine dahiliyet, Covid-19 (kendisi veya birlikte yaşadığı kişiler) hastalığına yakalanma ve beslenme alışkanlığı değişkenlerine de modelde yer verilmiştir. Bu değişkenlerden sürekli olan hanehalkı aylık geliri 7.500 TL altı gelire sahip olanlar (Gelir1), 7.500 TL ve üzerinde fakat 12.500 TL'nin altında gelire sahip olanlar (Gelir2) ve 12.500 TL ve üzerinde gelire sahip olanlar (Gelir3) şeklinde 3 grupta kategorize edilmiş ve Gelir1 grubu modelde referans grup olarak seçilmiştir. Anket uygulaması sadece üniversite öğretim elemanlarına yapıldığı için doktora ve üzeri eğitime sahip bireylere 1, diğerlerine 0 değeri verilerek eğitim durumu; evli olan

bireylere 1; diğerlerine ise 0 verilerek de medeni durum değişkenleri kategorize edilmiştir.

Buna göre Eşitlik 2 ile ifade edilen Logit modeli, belirtilen bağımsız değişkenler dikkate alınarak aşağıdaki eşitlikte ifade edilmiştir:

$$Kullanım_i = \beta_0 + \beta_1 Med + \beta_2 Egtm + \beta_3 Gelir2 + \beta_4 Gelir3 + \beta_5 Yas + \beta_6 Cins + \beta_7 Sgr + \beta_8 Spor + \beta_9 Temas + \beta_{10} Karant + \beta_{11} Covid + \beta_{12} Covid2 + \beta_{13} Beslenme + e_i \quad (5)$$

Eşitlik 5'te ifade edilen modelin bağımlı ve bağımsız değişkenleri ve açıklamaları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Değişken Tanımlamaları

Bağımlı Değişken	Değişken	Açıklama	Beklenen İşaretler
Kullanım	DGT kullanıp kullanmama	Kullanan=1, Kullanmayan=0	--

Bağımsız Değişkenler	Değişken	Açıklama	Beklenen İşaretler
Med	Medeni durum	Evli=1, Diğer=0	+ veya -
Egtm	Hanehalkı reisi eğitim düzeyi	Doktora ve üstü =1, Diğer=0	+ veya -
Gelir1	Hanehalkı aylık geliri	7.500 TL'nin altında=1, Diğer=0	+
Gelir2		7.500 TL ile 12.499 TL arası=1, Diğer=0	
Gelir3		12.500 TL ve üzeri=1, Diğer=0	
Yas	Yaş	Sürekli	+ (veya -)
Cins	Cinsiyet	Kadın=1, Erkek=0	+ veya -
Sgr	Sigara kullanımı	Evet=1, Hayır=0	-
Spor	Düzenli spor alışkanlığı	Evet=1, Hayır=0	+
Temas	Covid-19'a yakalanmış biri veya birileri ile temaslı duruma düştünüz mü?	Evet=1, Hayır=0	+
Karant	Covid-19 şüphesi ile karantina sürecine dahil oldunuz mu?	Evet=1, Hayır=0	+
Covid	Covid-19'a hiç yakalandınız mı?	Evet=1, Hayır=0	+
Covid2	Aynı evde birlikte yaşadığımız kişilerden Covid-19'a yakalanan oldu mu?	Evet=1, Hayır=0	+
Beslenme	Düzenli beslenme alışkanlığı olan kişilerin destekleyici besin takviyesi kullanmasına gerek olmadığını düşünüyorum.	Ortalama: 2,53 3, 4, ve 5=1, 1 ve 2 ise=0	-

Literatür incelendiğinde medeni durum değişkeninin genellikle yeme alışkanlıkları (Başaran ve Pekmezci Purut, 2021) ve Covid-19 ile mücadelede

bilgi düzeyi (Alyami vd., 2020) ile ilişkilendirildiği görülmekle birlikte beklenen katsayı işaretinin pozitif veya negatif yönde olabileceği görülmektedir. Eğitim düzeyinin DGT kullanımı üzerindeki etkisi dikkate alındığında çalışmaların önemli bir kısmı pozitif ilişkiye (Özbekler, 2019; Kofoed vd., 2015; Giammarioli vd., 2012) işaret ederken bazı çalışmalarda ise bu etkinin negatif yönlü (Namazi vd., 2019) olduğu belirlenmiştir. Gelir değişkeninin beklenen işareti mikro iktisat teorisi ile uyumlu olarak ve uygulamalı çalışmalarda tespit edildiği üzere (Alfawaz, 2020; Ergen ve Bozkurt Bekoğlu, 2016) pozitif olarak beklenmektedir. Bu bağlamda DGT'nin normal mal olması beklenmektedir. Keza, yaşlılıkla ilişkili hastalıklara (kemik erimesi, tansiyon, şeker vs.) ek olarak Covid-19 riskinin yaşlılar için daha hayati sonuçlar doğurması da bu ilişkiyi pekiştirmektedir. Öte yandan bazı uygulamalı çalışmalarda ilgili katsayının işareti pozitif (Kofoed vd., 2015; Foote vd., 2003) veya negatif (Namazi vd., 2019; Sien vd., 2014; Giammarioli vd., 2012; Wilson vd., 2006) olarak tahmin edilmiştir. Cinsiyetin beklenen işareti ise belirsizdir. Literatürdeki çalışmaların önemli bir kısmı kadın olmanın DGT üzerindeki etkisini pozitif bulurken (Alfawaz, 2020; Namazi, 2019; Kofoed vd., 2015; Wilson vd., 2006; Fennell, 2004; Foote vd., 2003), bir kısmı da erkek olmanın pozitif etkilediğini (Sien vd., 2014) ortaya koymuştur. Sigara kullanımının beklenen işareti negatiftir (Mullie vd., 2011; Wilson vd., 2006; Foote, 2003; Kirk vd., 1998). Keza, literatürde sigara kullanımı, sağlıklı yaşam tarzını benimsememe olarak düşünülmekte ve bu tipte bireylerin DGT kullanımına yeterli önemi vermemeleri dolayısıyla kullanımlarının az olacağı öngörülmektedir. Benzer mantıkla düzenli spor alışkanlığının sağlıklı yaşam tarzını benimsememe olarak algılanması da bu değişken için beklenen işaretin pozitif olması sonucunu doğurmaktadır. Literatürde Covid-19 ile DGT kullanımı arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışma bulunamadığı için temas, karantina, Covid-19'a yakalanma ve düzenli beslenme değişkenlerinin DGT kullanımına pozitif veya negatif yönde etki edip etmediğine ilişkin bir bulgu yoktur. Ancak, temas, karantina ve Covid/Covid2 değişkenlerin bireylerin DGT kullanımını pozitif, beslenmenin ise negatif yönde etkileyeceği öngörülmektedir.

Model Tahmin Sonuçları

Çalışmada geliştirilen ekonometrik modelde, Logit yöntemi kullanılarak katılımcıların DGT kullanımını belirleyen faktörler tahmin edilmiş ve NLOGIT 4.0 yazılımı ile elde edilen model tahmin sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur. Modele dahil edilen değişkenlerin tamamının aynı anda anlamlılığını test eden Muhtemel Olabilirlik (LR) test istatistiği (Ki-kare istatistiği) %1 düzeyinde anlamlıdır ve bu sonuç, modele dahil edilen tüm bağımsız değişkenlerin bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Logit modelinin başarı ölçütleri olarak literatürde yaygın olarak kullanılan başlıca diğer ölçütler modelin belirlilik katsayısı ve modelin doğru tahmin oranıdır (Greene, 2012; Kennedy, 1996). Model tahmin sonuçlarına göre modelin McFadden Pseudo belirlilik katsayısı 0,27 olarak bulunmuştur.

Analiz sonuçlarına göre modelin doğru tahmin oranı %71,70 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre model, %50-%50 sınıflama tablosu ile karşılaştırıldığında, DGT kullanan bireyler ile kullanmayan bireyleri %71,70 oranında doğru olarak sınıflandırmaktadır. Modelde yatay kesit veri kullanıldığı için değişen varyans sorununun olup olmadığı LM testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda hesaplanan değer (0,04) χ^2 kritik tablo değerinden (14,01) küçük olduğu için %5 önem düzeyinde modelde değişen varyans olmadığı savını ileri süren H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Logit Model Tahmin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t Değerleri	Marjinal Etkiler
Sabit	-3,24	-1,52	-
Med	-0,36	-0,30	-0,08
Egtn	-1,63**	-2,25	-0,27
Gelir2	2,63***	1,79	0,33
Gelir3	1,44	0,97	0,17
Yas	0,04	0,86	0,52
Cins	-0,00	-0,00	-0,00
Sgr	0,27	0,23	0,03
Spor	-1,44**	-1,96	-0,11
Temas	-2,56**	-2,16	-0,19
Karant	2,76*	2,54	0,16
Covid	1,45	0,51	0,03
Covid2	-3,17	-1,05	-0,07
Beslenme	3,70*	3,98	0,50
LR İstatistiği	59,47*		
McFadden Pseudo R ²	0,27		
Doğru Tahmin Oranı	71,70		

*, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Logit modeli tahmin sonuçlarına göre, sigara kullanımı (Sgr), düzenli spor alışkanlığı (Spor), Covid-19'lu bir hasta ile temaslı duruma düşme (Temas) ve düzenli beslenme alışkanlığına sahip olanların DGT kullanmasına gerek olmadığı yönündeki düşünce (Beslenme) hariç diğer değişkenlerin beklenen işarete sahip olduğu tespit edilmiştir. Modele dahil edilen değişkenlerden ise, Covid-19 şüphesi ile karantina sürecine dahil olma (Karant) ve beslenme değişkenlerinin %1; eğitim düzeyi (Eğitim), spor ve temasın %5; aylık gelir düzeyinin 7.500 TL ile 12.499 TL arasında olması (Gelir2) değişkeninin ise %10 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Modele dahil edilen bağımsız değişkenlerden gelir düzeyinin 7.500 TL ile 12.499 TL arasında olması (Gelir2) ile 12.500 TL ve üzerinde olmasının (Gelir3), yaşın (Yas), sigara kullanımının (Sgr), karantina sürecine dahil olmanın (Karant), Covid-19 hastalığına yakalanmanın (Covid) ve düzenli beslenme alışkanlığına sahip (Beslenme) bireylerin DGT kullanmasına gerek olmadığı yönünde inanışa sahip olmanın DGT kullanımını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca model tahmin sonuçlarına göre, evli olmanın (Med), eğitim düzeyinin doktora seviyesi ve üzerinde olmasının (Egtn), kadın

olmanın (Cins), düzenli spor yapma alışkanlığına sahip olmanın (Spor), Covid-19'a yakalanmış biri veya birileri ile temaslı duruma düşmenin (Temas) ve hanede birlikte yaşanan kişilerden birinin Covid-19 hastalığına yakalanmasının (Covid2) ise DGT kullanımını negatif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Logit modelinde açıklayıcı değişkenlere ait tahmin edilen katsayıların yorumlanması literatürde de yaygın olarak kullanılan marjinal etkiler yardımı ile yapılmaktadır. Buna göre, model sonucunda istatistiksel olarak anlamlı bulunan değişkenlerden eğitim düzeyi doktora ve üstü olan kişilerin DGT kullanım olasılıkları diğerlerine göre %27 daha düşüktür. Modele dahil edilen gelir değişkeninin katsayısı Gelir2 ve Gelir3 grupları için teorik beklentiyle uyumlu olarak pozitif olarak tahmin edilmiş olup, bu sonuç literatürdeki çalışmalarla (Alfawaz vd., 2020) uyumludur. Ancak, gelir gruplarından sadece Gelir2 grubundaki bireylerin DGT kullanımı istatistiksel olarak anlamlı tahmin edilmiştir. Buna göre, aylık hanehalkı geliri 7.500 TL ile 12.499 TL arasında olan bireylerin DGT kullanım olasılığı, geliri 7.500 TL'nin altında olanlara göre %33 daha yüksektir. Modelle dahil edilen düzenli spor alışkanlığının DGT kullanımı üzerine olan etkisi negatif yönlü tahmin edilmiş olup bu sonuç ilgili katsayıyı pozitif olarak tahmin eden Alfawaz vd., 2020; Özbekler, 2019; Kofoed vd., 2015; Giammarioli vd., 2012; Mullie vd., 2011; Foote vd., 2003 çalışmalarından farklılaşmaktadır. Model tahmin sonuçlarına göre düzenli spor yapan bireylerin yapmayanlara göre DGT kullanım olasılıklarının %11 daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu farklılığın önemli bir nedeni olarak, anket yapılan grubun yaklaşık %58'inin 'düzenli spor yapanların DGT kullanımına ihtiyaç duymadıkları' yönündeki görüşleri belirtilebilir. Yine Covid-19'a yakalanmış biri veya birileri ile temaslı duruma düşen kişilerin DGT kullanım olasılıklarının düşmeyenlere göre, beklentilerin aksine, %19 düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu aksi sonucun ise temas sonrası DGT kullanımının geç olacağı inancı ile davranış kalıplarındaki davranışsal atalet olduğu düşünülmektedir. Öte yandan temas sonrası karantina sürecine dahiliet ortaya çıkarsa DGT kullanım olasılığının, bu tipte bir sürece girmeyenlere göre %16 yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç beklentilerle uyumlu olup, bunun başlıca nedenlerinden bir tanesi olarak bireylerin temaslı duruma düşme ile karantina sürecine dahiliet arasında algı farklılıklarının olması ve karantina sürecinin daha fazla önemsenmesi belirtilebilir. Son olarak, modeldeki değişkenlerden 'düzenli beslenme alışkanlığına sahip kişilerin DGT kullanmalarına gerek yoktur' düşüncesine sahip bireylerin DGT kullanma olasılıklarının bu görüşe katılmayanlara göre %50 daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu tespit, düşünceler/inanışlar ile gerçek yaşam arasındaki farklılığa işaret etmektedir. Keza bu düşünceye sahip bireylerin düzenli beslenme alışkanlıklarının olmaması, DGT kullanım olasılıklarını arttırabileceği için çelişkili gibi görünen bir sonuç elde edilmiştir. Öte yandan bireylerin düzenli beslenme alışkanlıklarının olup

olmadığı ile DGT kullanımları arasındaki ilişki çalışma kapsamında yer almamakta, ilerleyen çalışmalar için önemli bir açılım arz etmektedir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar literatürdeki benzer çalışmalar ile karşılaştırıldığında eğitim düzeyinin DGT kullanımı üzerindeki etkisini benzer şekilde negatif bulan çalışmaların (Namazi vd., 2019); gelir düzeyinin etkisini pozitif bulan çalışmaların (Alfawaz vd., 2020) olduğu görülmektedir. Öte yandan, düzenli spor alışkanlığı ile DGT arasında tespit edilen negatif ilişki ile literatürdeki sonuçlar uyumsuzdur. Bu uyumsuzluğun en önemli nedeni, literatürde düzenli spor yapmanın sağlıklı yaşam tarzı ile ilişkilendirilirken, çalışmaya konu olan bireylerin düzenli spor yapmayı hastalıklara karşı dirençlilik ile ilişkilendirmesidir. Bu bağlamda ankete katılan bireyler, düzenli spor yapanların DGT kullanmalarına gerek olmadığını düşünmektedir. Bu da tespit edilen negatif ilişkiyi açıklamaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Tarih boyunca çiçek, kara veba, kolera, İspanyol gribi, tifüs, Asya gribi, HIV/AIDS, SARS-CoV-1, MERS-CoV ve ebola gibi pandemilere sahne olan dünya, bugün de SARS-CoV-2 (korona) virüsü olarak bilinen Covid-19 pandemisini yaşamaktadır. Yaşanan pandemiler insanlık için yıkıcı sıhhi, demografik, ekonomik ve sosyal etkilere sebep olmakta, dolayısıyla da önlenmesi ve tedavisi için önemli çabalar sarf edilmektedir. Buna rağmen Covid-19'un önlenmesi ve tedavi edilmesi ile ilgili olarak iyileştiricilik özelliği kanıtlanmış bir antiviral tedavinin bulunamaması, semptomatik destekleyici müdahaleyi tek tedavi türü kılmakta bu da potansiyel bağışıklık artırıcı, antioksidan ve antimikrobiyal özellikleri olan vitaminlerinin kullanımını en önemli önlem haline getirmektedir. Öte yandan bu vitaminlerin farklı sebeplerden dolayı gıdalardan yeterli düzeyde sağlanamaması da vitamin kullanımını arttırmaktadır (Atalay ve Erge, 2018, s.107). Bu amaçla çalışmada Süleyman Demirel Üniversitesi ve Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'nde görev yapan 159 öğretim elemanına uygulanan anket ile bireylerin destekleyici gıda takviyesi (DGT) kullanımlarını etkileyen faktörler araştırılmıştır.

Çalışma sonucunda elde edilen sonuçlara göre gelir düzeyindeki artışlar DGT kullanımını pozitif yönde etkilemekte ve DGT'nin normal mal olarak kabul edildiğine işaret etmektedir. Bu bulgu hem iktisat teorisi hem de literatürdeki bulgular ile uyumlu olmakla birlikte gelir düzeyi yüksek bireylerin bilinçliliğinin de yüksek olacağı beklentisi ile uyumlu görünmemektedir. Keza eğitim düzeyi ve düzenli spor yapmanın DGT kullanımı üzerinde negatif etki yaptığı tespit edilmiştir. Çalışmaya katılan bireylerin yüksek eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik statüsünün aksine DGT kullanımı ile ilgili olarak tüketici bilgi düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Ergen ve Bozkurt Bekoğlu'nun 2016 yılında DGT bilinirliği üzerine yaptıkları çalışmanın sonuçları ile uyumludur. Ayrıca tüketicilerin DGT kullanımı ile ilgili bilgilerinin kaynağına bakıldığında en

önemli kaynakların sırası ile arkadaş çevresi, doktor tavsiyesi, eczacı tavsiyesi ve basın/internet olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda tüketiciler DGT'lerin sağlık üzerine etkileri hakkında gerek düzenlenecek kampanyalar, gerekse kamu spotları aracılığıyla bilgilendirilmelidirler. Keza DGT'ler ilaç olmadıkları ve reçete ile satılmadıkları için bu tip ürünler kullanılırken arkadaş çevresinden ziyade uzman kişilerden tavsiye almak önem arz etmektedir. Bu bağlamda bireyler ihtiyaç duydukları DGT ürünlerini uzman görüşü ile belirlemeli, hangi üründen ne miktarda kullanması gerektiğini öğrenmelidirler. Çünkü her ürünün günlük kullanım limiti, tıbbi ilaçlar ile etkileşimi ve yan etkileri söz konusu olabilmektedir. DGT kullanımında diğer dikkat edilmesi gereken nokta ise güvenilirlik ve biyo-yararlılıktır. Bu bağlamda ürünlerin FAO veya WHO tarafından, Türkiye'de ise Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından onaylı olmasına dikkat edilmelidir (Atalay ve Erge, 2018, s.107).

Yine Covid-19'a yakalanmış biri veya birileri ile temastı duruma düşen kişilerin DGT kullanım olasılıklarının temastı olmayanlara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum bireylerin temastı duruma düşmeye yeterince önem vermediklerini göstermektedir. Öte yandan karantina sürecine dahil olmanın DGT kullanımı üzerindeki etkisinin pozitif olduğu da dikkate alınırca, bireylerin karantina sürecine dahil olmayı, temastı duruma düşmekten daha fazla önemsedikleri ve tedbir aldıkları ortaya çıkmaktadır. Son olarak, 'düzenli beslenme alışkanlığına sahip kişilerin DGT kullanmalarına gerek yoktur' düşüncesine sahip bireylerin DGT kullanma olasılıkları olmayanlara göre daha yüksek olması, bireylerin DGT kullanımı ve sağlıklı yaşam ile ilgili düşüncelerini yaşamlarına dahil edemediklerine işaret etmektedir. Dolayısıyla düzenli spor, düzenli beslenme, sağlık bilinci ve bunların kültürel olarak bireylerin yaşamlarına entegre edilmesi kültürel olarak benimsenmesi gerekli alışkanlıklar olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda özellikle şehirlerde yaşayan bireylerin günlük yaşamlarına sporu, düzenli ve dengeli beslenmeyi ve sağlık bilincini dahil etmeleri amacıyla konuyla ilgili iki bakanlık (Sağlık Bakanlığı ile Tarım ve Orman Bakanlığı) tarafından kampanyalar düzenlenmeli ve televizyon izleme oranının yüksek olması dolayısıyla kamu spotları yayınlanmalıdır. Bu sayede özellikle bu ürünlerin ilaç gibi algılanması sorunu, kullanılacak ürün ve dozaj sorunu, ilaçlarla etkileşimi kaynaklı sorunlar, bitkisel karışımların barındırdığı riskler, denetimi yapılmamış ürünlerin taşıdığı riskler ve uzman görüşü alınmadan kullanım sorunu gibi konularda bireylerin bilgi düzeylerinde olumlu gelişmeler sağlanabilecektir.

Bireylerin bir bütün olarak DGT kullanımı etkileyen tüketici özelliklerinin analiz edildiği bu çalışma DGT ürünlerinin çeşitleri bağlamında daha detaylı bilgi sunmamaktadır. Dolayısıyla gelecekteki çalışmalar farklı DGT türleri için yinelenebileceği gibi, daha kapsamlı sonuçların elde edilebilmesi için Türkiye genelinde uygulanacak bir çalışmayla zenginleştirilebilir.

Kaynakça

Abobaker, A., Alzwi, A. ve Alraied, A. H. A. (2020). Overview of the Possible Role of Vitamin C in Management of Covid-19. *Pharmacological Reports*, 72, 1517-1528.

Aday, S. ve Aday, M. S., (2020). Impact of Covid-19 on the Food Supply Chain. *Food Quality and Safety*, 4, 167-180.

Alfawaz, H., Khan, N., Almarshad, A., Wani, K., Aljumah, M. A., Khan Khattak, M. N. ve Al-Daghri, N. M. (2020). The Prevalence and Awareness Concerning Dietary Supplement Use among Saudi Adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, Erişim adresi (03.01.2021): <https://www.mdpi.com/1660-4601/17/10/3515/htm>.

Alyami, H. S., Orabi, M. A. A., Aldhabbah, F. M., Alturki, H. N., Aburas, W. I., Alfayez, A. I., Alharbi, A. S., Almasoodi R. A. ve Alsuhaibani, N. A. (2020). Knowledge about Covid-19 and Beliefs about and Use of Herbal Products during the Covid-19 Pandemic: A Cross-Sectional Study in Saudi Arabia. *Saudi Pharmaceutical Journal*, 28(11), 13326-1332.

Aman, F. ve Masood, S. (2020). How Nutrition can help to fight against Covid-19 Pandemic?. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, 36(Covid19-S4), 121-123.

Argan M. ve Köse, H. (2009). Sporcu Besin Desteklerine (Sports Supplements) Yönelik Tutum Faktörleri: Fitness Merkezi Katılımcıları Üzerine Bir Araştırma. *Spor Bilimleri Dergisi*, 20(4), 152-164.

Atalay, D. ve Erge, H. S. (2018). Gıda Takviyeleri ve Sağlık Üzerine Etkileri. *Food and Health*, 4(2), 98-111.

Başaran, B. ve Pekmezci Purut, H. (2021). The Impact of the Covid-19 Pandemic on the Frequency of Food Consumption. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(1), 47-66.

BCFocus. (2021). Dietary Supplements Market 2020: Applications, Types and Growing Trends in Market, Gross Margin and Market Share 2026. Erişim adresi (07.01.2021): <https://bcfocus.com/dietary-supplements-market-2020-applications-types-and-growing-trends-in-market-gross-margin-and-market-share-2026/>.

Bhatti, A., Akram, H., Basit, H. M., Khan, A. U., Naqvi, S. M. R. ve Bilal, M. (2020). E-commerce Trends during Covid-19 Pandemic. *International Journal of Future Generation Communication and Networking*, 13(2), 1449-1452.

CFS (Committee on World Food Security). (2020). Impact of Covid-19 on Food Security and Nutrition (FSN). *Interim Issues Paper of High-Level Panel of Experts*, Erişim adresi (07.01.2021): http://www.fao.org/fileadmin/templates/cfs/Docs1920/Chair/HLPE_English.pdf.

Chaari, A., Bendriss, G., Zakaria, D. ve McVeigh, C. (2020). Importance of Dietary Changes During the Coronavirus Pandemic: How to Upgrade Your

**Covid-19 Pandemisi Sürecinde Destekleyici Gıda Takviyesi Talebini Etkileyen Faktörlerin
Analizi**

Immune Response. *Frontiers in Public Health*, 8, Erişim adresi (03.01.2021): <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2020.00476/full>.

Covid-19 Bilgilendirme Platformu. (2021). Covid-19 Hasta Tablosu, 20.04.2021, Erişim adresi (21.04.2021): <https://covid19.saglik.gov.tr/>.

CRN (Council for Responsible Nutrition). (2019). 2019 CRN Consumer Survey on Dietary Supplements: Consumer Intelligence to Enhance Business Outcomes. Erişim adresi (09.01.2021): <https://www.crnusa.org/resources/2019-crn-consumer-survey-dietary-supplements-consumer-intelligence-enhance-business>.

Ergen, A. ve Bozkurt Bekoğlu, F. (2016). Türkiye’de Besin Destek Ürünlerine Yönelik Görüşler ve Tüketici Profilini Tanımlamaya Yönelik Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 323-341.

Fennell, D. (2004). Determinants of Supplement Usage. *Preventive Medicine*, 39, 932-939.

Foot, J. A., Murphy, S. P., Wilkens, L. R., Hankin, J. H., Henderson, B. E. ve Kolonel, L. N. (2003). Factors Associated with Dietary Supplement Use among Healthy Adults of Five Ethnicities: The Multiethnic Cohort Study. *American Journal of Epidemiol*, 157(10), 888-897.

Giammarioli, S., Boniglia, C., Carratu, B., Ciarrocchi, M., Chiarotti, F., Mosca, M. ve Sanzini, E. (2012). Use of Food Supplements and Determinants of Usage in a Sample Italian Adult Population. *Public Health Nutrition*, 16(10), 1768-1781.

Gleeson, M., Nieman, D. C. ve Pedersen, B. K. (2004). Exercise, Nutrition and Immune Function. *Journal of Sports Sciences*, 22, 115-125.

Govindasamy, R. ve Italia, J. (1999). Evaluating Consumer Usage of Nutritional Labeling: The Influence of Socio-Economic Characteristics. *New Jersey Agricultural Experiment Station*, P-02137-1-99, New Jersey, USA.

Greene, W. H. (2012). *Econometric Analysis*. 7th Edition, USA: Pearson Education.

GTBD (Gıda Takviyesi ve Beslenme Derneği). Erişim adresi (09.01.2021): <https://gtbd.org.tr/ulusal-mevzuat/>.

GTSS (Global Tobacco Surveillance System). (2015). “The GATS (Global Adult Tobacco Survey) Atlas, Erişim adresi (21.04.2021): <http://gatsatlas.org/downloads/GATS-whole-book-12.pdf>.

Gujarati, D. N. (2004). *Basic Econometrics*. 4th Edition, McGraw-Hill Companies.

GVR (Grand View Research). (2021). Nutritional Supplements Market Size, Share & Trends Analysis Report by Product (Sports Nutrition, Functional Foods), by Consumer Group, by Formulation, By Sales Channel, and Segment Forecasts, 2019 - 2025”. Erişim adresi (07.01.2021):

<https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/nutritional-supplements-market>.

Headey, D. ve Ruel, M. (2021). The Covid-19 Nutrition Crisis: What to Expect and How to Protect. Erişim adresi (03.01.2021): <https://www.ifpri.org/blog/covid-19-nutrition-crisis-what-expect-and-how-protect>.

Healthline. (2021). What Are Functional Foods? All You Need to Know. Erişim adresi (07.01.2021): <https://www.healthline.com/nutrition/functional-foods>.

Jayawardena, R., Sooriyaarachchi, P., Chourdakis, M., Jeewandara, C. ve Ranasinghe, P. (2020). Enhancing Immunity in Viral Infections, with Special Emphasis on Covid-19: A Review. *Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews*, 14, 367-382.

Jovic, T. H., Ali, S. R., Ibrahim, N., Jessop, Z. M., Tarassoli, S. P., Dobbs, T. D., Holford, P., Thornton, C. A., ve Whitaker, I. S. (2020). Could Vitamins Help in the Fight Against Covid-19?. *Nutrients*, 12, Erişim adresi (03.021.2021): <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7551685/pdf/nutrients-12-02550.pdf>.

Kennedy, P. (1996). *A Guide to Econometrics*. 3rd Edition, USA: MIT Press.

Kirk, S. F. L., Cade, J. E., Barrett, J. H. ve Conner, M. (1998). Diet and Lifestyle Characteristics Associated with Dietary Supplement Use in Women. *Public Health Nutrition*, 2(1), 69-73.

Kofoed, C. L. F., Christensen, J., Dragsted, L. O., Tjønneland, A. ve Roswall, N. (2015). Determinants of Dietary Supplement Use – Healthy Individuals Use Dietary Supplements. *British Journal of Nutrition*, 113, 1993-2000.

Laborde, D., Martin, W., Swinnen, J. ve Vos, R. (2020). Covid-19 Risks to Global Food Security, *Policy Forum*, 369(6503), 500-502.

Lal, R. (2020). Home Gardening and Urban Agriculture for Advancing Food and Nutritional Security in Response to the Covid-19 Pandemic. *Food Security*, 12, 871-876.

Laviano, A., Koverech, A. ve Zanetti, M. (2020). Nutrition Support in the Time of SARS-CoV-2 (Covid-19). *Nutrition*, 74, June, 1-2.

Leddy, A. M., Weiser, S. D., Palar, K. ve Seligman, H. (2020). A Conceptual Model for Understanding the Rapid Covid-19-Related Increase in Food Insecurity and its Impact on health and Healthcare, *The American Journal of Clinical Nutrition*, 112, 1162-1169.

Lieberman, H. R., Marriott, B. P., Williams, C., Judelson, D. A., Glickman, E. L., Geiselman, P. J., Dotson, L. ve Mahoney, C. R. (2015). Patterns of Dietary Supplement Use Among College Students. *Clinical Nutrition*, 34, 976-985.

**Covid-19 Pandemisi Sürecinde Destekleyici Gıda Takviyesi Talebini Etkileyen Faktörlerin
Analizi**

Martin-Neuninger, R. ve Ruby, M. B. (2020). What Does Food Retail Research Tell Us About the Implications of Coronavirus (Covid-19) for Grocery Purchasing Habits?. *Frontiers in Psychology*, 11(1448), 1-4.

McAuliffe, S., Ray, S., Fallon, E., Bradfield, J., Eden, T. ve Kohlmeier, M. (2020). Dietary Micronutrients in the Wake of Covid-19: An Appraisal of Evidence with a Focus on High-risk Groups and Preventative Healthcare. *BMJ Nutrition, Prevention & Health*, 3, 93-99.

Mullie, P., Clarys, P., Hulens, M. ve Vansant, G. (2011). Socioeconomic, Health, and Dietary Determinants of Multivitamin Supplements use in Belgium. *International Journal of Public Health*, 56, 289-294.

Namazi, N., Kelishadi, R., Heshmat, R., Motlagh, M. E., Sanaei, M., Shafiee, G., Ziaodini, H., Beshtar, S., Taheri, M., Aminae, T., Qorbani, M. ve Shahrzad, M. K. (2019). Determinants of Taking Dietary Supplements in Iranian Children and Adolescents: the CASPIAN-V Study. *Journal of Diabetes & Metabolic Disorders*, 18, 409-417.

NFM (Natural Foods Merchandiser). (2020). State of Natural Retail, Vol. 41.04, Erişim adresi (08.01.2021): https://www.newhope.com/sites/cet.com/files/NFM-2020-Market-Overview_0.pdf.

Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., Agha, M., ve Agha, R. (2020). The Socio-Economic Implications of the Coronavirus Pandemic (Covid-19): A Review, *International Journal of Surgery*, 78, 185-193.

NLOGIT 4.0, Greene, W. H. Econometric Software, Incorporated, 2007.

Okan, O., Bollweg, T. M., Berens, E-M, Hurrelmann, K., Bauer, U. ve Schaeer, D. (2020). Coronavirus-Related Health Literacy: A Cross-Sectional Study in Adults during the Covid-19 Infodemic in Germany. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 1-20.

Özbekler, T. M. (2019). Değişen Beslenme Alışkanlıkları Perspektifinde Takviye Edici Gıdalar: Tüketiciler ne kadar Bilinçli?. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(51), 6866-6882.

Poelman, M. P., Gillebaart, M., Schlinkert, C., Dijkstra, S. C., Derksen, E., Mensink, F., Hermans, R. C. F. ve Aardening, P. (2021). Eating Behavior and Food Purchases during the Covid-19 Lockdown: A Cross-Sectional Study among adults in the Netherlands. *Appetite*, 157, 1-9.

Rozga, M., Cheng, F. W., Moloney, L. ve Handu, D. (2020). Effects of Micronutrients or Conditional Amino Acids on Covid-19-Related Outcomes: An Evidence Analysis Center Scoping Review. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*, Article in Press, 20, May, 1-10, Erişim adresi (16.02.2021):

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7237946/pdf/main.pdf>.

Schroeter, C., Anders, S., Carlson, A. ve Rickard, B. (2010). The Economics of Health Behavior and Vitamin Consumption. 1st Joint EAAE/AAEA Seminar, Freising, Germany, September 15-17.

SD (Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Platformu). (2021). Covid-19 Sürecinde Vitamin ve Gıda Takviyesi Kullanımı. Erişim adresi (28.04.2021): <https://www.sdplatform.com/Dergi/1366/Covid-19-surecinde-vitamin-ve-gida-takviyesi-kullanimi.aspx>.

Sien, Y. P., Norhafizah, S., Mohd Hatta, A. M., Nor Azian, M. Z. ve Suhaila, A. G. (2014). Determinants of Dietary Supplements Use among Adolescents in Malaysia. *Asia-Pacific Journal of Public Health*, 26(5S), 365–43S.

Singh, S., Kumar, R., Panchal, R. ve Kumar Tiwari, M. (2020). Impact of Covid-19 on Logistics Systems and Disruptions in Food Supply Chain. *International Journal of Production Research*, Erişim adresi (07.01.2021): <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00207543.2020.1792000>.

Stachowska, E., Folwarski, M., Jamioł-Milc, D., Maciejewska, D. ve Skonieczna-Żydecka, K. (2020). Nutritional Support in Coronavirus 2019 Disease. *Medicina*, 56(6), 289, 1-14.

Statistica. (2021). Erişim adresi (09.01.2021): <https://www.statista.com/outlook/18050000/113/vitamins-minerals/turkey>.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2019). Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması, (TBSA), *Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü*, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1132, Ankara, Erişim adresi (09.01.2021): <https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/saglikli-beslenme-hareketli-hayat-db/Yayinlar/kitaplar/TBSA RAPOR KITAP 20.08.pdf>.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021). Erişim adresi (21.04.2021): <https://www.haberler.com/turkiye-de-nufusun-yuzde-3-5-i-duzenli-fiziksel-3985059-haberi/>.

TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi). (2020). Covid-19 Küresel Salgın Değerlendirme Raporu. *TÜBA Raporları* No: 34, Erişim adresi (08.01.2021): <http://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/T%C3%9CBA%20Covid-19%20Raporu%206.%20G%C3%BCncelleme.pdf>.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2021). Erişim adresi (21.04.2021): <https://www.tuik.gov.tr/>.

WHO (World Health Organisation). (2020). Food and Nutrition Tips During Self-Quarantine. Erişim adresi (17.12.2020): <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/publications-and-technical-guidance/food-and-nutrition-tips-during-self-quarantine>.

WHO (World Health Organisation). (2021). Coronavirus Disease (Covid-19) Pandemic. Erişim Adresi (18.08.2021): <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>.

Wilson, K. M., Klein, J. D., Sesselberg, T. S., Yussman, S. M., Markow, D. B., Green, A. E., West, J. C. ve Gray, N. J. (2006). Use of Complementary

**Covid-19 Pandemisi S¼recinde Destekleyici Gıda Takviyesi Talebini Etkileyen Fakt¼rlerin
Analizi**

Medicine and Dietary Supplements among U.S. Adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 38, 385-394.

“İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”
“Journal of the Human and Social Sciences Researches”
[itobiad / 2147-1185]

Cilt/Volume: 10,
Sayı/Issue: 4,
2021

[3243]

[itobiad], 2021, 10 (4): 3243-3263

<p>Review of TV Series in the Context of Verbal Violence and Marginalization Against the Low-Income Group</p> <p>TV Dizilerinin Alt Gelir Grubuna Yönelik Sözlü Şiddet ve Ötekileştirme Bağlamında İncelenmesi</p> <p>Video Link: https://youtu.be/Sb8JLDMGDpA</p>	
<p>Mevlüt Can KOÇAK</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Türker İnanoğlu İletişim Fakültesi Asst.Prof., Karabük Univ. Türker İnanoğlu Faculty Of Communication mevlutcankocak@gmail.com / Orcid ID: 0000-0002-9496-0541</p> <p>Olgun KÜÇÜK</p> <p>Öğr. Gör., Karabük Üniversitesi, Safranbolu Şefik Yılmaz Dizdar MYO Lecturer, Karabük Univ. Safranbolu Şefik Yılmaz Dizdar Vocational School olgunkucuk61@gmail.com / Orcid ID: 0000-0002-9471-3540</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 10.04.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 21.10.2021
Yayın Tarihi / Published	: 21.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Koçak, M. C. & Küçük, O. (2021). Review of TV Series in the Context of Verbal Violence and Marginalization Against the Low-Income Group . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3243-3263 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/912783>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

TV Dizilerinin Alt Gelir Grubuna Yönelik Sözlü Şiddet ve Ötekileştirme Bağlamında İncelenmesi

Öz

Toplumsal yapı içinde gelir eşitsizliği, sözlü şiddet ve ötekileştirme bakımından dezavantajlı bir durum meydana getirebilmektedir. Alt gelir grubuna sahip kimseler bu anlamda aşağılama ve ötekileştirmeye daha çok maruz kalmaktadır. Toplumsal yaşamın görsel bir temsili olan medya içerikleri ve özellikle popüler olan dizi türü, teması ve diyalogları bakımından sözlü şiddet ve ötekileştirici unsurlara sahip olabilmektedir. Dizilerdeki bu olumsuz temsiller ise bahsi geçen toplumsal problemlerin sıradanlaşması veya görmezden gelinmesini tetikleyebilmektedir.

Araştırmanın örnekleme olan ve Kanal D ekranlarında 2010-2012 zaman diliminde yayınlanmış “Fatmagül’ün Suçu Ne?” dizisi sözlü şiddet ve ötekileştirme bağlamında nitel araştırma yöntemi ve tarama modeli yoluyla analiz edilmiştir. Analiz sonucunda; dizinin bazı bölümlerindeki sahneler ve diyaloglarla alt gelir grubundaki kişilerin aşağılandığı, küçük görüldüğü ve ötekileştirildiği tespit edilmiştir. Dizide taşrada yaşayan ve maddi anlamda düşük profile sahip kişilerin varlıklı kişiler tarafından sözlü şiddete maruz kaldıkları, haksızlığa uğradıkları ve zaman zaman bu haksızlıklar karşısında susmak zorunda bırakıldıkları görülmektedir. Yine, özellikle kadının toplum içindeki zayıf konumunun diziyeye de yansıdığı ve ötekileştirme sorunuyla daha çok yüzleşmek durumunda kaldığı anlaşılmıştır. Öznenin cinsiyeti yaşanacak olumsuzluklar bağlamında anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır. Sonuç olarak, “Fatmagül’ün Suçu Ne?” dizisinin bazı bölümlerindeki sahneler ve diyaloglar yoluyla alt gelir grubuna sahip kişiler ve avantajsız konumda olanların sözlü şiddet ve ötekileştirmeye maruz kaldıkları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: TV, TV Dizileri, Sözlü Şiddet, Ötekileştirme, Alt Gelir Grubu

Review of TV Series in the Context of Verbal Violence and Marginalization Against the Low-Income Group

Abstract

In the social structure, income inequality may create a disadvantageous situation in terms of verbal violence and marginalization. People in the low-income group are more exposed to humiliation and marginalization in this sense. Media content, which is a visual representation of social life, and especially popular TV series, may have verbal violence and marginalizing

elements in terms of themes and dialogues. These negative representations in the TV series may cause the aforementioned social problems to be considered normal and trigger overlooking or ignoring them.

As the research sample, the TV series named “Fatmagül’ün Suçu ne? (What is Fatmagül’s Fault?)” broadcasted on Kanal D (Channel D) between the years 2010 – 2012 has been analyzed in the context of verbal violence and marginalization through qualitative research method and survey model. According to the results of the analysis, it has been determined that people in the low-income group are humiliated and marginalized in some scenes and dialogues in the series. It has been observed that people with a low financial profile living in the provinces are subjected to verbal violence and injustice by wealthy people, and from time to time they have been forced to remain silent in the face of these injustices. Again, it was clear that especially the weak position of women in society has been emphasized in the series as well as women having to confront the issue of marginalization even more. The subject’s gender creates a significant difference in the context of negative events to be experienced. As a result; in the series, Fatmagül and other low-income people are exposed to oppressive behaviors and injustices. Additionally, it is observed that women are always in a less favorable position than men in society.

Keywords: TV, TV Series, Verbal Violence, Marginalization, Low-Income Group

Introduction

Giddens argues that poverty shall be examined under two approaches: “The theories which consider the poor as responsible for their poverty, and the theories claiming to consider poverty being produced and reproduced by the structural forces in society.” The first approach considers “the victim as guilty” and the second approach considers “the system as guilty”. “The victim as guilty” approach has a longer history. In this approach, the cause of an individual’s poverty is considered to be his/her own pathology and inadequacy. If a person’s abilities are below the average of the society and he/she lacks profitable skills, poverty shall be inevitable for that particular individual. Physical and motivational deficiencies also play a significant role in the emerging of poverty. According to this approach, talented people get rich, and poor people are generally incompetent. They associate poverty with people’s attitudes and perspectives. According to American sociologist Charles Murray, welfare state policy harms the poor. He argues that welfare benefits will take away the incentives of the poor to work. Most European states are skeptical about welfare benefits. They consider that welfare benefits may hinder unemployed people’s determination to get a job.

Murray argues that the growth of the welfare state creates a subculture which lacks personal ambition and self-help. Welfare addicts rather accepting handouts instead of striving for a better life. Murray argues that welfare benefits discourage people from working. He compares and criticizes individuals who are responsible for their poverty to those who are poor because of their disadvantages such as widows, orphans, and disabled people. The second approach put forward about poverty is the idea that poverty is mostly caused by the social process. According to this view, structural forces within the social structure have a significant impact on the class, education level, and occupational positions (Giddens, 2008, p. 397).

Whether the classification for the low-income group originates from the individual or the system, this group will be positioned differently in social life and visual media compared to the high-income group. Some philosophers explain this situation through the subject's "sense of self". In other words, it is stated that the other is not only composed of income level, but also because what is in the ego shall differ in the other. Focusing on the individual's subjectivity also causes the formation of the other. The "self-centered" structure of human beings causes the formation of negative and positive thoughts towards society. "Good" and "bad" may vary based on their own interests. The motive of self-preservation prevents the formation of a basic moral understanding (Koçak & Küçük, 2020, p. 276).

Lacan argues that the existence of the subject is related to the existence of the other. According to him, there is a mirror phase in the self. This phase forms the basis of the other self. The individual begins to construct oneself through the mirror phase. Encounter with the other plays an important role in self-construction. Whereas, it is a process in which the individual transfers from the we-centered state to the self-centered state. It can be described as positioning oneself through the reflection in the mirror. This situation eventually leads to the formation of the other. The 'other' that is formed will not be temporary but permanent. "Ego" that comes into existence is a total admiration for the body (Zizek, 2005, p. 231). Admiration for the body will also highlight one's self-indulgence. Such an individual will evaluate those who are against his/her self-indulgence as dangerous and evil (Koçak, Küçük & Toprak, 2020, p. 764).

According to Freud, countless civilized people are prone to murder and violence, but they keep their aggressive behavior under control, because they fear being punished. If there was no punishment, most people would not hesitate for a moment to slander, hurt and attack other people. Therefore, Freud claims that human beings are inherently bad, but somehow suppress and censors the idea of evil in order to live a better life (Freud, 2000). Expressions similar to Freud's thoughts can be found in Dostoevsky's novel Crime and Punishment. Dostoyevsky emphasizes that human beings are innately evil beings, saying "Man does nothing but harm his own kind".

He bases the reason for moral behavior on social norms (Dostoyevsky, 2018, p. 372). Likewise, Bloch claims that there are moral disorders in the individual (Eagleton, 2016, p. 137). Therefore, violence will always exist in societies. Ridley says violence has existed since the first humans. He states that in primitive societies powerful people enslaved, killed, and extorted the weak ones, and this problem continues today (Eagleton, 2016, p. 40).

Socrates states that evil cannot be completely removed from society. According to him, there must be something opposing the good. Hence, evil emerges. (Platon, 2010, p. 494). That is, the importance of good can only be comprehended in a reality where there is evil.

People wear the mask of civilization to the extent that rules and regulations allow. In unexpected situations, the urge for violence and brutality emerges. Thus, the mask of civilization falls off (Zizek, 2005, p. 106). According to Elias (2000, p. 195): "Human beings do not possess natural, automatically activated mechanisms that enable them to control their anger and fear in situations of danger or despair, or in moments of conflict, as opposed to animals living in groups or herds."

The aggressive instinct is also associated with the concept of "sex drive". This thought has been put forward by examining the "concept of sexual drive". An opposing view is that aggressive tendencies often occur under the influence of the "social" and "cultural" environment (Elias, 2000, p. 197). It's clear in both perspectives that violence cannot be completely isolated from society (Wollen, 2004, p. 87).

Bauman (1999, p. 59-60) establishes a link between violence and poverty. According to him, poverty leads to the emergence of violence and bad behavior. He claims that poverty is directly related to hatred and anger. He argues that the feeling of worthlessness of the poor has a great effect on the emergence of violence.

Violence and aggressive behavior can also be implanted in the minds of the audience through the media. According to Bandura's Social Learning Theory, violence and aggressive behaviors are not related to inherited traits, but are related to the type and amount of violent scenes encountered in social life. The frequency of exposure to such scenes determines the level of learning and legitimizing violence and aggressive behavior (Kalafat Çat, 2018, p. 265).

Adler opposes Freud and many other philosophers to the notion that human beings are "violent" and "evil". He argues that such an opinion will cause society to deteriorate further and the violence in social life to increase. Furthermore, he states that such an idea should not even be mentioned in social life. Adler completely refuses the "collective crime idea" that became popular after World War I. Many philosophers later on (Adler, 1983, p. 100, 260) have supported this point of view.

Kant argues, "Human can only be human through education (Kant, 2013, p. 35)". Education is one of the duties of society. By evaluating some behaviors as harmful to common values, the society may perceive those behaviors as an act of crime and request those who commit them to be punished (Durkheim, 2013, p. 25). Society plays an important role in the construction of the individual.

Violence and Media

According to Fromm (1995, p. 88-89), people show a great deal of interest in violence and murder whether it is fictional or real. If there was a fire somewhere, people would gather around it immediately. Even in newspapers, no incident attracts as much attention as murder and violence. Fromm claims human beings are hungry for drama. People of the modern era are more prone to violence and vandalism, and they are more fearful.

There are many academic studies in the literature on the effects of TV programs on people. The majority of the research focuses on violence and crime. Gerbner et al carried out the most intense work. After 1967, Gerbner and his team have put forward some statistics regarding violence in television programs. The studies mainly focused on what violence is. Based on their research, violence has been defined as the use of force and threats against others, causing physical harm or death. In addition, self-harm may also be considered as violence. In the studies of Gerbner et al., it was observed that the amount of violent scenes is quite high even in programs for children. Particularly, individuals exposed to violent programs from a very young age will be more affected than those who were never exposed to such programs. There is more violence on television than in daily life (Gerbner, 1979, cited in Giddens, 2008, p. 208). On the other hand, there are also opinions stating the opposite of these studies. Watching violent content on TV may have a calming effect on some viewers. In addition, such programs might be useful to distinguish various audience groups from each other (Williams, 2003, p. 102).

The theme of violence is vital for television writers, directors, and producers (Cater & Strickland, 1979, p. 59). Almost everyone who produces content for television acknowledges how important violence is for ratings. Therefore, they constantly seek to produce programs based on violence. Violent scenes may produce many negative consequences as on television, violence is presented as an acceptable way of solving problems. The scenes of violence on television constantly shape viewers. Additionally, it has a greater impact on transforming children than adults (Wright, 2004, p. 44).

There is an obvious correlation between violence and masculinity on television. Violence is often framed as a masculine trait. Men have often been associated with tension and strife. On the other hand, women are generally shown as in need of protection by men. While masculine values

are glorified through violence, feminine values are weakened by fear (Bourdieu, 2015, p. 69).

The association of men with violence is closely related to the sociological situation of society. After all, the media is the mirror of society. Women are still being oppressed, dominated, and violated by men even in modern societies. On the other hand, the death rate of men in violent crimes is much higher than women in almost every country in the world (Giddens, 2008, p. 319, 494).

Technology has built its own human structure as well as exploiting so called masculine values. Those people are often single-minded. They are structurally depressed and show severe pathological symptoms (Fromm, 1995, p. 107).

In our era; "human" has become much more virtual compared to the past (Foucault, 2012, p. 20-21). The masculine values began to be cultivated much more easily when the virtual violence is combined with the actual violence. This may take place in the most vulnerable and private places of people, namely at home, on their seats. In the virtual situation, the viewers cannot easily distinguish who is good and who is evil. Evil can be perceived as good and vice versa.

In many movies and TV shows, violent characters are portrayed as honest and trustworthy people. Self-defense is often the reason these characters resort to violence. This situation makes it difficult for the audience to distinguish between good and evil. Violence against perpetrators and bad people can be regarded as justifiable violence in the eyes of the audience (Ryan & Kellner, 2010, p. 70).

In almost every country, scenes of violence are featured in movies and TV series. This situation is more evident in movies and TV series about the mafia (Truffault, 1987, p. 163, 266). According to Hitchcock, most spy movies are also based on abundant violence. Hitchcock also points out that it is not necessary to capture the violence itself in order to convey a sense of violence, as filming the scene in a way that creates the impression of violence has the same effect.

Violence in the media is an issue that is not fully understood. Many people think it's just violent imagery. However, there is also subtle and verbal violence. It can be seen in a casual sports show or a nightly newsletter. Violence is also found in various cultures, in literature, mythology, drama, and even fairy tales. Some fairy tales tend to provide social control through violence (Trend, 2008, p. 10-11). The Little Red Riding Hood fairy tale is a good example of what happens to a little girl in the forest who does not follow her mother's instructions.

Today, violence has spread to the whole society through the media. This situation has made violence a part of daily life by showing it as ordinary. There are too many scenes of violence on every TV channel. In a study on

violence in the media, they claim that a teenager has seen nearly 16,000 murder scenes on screens until the age of 18. In addition, special effects used in TV series and movies have virtually eliminated the difference between reality and fiction. (Trend, 2008, p. 11-13).

Today, technology is leveraged to create advanced visual effects. A lot more viewers participate in the audience compared to the past. Especially with the inclusion of special sound effects among the visual effects, "There is not even a single point of view that would not enter the viewer's field (Benjamin, 2002)."

Although movies and series are highly developed in terms of sound and image, the stereotypes used have been the same in almost every period. These stereotypes are similar not only in TV series and movies but also in ordinary daily news. The US media, in particular, cites certain individuals and groups as issues that disrupt the sociology and psychology of society. The poor, the homeless, and the immigrants are scapegoats. In the TV series, the homeless and the poor are shown as people who resort to violence. Media violence has positioned them at the center of violence, whether they narrate it through these people or not. Evidently, it is impossible to get rid of this violent narrative of the media. Violence is too integrated into life that cannot be destroyed. It is emphasized from time to time that it is a part of the culture and cannot be isolated from societies (Trend, 2008, p. 91-99).

Television has a powerful effect in developing and changing viewers' value systems. The fact that most of today's television programs are based on violence causes viewers to change their thoughts in this direction (Nair & Thomas, 2013, p. 186). It can become much more problematic if the society we live in is also taken into account. For example, in the USA, violence can be experienced not only in the media but also in the daily life of society (Wartella, 1997, p. 14).

Adorno (2011, p. 70-71) states that "organized entertainment has become a feature of organized brutality" and that violence is spreading everywhere from cartoons to adult movies. Viewers state that they find themselves in the heroes they watch. For example, if Donald Duck is subjected to violence in the cartoon, the viewer will contemplate his/her own experience of physical abuse. Thus, he/she will begin to evaluate physical abuse as normal. Adorno states that the mass media do more harm than good. According to him, even if the movie theaters are permanently closed, the audience will not lose much.

The media aims to impress the audience. Chomsky and Herman (2012, p. 21-23) argue that the people have no power over the media. Media managers are decision-makers. The public only receives the content presented to them. Sexuality and violence are always at the forefront in media content. The desire to reach more viewers means more sexuality and violence will be broadcast. This situation does not only apply to TV

programs. Max Frankel, the former editor of the New York Times, stated that the more newspapers want to reach their internet audience, the more sex and violence there will be in the content. In mass reactions, the language of marginalization and hatred can reach more extreme. This is especially evident in audience rhetoric on social media.

People's reactions in social life are similar to those on social media. Freud (2018, p. 25-58) states that individuals in the community are "animations of the primitive herd." In other words, the individual wants to act together with the majority in order to feel safe. Often, profound changes occur in an individual's mental state. Emotions prevent the mind from working efficiently. The thoughts of the community are embedded in the mind of the individual.

"Fatmagül'ün Suçu Ne? (What is Fatmagül's Fault?) Series

The series was broadcast on Kanal D (Channel D) between 2010-2012. The main theme is about a woman named Fatmagül, who lives in a small town, being sexually abused by four men and forced to marry one of the aggressors, Kerim. Kerim, one of the main characters of the series, regrets what he did later on as he was drunk on the night of the event. Beren Saat plays Fatmagül in the series, and Engin Akyürek plays Kerim.

The novel "Fatmaül'ün Suçu Ne? (What is Fatmagül's Fault?)" was written by Vedat Türkali, has also been filmed in 1986 (www.beyazperde.com).

Research

The universe of the research is made up of all episodes of the series. In the TV series "Fatmagül'ün Suçu Ne" the fact that the main characters of the society are from different classes is important for the analysis of this series. Although 80 episodes of the series are suitable for the purpose of the study, the first 33 episodes, which include a lot of clashes, have been deemed valuable in terms of examining. In this context, purposeful sampling was used in the study.

The scenes in the research series were analyzed using the document analysis method.

"Document analysis" is one of the data collection models used in qualitative research. With the help of document analysis model, books, newspapers, photographs, memories, diaries, journals, videos can be examined (Kıral, 2020, p. 170). This model comes to the fore especially in studies with interpretative paradigm purposes. In document analysis, data selection comes to the fore rather than data collection. Accessing data has become much easier than before, especially thanks to the internet (Bowen, 2009, p. 29-31). Researchers can watch previously published or broadcast TV series on the internet at any time. The documents of this study have been accessed from Kanal D's website.

Language is emphasized in detail in document analysis. By examining language, thoughts and expressions are revealed. Consumption is as important as the production of documents. This situation makes the produced document more important. Again, the content of the document is never fixed and static (Prior, 2004, p. 76-91).

"Fatmagül'ün suçu ne?" All episodes of the series were followed and the study was limited to 33 episodes. The reason for this limitation is that the othering expressions in the sections excluded from the scope are similar to the statements in the 33 sections examined. In the research, in order to eliminate repetitive judgments in terms of discourse, similar expressions in the series were not included in the scope of the analysis, instead of this, dialogues with higher threshold status were included.

Before the study, the TV series with the highest ratings were determined and in accordance with the purposive sampling method, "Fatmagülün suçu ne?" The sequence was found suitable for research (Aziz, 2010, p. 55). In this sample type, the object or people to be selected must be selected in a way that can meet the purpose of the research. In order to reach the highest level of data in the purposeful sampling, the sample is expected to have the character to provide the theory of the research at the highest level. Research areas are chosen consciously to reach the main phenomenon (Guba and Lincoln, 1982, as cited in Başkale, 2016, p. 26).

Although the purposeful sampling technique has some limitations, it is used efficiently by researchers. Having good knowledge about the universe in purposeful sampling will affect the outcome (Berg and Lune, 2019, p. 67).

Purposeful sampling is basically the researcher takes a suitable unit for this purpose as a sample in order to reach the information that he thinks is appropriate for his purpose in the light of his own knowledge and value judgments. In this sample category, events or people are restricted in order to reach the necessary information (Maxwell, 1996, as cited in Taylan, 2015, p. 79).

Analysis of Various Scenes

Episode 2 (Time Period: 1.14.04- 1.14.36)

Erdoğan: The girl is a shepherd. She has no money.

Lawyer Münir: How do you know?

Vural: We've seen it before.

Münir (Lawyer): Oh, there is also a premeditation, right? You have set your eyes on her?

Erdoğan: There is no such thing. For God's sake, just give some money to her family and shut them up.

Münir (Lawyer): It's that easy!

Erdogan: I know it's not simple, but you can handle it.

Münir (Lawyer): How are you going to find the money? Are you going to ask Resat Yasaran for the hush money.

Erdogan: I will handle it. I will use the discretionary funds.

In this scene, Erdogan, one of the aggressors who abused Fatmagül is meeting his lawyer. He is insulting the people in the lower-income group by saying "Just give them some money and shut them up", assuming along with the other attackers that these people will ignore all kinds of abuse so long as they are getting the financial benefit. Lawyer Münir is shocked to see Erdogan believes it is just so simple to persuade people from lower-income.

Episode 2 (Time Period: 1.14.48 - 1.15.00)

Selim: Uncle (Lawyer) for God's sake, handle this job quietly. I'm begging you. I'll do anything you want for the rest of my life. Otherwise we are doomed. Well, it doesn't matter if we go to jail, but think about my father. Oh, for God's sake, save us.

Münir(Lawyer): Why didn't you think of him before your penis. Or your family? Why did you ruin your future lives, you scumbags?

Selim: For God's sake. You gotta save us.

Selim: The girl will be convinced if we give her money, go shut them up.

In this dialogue, Selim, one of the assailants who abused Fatmagül, tells his uncle, who is a lawyer, to do whatever it takes to avoid punishment. Selim, like his accomplice Erdogan, thinks Fatmagül will not file a criminal complaint as long as she receives some money. Thus, these criminals do not care about the victimization of Fatmagül, who is from the lower-income group, and think that they can solve all problems with money. Selim is able to ignore the victimization of others in order to lead his own prosperous life, and instead of taking responsibility for the incident, he will not hesitate to put more emotional pressure on an already victimized person.

Episode 3 (Time Period: 12.10-12.12)

Mukaddes (Fatmagül's Aunt): He must prove that he didn't rape her. Right? Or else, he must restore our honor by marrying Fatmagül.

Reşat Yaşaran: Rubbish!

Makbule: So it is.

Rıfat Yaşaran: What's going on?

Reşat Yaşaran: Nothing's going on. This woman is trying to extort money for some lie.

Makbule: I said what there is to be said. The rest is up to you. But don't waste time. It will be too late if Fatmagül starts to talk.

Reşat Yaşaran: Hang on. Hang on

Makbule: Speaking of the devil

Reşat Yaşaran: What did yo do? Is this woman telling the truth

Selim: No

Reşat Yaşaran: How do you know what she said?

In the dialogue, Fatmagül's aunt explicitly advises one of the aggressors, Selim, to marry Fatmagül in order to restore the family's honor. However, Selim's father Reşat Yaşaran yells "Rubbish!", implying she is not worthy of his son because of her social class, even though he knows his son committed the crime.

Episode 3 (Time Period: 1.05.37-1.06.32)

Münir (Lawyer): Who is going to look after you? Whom do you have that is powerful enough to protect you? Your aunt? Your poor brother? You are going down... (Talking to Fatmagül)

Fatmagül: I'm dead already.

Makbule: You're not dead. You are safe but you don't know it. That boy Kerim, he accepted to marry you.

Rahmi: Who is Kerim?

Münir (Lawyer): Fatmagül knows him already. They met at the engagement party. Kerim told me.

Makbule: Before you are more humuiliated we'll tie the knot.

In the dialogues, there are statements of a lawyer who is trying to cover up a crime of sexual abuse. Insisting Fatmagül not to file a legal complaint. He also threatens her claiming that otherwise she is going to face much worse situations. Fatmagül, an innocent young women who has been brutally abused by several men, is now being threatened with worse things to come as if what already happened was not terrible enough. Fatmagül's honor and dignity are completely ignored because she is a weak low-incomer.

Episode 7 (Time Period: 27.48 - 29.00)

Selim's Mother: My child destroyed the life of a young woman like a wild beast. My child did that. How many people's lives have been destroyed? Now everyone is walking around as if nothing had happened.

Münir (Lawyer): It is what it is, sister. What is done is done. Everyone is fine. with their life. The girl keeps it shut.

Selim's Mother: Don't say that Münir!

Münir: My dear sister, you do not know these people. If she was a decent girl, she wouldn't be talking about money. Once we put some money into their pockets, they all stopped complaining. Kerim also, Kerim just jumped on the situation. You cry because you think these people are ruined, on the contrary, their lives have been saved. They rushed to Istanbul and settle down. Now they will enjoy the money they've got from us.

Selim's mother feels guilty about what her son did. However, his brother Münir, who is a lawyer, trying to comfort his sister devaluates Fatmagül and his family by considering them as people who are willing to accept all kinds of abuse for financial gain. The lawyer evidently believes that people of lower-income are greedy and ready to do anything for money. He states that she should not feel bad about Fatmagül's family as they will enjoy Istanbul with the money they received from them. The devastation and despair Fatmagül experienced have never been taken into consideration and believed that financial benefit will overcome any emotional damage.

Episode 19 (Time Period: 16.25 -17.00)

Selim: Kerim's idiot wife made a phone call.

Reşat Yaşaran: Well?

Selim: She told her "most of the news in the newspapers are true, do not marry that man."

Reşat Yaşaran: I don't believe it, so this is the issue.

The Woman Selim Married to (Seda Güven: Character: Meltem): Please just stop the act. Fatmagül told me the truth. I know everything now.

Reşat Yaşaran: What do you think you know my daughter huh? What do you know? Some scum calls you to rip you off and break the peace and you believe what she told you.

In the dialogue, Selim's wealthy father, Reşat Yaşaran, tries to persuade his bride Meltem not to believe the accusations. He does this by insulting the low-income class using negative statements. By calling the victim a scum, he clearly reveals his negative and marginalizing attitude. On the other hand, with the phrase "to rip you off" people belonging to the lower income group are shown as dishonest and greedy.

Episode 19 (Time Period: 20.05-21.27)

Reşat Yaşaran: I am not telling you a story.

Meltem: If these people are that bad, why did you help Kerim?

Reşat Yaşaran: Look. Look, I'm trying to explain myself on such an absurd subject. Do not push it any more. Do not upset yourself or your family because of the disgrace of those little people. You shouldn't even communicate with such people.

.....

Reşat Yaşaran (Talking to Meltem): You lend credence to these people. If you hadn't been there, they would have kept quiet. Now that they've got you off guard, they keep blackmailing us. You brought us to this point. I get that, I get that, of course, every confused person makes mistakes, but this is too much. Please! If you don't think of us, think of your mom and dad. The social status of the two families does not deserve to be shaken by the scandals created by a peasant girl.

Selim's father Reşat marginalizes the people in the lower segment with his words. He characterizes these people as insignificant. He accuses his bride of causing discord between two important families because of a simple peasant girl. Reşat Yaşaran implies that people in the low-income group such as Fatmagül and the like are too insignificant to be causing issues in the lives of noble families like themselves.

Episode 19 (Time Period: 29.48-30.20)

Erdogan: Did you see the wild beauty? How her eyes are out on stalks, how she jumped after me...

Vural: I hated myself once again.

Erdogan: Look, don't get depressed again

Erdogan considers it quite normal pointing her femininity, even after their inhumane behavior towards Fatmagül. He does not seem to regret the crime he committed, and he does not consider it as a big issue when people from the lower class of society experience such problems because of the arbitrary behaviors of upper-class people. Erdogan belittles low-income people.

Episode 20 (Time Period: 1.00.29 - 1.02.00)

Reşat Yaşaran: Who were you before? Mustafa the fisherman. You were sailing on someone else's boat for days, and what? How much money were you making? Could you even afford to get married? what life did you have in that town. Your world was small.

.....

Reşat Yaşaran: What a life did you have in that town? Your world was small. As small as that town. As small as the money you earn. Wasn't it?

Marginalizing is not based solely based on income. From time to time, it is been carried out based on occupations (İnce & Yılmaz, 2020, s. 7040) Reşat clearly disparages Fatmagül's ex-fiancee, Mustafa, in the above dialogue. He humiliates Mustafa's humble life and job in the small town. He emphasizes that Mustafa was nothing before providing him good living conditions. A negative and derogatory expression is encountered in almost every sentence of Reşat in the dialogue. He expresses how worthless the lives and

occupations of people like Mustafa are by saying “Who were you before”, “as small as the town” and “as small as the money you earned”.

Episode 22 (Time Period: 1.06.22 - 1.06.30)

Erdogan: We gave him another task in logistics.

Selim: He was thinking so highly of himself as a driver (Talking about Mustafa). You did good.

Erdogan: I already hired him on a temporary basis but the wise man will be useful to us there

Reşat Yaşaran: I'm just learning this too.

Münir (Lawyer): He will arrange the order of the drivers and will do all the planning.

Selim: The drivers were already complaining about the old responsible.

Selim is pleased that Fatmagül's ex-fiancee Mustafa is removed from his job as a chauffeur in his company and transferred to the cargo section. He states that Mustafa was thinking so highly of himself in his previous job and it is good that he was dismissed from there. This shows that he believes a person who is not from the upper-class like himself has no right to feel good.

Episode 33 (Time Period: 10.40-10.57)

Reşat Yaşaran: (Talking to Meltem) If you do not cooperate with us, you will get played like a fiddle by those peasants. We all have to deal with those scum, including your father. But you strenghten their hand.

It is clearly seen in the dialogue that Reşat Yaşaran despises people from the low income group. This social segment is openly humiliated by expressions such as “peasants” and “scum”. He also refuses to allow Meltem (Bride) to communicate with these people and implies that they are definitely not on a par with them.

Evaluation of Analyzes

Dialogues containing violence and marginalization in the series are tabulated below (Table 1). Thus, it is revealed through which expressions verbal violence and marginalization is used.

Table 1: Othering and Verbal Violence Elements

Expressions in the Series	Violence and Elements of Othering Included in Expressions
Erdogan: The girl is a shepherd. He has no money.	Understanding, trivialization, negation towards a profession.
Erdogan: No such thing. For God's sake, go give money to your family and shut	look down on, Humiliation.

them up.	
Selim: The girl will be convinced with the money, go and shut them up.	Insulting, devaluing.
Mukaddes (Aunt of Fatmagül): Prove that you didn't rape. Is not it Or clean our honor. Marry with Fatmagül Reşat Yaşaran: No camel!	Scorn.
Münir(Avukat): Who will take care of you? Who can afford to protect you? Is your aunt? is your poor brother? Where do you fall(Tells Fatmagül)	Gender-based verbal violence.
Münir: My sister, you do not know these people. The girl would not say money - stamp if she was good. Be reasonable. When she put money in her pockets, both her family and the girl,they stopped her voice. Kerim also jumped on the situation. You cry because these people are ruined, but their lives have been saved. They rushed to Istanbul and settle down. Now they will enjoy with the money they get from us.	accuse with arrogance, devaluation, vulgarization.
Reşat Yaşaran: Look, I'm trying to express myself on such an absurd subject. Don't push it any more. Neither upset us nor your own family because of the disgrace of those little people. It is a mistake for you to even deal with them.	Humiliation, insult.
Reşat Yaşaran: (says to his bride Meltem)..... The social status of the two families does not deserve to be shaken by the scandals created by a peasant girl.	Insult and contempt on the peasantry.

Review of TV Series in the Context of Verbal Violence and Marginalization Against the Low-Income Group

Reşat Yaşaran: Who were you before? Fisherman Mustafa. You were sailing on someone else's motorcycle for days, but what was happening. How much money were you making? Could you even afford enough money to get married?	Insult over profession, insult, humiliation towards people.
Reşat Yaşaran: how was your life in that town? Your world was small. It's as small as a town. It's as small as the money you earn. Is it a lie?	Insult over low income.
Reşat Yaşaran: (Talking with his bride Meltem) If you don't act with us, you will be a toy for those tiny people. We all deal with that filth, including your father, separately. You go and give strength to their hands	Scorn. Insult.

As it can be understood from the table above, it is understood that individuals with low income groups in the dialogues in the series are subjected to negative descriptions such as provincialism, inferiority, peasantry, greed. Prejudiced statements over poverty have found their way into the series. Poor people have also been shown to be morally vulnerable.

Conclusion

Unfortunately, there are verbal violence and marginalization problems in social life. Low-income people who are in a negative situation compared to the upper-income group may encounter such negative behaviors more.

Publications containing such negative attitudes and behaviors may cause insensitivity to this situation. Television series, in particular, are watched by millions of people and viewers of almost every social class and age. The reflection of the characters and social classes in the series creates various effects on the audience

The story of the TV series Fatmagül'ün Suçu Ne? (What is Fatmagül's Fault?) is about a crime committed against a female character who is in the socially unfavorable class. Verbal violence and marginalization over the character of Fatmagül also have a gender discrimination aspect. Although all people with low income groups are in an unfavorable position compared to wealthy people, especially women may be exposed to further marginalization since they are not as strong and equipped as men.

In some scenes of the series, it is seen that Fatmagül, who has been sexually assaulted, is also being humiliated from time to time by wealthy people who

committed this crime. Evidently they believe, a woman in the low income group will accept being subjected to such humiliations so long as she will receive some money, and she will even consider this an opportunity. In some of the dialogues in the series, Fatmagül is being considered as despicable and positioned as opportunistic. Furthermore, wealthy people go as far as blaming the victim, let alone admitting their crimes.

The lawyer in the series is trying to cover up the incident by applying psychological pressure to the victim Fatmagül. Fatmagül's sister-in-law acts in the same way as the lawyer and even sees this as an opportunity to earn money. Thus, it has been shown that people in the lower-income group are not in solidarity with each other. Power and money can be used as tools to ignore all problems.

In some scenes of the series, it is shown as if it is ok to cast a woman out of the society because she was sexually assaulted. She faces the risk of being complete exclusion if she does not comply with the social role the society has assigned to her. It is implied that a sexually abused woman cannot be considered being in the same level of the society as other women, but merely a sexual object. This raunch culture creating an image of "cheap woman" for the victim of abuse does not only punish the victim, it also awards and protects the abusers.

Although some rich characters in the series do not approve of the abuse of Fatmagül, but they are persuaded by the other wealthy family members. The mother of one of the rapists feels remorse. Her sister and the lawyer, on the other hand, calms her down by expressing that everyone is happy with their lives and that she should not be upset about anything. In addition, the lawyer thinks this is a great chance for Fatmagül and her family.

Evidently, some of the scenes and dialogues in the series marginalize and humiliate people living in rural areas. People living in the rural areas are devalued by expressions such as "scum", "peasants", "as small as the town". It is also stated that these people are greedy and will do anything for financial gains.

In some parts of the series, low-income people are depicted as not deserving to be happy or do things that make them feel good. It is stated that after experiencing the difficulties and the troubles of village life, they do not deserve to benefit from the blessings of city life like the rich. High-income people tend to think of some good things only for those who belong to the upper class.

Obviously, in some scenes and dialogues of Fatmagül's TV series, What is her crime? (What is Fatmagül's Fault?), Low-income people and those who are in poor social situations are exposed to verbal violence and marginalization. Rich people do this marginalization and humiliation both to people in their own class and to those who are not and disadvantaged. Being in a weak and unsuitable position in general leads to more

humiliation in the society. In the series, Fatmagül and other low-income people are subjected to oppressive behavior and injustice. In addition, it is seen that women are always less suitable than men in the society.

In some of the scenes and dialogues of the TV series Fatmagül'ün Suçu Ne? (What is Fatmagül's Fault?), low-income people and those who are in an unfavorable social status are exposed to verbal violence and marginalization. Rich people perpetuate this marginalization and humiliation both against people in their class and against those who are underprivileged and disadvantaged. Being in a weak and unsuitable position in general leads to more humiliation in society. In the series, Fatmagül and other low-income people are exposed to oppressive behaviors and injustices. Additionally, it is observed that women are always in a less favorable position than men in society.

Reference

- Adler, A. (1983). *Kişilik Bozuklukları ve Toplumsal Bütünleşme*. (Çev. Belkıs Çorakçı). İstanbul: Say Yayınları.
- Adorno, W. T. (2011). *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*. (Çev. Nihat Ülner-Musatafa Tüzel-Elçin Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aziz, A. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Başkale, H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. *DEUHFED*. 9(1), 23-28.
- Benjamin, W. (2002). *Pasajlar*. (Çev. Ahmet Cemal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berg, B. L. & amp; Lune, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Çev. Asım Arı). Konya: Eğitim Yayınları.
- Bourdieu ,P. (2015). *Erişim Tahakkümü*. (Çev. Bediz Yılmaz). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bowen, G. A. (2009). *Document analysis as a qualitative research method*. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Dostoyevski, F. (2018). *Suç ve Ceza*. (Çev. Hasan Ali Ediz). İstanbul: Yordam Kitap.
- Durkheim, E. (2013). *Toplumbilimin Yöntem Kuralları*. (Çev. Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Eagleton, T. (2016). *İyimser Olmayan Umut*. (Çev. Emine Ayhan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Elias, N. (2000). *Zaman Üzerine*. (Çev. Veysel Atayman). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Foucault, M. (2012). *Bilme İstenci Üzerine Dersler*. (Çev. Kerem Eksen). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Freud, S. (20. 00). *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları Bir Yanılsamanın Geleceği*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Fromm, E. (1995). *Umut Devrimi*. (Çev. Şemsa Yeğın). İstanbul: Payel Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Herman, E. S. & Chomsky, N. (2012). *Rızanın İmalatı Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*. İstanbul: Bgıt Yayınları.
- İnce, M. , Yılmaz, M . (2020). Türk Sinemasında Din Adamlarının Sunumu: Kemal Sunal Filmlerindeki Dini Karakterler Üzerine Bir İnceleme . *Journal of Humanities and Tourism Research* , 10 (3) , 726-741.
- Kalafat Çat, A. (2018). Digital Games and Violence. Childrens Consumption of Digital Media. (Ed. Gülşah Sarı). Igi Global: Pennsylvania
- Kant, I. (2013). *Eğitim Üzerine*. (Çev. Ahmet Aydoğın). İstanbul: Say Yayınları.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi . *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 8 (15) , 170-189.
- Koçak, M. C. & Küçük, O. (2020). İnternet ve Sosyal Medya Haberlerinde Ötekinin (Suriyeli Sığınmacılar) Konumlandırılışı: Konya Örneği. *Journal of humanities and tourism research (Online)* , Vol.10, 275-288.
- Koçak, M. C. , Küçük, O. & Toprak, Ö. (2020). Toplumsal Yaşamda ve Sosyal Medyada Kötülüğün Konumlandırılışı: Konya Örneği. *Journal of humanities and tourism research (Online)* , vol.10, 762-774.
- Nair, S. & Thomas, P. (2012). A Thematic study on the cause and effects of Television Violence on. *2nd International Conference on Social Science and Humanity*, 31, 186-190.
- Prior, L. (2004). Doing Things with Documents. SS. 76-94, (Ed). Silverman, D. (2004). *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*. London: Sage Publications.
- Ryan, M. & Kellner, D. (2010). *Çağdaş Hollıwood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası*. (Çev. Elif Özsayar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Taylan A. (2015). Nitel ve Nicel Araştırmalarda Evren ve Örneklem Seçimi ve Sorunları. *İletişim Araştırmalarında Yöntemler Uygulama ve Örneklerle*, Besim Yıldırım (Ed.), Konya: Literatürk.
- Truffault, F. (1987). *Hitchcock*. (Çev. İlyas Hızlı). İstanbul: AFA Yayınları.
- Wartella, E. (1997). *The Context Of Television Violence*. Needham Heights,MA: Allyn and Becom.

**Review of TV Series in the Context of Verbal Violence and Marginalization Against the
Low-Income Group**

Williams, R. (2003). *Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim*. (Çev. Ahmet Ulvi Türkbağ). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Wollen, P. (2000). *Sinemada Göstergeler ve Anlam*. (Çev. Zafer Aracagök ve Bülent Doğan). İstanbul: Metis Yayınları.

Zizek, S. (2005). *Yamuk Bakmak Popüler Kültürden Jacques Lacan'a Giriş*. İstanbul: Metis Yayınları.

Online References

<https://www.kanald.com.tr/diziler/guncel/fatmagulun-sucune/bolum/fatmagulun-sucu-ne-7-bolum> ,(Access: 02.01.2021)

<https://www.kanald.com.tr/fatmagulunsucune/19-bolum/8698> , (Access: 08.01.2021)

<https://www.kanald.com.tr/fatmagulunsucune/20-bolum/8763> , (Access: 08.01.2021)

<https://www.kanald.com.tr/fatmagulunsucune/22-bolum/8883> , (Access: 09.01.2021)

<https://www.kanald.com.tr/fatmagulunsucune/2-bolum/7716>, (Access: 10.01.2021)

<https://www.kanald.com.tr/fatmagulunsucune/3-bolum/7778> , (Access: 10.01.2021)

<https://www.teve2.com.tr/diziler/guncel/fatmagulun-sucune/bolumler/fatmagulun-sucu-ne-33-bolum>, (Access: 10.01.2021)

<https://www.beyazperde.com/filmler/film-250943/> (Access: 11.05.2021)

[itobiad], 2021, 10 (4): 3264-3281

<p>Cam Tavan Sendromu ve Yetenek Yönetimi: Kavramsal Bir Değerlendirme</p> <p>Glass Ceiling Syndrome and Talent Management: A Conceptual Assessment</p> <p>Video Link: https://youtu.be/R6IJPk7a0ZY</p>	
<p>Funda CİVEK Doktora Öğrencisi, Hitit Üniversitesi S.B.E Ph.D. Student, Hitit University, S.B.E. ffunda.civek@gmail.com / Orcid ID: 0000-0002-8300-6402</p> <p>Tolga ULUSOY Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İ.İ.B.F. Prof, Kastamonu University, I.I.B.F. tolgaulusoy06@yahoo.com / Orcid ID: 0000-0002-4365-0877</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 26.03.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 18.10.2021
Yayın Tarihi / Published : 21.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Civek, F. & Ulusoy, T. (2021). Cam Tavan Sendromu ve Yetenek Yönetimi: Kavramsal Bir Değerlendirme . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3264-3281 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/903765>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Cam Tavan Sendromu ve Yetenek Yönetimi: Kavramsal Bir Değerlendirme¹

Öz

Çağımızda insan kaynaklarına verilen önem derecesinin artması ile birlikte kadın çalışanların kendilerini geliştirmek ve yükselmek için atmuş oldukları adımlar da kendini göstermektedir. Bu yüzden kadınların iş yaşamındaki yeri giderek artış göstermektedir. Fakat üst düzey yönetim alanlarında sayıları o kadar yüksek değildir. Bu durumun çeşitli nedenleri bulunmakla birlikte en önemli nedenleri arasında cam tavan engelleri gösterilebilir. Cam tavan engelleri ise; bireysel faktörlerden kaynaklanan engeller (çoklu rol üstlenme, kadınların kişisel tercih ve algıları), toplumsal faktörlerden kaynaklanan engeller (mesleki ayırım, stereotipler) ve örgütsel faktörlerden kaynaklanan engeller (örgüt kültürü, örgüt politikaları, mentor eksikliği, informal iletişim ağlarına katılmama) şeklinde ifade edilebilir. Bu çerçevede çalışmada cam tavan sendromu, kadın personellerin kariyerlerinde belli bir aşamaya ulaştıktan sonra önlerine çıkartılan görünmez engellerdir. İşletmeler, başarı grafiklerinde artış sağlamak için doğru anda ve doğru zamanda personel seçiminde bulunması, onların eğitilmesi ve kabiliyetlerine göre ilgili birimlere yerleştirilmesi gerekmektedir. Bu da çalışmanın bir diğer kavramı olan yetenek yönetimi kavramı ile açıklanmaktadır. Yetenek yönetimi ise doğru anda, doğru insanı, doğru statüde istihdam etmektir. Çalışmanın temel amacı cam tavan sendromu ile yetenek yönetimi arasındaki ilişkiyi kavramsal olarak ele almak ve konuyla ilgili literatür taraması yapmaktır. Literatürde yapılan araştırmalar incelendiğinde cam tavan sendromu ile yetenek yönetimi ilişkisinin bir arada çalışılmamış olduğu görülmüştür. Bu da çalışmaya özgün değer katmaktadır. Bu çalışmada da cam tavan sendromu ve yetenek yönetimi arasındaki teorik ilişki üzerine bir çerçeve çizilmiştir. Çalışmada elde edilen genel sonuç ise; insan kaynakları uygulamaları ile bu iki kavram birbirini tamamlayarak çalışanların motivasyonuna bağlı işletmenin başarısı, örgütsel bağlılığı ve iş tatmini artırılabilir ve buna bağlı olarak da işletmenin başarısı da yükselebilir, olarak ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cam Tavan Sendromu, Cam Tavan Engelleri, Yetenek, Yetenek Yönetimi, İnsan Kaynakları Yönetimi.

¹ 22-24 Temmuz 2020 tarihlerinde gerçekleşen Econdor 2. Uluslararası İktisat, İşletme ve Sosyal Bilimler Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özet bildiri olarak bildiri kitabında yayınlanmıştır.

Glass Ceiling Syndrome And Talent Management: A Conceptual Assessment

Abstract

In our age, the steps of women employees, together with increasing the importance given to human resources, and the steps they have thrown to rise themselves. Therefore, the place of women in business life is increasing. But their numbers are not that high in top management areas. Although there are various reasons for this situation, glass ceiling barriers can be listed among the most important reasons. Glass ceiling barriers are; barriers arising from individual factors (multi-role play, women's personal preferences and perceptions), barriers arising from social factors (professional distinction, stereotypes) and barriers arising from organizational factors (organization culture, organizational policies, lack of mentors, inability to participate in informal networks). In this framework, glass ceiling syndrome is the invisible obstacles that my female personnel have reached after reaching a certain stage in their careers. In order to increase their success graphics, businesses need to select personnel at the right time and at the right time, to train them and to be placed in relevant units according to their capabilities. This is explained by another concept of the study , talent management. Talent management is to employ the right person, the right status. The main aim of the study is to conceptually deal with the relationship between glass ceiling syndrome and talent management and to search the related literature. When the researches in the literature are examined, it has been observed that the relationship between glass ceiling syndrome and talent management has not been studied together. In this study, a framework is drawn on the theoretical relationship between glass ceiling syndrome and talent management. The general result obtained in the study is; By completing each other with these human resources practices, the success, organizational commitment and job satisfaction of the business connected to the motivation of the employees can be increased and accordingly, the success of the business may increase.

Keywords: Glass Ceiling Syndrome, Glass Ceiling Barriers, Talent, Talent Management, Human Resources Management.

Giriş

Rekabetin artmasıyla birlikte insan kaynakları yönetimine olan ihtiyaç daha da önem kazanmaya başlamıştır. İnsan kaynakları yönetiminde neden yetenek yönetimi olmalıdır ve neden cam tavan sendromu uygulanıyor sorularının sebepleri sorgulanmaya başlanarak bu kavramlarla ilişkili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Günümüzdeki işletmelerin temel sorunlarından biri nitelikli işgücünün örgütte kalıcılığının sağlanamamasıdır. Bu sebeplerden yüzyıllardır süregelen kadın- erkek farklılığı kadınların iş yaşamına geçmesiyle birlikte daha da belirginleşmeye başlamıştır. Belirginleşen bu durum kadınların üzerinde cam tavan sendromu olarak ortaya çıkmıştır.

Dünyanın bilgi çağına geçmesi ve gelişen teknolojik çalışmalara uyum ile birlikte örgüte nitelikli iş gücünün alınması gerektiği fark edilmeye başlanmıştır ve bu nitelikli iş gücünün nasıl elde tutulması gerektiği ile ilgili teoriler üretilmeye başlanmıştır. Fakat cam tavan uygulanan kadın çalışanlarda yeteneğin göz ardı edildiği durumu söz konusu olmuştur. Burada insan kaynaklarına çok iş düştüğü çalışmada ortaya konulmuştur. Bu da çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

Çalışmanın temel amacı cam tavan sendromu ile yetenek yönetimi arasındaki ilişkiyi kavramsal olarak ele alarak, teorik bir değerlendirmede bulunmaktır.

Bu kavramlarla ilgili literatür çalışması yapılarak bu kavramlar sırasıyla açıklanmıştır.

Literatür Taraması

Bu kavramlarla ilgili yapılan temel çalışmaların bazıları şunlardır: Hoşgör ve diğ. (2016) yılında yapmış oldukları çalışmada, kamu hastanelerinde çalışan kadınların cam tavan sendromu ile sosyo-demografik özellikleri arasındaki ilişki ve farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Çalışma için 313 kadın sağlık personeline anket uygulanarak veri toplanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular ise şu şekildedir: Kadınların yaş grubu değişkeni, mesleki tecrübe müddeti, öğrenim durumu değişkenleri ile cam tavan alt boyutları arasında anlamlı farklılıklar tespit edilirken, medeni durum değişkeni ile anlamlı bir değişiklik saptanamamıştır. Kulualp (2015) yapmış olduğu çalışmada; 'ister kamu sektörü isterse özel sektörde olsun yöneticilerin cam tavan engellerini yok etmeleri kurum içerisinde yapacakları farklılıklara bağlıdır.' şeklinde ifade etmiştir. Yıldız (2014); Türkiye'de cam tavan sendromunun varlığı üzerine bir çalışma yapmıştır. Araştırma neticesinde bu engelin Türkiye'de çok büyük bir orana sahip

olduğunu ve bunu ortadan kaldıracak seviyede kadın kotası ve sıra uygulaması önerisinde bulunulmuştur. Taşkın (2012) yılında yapmış olduğu çalışmada, cam tavan algısına sebep olan öğeleri ve bunları aşmaya yönelik stratejileri kuramsal bir çerçevede incelemiş ve Bursa'daki tekstil sektöründe çalışan kadın yöneticilere yönelik bir anket çalışması uygulamıştır. Bingöl ve diğ. (2011) yılında yapmış oldukları çalışmada, kamu kurumlarında yönetici kademesinde çalışanlar arasında kadın yönetici sayısının az olmasının sebeplerine yönelik görüşleri belirlemeyi hedeflemektedir. Çalışmada veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Araştırmada kadın çalışanların yönetici kademesine yükselememelerinin sebepleri ile bağlantılı olarak kadın ve erkek çalışanlar arasındaki görüş farklılıklarına ulaşılmıştır. Mizrahi ve Aracı (2010) yılında yapmış oldukları çalışmada, kadın personelin üst yönetim kademelerine erişmelerine handicap oluşturan ve cam tavan olarak nitelendirilen bireysel, örgütsel ve toplumsal öğeler kavramsal olarak incelenmiştir. Çalışmanın uygulama kısmı ise İzmir ilinde faaliyet gösteren KOBİ'lerden bir örneklem belirlenmiştir ve bu işletmelerde çalışan kadın ve erkek çalışanlara anket yöneticilere anket çalışması yapılmıştır. Çalışma neticesinde kadın yöneticilerin kariyerlerinde yaşamış oldukları belli başlı handikaplar tespit edilerek bu handikapların üstesinden gelmeleri için önerilerde bulunulmuştur. Örucü ve diğerleri (2007); 'kadınların yönetici veya lider olma becerilerinin erkeklere nispeten daha az olması, aile içi görevlerinin yine erkeklere nispeten daha fazla olmasından dolayı ve "kraliçe arı" sendromunun (hem cinslerinin başarılarını istememeleri) kadınların üst düzey yönetici konumuna yükselememelerinin asıl sebepleri olarak belirterek, bu durumu çalışmada öne sürmüştür.' Ögüt (2006) yılında yapmış olduğu çalışmada, cam tavan nosyonu ve özellikleri, Türkiye'de kadın girişimcilik ve yöneticiliğin önündeki güçlükler kapsamında cam tavan sendromunun varlığı üzerinde durmuştur.

Güner (2016) yılında yapmış olduğu çalışmada, yetenek yönetimi uygulamalarının çalışanların motivasyonuna etkisini incelemiştir. Bilişim sektöründe görev alan 190 çalışana anket uygulanmıştır. Araştırma neticesinde yetenek yönetimi boyutlarının iş motivasyonu ile pozitif yönde ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Şahin (2015) yılında yapmış olduğu çalışmada, konaklama işletmelerinde yetenek yönetimi uygulamalarının bulunup bulunmadığı, boyutları ve yenilik performansına etkisini incelemiştir. Altunoğlu ve diğ. (2015); stratejik insan kaynakları bağlamında yetenek yönetimi ve bankacılık sektörü ilişkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmada yöntem olarak vaka yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, bankanın insan kaynakları ve yetenek yönetimi

uygulamalarının bankayı pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. Çelik ve Zaim (2011) yılında yapmış oldukları çalışmada, yetenek ve yetenek yönetimi nosyonları detaylı olarak açıklanmış ve devamında yeteneği yönetebilmek için bir yetenek yönetimi yöntemi oluşturulmuştur. Bulunan bu yöntem ile yetenek yönetimini adımlara indirgeyerek somut hale getirmiştir. Çayan (2011); işletme performansının artırılmasında yetenek yönetimi uygulamalarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Niğde ilinde sağlık çalışanlarına yönelik anket çalışması yapılmıştır. Sonuçta yetenek yönetiminin çalışanların performansını olumlu olarak etkilediği ifade edilmiştir. Alayoğlu (2010); 'Artan rekabet koşullarında işletmeler farkı ve başarıyı yetenekli işgücü ile yakalayacaklardır' şeklinde çalışmada vurgulanmıştır. Altuntuğ (2009) yılında yapmış olduğu çalışmada, rekabet üstünlüğünün devam ettirilmesinde yeteneklerin rolünü yetenek yönetimi yaklaşımı çerçevesinde açıklamıştır. Doğan ve Demiral (2008); 'Günümüzde nitelikli iş gücünün en önemli yarışma unsuru olması, insan kaynakları açısından yetenek yönetimi kavramını kurumlar tarafından sürdürülebilir başarı için önemsenen bir olgu haline getirmiştir. Ancak dikkate alınmaması halinde olumsuz sonuçlar doğuracağı vurgulanmıştır.' Çağırın Kendirli ve Bahadır (2018) yaptıkları çalışmada, bir hizmet sektörü kuruluşu olan üniversitelerde görev yapan akademik ve idari personelin gelirlerinin çalışanların iş motivasyonuna ve aile içi huzurlarına etkisini ölçmek amacıyla, Kastamonu Üniversitesi akademik ve idari personeli üzerinde bir araştırma yapmıştır ve bu kapsamda etki eden faktörler çalışma sonucunda tespit edilmiştir. Yine Çağırın Kendirli ve Şenöz (2019) yaptıkları çalışmada, Çorum'da faaliyet gösteren kadın girişimcilerin hem cinsiyete dayalı girişimci özelliklerinin ve niteliklerinin belirlenmesi, hem de hizmet üretimi bağlamında değerlendirilmesi amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Çalışmadan elde edilen sonuçlarda, kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İncelenen literatür taraması neticesinde kavramlarla ilgili ayrı ayrı çalışmaların bulunduğu tespit edilmiştir. Cam tavan sendromu ile ilgili yapılan çalışmalarda sektörler üzerinde araştırmaların yapıldığı çalışmalar mevcuttur (Kulualp, 2015; Bingöl ve diğ., 2011; Mizrahi ve Aracı, 2010). Cam tavan ve sosyo-demografik özellikleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalara rastlanmaktadır (Hoşgör ve diğ., 2016). Cam tavan sebepleri ve özelliklerini konu alan araştırmalar görülmüştür (Taşkın, 2012; Ögüt, 2006; Örucü ve diğ., 2007). Yetenek yönetimi ile ilgili yapılan araştırmalarda motivasyon, rekabet üstünlüğü, yetenek yönetimi uygulamaları ve işletme performansı ile ilgili çalışmalar yapıldığı araştırmalara rastlanmıştır (Güner, 2016; Altunoğlu ve diğ. 2015; Şahin, 2015; Çayan, 2011; Alayoğlu,

2010; Altuntuğ, 2009; Demiral, 2008). Bu çalışma ise diğer çalışmalardan farklı olarak, bu iki kavramın bir arada teorik olarak ele alınmasıyla literatüre özgün bir değer katmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Araştırmanın bu kısmında Cam tavan sendromu ve yetenek yönetimi kavramları teorik olarak detaylı bir biçimde açıklanmış olup devamında iki kavram arasındaki ilişki ortaya konmuştur.

Cam Tavan Sendromu

Cam tavan sendromu kavramı kariyer yönetimi ile alakalı güncel konularda sıklıkla karşılaşılan kavramlardan biridir. Cam tavan sendromunun daha detaylı anlaşılması açısından ortaya çıkan sebep/sonuç ilişkilerini ilgili literatür ile ilişkilendiren “Pire Deneyi” ile başlayarak anlatılmıştır:

“Bilim insanları pirelerin değişik açılarda zıpladıklarını gözlemlemişlerdir. Aralarından birkaçını seçip 30 cm boyutundaki fanusun içine yerleştirirler ve cam fanusun üzerini kapatırlar. Alt kısımda metal zemin ısıtılır ve bu ısıdan tedirgin olan pireler zıplayarak oradan uzaklaşmaya çalışırlar fakat baş kısımlarını tavandaki cama çarparak düşerler. Yer sıcak olduğu için yeniden zıplarlar, yine aynı sorunla karşılaşılır. Pireler camın ne olduklarını tanımadıkları için kendilerini neyin mani olduğunu anlamakta güçlük çekerler. Her defasında başlarını camın üst zeminine vuran pireler en nihayetinde o kısımda 30 santimden fazla zıplamamaları gerektiğini öğrenmiş olurlar. Sonunda tümünün 30 cm zıpladığı anlaşılınca deneyin ikinci bölümü başlatılır ve fanusun üzerine konan cam tavan yok edilir. Yere tekrardan ısı verilir. Pirelerin hepsi, aynı açıda 30 cm yüksekliğe zıplarlar. Artık üst kısımlarında cam handikapı yoktur fakat daha fazla yüksekliğe zıplama imkanları olduğu halde pirelerin hiçbiri atılganlık gösteremezler. Kafalarını cama çarparak öğrendikleri bu kısıtlayıcı yaşam dersine bağlı halde yaşarlar. Gitme olanakları olduğu halde gidemezler. Çünkü bu engel bundan sonra zihinlerine yerleşmiştir. Onları kısıtlayan engel ortadan kalkmasına rağmen zihinlerindeki handikap mevcudiyetini devam ettirmektedir. Bu deneyde canlılar neyi başaramayacaklarını ne şekilde bellediklerini gösterir, yani burada ortaya öğrenilmiş çaresizlik kavramını karşımıza çıkarmaktadır. Bu pirelerin üzerinde yapılan deney “cam tavan sendromu” nu anlamamızı kolaylaştıran bir durumdur (Fettahloğlu ve Çelik, 2007, s. 244).”

Cam tavanın kavramsal alt yapısına ait görüşler ilk defa 1970’ li yıllarda ABD’de görülmektedir. Çalışma hayatında bulunan kadınların, kurumsal önyargılar ve durumlar nedeniyle, üst seviye mevkilere yükselmelerine mani olan görünmeyen, yapay handikaplar şeklinde ifade edilmiştir (Wirth (2001) aktaran Örucü, Kılıç ve Kılıç, 2007, s. 118).

Sendrom ile alakalı ilk yazılı belge 1984 yılında Adweek dergisinde yer almaktadır. Kavramla ilgili olarak Gay Bryant 'kadınların belli bir yere ulaştıklarını ifade ederek ulaştıkları belli yere de cam tavan şeklinde nitelendirmiş, kadınlar orta kademenin tepesindedirler, sabit bir şekilde duruyorlar ve o kısıka sıkışmış haldedirler' ifadesini kullanarak cam tavan sendromunu basit olarak açıklamaya çalışan ilk gözlemci araştırmacıdır denilebilir (Falk ve Grizart (2003) aktaran Fettahlıoğlu ve elik, 2007, s. 243).

Adweek dergisinden sonra cam tavan sendromuna kökensel olarak 24 Mart 1986 yılında Hymowitz ve Schelhardt tarafından Wall Street Journal'da kurumsal kadın üzerine yayımlanan anlatımda yer verilerek akademik literatürde yerini almıştır (Lockwood, 2004, s. 2).

Cam tavan kavramı, kadın çalışanların yükselmelerine mani olan görünmez handikapları nitelendirmek için kullanılan bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Nitelendirilen görünmez handikaplar 'şeffaf' olarak adlandırılmış ve bu sebeple Türkçe sözlükteki karşılığı olan 'cam tavan' olarak adlandırılmıştır (Kulualp, 2015, s. 102).

Çalışma yaşamında kadınların yetenek ve başarılarını görmezden gelerek örgüt içinde daha üst basamaklara çıkmalarına engel olan görünmez ve kırılmaz engel anlamında tanımlanmıştır (Şimşek ve Öge, 2011, s. 301).

Cam tavan kavramı, kadın çalışanlar ile üst yönetimde bulunanlar arasında bulunan ve kadın çalışanların başarılarına, yeterliliklerine dikkate almaksızın ilerlemelerini engelleyen, apaçık görülmeyen, aynı zamanda bu görünmez engellerin hiçbir şekilde aşamadığını ifade edilmektedir. Bu görünmez engeller örgütün rekabette üstünlük sağlamak amacıyla işletmenin başarısı için gerekli niteliklere haiz olan personelin üst düzey idarede vazife verilmemesine ve bu özellikleri dikkate alınmaksızın işletmenin verimliliğine katkı sağlayabilecek kabiliyetlerin kullanılmamasına sebep olmaktadır (Karcıoğlu ve Leblebici, 2014, s. 4).

Federal cam tavan komisyonuna (1995a: iii) göre, görüş birliğine dayanan cam tavan, "kadınların ve azınlıkların ilerlemesine yönelik yapay engeller" şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca Federal Cam Tavan Komisyonu (1995b:4) tekrardan vurgulayarak, Cam tavan sendromu, nitelikleri ve başarıları ne olursa olsun, azınlıkları ve kadınları kurumsal merdivenin üst basamağına tırmanmasına önleyen, görülemeyen ve açıklanması güç bariyerdir (Cotter, Hermsen, Ovidia ve Vanneman, 2001, s. 656).

Bir başka ifade ile 'Cam Tavan Sendromu'nda kadınların üst yönetimde liderlik rolü bakımından hala çok kıt nitelikte temsil edilmeye devam etmesi

ve kadın yöneticilerin sayısı bakımından bakıldığında bu durum hala açık bir şekilde cam tavan sendromunun varlığını devam ettirdiğini göstermektedir (Tükeltürk ve Perçin, 2008, s. 116).

Cam tavan engelleri

Bireysel faktörlerden kaynaklanan engeller:

Çoklu rol üstlenme

Kadının hem iyi bir anne hem iyi bir eş ve hem de iyi bir çalışan olarak birden fazla role ehil olması kadının üst yönetimdeki konumlara ulaşmasında handikap bir durum teşkil etmiştir (Korkmaz, 2014, s. 10).

Kadınların kişisel tercih ve algıları

Kadınlar kendilerini öncelikle anne ve iyi bir eş olarak nitelendirmeleri, seyahate çıkmamaları, iş yerinde gece geç saatlere kadar kalmayı istememeleri de kariyerlerine engel teşkil etmektedir. Bu alışılmış durumlar sebebi ile de kadınlar, üst yönetimdeki görevi kendine uygun görmemekle birlikte, cinsel kişiliklerini yitirme, kadın kişilikleriyle değil erkek gibi kadın olarak anılma kaygısı hissetmektedirler. Böylelikle sendrom, kadınların kendi endişeleri sebebiyle de oluşmaktadır (Karcıoğlu ve Leblebici, 2014, s. 6).

Örgütsel faktörlerden kaynaklanan engeller:

Örgüt kültürü

Örgüt kültürü, kadın ve erkek farklı koşullar altında değerlendiriliyor, kadın karakter olarak güçsüz ve hissi olarak görülüyor, erkek hakim bir idare biçimi benimseniyor ise, bu özellikleri taşıyan örgütlerdeki durum, kadınların kariyer yükselmelerinde negatif bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır (Öztürk, 2017, s. 11).

Örgüt politikaları

Kadın çalışanların örgütlerde karşılaştığı negatif durumlar örgüt politikaları ile alakalıdır. Örgüt politikalarını oluşturan konular arasında işe alımlar, kariyeri geliştirme uygulamaları gibi faktörler bulunmaktadır. İşe alım aşamasında kadın çalışanlar birçok engelle maruz kalmaktadır. Bu aşamada kadın çalışan ya hiç seçilmemekte ya da erkek çalışanlar ile farklı kriterlerde değerlendirilmektedir. Örneğin, yurtdışı seyahatlerinde öncelikler erkek çalışanlar tercih edilmektedir, görevlendirmeler, iş seyahatlerinde erkek çalışanlar öncelikle tercih edilmektedir, Bu gibi durumlar kadınların yükselme eğilimlerine engel teşkil etmektedir (Tunç, 2016, s. 68).

Mentor eksikliği

Lewis ve Fagenson' a göre üst yönetimde yer almayı amaçlayan kadın çalışanlar için akıl hocalarından (mentorlar) yardım talep etme faktörü önemli derecede etkilidir. Mentordan yardım talep etmenin kariyerde ilerleme noktasında pozitif anlamda etkilerinin olmasının yanında çalışma ortamındaki stresi indirgeme konusunda da olumlu etkileri gözlenmektedir (Sezen, 2008, s. 36).

İnformel iletişim ağlarına katılmama

Örgütte başarılı bir idareci olarak ilerleyebilmek için örgüt içindeki ve dışındaki haberleşme ağlarının bir modülü olmak gerekmektedir. Fakat erkek çalışanların hakim olduğu iletişim ağlarına kadın çalışanlar dahil olmakta zorlanmaktadır. Erkek çalışanların gayri resmi olan bu iletişim ağları sayesinde örgütü ilgilendiren konulardan kadın çalışanlardan daha önce haberdar olmaktadır. Bu sebeplerden ötürü kadın çalışanlar üst yöneticilerle ilişki kurma, başarılı olabilmek için gerekli bilgiyi alamamaları konularında cam tavan engeli ile karşılaşmaktadır (Büyükyaprak, 2015, s. 46).

Toplumsal faktörlerden kaynaklanan engeller

Mesleki ayırım

Kadının iş kollarındaki tercihlerinde en çok ailedeki rolüne daha yakın işleri seçtiği görülür. Kadın çalışanların yoğun olarak bulunduğu bu alanlar, "pembe yakalı" çalışanlar tabiriyle vasıflandırılmaktadır. Pembe yakalı işçilerin çalıştığı ortamlar, fiziksel güç gerektirmeyen, rahat ve temiz, daha iyi kıdem sağlayan işlerdir. Örnek olarak, öğretmenler, hemşireler gibi mesleklerde çalışanlar pembe yakalı işçiler grubuna dâhildir. Fakat bu gruptaki işler süreç ilerledikçe statü ve ücret kaybına uğramaktadır (Özkaya (2003) aktaran Öğüt,2006, s. 59).

Streotipler

Kadınlara erkek cephesi tarafından görülen düşünce 'nasıl olsa kariyerinin bir safhasında ailesine daha çok vakit ayırmayı seçecek' bu sınırlandırma ile kadının erkeğe göre daha düşük kıdemlerde yer almaları, daha az başarılı, erkeğe göre daha az yetenekli olma gibi kadın çalışanları önyargılı kalıplarla adlandırmaları kadın çalışanların yükselmelerini engellemektedir (Örücü, vd., 2007, s. 120)

Cam Tavan Sendromu ile ilgili tanımlamalara ve faktörlere değinilmiştir, sırada yetenek yönetimi ile ilgili kavramsal çerçeve incelenecektir.

Yetenek Yönetimi

Tasnley (2011)'in yaptığı çalışmada 'yetenek' kavramının kökeni (etimolojisi) ile ilgili zaman dizini sıralaması aşağıda ifade edilmiştir (Tansley, 2011, s. 267):

- İlk sözlük tanımıyla 'yetenek' kavramı; Asurlar, Babiller, Romalılar, Yunanlar ve diğer eski kavimler tarafından ölçü birimi olarak değerlendirilmiştir.
- Gümüşün parasal değer olarak değerlendirildiği zamanlarda, kabiliyet para birimi haline gelmiştir. Yetenek kelimesi İngilizceye İncil üzerinden yerleşmiştir.
- Yeni çevrilen İncillerde 'yetenek' kelimesinin muadili olarak 'sermaye' kelimesi değerlendirilmiştir. Bugün insan kaynaklarında 'insan sermayesi' teriminin benzer benimsendiği görülmektedir.
- 13.yüzyıla kadar 'yetenek' kelimesi eğilim ya da istek ile ilişkilendirilmiştir.
- 15.yüzyılda 'yetenek' kelimesi "değerini bilmek, zenginlik, zihinsel yetenek ve doğal yetenek" kavramları ile ilişkilendirilmiştir.
- 17.yüzyılda 'yetenek' kelimesi "üstün doğal yetenek veya doğuştan gelen yetenek ve bin bir çeşit beceri" (zihni kontrol altında tutmak, zihinsel güç veya kabiliyetler) kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir.
- 19.yüzyılda 'yetenek' kelimesi yetenekli ve kabiliyetli kişi olarak nitelendirilmiştir. Yani şu anda kullanılan halini almıştır.

Yetenek yönetimi kavramı 1990'lı yılların sonuna kadar fark edilmedi ve Mckinsey çalışması ilk kez 1997'de Yetenek için savaş (The war for Talent) yürütülen çalışmada raporlanarak literatürdeki yerini almıştır (Michaels, Jones ve Axelrod (2001) aktaran Iles, Preece ve Chuai, 2010, s. 127).

Hızlı değişimin yaşandığı günümüzde işletmeler yeniliklere ayak uyduracak, rakiplerine farklılık oluşturacak ve evrensel yarışmada başarıya ulaştıracak en önemli etmenin, kabiliyetli personellere sahip olmak ve yetenekli çalışanlardan en ileri derecede faydalanmak olduğunu değerlendirmektedirler. Bu görüş açısı ise kabiliyetli olan personellerin

tespit edilmesi, geliştirilmesi ve doğru alanda çalıştırılmasına yönelik uğraşları daha da mühim yapmaktadır (Erel ve Yalçın, 2014, s. 247).

Yetenek kavramını iki araştırmacı anlaşılır bir formülle açıklamışlardır.

$$\text{Talent (Yetenek)} = \text{Competence (Kabiliyet)} * \text{Commitment (Bağlılık)} * \text{Contribution (Katkı)}$$

Şekil 1. Yetenek kavramı formülü

Kaynak: Ulrich ve Smallwood, 2012, s. 6.

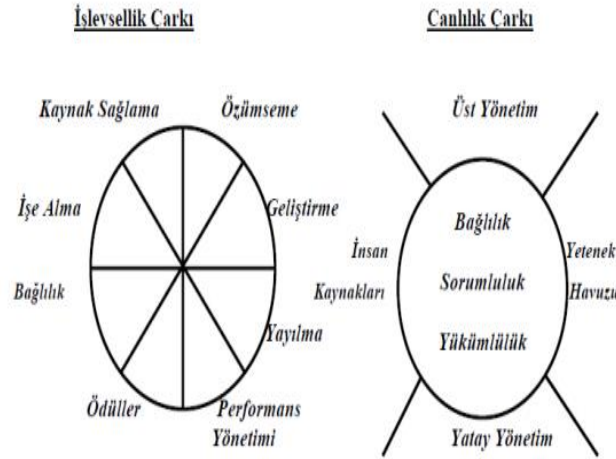
Yetenek kavramı bir diğer çalışmada, bireylerin bazılarını doğuştan bazılarını sonradan kazandıkları farklı nitelik, beceri ve yetkinliklere sahip olmakla birlikte farklı durumlarda farklı manalar ifade eden bir iş olarak değerlendirilmektedir (Downs ve Swailes, 2013, s. 268).

Yetenek kavramı bir başka çalışmada kabiliyet, başarı, pratiklik, liderlik, zaman ve yaratıcılık terimlerinin tümü olarak ifade edilmiştir (Doğan ve Demiral, 2008, s. 151).

Bir başka çalışmada yetenek kavramı subjektif ve objektif yaklaşımlar olarak iki bölümde irdelenmiştir. Objektif yaklaşımda insanların karakter özellikleri olarak değerlendirilmiştir. Buradan hareketle insanların karakter özellikleri olarak yetenek; yeteneklerin doğuştan geldiği, bilgi ve becerilerin sistematik olarak ilerlediği, bireyin yeteneğinin bağlılık ve motivasyonla ilişkili olması, bireyin sahip olduğu deneyimler, çalışanların işine olan bağlılığı ve doğru zamanda, doğru yerde ve doğru pozisyonda kişinin yeteneğini kullanması olarak tanımlanmaktadır. Subjektif yaklaşım ise; tüm çalışan bireyleri kapsayan yetenek yaklaşımı, belirli bir grup çalışanı kapsayacak ayırıcı yetenek yaklaşımı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca belirli bir grup çalışanı kapsayacak ayırıcı yetenek yaklaşımı yüksek performansa dayalı yetenek ve yüksek potansiyele dayalı yetenek olarak değerlendirilmiştir (Gallardo, Dries ve Gonzalez-Cruz, 2013, s. 293-296).

Bir başka çalışmada yetenek yönetiminde canlılık ve işlevselliğin önemli olduğunu ifade ederek, bu kavramların bileşenleri aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

Şekil 2. Yetenek yönetimi bileşenleri

Kaynak: Bayık, 2015, s. 9.

Araştırmacı yetenek yönetimini doğru zamanda, doğru yerde, doğru işlerde ve doğru şeyleri yapabilmektir şeklinde tanımlamıştır (Mucha, 2004, s. 99).

Yetenek yönetimi sisteminin kurulması noktasında, organizasyona devamlı bir rekabet üstünlüğü sağlayacak önemli pozisyonlar sistematik olarak belirlenmeli, oluşturulan bu sistem doğrultusunda bir yetenek havuzu oluşturulmalı ve bu konumlara da yetkin çalışanların seçilip, örgüte bağlılıklarının devam ettirilmesi sağlanmalıdır (Özer ve diğ., 2017, s. 316).

Yetenek yönetimi kavramı kavramsal açıdan incelenmiştir. Sırada cam tavan sendromu ve yetenek yönetimi kavramları arasındaki ilişki incelenecektir.

Cam Tavan Sendromu ve Yetenek Yönetimi Arasındaki İlişki

Cam tavan ve yetenek yönetimi kavramlarının ortak noktalarından biri insan kaynakları yönetimidir. Cam tavan kavramı engellerinin aşılabilmesi için en başta bahsedilen cam tavan engellerinin örgütteki üst yönetim tarafından insan kaynakları yönetiminin uzmanlıklarına ve tavsiyelerine başvurarak hareket etmeleri gerekmektedir. Burada bu engeli aşmak için hem örgüte hem de kadın çalışanlara büyük roller düşmektedir.

Günümüzde artan rekabetle birlikte nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulması yetenekli kadın çalışanların da önemini artırmıştır. Çünkü işletme nitelikli işgücünü örgütte tutmak için alternatif çözüm yolları aramaktadır. İnsan kaynakları yönetiminin yeni vizyonu ile birlikte cam tavan gölgede kalabilir şeklinde bir çıkarım yapılabilir.

“Yetenek yönetimi yaklaşımında sürekli olarak kullanılan birtakım yürütümler mevcuttur. Bu yürütümler genellikle; kilit pozisyonların belirlenmesi, gerekli yetkinliklerin saptanması, kabiliyetli personellerin saptanması ve kategorize edilmesi, başarımlar, gizil ve yetkinlik değerlendirme, kabiliyet matrisi oluşumu, kabiliyetli personelleri cezbetmeğe yönelik uygulamalar, kabiliyetli personellerin gelişiminde kullanılan yürütümler ve kabiliyetli personelleri elde tutmaya yönelik yürütümler olarak açıklanmıştır” (Atlı, 2017, s.73).

Yetenek yönetimi kavramında cinsiyet ayrımcılığı yapılmadığı için cam tavan kavramı engelleri ortadan kaldırılarak nitelikli işgücü portföyü oluşturulabilir.

Sonuç

İnsan kaynakları yönetimi işletmelerde çalışanlarının bütünlük ve istikrar içinde yürütücü çalışmalar getirmekle sorumludur. Bunun için insan kaynakları uygulamaları ilkeler doğrultusunda hareket etmektedir. Bu ilkeler neticesinde ırk, dil, din, medeni durum, cinsiyet gibi faktörler dikkate alınmadan sadece bilgi, beceri, kabiliyet, başarı faktörleri dikkate alınarak örgütler işe alımlarda buna göre davranmalıdırlar. Böylelikle her türlü ayrımcılığı engellediği bir örgütsel kültür oluşturulabilir.

Kadın-erkek cinsiyet ayrımı yapılmadan her türlü çalışanın yükselme hakkının olduğu düşüncesinin aşılması gerektiği vazgeçilmez bir politika olmalıdır. Cam tavan engellerinin insan kaynakları uzmanlığında eğitimler verilerek ortadan kaldırılması yetenek yönetiminin de daha da önemini arttıracaktır.

Nitelikli işgücü ile birlikte şirketin karlılığı artacak, işten ayrılma eğilimi azalacak, çalışanlar yüksek performans sağlayacak, şirketin kalitesi yükselecektir. Yetenekli çalışanların günümüz rekabet ortamında öneminin anlaşılabilmesi, işletmecilere başarısız bir iş portföyü oluşturacaktır.

Yetenek testleri ile çalışanların hangi konuda yeteneği olduğu belirlenebilir ve o insanlar kendine uygun birimde istihdam edilebilir. Çünkü, yeteneği olmayan bir bölümde çalıştırılan birey işyerine doğru katkı sağlayamayabilir. Bu durumda hem işletmenin başarısı düşebilir hem de çalışanın motivasyonu azalabilir.

Yönetim kadrosundakiler her bir çalışanın kreatif fikirlerinden yararlanırlarsa örgütün değeri artacaktır.

Deemer ve Frederick çalışmalarında kadın çalışanların cam tavanı yenebilecekleri ile ilgili önerileri şu şekildedir;

-Kadın çalışanların pasif bir şekilde bir tavır sergilemek yerine etkin davranmaları gerektiği,

-İlişkilerini yukarıya doğru oluşturarak hareket etmelidirler.

-Bir iletişim ağı oluşturmalarıdır.

-Çözümü önce kendi içinde aramalıdır.

Sonuç olarak, insan kaynakları uygulamaları ile bu iki kavram birbirini tamamlayarak çalışanların motivasyonuna bağlı işletmenin başarısı, örgütsel bağlılığı ve iş tatmini artırılabilir. Buna bağlı olarak da işletmenin başarısı da yükselebilir.

Yapılan bu teorik çalışma, cam tavan sendromu ve yetenek yönetimi arasındaki ilişkiyi incelenen literatür taraması neticesinde ortaya koymuştur. Bundan sonra yapılacak olan araştırmalara teorik bir ışık tutarak, bu kavramların başka kavramlarla ilişkilendirilmesinde fikir sağlayabilecektir.

Kaynakça

Alayoğlu, N. (2010). İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeni Dönem: Yetenek Yönetimi. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1), 68-97.

Altunoğlu, A., Atay, H. ve Terlemez, B. (2015). İnsan kaynakları bakış açısından yetenek yönetimi: Bankacılık sektörü uygulama örneği. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 37(1), 47-70.

Altuntuğ, N. (2009). rekabet üstünlüğünün sürdürülmesinde yeteneklerin rolü: Yetenek yönetim yaklaşımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 445-460.

Atlı, D. (2017). *Yetenek yönetimi*. İstanbul: Abaküs Yayınları.

Bayık, H. (2015). *Diyanet işleri başkanlığında yetenek yönetiminin çalışan performansına etkisi: Yedi bölge örneği*. (Yüksek lisans tezi), Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Ankara.

Bingöl, D., Aydoğan, E., Şenel, G. ve Erden, P. (2011). Cam tavan sendromu ve kadınların hiyerarşik yükselmelerindeki engeller: tc. enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı ankar merkez teşkilatı örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 12(1), 115-132.

Büyükyaprak, F. (2015). *Çalışan kadın personelin kariyer gelişimi engellerinden cam tavan sendromu: Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatı örneği*. (Yüksek lisans tezi), Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Ankara.

Cotter, D. A., Hermsen, J. M., Ovadia, S., and Vanneman, R. (2001). The Glass Ceiling Effect. *Social forces*, 80(2), 655-681.

Çağırın Kendirli, H. ve Bahadır, M. (2018). Hizmet sektöründe gelir unsurunun iş motivasyonuna ve aile içi huzura etkisi: Kastamonu Üniversitesi örneği. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3 (2) , 995-1016 . DOI: 10.21733/ibad.478127

Çağırın Kendirli, H. ve Şenöz, A. (2019). Hizmet sektöründe kadın girişimciler: Çorum araştırması. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4 (1) , 93-118 . DOI: 10.21733/ibad.507223

Çayan, D. (2011). *Yetenek yönetiminin çalışanların performansı üzerine etkileri ve Niğde sağlık sektöründe bir uygulama*. (Yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi, Niğde.

Çelik, M. ve Zaim, A. H. (2011). Yetenek yönetimi yaklaşımı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, (20), 33-38.

Deemer, C., Fredericks, N. (2003). *Cam Tavan Üstünde Dans*. (Çev: S. Özer). Optimist Yayınları.

Doğan, S., ve Demiral, A. G. Ö. (2008). İnsan Kaynakları Yönetiminde Çalışanların Kendilerine Doğru Yolculuk Yöntemi: Yetenek Yönetimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3).

Downs, Y. and Swales, S. (2013). A Capability Approach to Organizational Talent Management. *Human Resource Development International*, 16(3), 267-281.

Erel, Ö. G. ve Yalçın, M. (2014). *İletişimci Gözüyle İnsan Kaynakları Yönetimi*. MediaCat.

Fettahlıoğlu, Ö., O., ve Çelik, A. (2007). *Kariyer Yönetiminde Güncel Bir Kavram Olarak Cam Tavan Sendromu ve Kadın Yöneticiler Boyutu, Kariyer Yönetimi ve İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları*, Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.

Gallardo-Gallardo, E., Dries, N., and González-Cruz, T. F. (2013). What is the Meaning of 'Talent' in the World of Work?. *Human Resource Management Review*, 23(4), 290-300.

Güner, M. B. (2016). *Çalışanların yetenek yönetimi algısının iş motivasyonuna etkisi*. (Yüksek lisans tezi). Doğu Üniversitesi, İstanbul.

Hoşgör, H., Hoşgör, D. G. ve Memiş, K. (2016). Sosyo-Demografik özellikler ile cam tavan sendromu arasındaki ilişki ve farklılıkların incelenmesi: sağlık çalışanları örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 345-362.

- Iles, P., Preece, D., and Chuai, X. (2010). Talent Management as a Management Fashion in HRD: Towards a Research Agenda. *Human Resource Development International*, 13(2), 125-145.
- Karcioğlu, F., ve Leblebici, Y. (2014). Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri:" Cam Tavan Sendromu" Üzerine Bir Uygulama. *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 28(4).
- Korkmaz, H. (2014). Yönetim Kademelerinde Kadına Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığı ve Cam Tavan Sendromu. *Akademik Sosyal Araştırmacılar Dergisi*, 2(5), 1-14.
- Kulualp, H. G. (2015). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminde Cam Tavan Sendromu Engellerini Aşmak. *Kamu-İş*, 14(1), 99-123.
- Lockwood, N. (2004). *The Glass Ceiling: Domestic and International Perspectives*. HR Magazine.
- Mizrahi, R. ve Aracı, H. (2010). Kadın yöneticiler ve cam tavan sendromu üzerine bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 149-156.
- Mucha, R. T. (2004). The Art and Science of Talent Management. *Organization Development Journal*, 22(4), 96-100.
- Öğüt, A. (2006). Türkiye’de Kadın Girişimciliğin ve Yöneticiliğin Önündeki Güçlükler: Cam Tavan Sendromu. *Selçuk Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 56-78.
- Örücü, E., Kılıç, R., ve Kılıç, T. (2007). Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(2), 117-135.
- Özer, A. M., Sökmen, A., Akçakaya, M., Özaydın M. M. (2017). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Gazi Kitabevi.
- Öztürk, A. (2017). Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Algısı Üzerine Kavramsal Bir Araştırma. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 1(1).
- Sezen, B. (2008). *Örgütlerde kadın çalışanların karşılaştıkları cam tavan engeli: orta ve büyük ölçekli otel işletmelerinde bir araştırma*. (Yüksek lisans tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Şahin, Ö. (2015). *Yetenek yönetimi ve yenilik performansı ilişkisi: Konaklama işletmelerinde bir araştırma*. (Doktora tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Şimşek, M. Ş., ve Öge, H. S. (2011). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Eğitim Akademi Yayınları.
- Tansley, C. (2011). What Do We Mean By the Term "Talent" in Talent Management? *Industrial and Commercial Training*, 43(5), 266-274.

Taşkın, E. (2012). Kadın yöneticilerin cam tavan algısının cam tavanı aşma stratejilerine etkisi: Bursa örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 19-34.

Tükeltürk, Ş. A., ve Perçin, N. Ş. (2008). Turizm Sektöründe Kadın Çalışanların Karşılaştıkları Kariyer Engelleri ve Cam Tavan Sendromu: Cam Tavanı Kırmaya Yönelik Stratejiler. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2).

Tunç, S. (2016). *Kadın çalışanların cam tavan engelleri ile algılanan örgütsel adalet arasındaki ilişki: Eskişehir bankacılık sektöründe bir uygulama*. (Yüksek lisans tezi) Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

Ulrich, D.,and Smallwood, N. (2012). What is Talent? *Michigan Ross School of Business*, (63), 55-61.

Yıldız, S. (2014). Türkiye’de cam tavan sendromunun varlığı üzerine bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 72-90.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3282-3315

<p>Saar Statü Referandumu: 1935 yılında Nazi Kartpostal Propagandası Üzerine İnceleme</p> <p>The Examination on the Nazis' Postcard Propaganda for the 1935 Saar Status Referendum</p> <p>Video Link: https://youtu.be/sr5BN7i4Nmo</p>	
<p>Elif Hatun KILIÇBEYLİ</p> <p>Doç.Dr., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniv. SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü</p> <p>Assoc.Prof., A.Alparslan Türkeş Science and Technology Univ. Faculty of Political Sciences Department of International Relations</p> <p>elifhatun001@gmail.com / Orcid ID :0000-0001-8263-2009</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 25.04.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 03.11.2021
Yayın Tarihi / Published	: 21.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Önal - Kılıçbeyli, E. H. (2021). Saar Statü Referandumu: 1935 yılında Nazi Kartpostal Propagandası Üzerine İnceleme . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3282-3315 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/927733>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Saar Statü Referandumu: 1935 yılında Nazi Kartpostal Propagandası Üzerine İnceleme

Öz

Uluslararası İlişkiler disiplininin alt çalışma alanlarından olan Siyasi Tarih'in diğer bir sosyal bilimler çalışma alanı içinde yer alan iletişim alanlarının ortaklaşmasıyla 'siyasal iletişim' aracı olarak kartpostalların propaganda malzemesi olarak kullanılması, bu makalenin çalışma alanıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği 28 Haziran 1919 tarihinde Paris'te Barış Konferansında toplanan İttifak Devletleri'nin ilk imzaladığı barış antlaşması Versay'dır. Paris'teki Versay Antlaşması hükümlerini kabul edilmez bularak, antlaşmanın Alman cumhuriyetinin geleceğine konulmuş bir ipotek olduğu beyan eden Şansölye Scheidmann, Alman halkı tarafından haklı görülmüştü. Almanya'da 30 Ocak 1933 günü iktidara gelen Nasyonel Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP), tanımladığı arı ırk Germenleri milli olarak güçlendirmeye yönelik propagandalarıyla siyasi gücünü diasporasıyla birleştirmeye yöneltmiştir. 13 Ocak 1935 tarihinde Milletler Cemiyeti'nin yönetiminde bulunan Saarland'da Saar Statü Referandumu üç farklı seçenek üzerine oylanmıştır. Referandum öncesinde Naziler, Saarland'ın Almanya'ya katılımını sağlamak için Almanya Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı üzerinden Alman diasporasına yönelik yoğun bir propaganda kampanyası gerçekleştirmiştir. Nazi döneminde kartpostallar ilk kez bu referandumda propaganda malzemesi yapılmıştır. Bu çalışmada Saarland Statü Referandumu öncesi ve sonrasında Nazilerin Saarland'daki Alman diasporasına yönelik propaganda amaçlı kullanılan ve araştırmada örneklem olarak belirlenen onüç adet kartpostal, Alman dilbilimci Karl Bühler'in Organon Modeli üzerinden göstergebilim yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgularda, kartpostallar üzerinden Saarland'ın Almanya'ya katılımıyla 'Güçlü Almanya' ile Saarland'ın özgürleşeceğine ve Saarland halkının huzura kavuşacağına yönelik algılarla ikna edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Analiz sonucunda kartpostalların da yer aldığı Almanya propagandası, Saarland halkının Avrupa'daki siyasi süreçleri takip eden duyarlılığını ve sosyo-kültürel değerlerden beslenen yapısını etkilemiştir. Propaganda da Alman milli öğeleriyle yaratılan Germen milliyetçiliğin yükseltilmesinin yanısıra, Birinci Dünya Savaşı sonunda Versay Antlaşmasının meydana getirdiği 'savaşın faturasının ağır yüklenicisi' ve 'mağduriyet' durumu referandum sonucunu Almanya lehine etkilemiştir. Bu nedenle Saar referandumu, iktidardaki NSDAP'nin propaganda başarısı olarak kabul edilerek, Nazizm'in yükselişine ivme kazandıran siyasi ve ekonomik bir süreç olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Saarland, Fransa, Alman Diasporası, Almanya, Referandum.

The Saar Status Referendum : A Review of Nazi Postcard Propaganda in 1935

Abstract

The use of postcards as propaganda material as a means of 'political communication' with the commonisation of communication areas within another social science field of political history, which is a sub-field of study of the discipline of international relations, is the field of study of this article. Versailles was the first peace treaty signed by the states of the Alliance, which met at the Peace Conference in Paris on June 28, 1919, when the 1st World War continued. Chancellor Scheidmann, who found the provisions of the Treaty of Versailles in Paris unacceptable, declared that the treaty was a mortgage on the future of the German republic, was considered justified by the German people. The National Socialist German Workers Party (NSDAP), which came to power in Germany on January 30, 1933, directed it to unite its political power with its diaspora with its propaganda aimed at nationally strengthening the ari race Germans it identified. On 13 January 1935, a referendum on Saar status was voted on in the Saarland under the administration of the League of Nations on three different options. Prior to the referendum, the Nazis conducted an intense propaganda campaign against the German diaspora through the German Ministry of Public Information and Propaganda to ensure the participation of the Saarland in Germany. During the Nazi era, postcards were first made propaganda material in this referendum. In this study, thirteen postcards used by the Nazis for propaganda purposes against the German diaspora in the Saarland before and after the Saarland status referendum and identified as samples were analyzed using semiotics using the Organon model of German linguist Karl Bühler. In the findings, it was revealed that the postcards tried to convince the perception that the Saarland would be liberated and that the Saarland people would be at peace with the 'Strong Germany' when the Saarland joined Germany. As a result of the analysis, German propaganda, including postcards, influenced the sensitivity of the Saarland people following political processes in Europe and the structure fed by socio-cultural values. In addition to the promotion of Germanic nationalism created by German national elements, the 'heavy contractor of the bill of war' and 'victimization' situation caused by the Treaty of Versailles at the end of the 1st World War affected the referendum result in favor of Germany. Therefore, the Saar referendum was considered a propaganda success of the ruling NSDAP and was a political and economic process that gave impetus to the rise of Nazism.

Keywords: Saarland, France, German Diaspora, Germany, Referendum.

Giriş

Uluslararası İlişkiler disiplini, toplum bilim ve siyasi bilimler çalışma konularını oluşturan bileşenleriyle; tarih, coğrafya, sosyoloji, siyaset, sanat gibi geniş araştırma alanlarının bütünleşmesi olarak değerlendirilir. Bu alt bileşenlerin dolaylı etkileşim alanlarından birisi de siyasal iletişimdir. En genel tanımıyla, siyasal iletişim, bireylerin ya da toplulukların girdiği iktidar mücadelesinin özel bir biçimidir (Çankaya, 2019:13).

Birinci Dünya Savaşı, 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahtı Franz Ferdinand ve eşi Sophie'ye düzenlenmiş olan suikast ile başlayan ve İtilaf devletleriyle İttifak devletleri arasında pek çok cephede dört yıl süren bir savaştır (Erdoğan, 2016).

Bu çalışmada incelenen Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi (NSDAP), Almanya'da 31 Haziran 1932 tarihinde seçimler sonucu % 37.3 geçerli oy ve 230 parlamenter ile Reichstag'da çoğunluğu elde etmiştir (Kerwin,1932:921). Nazilerin iktidara gelişi sonrası, yeni ve baskın bir siyasi güç olarak başta 'propaganda'yı siyasi bir araç kullanmak üzere Alman ulusuyla dünya devletleri üzerinde çarpıcı etkiler yaratmıştır. 30 Ocak 1933 yılında Almanya'da iktidara gelen NSDAP, Almanya'da iktidara geldikten sonra Alman coğrafya bilimcisi Friedrich Ratzel'in 'Organismus' teorisinden yola çıkarak devletin de bir canlı varlık olduğunu, devletin varlığını da toprak genişletilerek sürdürebileceği yaklaşımı '*Lebensraum*¹' kavramı ile Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da uygulama alanı buluyordu (Kılıçbeyli, 2004:256). Nazi iktidarıyla Almanya, Avrupa kıtasında sınırlarını genişletmeyi planlamaya başlamıştır (Çetinkaya, 2019:87). Bu aşamada ilk olarak Naziler, Birinci Dünya Savaşı sonunda Versay Antlaşmasıyla Almanya'nın kaybettiği toprakları tekrar ele geçirme politikasına yönelmiştir. Saarland de kaybedilen Alman toprağıdır. Savaştan önce Alman toprağı olan Saarland'da Milletler Cemiyeti'nin idaresinde bir statüko oluşturulmuştur (E.W.,1952:299). 13 Ocak 1935 tarihinde Saarland'da gerçekleştirilecek Saarland Statü Referandumu, Naziler için Saarland'ın Almanya'ya katılmasını sağlamak için önemli bir fırsatın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Referandumda Saarland halkı statükonun devamı ya da Almanya veya Fransa'yla birleşme yönünde oy kullanmıştır. Referandum öncesinde Naziler, Saarland'daki Alman diasporasının Almanya'ya katılımını sağlamak için yoğun bir propaganda faaliyetine girişmiştir (Prinz, 2015:2). Naziler, kartpostallar üzerinden Saarland'daki Alman diasporasının Almanya'yla birleşmesini teşvik eden imgeler, sembollerle mesajlar vermiştir. Bu süreçte klasik bir propaganda aracı olarak afiş, posterlerin

¹ Lebensraum (Yaşam Alanı), Alman diasporalarının yerleşik olduğu toprakların Almanya'ya eklenmesiyle bir tür 'organizma' olan devletin canlı kalması, yaşayabilmesi için yeni yaşam alanı olarak tanımlanan Alman siyasi terimidir. Bu kelime daha sonra jeopolitik bir terim olarak literatüre geçmiştir (Woodruff, 1980:51).

yanısıra özgün tasarımlı değişik araçların kullanıldığına şahit olunmuştur. Bunlar posta pulu, kahve fincanı, fular ve kısa süreli birçok basılı bülten bu referandumda propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Almanya’da Alman toplumunun temel kültürel değerlerini dikkate alarak hazırlanan seri kartpostallar ilk kez bir propaganda aracı olarak doğrudan Saarland’daki Alman diasporasına yöneliktir. Saarland’daki Alman diasporasına yönelik kartpostallar üzerinden gerçekleştirilen propaganda faaliyeti, tarihte kartpostalların propaganda amaçlı etkin kullanıldığı örneklerden biri olurken, aynı zamanda posta pulunun dahi referandumda propaganda aracı olarak kullanılması da diğer bir ilktir (Callagher, 2018:2). Bu propaganda faaliyetleri sonrası 13 Ocak 1935 günü yapılan referandum sonucunda Saarland halkının %90,7’si Almanya’ya katılma kararı yönünde oy kullanmış ve böylece Saarland, Nazi dönemi Almanya’ya katılan ilk bölge olmuştur (Wambaugh, 1935:42).

Uluslararası literatürde Saar 1935 yılı referandumu ve Alman diasporalarına yönelik propagandaları inceleyen çalışmalar o yıllardan bugüne devam etmektedir. Çalışmalarda kimi zaman azınlık kimi zamanda diaspora kavramları kullanılmıştır. Çalışmalar başlıca iki başlık altında yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalar:

- a. Referandum’a yönelik: Hem referandumun yürütücüsü ve karar verme birimi olan Milletler Cemiyeti’nin kararları, referandumun organizasyonu, seçmenlere yönelik bilgilendirme ve Saar bölgesinde yönetim yönergeleri ile referandumda etkin olan Almanya’nın yoğun propaganda faaliyetleri, NSDAP kuruluş ilkeleri ve hedefleri üzerinden perspektiflerin olası gelişimi, Fransa ve Avrupa devletlerinin ilgisi gibi geniş bir araştırma alanını kapsamaktadır. Bu çalışmalardan yoğun ilgi gören ve öne çıkan çalışmalar, Pollock (1935), Kugel (1935), Powys (1935), Wambaugh (1935), Wambaugh (1940), Russell (1951), Patterson (1958), Bedjaoui (1994), Diehl (2008), MacQueen (2011), Callagher (2014) sayılabilir.
- b. Saar bölgesinin önemine yönelik: Bu alanda araştırma ve yayın çalışmaları Saar’ın ekonomik değeri, yer altı kaynakları, kömür hammaddesiyle geliştirilen demir ve çelik sanayisinin gelişmişliği, teknik yeniliklerin bölgenin cazibesini artırması, nitelikli bir nüfusun işgücü verimliliği ve mühendislik gelişmeleri üzerinedir. Avrupa Konseyi yıllık raporları (1934, 1935, 1938, 1953), Milletler Cemiyeti raporları (1934, 1936, 1952), Florinsky (1934), E.W.(1952), Van der Goes van Maters (1953), Hill (1974), Scriba (2014), Manz (2014), Grunberger (2014), Prinz (2015), Callagher (2018).

Alman diasporalarına yönelik Nazi politikalarını inceleyen literatür ise geniş bir coğrafyayı kapsar. İlgili literatüre örnek olarak; Nelde (1984), Kotzian (2010), Avrupa'daki; Henlein (1936), Maier (1970), Cornwall (1992), Kreisslová ve Novotný (2018), Çekoslovakya'daki; Lumans (1982), Slovakya'daki; Blanke (1990), Kosiarski (1992), Wicherkiewicz (1995), Vann (1997), Weinberg (1998), Sword (1999), Cordell (2009), Thoene (2014), Kouli (2017), Rachwał (2018), Jurek (2020), Polonya'daki; Römhild (1994), Sovyetler Birliği'ndeki; Søndergaard ve Byram (1986), Hansen (2012), Danimarka'daki; Antolović ve Marković (2017), Sırbistan'daki; Philippi (2009), Jerca (2012), Romanya'daki; Mentzel (1993), Yugoslavya'daki ve Swanson (2006), Macaristan'daki Alman diasporası ele almıştır. Çalışmalar içerisinde: Szelényi (2007), Macaristan, Romanya ve Slovakya Alman diasporasındaki etnik çatışmanın sosyal kökenlerini; Manz (2014), 1871-1914 yılları arasında Alman diasporasının oluşumunu; Maxwell ve Davis (2016), Alman diaspora topluluklarında kolektif kimliğin güçlendirilmesi üzerine yazılmıştır.

Bühler modeli, yöntem kısmında ayrıntılı açıklanmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, Nazilerin Avrupa'daki Alman diasporalarına yönelik propaganda söylemlerinin ilk örneği olması açısından, siyasal iletişimin farklı araçlarla uygulanması, siyasi parti söylemlerinin uluslararası platformda yansıtılması ve modern devlette kartpostalların ilk kez propaganda amaçlı kullanımı hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Giriş bölümünü takip eden bölümde Saarland bölgesinin önemi, Almanya'nın Alman diasporalarına yönelik söylem ve politikaları açıklanmaktadır. Sonuç bölümünde ise çalışmada ele alınan kavram ve yöntemle Alman diasporasına yönelik kartpostal propagandasıyla ulaştığı sonucun çok boyutlu değişkenleriyle, giriş bölümünde yer alan soruların yanıtları yer alacaktır. Referanduma yönelik geliştirilen stratejiler ve propagandaya ilişkin önerilerle çalışmaya dair genel çıkarımlara yer verilmeye çalışılacaktır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Saarland'ın Siyasi Konumuna Genel Bakış

Saarland, Almanya'nın batısında ve güneyinde Fransa ile sınırlanan, Rheinland'ın batı köşesinde bulunan bir bölgedir. En büyük yerleşim yeri, Saarbrücken kentidir. Fransa ve Lüksemburg'la sınırdaş olması nedeniyle bölge karışık etnik kökene ve Avrupa dillerine sahipti, ancak Almanca her zaman baskındı (E.W., 1952:300).

Saarland, 2.570 km²'lik bir alanı kaplar ve 1935 yılında nüfusu 800.000'dir. Kuzeyinde ve doğusunda Alman Rhineland eyaleti bulunur. 500 yıldan fazla sert kömür madenciliği, Saar bölgesinin önemli bir ekonomik gücüdür. Saar bölgesi kömür yatağı, kümülatif kalınlığı 150 m'den fazla olan kaliteli kömür maden yataklarına sahiptir (EuroCouncil, 1952:186).

Birinci Dünya Savaşı'nda Alman İmparatorluğu, İtilaf Devletleri'ne karşı yenilgiye uğramış; 11 Kasım 1918 tarihli ateşkes antlaşmasıyla savaş sona

ermiştir. Savaşın sona ermesi Alman İmparatorluğu'nun yıkılması sonrası kurulan Weimar Cumhuriyeti, galip devletlerin, 28 Haziran 1919 tarihinde Versay Antlaşması'nı kabul etmiştir (Pollock, 1935:280). Versay Antlaşması'nın hükümleri gereği Almanya, savaşın önceki topraklarının bir kısmını Fransa, Belçika, Danimarka, Polonya, Litvanya ve Çek Cumhuriyeti'ne bırakmak zorunda kalmıştır. Ayrıca 1920 yılından 1939 yılına kadar Milletler Cemiyeti (MC)'nin himayesindeki kararlarla, Avrupa hükümetlerine tahsis edilmiştir. Bunlardan biri kuzey bölgesindeki Danzig kentidir. Yeraltı kaynakları ve lojistik üstünlüğü olan Danzig bölgesi, özerk olarak ilan edilmiş; Freie Stadt Danzig adını almıştır (Wilde, 2001:586). Saarland ise MC denetiminde kalmıştır. Bölgedeki kömür yatakları Fransa'nın denetimine bırakılmıştır. Diğer yandan on beş yıl sonra yapılacak referandumla da Saarland halkının kaderini tayin etme kararı alınmıştır. Bu süreçte Saarland'ın Almanya'dan ayrılmasıyla Saarland'da güçlü bir Alman diasporasının oluşmasına yol açmıştır (Prinz, 2015: 1).

30 Ocak 1933 tarihinde Almanya'da iktidara gelen Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP), Saarland'ın Almanya'ya katılmasını önemseyerek yapılacak Saar Statü Referandumu'nda Alman diasporasının Almanya'ya katılması lehinde oy kullanmasına çalışmıştır (EuroCouncil, 1938: 42). NSDAP, iktidara geldikten sonra diğer siyasi partilerin faaliyetlerini kısıtlamıştı. NSDAP'ye muhalif olan siyasiler Almanya'nın denetiminde dışındaki Saarland'a geçmiştir. Saarland'da bulunan NSDAP'ye muhalif guruplar, referandumda MC'nin statükosunun sürdürülmesini desteklemiştir. Saarland'daki referandum, NSDAP'nin muhaliflerine karşı siyasi bir yarış haline getirmiştir. Referandumda % 90'ın üzerinde Almanya'ya katılma kararı çıkmış (Reinhard, 1935: 49), MC himayesinde statükoyu destekleyenlerin oranı %10 ve Fransa'ya katılımı destekleyenlerin oranı ise %1'in altında kalmıştır (Hughes, 1935). Referandum sonucunda Saarland, Almanya ile birleşmiştir. Birleşme sonrası Saarland'da Nazi yasaları hakim olmuştur. 1941 yılında da Saar ve Lorraine, Alman yetkililer tarafından "Gauwestmark" adında bir idari birimde birleştirilmiştir (Patterson, 1958:227). Saarland'ın 1935 sonrasında tarihsel süreç içinde değişkenlik gösteren statüsü, bu çalışmanın konusu değildir. Bu çalışmanın tarihsel sınırlılığı 1919 – 1936 yıllarını kapsamaktadır.

Nazilerin Avrupa'daki Alman Diasporalarına Yönelik İdeoloji, Politika ve Propaganda Faaliyetleri

Pratik bir benzetme kullanılacak olursa, ideoloji ve propagandanın savaşın bir tür 'yazılımı' olduğunu iddia etmek mümkündür (Eldem, 2014:68-69). Alman Şansölyesi Phillipp Scheidemann dahil Alman halkı ile Naziler, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Versay Antlaşması'na, antlaşmanın yapıldığı 28 Haziran 1919 gününden itibaren karşı çıkmış ve İttifak Devletleri tarafından haksızlığa uğradıklarını dile getirmiş, toplumsal öfke ve ortak tepkiyi birlikte oluşturmuşlardır (E.W., 1952:299). Birinci

Dünya Savaşı sonrası Avrupa'daki Alman topraklarına Versay Antlaşmasıyla MC tarafından el konulması, Fransa'ya tahsisi Alman halkının milli duygularını zedeleyerek milli birliği artıran bir dış faktör durumuna gelmiştir (Florinsky, 1934:80). Alman topraklarının tekrar Almanya'ya katılmasını hedefleyen Nazi siyaseti, ulusal düzeyde hızla yükselmeye başlamış, Alman halkını bütünleştirici bir merkez haline gelmiştir (Grunberger, 1971:19). Naziler, Almanya'nın komşu ülkelerinde yaşayan Alman diasporalarının Alman sınırlarını içerisinde bir araya getirilmesine çalışmıştır.

Nazi devletinin en önemli özelliği, Adolf Hitler'in istisnai konumu ve onunla gelen iktidardır. Hitler, Nazi Partisi'nin Führer'i (Lideri) olarak mutlak otoriteyi 1920'lerde zaten sağlamıştır. Bu otorite Hitler'in karizmasına dayanmaktadır. Misyonunun, var olan siyasi düzeni yıkarak ülkesini kurtarmak, halkını "ulusal birlik" halinde birleştirmek ve yüceliğini tekrar kazandırmak olduğu inancı hem kendisi hem de yandaşları tarafından paylaşılmaktaydı (Artuç, 1984: 98). 1933 yılı Ocak ayında Reich şansölyesi olarak atanışının ardından, NSDAP partisi, Hitler'in partideki üstün pozisyonunu Alman devletine aktarmak için yoğun çaba sarf etmişlerdir. "Führer ve Reich Şansölyesi" makamının kurulduğuna dair yasa ile resmen sağlanmıştır. Böylece Hitler sadece Nazi Partisi'nin değil, resmen Alman halkının da artık lideri olmuştur (Caplan, 2012: 48).

Hitler'in Şansölye görevini almasıyla Almanya'da Üçüncü Reich². dönemi'nin başladığını Adolf Hitler, ulusa sesleniş mitinginde dile getirmiştir (Tutsak, 2017:196). Amaç, ari ırk kabul edilen Germen toplumu devletinin Avrupa'nın güçlü ve saygın bir ülkesi haline getirilmesidir (Caplan 2012: 64) . Nazizm ideolojisindeki milliyetçi görüşler, Nazi Almanya'sının komşu ülkelere karşı müdahaleci bir politika geliştirmesine nedendir. Versay Antlaşması hükümleri gereği MC yönetimine geçen Saarland yaklaşık 800.000 nüfusa sahiptir. Doğudaki Yukarı Silezya ve Gdansk'a ek olarak, Saarland'ın kaybı Almanları psikolojik ve ekonomik olarak en çok inciten olaylardandı. (Scriba, 2014). Savaş sonucu kararlaştırılan Alman tazminatlarının bir parçası olarak Saar kömür madenlerinin işletilmesi ve kullanım hakkı Fransa devletine geçti. 13 Ocak 1935'te MC'nin gözetiminde referandum yapıldı. Nüfus, bölgenin Alman Reich'ına, Fransa'ya veya statükonun korunmasına dair kararı verdiler

² 962-1806 yılları arasında mevcut olan Kutsal Alman İmparatorluğu, Birinci Reich; 1871-1918 yıllarında Alman Şansölyesi Otto von Bismarck'ın liderliğinde kurulan Alman İmparatorluğu'na ise İkinci Reich olarak adı verilmişti. 1919-1933 yılları arasındaki Weimar Cumhuriyeti 1.Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Almanya Cumhuriyeti'nin popüler adıdır. Adını 1919'da anayasanın hazırlandığı Weimar kentinden almıştır. Weimar Anayasası, ülkenin ekonomik ve siyasi güçlükleri nedeniyle geç yasalaştı. Adolf Hitler'in 1933 yılında Şansölye olmasından sonra askıya alındı. Hitler Cumhuriyetin yerine Üçüncü Reich'i ilan etti (Scriba,2014). <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik>

(Prinz, 2015). Naziler, 15 Ocak 1935 yılında Saarland'da MC'nin belirlediği plebisite kurallarına uygun olarak yapılmasıyla bu bölge halkının tercih sürecine etki yapmak amacıyla aktif propaganda yapmışlar ve hedeflerine ulaşmışlardır. Saarland artık Alman toprağıydı.

Nazilerin, Danzig'i Alman topraklarına yeniden alma ve Polonya'daki Alman diasporasını etkileri altına alma çabası, 1 Eylül 1939 tarihinde Nazi Almanya'sı ve Polonya arasında savaşın çıkmasına; beraberinde İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması da Almanların *Lebensraum* (Yaşam Alanı) politikasının ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Polonya'nın işgalini Danimarka, Norveç, Hollanda, Belçika ve Fransa gibi ülkeler izlemiş ve Naziler, savaş sırasında Avrupa'daki Alman diasporalarının önemli bir bölümünü Almanya sınırları altında birleştirmeyi başarmıştır. Naziler, Avrupa'daki Alman diasporalarını *Volksdeutsche* (Etnik Almanlar) olarak adlandırmış ve *Volksdeutsche*, Üçüncü Reich'in bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Nazi Almanya'sını denetimi altına giren *Volksdeutsche*, Alman ordusuna katılarak Nazilerin savaş çabasına katkı sağlamıştır. Diğer yandan Nazilerin genişleme hedefi, *Volksdeutsche*'nin Alman planlarında özel bir yer tutmasını sağlamıştır (Bergen, 1994:569).

Naziler, kurmayı amaçladıkları Üçüncü Reich³ için Alman diasporalarını yönetimlerine almaya yönelik politikalarını uygulamaya koymuşlardır. Naziler Alman diasporalarını konu alan propaganda faaliyetlerinde üstün ırk söylemi ön plana çıkarılmıştır. Alman ırkının ari ırk olduğunu ve bu ırkın üstün yönetme özelliğine sahip olduğu ileri sürülmüştür. Alman ırkına atfedilen bu fikirler, Alman diasporalarının yaşadıkları topraklarda özgür olmaları görüşü kabul görmüştür (Shirer, 2011: 86-110)

Naziler, Alman diasporalarının Alman sınırları içinde bir araya getirilmesi fikrinin sağlamak için çok farklı araçlar ve yöntemlerle etkin propaganda yapmışlar; Naziler kendilerini Alman diasporalarının kurtarıcıları olarak ön plana çıkarmışlardır. Alman diasporalarının MC veya Fransa tarafından yönetimine son vermek için Alman halkının harekete geçmesi gerektiğine yönelik düşünceleri farklı yollarla dile getirmişlerdir. Nazi propagandasının temel öğeleri, gamalı haç, bayrak, kartal figürü, Nazi şapkası ve Hitler'in farklı görselliklerinden oluşmuştur (Carlson,2016). Saar referandumu öncesi kartpostallardaki Nazi propagandası'nda Hitler görseli, Hitler imajı'nın az sayıda kullanılması ilginç bir durumdur. NSDAP lideri ve Almanya'yı birleştiren güç olarak görülen Hitler'in neden Saar referandumu öncesi propaganda malzemesi olan değişik araçlar arasında görsel veya simgesel

³ 962-1806 yılları arasında mevcut olan Kutsal Alman İmparatorluğu, Birinci Reich; 1871-1918 yıllarında kurulan Alman İmparatorluğu'na ise İkinci Reich olarak adı verilmişti. Adolf Hitler'in 1933 yılında Şansölye olmasından sonra Nazi dönemi Almanya devletini Üçüncü Reich. olarak ilan etti (Scriba,2014).

olarak az sayıda yer aldığı konusu, Almanya'nın Hitler sonrası ilk kez bir Alman diasporasına yönelik ilk propaganda olması nedeniyle deneyim eksikliği olarak yorumlanabilir. Bunun dışında, Hitler simgesi veya imajının bir yandan güçlü ve etkin figür olması düşünülürken, diğer yandan Saar'da sakin yaşam süren Alman diasporasına sert ve katı etki yapması da olumsuz olarak düşünülebilir. Milliyetçiliğe ilişkin anavatan'ın ayrılmaz bir parçası benzetmesi ve ısrarla net olarak ' Saar, Alman'dır.' yazılı mesajı ile baskıcı bir Almanya yerine, duygusallığı ve hassasiyeti öne çıkaran bir Alman propagandası olarak değerlendirilebilir. Bu aslında kartpostal dışında kullanılan diğer propaganda araçlarından da fark edilmektedir. Örneğin; Saar peyzajlı resim baskılı fular kullanılması ve dağıtılması, şık ve kaliteli porselen fincanların üzerine kartpostalda olduğu gibi referandumla yönelik mesajların baskıları yapılarak hediye olarak Saar'lı vatandaşlara dağıtılmasında görülmüştür (Prinz, 2015:2). Hitler'i siyasi bir öge olarak Saar referandumu öncesinde Saar'da az görülmesi, Saar referandumu sonrasında Saar topraklarında sık görülmesi yine bu propagandanın bir parçası olarak düşünülebilir.

Yöntem

Çalışma kapsamında Saarland'daki referandum öncesi ve sonrası Nazilerin propaganda amaçlı kullandığı görsel araçlar internet üzerinden tarih müzeleri ve sivil kurumların koleksiyonları araştırılmış, taranmıştır. İnternet üzerinden yapılan araştırma sonucu bulunan kartpostallar, Almanya'nın Saarland eyaleti sınırlarında bulunan Lebach kentinde yerleşik olan Lebach Tarih Derneği (Historischer Verein Lebach E.V) adlı bir sivil toplum kuruluşunun web sayfasından alınmıştır. Kartpostalların basım yılı 1934 yılında olmasından dolayı ilgili dernek veya başka bir taraf ile telif hakkı söz konusu değildir. Derneğin resmi erişim adresi https://hv-lebach.de/?page_id=17 dir. Web sayfasında yer alan görsel malzeme ve diğer tarihi kaynakların kullanımının kaynakça göstermek suretiyle açık erişimli olduğu notu yer almaktadır. Elde edilen kartpostalların erişilen linkleri, ilgili kartpostalın üst kısmına yine tam link adresi formunda yazılmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan kartpostallar içerisinde doğrudan Almanya, alman toplumu, alman milliyetçiliğiyle milli sembol, simgeleri ve yazılı kodlarıyla Saar referandumuna yönelik söylemleri içeren onüç kartpostal, çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir

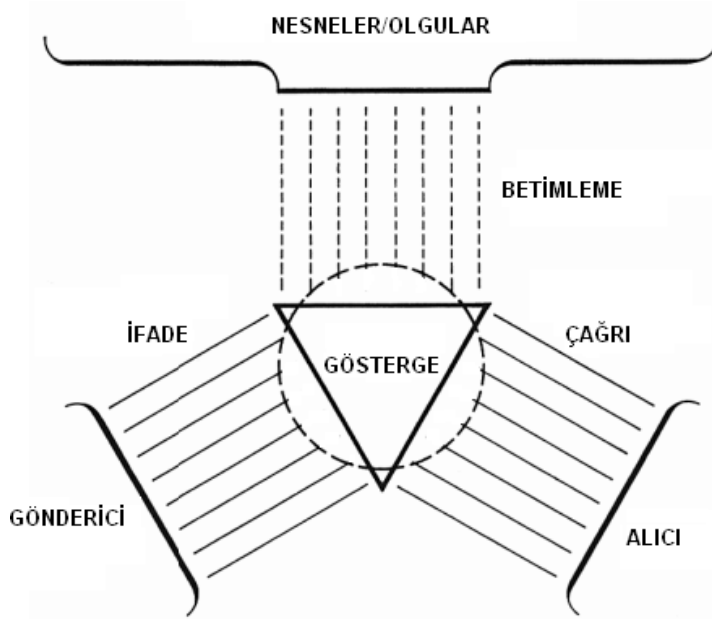
Çalışmanın örnekleme olarak belirlenen kartpostallardaki göstergelerin propaganda amaçlı ne şekilde kullanıldığını ortaya konulabilmesi için Alman dilbilimci Karl Bühler'in Organon Modeli kullanılmıştır. Organon modeli bir göstergebilim yaklaşımıdır. Gösteregebilim, göstergelerin toplum yaşamı içindeki yaşamlarını inceleyen bilimdir (Guiraud, 2016:18). Bu tanım iletişim olgusuna katılan göstergelerin birbirini bütünleyici iki yönünü ortaya koymaktadır: Gerçekten de, göstergeler, bireylerarası iletişimde

olsun, kitle iletişiminde olsun, hem toplumsal bir işlev yerine getirir, hem de mantıksal bir düzen içerir (Vardar, 1986: 56)

Bühler'in Organon Modeli içerisinde Anlatımsallık işlevi (Ausdrucksfunktion), temsil işlevi (Darstellungsfunktion) ve İstem işlevi (Appellfunktion) kavramları yer almaktadır. Anlatımsallık işlevi boyutunda göstergelerin bir araya getirilme süreci; temsil işlevi boyutunda göstergeler üzerinden verilmek istenen anlam; istem işlevi boyutunda da karşı tarafa verilen mesajın sonucunda oluşması beklenen durum açıklanmaktadır (Erol, 2020:702). Bühler, 1934 yılında yayımlanan çok önemli bir çalışmada (Sprachtheorie) iletişimin odak noktasında yer alan göstergeye ilişkin bir tanımdan yola çıkar: Ona göre bu kavram "bir şeyin yerine geçen başka bir şey" olarak tanımlanabilir (Vardar, 1986:55). Bühler, Organon-Modell adını verdiği gösterge modelinde dili bir araç olarak yorumlar ve bu aracın "bir kimsenin bir başka kimseye bir şeyden söz etmesini" sağladığını belirtir. Böylece, daha sonraları pek çok bilginin esin kaynağı olacak modelini aşağıdaki gibi ortaya koyar (Şekil 1) :

Şekil 1 . Organon Modeli, Bühler.

Kaynakça: Bühler (1965:8), Sprachtheorie.

Bühler şöyle bir örnek verir: A yağmur sesini duyar ve B'ye: "Yağmur yağıyor." der; bu sözler üzerine B pencereye bakar: Uyarım kaynağı Tepkinin türünü ve Aracı Uyarı B Görüldüğü gibi, burada da davranışçılıktan kaynaklanan bazı kavramlar gösterge işlevinin çözümlemesi yapılmaktadır. Bühler ayrıntılara girdikçe, çeşitli bağıntıları aşağıdaki biçimde sunarak davranışçılığı aşan bir model geliştirir.

Gösterim, simgesel ya da göndergesel bir işlevdir. Anlatım, anlatımsal işlevi yaratır. Sonuncu işlev ise, dinleyiciye yönelik, onu bir şey yapmaya, bir davranışta bulunmaya "çağırın" işlevdir. Bühler modeline göre, göstergelerle belirtilen nesne arasında iki tür ilişki bulunabilir: İlişki ya doğaldır (belirti) ya da uzlaşımaldır. Sonuç olarak, Bühler, yukarıda da belirtildiği gibi, iletişim bakımından görsel/dili bir araç olarak düşünür ve somut dünyadaki olay ve nesnelere görenin/konuşucunun görene/dinleyiciye simgeler aracılığıyla "iletildiğini" gözlemler. Bühlerin geliştirdiği bu model günümüze değin birçok yaklaşımı yakından etkileyecek, birçok kuramcıya esin kaynağı olacaktır. Kısacası, Bühler en verimli iletişim modellerinden birini oluşturmuştur (Vardar, 1986: 53-59).

Bühler'in Organon Modelinde *anlatımsallık*, *temsil* ve *istem* olmak üzere üç işlev bulunmaktadır. Anlatımsallık işlevi, mesajı oluşturan kişi veya kişilerin, göstergeleri ne şekilde bir araya getirdiğini incelemektedir. Anlatımsallık işlevinde gönderenin belirli bir anlam oluşturabilmek için hangi göstergeleri kullandığı ele alınmaktadır. Temsil işlevi, gönderen tarafından bir araya getirilen göstergeler üzerinden ortaya konulan anlamı incelemektedir. Diğer bir deyişle temsil işlevi doğrudan gönderenin mesajına odaklanmakta ve mesajın içeriğini ele almaktadır (Bühler, 1965:28-30). İstem işlevi ise gönderenin göstergeler üzerinden oluşturduğu mesajın gönderilen üzerindeki etkisini incelenmektedir. İstem işlevinde gönderilende ne gibi bir değişimin istediği ve ne gibi bir durumun meydana gelmesinin amaçlandığı ele alınmaktadır.

Bulgular ve Analiz

Çalışmanın bu kısmında kartpostallarda kullanılan sembol, simge, grafik öğeler Organon modeliyle analiz edilecektir. Kartpostallarda yer alan kartal, horoz, bayrak, harita, sadakat, özgürlük, Svastika (Gamalı Haç), Almanya, zincir, statüko, toprak ve el konulu propaganda kartpostalları analiz edilmiştir.

Horoz Konulu Propaganda Kartpostalı

Horoz konulu propaganda kartpostalı, anlatımsallık işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda Saarland'ın üzerinde bir horoz ve gamalı haç taşıyan bir kartalın resmedildiği görülmektedir. Kartpostalın altında *Deutsch die Saar* (Alman Saar) yazısı bulunmaktadır.

Resim 1. Horoz Konulu Propaganda Kartpostalı
(https://hvlebach.de/Bilder/Saarabstimmung_1935/ipag00050.htm)

Temsil işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda Saarland'ın Almanya'ya ait olduğu düşüncesi ön plana çıkarılmaktadır. Kartpostalda resmedilen Horoz (horoz), Fransa'nın ulusal sembolü; kartal ise Almanya'nın simgesi olarak kullanılmaktadır. Bunu Fransız milli futbol takımının futbol maçlarında giydikleri formalarda, göğüslerindeki mini bayrakla horoz başı silüeti şeklinde görmek mümkündür. Horoz'un Saarland'ın üstünde bulunması, Fransa'nın bir dönem Saarland'da olduğu mesajını verirken, kartalın arkasında güçlü bir renk olan Kırmızı bir ateş dalgasıyla gelmesi, Almanya'nın Saarland üzerindeki gücü, hakimiyeti algısını oluşturmaktadır. Kartalın taşıdığı gamalı haç doğrudan Nazileri ve Nazizm ideolojisi sembolüdür(Kershaw, 1992:56) . Bu aşamada kartalın gamalı haç taşıması, Saarland'da da Nazilerin ve Nazizm ideolojisinin egemen olacağına yönelik mesaj vermektedir. İstem işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda Fransa'nın Saarland'ı terk etmesine vurgu yapıldığı ileri sürülebilmektedir. Gamalı haç taşıyan kartalın gelmesiyle Saarland'ın sahibinin Almanlar olduğuna yönelik algı oluşturulmuştur.

Tablo 1. Horoz Konulu Propaganda Kartpostalı

Anlatımsallık İşlevi	Horoz ve gamalı haç taşıyan kartal
Temsil İşlevi	Saarland'ın Almanya'ya ait olacağı düşüncesi
İstem İşlevi	Fransa'nın Saarland'ı terk etmesi

Alman Konulu Propaganda Kartpostalı

Alman konulu propaganda kartpostalı, anlatımsallık işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda Saarland haritasının üzerinde büyük bir kartalın olduğu görülmektedir. Kartpostalın altında *Deutsch ist die Saar!* (Saar, Almandır!) yazısı bulunmaktadır.

Resim 2. Saar Bölgesi üzerinde Kartal Konulu Propaganda Kartpostalı

(https://hv-lebach.de/Bilder/Saarabstimmung_1935/ipage00042.htm)

Temsil işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda Saarland'ın Almanya'nın bir parçası olduğu düşüncesi ön plana çıkarılmaktadır. Kartpostalda yer alan kartal, doğrudan Almanya'yı simgelemektedir. Kartalın, Saarland haritasının üzerinde bulunması ve kartpostaldaki yazılar, Saarland'ın bir Alman toprağı olduğu algısını meydana getirmektedir. İstem işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda Nazilerin Saarland'ı savunacağı mesajı verilmektedir. Kartalın pençelerinin Saarland haritasının üzerinde geniş açılarak tırnakların belirgin olması, Saarland'ın Almanya tarafından korunacağı algısını oluşturmaktadır.

Kartpostalda kullanılan kartal figürü, Naziler tarafından gamalı haç gibi sık kullanılan bir simgedir⁴. Bu web sayfasından da ulaşılabileceği üzere çok sayıda farklı semboller ve simgeler Naziler tarafından kullanılmaktadır. Kendi özgün parti ilkelerini belirleyen NSDAP, baştan sona yeni Alman halkını ve

4

<http://web.pdx.edu/~tothm/theory/repository/pdx/Famous%20Nazi%20Symbols.pdf> Bu web sayfasından da ulaşılabileceği üzere çok sayıda farklı semboller ve simgeler Naziler tarafından kullanılmaktadır.

tüm resmi kurumlarını yenilemek için başladığı çalışmalarını tamamladığında, aslında yeni bir sanatı, Nazi Sanatı'nı semboller, renkler, marşlar ve bayraklarıyla yaratmıştı (Kershaw, 1992:50).

Tablo 2. Alman Konulu Propaganda Kartpostalı

Anlatımsallık İşlevi	Kartal ve Saarland haritası
Temsil İşlevi	Saarland'ın Almanya'nın bir parçası olduğu düşüncesi
İstem İşlevi	Nazilerin Saarland'ı savunması

Bayrak Konulu Propaganda Kartpostalı

Bayrak konulu propaganda kartpostalı, anlatımsallık işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda üç kişinin zincirli bulunan 13 sayısına doğru ilerlediklerinin resmedildiği görülmektedir. Kartpostaldaki üç kişiden birinin Nazi Almanya'sının bayrağını, birisinin çekiç, diğerinin ise hem çekiç hem de Alman İmparatorluğu'nun bayrağına benzeyen bir bayrak taşıdığı yansıtılmaktadır. Kartpostalın altında *Gruß von der deutschen Saar* (Alman Saar'dan selamlar) yazısı bulunmaktadır.

Resim 3. Bayrak Konulu Propaganda

Kartpostalı(https://hv-lebach.de/Bilder/Saarabstimmung_1935/ipage00043.htm)

Temsil işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda Saarland'ın statüko içerisinde esaret altında olduğu düşüncesi ön plana çıkarılmaktadır. Kartpostalda bulunan 13 sayısıyla Saarland'da gerçekleştirilen 13 Ocak 1935 tarihli Saar Statü Referandumu'na atıf yapılmaktadır (Prinz, 2015:2). 13 sayının iki yanındaki zincir, esareti simgelemekte, bu aşamada 13 sayısının zincirli olması, Saarland halkının statükoda esaret altında olduğu algısını oluşturmaktadır. Erkeklerden birinin elinde Nazi Almanya'sının, bir diğerinin elindeyse Alman İmparatorluğu'nun bayrağına benzer bir bayrağın olması, 13 sayısına doğru ilerleyen kişilerin Almanya'ya katılma

kararına destek veren Saarland'lıların olduğu algısını meydana getirmektedir. Diğer yandan iki erkeğin elindeki çekiçlerle, 13 sayısının zincirinin kırılarak, Saarland'daki statükonun son bulacağına yönelik mesaj verilmektedir. Dramatik siyasi mitinglerle, Nazi subaylarının kalabalık katılımlarıyla bir tür görsel propaganda Saarland'da yapılırken diğer yanda muazzam Nazi sembolleri, uniformalar, bayraklar, posterler, karikatür ve fotoğraflar kullanıldı. Görsel propaganda malzemesi üzerinde metinle görsel kıyaslandığında kitlelerin hatırlayacağı çarpıcı ve etkileyici ne ise o konuldu (Bie, 2015:6).Bu durumda burada dikkat çeken öfkenin varlığı, Saar gençliğinin kararlılığıdır. Nazi propagandasında gençlik önemli bir yer atfedilmiştir. Almanya'nın geleceği ve güçlülüğü için gençlik, yani Nazi gençliği kıymetlidir. İstem işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda Saarland halkının özgürleşmesi için Almanya'ya katılması düşüncesi ön plana çıkarılmaktadır. Bu aşamada kartpostal üzerinden Saarland'ın Almanya'yla birleşmesi Saarland'ın özgürleşmesi olarak sunulmaktadır.

Tablo 3. Bayrak Konulu Propaganda Kartpostalı

Anlatımsallık İşlevi	Zincir, çekiç ve gamalı haçlı bayrak
Temsil İşlevi	Saarland'ın statüko içerisinde esaret altında olduğu düşüncesi
İstem İşlevi	Saarland halkının özgürleşmesi için Almanya'ya katılması

Hitler'in Ziyareti – Fotoğraflı Kartpostal

Saarland referandumu öncesi Nazi asker ve subayları ile başkent Saarbrücken'in merkez caddesi olan St.Johanner Markt tan askeri giysileri ve askeri araçla geçen Adolf Hitler'in burada kendisi en önemli mesajdır. 'Sizinleyim, sizi önemsiyorum ve sizin şehrinize geldim.'. Burada halk Heil Hitler selamı verirken Hitler'in onları eliyle selamlamadan dimdik durarak geçmesi, liderin ayakta ve sağlam durması da başka bir politik tavidir. Sadece Alman halkını değil, dünya siyasi hayatına beklenmedik dinamizm ile hızlı yükseliş ve ardından çöküş yaşatan, yaş sınırı ayırt etmeksizin toplumun her kesimine heyecan veren, siyasi bir kişiliktir (Mazower,2013: 80).

Resim 4.Hitler'in Ziyareti

https://hv-lebach.de/Bilder/Saarabstimmung_1935/ipage00075.htm

Nazi propagandası, başarılı bir beyin yıkama yöntemiydi. Propaganda Bakanı Goebbels tarafından büyük ölçüde desteklenen Hitler insanüstü bir görüntü sunmayı başardı. Nazi propagandası, Almanları Süpermen olarak tasvir etmekte ve Hitler'i de adeta kutsal bir varlık olarak göstermede başarılı oldu. Hitler, propagandadaki rolünü değil, kendi idealindeki şahsi varlığını ortaya koyduğu için geniş halk kitlelerinin daha da ilgisini çekmişti (Bie, 2015:8)

Tablo 4. Hitler'in ziyareti Propaganda Kartpostalı

Anlatımsallık İşlevi	Nazi subayları ile üstü açık arabasında Lider'i Heil Hitler selamıyla selamlayan kalabalık Alman diasporası
Temsil İşlevi	Saarland'daki Alman diasporasına Führer'in ilgisi
İstem İşlevi	Saarland'daki Alman diasporasının Führer'e sadakatini göstermesi ve Almanya'ya katılması

Sadakat Konulu Propaganda Kartpostalı

Sadakat konulu propaganda kartpostalı, anlatımsallık işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda el ele tutuşan iki kişinin resmedildiği görülmektedir. İki kişiden birinin elinde gaz lambasına benzer bir nesne, diğerinin ise kürek tuttuğu aktarılmaktadır. Kartpostalın arka planında ise kanatlarını açmış bir kartal resmedilmektedir. Kartpostalın sol üstünde *Volksabstimmung an der Saar* (Saar Referandumu), sağ üstünde *13. Januar 1935* (13. Ocak 1935) ve altında *Saarland Treue zeigt der Welt wie Deutsches Volk zusammenhält* (Saarland sadakat, dünyaya Alman halkının nasıl bir arada kaldığını gösterir) yazısı bulunmaktadır.

Resim 5. Sadakat Konulu Propaganda
Saar referandumu 13.1.1935, propaganda kartpostal
Verlag Bayer özel damga ile.

(https://hv-lebach.de/Bilder/Saarabstimmung_1935/ipage00044.htm)

Temsil işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda Saarland'daki Alman diasporasının Almanya'ya katılmayı istediği mesajı verilmektedir. Kartpostalda bulunan kanatlarını açmış kartal, doğrudan Almanya'yı simgelemektedir. Bie çalışmasında Almanya ve Nazilerin simgelerini belirtirken, kartal'ın Germen ırkı kadar Avrupa'da kadim bir varlık olduğuna değinmiştir (Bie, 2015:2). Kartpostalın solunda yer alan kişi Saarland'da çalışan bir madenciye, sağında yer alan kişi ise Nazi Almanya'sındaki Alman Emek Cephesi (Deutsche Arbeitsfront, DAF) üyesine benzetilmiştir. Saarland, zengin kömür yatakları bulunan bir bölge olduğundan, madencilik alanında gelişme göstermiştir. Kartpostalın solunda yer alan kişinin madenci olarak resmedilmesi bu kişinin Saarland'lı biri olduğu algısının meydana getirmektedir. Her iki kişinin kartalın önünde el sıkışmasıyla, Nazi Almanya'sı ve Saarland arasında bir birlik oluştuğuna yönelik düşünce ortaya çıkabilmektedir. İstem işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda Saarland'daki Alman diasporasının Alman olduğu için Almanya'ya katılması gerektiği mesajı verilmektedir.

Tablo 5. Sadakat Konulu Propaganda Kartpostalı

Anlatımsallık İşlevi	Kartal ve el sıkışan iki erkek
Temsil İşlevi	Saarland'daki Alman diasporasının Almanya'ya katılmayı istediği
İstem İşlevi	Saarland'daki Alman diasporasının Alman olduğu için Almanya'ya katılması

Özgürlük Konulu Propaganda Kartpostalı

Özgürlük konulu propaganda kartpostalı, anlatımsallık işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalın solunda Alman İmparatorluğu'nun, sağında ise Nazi Almanya'sının bayraklarının resmedildiği görülmektedir. Kartpostalın

merkezinde ise başında kask, üzerinde üniforma ve sol kolunda üstünde gamalı haç bulunan bir kol bandı yer alan bir erkek bulunmaktadır. Kartpostalın arka planında da ev görsellerine yer verilmektedir. Kartpostalın üstünde *Festkarte zur Saarabstimmung* (Saar oylaması için festival bileti), ortasında *Der Tag unserer Freiheit ist gekommen* (Özgürlüğümüzün günü geldi), altında ise *13. Januar im Jahre 1935* (13 Ocak 1935) yazısı bulunmaktadır.

Resim 6. Özgürlük Konulu Propaganda Kartpostalı
(https://hv-lebach.de/Bilder/Saarabstimmung_1935/ipage00041.htm)

Temsil işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda Saarland'ın Almanya'ya katılmasıyla Saarland halkının özgür hale geleceği düşüncesi ön plana çıkarılmaktadır. Kartpostalın arka planında yer alan evler, Saarland'ı simgelemektedir. Alman İmparatorluğu'nun bayrağının da kartpostalda yer alması, Saarland'ın geçmişte Alman İmparatorluğu'nun bir parçası olduğu algısını meydana getirmektedir. Saar Sorunu adlı çalışmada, Saar coğrafyasının Prusya için vazgeçilmez olmasının stratejik konumda olduğuna değinilmiştir (Greenwood & Powys, 1935:28). Prusya'nın da tarihte bir Germen devleti olması, bugünkü Nazi Almanya'sının milliyetçi kökleri açısından da önemlidir. Bu aşamada kartpostalda Nazi Almanya'sının bayrağının da bulunması Saarland'ın Nazi Almanya'sının da bir parçası olacağı mesajını vermektedir. Diğer yandan kartpostalda yer alan erkek görseliyle de Nazilerin Saarland'da kontrol kuracağı algısı oluşturulmaktadır. Kartpostaldaki yazılar üzerinden de Saarland'ın Almanya'yla birleşmesi sonucunda Saarland'ın sağlam, düzenli bir bütünlüğe ulaşacağına dair algı oluşturulmaya çalışılmaktadır. İstem işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda Saarland'daki Alman diasporasının özgürleşmesi için Almanya'yı desteklemesi gerektiği mesajı verilmektedir.

Tablo 6. Özgürlük Konulu Propaganda Kartpostalı

Anlatımsallık İşlevi	Nazi Almanya'sının bayrağı ve kolunda gamalı haç amblemi taşıyan asker
Temsil İşlevi	Saarland'ın Almanya'ya katılmasıyla Saarland halkının özgür hale geleceği düşüncesi

İstem İşlevi	Saarland'daki Alman diasporasının özgürleşmesi için Almanya'yı desteklemesi
--------------	---

Anavatan Konulu Propaganda Kartpostalı

Bu kartpostal 1935 referandum sonrası alınan oylama sonucu hazırlanmış bir kutlama kartıdır. Anavata dönl – *Zurück zum Vaterland* kartpostal hemen üst kısmında çok belirgin yer almıştır. Anlatımsallık işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda Saarland haritasının resmedildiği görülmektedir. Kartpostalda Saarlard'ın kuzey ve doğusunun Almanya'yla çevrelendiği aktarılmaktadır. Saar nehrinin ayırdığı Saar bölgesine ise Der Gau adı verilmiştir. Saarland'ın sınırlarının sağ üstünde bir gamalı haç resmedilmektedir. Kartpostalda referandum sonrası coğrafi isim değişikliği bilgi verilmek amacıyla grafikte anlatılmıştır.

Resim 7. Anavatan Konulu Propaganda Kartpostalı
https://hv-lebach.de/Bilder/Saarabstimmung_1935/ipage00023.htm

Doğrudan Saar bölgesinin haritası üzerinden 1935 yılı referandumunu Alman bayrağı üzerinden gösteren kartpostal incelendiğine Saarland'ın stratejik durumuna ilişkin Saar nehriyle ayrılan ve Fransız sınırına bitişik olan Der Gau bölgesine işaret etmektedir (UNECE,2019). Almanya'nın bir parçası olduğu düşüncesi ön plana çıkarılmaktadır. Kartpostalda yer alan Nazi sembolü gamalı haç ile Almanya ile Saarland'ı çerçevede bütünlemektedir. 1935 Referandumunu günlük gelişmelerle çalışan Wambaugh, referandum sonucunun yüksek oranda Nazi Almanya'sına çıkmasının bir nedeninin de propaganda da Saar bölgesini Almanya ile birleşik, bütün halinde resmedildiğine dikkat çekmiştir (Wambaugh, 1935: 41). Saarland ve Almanya sınırının ortasına gamalı haçın konulmasıyla, referandum sonucunda Saarland halkının Almanya ile beraberliğine vurgu yapmıştır İstem işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda Saarland'daki Alman diasporasının Almanya'ya katılım sonucu coğrafi bilgi ile pekiştirilmektedir.

Tablo 7. Anavatan Konulu Propaganda Kartpostalı

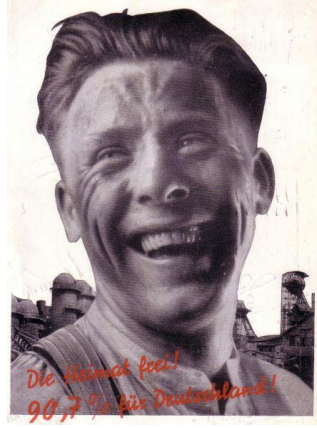
Anlatımsallık İşlevi	Yazılı güçlü mesaj, gamalı haç ve Saarland haritası
Temsil İşlevi	Saarland'ın Almanya'nın bir parçası olduğu düşüncesi
İstem İşlevi	Saarland'ın coğrafi özelliğini ortaya çıkararak Almanya'nın sınırlarına gönderme yapması

Almanya Konulu Propaganda Kartpostalı

Almanya konulu propaganda kartpostalı, anlatımsallık işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda gülmekte olan bir erkek fotoğrafının olduğu görülmektedir. Kartpostalın arka planında da maden işletmesini andıran yapılara yer verilmektedir. Kartpostalın altında *Die Heimat frei! 90,7% für Deutschland!* (Vatan özgür! Almanya için %90,7!) yazısı bulunmaktadır.

Resim 8. Almanya Konulu Propaganda Kartpostalı

(https://hv-lebach.de/Bilder/Saarabstimmung_1935/ipage00040.htm)

Temsil işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda Saarland halkının referandum sonucundan memnun olduğu mesajı verilmektedir. Saarland, 1800'lerin sonunda Avrupa'da keşfedilen önemli kömür yataklarına sahip bir bölgedir. Çalışmanın yukarıda bulunan İkinci kısmında Saarland'ın yeraltı kaynaklarına ait bilgiler mevcuttur. Endüstri devrimi ile demir ve çelik üretimi yine Saarland'ın önemli bir ekonomik kaynağını oluşturmaktadır (UNECE,2019). Kartpostalın arka planında yer alan maden işletmesi ve kömür madeni bacaları Saarland'ı simgelemektedir. Bu açıdan kartpostalda gülen erkek fotoğrafı da Saarland'lı bir erkeği temsil etmektedir. Kartpostaldaki yazılardan kartpostalın referandumdan sonra hazırlatıldığı anlaşılmaktadır. İstem işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda referandum sonucunda Saarland'ın geleceğinin Almanya ile olmasının maden çalışanına mutluluk getireceği düşüncesi ön plana çıkarılmaktadır. Propaganda mesajında Saarland halkının büyük bir çoğunun Almanya'ya katılma kararı aldığı vurgulanmakta ve Saarland'ın Almanya'ya katılmasıyla Saarland halkının hem mutlu hem de özgür olacağına yönelik algı meydana getirilmektedir.

Tablo 8. Almanya Konulu Propaganda Kartpostalı

Anlatımsallık İşlevi	Gülen bir erkek, fonda kömür madeni bacaları
Temsil İşlevi	Saarland halkının referandum sonucundan memnun olduğu
İstem İşlevi	Referandum sonucunda Saarland'ın özgürleşeceği düşüncesi

Kartal Konulu Propaganda Kartpostalı

Kartal konulu propaganda kartpostalı, anlatımsallık işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda ayağında kırılmış zincir bulunan, uçmakta olan bir kartalın resmedildiği görülmektedir. Kartpostalın arka planında da çeşitli yapıları andıran silüetlere yer verilmektedir. Kartpostalda *Frei ist die Saar!* (Saar, özgürdür!) yazısı bulunmaktadır.

Resim 9. Kartal Konulu Propaganda Kartpostalı

(https://hv-lebach.de/Bilder/Saarabstimmung_1935/ipage00071.htm)

"Saar özgür!". Kutlama kartı.1934 yılı.

Temsil işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda Almanya'nın Saarland'a hakim olduğu düşüncesinin ön plana çıkarıldığı ortaya çıkmaktadır. Kartpostaldaki yazılar üzerinden arka plandaki çeşitli yapıları andıran silüetlerin, Saarland'ı temsil ettiğine yönelik algı oluşmakta, kartpostalın arkasında ise Saar için Kutlama kartı yazmaktadır. Ayrıca yine arka yüzde Nazi sembolü gamalı haç'ı pençeleri arasında tutmuş ve iki kanadı yanlara açık tek başlı kartal orta ölçekte yazıların altına basılmıştır. Kartalın ayağında kırık zincirin bulunmasıyla Saarland'ın Almanya ile özgürleşeceği mesajı verilmektedir. İstem işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda referandum sonucunda Saarland'ın özgürleşeceği düşüncesi ön plana çıkarılmaktadır.

Tablo 9. Kartal Konulu Propaganda Kartpostalı

Anlatımsallık İşlevi	Kartal
Temsil İşlevi	Almanya'nın Saarland'ın zincirlerini kırdığı düşüncesi
İstem İşlevi	Referandum sonucunda Saarland'ın özgürleşeceği düşüncesi

Zincir Konulu Propaganda Kartpostalı

Zincir konulu propaganda kartpostalı, anlatımsallık işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda bir yapı ve yapının üstünde Nazi Almanya'sının ve Alman İmparatorluğu'nun bayrağını andıran farklı bir bayrağın resmedildiği görülmektedir. Kartpostalda yapının arkasında gamalı haç resmedilmektedir. Kartpostaldaki gamalı haçın çevresinde *Die Saar ist frei. 1935. Vorüber die Knechtschaft* (Saar özgürdür. 1935. Esaret bitti) yazısı bulunmaktadır. Gamalı haçın üstünde kartal ve kartalın çevresinde de Alman İmparatorluğu'nun bayrağını andıran bir bayrak yer almaktadır. Yapının önünde ise kırılmış bir zincir bulunmaktadır. Kartpostalın arka planında ise maden işletmeleri yer almaktadır.

Resim 10. Zincir Konulu Propaganda Kartpostalı

https://hv-lebach.de/Bilder/Saarabstimmung_1935/ipage00069.htm

Temsil işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda statükonun esaret olarak değerlendirildiği ortaya çıkmaktadır. Kartpostaldaki yapı ve arka planda bulunan maden işletmeleri, Saarland'ı; kartal ise Almanya'yı temsil etmektedir (Bie, 2016). Yeniden birleşmeyi sembolize eder. Kutsal veya tarihi bir yapıya benzetilen kulenin arkasında yer alan gamalı haç, Nazileri ve Nazizm ideolojisini simgelemektedir. Yapının üzerindeki bayraklar, Saarland'ın Almanya'ya katıldığı mesajını vermektedir. Bu şekilde Saarland'ın Almanya'ya katılmasıyla Saarland'da da Nazilerin ve Nazizm ideolojisinin hakim olacağı aktarılmaktadır. Yapının önündeki kırık zincir ise Saarland'da statükonun son bulduğu algısını oluşturmaktadır. İstem işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda Alman diasporasının aldığı

kararın Saarland'ı özgürleştirdiği düşüncesi ön plana çıkarılmaktadır. Bu şekilde Saarland'ın Almanya'nın idaresinde daha huzurlu olacağı algısı meydana getirilmektedir.

Tablo 10. Zincir Konulu Propaganda Kartpostalı

Anlatımsallık İşlevi	Zincir, kartal, gamalı haç
Temsil İşlevi	Statükonun esaret olarak değerlendirilmesi
İstem İşlevi	Alman diasporasının aldığı kararın Saarland'ı özgürleştirdiği düşüncesi

Statüko Konulu Propaganda Kartpostalı

Statüko konulu propaganda kartpostalı, anlatımsallık işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda Saarland haritasından bir trenin içinde yolcularıyla ayrılmakta olduğunun resmedildiği görülmektedir. Kartpostalda Saarland haritasının üstünde Nazi Almanya'sının bayrakları ve kömür maden işletmeleri yer almaktadır. Trenin makinisti, Almanya Komünist Partisi başkanı Fritz Pfördt, şapkasında orak ve çekiç olarak resmedilmiştir. Arkasındaki vagona ayakta duran kişi, Almanya Sosyal Demokrat parti başkanı Max Braun'dur. Braun'un arkasındaki vagona oturan kişi ise Hıristiyan Halk Partisi başkanı Johannes Hoffmann'dır. Her üç parti lideri Milletler Cemiyeti kararlarını kabul ettiklerini ve Saarland'ın Milletler Cemiyeti tarafından yönetilmesine tepki vermedikleri için bu kartpostalda karikatürize edilerek sunulmuştur.

Resim 11. Statüko Konulu Propaganda Kartpostalı

(https://hv-lebach.de/Bilder/Saarabstimmung_1935/ipage00088.htm)

Temsil işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda statüko destekçisi olarak tanımladığı Almanya'nın üç parti liderini trenle bölge dışına gönderiyordu. Saarland'ı terk ettiği mesajı verilmektedir. Kartpostaldaki görsel kodlar üzerinden kartpostalın referandumdan sonra hazırlatıldığına

yönelik algı oluşmaktadır. Kartpostalda Saarland haritasının üzerinde Nazi Almanya'sının bayraklarının olması, Saarland'ın Almanya'ya katıldığı mesajını vermektedir. Saarland'dan trenle ayrılan üç Alman siyasinin statükoyu destekleyenler olarak işaret edilmiştir. İstem işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda Saarland'da muhaliflerin kalmadığı mesajı verilmektedir. Kartpostalda Nazilerin referandum sonucuyla siyasi rakiplerine karşı başarı kazandığı algısı oluşmaktadır.

Tablo 11. Statüko Konulu Propaganda Kartpostalı

Anlatımsallık İşlevi	Tren içerisinde bulunan insanlar
Temsil İşlevi	Statüko destekçisi Alman siyasilere Saarland'ı terk etmesi
İstem İşlevi	Saarland'da Nazilere muhaliflerin kalmadığı

Toprak Konulu Propaganda Kartpostalı

Toprak konulu propaganda kartpostalı, anlatımsallık işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda elinde çekiç bulunan bir erkeğin resmedildiği görülmektedir. Erkeğin önünde bir taş sütun bulunmakta ve taş sütunun üzerinde ise *Dies Land bleibt Deutsch Saar-gebiet* (Bu ülke Alman Saar bölgesi olmaya devam ediyor) yazısı yer almaktadır. Kartpostalın üstünde *Volksabstimmung im Saargebiet 13.1.1935* (Saar bölgesinde referandum 13.1.1935), altında ise *Saarvolk, heut hast du vor aller Welt bekannt, Dass immer deutsch hier Volk und Land!* (Saar halkı, bugün buranın her zaman Alman halkının ve ülkesinin olduğunu tüm dünyaya duyurdunuz!) yazısı bulunmaktadır.

Resim 12. Toprak Konulu Propaganda Kartpostalı

https://hv-lebach.de/Bilder/Saarabstimmung_1935/ipage00048.htm

Temsil işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda Saarland'ın Almanya'ya katıldığı mesajının verildiği ortaya çıkmaktadır. Kartpostaldaki yazılı kodlardan, kartpostalın referandumdan sonra hazırlandığı anlaşılmaktadır. Kartpostalda elinde çekiç olan erkek görselinin taş sütuna yazdığı yazılarla, Saarland halkının Saarland'ın Almanya'ya katılması

yönünde karar almasına atıfta bulunmaktadır. İstem işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda referandum sonucunun Saarland'ın Alman olduğu mesajını verdiği ileri sürülmektedir. Propaganda mesajında Saarland'ın Almanya'ya katılmasıyla Saarland'ın bir Alman toprağı olduğunun vurgulandığı ifade edilmektedir.

Tablo 12. Toprak Konulu Propaganda Kartpostalı

Anlatımsallık İşlevi	Elinde çekiç tutan bir adam ve taş üzerinde yazılar
Temsil İşlevi	Saarland'ın Almanya'ya katılması
İstem İşlevi	Referandum sonucunun Saarland'ın Alman olduğu mesajını verdiği

El Konulu Propaganda Kartpostalı

El konulu propaganda kartpostalı, anlatımsallık işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda beyaz bir kıyafet içerisinde sağ elini uzatmış bir erkek görseline yer verildiği görülmektedir. Kartpostalın altında *1935-Saarabstimmung! Wir an der Saar halten die Treue- Wir stehen für Ehre und Vaterland. Denkst auch Du an uns?* (1935 Saar oylaması! Saar olarak sadık kalıyoruz. Onur ve vatan için varız. Bizi de düşünüyor musun?) yazısı bulunmaktadır.

Resim 13. El Konulu Propaganda Kartpostalı

https://hv-lebach.de/Bilder/Saarabstimmung_1935/ipage00049.htm

Temsil işlevi üzerinden incelendiğinde kartpostalda Saarland'daki Alman diasporasının Almanya'ya katılımı desteklemesi gerektiği mesajının verildiği ortaya çıkmaktadır. Kartpostaldaki yazılardan beyaz kıyafetler içerisindeki kişinin, Saarland'lı bir erkek olduğu ve Saarland'lılara seslendiği algısı oluşmaktadır. Kendisinin Saarland'ın Almanya'ya katılımını destekleyeceği ve diğer Saarland'lıların da aynı desteği vermesi gerektiği aktarılmaktadır. Kartpostaldaki kişinin beyaz kıyafet içerisinde olmasıyla masumiyete vurgu yapıldığı ileri sürülebilmektedir. İstem işlevi boyutunda ele alındığında kartpostalda Saarland'lıların, Saarland'ın geleceği için

Almanya'ya katılımı desteklemesi mesajı verilmektedir. Kartpostalda sadakat vurgusu üzerinden Saarland halkının Saarland'ın Almanya'ya katılmasına destek vermesi istenmektedir.

Tablo 13. El Konulu Propaganda Kartpostalı

Anlatımsallık İşlevi	Elini uzatan bir erkek
Temsil İşlevi	Saarland'daki Alman diasporasının Almanya'ya katılımı desteklemesi gerektiği
İstem İşlevi	Saarland'lıların, Saarland'ın geleceği için Almanya'ya katılımı desteklemesi

Sonuç

Uluslararası İlişkiler disiplininin alt çalışma disiplinleri ve diğer sosyal disiplinlerle ortaklaşmasıyla ortaya çıkan bu çalışmada incelenen Nazilerin Almanya'da 30 Ocak 1933 tarihinde iktidara gelişi sonrası, propaganda faaliyetleri süreklilik kazanmış ve sadece Alman ulusu üzerinde değil dünya siyasetinde de çarpıcı etkiler yapmıştır. Çalışmaya konu olan Saarland bölgesi, sahip olduğu sekizyüzbin nüfusu ve kömür madenlerinin işlenmesinde önemli teknik altyapıya sahip bir bölgedir. 1930'ların ikinci yarısından itibaren kömür'den elde edilen demir ve onun çeliğe dönüştürülmesi; dünyada ilk kez çeliğin kolay işlenmesini sağlayan defosforizasyon işlemiyle Nazilerin savunma sanayiindeki üstünlüğüne önemli bir katkıdır. Bu çalışmada kaynakça olarak kullandığım Avrupa Konseyi raporlarından da anlaşılacağı üzere; kömür/ demir/çelik'i kendi bölgesinde üretebilen Saar'ın Almanya'ya dahil olmasından kaygı duyan Avrupa devletleri, Hitler'in Saarland referandumundaki gizli amacının Saar'daki kömür madeni tesisleri ve demir-çelik tesislerinin teknik üstünlüğü olduğunu kaydetmişlerdir. Ancak Saar referandumu öncesi kullanılan propaganda kartpostallarında ekonomik veya teknik amacı gösteren herhangi bir simge, sembol'e rastlanmamıştır. Saarland'daki Alman diasporasının Almanya'yla birleşmesiyle Saarland halkının özgürlüğüne yönelik mesajlar Almanya tarafından hazırlanan kartpostallar üzerinden bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır.

1920 yılında kurulan NSDAP'nin parti tüzüğünde de yer alan Almanya'nın ve Alman ulusunun kutsal varlık olarak tanımını, Birinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'ya çıkarılan savaşın faturası, Almanya'ya ait toprakların Milletler Cemiyetine verilmesi şiddetlendirmiş. Almanya içinde halkın tansiyonunu yükseltmiştir. Saarland referandum propagandasında kullanılan kartal, horoz, gamalı haç, bayrak gibi Alman ve Nazi sembollerinin grafik düzenlemesiyle ilgi çekici görseller haline dönüşmesi organize bir ekibin işin başında olduğunun işaretidir.

Kartpostallarda özgürlüğün dışında vurgu yapılan bir diğer konu ise sadakat olmuştur. Saarland'ın eskiden Alman İmparatorluğu'nun bir parçası

olduğuna atıfta bulunularak, Saarland'ın Alman İmparatorluğu'nun devamı olan Nazi Almanyasıyla birleşmesine yönelik mesaj verilmiştir. Bu aşamada milliyetçi söylemler ön plana çıkarılarak Saarland'ın bir Alman toprağı olduğuna yönelik vurgu yapılmıştır.

Kartpostallarda Almanyaya, kartal, Naziler, gamalı haç, Saarland halkı ise doğrudan insan görselleri üzerinden temsil edilmiştir. Kartpostallardaki kartal görseliyle Saarland'ın Almanyayayla birleşmesine vurgu yapılırken, gamalı haçın ön plana çıkarılmasıyla da Saarland'ın Almanyayayla birleşmesi durumunda Nazilerin ve Nazizm ideolojisinin Saarland'a hâkim olacağı mesajı verilmektedir. Referandum sonucunda Saarland'lıların Almanyaya katılma lehine oy kullanmasıyla Saarland'daki statüko destekçilerinin Saarland'ı terk ettiği aktarılmıştır. Böylece Saar Statü Referandumuyla Nazilerin muhaliflerine karşı başarı kazandığı algısı meydana gelmiştir.

Çalışmanın konusu Saar statü referandumu ve referandum öncesi ve sonrası yapılan Alman propagandasıdır. İnternet aracılığıyla taranan anahtar kelimeler ve akademik dergi topluluklarının web sayfası üzerinden tüm Saar 1935 yılı referandumunu taranmıştır. Çalışmaya konu olarak bütünlüğü açısından sadece onüç adet kartpostal serisi örneklem olarak alınmıştır. Araştırmada dikkat çeken önemli bir özellik, Nazi Almanyasının öznesi ve Almanyaya Şansölyesi olan Hitler'in referandum propagandasında görsel ve simgesel olarak kısıtlı bir yer verilmesidir. Bunun farklı nedenleri olabilir. Almanyanın Alman diasporası için yaptığı ilk propaganda olması bir deneyim eksikliği olarak değerlendirilebilir. Çalışmaya dahil edilen kartpostallardaki bulgular genel olarak ele alındığında Nazilerin, Saarland'daki Alman diasporasını etkilemek için milliyetçi görsel ve yazılı kodları yoğun olarak kullandığı ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada kartpostallarda Nazi Almanyasının bayrağı dışında Saarland'ın geçmişine atıf yapılması için Alman İmparatorluğu'nun da bayrağı kullanılmıştır. Referandum öncesinde Hitler'in özel aracıyla Saarland'a gelişi ve halkı selamlama fotoğrafları mevcuttur. Saarland'da fotoğraf ve grafik çizim olarak afiş ve görsellerde kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular, Nazilerin, 13 Ocak 1935 tarihinde gerçekleşen Saar Statü Referandumuna yönelik propaganda faaliyetini yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır. Gelecek çalışmaların, bir yandan Alman diasporalarını konu alan ve Nazilerin Alman diasporalarına yönelik propagandasının çok yönlü boyutuyla, sosyal bilimlerin çalışma alanı içinde farklı düzeylerde ele alınmasını ve disiplinlerarası yeni araştırma çalışmalarına imkân sağlayacak; diğer yandan devlet olarak Almanyaya ve ideolojileriyle Naziler'den arındırılmış haliyle bu çalışmanın siyasi dünyada var olan herhangi bir etnik kimliğin benzer olası propaganda faaliyetleri üzerinden simülasyon çalışmaları yapmak da mümkündür. Nazi ideolojisi, propaganda ve NSADP'nin temelindeki milli öğeler üzerinden benzeri çalışmalar karşılaştırmalı siyasi yaklaşımlarla tarihsel dönem genişletilerek tekrar çalışılabilir. Günümüz Almanyasında yüksek Germen milliyetçiliği düşüncesine sahip AfD (Alternative für Deutschland- Almanyaya için

Alternatif) partinin siyasi görüşlerinde Almanya ve Propaganda başlığı altında da karşılaştırmalı özgün bir çalışma mümkündür. İdeoloji, savaş, propaganda faaliyetleri ve olası çok boyutlu etkileri, 21.yüzyılda da dünya siyasi gündeminde önemli bir yer tutmaktadır.

Kaynakça / Reference

Abrahamsson, C. (2013). On the Genealogy of Lebensraum. *Geographica Helvetica*, 68(1), 37-44.

Apendiyev, T. A., Abdukadyrov, N. M., & Kubeyev, R. D. (2019). History of German Diaspora in Kazakhstan in the Context of Migration System. *Bull. Georg. Natl. Acad. Sci*, 13(4), 127-134.

Baranowski, S. (2016). Legacies of Lebensraum: German Identity and Multi-Ethnicity. Ed. Manuel Borutta and Jan C. Jansen. In *Vertriebene and PIEDS-NOIRS in Postwar Germany and France* (pp. 35-52). London: Palgrave Macmillan.

Bedjaoui, M.(1994). *The New World Order and the Security Council: Testing the Legality of Its Acts*. Martinus Nijhoff.

Bergen, D. L. (1994). The Nazi Concept of 'Volksdeutsche' and the Exacerbation of Anti-Semitism in Eastern Europe, 1939-45. *Journal of Contemporary History*, 29(4), 569-582.

Bie, Y.(2016). The visual arts influence in Nazi Germany. SHS ICITCE 2 shsconf/20162502022https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2016/03/shsconf_icitce2016_02022.pdf

Blanke, R. (1990). The German Minority in inter-war Poland and German Foreign Policy—Some Reconsiderations. *Journal of Contemporary History*, 25(1), 87-102.

Blood, P. W. (2010). Securing Hitler's Lebensraum: The Luftwaffe and Białowieża Forest, 1942–1944. *Holocaust and Genocide Studies*, 24(2), 247-272.

Callagher, M (2014). *The Saar Plebiscite, 1935*. Archived from the original on 12 February 2018. Retrieved 2 May 2014.

Caplan, Jane (2012). *Hitler Almanyası (1933-1945)*, Çev. İdem Erman, İnkılap Kitabevi, 1.Baskı, İstanbul.

Carlson, C.K.(2016). The Saarland votes to rejoin Germany. *The Deseret News* Jan 14, 2016,

Cordell, K. (2009). Memory, Identity and Poland's German Minority. *German Politics and Society*, 27(4), 1-23.

Cornwall, M. (1992). Dr Edvard Beneš and Czechoslovakia's German Minority, 1918–1943. Ed. John Morison. In *The Czech and Slovak Experience* (pp. 167-202). London: Palgrave Macmillan.

Çankaya, E. (2019). *Siyasal İletişim Dünyada ve Türkiye’de*. İmge Kitabevi. 2019.Ankara

Çetinkaya, G . (2019). İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Nazilerin İktidara Gelişi ve Türk-Alman İlişkileri . *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi* ,1(1),87-97. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbed/issue/48285/594892>

Eldem, E.(2014). *1.Dünya Savaşı’nda İttifak Cephesinde Savaş ve Propaganda* Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi, Vehbi Koç Vakfı.

Erol, E. (2020). Nazi Almanya’sında Yayıncılık, Nazizm İdeolojisinin Yayıdığı Anti-Semitist Söylemlerin İnşası ve Kitapların Propaganda Amaçlı Kullanımı. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(4), 693-722.

Erdoğan, A. (2016). Versay Antlaşması: Almanya’nın Sınırları ve Avrupa için siyasi hükümler. Retrieved from <https://www.tuicakademi.org/versay-antlamasi-almanyenin-sinirlari/>

E. W. (1952). The Saar as an International Problem. *The World Today*,8(7), 299-307. Retrieved August 27, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/40392581>

Facing History and Ourselves. <https://www.facinghistory.org/educator-resources> Erişim Tarihi: 21.08.2021.

Florinsky A. (19234). *The Saar Struggle*. N.Y. Macmillan.

Guiraud, P. (2016). *Göstergebilim*. İmge Kitabevi.

Graafland, P. (2012). Government Policies on the Development Potential of the Bosnian Diaspora in Germany. *The Interdisciplinary Journal of International Studies*, 8, 1-22.

Grabowski, A.& Sante, G.W. (1934). *Die Grundlagen des Saar-kampfes*. Berlin. Heymanns.

Greenwood, H. Powys (1935). Lessons of the Saar. *The Spectator*. Retrieved 21.08.2021.

Grunberger, R.(2014).*The 12-Year Reich: A Social History of Nazi Germany, 1933–1945* . New York: Henry Holt & Com.

Halas, M. (2014). Searching for the Perfect Footnote: Friedrich Ratzel and the Others at the Roots of Lebensraum. *Geopolitics*, 19(1), 1-18.

Hansen, H. H. (2012). Zur politischen Vertretung der deutschen Minderheit in Dänemark nach der Kommunalreform von 2007. *Europäisches Journal für Minderheitenfragen*, 5(3), 181-186.

Henlein, K. (1936). The German Minority in Czechoslovakia. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1931-1939)*, 15(4), 561-572.

Hughes, T.(1935) Saar status referendum, 1935... Rare and Early Newspapers. Retrieved from on 22 08 2021. https://www.rarenewspapers.com/view/638265?list_url=%2Flist%3Flist_results_form

Saar Statü Referandumu: 1935 yılında Nazi Kartpostal Propagandası Üzerine İnceleme

[at%3Dstandard%2525page%3D532%2525per_page%3D30%2525q%255Bsearch_method%255D%3DAI%2BWords%253Frc%253Dblog%2525q%255Btext%255D%3Dneil%2Bsteps%2Bn%2Bmoon%2525sort%3Ditems.id%2525sort_direction%3DASC&imageIst=1](https://www.researchgate.net/publication/35325255per_page%3D30%2525q%255Bsearch_method%255D%3DAI%2BWords%253Frc%253Dblog%2525q%255Btext%255D%3Dneil%2Bsteps%2Bn%2Bmoon%2525sort%3Ditems.id%2525sort_direction%3DASC&imageIst=1)

Jerca, L. (2012). The Beginnings of the Repression against the German Minority in Romania: A Case Study of Transylvanian Saxon Communities, 1945-1949. *Martor. Revue d'Anthropologie du Musée du Paysan Roumain*, (17), 101-115.

Jurek, T. (2020). Physical Education and School Sport of the German Minority in Poland in the Interwar Period of the 20th Century. *Central European Journal of Sport Sciences and Medicine*, 30(2), 25-31.

Kerwin, J. (1932). *The German Reichstag Elections of July 31, 1932. The American Political Science Review*, 26(5), 921-926. doi:10.2307/1947146

Kilicbeyli, E.H.(2004). Yevraaziskaya Geopolitika : Turtsiya i Rassiya (stariye panyatiye, noviye padhodi).str. 274 – 297. *Turtsiya vı XX veke*. Otv.Red. Dr. Yelena İzmailovna Urazova. Nauk Izdatelstva. Maskva.2004

Kosiarski, J. (1992). The German Minority in Poland. *Polish Quarterly of International Affairs*, 1(Issues 1-2), 47-68.

Kotzian, O. (2010). Deutsche Minderheiten in Europa und Landsmannschaften in Deutschland: Ein Vergleich (II). *Europäisches Journal für Minderheitenfragen*, 2(4), 200-211.

Kouli, Y. (2017). The German Minority in Poland between 1945 and 1960: A Key Element of Poland's Postwar Economy. *Region: Regional Studies of Russia, Eastern Europe, and Central Asia*, 6(1), 29-53.

Krantz, D. (2019). The Israeli "Diaspora" in Germany: One of a Kind. *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics, and Culture*, 24(3/4), 137-143.

Kreisslová, S., & Novotný, L. (2018). Between Language Revitalization and Assimilation: On the Language Situation of the German Minority in the Czech Republic. *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*, 12(1), 121-139.

Kruszewski, C. (1940). Germany's Lebensraum. *American Political Science Review*, 34(5), 964-975.

Kugel, A.F. (1936). Allied Plebiscite Activity in the Saar Territory, 1935. *Military Postal History Society*.

Kuechler, Manfred. The NSDAP vote in the Weimarer Republic: an assessment of the state-of-the-Art in view of modern electoral research .SSOAR. <https://doi.org/10.12759/hsr.17.1992.1.22-52>

League of Nations (1934). *Official Journal*. Geneva.

- Lebach (2020). Saarland'da Kullanılan Nazi Almanyası'nın Propaganda Kartpostalları, https://hv-lebach.de/Bilder/Saarabstimmung_1935/index.htm, Erişim Tarihi: 18.01.2021.
- Lumans, V. O. (1982). The Ethnic German Minority of Slovakia and the Third Reich, 1938-45. *Central European History*, 15(3), 266-296.
- MacQueen, N. (ed.)(2011), *The United Nations, Peace Operations and the Cold War*, 2nd ed. Routledge. Doc.1.
- Maier, E. (1970). Die deutsche Minderheit in der Tschechoslowakei. *Der Donaauraum*, 15(1-2), 74-76.
- Manz, S. (2014). *Constructing a German Diaspora: The "Greater German Empire", 1871-1914*. The United Kingdom: Routledge.
- Maxwell, A., & Davis, S. E. (2016). Germanness beyond Germany: Collective Identity in German Diaspora Communities. *German Studies Review*, 39(1), 1-15.
- Mazower, M.(2013). Hitler İmparatorluğu İşgal altındaki Nazi Yönetimi. Alfa Tarih.
- Mentzel, P. (1993). The German Minority in Inter-war Yugoslavia. *Nationalities Papers*, 21(2), 129-143.
- Nelde, P. H. (1984). Deutsche Minderheiten und ihre Sprache in Europa. *Language Problems and Language Planning*, 8(1), 1-20.
- Noakes, J. (2010). Lebensraum: Hitler's Territorial Expansion in the East. *Agora*, 45(3), 33-36.
- Oğuz Bülbül, B.(1986). *Türk dilinde 'yol' kavramının toplumsal dilbilim açısından incelenmesi*. Celal Bayar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Patterson, E. J. (1958). The Saar Referendum. Ed. B. Landheer, W. Horsfall Carter. In *Annuaire Européen/European Yearbook* (pp. 226-242). Dordrecht: Springer.
- Philippi, P. (2009). Zur Erhaltung autochthoner Minderheiten unter Diasporabedingungen am Beispiel der deutschen Minderheit in Rumänien. *Europäisches Journal für Minderheitenfragen*, 2(1), 32-38.
- Pollock, J. (1935). International Affairs: The Saar Plebiscite. *The American Political Science Review*. (2), 275-282. doi:10.2307/1947508
- Prinz, C.(2015). *Die Saarabstimmung 1935*. Deutsches Historisches Museum, Berlin.
- Rachwał, G. (2018). Press of the German Minority in Poland in 1989-2017. *Social Communication*, 4(1), 64-76.
- Ragab, N. J., & Koch, K. (2019). The Palestinian Diaspora in Germany. *Palestine-Israel Journal of Politics, Economics, and Culture*, 24(3/4), 144-154.

Reinhard, R. (1935). Zur Saarabstimmung am 13. Januar 1935. *Geographische Zeitschrift*, 41(2. H), 49-55.

Römhild, R. (1994). Staying or Leaving? Experiences and Expectations of the German Minority in the Former Soviet Union. *Anthropological Journal on European Cultures*, 3(1), 107-121.

Russell, Frank (1951). *The Saar Battleground And Pawn*. (Ed.). Palo Alto, California: Stanford University Press.

Sandler, W. (2012). Here Too Lies Our Lebensraum: Colonial Space as German Space. Ed. Claus-Christian W. Szejnmann and Maiken Umbach. In *Heimat, Region, and Empire* (pp. 148-165). London: Palgrave Macmillan.

Shirer W.L.(2011). *The Rise and Fall of the Third Reich: A History of Nazi Germany* Oct 11, 2011

Scriba, A.(2014). Das NS-Regime. Deutsches Historisches Museum, Berlin

Søndergaard, B., & Byram, M. (1986). Pedagogical Problems and Symbolic Values in the Language Curriculum-the Case of the German Minority in Denmark. *Journal of Multilingual & Multicultural Development*, 7(2-3), 147-167.

Swanson, J. C. (2006). Nation, Volk, Minderheit, Volksgruppe: Die deutsche Minderheit in Ungarn in den Begriffskämpfen der Zwischenkriegsära. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 55(4), 526-547.

Sword, K. (1999). From Ethnic Cleansing to Ethnic Resurgence: The German Minority in Poland, 1945–95. Ed. Roger Bartlett and Karen Schönwälder. In *The German Lands and Eastern Europe* (pp. 238-259). London: Palgrave Macmillan.

Szelényi, B. A. (2007). From Minority to Übermensch: The Social Roots of Ethnic Conflict in the German Diaspora of Hungary, Romania and Slovakia. *Past and Present*, 196(1), 215-251.

Thoene, U. (2014). Weimar Germany's Foreign Policy and the Protection of Minorities: The Case of the German Minority in Poland. *Historia Caribe*, 9(25), 39-70.

Tutsak, A. (2017). Hitler Almanya'sının yayılmacı Politikası ve İkinci Dünya Savaşı (1932-1945) . *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi* ,63)190-208. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/35955/403518>

Tseligka, E. D. (2020). Greek Diaspora in Germany: Church as the Ecclesia's Forerunner and Point of Reference. Ed. Giuseppe Giordan and Siniša Zrinščak. In *Global Eastern Orthodoxy* (pp. 241-258). Cham: Springer.

Uhl, K. (2013). The Ideal of Lebensraum and the Spatial order of Power at German Factories, 1900–45. *European Review of History: Revue europeenne d'histoire*, 20(2), 287-307.

UNECE (2019). The United Nations Economic Commission for Europe. Case Study Saar Region https://unece.org/fileadmin/DAM/energy/images/CMM/CMM_CE/BPG_AMM_Case_Studies/Case_Study_Saar_Region.pdf

Van der Goes van Maters, M. (1953). *The Future Position of The Saar: One Some Historical, Legal and Economic Aspects of the Saar Problem*. Council of Europe Consultative Assembly Fifth Ordinary Session Committee on General Affairs. Fourth Session Parf Rep. Strasbourg.

Vann, E. (1997). An Argument at the Monument Stone: Manipulation of Nationalist Linguistic Ideology in Identity Claims by the German Minority in Poland. *Anthropology of East Europe Review*, 15(1), 13-25.

Vardar, D. (1986). *Bireylerarası İletişim ve İletişim*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Basın Yayın Yüksek Okulu Radyo-TV ABD İstanbul.

Wambaugh, S. (1934). *Plebiscites in the Second World War*. Carnegie Endowment for International Peace. Washington.

Wambaugh, S. (1940). *The Saar Plebiscite, with a Collection of Official Documents*, Technical Adviser and Deputy Member of the Saar Plebiscite Commission. Cambridge Harvard University Press. <https://doi.org/10.1086/ahr/46.3.649>

Weinberg, M. (1998). Schutz der deutschen Minderheit in Polen nach den Weltkriegen. Ein Vergleich unter Berücksichtigung der aktuellen Rechtslage. *VRÜ Verfassung und Recht in Übersee*, 31(3), 416-418.

Wicherkievicz, T. S. (1995). Sociolinguistic Situation of the German Minority in Poland. *Tijdschrift voor Skandinavistiek*, 16(2), 133-143.

Woodruff D. S. (1989) Friedrich Ratzel and the Origins of Lebensraum. *German Studies Review*. Feb., 1980, Vol. 3, No. 1. pp. 51-68 The Johns Hopkins University Press on behalf of the German Studies Association

[itobiad], 2021, 10 (4): 3316-3344

<p>Kur'an Yorumunda Tarihsel Bağlamın Sınırlayıcılığının Problemleri</p> <p>Problems of the Limitation of the Historical Context in the Interpretation of the Qur'an</p> <p>Video Link: https://youtu.be/NiL2xxRnNk8</p>	
<p>Mehmet BAĞÇIVAN</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniv. İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Asst. Prof., Yalova Univ. Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsir</p> <p>mehyaturvan@hotmail.com</p> <p>Orcid ID: 0000-0002-8914-3547</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 01.12.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 18.11.2021
Yayın Tarihi / Published	: 21.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Bağçivan, M. (2021). Kur'an Yorumunda Tarihsel Bağlamın Sınırlayıcılığının Problemleri . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3316-3344 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/834432>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Kur'an Yorumunda Tarihsel Bağlamın Sınırlayıcılığının Problemleri ¹

Öz

Modern dönemde Batı'da ortaya çıkan anlam ve yorum teorilerinde tarihsel bağlamın önem kazanmasına paralel olarak; İslâm dünyasında Kur'an tefsirinin sıhhatini belirlemede iç/metinsel ve dış/tarihsel bağlama riayet, en temel kriterlerden biri haline gelmiştir. Bu anlayışa göre, nâzil olduğu toplumla diyalektik ilişki halinde tedricen teşekkül eden Kur'ân-ı Kerîm, özü itibariyle yazılı bir metin değil "söz"dür. Sözlü metinlerde anlamın önemli bir kısmı; mütekellimin psikolojik hâli, ses tonu, sözün söylendiği ortam, muhatapların epistemik düzeyleri, sosyo-kültürel durumları ve tarihsel şartlar gibi metin dışı unsurlarda bulunmaktadır. Bununla birlikte, tarihsel süreçte Kur'an sanki yazılı bir kitap gibi algılanmış ve âyetler metin merkezli olarak anlaşılıp yorumlanmıştır. O halde, Kur'an'ı doğru anlamak ve yorumlamak için, eldeki bütün tarihsel ve bilimsel verilerden faydalanarak nüzûl dönemi aslına uygun biçimde yeniden kurgulanmalı ve ilk muhatapların âyetlerden ne anladığı nesnel olarak tespit edilmelidir. Zira Kur'an âyetlerinin Allah'ın muradını ifade eden tek nesnel mânası bulunmaktadır ki bu da nüzûl dönemindeki ilk muhatapların âyetten anladığıdır.

Ne var ki günümüzde özellikle akademik çevrelerde Kur'an yorumunda neredeyse müsellemler kabul edilen bu anlayış; teorik-mantıksal temelleri, uygulanabilme imkânı ve tazammunları açısından birçok hata, eksik ve riskler barındırmaktadır. Birincisi, söz konusu yaklaşım Kur'an'ın tarihsel-kültürel bir söz olduğuna ilişkin modern bir kabule dayanmaktadır. İkincisi, elimizde bulunan tarihsel malzemeler hem nicelik hem de nitelik bakımından, Kur'an'ın nüzûl dönemini gerçeğe uygun ve bağlayıcı biçimde yeniden inşa etmek için yeterli değildir. Dolayısıyla bu konuda söylenecek her şeyin sübjektif ve spekülatif niteliği sebebiyle bağlayıcı olması mümkün değildir. Ayrıca unutulmamalıdır ki müphemlik ve çok anlamlılık; Kur'an-Sünnet ile desteklenmiş ve klasik dönemde Kur'an'ın evrenselliği için bir imkân olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Bağlam, Yorum, Bağlayıcılık

¹ Bu makale Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Doktora Programında kabul edilen "Kur'an Yorumunda Bağlamın Sınırlayıcılığı" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Problems of the Limitation of the Historical Context in the Interpretation of the Qur'an

Abstract

As the historical context of a text gains more leverage in the theories of meaning and interpretation in the West during the modern period; so does the internal and external context of the Qur'an when judging the validity and authenticity of a Qur'anic interpretation. According to these theories it is the "saying" that is the essence of the Qur'an. In oral texts the other half of the meaning is found in non-textual elements such as the psychological state of the speaker, the environment spoken in, the epistemic levels of the audience and their social and cultural states. By making use of all historical information, the nuzûl period should be reconstructed which in turn would help determine what the first interlocutors understood from the verses. Since the verses can have only a single interpretation, this should also be the meaning that expresses the will of Allah, which is what the first interlocutors understood from the verse.

However, this understanding, which is accepted as the absolute truth in the interpretation of the Qur'an today; It contains many mistake, deficiencies, and risks in terms of its theoretical foundations, application possibilities and implications. First, this approach is based on the modern understanding that the Qur'an is a historical-cultural saying. Second, the historical material at our disposal is not sufficient, both in terms of quantity and quality, to reconstruct the period of the revelation of the Qur'an in a realistic way. It is not possible for everything to be said on this subject to be certain due to its subjective and speculative nature. It should also be noted that ambiguity and polysemy was supported by the Qur'an-Sunnah and used as an opportunity for the universality of the Qur'an in the classical period.

Keywords: Qur'an, Interpretation, Context, Explanation, Restrictive

Giriş

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm müslümanlar için sadece bilgi verici/informatif bir kitap değil, İslâmî bütün ilim ve kurumların temelini oluşturan inşâî bir metindir. Bu açıdan Kur'an'ın nasıl yorumlanması gerektiği hususu İslâm düşünce tarihi boyunca tartışılmış ve her mezhep/fırka onu kendi Kur'an tasavvuru çerçevesinde anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır.

Bu konuda başını Ehl-i sünnet'in çektiği Kur'an anlayışına bakıldığında onun ezeli, çok boyutlu, anlamları kıyamete kadar tüketilemeyecek ilâhî bir kelâm olarak kabul edildiği görülmektedir (Boyalık, 2007, 73-100). Bu tasavvurun uzantısı olarak vazedilen klasik İslâmî usul, Kur'an'ın yorumlanmasında nüzûl dönemi şartlarını (tarihsel bağlam) dikkate almakla birlikte bu unsurları metnin önüne geçirerek bağlayıcı kılmamış, diğer bir ifadeyle Kur'an'ın anlamını ve Yüce Allah'ın muradını o dönemle sınırlandırmamıştır (Görgün, 2003, 2/70). Nitekim "Sebebin hususiliğine değil lafzın umumiliğine itibar edilir" şeklindeki fıkıh usulü kaidesi (Süyûtî, 1394/1974, 1/110) bu durumu ifade etmektedir. Bu anlayış çerçevesinde özellikle fıkıh ve kelâm ilminin birçok âyetten bağlamlarının dışında hüküm istinbat ettiği ve itikadî konularda bu âyetlerin istidlâl edildiği bilinmektedir. Elbette bu, âyetlerin İslâmî ilimlerde tamamen sınırsız ve keyfî biçimde yorumlandığı anlamına gelmemektedir. Nitekim bu konuda bazı ilkeler belirlenmiş ve çıkarılan anlamın Arap dili kurallarına ve dinin esaslarına aykırı olmama şartı öne sürülmüştür (Molla Fenârî, 1325/1907, s. 5; Kâtib Çelebi, t.y, 1/427/428).

Modern dönemde Batı'da metin yorumlamalarında ve edebiyat eleştirilerinde tarihsel bağlamın önem kazanmasına paralel olarak İslâm dünyasında da Kur'an yorumunda dış bağlamın² esas alınması ve böylece âyetin tek/nesnel anlamının belirlenmesi gerektiği görüşü ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu anlayışa göre Kur'an, nâzil olduğu toplumla diyalektik ilişki sonucu teşekkül etmiş, özü itibarıyla söz/hitap olan bir kelâmdır. Sözlü metinlerde ise anlamın diğer yarısı hatta önemli kısmı; konuşanın ses tonu, muhatabın sosyo-kültürel, psikolojik vb. durumu ve anlayış seviyesi, konuşmanın yapıldığı ortam, tarihsel şartlar gibi söz dışı unsurlarda bulunmaktadır. O halde tefsircinin görevi sebep-i nüzûl ve Mekkî-Medenî rivayetleri, siyer kaynakları, o dönemin tarihini ve kültürünü ele alan kitaplar, arkeolojik veriler başta olmak üzere bütün tarihsel ve bilimsel verilerden faydalanmak suretiyle o dönemi aslına uygun olarak yeniden kurgulamak ve ilgili âyetin ilk muhataplar için ifade ettiği anlamı tespit etmek olmalıdır. Zira bağlamcılara³ göre her âyetin Allah'ın muradını ifade eden bir tek nesnel anlamı bulunmaktadır ki o da ilk muhatapların anladığıdır. Dolayısıyla Kur'an'ı yazılı bir metin olarak tasavvur edip

² Dış bağlam ile bir metnin teşekkül sürecinde mütekellimi ve ilk muhatapları çevreleyen zamansal ve mekânsal şartlar, bir başka deyişle tarihsel bağlam kastedilmektedir.

³ Bağlamcılık ifadesiyle, anlamı belirlemede 'bağlam'ı son merci ve temel ölçüt kabul eden yaklaşım sahipleri kastedilmektedir. Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir ki söz konusu tabir bizzat bu yaklaşımı benimseyenler tarafından kullanılmakta ve bu kimseler kendilerini bağlamcı olarak tavsif etmektedirler. Dolayısıyla bu makaledeki bağlamcı ifadesi herhangi bir pejoratif anlam ihtiva etmemektedir. (Kavramla ilgili olarak bk. Görgün, 2003, 2/66).

metnin izin verdiği bütün anlamları Allah'ın muhtemel muradı olarak gören geleneksel anlayışın bağlam dışı yorumları reddedilmelidir (Öztürk, 2011, s. 21-30; Sülün, 2013, 1/207; Coşkun, 2014, s. 15-18).

Günümüzdeki Kur'an çalışmalarında adeta bir tabu haline gelen "bağlama uygunluk" şartının vakiya uygunluğunun test edilmesi, teorik ve pratik sorunlarının ele alınması son derece önemlidir. Bağlamı ele alan çalışmalar⁴ genel olarak değerlendirildiğinde bu konuda iki temel yaklaşımın mevcut olduğunu söylenebilir. Savunmacı karakterli birinci yaklaşım, "siyak" kelimesini "bağlam/context" ile eşitlemekte ve klasik anlama usulünün zaten bağlamı dikkate aldığını, dolayısıyla bağlam teorisinin "İslâmî" bir teori olduğunu ispat etmeye çalışmaktadır. Buna karşılık Kur'an yorumunda modern dilbilim ve anlama/yorumlama yöntemlerinden faydalanılması gerektiğini savunan ikinci yaklaşım ise özellikle fıkıh ve kelâm disiplinlerinin âyetleri yorumlarken bağlamı ihmal ettiğini savunmakta ve Kur'an yorumunda bağlam teorisinin tatbikini, klasik usulün yol açtığı keyfilik çaresi olarak görmektedir ((Ebû Zeyd, 2014, s. 158; Yüksek, 2016, s. 6). Bu iki zıt yaklaşımın ortak özelliği bağlamı sınırlayıcı bir faktör olarak görme hususundaki zımnî ittifaklarıdır. Bu noktada, makalede savunulan anlayışın bu konudaki çalışmalardan asıl farkı ve özgünlüğü, bağlamı müsellemler bir değer kabul etmek yerine bizzat bağlamın bağlayıcılığını tartışmaya açması ve problemlerini ele almasıdır.

Bu makalede savunulan görüşü netleştirme adına tam burada şu iki hususun net bir şekilde belirtilmesi uygun olacaktır. Birincisi tarihsel bağlama dair verilerin Kur'an âyetlerinin otantik anlamlarına ulaşma noktasında büyük ehemmiyet taşıdığı muhakkaktır. Nitekim klasik tefsir usulü esbâb-ı nüzûl, Mekki-Medenî gibi Kur'an ilimleri vasıtasıyla bu tarihsel bağlama dair malumatı kayıt almış ve Kur'an tefsirinde kullanmıştır. Ne var ki klasik İslâmî ilimlerde âyetler bu tarihsel bağlam tarafından sınırlandırılmamış ve lafzın umumiliği esas alınmıştır. Dolayısıyla burada karşı çıkılan, çağdaş dönemde modern paradigmanın bir

⁴ 1990'lı yıllarla birlikte akademide, özellikle tefsir alanında oldukça popüler bir konu haline gelen "bağlam/siyak" ile ilgili hem Arap dünyasında hem de Türkiye'de çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu konudaki bazı çalışmalar için bk. Ünver, M. (1996). *Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü*. Ankara: Sidre Yayınları; Zenkî, N. (2006). *Nazâriyyetu's-siyâk: Dirâsetun Usûliyyetiün*. Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye; Serinsu, A.N. (2012). *Kur'an ve Bağlam*. İstanbul: Şule Yayınları; Talhî, R. (2013). *Delâletü's-siyâk*. Mekke: Câmîatü Ümmi'l-Kurâ; Güman, O. (2013). *Fıkıh Usulü Literatüründe Siyak*. İstanbul: Gelenek Yayınları; Gökür, N. *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı*. İstanbul: İFAV Yayınları; Coşkun, M. (2014). *Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi*. İstanbul: Fikir Yayınları; Tiyek, F. (2015). *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları; Öz, A. (2016). *Kur'an'ı Anlamada Bağlam*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları; Uzun, N. *Bağlam ve Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları; Yüksek, M. İ. (2016). *Kur'an'ın Anlaşılmasında Bağlam Bilgisi'nin Referansları ve Smurları*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

yansıması olarak savunulan, tarihsel bağlam verileri ışığında tek/gerçek nesnel anlamı belirleme ısrarcılığı ve Allah'ın muradını tahdit etme keyfilidir.

Bu noktada altını çizmemiz gereken diğer husus bu makalede bağlam dışı yorumun meşruiyetine zemin teşkil eden anlayışın, okur merkezli bir yaklaşımla sınırsız anlamaya izin veren postmodern aşırı yorumları kapsamadığıdır. Zira kastettiğimiz bağlam dışı yorum belirli nitelikleri haiz kişilerce muayyen ilkeler çerçevesinde yapılan yorumlardır.⁵

Bu makalenin amacı modern dönemde Batı'da anlam ve yorum konusunda belirleyici bir konuma gelen bağlam bilgisini tefsire taşıyarak, tarihsel bağlam verilerini âyetlerin nesnel tek/gerçek anlamlarına ulaşmada bağlayıcı görmeye dayalı modern tefsir yöntemini eleştirmektir. Bu doğrultuda burada "Kur'an'ı anlama ve yorumlamada bağlamın sınırlayıcılığının" a) teorik-mantıksal bakımdan b) uygulama imkânı bakımından c) tazammunları açısından sorunları ele alınacaktır.

Bağlam Kavramı ve Yoruma Etkisi

Bağlamcılığın problemlerinin ele alınacağı asıl kısma geçmeden önce bağlamın ve bağlamcılığın ne olduğu hususunda kısa bir bilgi vermek ve tarihsel gelişimine değinmek konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

İngilizce "context" kelimesinin karşılığı olarak kullanılan "bağlam" TDK sözlüğünde; "bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda söz konusu birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü" şeklinde açıklanmıştır (Parlatır, Gözaydın, Zülfikar, 1998, 1/196). Arapçada ise bu kavram bazen "siyak-sibak" bazen de sadece "siyak" kelimesiyle karşılanmaktadır. Arapça'da siyak, kök olarak *sevk etmek, uymak, tâbi olmak* (İbn Manzûr, 1414/1993, 10/166-167) sibak ise *öne geçmek* (İbn Manzûr, 1414/1993, 10/151) anlamına gelmektedir. Siyak ve sibak kelimeleri semantik açıdan incelendiğinde söz konusu kelimelerin klasik dönemde asıl olarak metinsel bağlam anlamında kullanıldığı bazen de bu kelimelerin yakın dış bağlam anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla klasik dönem söz konu olduğunda siyak ve sibak kelimelerinin, bağlam teorisinin kastettiği anlamda bağlam/context kavramının tam karşılığı olması mümkün görünmemektedir (Tiyek, 2015, s. 30). Zira bağlamın İngilizce karşılığı olan context, "bir dilsel biçimin önünde ya da ardında bulunan, onunla yakından bir ilişki içinde olan ve anlamının

⁵ Bağlam dışı yorumun meşruiyet ilkeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bu makaleye kaynaklık eden "Kur'an Yorumunda Bağlamın Sınırlayıcılığı" başlıklı doktora tezine müracaat edilebilir.

oluşmasına yardım eden unsurların toplamıdır. Ayrıca, geniş anlamıyla, bir durumu veya olayı çevreleyen olgular ya da gerçekler bütünü" olarak tarif edilmektedir (Çakır, 2003, 2/59). Buna mukabil, çağdaş dönem İslâm dünyasında bağlam teorisiyle ilgili çalışmalarda genellikle context/bağlam ile siyak-sıbak kavramları eşitlenmekte, buradan hareketle de ya klasik usulün bağlamı tamamen ihmal ettiği yahut savunmacı bir yaklaşımla Batı'da ortaya çıkan bağlam teorisinin yeni bir şey olmadığı ve İslâm dünyasında en başından beri uygulandığını savunulmaktadır (Yüksek, 2016, s. 10).

Esasen İngilizcede de başlangıçta "context" in iç bağlam anlamına geldiği görülmektedir (Coşkun, 2014, s. 31). Ancak daha sonra özellikle meşhur antropolog Bronislaw Malinowski'den (ö. 1942) etkilenen (Talhî, 1418/1997, 1/157-159) İngiliz dilbilimci John Rupert Firth (ö. 1960) bağlamın anlamını genişleterek kültürel bağlamı (situation context) da context içine yerleştirmiş (Çakır, 2003, 2/67) ve artık bağlam denildiğinde, kelimelerin öncesi ve sonrasından daha çok; konuşan ve dinleyenin paylaştıkları anlam dünyası, zaman ve mekân gibi dış bağlamsal unsurlar anlaşılır olmuştur (Condon, 2000, s. 137). Dilin canlı ve sürekli gelişen-değişen bir olgu olması hasebiyle kelimelerin anlam değişimine, genişlemeye yahut daralmaya uğraması aslında son derece tabii bir durumdur. Ne var ki özünde dış dinamiklerden kaynaklanan bu değişimin yok sayılıp anakronik ve savunmacı bir tutumla klasik dönemde siyakın tarihsel bağlamı da kuşattığının savunulması (Zenkî, 1427/2006, 36-41), başlı başına sorunlu bir yaklaşım olmasının yanı sıra eski metinlerin anlaşılmasında da büyük problemlere yol açmaktadır (Güman, 2013, 32).

Bağlam konusunda hatırlatılması gereken bir diğer husus bağlam çeşitleridir. Bağlam çeşitli açılardan farklı şekillerde tasnif edilse de en bilinen tasnif iç ve dış bağlam ayrımıdır. İç bağlam kısaca, bir kelime ya da cümlelerin önündeki ve arkasındaki kelime ve cümlelerle irtibatına denmektedir (Demirci, 2006, s. 158). Bilindiği gibi, kelimeler tek başlarına net bir anlam ifade etmezler (Görgün, 2003, 2/67). Zira bütün içindeki bir parçanın tek başına ele alınması anlamı doğrudan etkilemektedir (Tiyek, 2015, s. 33). Örneğin salt "çay" kelimesi anlam açısından belirsizdir. Şöyle ki bununla dere mi, bir bitki mi, onun kurutulmuş yaprağı mı, bu yaprağın demlenmesiyle elde edilen içeceğin mi yoksa yiyecekli toplantının mı kastedildiği ancak bu kelimenin cümle içinde kullanımına, yani metinsel bağlamına bakarak anlaşılabilir. Aynı şekilde, konuşma içinde geçen bir cümle çekilerek üçüncü şahıslara aktarıldığında da konuşanın muradı tam olarak anlaşılabilir hatta genellikle yanlış anlaşılır.

Dış/tarihsel bağlam ise “duruma, konuşucu ve dinleyicinin dil dışı toplumsal, kültürel, ruhsal nitelikli deneyim ve bilgilerine ilişkin verilerin tamamı” olarak tanımlanmaktadır (Vardar, 2007, 31). Buna göre bir sözlü ya da yazılı metnin anlaşılması için metnin dilini bilmek yeterli değildir. Zira metnin anlamı dilden, dilin anlamı da içinde kullanıldığı kültürel yapıdan bağımsız değildir. O halde, bir metnin dolaylı muhataplarının o metni anlamak için metnin teşekkül ettiği ortama yani metin dışı dış/tarihsel bağlama müracaat etmeleri zorunludur (Cündioğlu, 2014a, s. 2-3). Doğru anlama için dış bağlam bilgisinin gerekliliğine dair Türkçe bilen fakat Türkiye tarihini bilmeyen kimsenin *46 Ruh* tabirini duyduğunda her iki kelimeyi de anlamasına rağmen bu terkihi anlayamaması örnek verilebilir (Cündioğlu, 2014a, s. 4). Aynı şekilde, konuya ilgisiz birinin Türkçe bilse dahi mesela *Yeşilçam* kelimesine rastladığında onun Türk sinema endüstrisine verilen bir isim olduğunu anlaması mümkün değildir.

Metnin doğru anlaşılmasında bu “uzak dış bağlam” diyebileceğimiz tarihsel bağlam dışında bir de konuşanın ses tonu, jest-mimikleri, muhatapların durumu ve sözün teşekkül ettiği ortam gibi paralinguistik öğelerin yer aldığı “yakın dış bağlam” bilgisi önem arz etmektedir. Zira bazen yakın dış bağlamsal veriler olmadan da metnin siyak ve sibakına bakarak kastedilen anlam anlaşılabilir de bazen bu mümkün olmamaktadır. Mesela Duhân sûresinde geçen “Tutun onu, cehennemine ortasına sürükleyin. Sonra başının üstüne kaynar su azabından dökün. (Deyin ki) Tat bakalım! Sen güçlüsün, şerefli!” (Duhân 44/47-49) âyetindeki “güçlü” ve “şerefli” sıfatlarının cehennemdeki inkârcılara istihza maksadıyla söylendiği açıktır. Ancak diğer taraftan Kasas sûresinde, zenginliğiyle şımaran Kârûn’a mümin bir grup tarafından edilen nasihatleri hikâyeye eden “Allah’ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah’ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme” (Kasas 28/77) âyetindeki “Dünyadan nasibini unutma” ifadesinden kastedilen anlam tam olarak bilinmemektedir. Zira bu ibare, “Malının hepsini de dağıtma, kendini ve aileni unutma” şeklinde anlaşılmaya müsait olduğu gibi “Bu dünyadan yalnızca kefeninle gideceğini unutma” biçiminde de anlaşılmaya uygundur (Kurtubî, 1384/1964, 13/314).

Daha önce belirtildiği üzere klasik Arap dili ve İslâmî ilimler usulü incelendiğinde metin içi bağlamın *siyak-sibak* bazen de sadece *siyak* terimleriyle ifade edildiği görülmektedir. Her ne kadar Kur’an’ın metinsel bağlamı söz konusu olduğunda genellikle *münâsebâtü'l-âyyât ve's-süver* ilminin Kur’an tefsirinde metinsel/iç bağlamı ele aldığı söylene de (Yüksek,

2016, s. 61) tefsirler üzerinde yaptığımız incelemeler⁶ -Ünver'in de belirttiği üzere (Ünver, 2017, 87)- *münâsebet* teriminin daha çok, edebî güzellik, belagat ve i'câz ile bağlantılı olarak istihdam edildiğini göstermektedir. Kastedilen mânâyı netleştirme ve muhtemel anlamlar arasında tercih söz konusu olduğunda tefsirlerde genellikle siyak kavramı kullanılmaktadır (Ünver, 2017, 87). Tarihsel bağlama gelince klasik Arapçada *hâl/muktezâ-i hâl*, *makâm* ve *karîne* terimleri kullanıldığı bilinmektedir. Ancak bunlar daha çok konuşma anına ve ortamına yönelik, başka bir deyişle yakın dış bağlama ait terimlerdir. Tarihsel metinlerin değerlendirilmesinde ve edebiyat eleştirilerinde "metnin teşekkül ettiği şartların dikkate alınması" modern bir yöntem olması hasebiyle klasik dönemde uzak dış bağlama karşılık gelecek bir kelime bulunmamaktadır. Kur'an ilimleri söz konusu olduğunda ulûmü'l-Kur'an içinde yer alan *Esbâb-ı nüzûl* ve *Mekkî-Medenî*, nüzûl çağına ait tarihsel bağlam verilerini en fazla ihtiva eden ilimlerdir. Dolayısıyla âyetlerin belirlenmesinde tarihsel bağlamı öne çıkaran bağlamcılar Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatını ele alan siyer kitapları yanında bu iki Kur'an ilmine özel anlam atfetmektedir.

Bağlamcılığın Batı'da, İslâm dünyasında ve Türkiye'deki tarihsel gelişimi konusunda ise şunları söylemek mümkündür. XX. yüzyılda Batı'da Saussure ile başlayan modern dilbilimsel çalışmalarda "bağlam" daima önemli bir konumda olmuştur. Bir yanda Jerrold J. Katz (ö. 2002) ve Jerry Alan Fodor (ö. 2017) gibi dilbilimciler anlamın dilin iç bağlamına göre tespitini savunurken diğer taraftan *Londra Okulu* olarak bilinen dilbilimsel yaklaşımın kurucusu John Rupert Firth (ö. 1960), antropolog Malinowski'den (ö. 1942) ödünç aldığı *durum bağlamı* (context of situation) kavramını tarihsel bağlam anlamında kullanmıştır (Vardar, 2007, s. 99; Görgün, 2003, s. 2/67). Bu yaklaşım İslâm dünyasına ise Londra Üniversitesi'nde Firth'in öğrencisi olan Mısırlı İbrâhim Enîs (ö. 1977) ve Temmâm Hassân (ö. 2011) tarafından dilbilim alanında kullanılmak üzere taşınmıştır (Durmuş, 2019, EK-2/596). Anlamda tarihsel bağlamı ve dış unsurları belirleyici kılan söz konusu bağlam teorisi daha sonra Emîn Hûlî (ö. 1966) tarafından tefsirde yeni bir yöntem olarak teklif edilmiştir. Hûlî'nin

⁶ Tespit edebildiğimiz kadarıyla tefsirinde iç bağlam/metin bağlamı anlamında "siyak" terimini kullanan bazı müfessirleri ve tefsirlerini kronolojik olarak şöyle sıralamak mümkündür: Nehhâs'ın *İ'râbü'l-Kur'ân'ı*, Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân'ı*, Begavî'nin *Me'âlimü't-tenzîl'i*, İbn Atıyye'nin *el-Muharrerü'l-vecîz'i*, İbnü'l-Cevzî'nin *Zâdü'l-mesîr'i*, Fahreddîn Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb'ı*, Kurtubî'nin *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'an'ı*; Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl'i*, İbnü'z-Zübeyr Sekaffî'nin *Milâkü't-te'vîl'i*, Ebü'l-Berekât Neseffî'nin *Medârikü't-tenzîl'i*, İbn Cüzey'in *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl'i*, Hâzin'in *Lübâbü't-te'vîl'i*, Ebû Hayyân'ın *el-Bahrü'l-muhî'ti*, Semîn Halebî'nin *ed-Dürrü'l-masûn'u*, İbn Kesîr'in *Tefsîrü'l-Kur'ân'ı*, Bikâî'nin *Nazmü'd-dürer'i*, Ebüssuûd Efendi'nin *İrşâdü'l-'akli's-selîm'i*, İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-beyân'ı*, Âlûsî'nin *Rûhu'l-me'ân'ı*.

bu konudaki görüşleri Türkçeye Mevlüt Güngör tarafından *Kuran Tefsirinde Yeni Bir Metod* adıyla çevrilmiştir. (Bk. Hûlî, E. (1995). *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*. (Çev. Güngör, M.). İstanbul: Kur'an Kitaplığı).

Hûlî'nin ardından ondan etkilenen Nasr Hâmid Ebû Zeyd (ö. 2010) de Kur'an'ın yorumlanmasında kültürel bağlamın ve olgunun önemini vurgulamış ve Kur'an'ın o dönemin kültürünün ürünü olduğunu savunmuştur (Ebû Zeyd, 2013, s. 54-55). Yine bu yaklaşım bağlamında ilk akla gelen isimlerden biri de Kur'an'ın Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatıyla mukayeseli biçimde anlaşılması gerektiğini savunan Faslı düşünür ve felsefeci Âbid Câbirî'dir (ö. 2010). Nitekim o, kaleme aldığı 3 ciltlik *Fehmü'l-Kur'âni'l-Hakim* adlı tefsirinde nüzûl sıralamasını esas almış ve âyetleri sîrete paralel biçimde yorumlamıştır.

Bağlamcılığın Türkiye'deki tarihsel gelişimi ise yakın tarihle yakından irtibatlı bir husustur. Bir taraftan milliyetçilik akımlarının yayılmasına paralel olarak başlayan ve gittikçe sayıları artan Türkçe meâl çalışmaları; diğer taraftan 1960'lı yıllarda geniş dindar çevreler ile hem İlahiyat hem de Diyanet İşleri Başkanlığı arasındaki güven sorunu neticesinde Hasan Bennâ (ö. 1949), Seyyid Kutub (ö. 1966), Mevdûdî (ö. 1979), Ali Şeriatî (ö. 1977) gibi Mısır, Pakistan ve İranlı yazarlardan yapılan tercüme sonucunda Türkiye'de "Kur'an'a dönüş" söylemleri ivme kazanmıştır. Buna 1980'lerden sonra Fazlurrahman (ö. 1988), Muhammed Arkoun (ö. 2010), Âbid Câbirî, Hasan Hanefî gibi akademik kimlikli entelektüellerden ve Ignaz Goldziher (ö. 1921), Richard Bell (ö. 1952), W. Montgomery Watt (ö. 2006) ve Rudi Paret (ö. 1983) gibi oryantalistlerden yapılan tercüme; Kur'an'ı çağdaş telakkiler çerçevesinde yorumlayan modernistler ve her tarihsel ve teknolojik gelişmeyi Kur'an'a dayandırmaya çalışan bilimsel tefsirciler eklenince çok çeşitli Kur'an yaklaşımları oluşmuş, adeta bir anlam/yorum anarşisi yaşanmaya başlamıştır. Çığırından çıkan aşırı yorumlara karşı, Kur'an'ın anlamının nüzûl dönemi şartları ve ilk muhatapların anlayışıyla sınırlı olduğunu savunan bağlamcılık işte bu vasatta ortaya çıkmıştır (Özsoy, 2013, 2/223-239; Gökçır, 2013, 2/196-215). Bağlamcılık bu şekliyle tarihselcilik için de zemin teşkil etmektedir. Nitekim başta Fazlurrahmân olmak üzere Kur'an ahkâmının tarihselliği savunanların temel yöntemi, âyetleri tarihsel bağlamına uygun biçimde, indiği dönemde ilk muhataplar tarafından nasıl anlaşıldığını tespit ederek yorumlamaktır. Dolayısıyla denilebilir ki Kur'an yorumunda tarihsel bağlamın savunan herkes tarihselci olmasa bile tarihselciliği savunanların tümü tarihsel bağlamın sınırlayıcılığını kabul etmektedir.

Bağlamsal Mâlûmatı Bağlayıcı ve Sınırlayıcı Görmenin Problemleri

Kur'an'ı anlama ve yorumlamada bağlam verilerini sınırlayıcı ve bağlayıcı kılmanın sorunlarını irdelemeden önce, bu yaklaşımı savunan bağlamcıların Kur'an yorumunda savundukları yaklaşımı kısaca tekrarlamak gerekmektedir. Buna göre tarihin belli bir döneminde, canlı bir diyalog ortamında, o dönemin tasavvurlarına göre şekillenmiş olan Kur'ân-ı Kerîm aslî formu itibarıyla söz/hitâb niteliğinde bir metindir. Ne var ki bilhassa Hz. Osman (r.a.) dönemindeki istinsah faaliyetinden sonra zamanla Kur'an sanki yazılı bir metinmiş gibi algılanmaya ve yorumlanmaya başlamıştır. Halbuki Kur'an asıl olarak söz/hitâb olduğu için, ilgili âyetin Hz. Peygamber'in davetinin hangi döneminde, hangi tarihsel konjonktürde, ne amaçla nâzil olduğu ve ilk muhataplar tarafından nasıl anlaşıldığı, Kur'an'ın doğru anlaşılması açısından büyük ehemmiyet arz etmektedir (Coşkun, 2014, s. 29-30). Söz konusu anlayışa göre, âyetlerin Allah'ın muradını ifade eden bir tek/nesnel anlamı bulunmaktadır. Bu da âyetlerin ilk muhatapları tarafından anlaşılan mânâdır (Coşkun, 2014, s. 85-86). O halde, dış bağlama dair verilerin bütüncül bir perspektifle ve koordineli olarak değerlendirilmesi suretiyle âyetlerin nesnel anlamları tespit edilmeli ve böylece İslâm düşüncesi tarihi boyunca oluşmuş anlam kargaşası ve ihtilaflar çözüme kavuşturulmalı ve âyetlerin çeşitli amaçlarla istismar edilmesinin önüne geçilmelidir.

Özetle ana hatlarını ifade ettiğimiz bu düşünce her ne kadar ilk bakışta faydalı ve doğru bir yaklaşım gibi görünmekle birlikte hem teorik ve mantıksal hem de uygulama noktasında çeşitli problemler ihtiva etmekte, ayrıca bu yaklaşımın benimsenmesi geleneksel Kur'an tasavvuru açısından birçok tehlikeye kapı aralamaktadır.

Bağlamın Sınırlayıcılığının Teorik Problemleri

Bağlamcılığın teorik temelini basitçe şu mantıksal önermeyle formüle etmek mümkündür.

- Kur'an tarihsel süreçte içinde, bulunduğu toplumla etkileşim halinde teşekkül etmiş ve o toplumun dünya anlayışını dikkate almış sözlü bir hitaptır.
- Sözlü bir hitapta anlamın diğer yarısı; mütekellimin ve muhatabın durumu, sözün söylendiği ortam, tarihsel ve kültürel şartlar gibi söz dışı bağlamsal unsurlarda bulunmaktadır.
- O halde Kur'an âyetlerini doğru yorumlamak için dış bağlamı bilmek ve dikkate almak zorunludur.

Bu önermede düğüm noktası, bağlamcılar tarafından müsellemler bir hakikat gibi sunulan ilk öncüdür. Bu ilk öncülde Kur'an'ın mahiyetiyle alakalı üç husus ön plana çıkmaktadır: a) Kur'an'ın tarihsel (ezeliliğin zıttı) bir metin olması b) Arap ufkunu/kültürü dikkate alması c) Yazılı metin değil söz/hitap olması.

Her mantıksal önerme gibi burada öncüllerden birinin hakikate dayanmadığı ortaya çıkarsa, şüphesiz bu durum çıkarılan sonucun da doğruluğunu etkileyecek ve bağlamın sınırlayıcılık iddiası mantıkî temelden yoksun kalacaktır. Şimdi ilk öncüldeki bu üç kabulü kısaca ele alalım.

Kur'an'ın Tarihsel Kelâm Olduğu Kabulü

Kur'an'ın tarih içinde toplumla diyalektik biçimde teşekkül etmiş sözlü bir metin olduğunu iddia etmek (Öztürk, 2011, s. 12-13; Ebû Zeyd, 2013, s. 53-59) bir anlamda Kur'an'ın sonradan meydana gelen bir metin olduğunu, dolayısıyla aslında "yaratılmış" olduğunu savunmak anlamına gelmektedir ki bu anlayış naslardan beslenen geleneksel Kur'an tasavvuruna aykırıdır. Zira bilindiği gibi Ehl-i sünnet, Kur'an'ın hem lafız hem de manâ olarak Allah'a ait bir metin olduğunu ve Kur'an'ın *levh-i mahfûz*da ezeli olarak bulunduğunu kabul etmektedir (Ebü'l-Muîn Neseî, 2011, 1/463-466). Unutulmamalıdır ki Ehl-i sünnet'in bu anlayışı bizzat Kur'an naslarına dayanmaktadır. İlgili âyetlerden açıkça anlaşıldığı üzere (Vâkı'a 56/77-79; Abese 80/13-16; Burûc 85/21-22). Kur'ân-ı Kerîm Yüce Allah'ın (c.c.) koruması altında olan bir kitapta (levh-i mahfuz) mevcuttu ve oradan Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indirildi (Paçacı, 2013, s. 154). Nitekim Mekke müşriklerinin Kur'an'ın tamamının neden bir seferde indirilmediğini sorgulamaları ve Kur'ân-ı Kerîm'de bu soruya " **لَنْ نُنزِّلَهُ فِيهِ** /Kur'an ile senin kalbini pekiştirmek için" (Furkân 25/32) şeklinde cevap verilmesi bu kabulü desteklemektedir. Zira bu âyetten anlaşıldığına göre Kur'an; tarihsel gelişmelere göre teşekkül eden, nereye varacağı belirsiz bir metin değil, kalplerde daha iyi yerleşmesi için, uygun dönemlerde ve belli sebeplerin ardından tedricen inzâl edilen ezeli bir mesajdır.

Kur'an yorumunda bağlam bilgisini bağlayıcı gören bu yaklaşımın, Batı merkezli anlama ve yorumlama yöntemleri üzerinden yeni bir Kur'an anlama/yorumlama usulü oluşturma adına teklif ettikleri bu anlayışta Kur'ân-ı Kerîm'in müslümanlar için ifade ettiği anlamın ve değerlerin yeterince göz önünde bulundurulmadığı anlaşılmaktadır (Görgün, 2013, s. 41). Zira Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın (c.c.) göklerde ve yerde, gizli- açık ne varsa bildiği (Bakara 2/33; Âl-i İmran 3/29; Mâide 5/97) ; düşen her yapraktan (En'âm 6/59), dışının neye gebe olduğundan (Ra'd 13/8; Lokmân 31/34), neyin hayırlı neyin şerli sonuçlara yol açacağından haberi olduğu

(Ra'd 13/8; Lokmân 31/34); yarın ne olacağı, kimin nerede öleceği, kıyametin ne zaman kopacağı bilgilerinin yalnızca uhdesinde olduğu (Ra'd 13/8; Lokmân 31/34) açıkça ifade edilmektedir. Kıyamet ve sonrasına dair Kur'an'da betimlenen sahneler ve nakledilen diyaloglar Yüce Allah'ın ilminin geçmişi olduğu gibi geleceği de kuşattığını göstermektedir. Böyle bir yaratıcının yine ezeli bir sıfatı olan "kelâm" sıfatının tecellisi niteliğinde olan ve kıyamete kadar yol göstermesi amacıyla insanlara gönderilen ilahî bir mesajın sıradan bir sözlü/yazılı metin gibi değerlendirilmesi, diğer bir deyişle kasd-ı mütekellim belirlenmeye çalışılırken incelenen metinler arasında ontolojik fark gözetilmemesi ve Allah'ın muradının tarihsel bağlamla sınırlandırılması doğru değildir.

Kur'an'ın Tamamen Arap Kültürünü-Ufkunu Yansıttığı Kabulü

Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde Kur'an'ın Arabî niteliğine vurgu yapılması (Nahl 16/103; Fussilet 41/3; Zuhruf 43/3) onun her zaman ve zemine hitap eden evrensel bir kitap olmasına mâni bir durum değildir. Zaten universal bir dil olmadığı için, kutsal metinlerin, nâzil oldukları toplumun dilsel formlarını kullanması son derece doğaldır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "Biz her peygamberi vahiylerimizi kolayca anlatıp açıklayabilmesi için kendi toplumunun diliyle gönderdik" buyrulmaktadır (İbrâhîm 14/4). Aksi takdirde diğer bir âyette de ifade edildiği gibi "Biz bu Kur'an'ı Arapça dışında bir dille vahyetseydik onlar bu defa da 'onun âyetleri neden anlayacağımız dilde değil ki? Vahiy başka dilde, biz ise Arap! Bu nasıl iş?" (Fussilet 41/44) şeklinde haklı bir itiraz söz konusu olabilirdi.

Mesela Kur'an'da birçok âyette deveden bahsedilmektedir. Zira deve Arapların sosyal ve ekonomik hayatları açısından büyük önem taşıyan bir hayvandır. Söz gelimi Kur'an'da kanguru ya da zürafadan bahsedilmesi bu hayvanlara yabancı olan o dönem Arapları için anlamsız olurdu. Nitekim Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) "Deveye bakmazlar mı nasıl yaratılmış" (Gâşiye 88/17) âyetini tefsir ederken burada devenin zikredilmesinin sebebinin bu hayvanın onların gözlerinin önünde bulunması olduğunu belirtmiş ve Araplara görmedikleri fillerden bahsedilmesinin onlarda hayret uyandırmayacağını ifade etmiştir. (Mukâtil, 1423/2002, 4/679). Dolayısıyla yukarıdaki örnek üzerinden söylemek gerekirse Kur'an'da kanguru yahut zürafanın zikredilmesi onu evrensel yapmayacağı gibi, devenin zikredilmesi onu yerel kılan bir unsur değildir. Aynı şekilde mesela Kur'an'da elbisenin sıcaktan koruyucu bir nimet olarak betimlenmesi (Nahl 16/81) bu âyetin sadece sıcak iklimde yaşayan Araplara hitap ettiği (Erdoğan, 2007, s. 16) anlamına gelmez. Zira bu âyetlerin odak noktası ibret almak ve nimete

şükretmektir. O halde bu âyet evrensel olarak dünyanın her yerinde yaşayan insana hitap etmektedir. Söz gelimi atların büyük önem taşıdığı coğrafyada yetişen bir Türk'ün ata bakıp ibret alması yahut soğuk iklimde yaşayan birinin elbisenin soğuktan koruyucu etkisini düşünerek Allah'a şükretmesi gerekir.

İslâm düşünce tarihinde Kur'an'ı anlamada Arap örfü ve ufkuna en belirgin biçimde dikkat çeken isim Şâtıbî'dir (ö. 790/1388). Nitekim o, *Muvafakât* adlı eserinde, nüzûl dönemi Araplarının örf ve âdetlerini bilmenin önemli olduğu bazı âyetleri örnek göstermektedir. Mesela ona göre, "Hac ve umreyi Allah için tamamlayın" (Bakara 2/196) âyetinin "Hac yapın" şeklinde değil de "tamamlayın" şeklinde gelmesinin sebebi Câhiliye dönemi Araplarının hac ve umrenin bazı şîârlarını değiştirmeleri, bazı rükünlerini ise eksik yapmalarıdır. (Şâtıbî, t.y, 4/154). Yine Şâtıbî, Necm sûresindeki "Şüphesiz Şi'râ yıldızının Rabbi O'dur" (Necm 53/49) âyetinde bu yıldıza yemin edilmesini o dönem bazı Arap kabilelerinin bu yıldıza ibadet etmesine bağlamaktadır (Şâtıbî, t.y, 4/155). Klasik dönemde geleneksel anlayışa alternatif bir anlama usulü ortaya koyan Şâtıbî'nin Kur'an'ın asıl anlamını nüzûl dönemi anlayışına hasreden bu yaklaşımı onu modern dönemdeki bağlamcıların en önemli referansı haline getirmiştir. Şâtıbî'nin söz konusu görüşlerinin değerlendirmesine bu yaklaşımı özetledikten sonra tekrar döneceğiz.

Modern dönemde bağlamcılar tarafından savunulan genel anlayışa göre nihayetinde dilsel bir metin olan Kur'an özü itibarıyla kültürün ürünüdür. (Ebû Zeyd, 2013, 53-56). Dolayısıyla Kur'an metni antropoloji, dilbilim, semantik, hermenötik, semiyotik ve sosyal bilimlerin yöntemleriyle incelenmeli ve Kur'an hitabının ilk dönem muhatapları tarafından nasıl anlaşıldığı tespit edilmelidir. Görüldüğü gibi bu anlayışta Kur'an tarihsel-kültürel bir ürün olarak herhangi bir yerel ve tarihsel obje gibi araştırma konusu edilmektedir. Buradaki asıl sorun, evrensel bir metnin anlamının belli bir dönemin anlayışına hasredilmesidir. İnsan ürünü olan bir sanat eserinin dahi evrensel addedilerek sanatçıdan bağımsızlaşması ve sürekli yeni anlamlar üretmesi yadırganmazken; ontolojik olarak diğer metinlerden farklı olan, üstelik Allâmü'l-guyûb olan Allah Teâlâ tarafından kıyamete kadar bütün insanlara rehberlik için gönderilmiş, benzerinin getirilemeyeceğine dair meydan okuyan mu'ciz bir ilâhî kelâma tarhin belli bir döneminde ortaya çıkmış, sadece ilk muhatapların anlayabileceği yerel bir unsur gibi yaklaşılması kanaatimizce sorunlu bir anlayıştır.

Açıkça ifade etmek gerekir ki Kur'an'daki yerel-kültürel nitelikli âyetler dahi yeni anlam ve hükümler çıkarılmaya açık yapıdadır. Şâtıbî'nin verdiği

misaller üzerinden gitmek gerekirse, şüphesiz Kur'an'ın ilk muhatapları söz konusu âyeti okuduklarında hac ve umre ile ilgili süregelen yanlış uygulamaları anlıyorlardı. Ancak bu âyetin medlûlü daha kapsamlı olabilir. Mesela hac ve umre gibi ibadetlerin günümüzde kimi insanlar tarafından gösteriş, dünyevî makam elde etme gibi farklı dünyevî amaçlar doğrultusunda araçsallaştırıldığı düşünülduğünde bu âyetin bugünün insanlarına "Hacçı ve umreyi Allah için yapın" dediği söylenebilir.⁷ Yine Necm sûresinde Şi'râ yıldızından bahsedilmesinde mutlaka o yıldızın Araplar için taşıdığı önemin etkisi bulunmaktadır. Ancak yeryüzünden çıplak gözle görülen en parlak yıldız olan (Sülün, 2010, 39/181) ve Sirius adıyla da bilinen bu yıldız; kendisine Mısır, Yunan, Çin, Roma, Hint, Pers medeniyetlerinde de özel anlamlar ve doğaüstü etkiler atfedilmiş, günümüzde dahi ilgi çekmeyi sürdüren bir gök cisimidir (Holberg, 2007). Dolayısıyla bu âyetin tamamen yerel-kültürel nitelikte olduğu söylenemez.

Nüzûl dönemi Arap geleneklerine vâkif olmanın gerekli olduğu konusunda en sık örnek verilen âyetlerden biri de (Ateş, 2016, 17-22) *İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi insanın davranışdır. Evlere kapılarından girin* âyetidir (Bakara 2/189). Bu âyetin sebab-i nüzûlü olarak nakledilen rivayetlere göre Câhiliye döneminde bazı Araplar hac için ihrama girdiklerinde, eğer o bölgede yaşıyorlarsa evlerine, göçebe iseler çadırlarına kapılardan girmez, delik açıp arkadan yahut merdiven dayayıp çatıdan girerler ve böyle yapmanın sevap olduğuna inanıyorlardı (Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'an", 31; Taberî, 1420/2000, 3/555-560; İbn Kesîr, 1420/1999, 1/522; Zerkeşî, 1376/1957, 1/41). Bu son derece özgül ve kültürel görünen âyetteki "Evlere kapılarından girin" ifadesinden bile -Fahreddîn Râzî'nin de işaret ettiği üzere (Râzî, 1420/1999, 5/286) "Bütün işlerinizi yordamına ve usulüne göre yapın" şeklinde evrensel ilkeler çıkarmak mümkündür.

Yine günümüzde tarihselciler, âyetlerdeki cennet-cehennem tasvirleri, hûrî, yeşil bahçe, nehir, şarap gibi unsurları Kur'an'ın Arapların ihtiyaç, arzu ve korkularını dikkate alması bağlamında yerel nitelikler olarak görmektedirler (Öztürk, 2013, 207-231). Oysa bu tasvirler dikkatle incelendiğinde hepsinin özü itibarıyla evrensel arzu ve korku nesnelere oldukları açıktır. Örneğin kadın, içki, yeşillik, akarsu günümüzde bile dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın her insan için en temel zevk ve eğlence simgeleridir. Benzer şekilde, "güvende olma" ve "korunma" anlamındaki الإيمان/îmân ve التقوى/takvâ kelimelerinin Kur'an'ın en temel kavramlarından olmasını, sosyo-psikolojik bir yaklaşımla, nüzûl döneminin siyasî birlikten ve nizamdan yoksun

⁷ Burada kastımız, hac ve umre ibadetlerini yerine getirirken ticarî faaliyetler vb. yapılması değil bu faaliyetlerin ibadetin önüne geçirilmesidir. Zira Bakara sûresinin 198. âyetinde hac esasında ticaret yapmanın bir sakıncası olmadığı belirtilmektedir.

Araplarının güven ihtiyacına bağlamak mümkündür. Ne var ki güven ihtiyacı tarihsel ve coğrafi şartlara göre bazı farklılıklar gösterse de bütün insanların en temel gereksinimidir. Nitekim meşhur psikolog Abraham Maslow'un (ö. 1970) ortaya koyduğu ihtiyaçlar piramidinde, insanın güvenlik ihtiyacı; yemek ve su gibi temel fizyolojik ihtiyaçlardan hemen sonra gelmektedir. O halde bu ve benzeri kavramların bütün insanların psikolojik ihtiyacına cevap veren, herkese hitap eden kavramlar olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki nüzûl döneminin dinî, sosyokültürel arka planını bilmek âlimler açısından çok önemli ve gereklidir. Zira fakih bu yolla illetler tespit edip kıyas yapmak suretiyle âyetlerin her zaman ve bölgede uygulanabilmesini sağlar. Aynı şekilde müfessir bu husustaki mâlûmattan hareketle yeni bağlantılar kurup ilâhî davet ve irşad yöntemini tespit edebilir. Ancak bağlamcıların yaptığı gibi bu tarihsel-kültürel verileri metnin önüne geçirip anlamın asıl unsurları ve nihaî merci yapmak doğru değildir.

Kur'an'ın "Söz" Olduğu Kabulü

Kur'an yorumunda tarihsel bağlamı belirleyici görenlerin en temel iddialarından biri de Kur'an'ın yazılı bir metin değil söz/hitap olduğu, ancak özellikle mushaf haline getirildikten sonra sanki bir yazılı metinmiş gibi algılandığı ve yorumlandığıdır. Bu konuda özellikle klasik tefsir usulü, Kur'an'ı nüzûl tarihinden kopuk biçimde yazılı bir metin olarak telakki edip onu anlama ve yorumlamada dilbilim ve fıkıh usulüne ait çözümleme tekniklerini kullanmakla eleştirilmektedir (Öztürk, 2013, s. 44).

"Kur'an'ın sözlü bir hitap olduğu" şeklindeki söz-yazı ayırımına dayanan bu sınıflandırma, üzerinde yeterince durulup hesabı verilmemiş bir iddiadır. Aksine, Hz. Peygamber dönemine kadar uzanan tefsir rivayetleri onun ilk dönemden itibaren yazılı bir metin olarak telakki edildiğini net bir biçimde göstermektedir (İbn Âşûr, 1984, 1/94-96). Zaten modern dönem öncesi, Kur'an için sözlü-yazılı şeklinde bir ayırım yapıldığına dair herhangi bir delil bulunmamaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın sözlü bir hitap olduğu, modern dönemde ortaya atılmış ve yeterince sorgulanmadan kabullenilmiş bir tezdur. Nitekim Kur'an'ın söz/hitap olduğunu savunan Özsoy, söz-yazı şeklindeki tasnifin çağdaş bir ayırım olduğunu kabul etmektedir (Özsoy, 2015, s. 77).

Öncelikle ifade etmek gerekir ki bir metnin yazılı ya da sözlü metin olmasıyla o sözün sözlü veya yazılı kültürde ortaya çıkması ayrı şeylerdir. Yine bir metinde konuşma ya da yazı üslubunun hâkim olması söz-yazı

karşıtlığından farklı bir durumdur. Mesela sözlü bir kültürde yazılı bir ürün ortaya çıkabilir ya da deneme türünde olduğu gibi “yazı”da konuşma üslubu; hutbede olduğu gibi “söz”de yazı üslubu baskın olabilir. Bu bağlamda kuşkusuz Kur'an sözlü kültürün egemen olduğu bir topluma (without writing society) nâzil olmuştur (Cündioğlu, 2014b, s. 90-91; Öztürk, 2011, s. 10). Diğer taraftan Kur'an'ın genellikle söz üslubu kullandığı da söylenebilir. Zira hidayet ve vaaz niteliğinin hâkim olduğu bir kitapta yapısında resmiyet ve soğukluk olan yazı üslubu yerine, kalbe ve duygulara hitap eden söz üslubunun öne çıkması son derece doğaldır. Ancak Kur'an'ın aslında söz olduğunu ve yazılı metin şeklinde algılanmasının hata olduğunu iddia etmek hem Kur'an'ın kendisine dair tanımına hem ilk döneme kadar uzanan rivayetlere hem de geleneksel Kur'an tasavvurunu aykırıdır.

Kur'ân-ı Kerîm kendisini ذِكْرٌ/zikr (Hicr 15/6, 9; Nahl 16/44; Enbiya 21/50; Yâsîn 36/69), قَوْلٌ kavî (Müminûn 23/68; Kasas 28/51; Tekvîr 81/19; Târîk 86/13), حَدِيثٌ/ hadîs (Â'râf 7/185; Kehf 18/6; Zümer 39/23; Necm 53/59) gibi “söz”e ait özelliklerle tanımlamakla birlikte kendisini onlarca defa كِتَابٌ/ kitâb olarak da nitelemektedir. O, tamamen sözlü kültürün hâkim olduğu ve yazının küçümsendiği bir topluma inmesine rağmen (Cündioğlu, 2014a, s. 76-79), ilk nâzil olan 'Alak sûresinde dahi yazı vasıtası olan kalemde bahsedilerek “Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir” buyrulmaktadır ('Alak 96/3-4). Hatta bazı rivayetlerde ilk vahyin bir kumaş üzerinde yazılı olarak geldiği nakledilmektedir (Süyûtî, 1394/1974, 1/92). Yine daha önce belirtildiği gibi birçok âyette Kur'an'ın Allah katında yazılı halde bulunduğu ifade edilmektedir (Vâkı'a 56/77-79; Abese 80/11-16). Diğer taraftan Kur'an'daki “O, bir şair sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! Bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz!” âyeti (Hâkka 69/41-42) onu hem şiir hem de kâhinlerin secili sözlerinden oluşan nesirden ayırmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm kendisini diğer metinsel ürünlerden ayrı tutma hususunda o kadar hassastır ki başta kendi ismi olmak üzere her parçasına sûre, âyet, fâsıla gibi Arapların hiç alışık olmadığı ve kullanmadığı adlar vermiştir (Süyûtî, 1394/1974, 1/178; Ebû Zeyd, 2013, s. 202). Kur'an'ın bu kullanım tercihi onun mevcut kültürden farklı bir mahiyet taşıdığını göstermektedir (Ebû Zeyd, 2013, s. 90). Kur'ân-ı Kerîm hem şiirin müzikal etkileyciliğini (Dağdeviren, 2009, 69-88) hem de nesrin serbest tarafını mucizevî şekilde birleştirmiş bir kitaptır (Kutub, 1425/2004, s. 102; Kılıç, 2014, s. 33-35). Dolayısıyla nasıl ki Kur'an biçim ve üslup olarak şiir ya da nesir kalıplarına sığmayacak nitelikteyse aynı şekilde o, söz-yazı biçimlerinden birine hapsolacak yapıda değildir. Esasen bunun en net göstergelerinden biri Kur'an üslubuyla Hz.

Peygamber'in "söz"leri arasındaki bariz farklılıktır (Zerkâ, 1987-1988, s. 303-308).

Sonuç olarak diyebiliriz ki Kur'an-ı Kerim'in hem söz hem de yazının özelliklerini ihtiva eden ikili bir yapısı vardır. O, yol gösterirken ve vaaz ederken samimiyet, sıcaklık ve gönle hitap etme açısından "söz"ün; daha çok akla hitap etmesi, kurallar koyması ve teosantrik dili hasebiyle de "yazı"nın özelliklerini mezcetmiştir.

Kur'an'ın yazılışına dair nakillere bakıldığında onun henüz Mekke dönemindeyken yazıya geçirildiği açıkça anlaşılmaktadır. Gadamer (ö. 2002) sözlü metinlerin yazıya geçirildiği anda kendi özgün bağlamlarından bağımsızlaştığını söylemektedir (Gadamer, 2002, s. 298-299; Coşkun, 2014, s. 131). Dolayısıyla o yazıya geçirildiği andan itibaren tarihsel bağlamından bağımsızlaşarak yeni bir hüviyete kavuşmuştur (Paçacı, 2013, s. 121). Bu yeniden inşanın en önemli delillerinden biri de -İbn Âşûr'un belirttiği üzere- farklı zamanlarda farklı olaylar üzerine nâzil olmuş pasajların mushaf tertibinde, **بِئِنَّ، اِنْفَاء** gibi birbiriyle ilişkili konularda kullanılan atf harfleriyle ve istisna edatlarıyla birbirine bağlanmasıdır (İbn Âşûr, 1984, 1/79-80). Kur'an'daki sûre ve âyetlerin tertibinde kronolojik bir sıranın gözetilmemesi bu bağımsızlaşmanın kontrollü ve bilinçli bir süreç olduğunu göstermektedir. Kur'an'ın sözlü bir hitap olduğunu savunanların öncelikle, Kur'an özü itibarıyla kitap değil söz ise neden kronolojik bir sıraya göre tertip edilmediği sorusuna doyurucu bir cevap vermeleri gerekmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki bağlamcılar Kur'an'ı anlamada tarihsel bağlamın önemine dair iddialarının temelini oluşturan, onun tarihsel-kültürel bir söz/hitâb olduğu şeklindeki kabul sağlam bir temele dayanmamaktadır. Zira Kur'an kendisini söz ve yazı dikotomisi içine hapsetmeyerek her konuda diğer metin türlerinden ayırdığı gibi bu konuda da farklı bir konuma yerleştirmiştir. Dolayısıyla bağlamcılar savunduğu şekliyle Kur'an'ın hitâb/konuşma olduğu ve bu tür sözlü metinlerde anlamın diğer yarısının dış bağlamda bulunduğu şeklindeki anlayış gerçeği yansıtmamaktadır.

Bağlamın Sınırlayıcılığının Uygulama İmkânı Bakımından Problemleri

Daha önce belirtildiği gibi bağlamcılar âyetlerin Allah'ın muradını ifade eden bir tek/nesnel anlamının bulunduğu ve bu nesnel anlamın da ilk muhataplar tarafından anlaşılan mâna olduğunu ileri sürmektedirler (Öztürk, 2011, s. 29; Coşkun, 2014, s. 85-86; Özsoy, 2015, s. 101-104). Dolayısıyla buna göre, dış bağlama dair verilerin bütüncül perspektifle

değerlendirilmesi suretiyle nüzûl dönemi yeniden inşa edilmeli ve bir âyetin nâzil olduğu dönemde nasıl anlaşıldığı objektif biçimde tespit edilmelidir. Böylece anlam kargaşası önlenmiş ve Allah'ın muradına uygun, herkesi bağlayıcı nesnel bir anlam ortaya konulmuş olacaktır.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki nüzûl dönemini aslına uygun biçimde yeniden kurgulamanın tek yolu, bütün sûre ve âyetlerin ne zaman ve nerede indiği bilgisinin tam ve kesin biçimde tespit edilebilmesidir. Aksi halde zayıf rivayetler yahut siyer bilgisine dayalı yer-zaman-kişi-hadise tahminleri üzerine inşa edilecek bir nüzûl ortamının spekülâtif ve sübjektif niteliğe sahip olacağı, dolayısıyla da böyle bir tefsirin bağlayıcı değil zannî ve ictihadî bir yorum mahiyetinde olacağı açıktır. Öyleyse dış bağlama dair bilgilerin niteliğine bakmak gerekmektedir.

Tarihsel bağlama ilişkin mâlûmâtın ekseriyetinin Kur'an ilimleri içerisinde Esbâb-ı Nüzûl ve Mekkî-Medenî konusunda ele alındığını söylemiştik. Ne var ki bu konuda mevcut veriler incelendiğinde bu iki ilmin de Kur'an'ın çok az bir kısmına yönelik net bilgi içerdiği görülmektedir. Mesela hakkında sebep-i nüzûl rivayeti bulunan âyet sayısı ortalama 500 tane olup ki bu toplamda Kur'an'ın %10'undan bile daha az kısmına tekabül etmektedir (Demirci, 1995, 11/360; Serinsu, 2012, s. 68) Mekkî-Medenî sûre ve âyetlere gelince, 114 sûreden 70'inin nerede indiği konusunda ihtilaflar bulunmaktadır (Ünver, 1998, s. 123-165). Kaldı ki bir sûrenin nerede indiği kesin olarak bilinse dahi onun tarihsel bağlamını tespit etmek kolay değildir. Mesela bizzat Âbid Câbirî, Nûh sûresinin Mekke döneminin hangi aşamasında nâzil olduğunu belirlemenin mümkün olmadığını itiraf etmektedir (Câbirî, 2013, s. 352). Dolayısıyla bu konudaki veriler nicelik açısından nüzûl dönemini yeniden kurgulamak için yeterli değildir.

İkinci olarak, bu tarihsel mâlûmata dair eksiklik sadece verilerin azlığı değildir. Zira hem esbâb-ı nüzûl hem de Mekkî-Medenî konusundaki mevcut rivayetleri içinde çok sayıda sıhhat açısından problemlili ve çelişkili nakiller bulunmaktadır. Yine bu rivayetlerin birçoğu senetsiz yahut eksik senetle nakledilmişlerdir (Serinsu, 2012, s. 196-197). Diğer taraftan tarihsel bağlama dair faydalanılabilecek siyer eserleri için de benzer durum geçerlidir. Çünkü bu eserlerde birçok zayıf ve uydurma bilgilerin bulunmasının yanı sıra buralardaki tarihsel veriler yeterli ve belirgin değildir (Derveze, 2011, 1/9-10; Ünver, 1998, s. 45).

Sonuç olarak diyebiliriz ki tarihsel bağlama ilişkin veriler hem kemiyet hem de keyfiyet açısından kusurludur. Bu mâlûmât üzerine yapılacak bir inşa faaliyetinin ve anlamlandırma sürecinin ictihadî/zannî olması kaçınılmazdır.

Bu durumda ise nesnel ve bağlayıcı bir anlamdan söz etmek mümkün değildir.

Kaldı ki bağlamcılığın imkân sorunları burada bitmemektedir. Şöyle ki tarihsel mâlûmâtın eksiksiz ve güvenilir olduğu farz edilse bile yine de herkesçe kabul edilen tek/nesnel anlama ulaşmak mümkün görünmemektedir. Zira burada birçok problem ortaya çıkacaktır. Birincisi nüzûl ortamını kurgularken faydalanılan rivayetler sonuçta râvilerin kişisel bakış açılarını yansıtmış olacaktır. Çünkü nüzûl döneminde bütün muhatapların bir âyetten aynı şeyi anlaması esasen anlamının doğasına aykırıdır. Zira her anlama aslında bir yorumdur. Nitekim aynı kitabı okuyan yahut aynı konuşmayı dinleyenler okuduklarını/dinlediklerini birbirlerinden çok farklı şekilde anlar ve yorumlarlar. Öyle ki fizikçi ve aynı zamanda bilim felsefecisi olan Thomas Kuhn (ö. 1996) doğa bilimlerindeki açıklamaların dahi özünde yorum olduğunu savunmaktadır (Kuhn, 2015, s. 70). O halde, eşzamanlı durumlarda dahi anlama ve yorumlama faaliyeti bu kadar öznel iken, yüzlerce yıl öncesine dair tek/nesnel bir anlama ulaşma gayretinin, uygulama imkânından ne kadar uzak olacağı ortadadır. Nitekim Adrian Akmajian (ö. 1983) ve John Lyons (ö. 2020) bir iletişim bağlamındaki insanların niyetlerini, arzuları, önyargılarını, eğilimlerini ve psikolojilerini nesnel biçimde ölçmenin imkânsız olduğunu söylemektedirler (Çakır, 2003, 2/60).

Diğer taraftan zannîlik sadece râvi açısından değil rivayetleri değerlendirecek müfessir açısından da geçerlidir. Nitekim bağlamcıların tarihsel bağlamı merkeze alarak yaptıkları yorumlar birbiriyle çelişmektedir. Bu konuda birçok örnek vermek mümkün olsa da burada temsil gücü yüksek bir misalle yetinebiliriz. Bilindiği gibi ilk nâzil olan sûrelerden biri olan Müddessir sûresinin başında Yüce Allah Hz. Peygamber'e **وَشَيْبَانَ فَطَهَّرَ** buyurmaktadır. Söz konusu ifadeyi ilk dönem müfessirlerinden Mukâtil b. Süleymân Arapların deyimsel kullanımlarından yola çıkarak "Tövbe ederek günahlarından arın" şeklinde tefsir etmiştir (Mukâtil, 1423/2002, 4/490). Görüldüğü gibi burada Arap kültürü yani bir anlamda tarihsel/kültürel bağlam dikkate alınarak yapılmış bir tefsir söz konusudur. Ancak Âbid Câbirî -Hicri 150. yılda vefat eden Mukâtil b. Süleymân'ın bu süreçten çok önce yaşamış olduğunu gözden kaçırarak- bu anlamın tasavvufun kurumsallaşmasıyla ortaya çıktığını iddia etmiş ve bu âyete "Kıyafetini temizle" anlamı vermiştir. Zira ona göre Hira dağı etrafında çok yürüyen Hz. Peygamber'in üstü başı tozlandığı için bu âyet nâzil olmuştur (Câbirî, 2008, 1/26-28). Açıkça görülmektedir ki binlerce âyet içinde tarihsel bağlamın kesin tespitinin belki de en kolay olduğu kısacık âyette bile nesnel

anlam tespit etmek mümkün olamamaktadır. Kaldı ki alt başlıkta üzerinde durulacağı gibi tek/nesnel anlama ulaşmak ideal bir durum da değildir.

Bağlamın Sınırlayıcılığının Tazammunları Bakımından Problemleri

Bağlamcılığın Kur'an âyetlerinin Allah'ın muradını ifade eden tek/nesnel anlamının bulunduğuna yönelik anlayışları dikkatle analiz edildiğinde çok ciddi riskler ihtiva ettiği görülmektedir. Zira bu yaklaşıma göre çok anlamlılık mâna açısından ihtilaflara ve çatışmalara yol açması nedeniyle yok edilmesi gereken bir kusurdur. Klasik dönemdeki, Arap dili kurallarına ve dinin esaslarına aykırı olmayan bütün mânaları Allah'ın muhtemel muradı olarak gören çok anlamlı/boyutlu Kur'an tasavvurunu (Kâtib Çelebi, t.y, 1/427/428; Molla Fenârî, 1325/1907, s. 5) reddeden söz konusu anlayış, modernizmin ve pozitivizmin temel ilkelerinden biri olan, doğa bilimlerinde olduğu gibi dilde ve sosyal bilimlerde tek kesin hakikati tespit etme anlayışının bir uzantısıdır. Bu anlayışa göre bir metne dair iki yorumdan en az biri yanlıştır (Bauer, 2019, 42-43). Oysa bir metnin taşıdığı müphemlik menfi bir durum değildir. Aksine bu durum ondan sürekli anlam ve yorum üretilebilmesini sağlar. Diğer bir ifadeyle bir metnin çoklu biçimde anlaşılmaya müsait olması metinleri evrensel kılan en önemli unsurdur.

Kur'ân-ı Kerîm de hem son derece esnek bir dil olan Arapça olması hem de nazmı itibarıyla müphemlik barındıran bir yapıdadır. Nitekim teşbih, temsil ve atasözlerinde yer alan deyimsele ifadeler (Tekâsür 102/2; Tebbet 111/4), mercii net olmayan zamirler (Bakara 2/23; Zuhruf 43/61), yemin ifadeleri (Nâziât 79/1-5; Fecr 89/2), kıraat farklılıkları (Tevbe 9/114; İsrâ 17/16), vakf-ibtidâ (Âl-i İmrân 3/7; Mâide 5/20-26) ve müşterek lafızlar (Yûsuf 12/23,42) Kur'an'da anlam zenginliğine sebep olmaktadır. Aynı şekilde bazı âyet ve hadislerde, naslarda müphem bırakılan kimi noktaların netleştirilmesine dair sorulan soruların hoş karşılanmaması (Mâide 5/101; İbn Mâce, "Menâsik", 2; Mukâtil, 1423/2002, 1/508; Taberî, 1420/2000, 11/104; Begavî, 1420/1999, 2/92) bu belirsizliğin istenen bir şey olduğunu, tek anlamlılığın ise makbul görülmediğini göstermektedir. Yine Hz. Peygamber'in bütün âyetleri açıklamayıp tefsir usullerini öğretmekle yetinmesi, esbâb-ı nüzûlün yahut Mekkî-Medenî bilgisinin öğrenilmesi gerektiğine dair bir beyanı olmaması (Zerkeşî, 1376/1957, 1/191-192) bu açıdan değerlendirilebilir. Zira bir metin ne kadar netlik ve kesinlik içerirse sürekli değişim içindeki zamana direnmesi ve evrensel olması o kadar zorlaşır (Bauer, 2019, s. 42-43). Başka bir deyişle müphemlik bir metnin değişen şartlara uyum sağlamasını kolaylaştırmaktadır (Levine, 1985, s. 43).

Çok anlamlılığın ihtilafa ve çatışmaya yol açtığı iddiasına gelince, öncelikle belirtmek gerekir ki insanın olduğu yerde ihtilafın hatta istismarların olması kaçınılmazdır. Nitekim İslâm tarihi boyunca âyetlerin siyasî, mezhebi, kavmî, ticârî ya da şahsi nedenlerle istismar edildiği bir vakıadır. Mesela Hâricîler Hz. Ali'ye isyan ederken âyetleri kullanmışlardır. Yine bazı Emevî hükümdarları kendi tasarruflarını meşrulaştırmak için bazı âyetleri öne sürmüşlerdir (Koç, 2013, 1/43-44). Ancak bunların tamamı Kur'an'ın bağlam dışı yorumu ve te'vili için vazedilen ilkelere aykırı yorumlardır. Dolayısıyla zaten meşrû yorum kapsamına girmezler. Diğer taraftan unutulmamalıdır ki Kur'an'ın tek/nesnel anlamının bulunduğu iddiası çok daha büyük tehlikeleri tazammun etmektedir. Şöyle ki Kur'an'ın tek anlamlı bir metin olarak görülmesinin diğer bütün yorumların yanlış sayılmasına ve bunun çok daha ciddi çatışmalara yol açması kaçınılmazdır. Nitekim kendilerine selefi diyen ama esasında -bağlamcılık gibi- modernizmin ürünü olan radikal hareketlerin âyetleri kendileri gibi anlamayanları nasıl tekfir ettikleri ortadadır.

Bağlamcılığın riskli tazammunlarından bir diğeri bu anlayışın tarihselciliğe zemin oluşturmasıdır. Zira âyetlerin nüzûl dönemi şartlarına göre anlaşılması gerektiği iddiası Kur'an ahkâmının farklı tarihsel ve çevresel düzlemlerde değişebilecek keyfiyette olduğu kabulünü içermektedir (Özsoy, 2013, 2/235). Nitekim başta Ebû Zeyd olmak üzere birçok bağlam savunucusu Kur'an ahkâmının kanun koyma amacı taşımadığını ve durum tespitinden ibaret olduğunu, dolayısıyla naslardaki hükümlerin zamanla değişebileceğini söylemektedir (Ebû Zeyd, 2015, s. 194-195; Yüksek, 2016, s. 124). Yine tarihselcilik denildiğinde ilk akla gelen isimlerden biri olan Fazlurrahman'ın iki aşamalı tefsir yönteminin ilk etabı, bağlamcılığın iddiasına paralel olarak, nüzûl çağına gitmek suretiyle Kur'an'ın o dönem nasıl anlaşıldığını tespit etmekten ibarettir. Hatta denilebilir ki bütün bağlamcılar tarihselci değildir ancak bütün tarihselciler aslında bağlamcıdır.

Bu konuyla da irtibatlı olarak bağlamcılığın tazammun ettiği bir başka sorun, bu yaklaşımın Kur'an-ı Kerim ile tarihî nitelikteki herhangi bir metin arasında ontolojik ve epistemolojik açıdan bir fark görmemesidir. Kur'an'ı sözlü bir hitap olarak görüp anlamının diğer yarısını dış bağlamda görmeleri bir anlamda bu anlayışın tezahürüdür. Bu mânada Kur'an'ın anlama ve yorumlamada gerekli öğeler açısından söz gelimi milattan önce Marcus Antonius'un Roma'da halka yaptığı konuşmadan bir farkı yoktur. Bu anlayışın neticesi olarak bağlamcılar, Batı'da kutsal metinleri anlamak için, o metnin ortaya çıktığı şartları analiz etmek suretiyle yazarı anlamaya çalışan "yazar merkezli" hermenötik yaklaşımı Kur'an'a uygulamakta bir sakınca görmemektedirler (Ebû Zeyd, 2013, s. 33-36; Öztürk, 2013, s. 24-25).

Kur'an'ı anlamada bağlamı belirleyici kılan yaklaşımın tazammun ettiği bir başka iddia anlamın mütemmim cüzü mahiyetindeki tarihsel unsurları ihmal eden ve bağlam dışı yorumları engelleyemeyen mevcut tefsir usulünün yetersiz hatta hatalı olduğudur (Öztürk, 2013, s. 24-25, 45). Bağlamcılara göre klasik tefsir usulünün bu yaklaşımı tefsirde subjektif görüşlere yer verilmesi sonucunu doğurmuş ve böylece ortaya hacim olarak muazzam ancak o hacimle doğru orantılı olmayacak biçimde az fayda içeren bir tefsir külliyati meydana gelmiştir (Öztürk, 2013, s. 43).

Öncelikle belirtmek gerekir ki klasik Kur'an ilimlerinin tarihsel bağlamı göz ardı ettiği şeklindeki iddia doğru değildir. Zira ulûmü'l-Kur'an içerisindeki esbâb-ı nüzûl, Mekkî-Medenî, nâsih-mensûh ilimleri doğrudan tarihsel bağlam ile ilgilidir. Hatta birçok ulûmü'l-Kur'an eserinde çok daha ayrıntılı tarihsel bağlam bilgileri verilmiş, âyet ve sûreler; savaşta-barışta, gece-gündüz, yaz-kış mevsiminde nâzil olanlar şeklinde tasnif edilmiştir (Süyûtî, 1394/1974, 1/73-86).

Bağlamcılar tarafından eleştirilen klasik usul esasen naslara dayalı Ehl-i sünnetin Kur'an tasavvuruna dayanmaktadır. Bu geleneksel anlayışa göre Kur'an kıyamete kadar her döneme hitap eden, anlamları tüketilemez, çok boyutlu, ezeli bir kitaptır. Mesela İbn Abbas Kur'an'ın farklı anlam katmanlarından bahsetmektedir (Zerkeşî, 1376/1957, 2/74; Süyûtî, 1394/1974, 3/8). İbn Abbas'ı (r.a.) Hâricîler'e gönderen Hz. Ali (r.a.) de ona Kur'an'ın çok anlamlı (zû vucûh) olduğunu bu yüzden onlarla Kur'an'dan değil Sünnet'ten delil getirerek tartışmasını tavsiye etmiştir (Süyûtî, 1394/1974, 2/145). Yine Zerkeşî, Kur'an'da yüz farklı şekilde tefsir edilen âyetler bulunduğu dair bir söz naklettikten sonra çıkarılan anlamın Kur'an'a ve Sünnet'e aykırı olmaması kaydıyla bunda âlimler açısından bir sakınca bulunmadığını bilakis gerekli bir durum olduğunu belirtmektedir (Zerkeşî, 1376/1957, 2/150-152). Kur'an'ın çok anlamlılığını savunan isimlerden biri olan Molla Fenârî de (ö. 834/1431) onun anlam katmanlarının sonsuz olduğunu, Kur'an'dan yapılabilecek istinbatların sınırı olmadığını, her okunduğunda yeni anlamların keşfine açık bir kitap olduğunu ifade etmektedir (Boyalık, 2007, 73-100). Bu konuya tefsirinin mukaddimesinde özel bir yer ayıran İbn Âşûr (ö. 1973) terkipsel olarak iki ya da daha fazla anlama gelebilecek âyetlerin lafzî ya da manevî bir engel bulunmadığı takdirde, muhtemel bütün anlamlara hamledilebileceğinde tereddüt olmadığı söylemektedir (İbn Âşûr, 1984, 1/96). İbn Âşûr'un bu yaklaşımı müfessirlerin genel anlayışını yansıtmaktadır.

Son olarak, âyetleri anlamada tarihsel bağlamı belirleyici kılmak zımnen Kur'an'ın mevcut âyet ve sûre tertibini hatalı yahut önemsiz görmek anlamına gelmektedir. Zira daha önce belirtildiği gibi mushaftaki tertip

kronolojik değildir. Nitekim bu yaklaşım sahipleri genellikle Kur'an'ı nüzûl sıralamasına göre tefsir etmeye çalışmaktadırlar. Oysa, en azından âyet tertibi noktasında tevkiî kabul edilen ve üzerinde icmâ bulunan mushaf sıralaması yerine; ilk ve son nâzil olan âyetler konusunda bile tam ittifakın bulunmadığı, sübjektif niteliği daha baskın olan nüzûl sıralamasını esas almak, hele de bunu nesnel anlama ulaşma adına yapmak gerçekten derin bir çelişkidir.

Sonuç

Modern dönemde Batı'da ortaya çıkan anlama ve yorumlama kuramları arasında anlamın belirlenmesinde metin dışı unsurların belirleyici kılındığı Bağlam teorisi İbrâhim Enîs ve Temmâm Hassân gibi dil bilimciler tarafından öncelikle dilbilim alanında kullanılmak üzere İslâm dünyasına taşınmış, daha sonra Emîn Hûlî, Nasr Hâmid Ebû Zeyd, Muhammed Âbid Câbirî gibi isimler tarafından Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında yeni bir metot olarak önerilmiştir.

Buna göre Kur'an'ı Kerîm âyetlerinin Allah'ın muradını ifade eden yalnızca bir anlamı bulunmaktadır. Bu anlam da Kur'an'ın ilk muhatapları tarafından anlaşılan mânadır. Bu anlamı tespit etmenin yolu da her türlü tarihsel malzemeden faydalanarak, özü itibarıyla söz/hitap olan Kur'an'ın nâzil olduğu şartları yeniden kurgulamaktan geçmektedir. Zira sözlü metinlerde anlamın diğer yarısı sözü çevreleyen metin dışı unsurlarda bulunmaktadır. Bağlamcılara göre klasik İslâmî ilimler tarihsel bağlama dair mâlûmata yeterince önem göstermedikleri için Kur'an yorumunda anlam kargaşası meydana gelmiş ve âyetler İslâm tarihi boyunca farklı amaçlarla araçsallaştırılmış ve istismar edilmişlerdir.

Ne var ki bağlamcılık hem mantıksal temeli hem uygulama imkânı hem de tazammunları açısından hatalar, kusurlar hatta riskler barındırmaktadır. Öncelikle bağlamcılığın temelini oluşturan, Kur'an'ın tarihsel-kültürel söz olduğu kabulü, üzerinde düşünülmüş ve hesabı verilmiş bir anlayış değildir. Zira Ehl-i sünnet tarafından temsil edilen geleneksel anlayış Kur'an'ı tarih içinde toplumla diyalektik ilişki içinde teşekkül etmiş bir metin olarak değil kelâm-ı kadîm olarak görmektedir. Ayrıca Kur'an'daki kültürel-yerel gibi görünen âyetler evrensel ilke ve mesaj üretimine açık yapıdadırlar. Diğer taraftan Kur'an'ın aslında söz olduğu şeklindeki müsellemler anlayış hem Kur'an'ın kendi beyanına hem de nüzûl dönemine kadar ulaşan nakillere aykırı çağdaş bir ayırmadır. Zira Kur'an yapı olarak nasıl ki şiir ve nesrin kalıplarına girmiyorsa söz-yazı şeklindeki kategorizasyona da sığmayacak mahiyettedir. Nitekim o, kendisini hem

kaol-zikr gibi söze ait niteliklerle hem de *kitâb* gibi yazılı metne dair ifadelerle tanımlamakta, her ikisinin de özelliklerini barındırmaktadır.

Bağlamcılığın nüzûl dönemini yeniden inşâ etme ve buradan anlamı sınırlayıcı nesnel anlama ulaşma iddiası da uygulama imkânı noktasında birçok problem taşımaktadır. Bağlayıcılığın gerçekleşebilmesi için her şeyden önce bu konudaki mâlûmâtın yeterli ve güvenilir olması zorunludur. Ne var ki tarihsel bağlama ilişkin malzemenin yer aldığı Esbâb-ı nüzûl ve Mekkî-Medenî ilimlerinin verileri nüzûl döneminin aslına uygun olarak kurgulanmasını sağlayacak nicelikte değildir. Ayrıca bu konudaki zaten yetersiz olan rivayetler isnat açısından çok sayıda problem taşımakta ve çelişkiler barındırmaktadır. Tarihsel bağlama ilişkin malzemenin yer aldığı siyer kaynaklarında da vaziyet aynıdır. Dolayısıyla eldeki tarihsel bilgiler Kur'an'ın ilk muhataplarının âyetlerden ne anladıklarını bağlayıcı olacak netlikte tespit etme hususunda hem kemiyet hem de keyfiyet açısından yetersizdir.

Ayrıca bu yaklaşım tazammunları açısından birçok suçlama ve riski ihtiva etmektedir. Şöyle ki Kur'an âyetlerinin Allah'ın muradını ifade eden bir tek nesnel anlamı bulunduğu savunmak herkesin Kur'an'dan kendi anladığını tek hakikat olarak görmesine ve bu şekilde kabul etmeyenleri "sapmış" kabul etmesine yol açacaktır. Şüphesiz bu durum Kur'an'ın çok anlamlı bir metin olarak kabul edilmesinden doğan ihtilaf ve çatışmalardan çok daha tehlikelidir. Kaldı ki nesnel/tek anlam evrensel metinler için ideal bir durum değildir. Zira evrensel metinlerin her zaman ve zeminde anlaşılabilir yorumlanabilmesi onun çok anlamlılığa açık müphem bir yapıda olmasını gerekli kılmaktadır. Nitekim Kur'an metni, müphemliğin baskın olduğu yapısı itibarıyla çok anlamlılığa müsait durumdadır. Anlamda tek hakikat, kesinlik ve netlik arayan bağlamcı yaklaşımda ise modernist-pozitivist etkiler çok barizdir. Diğer taraftan bağlamcılık Kur'an ahkâmının tarihsel olduğunu savunan tarihselcilik düşüncesine zemin teşkil etmektedir. Nitekin tarihselcilerin tamamı aynı zamanda bağlamcıdır.

Bu yaklaşımın tazammun ettiği aslında sarahaten de ifade ettiği diğer suçlama klasik usulün Kur'an yorumunda doğru bir yöntem belirleme noktasında yetersiz hatta hatalı olduğu şeklindedir. Oysa klasik usul tam olarak, Kur'an'ı lafzının ifade ettiği bütün anlamları Yüce Allah'ın muhtemel muradı kabul eden, onu çok anlamlı/boyutlu mucize bir Allah kelâmı gören geleneksel Kur'an tasavvuruna dayanmaktadır. Klasik usul tarihsel bağlama dair verileri hiçbir zaman göz ardı etmemiş ancak onları metnin tamamlayıcı bir parçası olarak görüp belirleyici kılmak suretiyle de nihaî merci kabul

etmemiştir. Kanaatimizce klasik usulün bu yaklaşımı Kur'an yorumunda en doğru yaklaşımdır.

Kaynakça / Reference

- Ateş, A. (2016). Anlam Bütünlüğü Açısından Bakara 189. Âyet ile İlgili Bir Değerlendirme (Evlere Kapılarında Girmenin Hilaller Hakkındaki Soru ile Münasebetine Dair) *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2, s. 9-30.
- Bauer, T. (2019). *Müphemlik Kültürü ve İslâm*, (Çev. Bora, T.), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Begavî (1420/1999). *Me'âlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'an*. (Thk. Abdürezzak el-Mehdî). Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî.
- Boyalık, M. T. (2007). Molla Fenârî'nin Tefsir İlminin Mahiyetine Dair Tartışmasının Tahlili, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 18, 73-100.
- Buhârî (1422/2001). *el-Câmi'u's-sahîh*. (Thk. Züheyr, M.). b.y: Dâru Tûki'n-Necât.
- Câbirî, M. A. (2008). *Fehmü'l-Kur'ani'l-Hakîm et-Tefsîru'l-vâdîh hasebe tertîbi'n-nüzûl*. Mağrib: ed-Dâru'l-Beydâ.
- Câbirî, M. A. (2013). *Kur'an'a Giriş* (Çev. Coşkun, M.), İstanbul: Mana Yayınları.
- Condon, J. C. (2000). *Kelimelerin Büyüklü Dünyası: Anlambilim ve İletişim*. (Çev. Çiftkaya, M.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Coşkun, M. (2014). *Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzûl İlişkisi*, İstanbul: Fikir Yayıncılık.
- Cündioğlu, D. (2014a). *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlam'ın Tarihi*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Cündioğlu, D. (2014b). *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çakır, C. ve Cevizci, A. (Ed.). (2003) *Bağlam, Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul: Etik Yayınları.
- Çelebi, K. (y.y.). *Keşfü'z-zunûn `an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. (Thk. Yaltkaya, M. Ş.). Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî.
- Dağdeviren, A. (2009) Kur'an'ın Fonetik İ'câzı, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 69-88.
- Demirci, M. (1995). Esbâb-ı Nüzûl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demirci, M. (2006). *Konulu Tefsire Giriş*, İstanbul: Ensar Neşriyat.

- Derveze, İ. (2011). *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed* (Çev. Yolcu, M.). İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Durmuş, İ. (2019). *Temâm Hassân, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ebü'l-Muîn Nesefî, (2011). *Tebziratü'l-edille* (Thk. Hâmid İsâ, M.E.), Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyeli't-Türâs.
- Ebü Zeyd, N. H. (2013). *İlahi Hitabın Tabiatı*. (Çev. Maşalı, M.E.). Ankara: OTTO Yayınları.
- Ebü Zeyd, N. H. (2014). *Yenilik Yasaklama ve Yorum*. (Çev. Coşkun, M.). İstanbul: Mana Yayınları.
- Ebü Zeyd, N. H. (2015). *Kutsal Metin Otorite ve Hakikat*. (Çev. Coşkun, M.). İstanbul: Mana Yayınları.
- Erdoğan, M. (2007). *İslam ve Yerellik: Yerelliğin Fıkhî Temellendirmesi Olarak Örf. İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9, 11-24.
- Fenârî, M. (1325/1907). *'Aynü'l-a'yân*, Dersaadet.
- Gadamer, H. G. (2002). *Metin ve Yorum, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler*, (Der. ve çev. Arslan, H.), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Gökkır, N. ve Koç, M. A, Albayrak, İ. (ed.). (2013). *Modern Türkiye'de Kur'an'a Yaklaşımlar, Tefsire Akademik Yaklaşımlar 2*, Ankara: OTTO Yayınları.
- Görgün, T. ve Cevizci, A. (Ed.). (2003) *Bağlamcılık, Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul: Etik Yayınları.
- Görgün, T. (2013). *İlâhî Sözü'nün Gücü: Varlık ve Bilgi Kaynağı Olarak Kur'an*, İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- Güman, O. (2013). *Siyak Kuralının Nassların Yorumuna Etkisi: İbn Dakîkul'-îd Örneği*, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 21, 29-52.
- Holberg, J. B. (2007). *Sirius Brightest Diamond in the Night Sky*, Chichester: Praxis Publishing Ltd.
- Hûlî, E. (1995). *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metot*. (Çev. Güngör, M.). İstanbul: Kur'an Kitaplığı.
- İbn Âşûr, M. T. (1984). *et-Tahrîr ve't-tenvîr mine't-tefsîr*, Tûnus: ed-Dârü't-Tûnusiyye.
- İbn Kesîr (1420/1999). *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Âzîm*. (Thk. Sellâme, S.). Riyâd: Dâru Tayyibe.
- İbn Mâce (y.y.). *es-Sünen*. (Thk. Abdülbâkî, M. F.), b.y: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye.
- İbn Manzûr. (1414/1993). *Lisânü'l-'Arab*, Beyrût: Dâru Sâdır.

- Kılıç, S. (2014). *Kur'an Dildeki Sonsuz Mu'cize*, İstanbul: Ravza Yayınları.
- Koç, M. A, ve Koç, M. A. Albayrak, İ. (ed.). (2013). Tefsirde Keyfiliğin Çaresi: Tefsir Rivayetleri, *Tefsire Akademik Yaklaşımlar 1*, Ankara: OTTO Yayınları.
- Kuhn, T. S. (2015). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. (Çev. Kuyaş, N.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Kurtubî (1384/1964) *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*. (Thk. Bürdûnî, A., Atfîş, İ.). Kâhire: Darü'l-Kütübil-Mısriyye.
- Kutub, S. (1425/2004). *et-Tasvîru'l-fennî fi'l-Kur'an*. Kâhire: Dâru's-Şurûk.
- Levine, D. N. (1985). *The Flight from Ambiguity: Essays in Social and Cultural Theory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mukâtil b. Süleymân (1423/2002). *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. (Thk. Şettâhe M.A.). Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâs.
- Özsoy, Ö. ve Koç, M. A, Albayrak, İ. (ed.). (2013). Türkiye'de Kur'an Hermeneutiği Tartışmaları, *Tefsire Akademik Yaklaşımlar 2*, Ankara: OTTO Yayınları.
- Özsoy, Ö. (2015). *Kur'an ve Tarihsellik Yazıları*, Ankara: OTTO Yayınları.
- Öztürk, M. (2011). *Meal Kültürümüz*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Öztürk, M. (2013). *Kur'an'ı Kendi Tarihinde Okumak: Tefsirde Anakronizme Ret Yazıları*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Paçacı, M. (2013). *Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Parlatır, İ., Gözaydın, N., Zülfikar, H. (1998). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Basımevi.
- Râzî, F. (1420/1999). *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî.
- Serinsu, A. N. (2012). *Kur'an ve Bağlam*, İstanbul: Şule Yayınları.
- Sülün, M. (2010). Şi'râ, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sülün, M. (2013). Tefsir İlmi Açısından Kur'an'ı Kerim'e İşari Yaklaşımlar. *Tefsire Akademik Yaklaşımlar*, Ankara: OTTO Yayınları.
- Süyûtî (1394/1974). *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*. (Thk. Ebü'l-Fadl, M. İ.). b.y: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb.
- Şâtübî (y.y.). *el-Muvafakât*. (Thk. Hasan, M.), b.y: Dâru İbni Affân.
- Taberî (1420/2000). *Câmi'u'l-beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an* (Thk. Şâkir, A. M.). Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.
- Talhî, R. (1418/1997). *Delâletü's-siyâk* (Doktora Tezi). Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, Mekke.

Kur'an Yorumunda Tarihsel Bağlamın Sınırlayıcılığının Problemleri

Tiyek, F. (2015). *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Ünver, M. (1998). *Tefsir Usûlünde Mekkî-Medenî İlmî*. (Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun.

Ünver, M. (Nisan 2017). Tefsirin Temel Bir İlkesi Olarak Siyaka Riayet: Elmalılı Tefsiri Örneği, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 73-120.

Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Yüksek, M. İ. (2016). *Kur'an'ın Anlaşılmasında Bağlam Bilgisi'nin Referansları ve Sınırları*, İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Zenkî, N. K. (1427/2006). *Nazâriyyetu's-siyâk: Dirâsetun Usûliyye*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Zerkâ, M. A. (1987-1988). Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Nebevî Arasında Üslûp Mukayesesi. (Çev. Aşıkkutlu, E.), *Marmara Üniversitesi İFD*, 5-6, 303-308.

Zerkeşi, B. (1376/1957). *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl, İ.). Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye.

<p>Dışsal Şokların Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkisinin Ampirik Analizi</p> <p>Empirical Analysis of the Effect of External Shocks on Turkey's Economic Growth</p> <p>Video Link: https://youtu.be/Jj1yUHKUiyw</p>	
<p>Tuba ŞAHİNOĞLU</p> <p>Dr.Öğr.Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İktisat Fakültesi Asst.Prof., Atatürk University, Faculty of Economics tsahinoglu@atauni.edu.tr Orcid ID:0000-0002-5742-247X</p> <p>Melihat BATU AĞIRKAYA</p> <p>Dr. İğdır Üniversitesi, Bankacılık ve Finans Bölümü Dr. İğdır University, Banking and Finance Department melahatagirkaya@hotmail.com Orcid ID:0000-0002-8703-5622</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 05.05.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 14.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 21.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Şahinoğlu, T. & Batu Ağırkaya, M. (2021). Dışsal Şokların Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkisinin Ampirik Analizi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3345-3368 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/885942>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Dışsal Şokların Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkisinin Ampirik Analizi *

Öz

Küreselleşme kavramının etki alanları içinde özellikle ekonomik boyutu, son yüzyılda dünya ticaretinde önemli gelişme ve büyüme kat ederek göz alıcı bir noktaya gelmiştir. Küreselleşmenin neden olduğu acımasız rekabet makroekonomik istikrarsızlık yaratarak konjonktörel dalgalanmalara neden olmaktadır. Bir ülkenin uluslararası ekonomik ilişkileri nedeniyle diğer ülkelerde ortaya çıkan dışsal şoklar konjonktürel dalgalanmaların kaynakları arasında yer almaktadır. Dalgalanmaların nedenlerine ve kaynaklarına ilişkin mevcut literatürde dışsal şokların yarattığı dengesizlikler genel olarak arz ve talep kaynaklı olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'nin yoğun ticaret ilişkisi içinde olduğu ülkelerden kaynaklanan dışsal arz ve talep şoklarının kısa ve uzun vadeli makroekonomik etkileri iş çevrimleri ve senkronizasyon dikkate alınarak araştırılmış ve Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki olası etkileri ortaya konmuştur. Buna göre Türkiye, ABD, Almanya, İngiltere, Rusya, Çin, İtalya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Irak'ın ilgili değişkenlerinin 1989-2019 dönemine ait verileri zaman serileri, ARDL modeli ve Varyans Ayrıştırma Yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular her bir ülke ve dönem için farklılık göstermektedir. Buna göre tüm modellerde Türkiye'nin kişi başına GSYH'sında meydana gelen değişimin büyük kısmının kendinden kaynaklandığı ve ayrıca sermaye, emek ve petrol fiyatı değişkenlerinin etkisinin daha fazla olduğu dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dışsal Şoklar, İş Çevrimleri, Senkronizasyon, Konjonktörel Dalgalanmalar, Varyans Ayrıştırması

Empirical Analysis of the Effect of External Shocks on Turkey's Economic Growth

Abstract

Within the spheres of influence of the concept of globalization, especially the economic dimension has reached an eye-catching point by means of significant development and growth in world trade in the last century. The

* Bu çalışma, Melahat BATU AĞIRKAYA tarafından Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Ens. İktisat A.D. tamamlanan " Türkiye'nin Önemli Ticaret Ortağı Ülkelerdeki Ekonomik Gelişmelerin Türkiye Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkileri" isimli doktora tezinden türetilmiştir

ruthless competition caused by globalization creates macroeconomic instability and causes cyclical fluctuations. External shocks that occur in other countries due to the international economic relations of a country are among the sources of cyclical fluctuations. In the current literature on the causes and sources of fluctuations, the imbalances created by external shocks are generally considered from two aspects, namely supply and demand. In this study, the short-and long-term macroeconomic effects of exogenous supply and demand shocks originating from the countries where Turkey has an intense trade relationship were investigated by considering business cycle and synchronization, and their possible effects on Turkey's economic growth was revealed. Accordingly, the data of the relevant variables of Turkey, USA, Germany, England, Russia, China, Italy, United Arab Emirates, and Iraq for the period 1989-2019 were analyzed by time series, ARDL model, and Variance Decomposition Method. The findings obtained differ for each country and period. Accordingly, all models in the self-Turkey's per capita due to changes occurring in the majority of GDP and capital, labor and highlights the impact of oil prices is more variable.

Anahtar Kelimeler: External Shocks, Business Cycles, Synchronization, Cyclical Fluctuations, Variance Separation

Giriş

Hükümetler mevcut para ve maliye politikaları ile ülke ekonomilerini etkileme gücüne sahip olurken, uluslararası ekonomik ilişkileri nedeniyle diğer ülkelerde ortaya çıkan iktisadi, sosyal, siyasal ve doğal afetlerden kaynaklı ekonomik dengesizlikler gibi gelişmeleri kontrol etme olanağına sahip değildir. Bu durumda ekonomiler öngörü sağlayamadığından özellikle dışsal şoklar gibi dış etkenlerden kaynaklı konjonktörel dalgalanmalar ortaya çıkmaktadır. Konjonktörel dalgalanmaların nedenlerine ve kaynaklarına ilişkin mevcut literatürde dışsal şokların yarattığı dengesizlikler genellikle arz ve talep kaynaklı olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Dışsal şokların en önemli nedenlerinde biri emtia fiyatlarındaki değişimdir. Üretim açısından en önemli emtialardan biri de petroldür. Arz şoklarının nedenlerinden biri olan petrol fiyatında meydana gelen dalgalanmaların üretim maliyetlerini artırdığı, büyüme ve verimliliği etkilediği görülmektedir. Reel denge etkisi bakımından değerlendirildiğinde ise petrol fiyatlarındaki artış para talebini artırmaktadır. Artan para talebini para otoritesinin karşılayamaması, faiz oranlarını yükselterek ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir (Brown, vd., 2002: s. 8). Konjonktörel dalgalanmalar talep cephesinden incelendiğinde gerek ülke içerisinde gerekse diğer ülkelerde mevcut üretimin yetersizliği ve talebin beklenenden

fazla olması talep şokuna neden olmaktadır. Bu araştırmada, literatür ışığında Türkiye'nin yoğun ticari ilişki içinde olduğu ülkelerden kaynaklanan dışsal arz ve talep şoklarının, Türkiye ekonomik büyümesi üzerindeki iş çevrimleri ve senkronizasyon etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk aşamada 1989-2019 dönemine ait yıllık verilerle uzun dönemli ilişkilerin tespiti için zaman serisi analizi, ARDL yöntemi uygulanmıştır. İkinci aşamada ise dışsal şokları temsilen kullanılan her bir bağımsız değişkenin, birbiri üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla Varyans Ayırıştırması Analizi gerçekleştirilmiştir. Alan yazınında yapılan araştırmada dışsal şok, iş çevrimleri, senkronizasyonun birlikte değerlendirildiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda araştırmanın özgün olması nedeniyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, dışsal şoklar ve konjonktörel dalgalanmalar kavramsal açıdan değerlendirilerek konjonktörel dalgalanmaların nedenlerine ilişkin teorilere değinilmiştir. Bununla birlikte dışsal ekonomik şokların ülke ekonomilerini etkileme kanalları olan para, dış ticaret ve faiz kanallarının dış ticaretteki fonksiyonu ve makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi anlatılmıştır. İkinci bölümde Türkiye dış ticaretinin yıllar içindeki gelişim seyri kronolojik sıra ve makroekonomik göstergeler eşliğinde ithalat, ihracat ve dış ticaret dengesi açısından detaylı bir şekilde incelenmiş ve tablolar aracılığıyla açıklanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin dış ticaretinde en fazla paya sahip olan ABD, Almanya, İngiltere, İtalya, Rusya, Çin, Birleşik Arap Emirlikleri ve Irak'ın dış ticaret yapısı ve Türkiye ile olan ilişkileri incelenmiştir. Üçüncü bölümde, literatürde yer alan dışsal şok, iş çevrimleri ve senkronizasyon konularını ele alan çalışmalar özetlenmiştir. Çalışmada benimsenen ekonometrik yöntemin açıklandığı ve ekonometrik yöntem ile ilgili uygulamanın yer aldığı dördüncü bölümden sonra, elde edilen bulguların değerlendirildiği sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmıştır.

Dışsal Şokların Nedenleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları

Ülkenin uluslararası ekonomik ilişkileri nedeniyle diğer ülkelerde ortaya çıkan iktisadi, siyasi, sosyal olaylar ve doğal afetler dolayısıyla karşılaştığı iktisadi dengesizlikler olarak ifade edilen dışsal şoklar, ülke ekonomilerini para, dış ticaret ve faiz kanalları ile etkilemektedir. Para kanalı, parasal genişleme ve dış ticaret etkisi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Parasal genişleme etkisi; likidite, fiyatlar genel düzeyi, gelir ve enflasyonist beklentiler etkisi şeklinde gerçekleşmektedir. Dış ticaret etkisi ise parasal genişleme ile bağlantılı olarak ilerlemektedir. Şöyleki; yurt içi reel faiz oranları düştüğünde, yerli para değer kaybederken yabancı para ise değer kazanmaktadır (E↑). Böylece iç piyasadaki malların yabancı piyasadaki

mallara oranla ucuzlaşmasına, net ihracatın (NX ↑) artmasına ve toplam çıktı miktarının yükselmesine neden olmaktadır (Y↑). Bu parasal genişleme süreci şematik olarak şöyle ifade edilmektedir: $M \uparrow \Rightarrow ir \downarrow \Rightarrow E \uparrow \Rightarrow NX \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$. Üretimdeki artış ihracatı artırarak her ne kadar döviz gelirlerinde artış sağlasa da, ülkenin üretim girdilerinde dışa bağımlı olması ithalat miktarını artırarak cari açığı ortaya çıkarmakta, dolayısıyla da dışsal şok etkisi yaratmaktadır. Diğer yandan parasal daralmanın yaşandığı ekonomilerde reel faiz oranının yüksek olması, yabancı sermayenin ülkeye girişi ile döviz miktarını artırmaktadır. Artan döviz rezervleri sonucunda ise dövizin değeri düşeceğinden (E↓) yerli para değerlenmektedir. Bu süreç aşağıdaki şekilde şematik olarak ifade edilmektedir: $M \downarrow \Rightarrow ir \uparrow \Rightarrow E \downarrow \Rightarrow NX \downarrow \Rightarrow Y \downarrow$ (Çambazoğlu ve Karaalp, 2012: 54-66). Yerli paranın değer kazanması iç piyasadaki mallarının dış piyasadaki mallara oranla pahalılaşmasına ve sonuç olarak da net ihracatın ve toplam çıktı miktarının azalmasına sebep olmaktadır. Buna paralel olarak üretimde kapasite kullanımının azalması işsizlik, verimlilik kayıpları gibi sıkıntıları ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, üretim miktarının yetersiz olmasıyla ihracatı ve döviz miktarını olumsuz etkilemekte ve cari açığa artışa neden olmaktadır. Buna karşın mal ve hizmet ihracatından elde edilen döviz miktarındaki artış; dış açıkların azalması, kredi notunun yükselmesi ve ülkeye yönelik ılımlı düşüncelerin gelişmesi sayesinde dışardan gelen yatırımları artırmaktadır. Böylelikle ihracatı olumsuz bir şekilde etkileyen döviz kurundaki iniş ve çıkışlar, riski göze almak istemeyenler için daha yüksek maliyete ve kazançlarda belirsizliklere, dolayısıyla da dışsal şoklara neden olduğu için ülke ekonomilerini olumsuz etkilemektedir (Çelik, 2018: s. 187). İthalat cephesinden olaya bakıldığında ise yetersiz sermaye ve gelişmemiş teknoloji gibi nedenlerle gerekli yatırımlar yapılmadığından, ülkeler için ithalat yapma zorunluğu doğmaktadır (Yurdakul, 2014: s. 14). Bununla birlikte üretim için sürekli hammadde ve ara malının dışarıdan ithal edilmesi ulusal sanayi yatırımlarının azalmasına, yurt içi üretim seviyesinin düşmesine, döviz gelirlerinin azalmasına, dış açığa ve kurlarda yükselmeye yol açmaktadır (Konak, 2012: s. 22). Kurlarda meydana gelen bu yükseliş, özellikle de dışa bağımlı olan ekonomilerde üretimde girdi fiyatlarını daha çok artıracığından, bu durum ödemeler dengesinin bozulmasına neden olmakta ve böylelikle reel milli gelir düşmektedir (Yaylalı ve Lebe, 2012: s. 43-68). Sonuç olarak da ortaya çıkan bu tablo dışa bağımlılığı yüksek olan ülkelerde şok etkisi yaratmaktadır.

Dışsal şokların ülkeleri etkileme kanallarından bir diğeri olan faiz etkisi, daha çok yetersiz tasarrufa sahip olan ülkelerde hissedilmektedir. Bu durum ise faizlerin yükseltilmesiyle yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Yüksek faizden kar amaçlayan yabancı yatırımcılar menkul kıymetler piyasasını hareketlendirerek yabancı paranın yerli paraya çevrilmesiyle yerli paraya olan talebi artırmakta, döviz kuru düştüğü içinde yerli para değer kazanmaktadır (Somçağ, 2008: s. 13). Ayrıca faiz artışı firma

ve bankaların karlılığı azalttığı para akışını yavaşlattığı için firmaların borç yükünün artmasına ve kredilerin geri ödenmemesi nedeniyle banka bilançolarının bozulmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte ekonomide beklentilerin olumsuz etkilenmesi ülke parasının değer kaybetmesine dolayısıyla da risk priminin yükselmesine yol açmaktadır (İşcan, 2018: s. 38). Sonuçta da döviz kurlarından kaynaklanan dışsal şok etkisi nedeniyle ülke ekonomisini olumsuz etkilenmektedir.

Faiz enflasyon ilişkisi irdelendiğinde ise merkez bankasının uyguladığı daraltıcı para politikası, faiz oranı ve enflasyonun yükselmesine dolayısıyla da yatırımların azalmasına neden olmaktadır. Kısa vadeli faizlerin yüksekliğinden dolayı ülkeye sermaye girişinin artması, döviz rezervlerini arttırmakta ve yerli paranın değerlenmesini sağlamaktadır. Bunlara ilaveten ülkeler ve firmalar arasında gerçekleşen uluslararası rekabet, yerli paranın değerlenmesine ve artan fiyatlardan dolayı da ihracatın azalması yönünde bir dezavantajın oluşmasına yol açmaktadır. Yine dışa açık bir ekonomide döviz kurundaki dalgalanmadan kaynaklı yüksek fiyat oluşumları, doğrudan yatırımların azalmasına, uluslararası pazar kayıplarına, firmaların üretiminde ve istihdamında daralmaya dolayısıyla da dışsal şoklara zemin hazırlamaktadır (Demir, 2018: s. 35). Sonuç itibarıyla merkez bankasının daraltıcı para politikası uygulaması yatırım ve dayanıklı tüketim mali harcamalarında daralma ve toplam talepte düşüş meydana getirmektedir (Ireland, 2005: s. 3). Genişletici para politikası uygulaması sonucunda faiz oranının düşmesi hâsılanın artmasına ve mal piyasasında talep fazlası oluşmasına neden olmaktadır. Oluşan talep fazlasının karşılanması noktasında, faizin düşük olması yatırımları ve böylelikle talepteki fazla harcamaları artırmaktadır (Ünsal, 2013: s. 236).

Ampirik Literatür

Tarihsel süreçte bütün ekonomiler iç veya dış pek çok nedene bağlı olarak ekonomik çöküşler ve yükselişler yaşamışlardır. Ekonomide gerçekleşen konjonktörel dalgalanmaların en önemli nedeni olan dışsal şokların ülke ekonomisi üzerindeki etkilerinin neler olduğu konusunda çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ampirik literatürde yer alan bu çalışmaların bir kısmı dışsal şokların arz yönünü dikkate alırken; bir kısmı ise talep yönünü incelemiştir. Konu kapsamında sayısız çalışma olması nedeniyle mevcut çalışmalar sınırlandırılarak verilecektir. Duma (2008), Sri Lanka 2003-2007 dönemi için arz ve talep şoklarının etkilerini incelemiştir. Dış şokların toptan eşya satış fiyatlarına etkisinin, tüketici fiyatlarına göre az olduğu ve dolayısıyla da yerel şokların enflasyon üzerinde önemli olduğunu tespit etmiştir. Lee ve Ni (2001), ABD 1959:1-1997:9 dönemi için petrol fiyatı şoklarının çeşitli alanlarda faaliyet gösteren endüstriler üzerindeki arz ve talep etkisini incelemişlerdir. Petrol kullanımının fazla olduğu endüstrilerde

maliyet artışının üretim miktarını azalttığını ve bu durumun dayanıklı tüketim mallarının satın alım kararlarını geciktirdiğini ifade etmişlerdir. Lotfi (2005), 1961-2001 Tunus için dışsal şokun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Ülke ekonomisini etkileyen arz şoklarının büyümeyi olumsuz etkilediğini ve ekonomik dalgalanmaların kaynağı olduğunu ortaya koymuştur. Mork (1989)'un, ABD için yaptığı çalışmasından elde ettiği sonucu destekleyen çalışmalardan biri Gregorio vd., (2007)'in çalışmalarıdır. Bu çalışmalarında 1973-2005 dönemi Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Kore, Japonya, Birleşik Krallık, ABD, Kolombiya, Şili ve İsrail ülkelerindeki şokları incelemiştir. Döviz kurlarındaki hareketliliğin dünya petrol maliyetlerini artırdığını ve petrol fiyatının yüksek olmasının ise ülkelerin enflasyonunu etkilemediğini tespit etmişlerdir. Blecker (2007), Meksika 1979-2007 için dışsal şokların büyüme ve yatırım üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmasında Meksika'nın ekonomik büyümesinde şokların etkili olduğunu tespit etmiştir. Lardic ve Mignon (2006;2008)'de yaptıkları her iki çalışmada da benzer sonuçlar elde etmişlerdir. 2006 yılında yaptıkları çalışmada 1970:1-2003:4 Belçika, Finlandiya, Fransa, İtalya, Norveç, Portekiz, Almanya, İspanya, Avusturya, İngiltere, İsviçre ve İsveç ülkeleri için petrol fiyatları ile GSYH arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Finlandiya, Norveç ve İsveç ülkeleri hariç diğer ülkelerdeki ekonomik faaliyetlerin petrol fiyatlarından kaynaklanan şoklara asimetric olarak tepki verdiğini ve petrol fiyatlarındaki artışın ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilediğini ortaya koymuşlardır. Söz konusu araştırmacıların aynı amaç doğrultusunda 2008'de yaptıkları çalışma ile de benzer sonuçların elde edildiği görülmektedir. 1970:1-2004:3 dönemi ABD, G7 ve Euro Bölgesi ülkeleri için yaptıkları çalışmada da ülke ekonomisinin petrol fiyatlarından olumsuz etkilendiği ve asimetric bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Hammoudeh vd., (2010), ABD 1988:1-2007:10 dönemi için dışsal şokların farklı makroekonomik değişkenleri nasıl etkilediğini incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre petrol fiyatları ile döviz kuru arasında tek yönlü, negatif ve kısa dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Şengül ve Tuncer (2006), Türkiye 1960-2000 dönemi için enerji kullanımı ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü incelemiştir. Ticari enerji ile GSYH arasında iki yönlü bir ilişki tespit edilirken reel enerji fiyatları endeksinden ticari enerji kullanımına doğru ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Bununla birlikte reel enerji fiyatlarının ticari enerji kullanım maliyetini artırarak olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. İpek (2008), Türkiye 1987:1-2005:12 dönemi için petrol fiyatlarında yaşanan şokların makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini incelemiştir. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların ekonomi üzerinde dış ticaret açığı, borçlanma ve iç piyasada daralma gibi birçok olumsuzluğa neden olduğunu ifade etmiştir. Özlale ve Pekkurnaz (2010), Türkiye 1999:9-2008:9 dönemi için petrol fiyat şoklarının cari açık üzerindeki etkisini incelemiştir. Petrolde dışa bağımlılığın cari açığı artırdığı ve petrol şoklarının cari işlemler dengesini

kısa vadede etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Yine Polat ve Sancar (2015), Türkiye 1984-2014 dönemi için petrol fiyatı şoklarının etkisini incelemişlerdir. Petrolde dışa bağımlılığın cari açığı artırdığını ve böylece petrol ithalat fiyatlarını önemli ölçüde etkilediğini vurgulamışlardır. Karras (1996), 18 Avrupa ülkesi 1953-1990 dönemi için parasal şokların üretim düzeyi üzerinde asimetrik etkilerini incelemiştir. Negatif parasal şoklar üretim düzeyini etkilerken; pozitif parasal şokların çıktı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını tespit etmiştir. Konu hakkında yapılan bir diğer çalışma Ravn ve Sola (1997)'nin çalışmasıdır. ABD 1947-1987 ve 1960-1995 dönemleri için parasal şokların talep şoku üzerindeki asimetrik etkilerini incelemişlerdir. Parasal şokları büyük-küçük pozitif şok ve büyük-küçük negatif şok olarak sınıflandırmış ve üretim düzeyi üzerinde sadece negatif küçük şokların etkili olduğu yönünde bulgular elde etmişlerdir.

Dışsal şokların bir diğer türü olan talep şokları çeşitli kaynaklardan beslenmektedir. Talep şokuna neden olan kaynaklardan GSYH, faiz oranı, çıktı ve döviz oranlarındaki hareketlilik, finans piyasalarını etkileyerek iç talepte dalgalanmaya neden olmaktadır. Talep şoklarına ilişkin çalışmalar şu şekilde özetlenmiştir: Allegret vd., (2012), 1990:1-2012:2 Doğu Asya ülkeleri¹ için talep şoklarının finans piyasaları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu ülkelerin dışsal şoklara ve ticaret kanalına daha duyarlı olduklarını ve finansal piyasalarda etkisi olmayan ülkelerin bölgesel finansal şoklardan daha fazla etkilendiğini tespit etmişlerdir. Bermingham ve Conefrey (2014), İrlanda 1980:1-2010:4 dönemi için ticaret ortaklarının dış talep yetersizliği ile iç talebin orta vadede baskı altında kalmasının ekonomik büyüme üzerinde yarattığı etkileri incelemişlerdir. ABD' de yaşanan GSYH şokunun İrlanda ekonomisini olumlu etkilediğini, bu gelişmelerin de ABD ekonomisine pozitif katkı sağladığını ifade etmiştir. Berument ve Doğan (2005), Türkiye 1987-2001 dönemi için kamu harcama şoklarının reel üretim ve fiyat düzeyi, tüketim ve yatırım harcamaları üzerinde asimetrik etkisini incelemişlerdir. Pozitif kamu harcama şoklarının, yatırım ve tüketim harcamaları üzerinde negatif etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. Tanrıöver ve Yamak (2012), 1990:1-2010:4 Türkiye için parasal şokların reel üretim düzeyi üzerindeki olası simetrik olmayan etkileri incelemişlerdir. Reel üretimin pozitif parasal şoklardan etkilendiğini ve 2008 küresel krizinin ücret ve fiyat düzeyini artırdığını tespit etmişlerdir.

Yöntem ve Veriler

Çalışma, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yere sahip olan ABD, Almanya, Rusya, Çin, İngiltere, İtalya'dan oluşan 6 seçili ülke ile İki Orta Doğu Ülkesi olan Irak ve Birleşik Arap Emirlikleri olmak üzere toplam 8 ülke için 1987-2019 dönemi ele alınmıştır. Araştırmada bu ülkelerdeki

¹ Çin, Güney Kore, Hong Kong, Endonezya, Japonya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland

ekonomik gelişmelerin Türkiye' nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi, dışsal şoklar, iş döngüsü (reel iş çevrimleri) ve senkronizasyon (uyum) perspektifinde incelenmiştir. Bu bağlamda önce Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna dayanarak petrol fiyatı, döviz kuru, kişi başına GSYH, net ihracat (NX), GSYH deflâtörü, dışa açıklık ve DYSY değişkenleri eklenerek dış şokların ülke ekonomisi üzerindeki etkilerini arz ve talep şokları kapsamında analiz etmek için genişletilmiş bir formu oluşturulmuştur. Analizde temel alınan model aşağıdaki gibidir:

$$GSYH_t = \beta_0 + \beta_1 K_t + \beta_2 L_t + \beta_3 PF_t + \beta_4 DK_t + \beta_5 DÜGSYH_t + \beta_6 DÜDT_t + \beta_7 DÜGSYHDEF_t + \beta_8 DÜDA_t + \beta_9 DYSY_t + u_t \quad (4.1)$$

Denklem (4.1)'de Ticaret ortağı olan diğer ülkeleri ifade etmek için (DÜ) gösterimi kullanılmıştır.

Çalışmanın ilk kısmı, zaman serisi analizi kapsamında Pesaran (1997), Pesaran vd., (2000, 2001) tarafından geliştirilen ARDL (The Autoregressive Distributed Lag) modeli ile araştırılmıştır. (4.2) nolu denklemde, ARDL genel modeli esas alınarak bütün ülkeleri kapsayacak şekilde çalışmanın değişkenlerinin yer aldığı ARDL modeli yer almaktadır. Bu modeli aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned} \Delta GSYH_t = & \beta_0 + \sum_{i=1}^{k_0} \beta_1 \Delta GSYH_{t-i} + \sum_{i=0}^{k_1} \beta_2 \Delta K_{t-i} + \sum_{i=0}^{k_2} \beta_3 \Delta L_{t-i} + \sum_{i=0}^{k_3} \beta_4 \Delta PF_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^{k_4} \beta_5 \Delta DK_{t-i} + \sum_{i=0}^{k_5} \beta_6 \Delta DÜGSYH_{t-i} + \sum_{i=0}^{k_6} \beta_7 \Delta DÜDT_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^{k_7} \beta_8 \Delta DÜGSYHDEF_{t-1} + \sum_{i=0}^{k_8} \beta_9 \Delta DÜDA_{t-1} \\ & + \sum_{i=0}^{k_9} \beta_{10} \Delta DYSY_{t-1} + \phi_1 GSYH_{t-1} + \phi_2 K_{t-1} + \phi_3 L_{t-1} + \phi_4 PF_{t-1} \\ & + \phi_5 DK_{t-1} + \phi_6 DÜGSYH_{t-1} + \phi_7 DÜDT_{t-1} \\ & + \phi_8 DÜGSYHDEF_{t-1} + \phi_9 DÜDA_{t-1} + \phi_{10} DYSY_{t-1} \\ & + u_t \end{aligned} \quad (4.2)$$

Denklem (4.2)'de yer alan (DÜ) gösterimi ile ifade edilen ticaret ortağı ülkelere ait değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin tespit için (4.2) numaralı denklem esas alınarak ARDL modeli kurulmuştur. Modelde Δ birinci farkı β_0 Sabit terimi, $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5, \beta_6, \beta_7, \beta_8, \beta_9$ ve β_{10} kısa dönem katsayıları $\phi_1, \phi_2, \phi_3, \phi_4, \phi_5, \phi_6, \phi_7, \phi_8, \phi_9$ ve ϕ_{10} uzun dönem katsayıları, u_t ise hata terimini temsil etmekte, normal dağılıma ve sabit varyansa sahip olduğu varsayılmaktadır.

ARDL modelinin amacı serilerin aynı dereceden eş bütünlük [I(1)] ya da bazılarının [I(0)] olması durumunda seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını tespit etmektedir. Bu yaklaşımın diğer eşbütünlük metodlarına göre birçok avantajı vardır. Bunlar: Değişkenlerin seviyede durağan I (0), birinci farkta durağan I (1) ya da parçalı bütünlük olup olmadığına bakmaksızın sınır testinin uygulanabilmesidir. Küçük örneklerde sağlam sonuçlarla birlikte uzun dönem katsayılarının tutarlı olmasını sağlamasıdır (Pazarlıoğlu ve Gülay, 2007: s. 211). Temel değişkenlerin her birinin tek bir denklemde ve tüm değişkenlerin endojen olması nedeniyle korelasyon içermemesi ve içsellik problemini azaltmasıdır. Ayrıca referans, model ile dinamik hata düzeltme modeli (ECM)' nin elde edilmesini sağlamaktadır. Bu özellikleri sayesinde uzun dönem bilgisini kaybetmeden kısa dönem dinamikleri ile uzun dönem dengesi bütünlükte (Duasa, 2007: s. 89-102).

İkinci kısımda değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin ortaya koyulması ve değişkenlerden kaynaklı bir değişimin yüzde kaçının kendisinden, yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklı olduğunun tespiti amaçlanmıştır. Bunun için ise Varyans ayrıştırması yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri hakkında bilgi veren, değişkenlerin kendilerinde ve diğer değişkenlerde ortaya çıkan şokların kaynaklarını yüzde olarak ifade eden klasik bir yöntemdir. Eğer bir değişkende meydana gelen değişimin büyük kısmı kendisindeki şoklardan kaynaklanıyorsa, bu değişkenin dışsal olarak hareket ettiğini açıklamaktadır. Varyans ayrıştırmasının esası VAR modelinin hareketli ortalamalar bölümüdür (Enders, 1995: s. 311).

$$X_t = \mu + \sum_{i=0}^{\infty} \Phi_i \varepsilon_{t-1} \quad (4.3)$$

Denklem (4.3) hareketli ortalama vektörünün özet halinde gösterimidir.

Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin veriler Dünya Bankası ve TCMB veri tabanından derlenmiştir. Çalışmadaki seçili ülkelere ait büyüme göstergesi olarak kişi başına reel t için (ihracat-ithalat farkı) alınmıştır. Petrol fiyatı değişkeni için Brent-Avrupa petrolünün varil başına dolar değeri, reel döviz kurları için USD/TL alış fiyatı oranı, GSYH Deflâtörü için deflâtörün yıllık yüzde değişimi alınmıştır. Ayrıca sermaye değişkeni için sabit sermaye oluşumu, işgücü değişkeni için 15 yaş üstü istihdam oranı (ILO tahmini), dışa açıklık için mal ihracatı+mal ithalatı/GSYH oranı ve DYSY değişkeni için ise DYSY/GSYH oranı ele alınarak değişkenlerin bir kısmı için logaritmik dönüşüm yapılmıştır. Bazı değişkenlerin negatif değerli ve oransal olması nedeniyle logaritmik dönüşümü yapılamamıştır. Ayrıca Birleşik Arap Emirlikleri' ne ilişkin modelde yapısal kırılmadan ötürü kukla (dummy) değişken kullanılmıştır. Değişkenlerin tespit edilmesinin ardından

Dışsal Şokların Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkisinin Ampirik Analizi

modelde bağımlı değişkeni olarak kullanılan Türkiye' nin kişi başına GSYH (ABD Doları) verilerinin logaritmik dönüşümüyle ardından Hodrick-Prescott filtreleme yöntemi kullanılarak ayrıştırması yapılmış ve reel iş çevrimlerini temsilen çıktı açığı elde edilmiştir.

Tablo 1

Ampirik Analizin Değişkenleri ve Kaynakları

	Açıklama	Kaynak
LN(GSYH)	Türkiye'ye ait kişi başı reel GSYH (ABD doları) serisinin logaritmik dönüşümü yapılmış ve Hodrick-Prescott filtreleme yöntemi ile reel çevrimselliği elde edilmiştir.	DB ²
LN(PF)	Brent-Avrupa petrolünün varil başına dolar değerinin logaritmik dönüşümü yapılmıştır.	TCMB
LN(DK)	Reel döviz kurlarının (USD/TL alış fiyatının) logaritmik dönüşümü yapılmıştır.	TCMB
GSYHDEF	Deflâtör Yıllık Yüzde değişim	DB
DA	Mal İhracatı+Mal İthalatı/GSYH=Dışa açıklık	DB
DYSY	DYSY/GSYH	DB
K	Reel ABD doları cinsinden Sabit Sermaye Oluşumu	DB
L	15 yaş üstü istihdam oranı (ILO)	DB
LN(ABDGSYH)	ABD'ye ait kişi başı reel GSYH (ABD Doları) serisinin logaritmik dönüşümü yapılmıştır.	DB
ABDDT	Türkiye ve ABD arasındaki net dış ticaret (ihracat-ithalat farkı)	DB
LN(AGSYH)	Almanya'nın kişi başına reel GSYH (ABD Doları) serisinin logaritmik dönüşümü yapılmıştır.	DB
ADT	Türkiye ve Almanya arasındaki net dış ticaret (ihracat-ithalat farkı)	DB
LN (İGSYH)	İngiltere'nin kişi başına reel GSYH (ABD Doları) serisinin logaritmik dönüşümü yapılmıştır.	DB
İDT	Türkiye ve İngiltere arasındaki net dış ticaret (ihracat-ithalat farkı)	DB
LN (İTGSYH)	İtalya'nın kişi başına reel GSYH (ABD Doları) serisinin logaritmik dönüşümü yapılmıştır.	DB
İTDT	Türkiye ve İtalya arasındaki net dış ticaret (ihracat-ithalat farkı)	DB
LN (BAEGSYH)	Birleşik Arap Emirlikleri'nin kişi başına reel GSYH'sının (ABD Doları) logaritmik dönüşümü yapılmıştır.	DB
BAEDT	Türkiye ve BAE arasındaki net dış ticaret (ihracat-ithalat farkı)	DB
LN (RGSYH)	Rusya'nın kişi başına reel GSYH'sının logaritmik dönüşümü yapılmıştır.	DB
RDT	Türkiye ve Rusya arasındaki net dış ticaret (ihracat-ithalat farkı)	DB
LN (IGSYH)	Irak'ın kişi başına reel GSYH'sının (ABD Doları) logaritmik dönüşümü yapılmıştır.	DB
IDT	Türkiye ve Irak arasındaki net dış ticaret (ihracat-ithalat farkı)	DB
LN (ÇGSYH)	Çin'in kişi başına reel GSYH' sının (ABD Doları) logaritmik dönüşümü yapılmıştır.	DB
ÇDT	Türkiye ve Çin arasındaki net dış ticaret (ihracat-ithalat farkı)	DB

Uygulamanın ARDL Bulguları

Çalışma, yukarıda açıklaması verilen Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna dayanarak oluşturulan temel model ile bütün ülkeleri kapsayan

² Dünya Bankası

değişkenlerin var olduğu ARDL genel modeli esas alınarak analiz gerçekleştirilmiştir. Her bir ülkeye ait model tahmini öncesinde veri setlerinin durağanlığının araştırılması amacıyla yapılan ADF, PP ve DF-GLS testi sonuçları Tablo 2.'de yer almaktadır. Çalışmada hata terimlerinde değişen Varyans ve otokorelasyon olmadığı için DF-GLS (Modified Dickey-Fuller) kırılmalı birim kök testi kullanılmıştır. ADF, PP birim kök testleri incelendiğinde değişkenlerin büyük çoğunluğunun birinci farkı alındığında bir kısmı ise düzey değerlerinde durağanlaştığı görülmüştür. Ancak, LN(ÇGSYH) değişkeni bütün birim kök testlerinde düzey ve birinci farkında birim kök içermektedir. Dolayısıyla yapısal kırılmayı göz önünde bulunduran Dickey-Fuller Min-t testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre bütün değişkenler düzey değerlerinde ya da birinci farklarında (%10, %5 veya %1) durağandır. Dolayısıyla araştırma kapsamında değişkenler arasındaki ilişki ARDL sınır testi ile analiz edilmiştir. Tablo 2. de yer alan reel çevrim değişkeni Türkiye kişi başı büyümesini (GSYH) ifade etmektedir.

Tablo 2

ADF, PP ve DF-GLS Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	ADF		PP		DF-GLS	
	I [0]	I [1]	I [0]	I [1]	I [0]	I [1]
LN(GSYH)	0.410	-5.380***	1.342	-5.380***	0.914	-5.035***
DA	-2.234	-4.674***	-2.234	-4.674***	-0.850	-4.653***
DYSY	-2.035	-4.763***	-1.885	-4.779***	-1.948	-4.846***
GSYHDEF	-1.665	-7.216***	-1.489	-7.682***	-1.643	-7.324***
L	-1.824	-4.441***	-2.029	-4.418***	-1.151	-4.345***
LN(DK)	-2.968***	-2.127	-4.044***	-2.127	-0.432	-2.067**
LN(PF)	-1.545	-6.693***	-1.545	-7.342***	-1.552	-5.567***
LN(K)	-0.414	-5.756***	-0.243	-5.756***	0.099	-5.742***
LN(ABDGSYH)	-1.865	-3.716***	-1.033	-3.754***	-0.488	-2.931***
ABDDT	-1.406	-4.915***	-1.631	-4.915***	-1.360	-5.012***
LN(AGSYH)	0.252	-6.578***	-0.223	-10.363***	0.493	-4.681***
ADT	-1.454	-6.017***	-1.454	-6.012***	-1.261	-5.646***
LN(BAEGSYH)	-1.182	-2.519	-1.084	-2.519	-0.964	-2.510**
BAEDT	-3.442***	-8.453***	-3.420***	-12.812***	-3.272***	-7.932***
LN(İGSYH)	-1.599	-3.088**	-1.407	-3.088***	-0.968	-2.559**
İDT	-1.034	-6.490***	-0.802	-6.799***	-0.943	-6.563***
LN(İGSYH)	-1.715	-10.278***	-1.708	-10.172***	-1.761	-1.238
LN(İTGSYH)	-1.919	-3.346***	-1.962	-3.323**	-1.184	-3.339***
İTDT	-1.774	-4.021***	-1.884	-4.015***	-1.602	-4.111***
LN(RGSYH)	-0.181	-2.450	-0.866	-2.450	-1.146	-2.340**
RDT	-1.766	-3.199**	-1.192	-3.182**	-1.940	-3.275***
LN(ÇGSYH)	-1.974	-1.760	-1.766	-1.919	-0.850	-1.789
ÇDT	-0.401	-3.80***	-0.524	-3.740***	-1.798	-7.18***

Uygulamanın Varyans Ayrıştırması Bulguları

ABD-Türkiye modelinde bağımlı değişken olan Türkiye'nin kişi başına GSYH'sında meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden yüzde kaçının bağımsız değişkenlerden kaynaklandığını belirlemek için Varyans Ayrıştırması analizi yapılmıştır. Ancak bağımsız değişkenlerden "net ihracat" değişkeni sonuç vermediği için modele dâhil edilememiştir. Elde edilen Varyans ayrıştırması sonuçları Tablo 3.'de verilmiştir. Sonuçlara göre öngörü hata varyansının Türkiye kişi başı GSYH'sı (reel çevrimselliği) 1. Dönemde %100 oranında kendisindeki değişimden etkilenmektedir. Yine 2. Dönemde %83,18 oranında kendisindeki değişimden etkilenirken, bağımsız değişkenler arasında en fazla petrol fiyatlarındaki değişimlerden etkilenmek ve bu etki 10. Döneme kadar devam etmekte olup kişi başına GSYH'nın kendi şoklarından etkilenme oranı %74,94'e kadar düşmektedir. DYSY bağımsız değişkeninin etkisi fazla olmadığı için sermaye oluşumuna katkı sağlayamadığı tespit edilmiştir. Diğer bağımsız değişkenlerin ise kişi başına GSYH'deki değişimlere çok fazla bir katkısının olmadığı, etkilerinin uzun döneme yayıldığını söylemek mümkündür.

Tablo 3

ABD-Türkiye Modelinde Bağımlı Değişkenin Varyans Ayrıştırması Sonuçlar

Dönemler	Değişkenler									
	Standart Hata	GSYH	LNDK	L	LNPF	K	LN ABD GSYH	DA	DYSY	GSYH DEF
1	0,0382	100,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
2	0,0471	83,1899	2,7560	0,0114	11,4010	0,2850	0,1477	1,5098	0,2964	0,4026
3	0,0483	79,2973	4,0518	0,0987	12,3207	1,0054	0,4373	1,4629	0,6224	0,7035
4	0,0487	78,1227	4,0971	0,5653	12,1229	1,1642	0,8421	1,4389	0,8987	0,7480
5	0,0490	77,3208	4,0793	1,0522	12,0372	1,1910	0,9564	1,4232	1,1770	0,7631
6	0,0491	76,8214	4,2902	1,1481	12,0565	1,2071	0,9494	1,4427	1,3151	0,7695
7	0,0493	76,2687	4,6599	1,1508	12,0860	1,2209	0,9771	1,5107	1,3586	0,7674
8	0,0495	75,7341	4,9611	1,1432	12,1610	1,2467	1,0419	1,5787	1,3680	0,7653
9	0,0497	75,2910	5,0969	1,1552	12,2799	1,3078	1,1098	1,6321	1,3658	0,7615
10	0,0498	74,9442	5,1082	1,1861	12,4006	1,4229	1,1519	1,6683	1,3609	0,7569

Tablo 4

Rusya-Türkiye Modelinde Bağımlı Değişkenin Varyans Ayrıştırması Sonuçlar

Dönemler	Değişkenler									
	Standart Hata	GSYH	LNDK	L	LNPF	K	LN RGSYH	DA	DYSY	GSYH DEF
1	0,0366	100,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
2	0,0448	80,5469	0,0485	14,8724	0,0282	0,2325	0,1425	1,3728	0,0259	2,7304
3	0,0457	77,5742	0,6393	15,0047	0,0749	0,9121	0,6864	2,3606	0,1185	2,6292
4	0,0466	74,4922	2,0122	14,5123	0,8701	1,2809	1,1297	2,6607	0,5181	2,5237

5	0,0472	72,6891	2,8828	14,149	1,3316	1,2502	1,1727	2,7754	1,2714	2,4777
6	0,0475	71,8859	3,1698	14,0021	1,3404	1,4563	1,1594	2,8236	1,7068	2,4558
7	0,0477	71,2513	3,2093	14,027	1,4003	1,8216	1,1514	2,8424	1,8622	2,4345
8	0,048	70,5442	3,1843	14,1858	1,6474	2,1425	1,1406	2,8543	1,8901	2,4108
9	0,0482	69,854	3,1533	14,3948	1,9935	2,3254	1,1316	2,8766	1,8816	2,3892
10	0,0484	69,2763	3,1276	14,5716	2,331	2,3932	1,1396	2,9167	1,8694	2,3746

Rusya-Türkiye modelinde bağımlı değişken olan Türkiye'nin kişi başına GSYH'sında meydana gelecek bir değişimin ne kadarının kendisinden ne kadarının bağımsız değişkenlerden kaynaklandığını belirlemek için Varyans Ayırıştırması analizi yapılmıştır. Yine bağımsız değişkenlerden net ihracat değişkeni sonuç vermediği için modele alınmamıştır. Elde edilen Varyans ayırıştırması sonuçları Tablo 4'de verilmiştir. Sonuçlara göre öngörü hata varyansının Türkiye kişi başı GSYH'sı (reel çevrimselliği) üzerinde ilk dönemde bağımsız değişkenlerin hiçbir etkisi bulunmamakta ve %100 oranında kendi değişiminden kaynaklı olduğu görülmektedir. 2. Dönemde %80,54 oranında kendisindeki değişimden etkilenirken, bağımsız değişkenlerden ise özellikle emek değişkenindeki değişimlerden etkilenmektedir. 10. Dönemde ise kişi başına GSYH'nın kendi şoklarından etkilenme oranı %69,27' ye düşerken emek değişkeninden %14,57 ve döviz kurundan ise %3,12 oranında etkilenmektedir. Emek değişkeninin etkisinin çok fazla olması iki ülke arasındaki ticaretin üretim ve istihdamda artış yaratarak olumlu yansımalarının sonucu olduğu söylenebilir. Buna karşın Türkiye'nin üretim hammaddesinde dışa bağımlılığı olmasına rağmen petrol fiyatlarının ekonomi üzerindeki etkisinin fazla olmadığı, sadece 10. Dönemde etkisinin biraz arttığı tespit edilmiştir.

Almanya-Türkiye modelinde bağımlı değişken olan Türkiye'nin kişi başına GSYH'sı meydana gelecek bir değişimin ne kadarının kendisinden ne kadarının bağımsız değişkenlerden kaynaklandığını belirlemek için Varyans Ayırıştırması analizi yapılmıştır. Bağımsız değişkenlerden net ihracat değişkeni sonuç vermediği için modele alınmamıştır. Varyans ayırıştırması analizinden elde edilen bulgular Tablo 5'de verilmiştir. Sonuçlara göre öngörü hata varyansının Türkiye kişi başı GSYH'sı (reel çevrimselliği) üzerinde ilk dönemde bağımsız değişkenlerin hiçbir etkisi bulunmamakta ve %100 oranında kendisindeki değişimden etkilenmektedir. 2. Dönemde ele alınan değişkenin kendinden kaynaklı değişimin açıklama gücü %58,13 oranına düşmektedir. Diğer yandan %14,64 oranında emek değişimlerinden ve %11,65 sermaye değişiminden etkilenmektedir. 10. Dönemde ise kişi başına GSYH'nın kendi şoklarından etkilenme oranı %40,97 iken onu sermaye değişimleri ve emek değişimleri izlemektedir. Özellikle de üretim ve istihdamdaki artış bu ülke ile olan dış ticaretin Türkiye'nin kişi başına GSYH'sı üzerinde olumlu etkisi olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 5

Almanya-Türkiye Modelinde Bağımlı Değişkenin Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönemler	Değişkenler									
	Standart Hata	GSYH	LNDK	L	LNPF	K	LN AGSYH	DA	DYSY	GSYH DEF
1	0,0287	100,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
2	0,0412	58,1331	0,6828	14,6427	0,0421	11,6586	2,9695	2,3781	6,3055	3,1875
3	0,0464	46,4507	0,5753	11,7142	0,2451	25,3378	3,4380	1,8824	7,7906	2,5657
4	0,0491	42,8286	1,1790	11,4659	1,3520	27,9671	4,1131	1,7770	6,9932	2,3242
5	0,0496	42,1235	1,9074	11,3068	1,6551	27,6354	4,0995	1,7871	7,0986	2,3865
6	0,0498	41,7668	2,1902	11,2188	1,6408	27,5699	4,0638	1,8940	7,2293	2,4264
7	0,0500	41,4495	2,2431	11,2213	1,6925	27,6854	4,0268	2,0009	7,2620	2,4186
8	0,0502	41,2165	2,2376	11,2987	1,8112	27,6795	4,0027	2,1029	7,2428	2,4081
9	0,0503	41,0732	2,2295	11,3728	1,9331	27,5977	3,9881	2,1831	7,2204	2,4021
10	0,0500	40,9740	2,2248	11,4121	2,0352	27,5354	3,9798	2,2366	7,2031	2,3990

Tablo 6

Çin-Türkiye Modelinde Bağımlı Değişkenin Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönemler	Değişkenler									
	Standart Hata	GSYH	LNDK	L	LNPF	K	LN ÇGSYH	DA	DYSY	GSYH DEF
1	0,0362	100,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
2	0,0453	78,6639	2,4651	1,3436	15,3371	1,6461	0,0314	0,0214	0,0813	0,4102
3	0,0473	72,6447	2,4182	1,5583	16,1467	3,2775	0,5778	0,3201	0,7783	2,2785
4	0,0485	69,1072	3,6969	2,9244	15,4037	4,4151	0,679	0,3519	1,2452	2,1766
5	0,0498	66,4968	4,6351	3,8769	15,3653	4,6158	0,6727	0,5836	1,1985	2,5553
6	0,0503	65,6062	4,7374	3,9481	15,5283	4,5561	0,7394	0,7104	1,2857	2,8883
7	0,0504	65,445	4,7221	3,9414	15,5757	4,5432	0,7749	0,7366	1,3158	2,9452
8	0,0504	65,3902	4,7377	3,9879	15,5639	4,5446	0,7811	0,7372	1,3146	2,9429
9	0,0504	65,3649	4,7391	4,0102	15,5532	4,5413	0,7812	0,7366	1,3202	2,9533
10	0,0504	65,3565	4,7402	4,0104	15,5492	4,5421	0,7815	0,7364	1,3243	2,9594

Bağımlı değişken olan Türkiye'nin kişi başına GSYH'sı meydana gelecek bir değişimin ne kadarının kendisinden ne kadarının bağımsız değişkenlerden kaynaklandığını belirlemek için Çin-Türkiye modeline Varyans Ayrıştırması analizi yapılmıştır. Diğer modellerde olduğu gibi bağımsız değişkenlerden net ihracat değişkeni sonuç vermediği için modele alınmamıştır. Çin-Türkiye modeline ilişkin Varyans ayrıştırması bulguları Tablo 6'da yer almaktadır. Bulgulara göre Türkiye kişi başı GSYH'sı (reel çevrimselliği) üzerinde ilk dönemde bağımsız değişkenlerin hiçbir etkisi bulunmamakta ve %100 oranında kendisindeki değişimden etkilenmektedir. 2. Dönemde kişi başına GSYH %65,33 oranında kendisindeki değişimden etkilenirken, onu %15,33 oranı ile petrol fiyatı değişimleri izlemektedir. 10. Döneme gelindiğinde Türkiye'nin kişi başına GSYH'sı üzerinde kendi şoklarından etkilenme oranı yine en yüksek iken petrol fiyatının açıklayıcı gücü 10.

Dönemde halen aynı düzeydedir. Petrol fiyatlarındaki değişimlerinden sonra açıklama gücü en yüksek değişken döviz kurundaki değişimleridir. Türkiye' nin üretimde dışa bağımlı olması nedeniyle petrol fiyatı değişkeninden etkilendiği söylenebilir. Diğer yandan DA değişkeni ve diğer değişkenlerin ise Türkiye kişi başı GSYH'sı üzerindeki etkisinin çok fazla olmadığı görülmektedir.

Tablo 7

İtalya-Türkiye Modelinde Bağımlı Değişkenin Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönemler	Değişkenler									
	Standart Hata	GSYH	LNDK	L	LNPF	K	LN İTGSYH	DA	DYSY	GSYH DEF
1	0,0384	100	0	0	0	0	0	0	0	0
2	0,0473	82,0658	1,1587	14,404	0,2728	0,426	1,3969	0,1949	0,0082	0,0729
3	0,0488	77,455	1,8876	15,0378	1,1434	0,993	2,1396	0,1977	0,5276	0,6183
4	0,0494	75,7787	1,8489	15,0415	1,1988	1,4018	3,0625	0,1984	0,5635	0,9059
5	0,0496	75,1638	1,8785	15,2202	1,2004	1,4482	3,375	0,2145	0,559	0,9404
6	0,0498	74,7963	1,9762	15,309	1,2038	1,4543	3,4837	0,2626	0,5743	0,9396
7	0,0499	74,437	2,0874	15,3217	1,2064	1,5889	3,482	0,3142	0,6273	0,935
8	0,0501	73,9962	2,1653	15,269	1,2113	1,8824	3,4679	0,3592	0,7156	0,9331
9	0,0502	73,4832	2,1956	15,1706	1,2227	2,2781	3,5067	0,39	0,819	0,9342
10	0,0504	72,9556	2,1897	15,0562	1,2455	2,6862	3,6116	0,4046	0,9141	0,9365

Bağımlı değişken olan Türkiye'nin kişi başına GSYH'sında meydana gelecek bir değişimin ne kadarının kendisinden ne kadarının bağımsız değişkenlerden kaynaklandığını tespit etmek amacıyla İtalya-Türkiye modeline ilişkin Varyans Ayrıştırması analizi yapılmıştır. Bağımsız değişkenlerden net ihracat değişkeni sonuç vermediğinden modele dâhil edilmemiştir. Varyans ayrıştırmasından elde edilen sonuçlar Tablo 7' de verilmiştir. Sonuç değerlendirmelerine göre öngörü hata varyansında Türkiye'nin kişi başı GSYH'sında meydana gelen değişimin tamamı ilk dönemde kendisindeki değişimden kaynaklanmaktadır. 2. Dönemde kendisindeki değişimin etkisi %82,06 oranına inerken emek değişiminin etkisi %14,4' tür ve emek değişiminin açıklama gücü 10 dönem boyunca değişmemektedir. Kişi başına GSYH değişimleri üzerinde emek değişiminden sonra en etkili bağımsız değişken İtalya' nın kişi başına GSYH değişimleridir. Bu oranlara göre emek değişkeninin Türkiye reel çevrimselliği yani kişi başı GSYH'sındaki değişimleri açıklama gücünün fazla olduğu görülmektedir. Diğer yandan da DYSY ve GSYHDEF değişkenlerinin Türkiye'nin kişi başı GSYH'sı üzerindeki etkisinin çok düşük düzeylerde kaldığı bulgular arasındadır.

Tablo 8

İngiltere-Türkiye Modelinde Bağımlı Değişkeninin Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönemler	Değişkenler									
	Standart Hata	GSYH	LNDK	L	LNPF	K	LN İGSYH	DA	DYSY	GSYH DEF
1	0,0392	100	0	0	0	0	0	0	0	0
2	0,048	84,7305	0,5498	13,6856	0,1516	0,4216	0,3828	0,0711	0,0066	0,0005
3	0,0488	82,366	0,8664	14,4712	0,6928	0,5342	0,3745	0,1312	0,2293	0,3345
4	0,049	81,7096	0,8922	14,3785	0,7018	0,9018	0,3721	0,4341	0,2673	0,3427
5	0,0491	81,2792	0,9432	14,4305	0,7434	0,9937	0,4103	0,5473	0,2972	0,3552
6	0,0492	80,9602	1,0976	14,4885	0,7402	1,0043	0,4689	0,5857	0,3003	0,3544
7	0,0493	80,7043	1,2517	14,5002	0,7425	1,0011	0,4982	0,6293	0,3192	0,3532
8	0,0494	80,4564	1,3767	14,5189	0,7519	1,006	0,5102	0,6689	0,3583	0,3528
9	0,0494	80,2217	1,4557	14,5526	0,785	1,0288	0,5148	0,6942	0,395	0,3523
10	0,0495	80,014	1,486	14,5867	0,8522	1,0582	0,5154	0,7111	0,425	0,3515

İngiltere-Türkiye modelinde çerçevesinde bağımlı değişken olan Türkiye kişi başına GSYH'sında meydana gelecek bir değişimin hangi oranda kendisinden ve hangi oranda bağımsız değişkenlerden kaynaklandığını tespit etmek amacıyla Varyans Ayrıştırması analizi yapılmış ve elde edilen sonuçlara Tablo 8'de ulaşılmaktadır. Bağımsız değişkenlerden olan net ihracat değişkeni sonuç vermediği için söz konusu değişken modelden çıkarılmıştır.

Elde edilen bulgular çerçevesinde öngörü hata varyansında Türkiye kişi başı GSYH'sında (reel çevrimselliği) yaşanan değişimlerin ilk dönem için %100 oranında kendisindeki değişimden etkilendiği görülmektedir. 2. Dönemde kişi başına GSYH %84,73 oranında kendisindeki değişimden etkilenirken, %13,68 emek değişiminden etkilenmektedir. 10. Dönemde emek değişkeninin etkisi halen devam etmektedir. İngiltere'nin kişi başı GSYH değişkeninin Türkiye'nin kişi başına GSYH'sı üzerindeki etkisinin ise daha zayıf olduğu ancak ilerleyen dönemlerde artmaya devam ettiği görülmüştür.

Tablo 9

Irak-Türkiye Modelinde Bağımlı Değişkeninin Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönemler	Değişkenler									
	Standart Hata	GSYH	LNDK	L	LNPF	K	LN İGSYH	DA	DYSY	GSYH DEF
1	0,0336	100	0	0	0	0	0	0	0	0
2	0,0458	70,2802	0,2404	17,8436	1,7109	7,8813	0,7245	0,5643	0,2772	0,4777
3	0,0482	63,4649	0,3738	19,0541	2,2296	9,8081	1,139	1,0678	0,2892	2,5735
4	0,049	61,9866	0,6321	18,9957	2,402	9,492	1,6778	1,0311	1,1246	2,6582
5	0,0501	59,6635	1,2635	19,2784	2,9635	9,1196	2,1513	1,2352	1,488	2,8371
6	0,0504	58,829	1,5071	19,1139	3,1679	8,9974	2,3923	1,3842	1,4945	3,1136
7	0,0505	58,6773	1,5452	19,0629	3,2225	8,9907	2,4555	1,4017	1,4914	3,153
8	0,0505	58,6302	1,559	19,0448	3,2773	8,9818	2,4658	1,4005	1,4899	3,1508
9	0,0506	58,554	1,5807	19,0357	3,36	8,9688	2,4665	1,3987	1,4884	3,1473
10	0,0506	58,4665	1,6088	19,0211	3,4501	8,955	2,4659	1,3983	1,4869	3,1474

Irak-Türkiye modelinde bağımlı değişken Türkiye'nin kişi başına GSYH'sında meydana gelecek bir değişimin yüzde kaçının kendisinden ve yüzde kaçının bağımsız değişkenlerden kaynaklandığını belirlemek amacıyla Varyans Ayrıştırması analizi yapılmıştır ve elde edilen sonuçlara Tablo 9'dan ulaşılmaktadır. Diğer modellerde olduğu gibi net ihracat değişkeni sonuç vermediği için modele dâhil edilmemiştir. Ampirik sonuçlara göre Türkiye kişi başı GSYH'sında (reel çevrimselliği) meydana gelecek değişimler 1. Dönemde %100 oranında kendisindeki değişimden kaynaklanmaktadır. 2. Dönemde %70,28 oranında kendisindeki değişimden etkilenirken, %17,84 emek değişiminden ve %7,88 sermaye değişiminden etkilenmektedir. 10. Dönemde ise kişi başına GSYH'nın kendi şoklarından etkilenme oranı %58,46' ya gerilerken emeğin ve sermayenin açıklama güçleri artmaktadır. Dolayısıyla da emek değişkenindeki artışın Türkiye kişi başı GSYH'sı üzerinde artış yaratarak sermaye oluşumuna katkı sağladığı söylenebilir.

Tablo 10

Birleşik Arap Emirlikleri-Türkiye Modelinde Bağımlı Değişkeninin Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönemler	Değişkenler										
	Standart Hata	GSYH	LNDK	LNPF	K	LNBAE GSYH	DA	D YSY	L	GSYH DEF	D1
1	0,0360	100,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0360
2	0,0454	77,2054	0,0007	17,3120	0,0084	3,4381	0,0596	0,7245	0,3988	0,8247	0,0454
3	0,0478	70,1492	0,6620	16,9882	0,3670	3,4893	1,6947	1,1470	1,2048	2,5500	0,0478
4	0,0494	65,9766	1,1680	16,0176	3,2247	3,6369	1,7005	2,0301	1,1551	2,5591	0,0494
5	0,0507	64,0887	1,1969	15,7595	5,2714	3,4558	1,9057	1,9562	1,4431	2,5101	0,0507
6	0,0517	62,1142	1,1551	15,2761	6,0619	3,7211	2,2608	2,2878	1,6166	2,7485	0,0517
7	0,0525	60,3671	1,1207	14,8185	6,1201	4,3675	2,3469	3,2113	1,5875	2,8900	0,0525
8	0,0529	59,4729	1,1044	14,6009	6,0685	4,6930	2,3230	3,9497	1,5773	2,8986	0,0529
9	0,0530	59,1823	1,0995	14,5384	6,0533	4,7142	2,3117	4,2867	1,5998	2,8875	0,0530
10	0,0531	59,0423	1,0972	14,5688	6,0565	4,7102	2,3106	4,4029	1,6075	2,8806	0,0531

Birleşik Arap Emirlikleri-Türkiye modelinde bağımlı değişken üzerinde her bir bağımsız değişkenin etkisini görmek amacıyla Varyans Ayrıştırması analizi yapılmıştır. Ancak bağımsız değişkenlerden net ihracat değişkeni bu analizde sonuç vermediği için kullanılmamıştır. Varyans ayrıştırması sonuçları Tablo 10'da verilmiştir. Sonuçlara göre Türkiye kişi başı GSYH'sındaki değişim ilk dönem için %100 oranında kendisindeki değişimden etkilenmektedir. 2. Dönemde %77,20 oranında kendisindeki değişimden etkilenirken diğer modellerdeki bulguların aksine %16,98 petrol fiyatı değişiminden etkilenmektedir. Petrol fiyatı değişkeninin açıklama gücü 4. Dönemden sonra azalmaya başlamıştır. Ayrıca sermaye değişkeninin etkileme gücü 4. Dönemden sonra artırmaya başlamıştır.

Türkiye kişi başı GSYH'sı ya da başka bir ifadeyle reel çevrimselliği üzerinde en fazla açıklama gücüne sahip bağımsız değişkenin petrol fiyatı değişkeni olduğu görülmektedir. Türkiye' nin üretimde dışa olan bağımlılığı nedeniyle petroldeki fiyat artışı maliyetlere yansırarak gelir dağılımı gibi birçok makroekonomik değişkeni olumsuz etkilemektedir.

Sonuç

Konjonktörel dalgalanmaların ekonomi üzerinde büyüme ve toplumsal refah açısından olumlu etkileri olduğunu ileri süren çalışmalar olsa da günümüzde dalgalanmaların olumsuz etkilerine daha çok vurgu yapılmaktadır. Bu olumsuz etkilerden birisi dışsal şoklardır. Dışsal şokların iletimi çoğunlukla para, ticaret ve faiz kanalı ile gerçekleşmektedir. Bu etkiler arz ve talep şoku olmasına göre değişiklik arz etmektedir. Arz şokunun kaynakları, enerjideki fiyat değişimleri, teknolojik değişimler, doğal afetler, kamusal düzenlemeler, nüfus yapısındaki değişimler, siyasi karışıklıklar ve savaşlardır. Talep şokunun kaynakları ise ekonominin işleyişinde, karar birimlerinin davranışlarında ve beklentilerinde meydana gelen değişimlerdir. Ayrıca kamu ve para otoritelerinin uygulamadaki ekonomi programları dışında gerçekleştirdiği faaliyet ve uygulamaları da nedenler arasında yer almaktadır (Campell ve Mankiw, 1987: 876). Dışsal şokların etkileriyle ortaya çıkan arz ve talep şoklarının yaşandığı ülke ya da ülkelerin gelişmiş ülkelerle rekabet edebilmesi ancak güçlü ekonomik yapı ile mümkündür. Bunun içinde gerekli koşullardan birisi ülke ekonomilerinin büyümesidir. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde üretilen mal ve hizmet miktarındaki artışın yanı sıra işgücünün üretimde kullanılması da önem arz etmektedir. Çünkü istihdamın talep yönü olan GSYH'nin artması istihdamı artıran faktörlerden biridir (Saygılı vd., 2002: 83; Akyıldız, 2006: 63). İstihdamdaki artışın, kişi başına geliri artırması tüketicilerin daha fazla satın alma yönündeki davranışlarını etkilemektedir. Böylece daha yüksek bir maddi yaşam kalitesi veya yaşam standardı ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'nin önemli ticaret partneri olan ülkelerdeki ekonomik gelişmelerin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisi, dışsal şoklar, iş döngüsü (reel iş çevrimleri) ve senkronizasyon (uyum) perspektifinde araştırılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin dış ticareti içerisinde en yüksek paya sahip olan ABD, Almanya, Rusya, Çin, İngiltere, Irak ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne ait 1989-2019 dönemine ilişkin yıllık veriler ele alınmıştır. Literatürden elde edilen petrol fiyatı, dış ticaret ortağı ülkenin GSYH'sı, GSYH deflâtörü, döviz kuru, dış ticaret açığı, istihdam ve DYSY değişkenleri ile araştırmaya dâhil edilen 8 ülkenin her biri için model oluşturularak zaman serisi analizi kapsamında ARDL ve Varyans Ayrıştırması yöntemleri kullanılmıştır. Zaman periyodunu belirleyen etken, veri setine dâhil edilen ülkelerin bazılarının kesintisiz verilerine bu tarihten itibaren

ulaşılabilmesidir. Bu bağlamda Irak'ın yaşamış olduğu savaş ve iç karışıklık nedeniyle aynı zaman periyodundaki bazı yılların eksik olmasından ötürü net ihracat değişkeni modele alınamamıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin bir kısmına ait veriler Dünya Bankası Kalkınma Göstergelerinin (World Development Indicators) den ve petrol fiyatı ile döviz kuru değişkeni ise TCMB veri tabanından elde edilmiştir

Çalışmadaki ABD, Almanya, İngiltere, Rusya, İtalya, Çin, Birleşik Arap Emirlikleri ve Irak'ın büyüme göstergesi olarak kişi başına reel sabit GSYH'ları (ABD Doları) ve bu ülkeler ile Türkiye arasındaki net ticaret için (ihracat-ithalat farkı) alınmıştır. Petrol fiyatı değişkeni için Brent-Avrupa petrolünün varil başına dolar değeri, reel döviz kurları için USD/TL alış fiyatı oranı, GSYH Deflâtörü için deflâtörün yıllık yüzde değişimi alınmıştır. Ayrıca sermaye değişkeni için sabit sermaye oluşumu, işgücü değişkeni için 15 yaş üstü istihdam oranı (ILO tahmini), dışa açıklık için mal ihracatı+mal ithalatı/GSYH oranı ve DYSY değişkeni için ise DYSY/GSYH oranı ele alınarak değişkenlerin bir kısmı için logaritmik dönüşüm yapılmıştır. Ancak bazı değişkenlerin negatif değerli ve oransal olması nedeniyle logaritmik dönüşüm yapılmamıştır. Çünkü logaritmik dönüşüm için değişkenlerin negatif değerli ve oransal olamaması gerekmektedir. Ayrıca Birleşik Arap Emirlikleri'ne ilişkin modelde yapısal kırılmadan ötürü kukla (dummy) değişken kullanılmıştır. Değişkenlerin tespit edilmesinin ardından modelin bağımlı değişkeni olan Türkiye'nin kişi başına GSYH (ABD Doları) verilerinin logaritmik dönüşümüyle ardından Hodrick-Prescott filtreleme yöntemi kullanılarak ayrıştırması yapılmış ve reel iş çevrimlerini temsilen çıktı açığı elde edilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında zaman serisi, ARDL modeli ve Varyans Ayrıştırması yöntemleri kullanılmıştır. Buna göre; Türkiye'nin kişi başına GSYH değişkeninde meydana gelecek bir değişimin ne kadarının kendindeki değişimden ne kadarının ele alınan bağımsız değişkenlerdeki değişimlerden kaynaklandığı VAR yönteminin hareketli ortalamasından elde edilen varyans ayrıştırması analizi ile tespit edilmiştir. Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde ticari ilişki içinde olduğumuz ülkelere ait değişkenlerin etkilerinin tespiti için yapılan varyans ayrıştırmasında elde edilen bulgular her bir ülke ve dönem için farklılık göstermektedir. Varyans Ayrıştırması analizine göre Türkiye'nin kişi başına GSYH'sında meydana gelen değişimin büyük kısmı kendinden kaynaklanmaktadır, tüm modeller için bu sonuç geçerlidir. Ayrıca analizde GSYH üzerinde emek, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, petrol fiyatı ve sermaye etkisinin daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. ABD-Türkiye modeli sonuçlarına göre öngörü hata varyansında Türkiye kişi başı GSYH'sı (reel çevrimselliği) en fazla petrol fiyatlarındaki değişimlerden etkilenmekte olup, diğer bağımsız değişkenlerin kişi başına GSYH'daki etkilerinin uzun döneme yayıldığını söylemek mümkündür. Rusya'ya ilişkin

modelde Türkiye kişi başı GSYH'sı (reel çevrimselliği) üzerinde en fazla emek değişkenindeki değişimlerden etkilenmektedir. Emek değişkeninin etkisinin çok fazla olması iki ülke arasındaki ticaretin üretim ve istihdamda artış yaratarak olumlu yansımalarının sonucu olduğu söylenebilir. Almanya-Türkiye modelinde Türkiye'nin kişi başı GSYH'sı (reel çevrimselliği) üzerinde ilk dönemde bağımsız değişkenlerin hiçbir etkisi bulunmamakta ve %100 oranında kendisindeki değişimden etkilenmektedir. Onu sermaye değişimleri ve emek değişimleri takip etmektedir. Özellikle üretim ve istihdamdaki artış bu ülke ile olan dış ticaretin Türkiye'nin kişi başına GSYH'sı üzerinde önemli bir etkisi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Çin-Türkiye modelinde bağımlı değişken olan Türkiye'nin kişi başına GSYH'sı 1. Dönemde tamamen kendindeki değişimlerden etkilenirken 2. Dönemden sonra en çok petrol fiyatı ve döviz kuru değişimlerinden etkilenmektedir. Petrol fiyatının dövize endeksli olmasına karşın dışa açıklık değişkeninin etkisinin zayıf olduğu tespit edilmiştir. Yine İtalya-Türkiye ve İngiltere-Türkiye modelinde GSYH'sını üzerinde en fazla emek değişiminin etkisinin olduğu görülmektedir. Irak'a ilişkin modelde Türkiye kişi başı GSYH'sındaki değişimler 2. Dönemden sonra emek ve sermaye değişiminden daha fazla etkilenmektedir. Dolayısıyla da emek değişkenindeki artışı sayesinde Türkiye kişi başı GSYH'sında artış yaratarak sermaye oluşumuna katkı sağladığı söylenebilir. Birleşik Arap Emirlikleri-Türkiye sonuçlarına göre Türkiye kişi başı GSYH'sındaki değişimler 2. Dönem itibarıyla ne fazla petrol fiyatı değişiminden etkilenmektedir. Türkiye'nin üretimde dışa olan bağımlılığı nedeniyle petroldeki fiyat artışı maliyetlere yansımakta ve gelir dağılımı gibi birçok makroekonomik değişkeni olumsuz etkilemektedir.

Kaynakça / Reference

- Akyıldız, H. (2006). *Türkiye'de İstihdamın Analitik Dinamiği*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Allegret, P., Couharde, C., & Guillaumin, C. (2012). The Impact Of External Shocks In East Asia: Lessons From Structural Var Model With Block Exogeneity. *International Economics*, 132, 35-89.
- Birmingham, C., & Conefrey, T. (2014). Science DirectThe Irish Macroeconomic Response to an External shock with an Application to Stress Testintgation to Stress Testing. *Journal of Policy Modeling*, 36, 454-470.
- Berument, H., & Doğan, B. (2005). The Asymmetric Effects of Government Spending Shocks: Empirical Evidence from Turkey. *Journal of Economic and Social*, 6(1), 33-51.

- Blecker, R. (2007). *External Shocks, Structural Change and Economic Growth in Mexico 1979-2006*. Working Paper.
- Brown, S., Yücel, M., & John, T. (2002). *Business Cycles: The Role of Energy Prices*. Dallas: Federal Reserve Bank of Dallas.
- Campbell, J., & Mankiw, G. (1987). Are Output Fluctuations Transitory? *Quarterly Journal of Economics*, 102(4), 857-880.
- Çambazoğlu, B., & Karaalp, H. (2012). Parasal Aktarım Mekanizması Döviz Kuru Kanalı: Türkiye Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 54-66.
- Çelik, R. (2018). *Döviz Kuru ve Petrol Fiyatlarının Enflasyona Yansıma Karakteri:Türkiye Örneği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, H. (2018). *Parasal Aktarım Mekanizmalarından Faiz Kanalinin Reel Ekonomiye Etkileri Türkiye Örneği*. Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duasa, J. (2007). Determinants of Malaysian Trade Balance: An ARDL Bound Testing Approach. *Global Economic Review*, 36(1), 89-102.
- Duma, N. (2008). *Pass-Through of External Shocks to Inflation in Sri Lanka*. International Monetary Fund.
- Gregorio, J., Landerretche, O., Neilson, C., Broda, C., & Rigobon, R. (2007). *Another Pass-Through Bites The Dust? Oil Prices And Inflation*. Chile: Central Bank of Chile.
- Hammoudeh, S., Bhar, R., & Thompson, M. (2010). Re-Examining the Dynamic Causal Oil-Macroeconomy Relationship. *International Review of Financial Analysis*, 19(4), 300-304.
- İpek, E. (2008). *Dünya Petrol Fiyatlarındaki Değişimin Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkileri*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ireland, P. (2005). *The Monetary Transmission Mechanism*. Boston: Federal Bank.
- İşcan, H. (2018). *Türkiye'de Döviz Kuru, Enflasyon ve Faiz Oranı İlişkisi:2009-2017 Uygulaması*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karras, G. (1996). Are The Output Effects of Monetary Policy Asymmetric? Evidence from A Sample. *Oxford Bulletin of Economics* , 58(2), 267-278.

Konak, A. (2012). *Ticarette Dışa Bağımlılık ve Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkiler:1980-2010 Ekonomik Analizi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Lardic, , S., & Migon, V. (2006). The Impact of Oil Prices on GDP in European Countries: An Empirical Investigation Based on Asynnetric CXointegration. *Energy Policy*, 34(18), 3910-3915.

Lee, K., & Ni, S. (2001). On the Dynamic Effects of Oil Price Shocks:a Study Using Industry Level Data. *Journal of Monetary Economics*, 49(2002), 823-852.

Lotfi, R. (2005). *External Shocks and Economic Fluctuations: Evidence from Tunisia*. MPRA Paper.

Mork, K. (1989). Oil and the Macroeconomy When prices go Up and Down:An Extension of Hamilton's Results. *Journal of Political Economy*, 97(3), 740-744.

Özlale, Ü., & Pekurnaz, D. (2010). Oil Prices and Current Account: A structural Analysis for the Turkish Economy. *Energy Policy*, 38 (8), 4490-4495.

Pazarlıoğlu, M., & Gülay , E. (2007). Net Portföy Yatırımları ile Reel Faiz Arasındaki İlişki:Türkiye Örneği 1992:I-2005:IV. *Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi*, 9(2), 1-8.

Pesaran, M., Shin , Y., & Smith, R. (2000). Structural Analysis of Vector Error Correction Models With Exogenous I(1) Variables. *Journal of Econometrics*(97), 293- 343.

Pesaran, M. (1997). The Role of Economic Theory in Modelling the Long Run. *The Economic Journal*, 107 (440), 178-191. URL: <https://www.jstor.org/stable/2235280> adresinden alındı

Peseran, M., Shin , Y., & Smith , R. (2001). Bond Testing Approches to The Analysis of Level Relationship. *Journal of Applied Econometrics*(16), 289-326.

Polat, M., & Sancar, C. (2015). Türkiye’de Dış Ticaret Açığı ve Petrol İthal Fiyatları İlişkisi. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*(48), 555-560.

Ravn, M., & Sola , M. (1997). *Asymmetric Effects of Monetary Policy in the US: Positive vs. Negative or Big vs. Small*. niversitat Pompeu Farba.

Somçağ, S. (2008). *Türkiye'nin Ekonomik Krizi Ortaya Çıkışı ve Çözüm Yolları*. İstanbul: 2006 Yayınevi.

Şengül, S., & Tuncer , İ. (2006). Türkiye’de Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme: 1960-2000. *İşletme ve Finans Dergisi*, 21(242), 69-80.

Tanrıöver, B., & Yamak , N. (2012). Parasal Şokların Asimetrik Etkileri: Teori ve Türkiye. *Ege Akademik Bakış*, 12(3), 339-350.

Ünsal, M. (2013). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

Yaylalı, M., & Lebe, F. (2012). İthal ham petrol Fiyatlarının Türkiye'deki Makroekonomik Aktiviteler Üzerine Etkisi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 32(1), 43-68.

Yurdakul, E. (2014). *Türkiye'de İthalatın Gelişimi ve İthalatın Yapay Sınır Ağları Yöntemi İle Tahmin Edilebilirliğine Yönelik Bir Analiz*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3369-3397

**Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki
İmalat Sanayi Endüstri İçti Ticaretin Belirleyicileri**

The Determinants of Intra-Industry Trade in The
Manufacturing Industry Between Turkey and The
European Union Countries

Video Link: <https://youtu.be/ukYj-EVwukw>

Duygu BAYSAL KURT

Dr., Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dr., Bayburt University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
duygukurt@bayburt.edu.tr / Orcid ID: 0000-0001-8364-0705

Orhan ÇOBAN

Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof., Gaziantep Univ. Faculty of Economics and Administrative Sciences
ocoban@gantep.edu.tr / Orcid ID: 0000-0001-6137-8937

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 26.02.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 18.12.2021
Yayın Tarihi / Published : 21.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Baysal Kurt, D. & Çoban, O. (2021). Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki İmalat Sanayi Endüstri İçti Ticaretin Belirleyicileri . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3369-3397 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/887238>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki İmalat Sanayi Endüstri İçi Ticaretin Belirleyicileri ¹

Öz

Geleneksel dış ticaret teorileri, faktör donatım farklılıklarından ortaya çıkan endüstriler arası dış ticareti açıklamaktadır. Başka bir deyişle, geleneksel dış ticaret teorileri, endüstriler arası ticaretin gelişmişlik düzeyi farklı ülkeler arasında gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu bağlamda bu teoriler, gelişmişlik düzeyi aynı olan ülkeler arasındaki dış ticareti açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Endüstri içi ticaret kavramı, önceleri gelişmiş ülkelerin arasındaki dış ticareti açıklamak için kullanılmış olup, daha sonra gelişmişlik düzeyleri farklı ülkeler arasındaki dış ticaret için de kullanılmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, endüstri içi ticaret kavramı hem iktisat hem de dış ticaret literatüründe önemli yere sahiptir.

Türkiye'nin dış ticareti verileri incelendiğinde; dış ticaret ortağı olarak AB (Avrupa Birliği) ve sektör olarak imalat sanayi ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, 1996-2017 döneminde Türkiye ile AB ülkeleri arasında imalat sanayi endüstri içi ticaretinin ölçülmesi ve belirleyicilerinin analiz edilmesidir.

Literatürde endüstri içi ticareti ölçmek için statik, yarı dinamik ve dinamik özellikli birçok endeks yer almaktadır. Bu çalışmada ise, endüstri içi ticaretin seviyesini ölçerken GL (Grubel-Lloyd) endeksinden faydalanılmıştır. Ayrıca endüstri içi ticaretin belirleyicilerinin ortaya konduğu analizlerde GL endeksinin yanı sıra AE (Aquino) endeksi kullanılmıştır. Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki imalat sanayi endüstri içi ticaretin belirleyicilerinin ortaya koymak amacıyla SGMM (Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu) kullanılmıştır. GL endeksine göre, Türkiye'nin İtalya ve İspanya ile olan imalat sanayi dış ticaretinin %40 'dan fazlası endüstri içi ticarettir. SGMM sonuçlarına göre, hem GL endeksinde hem de AE endeksinde anlamsız çıkan değişkenler, ticaret ortağının ticari açıklığı ve sınır komşuluğudur. SGMM sonuçları, iki ülke arasındaki GSYH (gayri safi yurt içi hasıla) farkı, kişi başı GSYH farkı, ticari açıklık farkı, uzaklık ve ticari dengesizlik arttıkça imalat sanayi endüstri içi ticaretin azaldığını göstermektedir. Ayrıca iki ülke GSYH ortalaması, Türkiye'nin ticaret ortağına ticari açıklığı ve ticari yoğunluğu arttıkça ise imalat sanayi endüstri içi ticaret artmaktadır. Analizde kukla değişken olarak dikkate alınan aynı denizi paylaşmanın endüstri içi ticareti pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri içi ticaret, GL endeksi, AE endeksi, İmalat Sanayi, SGMM

¹Bu çalışma; Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Orhan ÇOBAN danışmanlığında yürütülmüş olan "Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Belirleyicileri: İmalat Sanayi Örneği" adlı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

The Determinants of Intra-Industry Trade in The Manufacturing Industry Between Turkey and The European Union Countries

Abstract

Traditional foreign trade theories explain inter-industry foreign trade that arises from factor endowment differences. In other words, traditional foreign trade theories argue that inter-industry trade takes place between countries with different levels of development. In this context, these theories are insufficient to explain foreign trade between countries with same levels of development. The concept of intra-industry trade was used to explain foreign trade between developed countries, and then it was also used for foreign trade between countries with different levels of development. When evaluated from this point of view, the concept of intra-industry trade has an important place in both economics and foreign trade literature.

When Turkey's foreign trade data is examined; EU (European Union) as a foreign trade partner and the manufacturing industry as a sector come to the fore. The main purpose of this study is to measure intra-industry trade between Turkey and EU countries in the manufacturing industry for the period 1996-2017 and is analyzing the determinants.

In the literature, there are many indices with static, semi-dynamic and dynamic properties to measure intra-industry trade. In this study, while measuring the level of intra-industry trade, GL (Grubel-Lloyd) index was used. Also, in the analysis that is revealed the determinants of intra-industry trade, AE (Aquino) index in addition to GL index was used. System Generalized Method of Moments (SGMM) was used for revealing the determinants of intra-industry trade between Turkey and EU countries Turkey in the manufacturing industry. According to the GL index, more than 40% of foreign trade of Turkey's manufacturing industry with Spain and Italy consists of intra-industry trade. According to the SGMM results, the variables that are insignificant in both the GL index and the AE index are the trade openness of the trading partner and border neighborhood. SGMM results show that the increases of the GDP (gross domestic product) difference, GDP per capita difference, trade openness difference, distance between the two countries and trade imbalance decrease intra-industry trade in the manufacturing industry. In addition, the increases of the average GDP of two countries, Turkey's trade openness against the trading partner and trade intensity raises intra-industry trade in the manufacturing industry. It was determined that sharing the same sea, which is considered as a dummy variable in the analysis, positively affects intra-industry trade.

Keywords: Intra-industry trade, GL index, AE index, Manufacturing Industry, SGMM.

Giriş

Dış ticaret, ülkeler arası ticari ilişkileri açıklamada önemli bir yere sahiptir. Bu kavramın ele alınmasında genellikle iki teoriden yararlanılmaktadır. Bunlardan ilki, geleneksel dış ticaret teorileri ile açıklanan endüstriler arası ticaret, ikincisi ise endüstri içi ticarettir. Geleneksel dış ticaret teorilerinde, dış ticaret ülkeler arasındaki farklı faktör donatımlarına bağlanmaktadır. Bu bağlamda endüstriler arası ticaret, genellikle farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Söz konusu teoriler, aynı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerin dış ticaretini açıklayamadığından dolayı eleştirilere maruz kalmıştır.

Endüstri içi ticaret, aynı endüstrideki ya aynı ya da farklılaştırılmış ürünlerin ülkeler tarafından eş zamanlı olarak hem ihracata hem de ithalata konu olmasıdır (Falvey, 1981, s.495). Endüstri içi ticaret, büyük ölçüde ölçek ekonomileri, farklılaştırılmış ürünlere olan talep, ülkelerin kişi başı gelir seviyelerinin benzer olması ve yenilikler ile açıklanmaktadır (Handjiski vd., 2010, s.15). Caves (1981), oldukça benzer ürünlerin bir ülke tarafından eş zamanlı olarak hem ihraç hem de ithal edilmesi olarak tanımlamaktadır. Literatürde bu dış ticaret türünü Balassa (1966) ile Grubel ve Lloyd (1975) endüstri içi ticaret olarak adlandırırken; Gray (1973), iki yönlü ticaret ve Finger (1975), ticaret çakışması terimlerini kullanmışlardır.

Endüstri içi ticaret olgusu, 1960'larda yapılan ve ekonomik entegrasyonun uluslararası ticaretteki uzmanlaşma üzerindeki etkilerini açıklamaya yönelik çalışmalarda vurgulanmaya başlanmıştır. Endüstri içi ticaret çalışmalarının genel olarak kabul edilen bu kökeni, özellikle 1948'de kurulan Benelüks ve 1958'de kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğunun etkileri ile ilgilidir. Bu çalışmalar, topluluğa üye ülkeler arasındaki ticaret artışının önemli oranda aynı sektördeki ürünlerin üretim ve ihracatında uzmanlaşmadan kaynaklandığına işaret etmektedir (Kol ve Tharakan, 1989, s.1). 1960 yılında Verdoorn'un Benelüks olarak da adlandırılan Belçika, Hollanda ve Lüksemburg üzerine yaptığı çalışmanın yanı sıra 1966 yılında Balassa'nın, 1967 yılında Grubel ve 1970 yılında Adler'in yaptıkları çalışmalar, Avrupa Ekonomik Topluluğunda aynı endüstrideki ürünlerin karşılıklı ticaret artışı üzerine yoğunlaşmıştır. Araştırmalara konu olan ülkelerdeki faktör donatımları benzer/aynı olduğundan, bu ticaret şekli endüstri içi ticaret olarak açıklanmaktadır (Grubel ve Lloyd, 1975, s.9-10). 1960'lardan sonra yapılan çalışmalarda genellikle endüstri içi ticaret kavramı, gelişmiş ülkeler arasındaki yani Kuzey-Kuzey ticaretini açıklamada kullanılmıştır (Şimşek, 2008, s.7-8). Fakat endüstri içi ticaretin sadece gelişmiş ülkeler arasında değil, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında veya gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleşebileceğini ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır (Balassa, 1979; Tharakan, 1984; Havrylyshyn ve Civan, 1985; Flam ve Helpman, 1987; Manrique, 1987; Ballance vd., 1992; Clark ve

Stanley, 1999; Bhattacharyya, 2002; Gebreselasie ve Jordaan, 2009; Gilbert vd., 2014).

Endüstri içi ticarete aynı endüstrideki farklılaştırılmış ürünler önemli yer tuttuğu için endüstri içi ticareti, yatay endüstri içi ticaret ve dikey endüstri içi ticaret olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür (Greenaway vd., 1995, s.1505). Yatay endüstri içi ticaret, aynı kalitede fakat tüketicilerin farklı zevk ve tercihlerine göre değişik özellikleri bulunan farklılaştırılmış ürünlerin bir ülke açısından eş zamanlı olarak hem ithal hem ihraç edilmesi durumudur. Dikey endüstri içi ticaret ise, aynı endüstrideki farklı kalite ve fiyat düzeyindeki farklılaştırılmış ürünlerin bir ülke açısından eş zamanlı olarak hem ithal hem ihraç edilmesidir. Dikey endüstri içi ticaret, genel olarak faktör donatımları farklı ülkeler arasında gerçekleşmekte olup, karşılaştırmalı üstünlükler söz konusudur (Kawecka-Wyrzykowska, 2009, s.10). Kısacası yatay endüstri içi ticaret ile dikey endüstri içi ticaret ayırımında kalite unsuru ön plana çıkmaktadır. Yatay endüstri içi ticarete aynı endüstrideki aynı kalitedeki ürünler söz konusu iken, dikey endüstri içi ticarete ürünlerdeki kalite farklılığı göze çarpmaktadır (Fontagné vd., 2005, s.9). Bu bağlamda aynı kalitede otomobil üreten iki ülkenin bu otomobilleri kendi aralarında ihraç-ithal etmeleri yatay endüstri içi ticaret olarak adlandırılırken, farklı kalitede otomobil üreten iki ülkenin kendi aralarında söz konusu otomobilleri ihraç-ithal etmeleri dikey endüstri içi ticaret kavramı ile açıklanmaktadır.

Literatürde endüstri içi ticareti ölçmek amacıyla çeşitli endeksler geliştirilmiştir. Söz konusu endeksler, endüstri içi ticareti ölçen endeksler ve marjinal endüstri içi ticareti ölçen endeksler olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. Endüstri içi ticareti ölçen endeksler daha statik, marjinal endüstri içi ticaret ölçen endeksler ise daha dinamik endeksler olarak bilinmektedir. Çeşitli eleştirilere rağmen literatürde endüstri içi ticaret ölçümlerinde genellikle statik nitelikli GL endeksinde yararlanılmaktadır.

Türkiye'nin 2017 yılı 156992940 bin dolar toplam ihracatındaki imalat sanayinin payı % 93,72'dir. Aynı şekilde imalat sanayinin ithalattaki payı da çok yüksektir. Söz konusu pay 2017 yılı için % 81,59'dur. Ayrıca AB'nin Türkiye'nin ihracat ve ithalatındaki payları sırasıyla % 47,08 ile % 36,44'dür. Türkiye'nin AB ile imalat sanayi ihracatı ve ithalatı değerlendirildiğinde, 2017'de ihracatın 70260032,21 bin dolar, ithalatın ise 78901796,36 bin dolar olduğu görülmektedir (TÜİK, 2020). Bu bağlamda Türkiye'nin dış ticareti incelendiğinde, hem ihracat hem de ithalatta imalat sanayi ticaretinin önemli yere sahip olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin dış ticarete en yoğun ticaret yaptığı ülkeler AB ülkeleridir. Bu nedenle Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki imalat sanayi endüstri içi ticaret seviyesinin ölçülmesi ve endüstri içi ticaretin belirleyicilerinin ortaya konulması önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki imalat sanayi endüstri içi ticaretin ölçülmesi ve söz konusu ticaretin belirleyicilerinin Analiz edilmesidir. Analizlerde GL endeksinin yanı sıra AE endeksi ve 7

farklı tahmin modeli dikkate alınmıştır. Ayrıca imalat sanayi endüstri içi ticaretin belirleyicilerinin ortaya konulmasında dinamik panel veri metodu olan SGMM'den yararlanılmıştır.

Literatür

Endüstri içi ticaretin belirleyicilerine yönelik olarak literatürde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda Ekanayake (2001), Kuosku (2013), Łapińska (2014) ile Mansouri ve Ahangari (2020), çalışmalarında iki ülke arasındaki GSYH farkı artışının endüstri içi ticareti azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Endüstri içi ticareti negatif yönde etkileyen diğer bir unsur da kişi başı GSYH farkıdır. Söz konusu bulguya yer veren çalışmalardan bazıları da, Ekanayake (2001), Kinnerup (2005), Jing vd. (2010), Mulenga (2012), Łapińska (2014), Sledziewska ve Czarny (2016), Demirtaş ve Turan (2020) ile Saparamadu ve Weerasinghe (2021)'dir. Literatürde dikey endüstri içi ticarete vurgu yapılarak, ülkeler arasındaki kişi başı GSYH farkı arttıkça endüstri içi ticaretin arttığı yönde bulguların yer aldığı Çepni ve Köse (2003), Leitão ve Faustino (2008) ile Chakraborty (2017) gibi çalışmalar da yer almaktadır. Ekanayake (2001), Jing vd. (2010), Şentürk ve Kösekahyaoğlu (2014), Bagchi ve Bhattacharyya (2019) çalışmalarında iki ülkenin GSYH ortalamasının artması endüstri içi ticareti pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Ekanayake (2001), Łapińska (2014), Chakraborty (2017), Bagchi ve Bhattacharyya (2019) ile Vidya ve Prabheesh (2019) çalışmalarında ticari dengesizlik değişkeninin endüstri içi ticareti azaltıcı bir unsur olduğunu ortaya koymuşlardır. Ticari dengesizliğin aksine ticari yoğunluk endüstri içi ticareti pozitif yönde etkilemektedir. Bununla ilgili bulgular, Ekanayake (2001) ve Kinnerup (2005) çalışmalarında yer almaktadır. Ticaret ortaklarının arasındaki mesafe arttıkça, endüstri içi ticaret azalmaktadır (Ekanayake, 2001; Leitão ve Faustino, 2008; Jing vd., 2010; Sawyer vd., 2010; Kuosku, 2013; Sledziewska ve Czarny, 2016; Chakraborty, 2017; Jošić ve Žmuk, 2020; Nguyen vd., 2020).

Ticari açıklığın endüstri içi ticareti olumlu yönde etkilediği yönünde çalışmalar da literatürde yer almaktadır (Das, 2003; Sawyer vd., 2010; Şentürk ve Kösekahyaoğlu 2014). Şentürk ve Kösekahyaoğlu (2014) ile Küçükahmetoğlu ve Aydın (2015) çalışmalarında bölgesel birleşmelerinin endüstri içi ticareti arttırdığı sonucuna ulaşırken; Sen vd. (2009) tarafından yapılan çalışmada tam tersi sonuç yer almaktadır. Marius-Răzvan ve Camelia (2015) çalışmasında endüstri içi ticaretin gecikmeli değerine yer vermiş olup, bu değişkenin katsayısını pozitif olarak bulmuştur. Ayrıca endüstri içi ticaretin belirleyicilerinin ortaya konulduğu çalışmalar dışında literatürde endeks yardımı ile endüstri içi ticaretin seviyesinin belirlendiği çalışmalar da bulunmaktadır. Küçükahmetoğlu (2001), Webster vd. (2007), Kucukefe (2011), Leitão (2011), Nowak vd. (2013), Çoban vd. (2015), Çeştepe

vd. (2017), Mangır ve Fidan (2017), Demir (2020), Ürüt Saygın (2020) ile Ćuzović ve Sokolov-Mladenović (2021) bu çalışmalardan bazılarıdır.

Materyal ve Metot

Veri Seti

Bu çalışmada imalat sanayi örneği dikkate alınarak, Türkiye'nin 27 AB ülkesi (Avusturya, Belçika², Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg³, Malta, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, Hırvatistan ve Birleşik Krallık)⁴ ile olan endüstri içi ticareti ve endüstri içi ticaretin belirleyicileri ele alınmıştır. Analizde kullanılan veriler 1996-2017 dönemine ait olup, ISIC (Uluslararası Standart Endüstriyel Sınıflandırma) Rev.3 Düzey 3 sınıflandırması dikkate alınmıştır. Analizlerde başlangıç yılı olarak 1996 yılının dikkate alınmasının nedeni, Türkiye ile AB arasında imzalanan Gümrük Birliği anlaşmasının 1996 yılında yürürlüğe girmiş olmasıdır.

Endüstri içi ticaretin belirleyicileri test edilirken kullanılan değişkenler Tablo-1'de özetlenmiştir.

Tablo- 1: Analizlerde Kullanılan Değişkenler

Değişken Adı	Logaritmik Kısaltma	Açıklama	Kaynak
Grubel-Lloyd Endeksi	LGL	$GL = \frac{\sum_i^n (X_{TR-TO} + M_{TR-TO}) - \sum_i^n X_{TR-TO} - M_{TR-TO} }{\sum_i^n (X_{TR-TO} + M_{TR-TO})} .100$	Grubel ve Lloyd, 1975; TÜİK, 2018
Aquino Endeksi	LAE	$AE = \frac{\sum_i^n (X_{TR-TO} + M_{TR-TO}) - \sum_i^n X_{TR-TO}^e - M_{TR-TO}^e }{\sum_i^n (X_{TR-TO} + M_{TR-TO})} .100$ $X_{TR-TO}^e = X_{TR-TO}^n \frac{\frac{1}{2} \sum_i^n (X_{TR-TO} + M_{TR-TO})}{\sum_i^n X_{TR-TO}}$ $M_{TR-TO}^e = M_{TR-TO}^n \frac{\frac{1}{2} \sum_i^n (X_{TR-TO} + M_{TR-TO})}{\sum_i^n M_{TR-TO}}$	Aquino, 1978; TÜİK, 2018
Türkiye ile ticaret ortağının GSYH farkı	LFGSYH	$FGSYH = \left(\frac{ GSYH_{TR} - GSYH_{TO} }{(GSYH_{TR} + GSYH_{TO})} \right) .100$	Abraham ve Hove, 2005; WB, 2018
Türkiye ile ticaret ortağının kişi başı GSYH farkı	LFKGSYH	$FKGSYH = \left(\frac{ KGSYH_{TR} - KGSYH_{TO} }{(KGSYH_{TR} + KGSYH_{TO})} \right) .100$	Abraham ve Hove, 2005; WB, 2018

² 1996-2001 döneminde Belçika-Lüksemburg dış ticaret verileri toplu olarak verildiği için Belçika ile Türkiye arasındaki imalat sanayi dış ticaret verileri 2002-2017 dönemi olarak ele alınmıştır.

³ 1996-2001 döneminde Belçika-Lüksemburg dış ticaret verileri toplu olarak verildiği için Lüksemburg ile Türkiye arasındaki imalat sanayi dış ticaret verileri 2002-2017 dönemi olarak ele alınmıştır.

⁴ Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Türkiye ile olan imalat sanayine ait dış ticaret verileri olmadığından dolayı analize dahil edilmemiştir. Ayrıca analize dahil edilen Birleşik Krallık ise, 31.01.2020 tarihinde AB'den ayrılmıştır.

Türkiye ile ticaret ortağının GSYH'sinin aritmetik ortalaması	LORTGSYH	$ORTGSYH = \frac{(GSYH_{TR} + GSYH_{TO})}{2}$	WB, 2018
Türkiye ile ticaret ortakları arasındaki uzaklık	LUZAK	UZAK: Türkiye'nin ticaret ortaklarına olan uzaklığının kilometre cinsinden değeridir.	DC, 2018
Türkiye'nin ticaret ortağının Türkiye'ye ticari açıklığı	LTOACIK	$TOACIK = \frac{(X_{TR-TO} + M_{TR-TO})}{GSYH_{TO}} \cdot 100$	TÜİK, 2018; WB, 2018
Türkiye'nin ticaret ortağına karşı ticari açıklığı	LTRACIK	$TRACIK = \frac{(X_{TR-TO} + M_{TR-TO})}{GSYH_{TR}} \cdot 100$	TÜİK, 2018; WB, 2018
Türkiye ile ticaret ortağının ticari açıklık farkı	LFACIK	$FACIK = TRACIK - TOACIK $	TÜİK, 2018; WB, 2018
Türkiye'nin ticaret ortağı ile ticari yoğunluğu	LY	$TY = \frac{(X_{TR-TO} + M_{TR-TO})}{(X_{TR} + M_{TR})}$	Li vd., 2003; TÜİK, 2018
Türkiye ile ticaret ortağı arasındaki ticari dengesizlik	LTD	$TD = \frac{ X_{TR-TO} - M_{TR-TO} }{(X_{TR-TO} + M_{TR-TO})}$	Li vd., 2003; TÜİK, 2018
Sınır Komşuluğu	D1	Sınır komşuluğu varsa 1 yoksa 0 değerini alan kukla değişkendir.	
Aynı Denizi Paylaşma	D2	Ülkeler aynı denizi paylaşıyorlarsa 1 paylaşmıyorlarsa 0 değerini alan kukla değişkendir.	
TR: Türkiye, TO: Türkiye'nin ticaret ortağı, i: İmalat sanayi, n: İmalat sanayi alt dalları, X_{TR-TO} : Türkiye'nin ticaret ortağına ihracatı, M_{TR-TO} : Türkiye'nin ticaret ortağından ithalatı			

Kaynak: DC, 2018; TÜİK, 2018; WB, 2018 verileri dikkate alınarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo-2'den de anlaşılacağı üzere, ekonometrik uygulamada endüstri içi ticareti temsil olarak iki farklı bağımlı değişken kullanılmıştır. Bu değişkenlerden ilki GL endeksi iken, ikincisi ise AE endeksidir. Açıklayıcı değişkenler; Türkiye ile ticaret ortağının GSYH farkı (FGSYH), Türkiye ile ticaret ortağının kişi başı GSYH farkı (FKGSYH), Türkiye ile ticaret ortağının GSYH'nin aritmetik ortalaması (ORTGSYH), Türkiye ile ticaret ortakları arasındaki uzaklığı (UZAK), Türkiye'nin ticaret ortağının Türkiye'ye ticari açıklığı (TOACIK), Türkiye'nin ticaret ortağına karşı ticari açıklığı (TRACIK), Türkiye ile ticaret ortağının ticari yoğunluğu (TY), Türkiye ile ticaret ortağı arasındaki ticari dengesizlik (TD) olarak belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca, sınır komşuluğu (D1) ve aynı denizi paylaşma (D2) olmak üzere 2 farklı kukla değişkenden yararlanılmıştır. Değişkenlerin logaritmaları alınmıştır.

Yöntem

Endüstri içi ticaret seviyesinin ölçümünde statik ölçümlerin yanı sıra dinamik ve yarı dinamik nitelikte olan ölçümler de söz konusudur. Dinamik ölçümlerde marjinal endüstri içi ticaret dikkate alınmaktadır.

Balassa (1966), Grubel ve Lloyd (1975), Aquino (1978), Loertscher ve Wolter (1980), Greenaway ve Milner (1983), Balassa (1986), Rajan (1996), Nilsson (1997) ve Nilsson (1999) endüstri içi ticaretin statik ölçümüne ilişkin çalışmalardan bazılarıdır. Endüstri içi ticaretin ölçümünde kullanılan GL endeksi gibi endeksler statik özelliklidir. Yani bu endeksler endüstri içi ticaretin ampirik gözlemlerinde bir yıllık ölçüm sağlamaktadır. Statik özellikli bu endeksler, ticaret akımlarındaki yıllar itibariyle olan değişiklikleri tam olarak yansıtamamaktadır. Bu nedenle dinamik özellikli endekslerin kullanılması gerekmektedir (Brühlhart, 1994, s.601). Menon ve Dixon (1996a), çalışmasında bölgesel ticaret anlaşmalarının endüstri içi ticareti teşvik edip etmediğine dair Avustralya ve Yeni Zelanda için bir analiz yapmıştır. Bu çalışmada GL endeksinin yanlış sonuçlar verdiğini vurgulamış olup, endüstri içi ticaret açısından yeni metodolojiye yer vermişlerdir. Menon ve Dixon (1996b), çalışmasında dış ticaret artışının endüstri içi ticaret açısından önemini araştırmıştır. Bu çalışmada Avustralya'nın 205 tane imalat endüstrisinin verileri kullanılmış olup, GL endeksinin yanlış sonuçlara neden olduğu vurgulanmıştır. Hamilton ve Kniest (1991)'e göre, farklı zaman dilimlerinde endüstri içi ticareti ölçen GL endeksinin karşılaştırılması kavramsal bir soruna neden olmaktadır. Bunun nedeni ise, dış akımlarının zamanlar arası değişkenliğe uğramasıdır. Andresen (2003), Caves (1981) ile Hamilton ve Kniest (1991)'e atıfta bulunarak, bir endüstride ihracat ve ithalatın eşit oranda artması durumunda endüstri içi ticaretin miktarı artsa bile GL endeksinin aynı kalacağını vurgulamıştır. Statik nitelikteki endekslere olan bu eleştiriler ışığında marjinal endüstri içi ticaretin ölçümüne yönelik çalışmalardan bazıları ise, Hamilton ve Kniest (1991), Brühlhart (1994), Greenaway vd. (1994), Dixon ve Menon (1995), Dixon ve Menon (1997), Thom ve McDowell (1999) ile Azhar ve Elliott (2003) şeklinde sıralamak mümkündür.

Literatürde statik ölçümler eleştirilere maruz kalsa da çalışmalarda en çok kullanılan GL endeksi, 1975 yılında Herbert Grubel ve P. J. Lloyd tarafından ortaya koyulmuştur (Greenaway ve Milner, 1983, s.901). GL endeksinin iki şekilde ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi (1) no'lu denklemde gösterilmiştir. X_i : i endüstrisindeki ihracatı, M_i : i endüstrisindeki ithalatı ve $i: 1, \dots, n$ olmak üzere n : endüstri sayısını göstermektedir. \bar{B}_i , ortalama endüstri içi ticareti göstermekte olup, n tane endüstrinin toplam ithalat ve ihracatının yüzdesi olarak ifade edilmektedir (Grubel ve Lloyd, 1975, s.21-22).

$$\bar{B}_i = \frac{\sum_i^p (X_i + M_i) - \sum_i^p |X_i - M_i|}{\sum_i^p (X_i + M_i)} \cdot 100 \quad (1)$$

İkinci endeks, dış ticaret dengesizliklerinin endeks üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla Herbert Grubel ve P. J. Lloyd tarafından alternatif olarak önerilmiştir (Doğaner Gönel, 2001, s.63). Bu endeks çalışmalarda düzeltilmiş GL endeksi olarak adlandırılmaktadır.

Söz konusu endeks (2) no'lu denklemde yer almaktadır. \bar{C}_i : düzeltilmiş endüstri içi ticareti, X_i : i endüstrisindeki ihracatı, M_i : i endüstrisindeki ithalatı ve i: 1,...,n olmak üzere n: endüstri sayısını göstermektedir (Grubel ve Lloyd, 1975, s.22).

$$\bar{C}_i = \frac{\sum_i^p (X_i + M_i) - \sum_i^p |X_i - M_i|}{\sum_i^p (X_i + M_i) + \sum_i^p |X_i - M_i|} \cdot 100 \quad (2)$$

Aquino (1978), Grubel ve Lloyd (1975)'in endekslerine yönelik eleştirilerini dile getirerek, endüstri içi ticaretin ölçümüne yönelik bir endeks geliştirmiştir. Aquino (1978), temel amacı dış ticaret dengesizliğini gidererek endüstri içi ticareti ölçmektir. Temel düzeyde genel dış ticaret dengesizliğini düzeltmenin en basit yolu, yani endüstri içi ticaret endeks değerlerini hesaplamadan önce (dengesizliğin tüm sektörlerde eşit olduğu varsayımı altında), toplam ihracatın toplam ithalata eşit olması durumunda, her ürünün ihracat ve ithalatının değerlerinin ne olacağını tahmin etmeyi gerektirir. Bu bağlamda teorik değerler (e) olarak adlandırılan, tahmin edilen ihracat ve ithalat değerleri (3) no'lu denklemde yer almaktadır (Aquino, 1978, s.280).

$$X_{ij}^e = X_{ij} \frac{\frac{1}{2} \sum_i (X_{ij} + M_{ij})}{\sum_i X_{ij}} \quad M_{ij}^e = M_{ij} \frac{\frac{1}{2} \sum_i (X_{ij} + M_{ij})}{\sum_i M_{ij}} \quad (3)$$

X_{ij}^e : j ekonomisinin i endüstrisinin teorik ihracat değerini, M_{ij}^e : j ekonomisinin i endüstrisinin teorik ithalat değerini, X_{ij} : j ekonomisinin i endüstrisinin gerçekleşen ihracat değerini ve M_{ij} : j ekonomisinin i endüstrisinin gerçekleşen ihracat değerini göstermektedir. Elde edilen teorik değerler kullanılarak oluşturulan endeks (Qj)'dir. Bu endeks, (4) no'lu denklemde yer almakta olup, çeşitli ürün gruplarının endüstri içi ticaretinin ağırlıklandırılmış ortalamasını vermektedir. Ayrıca j ülkesinin toplam dış ticaretinde endüstri içi ticaretinin oranını göstermektedir. Söz konusu endeks, (1) no'lu denklemde yer alan endeksin, ihracat ve ithalatın teorik değerleri ile uyarlanmış halidir. Endeks oluşturulurken, $\sum_i (X_{ij} + M_{ij}) = \sum_i |X_{ij}^e + M_{ij}^e|$ kabul edilmiştir (Aquino, 1978, s.280-281). Çalışmalarda söz konusu endeks, Aquino (AE) endeksi olarak ele alınmakta olup, endüstri içi ticaretin ölçümlerinde kullanılmaktadır.

$$Q_j = \frac{\sum_i (X_{ij} + M_{ij}) - \sum_i |X_{ij}^e - M_{ij}^e|}{\sum_i (X_{ij} + M_{ij})} \cdot 100 \quad (4)$$

Endüstri içi ticareti konu alan bazı çalışmalarda yatay ve dikey endüstri içi ticaretin ayrıştırılması söz konusudur. Bu ayrıştırmada genellikle ihracat ve

ithalat birim değerleri kullanılmaktadır. Ürünlerin ihracat ve ithalat değerleri söz konusu ürünlerin miktarlarına bölünerek bulunmakta olup, dış ticarete konu olan ürünün ortalama fiyatının göstergesidir (Şimşek, 2008, s.204-205). Söz konusu ayrıştırmanın ortaya koyulduğu ve literatürde çoğunlukla kullanılan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan, Abd-el-Rahman (1991), Greenaway vd. (1995), Fontagné ve Freudenberg (1997) ile Greenaway vd. (1999) bazılarıdır.

Son dönemlerde, gözlenemeyen birime özgü heterojenite ile birlikte dinamik panel veri modelleri ekonomik analizlerde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu modellerden ilki birinci fark modelidir. Burada, öncelikle gözlenemeyen heterojeniteyi ortadan kaldırmak için modelin birinci farkları alınır, sonrasında değişkenlerin içsel farklılıklarının gecikmeli düzeyleri alınarak araç değişken haline dönüştürülen moment koşulları üzerine Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) tahmini yapılır. Bu yöntem birinci farklar tahmincisi (DIF GMM) ya da Arellano-Bond tahmincisi olarak bilinir. DIF GMM tahmincisi, mevcut tüm moment koşullarının kullanımını mümkün kılmadığı için etkin bir tahminci değildir. Bu tahminci ayrıca, oldukça dirençli serilerin ve kendine has hatalara göre (idiosyncratic errors) sabit etkilerde büyük değişimlerin olduğu dinamik panel veri modellerinde, araç değişkenlerin daha az bilgilendirici olması nedeniyle çok kısıtlı düzeyde sonlu örnek özellikleri vardır (Ashley ve Sun, 2016, s.1-2).

Dinamik panel veri yöntemlerinde, zaman boyutu (T) birim boyutundan (N) küçük olduğunda en küçük kareler tahmincisi tutarsız sonuçlar vermektedir. Bu tutarsızlık, hata teriminin gecikmeli içsel değişkenler ile korelasyonlu olmasından kaynaklanmaktadır. Bu problemin üstesinden gelebilmek için, GMM tahmininin birinci farklara dayalı olduğu Anderson ve Hsiao (1982) ile Arellano ve Bond (1991) tahmincileri geliştirilmiştir. Bununla birlikte, birinci fark işleminden sonra elde edilen standart GMM tahmin edicisi, özellikle araç değişkenlerin zayıf kaldığı ve moment sayısının kesit örnek boyutuna göre büyük olduğu durumlarda, sonlu örneklem sapmasına maruz kalmaktadır (Abonazel, 2016, s.2).

Standart GMM tahmininde iki aşamalı prosedürle asimptotik olarak etkin bir tahmin edici elde edilebilir. İlk adımda, parametrelerin tutarlı tahminlerini elde etmek için pozitif yarı kesin ağırlık matrisi kullanılır. Bu tutarlı tahminler göz önüne alındığında, etkin ağırlık matrisi için tutarlı olan bir ağırlık matrisi oluşturulabilir ve bu ağırlık matrisi asimptotik olarak verimli iki aşamalı tahminler için kullanılır. Dinamik panel veri modellerinde (örneğin Arellano ve Bond, 1991), iki aşamalı tahminlerdeki standart hataların, küçük örneklem sapmasına sahip olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, dirençli standart hatalar ile tek aşamalı tahminci kullanımı genellikle tercih edilmektedir. Her ne kadar hataları sabit varyanslı ve otokorelasyonsuz olan fark modeli için etkili bir ağırlık matrisi kolayca elde edilebilirse de, bu durum SGMM tahmincisi için geçerli değildir (Youssef vd., 2014, s.1).

Dinamik panel veri modellerinin tahmininde, Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilen SGMM tahmincisi yaygın olarak kullanılmaktadır. SGMM tahmincisinin, birinci farklar ve düzey tahmincilerine nazaran daha fazla araç değişken kullandığı için diğer iki tahminciye göre daha sapmalı olacağı düşünülebilir. Ancak simülasyon sonuçları SGMM tahmincisinin birinci farklar ve düzey tahmincisine göre daha az sapmalı olduğu görülmüştür (Hayakawa, 2007, s.32).

DIF GMM'ye nazaran SGMM'nin daha çok kullanılmasının bazı sebepleri vardır. Öncelikle SGMM, daha fazla sayıda araç değişken kullanımına olanak sağlamakta ve DIF GMM'ye oranla daha yüksek düzeyde etkinlik üretmektedir. Panelde gözlem kayıpları varsa, fark alma işlemi nedeniyle DIF GMM bu kayıpları arttırır. Son olarak, DIF GMM'in aksine SGMM sabit etkileri tamamen ortadan kaldırmamaktadır (Piper, 2014, s.2-3).

Sargan ve Hansen testleri, GMM tahmininden sonra araç değişkenlerin geçerliliğini sınamaktadır. Bunun yanında, Arellano ve Bond (1991), bazı araç değişkenlerin gecikmeli değerlerinin modelde kullanılması sonucunda kullanılan araç değişkenlerin geçersiz olmasına yol açacak bir sorun üzerinde durmuşlardır. Bu sorun, kendine özgü/gözlenemeyen hata terimlerinin (idiosyncratic error terms, v_{it}) birbirini izleyen değerleri arasında yüksek korelasyon olup-olmadığı ile ilgilidir. Hata terimi ε_{it} 'nin, sabit etkileri içermesinden ötürü otokorelasyonlu olması beklenir. Ancak, kendine özgü/gözlenemeyen hata terimlerinin birinci mertebeden daha yüksek bir mertebede otokorelasyonlu olması, kullanılan araç değişkenleri potansiyel olarak geçersiz olmasına neden olacaktır. Bu durumda, gecikme düzeyinin 3 ile sınırlandırılması gerekmektedir (Roodman, 2009, s.119).

Anderson ve Hsiao (1981), zaman boyutunun sabit olduğu, birim sayısının sonsuza gittiği durum için tutarlı bir araç değişken tahmincisi önermişlerdir. Bu tahminci modelin birinci farklarını almak suretiyle gözlenemeyen heterojeniteyi ortadan kaldırmaktadır.

$$y_{it} - y_{it-1} = \alpha(y_{it-1} - y_{it-2}) + \beta'(x_{it} - x_{it-1}) + (\varepsilon_{it} - \varepsilon_{it-1}), t \in \{2, \dots, T\} \quad (5)$$

(5) no'lu denklemden de anlaşılacağı üzere, y_{it-1} ile ε_{it-1} korelasyonlu olduğundan, $y_{it-1} - y_{it-2}$ ile $\varepsilon_{it} - \varepsilon_{it-1}$ korelasyonlu olacaktır. Bu nedenle araç değişken kullanmak gerekir. Anderson ve Hsiao (1981), bu noktada y_{it-2} veya $y_{it-2} - y_{it-3}$ 'yi araç değişken olarak kullanmayı önermektedirler. y_{it-2} veya $y_{it-2} - y_{it-3}$ ile $y_{it-1} - y_{it-2}$ ile korelasyonlu, buna karşın $\varepsilon_{it} - \varepsilon_{it-1}$ ile korelasyonsuz olduğundan geçerli araç değişkenlerdir. Anderson ve Hsiao (1981) tahmincisi tutarlı bir tahminci olsa da, mevcut tüm moment koşullarını kullanmadığı için etkin değildir. Bu doğrultuda, Arellano ve Bond (1991), tıpkı Anderson ve Hsiao (1981) tahmincisi gibi modelin birinci farklarına dayalı bir GMM tahmincisi geliştirmişlerdir. Bu

tahminci ile y_{it} 'nin gecikmeli değerleri ile $\varepsilon_{it} - \varepsilon_{it-1}$ arasındaki ortogonalite koşullarından yola çıkarak ilave araç değişkenler elde edilmektedir (Ciocchini, 2006, s.3-4).

Blundell ve Bond (1998), Arellano ve Bover (1995) tarafından öne sürülen birincil moment koşullarına ilave moment koşullarını ortaya koymuşlardır. Ayrıca Blundell ve Bond (1998), zayıf araç değişken probleminden kurtulmak ve tahmincinin etkinliğini arttırmak için fark ve düzey moment koşullarının birlikte kullanıldığı SGMM tahmincisini önermişlerdir.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde bu çalışmada kullanılacak olan tahmin modelleri Tablo-2'de yer almaktadır. Tahmin modellerinde, EİT: endüstri içi ticareti temsil etmekte olup, bu değişken için GL ve AE endeksi olmak üzere iki ayrı endeksten yararlanılmıştır.

Tablo- 2: Tahmin Modelleri

Model 1	$LEIT_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 LEIT_{it-1} + \alpha_2 LORTGSYH_{it} + \alpha_3 LTY_{it} + \alpha_4 LTD_{it} + \alpha_5 LFGSYH_{it} + \alpha_6 LFKGSYH_{it} + \varepsilon_{it}$
Model 2	$LEIT_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 LEIT_{it-1} + \alpha_2 LORTGSYH_{it} + \alpha_3 LTY_{it} + \alpha_4 LTD_{it} + \alpha_5 LFGSYH_{it} + \alpha_6 LFKGSYH_{it} + \alpha_7 LFACIK_{it} + \alpha_8 LUZAK_{it} + \varepsilon_{it}$
Model 3	$LEIT_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 LEIT_{it-1} + \alpha_2 LORTGSYH_{it} + \alpha_3 LFGSYH_{it} + \alpha_4 LFKGSYH_{it} + \alpha_5 LFACIK_{it} + \alpha_6 LTRACIK_{it} + \varepsilon_{it}$
Model 4	$LEIT_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 LEIT_{it-1} + \alpha_2 LORTGSYH_{it} + \alpha_3 LTY_{it} + \alpha_4 LTD_{it} + \alpha_5 LFGSYH_{it} + \alpha_6 LFKGSYH_{it} + \alpha_7 LTOACIK_{it} + \varepsilon_{it}$
Model 5	$LEIT_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 LEIT_{it-1} + \alpha_2 LORTGSYH_{it} + \alpha_3 LFGSYH_{it} + \alpha_4 LFKGSYH_{it} + \alpha_5 D1_{it} + \varepsilon_{it}$
Model 6	$LEIT_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 LEIT_{it-1} + \alpha_2 LORTGSYH_{it} + \alpha_3 LFGSYH_{it} + \alpha_4 LFKGSYH_{it} + \alpha_5 D2_{it} + \varepsilon_{it}$
Model 7	$LEIT_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 LEIT_{it-1} + \alpha_2 LORTGSYH_{it} + \alpha_3 LFGSYH_{it} + \alpha_4 LFKGSYH_{it} + \alpha_5 LUZAK_{it} + \varepsilon_{it}$

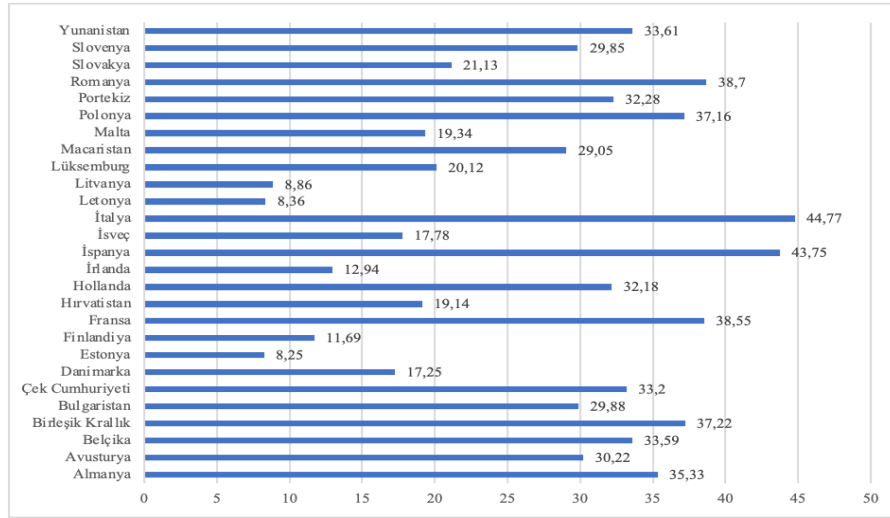
Analiz Sonuçları

Türkiye ile AB Ülkeleri Arasındaki İmalat Sanayi Endüstri İçi Ticareti

Bu çalışmada imalat sanayi endüstri içi ticaret seviyesinin ölçülmesinde ISIC Rev.3 Düzey 3 dikkate alınmıştır. Türkiye'nin 27 AB ülkesi ile yaptığı endüstri içi ticareti Şekil-1'de yer almaktadır.

Şekil- 1: Türkiye-AB Ülkeleri İmalat Sanayi Endüstri İçi Ticareti (1996-2017 Dönemi Ortalama; %)

Kaynak: TÜİK, 2020 verilerinden tarafımızca hesaplanmıştır.

Şeki-1'e göre, Türkiye'nin en çok endüstri içi ticaret yaptığı üç ülke % 44,77 ile İtalya, % 43,75 ile İspanya ve % 38,7 ile Romanya'dır. En az yaptığı üç ülke ise, % 8,25 ile Estonya, % 8,36 ile Letonya ve % 8,86 ile Litvanya'dır. Şekilde yer alan endüstri içi ticaret endeksi GL endeksi olup, değer aralığı 0 ile 100 arasında değişmektedir. Bu bağlamda GL endeksinin 0'a yakın olması endüstri içi ticaretin düşük düzeyde 100'e yakın olması yüksek düzeyde gerçekleştiğini göstermektedir. Yani GL endeksinin 100'e yakın olması iki ülke arasındaki dış ticarete ihracat ve ithalat değerlerinin birbirine yakın olmasını ifade etmektedir.

Türkiye ile AB Ülkeleri Arasındaki İmalat Sanayi Endüstri İçi Ticaretinin Belirleyicileri

Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki imalat sanayi belirleyicilerinin ortaya konulacağı SGMM analizinde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo-3'de verilmiştir. GL endeksi ve AE endeksinin ortalaması 3 düzeyindedir. Bir serinin kendi ortalaması etrafındaki dağılımının asimetric olup-olmadığını gösteren çarpıklık değerleri açısından LORTGSYH değişkeni dışındaki tüm değişkenler negatif değerler aldıkları için sola çarpık, LORTGSYH değişkeni pozitif değer aldığı için sağa çarpıktır. Basıklık değerleri bakımından, LORTGSYH, LTRACIK, LTY ve LUZAK değişkenlerinin basıklık değerleri 3'ten küçük olduğundan serilerin dağılımlarının normal dağılıma göre basık, diğer değişkenlerin dağılımlarının normal dağılıma göre sivri oldukları ifade edilebilir.

Değişkenler arasındaki ikili korelasyonlar ise Tablo-4'de yer almaktadır. GL endeksi ile AE endeksi arasında yüksek korelasyonlar bulunmaktadır. GL endeksi ile diğer değişkenler arasında ise yüksek korelasyonlar yoktur. Aynı

Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki İmalat Sanayi Endüstri İçi Ticaretin Belirleyicileri

durum AE endeksi için de geçerlidir. LFGSYH ve LFACIK değişkenleri arasında, LTRACIK ile LTY değişkenleri arasında pozitif ve yüksek korelasyonlar söz konusudur.

Tablo- 3: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Medyan	Maksimum	Minimum	Standart Sapma	Çarpıklık	Baskılık	Jarque-Bera	Olasılık	Toplam	Toplam Hata Kareler	Gözlem
LGL	3,185	3,326	4,204	0,673	0,605	-1,082	3,962	127,783	0,000	1742,050	200,072	547
LAE	3,325	3,406	4,481	0,768	0,507	-0,910	4,040	100,140	0,000	1818,649	140,597	547
LFACIK	-0,504	-0,585	2,544	-5,186	1,309	-0,288	3,222	8,694	0,013	-275,641	935,311	547
LFGSYH	3,812	4,072	4,584	-0,311	0,805	-1,946	7,551	817,313	0,000	2085,050	353,542	547
LFKGSYH	3,595	3,965	4,445	-1,868	0,846	-1,698	7,094	644,658	0,000	1966,209	391,159	547
LORTGSYH	26,823	26,855	28,507	25,256	0,725	0,102	2,657	3,629	0,163	14671,940	286,915	547
LTD	-1,694	-1,503	-0,064	-7,766	1,014	-1,432	6,580	479,134	0,000	-926,701	561,489	547
LTOACIK	-0,466	-0,477	2,555	-6,040	1,329	-1,695	8,976	1076,094	0,000	-254,907	964,915	547
LTRACIK	-1,233	-1,222	1,969	-6,020	1,413	-0,112	2,663	3,731	0,155	-674,411	1090,527	547
LTY	-4,872	-4,871	-1,637	-9,688	1,392	-0,046	2,659	2,842	0,241	-2664,771	1057,258	547
LUZAK	7,957	7,993	8,446	7,068	0,348	-0,674	2,870	41,821	0,000	4352,709	66,048	547

Tablo- 4: Korelasyon Matrisi

Değişkenler	LGL	LAE	LFACIK	LFGSYH	LFKGSYH	LORTGSYH	LTD	LTOACIK	LTRACIK	LTY	LUZAK
LGL	1,00	0,88	0,20	-0,09	0,07	0,45	-0,25	-0,03	0,56	0,56	-0,18
LAE	0,88	1,00	0,25	-0,05	0,01	0,45	-0,11	0,01	0,50	0,49	-0,16
LFACIK	0,20	0,25	1,00	0,76	-0,15	0,36	-0,02	0,32	0,28	0,26	-0,38
LFGSYH	-0,09	-0,05	0,76	1,00	-0,29	0,02	0,08	0,15	-0,26	-0,26	-0,28
LFKGSYH	0,07	0,01	-0,15	-0,29	1,00	0,22	0,08	-0,27	0,38	0,40	0,39
LORTGSYH	0,45	0,45	0,36	0,02	0,22	1,00	-0,08	-0,17	0,67	0,64	0,32
LTD	-0,25	-0,11	-0,02	0,08	0,08	-0,08	1,00	-0,02	-0,14	-0,12	0,06
LTOACIK	-0,03	0,01	0,32	0,15	-0,27	-0,17	-0,02	1,00	-0,13	-0,16	-0,45
LTRACIK	0,56	0,50	0,28	-0,26	0,38	0,67	-0,14	-0,13	1,00	0,99	0,09
LTY	0,56	0,49	0,26	-0,26	0,40	0,64	-0,12	-0,16	0,99	1,00	0,09
LUZAK	-0,18	-0,16	-0,38	-0,28	0,39	0,32	0,06	-0,45	0,09	0,09	1,00

İmalat sanayinde endüstri içi ticaretin belirleyicilerinin GL endeksine göre SGMM bulguları Tablo-5’de özetlenmiştir.

Tablo-5’e göre LORTGSYH, LTY, LTD, LFACIK, LUZAK, LTRACIK, LFGSYH ve D2 değişkenleri istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bağlamda, Türkiye ile ticaret ortağının GSYH’sinin aritmetik ortalaması (LORTGSYH), Türkiye ile ticaret ortağının ticari yoğunluğu (LTY) ve Türkiye’nin ticaret ortağına karşı ticari açıklığı (LTRACIK) arttıkça, imalat sanayinde Türkiye’nin AB ülkeleri ile olan endüstri içi ticareti artmakta iken, Türkiye ile ticaret ortağının GSYH farkı (LFGSYH), Türkiye ile ticaret ortağı arasındaki ticari dengesizlik (LTD), Türkiye ile ticaret ortağı arasındaki uzaklık (LUZAK) ve Türkiye ile ticaret ortağının ticari açıklık farkı (LFACIK) arttıkça endüstri içi ticaret azalmaktadır. Ayrıca ülkelerin aynı

denizi paylaşımları (D2) de imalat sanayinde endüstri içi ticareti arttırmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye ile ticaret ortağının kişi başı GSYH farkı (LFKGSYH), ticaret ortağının Türkiye'ye ticari açıklığı (LTOACIK) ve sınır komşuluğu (D1) ile endüstri içi ticaret arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusu değildir.

Tablo- 5: İmalat Sanayinde Endüstri İçi Ticaretin Belirleyicilerinin GL Endeksine Göre SGMM Bulguları

Değişken/Model	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
L.LGL	0,622*** (0,097)	0,498*** (0,110)	0,631*** (0,098)	0,615*** (0,097)	0,695*** (0,100)	0,712*** (0,079)	0,593*** (0,096)
LORTGSYH	0,065*** (0,021)	0,223*** (0,072)	0,052*** (0,019)	0,069*** (0,021)	0,045*** (0,017)	0,043*** (0,016)	0,198*** (0,066)
LTY	0,092** (0,039)	0,112*** (0,036)		0,088** (0,036)			
LTD	-0,046** (0,020)	-0,039* (0,022)		-0,043** (0,018)			
LFGSYH	-0,002 (0,033)	0,088 (0,075)	0,015 (0,066)	-0,015 (0,029)	-0,072 (0,046)	-0,070 (0,046)	-0,082** (0,039)
LFKGSYH	-0,040 (0,051)	0,003 (0,048)	-0,038 (0,039)	-0,054 (0,040)	-0,003 (0,040)	-0,003 (0,043)	0,033 (0,043)
LFACIK		-0,120** (0,054)	-0,019 (0,039)				
LUZAK		-0,542** (0,225)					-0,480*** (0,185)
LTRACIK			0,101** (0,039)				
LTOACIK				0,010 (0,015)			
D1					0,943 (1,403)		
D2						0,132** (0,066)	
Gözlem Sayısı	555	555	555	555	555	555	555
Ülke Sayısı	27	27	27	27	27	27	27
Hansen	25,29	24,03	23,63	21,79	24,15	26,40	23,47
ar1	-1,653*	-1,572	-1,659*	-1,655*	-1,625	-1,653*	-1,616
ar2	-0,113	-0,142	-0,069	-0,116	-0,074	-0,073	-0,140
Wald	11382***	19011***	15317***	15815***	14140***	18324***	17906***

Not: Parantez içindeki katsayılar dirençli standart hataları göstermektedir, *** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1.

Tablo-6'da imalat sanayinde endüstri içi ticaretin belirleyicilerinin AE endeksine göre SGMM bulguları sunulmaktadır. LFGSYH, LFKGSYH, LORTGSYH, LTY, LUZAK, LTRACIK ve D2 değişkenleri istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre; Türkiye ile ticaret ortağının GSYH'sinin aritmetik ortalaması (LORTGSYH), Türkiye ile ticaret ortağının ticari yoğunluğu (LTY) ve Türkiye'nin ticaret ortağına karşı ticari açıklığı (LTRACIK) arttıkça, imalat sanayinde Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan endüstri içi ticareti artmakta iken, Türkiye ile ticaret ortağının GSYH farkı (LFGSYH), Türkiye ile ticaret ortağının kişi başı GSYH farkı (LFKGSYH) ve Türkiye ile ticaret

ortağı arasındaki uzaklık (LUZAK) arttıkça endüstri içi ticaret azalmaktadır. Ayrıca aynı denizi paylaşma (D2) endüstri içi ticareti arttırmaktadır.

Tablo- 6: İmalat Sanayinde Endüstri İçi Ticaretin Belirleyicilerinin AE Endeksine Göre SGMM Bulguları

Değişken/Model	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
L.LAE	0,539*** (0,112)	0,508*** (0,087)	0,512*** (0,084)	0,563*** (0,098)	0,632*** (0,133)	0,594*** (0,124)	0,502*** (0,120)
LORTGSYH	0,078*** (0,020)	0,180*** (0,049)	0,073*** (0,019)	0,072*** (0,017)	0,053** (0,021)	0,058*** (0,019)	0,188*** (0,053)
LTY	0,080*** (0,025)	0,059 (0,037)		0,074*** (0,021)			
LTD	0,018 (0,021)	0,010 (0,025)		0,008 (0,019)			
LFGSYH	-0,003 (0,027)	0,030 (0,106)	-0,019 (0,074)	0,012 (0,029)	-0,040 (0,067)	-0,061 (0,043)	-0,058** (0,028)
LFKGSYH	-0,034 (0,039)	-0,015 (0,035)	-0,047* (0,024)	-0,046 (0,033)	-0,014 (0,042)	-0,013 (0,039)	0,020 (0,037)
LFACIK		-0,052 (0,077)	0,017 (0,051)				
LUZAK		-0,374** (0,158)					-0,408*** (0,143)
LTRACIK			0,083*** (0,032)				
LTOACIK				0,014 (0,020)			
D1					0,329 (2,060)		
D2						0,178* (0,100)	
Gözlem Sayısı	555	555	555	555	555	555	555
Ülke Sayısı	27	27	27	27	27	27	27
Hansen	23,93	21,86	19,24	21,97	25,88	25,70	25,04
ar1	-1,694*	-1,688*	-1,692*	-1,731*	-1,673*	-1,674*	-1,640
ar2	-0,850	-0,894	-0,903	-0,845	-0,819	-0,843	-0,940
Wald	16092***	20611***	16572***	13643***	10397***	27131***	10287***

Not: Parantez içindeki katsayılar dirençli standart hataları göstermektedir, *** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1.

Türkiye'nin AB ülkeleri ile endüstri içi ticaretinin belirleyicilerine ait SGMM bulgularının güvenilir olması için; modelde kullanılan araç değişkenlerin geçerli olup-olmadığı (Hansen testi), otokorelasyon sorununun varlığı ve kullanılan araç değişkenlerin bir bütün olarak bağımlı değişkeni açıklamada anlamlı olup-olmadıklarının (Wald testi) test edilmesi önem arz etmektedir. Test edilen tüm modellerde, Wald testi istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bu nedenle modeller bir bütün olarak anlamlıdır. Hansen test istatistik değerleri tahmin edilen modellerin tamamında istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu testin sıfır hipotezi "aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir" şeklinde kurulmaktadır. Hansen testi istatistiklerine göre modellerin tamamında sıfır hipotezi reddedilemez. Bu nedenle, kullanılan araç değişkenler geçerlidir. Hata terimlerinin birbirini izleyen değerleri arasındaki ilişkiyi yansıtan otokorelasyon testi sonuçlarına göre; hem GL hem de AE endeksinin bağımlı değişken olduğu modellerin bazılarında

beklenildiği gibi birinci dereceden otokorelasyon (ar1) var iken, tamamında ikinci mertebeden otokorelasyon (ar2) yoktur.

SGMM analiz sonuçlarına göre, değişkenlerin işaretleri Tablo-7’de özetlenmiştir.

Tablo- 7: Değişkenlerin İşaretleri

Değişken/Endeks	GL	AE	Beklenen İşaret
L.LGL	+		+
L.LAE		+	+
LFGSYH	-	-	-
LFKGSYH		-	-
LORTGSYH	+	+	+
LUZAK	-	-	-
LTOACIK			+
LTRACIK	+	+	+
LFACIK	-		-
LTY	+	+	+
LTD	-		-
D1			+
D2	+	+	+

Endüstri İçi Ticaretin Gecikmeli Değerleri (L.LGL ve L.LAE): İmalat sanayinde gerek GL gerekse de AE endeksinin bir dönem gecikmeli değeri pozitif çıkmıştır. Bu sonuç, Türkiye ile ticari ortağı AB ülkeleri arasındaki cari dönem endüstri içi ticaretinin, bir yıl önceki değerine bağlı olarak arttığını ortaya koymaktadır. Benzer bulgulara; Marius-Răzvan ve Camelia (2015)’de rastlanmıştır.

Türkiye’nin Ticaret Ortakları ile GSYH Farkı (LFGSYH): Loertscher ve Wolter (1980) ile Balassa (1984), ülkeler arası piyasa hacmi farklılıklarının artması, endüstri içi ticareti azaltır hipotezini ortaya koymuşlardır. Yani iki ülke arasındaki piyasa hacminin birbirine yakın olması endüstri içi ticareti kolaylaştırmaktadır. Ayrıca çalışmalarda piyasa hacmi ülkelerin gelir düzeyleri ile ölçülmektedir. İmalat sanayinde Türkiye ile ticaret ortağı olan AB ülkelerinin GSYH düzeyleri arasındaki fark arttıkça endüstri içi ticaretin azaldığı görülmüştür. Bu noktada söz konusu hipotezin kanıtlandığı anlaşılmaktadır. Ekanayake (2001), Kuosku (2013) ve Łapińska (2014)’ün çalışmasında benzer bulgular bulunmaktadır.

Türkiye’nin Ticaret Ortakları ile Kişi Başına Düşen GSYH Farkı (LFKGSYH): Linder Hipotezi, kişi başına düşen milli geliri birbirine yakın olan ülkelerin benzer talep yapılarına sahip olacağını ve benzer ancak farklılaştırılmış ürünler üreteceğini ve bu nedenle kendi aralarında daha fazla ticaret yapacaklarını belirtir. Kısacası ülkelerin benzer taleplere sahip olması endüstri içi ticareti artırıcı bir unsurdur (Mulenga, 2012, s.20). Bu bağlamda, Linder Hipotezi’ni destekleyecek şekilde, AE endeksine göre, kişi

başına düşen gelir düzeyleri arasındaki fark arttıkça endüstri içi ticaret azalmaktadır. Ekanayake (2001), Kinnerup (2005), Jing vd. (2010), Mulenga (2012), Łapińska (2014) ile Sledziewska ve Czarny (2016) tarafından yapılan çalışmalarda da negatif ilişki bulunmuştur.

Ortalama Piyasa Büyüklüğü (LORTGSYH): Helpman ve Krugman (1985), mal ticaretindeki endüstri içi ticaretin, iki ülkenin ortalama piyasa büyüklüğünün yükselmesiyle, bu ülkelerde ölçek ekonomisinin varlığına bağlı olarak artma eğiliminde olduğunu savunmaktadırlar. Ayrıca daha büyük pazarların da farklılaştırılmış yabancı ürünlere olan talebi arttırdığını ve bunun da endüstri içi ticaretin yüksek olması noktasında önemli bir potansiyel olarak değerlendirildiğini belirtmektedirler (Turkcan ve Ates, 2010, s.23-24). Piyasa büyüklüğünün göstergesi olarak analizlerde kullanılan LORTGSYH değişkeni pozitif ve anlamlıdır. Bu nedenle, endüstri içi ticarete taraf olan ülkelerin GSYH düzeylerinin artması, iki ülke arasındaki endüstri içi ticareti beklentilere uygun olarak arttırmaktadır. Ekanayake (2001), Jing vd. (2010) ile Şentürk ve Köseahyaoğlu (2014)'de paralel bulgular yer almaktadır.

Ticari Dengesizlik (LTD): Aquino (1978) ile Lee ve Lee (1993) endüstri içi ticaretin belirleyicilerinden biri olarak ticari dengesizliği kullanmışlardır. Ticari dengesizlik değişkeni, endüstri içi ticaretin belirleyicilerini tahmin etmede olası aşağı yönlü sapmaları kontrol edebilmektedir (Li vd., 2003, s.75). Çalışmada ticari dengesizliğin artması GL endeksine göre, endüstri içi ticareti azaltıcı bir etki yapmaktadır. Ekanayake (2001), Łapińska (2014) ve Chakraborty (2017) çalışmalarında benzer bulgular tespit edilmiştir.

Ticari Yoğunluk (LTY): Ticaret ortakları arasındaki ticaret hacminin artışı, farklılaştırılmış daha çok ürünün ülkeye giriş fırsatlarını arttırmaktadır. Bundan dolayı ülkelerin birbirine olan ticaret yoğunluğunun artması, endüstri içi ticareti pozitif yönde etkileyecektir (Chemsripong, 2012, s.63). İmalat sanayinde ticari yoğunluk arttıkça endüstri içi ticareti artmaktadır. Benzer sonuçlar; Ekanayake (2001) ve Kinnerup (2005)'in çalışmasında yer almaktadır.

Türkiye ile Ticaret Ortağı Arasındaki Mesafe (LUZAK): Endüstri içi ticaretin gelişmesini sağlayan en önemli unsurlardan bir tanesi de ticaret ortakları arasındaki ortak sınır olup, ülkeler arasındaki uzaklık arttıkça, ulaşım maliyetlerinden ötürü ithalat daha pahalı hale gelmekte ve bu durum endüstri içi ticaretin azalmasına yol açmaktadır (Sledziewska ve Czarny, 2016, s.149). İmalat sanayinde uzaklık değişkeni (LUZAK) negatif bulunmuştur. Dolayısıyla imalat sanayi endüstri içi ticareti, ülkeler arasındaki uzaklık arttıkça azalma eğiliminde olmaktadır. Ekanayake (2001), Leitão ve Faustino (2008), Jing vd. (2010), Sawyer vd. (2010), Kuosku (2013), Sledziewska ve Czarny (2016) ile Chakraborty (2017) tarafından yapılan çalışmalarda paralel bulgulara rastlamak mümkündür.

Türkiye'nin Ticaret Ortağına Karşı Ticari Açıklığı (LTRACIK): Ticari açıklık, ticari liberalizasyonun bir göstergesi olarak ele alınmaktadır.

Ülkelerin birbirine karşı ticari açıklığının artması, piyasa hacminin genişlemesine neden olmaktadır (Licandro ve Ruiz, 2010, s.11). Ayrıca ticari açıklık, ticari engellerin düzeyini ifade etmektedir. Bu bağlamda ülkeler arası ticari açıklık artışının, endüstri içi ticareti pozitif yönde etkileyeceğini söylemek mümkündür (Sawyer vd., 2010, s.488). Çalışmanın temel bulguları, Türkiye'nin AB ülkelerine yönelik ticari açıklığı arttıkça, imalat sanayinde endüstri içi ticareti arttırdığını göstermektedir. Benzer bulgulara; Das (2003), Sawyer vd. (2010) ile Şentürk ve Kösekahyaoğlu (2014)'de rastlanmaktadır.

Ticaret Ortağının Türkiye'ye Karşı Ticari Açıklığı (LTOACIK): Ülkenin ticaret ortağının ticari açıklığının artması endüstri içi ticareti pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Fakat ticaret ortağının Türkiye'ye karşı ticari açıklığı ile endüstri içi ticaret değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Türkiye ile Ticaret Ortağının Ticari Açıklık Farkı (LFACIK): Serbestleşme süreçleri ile birlikte ticari açıklığın endüstri içi ticaret üzerinde olumlu yönde etki yaratacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda, ülkeler arasındaki ticari açıklık oranı farkı arttıkça endüstri içi ticaret azalmaktadır (Şentürk, 2014, s.247). İmalat sanayinde GL endeksine göre, Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki endüstri içi ticaret söz konusu değişkenden negatif yönde etkilenmektedir. Çalışmanın bu bulgusu; Şentürk ve Kösekahyaoğlu (2014) ile örtüşmektedir.

Ortak Sınır (D1): Coğrafi yakınlık, uluslararası ticaretin daha düşük maliyetler ile yapılmasını sağlamaktadır. Ayrıca ülkeler arasında ortak sınırın olması ülkelere lokasyon avantajlarını beraberinde getirmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ülkeler arasında ortak sınırın olması endüstri içi ticareti olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir (Balassa ve Bauwens, 1987, s.927). Fakat çalışmanın bulgularına göre, ortak sınır ile endüstri içi ticaret değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Aynı Denizi Paylaşma (D2): Ülkelerin aynı denizi paylaşmaları dış ticareti arttıran bir unsurdur. Dünya ticaretinin önemli bir bölümünün deniz yoluyla yapıldığı düşünüldüğünde coğrafi olarak denizlere yakın olmak ülkelere kayda değer bir avantaj sağlamaktadır. Türkiye'nin de üç tarafının denizler ile çevrili olması, deniz ticareti konusunda avantajlı bir konumda olduğunu göstermektedir. Deniz ticareti aynı zamanda maliyeti düşük olan bir ticaret şeklidir. Bu yönleriyle ülkelerin aynı denizi paylaşmaları endüstri içi ticaret arttıran bir olgudur. Çalışmanın temel bulguları, imalat sanayinde ülkelerin aynı denizi paylaşmasının endüstri içi ticareti arttırdığını ortaya koymuştur.

Sonuç

Günümüzde endüstri içi ticaret ülkelerin dış ticaretinde önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı AB ülkeleri endüstri içi ticareti oluşturulacak dış ticaret politikalarında önemlilik arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki imalat sanayi endüstri içi ticaret seviyesinin ölçülmesi ve belirleyicilerinin ortaya koyulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, 1996-2017 dönemine ilişkin verilerden yararlanılan çalışmada endüstri içi ticaretin seviyesinin ölçülmesinde GL endeksi kullanılmıştır. Endüstri içi ticaretin belirleyicilerinin ortaya koyulmasında SGMM kullanılmış olup, GL endeksinin yanında AE endeksine de yer verilmiştir.

Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan 1996-2017 dönemi ortalama endüstri içi ticaret endeksi incelendiğinde, Türkiye'nin İtalya ve İspanya ile diğer AB ülkelerine göre daha yoğun endüstri içi ticaret gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Söz konusu iki ülke ile olan GL endeksi sırasıyla % 44,77 ve % 43,75'dir. Türkiye'nin İtalya ve İspanya ile imalat sanayi dış ticaretinin % 40'ından fazlası endüstri içi ticarettir. Bunun yanında ortalama GL endeksi bakımından % 10'un altında yer alan üç ülke bulunmaktadır. Bu ülkeler % 8,25 ile Estonya, % 8,36 ile Letonya ve % 8,86 ile Litvanya'dır.

Türkiye'nin AB ülkeleri ile imalat sanayi endüstri içi ticareti belirleyicilerini ortaya koymak amacıyla SGMM analizi yapılmıştır. Analizlerde endüstri içi ticareti temsil eden iki ayrı endeks kullanılmıştır. Bu endekslerden birincisi GL endeksi ve ikincisi AE endeksidir. Analiz sonuçları değerlendirildiğinde ortalama piyasa büyüklüğü arttıkça, Türkiye'nin AB ülkeleri ile imalat sanayi endüstri içi ticaretini arttırdığı görülmektedir. Türkiye'nin ticaret ortağı ile GSYH farkı ve ticari açıklık farkı azaldıkça, Türkiye'nin AB ülkeleri ile imalat sanayi endüstri içi ticareti artmaktadır. Türkiye'nin ticari ortağı ile uzaklığı arttıkça, imalat sanayi endüstri içi ticaret azalmaktadır. Türkiye'nin ticaret ortağına ticari yoğunluğu ve açıklığı arttıkça, Türkiye'nin AB ile olan imalat sanayi endüstri içi ticareti artmaktadır. Türkiye'nin ticaret ortağına ticari dengesizliği arttıkça, Türkiye'nin AB ile olan imalat sanayi endüstri içi ticareti azalmaktadır. Ülkeler arasındaki gelişmişlik farkını ifade eden kişi başı GSYH farkı azaldıkça, imalat sanayi endüstri içi ticareti artmaktadır. Bu bulgulara paralel bulgular, Ekanayake (2001), Kinnerup (2005), Jing vd. (2010), Sawyer vd. (2010), Mulenga (2012), Kuosku (2013), Şentürk ve Kösekahyaoglu (2014) ile Sledziwska ve Czarny (2016) çalışmalarında yer almaktadır. Ayrıca SGMM sonuçlarına göre, hem GL endeksinde hem de AE endeksinde anlamsız çıkan değişkenler, ticaret ortağının ticari açıklığı ve sınır komşuluğudur.

Türkiye'nin endüstri içi ticareti arttırması için ölçek ekonomilerinden faydalanmak suretiyle piyasa hacmini genişletmesi gerekmektedir. Araştırma geliştirme faaliyetlerine önem verilerek, kaliteli ürün yelpazesi oluşturulmalıdır. Dış ticaret politikalarında deniz ticareti ön plana

çıkarılmalı ve teşvik edilmelidir. Gümrük Birliği gibi ekonomik ve bölgesel entegrasyonlardan daha etkin bir şekilde faydalanmak gerekmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'nin başka sektörlerinin endüstri içi ticareti konusunda yapılacak diğer çalışmalara yol gösterici olabilir. Ayrıca yatay ve dikey endüstri içi ticaret ayrıştırmasına gidilerek, iki endüstri içi ticaret türünde karşılaştırmalar yapılabilir. Türkiye'nin bölgesel bazda ülkeler ile yapılan ihracat ve ithalat verilerine sağlıklı bir şekilde ulaşılabildiği takdirde bölgesel ölçekte endüstri içi ticaret konusunda çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

Abd-el-Rahman, K. (1991). Firms' Competitive and National Comparative Advantages as Joint Determinants of Trade Composition. *Weltwirtschaftliches Archiv*, (Bd. 127/ H. 1), 83-97.

Abonazel, M. R. (2016). *Bias Correction Methods for Dynamic Panel Data Models With Fixed Effects*. https://mpr.ub.uni-muenchen.de/70628/1/MPRA_paper_70628.pdf, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

Abraham, F. ve Hove, J. V. (2005). *Intra-Industry Trade and Technological Innovation: The Case of Belgian Manufacturing*. <https://www.etsg.org/ETSG2005/papers/vanhove.pdf>, Erişim Tarihi: 26.04.2020.

Anderson, T. W. ve Hsiao, C. (1981). Estimation of Dynamic Models With Error Components. *Journal of the American statistical Association*, 76 (375), 598-606.

Anderson, T. W. ve Hsiao, C. (1982). Formulation and Estimation of Dynamic Models Using Panel Data. *Journal of Econometrics*, 18 (1), 47-82.

Andresen, M. A. (2003). *Empirical Intra-Industry Trade: What We Know and What We Need to Know*. http://www.sfu.ca/~andresen/papers/Empirical_IIT_Lit_Review.pdf, Erişim Tarihi: 09.09.2019.

Aquino, A. (1978). Intra-Industry Trade and Inter-Industry Specialization as Concurrent Sources of International Trade in Manufactures. *Weltwirtschaftliches Archiv*, (Bd. 114/ H. 2), 275-296.

Arellano, M. ve Bond, S. (1991). Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations. *Review of Economic Studies*, 58 (2), 277-297.

- Arellano, M. ve Bover, O. (1995). Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models. *Journal of Econometrics*, 68 (1), 29-51.
- Ashley, R. A. ve Sun, X. (2016). Subset-Continuous-Updating GMM Estimators for Dynamic Panel Data Models. *Econometrics*, 4 (4), 47, 1-13.
- Azhar, A. K. M. ve Elliott, R. J. R. (2003). On the Measurement of Trade-Induced Adjustment. *Review of World Economics*, 139 (3), 419-439.
- Bagchi S. ve Bhattacharyya S. (2019). Country-Specific Determinants of Intra-Industry Trade in India. *Foreign Trade Review*, 54 (3), 129-158.
- Balassa, B. (1966). Tariff Reductions and Trade in Manufacturers among the Industrial Countries. *The American Economic Review*, 56 (3), 466-473.
- Balassa, B. (1979). *Intra-Industry Trade and the Integration of Developing Countries in the World Economy*. <http://documents.worldbank.org/curated/en/282011468739553225/pdf/multi0page.pdf>, Erişim Tarihi: 19.08.2019.
- Balassa, B. (1984). *The Determinants of Intra-Industry Specialization in United States Trade*. <http://documents.worldbank.org/curated/en/790221468318538273/pdf/DRD86000The0de00United0States0trade.pdf>, Erişim Tarihi: 23.04.2020.
- Balassa, B. (1986). The Determinants of Intra-Industry Specialization in United States Trade. *Oxford Economic Papers, New Series*, 38 (2), 220-233.
- Balassa, B. ve Bauwens, L. (1987). Intra-Industry Specialisation in a Multi-Country and Multi-Industry Framework. *The Economic Journal*, 97 (388), 923-939.
- Ballance, R. H., Forstner, H. ve Sawyer, W. C. (1992). An Empirical Examination of The Role of Vertical Product Differentiation in North-South Trade. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 128 (2), 330-338.
- Bhattacharyya, R. (2002). Vertical and Horizontal Intra Industry Trade in Some Asian and Latin American Less Developed Countries. *Journal of Economic Integration*, 17 (2), 273-296.
- Blundell, R. ve Bond, S. (1998). Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models. *Journal of Econometrics*, 87 (1), 115-143.
- Brülhart, M. (1994). Marginal Intra-Industry Trade: Measurement and Relevance for the Pattern of Industrial Adjustment. *Weltwirtschaftliches Archiv*, (Bd. 130/ H. 3), 600-613.
- Caves, R. E. (1981). Intra-Industry Trade and Market Structure in the Industrial Countries. *Oxford Economic Papers, New Series*, 33 (2), 203-223.

Chakraborty, S. (2017). *Intra-Industry Trade in Agricultural Products Between the United States, NAFTA and European Union Trading Partners*. <https://openprairie.sdstate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2176&context=etd>, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

Chemsripong, S. (2012). The Extent of Intra Industry Trade Between Thailand and ASEAN Economic Community (AEC). (Editör: V. Bobek). *International Trade from Economic and Policy Perspective*. 39-66.

Ciocchini, F. J. (2006). *Dynamic Panel Data: A Brief Survey of Estimation Methods*. <https://repositorio.uca.edu.ar/bitstream/123456789/2394/1/dynamic-panel-data.pdf>, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

Clark, D. P. ve Stanley, D. L. (1999). Determinants of Intra-Industry Trade Between Developing Countries and the United States. *Journal of Economic Development*, 24 (2), 79-95.

Ćuzović, Đ. ve Sokolov-Mladenović, S. (2021). Agricultural Intra-Industry Trade in Serbia. *TEME*, XLV (1), 349-366.

Çepni, E.ve Köse, N. (2003). Intra-Industry Trade Patterns of Turkey: A panel Study. *G.Ü. İ.İ.B.F Dergisi*, 5 (3), 13-28.

Çeştepe, H., Ergün, H. ve Zorlu, S. (2017). The Level and Structure of Turkey's Intra-Industry Trade with Countries of Organization of The Black Sea Economic Cooperation. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8 (15), 343-362.

Çoban, A., Baysal Kurt, D. ve Çoban, O. (2015). An Analysis of Tourism Sector with The Grubel-Lloyd Index: The Case of Turkey and Selected Countries. *International Journal of Arts & Sciences*, 8 (7), 223-231.

Das, G. G. (2003). *Growth and Pattern of Intra-Industry Trade in Manufactures in India's Overall Trade: A Quantitative Analysis*. https://mpr.a.ub.uni-muenchen.de/37919/1/MPRA_paper_37919.pdf, Erişim Tarihi: 25.04.2020.

DC (Distance Calculator) (2018). <https://www.distance.to/>, Erişim Tarihi: 28.07.2018.

Demir, M. A. (2020). Endüstri-İç Ticaretin Grubel-Lloyd Yöntemi ile Analizi. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 6 (18), 356-365.

Demirtaş, G. ve Turan, E. (2020). Endüstri-İç Ticaretin Belirleyicisi Olarak Uluslararası Göç Akımları: Türkiye'de Giyim Sektörü Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Uluslararası Yönetim ve İşletme Dergisi*, 16 (4), 794-816.

Dixon, P. B. ve Menon, J. (1995). *Measures of Intra-Industry Trade as Indicators of Factor Market Disruption*. <http://www.copsmodels.com/ftp/workpapr/g-113.pdf>, Erişim Tarihi: 25.09.2019.

Dixon, P. B. ve Menon, J. (1997). Measures of Intra-Industry Trade as Indicators of Factor Market Disruption. *The Economic Record*, 73 (222), 233-247.

Doğaner Gönel, F. (2001). How Important Is Intra-Industry Trade between Turkey and Its Trading Partners? A Comparison between the European Union and Central Asia Turkic Republics. *Russian & East European Finance and Trade*, 37 (4), 61-76.

Ekanayake, E. M. (2001). Determinants of Intra-Industry Trade: The Case of Mexico. *The International Trade Journal*, 15 (1), 89-112.

Falvey, R. E. (1981). Commercial Policy and Intra-Industry Trade. *Journal of International Economics*, 11 (4), 495-511.

Finger, J. M. (1975). Trade Overlap and Intra-Industry Trade. *Economic Inquiry*, 13 (4), 581-589.

Flam, H. ve Helpman, E. (1987). Vertical Product Differentiation and North-South Trade. *The American Economic Review*, 77 (5), 810-822.

Fontagné, L. ve Freudenberg, M. (1997). *Intra- Trade: Methodological Issues Reconsidered*. http://www.cepii.fr/PDF_PUB/wp/1997/wp1997-01.pdf, Erişim Tarihi: 10.08.2019.

Fontagné, L., Freudenberg, M. ve Gaulier, G. (2005). *Disentangling Horizontal and Vertical Intra-Industry Trade*. http://www.cepii.fr/PDF_PUB/wp/2005/wp2005-10.pdf, Erişim Tarihi: 20.08.2019.

Gebreselasie, T. G. ve Jordaan, A. C. (2009). *Intra-Industry Trade in The Manufacturing Sector of South Africa*. <https://pdfs.semanticscholar.org/f1af/f1da35a563d2623877f71cabcb783f15fd2b.pdf>, Erişim Tarihi: 19.08.2019.

Gilbert, J., Beladi, H. ve Oladi, R. (2014). *On North-South Intra- and Inter-Industry Trade and Welfare*. <http://interim.business.utsa.edu/wps/eco/0001ECO-414-2014.pdf>, Erişim Tarihi: 19.08.2019.

Gray, H. P. (1973). Two-Way International Trade in Manufactures: A Theoretical Underpinning. *Weltwirtschaftliches Archiv*, (Bd. 109), 19-39.

Greenaway, D. ve Milner, C. (1983). On the Measurement of Intra-Industry Trade. *The Economic Journal*, 93 (372), 900-908.

- Greenaway, D., Hine, R. C., Milner, C. ve Elliott, R. (1994). Adjustment and the Measurement of Marginal Intra-Industry Trade. *Weltwirtschaftliches Archiv*, (Bd. 130/ H. 2), 418-427.
- Greenaway, D., Hine, R. ve Milner, C. (1995). Vertical and Horizontal Intra-Industry Trade: A Cross Industry Analysis for the United Kingdom. *The Economic Journal*, 105 (433), 1505-1518.
- Greenaway, D., Milner, C. ve Elliott, R. J. R. (1999). UK Intra-Industry Trade With The EU North and South. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61 (3), 365-384.
- Grubel, H. ve Lloyd, P. J. (1975). *Intra Industry Trade The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products* (1. Baskı). London and Basingstoke: The Macmillan Press Ltd.
- Hamilton, C. ve Kniest, P. (1991). Trade Liberalisation, Structural Adjustment and Intra-Industry Trade: A Note. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127 (2), 356-367.
- Handjiski, B., Lucas, R., Martin, P. ve Sarisoy Guerin, S. (2010). *Enhancing Regional Trade Integration in Southeast Europe*. http://eeas.europa.eu/archives/delegations/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/documents/eu_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/e_tise_en.pdf, Erişim Tarihi: 17.08.2019.
- Havrylyshyn, O. ve Civan, E. (1985). Intra-industry Trade Among Developing Countries. *Journal of Development Economics*, 18 (2-3), 253-271.
- Hayakawa, K. (2007). Small Sample Bias Properties of the System GMM Estimator in Dynamic Panel Data Models. *Economics Letters*, 95 (1), 32-38.
- Helpman, E. ve Krugman, P. R. (1985). *Market Structure and Foreign Trade Increasing Returns, Imperfect Competition, and the International Economy*. Cambridge: MIT Press.
- Jing, W., Leitão, N. C., ve Faustino, H. C. (2010). *Intra-Industry Trade in Agricultural Products: The Case of China*. <https://core.ac.uk/download/pdf/6507058.pdf>, Erişim Tarihi: 24.04.2020.
- Jošić H. ve Žmuk, B. (2020). Intra-Industry Trade in Croatia: Trends and Determinants. *Croatian Economic Survey*, 22 (1), 5-39.
- Kawecka-Wyrzykowska, E. (2009). *Evolving Pattern of Intra-Industry Trade Specialization of The New Member States (NMS) of The EU: The Case of Automotive Industry*. https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication14289_en.pdf, Erişim Tarihi: 19.08.2019.
- Kinnerup, K. (2005). *Country-Specific Determinants of Intra-Industry Trade - The Case of France*. <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1334655&fileId=1647266>, Erişim Tarihi: 28.02.2020.

- Kol, J. ve Tharakan, P. K. M. (1989). Intra-Industry Trade, Traditional Trade Theory and its Extensions. (Editörler: P. K. M. Tharakan ve J. Kol). *Intra-Industry Trade Theory, Evidence and Extensions*. London: Palgrave Macmillan. 1-14.
- Kucukefe, B. (2011). Intra Industry Trade in Textile and Clothing Industry: The Case of Turkey. *International Review of Business Research Papers*, 7 (1), 176-190.
- Kuosku, C. (2013). *How has the Swedish Intra-Industry Trade been Affected by the Eurozone Crisis?*. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:632927/FULLTEXT01>, Erişim Tarihi: 23.04.2020.
- Küçükahmetoğlu, O. (2001). Endüstri İçi Ticaret ve Türkiye. *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 129-153.
- Küçükahmetoğlu, O. ve Aydın, A. (2015). Türkiye'nin Ticari Hizmetler Endüstri-İçi Ticareti: Ülkeye Özgü Belirleyicilerin Tespiti Üzerine Bir Uygulama. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13 (1), 326-347.
- Łapińska, J. (2014). Determinants of Intra-Industry Trade in Agricultural and Food Products between Poland and EU Countries. *Law and Economics Review*, 5 (3), 159-172.
- Lee, H-H. ve Lee, Y-Y. (1993). Intra-Industry Trade in Manufactures: The Case of Korea. *Weltwirtschaftliches Archiv*, (Bd. 129/H. 1), 159-171.
- Leitão, N. C. (2011). *Intra-Industry Trade in Tourism Services*. <http://store.ectap.ro/articole/601.pdf>, Erişim Tarihi: 10.04.2020.
- Leitão, N. C. ve Faustino, H. C. (2008). Intra-Industry Trade in the Food Processing Sector: The Portuguese Case. *Journal of Global Business and Technology*, 4 (1), 49-58.
- Li, D., Moshirian, F. ve Sim, A-B. (2003). The Determinants of Intra-Industry Trade in Insurance Services. *The Journal of Risk and Insurance*, 70 (2), 269-287.
- Licandro, O. ve Ruiz, A. N. (2010). *Trade Liberalization, Competition and Growth*. <http://digital.csic.es/bitstream/10261/35041/1/80610.pdf>, Erişim Tarihi: 23.04.2020.
- Loertscher, R. ve Wolter, F. (1980). Determinants of Intra-Industry Trade: Among Countries and Across Industries. *Review of World Economics*, 116 (2), 280-293.
- Mangır, F. ve Fidan, A. (2017). Grubel-Lloyd Endeksi İle Endüstri-İçi Ticaret Analizi: Tarım Sektörü Türkiye Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19 (33), 45-51.
- Manrique, G. G. (1987). Intra-Industry Trade between Developed and Developing Countries: The United States and the NICs. *The Journal of Developing Areas*, 21 (4), 481-494.
- Mansouri, A. ve Ahangari A. (2020). The Impact of Neighborhood on Iran's Intra-Industry Trade (A Spatial Panel Econometric Approach). *Iranian Economic Review*, 24 (1), 19-39.

- Marius-Răzvan, S. ve Camelia, S. (2015). Analysis of the Intra-Industry Trade for the Motor Vehicle Parts and Accessories Sector from Romania. *Procedia Economics and Finance*, 22, 343-352.
- Menon, J. ve Dixon, P. B. (1996a). Regional Trading Agreements and Intra-Industry Trade. *Journal of Economic Integration*, 11 (1), 1-20.
- Menon, J. ve Dixon, P. B. (1996b). How Important is Intra-Industry Trade in Trade Growth?. *Open Economies Review*, 7 (2), 161-175.
- Mulenga, M. C. (2012). *An Investigation of the Determinants of Intra-Industry Trade Between Zambia and its Trading Partners in the Southern African Development Community (SADC)*. https://pdfs.semanticscholar.org/a00b/9184db6a3e5fd7f0138310b9e97e20ad7a96.pdf?_ga=2.199988590.1111031157.1587645205-1091075543.1582998222, Erişim Tarihi: 23.04.2020.
- Nguyen, H. M., Quan, B. Q. M., Le, H. V. ve Tran, T. V. (2020). Determinants of Intra-Industry Trade between Vietnam and Countries in TPP. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7 (1), 123-129.
- Nilsson, L. (1997). The Measurement of Intra-Industry Trade between Unequal Partners. *Weltwirtschaftliches Archiv*, (Bd. 133/H. 3), 554-565.
- Nilsson, L. (1999). Two-Way Trade between Unequal Partners: The EU and the Developing Countries. *Weltwirtschaftliches Archiv*, (Bd. 135/H. 1), 102-127.
- Nowak, J-J., Petit, S. ve Sahli, M. (2013). *Intra-industry Trade and Vertical Differentiation in Tourism Services*. <http://www.univ-valenciennes.fr/sites/default/files/pdf/wp-idp-2013-1.pdf>, Erişim Tarihi: 02.04.2020.
- Piper, A. T. (2014). *The Benefits, Challenges and Insights of a Dynamic Panel Assessment of Life Satisfaction*. https://mpr.aub.uni-muenchen.de/59556/1/MPRA_paper_59556.pdf, Erişim Tarihi: 24.04.2020.
- Rajan, R. S. (1996). Measures of Intra-Industry Trade Reconsidered with Reference to Singapore's Bilateral Trade with Japan and the United States. *Weltwirtschaftliches Archiv*, (Bd. 132/ H. 2), 378-389.
- Roodman, D. (2009). How to do xtabond2: An Introduction to Difference and System GMM in Stata. *The Stata Journal*, 9 (1), 86-136.
- Saparamadu, T. ve Weerasinghe, V. (2021). What Leads to Intra-Industry Trade between Sri Lanka and South Asia?. *Economics and Business Quarterly Reviews*, 4 (2), 1-9.
- Sawyer, W. C., Sprinkle, R. L. ve Tochkov, K. (2010). Patterns and Determinants of Intra-Industry Trade in Asia. *Journal of Asian Economics*, 21 (5), 485-493.
- Sen, A., Saray, M. Ozan ve Karagoz, Murat (2009). Intra-Industry Trade between Turkey and OECD Countries: A Panel Data Analysis. *Zagreb International Review of Economics & Business*, 12 (2), 73-86.

Sledziwska, K. ve Czarny, E. (2016). Determinants of Intra-Industry Trade of the New Member States. *Journal of Economic and Social Development*, 3 (1), 147-156.

Şentürk, C. (2014). *Endüstri İçi Ticaretin Belirleyicileri: Türkiye'nin İmalat Sanayi Endüstri İçi Ticaretine Yönelik Panel Veri Analizi*. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Şentürk, C. ve Kösekahyaoglu, L. (2014). Türkiye'nin Endüstri İçi Ticaretinin Ülke ve Politika Temelli Belirleyicilerine Yönelik Bir Uygulama. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, XXXVI (II), 299-325.

Şimşek, N. (2008). *Türkiye'nin Endüstri-İçi Dış Ticaretinin Analizi* (1. Baskı). İstanbul: Beta.

Tharakan, P. K. M. (1984). Intra-Industry Trade Between The Industrial Countries and The Developing World. *European Economic Review*, 26 (1-2), 213-227.

Thom, R. ve McDowell, M. (1999). Measuring Marginal Intra-Industry Trade. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 135 (1), 48-61.

Turkcan, K. ve Ates, A. (2010). Determinants of Intra-Industry Trade in the U.S. Auto-Industry. *Journal of International and Global Economic Studies*, 2 (2), 15-46.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2018). *Dış Ticaret İstatistikleri*. <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, Erişim Tarihi: 13.07.2018.

TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2020). *Dış Ticaret İstatistikleri (Özel Ticaret Sistemi)*. <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, Erişim Tarihi: 02.03.2020.

Ürüt Saygın, S. (2020). Demir Çelik Sektöründe Endüstri İçi Ticaret: Türkiye ve AB Ülkeleri Üzerine Bir Analiz. *Vizyoner Dergisi*, 11 (Ek), 102-116.

Vidya, C. T. ve Prabheesh, K. P. (2019). Intra-Industry Trade Between India and Indonesia. *Bulletin of Economics and Banking*, 21 (12th BMEB Call for Papers Special Issue (2019)), 511-530.

WB (World Bank) (2018). *World Development Indicators*. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, Erişim Tarihi: 25.08.2018.

Webster, A., Fletcher, J., Hardwick, P. ve Morakabati, Y. (2007). Tourism and Empirical Applications of International Trade Theory: A Multi-Country Analysis. *Tourism Economics*, 13 (4), 657-674.

Youssef, A. H., El-Sheikh, A. A. ve Abonazel, M. R. (2014). *Improving the Efficiency of GMM Estimators for Dynamic Panel Models*. https://mpr.ub.uni-muenchen.de/68675/1/MPRA_paper_68675.pdf, Erişim Tarihi: 24.04.2020.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3398-3420

<p>Türkiye’de Döviz Kuru ve Enflasyon Arasında Zamanla Değişen Nedensellik İlişkisi: 1989-2020 Dönemi İçin Kanıtlar</p> <p>The Time-varying Causality Between Exchange Rates and Inflation in Turkey: Evidence From 1989-2020</p> <p>Video Link: https://youtu.be/wS1ayGJtFJc</p>	
<p>Ali ALTINER</p> <p>Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Assoc. Prof., Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences ali.altiner@erdogan.edu.tr / ORCID: orcid.org/0000-0001-7362-8198</p> <p>Oğuzhan SUNGUR</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi, R. Tayyip Erdoğan Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Asst. Prof., Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Economics and Administrative Sciences oguzhan.sungur@erdogan.edu.tr / ORCID: orcid.org/0000-0001-6897-4926</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 15.05.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 17.10.2021
Yayın Tarihi / Published	: 21.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Altiner, A. & Sungur, O. (2021). Türkiye’de Döviz Kuru ve Enflasyon Arasında Zamanla Değişen Nedensellik İlişkisi: 1989-2020 Dönemi İçin Kanıtlar . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3398-3420 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/937595>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Türkiye’de Döviz Kuru ve Enflasyon Arasında Zamanla Değişen Nedensellik İlişkisi: 1989-2020 Dönemi İçin Kanıtlar

Öz

Ulusal ekonomilerin küreselleşmesi ve ekonomik özgürlüklerin yaygınlaşması döviz kurlarının iktisadi göstergeler üzerindeki etkinliğini artırmıştır. Döviz kurları ve enflasyonun birbiri üzerindeki etkileri ve enflasyonun mikro, makro ve uluslararası ekonomik sistem üzerindeki bilinen rolü farklı dönemlerde bu değişkenlerin ilişkisinin yakından takibini gerektirmektedir. Türkiye ekonomisinde sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi sonrasında dalgalanan döviz kurları ve yüksek enflasyon, kronikleşen istikrarsız ekonomik ortamın en önemli sebepleri olarak görülmektedir. Bu değişkenlerin etkin yönetilmesi ve ekonomik performansın artırılması bu iki değişkenden hangisinin diğerinin nedeni olduğunun araştırılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle de döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi farklı dönem ve farklı ekonometrik yöntemlerle test eden çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de 1989M01-2020M07 döneminde döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ekonometrik zaman serisi yöntemlerinin kullanıldığı analiz kapsamında, döviz kurunu temsilen reel efektif döviz kuru ve enflasyonu temsilen tüketici fiyatlarındaki aylık değişim oranı kullanılmıştır. Serilerin durağanlık düzeyleri yapısal kırılmaları dikkate almayan ADF ve PP testleri ve yapısal kırılmaları dikkate alan ZA birim kök testiyle araştırılmıştır. Daha sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesi amacıyla Hacker ve Hatemi-J (2006) bootstrap nedensellik testi kullanılmıştır. Bu teste ait sonuçlar, reel efektif döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca nedenselliğin zamana bağlı olarak değişimini incelemek için zamanla değişen nedensellik testi uygulanmıştır. Test sonuçları, değişkenler arasında farklı dönemlerde nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir. Özellikle ekonomik ya da siyasi krizlerin olduğu dönemlerde değişkenler arasında güçlü nedensel ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar fiyatlar genel düzeyinde istikrarı sağlamak için uygulanacak politikaların döviz kurunda denge sağlayıcı etkiler yaratacağı ve döviz kurunda istikrarı sağlayacak politikaların da eş zamanlı olarak enflasyonu kontrol altında tutmaya yardımcı olacağını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Döviz Kuru, Birim Kök Testleri, Zamanla Değişen Nedensellik Testi, Türkiye

The Time-varying Causality Between Exchange Rates and Inflation in Turkey: Evidence From 1989-2020

Abstract

The globalization of national economies and the spread of economic freedoms have increased the effectiveness of exchange rates on economic indicators. The effects of exchange rates and inflation on each other and the known role of inflation on the micro, macro and international economic system require close monitoring of the relationship between these variables in different periods. Fluctuating exchange rates and high inflation after the liberalization of capital movements in the Turkish economy are seen as the most important reasons of the chronic unstable economic environment. In order to manage these variables effectively and to increase economic performance require investigation of which of these two variables is the cause of the other. For this reason, the number of studies that test the relationship between exchange rate and inflation with different econometric methods is increasing day by day.

In this study, it is aimed to examine the relationship between exchange rate and inflation in Turkey in the period 1989M01-2020M07. Within the scope of the analysis using econometric time series methods, the real effective exchange rate representing the exchange rate and the monthly rate of change in consumer prices representing inflation were used. The stationarity levels of the series were investigated by ADF and PP tests, which do not take into account structural breaks, and the ZA unit root test, which takes structural breaks into account. Then, Hacker and Hatemi-J (2006) bootstrap causality test was used to determine the causality relationship between variables. The results of this test show that there is a one-way causality relationship from real effective exchange rate to inflation. In addition, time varying causality test was applied to examine the change of causality with time. Test results showed that there is a causality relationship between variables at different periods. It has been determined that there are strong causal relationships between variables, especially in periods of economic or political crises. These results indicate that policies to be implemented to ensure stability at the general level of prices will create balancing effects on the exchange rate, and policies that will ensure stability in the exchange rate will simultaneously help keep inflation under control.

Keywords: Inflation, Exchange Rate, Unit Root Tests, Time-varying Causality Test, Turkey.

JEL Codes: F31, E3, C01, C22, 050.

Giriş

Enflasyon, yüksek seviyelerde yaşandığı dönemlerde ortaya çıkan makroekonomik sorunların çoğu zaman bir nedeni olmakla birlikte ortaya çıkarmış olduğu kırılmalı ekonomik yapının da aynı zamanda en önemli sonucu olarak varlığını hissettiren ekonomik bir sorundur. Türkiye ekonomisinde cumhuriyetin kuruluşundan 1970'li yılların ortasına kadar İkinci Dünya Savaşı yılları hariç genellikle ılımlı enflasyon dönemleri yaşanmıştır. Savaş ekonomisi yıllarından sonra 1970'li yılların ortasına kadar sinsi bir seyir izleyen enflasyon bu dönem sonrasında 2004 yılına kadar hem uzun bir süre hem de yüksek oranlı seviyesi ile Türkiye ekonomisinin en önemli iktisadi sorunları arasında ilk sıralarda yer almıştır. Bu dönemin ilk yıllarında ihracatı artırabilmek için yapılan devalüasyonlar ve 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi'nin hız kazandırdığı enflasyon, kamu kesiminin önlenemez bütçe açıkları ile istikrarsız siyasi ortamdan önemli derecede güç almıştır. 24 Ocak 1980 serbest piyasa ekonomisine geçiş düzenlemelerinin de önleyemediği fiyat artışları 1990 sonrasında ivmelenerek hız kazanmıştır. Baz yıl olarak kabul edilen 1923 yılında 1 değeri ile simgelenen tüketici fiyat endeksi 1970 yılında 11,95 değerini alırken aynı değer 1980'de 190, 1990'da 7.864, 2004 yılında ise 7.147.262 değerine ulaşmıştır (Doğruel ve Doğruel, 2005, s. 188). Bu değerler kırılma dönemi olarak tanımlanabilecek özellikle 1990 yılı sonrasındaki dramatik boyutu net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Türkiye, Bretton Woods sisteminin yıkılışının (1971) ardından neo-liberal sistemi ABD (Reaganizm) ve İngiltere'den (Thatcherizm) sonra ilk uygulayan ülkeler arasında yer almaktadır (Eğilmez, 2018, s. 45). Neo-liberal sistemin en önemli iktisat politikalarından bir tanesi esnek döviz kuru rejiminde sermaye hareketliliğine serbestlik kazandırılmasıdır. Türkiye ekonomisinde de 1989 yılında uygulamaya koyulan *Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar* ile sermaye hareketlerine serbestlik tanınmıştır. Türkiye ekonomisinde sermaye hareketlerinin serbest bırakılması sonrasında 1990 yılı itibarıyla enflasyon oranlarında yaşanan dramatik yükseliş döviz kurlarının enflasyon üzerinde önemli bir belirleyici unsur olabileceği görüşünün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklayan farklı iktisadi görüşler yüksek enflasyonu döviz kurlarındaki dalgalanmanın önemli bir nedeni olarak göstermektedir. İleri sürülen bu görüşlere (Yapraklı ve Kaplan, 2012; Ayvaz Güven ve Uysal, 2013; Korkmaz ve Bayır, 2015; Alkan ve Dağdır, 2020) göre yüksek enflasyonun neden olduğu ekonomik belirsizlikler, iktisadi aktörlerin tasarruflarını dövizde yönlendirerek dolarizasyon etkisi yarattığını, kronik hale gelen ödemeler bilançosu açıklarının ülkeyi döviz darboğazına sürüklediğini ve kırılmalı bir yapıya dönüşen ekonomik sistemde sermaye hareketlerinin döviz kurlarında istikrar bozucu bir etki ortaya çıkardığını savunmaktadır.

Türkiye ekonomisi için 1989M01-2020M07 döneminde reel döviz kuru ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini test etmeyi amaçlayan bu çalışma giriş bölümünü takip eden beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde reel döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki teorik çerçevede aktarıldıktan sonra üçüncü bölümde araştırma konusuna yönelik literatür özetine yer verilecektir. Dördüncü bölümde veri seti tanıtılacak, beşinci bölümde analiz yöntemi açıklanıp reel döviz kuru ve enflasyon oranları arasındaki ilişki ampirik olarak test edilecektir. Çalışma sonuç bölümünde genel bir değerlendirme ile son bulacaktır. Bu çalışmanın sonucunda elde edilecek bulgularla reel döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi inceleyen literatüre hem analizi yapılan örneklemin ele alınan dönemi itibarıyla hem de kullanılan ekonometrik yöntem açısından katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomi yönetiminde yakından takip ettikleri en önemli ekonomik göstergeler arasında döviz kurları ve enflasyon ilk sıralarda yer almaktadır. Bunun nedeni küreselleşen ekonomik sistemde ortaya çıkan gelirden ihracat kanalı üzerinden daha fazla pay almak, düşük seviyedeki istikrarlı enflasyon ile iktisadi aktörlere ülke içerisinde öngörülebilir bir ekonomik gelecek sunmak ve uluslararası piyasalarda rekabetçi bir fiyat düzeyinin oluşturulmak istenmesidir. Bununla birlikte bu iki temel ekonomik göstergesi amaçlar doğrultusunda yönetebilmek kolay değildir. Döviz kuru ve enflasyon ülke içerisindeki iç dinamiklerden ve küresel ekonomik sistemdeki gelişmelerden doğrudan etkilendikleri gibi aynı zamanda bu göstergeler makroekonomik sistemdeki birçok göstergesi de doğrudan etkileyebilmektedir. Hatta birçok dönemde döviz kuru ve enflasyon ekonomik sistemde ortaya çıkan gelişmeler neticesinde birbirlerinin çoğu zaman nedeni ve sonucu da olabilmektedir (McCarthy 1999; Campa ve Goldberg 2002; Arat, 2003; Bayraktutan ve Aslan, 2003; Nogueira 2006). İktisadi düşünce alanında döviz kurunun enflasyon üzerindeki etkisi ‘döviz kurundan enflasyona geçiş etkisi’ yaklaşımıyla açıklanırken enflasyonun döviz kuru üzerindeki etkisini açıklayabilmek için genellikle Fisher Etkisinden faydalanılmaktadır (Mankiw, 2006, s.92).

İktisat teorisi alanında enflasyon üzerine geliştirilen en önemli görüşlerden bir tanesi Philips Eğrisidir. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında işsizlik ve enflasyon arasındaki değiş-tokuşun (*trade-off*) bozulduğunu ortaya koyan birçok bilimsel çalışma sonrasında enflasyondaki düşüşü/artışı açıklayabilecek yeni hipotezlere ve bu hipotezleri test edecek yeni ampirik analizlere ihtiyaç duyulmuştur (Mc Carthy, 1999, s.2). Amerika Birleşik Devletleri’nde enflasyonda yaşanmakta olan sürekli düşüşü açıklayan hipotezlerden bazıları enflasyonu değerlendirmekte olan ABD doları karşısında düşmekte olan ithal mal fiyatları ile açıklamıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan döviz kurundan enflasyona geçiş etkisinin teorik temeli Rudiger Dornbush’un (1989) endüstriyel organizasyon modellerinde incelemiştir

olduğu kur dalgalanmaları ve iç fiyat değişmelerindeki etkileşime dayanmaktadır (Arat, 2003, s. 64).

20. yüzyılın son çeyreğinde, neo-liberalizmin egemenliğini kabul ettirmesi ve özellikle de finansal hareketlerin serbestleşmeye başladığı dönemde, gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan enflasyon sorununa gerekçe olarak döviz kurları gösterilmiştir (McCarthy, 1999; Achsani vd., 2010). Bu düşüncenin ortaya çıkmasında şüphesiz Bretton Woods sisteminin yıkılışını takiben birçok ülkede sabit döviz kuru rejiminden esnek döviz kuru rejimine geçişin etkisi vardır. Döviz kurlarının ABD ekonomisinde enflasyonu düşürücü etkisinin aksine döviz kurundan enflasyona geçiş etkisinde Woo (1984, s. 514) döviz kurunun enflasyonu artırıcı etkisini dört aktarım kanalı üzerinden açıklamıştır. Bu aktarım kanallarından birincisi döviz kurlarındaki artışın ithal tüketim malları fiyatlarını artırarak tüketici fiyat endeksini artırması sonucu enflasyona neden olmasıdır. İkinci aktarım mekanizmasında artan döviz kuru özellikle üretimde dışa bağımlı olan ülkelerde ithal enerji, hammadde, ara ve yatırım mallarındaki fiyat artışları üzerinden üretici fiyat endeksini artırması sonucunda enflasyona neden olacaktır. Üçüncü aktarım mekanizmasında döviz kuru, ticaret çarpanı üzerinden toplam talebi artırarak enflasyona neden olacaktır. Döviz kurunda artış yaşandığı dönemlerde yurt içi mallar yabancı ülke para birimleri karşısında ucuzlayacağı için yurt içi mallara olan talep artışı enflasyonu artırıcı bir etki ortaya çıkaracaktır (McFarlane, 2002, s. 6). Dördüncü aktarım mekanizmasında ise ithal malların fiyatlarındaki artış yurtiçinde üretilen ve ithal mallarla rekabet eden malların fiyatında meydana getireceği fiyat artışı ile enflasyona neden olacaktır.

Döviz kurunun enflasyona benzer şekilde diğer makroekonomik göstergeler üzerinde de geçiş etkisinin hissedilmesi ülkelerin ticari ve finansal açıklık derecesi ile ilişkilidir (Mishkin, 2001, s. 7). Marjinal ithalat eğilimi üretimin dışa bağımlılığını açıklayan önemli bir gösterge olması nedeniyle bu eğilimin yüksek olması döviz kurunun düzeyini artırıcı önemli bir etki ortaya çıkaracaktır. Döviz kurundaki değişimin fiyatlara ne ölçüde yansıtılacağı da döviz kurundan enflasyona geçiş etkisinin derecesini belirleyecektir. Döviz kurundaki bir birimlik değişim aynı oranda fiyat seviyesinde değişmeye yol açıyorsa tam geçiş etkisi, döviz kurundaki değişimin daha düşük bir oranda fiyat seviyesini etkilemesi ise kısmi geçiş etkisi olarak değerlendirilecektir (Yang, 1997, s. 95)

Bir birim yabancı paranın yerli para cinsinden değerini ifade etmek için kullanılan döviz kuru değeri, ülke içerisinde serbest piyasa koşulları ve tam mobilite varsayımı altında döviz arz ve talebi tarafından belirlenmektedir (Krugman vd. 2012,320). Bununla birlikte döviz arz ve talebi küresel ekonomik sistem içerisinde Amerika Merkez Bankası (FED), Avrupa Merkez Bankası (ECB), Japonya Merkez bankası (BOJ) gibi önemli merkez bankalarının para politikası kararları, yurt içi ve yurt dışı faiz oranları, ülkelerin ekonomi politikaları, makro ekonomik göstergeler, ödemeler

bilançosu dengesi, sermaye hareketleri ve enflasyon beklentileri gibi birçok faktör tarafından etkilenmektedir (Canterbery, 1965; Krueger, 1983; Dornbush, 1985).

Enflasyonun nominal döviz kuru üzerindeki etkisini açıklayan önemli yaklaşımlardan bir tanesi ‘Fisher Etkisi’ olarak kabul edilebilir. Irving Fisher (1930) *The Theory of Interest* (Faiz Teorisi) eserinde reel faiz oranının nominal faiz oranı ve beklenen enflasyon oranı tarafından belirlendiğini ifade etmiştir. Bu ilişkiye göre merkez bankalarının açıklamış oldukları politika faiz oranının beklenen enflasyon üzerinde bir değer alması gerekir ki reel faiz oranı pozitif olabilsin. Gelişmekte olan ülkelerde özellikle ekonomik büyümeye verilen önemden ötürü politika faiz oranları bazı dönemlerde beklenen enflasyon seviyesinde ya da daha düşük bir seviyede belirlenmekte ve reel faiz oranı negatif bir değer almaktadır. Reel faiz oranının negatif olması ya da pozitif olsa bile tasarruf sahiplerine tatmin edici bir reel getiri sağlamaması durumunda ülke içerisindeki tasarruflar daha yüksek getiri sağlaması beklenerek yabancı bir para birimine dönüştürülerek dolarizasyon etkisi yaratılmaktadır. Dolarizasyon etkisi, gelişmekte olan ülkelerde özellikle enflasyon oranlarının yüksek olduğu dönemlerde gerçekleşmektedir. Böylelikle sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerde enflasyonist dönemlerde reel faiz oranlarının tatmin edici seviyede olmamasının döviz kurunu artırıcı bir etki ortaya çıkarabileceği ifade edilebilir.

Enflasyonun döviz kurunu etkilediği en önemli kanal reel döviz kuru hesaplamasında ortaya çıkmaktadır. Reel döviz kuru, nominal döviz kuru değerinden ülkenin dış ticaret yapmış olduğu bütün ülkelerin nispi fiyat etkilerini arındırarak aşağıdaki formül ile hesaplanmaktadır.

$$REK_{yerli} = \prod_{i=1}^n [NDK_{yerli} * FGS_i]^A * (1 / FGS_{yerli})$$

Bu formülde; NDK_{yerli} yerli para ile ifade edilen nominal döviz kurunu, FGS_i ticaret yapılan i ülkesindeki fiyatlar genel seviyesini, FGS_{yerli} ülke içerisindeki fiyatlar genel seviyesini, n ticaret yapılan ülke sayısını, A ise ticaret yapılan her ülkenin toplam ticaret içerisindeki ağırlığını göstermektedir (Özkan, 2003, s. 7). Reel döviz kuru formülüne göre ülke içerisindeki enflasyonun yükselmesi reel döviz kurunu düşürürken bu etkinin ortaya çıkması dış ticarete ülkenin rekabet edebilme gücünü zayıflatıcı bir etki ortaya çıkaracaktır.

Literatür Özeti

Enflasyonun tarihi çok eski yüzyıllara dayanmaktadır. Milattan sonraki ilk yüzyıllarda madeni paranın bileşiminde gerçekleştirilen değişimler enflasyonun en önemli nedeni olarak görülürken; zenginliğin sahip olunan altın, gümüş gibi değerli madenlerle ölçüldüğü merkantilist dönemde dolaşımdaki artan para miktarı enflasyonun en önemli nedenleri arasında

ilk sıraya yükselmiştir. Ekonomilerin küreselleşmesiyle birlikte artan ihracat ve ithalat değerleri, Bretton Woods sisteminin yıkılışını takip eden yıllarda ülkelerin sabit döviz kur rejiminden esnek döviz kuru rejimine geçmesi ve özellikle sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması döviz kurları üzerinde daha kısa süreli, önemli dalgalanmaları ortaya çıkarmıştır. Dışa bağımlılığı yüksek gelişmekte olan ülkelerin döviz kurlarındaki değişimlerden talep ve maliyet odaklı etkilenmeleri, döviz kurlarındaki değişimlerin enflasyon üzerinde belirleyici bir etken olabileceği düşüncesini ön plana çıkarmıştır. 20. yüzyılın özellikle ikinci yarısı itibariyle iktisat bilimi ve ekonometri arasında yoğunlaşan inter-disipliner ampirik çalışmalar da döviz kuru ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisinin bilimsel yöntemlerle test edilebilmesini kolaylaştırmıştır. Bu bölümde döviz kuru ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini çeşitli ülkeler örneğinde araştıran uluslararası literatüre yer verildikten sonra Türkiye ekonomisi ile ilgili literatüre yoğunlaşılacaktır.

Farklı Ülke Ekonomileri Üzerine Literatür Özeti

McCarthy (1999), ABD, Almanya, Belçika, Fransa, Japonya, Hollanda, İngiltere, İsveç ve İsviçre'nin içerisinde yer aldığı 9 ülke örneğinde 1976-1998 dönemi için döviz kurundaki ve ithalat fiyatlarındaki değişimin Üfe ve Tüfe üzerindeki etkisini VAR yöntemini kullanarak analiz etmiştir. Çalışmanın analiz bulguları, döviz kurunun enflasyon endeksleri üzerinde ılımlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

Campa ve Goldberg (2002), 25 OECD ülkesi örneğinde 1975-1999 dönemi için çeyreklik verileri kullanarak belirli bir ithalat mal sepeti üzerinden döviz kurlarındaki değişimlerin ithal mal fiyatları üzerindeki geçişkenlik etkisini kısa ve uzun dönem için incelemiştir. Çalışmanın sonucunda döviz kurlarından ithal mal fiyatlarına geçiş etkisi kısa dönemde yüzde 60 uzun dönemde ise yüzde 80 olarak hesaplanmıştır. Aynı analiz ABD ekonomisi özelinde gerçekleştirildiğinde döviz kurlarından ithal mal fiyatlarına geçiş etkisi kısa dönemde yüzde 25 uzun dönemde ise yüzde 40 olarak bulunmuştur. Campa ve Goldberg (2006), 4 yıl sonra yapmış oldukları benzer bir çalışmada 21 OECD ülkesi örneğinde 1975-2003 dönemi için yine çeyreklik veriler kullanarak döviz kurlarındaki değişimlerin ithal mal fiyatları üzerindeki geçişkenlik etkisini tekrardan hesaplamıştır. Bu çalışmanın sonucunda OECD ülkeleri için döviz kurlarından ithal mal fiyatlarına geçiş etkisi kısa dönemde yüzde 46 uzun dönemde ise yüzde 65 olarak bulunurken; ABD ekonomisi için gerçekleştirilen analiz sonucunda döviz kurlarındaki değişimlerin ithal mal fiyatları üzerindeki geçiş etkisi kısa dönemde yüzde 23 uzun dönemde ise yüzde 42 olduğu hesaplanmıştır. Her iki çalışmada döviz kurlarındaki değişimlerin ithal mal fiyatları üzerindeki etkisinin uzun dönemde daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Nogueira (2006), enflasyon hedeflemesi öncesi ve sonrasında döviz kurundan fiyatlara geçiş etkisinde bir değişim olup olmadığını gelişmiş

ülke ve gelişmekte olan ülke örneklerinde farklı dönemler için ARDL modelini kullanarak araştırmıştır. Çalışmanın gelişmiş ülkeler örneklemini Birleşik Krallık, Kanada ve İsveç’ten (dönem: 1985-2004) oluşturken; gelişmekte olan ülkeler Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Meksika, Güney Afrika ve Güney Kore’den (dönem: 1995:2004) oluşmaktadır. Çalışmanın sonucunda gelişmekte olan ülkelerde döviz kurundan fiyatlara geçiş etkisi gelişmiş ülkelere kıyasla daha yüksek bulunurken enflasyon hedeflemesine geçen ülkelerde bu politik karar sonrasında döviz kurundan fiyatlara geçiş etkisinde düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir.

Ca’Zorzi, Hahn ve Sanchez (2007), Asya, Latin Amerika, Orta ve Doğu Avrupa’daki gelişmekte olan 12 ülke örneğinde en geniş boyutu 1975-2004 dönemi için döviz kurlarından fiyatlara geçiş etkisini hesaplamışlardır. Üç alternatif vektör otoregresif model üzerine kurulu bu çalışmada bulgular gelişmekte olan ülkelerde döviz kurundan ithal mal fiyatı ve tüketici fiyatlarına geçiş etkisinin gelişmiş ülkelere kıyasla genellikle daha yüksek olduğunu, tek haneli enflasyona sahip olan çoğunluğu gelişmekte olan Asya ülkelerinde ise ithal mal fiyatı ve tüketici fiyatlarına geçiş etkisinin pozitif ve düşük bir değer aldığını göstermektedir.

Achsani vd. (2010), 8 Asya ülkesi, 8 AB ülkesi ve 3 Kuzey Amerika ülkesi örneğinde 1991-2005 dönemi için nominal ve reel döviz kuru ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiş olduğu panel veri analizi sonucunda Asya ülkeleri için nominal ve reel döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını tespit etmiştir.

Türkiye Ekonomisi Üzerine Literatür Özeti

Döviz kuru ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini Türkiye ekonomisi özelinde araştıran çalışmalardan Arat (2003), 1994-2002 döneminde farklı döviz kuru rejimlerini dikkate alarak aylık veriler üzerinden Ardışık Vektör Otoregresyon Analizi yöntemini kullanarak döviz kurunun fiyatlara geçiş etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucu olarak dalgalı kur rejimine geçişle birlikte döviz kurundan fiyatlara geçiş etkisinin azalmış olduğu ve döviz kurundan fiyatlara geçiş etkisinin ticarete konu olan mallar için ticarete konu olmayan mallara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bayraktutan ve Aslan (2003), Türkiye ekonomisinde 1980-2000 dönemi için yıllık verileri kullanarak döviz kuru, enflasyon ve ithalat hacmi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Granger Nedensellik Testinin kullanılmış olduğu bu çalışmada döviz kurundan toptan eşya fiyat endeksi ve toptan eşya fiyat endeksinden döviz kuruna doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi bulgusuna rastlanılmamıştır.

Telatar ve Telatar (2003), Türkiye ekonomisinde 1995-2000 dönemi için enflasyon ve enflasyon belirsizliğinin farklı kaynakları arasındaki nedensellik ilişkisini Granger Nedensellik Testini kullanarak araştırmış oldukları çalışmalarının sonucunda döviz kurundaki değişimlerden

enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Işık, Acar ve Işık (2004), Türkiye ekonomisinde 1982-2003 dönemi için enflasyon ve döviz kuru arasındaki eşbütünleşik bir ilişkinin varlığını test etmişlerdir. Johansen (1988) Çoklu Eşbütünleşme Yönteminin kullanıldığı çalışmanın sonucunda ulaşılan parametreler döviz kurunda yüzde 1 oranındaki bir artışın uzun dönemde enflasyonu yaklaşık olarak yüzde 0,90 oranında artıracığını göstermektedir.

Gül ve Ekinci (2006), Türkiye ekonomisinde 1984-2003 dönemi için nominal döviz kurları ile enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini aylık veriler üzerinden Granger Nedensellik Testini kullanarak ampirik olarak test etmiştir. Analiz bulgularına göre uzun dönemde nominal döviz kurlarından enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Önder (2008), Türkiye ekonomisinde 1985-2008 dönemi için döviz kurunun enflasyon üzerindeki geçişkenlik etkisini araştırdığı çalışmada döviz kurunda meydana gelen yüzde 1 oranındaki bir artışın tüketici fiyat endeksi üzerinde yüzde 0,23 oranında artışa neden olduğunu tespit etmiştir. Bu tespit, döviz kurunun enflasyonun nedeni olduğu sonucunu desteklemektedir.

Damar (2010), Türkiye ekonomisinde 1995-2000 ve 2002-2009 dönemleri için döviz kurundaki değişmelerin yurt içi fiyatlara geçiş etkisini Vektör Hata Giderme Modelini kullanarak hesaplamıştır. Analiz sonucunda dalgalı döviz kuru rejimi öncesi dönemdeki (1995-2000) geçiş etkisinin dalgalı döviz kuru rejimi sonrası döneme (2002-2009) göre daha yüksek olduğu; her iki dönemde de döviz kurundan fiyatlara geçiş etkisinin çekirdek enflasyon endeksinde tüketici fiyat endeksine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada, enerji ve altın fiyatlarında döviz kuru geçiş etkisinin yüksek; alkollü içecekler, tütün ve işlenmemiş gıda ürünlerinde ise döviz kuru geçiş etkisinin düşük olduğu tespit edilmiş olup bu durumun çekirdek enflasyon ve tüketici fiyat endeksi arasındaki değersel farklılığın en önemli sebebi olduğu ileri sürülmektedir.

Alacahan (2011), Türkiye ekonomisinde enflasyon hedeflemesi öncesindeki 1994-2001 dönemi ve enflasyon hedeflemesinin uygulandığı 2002-2010 dönemi için döviz kurundan enflasyona geçiş etkisini hesaplayarak, elde edilen sonuçları karşılaştırmak istemiştir. Çalışmanın sonucuna göre 1994-2001 dönemi için döviz kurunda meydana gelen yüzde 1 oranındaki bir artışın üretici fiyat endeksini yüzde 0,89 tüketici fiyat endeksini ise 0,91 oranında; 2002-2010 dönemi için döviz kurunda meydana gelen yüzde 1 oranındaki bir artışın üretici fiyat endeksini yüzde 0,93 tüketici fiyat endeksini ise yüzde 0,94 oranında artırdığı tespit edilmiştir.

Aydın ve Kara (2012), Türkiye ekonomisinde 2004-2011 dönemi için döviz kurundaki değişimlerin üretici ve tüketici fiyat endeksi üzerindeki etkisini

aylık verileri kullanarak Vektör Otoregresyon Analiz yöntemi yardımıyla incelemiştir. Çalışma sonucunda ulaşılan bulgular ithal mal fiyatlarında meydana gelen bir şok etkisinin tüketici fiyat endeksine nispeten üretici fiyat endeksinde daha fazla ve hızlı olduğunu ayrıca döviz kuru değişkeninin üretici fiyat endeksindeki varyans değişimini açıklama gücünün tüketici fiyat endeksindeki varyans değişimini açıklama gücünden daha fazla olduğunu göstermektedir.

Yapraklı ve Kaplan (2012), Türkiye ekonomisinde açık enflasyon hedeflemesinin uygulandığı yılları baz alarak 2006-2011 dönemi için döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çalışmada Çok Değişkenli Johansen Eşbütünleşme Analizi, Geliştirilmiş Granger Nedensellik Testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli kullanılmıştır. Çok Değişkenli Johansen Eşbütünleşme Analizi sonucuna göre reel efektif döviz kurunun tüketici fiyat endeksini yüzde 10 anlamlılık düzeyinde 0,0012 gibi düşük bir katsayı ile negatif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmışken; Geliştirilmiş Granger Nedensellik Testi sonucuna göre tüketici fiyat endeksi ve reel efektif döviz kuru arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Vektör Hata Düzeltme Modeli sonuçlarına göre ise reel efektif döviz kurunun tüketici fiyat endeksi üzerindeki negatif etkisi yüzde 10 anlamlılık düzeyinde 0,0035 olarak bulunmuştur.

Ayvaz Güven ve Uysal (2013), Türkiye ekonomisinde 1983-2012 dönemi için Granger Nedensellik Testini kullanarak döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucunda reel efektif döviz kuru ve tüketici fiyat endeksinin birbirinin nedeni olduğu yani iki değişken arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Güneş (2013), Türkiye ekonomisinde 2008-2012 dönemi için döviz kurları ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini Vektör Hata Düzeltme Modelini kullanarak analiz etmiştir. Analiz sonuçlarına göre ABD doları ve euro kurundaki artışın tüketici fiyat endeksinde artışa neden olduğu tespit edilmiştir. Fiyatlar genel seviyesinde istikrarın sağlanması için bütün politik tedbirlerin uygulanması durumunda uzun dönemde ABD dolarındaki artış uygulanan politikaların etkinliğini yüzde 19 oranında düşürürken aynı etki euro kuru için yüzde 17 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçlara göre ABD doları kurundaki artışın tüketici fiyat endeksini euro kurundaki artışa kıyasla daha fazla etkilediği söylenebilir.

Ergin (2015), Türkiye ekonomisinde 2005-2014 dönemi için döviz kurunun enflasyon üzerindeki geçişkenlik etkisini Vektör Otoregresyon Analizi ile test etmiştir. Yapılan analiz sonuçları döviz kurundaki değişimlerin özellikle ithal ara malları fiyatları üzerinden enflasyonu artırdığını ve incelenen dönem itibarıyla döviz kurunun tüketici fiyat endeksi üzerindeki geçişkenlik etkisinin ilk yıllarda güçlü olup dönemin sonuna doğru etkinin zayıfladığını göstermektedir.

Korkmaz ve Bayır (2015), Türkiye ekonomisinde 2008-2014 dönemi için döviz kuru dalgalanmalarının üretici ve tüketici fiyat endeksleri üzerindeki

etkisini incelemiştir. Çalışmada uygulanan Granger Nedensellik Testi sonucunda tüketici fiyat endeksinden nominal döviz kuruna ve nominal döviz kurundan üretici fiyat endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özdamar (2015), Türkiye ekonomisinde 2006-2015 dönemi için döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi ARDL Sınır Testi yöntemini kullanarak araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda uzun dönemde ağırlıklı nominal döviz kurundaki yüzde 1 oranındaki bir artışın üretici fiyat endeksi üzerinde yüzde 0,13 seviyesinde istatistiki olarak anlamlı ancak son derece düşük bir etkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Sağdıç ve Duman (2019), Türkiye ekonomisinde 2003-2017 dönemi için döviz kuru ve enflasyon arasında bir ilişki olup olmadığını eğer var ise bu ilişkinin yönünü belirlemek için üç aylık verileri kullanarak Vektör Otoregresyon Modeli ve Granger Nedensellik Testi ile bir analiz gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonucunda reel efektif döviz kurundaki artışın enflasyonu artırıcı etkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Alkan ve Dağdır (2020), Türkiye ekonomisinde 2005-2019 dönemi için döviz kurları ve enflasyon arasındaki ilişkinin yönünü ve katsayısını araştırmıştır. Aylık ortalama ABD doları kuru, ortalama euro kuru ve yine aylık Üfe ve Tüfe'nin kullanıldığı çalışmada serilerin durağanlaştırılması için Kapetanios (2005) Çoklu Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi, seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı için Maki (2012) Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testi ve seriler arasındaki uzun dönem katsayı tahminleri için Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi ve Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda hem ortalama ABD doları ve euro kurlarından Üfe ve Tüfe endekslerine hem de Üfe ve Tüfe endekslerinden ABD doları ve euro kurlarına doğru çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Dolar kurunda meydana gelen yüzde 1 oranındaki bir artışın uzun dönemde Üfe'yi yüzde 23, Tüfe'yi ise yüzde 19,7; euro kurunda meydana gelen yüzde 1 oranındaki bir artışın ise Üfe'yi yüzde 26,5, Tüfe'yi de yüzde 20,2 oranında artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tandoğan (2020), Türkiye ekonomisinde 2006-2019 dönemi için döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi Engle-Granger Eşbütünleşme ve Engle-Yoon Saklı Eşbütünleşme testlerini kullanarak araştırmıştır. Engle-Granger Eşbütünleşme Testi sonuçlarına göre ABD doları için nominal döviz alış kuru ile enflasyonu temsilen kullanılan Yi-Üfe ve Tüfe serileri arasında uzun dönemli herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Serilerin negatif ve pozitif bileşenleri arasındaki eşbütünleşmenin varlığını tespit etmek için kullanılan Engle-Yoon Saklı Eşbütünleşme Testi sonuçları ise ABD doları kurunda meydana gelen yüzde 1 oranındaki bir artışın yurtiçi üretici fiyat endeksini yüzde 0,5 oranında artırdığını göstermektedir.

İktisat literatüründe döviz kuru ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen ampirik çalışmaların sayısı fazla olmasına rağmen bu araştırmaların sonucunda literatürde mutlak bir sonuca varıldığını

söyleyebilmek mümkün değildir. Yapılan çalışmalarda ele alınan ülke örneklemelerine ve incelenen dönemlere göre döviz kuru ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü ve etkisi değişebilmektedir. Bununla birlikte enflasyon özellikle gelişmekte olan ülkelerin kronik iktisadi sorunları arasında ilk sıralarda yer alması nedeniyle bu sorunun çözümlenmesi birçok iktisadi sorunun çözümünü de kolaylaştıracaktır. Türkiye ekonomisinde 1989M01-2020M07 dönemi için aylık veriler üzerinden döviz kuru ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini test etmek için Hacker ve Hatemi-J (2006) Bootstrap Nedensellik Testi ve Zamanla Değişen Nedensellik Testi kullanılmıştır. Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi incelenen tüm dönem için döviz kuru ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü hakkında çalışmanın sonucuna katkı sağlarken Zamanla Değişen Nedensellik Testi ele alınan tüm dönemi alt dönemlere ayırarak döviz kuru ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisini alt dönemler özelinde incelemektedir. Bu çalışmanın analiz sürecinde tercih edilen ekonometrik yöntemler üzerinden ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Veri Seti

Bu çalışmada Türkiye’de reel döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla zaman serisi yöntemlerine başvurulmuştur. Bu kapsamda, verilerin ulaşılabilirliğine bağlı olarak 1989M01-2020M07 dönemine ait aylık veriler ele alınmıştır. Reel döviz kurunu temsilen Bruegel (2021) veri tabanından temin edilen reel efektif döviz kuru serisi, enflasyonu temsilen ise T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığının ekonomik göstergeler veri tabanından elde edilen TÜFE’deki aylık değişim oranı değerleri kullanılmıştır. Reel efektif döviz kurunun doğal logaritması alınarak analize dahil edilmiştir. Çalışmanın modeli aşağıdaki gibi oluşturulmuştur;

$$INF_t = \alpha_0 + \alpha_1 REER_t + u_t \quad (1)$$

$$REER_t = \beta_0 + \beta_1 INF_t + e_t \quad (2)$$

Denklem (1) ve (2)’deki modellerde yer alan INF değişkeni enflasyonu ve REER değişkeni reel efektif döviz kurunu temsil etmektedir. α ve β katsayıları, u_t ve e_t ise hata terimleridir.

Ekonometrik Yöntem

Çalışma ekonometrik olarak 2 kısımdan oluşmaktadır. İlk olarak, serilerin durağanlığının belirlenmesi için yapısal kırılmayı göz önünde bulundurmayan geleneksel Genelleştirilmiş (Augmented) Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips ve Perron (PP) testleri ile yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot-Andrews (ZA) birim kök testleri uygulanmıştır. İkinci aşamada nedensellik ilişkilerinin incelenmesi amacıyla Hacker ve Hatemi-J (2006) bootstrap nedensellik testi kullanılmıştır. Bunun yanında nedensellik ilişkilerinin zamana göre değişimini irdelemek için zamanla değişen nedensellik testine başvurulmuştur.

Birim Kök Testleri

Nedensellik analizi için kullanılan Hacker ve Hatemi-J (2006) ve zamanla değişen nedensellik testlerinde gerekli olan gecikme uzunluğunun tespiti için serilerin maksimum durağanlık mertebesinde tespit edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple çalışmada Dickey-Fuller (1981) tarafından geliştirilen ADF testi kullanılmıştır. ADF testi;

H_0 : Seri durağan değildir,

H_1 : Seri durağandır, hipotezleri ile (3) numaralı sabit ve (4) numaralı sabitli ve trendli modellerle tahmin edilmiştir.

$$\Delta X_t = \beta_0 + \beta_1 X_{t-1} + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta X_{t-1} + u_t \quad (3)$$

$$\Delta X_t = \beta_0 + \beta_1 X_{t-1} + \beta_2 trend + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta X_{t-1} + u_t \quad (4)$$

Phillips ve Perron (1988), ADF testinde hata terimlerinin normal dağıldığı ve sabit varyansa sahip olduğu ön kabulünün her zaman geçerli olmayacağı ve testin güvenilirliğini ortadan kaldıracacağı için eleştirmiştir. Buna istinaden hata terimleri arasında olası değişen varyans ve otokorelasyonu hesaba katan bir birim kök testi geliştirmişlerdir. PP testine ait denklemler aşağıdaki gibidir;

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\alpha} y_{t-1} + \hat{u}_t \quad (5)$$

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\beta} \left(t - \frac{1}{2} \lambda \right) + \hat{\alpha} y_{t-1} + \hat{u}_t \quad (6)$$

ADF ve PP testlerinde, hesaplanan test istatistiği kritik değerlerden büyük ise serinin durağan olduğu, tersi durumda ise birim köke sahip olduğu söylenebilir.

Her iki testin de yapısal kırılmaları dikkate almamasının, gerçekte durağan olan bir serinin birim köke sahip bir görüntü sergilemesine neden olacağı şeklinde çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Bundan dolayı çalışmada yapısal kırılmayı göz önünde bulunduran ZA birim kök testi de uygulanmıştır. ZA testi tek kırılmanın hesaba katılıp belirlendiği bir testtir ve aşağıdaki sabitli (A), trendli (B) ve sabit ve trendli (C) modeller yardımıyla tahmin edilmektedir (Zivot ve Andrews, 1992, s. 253-254);

$$y_t = \hat{\mu}^A + \hat{\theta}^A DU_t + \hat{\beta}^A t + \hat{\alpha}^A D(T_B)_t + \hat{\alpha}^A y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^A \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (7)$$

$$y_t = \hat{\mu}^B + \hat{\beta}^B t + \hat{\gamma}^B DT_t^* + \hat{\alpha}^B y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^B \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (8)$$

$$y_t = \hat{\mu}^C + \hat{\theta}^C DU_t + \hat{\beta}^C t + \hat{\gamma}^C DT_t^* + \hat{\alpha}^C D(T_B)_t + \hat{\alpha}^C y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^C \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (9)$$

Denklemlerde $t = 1, 2, \dots, T$ zamanı, T_B kırılma dönemini ve $\lambda = T_B/T$ kırılma noktasını göstermektedir. DU sabit terimde oluşan yapısal değişimi, DT ise trendde ortaya çıkan yapısal değişimi gösteren kukla değişkenleri ifade etmektedir. Bu testte, hesaplanan t istatistiğinin mutlak değer olarak kritik değerlerden büyük olması yapısal kırılma olmaksızın birim kök olduğunu

gösteren temel hipotezin reddedildiği anlamına gelmektedir. Küçük olması ise trend fonksiyonunda ortaya çıkan bir yapısal kırılmayla birlikte serinin birim köke sahip olduğunu gösterir (Yılancı, 2009, s. 328).

Nedensellik Testleri

Hacker ve Hatemi-J (2006) bootstrap nedensellik testinde değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto (1995) prosedürü takip edilerek ve aşağıdaki denklemdeki VAR(p+d) modeli uygulanarak analiz edilmektedir;

$$y_t = \hat{\nu} + \hat{A}_1 y_{t-1} + \dots + \hat{A}_p y_{t-p} + \dots + \hat{A}_{p+d} y_{t-p-d} + \hat{\varepsilon}_t \quad (10)$$

Denklem (10)’da p gecikme uzunluğu, d değişkenlerin maksimum entegrasyon derecesidir. Temel hipotezin test edilmesi amacıyla T büyüklüğündeki bir örneklem için oluşturulan model aşağıdaki gibi tanımlanmıştır;

$Y := (y_1, \dots, y_T)$ bir $(n \times T)$ matrisi:

$\hat{D} := (\hat{\nu}, \hat{A}_1, \dots, \hat{A}_p, \dots, \hat{A}_{p+d})$, bir $(n \times (1 + n(p + d)))$ matrisi:

$$Z_t := \begin{bmatrix} 1 \\ y_t \\ y_{t-1} \\ \vdots \\ \vdots \\ y_{t-p-d+1} \end{bmatrix} \text{ bir } ((1 + n(p + d)) \times 1) \text{ matrisi, } t = 1, \dots, T \text{ için;}$$

$Z := (Z_0, \dots, Z_{T-1})$

bir $((1 + n(p + d)) \times T)$ matrisi; ve $\hat{\delta} := (\hat{\varepsilon}_1, \dots, \hat{\varepsilon}_T)$, bir $(n \times T)$ matrisi

Sabit terimli ($\hat{\nu}$) VAR(p+d) modeli aşağıdaki (11) nolu denklemdeki gibi yazılabilir;

$$Y = \hat{D}Z + \hat{\delta} \quad (11)$$

Toda-Yamamoto (1995) tarafından nedensellik sınaması için önerilen Değiştirilmiş Wald (MWALD) testi aşağıdaki gibidir;

$$MWALD = (C\hat{\beta})' [C((Z'Z)^{-1} \otimes S_V)C']^{-1} (C\hat{\beta}) \quad (12)$$

Denklemde, \otimes Kronecker çarpanını ve C bir $p \times n(n(1 + n(p + d)))$ matrisini göstermektedir. C 'nin her bir j satırı, β katsayısının sıfıra eşit olup olmadığı kısıtlamasıyla ilişkilidir. Normallik varsayımı yerine getirildiğinde Wald test istatistiği, sınanacak kısıtlamalara eşit sayıda serbestlik derecesine sahip asimtotik bir χ^2 dağılımına sahiptir (Hacker ve Hatemi-J, 2006, s. 1490-1491). Hacker ve Hatemi-J (2006) çalışmalarında Toda-Yamamoto testini uygulamakta fakat kritik değerleri hata terimlerinin normal dağılmasına karşın bootstrap simülasyonu ile elde etmektedirler (Yılancı, 2014). Bu teste

göre, hesaplanan test istatistiğinin bootstrap kritik değerlerden büyük olması değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olduğu ancak küçük olması nedensellik ilişkisi olmadığı anlamına gelmektedir.

Politik ve ekonomik olayların etkisine bağlı olarak değişkenler arasındaki ilişkilerin zamanla değiştiği Tang (2008)'in çalışmasında vurgulanmış ve Balcılar vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada da bu konu üzerinde durulmuştur. Son dönemde Hacker ve Hatemi-J (2006) testinde ele alınan örneklemin alt dönemlere ayrılarak uygulanmasına dayalı olan zamanla değişen nedensellik testi kullanımı artmıştır. Granger (1996), yapısal istikrarsızlıkların parametrelerde kaymalar yaratması ve dolayısıyla nedensel ilişkilerin zamanla değişmesinin araştırmacıların karşılaştığı en önemli sorunlar olabileceğini ifade etmiştir. Balcılar vd. (2010), yapısal değişiklik sorunun üstesinden gelmek ve ön test sayısını en aza indirmek amacıyla değiştirilmiş bootstrap testine dayalı olarak kayan pencere (rolling window) Granger nedensellik testini geliştirmiştir. Bu testin uygulanmasında, ele alınan örneklemin alt örneklem dönemlerine ait uzunluk olan pencere sayısının belirlenmesi kritik öneme sahiptir. Pencere sayısı, $S = (T(0.01 + 1.8 / \sqrt{T}))$ formülü ile belirlenebilmektedir (Caspi, 2017, s. 11). Buna bağlı olarak her alt dönem için MWALD test istatistiği ve bootstrap kritik değer elde edilmektedir. Daha sonra her bir alt dönem için periyodik test istatistik değeri hesaplanmaktadır. Buna göre hesaplanan bu değer "1" den büyük ise değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin varlığı kabul edilmektedir (Erdoğan vd. 2019, s. 5). Ayrıca olasılık değerleri 10000 yinleme ile elde edilmektedir.

Ampirik Bulgular

Nedensellik testinde gerekli bütünleşme derecelerini tespit etmek amacıyla ADF, PP ve ZA birim kök testlerinin uygulanmasıyla elde edilen sonuçlar aşağıdaki Tablo 1 ve Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1. ADF ve PP Birim Kök Testlerine Ait Sonuçlar

Değişkenler	ADF		PP	
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
INF	-1.278 (0.641)	-2.269 (0.449)	-8.478 (0.000)	-11.097 (0.000)
Δ INF	-11.727 ^a (0.000)	-11.711 ^a (0.000)	-	-
REER	-2.372 (0.150)	-2.062 (0.565)	-2.179 (0.214)	-1.724 (0.739)
Δ REER	-13.427 ^a (0.000)	-13.487 ^a (0.000)	-12.345 ^a (0.000)	-12.531 ^a (0.000)

Not: a, b ve c harfleri, sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Δ fark ve parantez içindeki değerler prob. değerini göstermektedir

ADF ve PP ile yapılan durağanlık sınaması sonuçları, INF değişkeninin ADF testine göre sabitli ve sabit-trendli modelde birinci dereceden durağan olduğunu ancak PP testine göre her iki model için de düzeyde durağan olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla INF değişkeninin I(1) ya da I(0)

Türkiye’de Döviz Kuru ve Enflasyon Arasında Zamanla Değişen Nedensellik İlişkisi: 1989-2020 Dönemi İçin Kanıtlar

olduğuyula ilgili olarak net bir bilgi elde edilememiştir. REER değişkeni ise her iki teste göre de sabitli ve sabit-trendli modelde birinci farkı alındığında durağan hale gelmektedir. Sonuç olarak bu testlere göre REER değişkeninin I(1) olduğu bulunmuştur. Bu bilgilerde INF değişkeni için durağanlık düzeyi konusunda bazı belirsizlikler olmasından dolayı daha iyi sonuçlar elde edebilmek adına uygulanan ZA birim kök testine ait sonuçlar aşağıdaki Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo. 2 ZA Birim Kök Testi Sonuçları

	t	Yapısal	t	Yapısal	t	Yapısal
	istatistiği	Kırılma	istatistiği	Kırılma	istatistiği	Kırılma
	Model A	Tarihi	Model B	Tarihi	Model C	Tarihi
INF	-7.033 ^a	2002M02	-5.275 ^b	2009M03	-7.018 ^a	2002M02
ΔINF	-	-	-	-	-	-
REER	-3.554	2015M08	-4.335 ^c	2012M12	-4.418	2006M07
ΔREER	-13.690 ^a	2011M11	-	-	-14.147 ^a	1994M05

Not: a, b ve c harfleri, sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Δ fark ve parantez içindeki değerler prob. değerini göstermektedir. Model A için %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyi için kritik değerler sırasıyla -5.34, -4.93 ve -4.58’dir. Model B için %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyi için kritik değerler sırasıyla -4.80, -4.42 ve -4.11’dir. Model C için %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyi için kritik değerler sırasıyla -5.57, -5.08 ve -4.82’dir.

ZA birim kök testi sonuçları, INF değişkeninin sabitli (Model A), trendli (Model B) ve sabit ve trendli (Model C) olmak üzere tüm modellerde düzey değerlerinde durağan olduğunu göstermiştir. Ayrıca REER değişkeninin sabitli ve sabit ve trendli modellerde düzey değerlerinde birim köke sahip olduğu, birinci farkları alındığında durağan bir yapıya kavuştuğu gözlenmiştir. Trendli modele göre ise seri düzey değerlerinde durağandır. Sonuç olarak yapısal kırılmalar altında INF değişkeninin I(0) ve REER değişkeninin I(1) olduğu kabul edilebilir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırılması için kullanılan Hacker ve Hatemi-J (2006) testine ait sonuçlar aşağıdaki Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Hacker ve Hatemi-J (2006) Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönu	Test İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
REER → INF	46.695 ^a	11.693	8.150	6.202
INF → REER	4.503	11.936	7.179	5.534

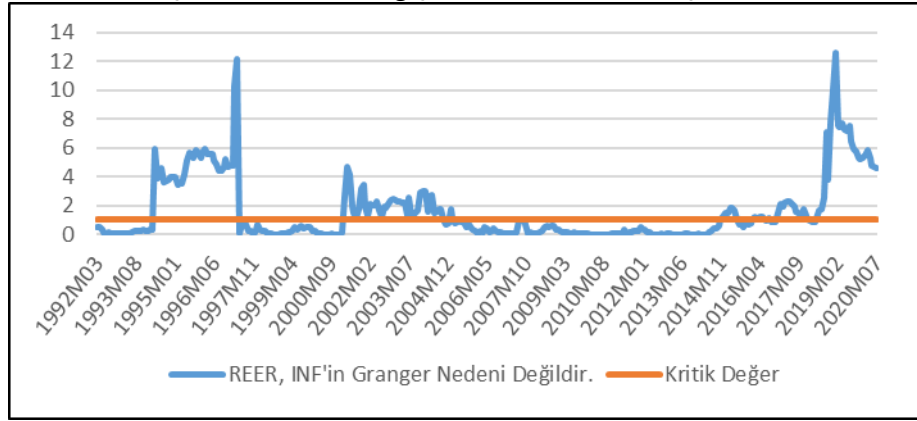
Not: a, b ve c harfleri, sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Optimal gecikme uzunluğu HJC bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, REER'den INF'e doğru nedensellik ilişkisi için elde edilen test istatistiği kritik değerlerden %1 anlamlılık düzeyinde büyüktür. Ancak INF'den REER'ye doğru olan ilişki için elde edilen test istatistiği tüm anlamlılık düzeylerinde kritik değerlerden küçüktür. Bu sonuçlara bağlı olarak ele alınan dönemin tamamı için reel efektif döviz kurundan enflasyona tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı kanıtlanmıştır.

Önceki bölümde ifade edildiği gibi değişkenler arasındaki ilişkiler politik ya da ekonomik sebeplere bağlı olarak zamanla değişebilmektedir. Bundan dolayı örneklemin alt dönemlere ayrılmasıyla farklı dönemler için nedensellik ilişkilerin varlığının araştırılması yararlı olacaktır. Hacker ve Hatemi-J (2006) testine dayalı olarak ve 39 olarak belirlenmiş alt dönem uzunluğu ya da diğer bir ifadeyle pencere sayısına bağlı olarak uygulanan zamanla değişen nedensellik testine ait sonuçlar aşağıdaki Şekil 4 ve 5'te verilmiştir.

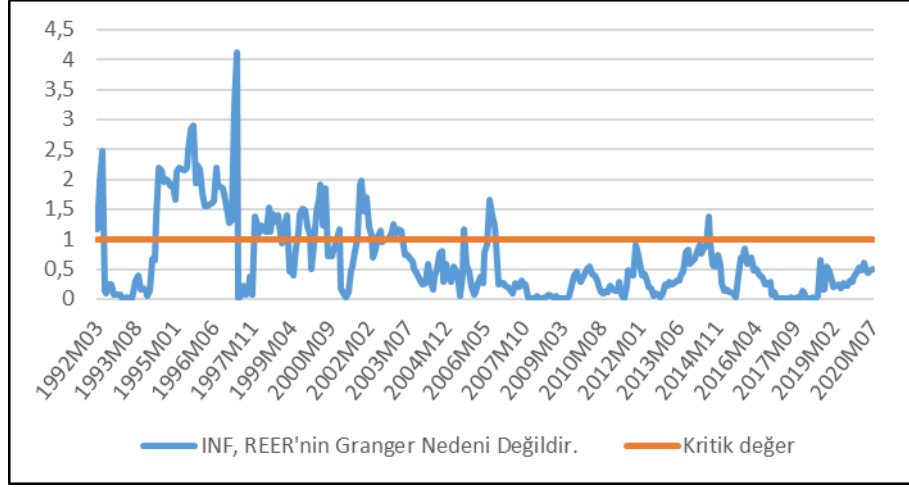
Şekil 1. Zaman Değişen Nedensellik Sonuçları I

Yukarıda gösterilen REER'den INF'e doğru nedensellik sonuçlarına göre, alt dönemlerde değişkenler arasında zamanla değişen bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Detaylarına bakıldığında 1991M02-1997M04, 1998M01-2004M10, 2011M09-2015M05 ve 2013M10-2020M07 dönemlerinde reel efektif döviz kurundan enflasyona doğru bir nedensellik olduğu görülmüştür. Buna göre efektif döviz kurunun ekonomik ya da siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı dönemlerde (1994, 2001 ve 2018 yılının ortaları ve sonraki süreçte) enflasyon üstünde önemli etkiler yarattığı ifade edilebilir. Özellikle 2018 yılının Ağustos ayında yaşanan rahip Brunson krizi ve sonrasında reel efektif döviz kurundan enflasyona doğru geçiş etkisi büyük artış göstermiştir.

Şekil 2. Zaman Değişen Nedensellik Sonuçları II

Yukarıda gösterilen INF değişkeninden REER’ye doğru nedensellik sonuçlarına göre ise, 1989M01-1992M05, 1991M03-1997M04, 1994M10-1999M12, 1998M07-2003M05 ve birkaç kısa dönemde enflasyondan reel efektif döviz kuruna doğru nedensellik ilişkisi olduğu kanıtlanmıştır. Sonuç olarak sabit döviz kuru politikalarının uygulandığı, enflasyonist bir sürecin yaşandığı ve ekonomik krizlerin ortaya çıktığı 1990’lı yılların ortalarından sonraki dönemde ve 2000’li yılların başında enflasyondan reel efektif döviz kuruna doğru güçlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. 2000’li yılların ortasından itibaren ise enflasyondan döviz kuruna geçiş etkisinin çok nadiren yaşandığı ve genellikle bir etkinin söz konusu olmadığı söylenebilmektedir.

Sonuç

Bir ülkede sürdürülebilir ekonomik büyüme hedefine ulaşmak için fiyatlar genel düzeyinde istikrarın sağlanması kritik öneme sahiptir. Kronik cari açık ve dış borç sorunu yaşayan bir ülke olan Türkiye’de, ekonomik istikrarın döviz kurundaki istikrara bağlı olduğu bir süreç söz konusu olup döviz kurunun enflasyonun en önemli belirleyicilerinden biri olduğu kabul edilmektedir. Bu bakımdan döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkinin ne şekilde geliştiğinin araştırılması, bu görüşe dair daha sağlıklı yorumlar yapılmasına imkân tanıyacaktır. Bu sebeple, çalışmada Türkiye’de reel döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki ampirik olarak nedensellik ilişkisi bağlamında araştırılmıştır. Analiz kapsamında uygulanan Hacker ve Hatemi-J (2006) nedensellik testine göre, ele alınan tüm dönem için reel döviz kurundan enflasyona doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu sonuç, Telatar ve Telatar (2003), Işık, Acar ve Işık (2004), Gül ve Ekinci (2006), Önder (2008), Damar (2010), Alacahan (2011), Güneş (2013) ve Sağdıç ve Duman (2019) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca alt dönemler açısından inceleme fırsatı veren zamanla değişen nedensellik testi sonuçları, ekonomik

ya da siyasi krizlerin sıklıkla yaşandığı 1990'lı yıllarda, 2000'li yılların başında ve özellikle 2018 yılının ortalarından sonra değişkenler arasında karşılıklı ilişkilerin söz konusu olduğunu göz önüne sermiştir.

Elde edilen sonuçlar ışığında, enflasyonun yüksek olduğu ve sabit döviz kuru politikasının uygulandığı dönemlerde enflasyondan döviz kuruna doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu nedenle enflasyonu düşük tutmak amacıyla uygulanacak politikaların döviz kuru istikrarının sağlanması açısından da önemli olduğu ifade edilebilir. Ayrıca incelenen dönemde Türkiye'de döviz kurundan enflasyona doğru nedensellik ilişkisi olduğu, bu nedenle enflasyonla mücadelede döviz kurunda istikrarı sağlayacak ekonomi politikalarının uygulanmasının önemli olduğu saptanmıştır. Türkiye'de bazı dönemlerde ekonomik ve siyasi risklerden dolayı kısa vadeli sermayenin ülkeyi aniden terk etmesi sonucu ulusal paradaki aşırı değer kaybı şeklinde döviz kuru şokları meydana gelebilmektedir. Üretimde ithal girdi oranı yüksek olduğundan, döviz kuru şokları üretici fiyatlarında, üretim maliyetlerinde ve sonuç olarak enflasyonda artışa yol açmaktadır. Bu bakımdan döviz kuru şoklarının engellenmesi ve fiyat istikrarının sağlanması için kısa ve uzun dönemde çeşitli politikaların uygulanması yararlı olacaktır.

Kısa dönemde iki şekilde önlem alınması uygun görülmektedir. Birincisi, hali hazırda kullanılan faiz enstrümanının, yabancı yatırımcıların ülkeyi aniden terk etmemesi için dünya faiz oranlarından daha yüksek oranlarda kullanılmaya devam edilmesi döviz kurundaki aşırı yükselmeyi engelleyecektir. İkincisi, özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerine bağlı olarak ortaya çıkan döviz kuru şoklarının yaşanmaması için Merkez Bankası tarafından çeşitli tedbirler alınarak sermaye hareketlerinin kontrol altına alınması gerekmektedir. Uzun dönemde ise döviz kurundaki ani değişimlerin enflasyon üzerinde olumsuz etkiler yaratmaması için sürdürülebilir politikaların uygulanması gerekliliği ortadadır. Toplam ithalat içinde enerji harcamalarının payı yüksek olduğundan, enerjide dışa bağımlılığı azaltıcı politikaların uygulanması büyük önem arz etmektedir. Bu amaçla rüzgâr ve güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynakları ya da diğer alternatif enerji kaynaklarına yatırımlar arttırılmalı ve böylece ulusal kaynaklarla enerji kullanımı yaygınlaşmalıdır. Bununla birlikte ithal girdi payının fazla olduğu katma değeri yüksek sektörler belirlenip Doğu Asya ülkelerinin gelişim sürecinde olduğu gibi seçici sanayileşme politikaları uygulanarak üretimde dışa bağımlılığın azaltılması gerekmektedir. Bunun için devlet tarafından belirlenen alanlarda faaliyette bulunan özel sektör firmalarına sağlanacak vergi indirimleri ve düşük faizli krediler, ucuz enerji ve hammadde temini gibi çeşitli destekler, belirli ürünler için ticareti engellemeyecek düzeyde uygulanacak gümrük tarifeleri fayda sağlayacaktır. Ayrıca mesleki ve teknik eğitim imkânlarının arttırılması ve Ar-Ge harcamalarına daha fazla pay ayrılması daha nitelikli işgücüyle katma değeri daha yüksek ürünlerin üretilmesine imkân tanıyacaktır. Belirtilen bu politikaların uygulanması üretimde dışa bağımlılığı azaltıp,

döviz gelirlerini arttırıcı ve döviz tasarrufu sağlayıcı etkiler yaratarak döviz kuru şoklarının enflasyon üzerindeki etkisini azaltacaktır.

Kaynakça

- Achsani, N. A., Fauzi, A. J. ve Abdullah, P. (2010). The relationship between inflation and real exchange rate: Comparative study between ASEAN+3, The EU, and North America. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 18, 69-76.
- Alacahan, N.D. (2011). *Enflasyon hedeflemesi uygulayan ülkelerde enflasyon-döviz kuru ilişkisi ve Türkiye uygulaması*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Alkan, U. ve Dağdır, C. (2020). Türkiye’de döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişkinin çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 270-287.
- Arat, K. (2003). *Türkiye’de optimum döviz kuru rejimi seçimi ve döviz kurlarından fiyatlara geçiş etkisinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB, Ankara.
- Aydın, Ü. ve Kara, O. (2012). Türkiye’de döviz kuru-enflasyon etkileşiminin para politikası üzerine etkileri, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 572, 23-23.
- Ayvaz Güven, E. ve Uysal, D. (2013). Türkiye’de döviz kurlarındaki değişme ile enflasyon arasındaki ilişki (1983-2012). *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 5(9), 141-156.
- Balcılar, M., Ozdemir, Z.A. ve Arslanturk, Y. (2010). Economic growth and energy consumption causal nexus viewed through a bootstrap rolling window. *Energy Economics*, 32(6), 1398-1410.
- Bayraktutan, Y. ve Arslan, İ. (2003). Türkiye’de döviz kuru, ithalat ve enflasyon ilişkisi: Ekonometrik analiz (1980-2000). *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 89-104.
- Ca’Zorzi, M. Hahn, E. ve Sanchez, M. (2007). Exchange rate pass-through in emerging markets. *European Central Banks Working Paper Series*, 739, 1-31.
- Campa, J. M. ve Goldberg, L. S. (2002). Exchange rate pass-through Into import prices: A micro or macro phenomenon? *NBER Working Paper*, 8934, 1-33.
- Goldberg, L. S. ve Campa, J. M. (2006). Distribution margins, imported inputs, and the sensitivity of the CPI to exchange rates. *NBER Working Paper*, 12121, 1-46.
- Canterbery, E. R. (1965). *Foreign Exchange, Capital Flows and Monetary Policy*. Princeton Studies in International Finance No.15, Virginia: Princeton University Press.
- Caspi, I. (2017). Rtdaf: testing for bubbles with eviews. *Journal of Statistical Software*.

- Damar, O.A. (2010). *Türkiye’de döviz kurundan fiyatlara geçiş etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB, Ankara.
- Doğruel, F. ve Doğruel, A. S. (2005). *Türkiye’de enflasyonun tarihi*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ankara.
- Dornbush, R. (1985). Purchasing Power Parity. National Bureau of Economic Research Working Paper Series *NBER Working Paper Series*, 1591, 1-37.
- Dornbush, R. (1989). *Exchange rates and inflation*, London: The MIT Press.
- Duman, Y.K. ve Sağdıç, A. (2019). Türkiye’de döviz kuru ve enflasyon ilişkisi: Ekonometrik bir analiz (2003:1-2017:3). *Sakarya İktisat Dergisi*, 8(1), 1-16.
- Eğilmez, M. (2018). *Değişim sürecinde Türkiye – Osmanlı’dan Cumhuriyet’e sosyo-ekonomik bir değerlendirme – Remzi Kitabevi, İstanbul*.
- Erdoğan, S., Gedikli, A. ve Kırca, M. (2019). A note on time-varying causality between natural gas consumption and economic growth in Turkey. *Resources Policy*, 64, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2019.101504>.
- Ergin, A. (2015). Döviz kuru ve enflasyon arasındaki geçiş etkisi: Türkiye örneği. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 13-29.
- Fisher, I. (1930). *The theory of interest*. New York: The Macmillan Company.
- Granger, C.W.J., (1996). Can we improve the perceived quality of economic forecasts? *Journal of Applied Econometrics*, 11, 455–473.
- Gül, E. ve Ekinci, A. (2006). Türkiye’de enflasyon ve döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisi: 1984-2003. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 91-106.
- Güneş, Ş. (2013). Türkiye’de kur rejimi uygulaması ve enflasyon ilişkisi üzerine bir analiz. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 65-77.
- Hacker, R.S. ve Hatemi-J, A., (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: theory and application. *Applied Economics*, 38(13), 1489–1500.
- Işık, N., Acar, D. ve Işık, H. (2004). Enflasyon ve döviz kuru ilişkisi: Bir eşbütünlük analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 325-340.
- Korkmaz, S. ve Bayır, M. (2015). Döviz kuru dalgalanmalarının yurtiçi fiyatlara etkisi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 69-85.
- Krueger, A.O. (1983). *Exchange Rate Determination*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Krugman, P.R., Obstfeld M. ve Melitz, M. (2012). *International Economics: Theory and Policy*. Boston: The Pearson Series in Economics, 10th Edition.

- Mankiw, N. G. (2006). *Macroeconomics*. 7th Edition. New York: Worth Publishers.
- McCarthy J. (1999). Pass-through of exchange rates and import prices to domestic inflation in some industrialized economies. *BIS Working Papers*, No:79, 1-48.
- McFarlane, L. (2002). Consumer price inflation and exchange rate pass-through in Jamaica, *Bank of Jamaica*, 37.
- Mishkin, F. S. (2001). The transmission mechanism and the role of asset prices in monetary policy. *NBER Working Paper Series*, No.8617, 1-23.
- Nogueira, R. P. (2006). Inflation targeting, exchange rate pass-through and fear of floating. *ECONSTOR Working Paper*, No.06.05, 1-36.
- Önder, Ş. (2008). *Enflasyon hedeflemesi ve döviz kuru-enflasyon arasındaki geçişkenlik: Türkiye örneği*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Özdamar, G. (2015). Türkiye ekonomisinde döviz kuru geçiş etkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı bulguları, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 32, 66-97.
- Özkan, F. (2003). *Denge reel kur hesaplama yöntemleri ve reel kur dengesizliğinin ölçülmesi: Türk lirası üzerine bir çalışma*. Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, TCMB, Ankara.
- Tandoğan, D. (2020). Türkiye’de enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişki: Granger ve Yoon (2002) saklı eşbütünleşme yaklaşımı, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 21(2), 53-62.
- Telatar F. ve Telatar E. (2003). The relationship between inflation and different sources of inflation uncertainty in Turkey. *Applied Economic Letters*, 10(7), 431-435.
- Woo, W.T. (1984). Exchange rates and the prices of nonfood, nonfuel products, *Brookings Papers on Economic Activity*.
- Yang, J. (1997). Exchange rate pass-through in U.S. manufacturing industries. *The Review of Economics and Statistics*, 97(1), 95-104.
- Yapraklı, S. ve Kaplan, F. (2012). Türkiye’de uygulanan açık enflasyon hedeflemesi stratejisinin başarısı üzerine ekonometrik bir değerlendirme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 185-208.
- Yılcı, V. (2009). Yapısal kırılmalar altında Türkiye için işsizlik histerisinin sınanması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 324-335.
- Yılcı, V. (2014). Time series analyses Sakarya econometrics workshop Notes. Sakarya/Turkey: SES.
- Zivot, E. ve Andrews, D. W. K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3421-3434

Reel Efektif Döviz Kurunun Türkiye'nin AB-27 ile İkili
Ticareti Üzerine Etkisi: FADL Eşbütünleşme

**Impact of The Real Effective Exchange Rate on
Turkey's Bilateral Trade With 27 European Union
Countries: FADL Cointegration**

Video Link: <https://youtu.be/s-aQoxn6Gqg>

Yılmaz TOKTAŞ

**Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi**

**Assistant Professor, Amasya University, Merzifon Faculty of Economics and
Administrative Sciences**

toktasyilmaz@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-6996-7987

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 19.06.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 06.12.2021
Yayın Tarihi / Published : 21.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Toktaş, Y. (2021). Impact of The Real Effective Exchange Rate on Turkey's Bilateral Trade With 27 European Union Countries: FADL Cointegration . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3421-3434 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/954662>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Reel Efektif Döviz Kurunun Türkiye'nin AB-27 ile İkili Ticareti Üzerine Etkisi: FADL Eşbütünleşme

Öz

Bretton Woods sistemi sonrası döviz kuru sistemlerinde meydana gelen değişimle birlikte döviz kuru politikalarının önemi artmıştır. Türkiye'de günümüze kadar farklı döviz kuru sistemleri uygulanmıştır. Türkiye'de meydana gelen ekonomik krizler öncesi ve sonrası Türk lirasının değerinde gerçekleşen önemli değişimler uygulanan kur sisteminin sorgulanmasına yol açmıştır. Günümüzde kurların piyasa koşulları içinde belirlenmesiyle birlikte döviz kurlarında oynaklık artış göstermiştir. Döviz kurlarında meydana gelen değişimler birçok makro ekonomik değişkenle birlikte ihracatı ve ithalatı da etkilemektedir. Döviz kurlarında meydana gelen değişimler ihracat ve ithalat üzerinde belirsizlik yaratmaktadır.

AB ülkeleri Türkiye'nin dış ticaret ilişkisi açısından hem ihracat hem de ithalatta önemli paya sahip olan ülke grubudur. AB ülkelerinde ortak para birimi olarak Euro ile birlikte farklı yerel paralar da kullanılmaktadır. Ekonomik birliklerin yarattığı etkilerden biri birlik dışında kalan ülkeyle olan dış ticarete, birlik içine doğru meydana gelen saptırma. Birlik içindeki bazı ülkelerde parasal birliğin de sağlanmış olması Birlik dışında kalan Türkiye gibi ülkeler açısından döviz kurunda meydana gelen değişimlerin önemini de artırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye ve 27 AB ülkesi arasındaki ikili ticaret ve reel efektif döviz kuru arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmaktır. Çalışmada 1998-2020 dönemi için çeyreklik GSYİH, reel efektif döviz kuru, ihracat ve ithalat verileri, Fourier ADL eşbütünleşme testi kullanılarak araştırılmaktadır. Çalışmada serilerin durağanlığı için ADF ve FADF testleri kullanılmış ve tüm seriler I(I) olarak tespit edilmiştir. FADL eşbütünleşme testi sonuçlarına göre ihracat ve ithalatın bağımlı değişken olduğu her iki model için de eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Çalışma sonuçları, reel efektif döviz kurunun Türkiye'nin AB-27 ülkelerine olan ihracat ve ithalatı üzerinde istatistiki açıdan anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: İhracat, İthalat, Reel Efektif Döviz Kuru, Avrupa Birliği Fourier ADL Eşbütünleşme Analizi.

Impact of The Real Effective Exchange Rate on Turkey's Bilateral Trade With 27 European Union Countries: FADL Cointegration

Abstract

Exchange rate policies have become important after the change resulting from the Bretton Woods system. Until today, different exchange rate systems were implemented in Turkey. Drastic changes in the Turkish Lira's value before and after economic crises led to the questioning of the exchange rate system in Turkey. Fluctuations have increased due to the determination of exchange rates within market conditions. With several macro-economic variables, changes in exchange rates impacted exportation and importation as well, causing uncertainty for both.

EU countries have a significant share in Turkey's foreign trade regarding exports and imports. In the EU, local currencies are in use along with the EU's common currency, the Euro. A significant impact of economic unions is the inbound deviation within the union regarding trade with non-members. Monetary union among member states increases the importance of exchange rate fluctuations in non-member states such as Turkey.

This study investigates the long-term relation between bilateral trade and real effective exchange rate in terms of Turkey's trade with 27 EU countries. Data regarding the 1998-2020 period's GDP, real effective exchange rate, imports and exports was investigated by Fourier ADL cointegration test. For series' stationarity, ADF and FADF tests were used; all series were determined as I (I). According to the results of the FADL cointegration test, a cointegration relation was determined for both models, where exports and imports were dependent variables. This study has found that real effective exchange rate does not have a statistically significant impact on Turkey's import and export with 27 EU countries.

Keywords: Export, Import, Real Effective Exchange Rate, European Union, Fourier Autoregressive Distributive Lag Cointegration Test.

Introduction

With the end of the Bretton Woods system, developed and other countries rejected the fixed exchange rate system and let their currencies fluctuate. With the rejection of the fixed exchange rate, the uncertainty in the exchange rates increased. The increase in globalization and technological progress and the constant renewal of international trade laws have increased the importance of exchange rates in countries' international trade. The effect of the uncertainty created by exchange rates on many macroeconomic

variables, particularly on exports and imports, has been examined through empirical and theoretical studies.

Different exchange rate systems have been timely used in Turkey; January 24, 1980, is a turning point in terms of exchange rate systems because a liberal foreign trade regime was adopted in Turkey on this day; this new practice required the liberalization of the foreign exchange regime. While the controlled free exchange rate system was implemented from 1989 to 1999, the Central Bank tried to keep the actual value of the Turkish lira constant in the period between 1995 and 1998 based on a particular currency basket. The fixed exchange rate system, wherein daily increases were determined, was applied from 2000 to 2001. This system was abandoned in a short time with the effect of the economic crisis. Since the second half of 2001, Turkey has been implementing a free-floating exchange rate system wherein the Central Bank of the Republic of Turkey's interventions are limited. In 1980–2001, when the exchange rates were used to obtain an advantage in foreign trade, the export-led growth model was applied partially and in real terms after 2001 (Barışık & Demircioğlu, 2006; Hepaktan, Çınar, & Dündar, 2011).

Changes in the real value of the local currency are the main determinants of movements in exports and imports, as well as competitiveness. Exchange rate affects the real economy and macroeconomic variables through the current account flows. (Yılmaz & Kaya, 2007).

According to Turkstat data, 27 European Union (EU-27) countries have an important share in Turkey's foreign trade. While Turkey's total exports to EU-27 countries were 11.70 billion dollars in 1998, they increased to 57.64 billion dollars in 2020, and the imports increased from 20.24 billion dollars to 60.61 billion dollars. Turkey's trade balance with the EU-27 countries had a deficit in 1998–2020, excluding 2019. As of 2020, the share of EU-27 countries in Turkey's total exports was approximately 18.5%, and its share in imports was 15.3%. EU-27 countries therefore have an important share in Turkey's foreign trade structure.

This study examines how the changes in the exchange rate affect Turkey's exports and imports to EU-27 countries, which are important foreign trade partners of Turkey. There are many ruptures in the economic and political field, depending on the global and local dynamics in Turkey. In this respect, the analysis results using the stationarity and cointegration approaches based on the Fourier functions used in the study will contribute to the extant literature. The use of the aggregate series in the study can be considered as a limitation of the study.

The remainder of the study is organized in the following manner. Section 2 examined the extant literature. The data and model used in the study were explained in Section 3. The methods used in the study were explained in

Section 4. The analysis findings were explained in Section 5, and the analysis results were interpreted in Section 6.

Literature Review

Several national and international studies in the literature have investigated the relationship between real exchange rates and exports and imports. In addition, these studies have mainly examined the effects of exchange rates on exports, imports, foreign trade balance, and prices. The national and international studies on this topic from the extant literature are summarized below.

Shirvani and Wilbratte (1997) examined the effect of exchange rate on the bilateral trade between the United States and G7 countries through a multivariate cointegration analysis. They concluded that the trade balance was not affected by the exchange rate changes in the concise term, but the foreign trade balance began to react against the exchange rate in 2 years.

Baharumshah (2001) sought to determine the main economic indicators affecting the bilateral trade of Malaysia and Thailand with the U.S. and Japan in the 1980-1996 period, using the Johansen cointegration test method. The empirical results of the study showed that the real effective exchange rate is an important indicator in the trade balance equation, and that decreases in the local currency value improves the trade balances of Malaysia and Thailand in the long run.

Yilmaz and Kaya (2007) investigated the relationship between real exchange rates and exports and imports in Turkey using the vector auto-regression model for the 1990–2004 period. As a result of the Granger causality test, it was determined that changes in the real exchange rate did not significantly affect the foreign trade balance.

Tekin and Yazgan (2009) studied the exchange rates' effect on the internationally traded products within Turkey's production sector. The findings suggested that, although the change in exchange rates in Turkey affects the exports, but not the imports. This aspect indicates that the export manufacturing sector in Turkey has acquired a competitive advantage by projecting the change in exchange rates onto its prices.

Aktaş (2010) examined the relationship between exports, imports, and real exchange rates for the 1989–2008 period in Turkey through Johansen cointegration analysis, and a cointegration relationship was found according to the test result. The results of variance decomposition and impulse–response functions showed that changes in the real exchange rate did not significantly affect the foreign trade balance, and that the real exchange rate could not be used effectively in maintaining the foreign trade balance.

In a study by Yıldırım and Kesikoğlu (2012), which empirically investigated the causality relationship between the imports, the exports, and the real exchange rate in Turkey for the 2003-2011 period, the leveraged bootstrap

technique recommended by Hacker and Hatemi-J (2006) was applied and corrected by the Modified Wald test. Consequently, no causal relationship was found between the imports, the exports and the real exchange rate.

Cheung and Sengupta (2013) studied the impacts of the real effective exchange rate on the export share of the Indian nonfinancial sector firms in the 2000-2010 period. As a result of the empirical analysis, they observed currency appreciation and exchange rate volatility to have adverse effects on the market share of the Indian firms.

Sweidan (2013), using the ARDL bound test in his studies on Jordan for the 1976–2009 period, concluded that the exchange rate affects exports and imports in the short run.

Genç and Artar (2014) examined the impact of exchange rates on exports and imports in emerging countries for the 1985-2012 period, using panel data analysis techniques. The study's empirical findings suggested that there was a cointegration relationship between the long-term effective exchange rates and the exports and imports of developing countries.

In Nyeadi, Atiga, and Atogenzoya's (2014) study, as a result of the regression analysis of the exchange rate movements on the export growth of Ghana for the 1999–2012 period, a significant effect of the exchange rate was determined.

Li, Ma, and Xu (2015) used firm-level data to analyze the impact of exchange rate on exports in China for the 2000-2007 period. According to the empirical results of the study, increases in local currency had a negative effect on firms' export potential and diversification of exports.

Bahmani-Oskooee and Harvey (2017) studied the effect of the real exchange rate on the trade flows between Singapore and its leading trading partner, Malaysia, for the 1979–2013 period, using the ARDL bound test. After disaggregating the trade flows by commodities, they concluded that exchange rate volatility has significant short-term effects in 70 out of 156 exporting sectors and 73 out of 155 importing sectors. However, the short-term effects persist in the long-term only in 46 exporting and 36 importing sectors.

Şendilmen (2017) investigated the impact of real effective exchange rate volatility on the trade between the U.S. and Turkey, using the ARDL approach. They found that, the real effective exchange rate volatility is only in one industry a significant explanatory variable in the long run. Turkey's exports to the United States of America mostly depend on the real effective exchange rate, imports of Turkey from the U.S..

Gül (2018) investigated the effect of real exchange rate changes on Turkey's exports and imports, using the nonlinear ARDL bound test in reference to monthly data for the 2004–2016 period. The study highlighted that Turkey's exports, specifically to countries that accounted for almost half of all Turkish exports, were significantly affected by real exchange rate changes.

Bozdan, Özenci, and Benli (2018) studied the effect of the exchange rate on exports and imports with reference to monthly data for the 2010–2017 period in Turkey, using the ARDL bound and Granger causality tests. A cointegration relationship was observed between the variables; however, according to the results of the Granger causality test, no causality relationship was found between the variables.

Nguyen and Do (2020) examined the impact of foreign direct investment, imports and real exchange rate shocks on exports, using time series methods for the 1994-2016 period in Vietnam. According to the Johansen cointegration test result, a cointegration relationship was determined between variables. In the long run, the exchange rate volatility had an impact on the external trade.

Chang, Rajput, Bhutto, and Abro (2020) investigated the effects of changes in exchange rate volatility series, which they classified on a scale ranging from extremely large to extremely small changes, on the U.S. imports from Brazil, India, Mexico and South Africa for the 1986-2018 period. In this study a new methodology called MTNARDL was used. The empirical results of the study showed that, regarding imports, the effects of extremely large changes in the exchange rate volatility were different from the effects of extremely small changes in the exchange rate volatility.

Alev (2020) examined the impact of real effective exchange rate and exchange rate volatility on Turkey's imports and exports, using the ARDL approaches for the 2010-2019 period. The empirical results of the study suggested a negative impact of real effective exchange rate on Turkey's exports and imports.

Güler (2021) investigated the impact of real effective exchange rate on exports and macroeconomic indicators, using the ARDL method for the 2013-2020 period in Turkey. The study's empirical results showed that positive and negative real exchange rate shocks increased exports.

Data and Model

Quarterly data covering 1998Q1–2020Q4 were used in the study. The export and import data used in the study were obtained from the Turkish Statistical Institute database and were seasonally adjusted. The real effective exchange rate was obtained from the Bank for International Settlements (BIS) database. In addition, the logarithms of all variables used in the study were considered and included in the model. While creating export and import models, the model in Bahmani-Oskooee and Goswami's (2004) study was used, and the following models were derived:

$$LNEXP_t = \alpha_1 + \beta_1 LNREER_t + \beta_2 LNGDP_EU_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$LNIMP_t = \alpha_1 + \beta_1 LNREER_t + \beta_2 LNGDP_TR_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

$LNEXP_t$ export, $LNIMP_t$ import, $LNGDP_EU_t$ gross domestic product (GDP) of EU-27 countries, $LNGDP_TR_t$ GDP of Turkey, $LNREER_t$ real effective exchange rate and, ε_t error term.

Econometric Methodology

Fourier Augmented Dickey Fuller (FADF) Unit Root Test

In the study, the FADF unit root test was used by Christopoulos, Leon-Ledesma, and Finance (2010), which considers soft changes and significant structural breaks and does not need to specify the number, form, or duration of the structural breaks. This unit root test uses trigonometric variables to capture significant changes in the variable's deterministic terms, considering the following model:

$$y_t = \delta_0 + \delta_1 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \delta_2 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + v_t \quad (3)$$

where k is the number of frequencies of the Fourier function, t is a trend term, T is the sample size, the frequency number considers an integer value between 1 and 5.

The FADF test, which is used for linear and nonlinear series, states that the H_0 hypothesis series contains a unit root.

$$H_0: v_t = \mu_t, \mu_t = \mu_{t-1} = h_t$$

Here, h_t is assumed to be a stationary process with a mean of zero.

A three-step procedure calculates the test statistics proposed by Christopoulos Leon-Ledesma, and Finance (2010). The first step involves obtaining the appropriate frequency value as (k^*). The nonlinear deterministic component is estimated in Model 1 using the ordinary least squares (OLS) method for k values between 1 and 5, and the k value that minimizes the residual sum of squares is selected. Then, the OLS residuals of the model are calculated.

$$\hat{v}_t = y_t - \hat{\delta}_0 + \hat{\delta}_1 \sin\left(\frac{2\pi k^* t}{T}\right) + \hat{\delta}_2 \cos\left(\frac{2\pi k^* t}{T}\right) \quad (4)$$

The unit root test is applied to the OLS residuals obtained from the first step in the second step. Three different models, linear and nonlinear, have been proposed for the unit root test.

$$\Delta v_t = \alpha_1 v_{t-1} + \sum_{j=1}^p \beta_j \Delta v_{t-j} + u_t \quad (5)$$

$$\Delta v_t = \rho v_{t-1} + (1 - \exp(-\theta \Delta v_{t-1}^2)) + \sum_{j=1}^p \alpha_j \Delta v_{t-j} + u_t \quad (6)$$

$$\Delta v_t = \lambda v_{t-1}^3 + \sum_{j=1}^p \beta_j \Delta v_{t-j} + u_t \quad (7)$$

Here, $\theta > 0$ and u_t white noise is the error term. If the null hypothesis expressing the existence of a unit root is rejected in the second step, the trigonometric terms are analyzed by using the F test for Model 1 in the third step. At this stage, the null hypothesis $H_0: \delta_1 = \delta_2 = 0$ is tested against the alternative hypothesis $H_1: \delta_1 = \delta_2 \neq 0$. If the null hypothesis is rejected, it can be concluded that the variable is stationary around a deterministic function with a break. The significance of trigonometric terms is tested with the critical values in Becker, Enders, and Lee's (2007) 't'd' 'h'm'i'a'v't'g'o' 'i' 's' 'h' 't'o's'de's'tru'tural breaks and nonlinear structures together.

Fourier Autoregressive Distributive Lag (FADL) Cointegration Test

In their work, Banerjee, Arčabić, and Lee (2017) studied the Autoregressive Distribution Lag (ADL), including the Fourier analysis explanation: They proposed a new cointegration test based on the ADL model. In addition, in this study, the deterministic components of Fourier functions are placed instead of the constant terms. The Fourier ADL test is a cointegration test that models the break of unknown numbers and forms without knowing the break dates beforehand. The model to be used for the test is given below:

$$\Delta y_{1t} = d(t) + \delta_1 y_{1,t-1} + \gamma' y_{2,t-1} + \phi' \Delta y_{2t} + \epsilon_t \quad (8)$$

In the above equation, y_{1t} is the dependent variable. γ , ϕ , and y_{2t} are the explanatory variables, and lag in Δy_{1t} and Δy_{2t} allows to check for possible correlations in the error term. Lagged values of the variables are added to the right side of Equation (8). AIC and BIC information criteria are used for the appropriate delay length.

Using the Fourier approach, the deterministic component $d(t)$ is defined in the following manner.

$$d(t) = \gamma_0 + \sum_{k=1}^q \gamma_{1,k} \sin\left(\frac{2\pi k t}{T}\right) + \sum_{k=1}^q \gamma_{2,k} \cos\left(\frac{2\pi k t}{T}\right), q \leq T/2 \quad (9)$$

The null hypothesis of no cointegration is tested against the alternative of the presence of cointegration. The hypotheses are set up in the following manner:

$$H_0: \delta = 0 \text{ against } H_1: \delta < 0$$

The t-statistic was used for basic hypothesis testing $H_0: \delta = 0$, and critical values are tabulated by Banerjee et al. (2017). The test statistic for FADL is calculated below:

$$t_{ADL}^F = \frac{\hat{\delta}_1}{se(\hat{\delta}_1)}$$

In the above equation, $\hat{\delta}_1$ is the least squares estimator of δ_1 . $se(\hat{\delta}_1)$ is the standard error of the least squares estimation of $\hat{\delta}_1$.

Empirical Results

Stationarity Analysis

The standard ADF stability test results of the variables are shown in Table 1.

Table 1: Augmented Dickey Fuller Results

Variable	Level				First Difference			
	Constant		Constant and Trend		Constant		Constant and Trend	
	t-stat	Prob.	t-stat	Prob.	t-stat	Prob.	t-stat	Prob.
LNEXP	-1.56	0.50	-2.31	0.43	-10.70***	0.0	-10.78***	0.0
LNGDP_EU	-1.81	0.37	-2.33	0.41	-11.02***	0.0	-11.22***	0.0
LNGDP_TR	-1.33	0.61	-1.23	0.90	-8.58***	0.0	-8.63***	0.0
LNREER	-0.99	0.75	-1.23	0.90	-8.09***	0.0	-8.51***	0.0

Note: ***, **, and * values indicate that the series are stationary at 1%, 5%, and 10% significance levels, respectively.

The results of the ADF test indicate that all the variables used in the study were found to be stationary at the first difference.

The standard FADF stability test results of the variables are shown in Table 1.

Table 2: Fourier Augmented Dickey Fuller Results

Variables	\hat{k}	FADF	$f(\hat{k})$	Optimal Lag
LNEXP	1	-1.30291	42.93172	0
LNGDP_EU	1	-1.46008	51.68763	0
LNGDP_TR	1	-1.86958	154.57221	0
LNIMP	1	-1.83567	101.42123	1
LNREER	1	-3.19302	113.0742	0

Table 2. shows the FADF unit root test results applied to the series. The column \hat{k} in the abovementioned table is frequency, and value $f(\hat{k})$ is the F statistic calculated for the significance of trigonometric terms; it expresses the unit root test statistic value in FADF. The FADF unit root test results determined that all variables contain unit root at a level.

Table 3: Fourier Autoregressive Distributive Lag (FADL) Cointegration Test Results

Dependent Variable	Independent Variables		\hat{k}	FADL Cointegration Test Statistics
LNEXP	LNREER	LNGDP_EU	2	-4.32045*
LNIMP	LNREER	LNGDP_TR	1	-5.09268**

Note: ** and * values indicate significance at 5% and 10% levels, respectively.

In the model where export is the dependent variable, the frequency value is 2. As the test statistic is greater than the 10% critical value in absolute value, the null hypothesis, which says there is no cointegration relationship between the variables, was rejected. In the model where the import is the dependent variable, the frequency value was 1. As the test statistic was more significant than the 5% critical value in absolute value, the null, which says there is no cointegration relationship between the variables, was rejected. According to the test statistics calculated for both models, the cointegration relationship was found at a 10% significance level. Therefore, the existence of a long-term relationship between the variables for both models has been determined.

Table 4: Long-run Coefficient Estimates

Models	LNEXP = f(LNREER, LNGDP_EU)		LNIMP = f(LNREER, LNGDP_TR)	
Variables	Coefficients	Significance	Coefficients	Significance
Constant	-25.260***	0.000	13.644***	0.000
Trend	-0.005***	0.000	0.004**	0.046
LNREER	-0.021	0.653	0.229	0.116
LNGDP	3.276***	0.000	0.706***	0.000

Note: ***, **, and * indicate the significance of the coefficients at the 1%, 5%, and 10% levels, respectively.

According to the results in Table 4, the real influential exchange rate variable was not statistically significant in the model, where both the exports and imports are dependent variables. The GDP variable was statistically significant and positive in both models. In addition, the coefficient of GDP variable of EU-27 countries in the export model was calculated as more significant than that of the coefficient of Turkey's GDP in the import model.

Conclusion

This study has investigated the relationship between real exchange rate and exports and imports with reference to quarterly data covering the 1998Q1–2020Q4 period, by using the FADL cointegration analysis. First, the stationarity analyses of the series were performed with the ADF unit root and FADF tests. As a result, it has been determined that the variables–

namely, real exchange rate, Turkey's GDP and EU-27 GDP, export and import– are stationary at the first difference. The FADL cointegration test was applied to determine whether there was a long-term relationship between the variables. It has been concluded that there was a cointegration relationship between real exchange rates and exports and imports. After the cointegration relationship was determined, the calculation of the long-term coefficients began. The real exchange rate variable was not found statistically significant for both export and import models. This finding supports the findings of earlier studies by Aktaş (2010), Bozdan et al. (2018), Yıldırım and Kesikoğlu (2012), and Yılmaz and Kaya (2007) which concluded that exchange rate did not significantly affect foreign trade.

The findings of the study have shown the theory, which suggests the real effective exchange rate decreases imports and increases exports to be invalid for the period investigated in the present study. This means that the exchange rate cannot be used as the main policy tool to increase exports and maintain the trade balance. Therefore, it does not seem possible to affect foreign trade by changing real exchange rates in Turkey. Due to Turkish exports' high dependency on imports, the real effective exchange rate's impact on foreign trade may be ineffective. The government should focus on structural economic reforms to decrease the country's risk and increase trade volume.

It should be noted that the impact of the real effective exchange rate was examined by using aggregate trade data in this study. Consequently, no statistically significant effect of the real exchange rate on Turkey's exports and imports to EU-27 countries was found in the long run. Since the data used in the study are aggregated data, it reveals the necessity of sector-based analyses in order to come up with a more detailed commentary on the effect of the real effective exchange rate on bilateral trade.

References

- Aktaş, C. (2010). Türkiye'de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniğiyle Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(11), 123-140.
- Alev, N. (2020). Döviz Kuru Ve Döviz Kuru Volatilitésinin İhracat Ve İthalat Üzerine Etkisi. *Omer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4)
- Baharumshah, A. Z. J. A. E. J. (2001). The Effect of Exchange Rate on Bilateral Trade Balance: New Evidence from Malaysia and Thailand. *Asian Economic Journal*, 15, 291-312.
- Bahmani-Oskooee, M., & Goswami, G. G. (2004). Exchange rate sensitivity of Japan's bilateral trade flows. *Japan and the world economy*, 16(1), 1-15.

- Bahmani-Oskooee, M., & Harvey, H. (2017). Exchange Rate Volatility and Its Impact on Commodity Trade Flows between Singapore and Malaysia. *Journal of economic development*, 42, 17-33.
- Banerjee, P., Arčabić, V., & Lee, H. (2017). Fourier ADL cointegration test to approximate smooth breaks with new evidence from crude oil market. *Economic Modelling*, 67, 114-124.
- Barışık, S., & Demircioğlu, E. (2006). Türkiye'de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilete, İhracat-İthalat İlişkisi 1980-2001. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(3), 71-84.
- Becker, R., Enders, W., & Lee, J. (2006). A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. *Journal of Time Series Analysis*, 27(3), 381-409.
- BIS. (2021). Effective exchange rate indices. Retrieved from <https://www.bis.org/statistics/eer.htm?m=6%7C381%7C676>
- Bozdan, D., Özenci, İ., & Benli, Y. K. (2018). Döviz Kuru İle İhracat Ve İthalat Arasındaki İlişkinin Analizi: Ampirik Bir Çalışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(25), 638-649.
- Chang, B. H., Rajput, S. K. O., Bhutto, N. A., & Abro, Z. (2020). Asymmetric effect of extreme changes in the exchange rate volatility on the U.S. imports: Evidence from multiple threshold nonlinear autoregressive distributed lag model. *Studies in economics and finance*.
- Cheung, Y.-W., & Sengupta, R. (2013). Impact of exchange rate movements on exports: an analysis of Indian non-financial sector firms. *Journal of International Money and Finance*, 39, 231-245.
- Christopoulos, D., León-Ledesma, M. A., & Finance. (2010). Current account sustainability in the U.S.: What did we really know about it? *Journal of International Money Finance*, 29(3), 442-459.
- Genç, E. G., & Artar, O. K. (2014). The effect of exchange rates on exports and imports of emerging countries. *European Scientific Journal*, 10(13), 128-141.
- Gül, S. (2018). Türkiye'de Reel Kur Hareketlerinin İhracat Üzerindeki Asimetrik Etkileri. [Working Papers](https://EconPapers.repec.org/RePEc:tcb:wpaper:1812) 1812, Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey. Retrieved from <https://EconPapers.repec.org/RePEc:tcb:wpaper:1812>
- Güler, A. (2021). Reel Döviz Kuru Şoklarının İhracat ve Dış Ticaret Dengesi Üzerindeki Asimetrik Etkileri: Türkiye İçin NARDL Yaklaşımından Kanıtlar. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 950-970.
- Hepaktan, C. E., Çınar, S., & Dündar, Ö. (2011). Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Dış Ticaret İle İlişkisi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 3(5), 62-82.

- Li, H., Ma, H., & Xu, Y. (2015). How do exchange rate movements affect Chinese exports? — A firm-level investigation. *Journal of International Economics*, 97, 148-161.
- Nguyen, V. C., & Do, T. T. (2020). Impact of exchange rate shocks, inward FDI and import on export performance: a cointegration analysis. *The Journal of Asian Finance, Economics, and Business*, 7(4), 163-171.
- Nyeadi, J. D., Atiga, O., & Atogenzoya, C. A. (2014). The Impact of Exchange Rate Movement on Export: Empirical Evidence from Ghana. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 4, 41-48.
- Shirvani, H., & Wilbratte, B. (1997). The relationship between the real exchange rate and the trade balance: An empirical reassessment. *International Economic Journal*, 11(1), 39-50.
- Sweidan, O. D. (2013). The effect of exchange rate on exports and imports: The case of Jordan. *The International Trade Journal*, 27(2), 156-172.
- Şendilmen, B. (2017). The Impact of Real Effective Exchange Rate Volatility on the Trade between the U.S. and Turkey: An ARDL Approach. *Journal of Yaşar University*, 12, 103-112.
- Tekin, R. B., & Yazgan, M. E. (2009). Exchange rate pass-through in Turkish export and import prices. *Applied Economics*, 41(17), 2221-2228.
- TURKSTAT. (2021). Foreign trade statistics. Retrieved from <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ticaret-ve-hizmet-115&dil=2>
- Yıldırım, E., & Kesikoğlu, F. (2012). İthalat-İhracat-Döviz Kuru Bağımlılığı: Bootstrap ile Düzeltilmiş Nedensellik Testi Uygulaması/Dependence of Import-Export-Exchange Rate: Application of Bootstrap-Corrected Causality Test. *Ege Akademik Bakis*, 12(2), 137.
- Yılmaz, Ö., & Kaya, V. (2007). İhracat, ithalat ve reel döviz kuru ilişkisi: Türkiye için bir VAR modeli. *İktisat İşletme ve Finans*, 22(250), 69-84.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3435-3455

<p>Türkiye-Yunanistan Sınırdaki Mülteci Krizinin Söylem Analizi Bağlamında Değerlendirilmesi: Hürriyet ve Kathimerini Örneği</p> <p>Evaluation of the Refugee Crisis on the Turkey-Greece Border in the Context of Discourse Analysis: Example of Hurriyet and Kathimerini</p> <p>Video Link: https://youtu.be/N7wat96iamY</p>	
<p>Ramazan ÇELİK Dr. Öğretim Üyesi, Trakya Üniversitesi Edirne SBMYO Asst. Prof., Trakya University Edirne SSVC ramazancelik@trakya.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-6957-5297</p> <p>Nesrin NEZİR KÖSE Yüksek Lisans, Trakya Üniversitesi SBE Master, Trakya University ISS nnezirkose@trakya.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-0473-9131</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 25.09.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 11.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 21.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Çelik, R. & Nezir Köse, N. (2021). Türkiye-Yunanistan Sınırdaki Mülteci Krizinin Söylem Analizi Bağlamında Değerlendirilmesi: Hürriyet ve Kathimerini Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3435-3455 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/1000673>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Türkiye-Yunanistan Sınırındaki Mülteci Krizinin Söylem Analizi Bağlamında Değerlendirilmesi: Hürriyet ve Kathimerini Örneği *

Öz

Dünya genelinde son yıllarda artan ekonomik krizler, siyasi sorunlar, iç savaşlar, etnik ve dini çatışmalarla birlikte ortaya çıkan insan haklarına saldırılar kendi ülkelerini terk edip başka ülkelere göç eden insanların sayısında da artış göstermiştir. Türkiye, uluslararası göç konusunda Avrupa'ya açılan kapılarda stratejik öneme sahip bir ülke konumundadır. Özellikle son on yılda ülkede artan sığınmacı hareketleri ulusal ve uluslararası basın kuruluşlarında sık sık yer bulmaktadır. 28 Şubat 2020 tarihinde Türkiye'nin Avrupa'ya karadan ve denizden sınır kapılarının açıldığını ve sınırı geçmek isteyenleri durdurmayacakları haberleri üzerine, Suriye sınırından ve Türkiye'nin çeşitli illerinden Avrupa'ya gitmek isteyen mülteciler sınır kapılarına akın etti. Bu süreç 26 Mart 2020'de simge olarak kabul edilen Edirne- Pazarkule sınır kapısında yaklaşık 10 bin kişinin toplandığı kamp alanının boşaltılması ile sona erdi. Geçen bu 28 günlük sürecin ilk 15 günü ulusal ve uluslararası medyada büyük yankı uyandırdı. Mülteci krizinin Hürriyet ve Kathimerini gazeteleri bağlamında ilk kez ele alınmış olması bu çalışmayı özel kılmaktadır. Bu çalışma Hürriyet ve Kathimerini gazetelerinin 29 Şubat-15 Mart 2020 tarihleri arasında uluslararası çapta yankı uyandıran Türkiye-Yunanistan arasındaki mülteci krizi ile alakalı haberlerinde kullandıkları görsel ve başlıkların Teun A. Van Dijk'in eleştirel söylem analizi kapsamında karşılaştırmalı incelemesini ele almaktadır. İncelenen gazetelerin, haber metnini üretirken, ülke çıkarlarını gözeterek görsel ve metin içeriklerini nasıl farklılaştırdıkları değerlendirilmektedir. Ayrıca haberin tarafsızlığının, haberi üreten gazetenin lehine değişim gösterdiği ve kamuoyu oluştururken de aynı konu üzerinde farklı söylemler geliştirdiği gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mülteci, Mülteci Sorunu, Hürriyet, Kathimerini, Söylem Analizi.

Evaluation of the Refugee Crisis on the Turkey-Greece Border in the Context of Discourse Analysis: Example of Hurriyet and Kathimerini

* Bu makale 29-30 Mayıs 2021 tarihleri arasında çevrimiçi olarak düzenlenen "XV. IBANESS Congress Series on Economics, Business and Management – Plovdiv/ Bulgaria" adlı kongrede sadece sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Abstract

Attacks on human rights that have emerged with the increasing economic crises, political problems, civil wars, ethnic and religious conflicts throughout the world have also increased the number of people who leave their own countries and migrate to other countries. Turkey is a country of strategic importance in the European gateway to international migration. Especially in the last decade, the increasing refugee movements in the country frequently find their way into national and international media. February 28, 2020 date of the opening of Turkey's European land and sea border crossings and stop those who want to get their news was made. Thus it flocked to the border crossing of refugees seeking to reach Europe from various provinces of Turkey. This process ended with the evacuation of the camp area, where approximately 10 thousand people gathered at the Edirne-Pazarkule border gate, which was accepted as a symbol on March 26, 2020. The first 15 days of this 28-day process caused great repercussions in the national and international media. The fact that the refugee crisis was dealt with for the first time in the context of Hurriyet and Kathimerini newspapers makes this study special. In this study, Hurriyet and Kathimerini newspapers on February 29 - the scope of March 15, 2020 between international scale resonated Turkey - Greece between the refugee crisis visuals they use on relevant news and headlines Van Dijk's critical discourse analysis focuses on a comparative examination. It is evaluated how the examined newspapers differentiate their visual and text content while producing the news text, taking into account the interests of the country. In addition, it is observed that the impartiality of the news has changed in favor of the newspaper that produces the news and that different discourses are developed on the same subject while forming public opinion.

Keywords: Keywords: Refugee, Refugee Issue, Hurriyet, Kathimerini, Discourse Analysis.

Giriş

Dünya genelinde son yıllarda artan ekonomik krizler, siyasi sorunlar, iç savaşlar, etnik ve dini çatışmalarla birlikte ortaya çıkan insan haklarına saldırılar kendi ülkelerini terk edip başka ülkelere göç eden insanların sayısında da artış göstermiştir. Türkiye, uluslararası göç konusunda Avrupa'ya açılan kapılarda stratejik öneme sahip bir ülke konumundadır. Özellikle son on yılda ülkede artan sığınmacı hareketleri ulusal ve uluslararası basın kuruluşlarında sık sık yer bulmaktadır. Yine böyle bir durumda tarihler 28 Şubat 2020'yi gösterdiğinde yetkililerin Türkiye'den batıya doğru (Avrupa) karadan ve denizden sınır kapılarının açıldığını ve sınırı geçmek isteyenleri durdurmayacaklarını açıklamaları üzerine, Türkiye'nin çeşitli illerinden Avrupa'ya geçmek isteyenler stratejik konumda olan Edirne'deki sınır kapılarına akın etti.

Türkiye'nin yükünün artması, AB'nin ekonomik yükümlülüklerini yerine getirmemesi, göçmenlerle alakalı tarafların etkin bir çözümde buluşamaması, bu krizin Türkiye ile AB arasında belirleyici pazarlık unsuru haline gelmesine sebep olmuştur. Şubat 2020'nin sonlarında (27 Şubat) Suriye'nin önemli şehirlerinden olan İdlib'te Türk askeri birliklerine yapılan saldırının ardından bazı uluslararası haber ajanslarının Türkiye'nin kara ve denizden sınır kapılarını açtığı ve "Avrupa'ya geçmek isteyen göçmenlerinin engellenmeyeceği" (Reuters, 2020) haberi üzerine Türkiye'nin birçok ilinden Avrupa Birliği ülkelerine geçmek isteyen göçmenler sınır kapılarına akın ettiler. Suriye, İran, Afganistan, Fas ve Kuzey Afrika uyruklu göçmenler Yunanistan ile olan sınır bölgelerine ve özellikle de Edirne-Pazarkule sınır kapısına toplandılar.

Bu ve buna benzer krizler aslında küreselleşmenin de etkisiyle teknolojinin hızla ilerlemesi, haber alma ve yayma konusunu da hızlandırmış, yaşanan krizler anlık olarak uluslararası çapta da takip edilmeye başlanmıştır. Ancak yazılı ve görsel medya kuruluşlarının konjonktürel pozisyonlarına göre haberi veriş şekilleri her zaman farklılık göstermektedir.

Herman ve Chomsky'nin (2012, s.15-16) de ifade ettiği gibi kitleler üzerinde etkili olan medyanın kendini denetlemesini, finanse etmesini gücü elinde bulunduranlara bırakması, bu grupların çıkarlarına hizmet eden ya da onların lehine propaganda yapan görüntüsünden öteye geçmemektedir. Bu nedenle medya, gücü elinde bulunduranların çıkarlarını gözeterek onların işine yarayacak propagandayı yapmakla görev icra eder.

Yukarıda da ifade edildiği gibi belirli güç odaklarının kısıcında kalan medya içerik bakımından doğal olarak aynı olaylara farklı pencerelerden bakacaktır. Çalışmamız, Türkiye ve Yunanistan yazılı basınında yüksek tiraja sahip ve kamuoyunu doğrudan etkileyen Hürriyet ve Kathimerini gazetelerinin haber metinlerini üretirken, kendi ülke çıkarlarını gözeterek görsel ve metin içeriklerini nasıl farklılaştırdıklarına, haberin tarafsızlığının, haberi üreten gazetenin lehine değişim gösterip göstermediğine ve kamuoyu oluştururken de aynı konu üzerinde farklı söylemler geliştirip geliştirmediğine odaklanmakta ve karşılaştırmalı olarak bu iki gazeteyi söylem analizi çerçevesinde değerlendirmektedir.

İncelenen gazetelerin, haber metnini üretirken, ülke çıkarlarını gözeterek görsel ve metin içeriklerini nasıl farklılaştırdıkları değerlendirilmektedir. Ayrıca haberin tarafsızlığının, haberi üreten gazetenin lehine değişim gösterdiği ve kamuoyu oluştururken de aynı konu üzerinde farklı söylemler geliştirdiği gözlemlenmektedir.

Kavramsal Açıklamalar

Siyasi önderlerin söylemleri ve medyanın da yönlendirmesiyle "mülteci" kavramı, göçmen ve sığınmacı kavramları ile birlikte kullanılmakta ve bu da

ciddi manada bir kavram kargaşasına neden olmaktadır. Bu kavramlar aslında birbirinden farklı olmakla birlikte, halk arasında da yanlış anlamlandırmalara sebep olmaktadır. Bu yanlış anlamlandırmaların önüne geçmek için kavramsal olarak özellikle medyada ve günlük tartışmalarda birbirinin yerine kullanılan, “mülteci”, “göçmen” ve “sığınmacı” kavramlarını açıklamak gerekmektedir.

Mülteci: Uluslararası Koruma Kanunu’nun 61. Maddesine (Resmi Gazete, 2013) göre mülteci; kendi ülkesinde ırk, din, uyruk gibi önemli konularda toplumsal, siyasi veya ekonomik olarak yaşadığı ya da yaşayacağı zulüm nedeni ile haklı sebeplerle önceden yaşadığı ülkesi dışında korku ve zulme uğramaması için vatansız kişiye verilen statüye denir.

Göçmen: Uluslararası düzlemde, dünyada henüz kabul görmüş bir “göçmen” tanımlaması yapılmamakla beraber, Göç Terimleri Sözlüğü’nde (IOM, 2009) yer alan tanıma göre göçmen; bir bireyin göç ederken zorlayıcı dış faktörlerden ziyade bu kararı tamamen kendi özgür iradesiyle vermesidir.

Sığınmacı: Göç Terimleri Sözlüğü’nde (2009) yer alan tanıma göre sığınmacı, zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişidir. Sığınmacı statüsü eğer bulunduğu ülkede bireyin başvurusu olumsuz sonuçlanırsa bu kişinin ülkeyi terk etmesi ile sonuçlanmakta ve sınır dışı edilme tehdidi ile karşılaşmaktadır. Özellikle Avrupa ülkelerine sığınan çok sayıda sığınmacı bu durum ile karşı karşıya kalmaktadır.

Düzensiz Göçmen: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2009) düzensiz göç kavramı ile ilgili ayrıntılı bir tanımlama yapmaktadır. Bu tanıma göre öncelikle düzensiz göçmen, gitmek istediği ülkeye yasadışı yollarla giden ya da yasal yollarla gitmesine rağmen yasal çıkış süresine uymayanları kapsar. Ayrıca kaynak ülke için ülkesini terk ederken gerekli prosedürlere uymayarak ülke sınırlarını geçen kişileri de içerir. Son olarak transit ülkeleri bir geçiş ülkesi olarak kullananlara da düzensiz göçmen denilmektedir.

Literatür Taraması

Bu çalışma Teun A. Van Dijk’in (2003) “Eleştirel Söylem Analizi” adlı çalışmasından yola çıkarak mülteci sorunu ile ilgili iki farklı ülkenin önemli gazetelerinde yer alan haberlerin makro düzeyde analizini yapmaya odaklanmaktadır. Dijk’in söylem yapısı ve söylem işleme üzerine yaptığı önceki çalışmalarına dayanarak, bir tür sosyal uygulama olarak geleneksel haber söylemi kategorileri tarafından tanımlanan, özet (başlık, giriş cümlesi), bağlam, yorum (Dijk, 2009, s.191-204) gibi haberi inşa eden etkenlerin, makro düzeydeki konular bağlamında küresel bir boyut kazandığı belirtilir. Bu çalışma, Dijk’in belirttiği gibi makro düzeydeki konuların küresel bir boyut kazanması bağlamında Türkiye-Yunanistan sınırında yaşanan mülteci

krizinin medya eli ile daha da köpürtülerek bir bölgesel ve küresel kriz haline gelmesini söylem analizi çerçevesinde ele almakta ve konu ile ilgili anlamlı sonuçlara ulaşmaktadır.

Mülteci sorunu ya da krizi bağlamında alan araştırmalarına bakıldığında son 10 yılda yaşanan Suriye iç savaşı ekseninde birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Söylem analizi ekseninde mülteci sorunu ile alakalı yapılan çalışma örneklerinin bazıları; Göker ve Keskin'in "Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili" (2015) adlı çalışmaları artık küresel bir sorun haline gelen Suriyeli mültecilerle ilgili haberlerde yer alan söylemlere odaklanmaktadır. Çalışmada Posta, Hürriyet, Yeni Şafak, Zaman ve Cumhuriyet gibi ulusal gazetelerin haber içerikleri eleştirel söylem analizi bağlamında değerlendirilmektedir. Çalışma sonunda seçilen gazetelerin konuya yaklaşımlarında bağlamsal farklılıkların görüldüğü ve bunun sebebinin siyasal tutumlarla alakalı olduğu ortaya çıkmıştır.

Çobaner "Çocuk Hakları Bağlamında Suriyeli Mülteci Çocukların Haberlerde Temsili" (2015) adlı çalışmasında Türkiye'deki Suriyeli mülteci çocukların medyada temsil biçimine odaklanmıştır. Çalışmada Hürriyet, Radikal, Yeni Şafak ve Birgün haber sitelerinde altı aylık sürede yayınlanan haberlerin içerik ve yöntem analizi yapılmış ve haberlerde Suriyeli mülteci çocukların genellikle "mağdur çocuk" olarak temsil edildiği ortaya konulmuştur.

Kasap ve arkadaşları ise "Yazılı Basında Mülteci Haberleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: The Guardian ve Hürriyet Örneği" (2019) adlı çalışmada; The Guardian ve Hürriyet gazetelerinin mülteci konusunda yapılan altı günlük haberleri inceleyip karşılaştırmıştır. Çalışma kapsamında incelenen iki gazetenin yapılan haberlerde birtakım farklılıklar olmasına rağmen mülteci konusuna dikkatli ve hassas yaklaşımları görülmektedir.

Haber söylemi bağlamında diğer çalışmalara bakıldığında; Gölcü ve Dağlı'nın "Haber Söyleminde 'Öteki'yi Aramak: Suriyeli Mülteciler Örneği" (2017), Çoban Keneş'in "Metaforun Ayrımcı Hegemonyanın İnşasındaki Rolü: Suriyelilerin Haberleştirilmesinde Metafor Kullanımı" (2016), Doğanay ve Çoban Keneş'in "Yazılı Basında Suriyeli 'Mülteciler': Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gereçeklerinin İnşası" (2016), Kuş'un "Dijital Nefret Söylemini Anlamak: Suriyeli Mülteci Krizi Örnek Olayı Bağlamında Bbc World Service Facebook Sayfasına Gelen Yorumların Metin Madenciliği Tekniği İle Analizi" (2017) adlı çalışmaların olduğu görülmektedir.

Amaç ve Yöntem

Çalışmanın amacı, Türkiye'de ve Yunanistan'da en çok okunan iki gazete olan Hürriyet ve Kathimerini'nin 29 Şubat - 15 Mart 2020 tarihleri arasında

uluslararası çapta yankı uyandıran Türkiye-Yunanistan arasındaki mülteci krizi ile alakalı haberlerinde kullandıkları görsel ve başlıkların eleştirel söylem analizi çerçevesinde değerlendirilmesinden ibarettir.

Araştırmada yöntem olarak T. Van Dijk'ın eleştirel söylem analizinde tematik ve şematik yapı kullanılarak mülteci krizi ile ilgili ilgili haberler, söylem analizinde makro yapı üzerinden değerlendirilmektedir.

Bulgular

Van Dijk'ın makro yapı üzerinden eleştirel söylem analizi tematik ve şematik yapı olmak üzere iki ana başlık altında değerlendirilmektedir. Bu çalışmada yer alan bulgular aşağıdaki tabloda yer alan tablo üzerinden değerlendirilmektedir.

Tablo 1: Teun Van Dijk'ın Söylem Çözümlemesinde Makro Yapı

Söylem Analizinde Makro Yapı
1) Tematik Yapı
a) Başlık
b) Haber Girişi: Spotlar/Haber Girişleri (Spot Yoksa)
c) Fotoğraf
2) Şematik Yapı
a) Durum: Ana Olayın Girişi/Sonuçlar/ Ardalan bilgisi/Bağlam bilgisi
b) Yorum: Haber kaynakları/Haber yorumları

Makro Yapı / Tematik Çözümleme

Dijk'ın tematik çözümleme olarak belirttiği kısımlarda, ele alınan haber metninin başlığı, başlık yoksa spot ya da haber metninin girişi ile haberde yer alan fotoğraflar incelenmektedir.

Başlıklar: Haber başlıkları ve/veya spotlar her zaman haber metninin özetini veren, haber ile ilgili verilen bilgilerin en önemli kısmıdır ve burada ters piramit mantığı üzerinden de önemliden önemsiz doğru bir akış söz konusudur. İnsanların, haber metninin en önemli ögesinin “ne olduğu”na dair verdiği ya da vereceği kararın, haberin aslında bizzat başlığı ve girişine bağlı olduğu düşünüldüğünde makro yapıda başlığın ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Böylece en az kelime ile en can alıcı noktaya değinip okurun ilgisini çekmeyi hedeflemekte önemli bir husustur. Makro yapı, haber okuma sürecinin ana damarıdır. Bilgi eksikliği, yer, zaman belirtilmemesi ve kurgulama gibi etmenler okuru kendi ekseninden çıkarıp okurun algısını gazetesinin verdiği habere göre yönlendirebilmektedir.

Tablo 2: Hürriyet Gazetesi Başlıkları

Başlık Numarası	Haberin Başlığı	Haberin Tarihi	Değerlendirme/Yorum
1	Denizden Karadan Avrupa'ya	29.02.2020	Genelleme yapılarak yer, zaman ve kişi bilgilerine yer verilmemiştir.
2	Göçmenlere Sınırdaki Zulüm	01.03.2020	Başlık haber içeriğini doğrudan yansıtmaktadır.
3	Avrupa'nın Uykusu Kaçtı	02.03.2020	Başlıkta kişiselleştirme yapılmıştır, zaman bilgisine yer verilmemiştir.
4	Göçmen Tarifesi Aksaray – Edirne 1500 TL	02.03.2020	Başlık haberin içeriğini doğrudan yansıtmaktadır.
5	Kaçakçıyla Bot Pazarlığı	03.03.2020	Başlık haberin içeriğini yansıtmaktadır. Yer, kişi ve zaman bilgisi verilmemiştir
6	Bitti O İş Kapılar Açık	03.03.2020	Okurun ilgisini çekmek için bilgi eksikliğine gidilmiştir.
7	Bunun Adı Gaddarlık	03.03.2020	Kişi, yer ve zaman bilgisi verilmeyerek haber okurun ilgisini çekmek hedeflenmiştir
8	Miço Unuttu Arşiv Unutmadı	04.03.2020	Yer ve zaman bilgisi verilmeyip, başlıkta kişiselleştirme kullanılmıştır.
9	Yunanistan Sınırı Filistin Gibi	05.03.2020	Yer bilgisi verilmiştir, okura tarihsel benzetme yapılarak haber kurgu ile sunulmaktadır.
10	İnsanlık Utandı	07.03.2020	Yer, zaman ve kişi bilgisine yer verilmeyip, bilgi eksikliğine gidilmiştir. Başlık genelleme yapılarak

**Türkiye-Yunanistan Sınırdaki Mülteci Krizinin Söylem Analizi Bağlamında
Değerlendirilmesi: Hürriyet ve Kathimerini Örneği**

			sunulmuştur.
11	İnsanlık Umutlandı	07.03.2020	Yer, zaman ve kişi bilgisine yer verilmeyip, bilgi eksikliğine gidilmiştir. Başlık genelleme yapılarak sunulmuştur.
12	Özel Harekâtçılar Edirne Sınırında	07.03.2020	Başlık haberin içeriğini doğrudan yansıtmaktadır.
13	“Oğlum Bunlar Kötü Amcalar”	09.03.2020	Yer, zaman ve kişi bilgisine yer verilmemiştir. Başlıkta bilgi eksikliği bulunmaktadır.
14	AB Dönüşü 3 Mesaj	11.03.2020	Okurun ilgisini çekmek için bilgi eksikliği ile sunulmaktadır.
15	Şimdi de Sınıra Siper Kazıyorlar	11.03.2020	Okurun ilgisini çekmek için başlık bilgi eksikliği ile sunulmaktadır, başlık haberin içeriğini yansıtmaktadır.
16	YUH ARTIK	13.03.2020	Başlıkta haber ile ilgili hiçbir bilgi verilmemiş görülmektedir.

Yukarıda verilen başlıklarda görüldüğü üzere, 29 Şubat 2020- 15 Mart 2020 tarihleri arasında Hürriyet Gazetesi mülteci krizi konusuna ilişkin ilk sayfalarında toplam 16 habere yer vermiştir. Haber başlıklarında üst başlık, ana başlık ve ara başlık kullanılmıştır. Başlıklarda genel olarak yer, zaman ve kişi bilgilerine yer verilmeyip okurun ilgisini çekmek için çarpıcı ifadelerle yer verilmiştir. Başlıkların yazımında farklı tip ve karakter büyüklükleri kullanılmış, merak uyandıran ve okurun ilgisini çekecek biçimde başlıklar tasarlanmıştır. İfadelerde ima, karşılaştırma, olumsuz ve suçlayıcı ifadeler bulunmaktadır. Benzer haber içeriklerinin aynı gün farklı başlıklar altında verildiği görülmektedir.

Tablo 3: Kathimerini Gazetesi Başlıkları

Başlık Numarası	Haberin Başlığı	Haberin Tarihi	Değerlendirme/Yorum
1	Erdoğan'dan AB ye Mülteci Şantajı	29.02.2020	Yer ve zaman bilgisine yer verilmemiştir, Başlık haberin

			içeriğini yansıtmaktadır.
2	Sınırlarda Asimetrik Tehdit	03.03.2020	Yer, zaman, kişi bilgisine yer verilmemiştir. Okurun ilgisini çekmek için bilgi eksikliği ile sunulmaktadır.
3	50 Dolarla Konstantinopoli'den Lesbo'ya	03.03.2020	Başlık haberin içeriğini doğrudan yansıtmaktadır.
4	Kuzey Yunanistan'da Kapalı Kamp Alanı	04.04.2020	Başlık haberin içeriğini doğrudan yansıtmaktadır.
5	AB Liderleri Atina'yı Destekliyor	04.04.2020	Başlık haberin içeriğini doğrudan yansıtmaktadır.
6	Ege Adalarında Uyarılar Artıyor	05.03.2020	Zaman ve kişi bilgisi verilmemiştir, haberde bilgi eksikliği bulunmaktadır.
7	Türkiye ile Gerilim Yükseliyor	06.03.2020	Başlıkta kişiselleştirme yapılmıştır, okurun ilgisini çekmek için bilgi eksikliği ile sunulmaktadır.
8	Türk Sahil Güvenliği Yunan Sahil Güvenliğini Taciz Etti	07.03.2020	Yer, zaman ve kişi bilgisine yer verilmemiştir. Başlıkta bilgi eksikliği bulunmaktadır.
9	Erdoğan'ın Miçotakis Hakkındaki Kararı	07.03.2020	Başlık kişi söylemi üzerinden üretilmiştir. Kişi açıklaması üzerinden yorum yapıp başlık hazırlanmıştır.
10	Evrostaki "Savaş"ın Bilinmeyen Arka Planı	08.03.2020	Kurgulama yapılmıştır
11	Merkel'den Yunanistan'a Tam Destek	10.03.2020	Başlık haberin içeriğini doğrudan yansıtmaktadır.
12	Erdoğan'dan Tehditler ve Fake News	11.03.2020	Başlık kişi söylemi üzerinden hazırlanmıştır.

**Türkiye-Yunanistan Sınırdaki Mülteci Krizinin Söylem Analizi Bağlamında
Değerlendirilmesi: Hürriyet ve Kathimerini Örneği**

13	Erdoğan Kaza ile Flört Ediyor	12.03.2020	Başlıkta bilgi eksikliği ve mecaz kullanılmaktadır.
14	1 Marttan sonra Gelenler Gemi ile Taşınıyor	13.03.2020	Başlık haberin içeriğini doğrudan yansıtmaktadır.
15	Evros'a Avrupa'dan Yardım	14.03.2020	Başlık haberin içeriğini doğrudan yansıtmaktadır.
16	Ankara Sebep Oluyor, Atina Hazırlık İçerisinde	15.03.2020	Başlıkta kişiselleştirme kullanılmaktadır, zaman bilgisi verilmemektedir.

Kathimerini Gazetesi'nin söz konusu tarihlerde konu ile alakalı ilk sayfalarında toplam 16 habere yer vermiştir. Gazete haberlerinde sadece ana başlık kullanılmaktadır. Genel olarak yer ve kişi bilgisi verilmektedir. Bu sebeple başlıkta yer alan içerik okur tarafından kolay bir şekilde anlaşılmaktadır. Başlıklarda aynı yazı karakteri ve puntolar kullanılmıştır. Benzer haber içeriklerinin aynı gün farklı başlıklar altında verildiği görülmektedir. Haber başlıklarının bazılarında ise okurun olay üzerine dikkatini çekmek için bilgi eksikliği yöntemi kullanılmaktadır.

Spotlar/Haber Girişleri: Haber okur tarafından okunduğunda anlam bütünlüğünün sağlanması ve olay hakkında tam olarak bilgi alması için başlıkların haber spotu veya haber girişi ile birlikte olması gerekmektedir.

Hürriyet Gazetesi'nin başlık ve spotlarının uyumları incelendiğinde, başlıkta kullanılan kurgunun haber spotu okunduğunda anlaşıldığı ve bazı spotlarda editoryal yorum kullanıldığı görülmektedir. 02.03.2020 tarihli "Avrupa'nın Uykusu Kaçtı" haber spotu "Yaklaşık dört milyon mülteciye ev sahipliği yapan Türkiye'nin uyarılarına yıllardır kulak tıkayan Avrupa, üç günde yüz binden fazla göçmen kapıya dayanınca paniklemeye başladı" ifadeleriyle Avrupa'yı kişiselleştirdiği ve suçladığı, 05.03.2020 tarihli "Yunan sınırı Filistin gibi" başlığındaki haber spotunda "Yunan polisi, mültecilere dozunu arttırıyor", "Gerçek mermi kullanan Yunan polisi, 1 mülteciyi öldürüp 5'ini yaralarken, görüntüler İsrail'in Filistinlilere müdahalesini aratmadı" gibi tarihsel benzetmeye yer verilmektedir. Ayrıca spotların genelinde suçlayıcı ifadeler kullanılmaktadır.

Hürriyet Gazetesi haber spotları incelendiğinde genellikle etken cümleler kullandığı, başlık, spot ve haber içeriği incelendiğinde ise gazetenin olayın taraflarının ilk ağızdan söylemlerine yer verdiği görülmektedir. Metinlerde karmaşık cümle yapısı kullanması olayın dramatize edilmesine olanak sunmaktadır, haberi hikayeleştirerek okurun merak duygusu tetiklenmektedir.

Kathimerini Gazetesi'nin başlık ve spot uyumları incelendiğinde ise başlık ve spotlarda etken cümleler kullanıldığı görülmektedir ve okura paralel

bilgi verilmektedir. Kelime seçimlerinin sade ve anlaşılır şekilde, okurun dikkatini çekme çabası göstermeden hazırlandığı görülmektedir. 29.02.2020 tarihli “Erdoğan’dan AB ye Mülteci Şantajı” haber spotu “Yunanistan’a karşı sınırları açıp Suriyelileri dalga dalga gönderiyorlar” ve 12.03.2020 tarihli “Erdoğan’dan Tehditler ve Yalan Haberler” başlığının “Erdoğan göçmen krizinde Yunanistan’a karşı” spotunda açıklamalı olarak verildiği görülmektedir. Başlık ve spotlarla, gelişen olaylar kapsamında doğrudan olayın aktörüne dikkat çekildiği ve Türkiye imajına yönelik olumsuz ifadeler kullandığı gözlemlenmektedir.

Fotoğraflar: Makro yapı içerisinde incelenen fotoğrafların, ana olayla bağlantılı olup olmadığı, konuyu destekleyip desteklemediği incelenmektedir. Bu çalışma kapsamında ele alınan Hürriyet ve Kathimerini gazetelerinin ilk sayfalarında kullanılan bazı fotoğraf örnekleri verilmektedir.

Tablo 4: Hürriyet ve Kathimerini Haberlerinde Fotoğraf Kullanımı

<p>Fotoğraf 1. 29.02.2020 Başlık: Denizden Karadan Avrupa'ya</p>	<p>Fotoğraf 2. 29.02.2020 Başlık: Erdoğan'dan AB'ye Mülteci Şantajı.</p>
---	---

Yukarıda verilen örnekte Hürriyet gazetesi göç dalgasının hem denizden hem de karadan yapıldığını haberde kullandığı fotoğraf ile manşette vererek haberin ve olayın etki çemberini arttırmaya çalışmaktadır. Kathimerini gazetesi ise Edirne-Pazarkule sınır kapısının görselini göçmenleri de kareye

Türkiye-Yunanistan Sınırdaki Mülteci Krizinin Söylem Analizi Bağlamında
Değerlendirilmesi: Hürriyet ve Kathimerini Örneği

alacak şekilde vermekte ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Avrupa Birliği'ni mülteciler noktasında şantaj ettiğini belirtmektedir. Haber içeriği ve fotoğraf kullanımında Hürriyet olumlu bir dil kullanırken Kathimerini mülteci sorununu tamamen olumsuz bir dille ele almakta ve mültecileri kullandığı görselle bir tehdit olarak görmektedir.

Tablo 5: Hürriyet ve Kathimerini Haberlerinde Fotoğraf Kullanımı

 <p>Fotoğraf 3. 03.03.2020 Başlık: Kaçakçıyla Bot Pazarlığı, Bunun Adı Gaddarlık, Bitti O İş Kapılar Açık</p>	 <p>Fotoğraf 4. 03.03.2020 Başlık: 50 Dolara Konstantinopoli'den Lesbo'ya Sınırlarda Asimetrik Tehdit</p>
--	---

Yukarıda verilen örnekte Hürriyet gazetesi ana sayfasının neredeyse tamamını gündemde olan mülteci sorununa ayırmış ve 3 Mart 2020 tarihli gazetede olumlu ve olumsuz dili bir arada kullanmıştır. Kaçakçılarla göçmenler arasında bot pazarlığı haberi olumsuz bakışı gösterirken “Bunun adı gaddarlık” başlıklı haberde ise Yunan güvenlik güçlerinin göçmen botlarını batırarak göçmenleri öldürmekte oldukları gibi suçlayıcı ve öznel bir dil kullanılmış ve bu durum fotoğraf ile birlikte verilmiştir. Kathimerini ise İstanbul'dan Yunanistan'a geçişin sadece 50 dolar olduğunu belirten

haberde göçmenlerin otobüslerle taşındığı haberleştirmiş ve bu durumun sınırlarda asimetrik bir tehdit oluşturduğuna dikkat çekilmiştir.

Tablo 6: Hürriyet ve Kathimerini Haberlerinde Fotoğraf Kullanımı

Fotoğraf 5. 04.03.2020
Başlık: Miço Unuttu Arşiv Unutmadı

Fotoğraf 6. 04.03.2020
Başlık: AB Liderleri Atina'yı Destekliyor

Yukarıdaki fotoğraflara bakıldığında Hürriyet gazetesi farklı bir yöntem tercih ederek 1939-1941 yıllarında Sovyet ve Alman baskısından kaçmak için Suriye ve Gazze'ye sığınan Yunan mültecilerin insani olarak nasıl ağırlandığını Yunanistan Başbakanı Kriakos Miçotakis'e hatırlatarak şu an kendi sınırlarında mültecilere yapılan muameleyi eleştiriyor. Kathimerini ise sınırda yaşananlar bağlamında Avrupa Birliği liderlerinin Yunanistan'ı desteklediğini belirtiyor.

Türkiye-Yunanistan Sınırdaki Mülteci Krizinin Söylem Analizi Bağlamında Değerlendirilmesi: Hürriyet ve Kathimerini Örneği

Tablo 7: Hürriyet ve Kathimerini Haberlerinde Fotoğraf Kullanımı

<p>Fotoğraf 7. 05.03.2020 Başlık: Yunan Sınırı Filistin Gibi</p>	<p>Fotoğraf 8. 05.03.2020 Başlık: Ege Adalarında Uyarılar Artıyor</p>

5 Mart 2020 tarihi Edirne-Pazarkule sınır kapısında tansiyonun oldukça yüksek olduğu zamanlara denk gelen bir tarih. Sınır kapısında yığılan mültecilere fiziksel müdahalenin arttığı bu günde Hürriyet gazetesi Yunan tarafından açılan ateşle yaralanan mültecilerin olduğunu ve bu durumun yıllardır süregelen İsrail ve Filistin arasında yaşanan gerilime benzediğini haberleştirerek “Yunan Sınırı Filistin Gibi” başlığı ile haberde konuyu anlatan büyük bir fotoğraf kullanmaktadır. Kathimerini gazetesi ise gelen ya da gelecek olan mülteci akınına dur diyebilmek için Ege adalarında uyarıların ve önlemlerin giderek arttığını haberleştirmekte ve sınırda Yunan polisi ile mültecilerin karşı karşıya geldiği bir fotoğrafı paylaşmaktadır.

Tablo 8: Hürriyet ve Kathimerini Haberlerinde Fotoğraf Kullanımı

<p>Fotoğraf 9. 07.03.2020 Başlık: İnsanlık Utandı, İnsanlık Umutlandı, Özel Harekâtçılar Edirne Sınırında</p>	<p>Fotoğraf 10. 07.03.2020 Başlık: Türk Sahil Güvenliği Yunan Sahil Güvenliğini Taciz Etti, Erdoğan'ın Miçotakis Hakkındaki Kararı</p>

Sınırdaki tansiyonun yükseldiği, Türkiye ve Yunanistan arasında bir krize neden olan bu olayla ilgili olarak Hürriyet gazetesi Yunan güvenlik güçlerinin yakaladığı göçmenlere yaptığı muamelenin insanlık dışı bir uygulama olduğu ile ilgili bolca görsel ve habere yer vermektedir. Olayın ciddiyetine istinaden de özel harekâtçıların sınıra konuşlandığını belirtmektedir. Kathimerini gazetesi ise göçmenlere yapılan fiziksel müdahaleden bahsetmeyerek, Türk Sahil Güvenliği'nin Yunan Sahil Güvenliği'ni taciz ettiğini haber yapmakta ve sınırda yaşanan insanlık krizine neredeyse hiç değinmemektedir.

Genel olarak Hürriyet Gazetesi'nde en çok dikkat çeken kısım fotoğrafların haberin içeriği ile birbirini tamamlayacak şekilde kurgulanmış olmasıdır. Örneğin fotoğraflarda göçmenlerin çıplak halde sıraya dizildiklerinin verilmesi veya polis tarafından dövüldüğünün gösterilmesi bu savı

doğrulamaktadır. Ayrıca fotoğraflar sunulan haberlerin içeriğindeki şiddet temasını desteklemektedir. Fotoğraf kullanımına bakıldığında haberin inşası için görsel kullanımının büyük ölçüde dikkate alındığı ve haber içeriğini destekleyen en önemli haber tamamlayıcısı olduğu gözlemlenmektedir.

Genel olarak Kathimerini gazetesinde dikkat çeken kısım ise; okuru ikna etmek için çaba sarf etmeden, olayla ilgili minimum düzeyde ve şiddet içermeyen fotoğraflar kullanılarak, krizin olağan bir durummuş gibi kendi ülkesinin görüş ve çıkarları kapsamında sunulduğunun görülmesidir. İncelenen haberlerde bazı fotoğraflarla başlığın uyumlu olmadığı, konu ile ilgili şiddet unsurlu haberlerin alt başlık halinde fotoğrafsız olarak sunulduğu görülmektedir.

Makro Yapı/Şematik Çözümleme

Şematik yapıda durum ve yorum ana başlıkları altında ana olay olarak verilen haber girişi, sonuçları, ardalan bilgisi, bağlam bilgisi durum kısmında incelenirken, haber kaynakları ve haber yorumları ise yorum kısmında incelenmektedir. Şematik çözümlemeye haber metnindeki ana olay hakkında verilen bilgiler, haberin kaynaklarının kimler olduğu, haberde kullanılan cümlelerin yapısı, kelime seçimi ve haberin nasıl sunulduğu incelenmektedir.

Ana Olay ve Sunuş Biçimleri: Çalışmada elde edilen verilere göre Hürriyet Gazetesi belirtilen tarihler arasında ilk sayfasına yansıttığı haberlerde, haberlerin başlıkları olayın üzerinde dikkat çekmek için bilgi eksikliğine gitse de ana olay ve olayın sunumu birlikte ele alındığında anlamlı bir bütün oluşturmaktadır. 07.03.2020 “İnsanlık Utandı” başlıklı haberde Yunanistan’ın kapısına dayanan mültecilere insanlık dışı yöntemler uyguladığı belirtilmektedir. Bu, okur üzerinde olumsuz bir algıya sebep olmakta ve yaşanan kriz konusunda taraf olmaya yönlendirmektedir. Aynı günün “İnsanlık Umutlandı” haberinde ise Atina ve Selanik’te yaşananları gören binlerce kişinin sokaklara dökülüp kapıları açın çağrısı yaptığı ve bunun insanlık için bir umut ışığı olduğu okur üzerinde olumlu bir algıya sebep olmaktadır. Yayınlanan haberlerin hak ve özgürlük temelli olduğu görülmektedir. Haberler günlük olarak sunulmakta ve olay odaklı yayıncılık yapılmaktadır. Haberlerde ayrıca editör yorumlarına da yer verilmektedir.

Kathimerini Gazetesi ise belirtilen tarihler arasında ilk sayfasına yansıttığı haberlerde, başlıkla ana olayın sunumunun uyumlu olmasına dikkat etmiştir. Haberler günlük olarak sunulmuş ve sunulan haberlerin ağırlıklı olarak uluslararası çapta ve siyasi liderlerin söylemlerine yer verdiği görülmüştür. 29.02.2020 “Erdoğan’dan AB’ye Mülteci Şantajı” ve 12.03.2020 “AB Liderleri Atina’yı Destekliyor” haberleri, Türkiye’yi olaylardan dolayı suçlayan ve kendisinin durumdan dolayı destek gördüğü ve asıl sorunun Türkiye olduğu ifadeleri ile tamamen olumsuz içeriklere sahip olduğu görülmektedir.

Ardalan ve Bağlam Bilgisi: Ardalan ve bağlam bilgisi mülteci krizinin siyasi ve toplumsal tarafının gösterilmesi anlamına gelmektedir. Van Dijk'ten aktaran, Yardım ve Doğruel'e göre haberi okuyanın sebep-sonuç ilişkisini kurabilmesi ve haberi anlayabilmesi (2019, s.137) mümkün olmaktadır.

Türkiye-Yunanistan arasında yaşanan mülteci krizinde Hürriyet Gazetesi'nin ilk sayfasına yansıttığı haberlerde genellikle ardalan bilgisi kullandığı görülmektedir. Haberleri toplumsal, sosyal ve siyasi açıdan yansıtmaktadır. Mültecilerin mağduriyetlerini, yaşam öykülerini, sınır bölgesinde Yunanistan güvenlik güçlerinin eylemlerini ve siyasi liderlerin olaylar hakkındaki yorumlarını okura birlikte sunmaktadır.

Kathimerini Gazetesi mülteci krizine dair haberleri okuruna yansıtırken, siyasi liderlerin söylemleri ve olayın ekonomik boyutu üzerinden aktarmaktadır. Haberlerinde genellikle ardalan bilgisi kullanmaktadır. Ardalan ve bağlam kapsamında kullanılan cümlelerin sadece kendi ülkesinin lehine olan cümleler olduğu gözlemlenmektedir. Mültecilerin sınırı geçemedikleri, sınırlarda yığılmalar olduğunu ve bunun kendi ülkesi için ekonomik zarar ve sıkıntı olduğunu belirtmektedir.

Haber Kaynakları: Hürriyet Gazetesi bağlı bulunduğu ajansın muhabirlerini kullanmış, haberler kendi editöryel ekibi tarafından hazırlanmıştır. Haber kaynakları ise bizzat mültecilerin kendileri, kolluk kuvvetleri, resmi kurumlar ve siyasi liderlerdir.

Kathimerini Gazetesi ise olayların yaşandığı Türkiye sınırına erişimi olmadığından dolayı haberleri ve haber içeriğindeki fotoğrafları uluslararası haber ajanslarından, resmi kurumlardan ve sahadaki kolluk kuvvetlerinden temin ettiği görülmektedir.

Kelime Seçimi: Haberlerdeki kelime seçimleri söylem analizinin en önemli kısmını kapsamaktadır. Metinlerde kullanılan kelimeler, okura haberi oluşturan medya kuruluşu ve haberi oluşturanların görüşleri hakkında da bilgiler vermektedir (Şahin ve Birincioğlu, 2020, s.191).

Mülteci krizi hakkında Hürriyet Gazetesi haber içeriklerini oluştururken ilk haberden itibaren mültecilerin sınırı geçerken Yunanistan kolluk kuvvetleri tarafından yaşadıkları şiddet ve mağduriyetler üzerinde durulmuştur. İncelenen haberlerde özellikle vurgu yapılan ve sıklıkla kullanılan kelimelerin; "zulüm", "gaddarlık", "şiddet", "insanlık dışı yöntem" olduğu gözlemlenmektedir. Seçilen kelimeler kapsamında gazete haberleri hem Türkiye'nin olaya siyasi bakış açısı hem de mağdur lehine hareket ettiğini göstermektedir.

Kathimerini Gazetesi'nin ise haber içeriklerini oluştururken ilk haberden itibaren kendi ülkesinin yaşadığı mağduriyeti ön plana çıkarmaya çalıştığı görülmektedir. İncelenen haberlerde özellikle vurgu yapılan kelimelerin; "tehdit", "gerilim", "taciz" "destek" gibi kelimeler olduğu

gözlemlenmektedir. Seçilen kelimeler kapsamında gazete haberlerine bakıldığında ise Kathimerini, ülkesinin mülteci krizi ile tehdit edildiğini ve AB ülkelerinden aldığı desteği özellikle belirtmekte, Türkiye'ye yönelik olumsuz ifadelerini ise genellikle liderler üzerinden açıkça ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir.

Sonuç

Hürriyet Gazetesi'nin 29 Şubat-15 Mart 2020 tarihleri arasındaki zaman diliminde, Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan mülteci krizini verdiği ilk sayfa haberleri kapsamında yapılan incelemede, konu ile alakalı 16 haber yapıldığı görülmektedir. İncelenen haber başlıklarına bakıldığında genelde yer, zaman ve kişi enformasyonuna yer verilmediği ve okurun dikkatini çekmek için bilgi eksikliğine gidildiği görülmektedir. Ayrıca başlıklarda karşı tarafı suçlayıcı ve olumsuz ifadeler kullandığı gözlemlenmektedir. Haber başlıkları, haberin spotları ile ele alındığında anlaşıldığı ve spotların genellikle yoruma dayalı olduğu görülmektedir. Gazete, konu ile ilgili haberlerinde fotoğraf kullanımına önem vermiştir, fotoğraflar mültecilerin sınırı geçmeye çalışırken yaşadıkları mağduriyeti, şiddet ve dramları yansıtmaktadır. Başlık, spot ve fotoğraflar birlikte ele alındığında, yaşanan olayların kamuoyu üzerinde baskı oluşturması ve bundan dolayı oluşan tepkilerle birlikte ülke çıkarları kapsamında siyasi liderlerin ve halkın ortak düşünce üzerinde birleşmesi hedeflenmektedir. Haberleri okurlarının konuyu daha kolay anlayabilmesi için mülteci krizini sebep sonuç bağlamında yansıtmaktadır. Hürriyet Gazetesi, yaşanan olayların merkezinde kendi ekibini kullandığından dolayı krizi daha geniş açıdan yansıtmaya olanağına sahip olduğu görülmüştür. Haberlerinde tarafların söylemlerini ilk ağızdan ve karmaşık cümle yapısı kullanarak verdiği, bu şekilde haberleri hikâyeleştirerek sunduğu söylenebilir. Kelime seçimlerini Türkiye'nin uluslararası konumunu göz önünde bulundurarak kullandığı, içeriklerinde ise Yunanistan'a geçen mülteci rakamlarını resmi yetkililerin açıklamaları bazında sunduğu ve içeriklerinde fotoğraflarla desteklediği saptanmıştır.

Kathimerini Gazetesi üzerinden yapılan değerlendirmelerde ise, Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan mülteci krizini yansıtan ilk sayfa haberleri incelendiğinde, konu ile alakalı yine Hürriyet'te olduğu gibi 16 haber yapıldığı görülmüştür. Yapılan haberlerde genel olarak ülke liderleri çapında kişi bilgisi verildiği, okurun dikkatini çekmek için başlıklarda bilgi eksikliğine gidildiği görülmektedir. Başlıklarda karşı tarafı suçlayıcı ifadeler kullandığı gözlemlenmektedir. Haber başlıkları spotlarla birlikte incelendiğinde haberin bir bütün olarak anlaşılabilirdiği, başlık ve spotların uyumlu olduğu görülmektedir. Gazete konu ile ilgili bazı haberlerinde fotoğrafa yer vermemiş, fotoğraf kullandığı haberlerde ise hiçbir şiddet unsuru yansıtmadığı gözlemlenmiştir. Gazetenin mülteci krizi konusunda kullandığı ifadeler olumsuz, karşı tarafı suçlayıcı ve kendisini mağdur konumunda göstermektedir. Yaşanan krizde kendi muhabir ekibini kullanmadığı ve haberleri ikinci ağızdan yansıttığı için olayların insani

boyutundan çok siyasi ve ekonomik açıdan genelleme yaparak ifade ettiği görülmüştür. Kathimerini, yaşanan olaylarda Türkiye’den gelen haberlere istinaden cevap niteliğinde, karşı tarafın tezlerini çürütmek amacıyla sayısal veriler kullanmakta ve verileri fotoğraf kullanmadan yansıtmaktadır.

Sonuç olarak yapılan çalışmada araştırmanın kapsamını oluşturan, bulunduğu ülkelerde yüksek tiraja sahip Hürriyet ve Kathimerini gazetelerinin mülteci krizi konusunda haber metinlerini üretirken ülke çıkarlarını gözetererek, görsel ve metin içeriklerini farklılaştırdığı ve aynı konu üzerinde farklı söylemler geliştirdiği, okurlarının konu hakkında bilmesi gerekeni, manipüle ederek, bilmesi gerektiği kadar vererek bunu haberlerine yansıttığı görülmüştür. Bu durum ele alınan örneklem bağlamında yapılan söylem analizinde, asli görevi kamuoyunu bilgilendirmek olan medyanın taraflı bir bakış açısı ile çıkarlar doğrultusunda görevini yaptığını göstermektedir.

Kaynakça

- Çoban, Keneş, H. (2016). Metaforun Ayrımcı Hegemonyanın İnşasındaki Rolü: Suriyelilerin Haberleştirilmesinde Metafor Kullanımı, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2):253-280.
- Çobaner, A. A. (2015). Çocuk Hakları Bağlamında Suriyeli Mülteci Çocukların Haberlerde Temsili, *Marmara İletişim Dergisi*. (24), 27-54. DOI: 10.17829/midr.20152419996
- Doğanay, Ü., Çoban Keneş, H. (2016). Yazılı Basında Suriyeli ‘Mülteciler’: Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gerekçelerinin İnşası. *Mülkiye Dergisi*, 40 (1) , 143-184.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2019). Düzensiz Göç Hakkında. Erişim Tarihi: 03.05.2021. Erişim Adresi: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-hakkında>
- Göç Terimleri Sözlüğü (IOM). (2009). *Uluslararası Göç Hukuku*, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), No:31, İkinci Baskı
- Göker, G. ve Keskin, S. (2015). Haber Medyası ve Mülteciler; Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. (41), 230-256.
- Gölcü, A. ve Dağlı, A.N. (2017). Haber Söyleminde ‘Öteki’yi Aramak: Suriyeli Mülteciler Örneği. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 28, 1-11.
- Herman, E. S. ve Chomsky, N. (2012) *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politikası*. Çev. E. Abadoğlu. 2. Basım. İstanbul: bgst Yayınları.15-16
- Hürriyet Gazetesi. (2020). Şubat-Mart Sayıları, Erişim Tarihi: Nisan 2021. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/>

Kasap, F. Dolunay, A ve İnceci, Ö. (2019). Yazılı Basında Mülteci Haberleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: The Guardian ve Hürriyet Örneği, *Journal of History Culture and Art Research*. 8 (1), 378-391.

Kathimerini Gazetesi. (2020). Şubat-Mart Sayıları, Erişim Tarihi: Nisan 2021. Erişim Adresi: <https://www.kathimerini.gr/>

Kuş, O. (2016). Dijital Nefret Söylemini Anlamak: Suriyeli Mülteci Krizi Örnek Olayı Bağlamında Bbc World Service Facebook Sayfasına Gelen Yorumların Metin Madenciliği Tekniği İle Analizi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (51), 97-121.

Özer, Ö. (2018). *Gökyüzüne Çılgık Öncülerden Eleştiren Söylem Yaklaşımları ve Özgün Çözümler*. Karatay/Konya: Literatürk Academia Yayınları.

Resmi Gazete. (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Resmi Gazete (Sayı:28615). Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2021. Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>

Reuters Haber Ajansı. (2020). 'Europe is nicer': migrants head west after Turkey opens border. Erişim Tarihi: 06.05.2021. Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-migrants-idUSKC N20M0KK>.

Şahin, Z.B. ve Birincioğlu, Y.D. (2020) Toplumsal Cinsiyet ve Medya: Şule Çet'in Şüpheli Ölümü Üzerine Haberlerin Eleştirel Söylem Analizi. *Erciyes İletişim Dergisi*. 7 (1), 189-216

UNHCR. (2020). UNHCR Türkiye İstatistikleri: Erişim Tarihi: 03.05.2020. Erişim Adresi: <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>,

Van, Dijk, T. A. (2003). *Critical Discourse Analysis*. D.Schiffrin., D. Tannen, & E., H. Hamilton (Ed.), In *The Handbook of Discourse Analysis*. (352-372). Oxford: Blakwell Publishing

Van, Dijk, T.A. (2009). *News, Discourse, and Ideology*, In *The Handbook Of Journalism Studies*, Editors: Karin Wahl-Jorgensen and Thomas Hanitzsch, pp:191-204.

Yardımcı, G. ve Doğruel, H. (2019) Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Haber Metinlerinin İncelenmesi: Pippa Bacca Cinayeti Örneği, *Erciyes İletişim Dergisi*. Cilt 6, sayı 1, ss. 137-148, Ocak 2019, doi:10.17680/erciyes iletisim.516124.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3456-3474

**Firmaların Konvansiyonel Banka ve Katılım Bankası
Tercihini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik
Nitel Bir Araştırma: Karabük İlinden Kanıtlar**

A Qualitative Research on Determining the Factors
Affecting Conventional and Interest-Free Bank Choices:
Evidence From Karabuk Province

Video Link: <https://youtu.be/FmaVZv1y5Gs>

Hasan TERZİ

Dr. Öğr. Üyesi, KBÜ İşletme Fakültesi

Asst. Prof., KBU Business Faculty

hasanterzi@karabuk.edu.tr / Orcid ID: 0000-0003-3731-6482

Mehmet APAN

Doç Dr., SUBÜ Uygulamalı Bilimler Fakültesi

Assoc. Prof., SUBU Faculty of Applied Sciences

mehmetapan@subu.edu.tr / Orcid ID: 0000-0001-9471-4810

Abdulkadir ATAR

Doç.Dr., Karabük Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Assoc. Prof., KBU Faculty of Economics and Administrative Sciences

abdulkadiratar@karabuk.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-5721-9826

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 26.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 03.11.2021
Yayın Tarihi / Published : 25.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Terzi, H. , Apan, M. & Atar, A. (2021). Firmaların Konvansiyonel Banka ve Katılım Bankası Tercihini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Karabük İlinden Kanıtlar . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3456-3474 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/868820>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Firmaların Konvansiyonel Banka ve Katılım Bankası Tercihini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Karabük İlinden Kanıtlar * **

Öz

Bilindiği gibi bankalar, reel sektöre kaynak sağlayarak ülke kalkınmasında önemli rol oynamaktadırlar. Ülkelerin kalkınması, bankacılık sektörünün topladığı mevduatı kredi olarak ekonomik birimlere sunması ile gerçekleşmektedir. Özellikle KOBİ ölçeğindeki firmaların kaynak ihtiyacının sağlanması ile ülkede katma değerli inovatif ürünlerin üretimi sağlanmakta, istihdam artışı ile milli gelirin artışı sağlanmaktadır. Ülkeler, ekonomik büyümelerini sağlamak için kaynak yetersizliği yaşayan ve gelişme potansiyeli yüksek olan firmaların üretim yapabilmelerini teşvik amacıyla bankacılık sektöründeki farklı banka grupları ile fon sağlamaya yardımcı olabilmektedir. Ayrıca bankacılık sektörüne yeni bankaların girmesi ile firmalara finansman sağlama konusunda rekabet artışı sağlanabilmekte ve böylece kredi maliyetlerinin düşmesi ve firmaların kredi alabilme fırsatının artması mümkün olabilmektedir. Bu kapsamda faizsiz bankacılık prensiplerine göre çalışan katılım bankaları, firmalara kredi sağlamada alternatif oluşturma ve faiz hassasiyeti için seçenek oluşturmaktadır. Son zamanlarda Türkiye’de kamu bankaları tarafından kurulan katılım bankalarının sektöre girmesinin, katılım bankacılığı sektörünün gelişmesi ve büyümesi noktasında önemli bir motivasyon kaynağı olması beklenmektedir.

Ölçeğe göre firmaların bankacılık işlemlerinden faydalanma düzeyleri farklılık gösterecektir. Ayrıca firmaların sahip ve yöneticilerinin bankacılık işlemleri konusundaki tecrübe ve uzmanlıkları yanında faizsiz işlem yapma isteği banka tercihini farklılaştırabilecektir. Gerek mevduat bankaları gerekse katılım bankaları, sağladıkları bankacılık ürün ve hizmetleri ile potansiyel müşterilerin ilgilerini çekmeye çalışmakta ve birbirleriyle rekabet etmektedir.

Çalışmada Karabük ilinde faaliyet gösteren firmaların bankacılık işlemlerini gerçekleştirirken hangi banka türünü tercih ettikleri veya bu tercihi yaparken hangi faktörleri dikkate aldıklarını belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma yönteminin önemi, nicel yöntemlere kıyasla daha derinlemesine verilere ulaşabilme imkânı sunması olduğu söylenebilir. Bu çerçevede farklı sektörlerde faaliyet gösteren firmaların banka tercih veya seçimi üzerinde etkili faktörleri belirlemek amacıyla genelden özele yönelik sorularla araştırma amacına yönelik cevaplar aranmıştır. Böylece firmaların banka tercih veya seçimini etkileyen faktörlerin belirlenmesinde yol gösterici sonuçların ortaya çıkarılması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk bankacılık sektörü, mevduat bankaları, katılım bankaları, nitel araştırma, banka tercihi, banka seçimi.

* Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığının 04.03.2021 Tarih, 2021/02- 22 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

**Bu çalışma, 23-25 Kasım 2018 tarihinde Alanya-Antalya’da düzenlenen “1.Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi”nin bildiri kitabında yer alan metnin makale için genişletilmiş halidir.

A Qualitative Research on Determining the Factors Affecting Conventional and Interest-Free Bank Choices: Evidence from Karabuk Province

Abstract

As known, banks play an important role in the development of a country by providing resources to the real sector. The development of countries is realized by offering the deposits collected by the banking sector to the economic units as loans. Especially by providing the resource needs of SME scale companies, the production of innovative products with added value is provided in the country, and the increase in national income is ensured with the increase in employment. In order to ensure their economic growth, countries can help to provide funds with different bank groups in the banking sector in order to encourage companies that have insufficient resources and high development potential to produce. In addition, with the entry of new banks into the banking sector, competition in providing financing to companies can be increased, and thus, it is possible to decrease the cost of credit and the opportunity for companies to obtain loans. In this context, participation banks, which operate according to the principles of interest-free banking, provide alternatives to companies in providing loans and create an option for interest sensitivity. Participation banks established by Turkish public banks recently entered the sector, and it is expected to be an important source of motivation for the development and growth of the participation banking sector.

Depending on the scale, the level of benefiting from the banking transactions of the companies will differ. In addition, the experience and expertise of the owners and managers about banking, as well as the desire to make interest-free transactions, may differentiate the bank preference. Both deposit banks and participation banks try to attract the attention of potential customers with the banking products and services they provide and compete with each other.

In the study, it is aimed to determine which bank the companies operating in Karabuk prefer for their banking transactions and which factors they consider when choosing. For this purpose, qualitative research method was preferred in the research. It can be said that the importance of the qualitative research method is that it provides the opportunity to reach more in-depth data compared to the quantitative methods. In this context, answers were sought for the purpose of the research with questions from general to specific in order to determine the factors affecting the bank preference or choice of companies operating in different sectors. Thus, it is expected to reveal guiding results in determining the factors affecting the bank preference or choice of companies.

Keywords: Turkish banking sector, deposit banks, interest-free banks, qualitative research, bank choice, bank selection.

Giriş

Dünyada modern bankacılık sisteminin ortaya çıktığı yer Avrupa olmakla birlikte çok daha öncesinde M.Ö. 3400 yıllarında bile insanlar değerli madenlerini güvenli yerlerde saklamak amacıyla tapınakları kullanmışlardır. Banka kelimesinin köken olarak İtalyanca “banco” kelimesinden türemiş olması bu kurumların menşeiini de belli etmektedir. Bilindiği gibi ticari kapitalizmin ortaya çıktığı yer de İtalyan şehir devletleridir. Modern anlamda ilk banka örnekleri, yine İtalyan şehir devletlerinde görülmektedir (Coşar, 2010, s. 427). Mevduat kabul etme, kredi kullandırma, değerli kağıtlar ihraç etme ve senet iskonto etme gibi modern bankacılık işlemlerinin yapıldığı ilk banka 1587 yılında İtalya’da kurulan Venedik Rialto Bankası’dır. Bunu daha sonra kurulmuş olan “Amsterdam Bankası (1609)”, “Hambourg Bankası (1619)”, “İsveç Bankası (1659)” ve “İngiltere Bankası (1696)” takip etmektedir (Hançerlioğlu, 1981, s. 24). Dikkat edilecek olur ise ilk modern bankaların doğduğu dönem, Avrupa’da merkantilizmin yaşandığı, Amerika kıtasının keşfinden (1496) sonra zenginliklerin kıta Avrupası’na aktığı XV. ve XVI. asırlardır. Her ne kadar modern bankalar Avrupa’da ortaya çıkmış olsa da modern bankacılığın unsurları olan ödeme araçları İslâm dünyasında çok daha önceki tarihlerde bulunmaktaydı. Henüz İslâm’ın ilk asrından itibaren paranın lojistiğini ve tedavülünü daha kolay kılan süftece (poliçe), çek (Arapça: sakk) ve havale senetleri uygulamadaydı. İslâm’ın ilk asırlarından itibaren hızlı fütühât hareketleriyle coğrafi alanını Endülüs’ten Güneydoğu Asya’daki adalara kadar genişletmesiyle bu ödeme araçları da büyük bir fonksiyonu yerine getiriyordu. Bazı tarihçiler XII. asırda yaşanan Haçlı Seferleri’yle Avrupa’nın Müslümanlar’dan bu ödeme araçlarını öğrenerek transfer ettiklerini belirtmektedirler. Hatta buna bir delil olarak Farsça kökenli çek kelimesinin aynı isimle Batı dillerine geçmesi gösterilmektedir (Tabakoğlu, 2013, s. 132). Bankacılığın asıl gelişimi ise sanayi devrimi öncesi metal para kullanmanın ve taşımanın getirdiği zorlukları aşmak üzere çıkartılan kâğıt paranın, ödemelerde ve para transferlerinde kullanılmaya başlamasıyla ilgilidir. Sanayi devrimiyle ise ekonomilerin nakdîleşmesi süreci hızlanmış, sermaye birikiminin artmasıyla bankaların sayıları ve faaliyet hacimleri dünya sathına yayılmıştır. Türkiye’de ilk kurulan modern banka ise 1847 yılında Baltazzi ve Aleon adındaki Galata bankerleri tarafından kurulan “Banque de Constantinople (İstanbul Bankası)”dur. Bu bankayı 1856 yılında İngiliz sermayesiyle kurulan “The Ottoman Bank (Bank-ı Osmanî-i Şahane)” takip etmektedir. Osmanlı’da kurulan bu ilk bankaların temel kuruluş amacı ise devlete borç vermektir (Coşar, 2010, s. 428-429). Esasen mevduat kabul etmemekle birlikte varlıkları XV. asra kadar giden para vakıfları da kredi kullandırmaları ve yaygınlıkları yönünden Türklerin sui generis geliştirdikleri bankacılık alanındaki pre-modern uygulamaları olarak zikredilebilir. Türkiye’deki modern katılım bankacılığı ise ilk kez -o dönemki adlarıyla Özel Finans Kurumu- 1985 yılında Albaraka Türk ile başlamış, bu bankayı Faisal Finans ve Kuveyt Türk bankaları izlemiştir. Bu

**Firmaların Konvansiyonel Banka ve Katılım Bankası Tercihini Etkileyen Faktörlerin
Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Karabük İlinden Kanıtlar**

finansal kurumlar, daha önce “Özel Finans Kurumları” şeklinde faaliyet göstermiş ve 5411 sayılı “Bankacılık Kanunu”nda yapılan değişiklik ile “Katılım Bankaları” şeklinde isim değişikliğine uğrayarak Türk Bankacılık Sistemi’ne tam entegrasyonu sağlamıştır. Günümüzde üçü kamu üçü özel olmak üzere altı katılım bankası faaliyette bulunmaktadır. Katılım bankalarının Türk bankacılık sistemindeki aktif büyüklükleri %7,1 seviyesindedir (TKBB, 2020).

Ülkelerin ekonomik gelişmeleriyle beraber ulusal ve uluslararası ticarete önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Rekabetteki hızlı değişimler ve piyasa koşullarında meydana gelen değişmelerin etkisiyle büyük ve küçük tüm bankalar, firma müşterilerine daha fazla önem veriyor ve bu müşterileri elde tutmaya çalışıyorlar. Firmalar, bankalar için şüphesiz en büyük kâr fırsatlarını sunmaktadır. Firmaların bankacılık ihtiyaçları, basit ürün ve hizmetten karmaşık bankacılık hizmetlerine kadar genişlemiştir (Zineldin, 1995, s. 30).

Türkiye’de reel sektörde faaliyet gösteren firmaların %99,8’i KOBİ (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler) ölçeğindeki firmalardan oluşmaktadır (Bayazit-Bedirhanoğlu & Lezki, 2018, s. 192). KOBİ’lerin hayatta kalabilmesi için gerekli olan çeşitli işlevleri kolaylaştırmaları nedeniyle bankalar vazgeçilmez bir iş ortağıdır. Belki de bankaların en önemli işlevi, KOBİ’lere kredilerle finansman sağlama fonksiyonudur. Gerçekten de birçok KOBİ sermaye eksikliği ile yaşamaktadır. KOBİ’lerin hayatta kalmaları ve büyümeleri için rekabet ve reel şartlarla finansmana erişimleri kilit rol oynamaktadır. Hem borç hem de hisse senedi piyasalarına erişim fırsatına sahip büyük firmaların aksine, küçük firmaların finansman için bankalardan başka gidecek hiçbir yerleri yoktur. KOBİ’nin başarısı, ticari bankacılık sektörü ile kurduğu ilişki tipine bağlı olduğu gibi, bankacılık sektörünün başarısı da KOBİ’lerle sürdürülen ilişki tipine ve bu firmaların ihtiyaçlarını anlamasına bağlıdır (Yavas, Babakus & Eroglu, 2004, s. 258).

TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası)’nca yayınlanan sektör bilançolarına göre firmaların finansman kaynakları arasında öz kaynak payının azaldığı, buna karşın yabancı kaynaklar payının artış gösterdiği belirlenmiştir. Genel olarak firmalar tarafından kısa vade için TL (Türk Lirası) cinsinden kredi kullanımı ve uzun vade için ise YP (Yabancı Para) kredi kullanımının tercih edildiği görülmüştür. Ayrıca hem TL hem de YP cinsinden kredi vadelerinde artış olduğu tespit edilmiştir (TCMB, 2016, s. 4).

Aralık 2020 itibarıyla Türk Bankacılık Sektörü’nde 34 adet “Mevduat Bankası”, 14 adet “Kalkınma ve Yatırım Bankası” ile 6 adet “Katılım Bankası” faaliyet göstermektedir. Bu bankalarca verilen toplam kredi tutarının 3.577 milyar TL olarak gerçekleştiği belirlenmiştir. Türk Bankacılık Sektörü’nün “ticari ve kurumsal krediler”deki payının %53, “KOBİ kredileri”ndeki payının %24 ve “tüketici krediler (kredi kartları dahil)”ndeki payının ise %23 olduğu belirlenmiştir (BDDK, 2020, s. 1-10).

Bu çalışmada firmaların banka tercihi üzerinde etkisi olan faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla nitel araştırma yöntemiyle Karabük ilinden seçilen firmalardan sağlanan veri seti analiz edilmiştir.

Literatür Araştırması

Banka seçimi üzerine yapılan çalışmaların birinci grubunu bireysel müşterilerin banka seçimi oluşturmaktadır. Bu çalışmalar arasında Eskişehir’de yaşayan bireylerin banka tercihi (Kaynak, Küçükemiroğlu & Odabasi, 1991), ABD’nin güneydoğu bölgesinde yaşayanların banka seçimi (Boyd, Leonard & White, 1994), Polonya’daki bireylerin banka seçimi (Kennington, Hill & Rakowska, 1996), Bahreyn’deki islami banka müşterilerinin banka seçim davranışı (Metawa & Almosawi, 1998), Singapur’daki öğrencilerin banka tercihi (Ta & Har, 2000), Bahreyn’deki üniversite öğrencilerinin banka seçimi (Almosawi, 2001), İngiltere’deki bireylerin çoklu banka seçimi (Devlin & Gerrard, 2005), Kayseri ilinde bireysel tüketicilerin banka tercihi (Karamustafa & Yıldırım, 2007), üniversite öğrencilerinin banka seçimi (Mokhlis, 2009), Bursa’daki tüketicilerin banka tercihi (Taşkın, Akat & Erol, 2010), Pakistan’daki islami banka müşterilerinin banka seçimi (Awan & Bukhari, 2011), Güney Afrika’da üniversite öğrencilerin banka tercihleri (Chigamba & Fatoki, 2011), Türkiye’de katılım bankalarının tercih edilmesi (Özsoy, Görmez & Mekik, 2013), Giresun’daki tüketicilerin banka tercihi (Cebeci & Çabuk, 2016), Giresun ilinde bireylerin banka seçimi (Sevim & Arslantürk-Çöllü, 2017), Balıkesir ilinde bireylerin banka tercihi (Yılmaz, Boz & Yaprak, 2017), Ege Bölgesi’nde bireylerin katılım bankası tercihi (Duramaz & Erol, 2018), Malezya Selangor bölgesinde müşterilerin islami bankacılık seçimi (Selvanathan, Nadarajan, Zamri, Suppramaniam & Muhammad, 2018) örnek olarak verilebilir. Diğer çalışmalar ise firmaların banka seçimi üzerine yapıldığı gözlenmiştir. Bu çalışmanın kapsamı nedeniyle firmaların banka tercihinin inceleyen çalışmalar, aşağıda özetlenmiştir.

Rosenblatt, Laroche, Hochstein, McTavish & Sheahan (1988) tarafından Kanada’da faaliyet gösteren 170 firmanın finans yöneticisinin banka seçimini etkileyen faktörlerin belirlenmesi üzerine anket uygulanmıştır. Çalışmada Kanada şirketlerinin %95,3 en geniş networke sahip banka grubu ile çalışmaya devam ettikleri belirlenmiştir. Burada en iyi şube networke sahip olma, Kanada bankalarına bağlılık, yatırım riskinin düşük olması, banka hizmetleri için memnuniyet ile banka yöneticilerinin iyi performansları banka seçimini etkileyen en önemli faktörler olarak belirlenmiştir.

Zineldin (1995) tarafından 179 İsveç firmasından sağlanan veri seti ile firmalarla bankalar arasındaki etkileşim ve ilişkilerin doğası belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada frekans analizi ve çapraz tablolama yöntemleri kullanılmıştır. Ampirik analizlerde KOBİ’lerin tek banka ile çalışmayı, büyük firmaların ise birden fazla banka ile çalışma eğiliminde oldukları belirlenmiştir. Küçük firmalar ile bankalar arasındaki ilişkiler ve atmosferin önemli olduğu gözlenmiştir. Bilgi değişiminin banka ve firmalar arasındaki

**Firmaların Konvansiyonel Banka ve Katılım Bankası Tercihini Etkileyen Faktörlerin
Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Karabük İlinde Kanıtlar**

ilişkide önemli olduğu belirlenmiştir. İnanç ve güven, kredi fiyat rekabetçiliği, bankanın karar alma hızı ve adaptasyon faktörlerinin firma ile banka arasındaki ilişkide belirleyici olduğu gözlenmiştir. Ancak banka müdürü veya çalışanı ile yakın iletişim ve bankanın teknoloji seviyesi önemli ancak firmanın banka ile çalışmasına ikna etmede yeterli olmadığı tespit edilmiştir.

Edris & Almahmeed (1997), Kuveyt'te sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren 500 firmanın banka seçim yaklaşımını belirlemek için anket yöntemi ile elde ettiği veri setini, çoklu diskriminant analizi yöntemi ile incelemiştir. Çalışmada Kuveyt'teki firmaların ihtiyacı olan bankacılık hizmetlerinin önemini belirleme ve banka seçiminin gerçek belirleyicilerini tanımlamak amaçlanmıştır. Çalışmada Kuveyt orjinli olmayan firmalar ile İş Ortaklığı firmalarının beklentilerinin Kuveyt Bankalarının sundukları hizmetlerden oldukça anlamlı farklılık gösterdiği gözlenmiştir. Firmaların doğru banka seçim kararları daha çok bankanın algılanan nitelikleri ile bu niteliklerin her bir bölgede bankalar arasındaki farklılığın fonksiyonu olarak varsayılması şeklinde gözlenmiştir. Banka seçim kararlarının kökeninde firmaların farklı ülke vatandaşlarının olduğu çoklu diskriminant analizi ile tahmin edilmiştir.

Mols, Bukh & Blenker (1997) çalışmalarında Avrupa'daki 1129 adet büyük firmanın nakit yönetimi için yerel banka seçimini etkileyen faktörleri anket yöntemi ile belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmada firmaların yerel nakit bankası seçimi üzerinde etkili en önemli kriterin hizmet kalitesi olduğu, bunu fiyat ve ilişkinin takip ettiği gözlenmiştir.

Nielsen, Terry & Trayler (1998) tarafından Avusturalya'daki 1249 firma ve 13 banka üzerine anket uygulaması yapılmıştır. Anket ile elde edilen veri setinin analizi için faktör analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada işletme bankacılığı için firmalar ve bankacıların beklentileri karşılaştırmalı analiz edilmiştir. Çalışmada 15 banka seçim kriterinden 6'sında istatistiki olarak anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Athanassopoulos & Labroukos (1999), Yunanistan'daki 468 firmanın bankacılık ilişkilerini Çok Boyutlu Ölçekleme, MANOVA ve Diskriminant Analiz yöntemleri ile incelemiştir. Çalışmada bazı firmaların bütün bankacılık ürünleri için aynı bankayla çalışmayı tercih ederken bazı firmaların ise tek bir bankaya bağlı kalmayarak daha fazla açık bankacılık ilişkisini tercih ettiği gözlenmiştir. Çalışmada banka seçimi üzerinde fiyat ile diğer banka seçim kriterleri arasında farklılık olduğu gözlemlenmiştir.

Yavas, Babakus & Eroglu (2004) tarafından ABD'de faaliyet gösteren 150 KOBİ inşaat firmasının banka seçim davranışı, Yapısal Eşitlik Modeli ile analiz edilmiştir. Çalışmada KOBİ'lerin banka tercihi üzerine arama, güven ve deneyim boyutlarına göre belirlenmeye çalışılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi ile banka seçimi üzerinde en çok güven boyutunun belirleyici olduğu tespit edilmiştir.

Lam & Burton (2005), çalışmalarında Hong Kong'taki KOBİ'lerin banka seçimini içerik analizi ile incelemişler ve elde edilen sonuçları Avustralya'daki firmalarla karşılaştırma yapmışlardır. Çalışmada banka seçimi için Hong Kong ve Avustralya firmaları arasında davranış farklılıkları olduğu gözlenmiştir. Çalışmada Hong Kong firmaları banka seçimi yaparken kredi ihtiyacının karşılanmasına öncelik verdiği, Avustralyalı firmaların uzun vadeli bankacılık ilişkilerine önem verdiği ve ana bankalarla ilişkilerinin istikrarlı olduğu, ancak Hong Kong firmalarının daha kısa süreli bankacılık ilişkilerini sürdürdükleri gözlenmiştir.

Narteh (2013)'nin çalışmasında Gana'da faaliyet gösteren 503 KOBİ firmasının banka tercihi üzerinde etkili faktörler analiz edilmiştir. Çalışmada açıklayıcı faktör analizi, çoklu regresyon analizi ve korelasyon analizi yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada fiyat rekabeti, krediye erişim, algılanan hizmet kalitesi, görevlinin nitelikleri ile bankanın nitelikleri banka seçimini etkileyen faktörler olarak tespit edilmiştir. Bunların yanında krediler ve fazla para çekebilme, nakit toplama, transferler, banka garantileri, danışmanlık hizmetleri ve eğitim şeklinde faktörlerin banka seçimini belirleyen etkenler olduğu gözlenmiştir.

Andaleeb, Rashid & Rahman (2016) tarafından 112 Bangladeş firmasından anket yoluyla araştırma verisi elde edilmiştir. Analizlerde faktör analizi ve çoklu regresyon yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada bankalar için firma temelli bir bankacılık modeli geliştirilmiştir. Modeldeki banka seçim kriterlerinden kurumsal imaj, bağlılık, sevgi ve tutarlılık değişkenlerinin müşteri memnuniyeti üzerinde etkili olduğu, ancak fayda/maliyet ile uygunluk faktörlerinin ise müşteri memnuniyeti üzerinde etkili olmadığı gözlenmiştir.

Bayazit-Bedirhanoglu & Lezki (2018) çalışmalarında Eskişehir'de faaliyet gösteren 40 KOBİ firmasının banka tercihinin Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi belirlemeyi hedeflemişlerdir. Çalışmada KOBİ'lerin banka tercihi üzerinde "Kredilerin Etkisi" kriterinin önem düzeyi en yüksek kriter olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan banka tercihi üzerinde önem düzeyi en düşük kriterin ise "Personelin Etkisi" kriteri olduğu belirlenmiştir.

Çakır & Bilge (2019) tarafından Aydın ilinde faaliyet gösteren firmaların banka tercihi etkileyen faktörler SWARA yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmada firmaların banka tercihinin belirlemek amacıyla firmalardan anket yöntemiyle veri elde edilmiştir. Çalışma ile firmaların banka seçimi üzerinde 0,114 değeriyle "bankanın uygun yerleşim yeri" kriterinin en yüksek öneme sahip kriter olduğu belirlenmiştir.

Araştırma Metodolojisi

Bu çalışmanın amacı işletmelerin belli türdeki bankaları tercih etmelerini ya da tercih etmemelerini sağlayan gerekçeleri ortaya koyabilmektir. Bu amaçla konvansiyonel bankalar ve katılım bankaları özelinde tasarlanan bu çalışmada kalitatif veri toplama yöntemlerinden biri olan derinlemesine

**Firmaların Konvansiyonel Banka ve Katılım Bankası Tercihini Etkileyen Faktörlerin
Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Karabük İlinden Kanıtlar**

mülakat (in-depth interview) yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma herhangi bir şekilde istatistiksel prosedürler ya da sayısal verilere ihtiyaç duyulmadan bulguların üretilebildiği bir araştırma yöntemidir. (Altunışık, Coşkun, Yıldırım & Bayraktaroğlu, 2001, s.187-191). Bu yöntemle amaçlanan, firmaların belli bir banka türünü tercih etmelerinin ya da tercih etmemelerinin altında yatan temel motivasyon kaynaklarını açığa çıkarabilmektir. Araştırma kapsamında görüşüne başvurulmuş firma temsilcileriyle “detaylı bir şekilde ve birebir görüşmeler yapılarak” (Gegez, 2015:69) veri toplanmış olan bu çalışmada yarı yapısal mülakat türlerinden huni tekniği kullanılmıştır. “Bu teknik kapsamında katılımcılara oldukça genel konulardan başlayarak yavaş yavaş daha dar konulara odaklanılmış” (Gegez, 2015:71) ve öncelikle katılımcılara kendi firmalarıyla ilgili sorular yöneltilmiş, ardından firmanın bankalarla ilişkilerini öğrenmeye yönelik sorular sorulmuş, son kısımda da banka türlerinden hangisini tercih ettikleri ya da tercih etmedikleri sorulmuştur. Katılımcılara yöneltilen sorular Ek-1’de verilmiştir. Araştırmanın yürütülebilmesi için gerekli etik kurul izni alınmıştır.

Firmalarla yapılan görüşmeler 01.02.2018-10.04.2018 döneminde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada iletişim kurulabilen ve görüşmeyi kabul eden firmalarla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırmacılar, görüşmenin şeffaf bir şekilde yürütülebilmesi için görüşmeciyeye soru listesini önceden sunmuştur. Bu soru listesi kapsamında görüşmeler derinleştirilerek veri sağlanmıştır. Araştırmacılar, görüşmenin resmi bir denetim veya sorgu şeklinde algılanmaması için özen göstermiştir. Görüşme esnasında firmalarca ifade edilen bilgiler konsolide edilerek firmalar hakkında genel bilgiler, tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 1: Görüşme Yapılan Firmalar Hakkında Özet Bilgi Tablosu

	Sektör	Görüşme Yapılan	İşletmenin Hukuki Yapısı
F1	Turizm	İşletme Müdürü ve Muhasebe Müdürü	Anonim Şirket
F2	Demir Çelik	Mali İşler Yöneticisi	Anonim Şirket
F3	Sanayi	Finansman Müdürü	Anonim Şirket
F4	Gıda	Firma Ortağı, İşletme ve Muhasebe Müdürü	Limited Şirket
F5	Lokanta	Firma sahibi	Limited Şirket
F6	Perakende	Muhasebe Müdürü	Limited Şirket
F7	Giyim	Firma Sahibi	Şahıs İşletmesi
F8	Turizm	Firma Sahibi	Şahıs İşletmesi
F9	Lokanta	Firma Sahibi	Şahıs İşletmesi

Bu tabloya doğrudan firmayı adresleyebilecek bilgiler verilmemeye çalışılmış ve araştırma gizliliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışma için Karabük ilinde faaliyet gösteren firmalar tercih edilmiştir. Bu firmaların faaliyet süreleri, sermaye büyüklükleri ve ciro hacimleri ile sektörel farklılıkları olan toplam 9 adet firma ile görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan kişiler; firma sahibi, muhasebe müdürü, finansman müdürü, firma ortağı, mali işler yöneticisi gibi farklı konumlara sahiptir. Bu sayede araştırmada cevap aranan soruların, farklı pozisyonlarda görev yapanlar tarafından cevaplanması sağlanmıştır.

Araştırma kapsamındaki firmaların 3 yıl ile 59 yıl arasında değişen farklı faaliyet sürelerine sahip olduğu gözlenmiştir. Araştırmada farklı sektörlerin incelenmesi, faaliyet süresinin farklılık göstermesi, sektörel yaklaşım farklılıkları ile araştırma amacına katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Bulgular

Araştırmada firmaları kısaca tanıyabilmek amacıyla katılımcılara firmanın hukuki yapısı, faaliyet süresi, 2017 yıl sonu öz sermayesi ve cirosu, hangi bankalarla çalıştıkları gibi tanımlayıcı soruların yanında, firmanın kredi ve finansman işlemlerinin kim veya kimler tarafından yürütüldüğü sorusu yöneltilmiştir. Görüşme yapılan şirketlerde firmanın kredi ve finansman işlemlerinin kim tarafından yönetildiği sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, bu işlemleri firmanın hukuki yapısına göre farklı özellikteki yapıdaki, yetkideki kişilerin yönettiği görülmektedir. Şahıs şirketlerinde kredi ve finansman işlemleri şirketin sahibi tarafından yürütülürken, limited şirketlerden birinde firma sahibi, birinde firma ortağı, işletme müdürü, muhasebe müdürü, diğerinde ise muhasebe müdürü tarafından yürütülmektedir. Anonim şirketlerde ise firmanın kredi finansman işlemlerini uzmanlar yürütmektedir. Bir firmada bu işlemler yönetim kurulu üyelerinden biri tarafından yürütülmekte, bunun yanında profesyonel bir birimden finansal danışmanlık hizmeti alınmaktadır. İkinci firmada ise firma bünyesinde görev yapan finansman müdürü bu işlemleri yürütürken üçüncü firmada işletme müdürü ve muhasebe müdürü şirketin kredi ve finansman işlemleri ile ilgilenmektedir.

Araştırma kapsamında firma temsilcilerine katılım bankaları ile mevduat bankalarının birbirlerinden farklı olup olmadıkları sorulmuştur. Görüşme yapılan bir anonim şirket yetkilisi bu soruya

“Katılım bankaları ile mevduat bankaları aynı, dini ihtiyaçlar yaratılmış ancak işleyiş mekanizması aynı; bankacılık inanç sistemine göre tasarlanmış bir şey değil”

Şeklinde cevap vermiştir. Bir başka anonim şirket yetkilisi de

**Firmaların Konvansiyonel Banka ve Katılım Bankası Tercihini Etkileyen Faktörlerin
Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Karabük İlinde Kanıtlar**

“Hiçbir fark yok, kendimizi kandırıyoruz. Faizden çok uzak durulduğunu düşünmüyorum. İngilizler Müslümanları sömürmek için bu düzeneği kurmuşlar. Katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar aynı kapitalist paradigmaya sahip. Fıkhi açıdan konuyu bilemem ancak sistem itibarıyla fark olduğuna inanmıyorum”

Diyerek birinci katılımcıya benzer bir görüş öne sürmüştür. Çalışma kapsamında görüşüne başvurulmuş diğer anonim şirket yetkilisi ise katılım bankaları hakkında bilgi sahibi olmadıklarını, diğer bankalar tarafından çeşitli sebeplerle ziyaret edilmelerine karşın katılım bankaları temsilcilerinin kendilerine hiç uğramadığını ifade etmiştir.

Araştırma kapsamında görüşme yapılan bir limited şirket yetkilisi

“Fetva ile çalıştıklarından katılım bankalarının İslami olduklarına inanıyorum. Ancak katılım bankalarının bankacılık ürünleri (kredi/finansman) ile ilgili fiyatlamaları piyasa şartlarından çok daha yüksek olduğu için bu bankalarla çalışmıyoruz”

Şeklinde görüş bildirmiştir. Bir diğer limited şirket yetkilisi ise daha önce gerek katılım bankaları gerekse konvansiyonel bankalarla çalışmış olsalar da yaşadıkları bir takım ekonomik zorluklardan sonra bankalarla çalışmayı bıraktıklarını, bankalarla münasebetlerinin sadece POS cihazı kullanımı ile sınırlı olduğunu belirtmiş, bununla birlikte bankalarla çalışma durumu olsa katılım bankalarını tercih edeceklerini ifade etmiştir. Aynı yetkili

“Manevi açıdan katılım bankalarını tercih ederim. Daha temiz, inançlı olduklarını düşünüyorum. Çalışanların hali, tavrı, yüz ifadesi, vs. daha iyi. Fakat finansal sistem açısından aynı, kar/maliyet hesaplaması aynı. Dolayısıyla biz de kullandığımız ürün için hangisinin maliyeti uygunsu ona bakıyoruz, örneğin POS cihazı tercihinde fiyat önemli oldu (mevduat bankalarının verdiği POS cihazını kullanmaktalar). Fiyat aynı olsa katılım bankasını tercih ederim. Onların kazanmasını isterim. Fakat nakit lazım olduğunda katılım bankası işimizi görmüyor.”

Demidir. Bir diğer limited şirket yetkilisi de katılım bankaları ile mevduat bankaları arasında tercih yapmaları gerektiğinde nasıl hareket ettiklerini şöyle ifade etmiştir:

“Kredi temin ihtiyacımız olsa faizsiz olduğu için katılım bankalarını tercih ederiz. 15 sene önce Kuveyt’ten leasing kredisi almıştık zaten. Maliyeti yüksek olsa bile katılım bankasını tercih ederiz. POS olarak katılım bankasını tercih etmedik çünkü onlar uzun süreli bloke gün istiyorlar. Ertesi gün hesaba geçildiğinde komisyon kesiyorlar. Çalıştığımız konvansiyonel bankalar ise ertesi gün komisyonsuz

hesabımıza parayı yatırıyorlar. Bu nedenle POS ürününde konvansiyonel bankalar ile çalışıyoruz.”

Çalışma çerçevesinde görüşüne başvuru alan şahıs şirketlerinden birinin yetkilisi hizmet kalitesi açısından katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar arasında fark olduğunu, konvansiyonel bankalardan daha çok memnun olduklarını ifade etmiştir. Bir başka şahıs şirketi yetkilisi ise katılım bankaları ile mevduat bankalarının birbirinden farklı olmadığını düşündüğünü belirtmiş ve

“Faizli banka ile faizsiz banka birbirinden farklı gelmiyor. Hayali bir durum sunuluyor gibi. Katılım bankalarının nasıl çalıştığını tam bilemiyoruz.”

Demmiştir. Üçüncü şahıs firması yetkilisi ise konuya tamamen dini inançları çerçevesinde yaklaşmış ve şu yönde fikir bildirmiştir:

“Katılım bankalarıyla konvansiyonel bankalar farklı. Katılım bankasından para alamıyoruz, evi alıp bize satıyor. Sistemi farklı. Biri faizle iş yapıyor, diğerinde evi banka alıyor, üzerine kar koyarak satıyor. Ev alacağım zaman bana para vermeyip, evi satın alması, sonra bana satması içimi rahatlatıyor. Yine de ben ikisinden de uzak duruyorum. Katılım bankaları diğer bankalarla alışveriş yapıyor, biraz aynı gibi geliyor, sistemin parçası gibi geliyor. Fakat mecbur kalırsam katılım bankasından alırım. Hatta bankalar çok maliyetli olursa Eminevim’den faydalanabilirim. Mesela bir dairem varsa ikincisi için finansman kullanmam. Ticaretimde sıkıntıya düşeceksem kullanabilirim. (Soru üzerine) Faiz haram olmasa mevduat bankasından kredi kullanmak isterim. Fakat BAKKA (Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı) projesi olsa, faizsiz iş büyütecek proje yapabilecek olursam fırsatı değerlendirmek isterim. Çok büyüme hedefim yok. Çoluk çocuğuma faiz yedirip büyümektense, küçük kalmayı tercih ederim.”

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma ile Karabük ilinde faaliyet gösteren firmaların konvansiyonel ve katılım bankalarını tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi için nitel araştırma yöntemiyle firmalardan sağlanan veri seti analiz edilmiştir. Böylece firmaların konvansiyonel ve katılım bankalarını tercih etmeleri üzerinde etkili faktörlerin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu çalışmada firma yetkililerinden elde edilen bilgiler ile genelleme yapılması mümkün değildir. Çünkü nitel yöntem ile sağlanan bilgiler, derinlemesine analiz yapmaya yardımcı etmektedir. Bu sayede farklı sektörlerde faaliyet gösteren firmaların sektör, faaliyet süresi, sahip veya yönetici deneyimi, dini

**Firmaların Konvansiyonel Banka ve Katılım Bankası Tercihini Etkileyen Faktörlerin
Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Karabük İlinden Kanıtlar**

yaklaşım gibi birçok faktörün banka seçimi üzerinde etkili olduğu gözlenmiştir.

Bankalar, finansal piyasalarda firmalara sağladıkları finansman ile ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde katkı sağlarlar. Firmaların sektörel konumları ve tecrübelerine ve piyasalardaki gelişmelere bağlı olarak rakipleriyle rekabet edebilmeleri için ihtiyaç duydukları kaynak miktarını belirlemeleri gerekir. Bu kapsamda finansman ihtiyacının karşılanması için firmaların hem konvansiyonel hem de katılım bankaları ile bankacılık ilişkilerini geliştirmeleri çeşitlendirme fırsatı sağlayacaktır. Böylece finansman ile beraber diğer bankacılık hizmetlerini düşük maliyetle elde edebilmeleri fırsatı doğabilecektir.

Çalışmadan elde edilen veriler ışığında firmaların katılım bankalarını ya da konvansiyonel bankaları tercih etmesinde önemli rolü olan iki bağımsız değişken olduğu ifade edilebilir. Bunlardan birincisi bankanın finansman olanakları, ikincisi ise firmanın dini hassasiyettir. Finansman olanakları değişkeni altında bankaların sunmuş olduğu finansman/kredi, POS cihazı, kredi kartı gibi finansal ürünlerle birlikte banka imajı, çalışanların davranışları, bankanın temizliği gibi alt değişkenler yer almaktadır. Çalışmadaki bu sonuç ile Rosenblatt, Laroche, Hochstein, McTavish ve Sheahan (1988), Zineldin (1995), Lam ve Burton (2005), Narteh (2013), Andaleeb, Rashid ve Rahman (2016), Bayazit-Bedirhanoglu ve Lezki (2018) tarafından yapılan çalışmalarla paralellik arz ettiği savunulabilir. Firmanın dini hassasiyeti değişkeni altında ise bankanın müşterileri ikna etme arzusu ya da gücü ile firmanın bankadan beklediği dini hassasiyet derecesi gibi alt değişkenler yer alabilir.

Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında katılım bankalarının temel prensibinin “faizsiz bankacılık uygulaması” olduğunun bankalar tarafından yeterince anlatılmadığı anlaşılmıştır. Çalışma kapsamında görüşüne başvurulmuş katılımcıların gerek kendi şirketlerindeki uygulamaları gerekse kişisel deneyimleri katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan farklı bir yapıda çalıştıklarına ikna olmadıklarını göstermektedir. Bu iki banka türünün farklı olmadığı düşüncesine neden olan iki nokta ön plana çıkmaktadır; birincisi katılım bankalarının firmalara sunduğu finansman ürünlerinin konvansiyonel bankaların kredi ürünlerinin fiyatlarından daha yüksek olması, dolayısıyla kredi faiz hesaplaması ile finansman kâr payı hesaplamasının benzer (ya da) aynı yöntemlerle yapılıyor olduğu düşüncesi. İkinci nokta ise konvansiyonel bankaların ister mevduat büyüklüğü ister kredi büyüklüğü açısından değerlendirildiğinde katılım bankalarından çok daha büyük bir hacme sahip olması ve Türkiye’deki (ve Dünya’daki) bankacılık sisteminde daha görünür, daha ön planda olması nedeniyle ekonomik sistemin kurallarının konvansiyonel bankalar tarafından koyulmuş olması ve katılım bankalarının bu kurallar içinde ne kadar farklı davranmaya çalışsa da aslında sınırları belli bir sistemin önceden belirlenmiş kuralları içinde hareket eden bir oyuncu gibi görülmesidir.

Katılım bankaları kendilerinin gerek iç işleyiş gerek dış ilişkiler bağlamında konvansiyonel bankalardan farklı olduğunu iddia ediyorsa bu iddiasını topluma daha net ve anlaşılır biçimde ifade etmelidir. İki banka türünden birini tercih etme durumunda olan bir firma ticari kaygılarla bu tercihini şekillendiriyorsa maliyet unsuru ön plana çıkmakta ve firma hangi bankanın ürünü ucuzsa onu tercih etmektedir. Dolayısıyla ticari kaygılarla hareket eden firmalar için katılım bankalarının yapması gereken daha rekabetçi bir yaklaşım sergileyerek firmalar için daha düşük maliyetli ürünler sunmaktır denebilir. Fakat katılım bankalarını sadece ticari kaygılarla değil, temelinde faizsiz yöntemler ve işlemler olduğu ifade edilen bir hassasiyetle tercih eden firmalar da piyasa da mevcuttur. Bu firmaların ya da bu firmaların yöneticilerinin en büyük kaygısı, katılım bankalarının faizden tamamen arındırılmış bir sistem hassasiyetiyle çalışıp çalışmadıklarıdır. Katılımcıların ifadeleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde dini hassasiyetlerle katılım bankalarını tercih etmek isteyen firmaların şüpheleri tam olarak giderilmiş, müşteriler katılım bankalarını tercih etme noktasında tamamen ikna olmuştur denemez. Burada ticari kaygılarla hareket eden müşterilerle birlikte dini kaygılarla bir banka türünü tercih etme durumunda olan müşterileri kazanabilmek için katılım bankalarının kendi içi işleyişlerini ve finansman, kredi kartı, POS cihazı gibi ürünlerini hem piyasa şartları içinde rekabetçi bir şekilde yapılandırmaları hem de dinin gerektirdiği hassasiyetleri tam olarak karşıladıkları mesajını müşterilerine daha açık bir şekilde iletmeleri yerinde olacaktır. Bu “doğru mesaj-doğru hedef kitlesi” modeli hem firmayı müşterilere hem de hangi kaygıyla hareket ediyor olursa olsun müşterileri katılım bankalarına yakınlaştıracaktır.

Bu çalışma ile literatüre önemli bir katkı sağlanması beklenmektedir. Farklı sektörler üzerine yapılacak yeni çalışmalarda sektörel farklılıklar ile işletme ölçeğine bağlı uygulamalarda farklı sonuçlara ulaşılabilir.

Kaynakça

- Almossawi, M. (2001). Bank selection criteria employed by college students in Bahrain: an empirical analysis. *International Journal of Bank Marketing*, 19(3), 115-125. <https://doi.org/10.1108/02652320110388540>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E., & Bayraktaroğlu, S. (2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. (1 b.). Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Andaleeb, S. S., Rashid, M., & Rahman, Q. A. (2016). A model of customer-centric banking practices for corporate clients in Bangladesh. *International Journal of Bank Marketing*, 34(4), 458-475. doi:10.1108/IJBM-10-2014-0156

**Firmaların Konvansiyonel Banka ve Katılım Bankası Tercihini Etkileyen Faktörlerin
Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Karabük İliinden Kanıtlar**

Athanassopoulos, A. D., & Labroukos, N. S. (1999). Corporate customer behaviour towards financial services: empirical results from the emerging market of Greece. *International Journal of Bank Marketing*, 17(6), 274-285. <https://doi.org/10.1108/02652329910300323>

Awan, H. M., & Bukhari, K. S. (2011). Customer's criteria for selecting an Islamic bank: evidence from Pakistan. *Journal of Islamic Marketing*, 2(1), 14-27. doi:10.1108/17590831111115213

Bayazit-Bedirhanoğlu, Ş., & Lezki, Ş. (2018). KOBİ'lerin banka tercihini etkileyen kriterlerin AHP yöntemi ile belirlenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 191-208. doi:10.18037/ausbd.550956

BDDK. (2020). *Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri*. İstanbul: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. www.bddk.org.tr

Boyd, W. L., Leonard, M., & White, C. (1994). Customer preferences for financial services: An analysis. *International Journal of Bank Marketing*, 12(1), 9-15. <https://doi.org/10.1108/02652329410049562>

Cebeci, İ., & Çabuk, Z. (2016). Tüketicilerin banka tercihini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Giresun'da bir araştırma. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14), 57-66. doi:10.14784/jfrs.35440

Chigamba, C., & Fatoki, O. (2011). Factors influencing the choice of commercial banks by university students in South Africa. *International Journal of Business and Management*, 6(6), 66-76. doi:10.5539/ijbm.v6n6p66

Coşar, N. (2010). *Türkiye'de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi. Tarihi Siyasi Sosyal Gelişmelerin Dışında Türkiye Ekonomisi içinde*. (Editörler: N. Coşar, & M. Bildirici). Bursa: Ekin Yayınevi.

Çakır, E., & Bilge, E. (2019). Bütünleşik SWARA - MOORA yöntemi ile kurumsal müşterilerin banka tercihlerinin belirlenmesi: Aydın ilinde bir uygulama. *Anemon Muş Alparlan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(6), 269-289. <https://doi.org/10.18506/anemon.506864>

Devlin, J., & Gerrard, P. (2005). A study of customer choice criteria for multiple bank users. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 12(4), 297-306. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2004.10.004>

Duramaz, S., & Erol, İ. (2018). Banka müşterilerinin katılım bankası tercihlerine yönelik bir araştırma: Ege bölgesi örneği. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 251-267. doi:10.18657/yonveek.378836

Edris, T. A., & Almahmeed, M. A. (1997). Services considered important to business customers and determinants of bank selection in Kuwait: a segmentation analysis. *International Journal of Bank Marketing*, 15(4), 126–133. <https://doi.org/10.1108/02652329710189393>

Gegez, A. E. (2015). *Pazarlama Araştırmaları*. İstanbul: Beta Yayınevi.

Hançerlioğlu, O. (1981). *Ekonomi Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Karamustafa, K., & Yıldırım, M. (2007). Tüketicilerin bireysel banka tercihine ilişkin Kayseri ilinde yapılan bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 56-92. <https://www.researchgate.net/publication/279507309>

Kaynak, E., Küçükemiroğlu, O., & Odabasi, Y. (1991). Commercial bank selection in Turkey. *International Journal of Bank Marketing*, 9(4), 30-39. <https://doi.org/10.1108/02652329110004249>

Kennington, C., Hill, J., & Rakowska, A. (1996). Consumer selection criteria for banks in Poland. *International Journal of Bank Marketing*, 14(4), 12-21. <https://doi.org/10.1108/02652329610119283>

Lam, R., & Burton, S. (2005). Bank selection and share of wallet among SMEs: Apparent differences between Hong Kong and Australia. *Journal of Financial Services Marketing*, 9(3), 204-213. <https://doi.org/10.1057/palgrave.fsm.4770154>

Metawa, S. A., & Almossawi, M. (1998). Banking behavior of Islamic bank customers: perspectives and implications. *International Journal of Bank Marketing*, 16(7), 299-313. <https://doi.org/10.1108/02652329810246028>

Mokhlis, S. (2009). Determinants of choice criteria in Malaysia's retail banking: An analysis of gender-based choice decisions. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, (16), 18-30. <https://www.researchgate.net/publication/255666323>

Mols, N. P., Bukh, P. N., & Blenker, P. (1997). European corporate customers' choice of domestic cash management banks. *International Journal of Bank Marketing*, 15(7), 255–263. <https://doi.org/10.1108/02652329710194946>

Narteh, B. (2013). SME bank selection and patronage behaviour in the Ghanaian banking industry. *Management Research Review*, 36(11), 1061-1080. doi:10.1108/MRR-06-2012-0147

Nielsen, J. F., Terry, C., & Trayler, R. M. (1998). Business banking in Australia: a comparison of expectations. *International Journal of Bank Marketing*, 16(6), 253–263. <https://doi.org/10.1108/02652329810241393>

**Firmaların Konvansiyonel Banka ve Katılım Bankası Tercihini Etkileyen Faktörlerin
Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Karabük İlinden Kanıtlar**

Özsoy, İ., Görmez, B., & Mekik, S. (2013). Türkiye’de katılım bankalarının tercih edilme sebepleri: Ampirik bir tetkik. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 187-206. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13698/165803>

Resmi Gazete. (2005). 5411 Bankacılık Kanunu (01.11.2005). www.mevzuat.gov.tr (Erişim:22.01.2021).

Rosenblatt, J., Laroche, M., Hochstein, A., McTavish, R., & Sheahan, M. (1988). Commercial banking in Canada: A study of the selection criteria and service expectations of treasury officers. *International Journal of Bank Marketing*, 6(4), 19-30. doi:doi.org/10.1108/eb010835

Selvanathan, M., Nadarajan, D., Zamri, A. F., Suppramaniam, S., & Muhammad, A. M. (2018). An exploratory study on customers’ selection in choosing islamic banking. *International Business Research*, 11(5), 42-49. doi:10.5539/ibr.v11n5p42

Sevim, U., & Arslantürk-Çöllü, D. (2017). Müşterilerin banka seçimini etkileyen kriterlerin belirlenmesi: Giresun ili örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (18), 201-220. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulikidince/issue/26590/279898>

Ta, H. P., & Har, K. Y. (2000). A study of bank selection decisions in Singapore using the Analytical Hierarchy Process. *International Journal of Bank Marketing*, 18(4), 170-180. <https://doi.org/10.1108/02652320010349058>

Tabakoğlu, A. (2013). *İslâm İktisat Tarihine Giriş*. (3 b.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Taşkın, Ç., Akat, Ö., & Erol, Z. (2010). Tüketicilerin banka tercihini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Bursa'da bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 11-22. <https://app.trdizin.gov.tr/publication/paper/detail/TVRBNE1Ea3INZz09>

TCMB. (2016). *Sektör Bilançoları (2013-2015) Değerlendirme Raporu*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/9c9f6d76-520b-41dd-bf0e-0a159b6a8ecd/SEKTOR+BILANCOLARI+%282013-2015%29.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-9c9f6d76-520b-41dd-bf0e-0a159b6a8ecd-m3fB6yM> (Erişim:23.11.2019)

TKBB. (2020). Sektör Mukayese Tablosu. <https://tkbb.org.tr/veri/sektormukayese> (Erişim: 09.11.2020)

Yavas, U., Babakus, E., & Eroglu, S. (2004). Bank choice behavior of small and medium-sized construction firms. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 19(4), 258-266. doi:10.1108/0885862041054099

Yılmaz, Ö., Boz, H., & Yaprak, B. (2017). Tüketicilerin bireysel banka tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir uygulama: Balıkesir örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Kongresi (USAK'17)*, (s. 1702-1709). İstanbul. <https://www.researchgate.net/publication/318888940>

Zineldin, M. (1995). Bank-company interactions and relationships: some empirical evidence. *International Journal of Bank Marketing*, 13(2), 30-40. <https://doi.org/10.1108/02652329510078677>

Ek-1. Katılımcılara Yöneltilen Sorular

1. Firmanın hukuki yapısını belirtiniz? (Ltd.Şti., A.Ş. vb.)
2. Firmanın faaliyet süresini belirtiniz? (Kuruluş tarihi baz alınacak)
3. Firmanın çalışan sayısını belirtiniz? (Bodrolu ve bodrosuz toplam)
4. Firma sahibinin sektördeki deneyim süresini belirtiniz?
5. Firmanın 2017 yıl sonu Öz Sermaye Tutarını belirtiniz?
6. Firmanın 2017 yıl sonu Ciro Tutarını belirtiniz?
7. Firmada kredi ve finansman işlemleri kim veya kimler tarafından yürütülüyor?
8. Firmanın öz kaynak temini nasıl yapılmıştır?
9. Firmanın işletme sermayesi ihtiyacı nasıl karşılanmaktadır?
10. Bankalarla ne zamandan beri çalışmaktasınız?
11. Hangi bankalar ile çalışıyorsunuz?
12. Bankacılık işlemlerinin yoğunlaştığı ana bir banka var mıdır?
13. Hangi bankacılık ürünlerini kullanıyorsunuz?
14. Firmanın mevduatının katılım bankası / mevduat bankası arasında yüzdesel dağılımı nedir?
15. Firmanın bankalardan sağladığı nakdi kredi limiti ve gayri nakdi kredi limitinin yüzdesel dağılımı nedir? Bu limitler, banka (katılım bankası, mevduat bankası vb.) gruplarına göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

**Firmaların Konvansiyonel Banka ve Katılım Bankası Tercihini Etkileyen Faktörlerin
Belirlenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma: Karabük İlinden Kanıtlar**

16. Kredi almakta sorun yaşıyor musunuz? Aldığınız krediyi ödemekte sorun yaşıyor musunuz? Kredi teminatında sıkıntı yaşıyor musunuz?
17. Kredi Garanti Fonu için herhangi bir bankaya müracaat ettiniz mi? Hangi bankaya müracaat ettiniz?
18. İthalat/ihracat işlemlerinizi var mı? Varsa bu işlemlerinizi hangi finansal ürünleri (akreditif vs.) hangi bankadan kullanıyorsunuz?
19. Firma, tahvil, bono, kira sertifikası ve hisse senedi gibi finansal araçlara yatırım yapıyor mu? Bankalardan finansal yatırım için destek alıyor musunuz?
20. Katılım bankalarının mevduat bankalarından farklı olduğunu düşünüyor musunuz? Cevabınız evet ise nedenleri nelerdir? Hayır ise nedenleri nelerdir?
21. Bankalardan beklentilerinizi nelerdir? Eklemek istediğiniz bir şey var mı?

[itobiad], 2021, 10 (4): 3475-3495

<p>Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarına Göre “Siyasi İktidar” : Bir Metafor Çalışması</p> <p>According to Social Studies Prospective Teachers "Political Power": A Metaphor Study</p> <p>Video Link: https://youtu.be/sy69gWLfpf4</p>	
<p>Davut GÜREL</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniv. Eğitim Fak. Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD Asst. Prof., Bartın Univ. Faculty of Education/Dept of Social Studies Edu. gureldavut@gmail.com Orcid ID: 0000-0003-2309-9202</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 01.07.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 24.11.2021
Yayın Tarihi / Published	: 25.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Gürel, D. (2021). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarına Göre “Siyasi İktidar”: Bir Metafor Çalışması . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3475-3495 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/960652>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarına Göre “Siyasi İktidar”: Bir Metafor Çalışması *

Öz

Siyaset genel olarak insanların yönetimine ilişkin faaliyetlerin tümünü ifade eder ve tüm bu faaliyetler siyaset biliminin konusudur. Demokratik vatandaş yetiştirmeyi amaçlayan sosyal bilgiler dersinin içeriğini oluşturan sosyal bilim alanlarından biri de siyaset bilimidir. Siyaset biliminin en önemli kavramlarından birini ise siyasi iktidar kavramı oluşturmaktadır. Öğretmenler, özellikle ilköğretim düzeyinde bulunan öğrenciler için oldukça etkili rol modelleridir. Geleceğin öğretmenleri olacak olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sorumlu ve demokratik yurttaş yetiştirme amaçlarının etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için siyasi iktidar kavramına ne gibi anlamlar yüklediklerinin bilinmesi oldukça önemli görülmektedir. Bu konuda bilgi sahibi olunması, geleceğin yurttaşlarının da bu kavrama yönelik algılarının nasıl şekilleneceği hakkında fikir verebilecektir. Buradan hareketle yapılan bu çalışmada, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının “siyasi iktidar” kavramına yönelik algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, nitel araştırma desenlerinden olgu bilim desenine göre tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan 139 sosyal bilgiler öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri, yarı yapılandırılmış formula toplanmıştır. Bu formda öğretmen adaylarından “Siyasi iktidar gibidir/benzer; Çünkü.....” cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Elde edilen veriler, içerik analizi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda toplam 76 metafor oluşturulduğu görülmüştür. Bu metaforlardan en fazla tekrar edilenler *baba*, *öğretmen*, *aslan*, *çoban*, *aile* metaforlarıdır. Oluşturulan metaforlardan hareketle toplam 11 farklı kategori oluşturulmuştur. Bu kategoriler “*koruyup kollayıcıdır*”, “*herkese eşit mesafededir/adil yaklaşır*”, “*bilinmezliklerle doludur*”, “*varlığı gücüne bağlıdır*”, “*tüm hayatı çevreler*”, “*halkının rehberidir*”, “*sürekli değişir*”, “ *fayda gözetenleri cezbeder*”, “*çıkarlarının peşinden gider*”, “*güven vermez*”, “*halkını yansıtır*” kategorileridir. Elde edilen bulgulardan hareketle öğretmen adaylarının siyasi iktidar kavramına daha çok olumsuz anlamlar yüklediği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi, Siyasi İktidar, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Öğretmen Adayları, Metafor Çalışması.

* Bartın Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu Başkanlığının 30.06.2021 Tarih, 12 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

According to Social Studies Prospective Teachers "Political Power": A Metaphor Study

Abstract

Politics generally refers to all activities related to the governance of people, and all these activities are the subject of political science. One of the fields of social science that constitutes the content of the social studies course, which aims to raise democratic citizens, is political science. One of the most basic concepts of political science is the concept of "political power". Teachers are highly effective role models, especially for students at the primary education level. Social studies prospective teachers, who will be the teachers of the future, have an aim to raise responsible and democratic citizens, and it is important to know what meanings teachers attribute to the concept of "political power" to achieve this aim. Having knowledge on this subject will give an idea about how the future citizens' perceptions on this concept will be shaped. Therefore, in the current study aims to examine the perceptions of social studies prospective teachers towards the concept of "political power" through metaphors. The study was designed through the phenomenology design, which is one of the qualitative research designs. The study group of the research consists of 139 social studies prospective teachers to study at a state university. The data of the study were collected with a semi-structured metaphor form prepared for the concept of "political power" of prospective teachers. In this form, prospective teachers were asked to fill in the blanks of sentence such as, "Political power is similar to.....; because it.....". The obtained data were analyzed by content analysis technique. In the study, a total of 76 metaphors were created by prospective teachers. The most repeated of these metaphors are father, teacher, lion, shepherd, family metaphors. A total of 11 different categories were created based on these metaphors. These categories ranked based on how much they contain metaphors. These categories are "protective", "treat everyone equally/equitably", "enigmatic", "its existence depends on its power", "encircles all life", "the guide of its people", "ever-changing", "attracts the self-seeking", "lookout for oneself", "untrustworthy", "reflects the people" categories. Based on the findings, it can be said that social studies prospective teachers attribute mostly negative meanings to the concept of "political power".

Keywords: Political Science, Political Power, Social Studies Education, Prospective Teachers, Metaphor Study.

Giriş

Her toplum, öncelikle, farklı konularda birlikte hareket edebilmek ve güvenlik ihtiyaçlarını daha kolay karşılayabilmek gibi nedenlerle bir lider etrafından bir araya gelir ve bu liderler de toplumları ekonomik, kültürel, siyasi pek çok açıdan etkilerler (Aydın, 2018, s.7). Bu nedenle liderler, toplumların kaderleri ile yakından ilişkili görülmektedir. Bununla birlikte lider olabilmek, farklı özelliklere, isteklere ve hayat anlayışına sahip insanları bir araya getirebilme veya onları yönlendirebilmek için çeşitli becerilere sahip olmayı gerektirmektedir. Bu özelliklerin başında, liderlik için gerekli isteğe sahip olma, insanları etkileyebilme, onlara güven verebilme, bir vizyon ve cesaret sahibi olma, inandırıcı olma gibi özellikler sayılabilir (Ergezer, 2003).

Geçmişten günümüze lidere yönelik onun özellikleri, nasıl hareket ettiği veya etmesi gerektiği gibi temalar etrafında şekillenen farklı kuramların olduğu görülmektedir. Bu kuramlar, özellikler kuramı, davranışçı kuram ve durumsallık kuramı olarak sıralanabilir (Memişoğlu ve Yılmaz, 2019). Bununla birlikte, hangi kuram açısından ele alınırsa alınsın herhangi bir topluma önderlik eden bir liderin, siyasi manada, gücü elinde tutuyor olması, siyasi iktidar kavramıyla karşılık bulmaktadır. Siyasi iktidarların yönetim anlayışı veya özellikleri bireylerin onu algılayış biçimini farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Bu çalışmada, öncelikle siyaset bilimi, iktidar, siyasi iktidar kavramları ve sosyal bilgiler dersi ile bunlar arasındaki ilişkiye yer verilmiş, daha sonra sosyal bilgiler öğretmen adaylarının “siyasi iktidar” kavramını algılayış biçimleri incelenmiştir. Böylece, “siyasi iktidar” kavramına bireyler tarafından yüklenen anlamların neler olduğuna dair çıkarımlarda bulunulmuştur.

“Siyasi iktidar” kavramına yönelik alan yazında pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan öne çıkanlardan bir kısmının doğrudan “siyasi iktidar” kavramına yönelik veya siyaset bilimi alanında olduğu (Parsons, 1963; Shirky, 2011; Poulantzas, 1968; Bendix, 1952; Smith, 1996; Tarhan, 2016) bir kısmının yönetici veya lider kavramlarına yönelik olduğu (Nissim, 2020; Önder ve Tolunay Ateş, 2018; Memişoğlu ve Yılmaz, 2019; Yıldız ve Ertürk, 2019), bir kısmının da siyaset ve eğitim ilişkisi üzerine olduğu (Torres, 1983; Apple, 2012; Coleman, 2015; Akın ve Arslan, 2014; Şahin, 2012; Trilokekar, El Masri ve El Masry, 2020) görülmektedir. Bununla birlikte bazı çalışmalar, eğitimde ve sosyal bilgilerde politik okuryazarlık konusunu (Dudley ve Gitelson, 2002; Fyfe, 2007; Lockyer, 2008; Kara ve Tangülü, 2017; Tarhan, 2015) ve sosyal bilgilerin siyasi temellerini, onun siyaset bilimiyle olan ilişkisini ele alan çalışmalardır (Lybarger, 1983; Prickett, 2001). Her ne kadar alan yazında farklı çalışmalar yapılmış olsa da “siyasi iktidar” kavramına yüklenen anlamın ne olduğu konusunda herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Demokratik yönetimlerde siyasi

İktidara atfedilen tüm özellikler, o yönetimde yaşayan bireylerin beklentileri ve demokrasi gelenekleri ile karşılık bulmaktadır. Bu nedenle bireylerin “siyasi iktidar” kavramına yüklediği anlamlar bizlere sadece siyasi iktidarın zihinlerdeki yeri hakkında bilgi vermez aynı zamanda bireylerin demokrasiyi algılayış biçimleri hakkında da fikir verir. Yapılan bu çalışma, sonuçları itibarıyla, geleceğin demokratik yurttaşlarını yetiştirecek olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının “siyasi iktidar” kavramına yükledikleri anlamların neler olduğunun belirlenmesi adına önemli görülmektedir. Ayrıca, daha önce “siyasi iktidar” kavramına yönelik herhangi bir metafor çalışmasının yapılamamış olması nedeniyle bu çalışmanın alan yazında bir boşluğu doldurarak alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Siyaset, İktidar ve Siyasi İktidar Kavramları

Siyaset, birey ve toplum hayatının hemen her alanını etkileyen bir kavramdır. Politika kavramının karşılığı olarak siyasetin ne olduğuna ilişkin alan yazında pek çok tanım mevcuttur. Siyaset, iktidarın kullanılması, yönetme sanatı, kolektif kararlar alınması, kıt kaynakların dağıtımı gibi pek çok tanıma sahiptir (Heywood, 2017, s.26). Bir tanıma göre siyaset, üretim dışında kalan, ancak üretimin sürdürülebilmesi ve geliştirilebilmesi için toplumsal çapta yürütülmesi zorunlu olan işlerin toplamıdır (Eroğul, 2015). Bir başka tanıma göre ise siyaset, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış (TDK, 2021). Her ne kadar siyaset kavramı ile ilgili çok sayıda tanım yapılmış olsa da siyaset, herkesin yararına olan bir toplum düzeni kurma çabasından başka bir şey değildir (Kapani, 2019, s.25). İktidarı elinde bulunduranların, diğer bir ifadeyle yönetenlerin, toplumsal düzeni sağlamak için, yönetilenleri idare etme adına ortaya koydukları faaliyetlerin tümü siyaset kavramı içerisinde ifade edilebilir. Tüm bu faaliyetlerin bilimsel olarak ele alınıp incelenmesi ise siyaset biliminin konusudur.

Siyaset bilimi en kısa tanımıyla devletlerin yönetimi bilimidir (Duverger, 2007, s.19). Siyaset bilimi siyasal iktidarın oluşumunu, nasıl biçimlendirildiğini ve bu iktidarın nasıl bölüştüğünü inceler (Fedayi, 2018, s. 5). Daha detaylı olarak ifade etmek gerekirse siyasal iktidarın kaynağı, ele geçirilmesi, sınırlandırılması, devredilmesi, kullanılması, siyasi iktidarı etkileyen faktörler, siyasi partiler, egemenlik kavramı, siyasal sistemler siyaset biliminin kapsamına girmektedir (Daver, 1972). Tüm bu verilenlerden hareketle siyaset biliminin esas konusunun siyasal iktidar kavramıyla ilgili olduğu söylenebilir (Öztekin, 2016, s. 25; Çağla, 2015, 38; Yücekök, 1987, s. 3). Nitekim, Kapani (2019, s.25) siyasetin temel amacının toplumdaki çeşitli gruplar siyasal iktidarı elde etmek ve onu kullanmak suretiyle kendi görüşlerini ve çıkarlarını gerçekleştirmek amacını güttüğünü, böylece siyasetin hedefinin, iktidarın ele geçirilmesi ve onun sağladığı yararların (nimetlerin) paylaşılması olduğunu ifade eder.

İktidar, başkalarının davranışlarını etkileyebilme, kontrol edebilme ve kendi istek ve arzularına göre yönlendirebilme gücüdür. Siyasal iktidar ise bir ülkenin ve toplumun bütünü üzerinde geçerli olan iktidardır (Dursun, 2008, s. 95-106). Siyasi iktidar, topluluğun tümünü koruma, örgütlenme, geliştirme ve başkalarına karşı müdafaa etme fonksiyonlarına sahiptir (Taşdelen, 2011, s. 28). Buradan hareketle siyasi iktidarın kuşatıcı bir gücü ifade eden kavram olduğu ifade edilebilir. Fakat, siyasi bir iktidar meşruluğu ile var olur. Meşru olmayan veya meşruiyetini kaybeden bir iktidar, iktidar olmaktan çıkmıştır ve o artık güçten başka bir şey değildir. Çünkü o, kendisine boyun eğildiği sürece varlığını sürdürebilecektir (Duverger, 2007, s. 132). Yönetilenler açısından bakıldığında ise onlar, iktidara rıza gösterir ve itaat ederler. Gelenek-görenek, maddi çıkar, duygusal saikler, cezalandırma korkusu, şartlandırmalar, çevresel etkiler, eğitim, tatmin duygusu, çaresizlik gibi faktörler, iktidara itaat üzerinde etkili faktörlerdendir (Dursun, 2008, s. 106). Tüm bu faktörler, bireylerin siyasi iktidar kavramına yükledikleri anlam üzerinde de etkili olan faktörlerdir. Bununla birlikte özgürlük, eşitlik, adalet gibi değerlerin yüceltiği demokrasilerde bireylerin siyasi iktidara daha farklı anlamlar yüklemeleri mümkündür.

Siyaset Bilimi ve Sosyal Bilgiler Eğitimi

Siyaset bilimi, en geniş anlamda, insanların, altında yaşamlarını sürdürdükleri genel kuralları yapmaya, korumaya veya değiştirmeye yarayan etkinliklerdir (Heywood, 2018, s. 25). Siyasi iktidar ise istenen sonuca ulaşabilme yeteneğini, bir şeyleri yapabilmeye ilişkin gücü, başkalarının davranışını kendi seçimleri olmayacak şekilde etkileme ve cezalandırma ya da ödüllendirme yeteneğini bir arada ifade eden bir kavramdır (Heywood, 2017, s. 30). Demokrasi, kamusal görevleri halkın oyu için yapılan rekabetçi bir mücadeleyle doldurmanın aracı olarak görülmektedir (Heywood, 2017, s.147). Demokrasi, yurttaşların hukuken ve siyaseten eşitliğini öngören bir yönetim anlayıştır. Bir başka deyişle demokrasilerde yurttaşlar yönetime eşit olarak katılırlar ve iktidar onlara eşit davranır, yurttaşlar arasında bir ayrım gözetmez (Çağla, 2015, s. 195). Bununla birlikte, demokratik yurttaşlar sürekli olarak siyasi iktidarın izlediği politikaları takip eder, bunları eleştirel düşünce süzgecinden geçirerek pozisyon alır. Fakat, iktidarın karar alma, gündem belirleme ve düşünce kontrolü olmak üzere üç farklı yüzü bulunduğundan (Heywood, 2017, s. 35) bazen yurttaşlar farkında olmadan düşünme, hissetme ve eylem yapabilme yetilerini kaybedebilmektedir ve sadece oy kullanarak görevini yapmaktadır (Çağla, 2015, s. 205). Demokratik yurttaşlar yetiştirme amacını benimsemiş sosyal bilgiler eğitimi, bu bağlamda, demokratik vatandaşlığı teşvik ederken eleştirel düşünme becerisini kazandırarak bunu siyaset bilim alanında da etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamalıdır. Böylece sosyal bilgiler dersi, vatandaşların kamu yararı için mantıklı ve bilgili kararlar alabilme yeteneklerini geliştirmelerine de yardımcı olacaktır (National Council for the Social Studies [NCSS], 2010).

Sosyal bilgiler dersi doğası gereği farklı sosyal bilim alanlarından elde edilen bilgilerle oluşturulmuş bir derstir. Bu sosyal bilim alanlarından biri de siyaset bilimidir. Bu nedenle siyaset bilimi ile sosyal bilgiler eğitimi arasında doğrudan bir ilişki olduğu söylenebilir. NCSS'nin sosyal bilgilere yönelik yapmış olduğu tanımda tarih, coğrafya, antropoloji gibi bilimlerle birlikte siyaset biliminin de sosyal bilgiler dersini oluşturan alanlardan biri olduğunu açıkça ifade etmektedir (NCSS, 1994, s.3). Bununla birlikte sosyal bilgiler dersinin on farklı temadan oluştuğunu ve bu temalardan birinin doğrudan siyaset bilimi konu alanına giren “Güç, Otorite ve Yönetim” teması olduğu görülmektedir. Bu temada sosyal bilgiler dersi aracılığıyla öğrencilerin güç, otorite ve yönetim yapılarının insanlar tarafından nasıl oluşturulduğunun ve değiştirildiğinin öğrenilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır (NCSS, 1994, s.26). Sosyal bilgiler eğitiminin temel amacının etkili ve demokratik yurttaşlar yetiştirmek olduğu düşünüldüğünde geleceğin aktif yurttaşlarını yetiştirecek olan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yukarıda da bahsedildiği üzere siyaset biliminin en önemli kavramlarından biri olan “siyasi iktidar” kavramına yükledikleri anlama ilişkin fikir sahibi olunması önemli görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmen adaylarının “siyasi iktidar” kavramına yönelik algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla da şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının “siyasi iktidar” kavramına yönelik sahip oldukları metaforlar nelerdir?
- Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının “siyasi iktidar” kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar hangi kategoriler altında toplanarak yorumlanabilir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yönteminin göre tasarlanan olgubilim deseninde yürütülmüştür. Bu desen, bildiğimiz fakat tam olarak kavrayamadığımız olguların araştırılması için kullanılır. Olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar, durumlar bu desen kullanılarak araştırılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 72). Bu araştırma da sosyal bilgiler lisans programında öğrenim gören öğrencilerin “siyasi iktidar” kavramına yüklediği anlamların neler olduğunu metaforlar yoluyla anlamayı amaçlamaktadır. Araştırmanın yürütülebilmesi için gerekli etik kurul izni alınmıştır.

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2020-21 eğitim-öğretim yılında bir devlet üniversitesi eğitim fakültesi sosyal bilgiler öğretmenliği programına kayıtlı toplam 244 öğrenci arasından rastgele örnekleme yöntemine göre seçilmiş

139 (Kadın: 97-Erkek: 42) öğretmen adayı oluşturmuştur. Katılımcıların 41'i (%29) birinci sınıf, 37'si (%27) ikinci sınıf, 44'ü (%32) üçüncü sınıf ve 17'si (%12) dördüncü sınıfta öğrenim görmektedir. Nitel yöntemle dayalı çalışmalarda çalışma grubunun büyüklüğüne ilişkin kesin bir bilgi olmasa da (Patton, 2014, s. 244) bu araştırmanın çalışma gurubunu oluşturan katılımcı sayısının bu çalışma için yeterli olduğu söylenebilir. Bu kaniya varılmasında elde edilen verilerin yeterli doygunluğa ulaştığı düşüncesi etkili olmuştur (Creswell, 2013, s. 189). Çalışma grubunun seçiminde, amaçlı örneklem yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi kullanılmıştır. Özellikle, nitel çalışmalarda maliyet ve ulaşılabilirlik örneklem seçiminde etkili olan hususlardandır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 113). Bu çalışmada da bu durum etkili olmuştur.

Veri toplama Aracı

Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış sorunun kullanıldığı metafor formu ve kişisel bilgi formu ile toplanmıştır. Metafor formları eğitim-öğretim alanında farklı amaçlarla sıklıkla kullanılan formlardır (Vadeboncoeur ve Torres, 2003). Metafor formu, metaforun kaynağı ve konusunu belirtmek üzere "Siyasi iktidar gibidir/benzer, çünkü" kalıbı kullanılarak oluşturulmuştur. Böylelikle katılımcıların *siyasi iktidar* kavramına yönelik oluştukları metaforlara yükledikleri anlamların daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Çalışmada kullanılan kişisel bilgi formu ise katılımcıların cinsiyetine ve sınıf düzeylerine ilişkin bilgilerin alınması amacıyla iki sorunun yer aldığı formdur. Her iki formunda hazırlanmasında formun daha geçerli ve güvenilir olması için alandan iki uzmana danışılarak onların da görüşleri alınmıştır.

Verilerin Toplama Süreci ve Analizi

Veri toplanması aşamasında araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu ve metafor formu Microsoft Forms sistemine aktarılmıştır. Microsoft Forms'un veri toplama sürecinde kullanılmasının nedenleri olarak araştırmanın yapıldığı zaman diliminde 2019'un sonuna doğru ortaya çıkan Covid-19 salgının devam ediyor olması, okullarda yüz yüze eğitime ara verilmesi nedeniyle öğretmen adaylarına doğrudan ulaşılabilmesi ve virüse yakalanma ihtimali sayılabilir. Ayrıca, yüz yüze mülakatlarda kişinin cinsiyeti, yaşı, mülakatçının adaylara yönelik tutumu, mülakatın yapıldığı ortam vb. nedenler veriler üzerinde yanlılığa neden olabilmektedir (Balcı, 2005, 164-165). Verilerin toplanmasında Microsoft Forms'un kullanılmasının bu durumu ortadan kaldırarak verilerin daha hızlı ve nesnel toplanmasına katkı sağladığı söylenebilir. Nitel çalışmalarda katılımcılarla yapılacak olan görüşme öncesinde süreci yönlendirmeye yardımcı olacak bir formun kullanılması önemli görülmektedir (Lichtman, 2013). Bu nedenle, Microsoft Forms üzerinde, yapılan çalışmaya ve metafor formuna yönelik bilgilendirici açıklamalara da yer verilmiştir. Bu amaçla katılımcılara, çalışmanın ne

amaçla yapıldığı, katılımın gönüllük esasına dayalı olduğu ve istenildiğinde çalışmadan ayrılacakları belirtilmiştir.

Çalışmada elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Bu analizde önce elde edilen veriler kavramsallaştırılır daha sonra bu verileri açıklayacak temalar saptılır ve olgular okuyucu için daha anlaşılır hale getirilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 227). Bu çalışmada metafor formu ile toplanan veriler önce düzenlenmiş daha sonra her metafor kaynağı dikkate alınarak ulaşılan temalar altında verilmiştir. Verilerin analizi sırasında Saban (2009) tarafından ifade edilen aşamalar dikkate alınmıştır. Bu aşamalardan ilki olan kodlama ve ayıklama aşamasında, katılımcılar tarafından açıklamasına yer verilmeyen veya anlaşılmaz ifadelerin kullanıldığı metaforların yer aldığı formlar elenmiştir. Böylece incelenecek olan form sayısı 139’dan 133’e inmiştir. Daha sonra üretilen metaforlardan benzer olanlar aralarında ilişki kurularak derlenmiştir. Derlenen bu metaforlardan ise uygun kategoriler oluşturulmuştur. Son olarak bilgisayar ortamında kategoriler ve metaforlara ilişkin frekans ve yüzde hesaplamaları yapılarak katılımcılardan doğrudan alıntılarla ulaşılan bulgular raporlanmıştır. Katılımcılardan yapılan alıntılar katılımcıların sınıf düzeyini cinsiyetini ve sıra numarasını gösterecek şekilde kodlanarak verilmiştir. Örneğin, 1. sınıfta okuyan cinsiyeti kadın ve sıra numarası 8 olan bir öğrenci 1K8, 4.sınıfta okuyan cinsiyeti erkek, sıra numarası 84 olan bir öğrenci 4E84 şeklinde kodlanmıştır.

Ulaşılan bulguların güvenilirliği için katılımcılardan doğrudan alıntılarının yanı sıra bir dış denetçiden yardım alınmıştır. Bir dış denetçi oluşturulan kategoriler ile metaforlar arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Bu işlemin sonunda %90 oranında görüş birliğine varılmıştır. Bu oranın, çalışmanın güvenilirliği için yeterli bir oran olduğu söylenebilir (Miles ve Huberman, 1994, s.64). Ayrıca, üzerinde fikir birliğine varılamayan kodlar, dış denetçi ile ortak bir kod belirlenerek ifade edilmiştir.

Bulgu ve Yorumlar

Bu başlık altında çalışmada elde edilen verilerden hareketle ulaşılan bulgulara ve buna yönelik yorumlara yer verilmiştir.

Birinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Bu başlık altında öğretmen adayları tarafından kendilerine yöneltilen “Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının “siyasi iktidar” kavramına yönelik sahip oldukları metaforlar nelerdir?” sorusuna verilen yanıtlara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının “siyasi iktidar” kavramına yönelik metaforları

Sıra No	Metafor	f	Sıra No	Metafor	f
1	Baba	7	39	Yaralı ceylan	1
2	Öğretmen	6	40	Avukat	1
3	Aslan	5	41	Fitneci insan	1

4	Çoban	5	42	Banka	1
5	Aile	5	43	Sağlık çalışanı	1
6	Doktor	4	44	Kalkan	1
7	Beyin	4	45	Buz dağı	1
8	Su	3	46	Pusula	1
9	Gemi kaptanı	3	47	Uçurum	1
10	Güneş	3	48	Kitap	1
11	Bukalemun	3	49	Ulu çınar	1
12	Teknik direktör	3	50	İkiyüzlü arkadaş	1
13	Çoban köpeği	3	51	Sağlık	1
14	Bal kavanozu	3	52	Rüzgâr gülü	1
15	Karınca	2	53	Uzun bir yol	1
16	Güç	2	54	Hukuk kuralı	1
17	Meyve	2	55	Ayna	1
18	Terazi	2	56	Heykel	1
19	Çatı	2	57	Merdiven	1
20	Kılavuz	2	58	Kut sahibi	1
21	Yalan makinesi	2	59	Zengin bir yönetici	1
22	Ağaç	2	60	Eşek	1
23	Kabuk	2	61	Hoparlör	1
24	Nehir	2	62	Sandal	1
25	Yere düşmüş bir şeker	2	63	Karikatür	1
26	Psikiyatr	2	64	Taksici	1
27	Kraliçe Arı	2	65	Vahşi bir hayvan	1
28	Anne	2	66	Balık	1
29	Market sahibi	1	67	Işık	1
30	Kabile Reisi	1	68	Yemek	1
31	Entrikalarla dolu dizi	1	69	Buzdolabı	1
32	Okul müdürü	1	70	Gemi	1
33	Panoptikon	1	71	Çöplük	1
34	Zaman	1	72	Pilot	1
35	Satranç tahtası	1	73	Uçurtma	1
36	Çemberdeki merkez noktası	1	74	İp	1
37	Elektrik	1	75	Mont	1
38	Yabani kedi	1	76	Karadul örümceği	1
				Toplam Metafor	133

Tablo 1’de sosyal bilgiler öğretmen adayları tarafından oluşturulan toplam 76 farklı metafor yer almaktadır. Frekanslarına göre sıralanan 76 metaforun toplam frekans sayısı ise 133’tür. Öğretmen adayları tarafından en fazla vurgulanan metaforların *baba, öğretmen, aslan, çoban, aile, doktor, beyin* metaforları olduğu görülmektedir. Frekanslarına göre değerlendirildiğinde toplam 28 metaforun frekans aralığı 7 ile 2 arasındadır, 105 metafor ise 1 frekansa sahiptir. Tabloda yer alan yüksek frekanslı metaforlardan hareketle öğretmen adaylarının siyasi iktidar kavramını hakimiyet kurma, güce sahip olma, koruma, kontrol altında tutma, eşitlikçi ve adil tutuma sahip olma anlamlarına gelecek metaforlarla ifade etmeye çalıştıkları söylenebilir. Tabloda yer alan tüm metaforlar dikkate alındığında oluşturulan metaforların başta nesne, bitki, hayvan, organ, meslek, statü olmak üzere

Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarına Göre “Siyasi İktidar”: Bir Metafor Çalışması

pek çok türde oluşturulduğu söylenebilir. Bununla birlikte 76 metaforun 44’ünün bitki veya nesnelere, diğer bir ifadeyle cansız nitelikte özelliklerden, hareketle oluşturulduğu, 32’sinin ise insan veya hayvan gibi canlı niteliğe sahip özelliklerden hareketle oluşturulmuştur.

İkinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Bu başlık altında öğretmen adayları tarafından kendilerine yöneltilen “siyasi iktidar” kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar hangi kategoriler altında toplanarak yorumlanabilir?” sorusuna verilen yanıtlara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2.

Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının “siyasi iktidar” kavramına yönelik metaforlarının kategorik dağılımı

Kategori	Metaforlar	Metafor çeşidi (f)	%
Koruyup kollayıcıdır.	Baba, Çoban, Çatı, Kabuk, Aile, Aslan, Kalkan, Çoban köpeği, Buzdolabı, Anne, Mont, Beyin	12	16
Herkes eşit mesafededir/adil yaklaşır.	Öğretmen, Ulu çınar, Doktor, Güneş, Sağlık çalışanı, Terazi, Avukat, Psikiyatr, Market sahibi, Çemberdeki merkez noktası, Hukuk kuralı, Taksici	12	16
Bilinmezliklerle doludur.	Buzdağı, Uçurum, Kitap, Entrikalarla dolu dizi, Sandal, Balık, Gemi, Hoparlör, Yabani kedi, Uzun bir yol	10	13
Varlığı gücüne bağlıdır.	Kabile reisi, Güç, Merdiven, Kut sahibi, Zengin bir yönetici, Vahşi bir hayvan, Karınca, Okul müdürü, Yaralı ceylan	9	12
Tüm hayatı çevreler.	Satranç tahtası, Elektrik, Sağlık, Yemek, Panoptikon, İp	6	8
Halkın rehberidir.	Teknik direktör, Gemi kaptanı, Kılavuz, Pusula, Işık, Pilot	6	8
Sürekli değişir.	Su, Bukalemun, Nehir, Kraliçe arı, Zaman	5	7
Fayda gözetenleri cezbeder.	Bal kavanozu, Yere düşmüş bir şeker, Meyve, Ağaç, Banka	5	7
Çıkarlarının peşinden gider.	Rüzgâr gülü, Uçurtma, Eşek, Karadul örümceği, Karikatür	5	7
Güven vermez.	Fitneci insan, İki yüzlü arkadaş, Çöplük, Yalan makinesi	4	5
Halkını yansıtır.	Ayna, Heykel	2	3
Toplam		76	100

Tablo 2’de sosyal bilgiler öğretmen adaylarının metaforlarının kategorilere dağılımı verilmiştir. Koruyup kollayıcıdır. Bu kategoriler, *herkes eşit mesafededir/adil yaklaşır, bilinmezliklerle doludur, varlığı gücüne bağlıdır, tüm hayatı çevreler, halkın rehberidir, sürekli değişir, fayda gözetenleri cezbeder,*

çıkarlarının peşinden gider, güven vermez ve halkını yansıtır olmak üzere 11 kategoriden oluşmaktadır. Bu kategorilerden en fazla metafor çeşitliliğine sahip kategoriler toplam 12 çeşit (%16) metaforla *koruyup kollayıcıdır* ve *herkese eşit/adil yaklaşır* kategorileridir. Bu kategorilerde yer alan birkaç metafora ilişkin katılımcılardan doğru alıntılar aşağıda verilmiştir:

Koruyup Kollayıcıdır

“Siyasi iktidar baba gibidir. Çünkü bir baba o evdeki mutlak otoriteye ve güce sahiptir. Genellikle pek çok şeyde söz sahibidir. Ailesinin iyiliği ve mutlu bir yaşam sürmesi için çabalar aynı zamanda ailesine gelecek olan kötülükleri de engellemeye çalışır. Siyasi iktidar da ülkenin refah seviyesini yükseltmek ve toplumun her türlü ihtiyacını karşılamak ve toplumun mutluluğunu sağlamak için vardır. Gerekli olan güce sahip olduğu için toplumdaki eşitsizlikleri, sorunları çözebilir.” (1K4)

“Siyasi iktidar çoban gibidir. Sürüsünü dış etmenlerden korur ve bir arada tutmaya çalışır.” (3K79)

Siyasi iktidar çatı gibidir. Çünkü bir çatı ya bizi yağmurdan korur ya da yağmurdan eriyip gitmemize sebep olur.” (3E121)

Herkese Eşit Mesafededir/Adil Yaklaşır

“Siyasi iktidar öğretmen gibidir. Nasıl ki bir öğretmen tüm öğrencilerini sevgiyle kucaklayabiliyorsa iktidar da tüm halkını kucaklayabilmelidir.” (2K48)

“Siyasi iktidar ulu çınar gibidir. Çünkü, siyasi iktidar var olduğu topraklar üzerinde her vatandaşını ayırım yapmaksızın kanatları altına alır. Her çeşitten vatandaşını sınıf, cins, cinsiyet, etnik köken ayırımı yapmaksızın koruma altına alır. Burada benzettiğim çınar ağacı da herhangi bir yargıda bulunmadan her türden bireyi kanatları altına alır. (Ne yazık ki ülkemizden bağımsız olarak.)” (2E64)

“Siyasi iktidar güneş gibidir. Çünkü güneş her gün yeniden yeryüzündeki tüm canlılar için doğar, bu kimileri için faydalıdır kimileri için ölümcül ama kime ne yaptığını düşünmeden her sabah tekrardan biz istesek de istemesek de orda olacaktır. İktidarda öyle biz istesek de istemesek de hep var olacak, kimilerini ezip geçerken kimilerini arşa çıkaracaktır.” (1E13)

Bilinmezliklerle Doludur

“Siyasi iktidar buz dağına benzer. Çünkü buzdağının görünen kısmında her şey mükemmelişmiş gibi gösterilir. Oysaki görünmeyen kısmı da vardır ve o kısmı sadece siyasi iktidar görür ve bilir.” (2K52)

“Siyasi iktidar sandal gibidir. Bazen istediğin bir yere götürür, bazen de belirsiz bir yerlere gidebilir.” (3K81)

“Siyasi iktidar kitap gibidir. Çoğu zaman kapağına aldanırız, fakat içindekiler genellikle beklentilerimizi karşılamaz.” [2K42]

Varlığı Gücüne Bağlıdır

“Siyasi iktidar kabile reisi gibidir. Siyasi iktidarlar, kabile reisleri gibi yönetme gücünü ellerinde bulundururlar. Bu gücü kaybetmemek için güç gösterisi yani

devletin diğer organlarını kullanarak hukuki ve hukuksuz eylemler de bulunabilirler. Kabile Reisinin de mutlak bir gücü vardır, varlığı buna bağlıdır." (1E26)

"Siyasi iktidar yaralı ceylan gibidir. Çünkü, yaralı ceylan yaralanmadan önce zıp zıp zıplar ve her şeyi vaat eder. Siyasi iktidar işi bittikten sonra yaralanır ve soyutlanır halktan." (2K46)

"Siyasi iktidar merdiven gibidir. Çıkan kişiler yorulur ama çıktıkça insanlara yüksekte bakmak muktedir kişilerin hoşuna gider." (3E117)

Tüm Hayatı Çevreler

"Siyasi iktidar satranç tahtasına benzer. Çünkü; satranç tahtasının üstünde piyondan, şah, kaleden ata birbirinde farklı statü ve yeteneği, özelliği olan taşlar vardır. Siyasi iktidar bu taşların sınırlarını çizer ancak taşların hepsi tahtanın üstünde durur." (1E19)

"Siyasi iktidar elektrik gibidir. O olmadan hiçbir eşya çalışmaz (belli bir siyasi iktidar olmazsa devletin hiçbir organı doğru çalışmaz)" (1K21)

"Siyasi iktidar ipe benzer. Çünkü bir ip gibi ülkedeki herkesi bağlar, yani bağlayıcı bir özelliğe sahiptir." (4K124)

Halkın Rehberidir

"Siyasi iktidar teknik direktöre benzer. Çünkü, mağlubiyetler olsa da pes etmeden takımını şampiyon yapmaya çalışır." (2E71)

"Siyasi iktidar ışık gibidir. Çünkü bir ışık gibi bize yol gösterir ve göremediğimiz olayları görmemizi sağlar. Tabi, soyut anlamda bazı olayları görmemizi sağlar." (3K86)

"Siyasi iktidar pusulaya benzer. Çünkü, seçeceği birçok yön vardır. Ülkesi ve halkı için bulması gereken doğru yolu arar durur." (2K74)

Sürekli Değişir

"Siyasi iktidar bukalemun gibidir. Çünkü bir bukalemun gibi gerektiğinde renk değiştirmeyi çok iyi bilir." (2K55)

"Siyasi iktidar nehir gibidir. Çünkü, nehir başka kollarla birleşip yoluna devam etmektedir. İktidar da halkın desteğini alarak ileriye doğru sürekli değişerek ve gelişerek devam etmektedir." (2K69)

"Siyasi iktidar zaman gibidir. Çünkü zaman asla bitip tükenmeyen bir şeydir, sürekli devam eder. Siyasi iktidarda öyledir, hep devam eder ama değişir" (3K90)

Fayda Gözetenleri Cezbeder

"Siyasi iktidar bal kavanozuna benzer. Ne kadar arı veya sinek varsa etrafında tavaf eder, arındırıcı olmadığı için bu sistemin temiz kalma imkânı da yoktur." (3E121)

"Siyasi iktidar yere düşmüş bir şeker gibidir. Tüm böcekler çevresine toplanır." (3K94)

“Siyasi iktidar bankaya benzer. Paranı yatırırsan değer kazandırır ya da kaybettirir, yatırmazsan olduğun yerde sayarsın.” (2K77)

Çıkarlarının Peşinden Gider

“Siyasi iktidar rüzgâr gülü gibidir. Ne taraf güçlüyse ve oy potansiyeli yüksekse o tarafa döner” (1K1)

“Siyasi iktidar uçurtmaya benzer. Çünkü kimlerin nereden onu uçurduğuna bakmaz, o an ki rüzgâr nasılsa ona göre hareket eder.” (4K131)

“Siyasi iktidar karadul örümceği gibidir. Çünkü, karadul örümceği erkek örümcekle çiftleştikten sonra onu öldürür. Siyasi iktidarlar da buna benzer. İşine yaradığı kadar oyunu aldıktan sonra halkıyla işi biter.” (4E134)

Güven Vermez

“Siyasi iktidar fitneci insana benzer. Çünkü siyasi iktidar herkesi birbirine düşürmeye çalışır.” (2K58)

“Siyasi iktidar çöplüğe benzer. Bir çöplük gibi bütün pisliği bir arada tutar.” (4E126)

Halkını Yansıtır

“Siyasi iktidar ayna gibidir. Çünkü halkın seçtiği bir iktidardır. Halkın kendisini yansıtır. Halk için vardır. Halk da onun yansımasıdır.” (2K61)

“Siyasi iktidar heykele benzer. Çünkü, genelde heykeller şehri veya ülkeleri temsil eder ve orda yaşayanlar adına simgesel bir şeydir. İnsanlar saygı duyar.” (3K112)

Resim 1. Öğretmen adaylarının “siyasi iktidar” kavramına yönelik metaforlarına ilişkin kelime bulutu

Sonuç ve Öneriler

Yapılan bu çalışmada öğretmen adaylarının “siyasi iktidar” kavramını çok geniş bir yelpazede oluşturulan metaforlar aracılığıyla algıladıkları ortaya konulmuştur. Her ne kadar belirli metaforların öne çıktığı görülse de katılımcı sayısının yaklaşık yarısı kadar metaforun oluşturulması, hemen herkesin “siyasi iktidar” kavramına yönelik farklı bir algılayış içinde olduğu

hakkında bizlere fikir vermektedir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre “baba” metaforunun en fazla tekrar edilen metafor olduğu görülmektedir. Bu kavram siyasette oldukça önemli bir yeri olan kavramdır. Platon’un patriarşi yönetimle ilişkilendirdiği bu kavram aynı zamanda karizmatik liderlerin özellikleriyle de ilişkili görülmektedir. Bu yönetim anlayışında yönetenler otorite kurmak için özel bir çaba göstermezler, itaat bu sürecin doğal bir parçası olarak görülür (Fedayi, 2018, s. 25). Aile ortamında da babaya itaatin doğal bir durum olduğu söylenebilir. İbn-i Haldun da mukaddemesinde, bedevi toplumların iktidarı “baba” olarak gördüklerini ifade etmektedir (İbn-i Haldun, 1982). Benzer şekilde çalışmada en çok tekrarlanan “çoban” metaforu da Mısır, Asur gibi antik doğu toplumlarında tanrı ile ilişkilendirilmek üzere yönetenlerle özdeşleştirilmiş bir kavramdır (Erdoğan, 2006). Bu metaforların en fazla tekrar eden metaforlar olması pek çok uygarlığa ev sahipliği yapan bu coğrafyada yaşıyor olmamızın, bozkır kültürünün, kut anlayışının ve daha sonraki süreçte sultanlık ve halifelik kurumunun kolektif şuuruımıza bir etkisi olarak yorumlanabilir. Ulaşılan bu metaforların lider veya yönetici kavramlarına yönelik daha önce yapılan çalışmalarda da sıklıkla başvurulan metaforlar olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Yıldız ve Ertürk (2019), Memişoğlu ve Yılmaz (2019) ve Önder ve Tolunay Işık (2019) tarafından daha önce yapılan çalışmalarda çoban, baba, beyin, ışık, pusula, çınar, ayna, güneş gibi metaforlara ulaşılmıştır. Bu durumdan hareketle lider veya yönetici kavramlarının “siyasi iktidar” kavramıyla yakından ilişkili olarak algılanan kavramlar olduğu çıkarımında bulunulabilir. Ayrıca, oluşturulan metaforlar arasında önemli bir frekansa sahip olan “öğretmen” metaforunun “öğretmen” kavramına ilişkin daha önce yapılmış olan pek çok çalışmada anne, aile, ışık, rehber, baba, kitap, doktor, pusula kavramları ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Çelikten, 2006; Ocak ve Gürbüz, 2006; Cerit, 2008; Yılmaz, Göçen ve Yılmaz, 2013). Siyasi iktidarların öğretmene benzetilmesi ve öğretmeni anlatmak için kullanılan kavramlardan bir kısmının siyasi iktidar kavramını ifade etmek için de kullanılmış olması, öğretmen adayları tarafından siyasi iktidarla eğitim arasındaki bağa vurgu yapıldığını düşündürebilir (Ersanlı, 2003; İnal, 2008; Gömleksiz, Kan ve Öner, 2012; Akın ve Arslan, 2014; Özek, 2019). Nitekim, Nietzsche’nin (1991, s. 89; Akt. Çetin, 2001) eğitim üzerine düşüncelerini ifade ederken “itaat” kavramını da kullandığı ve ikisi arasındaki ilişkiye dikkat çektiği de görülmektedir.

Kullanılan metaforlardan “aile” metaforunun siyasetçilerin iktidarlarının halkın zihninde daha anlamlı olması için kullandıkları metaforlar arasında olduğu da görülmektedir (How, 1988). Metaforlar karmaşık bilgiyi daha basit ve yalın halde ifade etmesi nedeniyle, siyasi iktidarların büyük kitlelere hitap etmesini sağlar. Böylece geniş kitleler, ilgili siyasi süreci daha fazla hisseder ve destek sağlama eğilimi gösterir (Mio, 1997). Bu durum, iktidarın halk nezdinde daha fazla kabul görmesini sağlamak amacıyla kullandığı metaforların, bireyler tarafından da kabul görmesi üzerinde etkisi olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Çalışmada elde edilen metaforların bir kısmının ve bunların yer aldığı kategorilerin öğretmen adaylarının “siyasi iktidar” kavramına olumsuz anlamlar yüklediklerini de göstermektedir. Konuyla ilgili kategorilerden olan “bilinmezliklerle doludur”, “varlığı gücüne bağlıdır”, “fayda gözetenleri cezbeder”, “çıkarlarının peşinden gider”, “güven vermez” kategorilerine giren metaforlar büyük oranda olumsuz anlamlar ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Örneğin, “rüzgâr gülü” gibi metaforlar siyasi iktidarın söylem ve eylemlerinde sürekliliği olmadığını; “yere düşmüş bir şeker” metaforu ile siyasi iktidarı, onun gücünden ve özelliklerinden faydalanmak isteyen kişileri etrafında toplayan bir araç olduğunu; “fitneci insan” metaforu ile insanlar arasında sorunlara neden olduğunu; “kitap” metaforu ile görüldüğü gibi olmadığı, sürprizlerle dolu olduğu ve her an her şey yapabileceği; “kabile reisi” metaforu ile sahip olduğu güç ile toplumda kabul gördüğü, gücünü yitirdikten sonra halkı tarafından aynı değerde itibar görmeyeceği ifade edilmiştir. Şüphesiz sosyal bilgiler öğretmen adaylarının siyasi iktidar imgelemleri üzerinde etkili olan pek çok neden bulunabilir. Bununla birlikte siyaset bireylere ayrıcalık tanımamalı, liyakatin esas olduğu bir toplumu hedeflemelidir. Öğretmen adaylarının “herkese eşit mesafededir/adil yaklaşır” kategorisinde olduğu gibi siyasi iktidar, demokratik siyasetin en önemli kavramlarından olan (Dahl, 1989, s. 1; Heyewood, 2017, s.147) eşitliğe gereken önemi vermelidir. Ulaşılan bu sonuç, başta siyaset kurumu, medya, toplum ve eğitim kurumları olarak “siyasi iktidar” kavramına yönelik olumlu algının oluşması için büyük bir çaba içinde olunması gerektiğini göstermektedir.

Yapılan çalışmalar siyasi iktidarla ilgili metaforların dönemin siyasi iktidarlarının izlemiş oldukları siyasetten bağımsız olmadıklarını da göstermektedir (Charteris-Black, 2011). Herhangi bir siyasi iktidar döneminde öne çıkan ekonomi veya sağlıkla ilgili sorunlar, endüstriyel ilişkiler veya savaş, baskı veya cezalandırma gibi olaylar o dönemi anlatmak için kullanılan metaforları etkileyebilmektedir. Özellikle, siyasi iktidarın elindeki yetkileri iyiye veya kötüye yönelik kullanabileceği (Bottomore, 2017, s. 7), bir bireyin veya toplumsal bir grubun, gerekirse diğer bireylerin ve grupların çıkarına, hatta muhalefetine karşı bir eylem sürecine girişebileceği (Duverger, 2007, s. 137), bu nedenle de bireylerin “siyasi iktidar” kavramını algılayışlarında olumsuz bir etkiye sahip olabileceği unutulmamalıdır.

Yapılan bu çalışmada elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, siyasi iktidarın hemen her yönünü karşılayan metaforlar geliştirildiği görülmektedir. Bu metaforlar arasında en fazla başvurulan metaforun “baba” metaforu olması siyasi iktidarın zihinlerde nasıl şekillendiğini göstermesi açısından önemlidir. Benzer şekilde “öğretmen”, “aslan”, “çoban” ve “aile” metaforlarının da “baba” metaforu gibi şefkatli, koruyan ve kollayan, fedakâr, hakimiyet ve güç sahibi sıfatlarını ifade eden metaforlar olduğu görülmektedir. Ayrıca, ilk olarak ailede anne-babanın, daha sonra okulda öğretmenin otoritesi ile karşılaşılmasının bu durumu pekiştirici bir rol oynadığı söylenebilir (Özek, 2019). Kültür, bir insan

topluluğundan beklenen davranışları tayin eden rolleri oluşturan, düzenlenmiş bir davranışlar, düşünceler ve duyular bütünü ifade etmektedir (Duvarger, 2007, s. 74). Metaforlar arasında da yer alan “kut sahibi” metaforunda olduğu gibi kut, hakimiyet, iktidar kurma anlamını ihtiva eder. Eski Türk topluluklarındaki “kut” kavramının da “siyasi iktidar” ile yakın anlama sahip olduğu söylenebilir (Taşdelen, 2011, s. 29). “Ulu çınar” ve “anne” metaforu da toplumsal ve kültürel değerlerle ilişkili olarak ele alınabilir. Burada ayrı ayrı yer verilmemesine rağmen öğretmen adayları tarafından ortaya konulan 76 metaforun tamamının siyasi iktidarın diğer iktidarlara göre üstünlüğü; sahip olduğu zor kullanma gücü; itibar, otorite, güç kullanmak gibi siyasi iktidarın elde edilmesine yönelik farklı yolların olması ve farklı zamanlarda bunlara başvurulması; iktidarın kaynağının halka veya tanrıya dayandırılmasına yönelik farklı görüşlerin olması gibi nedenler (Öztekin, 2016) araştırmaya katılan öğretmen adaylarının, siyasi iktidarı anlamlandırma biçimleri üzerinde etkili olabilir. Genel olarak elde edilen bulgulardan hareketle “siyasi iktidar” kavramına öğretmen adaylarınca yüklenen anlamların çok geniş bir yelpazede olduğu ve bu anlamlandırmaların toplumsal, kültürel özellikler ve bireysel deneyimlerden ayrı ele alınamayacağı sonucuna varılabilir. Yapılan bu çalışma kapsamında şu önerilerde bulunulabilir:

- İlköğretimde öğrencilere seçimle iş başına gelmiş en güçlü kişilerin veya atanmışların bile kurallara uyması gerektiği vurgulanmalıdır (Zarrillo, 2016). Özellikle eğitim öğretim ortamında öğretmenlerin bu konuda iyi rol model olmaları gerekmektedir. Böylece, siyasi iktidara yönelik algılarda ve siyasi iktidardan beklentilerde istendik yönde değişimler olması daha muhtemeldir.
- Bu çalışma 2000 yılı sonrasında doğmuş olan ve Z Kuşağı olarak adlandırılan grupta yer alan öğretmen adayları ile yapılmıştır. Geçmişe göre daha demokratik ve bilgiye erişimin daha kolay olduğu bir ortamda öğrencilerin “siyasi iktidar” kavramına yönelik algılarında olumsuz imgelemlerin yoğun olması düşündürücüdür. Benzer çalışmanın farklı yaş ve eğitim grupları üzerinde farklı yöntem ve tekniklerin de kullanılarak yapılması Türk toplumunda “siyasi iktidar” kavramına yüklenen anlamın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir.
- Başta Sosyal Bilgiler Ders kitapları ve İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi kitaplarında demokrasi, yönetim, iktidar, lider ve lider özellikleri gibi kavramlar daha fazla öne çıkarılmalı, bunların temsili daha somut ve demokratik olarak ele alınmalıdır.
- Medya siyasi olayları ele alırken bireylerin anlayabileceği sadelikle ele alınmalıdır. Medyanın karmaşık bir dil kullanması kavramlara yönelik şemalar oluşturulmasını engelleyebilmektedir (Mio, 1997). Bu nedenle daha sonraki çalışmalar, medya ile “siyasi iktidar” kavramına yüklenen anlam ilişkisi üzerine yapılabilir.

Kaynakça

- Akın, U., & Arslan, G. (2014). İdeoloji ve eğitim: Devlet-eğitim ilişkisine farklı bir bakış. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 81-90.
- Apple, M.W. (2012). *Education and power*. (2st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203143124>
- Aydın, G. (2018). Türkiye'de 2002-2017 yılları arasında öğretim liderliği üzerine yapılmış çalışmaların değerlendirilmesi [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Balcı, A. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler*. PegemA Yayıncılık.
- Bendix, R. (1952). Social stratification and political power. *American Political Science Review*, 46(2), 357-375.
- Bottomore, T. (2017). *Siyaset sosyolojisi*. E. Mutlu (Çev.), İletişim.
- Cerit, Y. (2008). Öğretmen kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 693-712.
- Charteris-Black, J. (2011). *Politicians and rhetoric: The persuasive power of metaphor*. Springer.
- Coleman, J. S. (2015). *Education and political development. (SPD-4), Volume 4 (Vol. 2271)*. Princeton University Press.
- Creswell, J.W. (2013). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (Çev. Ed. S.B. Demir), Eğiten Kitap.
- Çağla, C. (2015). *Yeni başlayanlar için siyaset bilimi*. Hiperlink.
- Çelikten, M. (2006). Kültür ve öğretmen metaforları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 1-7.
- Çetin, H. (2001). Devlet, ideoloji ve eğitim. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 201-211.
- Dahl, R. (1989). *Who governs? Democracy and power in an American city*. Yale University Press.
- Daver, B. (1972). *Siyaset bilimine giriş*. Doğan Yayınevi
- Dudley, R. L., & Gitelson, A. R. (2002). Political literacy, civic education, and civic engagement: A return to political socialization?. *Applied Developmental Science*, 6(4), 175-182.
- Dursun, D. (2008). *Siyaset bilimi*. Beta yayınları.
- Duverger, M. (2007). *Siyaset sosyolojisi*. Ş. Tekeli (Çev.), Varlık Yayınları.
- Erdoğan, E. (2006). XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde iktidar-itaat ilişkisine dair bir araştırma: Amasya örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(1), 217-226.

- Ergezer, B. (2003). *Liderlik ve özellikleri*. Ocak Yayınları.
- Eroğul, C. (2015). Siyaset. G. Atılğan ve E.A. Aytekin (Ed.), *Siyaset bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler içinde* (ss.17-28), Yordam Kitap.
- Ersanlı, B. (2003). *İktidar ve tarih: Türkiye'de "resmi tarih" tezinin oluşumu (1929-1937)*. İletişim yayınları.
- Fedayi, C. (2018). *Siyaset bilimi*. (8. Baskı). Kadim.
- Fyfe, I. (2007). Hidden in the curriculum: Political literacy and education for citizenship in Australia. *Melbourne Journal of Politics*, 32, 110-135.
- Gömlüksiz, M. N., Kan, A. Ü., & Öner, Ü. (2012). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bir değer olarak demokrasi kavramına ilişkin metaforik algıları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10(24), 79-100.
- Heywood, A. (2018). *Siyaset*. (19. Baskı.). F. Bakırcı (Çev), BB101 Yayınları.
- Howe, N. (1988). Metaphor in contemporary American political discourse. *Metaphor and Symbol*, 3(2), 87-104.
https://doi.org/10.1207/s15327868ms0302_2
- İbn Haldun. (1982). *Mukaddime*. (Haz. S. Uludağ). Cilt: I, II. Dergâh Yayınları.
- İnal, K. (2008). *Eğitim ve ideoloji*. Kalkedon Yayıncılık.
- Kapani, M. (2019). *Politika bilimine giriş*. (58. Baskı). Serbest Akademi.
- Kara, H. & Tangülü, Z. (2017). Sosyal bilgiler öğretim programında hukuk ve politik okuryazarlığı üzerine bir durum incelemesi. *Araştırma ve deneyim dergisi*, 2(1).
- Lichtman, M. (2013). *Qualitative research in education: A user's guide*. Sage.
- Lockyer, A. (2008). Education for citizenship: Children as citizens and political literacy. In A. Invernizzi & J. Williams (Eds.), *Children and citizenship* (pp. 20-31). SAGE Publications.
- Lybarger, M. (1983). Origins of the modern social studies: 1900–1916. *History of Education Quarterly*, 23(4), 455-468.
- Memişoğlu, S. P. & Yılmaz, Ö. (2019). Eğitim Fakültesi Öğretim Elemanlarının Lider ve Liderlik Kavramlarına İlişkin Metaforik Alguları. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, 75, 1-15.
<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS8022>
- Önder, E., & Tolunay Ateş, Ö. (2018). Eğitim fakültesi öğrencilerinin yönetici ve lidere ilişkin algılarının metaforlar yoluyla incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3), 498-518.
<https://doi.org/10.30798/makuiibf.408223>
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

- Mio, J. S. (1997). Metaphor and politics. *Metaphor and symbol*, 12(2), 113-133. https://doi.org/10.1207/s15327868ms1202_2
- NCSS (1994). *Expectations of Excellence: Curriculum Standards for Social Studies*. National Council for the Social Studies, Washington, D.C. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED378131.pdf>
- NCSS (2010). *National curriculum standards for social studies: A framework for teaching, learning, and assessment*. Silver Spring, Md: National Council for the Social Studies.
- Nissim, Y. (2020). Draw Me a Shepherd: Student-Teachers' Perceptions and Metaphors on the Image of the " Leader-Teacher". *Higher Education Studies*, 10(2), 24-37.
- Ocak, G. & Gündüz, M. (2006). Eğitim fakültesini yeni kazanan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine giriş dersini almadan önce ve aldıktan sonra öğretmenlik mesleği hakkındaki metaforlarının karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 293-310.
- Özek, B.Y. (2019). Eleştirel kuram (Frankfurt Okulu) bağlamında ideoloji ve eğitim ilişkisinin çözümlenmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(3), 1535-1557.
- Öztekin, A. (2016). *Siyaset bilimine giriş*. Siyasal.
- Parsons, T. (1963). On the concept of political power. *Proceedings of the American philosophical society*, 107(3), 232-262.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün ve S.B. Demir (Çev. Ed.), Pegem.
- Poulantzas, N. (2018). *Political power and social classes*. Verso Books.
- Prickette, K. R. (2001). Planning curriculum in social studies. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED464882.pdf>.
- Saban, A. (2009). Öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326.
- Shirky, C. (2011). The political power of social media: Technology, the public sphere, and political change. *Foreign affairs*, 28-41.
- Smith, B. C. (1996). Bureaucracy and political power. In *Understanding Third World Politics* (pp. 221-242). Palgrave, London.
- Şahin, M. C. (2012). Demokrat Parti dönemi Türkiye'sinde din, siyaset ve eğitim ilişkileri. (*Religion, Politics and Education Affairs in the Period of the Democratic Party*). *Toplum Bilimleri*, 6(12), 31-54.
- Tarhan, Ö. (2015). Sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının politik okuryazarlığa ilişkin görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS)*, 3(9), 649-669.

Tarhan, Ö. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının siyaset kavramına ilişkin algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 11(19), 873-890. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10034>

Taşdelen, M. (2011). *Siyaset sosyolojisi*. Kocav Yayınları.

TDK. (2021). "Siyaset". <http://www.tdk.gov.tr/>

Torres, C.A. (1983). *Political power and policy-making in education*. 24th Annual Convention of the International Studies Association, Mexico City, Mexico. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED233923.pdf>

Trilokekar, R., El Masri, A., & El Masry, H. (2020). Power, politics, and education: Canadian universities and international education in an era of new geopolitics. *Canadian Journal of Higher Education/Revue Canadienne d'enseignement supérieur*, 50(3), 79-95. <https://doi.org/10.47678/cjhe.vi0.188777>

Vadeboncoeur, J.A., & Torres M.N. (2003). Constructing and reconstructing teaching roles: A focus on generative metaphors and dichotomies. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 24(1), 87-103.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. Baskı). Seçkin yayıncılık.

Yıldız, K., & Ertürk, R. (2019). Yönetici ve lider kavramlarına ilişkin öğretmen görüşleri: Bir metafor çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(4), 1190-1216. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2019.19.47159-574232>

Yılmaz, F., Göçen, S., & Yılmaz, F. (2013). Öğretmen adaylarının öğretmen kavramına ilişkin algıları: Bir metaforik çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1).151-164.

Yücekök, A. N. (1987). *Siyaset'in toplumsal tabanı: Siyaset sosyolojisi*. Hiperlink.

Zarrillo, J.J. (2016). *Sosyal bilgiler öğretimi: İlkeler ve uygulamalar*. B. Tay ve S. B. Demir (Çev. Ed.), Anı Yayıncılık.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3496-3525

**Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının
Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin ve E-Öğrenmeye
Yönelik Tutumlarının İncelenmesi**

The Examination of Digital Literacy Levels and
Attitudes towards E-Learning of Religious Culture and
Moral Knowledge Pre-service Teachers

Video Link: <https://youtu.be/z7n179cXV0w>

Abdullah ŞAHİN

Arş.Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din
Eğitimi Ana Bilim Dalı

Research Assistant, Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of
Theology, Department of Religious Education

abdullahsahin83@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-5980-1369

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 15.05.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 01.11.2021
Yayın Tarihi / Published : 25.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Şahin, A. (2021). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin ve E-Öğrenmeye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3496-3525 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/937532>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin ve E-Öğrenmeye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*

Öz

Bu çalışmanın amacı, Din kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerini ve e-öğrenmeye ilişkin tutumlarını incelemektir. Çalışmada, bu değişkenlerde cinsiyet, yaş, mezun olunan lise türü ve sınıf düzeyine göre farklılaşma olup olmadığı araştırılmıştır. Ayrıca öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ile e-öğrenmeye yönelik tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma, nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modeline göre düzenlenmiştir. Araştırmaya, 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören (1-4.sınıflar) 235 lisans öğrencisi katılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında, Ng (2012)'nin geliştirdiği, Hamutoğlu, Güngören, Uyanık ve Erdoğan (2017) tarafından Türkçe'ye çevrilen "Dijital Okuryazarlık Ölçeği" ve Haznedar ve Baran'ın (2012) geliştirdiği "E-Öğrenmeye Yönelik Genel Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Veriler; standart sapma, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Pearson korelasyon testi istatistik teknikleriyle analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık ortalamalarının "kararsızım" düzeyinde olup "katılıyorum" düzeyine yakın olduğu bulunmuştur. E-öğrenmeye yönelik tutum ortalamalarının ise "iki aradayım" düzeyinde olup "katılmıyorum" düzeyine yakın olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinde yaş, mezun olunan lise türü ve sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık bulunurken, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. E-öğrenmeye yönelik tutumda ise; öğretmen adayları arasında cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık gözlenirken, mezun olunan lise türüne göre anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Araştırmada, öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ile e-öğrenmeye yönelik tutumları arasında orta düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Dijital Okuryazarlık, E-öğrenme, Öğretmen Adayı, Tutum, Beceri.

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu 11.11.2020 Tarih ve 2020-31 Sayılı Kararı ile etik kurul kararı alınmıştır.

The Examination of Digital Literacy Levels and Attitudes towards E-Learning of Religious Culture and Moral Knowledge Pre-service Teachers

Abstract

The aim of this study is to examine Religious Culture and Moral Knowledge (RCMK) preservice teachers' digital literacy levels and e-learning attitudes. In the study, it was investigated whether there is a differentiation in these variables according to gender, age, type of high school graduated and grade level. In addition, the relationship between pre-service teachers' digital literacy levels and their attitudes towards e-learning was examined. The research was organized according to the relational survey model, one of the quantitative research designs. 235 undergraduate students (grades 1-4) studying at Kahramanmaraş Sütçü İmam University Faculty of Theology in the 2019-2020 academic year participated in the study. The "Digital Literacy Scale" developed by Ng (2012), translated into Turkish by Hamutoğlu, Güngören, Uyanık and Erdoğan (2017), and the "General Attitude Scale towards E-Learning" developed by Haznedar and Baran (2012) were used in the collection of research data. Data; standard deviation, independent samples t-test, one-way analysis of variance (ANOVA) and Pearson correlation test were analyzed using statistical techniques. As a result of the research, it was found that the digital literacy average of the pre-service teachers participating in the study was at the "undecided" level and close to the "agree" level. Mean attitude towards e-learning was found to be at the level of "undecided" and close to the level of "disagree". In addition, it was determined that the digital literacy of Religious Culture and Moral Knowledge pre-service teachers differed significantly according to age, type of high school graduated and class level, while no significant difference was found according to gender. In the attitude towards e-learning; while a significant difference was observed among the pre-service teachers according to gender, age and grade level, no significant difference was observed according to the type of high school graduated from. The study also found a moderately positive and significant relationship between pre-service teachers' digital literacy levels and their attitudes towards e-learning.

Keywords: Religious Education, Digital Literacy, E-Learning, Pre-service Teacher, Attitude, Skill.

Giriş

21. yüzyılda bilim ve teknolojiadaki hızlı değişim ve gelişmeler hayatın her alanını etkilemiştir. Artık internet ve dijital teknoloji günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu değişim, bireysel ve toplumsal hayatta yeni alışkanlıkları, yeni meslekleri ve yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda bireylerin sahip olması beklenen, hayat boyu ihtiyaç duyacağı bilişsel, sosyal ve psikomotor yeni beceriler ortaya çıkmıştır

(Yeşiltaş, 2019). Yaşanılan bu değişim ve dönüşümün etkisinin ilk görüldüğü alanlardan birisi eğitim olmuştur. İletişim teknolojilerinin toplumsal hayatı kuşattığı ve dönüştürdüğü dijital çağda (Haberli, 2019, s. 308) doğup büyüyen ve “dijital yerliler” olarak nitelendirilen bugünün öğrencileri, zamanlarının çoğunu bilgisayar, cep telefonu, video oyunlar, video kameralar, müzik çalarlar gibi dijital çağın araçları ve oyuncaklarıyla geçirmektedir (Prensky, 2001, s. 1). Bu öğrenciler, 21. yüzyıl becerileri kazanmakta, ağ kurmayı ve karşılaştıkları durumlara çözümler bulmayı kendi kendilerine öğrenmekte, okulda da aynı deneyimi yaşamayı beklemektedir (McCoog, 2008). Ancak geleneksel eğitim öğretim yöntemleri dijital yerlilere hitap etmekte, dijital çağın öğrencilerine, günlük yaşamlarının gerektirdiği koşulları sağlamakta yetersiz kalmaktadır (İnci, Akpınar ve Kandır, 2017, s. 496). Bu çerçevede internet ve dijital teknolojilerin eğitim ortamlarına entegrasyonu, eğitimin hedeflerini gerçekleştirmede bu araçların etkin bir şekilde kullanılması ve öğrencilerin dijital beceriler kazanmaları için çalışmalar yapılmaktadır.

Eğitimde teknoloji kullanımıyla sadece öğretim programlarının kazanımlarını gerçekleştirmek değil, aynı zamanda öğrencilere hayat boyu kullanabilecekleri pek çok becerinin kazandırılması da amaçlanmaktadır. Nitekim telekomünikasyon teknolojileri, öğrencilere dünyanın her yerinden insanlarla iletişim kurma, araştırma yapma, sorunları tartışma ve işbirliği içinde çalışma fırsatları sunmaktadır. Ayrıca bilgisayar aracılı iletişim yoluyla hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin öğretme ve öğrenme stilleri, bilgi yaymadan eleştirel sorgulamaya ve eğitmen egemenliğinden işbirliğine dayalı öğrenmeye dönüştürülmektedir. Yeni eğitim paradigmasında öğrenme hem kişisel hem de sosyal bir aktivite olarak anlaşılmaktadır. Bu noktada teknoloji, bir bilgisayarın önünde öğrencinin bireysel öğrenmeler gerçekleştirmesine imkân verirken, diğer yandan çok daha çeşitli ve sosyal açıdan zengin öğrenme bağlarına izin vermektedir (Tam, 2000, s. 56-57). Öte yandan eğitimde dijitalleşme okulla ve sınıfla sınırlı olan eğitim yerine, daha geniş ve esnek bir eğitim öğretim süreci ortaya çıkarmıştır. Özellikle tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi süreciyle eğitimde internet ve dijital teknolojinin önemi daha fazla anlaşılmıştır (Sürer, 2020; Erpay, 2020). Aynı zamanda bu süreç, eğitimde interneti ve dijital teknolojiyi etkin, doğru ve verimli bir şekilde kullanabilmenin gerekliliğini göstermiştir.

Günlük yaşamda ve eğitimde yaşanan değişim ve dönüşüm din eğitimini de doğrudan etkilemektedir. Nitekim teknoloji alanında yaşanan gelişmeler dinin öğrenilmesi ve öğretilmesinde kaynakları ve araçları değiştirmekte ve çeşitlendirmektedir. Artık insanlar, dini konuları öğrenmek için tek bir kaynağa bağlı kalmamakta, dijital platformlarda farklı kaynaklardan yararlanabilmekte ve bir başkasına ihtiyaç duymadan öğrenebilmektedir (Akgül, 2017, s. 194; Erpay, 2020, s. 30). Bu durum dinin sağlıklı ve doğru bir şekilde öğrenilebilmesinde bireylerin dijital okuryazarlık becerilerine sahip olmasının önemini göstermektedir.

Ayrıca okullarda okutulan diğer derslerle birlikte DKAB dersi öğretim programında da “dijital yetkinlik” öğrencilerin kazanması hedeflenen temel yetkinliklerden birisi olarak yer almaktadır. Programda dijital yetkinlik şu şekilde açıklanmıştır: “dijital yetkinlik; iş, günlük hayat ve iletişim için bilgi iletişim teknolojilerinin güvenli ve eleştirel şekilde kullanılmasını kapsar. Söz konusu yetkinlik, bilgiye erişim ve bilginin değerlendirilmesi, saklanması, üretimi, sunulması ve alışverişi için bilgisayarların kullanılması ayrıca internet aracılığıyla ortak ağlara katılım sağlanması ve iletişim kurulması gibi temel beceriler yoluyla desteklenmektedir.” (MEB, 2018, s. 4). Bu noktada öğrencilerin dijital beceriler kazanabilmesinde en önemli rol şüphesiz öğretmenlere düşmektedir.

Dijital Okuryazarlık

Günlük yaşamda ve eğitimde internetin ve dijital teknolojilerin yaygın kullanımı, dijital okuryazarlık kavramını öne çıkarmıştır. Dijital çağda hayatta kalma becerisi olarak ifade edilen (Eshet-Alkalai, 2004, s. 102) dijital okuryazarlığı Gilster (1997), bilgisayarlar aracılığıyla sunulan, çeşitli kaynaklardan gelen farklı formdaki bilgileri anlama ve kullanma yeteneği olarak tanımlamaktadır (aktaran Knobel ve Lankshear, 2006, s. 13). Dijital okuryazarlık, bireylerin dijital kaynaklara erişme, yönetme, entegre etme, değerlendirme, analiz etme ve sentezleme, yeni içerik oluşturma ve farklı kişilerle iletişim kurma amacıyla dijital kaynakları uygun şekilde kullanma bilinci, tutumu ve yeteneğidir (Martin, 2005, s. 135). Bu okuryazarlık; konuşma, dinleme, okuma, yazma ve görüntüleme becerilerinin bir karışımını gerektirir (Churcill, Lim, Oakley ve Churchill, 2008, s. 419). Dolayısıyla yazılımlı kullanma veya dijital bir cihazı çalıştırma yeteneğinden daha fazlasıdır. Kullanıcıların etkili bir şekilde dijital ortamlarda çalışabilmek için ihtiyaç duyduğu, çeşitli karmaşık bilişsel, fiziksel, sosyolojik ve duyuşsal becerileri içermektedir (Eshet-Alkalai, 2004, s. 93).

Aynı zamanda dijital okuryazarlık, değişen ve gelişen teknolojilere hızlı bir şekilde uyum sağlamayı gerektirir. Dijital teknolojiler, bireyler tarafından okullarda ve evde eğitim, sosyal veya eğlence amaçlı kullanılan donanım ve yazılımlı içeren bir elektronik teknolojiler alt kümesidir. Dijital okuryazarlık hem çevrimiçi hem de çevrimdışı dijital teknolojilerle öğrenmenin teknik, bilişsel ve sosyal duygusal perspektiflerini kapsayan daha geniş bir terimdir. Teorik olarak dijital okuryazar olan bir birey, yeni ve gelişmekte olan teknolojilere hızla adapte olabilmeli ve ortaya çıktıkça iletişim için kolayca yeni semiyotik dili alabilmelidir. Birey ne kadar dijital okuryazarsa, adapte olması o kadar kolay olur (Ng, 2012, s. 1066). Ayrıca dijital okuryazarlık doğru bilgiye ulaşabilme, bilgiyi üretebilme, paylaşabilme becerileriyle birlikte teknolojiyi öğrenme öğretme süreçlerinde kullanabilme becerilerini gerektirir (Hamutoğlu, Güngören, Uyanık ve Erdoğan, 2017, s. 411). Dijital okuryazarlık becerilerine sahip olan bir kişi, temel bilgisayar işlemlerini yapabilir; araştırma ve öğrenme gibi amaçlar için bilgi arama, tanımlama ve değerlendirme süreçlerini gerçekleştirebilir. Görevleri tanımlama, sorunları çözme veya yeni ürünler oluşturabilme amacıyla uygun teknolojik araçları

veya özellikleri seçebilme veya geliştirebilme de dijital okuyazar olan bir bireyin göstermesi gereken becerilerdendir. Ayrıca kendisini dijital ortamların zararlarından koruyabilir ve çevrimiçi topluluklarda uygun davranışlar sergiler (Ng, 2012, s. 1068).

Dijital teknolojilerin yaygın olduğu bir ortamda doğan, eğitim öğretime başlamadan internet ve dijital teknolojilerle karşılaşan bugünkü çocuklar için dijital okuyazarlığın geleneksel okuyazarlıktan daha önemli olmaya başladığı ifade edilmektedir (Çubukçu ve Bayzan, 2013, s. 156; Yeşiltaş, 2019, s. 75). Tabii ki dijital okuyazarlık geleneksel okuyazarlığın alternatifi veya yerini alan bir şey olmayıp ona katkı sağlayan bir uzantısıdır (Churchill ve diğerleri, 2008, s. 419-420). Zaten dijitalleşmenin eğitim ortamlarını destekleyen farklı kaynak ve fırsatlar sunduğu bir durumda, sadece geleneksel okuyazarlık sınırlarında verilen eğitimin yeterli olması beklenmemelidir. Bugün öğrenciler dijital ortamlarda yer alan kaynakları kullanarak geniş bir yelpazeye ulaşma imkânı elde etmektedir. Bu durum öğrencilerin dijital kaynakları kullanabilecek becerilere sahip olmalarını gerekli kılmaktadır (Ocak ve Karakuş, 2018, s. 1429).

Dijital okuyazarlık, bireylerin dijital çağda hayat boyu ihtiyaç duyacağı bir beceridir. Eğitim sistemlerinden beklenti öğrencilerin bu becerileri kazanabilmesi için onları desteklemesi ve onlara fırsatlar sunmasıdır. Öğrencilerin dijital okuyazarlık becerileri kazanmasına rehberlik edecek olan öğretmenlerin de bu becerilere sahip olması gerekmektedir. Literatürde öğretmen adaylarının ve öğretmenlerin dijital okuyazarlık becerileri üzerine çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Timur, Timur ve Akkoyunlu, 2014; Mohammadyari ve Singh, 2014; Yazar ve Keskin, 2016; Üstündağ, Güneş ve Bahçivan, 2017; Özerbaş ve Kuralbayeva, 2018; Hamutoğlu, Savaşçı ve Sezen-Gültekin, 2019; Kozan ve Özek, 2019; Sarıkaya, 2019; Yontar, 2019; Tepe, 2019; Ocak ve Karakuş, 2019; Yazıcıoğlu, Yaylak ve Genç 2020). Mesela Çetin (2016), fen bilgisi öğretmen adaylarının dijital okuyazarlık düzeylerini incelemiştir. Çalışma sonucunda, öğretmen adaylarının kendi dijital okuyazarlıklarını yeterli gördükleri gözlenmiştir. Ayrıca, erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre; lisans eğitimi devam eden öğretmen adaylarının, pedagojik formasyon programında öğrenim görmekte olanlara göre dijital okuyazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, internet kullanım sıklığının dijital okuyazarlık düzeyi üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu da tespit edilmiştir.

DKAB öğretmenleri ve öğretmen adaylarının bilgisayar destekli eğitime ilişkin tutumları, görüşleri ve yeterliliklerini konu alan çalışmalar da yapılmıştır. Keskin (2011), DKAB bölümü öğrencilerinin bilgisayar ve internet teknolojilerindeki kendi yeterliliklerine ve bilgisayar ve internet uygulamalarının gerekliliğine dair görüşlerini araştırmıştır. Araştırmaya 271 DKAB öğretmenliği bölümü öğrencisi katılmıştır. Araştırmada, erkek öğrencilerin bayan öğrencilere göre daha fazla internet kullandığı bulunmuştur. Ayrıca öğrencilerin büyük çoğunluğunun bilgisayar ve

internet teknolojilerinde kendilerini yeterli gördüğü, %20'sinin ise kendilerini yetersiz gördükleri tespit edilmiştir. Yeterlilikte, cinsiyete göre bir farklılaşma bulunmamıştır. Bir başka çalışmada ise Çınar (2014), DKAB öğretmen adaylarının teknoloji tutumları ve materyal geliştirmeyle ilgili algıları üzerinde, "Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme" dersinin etkisini incelemiştir. Tek gruplu ön-test son-test zayıf deneysel deseninin kullanıldığı çalışmaya, 81 ilköğretim DKAB öğretmenliği bölümü öğrencisi katılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; "Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme" dersleri, öğretmen adaylarının öğretim amacıyla teknolojiyi kullanmaları, materyal geliştirmeye yönelik tutumları ve özgüvenleri üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Ekici (2007) Afyonkarahisar ili örneğinde, Özgan (2010) ise Edirne ili örneğinde, bilgisayar destekli eğitime ilişkin DKAB öğretmenlerinin tutumlarını ve bu tutumları etkileyen faktörleri konu alan çalışmalar yapmışlardır. Her iki araştırmanın sonuçlarına göre, araştırmaya katılan öğretmenlerin bilgisayar destekli eğitime ilişkin duygusal, bilişsel ve psikomotor boyutlardaki tutumlara sahip olduğu bulunmuştur.

E-Öğrenme

İnternet ve dijital teknolojinin yaygınlaşmasının öne çıkardığı kavramlardan birisi de e-öğrenmedir. E-öğrenme kavramı, uzaktan eğitim kavramı kapsamında yer almaktadır. Uzaktan eğitim, iletişim teknolojileri aracılığıyla farklı mekânlarda bulunan öğrenci, öğretmen ve öğretim materyallerinin bir araya gelmesiyle gerçekleştirilen bir eğitimidir. Bu eğitim siteminde, teknolojik araçlar ve uygulamalarla bilgiler sunulmakta, zaman ve mekân esnekliği sağlanmaktadır. Öğrenen; öğretmen, içerik, diğer öğrenenler ve ortamlarla zaman ve mekân sınırlaması olmadan iletişim ve öğretim teknolojilerinin sağladığı ortam ve uygulamalarla etkileşim kurmaktadır (Aydemir, 2018, s. 14; Gülbahar, 2021, s. 2).

Günümüzde uzaktan eğitim, e-öğrenme biçiminde yaygınlık kazanmaya başlamıştır (Gökdaş ve Kayri, 2005). E-öğrenme, eğitim öğretim faaliyetlerinin elektronik ortamlarda yürütülmesi veya bilgi ve becerilerin teknolojik araçlarla aktarılmasıdır. E-öğrenmede, bilgisayar, internet ve intranet gibi geniş ve yerel ağları, internet servisleri, televizyon, radyo, ses ve görüntü iletiminde kullanılan uydu vb. iletişim ve teknolojik araçlar kullanılmaktadır (Gülbahar, 2021, s. 2-3).

E-öğrenme, örgün eğitimin alternatifi değil, onu destekleyen bir yöntem olarak görülmektedir. E-öğrenmeyle sınıf ortamında gerçekleştirilemeyen bazı etkinlikleri yapma, eğitim faaliyetlerini genişletme, farklı araçlar ve etkinliklerle daha kalıcı öğrenmeler gerçekleştirme imkânı elde edilmektedir. Yine öğrenciler öğrenene kadar konu üzerinde çalışabilmekte, zaman sınırlaması olmadan her öğrenci kendi hızında öğrenebilmektedir (Çakmak, Çebi ve Kan, 2014, s. 756). E-öğrenme, öğrenci merkezli bir öğretim yaklaşımıdır. Öğrenci, bu sistemde farklı bilgi kaynaklarına ve ders içeriklerine ulaşabilir, eş zamanlı veya farklı zamanlı öğrenme etkinliklerine

katılabilir. Ayrıca ihtiyaç duyduğunda teknik veya yönlendirme için destek alabilir, diğer öğrenciler ve öğretmenlerle etkileşim kurabilir. E-öğrenme süreçlerinde, öğretmenin rolü ise bilgi aktarmak değil, süreci yönlendirmektir (Gülbahar, 2021, s. 12-13, 19-20). E-öğrenme, öğretim etkinliklerinin değerlendirilmesinde de önemli avantajlar sağlamaktadır. Nitekim öğrenciler kendilerini sınavabilir ve öğrencilere hızlı bir şekilde geri bildirim verilebilir. Ayrıca çevrimiçi ölçme değerlendirme sistemleriyle yapılan eğitimin etkililiği ölçülüp değerlendirilerek, elde edilen veriler doğrultusunda eğitim öğretimin etkinliğini ve verimini artırıcı çalışmalar yapılabilmektedir (Duran, Önal ve Kurtuluş, 2006).

E-öğrenme ortamlarında yapılan eğitimlerde karşılaşılan bazı zorluklar da vardır. Özellikle öğrenen ve öğretmenlerin farklı mekânlarda bulunması iletişimde problemler ortaya çıkarabilmektedir (Çakmak ve diğerleri, 2014, s. 756). Diğer taraftan öğrenci ve öğretmenlerin dijital okuryazarlık becerilerinin yeterli olmaması da e-öğrenmede istenilen hedeflere ulaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bir diğer husus ise öğrenenlerin e-öğrenmeye yönelik tutumlarıdır. Öğrenenin uzaktan eğitim ortamlarına yönelik tutum ve yaklaşımları, yapılan eğitimin başarısı üzerinde en önemli etkidir (Yıldırım, Yıldırım, Çelik ve Karaman, 2014, s. 367; Usta, Uysal ve Okur, 2016, s. 2216). Nitekim öğrenenin uzaktan eğitimdeki verimi ve başarısı öğrenenin tutumlarıyla doğru orantılıdır. Bu sebeple bireylerin uzaktan eğitim algılarının yükseltilmesi ve uzaktan eğitim konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir (Başar, Arslan, Günsel ve Akpınar, 2019).

Alanyazında öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutumlarını ele alan farklı çalışmalar vardır (Dikbaş, 2006; Özdemir, Akbaş ve Çakır, 2009; Adewole-Odesi, 2014; Şentürk, 2016). Mesela Dikbaş (2006), Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü öğrencilerinin e-öğrenmeye yönelik tutumlarını incelemiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, öğretmen adayları e-öğrenmeye yönelik 3.80 (5 üzerinden) düzeyinde olumlu tutumlara sahiptir. Öğretmen adaylarının %90'ı e-öğrenmenin yararlı bir etkinlik olduğunu ifade ederken, %63,8'ine göre yüz yüze etkileşimin olmaması e-öğrenmenin sınırlılığdır. Ayrıca katılımcıların büyük çoğunluğuna (%91) göre gelecekte e-öğrenme daha sık kullanılan bir öğrenme stili olacaktır.

Kirman ve Schreglmann (2020) İlahiyat Fakültesi'nde eğitim gören öğrencilerin mobil öğrenme teknolojilerine yönelik tutumlarını cinsiyete ve sınıf değişkenine göre incelemiştir. Araştırmaya, bir devlet üniversitesinin İlahiyat Fakültesi'nin 1. ve 2. sınıfında eğitim gören 101 öğrenci katılmıştır. Araştırmada, örnekleme yer alan öğrencilerin ölçek toplam puanlarında ve ölçek alt faktörlerinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. Sınıf değişkenine göre ise, katılımcılar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Fark birinci sınıf öğrencileri lehinedir.

E-öğrenmeye yönelik tutum ile bilgi ve iletişim teknolojileri becerileri veya dijital okuryazarlık becerilerinin birlikte ele alındığı çalışmalar da yapılmıştır. Haznedar (2012), üniversite öğrencilerinin bilgi ve iletişim

teknolojileri becerilerini ve e-öğrenmeye yönelik tutumlarını farklı değişkenler açısından incelemiştir. Tekil ve ilişkisel tarama modelinin kullanıldığı çalışmaya bir üniversitenin farklı fakültelerinde öğrenim görmekte olan 2949 öğrenci katılmıştır. Araştırmada, üniversite öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojileri becerilerinde ve e-öğrenmeye yönelik tutumlarında bazı değişkenler açısından anlamlı farklılıklar olduğu bulunmuştur. Bir başka çalışmada ise Hamutoğlu ve diğerleri (2019), Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü'nden 47 öğrencinin katılımıyla öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık becerileriyle e-öğrenmeye yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Ayrıca bu değişkenlerin cinsiyet ve önceki e-öğrenme deneyimi açısından farklılık gösterip göstermediği ele alınmıştır. Araştırmada deneysel bir grupta yarı deneysel bir ön-son test tasarımı kullanılmıştır. Araştırma bulguları, yapılan eğitimin katılımcıların e-öğrenme programına yönelik tutumları üzerinde etkili olduğunu, dijital okuryazarlık becerileri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Ön-test ve son-test sonuçlarına göre, e-öğrenmeye yönelik tutumların dijital okuryazarlığın herhangi bir alt boyutuyla bir ilişkisi bulunmamıştır.

Alanyazında DKAB öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerini ve e-öğrenmeye yönelik tutumlarını birlikte ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada, DKAB öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ve e-öğrenmeye yönelik tutumları incelenmiş ve bu iki değişken arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Böylece, DKAB öğretmeni yetiştiren kurumların, öğrencilere dijital okuryazarlık becerisi ve e-öğrenmeye yönelik olumlu tutum kazandırma işlevi ortaya konulacağı için çalışma önemlidir. Ayrıca çalışma, DKAB öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi ve e-öğrenme etkinliklerinin niteliğinin artırılması ile ilgili bir perspektif sunacağı için önemli görülmektedir. Bununla birlikte bu araştırmanın sonuçları, DKAB öğretmeni yetiştiren programların, öğrencilerin dijital okuryazarlık becerilerini ve e-öğrenmeye yönelik tutumlarını geliştirecek şekilde tekrar gözden geçirilmesine katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, DKAB öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerini ve e-öğrenmeye yönelik tutumlarını tespit etmek, bazı değişkenler açısından incelemek ve dijital okuryazarlık düzeyleri ile e-öğrenmeye yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi araştırmak amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, araştırmada cevap aranılan sorular şunlardır:

1. DKAB öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık becerileri ve e-öğrenmeye yönelik tutumları ne düzeydedir?
2. DKAB öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinde; cinsiyete, yaşa, mezun olunan lise türüne ve sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılaşma var mıdır?

3. DKAB öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutumlarında; cinsiyete, yaşa, mezun olunan lise türüne ve sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılaşma var mıdır?

4. DKAB öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ile e-öğrenmeye yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Yöntem

DKAB öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık becerileri ve e-öğrenmeye yönelik tutumlarını inceleyen bu çalışmanın tasarımında, nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modelinden yararlanılmıştır. Tarama modelinde hedef, geçmişte ya da halen mevcut olan bir durumu, değiştirmeden var olduğu haliyle tespit etmektir. İlişkisel tarama modelinde iki ve daha fazla değişken arasında birlikte değişimin olup olmadığı veya değişimin derecesi belirlenmeye çalışılır (Karasar, 2017, s. 109, 114).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde örgün olarak eğitim gören 1942 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme ise ilgili fakültenin farklı sınıflarında eğitim gören gönüllü 235 lisans öğrencisi dahil olmuştur. Araştırma örnekleminin belirlenmesinde basit tesadüfî örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde evrende yer alan her bir birimin, örneklem içerisinde yer alma olasılığı eşittir (Ural ve Kılıç, 2005, s. 32). Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının 67'si (%28,5) 1. sınıf, 61'i (%26) 2. sınıf, 51'i (%21,7) 3. sınıf, 56'sı (%23,8) 4. sınıf öğrencisidir. Ayrıca öğretmen adaylarının 187'si (%79,6) kadın, 48'i (%20,4) erkektir. Katılımcıların 150'si (%63,8) İmam Hatip Lisesinden, 85'i (%36,2) diğer lise türlerinden mezundur. Öğretmen adaylarının 165'i (%70,2) 22 yaş ve altı, 70'i (% 29,8) 23 yaş ve üstü gruptadır. Örneklemin yaş ortalaması 22'dir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında, "Dijital Okuryazarlık Ölçeği" ve "E-Öğrenmeye Yönelik Genel Tutum Ölçeği" kullanılmıştır.

Dijital Okuryazarlık Ölçeği: Ng (2012) tarafından geliştirilen, Hamutoğlu ve diğerleri'nin (2017) Türkçe'ye çevirerek geçerlik güvenirlik çalışmasını yaptığı "Dijital Okuryazarlık Ölçeği"nde 17 madde yer almaktadır. Ölçek, "tutum (7 madde), teknik (6 madde), bilişsel (2 madde) ve sosyal (2 madde)" olmak üzere 4 faktörlüdür. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 85, en düşük puan 17'dir. Ölçek maddeleri katılımcılar tarafından, "kesinlikle katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4), kesinlikle katılıyorum (5)" şeklinde 5'li likert yapıda yanıtlanmaktadır. Ölçeğin tüm maddeleri olumlu yapıdadır ve tersten puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı, ölçeğin tümü için .93, alt boyutlar için (tutum) .88, (teknik) .89, (bilişsel) .70 ve (sosyal) .72 olarak bulunmuştur (Hamutoğlu ve diğerleri, 2017). Bu çalışmada Cronbach's Alpha ölçeğin tümü için .94 olarak bulunmuştur.

E-Öğrenmeye Yönelik Genel Tutum Ölçeği: “E-Öğrenmeye Yönelik Genel Tutum Ölçeği”, Haznedar ve Baran (2012) tarafından geliştirilmiştir. 20 maddenin yer aldığı ölçekte, 10 madde olumlu, 10 madde olumsuz tutum içermektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 100, en düşük puan 20’dir. Ölçek, “e-öğrenmeye yatkınlık (10 madde) ve e-öğrenmeden kaçma (10 madde)” olmak üzere iki faktörlüdür. Ölçek tek veya iki faktörlü olarak kullanılabilir. Tek faktör toplam varyansın %45,12’sini açıklarken, iki faktör toplam varyansın %52,23’ünü açıklamaktadır. Bu çalışmada ölçek iki faktörlü olarak kullanılmıştır. Katılımcıların ölçek maddelerini cevaplamaında, “kesinlikle katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), iki aradayım (3), katılıyorum (4) ve kesinlikle katılıyorum (5)” olmak üzere 5’li likert tipi dereceleme tercih edilmiştir. Ölçeğin Cronbach’s Alpha katsayısı .93 olarak bulunmuştur (Haznedar ve Baran, 2012). Bu çalışmada Cronbach’s Alpha ölçeğin tümü için .95 olarak bulunmuştur. Ölçekteki olumsuz tutum içeren 10 madde ters kodlanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler 2019-2020 eğitim öğretim yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde eğitim görmekte olan lisans öğrencilerinden, mail ve sosyal ağlar üzerinden ulaştırılan anket formları aracılığıyla toplanmıştır. Ayrıca bu çalışma için, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’ndan etik kurul kararı alınmıştır.

Araştırma verilerinin analizi SPSS 18.0 programıyla yapılmıştır. Öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Yapılan skewness (çarpıklık) ve kurtosis (basıklık) analizleri sonucunda, dijital okuryazarlık ve e-öğrenmeye yönelik genel tutum puanlarının çarpıklık (-,561; ,286) ve basıklık (.121; -,674) değerlerinin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Basıklık ve çarpıklık değerlerinin +1,5 ile -1,5 aralığında olması verilerin normal dağılım gösterdiği şeklinde değerlendirilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu bilgilere göre çalışma parametrik analiz testleri için uygundur. Parametrik olan verilerin analizinde; standart sapma, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Pearson korelasyon testi kullanılmıştır. Ayrıca öğretmen adaylarının verdikleri cevapların yorumlanmasında, “1.00-1.80” (kesinlikle katılmıyorum), “1.81-2.60” (katılmıyorum), “2.61-3.40” (kararsızım/iki aradayım), “3.41-4.20” (katılıyorum), “4.21-5.00” (kesinlikle katılıyorum) aralıkları dikkate alınmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Bu başlık altında, araştırma bulguları ve yorumlarına yer verilmiştir. Çalışmada ilk olarak DKAB öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerine ve e-öğrenmeye yönelik tutumlarına bakılmıştır. Daha sonra öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ve e-öğrenmeye yönelik tutumlarında cinsiyet, yaş, mezun olunan lise türü ve sınıf düzeyine göre

anlamlı bir farklılaşma olup olmadığı incelenmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ile e-öğrenmeye yönelik tutumları arasındaki ilişki ele alınmıştır.

DKAB Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri ve E-Öğrenmeye Yönelik Tutumları

Araştırmada, DKAB öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık ve e-öğrenmeye yönelik tutum düzeylerinin ne olduğunu tespit etmeye yönelik analizler yapılmıştır. Bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık ve E-Öğrenmeye Yönelik Tutum Düzeyleri

	N	\bar{X}	SS	Min.	Max.	Değer
Tutum	235	3,332	0,975	1.00	5.00	Kararsızım
Teknik	235	3,520	0,894	1.00	5.00	Katılıyorum
Bilişsel	235	3,380	1,126	1.00	5.00	Kararsızım
Sosyal	235	3,097	1,045	1.00	5.00	Kararsızım
Dijital okuryazarlık toplam	235	3,377	0,856	1.00	5.00	Kararsızım
Yatkınlık	235	2,721	1,085	1.00	5.00	İki aradayım
Kaçma	235	2,653	0,901	1.00	5.00	İki aradayım
E-öğrenme toplam	235	2,687	0,939	1.00	5.00	İki aradayım

Tablo 1 incelendiğinde, öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin ve e-öğrenmeye yönelik tutumlarının çoğunlukla “kararsızım/iki aradayım” düzeyinde olduğu, sadece dijital okuryazarlığın “teknik” alt boyutunda “katılıyorum” düzeyinde olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının ortalamalarına bakıldığında dijital okuryazarlıklarının ($\bar{X}=3,377$) “kararsızım” düzeyinde olup, “katılıyorum” düzeyine yakın olduğu; e-öğrenmeye yönelik tutumlarının ise ($\bar{X}=2,687$) “iki aradayım” düzeyinde olup “katılmıyorum” düzeyine yakın olduğu görülmektedir.

Cinsiyet, Yaş, Mezun Olunan Lise ve Sınıf Değişkenlerine Göre DKAB Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin İncelenmesi

Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri arasında bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi (cinsiyet, yaş ve mezun olunan lise türü değişkenlerine göre) ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) (sınıf düzeyine göre) yapılmıştır. Sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 2

Cinsiyete Göre Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri (t-Testi)

	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Tutum	Erkek	48	24,270	6,815	233	1,073	0,284
	Kadın	187	23,085	6,826			
Teknik	Erkek	48	22,437	5,592	233	1,913	0,057
	Kadın	187	20,786	5,269			
Bilişsel	Erkek	48	6,708	2,517	233	-0,184	0,855
	Kadın	187	6,775	2,188			
Sosyal	Erkek	48	6,645	2,283	233	1,678	0,095
	Kadın	187	6,080	2,029			
Dijital okuryazarlık toplam	Erkek	48	60,062	15,462	233	1,419	0,157
	Kadın	187	56,727	14,283			

* p<0.05

Tablo 2 incelendiğinde, öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık toplam puanlarında ($t_{(233)} = 1,419$; $p > 0,05$) ve ölçeğin tutum ($t_{(233)} = 1,073$; $p > 0,05$), teknik ($t_{(233)} = 1,913$; $p > 0,05$), bilişsel ($t_{(233)} = -0,184$; $p > 0,05$) ve sosyal ($t_{(233)} = 1,678$; $p > 0,05$) alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu durum öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinde cinsiyetin belirleyici olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Erkek ve kadın öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık genel ve alt boyut ortalamalarına bakıldığında ise, erkekler ($\bar{X} = 60,062$, $\bar{X} = 24,270$, $\bar{X} = 22,437$, $\bar{X} = 6,708$, $\bar{X} = 6,645$) kadınlara ($\bar{X} = 56,727$, $\bar{X} = 23,085$, $\bar{X} = 20,786$, $\bar{X} = 6,775$, $\bar{X} = 6,080$) göre daha yüksek ortalamalara sahiptir. Dolayısıyla istatistiki anlamlılık göz ardı edildiğinde, erkeklerin kadınlara göre daha yüksek dijital okuryazarlık düzeylerine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 3

Yaşa Göre Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri (t-Testi)

	Yaş	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Tutum	22 yaş ve altı	165	22,418	6,885	233	-3,197	0,002*
	23 yaş ve üstü	70	25,471	6,222			
Teknik	22 yaş ve altı	165	20,848	5,302	233	-1,207	0,229
	23 yaş ve üstü	70	21,771	5,498			
Bilişsel	22 yaş ve altı	165	6,557	2,142	233	-2,148	0,033*
	23 yaş ve üstü	70	7,242	2,446			

Sosyal	22 yaş ve altı	165	6,103	2,026	233	-1,044	0,298
	23 yaş ve üstü	70	6,414	2,236			
Dijital okuryazarlık toplam	22 yaş ve altı	165	55,927	14,356	233	-2,419	0,016*
	23 yaş ve üstü	70	60,90	14,542			

*p<0.05

Tablo 3 incelendiğinde, yaşa göre dijital okuryazarlık puanlarında ve ölçeğin “tutum” ve “bilişsel” alt boyutlarında anlamlı farklılık gözlenirken, “teknik” ve “sosyal” alt boyutlarda anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir (p>0.05).

Öğretmen adaylarının yaşa göre dijital okuryazarlık toplam puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($t_{(233)} = -2,419$; $p < 0,05$). Grupların ortalamalarına bakıldığında, 23 yaş ve üstü grubun ortalaması ($\bar{X} = 60,90$), 22 yaş ve altı grubun ortalamasından ($\bar{X} = 55,927$) daha yüksektir. Bu durumda 23 yaş ve üstü grubun dijital okuryazarlık düzeylerinin 22 yaş ve altı gruba göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Ölçek alt boyutlarına bakıldığında, “tutum” ($t_{(233)} = -3,197$; $p < 0,05$) ve “bilişsel” boyutta ($t_{(233)} = -2,148$; $p < 0,05$) yaş değişkenine göre 23 yaş ve üstü grup lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. 23 yaş ve üstü grubun ortalamalarının ($\bar{X} = 25,471$; $\bar{X} = 7,242$) 22 yaş ve altı grubun ortalamalarından ($\bar{X} = 22,418$; $\bar{X} = 6,557$) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4

Mezun Olunan Lise Türüne Göre Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri (t-Testi)

	Mezun Olunan Lise Türü	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Tutum	İmam Hatip Lisesi	150	24,546	6,124	233	3,736	0,000*
	Diğer	85	21,176	7,480			
Teknik	İmam Hatip Lisesi	150	21,780	4,480	233	2,520	0,012*
	Diğer	85	19,964	6,518			
Bilişsel	İmam Hatip Lisesi	150	7,046	2,076	233	2,606	0,010*
	Diğer	85	6,258	2,469			
Sosyal	İmam Hatip Lisesi	150	6,200	1,935	233	0,041	0,967
	Diğer	85	6,188	2,352			
Dijital okuryazarlık toplam	İmam Hatip Lisesi	150	59,573	12,260	233	3,082	0,002*
	Diğer	85	53,588	17,344			

*p<0.05

Tablo 4 incelendiğinde, mezun olunan lise türüne göre ölçeğin genelinde ve alt boyutlarında, “sosyal” alt boyut dışında, anlamlı bir farklılık bulunduğu

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin ve E-Öğrenmeye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

görülmektedir. “Sosyal” alt boyutta anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Mezun olunan lise türüne göre öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık toplam puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($t_{(233)}= 3,082$; $p<0,05$). İmam hatip lisesi mezunları ($\bar{X}= 59,573$), diğer lise mezunlarına ($\bar{X}= 53,588$) göre daha yüksek ortalamalara sahiptir. Ölçeğin alt boyutlarına bakıldığında; “tutum” ($t_{(233)}= 3,736$; $p<0,05$), “teknik” ($t_{(233)}= 2,520$; $p<0,05$) ve “bilişsel” ($t_{(233)}= 2,206$; $p<0,05$) boyutlarda imam hatip lisesi mezunu olan öğretmen adayları lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. İmam hatip lisesi mezunu olan öğretmen adaylarının ortalamaları ($\bar{X}= 24,546$; $\bar{X}= 21,780$; $\bar{X}= 7,046$) diğer lise türlerinden mezun olanlara ($\bar{X}= 21,176$; $\bar{X}= 19,964$; $\bar{X}= 6,258$) göre daha yüksektir. Bu durumda imam hatip lisesinden mezun olan DKAB öğretmen adaylarının diğer lise türünden mezun olanlara göre dijital okuryazarlığa ilişkin daha olumlu tutumlara, bilişsel ve teknik becerilere sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 5

Sınıf Düzeyine Göre Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri (ANOVA)

	Sınıf Düzeyi	N	\bar{X}	SS	Varyansın kaynağı	K.T.	sd	K. Ort.	F	p	Anlamlı farklılık
Tutum	1	67	21,522	7,715	G.arası	854,500	3	284,233	6,546	0,000*	1-4
	2	61	22,393	6,369	G.içi	10051,270	231	43,512			2-4
	3	51	23,274	6,308	Toplam	10905,770	234				
	4	56	26,553	5,556							
	Toplam	235	23,327	6,826							
Teknik	1	67	20,179	5,760	G.arası	291,011	3	97,004	3,475	0,017*	1-4
	2	61	20,704	5,450	G.içi	6448,410	231	27,915			
	3	51	20,725	5,052	Toplam	6739,421	234				
	4	56	23,071	4,670							
	Toplam	235	21,123	5,366							
Bilişsel	1	67	6,253	2,426	G.arası	85,914	3	28,638	5,999	0,001*	1-4
	2	61	6,524	1,920	G.içi	1102,741	231	4,774			2-4
	3	51	6,549	2,211	Toplam	1188,655	234				3-4
	4	56	7,821	2,124							
	Toplam	235	6,549	2,211							

	Toplam	23	6,761	2,253							
		5									
Sosyal	1	67	5,970	2,074	G.arası	39,605	3	13,202	3,101	0,027*	3-4
	2	61	6,196	1,973	G.içi	983,391	231	4,257			
	3	51	5,745	2,216	Toplam	1022,996	234				
	4	56	6,875	2,000							
	Toplam	23	6,195	2,090							
		5									
Dijital okuryazarlık toplam	1	67	53,925	16,085	G.arası	3706,337	3	1235,446	6,217	0,000*	1-4
	2	61	55,819	14,016	G.içi	45904,446	231	198,721			2-4
	3	51	56,294	13,072	Toplam	49610,783	234				3-4
	4	56	64,321	12,428							
	Toplam	23	57,408	14,560							
		5									

*p<0.05

Tablo 5 incelendiğinde, sınıf düzeyine göre öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık puanlarında ($F_{(3,231)}= 6,217$; $P<0,05$) ve alt boyutlarında (tutum, teknik, bilişsel ve sosyal) ($F_{(3,231)}= 6,546$; $p<0,05$; $F_{(3,231)}= 3,475$; $p<0,05$; $F_{(3,231)}= 5,999$; $p<0,05$; $F_{(3,231)}= 3,101$; $p<0,05$) anlamlı bir fark bulunmuştur. Ayrıca, farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Post-Hoc Scheffe Testi yapılmıştır.

Dijital okuryazarlık toplam puanlarına bakıldığında, 4. sınıflar ile 1. sınıf (scheffe $p=0,001$), 2. sınıf (scheffe $p=0,015$) ve 3. sınıflar (scheffe $p=0,036$) arasında, 4. sınıflar lehine anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının sınıf seviyelerine göre dijital okuryazarlık puanlarında en yüksek ortalamaya sahip olan grup 4. sınıflardır ($\bar{X}= 64,321$). Bunu 3. sınıf ($\bar{X}= 56,294$) ve 2. sınıflar ($\bar{X}= 55,819$) izlemektedir. En düşük ortalama ise 1. sınıf ($\bar{X}= 53,925$) öğrencilerine aittir. 4. sınıfta eğitim gören öğretmen adayları, 1, 2 ve 3. sınıflarda eğitim gören öğretmen adaylarından pozitif yönde anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Genel olarak dijital okuryazarlık beceri düzeylerinin 1. sınıftan 4. sınıfa doğru istikrarlı bir seyir izlediği ve sınıf düzeyiyle doğru orantılı bir şekilde arttığı görülmektedir. Bu bulguya göre, ilahiyat fakültesinde verilen eğitimin öğrencilerin dijital okuryazarlık beceri düzeylerine olumlu yönde katkı sağladığı yorumu yapılabilir.

“Tutum” alt boyutuna bakıldığında; 4. sınıflar ile 1. sınıf (scheffe $p=0,001$) ve 2. sınıflar (scheffe $p=0,010$) arasında dijital okuryazarlık tutum düzeyinde, 4. sınıflar lehine anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. 4. sınıflar ($\bar{X}= 26,553$), 1.sınıf ($\bar{X}= 21,522$) ve 2. sınıflardan ($\bar{X}= 22,393$) daha yüksek ortalamaya sahiptir. Bu durum, 4. sınıf öğrencilerinin dijital okuryazarlığa karşı daha olumlu tutuma sahip olduklarını göstermektedir. Sınıf değişkenine göre “teknik”

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin ve E-Öğrenmeye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

boyutta, 4. sınıflar ile 1. sınıflar arasında (scheffe p= 0,029), 4. sınıflar lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. 4. sınıfta eğitim gören öğretmen adaylarının “teknik” puanları (\bar{X} = 23,071) 1. sınıflarından (\bar{X} = 20,179) daha yüksektir. “Bilişsel” boyutta sınıf değişkenine göre; 4. sınıflar ile 1.sınıf (scheffe p= 0,002), 2.sınıf (scheffe p=0,018) ve 3. sınıflar (scheffe p= 0,031) arasında, 4. sınıflar lehine anlamlı farklılaşma vardır. 4. sınıf ortalaması (\bar{X} = 7,821); 1. sınıf (\bar{X} = 6,253), 2.sınıf (\bar{X} = 6,524) ve 3. sınıf ortalamalarından (\bar{X} = 6,549) daha yüksektir. “Sosyal” boyutta sınıf değişkenine göre; 4. sınıflar ile 3. sınıflar arasında, 4. sınıflar lehine istatistiksel olarak (scheffe p=0,048) düzeyinde anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. 4. sınıfların ortalaması (\bar{X} = 6,875) 3. sınıfların ortalamasından (\bar{X} = 5,745) daha yüksektir.

Cinsiyet, Yaş, Mezun Olunan Lise Türü ve Sınıf Değişkenlerine Göre DKAB Öğretmen Adaylarının E-Öğrenmeye Yönelik Tutumları

Öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutumları arasında, bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi (cinsiyet, yaş ve mezun olunan lise türü değişkenlerine göre) ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) (sınıf düzeyine göre) yapılmıştır. Sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 6

Cinsiyete Göre Öğretmen Adaylarının E-Öğrenmeye Yönelik Tutumları (t-Testi)

	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Yatkınlık	Erkek	48	30,458	11,572	233	2,344	0,020*
	Kadın	187	26,379	10,539			
Kaçma	Erkek	48	28,833	8,679	233	1,992	0,047*
	Kadın	187	25,946	9,022			
E-öğrenme toplam	Erkek	48	59,291	18,677	233	2,312	0,022*
	Kadın	187	52,326	18,606			

* p<0.05

Tablo 6 incelendiğinde, cinsiyete göre e-öğrenmeye yönelik tutum ölçeğinin genelinde ve alt boyutlarında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur (p<0,05).

Ölçeğin genelinde cinsiyete göre öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutumları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır (t₍₂₃₃₎= 2,312; p<0,05). Erkekler (\bar{X} = 59,291) kadınlara göre (\bar{X} = 52,326) daha yüksek ortalamalara sahiptir. Bu durumda, erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre e-öğrenmeye yönelik daha olumlu tutumlara sahip oldukları söylenebilir. Ölçeğin alt boyutlarına bakıldığında, “yatkınlık” boyutunda cinsiyete göre e-öğrenmeye yönelik tutumda anlamlı bir farklılık gözlenmiştir (t₍₂₃₃₎= 2,344; p<0,05). Erkek öğretmen adayları (\bar{X} = 30,458) kadın öğretmen adaylarından (\bar{X} = 26,379) daha yüksek ortalamaya sahiptir. Bu durumda, erkek öğretmen

adaylarının e-öğrenmeye daha yatkın oldukları yorumu yapılabilir. “Kaçma” alt boyutunda da anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($t_{(233)} = 1,992$; $p < 0,05$). Erkek öğretmen adaylarının ortalaması ($\bar{X} = 28,833$), kadın öğretmen adaylarının ortalamasından ($\bar{X} = 25,946$) daha yüksektir.

Tablo 7

Yaşa Göre Öğretmen Adaylarının E-Öğrenmeye Yönelik Tutumları (t-Testi)

	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Yatkınlık	22 yaş ve altı	165	25,806	10,415	233	-3,105	0,002*
	23 yaş ve üstü	70	30,528	11,232			
Kaçma	22 yaş ve altı	165	25,884	8,698	233	-1,708	0,089
	23 yaş ve üstü	70	28,071	9,598			
E-öğrenme toplam	22 yaş ve altı	165	51,690	17,987	233	-2,609	0,010*
	23 yaş ve üstü	70	58,600	19,867			

* $p < 0,05$

Tablo 7 incelendiğinde, öğretmen adaylarının yaşa göre e-öğrenmeye yönelik tutum ölçeğinin genelinde ve “yatkınlık” alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < 0,05$). “Kaçma” alt boyutunda ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > 0,05$).

E-öğrenmeye yönelik genel tutumda ($t_{(233)} = -2,609$; $p < 0,05$) yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. 23 yaş ve üstü grubun ortalaması ($\bar{X} = 58,600$) 22 yaş ve altı grubun ortalamasından ($\bar{X} = 51,690$) daha yüksektir. Bu durumda, 23 yaş ve üstü grubun 22 yaş ve altı gruba göre e-öğrenmeye yönelik daha olumlu tutuma sahip oldukları söylenebilir. “Yatkınlık” alt boyutunda da yaşa göre öğretmen adayları arasında anlamlı bir farklılaşma vardır ($t_{(233)} = -3,105$; $p < 0,05$). 23 yaş ve üstü grup ($\bar{X} = 30,528$) 22 yaş ve altı gruba göre ($\bar{X} = 25,806$) daha yüksek ortalamaya sahiptir. Bu bulguya göre 23 yaş ve üstü grup 22 yaş ve altı gruba göre e-öğrenmeye daha yatkındır denilebilir.

Tablo 8

Mezun Olunan Lise Türüne Göre Öğretmen Adaylarının E-Öğrenmeye Yönelik Tutumları (t-Testi)

	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Yatkınlık	İmam Hatip Lisesi	150	27,893	10,633	233	1,278	0,203
	Diğer	85	26,011	11,208			
Kaçma	İmam Hatip Lisesi	150	26,760	8,765	233	0,505	0,614
	Diğer	85	26,141	9,469			
E-öğrenme	İmam Hatip Lisesi	150	54,653	18,396	233	0,980	0,328

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin ve E-Öğrenmeye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

toplam	Diğer	85	52,152	19,481
--------	-------	----	--------	--------

*p<0.05

Tablo 8 incelendiğinde, e-öğrenmeye yönelik tutum ölçeğinin genelinde ve alt boyutlarında mezun olunan lise türüne göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05).

Tablo 9

Sınıf Düzeyine Göre Öğretmen Adaylarının E-Öğrenmeye Yönelik Tutumları (ANOVA)

	Sınıf Düzeyi	N	\bar{X}	SS	Varyansın Kaynağı	K.T.	sd	K. Ort.	F	P	Anlamlı Farklılık
Yatkınlık	1	67	25,044	11,537	G. arası	1312,070	3	437,357	3,844	0,010*	1-4
	2	61	26,245	9,912	G. içi	26279,292	231	113,763			
	3	51	26,745	10,281	Toplam	27591,362	234				
	4	56	31,285	10,713							
	Toplam	235	27,212	10,858							
Kaçma	1	67	24,223	9,214	G. arası	620,291	3	206,764	2,599	0,053	
	2	61	27,065	9,210	G. içi	18380,152	231	79,568			
	3	51	26,647	8,029	Toplam	19000,443	234				
	4	56	28,625	9,008							
	Toplam	235	26,536	9,011							
E-öğrenme toplam	1	67	49,268	19,903	G. arası	3489,231	3	1163,077	3,394	0,019*	1-4
	2	61	53,311	17,741	G. içi	79154,957	231	342,662			
	3	51	53,392	17,395	Toplam	82644,187	234				
	4	56	59,910	18,583							
	Toplam	235	53,748	18,793							

* p<0,05

Tablo 9 incelendiğinde, sınıf düzeylerine göre öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutum ölçeğinin genelinde ($F_{(3,231)}= 3,394$; $p<0,05$) ve “yatkınlık” alt boyutunda ($F_{(3,231)}= 3,844$; $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. “Kaçma” alt boyutunda ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($F_{(3,231)}= 2,599$; $p>0,05$).

Ayrıca e-öğrenmeye yönelik tutum puanlarının sınıf düzeyi değişkenine göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere Post-Hoc Scheffe Testi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda; e-öğrenmeye yönelik genel tutum puanlarında; 4. sınıflar ile 1. sınıflar (scheffe $p= 0,020$) arasında, 4. sınıflar lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. 4. Sınıfların ortalamaları ($\bar{X}= 59,910$) 1. sınıflara göre ($\bar{X}= 49,268$) daha yüksektir. “Yatkınlık” alt boyutuna bakıldığında, 4. sınıflar ile 1. sınıflar (scheffe $p=0,017$) arasında, 4.

“İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi”

“Journal of the Human and Social Sciences Researches”
[itobiad / 2147-1185]

Cilt/Volume: 10,

Sayı/Issue: 4,
2021

sınıflar lehine anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. 4. sınıflar (\bar{X} = 31,285), 1. sınıflara (\bar{X} = 25,044) göre daha yüksek ortalamaya sahiptir. Ayrıca öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre e-öğrenme tutumlarında en yüksek ortalamaya sahip olan grup 4. sınıflardır (\bar{X} = 59,910). Bunu 3. sınıf (\bar{X} = 53,392) ve 2. sınıflar (\bar{X} = 53,311) izlemektedir. En düşük ortalama ise 1. sınıf (\bar{X} = 49,268) öğrencilerine aittir. Bu durumda, sınıf düzeyi arttıkça öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutumlarının da olumlu yönde değiştiği söylenebilir.

DKAB Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeyleri ile E-Öğrenmeye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki

Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık ile e-öğrenmeye yönelik genel tutum puanları arasındaki ilişki Pearson korelasyonu ile ölçülmüştür. Sonuçlar Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10

Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlıkları ile E-Öğrenmeye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki (Korelasyon)

Değişkenler	N	\bar{X}	sd	Dijital okuryazarlık	E-öğrenme
1. Dijital okuryazarlık	235	57,408	14,560	-	,411**
2. E-öğrenme	235	53,748	18,793	,411**	-

*p<.05, **p<.01.

Tablo 10 incelendiğinde, yapılan Pearson korelasyon analizi sonucunda öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık puanları (\bar{X} = 57,408, sd= 14,560) ile e-öğrenmeye yönelik tutum puanları (\bar{X} = 53,748, sd= 18,793) arasında orta düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r = .411$, $p < 0.01$). Nitekim korelasyon katsayısı 0.30-0.00 arasında ise zayıf; 0.30-0.70 arasında ise orta düzeyde; 0.70-1.00 arasında ise yüksek düzeyde pozitif anlamlı bir ilişkinin olduğu şeklinde değerlendirilmektedir (Büyüköztürk, 2019, s. 32).

Sonuç ve Tartışma

Bu bölümde, araştırmada ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir. Ayrıca sonuçlar, ilgili literatür dikkate alınarak tartışılmıştır.

Araştırma sonucuna göre, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının 5'li likert tipi ölçeğe göre dijital okuryazarlık ortalamalarının 3,377 (kararsızım) düzeyinde olup "katılıyorum" düzeyine yakın olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda DKAB öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık becerilerinin orta düzeyin üzerinde olumlu olduğu söylenebilir. Literatürde, farklı öğretmenlik alanlarıyla ilgili yapılan çalışmalarda öğretmen adaylarının genel olarak orta ve yüksek düzeyde dijital okuryazarlıklara sahip oldukları bulunmuştur (Timur ve diğerleri, 2014; Yazar ve Keskin, 2016; Çetin, 2016; Tekin ve Polat, 2017; Ocak ve Karakuş, 2019; Yontar, 2019; Kozan ve Özek, 2019). Mesela Üstündağ ve diğerleri, (2017) fen bilgisi öğretmen adaylarının

dijital okuryazarlık becerilerinin genel olarak iyi düzeyde olduğunu bulurken; Sarıkaya (2019) Türkçe öğretmeni adaylarının dijital okuryazarlık becerilerinin yüksek düzeyde olduğunu tespit etmiştir. DKAB bölümü öğrencilerinin bilgisayar ve internet teknolojilerini kullanma durumlarını ve yeterliliklerini araştıran Keskin (2011), DKAB bölümü öğrencilerinin büyük çoğunluğunun, bilgisayar ve internet teknolojileri konusunda kendilerini yeterli gördüklerini, %20'sinin ise kendilerini yetersiz gördüğünü bulmuştur. DKAB öğretmenlerinin bilgisayar destekli eğitime ilişkin tutumları ve bu tutumları etkileyen faktörleri inceleyen Ekici (2007) ve Özgan (2010), DKAB öğretmenlerinin bilgisayar destekli eğitime ilişkin duygusal, bilişsel ve psikomotor boyutlardaki tutumlara sahip olduklarını tespit etmiştir. Tosun'un (2019) DKAB öğretmen adaylarının XXI. yüzyıl becerilerini kullanım düzeylerini tespit etmek amacıyla yaptığı çalışmanın bulgularına göre ise öğretmen adaylarının, eğitim öğretimin planlanması ve uygulanmasında teknoloji ve farklı araç gereçlerin kullanımıyla ilgili madde ortalamalarının diğer maddelere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, DKAB öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutum ortalamaları 2,687 (iki aradayım) düzeyinde olup "katılmıyorum" düzeyine yakındır. Bu durumda DKAB öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik kararsız bir tutuma sahip oldukları söylenebilir. E-öğrenmeyle ilgili literatüre bakıldığında, öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik olumlu tutumlara sahip olduğunu bulgulayan araştırma sonuçlarına rastlanmıştır (Dikbaş, 2006; Şimşek, İskenderoğlu ve İskenderoğlu, 2010; Durmuş ve Kaya, 2011; Haznedar, 2012; Adewole-Odesi, 2014). Mesela Liaw ve diğerleri (2007), e-öğrenmeyi kullanmaya yönelik tutumları belirlemek amacıyla öğretmenler ve öğrenciler üzerine yaptıkları çalışmada hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin e-öğrenmeye yönelik olumlu tutumlara sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Farklı bir çalışmada ise üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitimin öğretici olduğunu, ancak uzaktan eğitime yatkın olmadıkları ve kendileri için uzaktan eğitimin uygun olmadığı düşüncesinde oldukları tespit edilmiştir (Genç, 2020).

Araştırmada, DKAB öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık toplam puanlarında ve ölçeğin alt boyutlarında cinsiyete göre, anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Keskin (2011) de DKAB bölümü öğrencilerinin bilgisayar ve internet teknolojileri konusundaki yeterliliklerinde, cinsiyete göre bir farklılaşma olmadığını tespit etmiştir. Literatürde farklı alanlarda yapılan bazı çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Kozan ve Özek, 2019; Sarıkaya, 2019; Arslan, 2019). Diğer bazı araştırmalarda ise araştırmanın sonucuyla çelişen bulgulara ulaşılmış ve dijital okuryazarlık düzeylerinin cinsiyete göre erkek öğretmen adayları lehine anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir (Kıyıcı, 2008; Haznedar, 2012; Timur ve diğerleri, 2014; Yazar ve Keskin, 2016; Çetin, 2016; Göldağ ve Kanat, 2018; Yeşildal 2018; Özerbaş ve Kuralbayeva, 2018; Ocak ve Karakuş, 2018; Yontar, 2019). Mesela Tepe (2019), Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının

dijital okuryazarlık ölçeğinin “tutum” , “bilişsel” ve “sosyal” boyutuna ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre farklılık göstermediği, “teknik” boyutta ise kadın ve erkek öğretmen adaylarının görüşlerinin, erkekler lehine farklılaştığı sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma sonucunda, yaşa göre öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık toplam puanlarında ve “tutum” ve “bilişsel” alt boyutlarında 23 yaş ve üstü grup lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu durumda, 23 yaş ve üstü grubun dijital okuryazarlık düzeylerinin, 22 yaş ve altı gruba göre daha yüksek olduğu söylenebilir. “Teknik” ve “sosyal” alt boyutlarda ise anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Literatürde Yontar’ın (2019) yaptığı çalışmada, yaşa göre 22 ve üstü yaştaki sınıf ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının, 21 yaş ve altı öğretmen adaylarına göre dijital okuryazarlık düzeyleri daha yüksek bulursa da aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Yeşildal’ın (2018) yetişkin bireylerde dijital okuryazarlık ve sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişki üzerine yaptığı araştırmasında ise dijital okuryazarlığın “teknik” alt boyut ortalamalarının yaşa bağlı olarak düştüğü bulunmuştur. Bu durum, yaş arttıkça teknolojik gelişmelerin takip edilemediği şeklinde yorumlanmıştır.

Mezun olunan lise türüne göre DKAB öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık toplam puanlarında ve “tutum”, “bilişsel” ve “teknik” alt boyutlarda, imam hatip lisesinden mezun olanlar lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. “Sosyal” alt boyutta ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu durumda, imam hatip lisesinden mezun olan DKAB öğretmen adaylarının diğer liselerden mezun olanlara göre daha yüksek dijital okuryazarlık düzeylerine sahip oldukları ve dijital okuryazarlığa ilişkin daha olumlu tutumlara, bilişsel ve teknik becerilere sahip oldukları söylenebilir. Literatürde Ocak ve Karakuş (2019) mezun olunan lise türüne göre öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulmuştur. Fark meslek lisesi ve diğer liseler arasında, diğer liselerin lehinedir.

Araştırmanın bir başka sonucuna göre, öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık toplam puanlarında ve alt boyutlarda sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Ölçeğin toplamında, 4. sınıfta eğitim gören öğretmen adayları, 1, 2 ve 3. sınıfta eğitim gören öğretmen adaylarından pozitif yönde anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Öğretmen adaylarının sınıf seviyelerine göre dijital okuryazarlık toplam puan ortalamalarına bakıldığında, en yüksek ortalamaya sahip olan grup 4. sınıflardır. Bunu sırasıyla 3, 2 ve 1. sınıflar izlemektedir. Ölçeğin alt boyutlarında ise; “tutum” boyutunda 4. sınıf ile 1 ve 2. sınıflar, “teknik” boyutta 4. sınıf ile 1. sınıflar; “bilişsel” boyutta 4. sınıf ile 1, 2 ve 3. sınıflar; “sosyal” boyutta 4. sınıf ile 3. sınıflar arasında, 4. sınıflar lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma tespit edilmiştir. Bu durumda, sınıf düzeyi arttıkça dijital okuryazarlık düzeyinin de arttığı ve DKAB öğretmen adaylarının aldıkları eğitimin dijital okuryazarlık beceri düzeylerine olumlu yönde katkı sağladığı söylenebilir. Alanyazında Göldağ ve Kanat’ın (2018)

güzel sanatlar eğitimi alan öğrenciler üzerine yaptıkları çalışmada da 4. Sınıf öğrencilerinin dijital okuryazarlık becerileri 1. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek bulunmuştur. Yine farklı bir çalışmada üniversite öğrencilerinin sınıf düzeyi arttıkça BİT becerilerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Haznedar, 2012). İlgili literatürde, sınıf değişkeninin dijital okuryazarlık düzeylerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı sonucuna ulaşılan çalışmalar da vardır (Yontar, 2019; Sarıkaya, 2019).

Araştırmada ulaşılan diğer bir sonuca göre, öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutum toplam puanları ve alt boyutlarda cinsiyete göre erkek öğretmen adayları lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur. “E-öğrenmeye yatkınlık” alt boyutunda erkek öğretmen adayları kadın öğretmen adaylarına göre daha yüksek ortalamalara sahiptir. “E-öğrenmeden kaçma” alt boyutunda da erkek öğretmen adaylarının puan ortalamalarının, kadın öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. E-öğrenmeye yönelik tutum toplam puan ortalamalarına bakıldığında ise erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre daha yüksek puanlara sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu durumda, erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre e-öğrenmeye yönelik daha olumlu tutumlar sahip olduğu söylenebilir. E-öğrenmeye yönelik tutumun cinsiyete göre erkekler lehine anlamlı şekilde farklılaştığı sonucu farklı alanlarda yapılan başka araştırmalarda da bulunmuştur (Liaw ve Huang, 2011; Haznedar, 2012). Kadın öğretmen adaylarının e-öğrenmeye karşı daha olumlu tutuma sahip olduğunu bulgulayan çalışmalar da vardır (Dikbaş, 2006; Kayalar, Koç, Başbüyük ve Kayalar, 2015). Öğretmenler üzerine yapılan başka bir çalışmada; e-öğrenmeye yatkınlık boyutunda erkek öğretmenlerin, e-öğrenmeden kaçma boyutunda ise kadın öğretmenlerin daha yüksek ortalamalara sahip oldukları bulunmuştur (Şentürk, 2016). Diğer bazı çalışmalara göre ise cinsiyet, öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutumları üzerinde etkili bir faktör değildir (Şimşek ve diğerleri, 2010; Durmuş ve Kaya, 2011; Hamutoğlu ve diğerleri, 2019). Kirman ve Schreglmann (2020) da İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin mobil öğrenme teknolojilerine yönelik tutumlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığını tespit etmiştir.

Araştırmada yaş değişkenine göre, DKAB öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutum toplam puanlarında ve “e-öğrenmeye yatkınlık” alt boyutunda 23 yaş ve üstü grup lehine anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 23 yaş ve üstü grup 22 yaş ve altı gruba göre e-öğrenmeye yönelik daha olumlu tutuma sahiptir. “E-öğrenmeden kaçma” alt boyutunda ise anlamlı farklılaşma gözlenmemiştir. Literatürde, bu araştırmanın, yaşın e-öğrenmeye yönelik tutum üzerinde etkili bir faktör olduğu sonucuyla çelişen araştırma bulgularına rastlanmıştır. Kayalar ve diğerleri (2015), yaş değişkenine göre öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutumlarının bir farklılık göstermediğini bulmuştur.

Araştırmanın diğer bir sonucuna göre, öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutumları mezun olunan lise türüne göre anlamlı şekilde

farklılaşmamaktadır. Dolayısıyla imam hatip lisesinden mezun olan DKAB öğretmen adaylarıyla diğer liselerden mezun olanların e-öğrenmeye ilişkin benzer tutumlara sahip oldukları söylenebilir.

Araştırmanın bir başka sonucuna göre, öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutumlarında ve “e-öğrenmeye yatkınlık” alt boyutunda sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. “E-öğrenmeden kaçma” alt boyutunda ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. E-öğrenmeye yönelik tutum toplam puanlarında ve “yatkınlık” alt boyutunda 4. sınıf ile 1. sınıf arasında, 4. sınıflar lehine anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. En yüksek ortalamaya sahip olan grup 4. sınıflar olup, bunu sırasıyla 3, 2 ve 1. sınıflar izlemektedir. Dolayısıyla, öğretmen adaylarının sınıf seviyeleri yükseldikçe e-öğrenmeye yönelik tutumlarının da olumlu yönde yükseldiği görülmektedir. Bu durumda, araştırmaya katılan DKAB öğretmen adaylarının aldıkları eğitimin, e-öğrenmeye yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Farklı araştırmalarda da e-öğrenmeye yönelik tutum üzerinde sınıf değişkeninin etkili olduğu ve sınıf düzeyi arttıkça e-öğrenmeye yönelik tutumların olumlu yönde yükseldiği tespit edilmiştir (Durmuş ve Kaya, 2011; Haznedar, 2012). Kirman ve Schreglmann (2020) ise, İlahiyat Fakültesi 1 ve 2. sınıf öğrencilerinin katıldığı araştırmada, öğrencilerin mobil öğrenme teknolojilerine yönelik tutumlarının birinci sınıflar lehine anlamlı şekilde farklılaştığını bulmuştur. Farkın 1. sınıflar lehine çıkmasının, araştırma örnekleminin eğitim gördüğü fakültede 1. sınıfların derslerinde ve etkinliklerinde mobil cihazlardan, e-öğrenme araç ve materyallerinden vb. daha fazla yararlanılmasında kaynaklanmış olabileceği yorumu yapılmıştır. Bu bulgu, araştırmanın sınıf düzeyi yükseldikçe e-öğrenmeye yönelik tutumun olumlu yönde yükseldiği sonucuyla çelişmektedir. Bazı araştırmalarda ise sınıf düzeyi değişkeninin uzaktan eğitime yönelik tutum üzerinde farklılaşmaya neden olmadığı tespit edilmiştir (Şimşek ve diğerleri, 2010).

Araştırmada yapılan Pearson korelasyon analizi sonucuna göre, öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ile e-öğrenmeye yönelik tutumları arasında orta düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Literatürde Hamutoğlu ve diğerleri'nin (2019) çalışmasında, e-öğrenmeye yönelik genel tutumların dijital okuryazarlığın herhangi bir alt boyutuyla bir ilişkisi bulunmamıştır. Ayrıca, aynı araştırmada, eğilimin görece dijital okuryazarlığı anlamlı düzeyde açıkladığı görülmüştür. Mohammadyari ve Singh'in (2014) dijital okuryazarlığın, bireylerin e-öğrenmeyi kullanmaya devam etme niyetleri ve performansları üzerindeki etkisini açıklamayı amaçladığı araştırmasında, bireysel dijital okuryazarlığın e-öğrenmenin kullanımını kolaylaştırdığı tespit edilmiş ve ikincisinin performans üzerindeki etkisini incelerken dikkate alınması gerektiği önerilmiştir.

Netice olarak, DKAB öğretmen adaylarının hizmet öncesi eğitim süreçlerinde dijital okuryazarlık becerileri ve e-öğrenmeye yönelik olumlu tutum kazanmaları için çalışmalar yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu noktada şu önerilerde bulunulabilir:

- DKAB öğretmeni yetiştiren programlarda dijital okuryazarlıkla ilgili derslere veya içeriklere yer verilmelidir.

- Öğretmen adaylarının e-öğrenmeyle ilgili bilinçlenmeleri sağlanmalı ve e-öğrenme uygulamalarının niteliği artırılmalıdır.

- Dijital çağda hem dijital becerilerin kazanılmasını sağlamak hem de e-öğrenme etkinliklerinin etkililiği ve verimliliğini artırmak için; dijitalleşmenin din eğitimi, din eğitimcisi yetiştiren yüksek din eğitimi, DKAB öğretmenleri ve öğretmen adayları üzerinde ortaya çıkardığı değişim ve dönüşüm araştırılmalıdır. Yapılacak bilimsel araştırmaların bulguları doğrultusunda öğrencilerin ve öğretmenlerin dijital okuryazarlık becerilerini ve e-öğrenmeye yönelik tutumlarını olumlu yönde geliştirecek çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

Adewole-Odeshi, E. (2014). Attitude of students towards e-learning in south-west Nigerian Universities: an application of technology acceptance model. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*. Erişim adresi: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/1035>.

Akgül, M. (2017). Dijitalleşme ve din. *Marife*, 17(2), 191-207.

Arslan, S. (2019). *İlkokullarda ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı, Sakarya.

Aydemir, M. (2018). *Uzaktan eğitim (program, ders ve materyal tasarımı)*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Başar, M., Arslan, S., Günsel, E. ve Akpınar, M. (2019). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*, 3(2), 14-22.

Büyüköztürk, Ş. (2019). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analiz El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.

Churchill, N., Lim, C. P., Oakley, G. ve Churchill, D. (2008). Digital storytelling and digital literacy learning. In *Readings in Education and Technology: Proceedings of ICICTE 2008*, 418-430. Erişim adresi: <http://www.icicte.org/ICICTE2008Proceedings/churchill043>.

Çakmak, E. K., Çebi, A. ve Kan, A. (2014). E-öğrenme Ortamlarına yönelik "sosyal bulunuşluk ölçeği" geliştirme çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(2), 755-768. doi: 10.12738/estp.2014.2.1847

Çetin, O. (2016). Pedagojik formasyon programı ile lisans eğitimi fen bilimleri öğretmen adaylarının sayısal okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 658-685. doi: 10.17556/jef.01175

Çınar, F. (2014). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni adaylarının öğretim amaçlı teknolojiyi kullanma ve materyal geliştirme tutum ve özgüvenleri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 115-139.

Çubukçu, A. ve Bayzan, Ş. (2013). Türkiye’de dijital vatandaşlık algısı ve bu algıyı internetin bilinçli, güvenli ve etkin kullanımı ile artırma yöntemleri. *Middle Eastren & African Journal of Educational Research*, 5, 148-174.

Dikbaş, E. (2006), *Öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Anabilim Dalı, İzmir.

Duran, N., Önal, A. ve Kurtuluş, C. (2006). E-öğrenme ve kurumsal eğitimde yeni yaklaşım öğrenim yönetim sistemleri. *Bilgi Teknolojileri Kongresi IV, Akademik Bilişim Konferansı, 9-11 Şubat 2006*, Bildiriler Kitabı içinde (s. 97-101), Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Durmuş, A. ve Kaya, S. (2011). Computer and instructional technologies preservice teachers’attitudes regarding distance education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 28, 661-666.

Ekici, Y. (2007). *Afyonkarahisar ilinde görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin bilgisayar destekli eğitime ilişkin tutumları ve bu tutumları etkileyen faktörler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Din Eğitimi) Anabilim Dalı, Ankara.

Ercay, İ. (2020). Değişen eğitim paradigmasında dijitalleşme ve dijital neslin din eğitimi. İ. Ercay ve M. Çakır (Ed.), *Eğitim ve Sosyal Yönleriyle Değişim Çağı: Yenilikçi ve Güncel Yaklaşımlar İçinde (29-44)*, Ankara: Astana Yayınları.

Eshet-Alkalai, Y. (2004). Digital literacy: A conceptual framework for survival skills in the digital era. *Journal of educational multimedia and hypermedia*, 13(1), 93-106.

Genç, E. (2020). Üniversite öğrencilerinin değişime direnç düzeylerinin uzaktan eğitime yönelik tutumlara etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(5), 3774-3801. Erişim adresi: <http://www.itobiad.com.tr./pub/issue/57287/757091>

Göldağ, B. ve Kanat, S. (2018). Güzel sanatlar eğitimi alan öğrencilerin dijital okuryazarlık durumları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 70, 77-92. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7736>

Gökdaş, İ. ve Kayri, M. (2005). E-öğrenme ve Türkiye açısından sorunlar, çözüm önerileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Elektronik Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2). <http://efdergi.yyu.edu.tr>

Gülbahar, Y. (2021). *E-Öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi.

Haberli, M. (2019). Dijital çağda din ve dindarlığın dönüşümü. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 2(2), 307-315.

Hamutoğlu, N.B., Güngören, Ö. C., Uyanık, G. K. ve Erdoğan, D. G. (2017). Dijital Okuryazarlık Ölçeği: Türkçe'ye Uyarlama Çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(1), 408-429. doi: 10.12984/egeefd.295306

Hamutoğlu, N.B., Savaşçı, M. ve Sezen-Gültekin, G. (2019). Digital literacy skills and attitudes towards E-learning. *Journal of Education and Future*, 16, 93-107. doi: 10.30786/jef.509293

Haznedar, Ö. (2012). *Üniversite öğrencilerinin bilgi ve iletişim teknolojileri becerilerinin ve E-öğrenmeye yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir.

Haznedar, Ö. ve Baran, B. (2012). Eğitim Fakültesi öğrencileri için E-öğrenmeye yönelik genel bir tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 2(2), 42-59.

İnci, M. A., Akpınar, Ü. ve Kandır, A. (2017). Dijital kültür ve eğitim. *Gefad*, 37(2), 493-522.

Knobel, M. ve Lankshear, C. (2006). Digital literacy and digital literacies: Policy, pedagogy and research considerations for education. *Nordic Journal of digital literacy*, 1(1), 12-24. Erişim adresi: <https://www.uio.no/studier/emner/matnat/ifi/nedlagteemner/INF4280/h08/Lankshear2006DigitalLiteracy.pdf>

Karasar, N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Kayalar, M.T., Koç, A., Başbüyük, B. ve Kayalar, F. (9-11 Eylül 2015). Öğretmen adaylarının e-öğrenmeye yönelik tutumlarının belirlenmesi: Erzincan üniversitesi örneği [Özet]. 3. *Uluslararası Öğretim Teknolojileri ve Öğretmen Eğitimi Sempozyumu (İTTES 2015)*, Trabzon, 65. Erişim adresi: <https://www.ittes.org.tr/dosyalar/files/IttesArsivi/2015/abstract2015.pdf>

Keskin, Y. (2011). DKAB bölümleri öğrencilerinin bilgisayar ve internet kullanma durumları ve yeterlikleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 211-233.

Kıyıcı, M. (2008). *Öğretmen adaylarının sayısal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Kirman, M. A. ve Schreglmann, S. (2020). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin mobil öğrenmeye yönelik tutumları. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(24), 311-324. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.708324>

Kozan, M. ve Özek, M. B. (2019). Böte bölümü öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ve siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının

incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 107-120. doi: 10.18069/firatsbed.538657

Liaw, S. S. ve Huang, H. M. (2011). A study of investigating learners attitudes toward e-learning. *In 5th International Conference on Distance Learning and Education*, 12, 28-32.

Liaw, S.S., Huang, H. M. ve Chen, G.D. (2007). Surveying instructor and learner attitudes toward e-learning. *Computers & Education*, 49(4), 1066–1080

Martin, A. (2005). DigEuLit – a European framework for digital literacy: a progress report. *Journal of eLiteracy*, 2, 130–136. Erişim adresi: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.469.1923&rep=rep1&type=pdf>

McCoog, Ian J. (2008). 21st Century Teaching and Learning. Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED502607.pdf>

MEB. (2018) *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5,6,7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: MEB.

Mohammadyari, S. ve Singh, H. (2014). Understanding the effect of e-learning on individual performance: The role of digital literacy. *Computers & Education*, 11-25. <http://dx.doi.org/10.1016/j.compedu.2014.10.025>

Ng, W. (2012). Can we teach digital natives digital literacy?. *Computers & Education*, 59, 1065-1078. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.04.016>

Ocak, G. ve Karakuş, G. (2018). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık öz-yeterliliği ölçek geliştirme çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(5), 1427-1436. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.1931>

Ocak, G. ve Karakuş, G. (2019). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık öz-yeterlilik becerilerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 129-147. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.466549>

Özdemir, S. M., Akbaş, O. ve Çakır, R. (2009). A study on the relationship between pre-service teachers' information literacy skills and their attitudes towards distance education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 1648-1652. doi:10.1016/j.sbspro.2009.01.291

Özerbaş, M. A. ve Kuralbayeva, A. (2018). Türkiye ve Kazakistan öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeylerinin değerlendirilmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 16-25. doi: 10.21666/muefd.314761

Özgan, V. (2010). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin bilgisayar destekli eğitime ilişkin tutumları ve bu tutumları etkileyen faktörler –Edirne örneği-* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *MCB University Press*, 9(5), 1-6. Erişim adresi: <https://marcprensky.com/writing/>

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Dijital Okuryazarlık Düzeylerinin ve E-Öğrenmeye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi

Sarıkaya, B. (2019). Türkçe öğretmeni adaylarının dijital okuryazarlık durumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 1098-1107. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3122>

Sürer, A. G. (2020). Eğitimde dijitalleşme çağı. *Kapadokya Eğitim Dergisi*, 1, 28-34.

Şentürk, C. (2016). Öğretmenlerin E-öğrenmeye yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1501-1512.

Şimşek, A., İskenderoğlu, T. ve İskenderoğlu, M. (2010). Investigating preservice computer teachers' attitudes towards distance education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 9, 324-328. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.12.158>

Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics (6th ed.), Boston: Allyn and Bacon.

Tam, M. (2000). Constructivism, instructional design, and technology: Implications for transforming distance learning. *Educational Technology and Society*, 3(2), 50-60.

Tekin, A. ve Polat, E. (2017). Öğretmen adaylarının sayısal yetkinlik düzeyleri ve çevrimiçi bilgi arama stratejilerinin değerlendirilmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 635-658. doi:10.24315/trkefd.304174

Tepe, U. (2019). *Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının dijital okuryazarlığa ilişkin görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Elazığ.

Timur, B., Timur, S. ve Akkoyunlu, B. (2014). Öğretmen adaylarının sayısal yetkinlik düzeylerinin belirlenmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 41-59.

Tosun, A. (2019). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin XXI. yüzyıl öğrenen ve öğreten becerilerini kullanım düzeyleri. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 287-309. <https://doi.org/10.30623/harranilahiyatdergisi.638476>

Ural, A. ve Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Usta, İ., Uysal, Ö. ve Okur, M. R. (2016). Çevrimiçi öğrenme tutum ölçeği: geliştirilmesi, geçerliği ve güvenilirliği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 2215-2222.

Üstündağ, M. T., Güneş, E. ve Bahçivan, E. (2017). Dijital okuryazarlık ölçeğinin Türkçeye uyarlanması ve fen bilgisi öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık durumları. *Journal of Education and Future*, 12, 19-29.

Yazar, T. ve Keskin, İ. (2016). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme bağlamında dijital yeterliklerinin incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 6(12), 133-149.

Yazıcıoğlu, A., Yaylak, E. ve Genç, G. (2020). Okulöncesi ve sınıf öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 274-286.

Yeşildal, M. (2018). *Yetişkin bireylerde dijital okuryazarlık ve sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişki: Konya örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Yeşiltaş, E. (2019). Dijital Okuryazarlık. B. Aksoy vd. (Ed.), *Sosyal Bilgilerde Beceri Eğitimi İçinde* (67-89), Ankara: Pegem Akademi.

Yontar, A. (2019). Öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 815-824.

Yıldırım, S., Yıldırım, G., Çelik, E. ve Karaman, S. (2014). Uzaktan eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik görüşleri: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 365-370.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3526-3545

<p>End-To-End Strategic Planning Model Proposal with Artificial Intelligence</p> <p>Yapay Zekâ ile Uçtan Uca Stratejik Planlama Modeli Önerisi</p> <p>Video Link: https://youtu.be/tG5LFrZk84</p>	
<p>Buket KARATOP Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa TBMYO Assistant professor., Istanbul University Cerrahpasa TSVS buket.karatop@iuc.edu.tr Orcid ID: 0000-0001-6053-1725</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 05.03.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 18.11.2021
Yayın Tarihi / Published	: 25.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Karatop, B. (2021). End-To-End Strategic Planning Model Proposal with Artificial Intelligence . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3526-3545 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/891561>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Yapay Zekâ ile Uçtan Uca Stratejik Planlama Modeli Önerisi

Öz

Stratejik yönetimin bir parçası olan stratejik planlama ile işletmeler gelecekte doğru konumlanarak geleceği yönetmek isterler. Proaktif bir yaklaşım olan stratejik planlama, uzun vadeli bir planlama türü ve veriye dayalı bir tahmin etme durumudur. Ayrıca, istatistiksel geçmişi olmayan karmaşık, belirsiz ve dilyimsel birçok veri içerir. Stratejik planlamada olduğu gibi gerçek hayat problemleri de karmaşık, belirsiz ve çok kriterlidir. Bu tür problemlerde yapay zekâ tekniklerinin kullanılması optimum sonuçlar verdiği ve insan hatalarını en aza indirdiği bilinmektedir. Aynı zamanda çok kriterli karar verme yöntemlerinin yapay zekâ teknikleriyle birlikte kullanılması karar vericiye doğru ve etkili sonuçlar sağlamaktadır. Günümüzün fenomeni olan yapay zekâ uygulamaları hayatımızın her alanına girmeye devam etmekte, kullanım alanı hızla yaygınlaşmaktadır. Stratejik planlama aşamalarında yapay zekâ teknikleri de kullanılmaktadır. Stratejik planlamada mevcut durumu belirlemek için çok sık kullanılan metot olan SWOT analizi ile yapay zeka (bulanık mantık) uygulamaları bulunmaktadır. Dahası, planlamanın başından sonuna kadar tüm aşamalarında yapay zekâ teknikleri ile çözüm sunan model sayısı azdır. Bu çalışmada yapay zekâ teknikleriyle uçtan uca stratejik planlamanın hazırlanması için bir model önerisi sunulmuştur. Önerilen modelde stratejik planlama mevcut durum analizi, stratejik kavramlar, strateji oluşturma, ölçme ve değerlendirme olmak üzere 4 aşamada incelenmiştir. Her aşama için yapay zekâ teknikleri önerilmiştir. Önerilen teknikler literatürde en çok kullanılan tekniklerden seçilmiştir. Bu yöntemler üç tiptir. Birincisi yapay zekâ tekniklerinden olan bulanık mantık, uzman sistemler, yapay sinir ağları, genetik algoritmadır. İkinci tip veri toplamada kullanılan delfi tekniği ile karar verme yöntemlerinden olan çok kriterli karar verme yöntemlerinin bulanık mantık ile kullanılmasıdır. Bulanık delfi ve bulanık çok kriterli karar verme yöntemleri. Üçüncü tip ise bulanık mantıkla diğer yapay zekâ tekniklerinin kullanılmasıdır. Bulanık uzman sistemler, bulanık yapay sinir ağları. Bu çalışmanın amacı stratejik planlama yapan organizasyonlara ve uzmanlara bir bakış açısı sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik plan, SWOT analizi, Stratejik kavramlar, Yapay zekâ, Bulanık Mantık.

End-To-End Strategic Planning Model Proposal with Artificial Intelligence

Abstract

Organizations want to manage the future by being positioned correctly in the future with strategic planning, which is a part of strategic management.

Strategic planning, which is a proactive approach, is a long-term type of planning and a case of forecasting based on data. It also contains many data that are complex, uncertain and linguistic, without statistical history. Real-life challenges, like strategic planning, are dynamic, unpredictable, and multi-criteria. It is known that the use of artificial intelligence techniques in such problems gives optimum results and minimizes human errors. At the same time, the use of multi-criteria-decision-making methods together with artificial intelligence techniques provides accurate and effective results to the decision maker. Artificial intelligence (AI) applications, which is the phenomenon of today, continue to enter all areas of our lives and its usage area is rapidly spreading. AI techniques are also used in the stages of strategic planning. There are applications of artificial intelligence (fuzzy logic) with SWOT analysis, which is a very common method to determine the current situation in strategic planning. Moreover, the number of models offering solutions with artificial intelligence techniques at all stages of planning from the very beginning to the end is low. In this study, a model proposal is presented for the preparation of end-to-end strategic planning with AI techniques. In the proposed model, strategic planning was examined in four stages as analyses of current situation, strategic concepts, assessment and evaluation. (Strategic planning was examined in four stages in the proposed model: current situation analyses, strategic concepts, assessment, and evaluation.) AI techniques are suggested for each stage. The proposed AI techniques have been chosen from among the most used techniques in the literature. The methods used are of 3 types. The first type is fuzzy logic (FL) which is one of the AI techniques, expert systems (ES), artificial neural networks (ANN), and genetic algorithms (GA). The second type is the combination of delphi technique used in data collection and multi-criteria decision-making methods, which is the decision-making methods, and FL. Fuzzy delphi and fuzzy multi-criteria-decision-making methods. The third type is the use of other AI techniques with FL. Fuzzy ES, fuzzy ANN. The aim of this study is to provide a perspective to organizations and experts that make strategic planning.

Keywords: Strategic Plan, SWOT Analyses, Strategic Concepts, Artificial Intelligence, Fuzzy Logic.

Introduction

Strategic planning, which is a process for determining the position that organizations want to be in the future, is also considered as one of the tools that make organizations stand out from the competition. Strategic plans are prepared by the relevant experts, which naturally can cause the plans to be subjective. Therefore, it can be said that these plans are realized in line with the vision of the experts. However, it is very important for organizations to

have objective strategic plans and to create a basis where resources are used effectively. While strategic plans are a compass that positions the organizations in the future, a strategic plan that is not based on data and not prepared by analytical methods may cause the organizations to unsuccessful or be less successful. Moreover, since the strategic plan is a long-term process, the results emerge after years and the return of it can be very difficult.

The experts preparing the strategic plan also try to deal with uncertain and complex data. The existence of complex and uncertain data, which is characteristic of real-life problems, is also valid for strategic plans. Since the use of artificial intelligence (AI) techniques in real life problems with such characteristics gives effective and efficient results, it is mentioned in the literature (For example: Dağdeviren, 2007, p.798; Öztemel, 2010, p.2; Kubat, 2012, p.629; Karatop; 2015, p.25).

The aim of this study is; to make a model proposal by taking into consideration the availability of AI techniques at every stage of the strategic plan, as well as the examples in the literature.

Since the scope of the topics covered in the article is very wide, only the information focused on the research topic is given. In this context, explanatory information about the proposed model is included in strategic planning and AI theoretical information.

Strategic Planning and Implementation Challenges

Strategic planning, as a part of strategic management, enables organizations to manage the future by positioning them correctly in the future. It is a long-term planning, the state of guessing and a proactive process. Although the term strategic planning has been found in the literature since the late 1930s (Kroener, 1939, p.136; Reed, 1946, p.632; Smith & Farmer, 1946, p.41; Spaatz, 1946, p.385), strategic planning was formally introduced to organizations in the mid-1950s (Steiner, 2010, p.158).

These plans, which were used by large companies at the time, were called long-term planning (LTP) (Steiner, 2010, p.331). Big companies in our country were used in long-term planning studies until the end of the 1980s. Later this planning method (which is different than the systematic strategic planning) is converted to strategic planning.

In practice, the strategic planning process should be fully supported by the top official of the enterprise. However, the contribution, joint effort and support of all stakeholders is a fundamental requirement for the success of the strategic plan. At the same time, decisions in strategic planning should be based on data, and analyzes should be made with analytical methods and algorithmic perspective.

Strategic planning consists of 4 main parts: "current situation analysis" seeking the answer to the question of where are we, and "future projection" seeking an answer to the question of where do we want to be, and "strategic positioning" seeking an answer to the question of how to go where we want to go, and "performance evaluation" that responds to the question of how we follow and evaluate the path we are going in the direction we want to go (Figure 1).

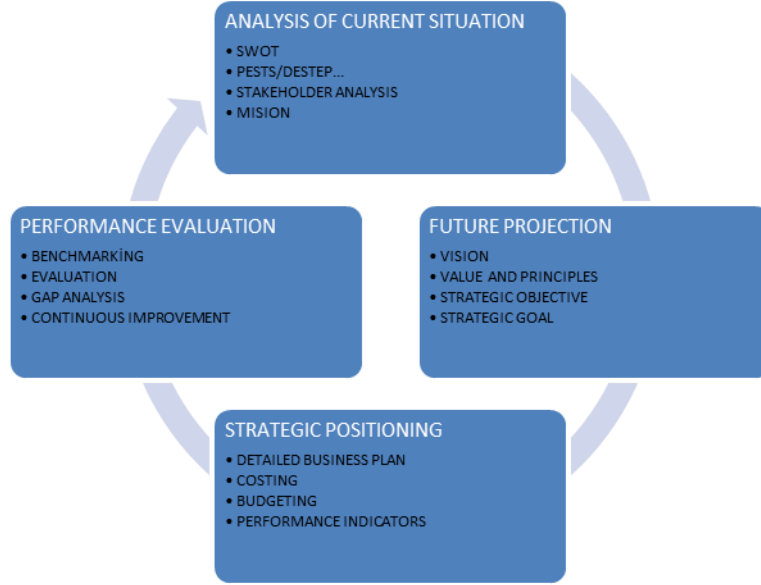

Figure 1. Strategic Planning Lifecycle (Source: Karatop and Taşkan, 2019, p.22)

Strategic planning is not a one-off implementation and requires a periodic cycle. Analyzes and decisions are an important activity that must be done every time. In addition to the importance of stakeholder participation in these activities, the vision of the experts who make up the strategic plan and the analysis and techniques used in decision-making processes are also very critical.

The most used method in current situation analysis is SWOT analysis, which is an analysis that evaluates the internal and external environment of the organizations. SWOT analysis is prepared to determine the strategic direction and strategies of the organizations and its current state is based on. It forms the basis for formulating the strategy (Dyson, 2004, p.631). Although SWOT analysis is an effective method for strategy development, it has structural problems that reduce performance. One of the structural problems is not prioritizing internal and external factors (Kheirkhah et al., 2008, p.325). Researchers use SWOT analysis and MCDM techniques together to solve this problem.

The current situation consists of the organizations itself and its environment. There are opportunities and threats around the organizations as well as its strengths and weaknesses. SWOT analysis examines the current situation in

these 4 dimensions and produces evidence to create a strategy. Two of the four dimensions are positive (strengths and opportunities) and two are negative (weaknesses and threats) (Figure 2). The main strategy for creating a strategy with SWOT analysis is to “eliminate negative factors or turn them into positive using positive factors”.

Figure 2. SWOT Analysis Factors

There are also PESTS and DESTEP analyzes that only make environmental analysis for current situation analysis. With the PESTS analysis, the political, economic, social, technological and sectoral environment of the enterprise is investigated, data is collected and analyzed. With the DESTEP analysis, the demographic, economic, socio-cultural, technological, ecological and political (Yiğit & Yiğit; 2011, p.119) environment of the enterprise is investigated, data is collected and analyzed. PESTS and DESTEP analyzes are actually environmental analysis that occur from the opportunities and threats (OT) of SWOT analysis and when these analyzes are combined with each other, more comprehensive results can be obtained. Strategic plans are based on mission, vision, core values and analyzes such as SWOT, PESTS.

While the mission defines the reason for the existence of the organizations; vision defines the grand goal and direction to move forward. Basic values are the concepts that define how to make a decision and area of ethics to capture the vision based on mission. These three concepts constitute the infrastructure of the road map of the strategic plan in general.

Strategic concepts (mission, vision and core values) and analysis can also be considered as a source that sustaining and supports the strategies of the enterprise. Although strategic concepts are so important, they cannot go beyond being a few sentences that are memorized in most organizations. At the same time, these concepts, which are the basis of the strategy of the enterprise, often do not measure performance and the organizations mission, vision, and core values cannot be measured at what level they realize.

Strategic planning process is an uncertain, complex and dynamic process as in the characteristics of real-life problems. The basis of the strategic plan will be solid by making the analyzes based on data in order to cope with this uncertainty, complexity and dynamism. Analyzes are used effectively in the

creation and / or revision of strategic concepts, as well as in creating creative strategies. Strategies are transformed into goals; goals are transformed into activities and evaluated with key performance indicators of all stages (Figure 3).

Organization's strategies are created from the evidence of SWOT analysis and the data of strategic concepts. However, the strategies formed are completely related to the vision of the expert or expert group that prepared the plan. The techniques used to decide which strategies to focus on (multi-criteria decision-making techniques and AI) will help experts to determine creative strategies.

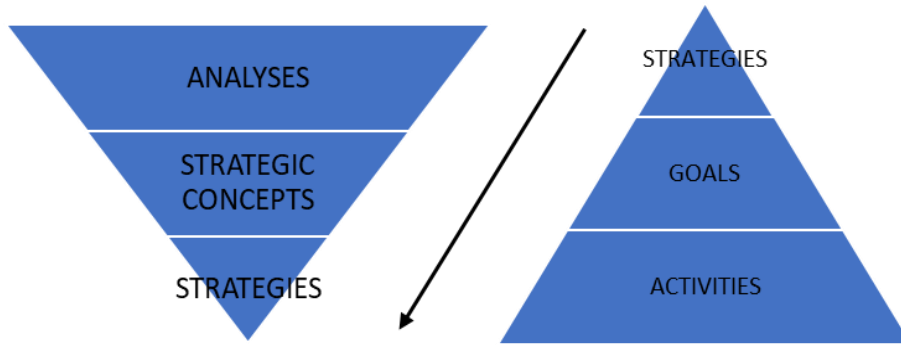

Figure 3. Process of Strategic Planning (Source: Güler and Karatop, 2019)

Typical questions in the traditional SWOT analysis procedure can lead organizations to wrong strategies (Valentin, 2001, p.54) or it is not possible to determine effective strategy (Piercy & Giles, 1989, p.6). While the authors criticize the traditional SWOT analysis, they actually criticize the nature and scope of the questions prepared. In addition, the scope and nature of the stakeholders who prepared the answers to the questions of the SWOT analysis are also important.

Many difficulties are encountered during the implementation of strategic plans. Some of these difficulties are given below.

- Plans are not applicable.
- Not determining the strategy, goals and objectives that lead the organizations to the vision
- Inconsistency of goals with each other
- Failure to establish a sustainable performance evaluation system
- Information does not enter the decision process by analytical methods

- Decisions are revealed in practice, whether they are right or wrong and the decisions taken affect each other in a chain
- The plan depends on the vision and attention of the expert team that makes the planning.

Some of the main reasons for these difficulties can be counted as not including stakeholders in strategic planning, not conducting data-based analyzes, and not using analytical and AI techniques in decision-making processes. Especially the use of AI techniques can make a significant contribution to minimizing these difficulties.

Artificial Intelligence for Strategic Planning

AI is done by the machine through software that behaviors that are considered as intelligence when done by humans (Kubat, 2012, p.620) and it refers to systems that can offer behaviors that require 'intelligence' and make decisions on their own by making analyzes, creating reactions in order to achieve defined specific goals (EC HLEG AI, 2018, p.1). At the same time, AI is all of the studies carried out to improve the ability to think, learn, conduct ideas, understand / perceive problems and draw conclusions through computer software (Kubat, 2012, p.620). According to Içen and Günay (2014, p.38), AI is "the imitation of thinking, understanding, comprehending, interpreting, learning structures with programming to solve a problem."

The goal of researchers and scientists continues to work on AI to achieve excellent results that facilitate human work, increase productivity, and use resources more effectively and efficiently. It is possible to say that these studies are carried out to make human life easier. For this reason, it continues to work to develop AI applications that can learn, draw conclusions, sort, be aware of its environment, interact with objects (internet of things), calculate, evaluate, interpret and make decisions. AI also shows success in clustering the ideas produced by a group (Chen et al., 1994, p.56).

Among the AI techniques, those related to the subject of this study are briefly explained below.

Expert Systems

Expert systems are systems that produce solutions to problems in the same way that an expert solves problems. An algorithm running in the background in the system is equipped with expert knowledge. In this way, inference mechanisms can make decisions by establishing relationships between information (Öztemel, 2012, p. 13). An expert system is expected to be capable of performing at a level close to human expert performance. Systems need to be tested to ensure they reach an acceptable level of performance (Balci and Smith, 1986, p.2).

Bensghir in his book published in 1996 (as cited in Göl, 1999, p.360), expert systems; It refers to the information-based system that produces solutions to problems by transferring the knowledge of people specialized in a particular subject to the computer. It is the most widely used technology in AI and can be used at every stage of life. In other words, expert systems are computer systems that can solve problems with their knowledge and experience like experts (Allahverdi, 2002, p.23).

Fuzzy expert systems, in which fuzzy logic and expert systems are used together, produce the best (optimum) effective solutions in solving complex problems involving ambiguous, complex and linguistic expressions (Içen & Günay, 2014, p.37).

Fuzzy Logic

Fuzzy sets were found by Lütü Ali Askerzade (Zadeh) in 1965 for the use of non-statistical uncertainties with data and information (Zadeh, 1965, p.338). Fuzzy logic helps to make decisions with ambiguous or incomplete information and predictive values (Fullér, 1995, p.3) Fuzzy logic is capable of approximate thinking and processing with data and information that are inadequate, incomplete and uncertain (Şen, 2009, p.3).

In daily life, often "not very clear", "probably it is" and "approximately" as used expressions. The common point of such expressions is that they have uncertainty. This uncertainty in human decision making is called "blurr" in the scientific literature (Pochampally and Gupta, 2008, p.73). Fuzzy logic is a technique with imprecise expressions, and its application area covers a wide range from earthquake engineering to finance. The most important of these areas is fuzzy logic-based process control design (Zadeh, 1988, p.83). Fuzzy logic, which can be applied in situations where there is uncertainty or when the most appropriate (optimal) decisions need to be reached with incomplete information, provides a more flexible decision environment for the decision maker. With fuzzy logic, the numerical equivalents of verbal information are obtained and included in the solution (Karatop, 2015, p.84).

Artificial Neural Networks

Artificial neural networks (ANN) are computer systems that perform the learning function, which is the basic feature of the human brain. Performs the learning process with the help of examples (Öztemel, 2012, p.15). The main function of ANN is that like the neural networks in the human brain, computers learn about events and make similar decisions in the face of similar events. It was developed by Hebb (1949) that the biologically possible learning procedure is performed by a computer. The beginning of ANN can be considered as this study. Hebb developed a learning rule in his work.

ANN work with numerical information, but fuzzy logic and linguistic expressions can be included in the process. ANN perform learning using Examples. ANN have the ability to process uncertain information. It can generate information about unseen examples. It has the ability to self-organize and learn. It can work with missing information. It is having fault tolerance.

ANN are widely used in decision making and prediction problems. It is used frequently especially in production planning and demand forecasting problems. The findings of these studies show that estimation models prepared with ANN give much more accurate results than statistical models (Yavuz & Deveci, 2011, p.185).

Genetic Algorithm

The genetic algorithm used in the solution of complex problems is a technique used in cases where there is little or no solution information (Öztemel, 2009, p.394; Öztemel, 2010, p.13; Kubat, 2012, p.624).

Genetic algorithms are an evolution-inspired computational model. These algorithms encode a potential solution to a specific problem on a simple chromosome-like data structure and proceed (with recombination operators) to protect critical information. The implementation of the genetic algorithm begins with a (random) chromosome population. Then these structures are evaluated, and reproductive opportunities are allocated such that chromosomes that offer a better solution to the target problem are given a greater chance of 'reproduction' than chromosomes, which are weaker solutions (Whitley, 1994, p.65).

In addition to the publications (e.g. Cowgill et al., 1999, p.99; Maulik & Bandyopadhyay, 2000, p.1455) that use genetic algorithms in the clustering of data, there are also publications (e.g. Leardi, 2000, p.643; Frohlich et al., 2003, p.142) that optimize the prediction by selecting features in the data sets.

Application of Artificial Intelligence in Strategic Planning

There are many studies in the literature where AI techniques are used in the stages of the strategic planning process. It is seen that the first studies have created models with fuzzy logic and decision support systems. In subsequent studies, other AI techniques, mainly fuzzy logic has been used.

Nancy G. Hall (1988, p.638) established a prototype fuzzy decision support system called "stratassist" to overcome some of the decision-making problems inherent in strategic planning decision. The author states that the stratassist shows the ability to increase the quality of the strategic decisions of experienced or inexperienced managers, planners and entrepreneurs. A prototype for strategic planning, with the help of stratassist, which is a fuzzy

decision support system, has been tested by the author in the research that users will produce better strategy statements. Pochampally and Gupta (2008, p.72) used a multiphase fuzzy logic approach in strategic planning of the reverse supply chain network. In the article, the authors divided the supply chain network into 3 phases. Fuzzy logic approach was used in the establishment of the first two phases, the recycling facility, and the minimization of the third phase, the total cost.

Effective participation of stakeholders in strategic planning positively affects the quality of planning. In this way, more effective and more efficient outputs are expected from the planning process. Conducting a study focusing on the inclusion of stakeholders in the strategic planning process, Orwig et al. (1997, p.47) used the clustering feature of AI. The article clusters the concepts with AI software to eliminate the complexity of the textual expressions of the participating stakeholder groups in the strategic plan preparation process and aims to guide the planning process.

There are also studies that use the Delphi technique and fuzzy logic together as a strategic planning tool. Li et al. (2002, p.273) presented a hybrid model in which Delphi technique, fuzzy logic and expert systems are used together to determine marketing strategies. Fuzzy logic has been applied to the results of the SWOT analysis obtained by the group delfi method. Expert systems are used to determine marketing strategies. Prusty et al. (2010, p.442) determined the hierarchy of goals, objectives and strategy that play a key role in strategic planning, and fuzzy logic calculated applicability scores for goals and strategies. This study is an inclusive study in terms of the area it covers in the strategic plan.

Raikov (2020, p.147) proposed a cognitive model for strategic planning and the author reports that the genetic algorithm helps to find effective strategic decisions and reduce decision-making risks.

Expert systems, decision support systems (Hall, 1988, p.638; Mockler, 1987, p.32; Pinson et al.1997, p.35) and AI techniques (Orwig et al.1997, p.37; Karatop et al.2018, p.1314) will assist in solving the problem of strategy formulation, which is critical for the sustainability of organizations success.

It incorporates the concept of fuzzy set theory into scenario analysis to deal with the numerical data shortage and linguistic expression of strategic planners. Thus, uncertainties in a strategic planning are taken into account (Wang & Chang, 2001, p.195).

SWOT analysis and fuzzy logic studies, which form the framework of the strategic plan, are quite abundant in the literature. The first most comprehensive article combining fuzzy logic with SWOT analysis, Ghazinoory et al. (2007, p.99) published by. The authors transformed qualitative data into quantitative data using fuzzy logic in SWOT analysis, It was possible to prioritize strategies. Kheirkhah et al. (2009, p.325) used fuzzy SWOT analysis to determine strategy. Hosseini-Nasab et al (2011, p.23), who

used fuzzy SWOT analysis to eliminate the disadvantages of traditional SWOT analysis, validated their thesis by applying in a company. Amin et al (2011, p.670) also used fuzzy SWOT analysis and fuzzy linear programming methods for supplier selection and order allocation decision. This and similar studies are quite abundant in the literature.

A combination of fuzzy SWOT analysis and multi-criteria decision-making methods is also quite common (eg. Azimi et al., 2011, p.670; Shahanipour et al., 2020, p.119). Kajanus et al. (1996) used SWOT analysis together with the analytical hierarchy process (AHP), one of the multi-criteria decision-making techniques. Similarly, Kangas et al. (2001, p.189) developed A'WOT method by combining AHP method with SWOT. It is preferred by researchers to use fuzzy logic, multi-criteria decision-making techniques and SWOT analysis together to determine renewable energy strategies (e.g. Adar et al., 2016, p.429; Papapostolou et al., 2020, p.2; Wang et al., 2020, p.1). In other application areas, the number of articles producing evidence for strategy determination by using multi-criteria decision-making techniques, fuzzy logic and SWOT analysis together is also high.

Strategic planning, whose purpose is to guide an organization to achieve its long-term development and desired goals, is based on forecasts (Wang & Chang, 2001, p.193). ANN, one of the AI techniques, is a method used frequently in demand forecasting, especially in production planning. Akbarian-Saravi et al. (2020, p.244) proposed a strategic and tactical planning model with decision support system in which mathematical model and ANN are used together. The authors tested the model with case analysis, taking into account economic, environmental and social analysis. The number of studies using ANN method in strategic planning is limited.

Recommended Model

The model covers every stage of strategic planning and is based on the use of AI techniques in the decision process of these stages. For this, AI applications in the literature were examined in other application areas, especially in strategic planning. The model has been established with the methods that can be used during strategic planning (Figure 4).

The purpose of the model is to contribute to making the most appropriate decisions during strategic planning and to eliminate or minimize the problems that arise during the implementation of the strategic plan. In the model, which AI techniques can be used at which stage of strategic planning was determined. At the same time, it has been suggested to use other data collection and decision-making methods (Delphi and multi-criteria decision making techniques), which can be used with fuzzy logic, which has very high functionality among AI techniques. In the meantime, using fuzzy logic with other AI techniques will help achieve the best result.

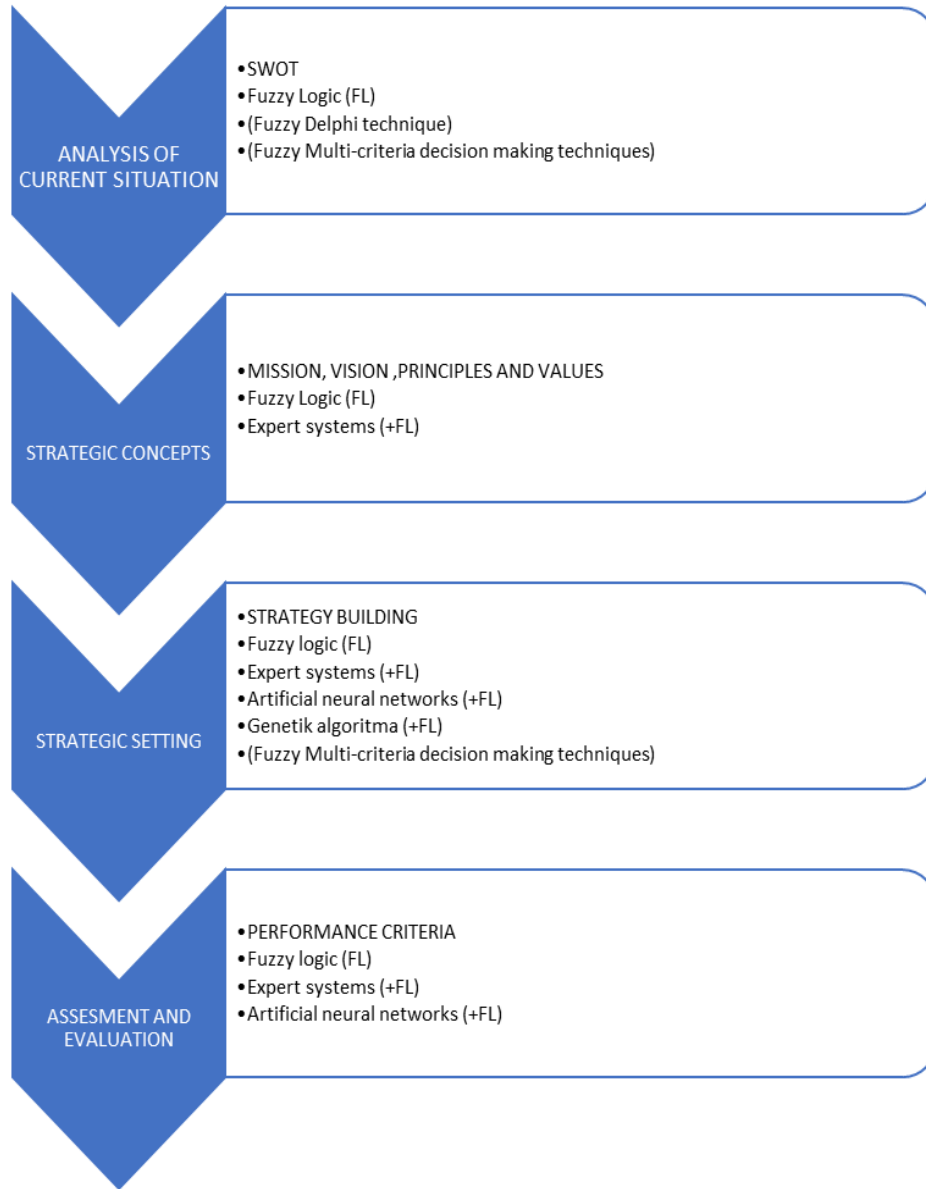

Figure 4. The model of the application of AI techniques in strategic planning

Current Situation Analysis with Artificial Intelligence

Although the current situation analysis is carried out with many methods, only SWOT analysis is considered in this study because it is a frequently used method during strategic planning and it is a much studied analysis in the literature.

Classical SWOT analysis can lead prepared questions to wrong strategies (Valentin, 2001, p.54) and due to the importance of participant quality, collecting data with Delphi technique can minimize these negativities. Since SWOT analysis generally reveals strength, weakness, opportunities and

threats, organizations have difficulties deciding which strategies to focus on. Organizations should set criteria by considering the application areas and should make the SWOT analysis based on these criteria. This method was developed by Karatop et al. (2018, p.1316) and is used in the literature as Sectional SWOT (SSWOT). It is said by the authors that it gives more effective results compared to the classic SWOT.

At the same time, the fact that SWOT is mainly composed of linguistic expressions and has uncertainties also causes difficulties for the decision maker in building a strategy. Due to the presence of uncertainty and linguistic expressions, the most appropriate (optimum) evidence for strategy determination can be presented with fuzzy logic. In addition to these, prioritizing the evidence presented in the SWOT analysis by weighting provides absolute benefit to the decision maker. Therefore, it will be useful to use multi-criteria decision making techniques (fuzzy multi-criteria decision making techniques) together with fuzzy logic.

Determination of Strategic Concepts by Artificial Intelligence

Mission, vision, values and principles that we define as strategic concepts form the basis of the strategic plan. In determining strategic concepts, the knowledge of the expert group including the management level of the organization should be used. The use of expert systems software with this information will be of benefit to the determination of the strategic concept effectively. Expert systems create a general framework for the decision maker by making inferences and will facilitate decision making.

At the same time, performance indicators of strategic concepts should be determined, and their performance should be monitored. Often organizations neglect this. However, every organization wants to know how much they realize their strategic concepts.

Strategy Setting with Artificial Intelligence

Decision making is a science that develops methods to improve the quality of people's social life and the quality of their decisions in organizations at all levels (Hall, 1988, p.638). Setting a strategy is also a decision-making problem. However, the subject discussed here is AI techniques that will help experts to make decisions about strategy, As Von Krogh (2018, p.404) mentioned in her/his study, it is beyond our scope that AI takes over the decision-making authority of organizations.

The strategy setting stage is the place where the node of the current situation analysis and the strategy concepts determined by the company is solved. The direction and method in which the organizations will proceed is determined from the evidence provided by these concepts and analyzes. It is also an evidence-based estimation. For this reason, expert systems using the experiences of experts in their fields and fuzzy logic in which linguistic expressions can turn into mathematical results should be used in strategy setting. As Raikov (2020, p.147) suggests in her/his cognitive model, the

genetic algorithm can be used in decision making. The author proposes to analyze the qualitative factors with networked experts and to develop a cognitive model by mapping on the relevant big data. And he reports in his article that with the reverse problem solving with the genetic algorithm, there are effective strategic decisions and at the same time the risk of decision making is reduced. Also, it can be said that ANN will give the most appropriate results as strategy determination is a estimation event. The learning function of the ANN software is activated in order to produce ready-made solutions to similar types of problems. However, there is need for a lot of data entry for it. In addition to these, using genetic algorithm, expert systems and ANN together with fuzzy logic will give more effective results.

Measurement and Evaluation with Artificial Intelligence

Both incorrectly measuring/ evaluating a well-defined job and correctly measuring/evaluating a wrongly defined job leads the organizations to the wrong path. Therefore, the determination of performance criteria, up to measurement and performance evaluation process, each stage of the strategic plan should be defined and decided in the most appropriate way based on end-to-end data. This is a necessary condition for the assessment phase of the strategic plan.

Using many expert and much more stakeholder opinions in solving real life problems brings the most appropriate result. The use of AI techniques ensures that the most appropriate decisions are reached. Making evaluations with AI techniques in strategic plans will first of all contribute to organizations to use their resources and opportunities more effectively and efficiently. ANN or fuzzy ANN can be used to predict the performance of the organizations.

Conclusion

Organizations have to plan strategies that ensure their future positioning in increasing competition conditions. However, feasible plans should be supported by sustainable control and performance evaluations and focus on strategies that care about the wishes of stakeholders. It is also important that the strategic plan includes the strategic concepts of the organization and the knowledge of stakeholders. Strategic plans are a solution method designed to solve real life problems of organizations. The most prominent features of real-life problems are that they are multi-criteria, complex and unclear. It is stated in the literature that the most appropriate results are obtained by using AI techniques in the solution of such problems. In addition to these reasons, a strategic planning model using AI techniques is proposed in this study in order to minimize human-induced errors during strategic planning and to support decision makers.

AI is used as a tool that supports decision making, facilitates work, and saves time and costs. Rapidly developing AI moves beyond being a tool that facilitates the work of societies and organizations and solves their problems

and comes to a leading and shaping position (Ünal & Kılınç, 2020, p.73). In this context, it is recommended to use AI techniques for strategic planning, which is a plan that shapes the future of organizations.

The proposed model has a flexible structure. By examining the application examples in the literature, it is suggested to use AI techniques at every stage of the strategic plan from end to end. One or more of these techniques can be used at the same time.

The benefits to be achieved by using AI techniques at all stages of strategic planning can be summarized as follows.

- Converts the linguistic expressions that SWOT analysis offers to create strategies into mathematical proofs. The decision maker determines the most appropriate strategies in the light of this concrete information.
- Strategic concepts (mission, vision, principles and values) are defined with measurable criteria.
- Strategic concepts and SWOT analysis have a counterpart in strategies and performance criteria are instantly determined.
- It is ensured that all of the information is included in the decision process.
- Performance measurement of all defined parameters can be done easily.
- Performance analysis and calculation can be provided in real time.
- The whole process can be followed in real time.
- Problems encountered and / or anticipated are resolved faster.

As a result, making the strategic plan, which is of vital importance for organizations, with AI techniques from beginning to end, minimizes human-induced errors and ensures the formation of the most appropriate strategies and the establishment of the right performance system.

References

Adar, E., Karatop, B., İnce, M., & Bilgili, M. S. (2016). Comparison of methods for sustainable energy management with sewage sludge in Turkey based on SWOT-FAHP analysis. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 62, 429-440.

Akbarian-Saravi, N., Mobini, M., & Rabbani, M. (2020). Development of a comprehensive decision support tool for strategic and tactical planning of a sustainable bioethanol supply chain: Real case study, discussions and policy implications . *Journal of Cleaner Production*, 244, 118871

Allahverdi, N. (2002). *Expert Systems An Artificial Intelligence Application (Uzman Sistemler Bir Yapay Zekâ Uygulaması)*, Atlas Publisher& Distribution, Ankara.

Amin, S. H., Razmi, J., & Zhang, G. (2011). Supplier selection and order allocation based on fuzzy SWOT analysis and fuzzy linear programming. *Expert Systems with Applications*, 38(1), 334-342.

Azimi, R., Yazdani-Chamzini, A., Fouladgar, M. M., Zavadskas, E. K., & Basiri, M. H. (2011). Ranking the strategies of mining sector through ANP and TOPSIS in a SWOT framework. *Journal of business economics and management*, 12(4), 670-689.

Balcı, O., & Smith, EP (1986). *Uzman sistem performansının doğrulanması*. Bilgisayar Bilimleri Bölümü, Virginia Politeknik Enstitüsü ve Eyalet Üniversitesi.

Chen, H., Hsu, P., Orwig, R., Hoopes, L., and Nunamaker J. F., J. (1994). Automatic concept classification of text from electronic meetings. *Communications of the ACM* 37, 10, 56-73.

Cowgill, M. C., Harvey, R. J., & Watson, L. T. (1999). A genetic algorithm approach to cluster analysis. *Computers & Mathematics with Applications*, 37(7), 99-108.

Dağdeviren, M. 2007. "Personnel Selection with Fuzzy Analytical Hierarchy Process and an Application (Bulanık analitik hiyerarşi prosesi ile personel seçimi ve bir uygulama)", *Journal of the Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University*, 22(4), 791-799.

Dyson, R. G. (2004). Strategic development and SWOT analysis at the University of Warwick. *European journal of operational research*, 152(3), 631-640

EC HLEG AI (European Commission High-Level Expert Group on Artificial Intelligence). (2018). A definition of AI: Main capabilities and scientific disciplines,

https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=56341 Accepted: 19.03.2019

Frohlich, H., Chapelle, O., & Scholkopf, B. (2003, November). Feature selection for support vector machines by means of genetic algorithm. In *Proceedings. 15th IEEE International Conference on Tools with Artificial Intelligence* (pp. 142-148). IEEE.

Fullér, R, 1995, The Lecture Notes, Neural Fuzzy Systems, Abo Akademi University, <http://uni-obuda.hu/users/fuller.robert/ln1.pdf>

Ghazinoory, S., Esmail Zadeh, A., & Memariani, A. (2007). Fuzzy SWOT analysis. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 18(1), 99-108.

Göl, M. (1999). Top Management Information System and Expert Systems in Strategic Decision Making Environment (Stratejik Karar Alma Ortamında Üst Yönetim Bilgi Sistemi ve Uzman Sistemler). *Dumlupınar University Journal of Social Sciences*, (3), 357-364.

Güler, E. & Karatop, B. (2019). Using Artificial Intelligence in Massive Open Online Courses: A Conceptual View to Wise MOOCs. *Handbook of Research*

on Learning in the Age of Transhumanism (pp.116-133), Kentucky: IGI Global Disseminator Knowledge Industry Publications, Inc.

Hall, N. G. (1988). Diagnosing problems with the user interface for a strategic planning fuzzy DSS. *IEEE transactions on systems, man, and cybernetics*, 18(4), 638-646.

Hebb, D.O. (1949). *The Organization of Behavior -a Neuropsychological Theory*, John What & Sons. Inc.,

Hosseini-Nasab, H., Hosseini-Nasab, A., & Milani, A. S. (2011). Coping with imprecision in strategic planning: A case study using fuzzy SWOT analysis. *IBusiness*, 3(01), 23.

İçen, D., & Günay, S. (2014). Expert Systems and Statistics (Uzman Sistemler ve İstatistik). *The Journal of Statisticians: Statistics and Actuaries*, 7 (2), 37-45.

Kajanus, M., Kurttila, M., & Pesonen, M. (1996, June-July). Applying SWOT and AHP analysis when changing to ecolabelled forestry, Integrating Environmental Values into Forest Planning-Baltic and Nordic Perspectives. Paper presented at the Nordic-Baltic Research Course, Râpinä, Estonia.

Kangas, J., Pesonen, M., Kurttila, M., & Kajanus, M. (2001, August). A'WOT: Integrating the AHP with SWOT Analysis. Paper presented at the 6th International Symposium on the Analytic Hierarchy Process (ISAHP), Berne, Switzerland.

Karatop, B. (2015). *Focus Strategy Decision Model in Domestic Automotive Investment (Yerli Otomotiv Yatırımında Odak Strateji Karar Modeli)*. Eastern Library (Doğu Kütüphanesi), İstanbul.

Karatop, B., Kubat, C., & Uygun, Ö. (2018). Determining the strategies on Turkish automotive sector using fuzzy AHP based on the SWOT analysis. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 22(5), 1314-1325.

Karatop, B., Taşkan, B. (2019). *Corporate Performance Management Models, Methods and Historical Development (Kurumsal Performans Yönetimi Modeller, Yöntemler ve Tarihsel gelişimi)*, Night Library (Gece Kitaplığı), Ankara. ISBN 978-625-7958-39-4.

Kheirkhah, A. S., Esmailzadeh, A., & Ghazinoory, S. (2009). Developing strategies to reduce the risk of hazardous materials transportation in Iran using the method of fuzzy SWOT analysis. *Transport*, 24(4), 325-332.

Kubat, C. (2012). *MATLAB: Artificial Intelligence and Engineering Applications (MATLAB: Yapay Zekâ ve Mühendislik Uygulamaları)*. Beşiz Publications, ISBN, 978-605.

Kroener, B. R. (1939). *The "Frozen Blitzkrieg:" German Strategic Planning Against the Soviet Union and the Causes of Its Failure. From Peace to War: Germany, Soviet Russia, and the World, 1941*, 135-150.

Leardi, R. (2000). Application of genetic algorithm-PLS for feature selection in spectral data sets. *Journal of Chemometrics*, 14(5-6), 643-655.

- Li, S., Davies, B., Edwards, J., Kinman, R., & Duan, Y. (2002). Integrating group Delphi, fuzzy logic and expert systems for marketing strategy development: the hybridisation and its effectiveness. *Marketing Intelligence & Planning*, 20(5):273-284
- Maulik, U., & Bandyopadhyay, S. (2000). Genetic algorithm-based clustering technique. *Pattern recognition*, 33(9), 1455-1465.
- Mockler, R. J. (1987). Computer information systems and strategic corporate planning. *Business Horizons*, 30(3), 32-37.
- Orwig, R., Chen, H., Vogel, D., & Nunamaker, J. F. (1997). A multi-agent view of strategic planning using group support systems and artificial intelligence. *Group Decision and Negotiation*, 6(1), 37-59.
- Öztemel, E. (2009). Introduction to Industrial Engineering (Endüstri Mühendisliğine Giriş). Papatya Publishing Education.
- Öztemel, E. (2010). Intelligent Manufacturing Systems. In: Benyoucef L., Grabot B. (eds) Artificial Intelligence Techniques for Networked Manufacturing Enterprises Management. Springer Series in Advanced Manufacturing. Springer, London.
- Öztemel, E. (2012). Artificial Neural Networks (Yapay Sinir Ağları). Papatya Publishing Education.
- Papapostolou, A., Karakosta, C., Apostolidis, G., & Doukas, H. (2020). An AHP-SWOT-Fuzzy TOPSIS Approach for Achieving a Cross-Border RES Cooperation. *Sustainability*, 12(7), 2886, 2-28.
- Piercy, N., & Giles, W. (1989). Making SWOT analysis work. *Marketing Intelligence & Planning*, 7(5/6), 5-7.
- Pinson, S. D., Louçã, J. A., & Moraitis, P. (1997). A distributed decision support system for strategic planning. *Decision Support Systems*, 20(1), 35-51.
- Pochampally, K. K., & Gupta, S. M. (2008). A multiphase fuzzy logic approach to strategic planning of a reverse supply chain network. *IEEE Transactions on Electronics Packaging Manufacturing*, 31(1), 72-82.
- Prusty, S. K., Mohapatra, P. K., & Mukherjee, C. K. (2010). GOS tree (Goal-Objective-Strategy tree) approach to strategic planning using a fuzzy-Delphi process: An application to the Indian Shrimp Industry. *Technological Forecasting and Social Change*, 77(3), 442-456.
- Raikov, A. (2020). Megapolis Tourism Development Strategic Planning with Cognitive Modelling Support. In *Fourth International Congress on Information and Communication Technology* (pp. 147-155). Springer, Singapore.
- Reed, H. P. (1946). The development of the terrain model in the war. *Geographical Review*, 36(4), 632-652.
- Shahanipour, S., Amindoust, A., Sahraian, K., & Beiranvand, S. (2020). Identification and prioritization of human resource strategies with

employees' creativity approach in administrative organizations using SWOT-ANP. *OPSEARCH*, 57(1), 119-143.

Smith, R., & Farmer, E. (1946). Housing, population and decentralisation. *Strategic planning in action: the impact of the Clyde Valley Regional Plan, 1982*, 41-72.

Spaatz, C. (1946). Strategic Air Power: Fulfillment of a Concept. *Foreign Affairs*, 24(3), 385-396.

Steiner, G. A. (2010). *Strategic planning*. Simon and Schuster. books.google.com

Şen, Z. (2009). Fuzzy Logic Principles and Modeling (Engineering and Social Sciences) (Bulanık Mantık İlkeleri ve Modelleme (Mühendislik ve Sosyal Bilimler)), Water Foundation Publications (Istanbul Su Vakfı Yayınları), İstanbul.

Ünal, A., Kılınc, İ. (2020). A Review on Relationship Between Artificial Intelligence And Business Management (Yapay Zekâ İşletme Yönetimi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme), *Journal of Management Information Systems (Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi)*, 6(1), 51-78.

Valentin, E. K. (2001). SWOT analysis from a resource-based view. *Journal of marketing theory and practice*, 9(2), 54-69.

Von Krogh, G. (2018). Artificial intelligence in organizations: new opportunities for phenomenon-based theorizing. *Academy of Management Discoveries*, 4(4), 404-409,

Wang, H. F., & Chang, W. Y. (2001). Fuzzy Scenario Analysis in Strategic Planning. *International Journal Of General System*, 30(2), 193-207.

Wang, Y., Xu, L., & Solangi, Y. A. (2020). Strategic renewable energy resources selection for Pakistan: Based on SWOT-Fuzzy AHP approach. *Sustainable Cities and Society*, 52, 101861.

Whitley, D. (1994). A genetic algorithm tutorial. *Statistics and computing*, 4(2), 65-85.

Yavuz, S., Deveci, M. (2011). The Effect of Statistical Normalization Techniques on The Performance of Artificial Neural Network (İstatiksel Normalizasyon Tekniklerinin Yapay Sinir Ağın Performansına Etkisi). *Journal of Erciyes University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 0(40), 167-187.

Yiğit, S, Yiğit, A. (2011). The External Environment Analysis in Strategic Management: A Comparison Between Small and Medium Size Businesses and Large Businesses (Stratejik Yönetimde Dış Çevre Analizi: Kobi'ler ve Büyük İşletmeler Arasında Bir Karşılaştırma). *Journal of Erciyes University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 0(38), 119-136.

Zadeh, L. (1965). Fuzzy Sets, *Information and Control*, 8, 338-353.

Zadeh, L. A. (1988). Fuzzy logic. *Computer*, 21(4), 83-93.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3546-3567

<p>Russia's Foreign Policy in the Near Abroad: A Challenge for the Global and Regional Rivalry</p> <p>Küresel ve Bölgesel Rekabet Işığında Rusya'nın "Yakın Çevre" Politikası</p> <p>Video Link: https://youtu.be/YjYuOa9oQ1Y</p>	
<p>Erhan CANİKOĞLU</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi</p> <p>Asst. Prof., Istanbul Esenyurt University, Faculty of Business and Administrative Sciences</p> <p>erhancanikoglu@esenyurt.edu.tr</p> <p>Orcid ID: 0000-0001-8670-3003</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 12.08.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 18.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 25.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Canikoğlu, E. (2021). Russia's Foreign Policy in the Near Abroad: A Challenge for the Global and Regional Rivalry . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3546-3567 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/972755>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Küresel ve Bölgesel Rekabet Işığında Rusya'nın "Yakın Çevre" Politikası

Öz

1990'lı yılların başlarında Rusya'da Yeltsin-Kozirev ekseninde sürdürülen Batı yönelimli dış politika, beklentilerin karşılanmaması nedeniyle alternatif arayışları beraberinde getirdi. Bu kapsamda yeni Avrasyacı düşünceler Rus dış ve güvenlik politikaları üzerinde belirleyici olmaya başladı. Rusya, bu dönemde Sovyet sonrası coğrafyayı ayrıcalıklı çıkar alanı olarak tanımlayıp, bölgedeki hedeflerine ulaşmak için politikalar geliştirdi. Kuşkusuz Rusya bölgede yalnız değildi. Çeşitli küresel ve bölgesel aktörler de kendi çıkarlarına ulaşmaya çalıştılar. Bu, tarafları güçlü bir rekabete sürüklerken durumu daha da karmaşıktırdı. ABD, küresel stratejisinin bir parçası olarak bölgedeki Rus etkisini azaltmayı amaçladı. Bu amaçla NATO'nun doğuya doğru genişlemesini ve bölge ülkeleriyle ortaklık programlarını teşvik etti. Avrupa Birliği ise demokratik dönüşümü, hukukun üstünlüğünü ve kamu yönetimini desteklemek üzere Avrupa Komşuluk Politikasını başlattı. Türkiye ve İran gibi komşu ülkeler kültürel, ekonomik ve güvenlik kaygılarıyla bölgeye yöneldiler. Çin ve Hindistan da ekonomik ve güvenlik çıkarlarını elde etmeye çalıştılar. Rusya, jeopolitik çıkarlarını desteklemek için bölgeyi "Yakın Çevre" olarak adlandırarak münhasır etki alanı ilan etti. "Yakın Çevre", SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'nın ulusal kimliği, ulusal çıkarları ve güvenlik politikalarının tanımlanma sürecinde daima bir kavşak noktası oldu. Bu kavram sadece Rusya sınırlarına olan coğrafi yakınlığı tanımlamak için, yabancı aktörlerin bölgeye müdahale etmemeleri ve çıkarlarına zarar vermemeleri için uyarı amacıyla bilinçli olarak seçilmişti. Bu makale, Rusya'nın Sovyet sonrası alandaki politikalarını küresel rekabet ve güç mücadelesi bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. "Yakın Çevre" kavramının analizi ile başlamakta ve Rus güvenlik doktrinlerinde karşılığını araştırmaktadır. Ardından küresel ve bölgesel güçlerin politikalarına ve Rusya'nın bunlara yönelik tepkilerine odaklanmaktadır. Rusya'nın "Yakın Çevre"deki çıkarlarından asla vazgeçmediği veya geri adım atmadığı sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya Federasyonu, "Yakın Çevre", Güvenlik, Küresel Rekabet, Güç Mücadelesi.

Russia's Foreign Policy in the Near Abroad: A Challenge for the Global and Regional Rivalry

Abstract

As Russia's western-oriented foreign policy failed in the early years of Yeltsin's presidency, new policy alternatives came to the fore. Neo-Eurasianism became influential on Russian foreign and security policies. Russia defined post-Soviet space as its privileged sphere of interest and

Russia's Foreign Policy in the Near Abroad: A Challenge for the Global and Regional Rivalry

made policies to achieve its goals in the region. However Russia was not alone there. Global and regional powers pursued their own interests in the region as well. This complicated the situation bringing the parties to a strong rivalry. The U.S. aimed at reducing Russian influence in the region as part of its global strategy and encouraged NATO's eastward expansion and partnership programs with the regional countries. The European Union, on the other hand, launched European Neighbourhood Policy to support democratic transition, rule of law and public administration. Neighbouring states such as Turkey and Iran asserted themselves for cultural, economic and security concerns. China and India also pursued their economic and security interests. Russia declared the region as its exclusive zone of influence to promote its geopolitical interests by coining the term "the near abroad". This term didn't simply apply to its geographic proximity to Russia's borders, rather it was deliberately picked as a warning for external actors not to intervene in the region and attempt to undermine its interests. This paper aims to examine Russia's policies in the post-Soviet space within the context of global rivalry and power struggle. It begins with a conceptual analysis of the term and investigates it in the Russian security doctrines. Then it focuses on the policies of global and regional actors and Russia's responses towards them. It concludes that Russia has never conceded and will never retreat back from its interests in "the near abroad".

Keywords: Russian Federation, "the near abroad", Security, Global Rivalry, Power Struggle.

Introduction

After the dissolution of the Soviet Union, Russia sought to reassert itself in its former periphery. To this end, Moscow concluded Minsk Treaty with Belarus and Ukraine, which created the Commonwealth of Independent States (CIS). Russia defined post-Soviet space as its exclusive zone of influence. The region was named as "the near abroad" in the national security and foreign policy doctrines. It was related to Russia's national interests, security policies and identity formation in one or another way. The term did not simply mean geographic proximity to the Russia's borders. Rather, it was specially picked to warn non-regional actors against any future infiltration into the former periphery.

During Putin's presidency, Russian foreign policy in the region was conducted to balance Western initiatives. These included deploying Russian military, not allowing foreign military buildups, constraining NATO's activities, supporting friendly regimes, undermining their Western orientation, accessing energy resources, controlling energy transit routes, and protecting Russian minorities.

However some international and regional factors prevented Russia from reasserting itself in the region. Russia's hegemony was not welcomed because of the past experiences and concerns of regional countries. The U.S. global strategy, NATO's eastward expansion and the E.U.'s enlargement strategy made thing worse for Russia. In exchange, Russia made use of its permanent seat in the UN Security Council, its membership in the OSCE and its active role in the CIS. Russians revisited and updated old treaties. They also benefitted from their position as an energy supplier, Russian minorities and anti-Western structures in the newly independent republics.

This article aims to reveal the strategies of global and regional actors in Russia's "near abroad" within the context of power struggle and competition. The paper asserts that Russia has been involved in an intense power struggle with global and regional actors in the post-Soviet sphere. Although Russia couldn't achieve all of its security objectives listed in the strategy documents, it counterbalanced pro-Western course of action through available means at its disposal.

Post-Soviet Space and "the near abroad"

The Russian Word «ближнее зарубежье» (blizhneye zarubezhnye) is used to refer to the post-Soviet states. This term has been commonly used by Russian experts, bureaucrats, intellectuals and decision makers after the collapse of the Soviet Union. The concept is important because it describes the new type of relationship between Russia and its former friends in the USSR. According to Özcan (2005, p.1), the term "near abroad" is mostly used by Russia within the context of "new priorities of Russian foreign policy". The new concept has at least two aspects. These were the emphasis on the former Soviet republics in "the near abroad" and explicit recognition of Russia's special interests in the region, which do not necessarily comply with those of Western democracies (White, 2004, p.228).

English equivalent of "blizhneye zarubezhnye" was first used by Fred Shapiro in his article titled "Near Abroad Wants to Be Far" in New Haven. Then, Strobe Talbott, columnist of the Time magazine, said "Many Russians have not yet accepted that the 14 former USSR countries are independent countries today. Russian politicians invented a new phrase, "the near abroad" in order to separate the former republics from the rest of the world" (Safire, 1994).

American linguist Kenneth Katzner emphasizes that "blizhneye zarubezhnye" in American English is the neutral form of the adjective "blizhniy" meaning "close to", while the word "zarubejye" is a noun that does not have an English equivalent. "Rubezh" means border and "za" means beyond. Terry Thompson, on the other hand, argued that the term "near abroad" was widely used by Soviet opponents in the 1970s and 1980s. Paul Goble of Carnegie Endowment used the term "near abroad" to refer to the non-Russian republics of the former USSR. It was emphasized that Goble used it in a political sense rather than a geographical or demographic

Russia's Foreign Policy in the Near Abroad: A Challenge for the Global and Regional Rivalry concept. Russian political groups do not want to see the former Soviet Republics as fully sovereign entities. Naming the region "near abroad" not only characterizes the independence of these countries, but also alludes to the the global and regional powers that Russia has special rights in this region that transcend beyond traditional diplomatic agreements (Safire, 1994).

The term "near abroad" was viewed almost as important as the concept "détente" which appeared in the early 1970s and entered English vocabulary in 1992. It refers to the relaxation of relations between the two super powers of the Cold War. The "near abroad" is used to name the countries that were once affiliated with the Soviet Union and are today within the sphere of Russia's interests and influence. Some political writers attribute a second meaning to phrase and describe it as "ethnic Russians outside Russia's borders, living in minority, sometimes deliberately suppressed" (Safire, 1994).

Russia's near abroad can be divided into four different spaces with different geographical, ethnical and cultural features. Moscow's relations with newly independent states are in parallel to this grouping. The first group includes Estonia, Latvia, and Lithuania. These Baltic states had been the last members of the Soviet Union but were the first ones to leave it. They pursued completely pro-Western policy in the post-Cold War era.

Their cultural differences which distinguished them not only from Russia but also from each other, different languages, and different religions; Lithuania was Catholic, Estonia was Lutheran and Latvia was both Catholic and Lutheran. Neither linguistically nor religiously, were they close to Russians (Özcan, 2005, pp.117-128). Their pro-Western policies and integration with the West through EU and NATO membership were mainly because of their cultural, religious and linguistic differences from Orthodox Russians (Vushkarnik, 2001).

The second group consists of Ukraine and Belarus. Both made up the European part of the Soviet Union and had common Slavic roots. Romanian-speaking Moldova is also included in this group. Ukraine sought international legitimacy and support by the West. Belarus, on the other hand, aimed at integration with Russia. Moldova has some problems with Russia which haven't been solved yet (Hekimoğlu, 2007, p.136).

The third group consists of Central Asian states such as Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan. Kazakhstan seeks close relations with Russia because of its security concerns based on external threats. While Kyrgyzstan and Tajikistan are Russia's traditional partners in the CIS, Turkmenistan has adopted "neutral" foreign policy. Contrary to the past, Uzbekistan tends to improve its relations with Russia (Hekimoğlu, 2007, p. 136-137).

The fourth group includes the Southern Caucasus states: Azerbaijan, Armenia and Georgia. These republics sought Russian mediation to solve their problems with each other. However, except Armenia, they keep

themselves distant from the CIS. The South Caucasus is important due to its potential to affect the security and stability of Russia's southern borders (Hekimoğlu, 2007, p.137).

Although the term “near abroad” refers to the post-Soviet states as a whole, it essentially involves Central Asian and South Caucasus countries. It's because (1) These countries have religious and ethnic differences which may allow them to easily move away from Russia, (2) They are home to a significant number of Russian minority, (3) They have rich natural resources, (4) They have potential to affect Russia's security and stability, and (5) These countries overlap with Russia's *lebensraum*- territory for political and economic expansion.

Global Powers and “the near abroad”

The U.S. Global Strategy and the post-Soviet Space

One of the main problems of the U.S. foreign policy is that the lobbies are more influential than politicians in law-making process. Lawmakers can defend the interests of the lobby groups even if they conflict with the U.S. national interests in the Congress. The U.S. lobbies are grouped into ethnical (Jewish, Greek, Armenian, etc.) or sectoral (oil, weapons, etc.). The former attempts to influence U.S. foreign policy to promote the interests of their motherlands, the latter considers every means as legitimate in international arena to guarantee their own interests (Ari, 1997). Therefore, while analyzing US policy in the post-Soviet geography, those factors should be taken into account.

After the collapse of the Soviet Union, the US supported the stabilization of Russia and the withdrawal of nuclear weapons deployed in the former Soviet republics such as Kazakhstan, Ukraine and Belarus. The “Russia First” policy, pioneered by Strobe Talbott, had set the main goals of keeping the nuclear weapons of the Soviet Union within Russia and removing Russian military power from the Baltics. The Russian army withdrew from the Baltics in 1994. The removal of nuclear weapons in Belarus, Ukraine and Kazakhstan was completed in 1996 (Kasım, 2009, p.164).

The US policies in Central Asia in the 1990s can be grouped into four periods:

-1992-1993: The US conducted holistic policy towards the newly independent states, supported their democracies and market economies, and prioritized the safety of Soviet nuclear arsenal,

-1994-1995: The US strategic and economic concerns on Caspian energy resources shaped Washington's regional politics,

-1996-2000: The US strategic interests such as preventing Russia from filling the vacuum of the USSR and to this end thus strengthening the sovereignty of the regional countries.

Russia's Foreign Policy in the Near Abroad: A Challenge for the Global and Regional Rivalry

-September 11 and after: The relations of the US with the regional countries were defined in terms of their contribution to the war on terror. (Amanov, 2007, p.95-99).

Initially the US associated its regional security objectives with accessing, extracting and transiting energy resources. After 9/11, the US reasserted itself militarily fearing that regional instability could undermine its own security and international security (Kasım, 2009, s.163). Assistant Secretary of State Daniel Fried stated that the US was working to achieve its strategic interests in Central Asia. Fried defined these interests as "security", "energy and regional cooperation" and "freedom through reform" (A Strategy for Central Asia, 2005).

On the other hand, the US short and medium-term policies in the South Caucasus were based on the "American National Security Strategy in the New Century". According to this strategy, the US would not allow any actor to be influential in regions where the US had strategic interests. The Madeleine Albright doctrine envisaged the containment of Russia and free supply of Caspian oil and gas to international markets without Russia's involvement (Ivanov, 2005).

The declared foreign policy objectives of the US in Central Asia were; (1) To ensure the stability of Central Asia and to support the independence, sovereignty, democratic transition and liberal economy of the countries in the region; (2) To prevent any global or regional actor from achieving eventual control in the region; (3) To reduce Iran's influence and to support Turkey as a model; (4) To reduce Russian and Iranian influence on the Caspian energy resources, to ensure passage of pipelines through friendly countries; (5) To prevent the strengthening of radical movements and terrorist groups; (6) To liquidate nuclear weapons; (7) To prevent civil wars and border conflicts (Amanov, 2007, p.102).

The European Union's Policies as a Soft Power

The European Union (EU) pursued "soft geopolitics" to prevent crises and problems that could spill over into the Union in the relatively unstable 1990s. This policy was projected towards the neighbouring Balkans, the Mediterranean, and the post-Soviet geography. The EU was particularly affected by the crises in the post-Soviet republics due to their geographical proximity and historical, cultural and commercial relations (Zhussipbek, 2008, p.306). While Brussel's policies in Central Asia and the Caucasus differed, it was not even possible to mention about an institutional policy of the union until recently. The EU didn't appear institutionally in Central Asia. Instead some of its leading members were present there. However Brussel's strategy began to change in 2005.

Brussel established Office for Central Asia Special Representative and appointed a representative there for the first time in July 2005. Then, at the meeting held on 30 June 2007 between the EU Troika and the representatives of Central Asian countries, the "Central Asia Strategy", which constituted

the framework of the Union's Central Asian policy, was declared (www.mfa.kz). So the EU's interests in the region were officially declared for the first time. Integration of Central Asian countries into the global economic system was the primary objective.

In fact, the EU views Central Asia as a source of "soft security threats". So it is believed that the smuggling of drugs produced in Afghanistan through Central Asia and the "terrorist activities of radical groups" undermine the regional security (www.mfa.kz). On the other hand, the EU's relations with the South Caucasus were conducted through three different platforms: (1)Partnership and Cooperation Agreements, (2)Action Plans within the framework of the European Neighborhood Policy, (3)EU Special Representative for the South Caucasus.

Brussel's relations with the Southern Caucasus states were based on the Partnership and Cooperation Agreements signed in 1999. Action Plans were attached to these agreements in 2006 under the European Neighborhood Policy. They aimed at supporting reform processes in partner countries and strengthening their cooperation with the EU (Fischer, 2008, p.4).

With the entry into force of the Neighborhood Policy, the EU was obliged to assume a greater role in resolving conflicts and crises around it. Transnistria problem in Moldova, Nagorno-Karabakh problem between Azerbaijan and Armenia, Abkhazia and South Ossetia problems in Georgia were some of these problems. However, the EU failed to develop an appropriate mechanism to resolve these crises (Popescu, 2005, p.10).

On the other hand, EU policies in the post-Soviet space were inextricably intertwined with Brussel's relations with Russia. After the comprehensive enlargement in 2004, the EU entered into a competition with Russia in the post-Soviet geography. Russia viewed EU's growing influence as an effort to change the boundaries of its "sphere of influence". Yet most EU members saw Russia's policies as vital threats to the sovereignty and territorial integrity of the newly independent republics. Increasing disagreements over policies towards neighboring countries have contributed to the worsening of EU-Russia relations in recent years (Fischer, 2008, p.4).

Although the EU was the last actor to enter the South Caucasus, it played an active role. By openly declaring its interests in the region, the EU supported the potential transit corridor of oil and natural gas from the Caspian basin (Fischer, 2008, p.5). The EU stepped up its efforts to reduce its natural gas dependence on Russia after the Russian-Ukrainian and Russian-Belarusian gas transit disputes. (Kasim, 2009, p. 194). The 2008 war in Georgia didn't only affect the South Caucasus. On the contrary, it affected the geostrategic situation, EU-Russia relations, European security as a whole and Russia-US relations in the post-Soviet geography. The war preceded by a period when Russian-EU relations were at their lowest level. Yet the EU obtained a unique opportunity as a political player and mediator in a region where it has had a weak profile so far (Fischer, 2008, p.4).

Russia's Foreign Policy in the Near Abroad: A Challenge for the Global and Regional Rivalry

Foreign policies of the US and its European allies in the post-Soviet geography contain similarities and differences in accordance with their goals. The US and the EU wish for the integration of these countries into the global capitalist system, in other words into the civilized world by completing their political and economic reform processes, setting multilateral relations with the western institutions, securing the transit of energy resources to international markets, and non-proliferation of Weapons of Mass Destruction (WMD) in the region.

On the other hand, the EU differs from the US by focusing on free trade, liberal economy and membership to the World Trade Organization (WTO) in the post-Soviet geography, supporting the continuation of the reform process and the establishment and development of democratic institutions (Zhussipbek, 2008, pp.307-308). Similarly, while the EU pursues a "soft power" policy in the South Caucasus, the US adopts a geostrategic approach. Therefore, the two parties cannot act in full harmony.

Regional Powers and "the near abroad"

China's Security, Energy and Commercial Objectives in the Region

For an analysis of China's Central Asian policy, the country's general foreign policy objectives and strategies constitute an important framework. Syaun (2008) asserts that China's main objectives are to modernize and preserve its sovereignty and territorial integrity over the next 50 years; to create favorable external conditions for the development of the country, to harmonize foreign policy and internal security problems, and to adapt to the contemporary world.

Throughout history, China's threat perception has been shaped by foreign security problems caused by its neighbours. To overcome this, China has tried to improve its relations with its neighbours, to promote stability beyond its borders, to solve border problems, and to support regional cooperation (Syaun, 2008). However China's priorities changed in the 1990s. Its national interests which were once defined as economic terms developed into security concerns and territorial integrity. China is concerned about foreign interest in the Uyghur Autonomous Region and any cooperation initiatives which bypass the central government (Antonenko, n.d. p.9).

In the 2000s, China tried to be a global production center. The increasing production level urged China to access energy sources and raw materials abroad. The Central Asia and the Southern Caucasus became important energy suppliers for China. However China's initiatives brought it to a competition with Russia. Moscow had long attempted to reassert its influence in the region and assumed leadership role through regional organizations or bilateral relations. Yet, the global economic crisis which outbroke in 2008, disrupted the supply and demand balances in both energy and raw materials.

China's Central Asian policy has two aspects. One is economic factors based on energy supply, and the other is security considerations. China is concerned about the risk of destabilizing the Uyghur Autonomous region through relative communities in Central Asia. China adopts two strategies to overcome this threat perception. (1) To develop cooperation with the regional countries through the Shanghai Cooperation Organization. (2) To reduce their unemployment and poverty by hiring labor for East Turkestan's projects or by supporting their economic infrastructures. So China hopes to prevent domestic and foreign support given to the separatist movement (Syaun, 2008).

China has developed its relations with Russia and Central Asian countries both as a strategic step against the West and for creating a security belt along the northwest borders. Reducing defense costs in border areas and pacification of ethnic and religious conflicts in the region will create a suitable environment for the current economic development model (Ekrem, 2003, p.131).

Chinese foreign policy has been made in line with the domestic security concerns and economic goals. Firstly, China's relations with the Central Asian countries have been complicated for some time. The presence of the Western countries in the region has provided Central Asian countries with alternative foreign policy opportunities, and the powers have been balanced. Secondly, the strengthening of communication channels and economic support of Central Asian countries by the US and Western countries partially affected their desire to improve their relations with China. At the same time, their active security cooperation with the US led to the questioning of the existence of the SCO. Thirdly, security cooperation between China and Central Asian countries has been complicated by the strong military presence and financial assistance of the US. However, foreign policy orientations and priorities of the Central Asian countries changed following the "Color Revolutions" and they sought cooperation with China and Russia (Syaun, 2008).

China has three grand strategies such as short, medium and long-term in the 21st century, In this strategy, China emphasizes that it will promote its security and national interests through its economic power rather than military power. In the short term, China plans to control Hong Kong and Macau to which will contribute to develop the country's economy (Hong Kong has been given back by the UK as of date). In the medium term, China plans to influence Southeast Asian countries dominate by controlling Taiwan which is an economic and strategic country in the Asia-Pacific. In the long term, It aims to become to global power by becoming an great and influential country in the Asia-Pacific (Swaine and Ashley, 2000).

Under its grand strategy China plans to develop its economic relations and border security with Central Asian countries and Russia as well as promoting strategic cooperation and partnership with Russia, creating a

Russia's Foreign Policy in the Near Abroad: A Challenge for the Global and Regional Rivalry
security area in the northwest and then moving towards the Asia-Pacific region with all its power.

India's Energy and Security Objectives in the Region

The collapse of the Soviet Union and the formation of the CIS had important implications on India's foreign policy. The Soviet Union had been one of India's most important trade partners and its largest arms supplier. With almost one sixth of the world's population, India had to develop more ambitious and assertive foreign policy than medium powers.

While India's interests in Central Asia and its ability to defend them increased in the first decade of the millenium, the Delhi administration resorted to all traditional elements of power- economic, political, and military. India's foreign policy objectives were formulated to increase trade volume, to access and develop energy resources, to operate air bases, and to sell weapons in Central Asia (Khan, n.d. p.4).

India aimed at asserting itself in Central Asia as part of its general strategic approach which required increasing its influence and accessing reliable energy supplies. Central Asia became an important component of regional security even after the division of historical Raj between India and Pakistan. Its importance increased with the invasion of Afghanistan by the Soviet Union. After the withdrawal of the Soviet forces, Pakistan tried to turn the region into its strategic heartland, and competed with its rivals in economic and political fields. As this strategy yielded no result, Pakistan supported Taliban to secure its position in Afghanistan. India, on the other hand, took a position to get rid of its position as a South Asian country and to stand up against the besieging China and Pakistan. Since 2000, India has prioritized Central in its foreign and defense policies and directed all its power tools to the region (Khan, n.d. pp.4-5).

India raised its strategic and military profile as well as its economic and political ties in Central Asia. It opened an airbase in the Ayni region of Tajikistan. That was India's second air base outside its borders besides Sri Lanka. Indian strategy included projecting its power and achieving its interests as well as threatening Pakistan in its backyard and and depriving it of its strategic depth (Khan, n.d. p.10).

In 1997, Indian Foreign Minister I.K.Gujral emphasized that India's foreign policy was mostly shaped within the framework of economic and infrastructure needs, and drew a vision of regional economic development covering Central Asia, which he described as "our immediate environment" (Khan, n.d. pp.17-18). India has conducted joint education, research and development cooperation with Central Asian countries. It has frequently participated in infrastructure projects, energy projects and military deals.

India held joint military exercises with Tajikistan and Uzbekistan in November 2003 and announced plans to strengthen cooperation with both countries in the fight against terrorism (Alibekov, 2003). India aimed to develop military relations with such Central Asian countries.

India's interests were essentially formulated on the basis of domestic security concerns and being a play-maker in Central Asia through economic and energy projects. With the perception of containment by two rival countries, China and Pakistan, India fought back against them in South Asia. However, according to Khan (n.d. pp.15-16), India's security perceptions played important role on its economic and other needs. Through a comprehensive strategy including policy options, India could conduct this policy to reach its vital interests and respond effectively to developments in the region. India will be able to implement this policy In this direction, India's geostrategic position will be between the neighboring countries towards which it directs its security policies, and the countries which form the expanded security horizon.

According to some experts, India wants to isolate Pakistan in the region and access the energy resources of the Central Asian Republics. India is trying to find allies for fear that it will not be able to get support from Russia as in the past and to achieve the above goals (Khan, n.d. p.3)

Provided that India's political principles in its relations with Uzbekistan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan stem from its Afghanistan policy, the principles in the relations with Tajikistan, Kyrgyzstan and Kazakhstan stem from its Chinese policy (Khan, n.d. pp. 5-6). Thus, India's Central Asian policy is the product of broader strategic plans beyond its interests in specific areas. If Russia's relations with Pakistan develop dramatically in the future, India's relations with Central Asia will gain further importance.

Iran's Quest for Influence in Central Asia and the North Caucasus

With the disintegration of the Soviet Union, the emergence of Muslim countries in the South Caucasus and Central Asia expanded Iran's foreign policy interests. However, their relatively ethno-religious homogeneity has raised concerns that it would encourage separatist movements in Iran. Subsequent events had an impact on Iran's foreign policy, security perception and, in particular, the Caucasus policy. Therefore, Iran's regional policies were shaped by the fear of "separatism and secession" and by the strategy of transporting its energy resources to international markets (Kasım, 2009, pp.143-144).

As Iran got rid of the Iraqi threat as a result of the 1991 and 2003 Gulf Wars, its threat perception from this country increased even more as the USA became its new neighbor. When the USA overthrew the Taliban administration, another enemy of Tehran, and settled in Afghanistan after 9/11, Iran was also surrounded from the east. Considering that the USA developed its military relationship with the South Caucasus countries Azerbaijan and Georgia as part of war on terror, and its military presence in the Persian Gulf, it is obvious that Iran perceives threat from all directions.

The opening of a new front through Azerbaijan by the USA and Israel to weaken the Tehran regime pushes Iran to act pragmatically due to the security considerations. Therefore, it would be appropriate to examine Iran's

Russia's Foreign Policy in the Near Abroad: A Challenge for the Global and Regional Rivalry

South Caucasus policy in the context of the American threat, separatism-secession fear and energy competition. The future status of the Caspian is another issue to shape Iran's policies in the region. The Caspian also has security implications for Iran.

Instead of ideological, Iran conducted realist and pragmatic policies in the region. This is visible in its policy towards Armenia. Iran conducts its South Caucasus policy based on Realist and pragmatic national interests, not ideological. Although it appeared as a secondary actor (Özçelik, 2015, p.351) Iran did not support Azerbaijan during and after the Nagorno-Karabakh war, nor did not react Armenian invasion of Azerbaijani territory. Tehran did not open its borders for Azerbaijani refugees as well (Kasım, 2009, p.151-152). However, Iran allowed refugees from Afghanistan and Iraq in the country.

Iran's Azerbaijan policy is generally shaped by the fear of secessionist movements by Azeri people living in Iran, and the problem of energy supply. Iran wanted to take part in the transportation of Azerbaijani oil to international markets in the 1990s, but Washington did not allow this role. Thereupon, Iran had to sell the shares it bought from the Consortium. Iran's exclusion the energy transit project and containment by the US presence in the South Caucasus after 9/11, led the Tehran administration to cooperate with Russia (Kasım, 2009, pp.147-148). Preventing Turkey's influence in the region has also stimulated their cooperation. Considering that it would not spread its own model in the region, Iran was worried about the alternative Turkish model (Khan, n.d. 2).

Western orientation of Azerbaijan also played a role in Iran's threat perceived from this country in the early 1990s. Elçibey's prioritising his country's relations with the West, his support for the transition to the Latin alphabet and similar policies were perceived not only as anti-Russian but also anti-Iranian. The fact that more Turks (Azerbaijani Turks) live in Iran than Azerbaijan and that Azerbaijan often uses the "South Azerbaijan" discourse towards the northwest of Iran contributes to the threat perceptions.

The Tehran administration planned to balance the possible threat posed by Azerbaijan, due to the significant number of Turkish origin living in its country, through Armenia and followed policies close to Yerevan. With this strategy, Iran planned to use Armenia as a buffer country or to benefit from its cooperation with Yerevan as a leverage in case any Azerbaijani attempts towards the Turks in Iran (Kasım, 2009, pp.143,146).

US sanctions prevent Iran from playing an active role in the Caucasus. This situation negatively affects Iran's general political influence through energy supply and transportation (Kasım, 2009, p.157). Iran's rapprochement with Armenia in the fields of energy and transportation cooperation may disturb the USA in terms of its Caucasus policy. However, Iran isn't only disturbed by Washington in its energy policies. Even Russia, with which Iran maintains close cooperation in several areas, does not compromise its

interests in the energy fields, especially supply and transit issues were at the table. For example, as a result of pressure from Russia, the diameter of the Iran-Armenia natural gas pipeline was reduced from 1420 mm to 700 mm. Thus, Tehran's supplying gas to third countries through that pipeline has been prevented (Kasım, 2009, p.154). Russia's move has been a concrete example of its strategy for preventing alternative projects.

On the other hand, the USA focused on more radical measures to end Iran's nuclear program. The success of international sanctions led by the USA against Iran is closely linked to the attitudes of the neighbouring countries (Kasım, 2009, p.154).

Turkey's Role as a Bridge Between the Civilizations

Almost all of the important developments that marked 1990s took place in Turkey's neighbourhood and deeply affected the country. The dissolution of the USSR, the emergence of the CIS, and the dissolution of the Warsaw Pact are some of these developments. Ankara faced new opportunities as well as deep problems. These difficulties arose not only from the internal problems of the newly independent states, but also from the new policies of Russia, the legal heir to the Soviets.

Russia has considered Turkey as the only physical point of contact between the Transatlantic system, which Moscow could not fully trust, and the Eurasian system, which it strategically retreated (Sezer, 2002, p.231). In addition, Turkey's policies towards the former-Soviet states conducted in 1991 were perceived by some Russian circles as an "attempt to create a sphere of influence". This perception had wider implications on the U.S.-Russian relations, not limited to the Turkish-Russian relations (Güney, 2002, pp.357-360).

Between 1989-1991, Turkey pursued a cautious and Soviet Union-centered policy against nationalist movements that might have caused uncertainties in the Caucasus and Central Asia. Between 1991-1993, Turkey appeared as a role model and leader for the countries in the region. Not only did Turkey's policies exclude Russia, but also they also aimed at reducing this country's influence in the region (Aydın, 2001, p.276). Turkey has assumed a central role in the Turkish world which is beyond Russia's "near abroad" by benefiting from its historical, cultural, ethnic and linguistic affinity (Güney, 2002, p.348). Turkish diaspora could strengthen Ankara's hand in the region. (Özçelik, 2018, pp.57-76)

President Turgut Özal, in his speech at the opening of the legislative year of the Grand National Assembly of Turkey on September 1, 1991, stated that Turkey faced with a leadership opportunity that should not be missed (TBMM Record Journal, 1991, p.25). Özal believed that Turkey should play a more active role in the South Caucasus and Central Asia (Winrow, 2002, p.261). Özal's slogan "The Turkish World from the Adriatic Sea to the Great Wall of China" was later adopted by the Prime Minister Süleyman Demirel.

Russia's Foreign Policy in the Near Abroad: A Challenge for the Global and Regional Rivalry

Russia's "near abroad " policy is especially important for Turkey since the region is also viewed as the "near abroad" of Turkey. This proximity included not only geographical but also historical, cultural and religious elements (Dağı, 1998, p.87). Therefore, Russia-Turkey relations in the 1990s can be defined as controlled geopolitical competition and economic cooperation (Sezer, 2002, p.236).

While Turkey had a liberal and pluralistic Eurasian vision with limited sovereignty of Moscow, Russia envisioned integration within the former Soviet borders, if not under its control, at least under its leadership (Sezer, 2002, p.247). Ankara did not want Russia to re-establish absolute dominance over the countries of the region. Despite this, Turkish decision makers, believing that Russia would fill the power vacuum in the region in the 1993-1995 period, opted for more realistic, balanced and mutually cooperative policies that did not exclude Moscow (Aydm, 2001, p.276). In this diversion, Turkey's economic insufficiency played an important role as it was one of the vital means for achieving the country's foreign policy objectives.

Turkey perceived several security concerns from Russia as such; Russia's support for the Kurdish separatist movement and PKK terrorism; its impact on the Baku-Novorossiysk oil pipeline construction, its competition for the Caspian Sea oil pipeline projects; its troop deployments in Armenia and Georgia; its intention to use conflict resolution and peacekeeping missions in the region; its supplying arms to the countries surrounding Turkey; its violation the AKKA Wing Agreement (Sezer, 2002, p.237-239). In the Azerbaijan-Armenia conflict, the two countries took part in different fronts. Russia's military cooperation with Armenia has also increased Ankara's concerns about this country (Asker, 2017, pp.59-90).

Turkey's initial cautious policy then became more active thanks to the leadership and public opinion. This was also in line with the role defined by the West. As a result of the developments after 1993, Turkey realized that it would not be possible to ignore Russia while conducting policies in the Caucasus and Central Asia. So Turkey abandoned its assertive slogan "The Turkish World..." and attempted to develop its relations with Russia.

Turkey's foreign policy has been more influential when compared to that of Iran. However, both countries appeared as important actors in the region. Due to its Western orientation and strong ties with the USA, Turkey has been viewed as Washington partner in the region (Khan, n.d. p. 2).

Russia's Strategies in "the near abroad"

Russia's national security doctrine embodies the ruling elite's threat perception, national interests and strategies to achieve them. They also lay down guidelines to create Russian identity in the multi-ethnic, multi-religious and multi-cultural federation (Dağı, 1998, p.93). The hierarchical order of the doctrines are: (1)The National Security Doctrine (The National Security Strategy), (2) The Foreign Policy Doctrine, and (3) The Military Doctrine (Haas, 2009, p.2). The National Security Doctrine is the official

declaration of strategic priorities and measures which ensure the country's long term national security and sustainable development at home and abroad (Schröder, 2009, p.6).

The first national security doctrine was drafted in 1993. In that doctrine, Russian leadership defined the former Soviet countries as "the near abroad" to declare their unilateral interests in the region. This term has been closely associated with the national security interests in the subsequent doctrines. The 2000 National Security Doctrine reflected the concerns caused by the Kosovo conflicts in 1999 and also revealed the current policy priorities. The primary goal of the doctrine was to stop Russia's decline in political, economic and military fields in its international relations. Putin promised to end the domestic chaos during the Yeltsin era and to make Russia a respected state on the world stage (Chinyaeva, 2003).

Putin's primary goal was to make Russia a global power again. The president has strictly adhered to this goal throughout his terms of office. The doctrine's foreign security vision reflected new realities. It claimed that the bipolar world order had ended and that Russia was no longer a superpower like the USA. The doctrine underlined two possible trends in the future: (1) A multipolar world in which several economically powerful countries have emerged, (2) A world controlled by the West under the US leadership where the US interests will dominate (www.mid.ru).

The doctrine claims that specific countries attempt to weaken Russia politically, economically, militarily and efforts ignoring Russia's interests in the conflict resolution and the main issues of international relations, damage the positive changes achieved in international relations, stability and international security (www.mid.ru).

The following were listed as international issues in the doctrine; (1) NATO's enlargement into Eastern Europe and the danger of military build-up by the Russia's borders, (2) international terrorism, (3) weakening of integration processes in the CIS, (4) escalation of ongoing conflicts in the CIS (www.mid.ru).

In order to ensure Russia's security in the international arena, the doctrine envisages the realistic identification of threats to national security and the provision of tools to neutralize these threats in the medium and long term. The tools mentioned here are the creation of sufficient high-level military potential for Russia, more investment in military science and technology, and the military-industrial complex. The doctrine envisages Russia's leadership role in the defense of the CIS and its security role in various strategically important regions of the world. The doctrine explicitly linked Russia's ability to actively participate in decision-making processes on international issues with the country's military strength (www.mid.ru).

The doctrine defined Russia's nuclear capability as a deterrent factor against external nuclear threats both for itself or its allies. With this doctrine, Russia has lowered the threshold for using nuclear weapons. While the 1997

Russia's Foreign Policy in the Near Abroad: A Challenge for the Global and Regional Rivalry

Doctrine allowed the use of nuclear weapons in the event of a threat to Russia, the new doctrine allows such use to repel an armed attack should all other means of resolving the crisis fail. Experts interpret this change as a reaction resulting from the weakness of Russia's conventional power against NATO (www.mid.ru)

Moscow views international security issues as such: (1) Nonproliferation of Weapons of Mass Destruction (WMD), (2) Resolving and preventing regional conflicts, (3) Combating international terrorism, (4) Combating drug trafficking, (5) Nuclear and radioactive security, global ecological problems (www.mid.ru).

The doctrine listed the factors that have repercussions for the positive transition in international relations, stability and international security as (1) The efforts of some countries to weaken Russia politically, economically, militarily and in other ways and (2) Attempts to ignore Russia's interests in resolving conflicts and major problems in international relations.

It has been argued that the main threats in the international arena stem from the following factors:

- the striving of particular states and intergovernmental associations to belittle the role of existing mechanisms for ensuring international security, above all the United Nations and the OSCE,
- the danger of a weakening of Russia's political, economic and military influence in the world,
- the strengthening of military-political blocs and alliances, above all NATO's eastward expansion,
- possible appearance of foreign military bases and large troop contingents in direct proximity to Russia's borders,
- proliferation of weapons of mass destruction and their delivery vehicles,
- a weakening of the integration processes in the CIS,
- outbreak and escalation of conflicts near the state border of the Russian Federation and the external borders of the member states of the CIS,
- territorial claims against Russia" (www.mid.ru).

As threats to Russia's national security; the doctrine points out the efforts of other states to weaken Russia's position in Europe, the Middle East, the South Caucasus, Central Asia and the Asia-Pacific Region, to prevent Russia's realization of its national interests and to reassert itself as one of the centers of influence in the multipolar world. According to Russian officials, the military threat level and its scope is increasing. NATO's shifting the practice of using military force to the level of strategic doctrine, without a UN Security Council resolution, destabilizes the entire global strategic situation (www.mid.ru).

Russia's national interests in the international arena are to preserve its sovereignty, to become a great power, to strengthen its position as one of the

centers of influence in the multipolar world, to develop equal and fair relations with all countries and especially with the CIS members and Russia's traditional partners, to develop equal and fair relations with the unions for integration, universal protection of human rights and freedoms, double standards are not allowed in this area, listed as (www.mid.ru).

In the doctrine, energy was defined as a strategic security asset and it was emphasized that the gradual decrease of energy resources could pose a threat, because the efforts of energy-poor countries to control assets could lead to armed conflicts. The protection of Russian citizens in "the near abroad" was also an important clause taken from past doctrines. Moscow used this principle as the main justification for its efforts to legitimize its military action against Georgia in August 2008 (Haas, 2009, pp.3-4).

Since the second term of Putin's presidency, the energy issue has gained weight in Russian security thinking. It was included as resource and supply security in such sections as "Russia in the World Community", "National Defense", "Improving the Quality of Life" and "Economic Development". The strategy described energy as a tool that strengthens Moscow's influence in the international arena and provides a resource to be used as a strategic deterrent (Haas, 2009, p.4).

Criticism of Russian decision makers towards the unipolar international relations system, the discomfort felt by the US's global policies, and the protection of Russians abroad have always been included in national security doctrines. Russia continued its efforts to update the "2000 National Security Doctrine" in 2007. It was envisaged that the new security doctrine would have a mechanism to automatically take action against new threats.

President Vladimir Putin approved the new version of the National Security Strategy on 31 December 2015. The national interests were listed as such: to strengthen the defense of the country, to ensure the inviolability of the constitutional order; to strengthen national consensus; to improve quality of life; to preserve and develop traditional Russian spiritual and moral values; to increase the competitiveness of the national economy; to consolidate Russia's status as one of the leading world powers (www.tass.ru). As Asker (2010, pp.2-8) pointed out, Russian national interests in "the near abroad" were formulated in the strategy documents.

Conclusion

Russia defined post-Soviet space as "the near abroad" and declared the region as its privileged sphere of interest. Russia confirmed that it was committed to its interests in the region by incorporating them in the official doctrines. The "near abroad" did not simply mean geographical proximity for a region viewed by Russians as their geopolitical extension. It was a word specially picked to warn against future infiltration of non-regional actors into the region. By developing this concept, Russia had declared that it would not give up its interests even when it was in a fragile social, political and economic situation in the 1990s. Later, Russia proved that it

Russia's Foreign Policy in the Near Abroad: A Challenge for the Global and Regional Rivalry
would not refrain from using force when necessary to achieve these interests in 2000s.

Russians have sought for creating a safe zone, a kind of security belet beyond their borders since they were from time to time ruled by invading foreign powers throughout their history. On the other hand, global powers and regional countries pursued different interests in the post-Soviet space. Their interests often conflicted with each other.

The "near abroad" became an important crossroads in the process of defining Russia's national identity, national interests and security policies after the collapse of the USSR. The strategy of reasserting dominance in "the near abroad" was realized step by step since Vladimir Putin assumed acting presidency on December 31, 1999. To this end, several regional organization, security and integration processes such as Commonwealth of Independent Nations (CIS), Collective Security Treaty Organization (CSTO), Shanghai Cooperation Organization (SCO) and, Eurasian Economic Union (EAEU) were encouraged.

Putin aimed at creating a counterbalance against the Western influence in "the near abroad". For this reason, he supported policies such as preserving Russian military presence in the region, preventing non-regional military structures, limiting NATO's activities, controlling friendly regimes by supporting them, restricting their participation in Western organizations, controlling energy sources and transit routes, and protecting the rights of Russian minorities.

There were several obstacles before Russia's reasserting its hegemony in the region. The past experiences and concerns of former Soviet republics about Russian hegemony, the US's global strategies, NATO's eastward expansion strategy, the EU's admission of new members and implementation of several partnership programs made it difficult for Russia. Of course Russia had some advantages at hand. It holds a permanent membership in the UN Security Council, a membership in the OSCE, a leading position in the CIS, an important energy supplier. So Russia aimed at increasing its influence by updating past agreements, benefiting from Russian minorities and anti-Western structures. The threats that Russia perceived mainly from the West were effective in shaping its foreign and security policies towards the region. As Russia got stronger, it implemented a more active and interventionist foreign policy.

In the 2000s, Russia engaged in an intense power struggle with global and regional actors in order to eliminate the threat it perceived from the West towards its interests in its "near abroad" and to reassert its influence in the former periphery.

References

- Alibekov, İ. (2003, December 3). India Set To Expand Presence In Central Asia. Eurasianet. Retrieved from <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav120303.shtml>
- Amanov, Ş. (2007), *ABD'nin Orta Asya Politikaları*, İstanbul: Gökkuşbu Yayinevi.
- Antonenko, O., "Russia's foreign and security policy in Central Asia: the regional perspective". Retrieved from <http://www.iiss.org/publications/russian-regionalperspectives-journal/volume-1---issue-2/russias-foreign-and-sec-policy-incen-asia>
- Arı, T. (1997). *Amerika'da Siyasal Yapı: Lobiler ve Dış Politika*. 9.Edition, İstanbul: Alfa Yayinevi.
- Asker, A. (April 2010). Rusya Federasyonunun Yeni Askeri Doktrini Bir Tepki Belgesi mi? *Military Science & Intelligence Analysis*, 2-8.
- Asker, A. (2017). The Advanced Stage of Russia-Armenia Military Cooperation: The Joint Military Force. *Review of Armenian Studies*. 2017 (35), 59-90.
- Aydın, M. (2001), Global değişim ve genişleyen Türk dünyası: Türkler ve Türkler, in Ş.H.Çalış et.al. (Ed.), *Türkiye'nin dış politika gündemi: Kimlik, demokrasi, güvenlik* (271-292). Ankara: Liberte Yayınları.
- Babich, Dmitry (2008, March 12) Interview with Ria Novosti author Dmitry Babich on March 12, 2008 in Moscow, Russia.
- Chunyaeva, E. (2003). Putin's State Of The Nation Address" Russia and Eurasia Review, 2(11). Retrieved from http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=28421&tx_ttnews%5BbackPid=226
- Dağı, Z. (1998). Rusya'nın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye. In İ.D.Dağı (Ed.), *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim* (79-114). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Danks, C. (2001). *Russian politics and society: An introduction*, Essex: Pearson Education Limited.
- Ekrem, N.H. (2003). *Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası (1950-2000)*, Ankara: ASAM.
- EU Strategy in Central Asia was presented. (2007, June 30). In Kazakistan Dışisleri Bakanlığı. Retrieved from <http://www.mfa.kz/eng/?news=1&selected=220>
- Fischer, S. (2008). European policy towards the South Caucasus after the Georgian crisis, *Caucasian Analytical Digest*, No.1, 2-6.
- Fried, D. (2005, October 27). "A Strategy for Central Asia," Statement Before the Subcommittee on the Middle East and Central Asia of the House

Russia's Foreign Policy in the Near Abroad: A Challenge for the Global and Regional Rivalry
International Relations Committee. Retrieved from <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/55766.htm>

Güney, N.A. (2002). Rusya Federasyonu'nun yeni güvenlik politikası çerçevesinde Türkiye'ye bakışı, In M.Türkeş and İ.Uzgel (Eds.), *Türkiye'nin Komşuları* (357-360). Ankara: İmge Kitabevi.

Haas, M.D. (June 2009). Medvedev's Security Policy: A Provisional Assessment, *Russian Analytical Digest*, No. 62, 2-5.

Hekimoğlu, A.N. (2007). *Rusya'nın Dış Politikası*, Ankara: Vadi Yayınları.

İvanov, Y. (2005). Russia's National Security Problems in Transcaucasia and the Era of Globalization. *Military Thought*. 14 (1), 45-52.

Kasım, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, Ankara: USAK Yayınları.

Khan, A.H. (t.y.). Indian Interests in Central Asia, Area Study Center: Russia, China and Central Asia, University of Peshawar, Designed&Printed by The AAYS.

Krizvokhizha, V. (1998, September). Russia's National Security Policy: Conceptions and Realities. In R.Weitz (Eds.) *The Whither Russia: Strengthening Democratic Institutions Project*. John F. Kennedy School of Government. Retrieved from <http://www.u.arizona.edu/~volgy/security.doc>

Muzaffar, A. (2007, October 5). Interview with Pakistani Counselor on October 5, 2007 in Moscow, Russia.

National Security Concept of the Russian Federation, Approved by Presidential Decree No. 24 of 10 January 2000, Retrieved from https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6B6Z29/content/id/589768

Özcan, S.A. (2005). *Bir Sovyet Mirası Rus Azınlıklar*, İstanbul: Küre Yayınları.

Özçelik, S. (2015). "Dağlık Karabağ Çatışması Analizi ve Barış Süreci", *Yeni Türkiye, Kafkaslar Özel Sayısı-7*, sayı: 77, Temmuz-Aralık 2015, (346-355). Retrieved from <http://www.yeniturkiye.com/display.asp?c=0771> Fİra

Özçelik, S. (July 2018). "II. Soğuk Savaş ve Kırım'daki Jeopolitik Gambit: Rusya'nın Stratejik Derinliği Bağlamında Kırım'ın İşgali ve Kırım Tatarları", In Osman Orhan (Ed.), *Karadeniz ve Kafkaslar: Riskler ve Fırsatlar: Ekonomi, Enerji ve Güvenlik*, İstanbul: TASAM Yayınları, 179, 57-76.

Popescu, N. (October 2005). *The EU in Moldova: Settling conflicts in the neighbourhood*, Occasional Paper, No. 60. Paris: EU ISS.

Российские доктрины и стратегии. Досье, 15 мая 2016, Retrieved from <https://tass.ru/info/3846109>.

Safire, W. (1994, May 22). *On language; The near abroad*. Retrived from <https://www.nytimes.com/1994/05/22/magazine/on-language-the-near-abroad.html>

Safrancuk, I. (2008, November 27). Interview with Dr. Ivan Safranchuk, Director of LaTUK Consultation Firm specializing on Central Asia on November 27, 2008 in Moscow, Russia.

Schröder, H. (2009). Russia's National Security Strategy to 2020. *Russian Analytical Digest*, No. 62, 6-10.

Sezer, D.B. (2002). Rusya: Jeopolitik yarışma ile ekonomik ortaklığı bağdaştırmanın zorlukları, B.Rubin ve K. Kirişçi (Ed.), *Günümüzde Türkiye'nin dış politikası* kitabı içinde (s.229-259). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Swaine, M.D. ve Tellis, A.J. (2000), *Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present and Future*, Rand Corporation, Retrieved from https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1121.html

Syaun, T. (2008, November 21), *The Place of Central Asia in Chinese Politics*, Roundtable Meeting by the Eurasia Heritage Foundation, Moscow, Russia.

TBMM (1991). *Tutanak Dergisi*. Dönem: 19-1, Volume 1, No 3, p.25.

Evstaviyev, D.G. (2008, March 17), *Russian Foreign Policy*, Meeting at the National Hotel, Moscow, Russia.

Vushkarnik, A. (March 2001). Russian Baltic policy: The song remains the same? Security Policy in the CIS and the Baltic States (1/10), National Defense Academy and (LVAk) and Office for Security Policy, Retrieved from http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/09_sgb_06_rbp.pdf

White, S. (2004). *Russia's new politics: The management of a postcommunist society* (4. printing). United Kingdom: Cambridge University Press.

Winrow, G. (2002). Türkiye, Orta Asya'da Bağımsızlığını Yeni Kazanmış Devletler ve Trans-Kafkasya, In B.Rubin ve K.Kirişçi (Eds.), *Günümüzde Türkiye'nin dış politikası* (p.260-283). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Zhussipbek, G. (2008). *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Gelişim Süreci ve Sovyet Sonrası Coğrafya Güvenliğine Etkisi*. (PhD Thesis). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3568-3584

<p>Emniyet Teşkilatında Sosyal Medya Kullanımı: Instagram Örneği</p> <p>The Use of Social Media in Police Department: The Instagram Case</p> <p>Video Link: https://youtu.be/QrZG3I-WWLQ</p>	
<p>Abdullah KARAKAYA</p> <p>Prof. Dr., Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü</p> <p>Karabuk University Faculty Of Economics And Administrative Sciences Department of Management Information System</p> <p>akarakaya@karabuk.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-3214-6771</p> <p>Abdüssamed UZ</p> <p>Doktora Öğrencisi, Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ph.D.Student, Karabuk University Faculty Of Economics And Administrative Sciences</p> <p>kapadokyali_samet50@hotmail.com / Orcid ID: 0000-0001-6924-4001</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 15.06.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 06.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 26.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: Ocotber-November-December

Atıf/Cite as: Karakaya, A. & Uz, A. (2021). Emniyet Teşkilatında Sosyal Medya Kullanımı: Instagram Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3568-3584 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/953000>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Emniyet Teşkilatında Sosyal Medya Kullanımı: Instagram Örneği

Öz

Yaygınlığının ve etkisinin yüksekliği ve birçok özelliği ile bireysel ve kurumsal düzeyde önemli bir iletişim yöntemi olarak öne çıkan sosyal medya, özellikle kitlerin bilgilendirilmesi, izlenmesi ve yönlendirilmesinde önemli bir araçtır. Bu aracın, bireylerin can ve mal güvenliğini sağlama, suç teşkil eden faaliyetlere engel olma, suçlularla mücadele etme ve toplumsal huzuru sağlama misyonuna sahip emniyet teşkilatı tarafından da kullanılması önem arz etmektedir. Araştırma, sosyal medyanın bir parçası olan Emniyet Teşkilatı Instagram hesabından yapılan paylaşımların içerik yönünden incelenmesini amaçlamaktadır. Bu amaçla, Emniyet Teşkilatının resmi Instagram hesabında 20 Şubat 2016- 20 Şubat 2021 tarihleri arasında yaptığı 1.903 paylaşım; sayı yüzde, hesaplama, sıralama ve mukayese yöntemleri kullanılarak içerik analizine tabi tutulmuştur.

Sonuçlar, Emniyet Teşkilatının sosyal medyayı, kurum tanıtımı yapma, trafik kuralları, yol durumu, halk sağlığı, şiddet, engellilik gibi konularda halkı bilgilendirme ve farkındalık yaratma, toplum destekli polislik ve vatandaş-polis dayanışmasını görünür kılma gibi görev alanına yönelik amaçlarla kullanıldığını, paylaşımların %60'ının kurumsal bilgilendirme içerikli yapıldığını ve takipçilerin %54'ünün yapılan paylaşımlarla etkileşim içerisinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca Instagram hesabında, hesapta en fazla yer verilen kurumsal bilgi paylaşımlarının en az beğeniyi aldığı, en az paylaşımın yapıldığı suç olay bilgisine yönelik içeriklerin ise en fazla beğeniyi aldığı ve bunu sırasıyla, toplum destekli polislik ile bilgilendirici nitelikteki paylaşımların izlediği saptanmıştır.

Emniyet Teşkilatının, suç ve suçluyla mücadelede vatandaşla işbirliğini geliştirme amacı kapsamında, sosyal medyayı daha etkili kullanabilmesine yönelik olarak; konu ile ilgili formel düzenlemeler yapması ve uzman ekipler oluşturması yararlı olacaktır. Ulusal literatürde konuya ilişkin çalışmaların çok az olması sebebiyle yapılan bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Emniyet Teşkilatı, Sosyal Medya, Instagram, Paylaşım, İçerik.

The Use of Social Media in Police Department: The Instagram Case

Abstract

Social media stands out as an important means of communication at the individual and institutional levels with its high prevalence and impact as well as many features it offers. It is an important tool especially for

informing, monitoring, and directing the masses. It is significant that this tool is used by the police department having the mission of ensuring individuals' safety of life and property, preventing criminal activities, fighting criminals, and ensuring social peace. In this regard, this study aims to examine the content of the posts by the Instagram account (a part of social media) of the Turkish Police Department. To this end, 1,903 posts made by the Police Department on its official Instagram account between February 20, 2016 and February 20, 2021 were subjected to content analysis through numbers, percentages, calculation, ranking, and comparison.

The results show that the Police Department used social media for purposes such as promoting the institution, informing the public and raising their awareness on issues such as traffic rules, road condition, public health, violence, and disability, and making community policing and citizen-police solidarity visible. 60% of the shares involve institutional information, and 54% of the followers interact with the shares. While the institutional information shares from the Instagram account have received the fewest likes though they are most in number, the contents of the criminal incidents shared the least have received the most likes. This is followed by posts about community policing and informative posts, respectively.

Within the scope of the aim of improving cooperation with citizens in the fight against crime and criminals, the Police Department should make formal arrangements and create expert teams for the more effective use of social media. Since there are very few studies on the subject in the national (Turkish) literature, this study is anticipated to contribute to the literature.

Keywords: Police Department, Social Media, Instagram, Sharing, Content Analysis.

Giriş

Gerek dünyada gerekse Türkiye'de sosyal medyanın yaygınlığı ve etki gücü her geçen gün artmaktadır. İnsanlar, eğlenme, video izleme, diğer insanlarla iletişim kurma, gidilen yerlerle ilgili paylaşımlar yapma, bilgi paylaşımında bulunma, toplumsal farkındalık yaratma, kitleleri yönlendirme, diğer kullanıcıların paylaşımlarını takip etme gibi amaçlarla bu mecraya dahil olmaktadır (Bostancı, 2010, s. 95; Sanlav, 2014, s. 47). Öyle ki, We Are Social'ın 2020 verilerine göre, Türkiye nüfusunun %74'ü internet, %64'ü sosyal medya kullanıcısıdır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'de 62 milyon internet, 54 milyon sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır. Bu kullanıcılar, günde ortalama 7,5 saat internette, 3 saat sosyal medyada vakit geçirmektedir. En fazla kullanılan ilk üç sosyal medya platformu, %90 ile "Youtube", %83 ile "Instagram" ve %81 ile "Whatsapp" şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca sosyal medya kullanıcılarının 18-44 yaş aralığında yoğunlaştığı ve sosyal medyanın erkekler tarafından daha çok kullanıldığı görülmektedir ([Digital 2020 - We Are Social](#)).

Sosyal medya, kullanıcılarına zengin içeriklere ulaşma, farklı coğrafyalardaki insanlarla iletişime geçme, ürettikleri içerikleri dolayısıyla düşüncelerini diğer insanlara ulaştırma imkânı vermektedir. Ayrıca etki gücü yüksek kullanıcılara, diğer kullanıcıların davranış ve tutumlarını değiştirme, fikirlerini kontrol etme ve dönüştürme açısından çok müsait bir ortam sunmaktadır (Onar Çambay, 2015, s. 244; Chen ve diğerleri, 2016, s. 2-4). Bu yönüyle de sivil toplum örgütleri ve kamu kurumları için ilgi çekici bir alan haline gelmektedir. Kurumlar, kriz yönetimi, kurum imajı, tanıtım, bilgilendirme gibi hakla ilişkiler faaliyetleri (Kazaz ve Tümen 2013, s. 89) için bu sanal ortama dâhil olmaktadır.

Emniyet Teşkilatı da bu kurumlardan birini oluşturmaktadır. Özellikle, Amerika, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde polis birimlerinin Facebook, Youtube, Twitter gibi farklı sosyal medya platformlarında hesapları bulunmaktadır. Bu platformlar, insanları bilgilendirmek, polise güveni artırmak, internet tabanlı suçları çözmek, vatandaşlardan gelen ihbarları değerlendirerek suçları aydınlatmak amacıyla oldukça etkin bir şekilde kullanılmaktadır (Altuntaş, 2011, s. 362). Günümüzde Türkiye nüfusunun büyük bir kısmının sosyal medyada yer alması, Emniyet Teşkilatının da sosyal medya platformlarında yer almasını ve burayı kullanmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Öyle ki, Emniyet Teşkilatının Şubat 2016 tarihi itibarıyla Instagram, Haziran 2012 tarihi itibarıyla Twitter, Aralık 2015 tarihi itibarıyla Youtube hesapları açarak paylaşımlar yapmaya başladığı görülmektedir. Bu bağlamda, Emniyet Teşkilatının sosyal medyayı hangi amaçlarla kullandığını ve ne tür paylaşımlar yaptığını incelemek önem taşımaktadır.

Sosyal Medya

Sosyal medya, Web 1.0 teknolojisinden Web 2.0 teknolojisine geçişin neticesinde ortaya çıkmış ve kullanıcıları aktif içerik oluşturucuları haline getirmiştir (Erkayhan, 2013, s. 17). Kullanıcıların yer ve zaman sınırlaması olmaksızın etkileşimde bulunmasına, birbirleriyle bilgi, fikir ve görüşlerini paylaşmasına, oluşturulan içerikleri diğer kullanıcılara ulaştırmasına imkân sağlayan online araçları ifade etmektedir (Manavcıoğlu, 2009, s. 63; Çalışkan ve Mencik, 2015, s. 255). Dolayısıyla o, insanlara ve kurumlara, fikirlerini aktarma, interaktif iletişim kurma ve güncel konular üzerine özgürce tartışma olanağı veren elektronik ortamlara karşılık gelmektedir (Telli Yamamoto ve Karamanlı Şekeroğlu, 2014, s. 11).

Sosyal medyanın gelişimi, ses, görüntü, şekil ve metinlerin bilgisayarlar için erişilebilir ve hesaplanabilir sayısal verilere çevrilmesine dayanmaktadır (Manovich, 2001, s. 19). Rogers'a göre sosyal medyanın üç temel özelliği bulunmaktadır. Bu özelliklerden ilki, etkileşimdir. Sosyal medya, kullanıcıların etkileşim içerisinde olmasına olanak tanımaktadır. İkincisi, kitlesizleştirmedir. Sosyal medya geniş bir kullanıcı grubu içerisinde belirli kullanıcılara özel mesajlar göndermeye imkân tanımaktadır. Üçüncüsü, eşzamansızlıktır. Sosyal medya, kullanıcılara senkronize olmaksızın

kendileri için uygun zamanda mesaj göndermeye ve almaya olanak vermektedir (Aktaran Geray, 2002, s. 20).

Funch'a göre ise sosyal medyada zamansallık hem eşzamanlılığa hem de eşzamansızlığa karşılık gelmektedir. Burada kullanıcılar, bir yandan gerçek zaman içerisinde aynı anda aktif olabilirken; bir yandan da zaman sınırlaması olmaksızın birbirlerinden bağımsız eylemlerde bulunabilmektedir (2008, s. 128). Sosyal medya kullanıcılarına bilgilerini içeren profiller üretme, diğer kullanıcılarla iletişim kurma, kendi bağlantı listesini oluşturma ve bağlantı listelerini sergileme olanağı vermektedir (Fuchs, 2011, s. 141).

Sosyal medya araçları, sosyal ağlar, bloglar, mikrobloglar, bilgi paylaşım ağları şeklindeki uygulamaları içermektedir (Hazar, 2011, s.155). Bu uygulamaların bazıları birbirlerini tanıyan kişilerin iletişimini korumasını amaçlarken, bazıları birbirlerine yabancı kişileri bir araya getirmektedir. Bazıları aynı dil ve milletten insanları kendisine çekerken bazılarının kullanıcı profili daha kozmopolittir. Dolayısıyla sosyal medya, farklı kullanıcıların oluşturduğu içerikleri paylaştığı ve birbirlerinin paylaşımlarını takip ederek tepki verebildiği uygulamalardır (Erkayhan, 2013, s. 17). Bu yönüyle kullanıcının pasif olduğu geleneksel medyadan farklılık göstermektedir. O, kullanıcıların eşit şekilde söz sahibi olmasını ve herhangi bir maliyet gerektirmeksizin bilgiyi binlerce hatta milyonlarca kişiye iletilmesini sağlamaktadır (Telli Yamamoto ve Karamanlı Şekeroğlu, 2014, s. 11).

Sosyal medya insanlara, içeriklerini kendisiyle benzer ilgilere sahip olanlara iletebileceği bir sosyal alan sunmaktadır (Cheung ve Lee, 2009, s. 280). Dünyanın farklı yerlerinde yaşayan insanların birbirleriyle iletişim kurup, bunu geliştirebilmesine imkân vermektedir. Ayrıca insanlar için merak ettiği konular hakkında içeriğe ulaşabileceği önemli bir kaynak işlevi görmektedir (Gafuroğulları, 2015, s. 162-163). Sağladığı söz konusu imkânlar nedeniyle sosyal medya, insanların yoğun ilgisini çekmekte ve gündelik yaşamda önemli bir yer işgal etmektedir. İnsanlar, hemen her anlarında sosyal medya uygulamalarına başvurmakta ve kurum/kuruluşlar için vazgeçilemez bir iletişim aracı haline gelmektedir (Akyazı, 2015, s. 51).

Kamu Kurumlarında Sosyal Medya

Kurumların bulunduğu çevrede yer edinebilmesi, gelişimini sürdürebilmesi ve paydaşlarıyla uyum içerisinde olabilmesi sağlıklı bir iletişimin teminiyle mümkün olabilmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı ilerlemeyle birlikte kurumlar, bu iletişim teminini sosyal medya ortamı üzerinden gerçekleştirmektedir (Gülâslan, 2018, s. 1). Çünkü sosyal medya kurumlara hedef kitleyle samimi ve interaktif bir iletişim kurma imkânı sunmaktadır. Bu yönü itibarıyla sosyal medya, her geçen gün popülaritesini artırmakta ve kurumların mutlaka yer alması gereken bir merkez haline gelmektedir (Mavnacıoğlu, 2018, s. 201). Kurumların pek çok faaliyetini yürütmede

sosyal medyayı etkin olarak kullandığı görülmektedir (Altuntaş, 2011, s. 362).

Sosyal medya araçları, kurumlara birçok avantaj sunmaktadır. Halkın yoğun ve aktif katılım sağladığı sanal platformlar, kurumların hedef kitlelerine kolaylıkla ulaşmalarını, kurumsal mesaj ve faaliyetlerini onlara aktarmalarını, halktan geribildirim almalarını sağlamaktadır. Kurumlara kamuoyunda tartışılan konuları, az maliyetle ve pratik bir şekilde takip etmesi için fırsat sunmaktadır (Gülaslan, 2018, s. 1). Onlara kurumsal bilgilerini geniş bir kitleye ulaştırabilmesi için imkân vermektedir. Bununla birlikte kurumların sosyal medya kullanımı, halkın kamu işlerine aktif katılımını, kamu hizmetlerinin yürütülmesinde halk ile yakın iş birliğini ve devlet faaliyetlerinin şeffaflığını artırmaktadır (Karakiza, 2015, s. 384).

Sosyal medya kurumlar için halka birincil kaynaktan doğru bilgiyi ulaştırma, halkın güvenini kazanma ve yapılan faaliyetlerin halk tarafından doğru bir şekilde değerlendirilmesini sağlama açısından işlevsel olmaktadır. Ancak sosyal medyanın söz konusu kazançları sağlamasının, kurumların halka karşı açık ve dürüst olması ile mümkün olduğu da bilinmektedir. Bu nedenle, kurumların sosyal medya hesaplarını etkin şekilde yönetmesi, bilgileri manipüle etmeden paylaşması, kamuoyuyla açık ve zamanında iletişim kurması, halkın öneri ve şikâyetlerini dikkate alması gerekmektedir (Graham ve Avery, 2013, s. 5). Ayrıca belirli aralıklarla sosyal medya hesabının etkinliğini ölçmesi, gerektiğinde etkinliğini artırıcı tedbirler alması ve genel olarak kurum bünyesinde etkili bir sosyal medya yönetimi stratejisi belirlemesi kurumsal hedeflerine ulaşabilmesi için önem taşımaktadır (Gülaslan, 2018, s. 2).

Emniyet Teşkilatında Sosyal Medya

Teknolojik gelişmeler bilgiye ulaşımı ve bilginin paylaşımını kolaylaştırmış, bireylerin ve toplumların zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın geniş kitlelere ulaşmasını sosyal medya aracılığıyla mümkün kılmıştır. Sosyal medya geniş kitlelere hızlı ve ücretsiz olarak ulaşma imkânı sunması, toplulukları harekete geçirmede ve yönlendirmede etkin bir araç olması sebebiyle polis teşkilatları da sosyal medya platformlarını kullanmaya başlamıştır. Bilginin en önemli güç olduğu günümüzde vatandaşla etkin bir iletişim kurmak polis birimleri için çok önemlidir.

Dünyadaki birçok polis birimi Facebook Twitter ve Instagram gibi sosyal medya araçlarını etkin bir şekilde kullanmaktadır. Vatandaş ile polisin doğrudan iletişim kurmasını sağlayan sosyal medya platformlarının son yıllarda polis teşkilatları tarafından kullanımında artış olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal medya platformları polis teşkilatları tarafından vatandaşla olan iletişimin geliştirilmesinde, vatandaş polis dayanışmasının artırılmasında önemli fırsatlar sunmaktadır. Sosyal medyanın polis tarafından iyi planlanmış bir strateji ile kullanılması polisin vatandaş nazarında saygınlığını artmasına neden olacaktır (Altuntaş, 2014, s. 31). Crump'a göre polis birimleri sosyal medyayı vatandaş bilgilendirmenin

yanında suç ve suçlularla mücadele etmek amacıyla; istihbarat toplama, güvenlik ile alakalı (sel, deprem vb.) gerçek zamanlı bilgi paylaşımı, birimler arasında bilgi paylaşımı ve vatandaş polis dayanışmasının internet üzerinden uygulanması gibi konularda kullanılmaktadır (2011, s. 4).

Polis birimlerinin sosyal medya hesaplarını sistemli olarak kullanılması onlara;

- Kurum tanıtımı yapma,
- Yaptığı operasyonlara ve faaliyetlerine şeffaflık kazandırma,
- Vatandaşla iletişime geçme özellikle suç işleme potansiyeli yüksek gençlere ulaşma,
- Kamuoyuna hızlı ve etkin bir şekilde ulaşma,
- Gerçek zamanlı iki yönlü iletişim kurma,
- Güvenlik ile alakalı olaylarda halka ve medyaya gerçek zamanlı doğru bilgi aktarma,
- Vatandaşın şikâyet ve övgülerinin polise ulaşmasına olanak sağlama,
- Sosyal bir toplumun oluşmasına katkı sunma,
- Polis birimlerinin insancıl yönünü gösterme gibi pek çok imkân sunmaktadır (Altunbaş, 2014, s. 67-80).

Sosyal medya kullanımı, polis birimlerinin etkinlik ve verimliliğini artırmada etkili olmaktadır. Bu nedenle de polis birimlerinin sosyal medyaya uyum sağlaması, bu sanal ortam içerisinde yer alması ve hesaplarını etkin bir şekilde kullanması önemli hale gelmektedir. Crump' a göre sosyal medya, polisin itibarını ve erişilebilirliğini artırmada, halk ile iletişimde bulunarak halkın katılımını sağlamada, toplumu etkileyen sorunların üstesinden gelmede, polis birimlerinin hizmetleri hakkında halktan geri dönüş almada bir kanal vazifesi görmektedir. Bu bağlamda, polis birimlerinin sosyal medya kullanımı teşvik edilmelidir. Ayrıca birimler, sosyal medyayı kullanırken resimler-videolar-hikayeler-deneyimler ekleyerek hesaplarını ilgi çekici hale getirmeli ve profesyonelliği bırakmadan samimi bir dili benimsemelidir (Crump, 2011, s. 11)

Türkiye'de polis teşkilatlarının emniyet müdürlükleri bünyesinde Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya hesapları bulunmaktadır. Polis birimleri tarafından sosyal medya hesaplarının sistemli ve etkin bir şekilde kullanılması için emniyet müdürlüklerinin uygulanabilir sosyal medya stratejileri ve yönetmelikleri oluşturması, sosyal medya platformlarına moderatörlük yapacak personel sayısının belirlenmesi gerekmektedir. Polis birimleri sosyal medyayı her ne kadar bilgi paylaşımı ve bilgi toplamak amacıyla kullansa da dünyadaki örnekleri gibi fonksiyonel kullanılmamaktadır. Amerika ve İngiltere'de polis birimleri sosyal medyayı bilgi toplama ve bilgi paylaşımın yanı sıra, suçun önlenmesi ve suçlularla mücadelede vatandaşla birlikte çalışarak kolektif bir şekilde kullanmaktadır. Türkiye de suç ve suçlularla mücadelede sosyal medyanın kullanımı yapılacak olan yasal düzenlemeler ile birlikte, dünyadaki örnekler gibi

emniyet teşkilatında çok amaçlı kullanılmaya başlanacağı düşünülmektedir (Altunbaş, 2014, s. 109).

Alan Araştırması

Araştırmanın Tanıtılması

Araştırma, Emniyet Teşkilatının Instagram hesabı paylaşımlarına yönelik bir içerik analizi araştırmasıdır. Araştırmada, paylaşımların içeriği ve takipçiler üzerindeki etki gücü ölçülmektedir. Sosyal medya, milyonlarca insanı bir araya getirmekte, insanlara düşüncelerini paylaşma imkânı vermekte, hatta etki gücü yüksek kullanıcılara diğerlerinin fikirlerini etkilemesi ve algularını yönlendirmesi için elverişli bir ortam sunmaktadır. Sosyal medyanın sunduğu olanaklar, çeşitli kurumların da sosyal medya ortamına dâhil olması sonucunu doğurmaktadır. Bu bağlamda kurumların sosyal medya hesaplarını hangi amaçlarla kullandığı ve buradan ne tür paylaşımlar yaptığı önemli hale gelmektedir. Araştırmanın amacı, Emniyet Teşkilatının sosyal medya araçlarını kullanım amacını, paylaşımlarının içeriğini ve bunların takipçiler üzerindeki etkisini tespit etmektedir. Araştırma, Emniyet Teşkilatının resmi Instagram hesabından yapılan paylaşımlar ile sınırlıdır. Türkiye’ de Emniyet Teşkilatının sosyal medya kullanımı üzerine sınırlı sayıda çalışmanın olması itibariyle araştırmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmada sosyal medya araçları üzerinden elde edilen verilerin çözümlenmesinde; yazılı ve sözlü materyallerin belirlenen kategorilere göre sayısallaştırılarak sistemli bir şekilde analiz edilmesini sağlamada elverişli bir yöntem olan içerik analizi (Balci, 2018, s. 225) kullanılmıştır. Bu yöntem, kitap, makale, reklam, film, internet sayfası gibi materyallerin içeriğini yani mesajını, anlamını görmemizi sağlamaktadır. Yazılı, sözlü ve görsel metinlerin istatistik kullanılarak analiz edilmesine olanak vermektedir (Neuman, 2020, s. 589).

Araştırmanın evrenini Emniyet Teşkilatının 20 Şubat 2016 tarihinde ilk paylaşımını yaptığı resmi Instagram hesabı oluşturmaktadır. Bu tercihte, Instagram’ın Türkiye’de en fazla kullanılan sosyal paylaşım ağı olması ve platformun Emniyet Teşkilatı tarafından aktif bir şekilde kullanılıyor olması etkili olmuştur. Araştırma verileri, hesaptan 20 Şubat 2016- 20 Şubat 2021 tarihleri arasında yapılan 1.903 paylaşımından elde edilmiştir. Çalışmada adı geçen hesaptan yapılan paylaşımlar ve konuya yönelik literatür incelenerek (Özçetin ve Özçetin, 2015; Crump, 2011; Altunbaş, 2014) paylaşımların içeriğini ölçmeye yönelik analiz kategorileri belirlenmiştir.

Söz konusu araştırma kategorileri ve bu kategorilere dâhil edilen paylaşımlar aşağıda belirtildiği şekildedir:

- **Suç/olay Bilgisi:** Operasyon, yakalama, tutuklama, istatistiki bilgiler, yasa dışı malzeme ele geçirme ve huzur güvenlik uygulamasıyla ilgili paylaşımlar.
- **Kurumsal Bilgi:** Emniyet Müdürlüklerinin ve Polis merkezlerinin fiziksel durumu, polislik mesleğinin işleyişi, kurumsal faaliyetleri, kurum ziyaretleriyle ilgili paylaşımlar.
- **Toplum Destekli Polislik:** TDP'lerin huzur toplantıları, sosyal etkinlik ve projeleri, yardımları, ziyaretleri, eğitim faaliyetleriyle ilgili paylaşımlar, polis ve vatandaşın karşılıklı dayanışmasını içeren paylaşımlar.
- **Bilgilendirici:** Suç önlemeye yönelik ipucu, kamu spotu, sosyal sorumluluk ve farkındalık, basın açıklaması, polisiye hizmetlerin kullanımıyla ilgili paylaşımlar.
- **Kutlamalar ve Taziyeler:** Genel ve şahsa yönelik kutlamalar, taziyeler, taziye ziyaretleri, teşekkürler, anma, anma törenleriyle ilgili paylaşımlar.
- **Şehitlerimiz ve Gazilerimiz:** Görevi başında şehit ya da gazi olan polis ve askerlere, sivil şehit ve gazilere yönelik paylaşımlar.

Hesaptan yapılan paylaşımlar tek tek incelenerek hangi kategoriye girdiği belirlenmiş ve bunlarla ilgili sayısal değerler çıkarılmıştır. Paylaşımların takipçiler üzerindeki etki gücü ise içeriklerin aldığı beğeni ve yorumlar üzerinden yapılan hesaplamalarla değerlendirilmiştir. Ayrıca yıllara göre kıyaslama yapılarak, hesabın etki gücünün zaman içerisinde nasıl farklılaştığı saptanmıştır. Sayı yüzde, hesaplama ve mukayese yöntemi kullanılarak elde edilen veriler tablolarla gösterilmiştir.

Bulgular

Bu başlıkta Emniyet Teşkilatının Instagram hesabında yaptığı paylaşımların içerikleri, bunların zaman içerisindeki dağılımları, paylaşımlara gelen beğeni ve yorumlar, paylaşımlarla etkileşimde bulunan takipçi oranı üzerinden elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Emniyet Teşkilatı, Instagram hesabında ilk paylaşımını 20 Şubat 2016 tarihinde yapmıştır. Hesaptan 20 Şubat 2016 ile 20 Şubat 2021 yılları arasında yapılan 1903 paylaşım analize tabi tutulmuştur. Araştırmada öncelikle paylaşımların içeriğinin yıllara göre dağılımı incelenmiştir. Yıllar, 20 Şubat tarihinden başlanarak sonraki yılın 20 Şubatına kadar yapılan paylaşımları içeren birer yıllık süreyi ifade etmektedir. Böyle bir inceleme, Emniyet Teşkilatının sosyal medyayı hangi amaçlarla kullandığı, buradan ne tür paylaşımlar yaptığı, zaman içerisinde sosyal medya kullanımında ve paylaşımlarındaki değişimi göstermesi açısından işlevsel olmaktadır.

Bu kapsamda paylaşımların yıllara göre dağılımı ile ilgili bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Paylaşımların Yıllara Göre İçerik Dağılımı

Yıllar	2016	2017	2018	2019	2020	Toplam	%	
Analiz Kategorileri	Suç Olay Bilgisi	9	54	3	28	46	140	%7
	Kurumsal Bilgi	154	138	142	144	203	781	%41
	TDP Aktiviteleri	16	38	30	44	93	221	%12
	Bilgilendirici	5	63	68	46	175	357	%19
	Kutlama-Taziye	50	53	25	51	82	261	%14
	Şehit ve Gaziler	20	65	16	13	29	143	%8
Toplam	254	411	284	326	628	1903	%100	

Tablo 1’de görüldüğü üzere, Emniyet Teşkilatının Instagram hesabında yapılan paylaşım sayısı zaman içerisinde artış göstermiştir. Özellikle 2018 yılı itibariyle paylaşım sayısı sistemli bir şekilde artmış, 2020 yılında 600’ün üzerine çıkmıştır. Bu durum, Emniyet Teşkilatının zaman içerisinde sosyal medyayı daha etkin bir şekilde kullanmaya başladığı şeklinde yorumlanabilmektedir. Paylaşımların içeriği açısından bakıldığında; 2016’dan 2020’ye kadar ki sürede yapılan paylaşım sayısında en fazla artış, sırasıyla “bilgilendirici”, “TDP aktiviteleri” ve “suç olay bilgisi” içeriklerinde olmuştur. Bununla birlikte genel toplamda ve tüm yıllarda en fazla paylaşımın “kurumsal bilgi” içerikli yapıldığı görülmektedir. Ayrıca bu içeriğe yönelik paylaşımlar, toplam paylaşımların %41’ini oluşturmaktadır. Buna göre, Emniyet Teşkilatının sosyal medyayı; kurum tanıtımını yapma, faaliyetlerinin görünürlüğünü artırma ve işleyişine şeffaflık kazandırma amacıyla kullandığını söylenebilir.

Bilgilendirici paylaşımlar, tüm paylaşımların %19’unu oluşturmaktadır. Böylece bilgilendirme amacı taşıyan paylaşımlar, genel sıralamada “kurumsal bilgiden” sonra en fazla paylaşılan içeriği oluşturmaktadır. Bu tür paylaşımlarda trafik kuralları, yol durumu gibi konularda bilgilendirme ve kadına karşı şiddet, engellilik gibi konularda farkındalık yaratma amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, bilgilendirici paylaşımların 2020 yılında diğer yıllara göre önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bu artış, mart ayında başlayan Covid 19 pandemisinden kaynaklanmaktadır. Bu yıldaki bilgilendirici paylaşımlar içerisinde maske, mesafe kuralları, sokağa çıkma kısıtlamaları, il hızı sıhha kurulu kararları ile ilgili içerikler çoğunluğu oluşturmaktadır. Dolayısıyla Emniyet Teşkilatının pandemi mücadelesini sosyal medya üzerinden de sürdürdüğü ve bu araç vasıtasıyla Covid tedbirleriyle ilgili bilgilendirme mesajlarını kitlelere ulaştırarak onları yönlendirmeye çalıştığı söylenebilir.

Genel paylaşımlar içerisinde üçüncü sırayı “taziye ve kutlama” (%14), dördüncü sırayı “TDP aktiviteleri” (%12) ile ilgili paylaşımlar almaktadır. Emniyet Teşkilatı, toplumca tanınan kişilerin vefatıyla ilgili taziye mesajları, toplum için önemli günlerle, resmi ve dini bayramlarla ilgili paylaşımlara yer vermektedir. Bu tür paylaşımlarla toplumun acısına ve sevincine ortak olduğunu, toplumsal değerlerini benimseyip sahip çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte Toplum Destekli Polislerin halka yönelik eğitim

Emniyet Teşkilatında Sosyal Medya Kullanımı: Instagram Örneği

faaliyetleriyle ilgili paylaşımlara ve vatandaş ile Polisin karşılıklı dayanışmasını gösteren içeriklere aralıklarla yer verdiği görülmektedir. “Suç olay bilgisi” ve “Şehit ve Gazilere” yönelik paylaşımların ise diğer paylaşımlara göre nispeten daha az olduğu söylenebilir.

Araştırmada Emniyet Teşkilatının Instagram hesabındaki paylaşımların takipçileri üzerindeki etki gücünü ölçmek amaçlanmıştır. Bunun için öncelikle her bir analiz kategorisiyle alakalı paylaşımlara yapılan beğeni sayısı belirlenmiştir. Ardından belirlenen toplam beğeni sayısı analiz kategorisiyle ilgili yapılan toplam paylaşım sayısına bölünmüş ve bir paylaşımına karşılık gelen ortalama beğeni sayısı hesaplanmıştır.

Paylaşımlara gelen ortalama beğeni ile ilgili bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Böylece Emniyet Teşkilatının sosyal medya hesabında yapılan ne tür

Tablo 2: Paylaşımlara Gelen Ortalama Beğeni

Yıllar	Toplam Paylaşım	Beğeni Sayısı	Ortalama Beğeni
Analiz Kategorileri	Suç Olay Bilgisi	140	5.274.798
	Kurumsal Bilgi	781	14.826.430
	TDP Aktiviteleri	221	8.315.017
	Bilgilendirici	357	8.845.086
	Kutlama-Taziye	261	5.070.083
	Şehit ve Gaziler	143	1.524.804
Toplam	1903	44.127.553	23.188

paylaşımların halkta daha olumlu bir tepki yarattığı değerlendirilebilmiştir.

Tablo 2’de görüldüğü üzere, Emniyet Teşkilatının diğer kategorilere göre daha az paylaşım yaptığı “suç olay bilgisi” paylaşımları, takipçiler tarafından en fazla beğeniyi alan içeriği oluşturmaktadır. Buna yönelik bir paylaşımına yaklaşık olarak 38 bin beğeni gelmektedir. Suç olay bilgisi ile ilgili paylaşımlar, Polisin başarılı operasyonları, operasyonlardan elde edilen yasa dışı malzemeleri, yakalanan suçluları içeren görsellerden oluşmaktadır. Buna göre, halkın Polisin güvenli bir yaşam alanı oluşturmaya yönelik çabasını ve başarısını takdir ettiği söylenebilir.

En fazla beğeni alan ikinci içerik “TDP aktiviteleri” ne yönelik paylaşımlardır. Bu paylaşımlara, yaşlı bir kadını karşıdan karşıya geçirme, karda kalmış bir arabayı itme gibi Polisin vatandaşa yardımcı olduğunu veya vatandaşın Polisi desteklediğini gösteren vatandaş ve Polisin karşılıklı dayanışmasına yönelik paylaşımlarda dâhil edilmiştir. Ve bu tür paylaşımların takipçiler tarafından oldukça beğeni aldığı görülmüştür. Bu tür paylaşımlar, Polisin ulaşılabilir olduğunu, halka hizmeti önceliğini ve

halkla samimi bir ilişki kurduğunu göstermektedir. Bu bağlamda da halk üzerinde etkisi büyük ve olumlu olmaktadır.

“Bilgilendirici paylaşımlar” aldığı beğeni açısından üçüncü sırada yer almaktadır. Buna yönelik bir paylaşıma yaklaşık olarak 25 bin beğeni gelmektedir. Bu durum, Polisin halkın iyiliği için yaptığı bilgilendirme ve farkındalık yaratma paylaşımlarının halkta karşılık bulduğu şeklinde değerlendirilebilir. Bununla birlikte, Emniyet Teşkilatının en fazla paylaşım yaptığı “kurumsal bilgi” ye yönelik içeriklerin daha az beğeni aldığı ve takipçilerde istenilen ilgiyi yaratmadığı anlaşılmaktadır.

Paylaşımlara yapılan yorumların sayısı da içeriklerin etki gücünü gösteren bir ölçütü oluşturmaktadır. Bu nedenle paylaşımlara yapılan yorum sayısı belirlenerek paylaşım sayısına bölünmüş ve bir paylaşıma karşılık gelen yorum sayısı hesaplanmıştır.

Paylaşımlara yapılan ortalama yorum ile ilgili bulgular Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: Paylaşımlara Yapılan Ortalama Yorum

	Toplam		Ortalama Yorum
	Paylaşım	Yorum Sayısı	
Analiz Kategorileri	Suç Olay Bilgisi	140	31.838
	Kurumsal Bilgi	781	90.586
	TDP Aktiviteleri	221	44.477
	Bilgilendirici	357	40.262
	Kutlama-Taziye	261	31.282
	Şehit ve Gaziler	143	23.749
Toplam	1903	263.338	138

Tablo 3’de görüldüğü üzere, en fazla yorum alan ilk iki içeriğin beğeniyle benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. “Suç olay bilgisi” paylaşımları aldığı yorum sayısı açısından ilk sırada yer almaktadır. Bu tür bir paylaşıma ortalama 227 yorum yapılmaktadır. Yapılan yorumların içerikleri incelendiğinde; bunların genel itibariyle olumlu nitelikte olduğu ve “tebrikler, maşallah, var olun, Allah yardımcınız olsun” şeklinde iyi temennilerin dilendiği görülmektedir. TDP aktivitelerine yönelik paylaşımlar en fazla yorum alan ikinci içeriği oluşturmaktadır. Polisin vatandaşa desteğiyle ilgili görsellere takipçiler tarafından daha fazla yorum yapılmakta ve bunların olumlu nitelikte olduğu görülmektedir. Bu tür paylaşımlara yapılan yorumlar genel olarak “insanı yaşat ki devlet yaşasın, ne kadar asilsiniz, var olun, iyi kalpli insanlar iyi ki varsınız, Allah razı olsun sizlerden, sizlerin hakkı ödenmez, ne güzelsiniz, iyi ki var polisimiz, ayağınıza taş değmesin, helal olsun” şeklinde olmaktadır.

Emniyet Teşkilatında Sosyal Medya Kullanımı: Instagram Örneği

Emniyet Teşkilatının Instagram hesabında en fazla yorum alan üçüncü içerik ise “Şehit ve Gazilerimize” yönelik paylaşımlardır. Bu içerikte bir paylaşıma ortalama 166 yorum yapılmaktadır. Yapılan yorumlarda şehitlere rahmet ve gazilere sağlık dilenmektedir. Ayrıca şehit yakınlarının acısının paylaşıldığı, büyük üzüntü içerisinde olduğu, unutulmayacakları ve haklarının ödenemeyeceği ifade edilmektedir. Ayrıca hesaptan beş yılda yapılan 1903 paylaşıma 260 binin üzerinde yorum yapıldığı ve bunların genel itibarıyla olumlu içeriklere sahip olduğu görülmektedir.

Emniyet Teşkilatının resmi Instagram hesabının 5 yıl içerisinde yaptığı paylaşımlarla etkileşimde bulunan diğer bir ifadeyle bunlarla ilgilenen güncel takipçi oranı, paylaşımlara yapılan toplam beğeni ve yorum sayısının takipçi sayısına bölünmesiyle hesaplanmıştır. Analizin yapıldığı tarihte hesabın 821.000 takipçisi vardır.

Paylaşımlarla etkileşimde bulunan takipçi oranları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: Paylaşımlarla Etkileşimde Bulunan Takipçi Oranı

	Toplam Beğeni ve Yorum Sayısı	Paylaşım Etkileşim Oranı
Analiz Kategorileri	Suç Olay Bilgisi	5.306.636
	Kurumsal Bilgi	14.917.016
	TDP Aktiviteleri	8.359.494
	Bilgilendirici	8.885.348
	Kutlama-Taziye	5.101.365
	Şehit ve Gaziler	1.548.553
Toplam	44.118.412	54

Tablo 4’de görüldüğü üzere, bu takipçilerin %54’ü, 5 yıl içerisinde yapılan 1.903 paylaşımına beğeni ya da yorum aracılığıyla etkileşimde bulunmuştur. Buna göre, takipçilerin yarısından daha fazlasının hesabın paylaşımlarıyla ilgilendiği ve hesaptan yapılan paylaşımların yaklaşık olarak 450 bin kişiyi etkilediği anlaşılmaktadır.

Analiz kategorilerine göre incelendiğinde ise “kurumsal bilgi” paylaşımlarıyla takipçilerin %18’i, “bilgilendirici” paylaşımlarla %11’i, “TDP aktiviteleri” paylaşımlarıyla %10’nu, “suç olay bilgisi” paylaşımlarıyla %7’si etkileşimde bulunmaktadır. Suç olay bilgisi ve bilgilendirici nitelikteki içeriklerle ilgili paylaşımlara diğer analiz kategorilerine göre daha fazla yer verilmesinin bu iki kategori ile etkileşimde bulunan takipçi oranını artırdığı düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Emniyet Teşkilatı, sosyal medya hesabından en fazla kurumsal bilgi ile ilgili paylaşımlar yapmaktadır. Bunu bilgilendirici, kutlama- taziye ve TDP aktiviteleri ile ilgili paylaşımlar takip etmektedir. Hesapta suç olay bilgisi ile Şehit ve Gazilere yönelik paylaşımlara, diğer kategorilere göre daha az yer verilmektedir. Dolayısıyla Emniyet Teşkilatı, sosyal medya hesabını; kurum tanıtımı yapma, trafik kuralları, yol durumu, halk sağlığı, şiddet, engellilik gibi konularda halkı bilgilendirme ve farkındalık yaratma, TDP aktivitelerini ve vatandaş- Polis dayanışmasını görünür kılma gibi amaçlarla kullanmaktadır. Bu sonuç, Harmancı ve Baycan'ın "Güvenlik Güçlerinde Sosyal Medya Kullanımı" çalışmasında elde ettiği güvenlik güçlerinin sosyal medyayı toplum destekli polislik ve toplumla iletişim kurmak, kurum görünürlüğünü artırmak, halkı bilgilendirmek gibi amaçlarla kullandığı sonucuyla benzerlik göstermektedir (2014, s. 106-107)

Instagram hesabından yapılan paylaşımlar içerisinde "suç olay bilgisi" ne yönelik içerikler, takipçilerden en fazla beğeniyi almaktadır. En fazla yorum da bu tür paylaşımlara yapılmaktadır. Ancak Emniyet Teşkilatının sosyal medya hesabında buna yönelik paylaşımlara daha az yer verildiği görülmektedir. En az beğeni alan "kurumsal bilgi" ile ilgili paylaşımlar ise toplam paylaşımın %41'ini oluşturmaktadır. Başarılı operasyonlar, suçluların yakalanması ile ilgili paylaşımlar, Polisin halkın güven ortamında yaşaması için çalıştığı, görevinin başında olduğu mesajını vermektedir. Halkın en fazla beğeniyi bu tür paylaşımlara yapması ise Polisin bu çabasını takdir ettiğini göstermektedir. Bu açıdan, Emniyet Teşkilatının sosyal medya hesaplarında bu tür paylaşımlara daha fazla yer vermesinin gerektiği düşünülmektedir.

En fazla beğeni alan ikinci içerik "TDP aktiviteleri", üçüncü içerik "Bilgilendirici" nitelikteki paylaşımlardır. TDP aktiviteleri ve Polis-vatandaş dayanışmasına yönelik paylaşımlar, "suç olay bilgisi" paylaşımlarından sonra en fazla yorum alan içeriği de oluşturmaktadır. Elde edilen sonuç, Hu, Rodgers ve Lovrich'in polis teşkilatını sosyal medya platformlarından takip eden vatandaşların polisin halkla ilişkiler içerikli paylaşımlarına genellikle olumlu yaklaştığı, bu tür paylaşımlara daha fazla beğeni ve yorum yaptığı bulgusuyla benzerlik göstermektedir (2020, s. 240). Polisin vatandaşın yanında olduğunu, ondan desteğini esirgemediğini ve olası suç mağduriyetini önlemek amacıyla halkı bilgilendirdiğini gösteren paylaşımlar, takipçiler tarafından beğenilmektedir. Bu paylaşımlara, olumlu nitelikte yorumlar yapılmaktadır. Ayrıca genel olarak takipçilerin %55'inin 5 yıl içerisinde yapılan paylaşımlarla beğeni ya da yorum aracılığıyla etkileşimde bulunduğu görülmektedir. Buna göre, Polisin yaptığı paylaşımlarla takipçilerinin yarısından fazlasını etkilediği söylenebilir.

Vatandaşlar sosyal medyayı, bir suçu ya da suçluyu ifşa eden bir video ya da görüntü ile karşılaştığında konu hakkında işlem başlatılmasını sağlamak ve seslerini yetkili organlara duyurmak amacıyla da kullanmaktadır. Onlar, konu ile ilgili hastang oluşturmakta ve buradan Emniyet Teşkilatının

Instagram hesabını etiketleyerek paylaşımlarda bulunmaktadır. Suçlunun göz altına alınıp alınmadığını takip etmekte ve süreç hakkında paylaşımlar yapmaya da devam etmektedir. Bu durum, vatandaşın suçluların yakalanmasında Polis ile iş birliği yapmaya istekli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Emniyet Teşkilatının sosyal medyayı, suç ve suçluyla mücadelede vatandaşın katkı sağlamasını teşvik edecek ve birlikte kolektif bir çalışma sergileyecek şekilde kullanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Emniyet Teşkilatının kendi bünyesinde uygulanabilir bir sosyal medya yönetmeliği oluşturması, uzman personellerden oluşan bir birim kurarak sosyal medyanın daha aktif ve etkin şekilde kullanımını sağlaması, suç ve suçluyla mücadelede vatandaşın katılımını ve iş birliğini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akyazı, A. (2015). Bir İletişim Aracı Olarak Sosyal Medyada Çocuğa Yönelik Şiddetin Yansıması. D Yengin (Der.), *Sosyal Medya Araştırmaları* (s.45-56) içinde. İstanbul: Paloma Yayınevi.
- Altuntaş, F. (2011). Toplum Destekli Polislikte Yeni Bir Boyut: Suç ve Suçlularla Mücadelede Sosyal Medya Platformları. *7-8 Ekim Suç Önleme Sempozyumu*, 361-371.
- Altuntaş, F. (2014). *Sosyal Medyanın Gücü: Kamu Sektörü ve Güvenlik Güçlerinde Sosyal Medya Kullanımı*. Konya: Çizgi Kitapevi Yayıncılık.
- Balcı, A. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma-Yöntem, Teknik ve İlkeler*. 13. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Bostancı, M. (2010). *Sosyal Medyanın Gelişimi ve İletişim Fakültesi Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Chen, Y., Chen, H. & Xu, L. (2016). Social Media and eBusiness: Cultural Impacts on the Influence Process in Consumer Communities. *Materials Science and Engineering*, 142: 1-10. doi:10.1088/1757-899X/142/1/012134
- Cheung, M. K. C. & Lee, K. O. M. (2009). Understanding the Sustainability of a Virtual Community: Model Development and Empirical Test. *Journal of Information Science*, 35(3): 279-298. doi:10.1177/0165551508099088
- Crump, J. (2011). What Are the Police Doing on Twitter? Social Media, the Police and the Public, *Policy & Internet*, 3(4): 1-27. doi:10.2202/1944-2866.1130

Çalışkan, M. & Mencik, Y. (2015). Değişen Dünyanın Yeni Yüzü: Sosyal Medya. *Akademik Bakış Dergisi- Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 50: 254-277. <http://www.akademikbakis.org>.

Digital (2020). We Are Social, <https://wearesocial.com/digital-2020>, Erişim Tarihi: 21.03.2021.

Erkayhan, Ş. (2013). Küresel ve Yerel Ölçekte Ağ Kültürü ve Sosyal Medya, C., Bilgili & G., Şener (Ed.), *Sosyal Medya ve Ağ Toplumu 2- Kültür, Kimlik, Siyaset* (s.15-38) içinde. 2. Baskı, İstanbul: Grafik Tasarım Yayıncılık.

Fuchs, C. (2008). *Internet and Society: Social Theory in The Information Age*. NewYork: Routledge.

Fuchs, C. (2011). An Alternative View of Privacy on Facebook. *Information*, 2: 140-165. doi:10.3390/info2010140

Gafuroğulları, D. (2015). Sosyalleşme Olgusu ve Tüketim Toplumunda Pinterest Kullanımı, D Yengin (Der.), *Sosyal Medya Araştırmaları* (s.149-184) içinde. İstanbul: Paloma Yayınevi.

Geray, H. (2002). *İletişim ve Teknoloji Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Graham, M. & Avery, E. (2013). Government Public Relations and Social Media: An Analysis of the Perceptions and Trends of Social Media Use at the Local Government Level. *Public Relations Journal*, 7 (4): 1-21.

Gülâslan, T. (2018). *Kamu Yönetiminde Sosyal Medya Kullanımı ve Yönetimi*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Harmancı, F. M. & Baycan, C. (2014). Güvenlik Yönetiminde Sosyal Medya Kullanımı, Harmancı, F. M., Gözübenli, M. & Alaç, A.E. (Ed.), *Güvenlik Sektöründe İnsan İlişkileri* (s. 83-110) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.

Hazar, M. (2011). Sosyal Medya Bağımlılığı-Bir Alan Çalışması. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Bahar, 32: 151-175.

Hu, X., Rodgers, K. & Lovrich, N.P. (2020). Public Preferences Regarding Police Facebook Posts: A Macro-Level Analysis. *Police Practice and Research*, 21(3): 227-245. doi: 10.1080/15614263.2018.1531753

Karakiza, M. (2015). The Impact of Social Media in The Public Sector. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 175: 384 – 392. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.01.1214

Kazaz, M. & Tümen, E. (2013). Tanıtım Amaçlı Sosyal Medya Kullanımı: Gençlik ve Spor Bakanlığı Örneği. 1. KOP Bölgesel Kalkınma Sempozyumu Bildiri Kitabı, Konya: UNİKOP, s. 89-97.

Manavcıoğlu, K. (2009). İnternette Kullanıcıların Oluşturduğu ve Dağıttığı İçeriklerin Etik Açısından İncelenmesi: Sosyal Medya Örneği. M. Yağbasan (Ed.), *Sosyal medya ve Etik Sempozyumu Bildiri Kitabı* (s.63-72) içinde. Elazığ: Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Manovich, L. (2001). *The Language of New Media*. Cambridge, Mass: The MIT Press.

Mavnacıoğlu, K. (2018). *Kurumsal İletişimde Sosyal Medya Yönetimi*. İstanbul: Beta Yalıncılık

Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri- Nicel ve Nitel Yaklaşımlar Cilt-2*. 8. Baskı, (Ö. Akkaya Çev.), Ankara: Siyasal Kitapevi.

Onar Çambay, S. (2015). Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Yeni Medya: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2): 237-247.

Özçetin, D. ve Özçetin, B. (2015). Polis ve Sosyal Medya: Türkiye’de İl Emniyet Müdürlüklerinin Twitter Kullanımı. *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi. Folklor/Edebiyat Dergisi*, Lefkoşe, 21(83): 19-48.

Sanlav, Ü. (2014). *Sosyal Medya Savaşları*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Telli Yamamoto, G. ve Karamanlı Şekeroğlu, Ö. (2014). *Sosyal Medya ve Blog*. İstanbul: Kriter Yayın Evi.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3585-3609

<p>Melezleşmenin Kültür Ürünlerine Yansıması Bağlamında İki Çalgı: Bağmani ve Yaybüş</p> <p>Two Instruments in the Context of the Reflection of Hybridization on Cultural Products: Bagmani and Yaybus</p> <p>Video Link: https://youtu.be/9gXd9JJ4EaA</p>	
<p>Serenat İSTANBULLU</p> <p>Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, GSF Müzik Bölümü</p> <p>Assoc. Prof., Izmir Democracy University, Music Department</p> <p>serenatistanbullu@hotmail.com</p> <p>Orcid ID: 0000-0002-2615-6201</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 27.04.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 20.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 26.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: İstanbullu, S. (2021). Melezleşmenin Kültür Ürünlerine Yansıması Bağlamında İki Çalgı: Bağmani ve Yaybüş . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3585-3609 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/928288>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Melezleşmenin Kültür Ürünlerine Yansıması Bağlamında İki Çalgı: Bağmani ve Yaybüş

Öz

Kültür varlıklarının şekillenmesinde kültürlerarası etkileşim ve aktarım önemli bir unsurdur. Tarih boyunca maddi ve manevi müzik unsurları çevresel etkilerle gelişip değişime uğrayan, karakteristik ve biçimsel özelliklerini etkileşim içine girdiği diğer kültürel unsurlardan hızla alıp genişleyebilen bir sanat dalıdır. Kültürel melezleşme kapsamında müzik ürünlerinin değişimi birleşimi, karışımı ve kültürlerarası ilişkiler, çalgılardan müziksel temalara, sözlerden tınsal özelliklere kadar birçok müziksel dinamiğe yansımıştır. Müzik ürünlerinin melezleşmesi ya da melez icrası, değişmekte olan kullanım amaçları doğrultusunda Türk dünyasında ve farklı coğrafyalardaki her kültür içerisinde etnomüzikolojik çalışma sahası içinde değerlendirilmek üzere önemli veriler içerir.

Bu araştırmada; ortak kültür ürünleri içerisindeki melezleşme bağlamında geleneksel müzik ve çalgıların melezleşmesi örneği olarak Bağmani ve Yaybüş çalgılarını tanıtmak amaçlanmaktadır. Üreticisinin icrasına hakim olduğu, bağlamanın klavye düzenini farklı ve gür tınlarla duyma isteği üzerine geliştirmeye karar vermiş olduğu yaybüş ve bağmani çalgıları; bağlama sapının kabak kemane gövdesiyle birleştirilmesi sonucu bağmani çalgısına ve bağlama sapının cümbüş gövdesi ile birleştirilmesi sonucu yaybüş çalgısına dönüşmüştür. Her iki çalgı da hibrit çalgı özellikleri taşımaktadır.

Çalışmada, kültürel melezleşme ve kültür ürünlerinin melezleşmesi kavramlarının anlam ve etkilerine değinilmiş; bağmani ve yaybüş çalgılarının oluşumu ve yapıları hakkında bilgiler sunulmuştur. Ayrıca çalgıların icra özellikleri, organolojik materyal özellikleri, ölçüm özellikleri ve organolojik yapısal özellikleri tanıtılmıştır. Söz konusu iki çalgının güçlü ve zayıf yönleri, geliştirilmeye elverişli özellikleri, kullanım alanları ve yaygınlaştırılabilirliğine değinerek Anadolu melez halk çalgıları arasında yerini alabilecek boyutlarına vurgu yapılmıştır. Etnografik araştırma eksenli bu çalışmada gözlem ve görüşme teknikleri ile elde edilen veriler literatür taraması sonucu ulaşılan kavramsal verilerle bir araya getirilmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Melez, Yaybüş, Bağmani, Organoloji

Two Instruments in the Context of the Reflection of Hybridization on Cultural Products: Bagmani and Yaybus

Abstract

Intercultural interaction and transfer is an important factor in shaping cultural assets. Throughout history, material and spiritual musical elements are also a branch of art that has evolved and changed with environmental influences, and can rapidly expand its characteristic and formal features from other cultural elements with which it interacts. Within the scope of cultural hybridization, the combination, mixture and intercultural relations of musical products are reflected in many musical dynamics, from instruments to musical themes, from lyrics to timbre features. The hybridization or hybrid performance of musical products contains important data to be evaluated within the ethnomusicological field of study in every culture in the Turkish world and in different geographies in line with the changing purposes of use.

In this study; It is aimed to introduce Bagmani and Yaybus instruments as an example of hybridization of traditional music and instruments in the context of hybridization in common cultural products. Yaybus and Bagmani instruments, which the manufacturer has mastered the performance of and decided to develop upon the desire to hear the keyboard layout of the baglama with different and loud tones; As a result of combining the baglama handle with the body of the gourd violin, it became a bagmani instrument, and as a result of combining the baglama handle with the body of the cümbüş, it turned into a bowstring instrument. Both instruments have hybrid instrument characteristics.

In this study; It is aimed to introduce Bagmani and Yaybus instruments as an example of hybridization of traditional music and instruments in the context of hybridization within common cultural products. In accordance with the purpose of the study, the meaning and effects of the concepts of cultural hybridization and hybridization of cultural products are mentioned; Information about the formation and structures of the bagmani and yaybus instruments are presented. In addition, the performance characteristics, organological material properties, measurement properties and organological structural features of the instruments are introduced. By mentioning the strengths and weaknesses of the two instruments, their features suitable for development, their usage areas and their extensibility, the dimensions that can take their place among Anatolian hybrid folk instruments were emphasized. In this ethnographic research-oriented study, the data obtained by observation and interview techniques were combined and interpreted with the conceptual data obtained as a result of the literature review.

Keywords: Culture, Hybrid, Yaybus, Bagmani, Organology

Giriş

Kültür kavramı içerisinde geleneksel uygulamalar, bunlara bağlı olarak yerleşik davranışlar, ürünler yanında çevresel etkileşimlerle oluşan gelişen, şekillenen, belirlenen ve değişime uğrayan unsurlar vardır. Maddî ve manevî bu kültürel unsurlar da kendine özgü gelişim ve biçimlenme süreçleri ile kültür ürünlerini oluşturmaya devam ederler. Her toplum kendine has maddî ve manevî kültür öğelerini zaman, mekân ve ihtiyaçları doğrultusunda devinimsel olarak şekillendirir. Bu şekillenmeye müzik ürünleri de dahildir.

Toplumlara özgü müzikal özellikler kültürel renkler olarak karşımıza çıkarken, çalgılar ise bu renk paletinin önemli bir tonunu oluşturmaktadır. Çalgılar; doğmuş oldukları coğrafya, iklim, komşu topluluklar ile etkileşim, kullanım amaçları, teknolojik gelişim gibi başlıklardan ötürü kültürlerarası değişimler göstermektedir. Kendine özgü ses tınları, yapım malzemeleri, çalındıkları alanlar ve temsil ettikleri anlamsal özellikleri ile ait olduğu kültür hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. “Anadolu'muz bugün yaşanmakta olan küresel kültüre taşınması mümkün pek çok tarihsel değerli mirasa sahiptir. Bu mirasın önemli bir yerinde müziklerimiz ve onun temel eşlikçisi çalgılarımız gelir” (Erol, 2004: 4). Bir toplumun kimliğinin taşınmasında, o toplumun melodileri, çalgıları, şarkı sözleri, müziğin icra edildiği ortamlar ve topluluklar olarak kıymetli bir yere sahiptir. Bu bileşenler sayesinde müzik, toplumun tanımlanmasında, karakter özelliklerin seçilmesinde belirgin bir rol oynamaktadır (Vural, 2019: 293). Kültür ürünlerinin oluşum süreçleri içerisinde; müzik unsuru ve kültür ürünlerinde meydana gelen aktarım paylaşım ve melezleşme gibi başlıklar karşımıza çıkmaktadır.

Kültür ve Kültür Ürünlerinin Oluşum Süreci

Kültür kavramı, bir toplumun geçmişten bugüne getirmiş olduğu yazılı olmayan kurallar uygulamalar bütünü olmakla birlikte sabit bir kökü olmayan, farklı topluluklarla ve zaman içerisinde etkileşimler sonucu oluşan değerler bütünüdür. Sadece somut uygulamaları kapsamakla kalmayıp “zihnin yaşamına kıyasla, düşüncenin temel materyali, bir kazanım, bir içerik, bir varlık” (Moles, 1983: 17) olarak da tanımlanır. Yani kültürün soyut ve somut olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır.

Ozankaya; maddî ve manevî kültür öğelerini, bir insan topluluğunun, doğal ve toplumsal çevresiyle etkileşim süreci içinde ürettiği toplam bileşimi olarak tanımlayıp kültürün maddî öğelerini ise bir toplumun belli bir dönemdeki uygulamalı (teknolojik) ilerlemesini, üretim ve uygulamadaki deneyim, beceri ve yeteneklerinin yansıması olarak anlatır. Özetle maddî kültür, insanın doğaya, topluma, hatta kendi kendisine egemen olma ölçüsünün göstergesidir (Ozankaya, 1991: 218). Ayrıca kültürün oluşum süreçlerinde toplum, toplumsal değerler, siyaset, kurumlar, insan ilişkileri

gibi paydaşlar yer almaktadır. Kültür “İster ilkel, ister feodal, ister modern yapıda ya da bunların değişim içindeki çeşitlenmeleri halinde olsun, her toplumsal yapı, bu yapıyı meydana getiren toplumsal müesseselerin, insan ilintilerinin ve bunların karşılıklı münasebetlerinden doğan toplumsal değerlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri bir bütündür” (Kıray, 1999: 95).

Kültürü oluşturan temel yapı taşlarının, uygulamaların, toplum tarihine belirleyici ölçüde etki etmiş olayların ve kültürel değişimlerin toplum üzerinde yaratmış olduğu etki, uyum süreci, eşgüdüm ve bunların sonucu olarak benimsenen organik kültürel değişimler bütünsel olarak gelecek nesillere aktarılır.

Kültür kavramı içerisinde geleneksel uygulamalar, bunlara bağlı olarak yerleşik davranışlar ve ürünler bir bütün olarak algılanabileceği gibi her biri kendine özgü gelişim süreçleriyle birlikte ait olduğu toplumun devingen özelliklerini sergilerler.

“Kültür kavramı için geleneksel fikirler ve bunlara bağlı olan değerler; öğrenilmiş davranışların bir bütün olarak nesilden nesile aktarılması; paylaşılan öğrenilmiş davranışlar ve yaşam etkinlik alanlarından sosyal olarak aktarılan anlamlar; paylaşılan semboller ve anlamlar; bir grubun davranışlarında önceden tahmin edilebilir ve belirli farklılıklara yol açan deneyimler; davranışları bir sisteme oturtan fikir, uygulama, norm ve anlamlar bütünü, kendini oluşturan parçaları üzerinde kapsamlı bir etkiye sahip olan bir üst düzen; birbirleriyle ilişki içinde ve birbirlerine karmaşık bir biçimde bağlı parçalardan oluşmuş bir sistem ve aklın zihinsel açıdan programlanması veya yazılımıdır” (Kağıtçıbaşı, 2012: 35).

Kültür ürünlerinin oluşumunda kültür aktarımı önemli bir yer tutar. “Kültürleşme adı verilen evrensel süreçte kültür varlıkları, yeniyi alarak değişir, gelişir” (Güvenç, 1993: 138). Geniş coğrafyalarda yüzyıllarca varlığını sürdürmüş olan Türk kültürü hem kendi kültürünü ulaştırmış olduğu yeni coğrafyalara aktarmış hem de burada ilişkide bulunduğu kültürlerin belirli özelliklerini edinmiştir. “Tarihsel süreçte, her kültürde olduğu gibi Türk kültürünü belirleyen değer, norm, sosyal kontrol öğeleri ve formlar değişikliğe uğramıştır. Kültür, statik değildir. Zemindeki değerler aynı kalmak şartıyla değişen ve gelişen ilişkiler ağıdır. Kültür her toplumsal olgu ve değer gibi dinamik karakterle değişerek yenilenir” (Artun, 2004: 3). Çevresel etkileşimlerle oluşan gelişen, şekillenen, belirlenen ve değişime uğrayan maddi/ manevi kültürel unsurlar içinde bulunduğu toplumun kimliğine göre biçimlenir.

Bu anlayışla her toplum kendine has maddi ve manevi kültür öğelerini zaman, mekân ve ihtiyaçları doğrultusunda devinimsel olarak şekillendirir. Söz konusu şekillenme sürecinde iki kültürün belirli parçalarının birleşimi,

sentezlenmesi ve yeni bir oluşuma doğru evrilmesi, kültürleşmenin doğal sonuçlarından biridir.

Kavramsal Olarak Melezleşme

“Melez” kelimesi, köken olarak Latince “hibrida” kelimesine karşılık gelmektedir ve “karıştırılmış bir şey” anlamında kullanılmaktadır. İki farklı türün ya da formun bir araya getirilmesi yoluyla oluşan ve her iki türün özelliklerinden bir kısmını gösteren yeni bir tür olarak da tanımlanabilir. Melezlik yerine aşılama kavramını kullanan araştırmacılar, aşılamanın hem ana gövde hem de kalem olarak adlandırılan gövdenin birbirlerine uyumunun sağlanması amacıyla doğru kesilmeleri gerektiğini belirler. Dolayısıyla aşılama iki veya daha fazla farklı genotipin birleştirilerek bileşik genetik sistem meydana getirilmesidir (Mudge vd. 2009: 440).

Biyoloji alanında ilk kez kullanılmış bir terim olan “melez” kavramı; zaman içerisinde başta siyaset ve sosyoloji alanları olmak üzere sosyal bilimlerin de birçok dalında kullanılan bir terim olmuştur. Özellikle “19. yüzyılda dilbilim ve ırksal teorinin kullanım alanına da girmiş ve böylece birçok disiplinde kullanılmaya başlanmış olup, zamanla göze çarpacak bir şekilde, popüler kültür çalışmalarında önemli bir değere sahip olmuştur” (Tanrıbilir, 2010: 22). Melezlik (hybridity) aynı zamanda “fikirlerin, tasavvurların, deneyimlerin birbirine eklenmesi anlamına gelen ve sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan bir terimdir” (Uluç ve Süslü, 2017: 476).

“Melez” sözcüğü bilindiği gibi genellikle açıkça belirgin etnik ayrımdan doğan çocukları tanımlamaktadır. Ama melezlik aynı zamanda kültürel bir durum olarak, bazı toplumsal ya da ailevi ortamlara, kültürel alışverişi ve yolculuk deneyimine bağlı bir zihniyet evreni olarak da tanımlanabilir (Bourse, 2009: 18).

Melezleşme belirli kültürel unsurlarda görülebildiği gibi yeni bir kültürel sistemin oluşabilmesi için de uygun ortamı sağlar. Bu oluşumu uluslararası kültürel iletişimin yapıtaşı olarak, kültürel çeviri ve müzakere kavramları ile açıklayan Bhabha, farklı kültürlerin birbirleriyle karşılaşmalarında kültürel kodların, sembollerin, göstergelerin bir çeviri ya da müzakere eyleminden geçerek dönüşüme uğradığını ifade etmektedir (Bhabha, 2006).

Kültürel melezlik bağlamında kullanılan terimler, çoğu zaman aynı olguyu işaret eden farklı terimlerdir. Aynı olgunun ifade edilmesi için kullanılan kültürel melezlikle bağlantılı terimlerin böylesine bir çeşitlilik göstermesini, belki de “ironik” bir şekilde en iyi kültürel melezlik kavramı açıklayabilir. Farklı disiplinlerin farklı vurgularla ve mecazlarla ifade ettikleri, kültürel değişim anındaki birleşim, karışım ve kültürlerarası temas süreçlerini ifade eden melezlik, kimi zaman karşılaşma sonrası oluşan sonuçlara ve ürünlere, kimi zaman da karşılaşılan durumlara referansla ele alınır (Mutlu, 2015: 2-3).

Melezleşmenin Kültür Ürünlerine Yansıması Bağlamında İki Çalgı: Bağmani ve Yaybüş

Kültürel melezleşme kültürlerarası bir birleşimi ifade etmekle birlikte aynı toplum içerisindeki farklı yapıdaki kültürel unsurların birleşimini de ifade eder. Kültürel eklektisizm ise farklı kültürlerden seçilen öğelerin ayrı bir sistem ve dizge içerisinde yeniden kullanılması olarak ifade edilirken; uyum, genel anlamda organizmanın çevresi ile ilişkilerinin dengesini sağlamaya yönelik değişikliklerin bütünüdür ifade etmektedir (Bilgin, 2003: 409). Bu etkileşim öylesine yerleşik bir sistem içerisinde süregelenmiş olabilir ki kültürün anlam ve sembollerinin birliği ve sabitliğinin olmaması kültürlerarası temasın getirmiş olduğu mekânlaşmış bir oluşum ile açıklanabilir.

Kültürel melezleşme doğal bir süreç içerisinde olabileceği gibi; siyasal, ekonomik ya da sosyal sistemlere dayalı olarak bilinçli, deneysel, uygulamacı ve sınırlı bir yapı içerisinde de görülebilir. Bu anlamda esas konumuz olan müziksel melezleşmenin de oluşumu kültürel paylaşım ve etkileşimler yanında, yeni arayışlar, denemeler, sentezleme ve kaynaştırma yolu ile de gerçekleşebilir.

Melez üretim olarak var olan bir temsili sürecin çoğu zaman sağladığı iki karşıt ucu birbirine yaklaştırma ve kaynaştırma eylemi toplumsal ilişkiyi desteklemektedir. Zeybek izleyicisi break dans izleyicisine ya da tam tersi; halk türküleri dinleyicisi blues dinleyicisine ya da tam tersi global (küyerel) ortamlar sayesinde belki yapay ama anlamlı ilişkiler kurulabilir. Bu bağlamda bahsedilen stil ve türlerin her biri kültürel arabuluculuk ürünleri olarak değerlendirilebilir (Tohumcu, 2012: 256).

Melezleşmenin Müziğe Yansımaları

Kültürlerin etkileşimi ya da aynı kültür içerisindeki farklı yapıların etkileşimi ve melezleşmesinin en fazla görüldüğü alan sanat ürünleridir. Kültür akışkanlığı, beraberinde kültür ürünlerinin oluşum, kullanım ve evrim süreçlerinin belirlenmesinde rol oynar. “Mezlik, kimliklerin ‘patchwork’una götürür: Her kültür, karışımından, mezlikten, alışverişten ibarettir; bunlar sembolik anlamlarını sürekli dönüştüren egemen kültürün bazı bileşenleri sayesinde kavranır” (Bourse, 2009: 18).

Melezleşme, kültürün birçok alanında olduğu gibi melez kültür ürünleri ve melez sanatın oluşumunda da teknolojinin etkisi ile kendini hızla göstermiştir. Sanat, bilim ve endüstri alanlarında ortaya çıkan gelişmeler teknoloji sayesinde üretim kolaylığı sağlamanın yanında ulaşım kolaylığı da sağlamıştır.

Küreselleşmeyle ivme kazanan kültürel melezleşmenin yaşamın her alanında görüldüğü günümüzde, sanatın bundan yalıtık olmasının mümkün olmadığı açıktır. O da aynı ivmeyle yol alır. Kültürel mezlik örnekleri her yerde, yalnızca yeryüzünün her köşesinde değil, birçok kültür alanında bağdaştırmacı dinlerde, eklektik felsefelerde, karışık dillerde veya mutfaklarda ve mimarlık, edebiyat ya da müzikteki melez stillerde bulunur (Burke, 2011: 31).

“Kültürel hibritleşme ya da senkretikleşme fikri, dini ve manevi hayat, edebiyat ve çağdaş sanat, müzik (dünya müziği ve caz dahil) gibi olaylar dizisine çok başarılı bir şekilde uygulanmaktadır” (Holton, 2013: 71).

Ülkemizde kültürel melezleşmenin sanat alanındaki en belirgin yansımaları müzikte görülür. Özellikle popüler müzik bağlamında Osmanlı'nın son yıllarından itibaren başlayan etkileşimler ve ardından Cumhuriyet tarihimizde de görülen popüler kültür unsurlarının müziğimize yansımaları ve kültürel etkileşimler Türk müziğinin birçok türü üzerinde etkili olmuştur. Benzer şekilde Türk müziğinin farklı kültürleri etkilemesi ve melezleşme sonucu oluşan müzik unsurları, türleri ve eserler kültürel melezleşmenin müzik unsurlarına etkileri hakkında belirgin örnekler oluşturur. Bu konuya Sefarad müziğinin Osmanlı müziğinden etkilenmesi gibi bir müziksel melezleşme örneği verilebilir:

Sefarad müziği dini müzik ve halk şarkıları olarak iki bölümde incelenebilir. Dini müzikler konusunda, Sefarad Yahudileri, dualarını İspanya'da Endülüs zamanında Arap makamları ile okudukları için, Osmanlı'ya geldiklerinde, Osmanlı'da kullanılan makamları alıp dualara uyarlamakta hiç zorluk çekmemişlerdir. Maftirim adı verilen ilahileri Yahudiler'in İspanya'dan göç döneminden itibaren söylenmiş olabileceği düşünülmeyle birlikte Edirne'ye yerleşen Yahudilerin Türk müziği dünyasına hemen girdiklerine ait bilgiler vardır. Ribbi İsrail Najara (1555-1625) Osmanlı müziği ile İbranice ilahiler uyarlayan ilk kişi olmuştur (Şaul, 2015: 114). Benzer şekilde 1960 lı yıllardan itibaren ülkemizde görülen Anadolu rock tarzı müzikler Türk halk müziği ile rock müziğin melezleşmesi olarak yıllardır varlığını sürdürmektedir. Rock müzikte kullanılan enstrümanlarla çalınmaya başlanan ezgiler ihtiyaç duyulan tınlar doğrultusunda çalgıların da melezleşmesine neden olmuştur. “Anadolu rock”, “Anadolu pop” gibi müzik türlerini icra etmek için çalgılar melezleştirilmiş; gitar ve bağlama sapını aynı gövdede taşıyan çalgılar gibi yeni hibrid bir yapı ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2019: 8).

Melezleşme ve Çalgılar

Çalgıların melezleşmesi ve çalgıların melez kullanımı, değişmekte olan kullanım amaçları doğrultusunda Türk dünyasında ve farklı coğrafyalardaki her kültür içerisinde etnomüzikolojik çalışma alanında dikkate değer ölçüde görülmektedir. Uygulamalı organoloji çalışmaları kapsamında ele alınan ve hibrit çalgıların oluşumunu ve yeniden yapılandırılmasını inceleyen çalışmalar özellikle son dönem araştırmaları arasında önem kazanmıştır. Çalgıların standardizasyonu, yeni çalgıların üretimi, yeniden yapılandırma ve restorasyon çalışmaları da uygulamalı organoloji çalışmaları kapsamında ele alınır (DeVale, 1990: 17).

Türkiye'de organoloji alanında yapılan çalışmalar, 19. yüzyıldan itibaren başlayan “ilm-i ahval-i akvam” yani folklor etnografya çalışmaları, modernleşme sürecinde Anadolu'da halk tarafından icra edilen çalgıların

tespit edilmesi, unutulmaya karşı muhafaza edilmesi ve sergilenmesi açısından önemli bir rol üstlenmiştir (Tetik Işık, 2020: 10). Bu kapsamda ortaya çıkarılan çalgılar bir yandan müzik kültürümüzün eksik kalan yönlerinin tamamlanması ve yeniden şekillenmesinde önemli veriler oluştururken diğer yandan yerel olanın ortaya çıkarılıp evrensel boyutlara ulaştırılmasında yazın ve icra alanlarında büyük katkılar sağlamaktadır. Yerel olanın ortaya çıkarılması tanıtılması ve evrensel boyutlara getirilmesi konuları müzikoloji çalışmaları arasında “geleneksel çalgısız geleneksel müzik ve geleneksel müziksiz bir geleneksel kültür düşünülemediği” olgusundan güç alarak yerel kültürlerin kendini yeniden üretmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. (musikidergisi, ty: 1)

Geleneksel müzik pratiklerimizden ve geleneksel çalgılarımızdan esinlenerek yeni bir tını ve form arayışı, yeni çalgıların oluşumunu getirmiştir. Bu bağlamda ülkemizin birçok yerinde gerek çalgı yapımcıları gerek amatör müzisyenlerin ve zanaat ustalarının yapmış olduğu çalgı örneklerinden bahsetmek mümkündür. Bu tür çalışmalara örnek olarak; “Cafer Açın’ın hem elektro, hem düz çalınabilen tanbur, gitar, bağlama icrasına uygun “çağlar” ve Özay Gönlüm için yapmış olduğu, üç ayrı çalgıyı bir araya getirdiği “yaren” Erkan Oğur tarafından tasarlanan, Kemal Eroğlu tarafından yapılan “oğur”, yine Erkan Oğur tarafından tasarlanıp Ege Üniversitesi öğretim elemanları tarafından yapılan “utar”, “çüt sazı”, Kutsal Evcimen ve Turgay Demir tarafından birlikte tasarlanarak yapılan, aynı teknede iki saplı “aras bağlama” ve Ozan Selahattin Dünder’in bağlama ve cura sazlarını bir araya getirdiği “koşasaz”, Halil Çelik’in su kabağı kullanarak yaptığı “tarbağ”, “basmane”, cütarudi”, “gitarcudi”, Zekeriya Taşdemir tarafından yapılan “yatağan”, Türk Dünyası Müzik Topluluğu bünyesinde geliştirilip çalınan “sim kopuz”, “bas kopuz”, Okay Temiz tarafından geliştirilen “kaplan” isimli çalgılar sayılabilir.(Işık, 2015: 212) Ayrıca melez çalgılar örneklemeleri olarak Tanbur tipli ve Kanun tipli sazların yapısal olanaklarının “bağlama formu” üzerinde birleştirildiği bir saz olarak “yatağan sazı” (Koç, 2009: 379). Ersan Koç tarafından üretilmiştir. Haşhaş ve İmik’in (2016) tespit etmiş oldukları “Cümbe”, “Yaylı Bağlama”, “Kabak Tekneli Cura” çalgıları da bu örnekler arasında yer alır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada ortak kültür ürünleri içerisindeki melezleşme bağlamında geleneksel müzik ve çalgıların melezleşmesi örneği olarak Bağmani ve Yaybüş çalgılarını tanıtmak amaçlanmaktadır. Çalışmanın amacına uygun olarak kültürel melezleşme ve kültür ürünlerinin melezleşmesi kavramlarının anlam ve etkilerine değinilmiş; bağmani ve yaybüş çalgılarının oluşumu ve yapıları hakkında bilgiler sunulmuştur. Ayrıca çalgıların icra özellikleri, organolojik materyal özellikleri, ölçüm özellikleri ve organolojik yapısal özellikleri tanıtılmıştır. Söz konusu iki çalgının güçlü ve zayıf yönleri, geliştirilmeye elverişli özellikleri, kullanım alanları ve yaygınlaştırılabilirliğine değinerek Anadolu melez halk sazları arasında yerini alabilecek boyutlarına vurgu yapılmıştır. Etnografik araştırma desenli

bu çalışmada gözlem ve görüşme teknikleri ile elde edilen veriler literatür taraması sonucu ulaşılan kavramsal verilerle bir araya getirilmiş ve yorumlanmıştır.

Araştırma'nın önemi; Melez çalgıların kültürlerin kaynaşması ya da aynı kültür içerisinde kullanılan çalgıların yeni arayışlar, tasarımlar ve kullanım alanlarındaki ihtiyaç doğrultusunda yapılan üretimler olduğu düşünüldüğünde, araştırmaya konu olan Yaybüş ve Bağmani çalgılarının varlığı ve tanıtılması, Anadolu çalgılarının çeşitliliğini artırmak adına önemli bir katkıdır. Çalışma, bundan sonra yapılabilecek çalgı tasarımları için bir öneri, örnek ve yazılı kayıt olması bakımından önem taşımaktadır.

Araştırmanın evrenini, kültürümüzde geçmişten günümüze varolan melez çalgılar; örneklemini ise bu çalışmaya konu olan Bağmani ve Yaybüş çalgıları oluşturmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma, betimsel tarama modelini esas alan nitel bir çalışmadır. "Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır" (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 41). "Betimleme araştırmaları, mevcut olayların daha önceki olaya ve koşullarla ilişkilerini de dikkate alarak, durumlar arasındaki etkileşimi açıklamayı hedef alır (Kaptan, 1989: 34).

Çalışmada veriler görüşme tekniği ile toplanmış ve analiz edilmiştir. "Bir araştırma tekniği olarak görüşme, araştırmacı ile araştırmanın öznesi konumunda yer alan kişi arasında geçen kontrollü ve amaçlı sözel iletişim biçimidir" (Cohen ve Manion, 1994: 271). "Araştırmacı, görüşme yöntemi kullanarak görüşme yapılan kişinin içsel dünyasına girmeye ve olayları onun perspektifinden anlamaya ve kavramaya çalışır" (Patton, 1987: 109).

Ayrıca çalgıların tınısal, ölçümsel ve organolojik özelliklerini belirlemede gözlem, uygulama ve nicel verilerden de yararlanılmıştır. Elde edilen veriler, çalgıların ses alanları, materyal ve ölçüm sonuçlarının verildiği tablolar ve şemalar halinde sunulmuştur.

Melez Çalgı Örneği Olarak Bağmani ve Yaybüş

Melezlik kavramının botanikteki kullanımı olan "aşılama" yönteminin çalgılar üzerinde uygulanmasına dayanan melez çalgılar; bir gövde üzerine başka bir çalgının sapı, eşiği, perde sistemi, klavyesi ya da başka bir parçasının birbirlerine uyumlu hale getirilerek birleştirilmesi yoluyla oluşturulur. Kombine edilen yeni çalgı; kendine has tınısı, icra ve yapısal

Melezleşmenin Kültür Ürünlerine Yansıması Bağlamında İki Çalgı: Bağmani ve Yaybüş
özellikleri ile melez çalgılar arasında farklı bir isimle nitelendirilerek yerini alır.

Bağmani ve yaybüş ise var olan iki çalgının özgün biçim ve formlarından faydalanılarak oluşturulmuştur. Bağmani, kabak kemane gövdesine bağlama sapı aşılansarak yay ile çalınan; Yaybüş ise cümbüş gövdesi ile bağlama sapının birleştirilerek yay ile icra edilen melez formdaki çalgılardır. Bu araştırma kapsamında söz konusu iki melez çalgı uygulamalı organoloji kapsamında tanıtılmış ve değerlendirilmiştir.

Müzik aletlerinin incelenmesi, tarihi ve gelişimini inceleyen organoloji, araçların başlangıçta nasıl geliştiğini ve zaman içinde nasıl değiştiğini anlamaya çalışır. Avrupa organolojisindeki erken dönem araştırmalarının çoğu Afrika enstrümanlarına odaklanmıştı; akademisyenler, Afrika enstrümanlarının daha ilkel olduğuna inanıyorlardı ve bunları inceleyerek, araştırmacıların Avrupa enstrümanlarının nasıl geliştiğini daha iyi anlamalarına yardımcı olacaklarına inanmışlardır (Campbell, 2019: 4). Bu anlayışla sadece Afrika çalgıları ile kalmayıp yerelliğe yönelen organoloji araştırmaları birçok çalgının gelişim, değişim ve yeniden yapılandırılmasının birbirleri ile ilişkili olduğunu ve benzer topluluklarda benzer tınıları veren çalgıların ortak özelliklerini ortaya koymuşlardır.

Müzik aletleri ile ilgili çalışmalar organoloji alanında birleşirken maddi kültürün önemli öğeleri olan bu enstrümanlar aynı zamanda müzikoloji, etnomüzikoloji, antropoloji, arkeoloji, alan çalışmaları, sanat olarak tarih, ikonoloji ve müzecilik alanlarında da incelenir (Johnson, 1995: 1)

Çalgıların yapımı ve kullanımıyla ilgilenen uygulamalı organoloji, sınıflandırıcı ve analitik organolojiden gelen bilgi ve tekniklerden istifade etmekte olup; çalgıların standardizasyonu, yeni çalgıların üretimi, yeniden yapılandırma ve restorasyon çalışmaları da uygulamalı organoloji kapsamında ele alınır (Tetik Işık, 2015: 211).

Bağmani ve yaybüş çalgılarının genel özellikleri değerlendirildiğinde; her iki çalgının da bağlama klavyesinin farklı gövdelerle birleştirilmesi ve yay ile icraya dayalı olduğu görülür. Aşağıda detaylı olarak incelenecek bu iki çalgının öncelikle çalgı sınıflandırması üzerine duralım.

Sözer'in (1996: 192) ve Bates 'in (2012: 365) tanımladığı Curt Sachs ve Eric Hornbostel'in, çalgıları ses titreşimlerini oluşturan gövde yapılarına göre sınıflandırılması şöyledir:

- 1) Idiophones (idyofonjsam ağaç ya da metal gibi katı maddelerin titreşimiyle ses çıkaran vurma çalgılar).
- 2) Membranophones (membranofon, davulda olduğu gibi deri ya da zar gerili çalgılar).
- 3) Chordophones (kordofon, keman, gitar ya da piyanoda olduğu gibi kırıli çalgılar).

4) Aerophones (aerofon, ses titreşimlerinin havayla sağlandığı tüm üfleme çalgılar).

5) Electrophones (electrofon, sayılan ya da türleri giderek genişleyen, elektronik çalgılar).

Bu sınıflandırmaya göre bağmani ve yaybüş çalgıları Chordophones (kordofon) çalgılar sınıfına girmektedir.

Çalgıların yapımcısı olan Adem Tok profesyonel bir çalgı yapımcısı olmayıp çalgıların tasarımını zihninde planlamış çeşitli çalgı yapım ustalarından görüşler alarak çalgıyı oluşturma sürecine başlamıştır. Çalgıların yapımı aşamasında Niğde’de çalgı yapımcısı olan Mustafa Kahraman’dan ve İzmir’de çalgı yapımcısı olan Can Okur’dan tekne dökümü konusunda yardımlar almıştır.

Adem Tok, 1978 yılında Kayseri’de dünyaya gelmiş olup aslen Niğdelidir. Sağlık memuru olan Adem Tok, amatör olarak küçük yaşlardan itibaren müzikle ilgilenmektedir. Bağlama başta olmak üzere yaylı tanbur, cümbüş, kanun, org gibi çeşitli çalgıları çalmaktadır. Organizasyonlar ve ses sistemleri kiralama, stüdyo-klip ve mastering çalışmaları yaptığını ayrıca 3 adet halk müziği eserini derlemiş olduğunu da ifade etmektedir. Farklı tınlar arama, çalım kolaylığı sağlama ve Anadolu çalgılarının zenginleştirilmesi amaçları ile çalgı tasarımı yapma fikrini başlattığını belirten Tok, daha farklı çalgılar üzerinde de tasarım arayışları içerisinde olduğunu belirtmiştir. Bağmani ve yaybüş çalgılarının gelişimi üzerinde de çalışmalarını devam ettirdiğini ifade eden Adem Tok, söz konusu iki çalgının sap bölümü ve köprüleri üzerinde ölçüsel düzenlemeler geliştirmek istemektedir (Adem Tok ile kişisel görüşme, 22. 02 2020).

Bağmani ve yaybüş çalgılarının yapısal ve icra özelliklerini tanıtmadan önce bu çalgıları oluşturan bağlama, kabak kemane ve cümbüş çalgılarının genel özelliklerini belirtmek yararlı olacaktır.

Bağlama: Mızraplı sazların atası olarak bilinen kopuz çalgısının günümüzde kullanılan adı bağlamadır. Av yayına okun sürütülerek birtakım sesler çıkarılmasına dayanan ve adı “okluğ” denilen sesler daha sonra okluğun ucuna su kabağı ilave ederek “ıklığ” çalgısına dönüşmüştür. At kılından yapılan yaylar ile çalınmaya başlanmış olup su kabağının üst kısmına ince deriler gerdirip sap ilave edilerek kiriş telleri deri üzerinden geçirmek suretiyle, sesin daha net çıkması sağlanmıştır. Yay ile çalınanlara ıklığ, parmak veya mızrapla çalınanlarına da kopuz adının verilmiş olduğu tarihi belgelerden anlaşılmaktadır (Açın, 1994: 87)

Telleri kıldan ya da bağırsaktan yapılan kopuzda XV. yüzyıldan sonra madeni teller kullanılmaya başlanmıştır. Madeni tellerin takılmasıyla gövde üzerinde artan tel basıncını karşılayabilmek için göğüs deriden ahşaba

Melezleşmenin Kültür Ürünlerine Yansıması Bağlamında İki Çalgı: Bağmani ve Yaybüş

dönüşmüş ve sap da uzamıştır. Sapa bağırsaktan yapılan perdeler bağlanarak devam eden gelişme çöğür, tanbura, bozuk vb. gelişmelerle “bağlama” ya dek uzanmıştır. Bağlama adının sapa bağlanan perdelerle yakın ilişkisi olduğu düşünülmektedir (Kaynar, 1996: 28).

Çağur, Bağlama, Irızva, bulgarı sazlarında şu parçaların adları müşterektir. Teli sıkıştırılmaya mahsus olan çivilerin Burma, telin altından geçtiği ilk madeni perdeye başeşik, son perdeye kadar devam eden sapa kundak, sazın göğsüne döş, eşiğine darak ve teknesine çanak adları verilir (Yalçın 1940: 28).

Kabak kemane: İkli çalgısının bir türü olan ve ayaklı kemane olarak da dillendirilen kabak kemane, farklı Türk coğrafyalarında farklı adlarla bilinmektedir. Anadolu’da “Dızdır, Çağana, Gıvgıv, Gıygi, Gıygıy, Gıygırak, Gangili ve Hegit” gibi farklı isimlerle de anılan bu çalgı günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde sadece iki telli yaylı çalgılar için kullanılan ikliğin üç veya dört telli hallerine ise kemane adı verilmektedir. (Akyol, 2017: 164).

Anadolu Yörük Türkmenlerinin geleneksel yöntemlerle ve basit el aletleri ile iptidai bir şekilde yaptıkları çalgının gövdesinin su kabağından yapılması ile “kabak kemane” adı sadece Anadolu’da ortaya çıkan bir yaylı çalgı adı olmuştur. (Şener, 2019: 237). Halk müziğimizde geniş bir coğrafyada kullanılan kabak kemane, en fazla eşlik çalgısı olarak icra edilmektedir.

Cümbüş: Zeynel Abidin Cümbüş tarafından 20. yüzyıl başlarında geliştirilmiş ve adını Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk’ün vermiş olduğu cümbüş; alüminyum gövdeli, ahşap saplı, perdesiz, telli ve mızrapla çalınan bir müzik aletidir.

6 çift sıra çelik tel ile kullanılan Cümbüş, alüminyum tekneli ve deri göğüslü olarak üretilmektedir. “Çalım sırasında vücut ısısından etkilenen teknenin sesinin değişmemesi için dış yüzey kalın bir bezle kaplanmıştır” (Çöl,2018: 120).

Cümbüş çalgısı ile ilgili olarak araştırma konumuz ile ilişkili olduğu düşünülen “sazbüş” çalgısı hakkında da bilgi vermek yararlı olacaktır. Sazbüş (saz-cümbüş) “Ara Dinkjian’ın icadıdır. Cümbüş gövdesine saz sapı takılarak elde edilmiştir” (Yaşar, 2017: 39). Bu özelliği ile melez çalgılar sınıfına dahil edilen bu çalgı ulusal alanda kendini tam olarak kabul ettirmiş bir çalgı olmayıp genellikle Doğu Anadolu’da dem çalgısı olarak kullanılmaktadır.

Bağmani ve Yaybüş

Adem Tok’un, icrasına hakim olduğu bağlamanın klavye düzenini farklı ve gür tınlarla duymak isteği üzerine geliştirmeye karar vermiş olduğu yaybüş ve bağmani çalgıları; bağlama sapının kabak kemane gövdesiyle ve bağlama sapının cümbüş gövdesi ile hibritleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Aşağıda, bu çalgıların öncelikle genel özellikleri; daha sonra sırasıyla icra özellikleri, Organolojik Materyal Özellikleri, Organolojik Ölçüm Özellikleri,

Organolojik Yapısal Özellikleri tanıtılmıştır. Söz konusu iki çalgının güçlü ve zayıf yönleri, geliştirilmeye elverişli özellikleri, kullanım alanları ve yaygınlaştırılabilirliğine değinerek Anadolu melez halk sazları arasında yerini alabilecek boyutlarına vurgu yapılmıştır.

Yaybüş

Adem Tok'un, dolgun bir ses üretme, geniş ve metalik bir gövdeden bağlama klavyesi ile icra edilebilecek icra tekniklerini sergileyebilme isteği ile hayata geçirmiş olduğu yaybüş çalgısı, yay ile çalınmaktadır. Bu özelliği ile yaybüş çalgısı, cümbüş gövdeli bir tekne üzerinde yaylı çalgılarda kullanılacak yay tekniklerinin uygulanmasını mümkün kılmaktadır. Çalım tekniği olarak iki diz arasına çalgı gövdesi sıkıştırılarak sola doğru eğimli tutulur. Sağ elde ise yay tutularak dize doğru sürülmektedir. Yay ile çalınıp cümbüş gövdeli olduğu için yaybüş adını almıştır.

Yaybüş

Yaybüş tutuş biçimi

(Çalan Adem Tok)

Yaybüş çalgısı, alüminyum gövdeli yaylı tanbura benzemekle birlikte belirgin farklılıklara sahiptir. "1930 yılında Zeynel Abidin'in cümbüşü icadı ile yaylı tanburun yapısı, metal (alüminyum) tekne ve deri bir göğse bürünmüştür. Bu şekildeki yaylı tanburların ses kalitesini artırma ve ahşap tanburlara yakın bir tını elde edebilmek amacı ile icracıların istekleri doğrultusunda bazı çalgı yapımcıları bu çalgılar üzerinde çeşitli

Melezleşmenin Kültür Ürünlerine Yansıması Bağlamında İki Çalgı: Bağmani ve Yaybüş

değişiklikler yapmışlardır. Metal tekneli yaylı tanbur üzerindeki bu değişiklikler çalgının ses ve tını özelliği açısından kalitesini arttırsa da, bazı yaylı tanbur icracıları daha doğal ses arayışlarını sürdürmüşlerdir.” (Çöl, 2018: 120). Yaybüş çalgısında ise benzer ölçülere sahip alüminyum bir gövde üzerine bağlama sapı ile yaylı tanburdaki gibi 48 perde sayısı yerine 26 perde sayısı vardır. Ayrıca eşik durumu yaylı tanburda alt eşik alt tel grubu diğer tellere göre yüksektir. Yaybüşte cümbüş eşiğine uygun bir eşik takılıdır. Çalgının tutuşu bakımından ise yaybüş çalgısının tutuşunda, yay kullanımında ve icra edilmesinde yaylı tanbura göre büyük farklılık gösterir. Yukarıda adından söz etmiş olduğumuz yine melez bir çalgı olan sazbüş çalgısından farkı ise yaybüş çalgısının yay ile çalınması ve tekne ölçülerindeki farklılıklardır. Yaybüş standart cümbüş teknesine göre $\frac{3}{4}$ ölçüde; sazbüş $\frac{1}{2}$ ise tekne ölçülerine sahiptir. Ayrıca Adem Tok’un ifadesine göre; “yaybüşte yaylılara benzemeyen bir ahenk vardır. Sazbüş daha çok cümbüşün bağlama temelli halidir ve tınası cümbüş sesine çok benzemektedir” (Adem Tok ile kişisel görüşme 20.02.2021).

Yaybüş çalgısı; tutuş, teknik, yay ile çalınma ve gövde ölçüleri bakımından belirgin farklılıklara sahiptir ve genel özellikleri itibarıyla Türk Halk müziği örneklerinin çalınmasına daha uygun bir çalgı olduğu söylenebilir. Bağlama klavyesinde küçük ölçüsel düzenlemelerle geliştirilen klavyesi sayesinde bağlama çalmayı bilen herkesin yaybüşü de icra edebilmesi kolaylığı, bu çalgının yaygınlaşabilmesi yolunda olumlu bir etken olarak düşünülebilir. Perdeli bir çalgı olması da öğrenim ve çalım kolaylığı sağlamaktadır.

Yaybüşün sap kısmı naylon (misina) iplerle sarılmış olan sargı perdeden oluşmaktadır. Perde taksimatı sap dibinden sapın ucuna (baş eşiğe) kadar dizilmiş olup 25 sargıdan ibarettir. Komalı sisteme göre ara perdeler de mevcuttur. Sap kısmı cümbüş teknesine belirli bir oranda boşluk bırakılarak monte edilmiş el hareketliliğinin sağlanması için ilk perde bir miktar yukarıdan başlatılmıştır.

Yaybüş çalgısının Organolojik Materyal Özellikleri, Organolojik Ölçüm Özellikleri, Organolojik Yapısal Özellikleri şöyledir:

Tablo 1. Yaybüş Çalgısının Organolojik Materyal Özellikleri

<i>Tekne Ağaç Tipi</i>	Alüminyum-demir-nikelajlı
<i>Sap Ağaç Tipi</i>	Gürgen
<i>Burguluk Ağaç Tipi</i>	Metal
<i>Burgu Ağaç Tipi</i>	Metal, plastik
<i>Göğüs (Kapak) Tipi</i>	Plastik zar
<i>Tel Tipi</i>	Çelik
<i>Yay Ağaç ve Materyal Tipi</i>	Ağaç- at kuyruğu (Keman arşesi)

Yaybüş çalgısının gövdesi materyal özellikleri itibariyle cümbüş gövdesi ile aynı özelliklere sahiptir. Bağlama sapı takılmış olan çalgının burguları klasik bağlama ağaç burguları yerine akort özelliği ağaç malzemeye göre daha kolay olan metal malzemeli burgulardan oluşmuştur. Sap kısmı ise bağlama yapım malzemeleri arasında kullanılan gürgen ağaçtan yapılmıştır.

Tablo 2. Yaybüş Çalgısının Organolojik Ölçüm Özellikleri

<i>Tekne Ölçüleri çapı</i>	27 cm
<i>Tekne Derinliği</i>	12,5 cm
<i>Göğüs Ölçüleri</i>	27 cm
<i>Tel Yuvaları Sayı ve Ölçüleri</i>	3
<i>Tel Ölçüleri ve sayıları</i>	112 cm
<i>Tel Yükseklik Ölçüleri</i>	1,5 cm
<i>Sap Uzunluğu</i>	76 cm
<i>Sap Üst Kalınlık (üst-orta-alt)</i>	9.5 -10 -11
<i>Perde Sayıları</i>	26
<i>Burguluk Ölçüleri</i>	14 cm
<i>Burgu Ölçüleri</i>	9 cm
<i>Yay Ölçüleri</i>	35 cm
<i>Toplam Uzunluk</i>	103

Ölçüm özellikleri itibariyle yaybüş çalgısının gövdesi cümbüş gövdesine oranla daha büyüktür. Tekne özel ölçülerle yapılmış olup ses derinliğinin ve yüksekliğinin daha fazla olması amaçlanmıştır. Bağlama sapı takılmış olan yaybüş çalgısı uzun sap bağlama ölçülerine uygunluk göstermektedir. Perde sayısı standart uzun sap bağlama perde sayısına göre fazladır.

Tablo 3. Yaybüş Çalgısının Organolojik Yapısal Özellikleri

<i>Tellerin Göğüs Üzerinde Duruşu</i>	Yatay doğrusal bombe
<i>Göğüsün (kapak) Bombe Durumu</i>	Düz
<i>Göğüs Parça Sayısı</i>	Tek parça
<i>Göğüsün Cila Durumu</i>	Cilasız

Melezleşmenin Kültür Ürünlerine Yansımaları Bağlamında İki Çalgı: Bağmani ve Yaybüş

Çalgının göğsü düz görünümlü olup tellerin göğüs üzerindeki dizilimi yatay doğrusal bombelidir. Göğüs parça sayısı tek parça olup alüminyum tek tekmeden oluşmaktadır.

Tablo 4. Yaybüş Çalgısının Organolojik Müzikal Özellikleri

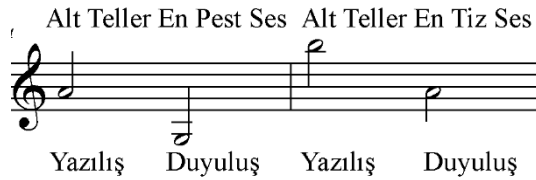
<i>En pest sesi (hz/Nota)</i>	Sol
<i>En Tiz Sesi (hz/Nota)</i>	Fa diyez
<i>Çok Sesli Kullanım Durumu</i>	-
<i>Müzikal Perde Dizimi</i>	26
<i>Akort düzeni</i>	Sol- re- la (Bozuk Düzen)
<i>Tel sayısı</i>	6 (2,2,2)

Uzun sap bağlama birçok farklı akortla (düzen) icra edilmekle beraber ulusal ölçekte en çok kabul görmüş akort tanımlaması la- alt tel grubu, re- orta tel grubu, sol- üst tel grubudur. Akort tanımlamasında kullanılan bu notalar evrensel frekans esasları alınarak işlenmez. Örneğin uzun sap bağlamanın alt teller için la sesi genellikle piyanoya göre si, do, do diyez, re vb. notaların herhangi birine akort edilebilir ancak la olarak adlandırılır ve notaya la olarak yazılır. Bu bilgiler doğrultusunda yaybüş çalgısının alt tel grubu la sesi esas alınrsa en tiz sesi fa diyez sesine denk gelir. Bu fark yaybüş çalgısına fazladan takılmış olan iki perdeden kaynaklanmaktadır.

Şekil 1. Yaybüş Akort düzeni

Şekil 2. Alt tel en pest ve en tiz ses yazılış ve duyuluşu

Ulusal basında da ilgi görerek tanıtımlarına yer verilen Yaybüş, Arjantin'de sosyal medya üzerinden dikkat çekmiş ve gelen sipariş sonucu yurtdışında da çalınmaya başlanmıştır.

Ulusal Basında Bağmani ve Yaybüş

Bağmani

Kabak kemane gövdesi üzerine bağlama sapı eklenmesi yoluyla oluşturulan Bağmani, kabak kemaneden biraz daha büyük bir kabak gövdeye sahiptir. Bağlama sapı olmasına rağmen bağlama klavyesi gibi keskin köşeleri olmayıp yuvarlatılmış bir klavyesi bulunmaktadır. Köprü ve eşik üzerinde yapılan biçimlendirmeler sayesinde yay ile çalınabilir bir çalgı olmuştur. Klavye üzerindeki perde taksimatında bağlama perdelemesine göre büyük değişiklikler yapılmıştır.

Bağmani

Bağmani tutuş biçimi

(Çalan Adem Tok)

Adem Tok ve Ömer Yıldırım'ın birlikte geliştirmiş oldukları bu çalgı kabak kemaneye göre daha geniş bir perde sayısına sahiptir. Kabak kemane gibi sol diz üzerine konularak değil, bacak arasına sıkıştırılarak çalınan Bağmani, sap uzunluğundan dolayı çalım esnasında daha büyük kol hareketliliği ve hız gerektirmektedir. Gövde ölçülerinin kabak kemaneye kıyasla mümkün olduğunca büyük olması çalgıyı icat edenlerin tercihi olup daha dolgun ses üretme isteğindedir.

Bağmani çalgısının organolojik materyal özellikleri, organolojik ölçüm özellikleri ve organolojik yapısal özellikleri şöyledir:

Tablo 5. Bağmani Çalgısının Organolojik Materyal Özellikleri

<i>Tekne Ağaç Tipi</i>	Su kabağı
<i>Sap Ağaç Tipi</i>	Gürgen
<i>Burguluk Ağaç Tipi</i>	Metal
<i>Burgu Ağaç Tipi</i>	Metal-plastik
<i>Göğüs (Kapak) Ağaç Tipi</i>	Ceylan derisi
<i>Tel Tipi</i>	Çelik
<i>Yay Ağaç ve Materyal Tipi</i>	Keman arşesi ağaç- at kuyruğu

Çalgının gövdesi kabak kemanede olduğu gibi su kabağı gövdeden üretilmiştir. Sap materyali olarak standart bağlama yapımında sıklıkla kullanılan gürgen ağaç kullanılmıştır. Burguluk ve burguların metal olması kolay ve kalıcı akort yapabilme özelliğinden dolayı tercih edilmiştir. Yay ise birçok yaylı çalgıda kullanıldığı gibi standart keman arşesidir.

Tablo 6. Bağmani Çalgısının Organolojik Ölçüm Özellikleri

<i>Tekne Ölçüleri çapı</i>	56,5
<i>Tekne Derinliği</i>	12,5
<i>Tel Yuvaları Sayı ve Ölçüleri</i>	3
<i>Tel Ölçüleri ve sayıları</i>	112 cm
<i>Tel Yükseklik Ölçüleri</i>	1 cm
<i>Sap Uzunluğu</i>	58 cm
<i>Sap Üst Kalınlık (üst-orta-alt)</i>	9 cm

<i>Perde Sayıları</i>	10 cm
<i>Burguluk Ölçüleri</i>	11,5 cm
<i>Burgu Ölçüleri</i>	7 cm
<i>Yay Ölçüleri</i>	35 cm
<i>Toplam Uzunluk</i>	78

Bağmani yapımında büyük ölçülerde kabak gövdenin kullanılması yapımıcısının özellikle istediği bir ölçüdür. Ses derinliği ve yüksekliğini elde etmek için büyük boy gövde esas alınmıştır. Sap uzunluğu kısa sap bağlama ölçülerine uygundur. Yay ise standart keman yayı ölçüsündedir.

Tablo 7. Bağmani Çalgısının Organolojik Yapısal Özellikleri

<i>Tellerin Göğüs Üzerinde Duruşu</i>	Yatay-oval
<i>Göğüsün (kapak) Bombe Durumu</i>	Düz
<i>Göğüs Parça Sayısı</i>	Tek parça
<i>Göğüsün Cila Durumu</i>	Cilasız

Kabak kemane sapında olduğu gibi bağmanınin sap kısmı olan bağlama sapında da kenarlar yuvarlatılmış avuç içerisinde kolay hareket imkânı sağlanmıştır. Göğüs tek parça deri ile kapatılmış olup cila kullanılmamıştır.

Tablo 8. Bağmani Çalgısının Organolojik Müzikal Özellikleri

<i>En pest sesi (hz/Nota)</i>	Re (293,7 hz)
<i>En Tiz Sesi (hz/Nota)</i>	
<i>Çok Sesli Kullanım Durumu</i>	-
<i>Müzikal Perde Dizimi</i>	20
<i>Akort Düzeni</i>	Sol re la
<i>Tel sayısı</i>	3 (1,1,1)

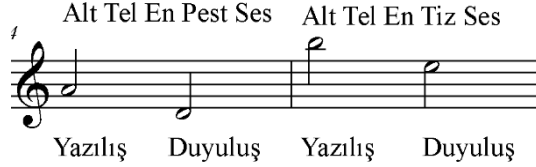
Bağmani, üç telli bir çalgı olup akort düzeni yukarıda yaybüş çalgısının akort düzeni hakkında yapılan açıklamalarla aynı özellikleri taşımaktadır.

Şekil 3. Bağmani Akort düzeni

Şekil 4. Alt tel en pest ve en tiz ses yazılış ve duyuluşu

Ortak Kültür Ürünü Olan İki Çalgının Melezleşmesi Tartışması

Yaybüş ve Bağmani çalgıları Türk halk müziğinde kullanılan cümbüş ve bağlama, kabak kemane ve bağlamanın aşılınması bağlamında farklı kültür ürünleri olmayıp, var olan kültür içerisindeki müzik ürünlerini malzeme eden melez çalgılardır. Bu anlamda söz konusu iki çalgının ulusal ya da küresel melezleşmeye dayalı bir müziksel oluşum olduğu ifade edilemez. Çalgıların yapımcısı olan Adem Tok, farklı kültürlerle ait müziklere ve müzik türlerine ait bilgilere haiz değildir. Çalgı yapımcısının yalnızca Türk halk müziği çalgılarının tını, yapı ve icra yatkınlığına sahip olması bu yerel melezliği doğurmaktadır.

Çalgı yapımcısının yaşadığı yörenin genel itibarıyla (Niğde) Türk halk müziği kültürü ile sınırlı olması, üretmiş olduğu yeni çalgıların Türk halk müziği eserlerini çalmaya imkân tanıyacak özelliklere sahip çalgılar olması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Elbette söz konusu çalgılarla farklı türlerde müzikler de çalınabilir ancak çalgının yapımcısı da üretmiş olduğu melez çalgıları, Türk halk müziği karakterinde enstrümanlar olarak tanımlamaktadır.

Melez oluşumların ortaya çıkmasında yerel kültürdeki malzemelerin de önemi büyüktür. Çalgı yapımcısının ulaşabileceği çalgı yapım malzemelerinin Türk müziği çalgıları ile sınırlı olması bu melez çalgıların yapısal, teknik ve hammadde sınırlarını belirlemede etkindir.

Çalgı yapımcısının kendi müziksel hakimiyetinin olduğu çalgılardaki yeni ve ses gürlüğüne yönelik tınısal arayışlar Bağmani ve Yaybüş çalgılarının ölçüsel ve yapısal niteliklerini etkilemiştir. Zira çalgının yapımcısı bu konuyu hem yüksek gürlükte ses elde etme ihtiyacı hem de yaylı çalgılardan alınabilecek tınları elde etme ihtiyacı duyarak üretime başladığını ifade etmektedir.

Üretilen melez çalgıların perdeli birer çalgı olmasının icrada ve öğrenmede sağlayacağı kolaylık, çalgıların yaygınlaşmasında da etkili olacak niteliklerdir. Cümbüş ve kabak kemane, perdeli olmayan iki çalgıdır. Gövde ölçüleri aynı olmasa da bu çalgılara benzer olarak elde edilebilecek tınların perdeli bir klavyede bulunmuş olması, yaybüş ve bağmani çalgıları için olumlu niteliklerdir. Ayrıca yaybüş çalgısının yay ile çalınması cümbüşten daha büyük bir gövde içerisinde yaylı sazlardan elde edilebilecek tınların elde edilmesine olanak sağlaması yönüyle özgün ve yenilikçi bir oluşumu sergiler.

Sonuç

Adem Tok'un, çalgıyı üretim aşamasında gerekli kişilerden yardım alarak geliştirmiş olduğu Yaybüş ve Bağmani çalgıları kordofon çalgılar sınıfından melez iki çalgı örneğidir. Halk müziği çalgıları arasında yerini alabilecek olan bu iki çalgı Adem Tok'un ifadesiyle bağlama klavyesinden yaylı çalgı ahenginde ve gür sesler üretme ihtiyacı ile doğmuştur. Çalgı yapımcısının Türk halk müziği çalgılarını tanıyor ve kullanıyor olması üretmiş olduğu iki melez çalgının da tını, yapı ve icra açısından halk müziği çalgıları olarak üretildiğini göstermektedir.

Tüm melez çalgıların oluşumunda olduğu gibi kültürlerarası etkileşim ya da aynı kültür içerisinde bulunan iki unsurun birleşimi olan melezleşme ile meydana gelmişlerdir. Her iki çalgının da bağlama klavyesi ile melezleşmiş olması, bağlama çalmayı bilen herkesin araştırma konumuz olan yaybüş ve bağlama çalgılarını çalabilmesine olanak tanımaktadır. Bu nitelik çalgıların yaygınlaşması için etken bir unsur olarak sayılabilecektir. Her iki çalgının da normal ölçülerden daha geniş gövdelere sahip olması daha yüksek ve derinlikli bir tının ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Çalgıların oluşumunda kullanılan malzeme doğal olarak ait olduğu yörede genel olarak kullanılan malzemelerle ilişkilendirilebilir. Çalgı yapımcısının üretmiş olduğu iki çalgıda da, tanıdığı yapım malzemelerini tercih etmesi ulaşılabilirlik ile açıklanmaktadır.

Ortak kültür içerisinde farklı işlevlere ve tınlara sahip iki çalgının melezleşmesi; oluşum, kullanım ve evrimleşme ile beraberinde yeni tınlar, farklı kullanım alanları ve Türk halk müziği sazlarının gelişmeleri adına değer taşırlar. Yaybüş ve Bağmani çalgılarının varlığı da ses alanları, çalım kolaylığı ve ürettikleri farklı tınlarla müzik kültürümüz içerisinde yer alabilecek özelliklere sahip çalgılar olup, Anadolu çalgılarının çeşitliliğini artırmak adına önemli bir katkıdır.

Araştırma konusu olan Bağmani ve Yaybüş çalgılarının tanıtıldığı bu araştırma, benzer nitelikteki çalışmalar için örnek niteliğinde görülmektedir. Ülkemizin birçok yöresinde buna benzer özgün ya da hibrit çalgı tasarımlarına rastlanmaktadır. Bu çalgıların tanıtılması ve geliştirilip kullanım alanlarının genişletilebilmesi için benzer bilimsel çalışmaların

Melezleşmenin Kültür Ürünlerine Yansımaları Bağlamında İki Çalgı: Bağmani ve Yaybüş

sayılarının artırılması önerilmektedir. Adem Tok örneğinde olduğu amatör ya da profesyonel düzeyde çalgı yapımcılarının maddi, manevi ve kültürel anlamda desteklenerek üretimlerini artırmaları ve bu çalgıların çeşitli etkinliklerde tanıtılarak icra alanlarının genişletilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Açın, C. (1994). *Enstrüman Bilimi (Organoloji)*. İstanbul: Yenidoğan Basımevi Ltd. Şti.

Adem Tok ile kişisel görüşme 22. 02 2020.

Akyol, A. (2017). Kabak Kemanenin Dünü, Bugünü ve Yarını. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 3 (1), 162-179.

Artun, E. (2004). Halk Kültüründe Değişimin Topluma Etkisi ve Sonuçları. *Halk Kültüründe Değişim Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Motif Vakfı Yayınları, İstanbul.

Bates, E. (2012). The Social Life of Musical Instruments. *University of Illinois Press on behalf of Society for Ethnomusicology*, Vol. 56, No. 3, 363-395.

Bhabha, H. K. (2006). Cultural Diversity and Cultural Differences. *The Post-Colonial Studies Reader*, ed. B. Ashcroft, G. Griffiths, H. Tiffin, Routledge, New York, 155-157.

Bilgin, N., (2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü: Kavramlar, Yaklaşımlar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Bourse, M. (2009). *Mezleşme Özgü*. (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Burke, P. (2011). *Kültürel Mezleşme*. Mustafa Topal (Çev.) İstanbul: Asur Yayınları.

Campbell, J. (2019). The Sociology of Consumption. *Salem Press Encyclopedia*, 4p.

Cohen, L., Manion, L. (1994). *Research Methods in Education* (4. Ed.) London: Routledge.

Çöl, C. (2018). Yaylı Tanburun Yapısal ve Teknik Özelliklerine İlişkin Uzman Görüşleri. *Online Journal of Music Sciences*, 3 (3), 116-137.

DeVale, S. C. (1990). Organizing Organology, Selected Reports In Ethnomusicology. *Issues in Organology, Ethnomusicology Publications*, Los Angeles. sy. VIII, 1-34.

Erol, L. (2004). Müzik Müzesi. I. Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu Tam Bildiri Kitabı, 4-6.

Girgin Tohumcu, G. (2012). Glokal Niteliğin Müzikal ve Bedensel Temsilleri: Trockyablues ve Zeybreak Örneklemeleri. *Müzik ve Kültürel Doku, KTÜ 1. Uluslararası Müzik Araştırmaları Sempozyumu*, Trabzon, 250-257.

Güvenç, B. (1993). *Türk Kimliği-Kültür Tarihinin Kaynakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.

Haşhaş, S., İmrik Ü. (2016). Türk Halk Çalgı Yapımcılığında Yenilikçi Denemeler; "Cümbe", "Yaylı Bağlama", "Bas Kabak Kemane", "Kabak Tekneli Cura". *İnönü Üniversitesi Kültür Ve Sanat Dergisi Cilt/Vol. 2 Sayı/No. 1*, 93-106

Holton, R. (2013). Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları. Kasım Karaman (Çev.) *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, sayı 47, 59-75.

Johnson, H. M. (1995). An Ethnomusicology of Musical Instruments: Form, Function, And Meaning. *JASO 26/3*, 257-269.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Kaptan, S. (1989). *Bilimsel Araştırma Gözlem ve Teknikleri*. Tek ışık Aş., Ankara.

Kaynar, Ü. (1996). *Türk Halk Kültürü ve Halk Müziği*. İstanbul: Ege Yayınları, Egemen Matbaacılık.

Kıray, M. (1999). *Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Koç, E. (2009). Yatağan Sazı: Anadolu Çalgı Geleneğinde Bir Tasarımcı Katkısı. *Halk Müziğinde Çalgılar Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Motif Vakfı Yayınları*, İstanbul, 377-389.

Moles, A. A. (1983). *Kültürün Toplumsal Dinamiği*. (Çev.) Nuri Bilgin, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Mudge, K., J. Janic, S. Scofield and E. E. Goldschmidt, (2009). A History of Grafting. *Horticultural Reviews*, 35.

Musiki Dergisi, (2007). *Yatağan Sazı: Anadolu Çalgı Geleneğine Bir Tasarımcı Katkısı...* Ersan Koç. 23. 01. 2021 tarihinde <http://www.arsiv2007.musikidergisi.net/?p=273> adresinden erişildi.

Melezleşmenin Kültür Ürünlerine Yansıması Bağlamında İki Çalgı: Bağmani ve Yaybüş

Mutlu, K. (2015). Kültürel Melezlik Bağlamında Tepecik Filarmoni Orkestrası. *EÜ Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi* 2015 (6), 1-12.

Ozankaya, Ö. (1991). Ulusal Toplumun ve Ulusal Kültürün Kurucu Öğeleri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 3 (10): 213-225.

Patton, Q. M. (1987). *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. London: Sage Pub.

Sözer, V. (1996). *Müzik Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Şaul, L. (2015). Sefarad Şarkılarının Tarihçesi, Oluşumu ve Yapısı. *Eü Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, Cilt:7, S.111-119.

Tanrıbilir, R. N. (2010). *Reklamlarda Melez Kültür Kullanımı ve Değişen Sosyal Değerin Reklamlara Yansıması*. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Reklamcılık ve Tanıtım Bilim Dalı. İstanbul.

Tetik Işık, S. (2015). Türkiye’de Orgonoloji Çalışmaları. *Mukaddime Dergisi*, 6(1), 197-220.

Tetik Işık, S. (2020). Türkiye’de Orgonoloji Çalışmalarının Seyri. *Gorgan Kültür Tarih Araştırma Dergisi* sayı 11, 5-22.

Uluç, G., Süslü, B. (2017) Kültürel Karşılaşmalar: Melez Müzikler. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication TOJDAC* July, Volume 7 Issue 3, 475-487.

Vural, T. (2019) Türk Dünyası Halk Çalgıları Orkestraları. 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 293-312.

Yalgın, R. (1940). *Cenupta Türkmen Çalgıları*. Adana: Seyhan Basımevi.

Yaşar, H. (2017). Yavuz Turgul’un Eşkıya Filmindeki Türküler Üzerine Yapısal Bir İnceleme. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı*.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, Z. (2019). Kemeçe, Tanbur, Ud, Kanun ve Bağlama Çalgılarının 20. Yüzyılda Geçirdiği Fiziksel Değişimler. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) *İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3610-3638

<p>Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin Biçim Özellikleri Açısından Tahlili</p> <p>Form Analysis of Compusition Named Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı)</p> <p>Video Link: https://youtu.be/GBNCv5u4c6M</p>	
<p>Ufuk Önder SERDAR Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Phd. Student, Ankara Hacı Bayram Veli University Postgraduate Education Institue e-mail: ufuk.serdar@hbv.edu.tr Orcid ID: 0000-0001-8284-9857</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 04.08.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 15.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 26.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Serdar, U. Ö. (2021). Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin Biçim Özellikleri Açısından Tahlili . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3610-3638 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/978578>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin Biçim Özellikleri Açısından Tahlîli

Öz

Halk oyunları, toplumların geleneksel yaşam biçimlerini, inanışlarını, tabiatla ve birbirleriyle olan ilişkilerini vücut devinimleri ve müzikle birleştirerek yaşatmakta, kültürün aktarılmasında önemli derecede etkili bir unsur olma niteliği taşımaktadır. Dört binin üzerinde farklı halk oyunu ile Anadolu, figür ve mûsikî unsurlarını bir bütün oluşturacak şekilde bir araya getirmekte, buna bağlı olarak halk oyunu adları Türk halk mûsikisinde form adı olarak da anılmaktadır. Bu formlardan biri olarak “halay” formu, Türk halk mûsikîsi ve oyunları dağarcığının önemli bir kısmını teşkil etmekte, mûsikî unsurları bakımından ait oldukları yörelere göre farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların mûsikî açısından derinlemesine incelenmesi Türk halk mûsikîsi icrâsı ve eğitimi noktasında önemli bir rol oynamaktadır.

Bu çalışmada; Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserde yer alan saz payı, saz terennümü, cümle, motif, bölüm, lafız, makâm ve usûl kullanımlarının biçim açısından tahlîlinin yapılması amaçlanmıştır. Yapılan tespitler eser notası üzerinde gösterilmiş, eser kurgusu ve icrâ akışı gibi yeni sembol ve terminolojiler kullanılmıştır. Eserin farklı makâm ve usûller kullanılarak oluşturulduğu, halk mûsikîsine ait ezgilerin etkisinin daha yoğun hissedilmesiyle birlikte klasik üslûpla yöresel motiflerin uyumlu bir şekilde bir araya getirildiği, makâm geçkileri ile karar perdesi ve usûl değişikliklerinin ustaca yapıldığı; mûsikî ve oyun açısından yüksek icrâ becerisi gerektirmesi, form ve nazarî açıdan eğitici ve öğretici bir nitelik taşıması, sanatsal kurgusu ve kaynak kişisi ile derleyeninin ortak olması yönleriyle Türk halk mûsikîsinde bestecilik açısından incelenebilir bir örnek teşkil edebileceği sonuçlarına ulaşılmıştır. Türk halk mûsikîsi eserlerinin biçim tahlîlinde Gülçin Yahya Biçim Tahlîli'nin kullanılmasıyla, ezgisel yapıların detaylı bir şekilde incelenebileceği, incelemelere bağlı olarak yeni verilerin ortaya konulabileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çekin Halay Dizilsin, Halay, Sivas Halayı, Muzaffer Sarısözen, Biçim Tahlîli.

Form Analysis of Composition Named Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı)

Abstract

The folk dances keep alive the traditional lifestyles of societies, their beliefs, their relations with nature and each other by combining them with body movements and music and are an important element in the transfer of culture. Anatolia, with over four thousand different folk dances, combine music and movement elements, therefore folk dance names are used as a form name in Turkish folk music. As one of these forms, the "halay" form, constitutes important part of Turkish folk music and dances; involves differences in terms of regions they belong to. Analysing of this differences within the scope of music play an important role concerning turkish folk music education and performance. An in-depth examination of these differences within the scope of music plays an important role in Turkish folk music education and performance.

In this study; it is aimed to analyze the instrument parts, sentences, sections, maqams and usûls usages in ballad called Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) in terms of form. Findings were showed on ballad note and new statement such as "Composition Structure" and "Performing Flow" were used. It was concluded that the ballad was created by using different maqams and usûls, with the effect of folk music melodies being felt more intensely regional patterns were brought together classical style in a harmonious way, maqam transitions and usûl changings were made accomplishedly, ballad has an educational and instructive quality in terms of form and theory and requires to high perform ability in terms of music and dance, with aspect of its artistic fiction, source person and gleaner are in common this ballad is searchable example from the point of composition in Turkish folk music. By using "Gülçin Yahya Composition and Perform Analysis Methods" in the form analysis of Turkish folk music works, it has been seen that melodic structures can be examined in detail and new data can be revealed depending on the examinations.

Keywords: Çekin Halay Dizilsin, Halay, Sivas Halayı, Muzaffer Sarısözen, Form Analysis.

Giriş

Anadolu'da icrâ edilen halk oyunları göze ve kulağa hoş gelecek biçimde düzenlenmiş, ölçülü ve dengeli hareketler yolu ile estetik bir etki ve heyecan yaratan; millî mûsikîmizin sistemine göre oyunu oluşturan şahıslarla, isimleri bilinmeyen halk sanatçılarının kurgularından oluşan, belli karakteristik özelliklere sahip figür ve mûsikî unsurlarının birleşimidir (Ekmekçioğlu, Bekâr ve Kaplan, 2001, s.18; Demirsipahi, 1975, s.2). Bu birleşimde figür ile mûsikînin bütünleşmesine buna bağlı olarak halk oyunu adlarının Türk halk mûsikîsi içinde "form" adı olarak da kullanıldığı görülmektedir. Bu formlardan biri olarak "halay" formu, Türk halk mûsikîsi ve oyunları dağarcığının önemli bir kısmını teşkil etmektedir.

"Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde davul ve zurna eşliğinde toplu olarak oynanan bir halk oyunu" (Türk Dil Kurumu, 2005, s.833) şeklinde tanımlanan halay, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri başta olmak üzere İç Anadolu ve Çukurova Bölgeleri ile birlikte geniş bir coğrafyada icrâ edilen halk oyunlarının ortak adıdır. Birlik ve beraberliği simgeleyen "alay" kelimesinden türemiş olmakla birlikte çeşitli bölgelerde haley, haliy, aley, bulay, buley vb. şeklinde de telaffuz edilmektedir. Kelime anlamının yanı sıra bir halk oyunu olarak Türk halk mûsikîsinin duayen isimlerinden Muzaffer Sarısözen tarafından "*davul ve zurna eşliğinde, toplu olarak oynanan, en az üç kişiden başlayıp genişleyebilen, toplu düz dizi halinde ve disiplinli bir şekilde oynanan, kadın ve erkek karışık, el ele tutuşarak, halka teşkil ederek ve muntazam ritimlerle ayak vurarak oynanan oyundur.*" (Sarısözen, 1975, s.312). şeklinde tanımlanan halaylar; "asırlardan beri gelen ve karakteri bakımından alelade eğlence oyunundan tamamıyla farklı bir şekilde "ritüel dance" mahiyetini taşıyan oyunlarımızdır" (Gâzimişâl, 1991, s. 241). Halaylar; icrâ edildikleri yöreler, oyunların kaynaklandığı olaylar, eşlik eden çalgılar, eşlik ezgisinin melodik ve ritmik yapısı, oyun figürleri, oyuncuların cinsiyeti, oyuncu sayısı, vb. özelliklere göre sınıflandırılmaktadırlar.

Yukarıda da anlatıldığı gibi mûsikî ile figürün bütünleşmesiyle meydana gelen halaylar, bu unsurların eser içerisinde gösterdikleri farklı özelliklere göre farklı kısımlara ayrılmaktadır. Figür cümlelerinin bir araya gelmesi ile oluşan; ezgi, usûl ve hız yönünden farklılıklar gösterebilen bu kısımlar bölüm olarak adlandırılmaktadır. Bölümler yörelere göre farklılıklar da gösterebilecek şekilde *ağırlama, yanlama, hoplatma, oynatma, yeldirme, sıktırma, çabuklama, tezleme vb.* gibi isimler almaktadırlar. Bu bölümleri barındırması yönüyle halaylar; tek, iki, üç veya dört bölümlü olabilmektedir. Tek bölümlü halaylar dışında oyun, ağır figürlerle başlamakta ve sona doğru gidildikçe hareketler, oyunun içerdiği bölüm sayısına bağlı olarak kademeli şekilde hızlanmaktadır. Ayrıca her bölümde farklı makâm ve usûl yapılarına da rastlanmaktadır. Bu şekilde ağır figürlerle başlayan ilk bölüme ağırlama, daha hızlı ve ritmik olan ikinci, üçüncü veya dördüncü bölümlere ise hoplatma, yeldirme, yürütme gibi adlar verilmektedir.

Türk halk mûsikîsi külliyyatı içinde önemli bir yer tutan ve bir form olarak icrâ edilen halayların Anadolu'daki yayılış alanı içerisinde Sivas, ezgi ve figür bakımından farklılık gösteren halay çeşitlerinin yaşatılması ve Muzaffer Sarısözen'in deyimiyle "halayların her eğlencenin, her düğünün yegâne zevk ve heyecan vasıtası (Altınay, 1993, s.190)" olarak görülmesi yönleriyle önemli bir yöredir. Bu yörede Kargın Halayı, Köy Düz Halayı, Abdurrahman Halayı, Hafik Ağırlaması (Bulut, 2001, s.16) gibi içerisinde birden fazla makâm ve usûl yapılarını barındıran halay örneklerine sıklıkla rastlanmaktadır. Muzaffer Sarısözen'in kaynak kişisi ve derleyicisi olarak Türk Halk Mûsikîsi külliyyatına kazandırdığı, Sivas Halayı olarak da bilinen Çekin Halay Dizilsin adlı eser de bu örneklerden biridir ve eserin biçim özelliklerinin tahlili çalışma konusu olarak seçilmiştir.

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eser Türk halk mûsikîsinde "dört bölümlü halaylar" olarak adlandırılan halayların nadide örneklerinden biridir. Eserin güftesi 9 kıtadan oluşmaktadır ve bu kıtalar arasında lafızlara yer verilmektedir. Eserin ezgisel organizasyonunda ise, farklı makâmlara ait seyir ve geçkiler ile usûl yapıları mevcuttur ve bu yapılar yörenin müzikal estetikleriyle bütünleşmiş durumdadır. Buradan hareketle eserin; Türk mûsikîsinde bölüm, cümle, saz terennümü, saz payı, lafız gibi yapılarla form bilgisi açısından; yöresel müzik kalıpları ile makâm, seyir, geçki ve usûl zenginlikleriyle de nazarî açıdan eğitici ve öğretici bir örnek olduğunu söylemek mümkündür.

Bu nedenle araştırmanın;

Problem Cümlesi

"Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin Biçim Açısından Özellikleri Nasıldır? şeklinde belirlenmiştir. Bu problem cümlesinden yola çıkılarak aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

Alt Problemler

1. Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserin biçim özellikleri nasıldır?
 - 1.1. Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserin bölüm yapıları nasıldır?
 - 1.2. Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserin cümle yapıları nasıldır?
 - 1.3. Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserin motif yapıları nasıldır?
 - 1.4. Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserin bölüm içinde yer alan diğer ezgi yapılarına ait özellikler nasıldır?

2. Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserin ezgi-usûl-güfte kullanımlarına ait eser kurgusu nasıldır?
3. Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserin icrâ akışı nasıldır?

Amaç

Bu araştırmada; Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserin cümle ve bölüm yapıları; lâfız, saz terennümü, saz payı gibi diğer ezgi yapılarına ait biçim özellikleriyle birlikte ezgi-usûl-güfte birleşiminin eser kurgusu ve icrâ akışı gibi unsurlar açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

Önem

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserin bölüm, cümle, motif, saz terennümü, saz payı, lafız, seyir, geçki ve usûl gibi yapılarının detaylı bir şekilde incelenmiş olması, ulaşılan tespitlerin eser kurgusu ve icrâ akışı gibi yeni sembol ve terminolojilerle açıklanması, biçim tahliline yeni bir bakış açısı kazandırması, Türk halk mûsikîsi külliyyatındaki eserlerin bu bakışla tahlil edilmesine örnek teşkil edecek olması ve yapılacak yeni araştırmalarla Türk halk mûsikîsinde form ve nazarî açıdan yeni bilgiler ortaya koyulmasına katkı sağlayacak olmasıyla yönleriyle araştırma önem arz etmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da şu anda mevcut bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir. Bu modelde araştırma konusu, mevcut koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Araştırılacak olaya, bireye ya da nesneye değiştirme ya da etkileme gibi herhangi bir müdahale yapılamaz. Tarama araştırmacısı nesnenin ya da bireyin doğrudan kendisini inceleyebileceği gibi, önceden tutulmuş çeşitli kayıtlara (yazılı belge, istatistikler, resimler, ses ve görüntü kayıtları vb.), eski kalıntılara ve alandaki kaynak kişilere başvurarak, elde edeceği günlük verileri, kendi gözlemleri ile bir sistem içinde bütünleştirerek yorumlamak durumundadır (Karasar, 2005, s.77).

Evren-Örnekleme

Araştırmanın evrenini Türk halk mûsikîsinde halay formu, örneklemini ise kaynak kişisi ve derleyeni Muzaffer Sarısözen olan Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eser oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırma sürecinde kullanılan verilere ulaşılmasında; araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgiler barındıran yazılı materyallerin analizini kapsayan “doküman inceleme” yöntemi (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 189) ile geçmişteki olguların anında iz bıraktığı fotoğraf, film, plak, CD’ler; olgular hakkında yazılmış ve çizilmiş ansiklopedi, kitap, mektup, rapor, ve istatistikler; yaşam öyküsü, anı vb. kayıtların analizini kapsayan “belgesel tarama” (Karasar, 2017, s.229) teknikleri kullanılmıştır. Bu doğrultuda literatürdeki yazılı dokümanlar incelenmiş, örnekleme oluşturan eserin Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) Türk Halk MüsİKİSİ Repertuvarında kayıtlı nota nüshasına ulaşılmış, yapılan incelemelerde bu nota nüshası kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

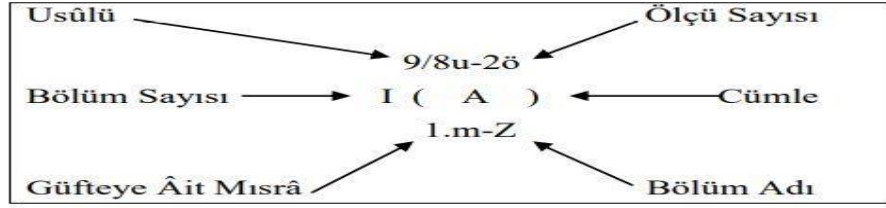
Araştırma sürecinde toplanan verilerin analizinde betimsel analiz ve içerik analizi araştırma yöntemleri ile teknik, melodik ve ritmik analiz yöntemleri uygulanmıştır. Bu aşamada örneklem grubuna dâhil edilen Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eser içerik analizine tabi tutulmuştur.

Yıldırım ve Şimşek’e göre de “içerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmektir. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tâbi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.227). Bu doğrultuda Çekin Halay Dizilsin adlı eser betimsel yöntem kullanılarak biçim özellikleri açısından incelenmiş, çalışmanın özgün bir nitelik taşıması ve eserin detaylı bir şekilde incelenebilmesi için “Gülçin Yahya Biçim Tahlili Yöntemi” kullanılmıştır.

“Gülçin Yahya Biçim Tahlili Yöntemi” ezgi yapısının ve ezgi-usûl-güfte birlikteliğinin tahlilini kapsamaktadır. Bu yöntemde ezgi-usûl-güfte birlikteliği eser kurgusu ve icrâ akışı olarak gösterilmekte ve müsİKİYİ oluşturan bu üç unsur; kullanışlı, rahat anlaşılabilen, müsİKİYE özgü bir dille formüle edilmektedir. Böylelikle eserin bölüm, cümle, usûl vb. gibi biçim özellikleri bütün yönleriyle gösterilmektedir. Ortada bulunan ana hat üzerinde eserin kaçınıcı bölüm olduğu (bölüm sayısı), cümlenin adı, bölüm adı yer almaktadır. Üst satırda: usûlü ve ölçü sayısı; alt satırda ise güfteye âit kaçınıcı mısra olduğu ve eserin bölüm adı yer almaktadır (Yahya Kaçar, 2020, s.4-7). Örnek ve temel gösterim tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Temel Gösterim Tablosu

Eserdeki cümlelerin, bölümlerin sıralanış biçimi, ezgiye eşlik eden güfte, güftenin hangi cümlede kaç ölçü kullanılarak ezgilendirildiği, cümlenin usûlü ve usûl geçkileri, cümlelerden meydana gelen bölümlere verilen adların neler olduğu, saz payları, köprü görevi gören bağlantı ezgileri ya da bağlantı kelimeleri, bölümlerdeki makâm seyirlerinin neler olduğunu gösteren, eserin biçim yönünden hem iç hem de dış dinamiklerini, düzenini ortaya koyan gösterim “Eser Kurgusu” olarak ifade edilmektedir. Eserin icrâsı sırasında takip edilen güzergâhu ifâde etmek için ise “İcrâ Akışı” terimi kullanılmaktadır. İcrâ Akışı, bölümler arası geçişleri, dönüşleri ve tekrarları ile eserin icrâsındaki saz-söz trafiğini ifâde eden terimdir (Yahya Kaçar, 2020, s.7).

Gülçin Yahya Biçim Tahlili Yönteminde Bölümler, Romen rakamları ile I, II, III vb. şeklinde sembolize edilmektedir. Cümleler büyük harf (A, B, C, vb.) ile motifler ise küçük harf (a,b,c) ile gösterilmektedir. Bu gösterimlerde Türk Alfâbesinde bulunan 29 harf kullanılmakta, harflerin yetersiz kaldığı durumlarda harf sıralaması alt simge ile devam ettirilmektedir. Yöntemde mısrâlar: 1.m, 2.m, vb. şeklinde tanımlanmaktadır. Karışık terennümler kT simgesiyle gösterilmekte, terennüm dışında kalan âh, aman gibi lafızlar ise küçük “lz” harfleriyle parantez içerisinde gösterilmektedir (Yahya Kaçar, 2020, s.10-28).

Güftenin olmadığı kısımlarda sadece sazların icrâ edeceği ezgi kesitleri saz payı olarak tanımlanmaktadır. Bir aranağme kadar uzun olmayan, bâzen bir ölçü bâzen de bir ölçünün yarısı kadar uzunlukta olabilen, bölümlerden ziyâde cümleleri birbirine bağlayan, ifadeyi ve besteyi zenginleştiren bu küçük kısımlar 1.sp, 2.sp şeklinde gösterilmektedir. Bununla birlikte güfte aralarında yer alan saz kısımları da saz terennümü olarak adlandırılmakta ve sT, sT¹, sT², sembolleriyle gösterilmektedir (Yahya Kaçar, 2020, s.25-29).

Yukarıda ana hatlarıyla açıklanan “Gülçin Yahya Biçim Tahlili Yöntemi” ile Türk mûsikîsinin bütün formlarının tahlilinde kullanılabilen terminoloji, tanım ve semboller doğrultusunda çalışma konusu olan Çekin Halay

Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserin biçim tahlili yapılmış, ulaşılan tespitler yönetime göre formüle edilmiş ve eserin notası bu formülleri barındıracak şekilde yeniden yazılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Çekin Halay Dizilsin adlı esere ait bölüm ve cümle yapıları biçim özellikleri açısından incelenmiş elde edilen bulgular makâm kullanımlarıyla birlikte aşağıda belirtilmiştir.

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin Biçim Özellikleri

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin Bölüm Yapıları

Çekin Halay Dizilsin adlı eserde 15 farklı bölüm ve 32 adet cümleye yer verilmiştir.

- I. Bölüm:** Bu bölüm A^1 ve B^1 cümleleri olmak üzere 2 cümleden oluşmaktadır. Bu bölüm aynı zamanda eser başlangıcında icrâ edilen saz terennümünü (sT^1) oluşturmaktadır.
- II. Bölüm:** Bu bölümde eser güftesinin ilk 4 mısraı kullanılarak A^2 , A^3 , B^2 ve B^3 cümleleri oluşturulmuştur. Bir ve ikinci mısraılar kullanılarak oluşturulan A^2 ve A^3 cümlelerinde 3'er adet, üç ve dördüncü mısraılar kullanılarak oluşturulan B^2 ve B^3 cümlelerinde ise 2'şer adet saz payına yer verilmiştir.
- III. Bölüm:** C cümlesinden oluşan bu bölümde karışık terennüm (kT) kullanımına yer verilmiştir. Terennüm kullanımı esnasında saz payı kullanımı görülmemektedir.
- IV. Bölüm:** Bu bölüm Ç, D ve E cümleleri olmak üzere 3 cümleden oluşmaktadır. Güftenin birinci dörtlüğü kullanılarak oluşturulan II. Bölümle birlikte karışık terennümden oluşan III. Bölümün ardından ikinci saz terennümü (sT^2) olarak icrâ edilmektedir.
- V. Bölüm:** Bu bölümde eser güftesinin ikinci dörtlüğü kullanılarak A^4 , A^5 , B^4 ve B^5 cümleleri oluşturulmuştur. Güftenin 5. ve 6. mısraıları kullanılarak oluşturulan A^4 ve A^5 cümlelerinde 2'şer adet, 7. ve 8. mısraıları kullanılarak oluşturulan B^4 ve B^5 cümlelerinde ise 1'er adet saz payına yer verilmiştir.
- VI. Bölüm:** İcrâ akışına (bkz. sayfa 25) göre bir önceki bölümde saz terennümü olarak icrâ edilen bölümle bağlantı sağlayan 2 adet saz payıyla başlayan bu bölüm F^1 , G, Ğ ve H^1 cümleleri olmak üzere 4 cümleden oluşmaktadır. Güftenin 9 ve 10. mısraıları ile F^1 , 13 ve 14. mısraıları ile de Ğ cümlesi oluşturulmuştur. G ve H^1 cümlelerinde ise

2'şer adet motif kullanımı görülmektedir. 11 ve 12. mısırâlar ile oluşturulan g^1 ve g^2 motiflerinin birleşimiyle G cümlesi, 15 ve 16. mısırâlar ile oluşturulan h^1 ve g^3 motiflerinin birleşimiyle de H^1 cümlesi meydana getirilmiştir.

- VII. Bölüm:** Bu bölümde 17.ve 18. mısırâlar kullanılarak I^1 cümlesi oluşturulmuştur. Eserdeki ilk lafız kullanımına bu bölümde yer verilmiştir.
- VIII. Bölüm:** I^2 cümlesinden oluşan bu bölümde üçüncü saz terennümüne (sT^3) yer verilmiştir.
- IX. Bölüm:** Bu bölümde 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 ve 26.mısırâlar ile F^2 ve H^2 cümleleri oluşturulmuştur. Her iki cümlede de 2'şer adet motif kullanımına yer verilmiştir. 19 ve 23. mısırâlar ile oluşturulan f^1 motifiyle, 20 ve 24. mısırâlar ile oluşturulan g^4 motiflerinin birleşimiyle F^2 cümlesi oluşturulmuştur. Benzer şekilde 21 ve 25. mısırâlar ile oluşturulan h^2 motifiyle, 22 ve 26. mısırâlar ile oluşturulan g^4 motiflerinin birleşimiyle de H^2 cümlesi meydana getirilmiştir. g^4 motifine her iki cümlede de farklı mısırâlar kullanılarak yer verilmiştir.
- X. Bölüm:** İcrâ akışına göre bir önceki bölümle bağlantı sağlamak amacıyla kullanılan saz payıyla başlayan bölüm; İ, J, K, L ve M cümleleri olmak üzere 5 cümleden oluşmaktadır. Bu cümlelerin birleşimiyle eserdeki dördüncü saz terennümüne (sT^4) yer verilmiştir.
- XI. Bölüm:** Dördüncü saz terennümünden beşinci saz terennümüne (sT^5) geçiş sağlamak için kullanılan 2 adet saz payıyla başlayan bu bölüm N^1 cümlesinden oluşmaktadır.
- XII. Bölüm:** Bu bölümde 27, 28, 31, 32. mısırâlar ile N^2 cümlesi; 29, 30, 33 ve 34. mısırâlar ile N^3 cümleleri oluşturulmuştur.
- XIII. Bölüm:** N^4 cümlesinden oluşan bu bölümde altıncı saz terennümüne (sT^6) yer verilmiştir.
- XIV. Bölüm:** Bu bölümde XII. Bölümü oluşturan N^2 ve N^3 cümlelerinin eser icrâ akışı içinde zaman zaman yer değiştirerek kullanımı görülmektedir. 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41 ve 42. mısırâlar ile oluşturulan bu bölümde eser akışında ilk icrâda N^2 cümlesi, tekrar icrâda ise N^3 cümleleri ilgili mısırâlarla kullanılmaktadır. Bu nedenle bölümü oluşturan cümleler eser notası üzerinde N^2N^3 şeklinde gösterilmiştir.
- XV. Bölüm:** O cümlesinden oluşan bu bölümde yedinci saz terennümüne (sT^7) yer verilmiştir. Bu bölümle birlikte eser sonlandırılmaktadır.

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin Cümlelerindeki Yapısal Özellikler

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserde toplam 32 adet cümle tespit edilmiştir. Bu cümlelerin ezgi yapılarına ait özellikler aşağıda belirtilmiştir.

A¹ cümlesi Sofyan usûlündedir ve Uşşak makâmındadır. Bu cümlede Dügâh perdesi güçlü bir şekilde duyurulduktan sonra Uşşak makâmının güçlüsü olan Nevâ perdesine atlama yapılmakta, Çargâh ve Segâh perdeleri de işlenerek Dügâh perdesinde yapılan kararlar seyir tamamlanmaktadır. Bu cümle süre olarak 4 ölçü uzunluğundadır ve eser başlangıcında icrâ edilen saz terennümünün (**sT¹**) ilk kısmını oluşturmaktadır. **sT¹**'in ikinci kısmı olan **B¹** cümlesi de **A¹** cümlesi gibi 4 ölçü uzunluğunda ve Sofyan usûlündedir. Bu cümlede Nevâ perdesi üzerinde yapılan Rast çeşniyle Nevâ makâmı duyurulmakta ve cümlelerin devamında Uşşak karar yapılmaktadır.

sT¹'in ilk kısmını oluşturan **A¹** cümlesinin ezgisel olarak çeşitlenmesi ve bu çeşitlemelere güfte giydirilmesiyle **A², A³, A⁴ ve A⁵** cümleleri oluşturulmuştur. Sofyan usûlünde ve Uşşak makâmında olan bu cümlelerden **A² ve A³** cümleleri $3\frac{1}{4}$ ölçü uzunluğunda; **A⁴ ve A⁵** cümleleri ise $3\frac{2}{4}$ ölçü uzunluğundadır.

sT¹'in ikinci kısmını oluşturan **B¹** cümlesinin ezgisel olarak çeşitlenmesi ve bu çeşitlemelere güfte giydirilmesiyle de Sofyan usûlünde ve Nevâ makâmında **B², B³, B⁴ ve B⁵** cümleleri oluşturulmuştur. Bu cümlelerden **B²** cümlesi $3\frac{3}{4}$ ölçü uzunluğunda; **B³, B⁴ ve B⁵** cümleleri ise $3\frac{2}{4}$ ölçü uzunluğundadır.

C cümlesi eserde karışık terennüm kullanımının görüldüğü cümledir. Sofyan usûlünde ve 2 ölçü uzunluğunda olan bu cümlede Çargâh ve Muhayyer perdeleri arasında oluşturulan ezgide Hüseyinî perdesi etkin perde olarak kullanılmakta ve burada yapılan asma kararlar Hüseyinî makâmı duyurulmaktadır.

Eserin ikinci saz terennümünün (**sT²**) ilk kısmını oluşturan 2 ölçü uzunluğunda ve Sofyan usulündeki Ç cümlesinde Nevâ ve Sünbüle perdeleri arasında seyir yapılmakta, Gerdaniye perdesi vurgulanmakta ve Hüseyinî perdesinde yapılan kalışla Gülizar makâmı duyurulmaktadır. **sT²**'nin ikinci kısmını oluşturan 2 ölçü uzunluğundaki D cümlesinde ise bir önceki cümlede kullanılan Eviç perdesinin Acem perdesine dönüştürülmesi ve Hüseyinî perdesinde yapılan asma kararlar Necid Hüseyinî makâmı kullanımı görülmektedir. Bu cümlelerin hemen ardına eklenen 4 ölçü

uzunluğundaki E cümlesinde ise Hüseyinî makâmı özelliklerinin devam ettirilmekte ve Uşşaklı karar yapılarak sT^2 tamamlanmaktadır.

Uşşak, Hüseyinî, Necid Hüseyinî, Nevâ ve Gülizar makâmlarının yukarıda anlatıldığı gibi işlenmesinin ardından Aksak Semâi usulündeki 2 ölçü uzunluğunda saz payıyla ezgisel organizasyon Dügâh perdesinden Çargâh perdesine taşınmaktadır.

Eserde Çargâh perdesi üzerindeki ilk ezgisel yapı olan F^1 cümlesi Aksak Semâi usulündedir ve 4 ölçü uzunluğundadır. Rast ve Hisar perdeleri arasında seyir yapılan bu cümlede ezgi, Nikriz makâmının genişleme bölgesinden başlamakta ve Hisar perdesi üzerinden Çargâh perdesine ulaşılarak Çargâh üzerinde Nikriz makâmı duyurulmaktadır. G cümlesinde ise ilk olarak Hisar perdesi Hüseyinî perdesi ile değiştirilmekte ve Gerdaniye perdesinde yapılan kısa kalıpla Çargâh makâmı duyurulmaktadır. Cümlelerin devamına bir hazırlık olarak nitelendirilebilecek bu ezgisel organizasyonun ardından Muhayyerden başlayarak Eviç ve Hisar üzerinden Çargâh perdesine ulaşılmaktadır. Böylelikle Çargâhta Nikriz makâmı işlenmektedir. F^1 cümlesinin ezgisel çeşitlemesine bağlı olarak oluşturulan F^2 cümlesinde de bu makâm özellikleri görülmektedir.

Çargâh makâmında oluşturulan ve 4 ölçü uzunluğunda olan \check{G} cümlesinde, G cümlesindeki ezgisel organizasyona benzer şekilde Hisar perdesi terk edilerek Hüseyinî perdesi tercih edilmekte, bu perdenin ısrarla vurgulanmasının ardından Çargâh perdesinde kısa bir kalış yapılmaktadır. 4 ölçü uzunluğundaki H^1 cümlesinde ise yine G cümlesindeki seyir hareketine benzer şekilde ilk olarak Çargâh ve devamında Çargâhta Nikriz makâmı kullanımı görülmektedir. Bu durum H^1 cümlesinin ezgisel çeşitlemesi olan H^2 cümlesi için de geçerlidir.

I^1 cümlesi ile bu cümlelerin ezgisel çeşitlemesi ve saz terennümü (sT^3) olarak kullanılmasıyla oluşturulan I^2 cümleleri Aksak Semâi usulünde olup 4 ölçü uzunluğundadır. Bu cümlelerde Hisar ve Eviç perdelerinin kullanımına bağlı olarak Çargâhta Nikriz makâmı duyurulmaktadır. İcrâ akışına göre I^1 cümlesi icrâ edildikten sonra Aksak Semâi usûlü terk edilerek 4 ölçü uzunluğundaki saz payıyla Nim Sofyan usûlüne geçilmektedir. Bu usulde oluşturulan İ, J, K, L, M, N^1 , N^2 , N^3 , N^4 ve O cümleleri eserde tespit edilen diğer cümlelere göre daha yürük bir şekilde icrâ edilmektedir.

Eserin dördüncü saz terennümünün (sT^4) başlangıcı olan Çargâh makâmındaki ve 2 ölçü uzunluğundaki İ cümlesinde seyir; Rast ve Dügâh seslerinin duyurulmasıyla başlatılmakta ve Rast ile Nevâ perdesi arasındaki

basamaklı bir çıkıştan sonra Çargâhta yapılan kararlarla tamamlanmaktadır. Bu cümlelerin hemen devamı niteliğinde olan 8 ölçü uzunluğundaki J cümlesinde de Çargâh ve Acem perdeleri arasında oluşturulan seyirle Çargâh makâmının duyurulmasına devam edilmektedir. Aynı makâmda oluşturulan 7 ölçü uzunluğundaki K cümlesinde ise seyirle Çargâh ve Muhayyer perdeleri arasında devam edilmektedir. İ, J ve K cümleleri birlikte düşünüldüğünde Çargâh makâmının ilk olarak Rast ile Nevâ, ardından Çargâh ile Acem ve son olarak Çargâh ile Muhayyer perdeleri arasındaki seyir örnekleri görülmektedir.

4 ölçü uzunluğunda olan L cümlesinde Çargâh perdesinin merkeze alındığı bir ezgisel organizasyon görülmektedir. Bu ezgisel organizasyonda önce Acem perdesinden başlayan bir inici seyir, ardından Rast perdesinden başlayan bir çıkıcı seyir görülmektedir. Çargâh perdesinde yapılan asma kararın ardından Çargâh ile Kaba Çargâh perdeleri arasında inici seyir sayılmakta, Buselik perdesi terk edilerek Kürdî perdesi kullanılmakta ve böylelikle Kaba Çargâhta Mahur makâmı gösterilmektedir.

sT^4 'ün son kısmını oluşturan 12 ölçü uzunluğundaki M cümlesinin ilk 8 ölçüsünde Hüseyinî ile Tiz Çargâh arasında bir çıkıcı seyir yapılarak Hüseyinî üzerinde Segâh makâmı duyurulmakta, Tiz Çargâh perdesi duyurulduktan sonra inici seyre geçilerek Mahur makâmı duyurulmaktadır. Cümlelerin son ölçüsünde ise bir sonraki cümleye bağlantı görevi görecek 2 ölçü uzunluğundaki saz payına bir hazırlık yapılmakta, bu ölçüde Hüseyinî perdesi terk edilerek Hisar perdesi kullanılmakta ve böylelikle Çargâhta Nikriz geçkisi işlenmektedir.

Çargâh ve Çargâhta Nikriz makâmlarının yoğun olarak gösterildiği sT^4 'ün ardından 2 ölçü uzunluğundaki saz payıyla eserin beşinci saz terennümüne (sT^5) bağlantı yapılmakta, bu bağlantıyla birlikte ezgisel organizasyon Çargâh perdesinden Nevâ perdesine taşınmaktadır.

(sT^5)'i oluşturan N^1 cümlesi Nim Sofyan usulündedir ve 4 ölçü uzunluğundadır. Bu cümlede Çargâh ile Muhayyer perdeleri arasında seyir yapılmakta Nevâ perdesinde yapılan durakla Nevâ'da Uşşak makâmı gösterilmektedir. N^1 cümlesinin ezgisel olarak çeşitlenmesi ve bu çeşitlemelere güfte giydirilmesiyle N^2, N^3 ve N^4 cümleleri oluşturulmuştur. Bu cümlelerden N^4 cümlesi eserin altıncı saz terennümünü (sT^6) oluşturmaktadır.

Eserin final sazı niteliği taşıyan ve yedinci saz terennümünü (sT^7) oluşturan 8 ölçü uzunluğundaki O cümlesi ile ezgisel seyir Nevâ perdesinden Çargâh perdesine taşınmaktadır. Tiz çargâh ile Çargâh perdeleri arasında yapılan

inici bir seyirle Çargâhta Mahur makâmı duyurularak eser tamamlanmaktadır.

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin Motiflerindeki Yapısal Özellikler

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserde toplam 7 adet motif tespit edilmiştir. Bu motiflerin ezgi yapılarına ait özellikler aşağıda belirtilmiştir.

Aksak semâi usûlünde ve 4 ölçü uzunluğundaki **G** cümlesi **g¹** ve **g²** motiflerinden oluşmaktadır. 2 ölçü uzunluğundaki **g¹** motifinde Hisar perdesi Hüseyinî perdesi ile değiştirilmekte ve Gerdaniye perdesinde yapılan kısa kalışla Çargâh makâmı duyurulmaktadır. **g²** motifinde ise Muhayyerden başlayarak Eviç ve Hisar üzerinden Çargâh perdesine ulaşılmaktadır. Çargâhta Nikriz makâmının bu şekilde işlendiği **g²** motifi de 2 ölçü uzunluğundadır.

Aksak semâi usûlünde ve 4 ölçü uzunluğundaki **H¹** cümlesi **h¹** ve **g³** motiflerinden oluşmaktadır. 2 ölçü uzunluğundaki **h¹** motifinde Acem ve Gerdaniye perdeleri arasındaki seyir hareketiyle Çargâh makâmı işlenmektedir. **g³** motifinde ise Muhayyerden başlayarak Eviç ve Hisar üzerinden Çargâh perdesine ulaşılarak Çargâhta Nikriz makâmı duyurulmaktadır. 2 ölçü uzunluğunda olan **g³** motifi **g²** motifinin ezgisel çeşitlenmesiyle oluşturulmuştur.

G ve **H¹** cümlesine benzer şekilde iki motifin birleşmesiyle oluşan bir diğer cümle **F²** dir. **F²** cümlesini oluşturan **f¹** motifinde Rast ve Gerdaniye perdeleri arasında seyir yapılmakta, seyir esnasında Hisar ve Eviç perdeleri duyurularak Çargâh üzerinde Nikriz makâmı gösterilmektedir. **g²** motifinin ezgisel çeşitlenmesiyle oluşturulan **g⁴** motifinde de Çargâhta Nikriz makâmına devam edilmektedir.

H² cümlesi **h²** ve **g⁴** motiflerinin birleşiminden oluşmaktadır. **h²** motifinde Acem ve Gerdaniye perdeleri arasında Çargâh makâmı işlenmekte, **g⁴** motifinde ise yukarıda belirtilen seyir hareketiyle Çargâhta Nikriz makâmı duyurulmaktadır.

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserde Yer Alan Diğer Ezgi Yapılarına Ait Özellikler

“Âh” Lafzı

Lafızlar gıftede bulunmayan, terennüm dışında kalan ve esere bestelenme sürecinde eklenen yapılardır. Ezgi yapısı ve buna bağlı olarak eserin biçim özelliklerini de etkilemektedir. Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı

eserde “âh” lafzı kullanılmıştır. Lafzın eser içerisindeki kullanımları şu şekildedir:

Eserin VII. Bölümünün **I¹** cümlesinde yer alan “Âh” lafzı 3/8 değerindedir. Bu lafız Aksak Semâi usulünün te-kâ darplarına denk gelecek şekilde 17.mısrâın başına eklenerek usûl darbını doldurmakla birlikte 17.mısrâın hece ölçüsünün bir sonraki mısrâın hece ölçüsüyle uyumlu hale gelmesini sağlamıştır.

Saz Payları

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserde güfte aralarını doldurma, bir sonraki bölüme bağlantı oluşturma ve geçilecek makâma hazırlık yapma amacıyla 5 farklı saz payı toplam 23 kez kullanılmıştır. 1.sp 13 farklı yerde, 2.sp 2 farklı yerde, 3.sp aynı yerde 2 kez, 4.sp aynı yerde 4 kez ve 5.sp aynı yerde 2 kez gösterilmiştir.

1.sp: Cümlelerin başlangıç seslerini belirtmek için **A², A³, A⁴ ve A⁵** cümlelerinden hemen önce; güfte aralarında kalan boşlukları doldurmak için **A², A³, A⁴ ve A⁵** cümle içlerinde kullanılmıştır. 1 adet 8'lik ve 2 adet 16'lık değerden oluşmaktadır ve Uşşak makâmının perdelerine uygun olarak 13 kez kullanılmıştır.

2.sp: **B³** ve **B⁴** cümlelerinde güfte aralarında kalan boşlukları doldurmak ve ezginin devam edeceği Nevâ sesini güçlendirmek için kullanılmıştır. 1.sp'nin Nevâ perdesine göçürülmüş halidir. 1 adet 8'lik ve 2 adet 16'lık değerden oluşmaktadır ve Uşşak makâmının perdelerine uygun olarak 2 kez kullanılmıştır.

3.sp: Eserin Uşşak, Hüseyinî, Necid Hüseyinî, Nevâ ve Gülizar makâmlarının gösterildiği kısmını Çargâh ve Çargâhta Nikriz makâmlarıyla oluşturulan kısma bağlamak için kullanılmıştır. 3 adet 4'lük, 1 adet 8'lik ve 1 adet 3/8'lik değerden oluşan bu saz payının aynı yerde iki kez kullanılmasıyla Dügâh kararlı devam eden seyir Çargâh perdesine taşınmış, Sofyan usûlü terk edilerek Aksak Semâi usûlüne geçilmiştir.

4.sp: Eserin Aksak Semâi usulünde oluşturulan kısmını Nim Sofyan usulünde oluşturulan kısma bağlamak için kullanılmıştır. Rast ve Çargâh seslerinin duyurulduğu bu saz payı 3 adet 8'lik ve 2 adet 16'lık notadan oluşmaktadır. 4.sp'nin aynı yerde 4 kez gösterilmesiyle eserin dördüncü saz terennümüne (**sT⁴**) hazırlık yapılmıştır.

5.sp: Eserin Çargâh ve Çargâhta Nikriz makâmlarıyla oluşturulan kısmını Nevâ üzerinde Uşşak makâmı kullanılarak oluşturulan kısma bağlamak için

kullanılmıştır. 3 adet 8'lik ve 2 adet 16'lık değerden oluşan bu saz payının aynı yerde iki kez kullanılmasıyla Çargâh kararlı devam eden seyir Nevâ perdesine taşınmıştır.

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin Ezgi-Usûl-Güfte Kullanımlarına Ait Eser Kurgusu

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserin usûl, ezgi, söz unsurları bir bütün hâlinde eser kurgusu tablosunda verilmiştir. Cümlelere âit ölçü sayıları, usûlü, musrâ durumu, bulunduğu bölüm adı ve saz payları gibi eser kurgusunun içerisinde yer alan tüm bileşenler aynı zamanda nota üzerinde de gösterilmiştir. Eser kurgusu içerisinde cümlelerin makâm seyirlerine de yer verilmiştir. Eser kurgusu tablosu şu şekildedir:

Bölüm Sayısı	Makâm Adı	Cümle Yapısı	Makâm Açıklaması
I	Uşşak	4/4u-4ö (A ¹) sT ¹	Yerinde Uşşak dörtlüsü gösterildikten sonra yerinde Hüseyinî beşlisiyle Dügâh perdesinde tam karar.
	Nevâ	4/4u-4ö (B ¹) sT ¹	Nevâ perdesi üzerinde Rast beşlisi yapıldıktan sonra yerinde Hüseyinî beşlisiyle Dügâh perdesinde tam karar.
II	Uşşak	4/4u-3 $\frac{1}{4}$ ö (A ²) $\frac{1.sp}{4/4u-3\frac{3}{4}ö}$ 1.m	Yerinde Uşşak dörtlüsü gösterildikten sonra yerinde Hüseyinî beşlisiyle Dügâh perdesinde tam karar.
	Uşşak	4/4u-3 $\frac{1}{4}$ ö (A ³) $\frac{1.sp}{4/4u-3\frac{3}{4}ö}$ 2.m	Yerinde Uşşak dörtlüsü gösterildikten sonra yerinde Hüseyinî beşlisiyle Dügâh perdesinde tam karar.

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin Biçim Özellikleri Açısından Tahlili

	Nevâ	$4/4u-3\frac{3}{4}\ddot{o}$ (B ²) 3.m $\frac{1.sp}{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}$	Nevâ perdesi üzerinde Rast beşlisi yapıldıktan sonra Nevâ'da yarım karar ve yerinde Hüseyinî beşlisiyle Dügâh perdesinde tam karar.
	Nevâ	$4/4u-3\frac{2}{4}\ddot{o}$ (B ³) 4.m $\frac{1.sp}{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}$ $\frac{2.sp}{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}$	Nevâ perdesi üzerinde Rast beşlisi yapıldıktan sonra yerinde Hüseyinî beşlisiyle Dügâh perdesinde tam karar.
III	Necid Hüseyinî	$4/4u-2\ddot{o}$ (C) kT	Hüseyinî perdesi üzerinde Kürdî dörtlüsü yapıldıktan sonra Hüseyinî perdesinde asma kalış.
IV	Gülizar	$4/4u-2\ddot{o}$ (Ç) sT ²	Nevâ perdesi üzerinde Uşşak dörtlüsü ve Hüseyinî perdesinde Hüseyinî beşlisi ve bu perde üzerinde asma kalış.
	Necid Hüseyinî	$4/4u-2\ddot{o}$ (D) sT ²	Hüseyinî perdesi üzerinde Kürdî dörtlüsü ve Hüseyinî perdesinde asma kalış.
	Hüseyinî	$4/4u-2\ddot{o}$ (E) sT ²	Hüseyinî perdesini merkeze alan bir seyir başlangıcı ve yerinde Hüseyinî beşlisiyle Dügâh perdesinde tam karar.
V	Uşşak	$4/4u-3\frac{2}{4}\ddot{o}$ (A ⁴) 5.m $\frac{1.sp}{4/4u-\frac{2}{4}\ddot{o}}$	Yerinde Uşşak dörtlüsü gösterildikten sonra yerinde Uşşak dörtlüsüyle Dügâh perdesinde tam karar.
	Uşşak	$4/4u-3\frac{2}{4}\ddot{o}$ (A ⁵) 6.m $\frac{1.sp}{4/4u-\frac{2}{4}\ddot{o}}$	Yerinde Uşşak dörtlüsü gösterildikten sonra yerinde Uşşak dörtlüsüyle Dügâh perdesinde tam karar.
	Nevâ	$4/4u-3\frac{3}{4}\ddot{o}$ (B ⁴) 7.m $\frac{2.sp}{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}$	Nevâ perdesi üzerinde Rast beşlisi yapıldıktan sonra yerinde Hüseyinî beşlisiyle Dügâh perdesinde tam karar.
	Nevâ	$4/4u-3\frac{3}{4}\ddot{o}$ (B ⁵) 8.m $\frac{1.sp}{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}$	Nevâ perdesi üzerinde Rast beşlisi yapıldıktan sonra Nevâ'da yarım karar ve yerinde Hüseyinî beşlisiyle Dügâh perdesinde tam karar.
VI		$\frac{3.sp}{10/8u-2\ddot{o}}$	Rast ve Çargâh perdelerinin gösterildiği ve bölümler arasında bağlantı sağlayan saz payı.
	Çargâh'ta Nikriz	$10/8u-4\ddot{o}$ (F ¹) 9.10.m	Rast perdesinde Çargâh dörtlüsü ve Çargâh perdesinde Nikriz'li tam karar.

	Çargâh, Çargâh'ta Nikriz	10/8u-4ö (G) 11.12.m	Yerinde Çargâh beşlisi ve Gerdaniye perdesinde yarım karar. Çargâh perdesinde Nikriz beşlisiyle Çargâh perdesinde tam karar.
	Çargâh	10/8u-4ö (Ğ) 13.14.m	Çargâh perdesinin merkeze alındığı seyir ve Çargâh perdesinde yedenli karar.
	Çargâh, Çargâh'ta Nikriz	10/8u-4ö (H ¹) 15.16.m	Acem ve Hüseyinî perdeleri gösterildikten sonra Gerdaniye perdesinde asma kalış ve Çargâh perdesinde Nikriz beşlisiyle Çargâh perdesinde tam karar.
VII	Çargâh'ta Nikriz	10/8u-4ö (I ¹) (âh)lz-17.18.m	Çargâh perdesi üzerinde Nikriz dörtlüsü ve çargâh perdesinde tam karar.
VIII	Çargâh'ta Nikriz	10/8u-4ö (I ²) sT ³	Çargâh perdesi üzerinde Nikriz dörtlüsü ve çargâh perdesinde tam karar.
IX	Çargâh'ta Nikriz	10/8u-4ö (F ²) 19.23.m 20.24.m	Rast perdesinde Çargâh dörtlüsü yaptıktan sonra Gerdaniye perdesinde asma kalış ve Çargâh perdesinde Nikriz beşlisiyle Çargâh perdesinde tam karar.
	Çargâh, Çargâh'ta Nikriz	10/8u-4ö (H ²) 21.25.m 22.26.m	Acem ve Hüseyinî perdeleri gösterildikten sonra Gerdaniye perdesinde asma kalış ve Çargâh perdesinde Nikriz beşlisiyle Çargâh perdesinde tam karar.
X		4.sp 2/4u-4ö	Rast ve Çargâh perdelerinin gösterildiği ve bölümler arasında bağlantı sağlayan saz payı.
	Çargâh	2/4u-4ö (İ) sT ⁴	Rast perdesinde Çargâh beşlisi yaptıktan sonra Çargâh perdesinde yedenli karar.
	Çargâh	2/4u-8ö (J) sT ⁴	Çargâh dörtlüsü işlendikten sonra Muhayyer perdesine kadar çıkıcı, Çargâh perdesine kadar inici seyir ve Çargâh perdesinde yedenli karar.
	Çargâh	2/4u-7ö (K) sT ⁴	Çargâh dizisinde Gerdaniye, Acem, Hüseyinî ve Nevâ perdelerinin sırayla merkez perde olarak duyurulduğu inici seyir ve Çargâh perdesinde karar.

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin Biçim Özellikleri Açısından Tahlili

	Çargâh, Çargâh'ta Mahur	2/4u-4ö (L) sT ⁴	Çargâh dörtlüsü ve Çargâhta karardan sonra Kaba Çargâh perdesinde Mahur inici seyir ve Kaba Çargâh perdesinde karar.
	Hüseyinî'de Segâh	2/4u-12ö (M) sT ⁴	Hüseyinî, Gerdaniye, Tiz Buselik ve Tiz Çargâh perdelerinin sırayla merkez sesler olarak duyurulduğu çıkıcı seyir. Tiz Çargâh, Tiz Buselik, Muhayyer, Gerdaniye, Acem ve Hüseyinî perdelerinin sırayla merkez sesler olarak duyurulduğu inici seyir ve Hisar perdesi kullanımıyla Çargâh perdesinde Nikrizli karar.
XI		5.sp 2/4u-2ö	Rast ve Çargâh perdelerinin gösterildiği ve bölümler arasında bağlantı sağlayan saz payı.
	Nevâ'da Uşşak	2/4u-4ö (N ¹) sT ⁵	Nevâ-Muhayyer perdeleri arasında Uşşak dizisinde seyir ve Nevâ perdesinde tam karar.
XII	Nevâ'da Uşşak	2/4u-4ö (N ¹) 27.28.m 31.32.m	Nevâ-Muhayyer perdeleri arasında Uşşak dizisinde seyir ve Nevâ perdesinde tam karar.
	Nevâ'da Uşşak	2/4u-4ö (N ³) 29.30.m 33.34.m	Nevâ-Muhayyer perdeleri arasında Uşşak dizisinde seyir ve Nevâ perdesinde tam karar.
XIII	Nevâ'da Uşşak	2/4u-4ö (N ⁴) sT ⁶	Nevâ-Muhayyer perdeleri arasında Uşşak dizisinde seyir ve Nevâ perdesinde tam karar.
XIV	Nevâ'da Uşşak	2/4u-8ö (N ² -N ³) 35.36.m 39.40.m 37.38.m 41.42.m	Nevâ-Muhayyer perdeleri arasında Uşşak dizisinde seyir ve Nevâ perdesinde tam karar.
XV	Çargâh'ta Mahur	2/4u-8ö (O) sT ⁷	Tiz Çargâh ve Hüseyinî perdeleri arasında inici seyir ve Hüseyinî perdesinde asma kalış. Gerdaniye ve Çargâh perdeleri arasında inici seyir ve Çargâh perdesinde tam karar. İnici Acemli Rast dizisiyle Çargâh perdesinde Mahur seyir.

1.1. Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin İcrâ Akışı

$$\begin{array}{l}
\text{I} \quad \parallel: \quad \frac{4/4u-4\ddot{o}}{sT^1} \quad \parallel: \quad + \quad \parallel: \quad \frac{4/4u-4\ddot{o}}{sT^1} \quad \parallel: \quad + \quad \text{II} \quad \underline{1.sp} \frac{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}{4} \\
+ \quad \frac{4/4u-\frac{3}{4}\ddot{o}}{1.m} \quad + \quad \underline{1.sp} \frac{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}{4} \quad + \quad \frac{4/4u-\frac{3}{4}\ddot{o}}{1.m} \quad + \quad \underline{1.sp} \frac{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}{4} \quad + \\
\frac{4/4u-1\frac{3}{4}\ddot{o}}{1.m} \quad + \quad \underline{1.sp} \frac{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}{4} \quad + \quad \frac{4/4u-\frac{3}{4}\ddot{o}}{2.m} \quad + \quad \underline{1.sp} \frac{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}{4} \quad + \quad \frac{4/4u-\frac{3}{4}\ddot{o}}{2.m} \\
+ \quad \underline{1.sp} \frac{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}{4} \quad + \quad \frac{4/4u-1\frac{3}{4}\ddot{o}}{2.m} \quad + \quad \frac{4/4u-2\ddot{o}}{3.m} \quad + \quad \underline{1.sp} \frac{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}{4} \quad + \\
\frac{4/4u-1\frac{3}{4}\ddot{o}}{3.m} \quad + \quad \frac{4/4u-1\ddot{o}}{4.m} \quad + \quad \underline{2.sp} \frac{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}{4} \quad + \quad \frac{4/4u-1\frac{3}{4}\ddot{o}}{4.m} \quad + \quad \underline{1.sp} \frac{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}{4} \\
+ \quad \frac{4/4u-1\frac{3}{4}\ddot{o}}{4.m} \quad + \quad \text{III} \quad \parallel: \quad \frac{4/4u-2\ddot{o}}{kT} \quad \parallel: \quad + \quad \text{IV} \quad \parallel: \quad \frac{4/4u-2\ddot{o}}{sT^2} \quad \parallel: \\
+ \quad \parallel: \quad \frac{4/4u-2\ddot{o}}{sT^2} \quad \parallel: \quad + \quad \frac{4/4u-2\ddot{o}}{sT^2} \quad + \quad \text{V} \quad \underline{1.sp} \frac{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}{4} \quad + \quad \frac{4/4u-1\frac{3}{4}\ddot{o}}{5.m} \quad + \\
\underline{1.sp} \frac{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}{4} \quad + \quad \frac{4/4u-1\frac{3}{4}\ddot{o}}{5.m} \quad + \quad \underline{1.sp} \frac{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}{4} \quad + \quad \frac{4/4u-1\frac{3}{4}\ddot{o}}{6.m} \quad + \\
\underline{1.sp} \frac{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}{4} \quad + \quad \frac{4/4u-1\frac{3}{4}\ddot{o}}{6.m} \quad + \quad \frac{4/4u-1\ddot{o}}{7.m} \quad + \quad \underline{2.sp} \frac{4/4u-\frac{1}{4}\ddot{o}}{4} \quad + \quad \frac{4/4u-2\frac{3}{4}\ddot{o}}{7.m}
\end{array}$$

$\frac{4}{4}u-2\ddot{o}$	$\frac{4}{4}u-1\frac{3}{4}\ddot{o}$	$\frac{4}{4}u-2\ddot{o}$
+ (B ⁵) 8.m	+ <u>1.sp 4/4u-$\frac{1}{4}$</u> \ddot{o} + (B ⁵) 8.m	+ III : (C) : kT
	$\frac{4}{4}u-2\ddot{o}$	$\frac{4}{4}u-2\ddot{o}$
+ IV : (Ç) : sT ²	+ : (D) : sT ²	+ (E) + sT ²
	$\frac{10}{8}u-4\ddot{o}$	$\frac{10}{8}u-4\ddot{o}$
VI <u>3.sp 10/8u-2</u> \ddot{o} + : (F ¹) : 9.10.m	+ : (G) : 11.12.m	
$\frac{10}{8}u-4\ddot{o}$	$\frac{10}{8}u-4\ddot{o}$	$\frac{10}{8}u-4\ddot{o}$
+ (Ğ) + : (H ¹) : 13.14.m	+ VII : (I ¹) : (âh)lz-17.18.m	
	$\frac{10}{8}u-4\ddot{o}$	$\frac{10}{8}u-4\ddot{o}$
+ VIII : (I ²) : sT ³	+ IX : (F ²) : 19.20.m	+ : (H ²) 21.22.m
	$\frac{10}{8}u-4\ddot{o}$	$\frac{10}{8}u-4\ddot{o}$
: + VII : (I ¹) : (âh)lz-17.18.m	+ VIII : (I ²) : sT ³	+ : (H ²) 21.22.m
	$\frac{10}{8}u-4\ddot{o}$	$\frac{10}{8}u-4\ddot{o}$
IX : (F ²) : 23.24.m	+ : (H ²) : 25.26.m	+ VII : (I ¹) (âh)lz-17.18.m
	$\frac{2}{4}u-4\ddot{o}$	$\frac{2}{4}u-8\ddot{o}$
: + X <u>4.sp 2/4u-4</u> \ddot{o} + : (İ) : sT ⁴	+ (J) + (K) sT ⁴	
	$\frac{2}{4}u-4\ddot{o}$	$\frac{2}{4}u-12\ddot{o}$
: : (L) : sT ⁴	+ : (M) : sT ⁴	+ XI <u>5.sp 2/4u-2</u> \ddot{o} + :

2/4u-4ö (N ¹) : + XII sT ⁵	2/4u-4ö (N ²) : + 27.28.m	2/4u-4ö (N ³) : + XIII 29.30.m
+ : 2/4u-4ö (N ⁴) : + XIV sT ⁶	2/4u-4ö (N ²) : + 31.32.m	2/4u-4ö (N ²) : + 33.34.m
2/4u-4ö : (N ¹) : + : sT ⁵	2/4u-4ö (N ²) : + : 35.36.m	2/4u-4ö (N ³) : + XIII 37.38.m
2/4u-4ö : (N ⁴) : + XIV sT ⁶	2/4u-4ö (N ³) : + : 39.40.m	2/4u-4ö (N ²) : + 41.42.m
XV : 2/4u-8ö (0) : sT ⁷		

Yöre
Sivas

ÇEKİN HALAY DİZİLSİN (SİVAS HALAYI)

Kaynak Kisi-Derleyen-Notaya Alan
Muzaffër SARISÖZEN

I A¹ 4/4u-4ö
sT¹

B¹ 4/4u-4ö
sT¹

II A² 4/4u-3 1/4ö
1.m

1.sp 4/4u-1/4ö A² 1.sp 4/4u-1/4ö

(Saz.....) ÇEKİN HALAY (Saz.....) DİZİLSİN

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin Biçim Özellikleri Açısından Tahlili

1.sp 4/4u- $\frac{1}{4}$ ö

(Saz.....)

ÇE KİN HA LAY Dİ ZİL SİN

4/4u-3 $\frac{1}{4}$ ö

2.m

A³

1.sp 4/4u- $\frac{1}{4}$ ö

(Saz.....)

E LÂ GÖZ LER SÜ ZÜL SÜN

1.sp 4/4u- $\frac{1}{4}$ ö

(Saz.....)

E LÂ GÖZ LER SÜ ZÜL SÜN

4/4u-3 $\frac{3}{4}$ ö

3.m

B²

HA LA YA GİR ME YE NİN

1.sp 4/4u- $\frac{1}{4}$ ö

(Saz.....)

HA LA YA GİR ME YE NİN

4/4u-3 $\frac{2}{4}$ ö

4.m

B³

2.sp 4/4u- $\frac{1}{4}$ ö

(Saz.....)

VU RUN BOY NU Ü ZÜL SÜN

1.sp 4/4u- $\frac{1}{4}$ ö

(Saz.....)

VU RUN BOY NU Ü ZÜL SÜN

III C

4/4u-2ö

KT

A HI Lİ Lİ Lİ YA RI Lİ Lİ Lİ

IV Ç

4/4u-2ö

ST²

ST²

D

4/4u-2ö

ST²

E

4/4u-4ö

ST²

V A⁴ $\frac{4}{4u-3} \frac{2}{4} \bar{6}$ $\frac{1.sp}{4/4u-1} \frac{1}{4} \bar{6}$ **A⁴**
 5.m (Saz.....) YÖ RÜ AS LA NİM YÖ RÜ

$\frac{1.sp}{4/4u-1} \frac{1}{4} \bar{6}$
 (Saz.....) YÖ RÜ EL MA SIM YÖ RÜ

A⁵ $\frac{4}{4u-3} \frac{2}{4} \bar{6}$ $\frac{1.sp}{4/4u-1} \frac{1}{4} \bar{6}$ **A⁵**
 6.m (Saz.....) KAL MA YO LUN DAN GE Rİ

$\frac{1.sp}{4/4u-1} \frac{1}{4} \bar{6}$
 (Saz.....) KAL MA YO LUN DAN GE Rİ

B⁴ $\frac{4}{4u-3} \frac{3}{4} \bar{6}$ **B⁴** $\frac{2.sp}{4/4u-1} \frac{1}{4} \bar{6}$
 7.m ZE HİR OL SA (Saz.....) İ ÇE RİM

ZE HİR OL SA İ ÇE RİM

B⁵ $\frac{4}{4u-3} \frac{3}{4} \bar{6}$ **B⁵**
 8.m BA DE DOL DUK DAN GE Rİ

$\frac{1.sp}{4/4u-1} \frac{1}{4} \bar{6}$
 (Saz.....) BA DE DOL DUK DAN GE Rİ

III C $\frac{4}{4u-26}$ **C**
 KT A HI Lİ Lİ YA RI Lİ Lİ Lİ

IV Ç $\frac{4}{4u-26}$ **Ç**
 ST² ST²

D $\frac{4}{4u-26}$ **D**
 ST²

E $\frac{4}{4u-46}$ **E**
 ST²

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) Adlı Eserin Biçim Özellikleri Açısından Tahlili

10/8u-46
F¹
9.10.m

SA BA HI DAN Bİ ZİM Pİ NA RA

İ Kİ GE LİN ÜÇ Kİ Zİ GEL MİŞ

10/8u-46
G g¹
11.12.m

KU GÜL KU GÜL Ö TÜ ŞÜR LER

CI VİL CI VİL SÖY LE ŞİR LER

10/8u-46
Ğ
13.14.m

Bİ Rİ Sİ NİN A DI FAT MA

BEN LE Rİ VAR ÇAT MA ÇAT MA

10/8u-46
H¹
15.16.m

A MAN ŞA FAK ER KE NAT MA

A MA NI HO ROZ ER KEN ÖT ME

10/8u-46
VII I¹
(âh)z-17.18.m

ÂH BİR YA RE LİN DEN

YAN DIM BİR YA RE LİN DEN

10/8u-46
VIII I²
S¹3

IX F^2 $F^2 f^1$ 10/8u-46
19.23.m
20.24.m

BU GÜN BEN BİR GÜ ZEL GÖR DÜM
SA LİN Dİ BAH ÇE YE GİR Dİ

$F^2 g^4$

BA KAR CEN NET SA RA YIN DAN
ÇI ÇEK LER SE LA MA DÜR DÜ

H^2 $H^2 h^2$ 10/8u-46
21.25.m
22.26.m

KA MAŞ TI GÖ ZÜ MÜN NU RU
MOR ME NEV ŞE BO YUN EG Dİ

$H^2 g^4$

O NUN HÜS NÜ CE MA LIN DAN
GÜL KI ZAR Dİ Hİ CA BIN DAN

VII I^1 10/8u-46
(âh)z-17.18.m

ÂH BİR RE LİN DEN

YAN DIM BİR YA RE LİN DEN

X $4.sp\ 2/4u-16$ $4.sp\ 2/4u-16$ $4.sp\ 2/4u-16$ $4.sp\ 2/4u-16$
(Saz.....)

I^1 $2/4u-46$
 ST^4 ST^4

J $2/4u-86$
 ST^4

K $2/4u-76$
 ST^4

L
2/4u-46
sT⁴

M
2/4u-126
sT⁴

XI
5.sp 2/4u-1 ö
5.sp 2/4u-1 ö
(Saz.....)

N¹
2/4u-46
sT⁵

XII N²
2/4u-46
27.28.m
31.32.m

KE ÇI VUR DUM BA YI RA KI MIR KI MR YA YI LA
GE Mİ Cİ BA ŞI MI SIN CE VA HİR TA ŞI MI SIN

N³
2/4u-46
29.30.m
33.34.m

SEN DEN BA NA FAY DA YO KU MEV LÂM BE Nİ KA YI RA
SA NA BİR Nİ ŞAN VER SEM KOY NUN DA TA ŞIR MI SIN

XIII N⁴
2/4u-46
sT⁶

XIV N²-N³
2/4u-86
35.36.m
39.40.m
37.38.m
41.42.m

GE Mİ DE YİM GE Mİ DE A YA ĞİM YE ME Nİ DE
HEY TAV RA LI TAV RA LI PA RA LA RI TU RA LI

A LA ÇAK SAN AL BE Nİ Nİ ŞAN LIM NAR GE Rİ DE
GÖR ME DİM SE NİN Ğİ Bİ BU Cİ HAN KU RU LA LI

XV O
2/4u-86
sT⁷

Sonuç ve Öneriler

Araştırma içerisindeki veriler ve bulgulardan hareketle Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserde toplam; 15 adet bölüm, 32 adet cümle, 7 adet motif, 1 adet “Âh” lafzı tespit edilmiştir. 7 bölüm saz terennümünden, 7 bölüm güfteye bulunan mısraların ezgilendirilmesinden ve 1 bölüm de karışık terennümden oluşturulmuştur. Bölümler farklı sayılarda cümleler içermektedir. En az sayıda cümle içeren bölüm 1 cümleden, en çok sayıda cümle içeren bölüm ise 5 cümleden oluşmaktadır. Cümlelerde farklı makamlara ait seyir özellikleri, makamların önemli perdeleri kullanılarak gösterilmektedir. Bu doğrultuda eser Uşşak makamı ile başlamakta ve Mahur makamı ile sonlanmaktadır. Nevâ, Necid Hüseyinî, Hüseyinî, Gülizar, Nikriz, Çargâh ve Segâh makamları da eser içerisinde seyir özellikleri tespit edilen diğer makamlardır. Eser içerisinde bu makamlar kimi cümlelerde yerinden, kimi cümlelerde ise başka perdelere geçürülerek işlenmektedir. Eserde makam ve karar perdesi değişikliklerinin yanı sıra usûl değişiklikleri de görülmekte; eserin I, II, III, IV ve V. Bölümlerinde Sofyan; VI, VII, VIII ve XI bölümlerinde Aksak Semâi; X, XI, XII, XIII, XIV ve XV. Bölümlerinde Nim Sofyan usûlü kullanılmaktadır. Söz konusu makam ve usûl değişiklikleri saz payları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Çekin Halay Dizilsin (Sivas Halayı) adlı eserin biçim tahliline yönelik bulgular ve yukarıdaki anlatımlar birlikte düşünüldüğünde eserin farklı makamlar ve usûller kullanılarak oluşturulduğu, halk mûsikisine ait ezgilerin etkisinin daha yoğun hissedilmesiyle birlikte klasik üslûpla yöresel motiflerin uyumlu bir şekilde bir araya getirildiği görülmektedir. Makâm geçkileri ile karar perdesi, usûl ve gider değişikliklerinin ustaca yapılması yönüyle eserin, yöreye ait 4 farklı türkünün birleşimi şeklinde yorumlanması mümkündür. Usûl ve tartım ilişkisinin uyum içinde olması ve içerdiği farklı usûl kalıplarıyla eser, halay formunun farklı figürlere dayanan oyun çeşitlerini de bünyesinde barındırmakta; kurgusunda yer alan bölüm, cümle, motif, saz terennümü, saz payı, lafız, karışık terennüm gibi yapılarla da halay formu açısından önem arz etmektedir. Mûsikî ve oyun açısından yüksek icrâ becerisi gerektirmesi, form ve nazarî açıdan eğitici ve öğretici bir nitelik taşıması, sanatsal kurgusu ve kaynak kişisi ile derleyeninin ortak olması yönleriyle eserin; Türk halk mûsikisinde alışlagelmiş “anonim” anlayışından farklı olarak “bestecilik” açısından incelenebilir bir örnek olduğu yorumu yapılabilir.

Türk halk mûsikîsi külliyyatındaki eserlerin tahlil edilmesi; eserlerin form ve nazarî yapıları, kullanılan yöresel motiflerin incelenmesi, günümüze kadar üzerinde durulmamış “Türk halk mûsikisinde bestecilik anlayışı” ve buna bağlı olarak yöresel motiflerle bestekâr anlayışının birleşiminin incelenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada da olduğu gibi, çalışmaların yapılmasında biçim tahliline yeni bir bakış açısı kazandıran Gülçin Yahya Biçim Tahlili Yöntemi’nin kullanılmasıyla, ezgisel yapıların detaylı bir

şekilde incelenebileceği, incelemelere bağlı olarak yeni verilerin ortaya konulabileceği ve bu sayede alana katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Altınay, F., R. (1993). *Muzaffer Sarısözen'in Hayatı ve Türk Halk Müziğine Katkıları*, Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ayverdi, İ. (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük, (2. Baskı)*, İstanbul: Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş.

Bulut, M., H. (2001). *Sivas ve Yöresi Halaylarının Kültürel Çeşitlilik Açısından İncelenerek Keman Eğitiminde Kullanılması*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ekmekçiöğlü, İ., Bekâr, C., Kaplan, M. (2001). *Türk Halk Oyunları*. İstanbul: Esin Yayınevi.

Gâzimihiâl, M. R. (1991). *Türk Halk Oyunları Kataloğu (Cilt 1)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.

Karasar, N. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Sarısözen, M. (1975). Halk Rakslarımızda Halaylar. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 16 s.7371-7373.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uzunkaya, E. (2005). *Halay Türü Oyunların Özellikleri, Dağılımı ve Hareket Yapılarının Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yahya Kaçar, G. (2012). *Türk Müsikîsi Rehberi*. Ankara: Maya Akademi.

Yahya Kaçar, G. (2020). *Türk Müsikîsinde Eser ve İcrâ Tahlili Yöntemleri (Kavramlar-Semboller ve Örnekleriyle)*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.

Yıldırım, A. Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3639-3666

<p>Türkiye’de Balkan Türkleri ve Mübadele Derneklerinde Yürütülen Kültürel ve Eğitsel Müzik Faaliyetleri</p> <p>Cultural and Educational Music Activities Conducted in Balkan Turks and Exchange Associations in Turkey</p> <p>Video Link: https://youtu.be/rPyFV3WGS0</p>	
<p>Çağrı ŞEN Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, GSE Böl. Asst. Prof., Sinop University, Faculty of Education, Department of Fine Art Education csen@sinop.edu.tr / Orcid ID: 0000-0003-0776-5025</p> <p>Ebru ŞEN Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, GSE Böl. Asst. Prof., Sinop University, Faculty of Education, Department of Fine Art Education ebrusen@sinop.edu.tr / Orcid ID: 0000-0003-4691-576X</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 24.08.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 15.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 26.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Şen, Ç. & Şen, E. (2021). Türkiye’de Balkan Türkleri ve Mübadele Derneklerinde Yürütülen Kültürel ve Eğitsel Müzik Faaliyetleri . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3639-3666 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/986419>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Türkiye’de Balkan Türkleri ve Mübadele Derneklerinde Yürütülen Kültürel ve Eğitsel Müzik Faaliyetleri *

Öz

Günümüzde Türkiye topraklarında yaşayan Balkan kökenli vatandaşlar tüm nüfusun içinde önemli bir bölümü oluşturmaktadır. Muhtelif göç süreçlerinde Balkanlar’dan Anadolu’ya göç eden soydaşlar, beraberlerinde getirdikleri kültür vasıtasıyla toplum içinde yeni kültürel ilişkilerin oluşmasını sağlamışlar ve belirli bölgelerde kümelenerek oluşturdukları derneklerin çatısı altında kültürlerini yaşatmaya çalışmışlardır. Balkan göçmenlerinin, sözü edilen dernekler bünyesinde çeşitli kültürel ve sanatsal faaliyetler yürüttükleri bilinmektedir. Söz konusu derneklerin yürüttükleri kültürel ve sanatsal faaliyetleri içerisinde müziksel etkinliklerin de önemli ölçüde yer aldığı gözlenmektedir. Bu araştırmada, Türkiye’deki Balkan Türkleri ve mübadele derneklerinin kültürel ve eğitsel müzik faaliyetleri incelenerek ilgili derneklerin, içinde buldukları toplumun kültür ve sanat yaşantısına katkılarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, müzik faaliyetlerinin türleri, kapsamaları, içerikleri ve niteliklerini belirlemek üzere bir tarama çalışması gerçekleştirilmiştir. Türkiye’deki 34 farklı şehirden, Balkan göçmenlerinin oluşturduğu toplam 185 dernekten elde edilen anket verileri doğrultusunda var olan durum nicel ve nitel olarak betimlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, derneklerin en sık gerçekleştirdikleri kültürel ve sanatsal etkinliklerin başında müzik etkinlikleri gelirken bunu halk dansları etkinliklerinin izlediği görülmüştür. Bununla birlikte derneklerin büyük çoğunluğunun konser etkinlikleri ve müzik eğitimi çalışmaları gibi faaliyetler yürüttükleri, bu faaliyetlerini belirli aralıklarla ve çeşitli mekânlarda topluma sergiledikleri tespit edilmiştir. Öte yandan derneklerin yaklaşık yarısının, toplumun her kesimine açık ve çeşitli yaş gruplarına yönelik olmak üzere imkânları doğrultusunda çeşitli müziksel çalışmalar ya da kurslar düzenledikleri belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, kültürel ve sanatsal faaliyetler yürütme ve gerçekleştirme konusunda çeşitli güçlüklerle karşılaşmalarına karşın çalışma grubu içerisinde yer alan derneklerin, sözü edilen kültürel ve eğitsel müzik faaliyetleri vasıtasıyla toplumun sosyal yaşantısına önemli ve değerli katkılar sundukları saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balkan Türkleri, Mübadil, Göç, Müzik, Kültür, Eğitim.

* Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığının 20.05.2020 Tarih, 2020/66 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

Cultural and Educational Music Activities Conducted in Balkan Turks and Exchange Associations in Turkey

Abstract

The Balkan-origin citizens who currently live in Turkey are an important part of the population. The cognates who migrated from the Balkans to Anatolia during various migration processes gave rise to new cultural relations inside the society by means of the culture they brought, and tried to sustain their culture under the roof of the associations that they founded by gathering together in certain regions. It is known that Balkan migrants conduct various cultural and art activities in the body of the aforementioned associations. It is also possible to observe that music activities take an important part in the cultural and art activities conducted by these associations. This research aims to investigate the cultural and educational music activities of the Balkan Turks and the exchange associations in Turkey, thus to reveal the contributions of the relevant associations to the culture/art life of the society. In this direction, a survey study was conducted in order to determine the types, scopes, contents, and qualifications of the music activities. In line with the questionnaire data obtained from a total of 185 associations founded by the Balkan migrants in 34 different cities of Turkey, the current situation was described both qualitatively and quantitatively. According to the obtained findings, music activities is the primary cultural and art activity that is carried out by the associations most frequently, followed by folk dances. The majority of the associations conduct activities such as concert activities and music education studies, and they exhibit these activities before the society in certain periods and at various spaces. Nearly half of the associations organize musical studies or courses that are open for every segment of the society and aimed at various age groups within possibility. According to the results of the research, it was determined that associations that are involved in the study group make a significant contribution to the social life of the society by means of the said cultural and educational music activities, although they have some difficulties in conducting and performing cultural and art activities.

Keywords: Balkan Turks, Exchanged, Migration, Music, Culture, Education.

Giriş

Avrupa kıtasının beşiği sayılabilecek Doğu Trakya bölgesi, Türkiye Cumhuriyeti topraklarının yaklaşık %5’ini oluşturmaktadır. Balkan coğrafyası içerisinde yer alan bu bölgeye sahip olması bakımından Türkiye Cumhuriyeti’nin aynı zamanda bir Balkan ülkesi olduğu söylenebilir. Yaklaşık 550 yıl Balkanlarda hüküm sürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu’nun mirasına sahip modern Türkiye Cumhuriyeti, Balkan

coğrafyası ile tarihsel ve kültürel bağları sebebiyle Asyalı kimliğinin yanı sıra Avrupalı ve dolayısıyla Balkanlı kimliğini de taşımaktadır (Sancaktar, 2010). Günümüzde halen Balkanlarda hayatını sürdüren Türk ve Müslüman topluluklar bulunmasının yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan önemli oranda Balkan kökenli nüfus bulunmaktadır. Bu bakımdan Balkanlar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türkiye için önem arz etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun güç kaybetmeye başlamasıyla birlikte farklı coğrafyalardan günümüz Türkiye coğrafyasına dış göç hareketleri gerçekleşmiştir. Bu göçler içerisinde özellikle ülke nüfusu üzerinde en önemli etkiyi gerçekleştiren Balkan göçleridir (Güleç, 2019, s. 61). Özellikle, Balkan milletlerinin kaderine doğrudan etki eden 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı ve 1912-13 Balkan Savaşları, kaybedilen topraklardan Anadolu'ya yoğun kitlesel göçlerin yaşanması bakımından birer dönüm noktasıdır (Demirtaş, 2017, s. 155; İmamoğlu, 2018, s. 105; McCarthy, 2014, s. 356; Özlem, 2018, s. 91; Pul, 2017, s. 421). Cumhuriyetin ilanından İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar (1923-1945) ise yaklaşık 840.000 kişinin Balkanlar'dan Türkiye'ye göç ettiği belirtilmektedir. Bu tarihler arasındaki en önemli göç hareketi, Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesi sırasında gerçekleşmiştir (Kirişçi, 1995, s. 63). 1923'te imzalanan anlaşma ile Anadolu'da yaşayan Rumlar ve Yunanistan'da yaşayan Türkler memleketlerinden kopartılarak zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır (Atasayar, 2018, s. 99). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş Dönemi'nde, yaklaşık 1950-1991 yılları arasında Türklere karşı yürütülen baskıcı ve ayrımcı politikalar ile asimilasyon girişimleri nedeniyle, çoğunluğu Bulgaristan'dan olmak üzere Balkanlar'dan Türkiye'ye toplamda 866.818 kişi gelmiştir. Soğuk Savaş Dönemi sonrasında da Balkanlar'dan Türkiye'ye göçler devam etmiştir. Ancak, bunların daha çok aile birleşimi amacıyla ve ekonomik nedenlerle gerçekleştiği söylenebilir (Özlem, 2018, s. 111). Sözü edilen bu göçler hem Balkan ülkelerinin hem de bugünkü Türkiye'nin demografik yapısını etkilemiş ve değiştirmiştir (Sancaktar, 2012, s. 76).

Sonuç olarak günümüz Türkiye coğrafyası, iki yüzyılı aşkın bir süreyle, özellikle Balkan yönelimli ve çoğunlukla siyasi temelli soydaş göçlerinden oluşan kitlesel göçlere maruz kalmıştır. Türkiye'deki Balkan kökenlilerin sayısına ilişkin net bir rakam belirtmek mümkün olmamakla birlikte, 19. yüzyıldan günümüze kadar Balkanlar'dan göç ederek bugünkü Türkiye topraklarında iskân edilen ve kendi olanaklarıyla yerleşen insanlar ile onlardan doğan yeni kuşaklar da hesaplandığında, Türkiye nüfusunun yaklaşık beşte birinin Balkan/Rumeli kökenli olduğu tahmin edilmektedir (Özlem, 2011; Ünal ve Demir, 2009, s. 381). Bunun sonucu olarak Türkiye'deki Balkan kökenli nüfus yerleşik genel nüfus içerisinde önemli bir yere sahip olmuş (Ünal, 2012a, s. 50); yerleştikleri bölgelerde kültürleri, âdetleri ve gelenek-görenekleriyle Türk kültürüne büyük katkı sağlamış ve renk katmışlardır (Güner, 2017, s. 171).

Göç, coğrafi mekân değiştirme süreci sonunda sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısının değişmesine sebep olan kitlesel bir nüfus hareketidir (Gelekçi, 2020, s. 124). Bu bakımdan göçmenler; geldikleri coğrafya, toplum ve göç etme sebepleri ne olursa olsun göç ederek yerleştikleri toplumda sosyal, ekonomik, kültürel veya siyasi birçok sorunla karşı karşıya kalabilmektedirler (Emini, 2018, s. 39). Balkanlardan Türkiye’ye yönelik göçler daha çok ırksal, ulusal, sosyo-kültürel ve siyasi temeli olan soydaş göçleridir (Utaş Akhan ve Batmaz, 2015, s. 24). Mübadele ve diğer göçlerle Anadolu’ya yerleşen Balkan kökenli nüfus özelinde bakıldığında yerleşik halkla aynı örf ve âdete bağlı olan bu toplulukların, zaman zaman kendilerinden ya da yerli halktan kaynaklı psikolojik, ekonomik ya da benzeri sorunlar yaşasalar da toplumsal olarak kültürel bakımdan benzerlik taşıyan yeni çevrelerine daha kolay uyum sağladıkları söylenebilir (Demirtaş, 2017, s. 165; Kocacık, 1996, s. 141; Özlem, 2018, s. 93). Buna karşın Balkan göçmenlerinin, göç ettikleri günden bu yana geçmiş deneyimlerini, bilgilerini, birikimlerini ve kültürel değerlerini gelecek nesillere aktarabilmek ve sürdürülebilmek için toplumsal bir gereklilik olarak birtakım grup aidiyeti ve kültürel kimlik içerisinde bulunma gereksinimi duydukları ifade edilebilir (Ünal, 2012b, s. 28). Bu gereksinimlerin giderilmesinde, mekânsal ve kurumsal birlikteliklerin sağlanmasına yönelik sivil toplum kuruluşlarının önemli bir yeri vardır.

Sivil toplum, insanların gönüllülük esasıyla bir araya gelerek çeşitli faaliyetlerde bulunması ve bireysel olarak yapamadıklarını beraber yapması anlamına gelen, bu anlamda birlikteliği, gönüllülüğü ve dayanışmayı temsil eden bir kavramdır (Keyman, 2004, s. 3). İlkel bir yaklaşımla bakıldığında, mahalle ve köy kahveleri en eski sivil toplum tesisleri olarak nitelendirilebilir. Günümüzde kahvehaneler gerek kimliklerin sürdürülebilmesi gerek ortak hafızaların yaşatılması gerekse toplum bağlarının güçlendirilmesi bakımından küçük ölçekli olmalarına karşın halen en önemli sosyal mekânlar arasında yer almaktadır. Ancak, kahvehanelerden çok daha geniş bir kitleye ulaşma kapasitesi olan dernek ve vakıflar, sivil toplum kuruluşları arasında yer alarak kültür ve kimliklerin yaşatılması konusunda yerli ya da göçmen toplulukların güç birliğini temsil etmektedirler (Bayındır Goularas, 2012, ss. 135, 137).

Dernek, “kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları” olarak tanımlanmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, t.y.-a).

Göç süreci, göçmenlerin beraberlerinde getirdiği kültür, gelenek, görenek ve yaşam biçimlerinin yeni yerleşim mekânlarına taşınarak yeni ilişkiler ağının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Kolukıncı, 2006, s. 4). Göç, sadece mekânsal ve coğrafi bir değişime indirgenemeyeceği gibi göç edenler kadar göç edilen yerlerde yaşayanlar üzerindeki etkileri bakımından da önemli bir olgudur (Işık, 2017, s. 169). Göçmenlerin belirli bölgelerde kümelenerek

birlikte hareket etme bilinci geliştirmeye başlamalarıyla etkin bir sosyal, kültürel ve siyasal kaynak haline gelebilecekleri ifade edilebilir (Ünal, 2012a, s. 51). Bu durum, göçmen yerleşkelerinde kurulan dernekler tarafından yürütülen sosyal, kültürel, sanatsal ve benzeri faaliyetlerin yerli halk üzerinde de etkilerinin büyük olacağı anlamını taşımaktadır (Sepetçioğlu, 2014, s. 75). Emimi'nin (2018, s. 41) de belirttiği üzere çok kültürlülük, farklı kültürlerin bir arada yaşamasıdır. Varlığını birlikte sürdüren kültürlerde, her bir kültüre ait farklı folklorik öğelerin başat kültüre renk katacağı şüphesizdir. Günümüzde Balkan göçmenlerinin, yürüttükleri dernek faaliyetleri yoluyla yerleşik olarak yaşadıkları çevrenin sosyal ve kültürel yapısını etkilediklerini belirtmek yerinde olacaktır. Bu karşılıklı etkileşim sonucunda sosyal ve kültürel sermaye alışverişinden söz edilebilir (Ünal, 2012a, s. 73).

Duygu ve düşüncelerin estetik biçimlerde iletimi olan sanat, kişilerarası iletişimin ve etkileşimin de en etkili yollarından biridir. Kendine özgü ifade biçimleri ile başlı başına bir toplumsal anlatıyı da içeren sanat, sosyal bilimler literatürü kapsamında soyut kültür öğeleri (Özgen, 2016, s. 325) arasında değerlendirilebilecek bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç olgusu ile birlikte ele alındığında ise göçmenlerin kendi aralarında ve toplumun diğer fertleriyle sürdürdükleri sosyal ve kültürel ilişkilerin düzenlenmesinde bir köprü vazifesi göreceği ifade edilebilir. Köklerinde toplumsal ve kültürel pek çok öğeyi barındıran müzik sanatı da bu anlamda önemli bir güce sahiptir.

Kültürün önemli ve ayırt edici simgesel pratiklerinden biri olan müzik, iletişimi güçlendirerek grup kimliği oluşturma ve sürdürmede etkili bir rol oynamakta ve böylece göçmen topluluklar için de bir farklılaşma göstergesi haline gelmektedir (Çerezcioglu, 2010, ss. 87, 91). Müzik kültürü, toplumun genel kültürü ile birlikte müzik sanatına yönelik edindiği bilgi, tutum, beceri ve davranışlar ile müzik alanına yönelik geleneklerini, ahlak kurallarını, diğer yetenek ve alışkanlıklarını da içeren karmaşık bir bütünü temsil etmektedir (Atasayar, 2018, s. 54). Müzik kültürünün oluşmasında toplumsal hafıza ve gelenek-göreneklerin etkili olmasının yanında müziksel bilgi edimini ve aktarımını sağlayan müzik eğitimi de önemli bir yer tutmaktadır.

Sanat eğitimi, bireylerin ve toplumların yaratıcılıklarının geliştirilerek estetik düşünce ve beceri kazanmalarını, bu yolla duygu ve düşüncelerini ifade etmelerini, sosyal ve kültürel anlamda gelişmelerini ifade etmektedir. Bu durumda, sanat eğitiminin genel amaçları doğrultusunda bilinçli ve sistemli olarak gerçekleştirilecek müzik eğitiminin, müzik kültürünün oluşmasında, korunmasında ve sürdürülmesinde etkin bir rolü bulunmaktadır. Bu bağlamda, sözü edilen dernekler tarafından gerçekleştirilecek kültürel ve eğitsel müzik faaliyetlerinin, göçmenlere olduğu kadar aynı çevreyi paylaşan toplumun diğer üyelerine de fayda

sağlayarak toplum yaşantısına değerli katkılar sunacağı öngörüsünde bulunulabilir.

Belirtilen düşünceler ışığında, bu çalışmanın odağını oluşturan Balkan Türkleri ve mübadele derneklerinin kültürel, sanatsal ve eğitsel çalışmalar kapsamında müziksel faaliyetlere ne ölçüde yer verdikleri merak konusu olmuştur. Bu doğrultuda, ilgili müziksel faaliyetlerin ortaya konulması ve bu faaliyetlerin tür, içerik, kapsam ve niteliklerinin belirlenmesi araştırılmaya değer görülmüştür.

Balkan göçmenlerini kurumsal bir çatı altında birleştiren sivil toplum kuruluşlarının tüzük, amaç ve çalışma sahaları incelendiğinde, bu örgütlerin ortak bazı amaçlar doğrultusunda birleştikleri ve bu amaçlar etrafında benzer çalışma alanlarına sahip oldukları görülmektedir. Bu göstergeler, söz konusu derneklerinin amaçları çerçevesinde yer alan sanatsal içerikleri ortaya koymakla birlikte çalışma alanları kapsamında sanat alanı ile ilişkili hayata geçirilebilecek kültürel ve eğitsel anlamda pek çok eylemin varlığını da temsil etmektedir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1.

Balkan Türkleri ve Mübadele Derneklerinin Amaçları ve Çalışma Alanları¹

Amaçlar	Çalışma alanları
<ul style="list-style-type: none">• Balkan yöresinin tarihini ve mübadeleyi bilimsel olarak araştırmak, belgelemek.• Balkan göçmenlerinin/mübadillerinin kültür ve geleneklerine sahip çıkmak.• Sanatsal ve folklorik değerleri korumak, yaşatmak.• Yöresel örf ve aneleri gençlere tanıtmak ve gelecek kuşaklara aktarmak.• Dernek üyeleri arasında sosyal, ekonomik ve kültürel yardımlaşmayı sağlamak, sevgi ve dostluk bağlarını geliştirmek, birlik ve beraberliği güçlendirmek.• Balkan halkları arasında barış kültürünün yayılması için çalışmak.• Üyelerin ekonomik, sosyal ve kültürel bilgilerini arttırmak.	<ul style="list-style-type: none">• Kültürel ve tarihi değeri olan her türlü belge, evrak, fotoğraf, film, afiş, kitap, günce, giyim eşyası ve anı eşyalarını derlemek, sergilemek.• Dokümantasyon merkezi oluşturmak, amaçları doğrultusunda gazete, dergi, kitap gibi yayınlar çıkarmak.• Uzmanlık alanları çerçevesinde bilimsel toplantılar düzenlemek.• Sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif alanlarda çalışmalar gerçekleştirmek, topluluklar kurmak, kurslar açmak.• Yemekli toplantılar, piknik, kermes, şenlik, halk oyunları gösterisi, balo, konser, sergi, tiyatro, gezi ve eğlenceli etkinlikler vb. düzenlemek.

Balkan Türkleri ve mübadillerine yönelik gerçekleştirilen literatür taramasında ulaşılan çalışmaların özellikle göç sürecinin ekonomik, sosyal,

¹ <http://www.lozanmübadilleri.org.tr/>, <http://brgk.org.tr/>, <http://www.balgoc.org.tr/>, <http://www.rubafed.org/>, <http://www.btdd.org.tr/>, <http://www.balturk.org.tr/> ve <http://www.karadenizrumeli.com/> erişimlerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda derlenmiştir.

siyasi ve kültürel etkileri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmalar (Aydın, 2018; Dalaman, 2014; İşlek, 2009; Karataş, 2004; Kavaf, 2015; Kolukıncık, 2006; Özkan, 2015; Ünal ve Demir, 2009), göçmenlerin kimlik ve aidiyet duyguları ile uyum süreçleri üzerine odaklanmakla beraber göçmenlerin dayanışma ve örgütlenme biçimlerini ele almakta, kültürel yaşantılarını tarihsel bir süreç içerisinde ortaya koymaktadır. Kültürel yaşantıların derinlemesine incelendiği araştırmalar (Atasayar, 2018; Çerezcioglu, 2010; Değirmencioğlu, 2020; Küçükebe, 2019; Özbilgin ve Küçük, 2014; Şengül, 2016; Taranç ve Taranç, 2019) ise göçmenlerin gelenek-görenek, sanat, yemek kültürü, giyim kuşam, düşün ve eğlencelerini tarihsel göç süreci içerisinde ele almaktadır. Bu çalışmalar arasında müziğin kültürel işlevini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen incelemeler Balkan müziklerini, bu müzikleri icra eden göçmen müzik topluluklarını ve göçmen çalgıları konu almaktadır. Bununla birlikte göçmen türkülerinin analiz edildiği araştırmalar (Bingöl, 2013; Muhaceri ve Şare, 2017) da olup bu çalışmalarda, türkülerde yer alan sözlerin, melodik ve ritmik yapıların göç olgusu ile birlikte irdelendiği görülmektedir. Müzik alanına yönelik gerçekleştirilen bu çalışmalar göçmen topluluklarının müzik kültürleri hakkında okuyuculara önemli bilgiler sunmaktadır.

Mevcut araştırmalara bakıldığında Balkan Türkleri ve mübadele derneklerinin yürüttükleri faaliyetlerin incelendiği ve bununla birlikte kültürel ve eğitsel müzik faaliyetlerinin dernek çatısı altında ele alındığı herhangi bir çalışmanın yer almadığı görülmüştür. Balkan Türkleri ve mübadele derneklerinin kültürel ve eğitsel müzik faaliyetlerinin değerlendirilmesine yönelik gerçekleştirilen bu çalışmanın, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları içerisinde aktif ve kayda değer rolleri bulunan söz konusu derneklerin müzik faaliyetleri yoluyla topluma sağlayacağı yararlarının ortaya konulması bakımından literatüre önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Araştırma aynı zamanda, sanat ve müzik alanına yönelik etkinliklerin bu dernekler için öneminin ortaya konulması bakımından da değer taşımaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Balkan Türkleri ve mübadele derneklerinde yürütülen etkinlikler içerisinde kültürel ve eğitsel müzik faaliyetlerinin varlığını tespit etmek ve bu doğrultuda var olan müzik faaliyetlerinin türlerini, kapsamalarını, içeriklerini ve niteliklerini belirlemektir. Bu amaçlara ulaşmak amacıyla, Türkiye genelinde faaliyet gösteren Balkan Türkleri dernekleri ile mübadele dernekleri üzerinde bir tarama çalışması gerçekleştirilerek var olan durum nicel ve nitel yönde betimlenmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Bu çalışma, Balkan Türkleri ve mübadilleri derneklerinin çalışma alanları kapsamında yer alan kültürel ve eğitsel müzik faaliyetlerinin incelenmesine yönelik bir tarama araştırmasıdır. Tarama yönteminde temel amaç,

bireylerin herhangi bir konu üzerindeki eğilim, tutum ve görüşlerinin çoğunlukla geniş kitlelerden seçilen bir örneklem üzerinde çalışılarak tanımlanmasıdır (Creswell, 2017, s. 13; Erözkan, 2007, s. 105).

Çalışmanın verilerini elde etmek üzere öncelikle, 2020 yılı içerisinde T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'ne (t.y.-b) kayıtlı dernekler taranarak Balkan kökenli yurttaşlara yönelik faaliyet yürüten dernekler tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra, ‘İllere ve Faaliyet Alanlarına Göre Dernekler’ başlığı altında, faaliyet alanı ‘Dış Türkler İle Dayanışma’ ve detaylı faaliyet alanı ‘Balkanlar’ olan dernekler listelenmiştir. Bunun dışında ayrıca, ‘Mesleki ve Dayanışma Dernekleri’ başlığı altında ‘Hemşehri Dernekleri’ ve ‘Belirli Bir Alanla İlgili Dayanışma Dernekleri’ kategorilerinde; ‘Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri’ başlığı altında ise ‘Toplum Kültürünü Yaşatma ‘Dernekleri’ kategorisinde söz konusu alana yönelik faaliyet yürüten dernekler tespit edilmiştir. Öte yandan, ‘Toplumsal Değerleri Yaşatma Dernekleri’ ve ‘Uluslararası Teşekküller ve İşbirliği Dernekleri’ başlığı altında da aynı alana yönelik faaliyet yürüten bazı dernekler olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, çalışma konusu alanında faaliyet gösteren, 41 ilden toplam 530 dernek belirlenmiştir. Daha sonra e-posta, telefon veya sosyal medya hesapları gibi iletişim bilgilerine ulaşılabilen 503 derneğe araştırmacılar tarafından hazırlanan anket gönderilmiştir. Çalışma alanında yer alan derneklerin listelenmesi, iletişim bilgilerine ulaşılarak anketin gönderilmesi ve verilerin toplanması işlemleri yaklaşık olarak altı ay sürmüştür. Bu sürecin sonunda 34 farklı şehirden toplam 185 dernek ankete geri dönüş sağlamıştır. Araştırmada veri elde edilen derneklerin şehirlere göre (alfabetik sırayla) dağılımı ve toplam üye sayıları Tablo 2’de yer almaktadır. İlgili örneklemin, Balkan Türkleri derneklerinin yer aldığı 41 ilin büyük bölümünü (%82,9) temsil etmesi bakımından araştırmanın amacına uygun ve evreni temsil eder nitelikte olduğu söylenebilir. Araştırmanın yürütülebilmesi için gerekli etik kurul izni alınmıştır.

Tablo 2.

Verilerin Elde Edildiği Derneklerin Şehirlere Göre Dağılımı ve Toplam Üye Sayıları

No	Şehir	Dernek sayısı (f, 185)	Toplam üye sayısı	No	Şehir	Dernek sayısı (f, 185)	Toplam üye sayısı
1	Adana	7	6322	18	K. Maraş	1	360
2	Amasya	3	166	19	Kırklareli	3	415
3	Ankara	5	1422	20	Kocaeli	2	1250
4	Aydın	6	2102	21	Konya	1	120
5	Balıkesir	1	52	22	Kütahya	1	88
6	Bilecik	1	250	23	Manisa	5	4716
7	Bursa	18	10820	24	Mersin	3	545
8	Çanakkale	2	384	25	Muğla	2	291
9	Denizli	1	60	26	Nevşehir	1	32
10	Düzce	1	300	27	Sakarya	2	51
11	Edirne	6	3546	28	Samsun	12	3666
12	Eskişehir	7	1112	29	Sinop	1	95

13	Giresun	1	60	30	Şanlıurfa	1	412
14	Hatay	1	210	31	Tekirdağ	4	710
15	Isparta	1	209	32	Tokat	2	580
16	İstanbul	50	60001	33	Yalova	2	370
17	İzmir	30	14393	34	Yozgat	1	58

Araştırmada kesitsel tarama yöntemi doğrultusunda, araştırmacılar tarafından geliştirilen 27 maddelik anket formu kullanılmıştır. Kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla anket taslağı, müzik eğitimi alanından üç öğretim üyesine ve hedef evrende yer alan derneklerden iki farklı yöneticiye gönderilerek uzman görüşü alınmıştır. Sağlanan geri bildirimler doğrultusunda ankete son şekli verilmiştir. Anketin ilk 4 maddesi, derneklerin ve dernek yöneticilerinin/üyelerinin tanımlandığı olgusal sorulardan oluşmaktadır. Sonrasında yer alan 19 madde ise dernekler tarafından yürütülen kültürel ve eğitsel faaliyetlere yönelik katılımcılara yöneltilen yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış sorulardır. Anketin son 3 maddesi ise yapılandırılmamış sorular biçiminde tasarlanmıştır. Ayrıca anketin sunuş bölümünde, araştırmanın amacı hakkında katılımcılara bilgi veren bir metne de yer verilmiştir.

Araştırma verilerinin analizinde betimsel istatistik yöntemlerinden yararlanılmıştır. Betimsel istatistik, araştırmada yer alan birimlerin tümünden elde edilen verilerin düzenlenerek bu verileri temsil eden değerlerin ortaya konmasıdır (Yiğit, 2007, s. 164). Bu doğrultuda, verilerin betimlenmesinde temel düzeyde frekans ve yüzde dağılım tabloları oluşturulmuştur. Anket maddelerindeki 'Diğer' seçeneklerinden elde edilen verilerin bazıları uygun seçenekler arasına nicel veri olarak eklenmiş, geri kalanları ise düzyazı biçiminde raporlaştırılmıştır. Açık uçlu sorulardan elde edilen veriler kodlanarak ilgili temalara dönüştürülerek verilerin güvenilirliğini sağlamak üzere iki alan uzmanının görüşüne başvurulmuştur. Nitel veriler, anket maddelerine verilen yanıtların neden ve sonuçlarını ortaya koyarak nicel verilerin detaylandırılmasını ve desteklenmesini sağlamıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, araştırma verileri tablolar halinde gösterilmiş olup elde edilen bulgular çerçevesinde nicel ve nitel betimlemelerde bulunulmuştur.

Tablo 3.

Derneklerin Kuruluş Tarihleri İtibariyle Faaliyet Sürelerinin Dağılımı

Faaliyet süreleri	f (185)	%100
0-10 yıl	86	46,5
11-20 yıl	58	31,4
21-30 yıl	27	14,6
31-40 yıl	5	2,7
41-50 yıl	3	1,6

Türkiye’de Balkan Türkleri ve Mübadele Derneklerinde Yürütülen Kültürel ve Eğitsel Müzik Faaliyetleri

51-60 yıl	2	1,1
61-70 yıl	1	0,5
71-80 yıl	3	1,6

Tablo 3’te, ilgili derneklerin kuruluş tarihleri itibariyle faaliyet süreleri verilmiştir. Buna göre, derneklerin faaliyet süreleriyle ilgili dağılımın oldukça geniş bir zaman dilimine yayıldığı söylenebilir. Bununla birlikte çoğunluğunun (%77,9), kuruluş tarihleri bakımından son yirmi yıl içerisinde faaliyet göstermeye başladıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 4.

Katılımcıların Dernekteki Pozisyonları

Görev	f (185)	%100
Yönetici	150	81,1
Yönetim Kurulu Üyesi	29	15,7
Dernek Üyesi	6	3,2

Tablo 4’te görüldüğü üzere, araştırmaya veri sağlayan katılımcıların büyük çoğunluğunun (%96,8) söz konusu derneklerin yönetim kademesinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Buna göre, çalışma konusu çerçevesinde birincil kaynaktan güncel ve güvenilir verilere ulaşıldığı ifade edilebilir.

Tablo 5.

Derneklerin Gerçekleştirdikleri Kültürel ve Sanatsal Etkinliklerin Sıklık Durumları

Etkinlikler	Sıklık														Yok	
	1.		2.		3.		4.		5.		6.		7.		f	%
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%				
Müzik etkinlikleri	67	36,2	39	21,1	25	13,5	12	6,5	7	3,8	3	1,6	1	0,5	31	16,8
Halk dansları etkinlikleri	28	15,1	61	33	35	18,9	12	6,5	7	3,8	7	3,8	-	-	35	18,9
Tiyatro etkinlikleri	8	4,3	16	8,6	45	24,3	29	15,7	10	5,4	11	5,9	5	2,7	61	33
Kermes etkinlikleri	13	7	14	7,6	18	9,7	52	28,1	32	17,3	8	4,3	5	2,7	43	23,2
Sergi etkinlikleri	14	7,6	12	6,5	18	9,7	17	9,2	51	27,6	36	19,5	-	-	37	20
Yöresel ve geleneksel yemekli toplantılar	27	14,6	21	11,4	21	11,4	18	9,7	17	9,2	43	23,2	21	11,4	17	9,2
Festival, şenlik, kutlama ve anma programları	10	5,4	10	5,4	4	2,2	9	4,9	6	3,2	7	3,8	39	21,1	99	53,5
Diğer	14	7,6	4	2,2	6	3,2	5	2,7	8	4,3	6	3,2	16	8,6	126	68,1

Katılımcılardan, derneklerinin gerçekleştirdikleri kültürel ve sanatsal etkinlikleri sıklık durumuna göre sıralamaları istenmiştir. Tablo 5’e bakıldığında söz konusu dernekler, %36,2 oranıyla en çok müzik etkinlikleri gerçekleştirmektedirler. Daha sonra sıklık durumuna göre sırasıyla halk dansları etkinlikleri (%33), tiyatro etkinlikleri (%24,3), kermes etkinlikleri (%28,1), sergi etkinlikleri (%27,6), yöresel ve geleneksel yemekli toplantılar

(%23,2), çeşitli kutlama ve anma programları (21,1) ve diğer (%34,2) etkinlikleri gerçekleştirmektedirler. Bu sonuçların yanında ilgili derneklerin %16,8'i ise hiç müzik etkinliği gerçekleştirmediklerini belirtmiştir. Diğer seçeneğini işaretleyen dernekler arasında 30 derneğin bilimsel toplantı ve çalışma, 17 derneğin kültürel gezi, 7 derneğin ise sosyal yardımlaşma başlıkları altında etkinlikler gerçekleştirdiği belirlenmiştir.

“Derneğiniz tarafından herhangi bir müzik faaliyeti düzenleniyor mu?” sorusuna katılımcıların 119’u (%64,3) ‘Evet’ cevabı verirken 66’sı (%35,7) ‘Hayır’ cevabı vermiştir. Derneklerin düzenledikleri müzik faaliyetlerinin dağılımı ise Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6.

Dernekler Tarafından Düzenlenen Müzik Faaliyetleri

Müzik faaliyetleri	Tercih edilme sayısı (n, 158*)	Tercihler toplamı (158) içindeki oranı	Tercih sayısının katılımcılar (112) içindeki oranı
Konser etkinlikleri	66	%41,8	%58,9
Müzikli toplantılar	52	%32,9	%46,4
Müzik eğitimi çalışmaları	30	%19	%26,8
Diğer	10	%6,3	%8,9

*Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğundan n sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Müzik faaliyeti gerçekleştiren derneklerin ne tür faaliyetler düzenledikleri ile ilgili soruya 112 katılımcı yanıt vermiştir. Tablo 6’da görüldüğü gibi dernekler, %58,9 oranıyla en çok konser etkinlikleri gerçekleştirmektedirler. Bunu sırasıyla müzikli toplantılar (%46,4), müzik eğitimi çalışmaları (%26,8), diğer müzik faaliyetleri (%8,9) izlemektedir. Anketin bu maddesindeki diğer seçeneğini işaretleyen katılımcıların yanıtları incelendiğinde, bazılarının müzik faaliyeti kapsamında yer alamayacağı belirlenmiş olup değerlendirilmeye alınmamıştır. Bunun yanında bazı yanıtlarda diğer seçeneğinin işaretlenmiş olmasına karşın herhangi bir açıklama olmadığı da görülmüştür. Diğer seçeneğinde belirtilen bazı açıklamaların ise seçeneklerdeki başlıklar altında yer alabileceği kanaatine varılmıştır. Katılımcıların verdiği yanıtlardan bazıları şöyledir: “Instagram resitalleri”; “Otantik türküler ve oyunları söylemek”; “Her yıl Balkan göçmenleri gecesinde Rumeli müzikleri icra ediyoruz”; “Toplantılarımızda Balkan havaları dinliyoruz”; “Zaman zaman bir araya gelip sazlı sözlü müzik ziyafetleri yapıyoruz”; “Koro çalışması, çalgı eğitimi, folklor eğitimi”; “Yöresel müzik faaliyetleri, halk oyunları”; “Covid-19 nedeniyle projemiz iptal oldu”.

Tablo 7.

Derneklerin Müzik Faaliyeti Gerçekleştirme Sıklıkları

Sıklık	f (116)	%100
Haftada bir	12	10,3

Türkiye’de Balkan Türkleri ve Mübadele Derneklerinde Yürütülen Kültürel ve Eğitsel Müzik Faaliyetleri

Ayda bir	8	6,9
Yılda bir	34	29,3
Yılda iki	31	26,7
Yılda ikiden fazla	23	19,8
Diğer	8	6,9

Dernekler tarafından gerçekleştirilen müzik faaliyetlerinin hangi sıklıkta olduğuna ilişkin soruyu 116 katılımcı yanıtlamıştır. Tablo 7’ye göre, derneklerin %29,3’ü yılda bir, %26,7’si ise yılda iki kez müzik faaliyeti gerçekleştirmektedir. Bunların yanı sıra yılda ikiden fazla (%19,8) ve haftada bir (%10,3) müzik faaliyeti gerçekleştiren dernekler de bulunmaktadır. Diğer seçeneğini işaretleyen katılımcıların verdiği yanıtlardan bazıları ise şöyledir: “Yılda 7-8”; “Haftada 1 koro provası, yılda 10-15 yurtiçi ve yurtdışı konseri”; “Her gün akordeon ile Balkan türkeleri seslendirmek”; “Birkaç yılda bir”; “İki-üç yılda bir”; “Henüz pandemi nedeniyle gerçekleştiremedik”; “Ortam ve şartlara göre değişkenlik göstermektedir”.

“Derneğiniz tarafından düzenlenen müzik faaliyetleri herhangi bir mekânda sergilenmekte midir?” sorusunu 116 katılımcı yanıtlamış olup 101’i (%87,1) ‘Evet’ cevabı verirken 15’i (%12,9) ‘Hayır’ cevabı vermiştir. Dernekler tarafından düzenlenen müzik faaliyetlerinin sergilendiği mekânlar ise Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8.

Derneklerin Müzik Faaliyetlerini Sundukları/Sergiledikleri Mekânlar

Mekânlar	Tercih edilme sayısı (n, 145*)	Tercihler toplamı (145) içindeki oranı	Tercih sayısının katılımcılar (105) içindeki oranı
Kültür merkezi	57	%39,3	%54,3
Dernek binası	40	%27,6	%38,1
Açık alan ve doğal ortamlar	22	%15,2	%21
Gösteri salonu	21	%14,5	%20
Diğer	5	%3,4	%4,8

*Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğundan n sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Derneklerin müzik faaliyetlerini sergiledikleri mekânların sorulduğu soruya 105 katılımcı yanıt vermiştir. Tablo 8’e göre, ilgili derneklerin yarısından fazlası (%54,3) müzik faaliyetlerini kültür merkezinde sergilemektedirler. Bununla beraber %38,1 gibi önemli bir oranda da dernek binasında sergilendiği belirtilmiştir. Derneklerin %21’i müzik faaliyetlerini açık alan ve doğal ortamlarda, %20’si ise çeşitli gösteri salonlarında (tiyatro, belediye salonu, otel, vb.) sergilemektedir. Diğer seçeneğinde 3 katılımcının sergileme mekânını “restoran” olarak belirttiği, bunun yanında diğer katılımcıların “Yeteri kadar yerimiz olmadığından zorluk çekiyoruz”; “Koşullara göre değişmekte” ifadelerini kullandıkları görülmüştür. Tablodaki oranlara bakıldığında derneklerin müzik faaliyetlerini toplumun katılımına uygun mekânlarda gerçekleştirdikleri söylenebilir.

"Derneğiniz tarafından çocuk, genç veya yetişkinlere yönelik herhangi bir müziksel çalışma ya da kurs düzenlenmekte midir?" sorusuna cevap veren 127 kişiden 64'ü (%50,4) 'Evet', 63'ü (%49,6) ise 'Hayır' yanıtını vermiştir. Dernekler tarafından yürütülen müziksel çalışma veya kursların türleri Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9.

Derneklerin Bünyesinde Yürütülen Müziksel Çalışma/Kurs Türleri

Çalışma/kurs türü	Tercih edilme sayısı (n, 74*)	Tercihler toplamı (74) içindeki oranı	Tercih sayısının katılımcılar (64) içindeki oranı
Koro çalışması	34	%45,9	%53,1
Diğer	22	%29,7	%34,4
Çalgı eğitimi kursu	18	%24,3	%28,1

*Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğundan n sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Tablo 9'a göre, müziksel çalışma/kurs yürüten derneklerin %53,1'i koro çalışması, %28,1'i çalgı eğitimi kursu gerçekleştirmektedir. %34,4'ünün ise diğer çalışma/kurs faaliyetleri sürdürdükleri belirlenmiştir. Diğer seçeneğinde 11 katılımcı "halk dansları", 1 katılımcı ise "şan kursu" olarak açıklama yapmıştır. 10 dernek ise herhangi bir açıklama yapmamıştır.

Tablo 10.

Derneklerde Yürütülen Müziksel Çalışma/Kursların Hedef Kitle

Hedef kitle	Tercih edilme sayısı (n, 84*)	Tercihler toplamı (84) içindeki oranı	Tercih sayısının katılımcılar (64) içindeki oranı
Yetişkinler	30	%35,7	%46,9
Gençler	26	%31	%40,6
Çocuklar	14	%16,7	%21,9
Her yaş grubu	14	%16,7	%21,9

*Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğundan n sayısı örneklem hacmini geçmektedir.

Tablo 10'da derneklerde yürütülen müziksel çalışma/kursların hedef kitlesinin çoğunlukla yetişkinler (%46,9) ve gençler (%40,6) olduğu görülmektedir. Toplam 64 dernek arasında 14 derneğin (%21,9) çocuklara yönelik, diğer 14 derneğin (%21,9) ise her yaş grubuna yönelik çalışma/kurs yürüttüğü belirlenmiştir.

"Derneğiniz bünyesinde yürütülen müziksel çalışma ya da kurslar kimlere yöneliktir?" sorusunu yanıtlayan 64 katılımcıdan 55'i (%85,9) "Dernek üyesi olan ya da olmayan herkese", 9'u (%14,1) ise "Sadece dernek üyeleri ve ailelerine" yanıtını vermiştir. Bu bulgular doğrultusunda, dernekler tarafından yürütülen müziksel çalışma/kursların toplumun geniş bir kesimine hitap ettiği ifade edilebilir.

Türkiye’de Balkan Türkleri ve Mübadele Derneklerinde Yürütülen Kültürel ve Eğitsel Müzik Faaliyetleri

“Derneğiniz bünyesinde yürütülen müzik faaliyetlerinin (çalgı eğitimi, koro, vb.) eğitimciliğini kim ya da kimler üstlenmektedir?” sorusunu yanıtlayan 59 katılımcıdan 32’si (%54,2) dernek üyesi olan, 27’si (%45,8) ise dernek üyesi olmayan müzik eğitimcilerinin üstlendiğini belirtmiştir. Söz konusu çalışma/kursların nerede yürütüldüğüne ilişkin çoklu yanıt içeren soruyu cevaplayan 58 katılımcıdan 38’i (%65,5) dernek binasında, 28’i (%48,3) ise dernek dışında bir mekânda yürütüldüğünü ifade etmiştir.

Tablo 11.

Derneklerin Farklı Kurum/Kuruluşlarla Ortak Müzik Etkinlikleri Düzenleme Durumları

Diğer Balkan Türkleri ya da Mübadele Dernekleri ile ortak müzik etkinlikleri düzenliyor musunuz?	f (129)	%100
Evet	59	45,7
Hayır	70	54,3
Farklı sivil toplum kuruluşları veya derneklerle ortak müzik etkinlikleri düzenliyor musunuz?		
Evet	63	48,8
Hayır	66	51,2

Tablo 11’e bakıldığında, derneklerin yarıya yakınının farklı kurum/kuruluşlarla ortak müzik etkinlikleri düzenledikleri görülmektedir.

Tablo 12.

Derneklerin Hazırladıkları Müziksel Etkinliği Yurtiçi veya Yurtdışında Sergileme Durumları

Derneğiniz bünyesinde hazırladığınız herhangi bir müziksel etkinliği yurt içinde başka bir şehirde sergilediniz mi?	f (126)	%100
Evet	30	23,8
Hayır	96	76,2
Derneğiniz bünyesinde hazırladığınız herhangi bir müziksel etkinliği yurt dışında sergilediniz mi?	f (129)	%100
Evet	33	25,6
Hayır	96	74,4

Tablo 12’de görüldüğü gibi, derneklerin düzenledikleri müziksel etkinlikleri yurt içinde başka bir şehirde ya da yurt dışında sergileme oranlarının düşük olmasına karşın bu oranın kültürel etkileşim sağlanması konusunda azımsanmayacak bir değer taşıdığı da ifade edilebilir.

Tablo 13.

Derneklerin Düzenledikleri Müziksel Etkinliklerde Balkan Türklerine Ait Müziklerin Yer Alma Durumları

Düzenlediğiniz müziksel etkinliklerde Balkan Türklerine ait müzikler yer almakta mıdır?	f (122)	%100
Her zaman	90	73,8
Genellikle	19	15,6

Bazen	5	4,1
Nadiren	3	2,5
Hiçbir zaman	5	4,1

Tablo 13'e bakıldığında, derneklerin düzenledikleri etkinlikler içerisinde büyük oranda (%89,4) Balkan Türklerine ait müziklere yer verdikleri görülmektedir.

"Balkan müziklerinin tanıtılmasına yönelik yaptığınız çalışmalar varsa lütfen ayrıntılı olarak belirtiniz." sorusu doğrultusunda 87 derneğin verdiği kategorik yanıtlar Tablo 14'te gösterilmiştir.

Tablo 14.

Derneklerin Balkan Müziklerinin Tanıtılmasına Yönelik Yaptıkları Çalışmalar

No	Kategoriler	Kodlar	f (87)	%100
K1	Müziksel topluluk (çalışma-konser)	Koro, çalgı topluluğu, müzik grubu, bando ekibi	20	23
K2	Geleneksel ve yöresel organizasyon	Yemekli toplantılar, iftar programları, kermes, yöresel kıyafet ve müzik günleri, düğün vb. kutlamalar, şölen	16	18,4
K3	Sanatçılar/müzisyenler ile iş birliği (söyleşi-konser)	Balkanlardan yöresel sanatçılar/müzisyenler (Makedon, Rumeli, Arnavutluk), tanınmış türkü grubu, yerel sanatçılar, Balkan müziği yapan sanatçılar	11	12,6
K4	Dernekler ve kurumlar arası iş birliği/dayanışma	Kardeş dernekler, belediye, belediye konservatuarı, vakıf koroları, belediye korosu, Romanlar ve müzisyenler derneği, kent konseyi	10	11,5
K5	Halk dansları	Yöresel dans, folklor ekibi, Balkan oyunları, halk dansları, yöresel halk oyunları	8	9,2
K6	Medya ve iletişim (tv, dergi, gazete, sosyal medya)	Youtube, Rumeli TV, TRT, TV programı, radyo programı, dergi, haber portalları	7	8
K7	Festival (ulusal-uluslararası)	Giritliler festivali, İspanya'da festival, yurtiçi ve yurtdışı festivalleri, Avrupa ve Balkanlar'da festival, lezzet ve kültür festivali	6	6,9
K8	Akademik çalışma/bilimsel toplantı	Akademisyenler, üniversiteler, sempozyum, seminer, eğitim fakültesi müzik öğretmenliği bölümü	5	5,7
K9	Proje	İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü kapsamında proje, Balkan türkülerinin notaya alınması, müzikal çalışması, albüm çıkarma	4	4,6

Tablo 14’te, Balkan müziklerinin tanıtılmasına yönelik derneklerin yaptıkları çalışmalar görülmektedir. İlgili soru kapsamında katılımcıların verdikleri yanıtlardan ulaşılan kodlar sonucunda toplam 9 kategori belirlenmiştir. Buna göre derneklerin, Balkan müziklerinin tanıtılmasına yönelik yaptıkları çalışmalar arasında öncelikli olarak (%23) müziksel toplulukların yer aldığı görülmektedir. Ardından sırasıyla geleneksel ve yöresel organizasyonlar (%18,4), sanatçılar/müzisyenler ile iş birliği (%12,6), dernekler ve kurumlar arası iş birliği/dayanışma (%11,5), halk dansları (%9,2), medya ve iletişim (%8), festival (%6,9), akademik çalışma (%5,7) ve proje (%4,6) yer almıştır.

Katılımcıların ilgili kategoriler kapsamında verdikleri yanıtlardan bazıları şu şekildedir:

K1: *“Dernek binamızda Balkan türkülerinin koro eğitimi veriliyor”; “Balkan çalgılarından oluşan bir grubumuz var”.*

K2: *“Balkan müzikleri eşliğinde çekme helvası etkinliğinin yapılması”; “Hem Balkan müzikleri hem de halk oyunları üzerine, unutulmaya yüz tutmuş yöremiz etkinliklerinin yaşatılmasına yönelik faaliyetlerimiz devam ediyor”.*

K3: *“Yöresel Balkan müziği yapan gençlerin tanınmasına ve tanıtılmasına katkıda bulunuyoruz”; “Makedonya’dan getirilen yöresel müzisyenler ile faaliyet ve etkinlikler yapmak”; “Bulgaristan’dan gelen yerel sanatçımız ile konser çalışmamız oldu”.*

K4: *“Zaman zaman diğer kardeş derneklerle birlikte müzikli geceler düzenlemekteyiz. Maksat, yöresel müzik ve alışkanlıkların unutulmamasını sağlamak”; “Bosna Hersek’le ve diğer Balkan ülkelerindeki derneklerle ortak çalışmalar, folklor ve koro gösterileri gibi etkinlikler”.*

K5: *“Bu, genelde halk danslarıyla ve geleneksel oyun türleriyle ilgili oluyor”; “Halk dansları ile yıllarca uğraşmış yurtiçi ve yurtdışında büyük başarılarla imza atmış eğitim kadromuz var. Uluslararası ödüllerimizi getiren danslarımızın çoğunda muhakkak Balkan oyunlarımızdan bir repertuvar var”.*

K6: *“Dergimizde ve haber portallarında, Trakya/Balkan konularından birinde ulusal düzeyde uygun bir kategoride müzik ile ilgili bir bölüm varsa mutlaka değiniyoruz”.*

K7: *“İlçemizle birlikte yurtdışında festivallere katılıp kültürümüzü tanıtıyoruz”; “Festivalde davul zurna ile oynanan balkan oyun havaları”.*

K8: *“Çeşitli üniversitelere kaynaklık yaptık”; “2 yılda bir sempozyum düzenliyoruz. Bunların içinde Girit müziği konuları muhakkak oluyor”.*

K9: *“.....² Kültür Merkezi’nde Rumeli Müzikali’ni ilk defa sahneledik”; “Balkanlar’da düşünlerde ve kınalarda söylenen türkülerini² Büyükşehir Belediyesi ile birlikte notalaştırdık”.*

“Derneğiniz tarafından herhangi bir müzik faaliyeti gerçekleştirme konusunda yaşadığınız güçlükler ya da engeller varsa lütfen belirtiniz.” sorusu

² Kimlik bilgilerini belli eden ifadeler çıkarılmıştır.

doğrultusunda 70 derneğin verdiği kategorik yanıtlar Tablo 15'te gösterilmiştir.

Tablo 15.

Derneklerin Herhangi Bir Müzik Faaliyeti Gerçekleştirme Konusunda Yaşadıkları Güçlükler/Engeller

No	Kategoriler	Kodlar	f (70)	%100
K1	Finans sağlama	Maddi durum, parasal, ekonomik, mali destek, sponsor, dernek bütçesi,	26	37,1
K2	Mekân temini, teknik donanım ve ses düzeni	Konser salonu, dernek binası, çalışma yeri, ses düzeni, teknik donanım	18	25,7
K3	Eğitmen-müzişyen-enstrüman temini	Enstrüman öğreticisi, müzik aleti, sanatçı, müzişyen	14	20
K4	Toplumun ilgisi	Katılım, gençlerin ilgisi, üyelerin talepleri, unutulmuş şarkılar	6	8,6
K5	İdari destek	Devlet desteği, siyasi engel, belediye, yerel yönetimler	4	5,7
K6	Diğer	Pandemi, covid 19	2	2,9

Tablo 15'e bakıldığında derneklerin herhangi bir müzik faaliyeti gerçekleştirme konusunda yaşadıkları güçlükler ya da engellerin toplam 6 kategori başlığı altında toplandığı görülmektedir. Buna göre, derneklerin herhangi bir müzik faaliyeti gerçekleştirme konusunda en çok finansal güçlükler (%37,1) yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bunu mekân temini, teknik donanım ve ses düzeni ile ilgili güçlükler (%25,7) izlemektedir. Öte yandan dernekler eğitmen, müzişyen ve enstrüman temini konularında (%20) güçlükler yaşamaktadırlar. Bunların dışında etkinliklere katılımın az, gençlerin ilgisiz ve üyelerinin de bu konuda taleplerinin yetersiz olduğunu belirten dernekler bulunmaktadır. Yaşanılan sıkıntılar arasında yine idari yönetimler ile ilgili sıkıntılarını dile getiren toplam 4 dernek bulunmaktadır. Diğer kategorisinde ise 2 dernek, araştırmanın yürütüldüğü tarihlerde covid-19 pandemisi nedeniyle çalışmalarının aksadığını belirtmişlerdir.

Katılımcıların ilgili kategoriler kapsamında verdikleri yanıtlardan bazıları şöyledir:

K1: "Müzik eğitmeni konusunda zaman zaman sıkıntı çekilmekte, özellikle dernek üyesi olmayan eğitmenlere ücret bulma ve ödeme konusunda sıkıntı çekmekteyiz. Ayrıca konser vereceğimiz salonlara kamusal da olsa ücret talep edilmektedir"; "Bir program yapmaya kalktığımızda maliyeti ağır geliyor, gelirimiz olmadığından kültürümüze sahip çıkmakta maalesef zorlanıyoruz."

K2: "Dernekçiliğin zorlukları arasında ilk önde geleni derneğe ait binamızın olmamasıdır. Bizim imkânlarımız olsaydı muazzam bir müzik topluluğu oluştururduk"; "Kurs vb. etkinlikleri düzenlemek için uygun bir mekâna sahip değiliz"; "Koro çalışmaları için derneğimizin fiziki alanı biraz zorlayıcı oluyor".

Türkiye’de Balkan Türkleri ve Mübadele Derneklerinde Yürütülen Kültürel ve Eğitsel Müzik Faaliyetleri

K3: “Biz halk oyunları sunumu yaparken canlı müzik kullanırsak müzisyen bulmak bir dert. Bulsan çok büyük paralar istiyorlar, istenilen müziği çok az müzisyen çalabiliyor. İster istemez canlı değil kayıt müzikle oynuyoruz, o zaman da oyunun özelliği kalmıyor”; “Balkan ezgilerinin orijinal yorumunu icra eden sanatçı bulmak zor. Ezginin hikâyesi bir şekilde anlatılmakta, fakat orijinal plak kayıtları oldukça az. Elimize geçen tüm plakları topluyoruz”.

“Derneğiniz bünyesindeki müzik faaliyetlerinin yürütülmesi konusunda, yerel ya da merkezi yönetimlerden maddi/manevi (salon tahsisi, malzeme desteği, duyuru, katılım, vb.) destek görüyor musunuz?” sorusuna toplam 99 katılımcı yanıt vermiş olup derneklerin destek görme durumları Tablo 16’da gösterilmiştir.

Tablo 16.

Derneklerin Müzik Faaliyetleri Yürütme Konusunda Yerel ya da Merkezi Yönetimlerden Destek Görme Durumları

Derneklerin desteklenme durumları	f (99)	%100
Yeterli destek görenler	60	60,6
Destek görmeyenler	24	24,2
Sınırlı destek görenler	15	15,2

Tablo 16’ya göre, derneklerin yerel ya da merkezi yönetimlerden büyük ölçüde (%60,6) destek gördükleri anlaşılmaktadır. Destek görmeyen derneklerin oranı %24,2 iken sınırlı düzeyde destek gören dernekler %15,2 oranındadır. Katılımcıların desteklenme durumlarını belirttikleri yanıtlarından bazıları şu şekildedir:

“Evet, tüm etkinliklerimizde yerel yönetimin salon ve ses sistemi desteğini alıyoruz”; “Evet, bilhassa belediyelerimiz çok yardımcı olmaktadırlar. Salon tahsisi, malzeme desteği, nakliye vs. konularında ihtiyaçlarımızı karşılamaktadır”; “Maddi hariç, diğer seçeneklerde destekleniyor”; “Salon gerektiğinde ve malzeme temininde hiçbir kurumdan destek alamadık”; “Maalesef göremiyoruz. Ancak gönüllü dostlar yardımı ile müzik faaliyetlerimizi sürdürmeye çalışıyoruz”.

“Derneğinizin, toplumun müziksel yaşantısına katkı sağladığımı düşünüyor musunuz? Lütfen düşüncelerinizi birkaç cümleyle ifade ediniz.” sorusuna toplam 111 katılımcı yanıt vermiş olup olumlu ve olumsuz yanıtların oranları Tablo 17’de gösterilmiştir.

Tablo 17.

Derneklerin Toplumun Müziksel Yaşantısına Katkı Sağlamalarına Yönelik Düşünceleri

Derneğinizin, toplumun müziksel yaşantısına katkı sağladığımı düşünüyor musunuz?	f (111)	%100
Olumlu yanıtlar	87	78,4
Olumsuz yanıtlar	24	21,6

Tablo 17’ye bakıldığında, ilgili soruyu yanıtlayan katılımcılardan %78,4’ü toplumun müziksel yaşantısına katkı sağlamaya yönelik olumlu cevap vermişlerdir. Olumlu yanıtlar değerlendirildiğinde ilgili derneklerin

toplumun müziksel yaşantısına çeşitli düzeylerde katkı sağladıkları görülmektedir. Derneklerin %21,6'sı ise bu yönde bir katkılarının olmadığını ve bunların nedenlerini belirtmiştir. Yaptıkları etkinliklerle toplumun müzik yaşantısına katkı sağladıklarını belirten derneklerin verdikleri yanıtlardan bazıları şöyledir:

“Her konserimiz büyük bir ilgiyle karşılanıyor”; “Tabii ki, biz Balkan Türklerinde müzik her zaman ayrılmaz bir parçamızdır”; “Tabii ki, çocukları müzik dersi alan aileler sosyal etkinlik programları olduğu için memnun oluyorlar”; “Tabii ki evet. Konserlerimize genellikle orta yaş üstü dinlemeye gelmekte ve çok keyifli vakit geçirdiklerini ifade etmektedirler”; “Evet, müzik toplumumuzu birbirine daha çok yaklaştırmaktadır. Genellikle müzikli gecelerin ardından seyredenlerin yüzlerinin ifadesi gerçekten görülmeye değer”; “Evet, konserlerimize çok sayıda üyemiz katılıyor ve Balkan müziklerine eşlik ediyorlar. Korumuzun çalışmaları neticesinde gençlerimize Balkan müziğini aşıyor ve sevmelerini sağlıyoruz. Bu tür kültürel faaliyetlerimiz neticesinde birlik ve beraberliğimizi pekiştiriyoruz”; “Evet, büyüklerimiz her konserde Balkan şarkılarını dinleyince doğdukları toprakları hatırlıyor. Gençler merak edip korolarımıza ve halk dansları eğitimlerimize katılıyor, Balkan müziklerimizin çalınmadığı düşün yoktur mesela, topluma ciddi katkı sağladığımı düşünüyorum ve biliyorum”; “Kesinlikle, bir konser yaptığımızda yerel basın ve sosyal medya tarafından çok fazla övgü ve beğeni almaktayız, hatta zaman zaman yeni konserler talep edilmektedir. Sonuç olarak Balkan ve Rumeli müzikleri ile Anadolu müzikleri arasında çok fark yoktur”; “Kesinlikle faydalı buluyoruz. Balkan müzik ve ezgileri Türkiye Cumhuriyeti'nin her bir köşesinde, her bir farklı kültüre sahip şehirlerinde bile sevilerek, beğenilerek dinlenmektedir. Bunu geliştirmek ve yaşatmak adına biz STK'ların bu alanlarda daha fazla desteğe ve ilgiye ihtiyacı olduğu kanaatindeyiz”; “Müzik evrenseldir. Bağlayıcı ve düşündürücü etkileri tartışılmaz, birleştiricidir. Yöresel müziklerimiz kültürümüzün bir parçasıdır”.

Toplumun müzik yaşantısına katkı sağlayamadıklarını belirten derneklerin ifadeleri ise şöyledir:

“Derneğimiz, maddi durum kaynaklı herhangi bir kültürel veya sanatsal faaliyet düzenleyememiştir”; “Çok istiyoruz fakat mevcut şartlarımız el vermiyor”; “Tam anlamıyla değil. Bulduğumuz coğrafyada imkânlar ve şartların kısıtlı olması, yerel sanatçıların az olması arzuladığımız katkıyı sağladığımız konusunda bizi tatmin etmiyor”; “Bölgesel olarak ekonomik geçim sıkıntısı sebebiyle ve çocuklarımızın eğitim dışında yaşam şartlarına uymak zorunda olduğumuz için şu an müzik kursları açamıyoruz. Çok arzuladığımız halde öncelikle çocuklarımızın eğitimi için burslara ihtiyacımız var”.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal ve benzeri boyutlarıyla toplumsal yapıda birçok değişime neden olan göç süreci, göç eden bireyleri etkilediği gibi çevrelerini de aynı etkilere maruz bırakmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal

yapının sürdürülmesi ve ortak kültürel bağların korunarak geliştirilmesinde göçmen dernekleri önemli roller üstlenmektedir.

Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan Balkan kökenli nüfus ve bu nüfusu temsil eden dernek sayısı azımsanmayacak ölçüdedir. Bu bakımdan, bu derneklerin yürüttüğü çalışmalar merak uyandırmaktadır. Bu araştırmada, müziğin kültürel ve eğitsel işlevleri temel alınarak ilgili derneklerin toplum yaşantısına katkılarını belirlemek amacıyla bir tarama çalışması gerçekleştirilmiştir. Bayındır Goularas'ın (2012, s. 139), mübadil kimlik ve kültürlerinin yaşatılmaya çalışıldığı mekânları ele aldığı ve köy kahvehaneleri, dernek ve vakıflar ile internet ortamlarını incelediği çalışmasına bakıldığında da mübadillerin kültürel, sanatsal ve folklorik değerlerini korumak ve yaşatmak adına gerçekleştirdikleri çalışmalar arasında sanatsal ve müziksel faaliyetlerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Sazak ve Öncül (2016) çalışmasında, Türkiye’de sanat alanında faaliyet gösteren derneklerin illere göre dağılımını belirlemiş, büyükşehirlerdeki bazı köklü derneklerin gerçekleştirdikleri müziksel etkinlikleri örneklerle sıralamıştır. Daha sonra örneklem olarak seçilen bir derneğin eğitsel, sanatsal ve toplumsal alanlardaki katkıları ortaya konulmuştur. Araştırmada, özellikle büyükşehirlerde sanat alanında faaliyet gösteren bazı derneklerin gerçekleştirdikleri eğitsel ve sanatsal hizmetlerin yanında festival, şenlik, sempozyum düzenlemek gibi çok kapsamlı bir rol üstlendikleri sonucuna ulaşılmıştır. Sanat alanında faaliyet gösteren derneklerin yanında, bu çalışma kapsamında belirlendiği üzere Balkan Türkleri derneklerinin kültürel ve eğitsel açıdan toplumun müziksel yaşantısına sundukları katkı da önemli görülmektedir.

Bu araştırmaya 34 farklı şehirden 185 dernek katılmış olup derneklerin illere ve toplam üye sayılarına göre dağılımına bakıldığında (Tablo 2) Balkan göçleri sonucunda en fazla göç alan iller konusunda bir fikir vermektedir.

Söz konusu derneklerin en sık gerçekleştirdikleri kültürel ve sanatsal etkinliklerin başında müzik etkinlikleri gelirken bunu halk dansları etkinlikleri izlemektedir. Derneklerin %64,3’ü, çoğunlukla konser etkinlikleri olmak üzere müzikli toplantılar, müzik eğitimi çalışmaları ve çeşitli müzik faaliyetleri yürütmektedir. Bu faaliyetler, çeşitli zaman dilimleri içerisinde belirli aralıklarda gerçekleştirilmektedir (Tablo 7).

Derneklerin %87,1’i, yürüttükleri müzik faaliyetlerini herhangi bir mekân veya ortamda sergilemektedir. Bu faaliyetlerin sergilendiği mekânlar arasında yer alan kültür merkezi (%54,3) ve gösteri salonu (%20), müzik etkinliklerinin gerçekleştirilmesine elverişli mekânlar olarak gösterilebilir. Öte yandan, derneklerin %63,9’u müzik etkinliklerini dernek binasında, açık alan ve doğal ortamlarda ya da restoran gibi gösteri veya sunum yapmaya elverişsiz ortamlarda sergilemektedir. Ancak, bu ortamların geniş halk kitlelerine ulaşabilme ve toplumsal etkileşim sağlama anlamında etkin olabileceği söylenebilir. Sonuç olarak ilgili derneklerin, düzenledikleri

müzik faaliyetlerini çoğunlukla toplumla paylaşarak toplumun müzik kültürüne ve yaşantısına katkı sağladığı ifade edilebilir.

Derneklerin yaklaşık yarısı (%50,4), çoğunlukla yetişkin ve gençler olmak üzere çeşitli yaş gruplarına yönelik müziksel çalışma ya da kurs düzenlemektedir. Bu faaliyetler arasında en çok koro çalışmaları (%53,1) yer almakla birlikte çalgı eğitimi kursu ve halk dansları çalışmaları da bulunmaktadır. Sözü edilen çalışma/kursların genellikle dernek üyesi olan ya da olmayan herkese yönelik yapılması, derneklerin sosyal amaçları doğrultusunda topluma sunduğu önemli bir katkıdır. İlgili çalışmaların eğitimciliğini, dernek üyesi olan ya da dernek dışından müzik öğretmenleri üstlenmekle birlikte, çalışmalar çoğunlukla dernek binasında yürütülmektedir.

Derneklerin %45,7'si diğer Balkan Türkleri ya da mübadele dernekleri ile %48,8'i farklı sivil toplum kuruluşları veya derneklerle ortak müzik etkinlikleri düzenlemektedir. Derneklerin bu tür müziksel etkileşimlerde bulunması, sosyal yaşantı içerisinde kültürel anlamda topluma sunulan yine oldukça önemli bir katkıdır.

Hazırladıkları bir müziksel etkinliği yurt içinde başka bir şehirde ya da yurt dışında sergileyen dernek sayısı oldukça az olmasına rağmen bazı derneklerin imkânları doğrultusunda bu tür müziksel ve kültürel etkileşimlerde bulunması oldukça değerlidir. Önemli maliyetleri olan bu tür projelerle müziksel faaliyetlerini farklı toplumlarla paylaşan bu dernekler, aynı zamanda topluma karşı önemli bir hizmeti ve sorumluluğu yerine getirmiş olmaktadır.

Dernekler, düzenledikleri etkinliklerde Balkan Türklerine ait müziklere sıkça yer vermektedir. Buldukları toplumla ortak kültürel değerleri paylaşmalarının yanı sıra köken olarak içinden geldikleri kültürü yaşatmak, tanıtmak ve toplumun kültürel zenginliğine katkıda bulunmak adına, söz konusu derneklerin sosyal amaçlarını gerçekleştirdikleri ifade edilebilir.

Derneklerin Balkan müziklerinin tanıtılmasına yönelik çalışmaları, 9 kategori başlığı altında görülebilir (Tablo 14). Dernekler, oluşturdukları müzik toplulukları ile çeşitli çalışmalar ve konser etkinlikleri gerçekleştirmektedirler (T14:K1). Bu topluluklar içerisinde Balkan çalgıları ile Balkan müzikleri seslendiren gruplar da yer almaktadır. Balkan müziklerinin tanıtılmasında önemli bir yer tutan bu tür çalgı gruplarının farklı araştırmalarda da (Çerezcioğlu, 2010; Küçükebe, 2019; Şengül, 2016; Taranç ve Taranç, 2019) ele alındığı görülebilir.

Dernekler, geleneksel ve yöresel organizasyonlar kapsamında (T14:K2) yemekli toplantılar, düğün, kermes, kıyafet sergileri gibi etkinlikler düzenlemekte ve bu etkinlikleri özellikle Balkan halk oyunları ve müzikleri eşliğinde gerçekleştirmektedirler. Kültürel kimliğin sürdürülmesinde önemli bir yer tutan gelenek ve göreneklerin yaşatıldığı bu etkinliklerde Balkan

müziklerinin kültürel bir öge olarak kendiliğinden yer bulması, Taranç ve Taranç'ın (2019, s. 760) “Kültürel etkilenim, müzik ürünlerinde de kendisini gösterir” fikrini doğrulamaktadır.

Derneklerin, Balkan müziklerinin tanıtılması amacıyla yaptıkları çalışmalar arasında çeşitli sanatçı ve müzisyenler ile iş birliği de yer almaktadır (T14:K3). Bu konuda dernekler, göç öncesinde yaşanan coğrafyadaki sanatçılardan/müzisyenlerden destek almaktadırlar. Aynı zamanda, göç ile gelen Balkan kökenli sanatçı/müzisyenler ve Balkan müzikleri icra eden diğer yerel sanatçı/müzisyenlerin katılımıyla çeşitli etkinlikler gerçekleştirmektedirler. Sözü edilen bu tür çalışmalar, Balkan Türklerine ait müziklerin tanıtılmasında ve yaşatılmasında önemli bir yer tutmakla birlikte aidiyet duygularının geliştirilmesine ve toplumsal ilişkilerin güçlendirilmesine de katkı sağlamaktadır.

Balkan derneklerinin, diğer dernekler ya da kurumlar (T14:K4) ile birlikte Balkan müziklerinin tanıtılmasına yönelik gerçekleştirdikleri etkinlikler, ortak kültürel paylaşımın ve kültürel çeşitliliğin sağlanmasında etkili çalışmalar olarak değerlendirilebilir. İlgili çalışmaların, kurumsal iş birliğinin güçlendirilmesini ve toplumsal kimliklerin korunmasını sağlamada etkili olduğu söylenebilir.

Balkan derneklerinin halk oyunları üzerine gerçekleştirdikleri etkinlikler (T14:K5), Balkan müziklerinin tanıtılmasında dolaylı ama bir o kadar da etkin faaliyetler olarak değerlendirilebilir. Eroğlu'nun (2017) çalışmasında da görülebileceği gibi halk oyunlarının en önemli öğeleri olarak gösterilebilecek ritmik yapı, melodik unsurlar ve çalgı türleri, Balkan müziklerinin de karakteristik özelliklerini ortaya koymada görsel ve işitsel olarak dans ile birlikte daha da anlam kazanmaktadır. Dernek üyelerinin ve toplumun farklı kesimlerinin bu tür etkinliklere aktif katılım sağlaması, Balkan Türklerine ait müziklerin öğrenilmesinde, özümsemesinde ve genç kuşaklara aktarılmasında en kolay yöntemlerden biri olarak gösterilebilir.

Derneklerin, düzenledikleri etkinlikleri çeşitli platformlarda sergilemek üzere medya ve iletişim kanallarını (T14:K6) kullanıyor olmaları, Balkan müzik kültürünün geniş kitlelere duyurulmasında en önemli etkenlerden birini oluşturmaktadır. Bununla birlikte etkinliklerin festivaller (T14:K7) kapsamına alınması, Balkan müzikleri konusunda kültürel dinamiklerin canlı tutulmasını sağlayacaktır.

Derneklerin Balkan müziklerinin tanıtılmasına yönelik katılım sağladıkları ya da düzenledikleri akademik çalışmalar ve bilimsel toplantılar (T14:K8), Balkan müziklerinin kültürel ve eğitsel temellerinin gün yüzüne çıkarılmasında önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu tür çalışmaların proje tabanlı değerlendirilmesi (T14:K9), Balkan müziklerinin kültürel ve eğitsel yönlerinin önemini ortaya koymaktadır.

Derneklerin herhangi bir müzik faaliyeti gerçekleştirme konusunda yaşadıkları güçlükler ya da engeller 6 kategori başlığı altında tanımlanmıştır

(Tablo 15). Bu doğrultuda dernekler, müziksel etkinlik gerçekleştirmede en çok finans sağlama (T15:K1) konusunda zorlanmaktadır. Bunun yanında mekân temini, teknik donanım ve ses düzeni (T15:K2) konularında da güçlükler yaşanmaktadır. Bir diğer güçlük ise müziksel etkinlikler gerçekleştirmek üzere ihtiyaç duyulan eğitmen, müzisyen ve enstrüman teminidir (T15:K3). Dernekler, müzik eğitimi çalışmalarını yürütecek eğitmen ve müzisyenlerin ücretlerini ödeme konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar. Derneklerin %54,2'sinin bu çalışmaların yürütülmesinde dernek üyeleri arasında yer alan müzik eğitimcilerini tercih etmelerinin sebebi de bu durumun bir sonucu olarak gösterilebilir.

Müziksel faaliyet gerçekleştirme konusunda derneklerin istekli oldukları, ancak maddi imkânsızlıklar nedeniyle bu tür girişimlerde bulunamadıkları anlaşılmaktadır. Derneklerin müziksel etkinlikleri gerçekleştirememeye ya da sunamama durumları genel olarak finansal nedenlerle açıklanabilir. Bazı dernekler ise bu durumu, gençlerin ilgili olmaması ya da dernek üye dernek üyelerinden ve halk tarafından yeterli talebin bulunmaması ile ilişkilendirmişlerdir. Gençlerin göçmen kültürüne ait müziksel etkinliklere ilgisiz kalma durumu, benzer şekilde Şenel'in (2014, s. 175) yurtdışında yaşayan göçmen Türkler'in müzik deneyimlerini ele aldığı çalışmasında da görülebilir. Yurtdışında doğan ikinci kuşak göçmen gençler, özellikle küresel kültürün etkisi altına girerek ailelerinin yaşatmaya çalıştıkları müzik kültüründen farklı olarak, yaşadıkları çevreye ait müziksel tercihler yapmaktadırlar.

Derneklerin %60'ı, müzik faaliyetlerini yürütme konusunda yerel ya da merkezi yönetimlerden genellikle yeterli destek görmektedirler. Bunun yanında derneklerin %40'ının bu konuda destek görmediği ya da sınırlı destek gördüğü sonucuna da ulaşılmıştır. Derneklerin özellikle maddi konularda destek göremedikleri anlaşılmaktadır.

Derneklerin toplumun müziksel yaşantısına katkı sağlamaları konusundaki düşünceleri oldukça olumludur. Dernek yönetimleri, müziği kültürel bir öğe olarak görmekte ve Balkan kültürünün yaşatılmasında müzik etkinliklerinin ve müzik eğitiminin gerekliliğine inanmaktadırlar. Toplumun müzik yaşantısına yeterli katkı sağlayamadıklarını ifade eden dernekler de müziksel faaliyetleri önemsemekte ve bu tür çalışmaları gerçekleştirmeyi arzu etmekte, ancak bazı olumsuz şartlar nedeniyle bu isteklerini yerine getirememektedirler.

Yapılan bu araştırmanın sonucunda, Balkan Türkleri derneklerinin kültürel ve eğitsel müzik faaliyetleri yoluyla toplum yaşantısına çeşitli ve önemli katkılarının olduğu tespit edilmiştir. Dernekler bu konuda oldukça ilgili ve isteklilerdir. Yeterli imkânlarla sahip olan dernekler bu konuda daha aktif iken özellikle maddi imkânsızlıklar nedeniyle bu tür faaliyetleri arzu edilen düzeyde gerçekleştiremeyen dernekler bulunmaktadır. Balkan Türkleri dernekleri tarafından müzik faaliyetlerinin sıkça gerçekleştirilmesi, müziğin

kültürel bir öge olarak Balkan Türklerinin gelenek ve görenekleri içerisinde kendiliğinden var olmasıyla açıklanabilir.

Dernekler doğrudan ya da dolaylı olarak müziksel faaliyetler içerisinde yer almaktadırlar. Burada önemli olan bu faaliyetlerin planlı ve bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Dolayısıyla Balkan Türklerinin gerçekleştirdikleri müzik faaliyetlerinin kültürel ve eğitsel temellere oturtulması önem arz etmektedir. Bu bakımdan, çeşitli eğitim kurumları ve yerel yönetimlerle iş birliği sağlanarak gerekli ihtiyaçların giderilmesi hususunda çalışmalar gerçekleştirilebilir. Bunun yanında aşağıda getirilen öneriler de Balkan derneklerinin toplum yaşamına sunacakları kültürel ve eğitsel katkılara zenginlik ve çeşitlilik sağlayabilir:

Tarihsel süreç içerisinde Türk müzik kültürünü oluşturan çeşitli öğelerin tematik başlıklar altında ele alınarak kongre, sempozyum, seminer, panel vb. etkinliklerle tanıtılması, yaşatılması ve yaygınlaştırılması sağlanabilir.

Henüz gün yüzüne çıkarılmamış Balkan Türkleri müzik kültürüne ait öğelerin araştırılması amacıyla devlet tarafından bilim insanlarının özendirilerek teşvik edilmesi sağlanabilir.

Farklı alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının yerel, bölgesel ya da uluslararası müzik türlerini araç olarak kullanarak gerçekleştirdikleri müziksel faaliyetlerin ele alınmasıyla kültürel ve eğitsel açıdan toplumsal katkılar araştırılabilir.

Kaynakça

Atasayar, T. (2018). *1923’ten günümüze Türkiye’ye yapılan göçler ve kültürel etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

Aydın, A. (2018). *Handan Gökçek’in “Ah Mana Mu” ve Kostas E. Tsolakidis’in “Belki Bir Gün Dönerim” adlı eserlerinde 1924 nüfus mübadelesi sürecinde toplumsal dinamiklerin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

Bayındır Goularas, G. (2012). 1923 Türk-Yunan nüfus mübadelesi ve günümüzde mübadil kimlik ve kültürlerinin yaşatılması. *Alternatif Politika*, 4(2), 129-146.

Bingöl, B. (2013). *Makedonya Türklerinin türküleri üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (M. Bütün, Çev.). Ankara: Eğiten.

Çerezcioglu, A. B. (2010). İzmir Makedon göçmenlerinde etnik kimliğin bir işaretleyicisi olarak müzik. *Folklor/Edebiyat*, 16(62), 85-100.

- Dalaman, A. (2014). *Türk-Yunan nüfus mübadelesi sonucu Çanakkale'ye yerleştirilen mübadiller (1923-1930)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Değirmencioglu, L. (2020). Kayseri'de yaşayan göçmen müzisyenler (Selanik göçmenleri). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(74), 934-946.
- Demirtaş, M. (2017). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın göç olaylarına etkileri ve göçmenlerin durumu. O. Köse (Ed.), *Geçmişten Günümüze Göç-1* içinde (ss. 155-168). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Emini, F. T. (2018). *Göç Sonrası Sorunların Çözümünde Sivil Toplum Stratejisi*. Bursa: Ekin.
- Eroğlu, T. (2017). Türkiye'deki halk oyunlarının temel özellikler, tür ve dağılım bakımından incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science*, (42), 67-78.
- Erözkan, A. (2007). Bilimsel araştırmalarda yöntemler. D. Ekiz (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde (ss. 100-123). İstanbul: Lisans.
- Gelekçi, C. (2020). Türkiye'nin nüfus yapısı ve nüfus politikalarının temel dinamikleri. N. Güngör Ergan (Ed.), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* içinde (ss. 89-142). Ankara: Siyasal.
- Güleç, M. M. (2019). Balkan göçmenlerinin sivil toplum kuruluşlarına ilgisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(36), 59-78.
- Güner, Z. (2017). *Lozan'da Türk-Yunan Mübadele Siyaseti (1923-1930)*. Ankara: Siyasal.
- Işık, E. (2017). Osmanlı'ya Balkan göçleri ve çocuk göçmenler. O. Köse (Ed.), *Geçmişten Günümüze Göç-1* içinde (ss. 169-175). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- İmamoğlu, H. V. (2018). *Osmanlı Son Dönemi ve Büyük Güçler*. İstanbul: Kriter.
- İşlek, M. (2009). *Mübadele sonrası Kapadokya bölgesine yerleşen mübadillerin göç uyarlanmaları: Güzelyurt örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Karataş, M. (2004). *Türk-Yunan Mübadelesi (1923-1925)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kavaf, S. A. (2015). *Sosyal ve kültürel değişimler açısından doğurduğu sonuçlar itibarıyla Lozan mübadelesi: Nevşehir örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Keyman, F. (2004). Sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ve Türkiye. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları* içinde (ss. 1-20). İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.

Kirişçi, K. (1995). Post Second World War immigration from Balkan countries to Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 12, 61-77.

Kocacık, F. (1996). 1878-1900 yılları arasında Balkanlardan Anadolu’ya yönelik göçlerin Anadolu’daki sürekli yerleşme yerleri ve toplumsal yapıya etkileri. *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç* içinde (ss. 137-146). Mersin: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü-Sosyoloji Derneği.

Kolukırık, S. (2006). Bulgaristan’dan göç eden Türk göçmenlerin dayanışma ve örgütlenme biçimleri: İzmir örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 1-13.

Küçükebe, H. D. (2019). *İzmir’de yaşayan Makedonya göçmenlerinin müzik geleneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

McCarthy, J. (2014). *Ölüm ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*. (F. Sarıkaya, Çev.) Türk Tarih Kurumu Yayınları, IV/A-2-2. Dizi (2. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Muhaceri, N. M. ve Şare, Y. (2017). Makedonya Türkleri tarafından söylenen aşk ve ayrılık konulu türküler üzerine bir inceleme. *Türük: Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 347-356.

Özbilgin, M. Ö. ve Küçük, İ. E. (2014). Yunanistan mübadillerinde kültürel belleğin aktarımında geleneksel oyunların işlevi. *Türkiye: Mübadele ve Kültür* içinde (ss. 149-165). 8. Uluslararası Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Kongresi, sunulmuş bildiri, Samsun: Erol Ofset.

Özgen, N. (2016). Türkiye coğrafyasının kültürel potansiyeli ve eğitimdeki uygulamaları üzerine bir değerlendirme (C. II, ss. 323-336). *Göç ve Kültür Sempozyumu*, sunulmuş bildiri, Ankara: Kibatek.

Özkan, A. (2015). *Mübadele Edirne vilayeti uygulaması ve sosyo-ekonomik etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Özlem, K. (2011, 14 Nisan). Balkan Göçmenleri ve Türkiye’deki Siyasi Seçimler. *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*. Erişim tarihi: 1 Temmuz 2021. Erişim adresi: <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/balkan-gocmenleri-ve-turkiyedeki-siyasi-secimler>

Özlem, K. (2018). Cumhuriyet Döneminde Balkanlar’dan Türkiye’ye Yönelik Göç Hareketleri. B. Özdal (Ed.), *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye* içinde (ss. 87-118). Bursa: Dora.

Pul, A. (2017). Kafkas göçlerinde engelli muhacirlerin durumu meselesi. O. Köse (Ed.), *Geçmişten Günümüze Göç-1* içinde (ss. 419-432). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

Sancaktar, C. (2010, 27 Mayıs). Balkanlar Türkiye İçin Neden Önemli? *TASAM*. Erişim tarihi: 5 Ocak 2020. Erişim adresi: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/71/balkanlar_turkiye_icin_neden_onemli

- Sancaktar, C. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki kültürel ve demografik mirası. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 53-93.
- Sazak, N. ve Öncül, N. (2016). Dernekler ve müzik eğitime katkıları (Sansev örneği). *Çevrimiçi Müzik Bilimleri Dergisi*, 1(2), 41-64.
- Sepetçioğlu, T. E. (2014). İki tarihsel "eski" kavram, bir sosyo-kültürel "yeni" kimlik: Mübadele nedir, mübadiller kimlerdir? *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180(180), 49-84.
- Şenel, O. (2014). Göçmen Türklerin müzik deneyimi: Müzik türleri, müzik uğraşı ve geleneksel eğlence ortamları. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 6(3), 157-178.
- Şengül, G. (2016). İzmir'deki Makedonya göçmenlerinde Tapani (bando) geleneği. *EÜ Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, (9), 73-89.
- Taraç, B. ve Taraç, R. (2019). İzmir kent kültürü içinde Makedon müziği ile Tapani orkestralarının yeri ve önemi. *Karadeniz Araştırmaları*, 16(64), 759-771.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. (t.y.-a). Kuruluş İşlemleri. Erişim tarihi: 5 Ocak 2021. Erişim adresi: <https://www.siviltoplum.gov.tr/kurulus-islemleri>
- T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. (t.y.-b). İllere ve Faaliyet Alanlarına Göre Dernekler. Erişim tarihi: 5 Haziran 2020. Erişim adresi: <https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarina-gore-dernekler>
- Utaş Akhan, L. ve Batmaz, M. (2015). Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin yaşam profillerinin memnuniyet durumlarına etkisi. *Bilig*, (75), 23-42.
- Ünal, S. (2012a). Sosyal-mekânsal-siyasal kümelenme biçimi olarak İzmir kentinde Balkan (Rumeli) kimliği. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 21(3), 49-77.
- Ünal, S. (2012b). Kimliğin tarihsel ve kültürel ortak inşası: Türkiye'de Balkan (Rumeli) göçmenleri. *Millî Folklor: Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (94), 27-40.
- Ünal, S. ve Demir, G. (2009). Göç, kimlik ve aidiyet bağlamında Türkiye'de Balkan göçmenleri. *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar içinde* (ss. 378-407). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Yiğit, N. (2007). Bilimsel Araştırmalarda Nicel Veri Analizi ve Yorum. D. Ekiz (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri içinde* (ss. 162-188). İstanbul: Lisans.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3667-3684

<p>İslami Hisse Senedi Piyasalarında Finansal Sıkıntı Riskinin Altman-Z ve Springate Modelleri ile İncelenmesi: Katılım 50 Endeksi Örneği</p> <p>An Analysis of Financial Distress Risk in Islamic Stock Markets Using Altman-Z and Springate Models: Evidence from Participation 50 Index</p> <p>Video Link: https://youtu.be/cEWZndZllcQ</p>	
<p>Fatih GÜÇLÜ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü Assist. Prof. Dr., Karabuk University, Faculty of Business, Department of Business Administration fatihguclu@karabuk.edu.tr Orcid ID: 0000-0002-1007-4594</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 29.09.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 02.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 26.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Guclu, F. (2021). İslami Hisse Senedi Piyasalarında Finansal Sıkıntı Riskinin Altman-Z ve Springate Modelleri ile İncelenmesi: Katılım 50 Endeksi Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3667-3684 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/1002058>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

İslami Hisse Senedi Piyasalarında Finansal Sıkıntı Riskinin Altman-Z ve Springate Modelleri ile İncelenmesi: Katılım 50 Endeksi Örneği

Öz

Finansal sıkıntı temel olarak işletmelerin finansal yükümlülüklerini zamanında yerine getirememesidir. İşletme içi ve dışı çeşitli faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan finansal sıkıntı, önceden tahmin edilmesi ve gerekli önlemlerin alınması halinde iflasa dönüşmeyebilir. Çeşitli nitel ve nicel ölçütlerin filtrelemesiyle oluşturulan İslami hisse senedi endekslerinde yer alan işletmelerin finansal sıkıntı ve iflas riski tahminleri de önem arz eden bir husustur. Literatürdeki yaygın görüş, İslami hisse senedi endekslerinde yer alan firmaların, kullanılan ölçütler nedeniyle daha düşük risk içerdiği yönündedir. Çünkü söz konusu işletmeler diğer işletmelere göre daha düşük borçlanma seviyelerine sahiptir. Karşıt görüşlerinden biri ise bu işletmelerin borçlanma kapasitelerinin düşük olması nedeniyle büyüme ve performans açısından zorluklarla karşılaşmıştır. Bu çalışmanın amacı da bir İslami hisse senedi endeksi olan Katılım 50 endeksinde yer alan işletmelerin finansal sıkıntı risklerinin tahmin edilmesidir. Bu doğrultuda çalışmada, finansal sıkıntı ve iflas riskinin tahmininde Altman-Z' (1983), Altman-Z'' (1993) ve Springate (1978) modelleri kullanılmıştır. Çalışmada Katılım 50 endeksinde yer alan 14 işletmenin 2016-2020 dönemi yıllık finansal raporlarından derlenen ikincil veri seti kullanılmıştır. Örneklemi oluşturan 14 işletme belirlenirken kasti örneklem yöntemi tercih edilmiş ve 2021 yılı Temmuz dönemi itibarıyla endekste yer alan şirketler arasından, 2016, 2017, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında en az bir dönem endekste bulunan işletmeler örnekleme dahil edilmiştir. Altman-Z'' ve Springate modellerinin sonuçlarına göre, çalışma kapsamında incelenen firmalardan yalnızca biri tüm dönemler için finansal sıkıntı riski ile karşı karşıya bulunmaktadır. Diğer işletmeler analiz sonuçlarına göre sağlıklı bir finansal yapıya sahip bulunmakta ve yakın gelecekte finansal sıkıntı ve iflas riskleri bulunmamaktadır. Çalışmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, İslami endeks kriterlerine uygun olan hisse senetlerinin genel anlamda sağlıklı bir finansal yapıya sahip oldukları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslami Finans, İslami Hisse Senedi Endeksleri, Katılım Endeksi, Finansal Sıkıntı, İflas.

An Analysis of Financial Distress Risk in Islamic Stock Markets Using Altman-Z and Springate Models: Evidence from Participation 50 Index

Abstract

Financial distress can define as the inability of firms to meet their financial obligations on due. Financial distress caused by various internal and external factors and may not turn into bankruptcy if it is anticipated and necessary precautions are taken. The financial distress and bankruptcy risk estimations of the firms listed on the Islamic stock indices, which are screened by various qualitative and quantitative criteria, are also a significant issue. The common view in the literature is that firms listed on Islamic stock indices have lower risk due to the screening criteria used. Because these firms have lower debt levels than the others. One of the opposing views is that these firms face difficulties in terms of growth and financial performance due to their low borrowing capacity. The purpose of this study is to estimate the financial distress risks of the firms listed on the Participation 50 index, which is an Islamic stock index. In order to achieve this purpose, Altman-Z' (1983), Altman-Z" (1993), and Springate (1978) models are used to predict financial distress and bankruptcy risk. The study uses secondary data set compiled from the annual financial reports of the 14 firms listed on the Participation 50 index for the period 2016-2020. These 14 firms are selected by purposive sampling with the criterion that among the firms listed on the index as of July 2021, the firms that were in the index for at least one screening period in 2016, 2017, 2018, 2019 and 2020. According to the results of Altman-Z" and Springate models, only one of the companies examined within the scope of the study faces financial distress risk for all periods. The rest have a healthy financial structure and there are no financial distress and bankruptcy risks in the near future for those. It is concluded generally that it is seen that Islamic stocks have a healthy financial structure.

Keywords: Islamic Finance, Islamic Stock Indices, Participation Index, Financial Distress, Bankruptcy.

Giriş

2019 yılı sonu itibariyle tüm dünyanın en önemli gündemi haline gelen, 2020 yılının Mart ayında bu yana ise ülkemizde tam olarak hissedilmeye başlanan COVID-19 pandemi süreci, insan sağlığı ve sağlık sistemi üzerindeki etkilerinin yanı sıra, ekonomik anlamda ülkeleri ciddi problemlerle karşı karşıya getirmiştir. Kapanma tedbirleri nedeniyle pek çok işletmenin satış ve üretim hacimleri düşmüş, bu durum şirketlerin kapanması ve işçi çıkarma gibi hem ekonomik hem de sosyal etkileri yüksek sonuçlar doğurmuştur.

Pandeminin ekonomik etkisini belki de en çarpıcı biçimde gösteren veri, şirket kapanma sayılarına ilişkin istatistiktir. Türkiye’de 2017 yılında 11.127 olan kapanan şirket sayısı, 2018’te %9 azalarak 10.067’ye gerilemiş, 2018’ten 2019’a sadece %5 artarak 10.584 olmuştur. Ancak 2020 yılına gelindiğinde şirket kapanmaları dramatik bir şekilde yaklaşık %18 artarak 12.473’e ulaşmıştır (TOBB, 2021). Türkiye özelinde çizilen bu tablo, küresel çapta da benzerlik göstermektedir. Euler Hermes tarafından her yıl yayınlanan Küresel İflas Endeksi, 2017’den 2018 yılına %11 artarken, 2018 yılından 2019’a geçerken %9 artmıştır. Ne var ki 2020 yılında endeks bir önceki yıla göre Türkiye ile hemen hemen aynı oranda, %17’lik bir artış göstermiştir. 2021 yılındaki artışın ise 2019 yılı baz alındığında %35 olacağı tahmin edilmektedir. 2020 yılında şirket iflasların en çok yaşandığı ülke ise ABD’dir. 2020 yılında ülkede 33.300 şirket iflas etmiş, 2019’a göre iflas eden şirket sayısı %45 oranında artmıştır. ABD’de finansal sıkıntı ve iflas ile karşılaşan işletmeler yalnızca küçük ve orta ölçekli işletmelerle sınırlı kalmamış, 2020 yılının ilk 6 ayında borsaya kote 128 büyük ölçekli şirket iflas etmiştir (Euler Hermes, 2020).

İşletme içi ve işletme dışı çeşitli faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan bir olgu olan finansal sıkıntı, önceden tahmin edilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması halinde iflas ile neticelenmeden atlatılabilen bir süreçtir. Dolayısıyla finansal sıkıntı riskinin tahmini işletmeler için hayati bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda kökleri 1930’lu yıllara dayanan finansal sıkıntı tahmin modelleri, işletmelerin finansal yapılarının güçlü ve riskli yönlerini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır.

Yıllar içerisinde yapılan çalışmalarla geniş bir hacme ulaşan finansal sıkıntı ve iflas riski literatüründe, İslami hisse senedi piyasalarında yer alan işletmeler yönelik çalışmaların çok kısıtlı sayıda olduğu görülmektedir. Çeşitli endeks sağlayıcılar tarafından yayınlanan İslami hisse senedi endekslerinde yer alan bu işletmelerin, endekse girebilmek ve kalabilmek için birtakım ölçütleri karşılamaları gerekmektedir. Aralarında nüanslar olsa da tüm endeks sağlayıcılarının filtreleme ölçütleri temel noktalarda benzeşmektedir. İşletmelerin endekslerde yer alabilmeleri için öncelikle İslam dininin yasakladığı faizli bankacılık-sigortacılık, içki, tütün, domuz ürünleri üretimi vb. alanlarda faaliyet göstermemeleri gerekmektedir. Bu ölçütü sağlayan işletmeler daha sonra çeşitli finansal oranlara göre filtrelenmektedir. Bu noktada farklı endeks sağlayıcıların oranlar için kullandıkları eşik değerler değişebilmektedir. Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) Danışma Kurulu’nun “Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı” standardına göre şirketleri filtreleyen Katılım 50 (KAT50) endeksinin ölçütlerine bakılacak olursa, işletmelerin toplam faizli kredilerinin işletmenin piyasa değeri veya toplam varlıklarının büyük olanına oranının ve faiz getirili nakit ve menkul kıymetlerinin işletmenin piyasa değeri veya toplam varlıklarının büyük olanına oranının %33’ten düşük olması şarttır.

Bununla birlikte işletmelerin yasak sayılan faaliyet alanlarından elde ettikleri gelirlerin, toplam gelirlerinin %5'ini geçmemesi istenmektedir. Bahsedilen ölçütleri sağlayan işletmeler endekse dahil edilmekte ve endekste kalabilmeleri için her 3 ayda bir yapılan gözden geçirmelerde ölçütlere uyumlarının devam etmesi gerekmektedir (TKBB, 2020, s. 14).

Literatürdeki yaygın görüş, İslami hisse senedi endekslerinde yer alan firmaların, bahsedilen kısıtlar nedeniyle daha düşük risk içerdiği yönündedir. Zira söz konusu işletmeler diğer işletmelere göre daha düşük borçlanma seviyelerine sahiptir (Pok, 2012). Karşıt görüşlerinden biri ise bu işletmelerin borçlanma kapasitelerinin düşük olması nedeniyle büyüme ve performans açısından zorluklarla karşılaştıklarıdır (Hakim, Liu ve Kunaifi, 2021). Bu bağlamda çalışmada, Katılım 50 endeksinde yer alan işletmelerin finansal sıkıntı risklerinin tahmin edilmesi amaçlanmıştır. Finansal sıkıntı riskini tahmininde Altman-Z (1968) modelinin revize edilmiş versiyonları olan Altman-Z' (1983) ve Altman-Z'' (1993) ile Springate (1978) modelleri kullanılmıştır. Çalışmanın, İslami ölçütlere göre yapılan filtrelemenin finansal sıkıntı riskini azaltıp azaltmadığı noktasında kanıtlar ortaya koyarak hem işletmelere hem de yatırımcılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Literatür Taraması

Finansal sıkıntı temel olarak işletmelerin finansal yükümlülüklerini zamanında yerine getirememesi olarak tanımlanabilir (Beaver vd., 2010, s. 103). Finansal yükümlülüklerini yerine getiremeyen işletmelerin, finansal sıkıntı süreci içerisine girdiği kabul edilir (Baldwin ve Mason, 1983, s. 505). Acz hali, temerrüt, tasfiye, iflas vb. kavramlar, literatürde zaman zaman finansal sıkıntı yerine kullanılıyor olsa da söz konusu kavramlar tam olarak aynı anlamı ihtiva etmemektedir. Bununla birlikte tüm bu kavramlar finansal sıkıntı ile öncül ya da ardıl olarak ilişkilidir.

İşletmelerin finansal sıkıntı içerisine girmelerinin ana nedenleri; makro ve mikro ekonomik değişkenler çerçevesinde ekonominin genelinde yaşanan sorunlar, işletmenin faaliyet gösterdiği sektördeki problemler ve işletmenin kötü yönetilmesi olarak sayılabilir (Whitaker, 1999, s. 123). Yine; aşırı borçlanma, öz kaynak yetersizliği, satış ve tedarikte belirli sayıda firmaya bağımlı olma, düşük kapasite kullanımı, ar-ge faaliyetlerinde yetersizlik de bir işletmenin finansal sıkıntı içerisine girmesine neden olabilecek faktörler arasındadır (Berk, 2015, ss. 609–610). Altman ve Hotchkiss (2006, s. 13) sayılan nedenlere ek olarak; yüksek reel faiz oranları, uluslararası rekabet, sektördeki yasal düzenleme eksikleri gibi birtakım etmenlerin de finansal sıkıntıya neden olduğunu belirtmiştir.

Finansal sıkıntı içerisine giren bir işletmenin karşılaşması muhtemel en önemli risk iflastır. Zira doğal afetler, değişen yasal koşullar, siyasi ya da ekonomik krizler gibi ani ve beklenmedik olayların dışında, iflas eden tüm işletmelerin öncelikle finansal sıkıntı içerisine girdikleri bilinmektedir. Buna karşın finansal sıkıntı sürecini doğru bir şekilde yönetebilen işletmeler, iflas

ile karşılaşmadan süreci birtakım maliyetlere katlanarak atlatabilmektedir. Bu noktada işletmenin finansal sıkıntıya düşebileceğini gösteren sinyallerin önceden tespit edilmesi ve çeşitli yöntemlerle finansal sıkıntı riskinin tahmin edilmesi, işletmelerin iflastan kurtulmasında kritik bir öneme sahiptir (Platt ve Platt, 2006, s. 142).

İşletmeler finansal sıkıntı ile baş edebilmek için çeşitli stratejiler izleyebilir. Bu bağlamda işletme, değerli varlıklarından bir kısmını satabilir ya da başka bir firma ile birleşebilir. Finansal sıkıntıdan kurtulmak adına sermaye yatırımları ve ar-ge harcamaları azaltılabilir, eğer işletme halen yeterli kredibiliteye sahipse menkul kıymet ihraç edilebilir. İzlenebilecek bir diğer strateji ise bankalar ve diğer borç verenlerle anlaşma yollarının aranmasıdır. Söz konusu stratejilerden bir sonuç alınmadığı ve finansal sıkıntıdan kurtulma umudunun kalmadığı takdirde ise işletme yasal yollara başvurarak iflas talebinde bulunacaktır (Ross vd., 2019, s. 921).

Daha önce de değinildiği gibi, işletmelerin finansal sıkıntı ile karşılaşma olasılığına ilişkin sinyallerin önceden tespit edilmesi, sorunun büyümeden önlem alınarak, sürecin iflas ile neticelenmemesini sağlayabilmektedir. Berk (2015, s. 614)'e göre söz konusu sinyallerin bir kısmı şunlardır;

- Sürekli ve aşırı borçlanma isteği,
- Alacakların tahsilinde yaşanan güçlükler,
- Çeklerin karşılıksız çıkması,
- Satışlardaki dalgalanmalar,
- Müşteri memnuniyetsizlikleri,
- Sözleşme koşullarının yerine getirilmemesi,
- Mali tabloların geç veya gerçeğe aykırı bir şekilde düzenlenmesi,
- Ortakların lüks harcamaları.

Finansal sıkıntının önceden tespit edilerek işletmenin finansal yapısının düzeltilmesi noktasında bahsedilen sinyallerin yanı sıra kullanılan bir diğer metod, çeşitli finansal oranlar (muhasabe oranları) yolu ile finansal sıkıntının tahmin edilmesidir. Finansal oranlar aracılığıyla finansal sıkıntı tahmini ilk olarak Fitzpatrick (1932) tarafından önerilmiştir. Beaver (1966) da finansal oranlar kullanılarak finansal sıkıntının tahmin edilebileceğini 1954-1964 yılları arasında A.B.D.'de iflas etmiş firmalar üzerine yapmış olduğu analizde göstermiştir. Finansal sıkıntı tahmin modellerinde en önemli gelişme ise Altman (1968)'in çalışması ile yaşanmıştır. Altman söz konusu çalışmasında yine finansal oranları kullanmakla birlikte, bu oranları çoklu diskriminant fonksiyonu ile ifade etmiştir. Beş adet finansal oranın kullandığı formülü Altman (1983; 1993), sonraki çalışmalarında revize etmiştir. İlerleyen yıllarda yine finansal oranları temel alan Springate (1978), Ohlson (1980), Zmijewski (1984), Grover (2001) gibi pek çok model literatüre dahil olmuş ve finansal sıkıntı-iflas riskinin tahmin edilmesinde sıklıkla kullanılmıştır.

Yıllar içerisinde işletmelerde finansal sıkıntının tahmin edilmesinde finansal oranları temel alan modellerin kullanıldığı geniş bir literatür olduğu görülmektedir. Literatürde yer alan çalışmalar, modelleri farklı bağlamlarda ele almıştır. Örneğin bir kısım çalışmada, halihazırda faaliyet gösteren işletmelerin finansal sıkıntı olasılığının tahmin edilmesinden ziyade, önceki yıllarda iflas eden işletmeler üzerinden modellerin tahmin kabiliyeti ve güvenilirlikleri incelenmiştir (Hayes vd., 2010; Karadeniz ve Öcek, 2020; Kulalı, 2016). Söz konusu çalışmaların ortak bulgusu, tahmin modellerinin çok büyük oranda doğru ve güvenilir sonuçlar verdiği yönündedir.

Literatürdeki çalışmaların büyük bir çoğunluğu ise faaliyetler halindeki işletmelerin verileri üzerinden, farklı tahmin modellerinin tahmin güçlerinin karşılaştırılmasına yoğunlaşmıştır. Bahsedilen çalışmaların bir kısmında Altman, Springate, Zmijewski ve Grover modellerinin tahmin güçleri karşılaştırılmıştır. Aminian vd. (2016)'ne göre Grover modeli, Fauzi vd. (2021)'ne göre ise Altman modeli, diğer modellere göre daha başarılıdır. Boritz vd. (2007) çalışmalarında Altman, Springate, Ohlson ile Legault and Véronneau'un modellerini Kanada menşeli işletmeler üzerinden sınamış ve en güçlü modelin Ohlson modeli, en zayıf modelin ise Altman modeli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tanjung (2020) ise Endonezya borsasında işlem gören işletmeler üzerinden gerçekleştirdiği analizinde, Altman, Springate, Zmijewski ve Ohlson modellerini karşılaştırmış ve Altman modelinin tahmin gücü en yüksek model olduğunu tespit etmiştir. Türk ve Kürklü (2017) Altman ve Springate modellerinin, Sudjiman ve Sudjiman (2019) ise Springate ve Zmijewski modellerinin finansal sıkıntıyı tahmin etmedeki başarılarını kıyaslamış ve her iki çalışmada da modellerin benzer sonuçlar verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bir kısım çalışmada ise araştırmacılar Altman modelini temel alarak kendi geliştirdikleri modellerle Altman modelini karşılaştırmış ve kendi modellerinin Altman modelinden daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Almamy vd., 2016; Cındık ve Armutlulu, 2021).

Araştırmacıların bir kısmı ise modellerin asıl amacı olan işletmelerde finansal sıkıntı ve iflas ihtimalinin tespit edilmesine odaklanmıştır. Borsa İstanbul'da farklı sektörel endekslerde işlem gören işletmelerin finansal sıkıntı riskinin incelendiği çalışmalardan Dizgil (2018) ile Gülençer ve Hazar (2020), analiz edilen işletmelerin hiçbirinde finansal sıkıntı ihtimalinin olmadığını tespit etmişlerdir. Çelik (2018), 2015-2017 yılları arasındaki dönemde BIST30'da işlem gören işletmeleri analiz ettiği çalışmasında yalnızca iki işletmenin finansal sıkıntı riski taşıdığı sonucuna ulaşırken, Çelik ve Dursun (2021) 2017-2019 dönemi için dokuma-giyim-deri imalatı yapan işletmelerin çoğunun finansal sıkıntı ile karşılaşma ihtimallerinin yüksek olduğunu belirlemiştir. Chouhan vd. (2014), Hindistan BSE endeksinde yer alan işletmeler üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında, işletmelerin hiçbirinin finansal sıkıntı riski taşımadığı sonucuna ulaşmışlardır. Rahman vd. (2021) ise Bangladeş'te faaliyet gösteren çok uluslu firmalar ile yerel firmaları karşılaştırmış ve çok uluslu firmaların

yerel firmalara göre daha sağlıklı bir finansal yapıya sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

İslam'a uygun ya da helal şirketler olarak nitelendirilen İslami hisse endekslerinde yer alan işletmelerin finansal sıkıntı ve iflas riskleri üzerine literatürde çok fazla çalışma yer almamaktadır. Az sayıdaki çalışmalardan Pok (2012), Malezya'da işlem gören ve İslami kurallara uygun olan işletmelerin finansal yapısını Altman modeli ile incelemiş ve işletmelerin büyük bir çoğunluğunun finansal sıkıntı riski ile karşı karşıya olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Husein ve Pambekti (2014), 2009-2012 dönemi için Endonezya özelinde, Altman, Springate, Zmijewski ve Grover modellerini kullanarak işletmelerin durumunu analiz etmiş ve finansal sıkıntının tahmininde en uygun modelin Zmijewski modeli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ditasari vd. (2019), Cakarta İslami Endeksi'nde yer alan 15 işletmenin finansal sıkıntı riskini Husein ve Pambekti (2014) ile aynı modeller üzerinden tahmin etmişlerdir. Çalışmada, modellerin tahmin güçleri aralarındaki farklılıklar çiftler halinde incelenmiş, finansal sıkıntının tahmininde Altman-Springate, Altman-Grover, Altman-Zmijewski, Springate-Grover ve Springate-Zmijewski modelleri arasında anlamlı farklılık olduğu, Grover-Zmijewski modelleri arasında ise bir farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Cahyani vd. (2020) ise İslami Sosyal Raporlama endeksi ile finansal sıkıntı arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, Endonezya Menkul Kıymet Borsasında yer alan 129 işletmenin finansal sıkıntı riskini Altman, Ohlson ve Zmijewski modelleri ile incelemişlerdir. İslami Sosyal Raporlama endeksi ile finansal sıkıntı arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada Katılım 50 endeksinde yer alan 14 işletmenin 2016-2020 dönemi yıllık finansal raporlarından derlenen ikincil veri seti kullanılmıştır. Finansal raporlara Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) üzerinden erişilmiştir. Örneklemi oluşturan 14 işletme belirlenirken kasti örneklem yöntemi tercih edilmiş ve 2021 yılı Temmuz dönemi itibariyle endekste yer alan şirketler arasından, 2016, 2017, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında en az bir dönem endekste bulunan işletmeler örnekleme dahil edilmiştir. Çalışmanın örneklemini oluşturan 14 işletme ve sektör bilgileri Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Örnekleimde Yer Alan İşletmeler ve Sektörleri

Şirket	Şirket Unvanı ve Sektör
AKCNS	Akçansa Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş. <i>İmalat / Taş ve Toprağa Dayalı</i>
ALKIM	Alkim Alkali Kimya A.Ş. <i>İmalat / Kimya, İlaç, Petrol, Lastik ve Plastik Ürünler</i>

İslami Hisse Senedi Piyasalarında Finansal Sıkıntı Riskinin Altman-Z ve Springate Modelleri ile İncelenmesi: Katılım 50 Endeksi Örneği

BIMAS	BİM Birleşik Mağazalar A.Ş. <i>Toptan ve Perakende Ticaret, Lokantalar ve Oteller / Perakende Ticaret</i>
EGEEN	Ege Endüstri ve Ticaret A.Ş. <i>İmalat / Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları</i>
EGGUB	Ege Gübre Sanayii A.Ş. <i>İmalat / Kimya, İlaç, Petrol, Lastik ve Plastik Ürünler</i>
EREGL	Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş. <i>İmalat / Ana Metal Sanayii</i>
FROTO	Ford Otomotiv Sanayi A.Ş. <i>İmalat / Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları</i>
JANTS	Jantsa Jant Sanayi ve Ticaret A.Ş. <i>İmalat / Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları</i>
KARTN	Kartonsan Karton Sanayi ve Ticaret A.Ş. <i>İmalat / Kağıt ve Kağıt Ürünleri, Basım ve Yayın</i>
KONYA	Konya Çimento Sanayii A.Ş. <i>İmalat / Taş ve Toprağa Dayalı</i>
LOGO	Logo Yazılım Sanayi ve Ticaret A.Ş. <i>Teknoloji / Bilişim</i>
SELEC	Selçuk Ecza Deposu Ticaret ve Sanayi A.Ş. <i>Toptan ve Perakende Ticaret, Lokantalar ve Oteller / Toptan Ticaret</i>
TKNSA	Teknosa İç ve Dış Ticaret A.Ş. <i>Toptan ve Perakende Ticaret, Lokantalar ve Oteller / Perakende Ticaret</i>
VESBE	Vestel Beyaz Eşya Sanayi ve Ticaret A.Ş. <i>İmalat / Metal Eşya, Makine, Elektrikli Cihazlar ve Ulaşım Araçları</i>

Çalışmada finansal sıkıntı ve iflas riskinin tahmin edilmesi amacıyla Altman (1983), Altman (1993) ve Springate (1978) modelleri kullanılmıştır. Altman-Z skoru olarak da isimlendirilen Altman modeli, ilk olarak 1968 yılında Edward I. Altman tarafından önerilmiştir. Bir diskriminant fonksiyonu olarak ifade edilen model şu şekildedir;

$$Z = 0,012X_1 + 0,014X_2 + 0,033X_3 + 0,006X_4 + 0,999X_5 \quad (1)$$

Burada;

- X_1 = Çalışma Sermayesi / Toplam Varlıklar
- X_2 = Dağıtılmamış Kârlar / Toplam Varlıklar
- X_3 = Faiz ve Vergi Öncesi Kâr (FVÖK) / Toplam Varlıklar
- X_4 = Özkaynakların Piyasa Değeri / Toplam Kaynaklar
- X_5 = Satışlar (Hasılat) / Toplam Varlıklar
- Z = Altman-Z Skorunu ifade etmektedir.

Z skorunun 1,81'den küçük olduğu durum "iflas alanı", 1,81 ile 2,99 arasında olduğu durum "bilinmezlik alanı" ya da "gri alan", 2,99'dan büyük olduğu durum ise "iflas riskinin olmadığı alan" olarak belirlenmiştir (Altman, 1968, s. 606).

Modelin ilk halinde X_4 değişkeninin payında yer alan “Özkaynakların Piyasa Değeri”nin yalnızca halka açık işletmeler için elde edilebilecek bir veri olması, dolayısıyla modelin halka açık olmayan işletmelerde uygulanması mümkün olmadığı için Altman (1983) çalışmasında modeli revize ederek söz konusu değişkenin pay kısmını “Özkaynakların Defter Değeri” olarak değiştirmiştir. Z' ile ifade edilen ve değişkenlerin katsayılarının da değiştiği yeni model şu şekildedir;

$$Z' = 0,717X_1 + 0,847X_2 + 3,107X_3 + 0,420X_4 + 0,998X_5 \quad (2)$$

Burada;

- X_1 = Çalışma Sermayesi / Toplam Varlıklar
 X_2 = Dağıtılmamış Kârlar / Toplam Varlıklar
 X_3 = Faiz ve Vergi Öncesi Kâr (FVÖK) / Toplam Varlıklar
 X_4 = Özkaynakların Defter Değeri / Toplam Kaynaklar
 X_5 = Satışlar (Hasılat) / Toplam Varlıklar
 Z' = Altman- Z' Skorunu ifade etmektedir.

Z' skorunun 1,23'ten küçük olduğu durum “finansal sıkıntı alanı”, 1,23 ile 2,90 arasında olduğu durum “gri alan”, 2,90'dan büyük olduğu durum ise “güvenli alan” olarak belirlenmiştir (Altman ve Hotchkiss, 2006, s. 246).

Altman (1993) çalışmasında bu kez X_5 değişkenini modelden çıkararak modeli ikinci kez revize etmiştir. Söz konusu revizyonda amaç, modelin imalat sektörü dışındaki diğer sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerde uygulanabilirliğinin sağlanmasıdır. Altman bu değişikliklerle, sektöre duyarlı bir değişken olan ve varlık devir hızını gösteren X_5 değişkeninin modelden çıkarılmasıyla potansiyel sektör etkisinin en aza indirildiğini belirtmiştir (Altman, 2002, s. 17). Z'' ile ifade edilen model şu şekildedir;

$$Z'' = 6,56X_1 + 3,26X_2 + 6,72X_3 + 1,05X_4 \quad (3)$$

Burada;

- X_1 = Çalışma Sermayesi / Toplam Varlıklar
 X_2 = Dağıtılmamış Kârlar / Toplam Varlıklar
 X_3 = Faiz ve Vergi Öncesi Kâr (FVÖK) / Toplam Varlıklar
 X_4 = Özkaynakların Defter Değeri / Toplam Kaynaklar
 Z'' = Altman- Z'' Skorunu ifade etmektedir.

Z'' skorunun 1,10'dan küçük olduğu durum “finansal sıkıntı alanı”, 1,10 ile 2,60 arasında olduğu durum “gri alan”, 2,60'tan büyük olduğu durum ise “güvenli alan” olarak belirlenmiştir (Altman, 2002, s. 18).

Springate (1978) çalışmasında, Altman (1968) ile benzer prosedürleri izleyerek uyguladığı diskriminant analizinde, 19 finansal oranı 20 başarısız ve 20 başarılı firmayı eşleştirerek oluşturduğu örnekleme uygulamış ve 4

İslami Hisse Senedi Piyasalarında Finansal Sıkıntı Riskinin Altman-Z ve Springate Modelleri ile İncelenmesi: Katılım 50 Endeksi Örneği

değişkenden oluşan modelini önermiştir (Boritz ve diğerleri, 2007, s. 146). Springate modeli şu şekilde formülize edilmiştir;

$$S = 1,03X_1 + 3,07X_2 + 0,66X_3 + 0,4X_4 \quad (4)$$

Burada;

X_1 = Çalışma Sermayesi / Toplam Varlıklar

X_2 = Faiz ve Vergi Öncesi Kâr (FVÖK) / Toplam Varlıklar

X_3 = Vergi Öncesi Kâr (VÖK) / Kısa Vadeli Yükümlülükler

X_4 = Satışlar (Hasılat) / Toplam Varlıklar

S = Springate Skorunu ifade etmektedir.

Springate modelinde S skorunun 0,862'den küçük olduğu durumda, işletme başarısız olarak kabul edilmektedir. Altman modellerinde olduğu gibi bir gri alan belirlenmemiştir (Türk ve Kürklü, 2017, s. 6).

Bulgular

Tablo 1'de de görüleceği üzere örnekleme oluşturan 14 işletmenin 10'u imalat, 3'ü toptan ve perakende ticaret, lokantalar ve oteller, 1'i ise teknoloji sektöründe faaliyet göstermektedir. Altman-Z (1968) ve Altman-Z' (1983) modelleri, daha çok imalat sektörü için sağlıklı sonuçlar veren modellerdir. Daha önce de değinildiği gibi Altman (1993) revize ettiği Altman Z'' modeli ile yöntemin imalat sektörü dışında faaliyet gösteren işletmelerde de uygulanabilirliğini sağlamıştır. Springate (1978) modelinin uygulanabilirliği için ise herhangi bir sektör kısıtlaması bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmada öncelikle Altman-Z' (1983) modeli yalnızca imalat sektöründeki işletmelere uygulanmıştır. Daha sonra ise Altman Z'' (1993) ve Springate (1978) modelleri örnekleme yer alan tüm işletmelere uygulanarak, 3 modelin sonuçları karşılaştırılmıştır.

Tablo 2. Altman-Z' Modeli Sonuçları

Dönem Şirket	2016	2017	2018	2019	2020
AKNS	2,60	2,00	1,94	1,95	1,72
ALKIM	3,05	3,51	4,10	4,42	3,82
EGEEN	4,14	4,51	4,10	3,97	2,93
EGGUB	2,35	2,75	2,14	1,79	2,22
EREGL	1,98	2,53	2,66	2,12	2,28
FROTO	2,87	0,95	3,52	3,33	3,24
JANTS	2,79	3,09	3,46	3,51	3,79
KARTN	3,38	4,57	5,20	4,84	4,94
KONYA	3,72	3,66	3,58	3,31	2,88
VESBE	2,61	2,32	2,12	2,22	2,34

Altman-Z' modeline göre işletmelerin finansal sıkıntı riski ile karşı karşıya olduklarını söyleyebilmek için, Z' skorlarının 1,23'ten düşük olması gerekmektedir. Tablo 2 incelendiğinde, yalnızca FROTO'nun 2017 yılı Z'

skorunun bu değerin altında olduğu görülmektedir. Bunun dışında hiçbir işletme herhangi bir yılda finansal sıkıntı riski ile karşı karşıya değildir. Bununla birlikte işletmelerin bir kısmı gri alan olarak ifade edilen, başka bir ifadeyle finansal sıkıntı ile karşılaşmış ve karşılaşmayacağı belirsiz olan 1,23 ile 2,90 arasında skorlara sahiptir. Söz konusu işletmelerden; AKCNS, EGGUB, EREGL ve VESBE tüm dönemlerde gri alan içerisindeyken, FROTO ve JANTS 2016, KONYA ise 2020 döneminde gri alan içerisinde yer almışlardır. Bunların dışında kalan tüm işletmeler güvenli alandadır ($Z' > 2,90$). Bu bulgu, bahsedilen işletmelerin yakın dönemde finansal sıkıntı riski ile karşı karşıya olmadığı anlamına gelmektedir.

Tablo 3. Altman-Z'' Modeli Sonuçları

Dönem Şirket	2016	2017	2018	2019	2020
AKCNS	4,99	3,21	3,34	3,07	2,87
ALKIM	7,62	8,42	9,57	10,66	9,59
BIMAS	2,26	2,42	2,58	1,44	2,30
EGEEN	12,01	12,96	11,18	10,17	8,81
EGGUB	2,13	3,49	2,57	1,39	2,26
EREGL	5,25	6,36	6,78	5,45	6,01
FROTO	2,70	2,88	2,75	3,00	4,22
JANTS	6,43	6,86	7,09	7,79	8,67
KARTN	7,72	10,22	12,15	11,28	11,84
KONYA	10,20	9,79	9,38	8,95	7,53
LOGO	3,23	4,59	4,70	4,46	3,86
SELEC	4,38	4,28	4,14	4,14	3,94
TKNSA	-4,13	-1,96	-3,05	-2,95	-0,77
VESBE	5,03	3,63	2,72	2,36	3,79

Çalışma kapsamında incelenen tüm işletmelere uygulanan Altman-Z'' modeline göre Z'' skoru 1,10'un altında olan işletmeler finansal sıkıntı riski ile karşı karşıyadır. Model sonuçlarının yer aldığı Tablo 3'e göre yalnızca TKNSA incelenen tüm yıllar için riskli alanda yer almaktadır. Gri alan olarak ifade edilen 1,10 ile 2,60 aralığında ise 3 işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerden BIMAS tüm dönemler için, EGGUB 2017 hariç tüm dönemler için VESBE ise yalnızca 2019 yılı için gri alanda bulunmaktadır. Diğer tüm işletmeler güvenli alanda yer almaktadır ($Z'' > 2,60$).

Tablo 4. Springate Modeli Sonuçları

Dönem Şirket	2016	2017	2018	2019	2020
AKCNS	1,87	1,35	1,39	1,30	1,26
ALKIM	2,75	3,08	3,44	3,89	3,45

İslami Hisse Senedi Piyasalarında Finansal Sıkıntı Riskinin Altman-Z ve Springate Modelleri ile İncelenmesi: Katılım 50 Endeksi Örneği

BIMAS	2,62	2,37	2,49	1,64	1,80
EGEEN	4,94	5,05	4,33	3,70	3,29
EGGUB	1,26	1,70	1,42	1,15	1,58
EREGL	1,51	2,00	2,09	1,50	1,56
FROTO	2,01	1,21	2,19	2,13	2,26
JANTS	2,53	2,76	2,81	3,15	3,39
KARTN	2,27	3,20	4,22	3,74	4,22
KONYA	3,28	3,24	3,12	2,70	2,70
LOGO	1,67	2,10	2,08	1,96	1,77
SELEC	2,12	2,16	2,14	2,15	2,13
TKNSA	0,32	0,84	0,45	-0,11	0,50
VESBE	1,92	1,54	1,42	1,40	1,66

Tablo 4'te ise Springate modeline ait sonuçlar yer almaktadır. Springate modelinde Altman modelinin aksine gri alan veya güvenli alan bulunmamakta, sadece S skoru 0,862'den düşük olan işletmelerin finansal sıkıntı riski altında olduğu ifade edilmektedir. Buna göre incelenen işletmelerden yalnızca TKNSA'nın riskli alanda olduğu görülmektedir. Bu bulgu Altman-Z" modelinin sonucu ile benzerlik arz etmektedir.

Tablo 5. Modellerin Karşılaştırılması

Şirket	Altman Z'	Altman Z"	Springate
AKCNS	Gri Alan	Güvenli Alan	Sağlıklı
ALKIM	Güvenli Alan	Güvenli Alan	Sağlıklı
BIMAS	-	Gri Alan	Sağlıklı
EGEEN	Güvenli Alan	Güvenli Alan	Sağlıklı
EGGUB	Gri Alan	Gri Alan (4 Dönem) Güvenli Alan (1 Dönem)	Sağlıklı
EREGL	Gri Alan	Güvenli Alan	Sağlıklı
FROTO	Gri Alan (1 Dönem) Finansal Sıkıntı Alanı (1 dönem) Güvenli Alan (3 Dönem)	Güvenli Alan	Sağlıklı
JANTS	Gri Alan (1 Dönem) Güvenli Alan (4 Dönem)	Güvenli Alan	Sağlıklı
KARTN	Güvenli Alan	Güvenli Alan	Sağlıklı
KONYA	Gri Alan (1 Dönem) Güvenli Alan (4 Dönem)	Güvenli Alan	Sağlıklı
LOGO	-	Güvenli Alan	Sağlıklı
SELEC	-	Güvenli Alan	Sağlıklı
TKNSA	-	Finansal Sıkıntı Alanı	Finansal Sıkıntı Alanı
VESBE	Gri Alan	Gri Alan (1 Dönem) Güvenli Alan (4 Dönem)	Sağlıklı

Analizde kullanılan 3 modelin sonuçları karşılaştırıldığında, modellerin büyük oranda benzer tahminlerde bulunduğu görülmektedir. Bulgularda

dikkat çekici noktalardan birisi, Altman Z' modelinde 1 dönem gri, 1 dönem de finansal sıkıntı alanında bulunan FROTO'nun, Altman Z'' ve Springate modellerinde hiçbir dönemde finansal sıkıntı riski taşımamasıdır. Bir diğer kayda değer bulgu ise TKNSA'nın hem Altman-Z'' hem de Springate modeline göre tüm dönemlerde riskli alanda yer alıyor olmasıdır. TKNSA, imalat sektörü dışında faaliyet gösteren bir işletme olduğu için, Altman-Z' modeli bu işletme ve diğer imalat sektörü dışı firmalar için analize dahil edilmemiştir.

Sonuç

Bu çalışmada Katılım 50 endeksinde yer alan firmaların finansal sıkıntı ve iflas riski incelenmiştir. Son 5 yıl içerisinde, her yıl en az bir dönem endekste yer alan 14 firmanın incelendiği çalışmada finansal sıkıntı riski Altman-Z' (1983), Altman-Z'' (1993) ve Springate (1978) modelleri ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında, imalat sektöründe faaliyet gösteren işletmelere uygulanabilen Altman-Z' modeline göre yalnızca FROTO sadece 2017 yılı için risk taşımakta, bunun dışında hem söz konusu şirket hem de diğer şirketler güvenli bir izlenim oluşturmaktadır. İncelenen tüm işletmelere uygulanan Altman-Z'' ve Springate modellerinin sonuçları ise benzerlik göstermekte, analiz sonuçlarına göre TKNSA firması tüm dönemler için riskli alanda yer almaktadır. TKNSA için ulaşılan bu sonuç, şirketin bağımsız denetçi raporunda da kilit denetim konuları arasında vurgu yapılan bir durumdur (TEKNOSA, 2021, s. 76). Diğer işletmeler analiz sonuçlarına göre sağlıklı bir finansal yapı taşımakta ve yakın gelecekte finansal sıkıntı iflas riskleri bulunmamaktadır. Altman ve Springate modellerinin benzer sonuçlar vermesi açısından çalışmanın, Türk ve Kürklü (2017) ile paralellik arz ettiği görülmektedir.

Çalışmanın sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, İslam'a uygun hisse senetlerinin genel anlamda sağlıklı bir finansal yapıya sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuç literatürdeki, İslami hisse senedi ölçütlerinin işletmelerin finansal yapısına olumlu yönde etki ettiği görüşünü desteklemekte ve Pok (2012)'un bulguları ile örtüşmektedir. Yatırımcılar açısından bakıldığında, İslami hisse senedi endekslerine, işletmelerin iflas riskini düşünmeden getiri performansına odaklanılarak güvenli bir şekilde yatırımda bulunulabileceği ifade edilebilir. İşletmeler açısından ise özellikle gri alanda bulunan işletmelerin finansal yapılarını daha sağlıklı bir noktaya taşıyacak tedbirleri almaları gerekmektedir.

Gelecek çalışmalarda, özellikle 2021 ve daha sonraki yılların verileri analize dahil edilerek Covid-19 pandemi sürecinin işletmelerin finansal sıkıntı riskine etkisi incelenebilir. Ayrıca daha fazla ve daha farklı sektörlerden işletmelerin dahil edileceği bir analizle bu çalışmanın sonuçları karşılaştırılarak çalışmanın genelleştirme gücü artırılabilir.

Kaynakça / Reference

- Almamy, J., Aston, J. ve Ngwa, L. N. (2016). An evaluation of Altman's Z-score using cash flow ratio to predict corporate failure amid the recent financial crisis: Evidence from the UK. *Journal of Corporate Finance*, 36, 278–285. doi:10.1016/j.jcorpfin.2015.12.009
- Altman, E. I. (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. *The Journal of Finance*, 23(4), 589–609.
- Altman, E. I. (1983). *Corporate Financial Distress A Complete Guide to Predicting, Avoiding, and Dealing with Bankruptcy*. John Wiley and Sons.
- Altman, E. I. (1993). *Corporate Financial Distress and Bankruptcy* (2nd Ed.). New York: John Wiley and Sons.
- Altman, E. I. (2002). *Corporate Distress Prediction Models in a Turbulent Economic and Basel II Environment*. 21 Ağustos 2021 tarihinde <http://pages.stern.nyu.edu/~ealtman/Corp-Distress.pdf> adresinden erişildi.
- Altman, E. I. ve Hotchkiss, E. (2006). *Corporate Financial Distress and Bankruptcy: Predict and Avoid Bankruptcy, Analyze and Invest in Distressed Debt* (3rd bs.). New Jersey: Wiley.
- Aminian, A., Mousazade, H. ve Khoshkho, O. I. (2016). Investigate the Ability of Bankruptcy Prediction Models of Altman and Springate and Zmijewski and Grover in Tehran Stock Exchange. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 7(4), 208–214. doi:10.5901/mjss.2016.v7n4s1p208
- Baldwin, C. Y. ve Mason, S. P. (1983). The Resolution of Claims in Financial Distress the Case of Massey Ferguson. *The Journal of Finance*, 38(2), 505–516. doi:10.1111/j.1540-6261.1983.tb02258.x
- Beaver, W. H. (1966). Financial Ratios as Predictors of Failure. *Journal of Accounting Research*, 4(Empirical Research in Accounting: Selected Studies), 71–111. doi:10.2307/2490171
- Beaver, W. H., Correia, M. ve McNichols, M. F. (2010). Financial Statement Snalysis and the Prediction of Financial Distress. *Foundations and Trends in Accounting*, 5(2), 99–173. doi:10.1561/1400000018
- Berk, N. (2015). *Finansal Yönetim* (11. Baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Boritz, J. E., Kennedy, D. B. ve Sun, J. Y. (2007). Predicting Business Failures in Canada. *Accounting Perspectives*, 6(2), 141–165.
- Cahyani, U. E., Ardiansyah, M. ve Sunaryati. (2020). Islamic Social Reporting and Financial Distress In List of Sharia Securities. *IQTISHADIA*, 13(2), 157–178. doi:10.21043/iqtishadia.v13i2.7756
- Çelik, M. ve Dursun, G. D. (2021). Z Skor Modeli ile Finansal Risk Tahmini ve BIST100 Tekstil, Giyim Eşyası ve Deri İmalat Sanayi Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmalar Üzerine Bir Uygulama. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 6(14), 19–31. doi:10.25204/iktisad.786034

Çelik, M. S. (2018). Altman Z-Skor Modeli Kullanılarak Bist-30 Endeksinde Yer Alan İmalat Şirketlerinin Finansal Başarısızlık Riskinin Tahmin Edilmesi. F. Yardımcıoğlu, F. Beşel ve V. İnal (Ed.), *5th International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS)* içinde (ss. 525–535). Niğde.

Chouhan, V., Chandra, B. ve Goswami, S. (2014). Predicting financial stability of select BSE companies revisiting Altman Z score. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 15(2), 92–105.

Cındık, Z. ve Armutlulu, İ. H. (2021). A revision of Altman Z-Score model and a comparative analysis of Turkish companies' financial distress prediction. *National Accounting Review*, 3(2), 237–255. doi:10.3934/NAR.2021012

Ditasari, R. A., Triyono ve Sasongko, N. (2019). Comparison of Altman, Springate, Zmijewski and Grover Models in Predicting Financial Distress on Companies of Jakarta Islamic Index (JII) on 2013-2017. *International Summit on Science Technology and Humanity*, 490–504.

Dizgil, E. (2018). Bist Ticaret Endeksinde Yer Alan Şirketlerin Springate Finansal Başarısızlık Modeli İle İncelenmesi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 248–267.

Euler Hermes. (2020). *Fırtına Öncesi Sessizlik: Covid-19 ve Zaman Bombası Gibi Bekleyen Şirket İflasları*.

Fauzi, S. E., Sudjono ve Saluy, A. B. (2021). Comparative Analysis of Financial Sustainability Using the Altman Z-Score, Springate, Zmijewski and Grover Models for Companies Listed at Indonesia Stock Exchange Sub-Sector Telecommunication Period. *The Asian Institute of Research Journal of Economics and Business*, 4(1), 57–78. doi:10.31014/aior.1992.04.01.321

Fitzpatrick, P. J. (1932). A Comparison of the Ratios of Successful Industrial Enterprises with Those of Failed Companies. *The Certified Public Accountant*, 598–605.

Grover, J. S. (2001). Re-assessing and re-defining Edward I. Altman's 1968 Z score model of bankruptcy prediction. *Program of the 50th Annual Meeting of the Midwest Finance Association*.

Gülençer, S. ve Hazar, A. (2020). Borsa İstanbul Teknoloji Endeksi (XUTEK) Şirketlerinin Altman Z-Skor Analizi İle Değerlendirilmesi. *ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities*, 4(2), 59–76. doi:10.46291/ispecijsshvol4iss2pp59-76

Hakim, M. S., Liu, C. L. ve Kunaifi, A. (2021). Cash Holdings in Shariah-Compliant Firms. *Theoretical Economics Letters*, 11(1), 47–55. doi:10.4236/tel.2021.111003

- Hayes, S. K., Hodge, K. A. ve Hughes, L. W. (2010). A Study of the Efficacy of Altman's Z to Predict Bankruptcy of Specialty Retail Firms Doing Business in Contemporary Times. *Economics & Business Journal: Inquiries & Perspectives*, 3(1), 122–134.
- Husein, M. F. ve Pambekti, G. T. (2014). Precision of the models of Altman, Springate, Zmijewski, and Grover for predicting the financial distress. *Journal of Economics, Business, and Accountancy Ventura*, 17(3), 405–416. doi:10.14414/jebav.14.1703010
- Karadeniz, E. ve Öcek, C. (2020). Finansal Başarısızlık Tahmin Modellerinin Geçerliliğinin Analizi: Thomas Cook Örneği. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(3), 394–406. doi:10.24010/soid.719656
- Kulalı, İ. (2016). Altman Z-Skor Modelinin BIST Şirketlerinin Finansal Başarısızlık Riskinin Tahmin Edilmesinde Uygulanması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(27), 283–291. doi:10.17130/10.17130/ijmeb.2016.12.27.1076
- Ohlson, J. A. (1980). Financial Ratios and the Probabilistic Prediction of Bankruptcy. *Journal of Accounting Research*, 18(1), 109–131.
- Platt, H. D. ve Platt, M. B. (2006). Understanding Differences Between Financial Distress and Bankruptcy. *Review of Applied Economics*, 2(2), 141–157.
- Pok, W. C. (2012). Analysis of Syariah quantitative screening norms among Malaysia Syariah-compliant stocks. *Investment Management and Financial Innovations*, 9(2), 69–80.
- Rahman, S. M. K., Islam, K. ve Hossain, M. (2021). Leverage Induced Financial Distress of Manufacturing Firms in Bangladesh: A Comparison Between Listed MNCs and Domestic Firms by Applying Altman's Z Score Model. *Indian Journal of Finance and Banking*, 5(2), 28–43.
- Ross, S. A., Jaffe, J. ve Jordan, B. D. (2019). *Corporate Finance* (12. Baskı.). New York: McGraw-Hill Education.
- Springate, G. L. V. (1978). *Predicting the possibility of failure in a Canadian firm*. Simon Fraser University.
- Sudjiman, L. S. ve Sudjiman, P. E. (2019). The Accuracy of the Springate and Zmijewski in Predicting Financial Distress in Cosmetic and Household Subsector Companies. *Abstract Proceedings International Scholars Conference*, 7(1), 1343–1358. doi:10.35974/isc.v7i1.2067
- Tanjung, P. R. S. (2020). Comparative Analysis of Altman Z-Score, Springate, Zmijewski and Ohlson Models in Predicting Financial Distress. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 6(3), 126–137. doi:10.36713/epra2013
- TEKNOSA. (2021). 31 Aralık 2020 Tarihi İtibarıyla Hazırlanan Finansal Tablolar ve Bağımsız Denetçi Raporu 15 Haziran 2021 tarihinde <https://www.kap.org.tr/tr/BildirimPdf/910235> adresinden erişildi.

TKBB. Standart No:1 - Pay Senedi İhracı ve Alım Satımı. TKBB Danışma Kurulu Katılım Finansı Standartları (2020).

TOBB. (2021). Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri. 01 Eylül 2021 tarihinde <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php> adresinden erişildi.

Türk, Z. ve Kürklü, E. (2017). Financial Failure Estimate in BIST Companies with Altman (Z-Score) and Springate (S-Score) Models. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-14.

Whitaker, R. B. (1999). The Early Stages of Financial Distress. *Journal of Economics and Finance*, 23(2), 123-133. doi:10.1007/BF02745946

Zmijewski, M. E. (1984). Methodological Issues Related to the Estimation of Financial Distress Prediction Models. *Journal of Accounting Research*, 22, 59-82.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3685-3710

<p>Çalışanlara Dönük Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Kurumsal İtibara Etkisi: Sivas'ta Bir İmalat İşletmesi Örneği</p> <p>The Impact of Corporate Social Responsibility Activities Regarding Employees on Corporate Reputation: An Example of a Manufacturing Enterprise in Sivas</p> <p>Video Link: https://youtu.be/dEAT6TV9SeA</p>	
<p>Yalçın YALMAN Dr.Öğr.Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Cumhuriyet Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Asst.Prof., Sivas Cumhuriyet University Cumhuriyet Social Sciences Vocational School yyalman@cumhuriyet.edu.tr Orcid ID: 0000-0002-4340-7068</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 21.06.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 25.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 26.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Yalman, Y. (2021). Çalışanlara Dönük Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Kurumsal İtibara Etkisi: Sivas'ta Bir İmalat İşletmesi Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3685-3710 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/955419>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Çalışanlara Dönük Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Kurumsal İtibara Etkisi: Sivas'ta Bir İmalat İşletmesi Örneği *

Öz

Bu çalışmanın öncelikli amacı, işletmelerin çalışanlarına yönelik kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) faaliyetlerinin çalışanlar nezdinde oluşacak kurumsal itibara etkisinin olup olmadığını tespit etmektir. Diğer bir amaç ise işletmede yönetici veya emir verebileceği kimse olmaksızın çalışmakta olan işgörenlerin değerlendirmelerine göre çalıştıkları firmalarının paydaş grupları içerisinde işgörenlerini en önemli olarak görüp görmediklerini belirlemektir. Araştırmanın örneklemini, Türkiye'de Sivas ilinde ev, ofis ve hastane mobilyaları ve hastane medikal ekipmanları imalatı yapan ve halen 113 ülkeye ihracat yapmakta olan bir imalat işletmesinin 58 çalışanı oluşturmaktadır. Firmanın tercih edilmesinde, Covid-19 pandemi döneminde önemini daha da hissettiren sağlık sektörünün ihtiyaç duyduğu (hastane yatağı, sedye gibi) ürünleri üretmesi, kapasitesini arttırarak çalışmaya devam etmesi ve diğerlerinin yanı sıra çalışanlara yönelik sosyal sorumluluk faaliyetlerini de gerçekleştiriyor olması etkili olmuştur.

Çalışmada kullanılan veriler yüzyüze görüşme yoluyla gerçekleştirilen anketlerle elde edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 23 paket programı kullanılmıştır. İstatistiksel analizlerde ki-kare analizi, bağımsız değişken arası t-testi, Spearman korelasyon katsayısı ve regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, araştırma ölçeklerinin geçerli ve güvenilir olduğunu, firmaların işgörenlerine yönelik olarak gerçekleştirmiş oldukları KSS faaliyetleri ile çalışanları nezdinde oluşan kurumsal itibar arasında pozitif yönlü güçlü seviyede ilişki olduğunu göstermektedir. İşletme paydaşları ile ilgili değerlendirmelerin sonucu ise çalışanlarına göre işletmenin en önemli paydaşının işletmede yönetici veya işgören pozisyonunda çalışmakta olan personel değil Devlet olduğu yönündedir. Regresyon analizleri, işletmelerin çalışanlarına yönelik KSS faaliyetlerinin kurumsal itibarı pozitif olarak etkilediğini göstermektedir. Çalışmanın bir sektör ve firmada yapılmış olmak gibi sınırlılıkları olsa da işletmelerin çalışanlarına yönelik kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin kurumsal itibara olan etkisi konusunda literatüre katkı sağlayacağı ve daha kapsamlı araştırmalar için örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurumsal İtibar, Çalışanlar, Sivas, Paydaşlar

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Sosyal ve Beşeri Bilimler Kurulunun 18.01.2021 Tarih ve 9 Nolu Kararı ile etik kurul kararı alınmıştır.

The Impact of Corporate Social Responsibility Activities Regarding Employees on Corporate Reputation: An Example of a Manufacturing Enterprise in Sivas

Abstract

The primary purpose of this study is to determine whether the corporate social responsibility (CSR) activities of the enterprises for their employees have an effect on the corporate reputation that will be formed by the employees. Another aim is to determine whether they see their employees as the most important among the stakeholder groups of the companies they work for, according to the evaluations of the employees who work in the business without a manager or anyone to order. The sample of the research consists of 58 employees of a manufacturing company that manufactures home, office and hospital furniture and hospital medical equipment in Sivas province in Turkey and currently exports to 113 countries. The fact that it produces products (such as hospital beds, stretchers) needed by the health sector, which makes its importance even more felt during the Covid-19 pandemic period, continues to work by increasing its capacity, and carries out social responsibility activities for employees, among others, have been effective in choosing the company.

In the study, SPSS 23 package program was used in the analysis of the data obtained through face-to-face interviews. In statistical analysis, chi-square analysis, t-test between independent variables, Spearman correlation coefficient and regression analysis were performed. The results obtained show that the research scales are valid and reliable, and that there is a strong positive relationship between the CSR activities of the companies for their employees and the corporate reputation formed by their employees. The result of the evaluations regarding the stakeholders of the enterprise is that the most important stakeholder of the enterprise according to the employees is the State, not the personnel working as a manager or employee in the enterprise. Regression analyzes show that the CSR activities of the enterprises for their employees positively affect the corporate reputation. Although the study has limitations such as being conducted in a sector and a company, it is thought that it will contribute to the literature on the effect of corporate social responsibility activities on the corporate reputation of the employees of the enterprises and set an example for more comprehensive research.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Corporate Reputation, Employees, Sivas, Stakeholders

Giriş

Klişeleşmiş ve kabul edilmekte olan bir ifade olarak, özel sektör işletmelerinin en önemli amacı kâr elde etmektir. İşletmeler faaliyetlerini sürdürürken çevresinde yer alan, faaliyetleri ile etkilediği ve faaliyetlerinden etkilendiği, paydaşlar olarak ifade edilebilecek birçok kişi ve organizasyonla ilişki içerisinde bulunmaktadır. Söz konusu paydaşlar arasında, müşteriler, tedarikçiler, devlet, hissedarlar, rakipler, toplum ve fiziksel çevrenin yanı sıra kendi çalışanları yer almaktadır. Her ferdin içerisinde bulunduğu topluma karşı yazılı olan ve olmayan sınırlamalarla belirlenmiş sorumlulukları olduğu gibi kurumsal bireyleri olarak kabul edilebilecek işletmelerin de sorumlulukları vardır. Söz konusu bu sorumluluklar ekonomik, yasal, etik ve gönüllülük (hayırseverlik) boyutlarında yerine getirilmek durumundadır.

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS), “iş gücünün ve ailelerinin yanı sıra yerel topluluk ve genel olarak toplumun yaşam kalitesini iyileştirirken, işletmelerin etik bir şekilde davranma ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunma taahhüdü” olarak tanımlanmaktadır (World Business Council for Sustainable Development, 2000: 8).

Kurumsal itibar ise, paydaş gruplarınca organizasyonla ilgili olarak algılanan izlenim olarak tanımlanabilir (Lai vd., 2010: 467). Kaynak temelli görüşe göre, iyi bir kurumsal itibar, bir şirketi rakiplerinden ayırır ve yalnızca değer yaratma potansiyeli nedeniyle değil, aynı zamanda maddi olmayan karakteri nedeniyle de rakiplerin bunu taklit etmesini zorlaştırdığı için önemli bir stratejik varlıktır (Fombrun ve Shanley, 1990; Roberts ve Dowling, 2002). İyi bir kurumsal itibar, kuruluşun sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmesi için önemli bir faktördür (Sanchez ve Sotorrio, 2007: 337). Diğer birçok faydasının yanı sıra iyi kurumsal itibarın yüksek özgüvenle ilişkilendirilmesi nedeniyle işgücü piyasasından daha nitelikli insanları çekmek ve elde tutmak gibi faydaları söz konusudur (Roberts ve Dowling, 2002).

Çalışanları bir işletmenin en önemli iç paydaş grubunu oluşturmaktadır. İşletmelerin diğer bütün paydaşlarıyla olduğu gibi çalışanlarıyla da karşılıklı olarak beklenti ve sorumlulukları söz konusudur. Bu kapsamda işletmelerin çalışanlarına yönelik olarak yasalardan kaynaklı, etik ve gönüllü sorumlulukları bulunmaktadır. İşletmeler çalışanlarına yönelik olarak, sektör ortalamalarına göre daha yüksek maaş vermek, beceri ve uzun vadeli kariyer geliştirme konusunda desteklemek, ayrımcılığın önlenmesi için gerekli tedbirleri almak, önemli meselelerde sıklıkla onlara danışmak, sağlık durumu ve güvenliklerine önem vermek ve iş-yaşam dengelerini sağlamak gibi KSS kapsamında faaliyetler yürütebilirler.

Bu araştırma makalesi, işletmelerin çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirdikleri KSS faaliyetlerinin çalışanlar tarafından nasıl görüldüğü ve işletmenin kurumsal itibarı ile ilgili değerlendirmelerini etkileyip

etkilemediğini ve eğer etkilemesi söz konusu ile bunun yönünü belirlemekle ilgili araştırma boşluğunun giderilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS)

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) terimi, bir işletmenin topluma ve çevreye katkıda bulunmak amacıyla dahil olduğu gönüllü faaliyetleri ifade eder (European Commission, 2001: 8). Tam olarak üzerinde uzlaşmış bir tanımla bulunmamakla birlikte, çeşitli çalışma ve kaynaklardaki tanımlardan da yola çıkarak KSS'yi, işletmenin ekonomik faaliyet ve çıkarlarından ödün vermeksizin etkileşim halinde bulunduğu paydaşlarının (müşteriler, çalışanlar, toplum, devlet, hissedarlar, tedarikçiler, vb.) refahını sağlamak amacıyla, işletmenin çıkarlarının ve yasaların gerektirdiği bazı sosyal faydaları daha ileri götüren gönüllü faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür.

Çeşitli araştırmalar neticesinde elde edilen sonuçlara göre, KSS'nin başlıca avantajları, maliyetlerin ve risklerin azaltılması, kârların maksimizasyonu, rekabet avantajı sağlanması, itibar ve meşruiyetin korunması ve sinerjik değer yaratmadır. İyi yönetilen ve sosyal sorumluluk sahibi bir firmanın olası riskleri değerlendirmesi, maliyetleri düşürmesi ve finansal performansı iyileştirmesi daha kolaydır. Sosyal sorumluluğa yeterli önemi göstermeyen bazı işletmeler ise skandallar, yönetim tutarsızlıkları, çalışan grevleri ve dolandırıcılık gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır (Cismas vd., 2019). Sosyal sorumluluk sahibi bir işletme, uzun vadede sürekliliğini sağlamanın yanı sıra, aynı zamanda hızlı ve somut faydalar da sağlayan akıllı bir işletmedir (Barauskaite ve Streimikiene, 2021: 279).

Çoğu araştırma KSS'yi ölçmek için çalışan veya müşteri algısını kullanmaktadır. Buradan hareketle algılanan KSS, KSS faaliyetlerine işverenleri tarafından sağlanan destek konusunda çalışanların algılarının derecesi olarak tanımlanmaktadır (Choi ve Yu, 2014: 350). Çalışanların zihinlerinde oluşan KSS algıları, firmalar açısından örgütsel bağlılık ve örgütsel kimlik gibi çok sayıda olumlu sonuçlar doğurur (Gond vd., 2017: 234).

Kurumsal İtibar

Kurumsal itibar, 'kolektif bir paydaş grubunun algısını yansıtan genel izlenim' olarak tanımlanır (Lai vd., 2010: 467). Organizasyonun, talep ve beklentilerini karşılama niyeti ve yeteneğine ilişkin paydaşlar nezdinde birikmiş algıların sonucunda oluşan maddi olmayan bir varlıktır (Park vd., 2014: 296). Paydaşlar organizasyon hakkındaki itibar değerlendirmelerini firmadan aldıkları sinyallere göre gerçekleştirirler (Brammer ve Millington, 2005: 33).

Kurumsal itibar, işletmelere müşteri memnuniyeti ve sadakati kazanma, yüksek fiyatlar uygulayabilme, rekabet avantajı gibi çeşitli faydalar sağlayan maddi olmayan bir varlık olarak kabul edilmektedir (Walsh ve Wiedmann,

2004: 309). Kurumsal itibar, işletmenin stratejik amaçlarına ulaşmak için kullanılan stratejik bir tekniktir (Porter, 2008: 17).

Yöntem ve Sınırlılıklar

Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

İşletme çalışanlarının bakış açısıyla işletmelerin çalışanlarına yönelik gerçekleştirmiş oldukları KSS faaliyetlerinin çalışanları nezdinde oluşan kurumsal itibara etkisini belirlemeyi amaçlayan çalışmanın modeli Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Çalışmada temel olarak iki hipotez test edilmiştir. İşletme çalışanlarına, çalıştıkları işletmenin, KSS faaliyetleri ve sorumluluklarını yerine getirme önceliği bakımından paydaşlarını değerlemeye tabi tutmalarını isteyerek ilk hipotezimiz;

Hipotez 1: Size göre çalıştığınız firma paydaşları (devlet, hissedarlar, müşteriler, çalışanlar, tedarikçiler) arasından çalışanlarını en öncelikli olarak görmektedir, şeklinde oluşturulmuştur.

İşletmeler açısından en önemli paydaş grupları arasında yer alan çalışanların firmaları tarafından kendilerine yönelik olarak gerçekleştirilen KSS faaliyetlerinin onların nezdinde kurum itibarını olumlu olarak etkilediğini varsayarak ikinci hipotezimiz;

Hipotez 2: İşletmelerin çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirdikleri KSS faaliyetleri çalışanlar nezdinde kurumsal itibarı olumlu yönde etkilemektedir, olarak öngörülmüştür.

Evren ve Örneklem

Covid-19 pandemisi, hastane işletmelerine karşı oldukça büyük oranda sağlık hizmeti talebi meydana getirmiştir. Bu taleple birlikte mevcut yatak kapasitelerinde ve kullanılan ekipmanlarda yetersizlikler oluşmuş, söz konusu yetersizlikleri gidermek için imalat sektörü yoğun bir üretim süreci içerisine girmiştir. İşletmelerin çalışanları için gerçekleştirmiş oldukları kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) faaliyetlerinin, çalışanları nezdinde kurumsal itibara etkisinin olup olmadığını araştıran bu çalışmada, önemi daha da belirgin hale gelen hastane mobilyası ve ekipmanları (hasta yatağı, sedye, vb.) üreten imalat sektöründen veri toplanması hedeflenmiştir. Türkiye’de faaliyet gösteren ve hastanelere mobilya ve medikal ekipman imalatı yapan firmalarda çalışan beyaz yakalılar bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Zaman, emek, pandemi dönemindeki seyahat kısıtlamaları ve maddi kısıtlar sebebiyle söz konusu kişilere tam sayım yapmak mümkün

olmadığından Sivas ilinde faaliyet gösteren, Türkiye'deki şehir hastaneleri ve diğer hastanelerin yanı sıra halen 113 ülkeye hastane mobilya ve ekipmanları ihracatı yapmakta olan bir imalat işletmesinin beyaz yakalı çalışanları hedef kitle olarak belirlenmiştir. Çalışmanın yürütülmesi için işletme yönetiminden izin alınmıştır.

Türkiye'de çalışma kapsamındaki işletmenin faaliyet göstermiş olduğu sektörde yer alan ve ihracat yapan 26 firma tespit edilmiştir (<https://www.turkishexporter.com.tr/tr/hastane-ekipmanlari-ihracati/>).

Çalışmada, Sivas dışında faaliyet gösteren ve hedef alınan sektör çalışanlarına zaman ve maliyet kısıtı sebebiyle ulaşılamamıştır. Bu sebeple tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden, kolayda örneklem esasına dayanarak (Malhotra vd., 2017; Yin, 2003; Taherdoost, 2016), Sivas ilinde faaliyet göstermekte olan, hastane mobilya ve ekipmanları ihracatı yapan imalat işletmesindeki toplam 95 beyaz yakalı çalışana anket gerçekleştirilmek istenmiştir. Çalışmaya katılan ve cevapladıkları anketleri kabul edilen 58 kişi ile analiz tamamlanmıştır. Ana kütle bilinen durumda ve standart sapması bilinmeyen durumlarda örneklem hesaplamasına göre ($p=q=0,5$) yapılan hesaplamada, %95 güven seviyesinde, testin gücü %91,93 olarak hesaplanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada kullanılan anket, toplam altı bölüm ve kırk sorudan oluşmaktadır. Çalışmanın konusunu oluşturan, İşletmelerin çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirmiş oldukları KSS faaliyetleri konusundaki ifadelerle dair çalışanlar tarafından verilen cevapların güvenilirlik düzeyi (Cronbach's Alpha) 0,865, işletmenin kurumsal itibarı konusundaki ifadelerle verdikleri cevapların güvenilirlik düzeyi (Cronbach's Alpha) ise 0,917 olarak ölçülmüştür. Bu değerler tavsiye edilen 0.7 değerinden önemli ölçüde daha yüksektir (Hair vd., 1995).

Araştırma anketinde Sweeney (2009) tarafından geliştirilen ve kendisinden izin alınarak Türkçe'ye çevrilen ölçek kullanılmıştır. Ayrıca anket uygulaması için gerekli olan etik kurul izni de alınmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışma, işletmelerin çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirmiş oldukları KSS faaliyetlerinin çalışanlar arasında kurumsal itibar üzerindeki etkisini belirlemeye odaklanmıştır. Anketlerden elde edilen verileri değerlendirmek için SPSS 23 paket programı kullanılmış ve kategorik değişkenlerin karşılaştırılmasında ki-kare analizi, ölçek grupları arası karşılaştırma için t-testi değişkenler arası ilişkinin araştırılması için Spearman korelasyon katsayısı ve KSS faaliyetlerinin kurumsal itibara etkisinin olup olmadığını tespit etmek üzere regresyon analizi yapılmıştır.

Çalışmada bazı sınırlamalar söz konusudur. Sınırlamalardan birisi yalnızca bir sektör ve firmadan veri toplanmış olmasıdır. Verilerdeki değişkenliği ve

ortak yönelim yanlılığını ortadan kaldırabilmek için, veriler farklı departmanlardan ve farklı pozisyonlarda çalışanlardan toplanmıştır. Araştırmada zaman, finansman ve pandemi koşulları da çalışmanın diğer kısıtını oluşturmaktadır. Söz konusu kısıtlar çalışmanın örneklem büyüklüğünü ve genellenabilirliğini etkilemiştir. Çalışmadan faydalı bulgular elde edilmiş olmakla birlikte bu bulguların genelleştirilmesi çalışmanın farklı sektör, ölçek ve bölgelerde faaliyet gösteren işletmelerde tekrarlanmasına bağlıdır.

Bulgular

Çalışmaya katılan ve soruların tamamına cevap veren işletme çalışanlarına ilişkin demografik ve betimsel bulgular Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. İşletme Çalışanlarının Demografik ve Betimsel Özellikleri

		Frekans (f)	Yüzde (%)
Yaş	20'den az	4	6,9
	20-30	33	56,9
	31-40	18	31,0
	41-50	2	3,4
	50'den fazla	1	1,7
Cinsiyet	Erkek	39	67,2
	Kadın	19	32,8
Eğitim Düzeyi	Ortaokul	3	5,2
	Lise	9	15,5
	Önlisans	23	39,7
	Lisans	15	25,9
	Yüksek Lisans	8	13,8
Firmada Çalışma Süresi	3 yıldan az	28	48,3
	3-10	28	48,3
	11-20	2	3,4
Firmadaki Pozisyonu	Yönetici (En az 1 kişiye emir verebilir)	20	34,5
	İşgören (Emir verebileceği kimse olmayan)	38	65,5

Çalışmaya katılan işletme çalışanlarının yaşlarının dağılımına bakıldığında yaklaşık olarak %57'sinin 20-30 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcılardan 50 yaş üzerinde olanların oranı ise (yaklaşık %2) en azdır. İşletme nispeten genç bir çalışan profiline sahiptir. Ankete katılanların yaklaşık %67'si erkek, yaklaşık %33'ü kadın çalışandır. Bu oran Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilen kadınların oranından (%28,7) (<https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=37221>) az

**Çalışanlara Dönük Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Kurumsal İtibara Etkisi:
Sivas'ta Bir İmalat İşletmesi Örneği**

da olsa daha yüksektir. İşletmede çalışan ve ankete cevap verenlerin yaklaşık %79'u önlisans, lisans ve yüksek lisans düzeyinde eğitime sahiptir. Buradan hareketle işletmenin eğitim düzeyi bakımından nitelikli bir işgücü kaynağına sahip olduğunu söylemek mümkündür.

İşletmenin 28 yıldır faaliyette olduğu dikkate alınacak olursa firmadaki çalışma süreleri açısından üç yıldan daha az süredir çalışıyor olanların yaklaşık %48'lik bir dilimi oluşturuyor olması dikkate değerdir. On yıldan daha uzun süredir çalışanların oranının yaklaşık %3 olması da işletmede işgören devir hızının yüksekliğini göstermektedir. Çalışmaya katılanların yaklaşık %35'i yönetici (en az bir kişiye emir verebilir) pozisyonunda iken geriye kalan yaklaşık %65'lik kısım ise işgören (emir verebileceği kimse olmayan) pozisyonunda çalışmaktadır.

Çalışma kapsamında işletme çalışanlarına, firmalarının gerçekleştirdiği KSS faaliyetleri konusundaki ifadelerle ne ölçüde katıldıkları sorulmuştur. Alınan cevapların dağılımı Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Çalışanların Firmalarının KSS Faaliyetlerine İlişkin Değerlendirmeleri

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çalıştığım firmanın birinci sorumluluğu kâr yapmaktır.	1,7	3,4	10,3	50	34,5
Çalıştığım firma müşterilerini memnun etmeye özen göstermektedir.	0	3,4	12,1	44,8	39,7
Çalıştığım firma çalışanlarını memnun etmeye özen göstermektedir.	8,6	12,1	22,4	37,9	19,0
Çalıştığım firma tedarikçileriyle iyi ilişkiler geliştirmeye özen göstermektedir.		6,9	20,7	37,9	34,5
Çalıştığım firma rakipleriyle iyi ilişkiler içinde olmaya özen göstermektedir.	0	20,7	31	25,9	22,4
Çalıştığım firma devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirmeye özen göstermektedir.	0	0	12,1	41,4	46,6
Çalıştığım firma sosyal sorumluluk sahibi bir firmadır.	1,7	8,6	34,5	39,7	15,5
Çalıştığım firma kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerini düzenli olarak	5,2	19	32,8	24,1	19

gerçekleştirmektedir.

Alınan cevapları içerisinde en dikkat çekici olanı katılımcıların yaklaşık %88'inin (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevaplarının toplamı) çalıştıkları işletmenin devlete karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmeye özen gösteriyor olduğunu düşünüyorken bu görüşe katılmayan hiçbir çalışanın olmamasıdır. Dikkate değer oranlardan birisi de çalışanların %85'e yakınının işletmenin birinci sorumluluğunun kâr elde etmek olduğunu düşünüyor olmalarıdır. Bu sonuç, Milton Friedman (1962)'ın, işletmelerin toplum karşısındaki tek sorumluluğunun kârını en yüksek seviyeye çıkarmak ve hissedarlarının gelirlerinin artmasını sağlamak olduğu şeklindeki klasik görüşü destekler niteliktedir. Çalıştığı firmanın müşterilerini memnun etmeye özen gösterdiği fikrine katılan ve kesinlikle katılanların oranı da yaklaşık olarak %85 düzeyindedir. Çalışanların yarısından fazlası (yaklaşık %57) çalıştıkları firmanın işgörenlerini memnun etmeye özen gösterdiğini ifade etmişlerdir. Yine çalışanların yarısından fazlası (yaklaşık %55) çalıştıkları firmanın sosyal sorumluluk sahibi olduğunu düşünürken KSS faaliyetlerini düzenli olarak yerine getirdiğini düşünenlerin oranı yaklaşık olarak %43'tür.

İşletmenin, çalışanlarına yönelik gerçekleştirdiği ve altı başlık halinde sunulan KSS faaliyetleri konusunda çalışanların hiç ile büyük ölçüde arasında değişen beş düzeyde değerlendirme yapması istenilmiştir. Alınan cevapların oransal dağılımı Tablo 3'deki gibidir.

Tablo 3. Firmanın Çalışanlarına Yönelik KSS Faaliyetleri ile İlgili Olarak Çalışanların Düşünceleri

	Hiç Az	Çok	Kısmen	Önemli Ölçüde	Büyük Ölçüde
Çalıştığınız firmanın size ödediği maaşlar faaliyet gösterdiği sektörün ortalama maaşlarına göre daha yüksek midir?	19	36,2	24,1	12,1	8,6
Çalıştığınız firma, çalışanlarını (performans değerlendirme, eğitim ve geliştirme aracılığıyla) beceri ve uzun vadeli kariyer geliştirme konusunda hangi ölçüde teşvik etmektedir?	13,8	34,5	24,1	19	8,6
Çalıştığınız firma hangi ölçüde ayrımcılığın (cinsiyet, ırk vb.) önlenmesi için gerekli tedbirleri almaktadır?	5,2	8,6	34,5	31	20,7
Çalıştığınız firma önemli meseleleri hangi sıklıkla çalışanlarına danışmaktadır?	13,8	31	31	13,8	10,3
Çalıştığınız firma çalışanların sağlık durumlarına ve güvenliklerine hangi ölçüde önem vermektedir?	5,2	5,2	27,6	34,5	27,6
Çalıştığınız firma çalışanlarının iş/yaşam dengesini hangi ölçüde sağlamaktadır?	8,6	20,7	34,5	27,6	8,6

Çalışanların yaklaşık %21'lik kısmı (önemli ölçüde ve büyük ölçüde diyenlerin toplamı) firmalarının kendilerine ödediği maaşın faaliyet gösterilen sektörün ortalama maaşlarına göre daha yüksek olduğunu düşünmektedir. Yaklaşık %55'lik kısım ise (hiç ve çok az diyenlerin toplamı) sektör ortalamasının altında maaş aldıklarını ifade etmişlerdir. Çalışanların yaklaşık %24'ü ise maaşlarının sektör ortalaması civarında olduğunu (kısmen cevabını verenler) kabul etmektedirler.

Çalıştıkları firmanın beceri ve uzun vadeli kariyer gelişimi konusunda kendilerini teşvik ettiğini düşünenlerin oranı yaklaşık olarak %28 iken, bu konudaki teşviklerin hiç ya da çok az olduğunu düşünenlerin oranı yaklaşık olarak %48'dir. Firmalarının, performans değerlendirme, eğitim ve geliştirme aracılığıyla kendilerini beceri ve uzun vadeli kariyer gelişimi konusunda kısmen teşvik ettiğini ifade edenlerin oranı yaklaşık olarak %24'tür. İşgörenlerin yaklaşık %52'si firmalarının cinsiyet, ırk gibi ayrımcılık konularında önemli ve büyük ölçüde hassasiyet gösterdiğine inanmaktadırlar. Bu konuda hassasiyetin yetersiz (hiç ve çok az toplamı) olduğunu düşünenler katılımcıların %14'lük kısmını oluştururken kısmen hassasiyet gösterildiğini ifade edenlerin oranı yaklaşık olarak %35'tir.

İşletmenin işgörenlerine dönük KSS faaliyetleri kapsamında, çalışanların yaklaşık % 24'ü önemli ve büyük ölçüde, firmalarının önemli meseleleri kendilerine danıştığını düşünürken yaklaşık %45'i ise hiç ya da çok az danıştıklarını düşünmektedirler. Kısmen danışıldığını ifade edenlerin oranı ise %31'dir. Çalışanların büyük bir kısmı (yaklaşık %62) firmalarının büyük ve önemli ölçüde sağlık durumu ve güvenliklerine önem verdiğini düşünmektedir. Yaklaşık olarak %10'luk kesin bu konuda yeterli hassasiyetin gösterilmediğini, yaklaşık %28'i ise kısmen önem verildiğini belirtmişlerdir. Çalışanların yaklaşık %36'sı firmalarının iş/yaşam dengesini önemli ve büyük ölçüde sağladığını, yaklaşık %35'i ise kısmen sağladığını ifade etmişlerdir. Bu konuda gerekli özeni hiç ya da çok az gösterdiğini düşünenlerin oranı ise yaklaşık olarak %29'dur.

Görüldüğü gibi firmanın çalışanlarına yönelik KSS faaliyeti içerisinde çalışanlar nezdinde en öne çıkanlar, çalışanlarının sağlık durumları ve güvenliklerine önem vermesi ve ayrımcılığın önlenmesi konusunda gerekli tedbirleri alması olmuştur.

Çalışma kapsamında İşletme çalışanlarından, firmalarının kurumsal itibara dair göstergeleri hakkında değerlendirme yapmaları istenilmiştir. Verdikleri cevapların dağılımı Tablo 4'deki gibidir.

Tablo 4. İşletme Çalışanlarının Firmalarının Kurumsal İtibarına Dair Göstergelere Katılım Düzeyleri

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Rakiplerine göre daha yüksek kârlılığa ve finansal performansa sahiptir.	0	1,7	31	43,1	24,1
Uzun vadeli yatırımlarının değeri yüksektir.	0	3,4	31	39,7	25,9
Kaliteli ürün ve satış sonrası hizmetler sunan, yenilikçidir.	0	5,2	22,4	39,7	32,8
Güvenilir, saygın, takdir edilen ve iyi hisler uyandıran bir şirkettir.	1,7	3,4	22,4	37,9	34,5
Personeline adil davranır.	15,5	15,5	32,8	22,4	13,8
Pazar olanaklarından avantaj sağlayan, güçlü liderlere sahip ve vizyonerdir.	3,4	6,9	29,3	36,2	24,1
Kaliteli çalışma ortamı ve personele sahiptir.	5,2	10,3	36,2	34,5	13,8
Fiziksel çevreyi (doğayı) koruma konusunda sorumluluk sahibidir.	1,7	6,9	29,3	41,4	20,7
Hayırseverdir.	1,7	6,9	41,4	34,5	15,5
Toplumla karşı davranışlarında yüksek ahlaki standartlara sahiptir.	0	3,4	37,9	34,5	24,1
Rekabet gücü yüksek ve büyüme potansiyeline sahiptir.	0	0	20,7	39,7	39,7

Katılımcıların yaklaşık %67'si (katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum toplamı) çalıştıkları firmanın rakiplerine kıyasla daha yüksek, performans ve kârlılığa sahip olduğunu düşünmektedir. Buna kesinlikle katılmayan hiç kimse yokken katılmıyorum düşüncesinde olanların oranı yaklaşık olarak %2 civarındadır. Kararsızlarsa %31 oranındadır. Çalışanların yaklaşık olarak %66'sı işletmelerinin yaptığı uzun vadeli yatırımlarının değerinin yüksek olduğuna inanırken bu fikirde olmayanların oranı yaklaşık olarak %3'tür. İşgörenlerin yaklaşık %73 gibi büyük bir kısmı çalıştıkları firmanın yenilikçi ve kaliteli ürün ve satış sonrası hizmetler sunan bir işletme olduğu kanaatindedir. Bu düşüncede olmayan hiç kimse yokken katılmadığını ifade edenlerin oranı yaklaşık olarak %5'tir.

Ankete katılanların yaklaşık olarak %72'si işyerlerinin, güvenilir, saygın, takdir edilen ve iyi hisler uyandıran bir şirket olduğunu düşünürken, kesinlikle katılmayan ve katılmayanların toplamı yaklaşık olarak %5 ve bu konuda kararsız olanların oranı ise yaklaşık olarak %22'dir. Çalışanların bakış açısına göre, işletmenin itibar göstergeleri ile ilgili olarak ortaya çıkan en dikkat çekici sonuçlardan birisi işletmenin personeline adil davranmasıdır. Çalışanların yaklaşık %36'sı bu konuda olumlu, %31'i ise olumsuz görüş bildirmiştir. Kararsızların oranı ise yaklaşık olarak %33'tür. Çalıştıkları işletmenin vizyoner, pazar olanaklarından avantaj sağlayan ve güçlü liderlere sahip olduğunu düşünen çalışanların oranı yaklaşık olarak %60' iken bu konuda olumsuz düşünenler yaklaşık %10 ve kararsız olanlar yaklaşık %29 oranındadır.

İşgörenlerin yaklaşık %48'i çalıştığı firmanın kaliteli bir çalışma ortamı ve personele sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışma ortamının ve personelin kalite açısından yetersiz olduğunu ifade edenler %15 civarında iken kararsızların oranı %36 düzeyindedir. İşletmelerinin doğal çevreyi koruma konusunda sorumluluk sahibi olduğunu düşünenlerin oranı yaklaşık olarak %62, doğal çevreyi dikkate almadığını düşünenlerin oranı %8 ve kararsızların oranı %29 düzeyindedir. Çalışmaya katılanların yarısı firmalarının hayırsever olduğunu kabul ederken diğer yarısının yaklaşık %9'u hayırsever olmadığını ve yaklaşık %41'i de bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

Çalışanların yaklaşık %59'u firmalarının topluma karşı davranışlarında yüksek ahlaki standartlara sahip olduğunu düşünmektedirler. Bu konuda yeterli olmadığını düşünenlerin oranı yaklaşık %3 iken, olumlu veya olumsuz görüş bildirmeyenlerin oranı yaklaşık olarak %38'dir. İşgörenlerin yaklaşık %79'u gibi büyük bir kısmı işletmelerinin rekabet gücü yüksek ve büyüme potansiyeline sahip olduğunu ifade ederken hiçbir çalışan bu konuda olumsuz düşünceye sahip değildir. Kararsız olanlarla yaklaşık olarak %21 civarındadır.

Katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevaplarının toplamlarından hareketle, çalışanlar işletmelerinin kurumsal itibar göstergelerinden, "rekabet gücü yüksek ve büyüme potansiyeline sahip" olmasını ilk sırada değerlendirmişlerdir. Bunu "kaliteli ürün ve satış sonrası hizmetler sunan, yenilikçi" olması ve "güvenilir, saygın, takdir edilen ve iyi hisler uyandıran bir şirket" olduğu yönündeki görüşler takip etmektedir. İşletmenin personeline adil davranıyor olduğu görüşü en az kabul gören itibar göstergesi iken bunu çalışanları ilgilendiren diğer bir gösterge olan "kaliteli çalışma ortamı ve personele sahiptir" takip etmektedir. Buradan, çalışanların kendi nitelikleri ile ilgili olarak da bir eksikliği kabullendiklerini ifade etmek mümkündür.

Çalışma kapsamında, firmada yönetici ve işgören pozisyonlarında çalışmakta olan katılımcılara, işletmelerinin yürütmüş olduğu KSS faaliyetlerinden ne

ölçüde fayda sağlamış olduğunu değerlendirmeleri istenilmiştir. Hiç ile büyük ölçüde arasında verilen cevapların dağılımı Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5. İşletmenin KSS Faaliyetlerinden Sağladığı Faydalarla İlgili Olarak Çalışanların Değerlendirmeleri

	Hiç	Çok Az	Kısmen	Önemli Ölçüde	Büyük Ölçüde
Toplumsal ilişkilerde gelişme	1,7	20,7	39,7	25,9	12,1
Marka imajında artış	1,7	8,6	31,0	39,7	19,0
Potansiyel işgücünün cezbedilmesi (çekilmesi)	3,4	15,5	39,7	24,1	17,2
Çalışan motivasyonunda artış	15,5	17,2	37,9	25,9	3,4
Çalışanların elde tutulması	17,2	25,9	29,3	25,9	1,7
Satışların artması	1,7	8,6	31	43,1	15,5
Müşteri sadakatinde artış	5,2	10,3	36,2	32,8	15,5
Maliyetlerde azalış	1,7	12,1	43,1	34,5	8,6
Sermayeye erişimde kolaylaşma (bankalar veya yatırımcılar)	1,7	8,6	36,2	41,4	12,1

Tablo 5'te de görüldüğü gibi, işletme çalışanları, firmalarının gerçekleştirmiş oldukları KSS faaliyetlerinden hangi konuda fayda sağlamış olduğu yönündeki soruya, önemli ölçüde ve büyük ölçüde seçeneklerinin toplamından hareketle, en büyük faydayı %58,7 ile marka imajında artış sağlamış olması cevabını vermişlerdir. Bunu %58,6 ile satışların artması ve %53,5 ile sermayeye erişimde kolaylaşma takip etmiştir. İşletmenin yürüttüğü KSS faaliyetlerinden en az faydayı sağladığı konuların ilk üç sırasında çalışanlarla ilgili olanların bulunması oldukça dikkat çekicidir. Çalışanların %25,3'ü KSS faaliyetlerinin potansiyel işgücünün çekilmesine, %27,6'sı çalışanların elde tutulmasına ve %29,3'ü de çalışan motivasyonunda artışa neden olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla çalışanlar işletmelerinin kendilerine dönük KSS faaliyetlerinin yeterli olmadığı ya da yürütülmekte olan KSS faaliyetlerinin çalışanlar nezdinde yeterli etkiyi yaratmadığı kanaatindedirler.

İşletme çalışanlarına, çalışmakta oldukları firmalarının Devlet, hissedarlar, müşteriler, çalışanlar ve tedarikçilerinden oluşan paydaşlarından hangisini en öncelikli olarak gördüklerine dair soruya verdikleri cevapların oransal dağılımı Tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6. Çalışanlarına Göre İşletme Paydaşlarının Öncelik Dağılımı

	Frekans	%	Kümülatif %
Devlet	20	34,5	34,5
Hissedarlar	15	25,9	60,3

**Çalışanlara Dönük Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Kurumsal İtibara Etkisi:
Sivas'ta Bir İmalat İşletmesi Örneği**

Müşteriler	17	29,3	89,7
Çalışanlar	3	5,2	94,8
Tedarikçiler	3	5,2	100,0
Toplam	58	100,0	

Tablo 6'da, çalışanların kendi bakış açılarıyla, firmalarının paydaşlarından hangisini en öncelikli gördüğüne dair soruya verdikleri cevapların dağılımı görülmektedir. Cevap verenlerin yaklaşık olarak %35'i çalıştıkları firmanın en öncelikli paydaş olarak Devlet'i gördüğünü düşünmektedir. Bunu yaklaşık olarak %29 ile müşteriler takip etmektedir. Hissedarlar yaklaşık %26'lık payla üçüncü sırada yer almaktadır. Dikkat çekici bir sonuç olarak işletme çalışanlarının yalnızca yaklaşık %5'lik kısmının firmalarının kendilerini en önemli paydaş olarak gördüğünü düşünüyor olmalarıdır. Firmaya girdi sağlayan tedarikçiler de benzer şekilde yaklaşık %5'lik payla sıralamada en sonda yer almaktadır. Bu sonuçlara göre, size göre çalıştığınız firma paydaşları (devlet, hissedarlar, müşteriler, çalışanlar, tedarikçiler) arasından çalışanlarını en öncelikli olarak görmektedir şeklinde oluşturduğumuz *Hipotez 1 reddedilmiş* olmaktadır.

İşletmede yönetici veya işgören pozisyonunda çalışıyor olmak ve cinsiyetle, çalıştıkları firmanın KSS faaliyetleri ile ilgili ifadelerle katılma durumu arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek üzere Ki-Kare analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Çalışılan Firmanın KSS Faaliyetleri İle İlgili İfadelere Katılım İle Çalışılan Pozisyon ve Cinsiyet Bakımından İlişki

	Pozisyon (işgören/yönetici)			Cinsiyet (Kadın/Erkek)		
	Değer	df	p	Değer	df	p
Çalıştığım firmanın öncelikli sorumluluğu kâr yapmaktır.	5,724	4	,221	4,702	4	,319
Çalıştığım firma müşterilerini memnun etmeye özen göstermektedir.	2,803	3	,423	2,895	3	,408
Çalıştığım firma çalışanlarını memnun etmeye özen göstermektedir.	1,989	4	,738	2,864	4	,581
Çalıştığım firma tedarikçileriyle (hammadde ve yarı mamul sağlayanlar) iyi ilişkiler geliştirmeye özen göstermektedir.	2,269	3	,519	7,223	3	,065
Çalıştığım firma rakipleriyle iyi ilişkiler içinde olmaya özen göstermektedir.	,658	3	,883	6,236	3	,101
Çalıştığım firma devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirmeye özen göstermektedir.	,221	2	,895	2,465	2	,292
Çalıştığım firma sosyal sorumluluk sahibi bir	7,804	4	,099	11,970	4	,018

firmandır.

Çalıştığım firma kurumsal sosyal sorumluluk 3,519 4 ,475 9,114^a 4 ,058 faaliyetlerini düzenli olarak gerçekleştirmektedir.

İşgörenlerin, KSS kapsamında, firmanın gerçekleştirdiği faaliyetler konusunda Tablo 7’de kendilerine sunulmuş olan ifadelerin tamamı için, katılma düzeyleri ile ilgili olarak işyerinde yönetici veya işgören pozisyonunda çalışıyor olmaları bakımından anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$).

Cinsiyet açısından sonuçlara bakıldığında ise çalışılan firmanın sosyal sorumluluk sahibi olduğuna dair görüşlerde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Bu konuda erkek çalışanlar kadın çalışanlara göre daha olumlu düşünmektedirler. Diğer değerlendirmelerin tümünde ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$).

İşletme çalışanlarından, çalıştıkları firmalarının paydaşlarından hangisini en öncelikli olarak gördüklerini değerlendirmeleri istenilmiştir. Bu konudaki değerlendirme ile çalışılan pozisyon ve cinsiyet arasında bir ilişki olup olmadığına dair bulgular Tablo 8’deki gibidir.

Tablo 8. İşletme Paydaşlarından Hangisinin En Öncelikli Olduğu Konusundaki Düşünce İle Pozisyon ve Cinsiyet İlişkisi

	Değer	df	p
Pozisyon (işgören/yönetici)	4,728	4	,316
Cinsiyet (Kadın/Erkek)	5,623	4	,229

İşletmede işgören veya yönetici olarak çalışmakta olanların, firmalarının, Devlet, hissedarlar, müşteriler, çalışanlar ve tedarikçilerden oluşan paydaşları arasında hangisini en öncelikli olarak gördüklerine dair değerlendirmeleri arasında ilişki olup olmadığını belirlemek üzere Pearson Ki-Kare Testi yapılmış ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Aynı şekilde çalışanların cinsiyeti ile söz konusu paydaşlarından hangisini en öncelikli gördüklerine dair düşünceleri için de istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$).

İşletmede yönetici veya işgören durumunda olmak ve cinsiyetle, çalışmakta oldukları işletmelerinin çalışanlarına dönük KSS faaliyetlerini hangi ölçüde yerine getirdiğine dair ifadelerle katılma durumu arasında ilişki olup olmadığı Ki-Kare Testi ile araştırılmış ve sonuçlar Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9. İşletmenin Çalışanlarına Yönelik KSS Faaliyetlerinin Çalışanlarca Değerlendirilmesi İle Pozisyon ve Cinsiyet İlişkisi

	Pozisyon (işgören/yönetici)			Cinsiyet (Kadın/Erkek)		
	Değer	df	p	Değer	df	p
Çalıştığım firmanın çalışanlarına ödediği maaşlar,	5,143	4	,273	2,603	4	,626

**Çalışanlara Dönük Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Kurumsal İtibara Etkisi:
Sivas'ta Bir İmalat İşletmesi Örneği**

faaliyet gösterdiği sektörün ortalama maaşlarına göre daha yüksektir.

Çalıştığım firmada çalışanlar (performans değerlendirme, eğitim ve geliştirme aracılığıyla) beceri ve uzun vadeli kariyer geliştirme konusunda teşvik edilmektedir. 4,066 4 ,397 2,871 4 ,580

Çalıştığım firma ayrımcılığın (cinsiyet, ırk vb.) önlenmesi için gerekli tedbirleri almaktadır. 7,417 4 ,115 ,824 4 ,935

Çalıştığım firmada önemli meseleler sıklıkla çalışanlara danışılmaktadır. 7,159 4 ,128 7,368 4 ,118

Çalıştığım firmada çalışanların sağlık durumlarına ve güvenliklerine önem verilmektedir. 3,925 4 ,416 1,669 4 ,796

Çalıştığım firmada çalışanların iş/yaşam dengeleri sağlanmaktadır. 6,360 4 ,174 ,950 4 ,917

İşletmede yönetici veya işgören pozisyonunda çalışıyor olmakla, firmanın işgörenlerine yönelik KSS faaliyetlerini hangi ölçüde yerine getirdiğine dair Tablo 9'da görülen ifadelerle katılma düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). Aynı durum cinsiyet açısından da söz konusudur.

Firmada işgören ya da yönetici pozisyonunda bulunuyor olmak ve cinsiyetle, çalıştıkları işletmenin kurumsal itibarına dair ifadelerle katılma durumu arasında ilişki olup olmadığı Ki-Kare Testi ile araştırılmış ve sonuçlar Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Çalışmakta Oldukları İşletmenin Kurumsal İtibarına Dair İfadelere Katılma Durumu İle Pozisyon ve Cinsiyet İlişkisi

	Pozisyon (işgören/yönetici)			Cinsiyet (Kadın/Erkek)		
	Değer	df	p	Değer	df	p
Rakiplerine göre daha yüksek kârlılığa ve finansal performansa sahiptir.	2,810	3	,422	3,558	3	,313
Uzun vadeli yatırımlarının değeri yüksektir.	5,714	3	,126	6,016	3	,111
Kaliteli ürün ve satış sonrası hizmetler sunan, yenilikçidir.	5,217	3	,157	2,406	3	,493
Güvenilir, saygın, takdir edilen ve iyi hisler uyandıran bir firmadır.	8,873	4	,064	,835	4	,934
Çalışanlarına adil davranır.	7,052	4	,133	1,716	4	,788
Pazar olanaklarından avantaj sağlayan, güçlü liderlere sahip ve vizyonerdir.	7,600	4	,107	3,389	4	,495
Kaliteli çalışma ortamı ve işinde uzman çalışanlara sahiptir.	8,346	4	,080	8,397	4	,078

Fiziksel çevreyi (doğayı) koruma konusunda sorumluluk sahibidir.	26,701	4	,001	7,361	4	,118
Hayırseverdir.	13,036	4	,011	3,232	4	,520
Topluma karşı davranışlarında yüksek ahlaki standartlara sahiptir.	16,186	3	,001	4,790	3	,188
Rekabet gücü yüksek ve büyüme potansiyeline sahiptir.	6,215	2	,045	2,667	2	,264

Tablo 10’da işletmede işgören veya yönetici olarak çalışıyor olmakla, işletmenin kurumsal itibar göstergeleri arasında bir ilişkinin olup olmadığı verilmiştir. Buna göre; “firmalarının, rakiplerine göre daha yüksek kârlılık ve finansal performansa sahip, uzun vadeli yatırımlarının değeri yüksek, kaliteli ürün ve satış sonrası hizmetler sunan, yenilikçi, güvenilir, saygın, takdir edilen ve iyi hisler uyandıran, pazar olanaklarından avantaj sağlayan, güçlü liderlere sahip ve vizyoner, kaliteli çalışma ortamı ve işinde uzman çalışanlara sahip bir firma olduğu ve çalışanlarına adil davrandığı” yönündeki ifadelerle katılma düzeyleri konusunda çalışılan pozisyon bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). “Doğayı koruma konusunda sorumluluk sahibi, hayırsever, topluma karşı yüksek ahlaki standartlara ve rekabet gücü yüksek ve büyüme potansiyeline sahip olması” bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$). İşletmenin kurumsal itibarına dair bu dört gösterge ile ilgili olarak işletmede işgören pozisyonunda çalışanlar yönetici pozisyonunda çalışanlara göre daha olumlu düşünmektedir. Cinsiyet açısından değerlendirmede ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$).

Çalıştıkları işletmenin KSS faaliyetlerinden hangi faydaları elde ettiği konusundaki düşünceleri ile ilgili olarak firmada yönetici veya işgören olarak çalışıyor olmak arasında, ayrıca yine KSS faaliyetlerinden elde edilen faydalar konusundaki düşüncelerle cinsiyet arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek üzere Ki-Kare analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Firmanın KSS Faaliyetlerinden Elde Ettiği Fayda Konusundaki Düşüncelerle Pozisyon ve Cinsiyet İlişkisi

	Pozisyon (İşgören/Yönetici)			Cinsiyet (Kadın/Erkek)		
	Değer	df	p	Değer	df	p
Toplumsal ilişkilerde gelişme	9,064	4	,060	8,918	4	,063
Marka imajında artış	8,735	4	,068	4,135	4	,388
Potansiyel işgücünün cezbedilmesi (çekilmesi)	6,705	4	,152	2,774	4	,596

**Çalışanlara Dönük Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Kurumsal İtibara Etkisi:
Sivas'ta Bir İmalat İşletmesi Örneği**

Çalışan motivasyonunda artış	5,886	4	,208	3,889	4	,421
Çalışanların elde tutulması	4,164	4	,384	,968	4	,915
Satışların artması	5,740	4	,219	3,674	4	,452
Müşteri sadakatinde artış	10,107	4	,039	2,673	4	,614
Maliyetlerde azalış	5,264	4	,261	2,582	4	,630
Sermayeye erişimde kolaylaşma (bankalar veya yatırımcılar)	13,753	4	,008	5,943	4	,203

Tablo 11'de de görüldüğü gibi firmada işgören ya da yönetici olarak çalışıyor olmakla, işletmenin KSS faaliyetlerinden, "toplumsal ilişkilerde gelişme, marka imajında artış, potansiyel işgücünün çekilmesi, çalışan motivasyonunda artış, çalışanların elde tutulması, satışların artması ve maliyetlerin azalması" gibi faydaları sağladığına dair düşünceleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). "Müşteri sadakatinde artış ve sermayeye erişimde kolaylaşma" açısından ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu iki konuda, işgören pozisyonunda çalışanlar yönetici olarak çalışanlara kıyasla işletmenin KSS faaliyetlerinden elde ettiği faydaların daha fazla olduğu düşüncesine sahiptirler. Cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$).

İşletme çalışanlarının KSS konusundaki ifadelerle katılım düzeyleri, firmanın çalışanlarına yönelik KSS faaliyetleri ve kurumsal itibarı konusundaki düşünceleri ve çalıştıkları firmanın KSS faaliyetlerinden ne ölçüde fayda sağladığı yönündeki değerlendirmelerin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğine dair t testi sonuçları Tablo 12'deki gibidir.

Tablo 12. Cinsiyete Göre, KSS Kavramı, Çalışanlara Yönelik KSS Faaliyetleri, Kurum İtibarı ve KSS'den Fayda Sağlama Düzeyleri Karşılaştırması

Değişkenler	Gruplar	N	Ortalama \bar{x}	Standart Sapma	t testi		
					t	df	p
KSS konusundaki ifadelerle katılım düzeyi	Erkek	39	31,0769	5,05956	1,155	56	,253
	Kadın	19	29,4737	4,75358			
Firmanın çalışanlarına yönelik KSS faaliyetleri gerçekleştirme düzeyi	Erkek	39	18,7949	5,28742	,825	56	,413
	Kadın	19	17,5789	5,22085			
Çalışanlara göre kurumun itibar düzeyi	Erkek	39	41,5641	8,29963	,534	56	,596
	Kadın	19	40,4211	6,07651			
Çalışanlara göre firmanın KSS'den fayda sağlama düzeyi	Erkek	39	30,0513	7,76276	,444	56	,659
	Kadın	19	29,1579	5,82393			

Tablo 12'de de görüldüğü gibi, işletme çalışanlarının KSS kavramı ile ilgili olarak kendilerine sunulmuş olan ifadelerle verdikleri cevaplar bakımından

cinsiyete göre istatistiksel olarak ($p>0,05$) bir fark yoktur. Aynı şekilde firmalarının kendilerine yönelik olarak firmalarının gerçekleştirmiş olduğu KSS faaliyetleri, firmalarının kurumsal itibar açısından ve firmanın KSS faaliyetlerinden fayda sağlama düzeyi bakımından değerlendirilmesi açısından da çalışanların verdiği cevaplarda cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$)

Çalışanların işletmelerinin yürüttüğü KSS faaliyetleri ile ilgili ifadelerle katılım düzeyleri, işletmenin işgörenlerine dönük KSS uygulamaları ve kurumsal itibarı ile ilgili düşünceleri ve çalışmaları durumunda buldukları firmalarının KSS faaliyetlerinden hangi ölçüde fayda sağladığına yönelik değerlendirmelerin pozisyonlarına (yönetici veya işgören) göre farklılık gösterip göstermediğine dair t testi sonuçları Tablo 13'teki gibidir.

Tablo 13. İşletmedeki Pozisyonlara Göre, KSS Kavramı, Çalışanlara Yönelik KSS Faaliyetleri, Kurum İtibarı ve KSS'den Fayda Sağlama Düzeyleri Karşılaştırması

Değişkenler	Gruplar	N	Ortalama x	Standart Sapma	t testi		
					t	df	p
KSS konusundaki ifadelerle katılım düzeyi	Yönetici	20	29,9000	5,13912	,720	56	,474
	İşgören	38	30,8947	4,92533			
Firmanın çalışanlarına yönelik faaliyetleri gerçekleştirme düzeyi	KSS Yönetici	20	16,7500	4,43521	1,764	56	,083
	İşgören	38	19,2632	5,49045			
Çalışanlara göre kurumun itibar düzeyi	Yönetici	20	36,7000	7,04945	3,583	56	,001
	İşgören	38	43,5526	6,85643			
Çalışanlara göre firmanın KSS'den fayda sağlama düzeyi	Yönetici	20	26,1000	5,82101	3,024	56	,004
	İşgören	38	31,6842	7,08674			

Tablo 13'te de de görüldüğü gibi, KSS kavramı kapsamında firmalarını değerlendirmeleri hususunda çalışanların kendilerine sunulan ifadelerle verdikleri cevaplar bakımından firmada buldukları pozisyonlara göre istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). Benzer şekilde kendilerine yönelik olarak firmalarının gerçekleştirmiş olduğu KSS faaliyetlerini değerlendirmelerine yönelik ifadelerle verdikleri cevaplar açısından çalışanların buldukları pozisyonlara göre istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>0,05$). Çalışanların bakış açısıyla firmalarının kurumsal itibar düzeyi değerlemesinde buldukları pozisyonlara göre istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur ($p<0,05$). Firmada işgören pozisyonunda çalışanların, firmalarının kurumsal itibar düzeyi konusundaki değerlendirmeleri ($\bar{x}=43,5$) yöneticilerin değerlendirmelerine göre ($\bar{x}=36,7$) daha olumludur. Çalıştıkları firmanın KSS faaliyetlerinden fayda elde etme düzeyi bakımından değerlendirilmesinde çalışanların buldukları pozisyonlara göre istatistiksel olarak ($p<0,05$) anlamlı bir fark vardır. Firmada emir verebileceği

**Çalışanlara Dönük Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Kurumsal İtibara Etkisi:
Sivas'ta Bir İmalat İşletmesi Örneği**

kimse olmaksızın çalışanların firmalarının KSS faaliyetlerinden fayda sağlama düzeyi konusundaki değerlendirmeleri ($\bar{x}=31,6$) emir verebileceği en az bir kişi olanların değerlendirmelerine göre ($\bar{x}=26,1$) daha olumludur.

Çalışanların değerlendirmesine göre, işletmenin çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirdiği KSS faaliyetleri ile işletmenin kurumsal itibarı arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığını tespit etmek üzere Spearman Sıra Korelasyon değerine bakılmıştır. Sonuçlar Tablo 14'teki gibidir.

Tablo 14. Çalışanlar Açısından, İşletmenin Çalışanlarına Yönelik KSS Faaliyetleri İle İşletmenin Kurumsal İtibarı Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Analizi Sonuçları

		İşletmenin Çalışanlarına Yönelik KSS Faaliyetleri	Çalışanlarına Göre İşletmenin Kurumsal İtibarı
İşletmenin Yönelik KSS Faaliyetleri	Spearman's rho	1,000	,642**
	Sig. (2-tailed)	.	,000
	N	58	58
Çalışanlarına Göre Kurumsal İtibarı	Spearman's rho	,642**	1,000
	Sig. (2-tailed)	,000	.
	N	58	58

($p<0,05$) (2-tailed).

Tablo 14'te de görüldüğü gibi Spearman Korelasyon testi sonuçlarına göre işletmelerin çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirmiş oldukları KSS faaliyetleri ölçeği ile çalışanlar nezdinde işletmenin kurumsal itibarı ölçeği arasında pozitif yönlü ve güçlü seviyede anlamlı bir ilişki vardır. ($r=.642$, $p < ,05$)

Çalışmanın konusunu teşkil eden, çalışanların bakış açısıyla, işletmelerin çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirmiş oldukları KSS faaliyetlerinin kurumsal itibara etkisinin olup olmadığını tespit etmek üzere gerçekleştirilmiş olan regresyon analizi sonuçlarına Tablo 15'te sunulmuştur.

Tablo 15. İşletmelerin Çalışanlarına Yönelik KSS Faaliyetlerinin Çalışanlar Nezdinde Kurumsal İtibar Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	B	St.Hata (β)	t	P	R	R ²	F	p	
İşletmenin Çalışanlarına Yönelik KSS Faaliyetleri	Çalışanlar Nezdinde Kurumsal İtibar	2,071	,243	,691	8,512	,000	,691	,477	51,063	,000

Çalışanlar nezdinde kurumsal itibarın oluşmasında işletmenin çalışanlarına yönelik KSS faaliyetleri %47,7 ($R^2= ,477$) oranında etkilidir. Yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre model bütün olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). Bu sonuçlara göre **Hipotez 2 kabul** edilmiştir. Yani işletmenin çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirmiş olduğu KSS faaliyetleri çalışanlar nezdinde

işletmenin kurumsal itibarının oluşumunda pozitif yönde ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Sonuç

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS), işletmenin ekonomik fayda ve çıkarlarına ulaşmak için çaba sarf etmenin yanı sıra paydaşlarının refahını da sağlayacak, yasalarla düzenlenmiş olanlara ilaveten etik ve gönüllü faaliyetleri gerçekleştirmesidir. Kurumsal itibar ise, paydaşlarının firma ile ilgili birikmiş algılarının toplamıdır. İşletmelerin diğer bütün paydaşlarına olduğu gibi iç çevresinde yer alan çalışanlarına karşı da sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluklar yukarıda da ifade edildiği gibi yasalar ve etik ilkelerin yanı sıra işletmelerin gönüllü olarak yerine getirdiklerinden oluşmaktadır.

Bu araştırmada, işletmede çalışmakta olan işgörenlerin değerlendirmelerine göre, işletmelerin çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirmiş oldukları KSS faaliyetlerinin kurumsal itibar oluşumuna etkisi incelenmiştir. İşletme çalışanlarının büyük bir kısmı işletmelerinin en önemli sorumluluğunun kâr elde etmek olduğunu düşünmektedirler. Yarısından fazlası ise işletmelerinin işgörenlerini memnun etmek için çaba sarf ettiğini ifade etmişlerdir. İşletmenin işgörenlerine dönük KSS faaliyetlerinden çalışanlarınca en dikkat çekici bulunanlar, çalışanlarının sağlık durumları ve güvenliklerine önem vermesi ve ayrımcılığın önlenmesi konusunda gerekli tedbirleri alıyor olmasıdır.

Çalışanlar işletmelerinin “rekabet gücü yüksek ve büyüme potansiyeline sahip” olduğu yönündeki kurumsal itibar göstergesini en öne çıkarırken, personeline adil davranıyor olduğu görüşü en az kabul gören itibar göstergesidir. İşletmede işgören pozisyonunda çalışanlar, işletmelerinin kurumsal itibar düzeyi konusunda yönetici pozisyonunda çalışanlara kıyasla daha olumlu düşünmektedir. Aynı durum işletmenin KSS faaliyetlerinden fayda elde etme düzeyi bakımından da söz konusudur. Bu konuda da işgören sıfatıyla çalışanlar yönetici pozisyonundaki çalışanlara göre daha olumlu görüştedirler.

İşletmenin işgörenleri, işletmelerinin KSS faaliyetleri neticesinde sağladıkları en önemli fayda olarak marka imajında artışı ifade etmektedirler. Dikkat çekici sonuçlardan birisi, çalışanların işletmenin yürüttüğü KSS faaliyetlerinden en az faydayı, potansiyel işgücünün çekilmesi, çalışanların elde tutulmasına ve çalışan motivasyonunda artışa neden olduğunu düşünüyor olmalarıdır. Çalışanlar, işletmelerinin Devlet'i en önemli, kendilerini ise tedarikçilere birlikte en az önem verdiği paydaş olarak gördüğünü düşünmektedirler.

Yapılan analiz neticesinde, işletmelerin işgörenlerine yönelik KSS faaliyetleri ölçeği ile çalışanlar nezdinde işletmenin kurumsal itibarı ölçeği arasında pozitif yönlü güçlü seviyede anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın esas konusu ve amacı olan çalışanlara yönelik KSS faaliyetlerinin çalışanlar nezdinde işletmenin kurumsal itibarına katkısının olup olmadığıyla ilgili olarak; işletmenin çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirmiş olduğu KSS faaliyetlerinin çalışanlar nezdinde işletmenin kurumsal itibarının oluşumunda pozitif yönde ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir.

Elde edilen bu sonuç Yalman ve Çonkar (2020: 400) tarafından işletme yöneticilerinin bakış açılarıyla işletmelerin çalışanlarına yönelik KSS faaliyetleriyle onlar nezdinde kurumsal itibarın oluşumu arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu bulgusuyla örtüşmektedir. Yine Karabey ve Battal (2020) tarafından Van ilinde bir özel hastanenin çalışanları üzerinde yapılan araştırmada elde edilen, çalışanlarda artan KSS algısının kurumun itibarına olumlu etki edeceği bulgusuyla benzeşmektedir. Bulgular Suaini vd. (2011)'nin, işletmelerin KSS stratejilerinin, öncelikle işgörenler olmak üzere bütün paydaşlar nezdinde kurumsal itibarı artırdığı sonucunu desteklemektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular daha önce yapılmış olan bazı çalışmaların sonuçlarıyla benzerlikler göstermektedir. Hindistan'da bir otomobil şirketinin çalışanları üzerinde yürütülen deneysel bir çalışmada (Yadav vd., 2018) bir kuruluşun algılanan KSS'sinin çalışanlar arasında güven gelişimine yol açabileceği ve bunun da kuruluşun kurumsal itibarının oluşumuna katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Baran ve Çelik (2017: 78) tarafından kimya/boya sektöründe gerçekleştirilen "çalışanların işletmenin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik algısı ile iş tatmini arasındaki ilişki" araştırmasından elde edilen pozitif yönlü ilişkiyle de benzeşmektedir.

Kore'de bir işletmenin çalışanları üzerine uygulanan ankette (Turban ve Greening, 1997), çalışanların işletmenin KSS yeteneklerini olumlu algıladıklarında, işletmenin KSS faaliyetlerini olumlu gördükleri, KSS faaliyetlerini olumlu algıladıkça, çalışanların işletmeye olan bağlılığının arttığı ve çalışanlar KSS faaliyetlerini olumlu algıladıklarında algılanan kurumsal performansın artacağı, algılanan kurumsal performansın ise çalışan bağlılığını arttıracığı sonucu elde edilmiştir.

Yapılan bazı çalışmalarda işletmelerin KSS performansı ile çalışan memnuniyeti (Coldwell vd., 2008) ve işletme çekiciliği (Albinger ve Freeman, 2000 ; Jones vd., 2010 ; Maheshwari ve Yadav, 2015) pozitif yönlü olarak ilişkilendirilmiştir. Başka bir çalışmada ise (Riordan vd., 1997) iyi bir KSS ile elde edilecek itibarın, aile ve arkadaşların yanı sıra dış gruplardan da olumlu tepkiler alarak dolaylı olarak iş memnuniyetine katkıda bulunabileceği ve çalışan değişim hızının düşmesine neden olabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışma çalışanlara yönelik KSS faaliyetlerinin kurumsal itibar oluşturma düzeyi konusundaki araştırma boşluğunu doldurmak ve ilişkili çalışmalara katkı sağlamak amacıyla yürütülmüştür. Çalışma sadece Sivas ilinde,

mobilya ve hastane medikal ekipmanları imalatı yapan işletme ile sınırlıdır. Bu sebeple araştırma sonuçları, araştırma yapılan örneklem ile sınırlı olup evrenin tamamına genellenebilir nitelikte değildir. Gelecek araştırmalar farklı şehir, ülke, sektör ve ölçeklerdeki işletmelerde yürütüldüğü takdirde farklı sonuçlar elde edilebilecek ve evrene genelleme yapılabilecektir. Değişik bir zaman diliminde iş modellerindeki değişime bağlı olarak da farklı sonuçların elde edilebilecek olmasından dolayı araştırmanın benzer işletmelerde de tekrarlanması mümkündür.

Kaynakça / Reference

Albinger, H., & Freeman, S. (2000). Corporate Social Performance and Attractiveness as an Employer to Different Job Seeking Populations. *Journal of Business Ethics*, 28(3), 243-253.

Barauskaite, G., & Streimikiene, D. (2021). Corporate social responsibility and financial performance of companies: The puzzle of concepts, definitions and assessment methods. *Corp Soc Responsib Environ Manag.* 28: 278–287. <https://doi.org/10.1002/csr.2048>

Baran, M., & Çelik, Y. (2017). Çalışanların İşletmenin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerine Yönelik Algısı ile İş Tatmini Arasındaki İlişki ve Kimya/ Boya Sektöründe Bir Araştırma. *İş'te Davranış Dergisi Journal of Behavior at Work* 2 (1), 63-79.

Brammer, S., & Millington, A. (2005) Corporate Reputation and Philanthropy—An Empirical Analysis. *Journal of Business Ethics*, 61, 29-44. <http://dx.doi.org/10.1007/s10551-005-7443-4>

Choi, Y., & Yu, Y. (2014). The influence of perceived corporate sustainability practices on employees and organizational performance. *Sustainability*, 6(1), 348–364. <https://doi.org/10.3390/su6010348>

Cismas, L. M., Miculescu, A., Negrut, L., Negrut, V., Otil, M. D., & Vadasan, I. (2019). Social capital, social responsibility, economic behavior and sustainable economic development—An analysis of Romania's situation. *Transformations in Business & Economics*, 18(2A (47A)), 605–627.

Coldwell, D. A., Billsberry, J., Meurs, N., & van, Marsh, P. J. G. (2008). The effects of person–organization ethical fit on employee attraction and retention: Towards a testable explanatory model. *Journal of Business Ethics*, 78(4), 611–622. <https://doi.org/10.1007/s10551-007-9371-y>

European Commission. (2001). Green paper: Promoting a European framework for corporate social responsibility. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Retrieved from http://www.ec.europa.eu/employment_social/publications/2001/ke3701590_en.pdf

- Fombrun, C., & Shanley, M. (1990). What's in a Name? Reputation Building and Corporate Strategy. *The Academy of Management Journal*, 33(2), 233-258. doi:10.2307/256324
- Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gond, J. P., El, Akremi, A., Swaen, V., & Babu, N. (2017). The psychological microfoundations of corporate social responsibility: A person-centric systematic review. *Journal of Organizational Behavior*, 38(2), 225-246. <https://doi.org/10.1002/job.2170>
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R. L., & Black, W. C. (1995). *Multivariate data analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=37221> (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2021).
- Jones, D. A., Willness, C. R., & Made, S. (2010). Why are job seekers attracted to socially responsible companies? Testing underlying mechanisms. *Academy of Management*, (1), 1-6. <https://doi.org/10.5465/ambpp.2010.54501146>
- Karabey, C., & Battal, F. (2020). Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurumsal İtibar, Profesyonel Etik Standartlar ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkiler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34 (2), 603-629. DOI: 10.16951/atauniiibd.682818
- Lai, C., Chiu, C., Yang, C., & Pai, D. (2010). The Effects of Corporate Social Responsibility on Brand Performance: The Mediating Effect of Industrial Brand Equity and Corporate Reputation. *Journal of Business Ethics*, 95(3), 457-469.
- Maheshwari, S., & Yadav, R. (2015). Is CSR a Hygiene Factor for Prospective Employees? An Indian Exploration. *Indian Journal of Industrial Relations*, 50(4), 601-612.
- Malhotra, N. K., Nunan, D., & Birks, D. F. (2017). *Marketing research: An applied approach*. Pearson Education Limited.
- Park, J., Lee, H., & Kim, C. (2014). Corporate social responsibilities, consumer trust and corporate reputation: South Korean consumers' perspectives. *Journal of Business Research*, 67(3), 295-302.
- Porter, M.E. (1997), *Competitive Strategy, Measuring Business Excellence*, Vol. 1 No. 2, pp. 12-17. <https://doi.org/10.1108/eb025476>
- Riordan, C. M., Gatewood, R. D., & Bill, J.B. (1997). Corporate Image: Employee Reactions and Implications for Managing Corporate Social Performance. *Journal of Business Ethics* 16, 401-412. <https://doi.org/10.1023/A:1017989205184>

- Roberts, P., & Dowling, G. (2002). Corporate Reputation and Sustained Superior Financial Performance. *Strategic Management Journal*, 23(12), 1077-1093.
- Sanchez, J. L., & Sotorrio, L. L. (2007). The creation of value through corporate reputation. *Journal of Business Ethics*, 76, 335-346.
- Suaini, O., Faizah, D., & Roshayani, A. (2011). The Influence of Coercive Isomorphism on Corporate Social Responsibility Reporting and Reputation. *Social Responsibility Journal*, 7(1), 119-135.
- Sweeney, L. (2009). A Study of Current Practice of Corporate Social Responsibility (CSR) and an Examination of the Relationship between CSR and Financial Performance Using Structural Equation Modeling (SEM). *Doctoral Thesis*, Dublin Institute of Technology, Dublin.
- Taherdoost, H. (2016). Sampling Methods in Research Methodology; How to Choose a Sampling Technique for Research. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3205035> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3205035>
- Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi (5. Baskı)*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Turban, D., & Greening, D. (1997). Corporate Social Performance and Organizational Attractiveness to Prospective Employees. *The Academy of Management Journal*, 40(3), 658-672. doi:10.2307/257057
- Van den Brink, D., Odekerken-Schröder, G., & Pauwels, P. (2006). The effect of strategic and tactical cause-related marketing on consumers' brand trust. *Journal of Consumer Marketing*, 23(1), 15-25.
- Walsh, G., & Wiedmann, KP. A. (2004). Conceptualization of Corporate Reputation in Germany: An Evaluation and Extension of the RQ. *Corp Reputation Rev* 6, 304-312. <https://doi.org/10.1057/palgrave.crr.1540001>
- World Business Council for Sustainable Development. (2000). *Corporate social responsibility: Making good business sense*. Geneva, Switzerland: World Business Council for Sustainable Development.
- Yadav, R. S., Dash, S. S., Chakraborty, S., & Kumar, M. (2018). Perceived CSR and Corporate Reputation: The Mediating Role of Employee Trust. *The Journal for Decision Makers*, 43(3) 139-151. doi:10.1177/0256090918794823
- Yalman, Y., & Çonkar, K. (2020). Türkiye’de, İşletmelerin Çalışanlarına Yönelik Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Kurumsal İtibara Etkisi / Corporate Reputation The Effect Of Corporate Social Responsibility For Operations Employees Of Enterprises In Turkey. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 4 (2) , 393-408. DOI: 10.29216/ueip.783212
- Yin, R.K. (2003). *Case Study Research: Design and Methods*. 3rd Edition, Sage, Thousand Oaks.

**Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi ile
Öğretmenlerin Psikolojik İyi Oluşları
Arasındaki İlişki**

The Relationship Between the Levels of
Democracy in the School Administration and the
Psychological Well-Being of the Teachers

Video Link: <https://youtu.be/1wifzia3xLc>

Hüseyin ASLAN

Dr. Öğretim Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü
Asst.Prof., Ondokuz Mayıs University, Department of Educational Sciences
huseyarslan@yahoo.com / Orcid ID: 0000-0003-2724-0445

Ayşegül ERÖZYÜREK

Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Yönetimi Bölümü
Ph.D. Student, Gazi University, Department of Educational Administration
erozyurekayse@hotmail.com/ Orcid ID: 0000-0002-7389-6835

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 07.05.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 15.11.2021
Yayın Tarihi / Published : 27.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Aslan, H. & Erözyürek, A. (2021). Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi ile Öğretmenlerin Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3711-3741 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/933926>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi ile Öğretmenlerin Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki * **

Öz

Bu araştırma, okul yönetiminin demokratiklik düzeyi ile öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada ilişki modelini kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, 2017-2018 eğitim öğretim yılında Karabük ili ve ilçelerinde bulunan MEB'e bağlı resmi ilköğretim, ortaokul ve liselerde görev yapan 2615 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini, bu okullarda görev yapan ve basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 833 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla kişisel bilgi anketi, Zencirci (2003) tarafından geliştirilen "Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği" ve Telef (2013) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılmış olan 8 maddelik "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın tüm istatistik analizleri SPSS 14,0 programı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde frekans, yüzdeler dağılımı, aritmetik ortalama, standart sapma, Kolmogorov Smirnov Testi, Scheffe Testi, t Testi, tek yönlü varyans analizi ANOVA, Levene's Testi, Tamhane Testi ve Çoklu Regresyon Analizleri kullanılmıştır. Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği'nin çalışma grubuna uygulanması sonucunda, öğretmenlerin yöneticileri "çoğu zaman" demokratik algıladıkları görülmüştür. Yönetimi demokratik bulma düzeyleri; cinsiyet, öğrenim durumu, okul türü ve okuldaki çalışma süresi değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermiştir. Medeni durum, mesleki kıdem değişkenlerine göre, çalışma grubu öğretmenlerinin algılarında anlamlı bir farklılık meydana gelmemiştir. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği'nin çalışma grubuna uygulanması sonucunda, çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin genel olarak "katılıyorum" düzeyinde olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları cinsiyet, okuldaki çalışma süresi ve branş değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermiştir. Medeni durum, mesleki kıdem, öğrenim durumu ve okul türü değişkenleri açısından öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır. Araştırma sonucunda okul yönetiminin demokratiklik düzeyi ile öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu ve okul yönetiminin demokratiklik düzeyinin öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Eğitim, Öğretmen, Demokrasi, Psikolojik İyi Oluş,

* Bu makale yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu Başkanlığının 01.03.2018 Tarih, 2018/27-71 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

The Relationship Between the Levels of Democracy in the School Administration and the Psychological Well-Being of the Teachers

Abstract

This study was conducted to determine the relationship between the democratic level of school management and the psychological well-being of teachers. Correlational screening model was used in the research. The population of the research consists of 2615 teachers working in official primary, secondary and high schools affiliated to the Ministry of National Education in the province of Karabük and its districts in the 2017-2018 academic year. The sample of the study consists of 833 teachers working in these schools and selected by simple random sampling method. Data collected via personal information questionnaire, "The Democratic Level of Management Scale" developed by Zencirci (2003) and the "Psychological Well-Being Scale" with 8 articles, whose Turkish validity and reliability study was conducted by Telef (2013). All statistical analyzes of the research were carried out with the SPSS 14.0 program. Frequency, percentage distribution, arithmetic mean, standard deviation, Kolmogorov smirnov test, Scheffe Test, t Test, one-way variance analysis ANOVA, Levene Test, Tamhane Test and multiple regression analyzes were used in the analysis of the research data. As a result of the application of the Democratic Level of Management Scale to the study group, it was observed that teachers "mostly" perceive the administrators as democratic. Levels of finding the management democratic showed a significant difference according to the variables of gender, education level, type of school and working time in school. As a result of the application of the Psychological Well-Being Scale to the study group, it was observed that the psychological well-being levels of the teachers in the study group were generally at the level of "I agree". The psychological well-being of the teachers showed a significant difference according to the variables of gender, working time at school and branch. No significant difference was observed in psychological well-being of the teachers in terms of variables of marital status, professional seniority, educational background and school type. As a result of the research, it was concluded that there is a positive significant relationship between the level of democracy of school management and psychological well-being of teachers, and that the level of democracy of school management is a significant predictor of teachers' psychological well-being.

Keywords: Management, Education, Teacher, Democracy, Psychological Well-being.

Giriş

İnsan doğası itibarıyla yalnız başına hayatını sürdürebilecek bir varlık değildir. Var olduğu ilk günden bu yana yaşamını devam ettirebilmek, çeşitli tehlikelerden korunabilmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için diğer insanlarla bir araya gelerek topluluklar oluşturmuştur (Esen ve Nebioğlu, 1967). Topluluklar toplum halini aldıktan sonra din kurallarıyla yönetilmeye başlamış ancak toplulukların büyümesi ve ihtiyaçların artması gibi nedenlerden dolayı bu kurallar yetersiz hale gelmiştir. İnsanın örgütlenmesiyle başlayan süreç, demokrasinin temellerinin atılmasına sebep olmuştur. İnsanı yönetmek anlamına gelen demokrasi kavramının eğitim yönetimi sürecinde, eğitim yöneticisi ve öğretmen ilişkilerinde önemli bir etken olacağı düşünülmektedir. Demokrasi kavramının içerisinde barındırdığı değerlerin, yöneticilerin kurum yönetiminde kullanabilecekleri tutum ve davranışlar olması beklenir. Demokratik yönetici, yöneticilik özelliğini kullanırken yetkilerini izleyicilerle paylaşır. Bu sebeple yönetici amaçların, stratejilerin, plan ve programların belirlenmesinde, iş bölümü yapmada astları ile fikir alışverişi yaparak onlara önderlik etmeye önem verir (Eren, 1998). Okulun vazgeçilmez öğelerinden olan öğretmenler için, içerisinde buldukları örgütte demokratik yönetim anlayışının hâkim olup olmadığı, katılım, özgürlük ve özerklik noktasında ne hissettiklerinin psikolojilerine etkili olacağı düşünülmektedir. Bireyin psikolojik olarak kendini nasıl hissettiği hangi görevi yapıyor olursa olsun önemlidir. Eğitim kurumlarında yöneticiler tarafından ortaya konan demokratik tutum ve davranışlara ilişkin öğretmen algıları ve öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerini ortaya çıkarmak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Demokrasi ve Demokratik Okul Yöneticisi

Demokrasi, halkın kendi kendisini yönetmesini gerektiren çok önemli ve en çağdaş yönetim tarzıdır. Demokratik düzenin sürmesi ve demokrasi idealinin en iyi şekilde uygulanmasında, gelecek nesillerin bu idealin değerlerini paylaşmaları ve sorumluluklarını üstlenmeleri temel unsurdur (Aydın, 2015) Demokrasi yönetimi, gelişime açık bir süreçtir. Yönetici ve yönetilen dengesinin sağlandığı, insan olmanın onuruna yaraşan bir yönetim şekli için imkânlar her gün artmaktadır. Bu sebeple daha iyi bir yönetim şekli bulunana kadar, kendinden öncekilere kıyasla yüksek düzeyde çözüm imkânları yaratan ve içerisinde karşıtlarını da barındıran bir yönetim biçimi olarak demokrasi değerlendirilmektedir (Yetkin, 1996). Demokratik yönetim şeklinde katılım, özgürlük ve özerklik kavramları en önemli unsurlardandır. Demokratik yönetimlerde katılım; iş birliğine dayalı hareket etmeyi beraberinde getiren bir süreçtir. Demokratik katılımın gerçekleşebilmesi için örgütlerde yönetici konumunda olan kimselerin, diğer kişilerin söz sahibi olmalarına ve taleplerine destek vermeleri gerekmektedir (Meyer, 2014). Özgürlük, bireysel özgürlükten örgüte, düşünme ve ifade özgürlüğünden, inanma ve yaşama özgürlüğüne kadar çok geniş kapsam alanına sahiptir. Bu geniş kapsam alanına rağmen demokrasilerdeki özgürlükten bahsedildiğinde söz konusu sadece bireylerin özgürlükleridir

(Yeşil, 2002). Demokratiklik ile ilgili bir diğer unsur olan özerklik ise bireysel, örgütsel birim bağlamında üretim ve yönetim sürecinde, örgütsel hedefler doğrultusunda, kendi ilke değerlerine dayalı, bağımsız olarak eylem ve üretim etkinliğinde bulunmadır (Başaran, 1982).

Okul yönetimi, okulun politikalarını ve amaçlarını gerçekleştirmek için var olan kaynakları örgütleyerek en etkili biçimde kullanır (Bursalıoğlu, 1994). Okul yöneticisi, bir okulda belirlenen amaçların yerine getirilebilmesi için tüm işgörenleri örgütleyen, mevcut çalışmalara yön verip, koordinasyon ve denetimi sağlayan, bakanlığın belirlemiş olduğu amaçlar doğrultusunda eğitim kurumlarını yaşatan ve okulu etkin tutan kimselerdir (Gürsel, 1995). Eğitim kurumlarının uygulama alanı olan okulların demokratik değer ve demokratik ilkelere göre yönetilmesi zorunludur. Bu zorunluluk demokratik toplumun geleceği açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Yöneticilik özelliği her yönetimde olduğu gibi okul yönetiminde de farklılık gösterebilmektedir. Bunlardan biri demokratik okul yöneticiliğidir. Bursalıoğlu'na (1994) göre yöneticiler tutum ve davranışları açısından dört gruba ayrılırlar. Yönetici türlerinden biri olan demokratik yönetici; astlarına karar alma sürecine katılma olanağı veren, çalışma arkadaşlarıyla birlikte iş yapmayı öneren, tarafsız ve akılcı yöntemler izlemeye özen gösteren kişilerdir. Bu demokratik yönetici özelliklerini uygulayarak eğitim örgütündeki yapı ve işleyişin demokratikleştirilmesi sağlanabilir.

Demokratik okul yöneticileri; kendisini bulunduğu yerin en üst yetkilisi veya amiri gibi görmeyen, örgütün hedeflenen amaçlarına ulaşmasında çalışma arkadaşlarıyla iş birliği yapan kişilerdir. Birlikte çalıştığı insanlara kıymetli olduklarını hissettiren, küçük hatalarını görmezden gelirken sıkıntılı hallerinde yardımcı olmaktan çekinmeyen, çalıştığı paydaşlardan geri bildirimler alan ve her şeyin en iyisini, en doğrusunu kendi biliyormuş gibi bir tavır takınmayan kimselerdir (İlgar, 2000). Demokratik yönetici, yöneticilik özelliğini kullanırken yetkilerini izleyicilerle paylaşır. Bu sebeple amaçların, stratejilerin, plan ve programların belirlenmesinde, iş bölümü yapmada astları ile fikir alışverişi yaparak onlara önderlik etmeye önem verir (Eren, 1998). Yöneticilerin ortaya koydukları bu tutum ve davranışları, işgörenlerin örgüte ilişkin algıları ve çalışma performansları üzerinde etkili olmaktadır. (Açıkalm, 2016). Okulların demokratik değerlerin yaşatıldığı yerler olabilmesi için yöneticilerin demokratik değerlere sahip olması gerekmektedir. Yönetimin demokratik değerler çerçevesinde gerçekleşmesinde de, çalışmanın ölçek alt boyutlarını da oluşturan; işgörenlerin yönetime *katılma* hakkına sahip olması, *mesleki özgürlük* ve *mesleki özerkliğe* saygı duyulması belirleyici olmaktadır.

Psikolojik İyi Oluş

Psikoloji, insanların iyi hissetme ve mutluluğu arama çabalarını bilimsel yöntemlerle araştıran bir disiplindir. İyi hissetme, güçlü olma, mutluluk, iyi oluş ilk çağlardan bu yana üzerinde fazlasıyla durulan konulardan biri olmuştur. Bu kavramlar pozitif psikolojinin özünü oluşturmaktadır. Pozitif

psikoloji, insanların yaşadığı olumlu duygular üzerinden, mevcut yaşam ve iş kalitelerini arttırmayı amaçlamaktadır (Sezgin ve Erdoğan, 2015) Psikolojik iyi oluş kavramı, kişinin kendisine dair olan algılarının olumlu olması, kendi kararlarından, kendisinden, verdiği kararlardan memnuniyet duyması, çevredeki diğer kişilerle güvenilir ve samimi ilişkiler geliştirebilmesidir. Aynı zamanda kişinin kendi gereksinim ve arzularını karşılayabilecek biçimde çevreyi biçimlendirmesini, kimseye bağımlı olmadan davranışta bulunabilmesini, hayat ile ilgili amacının ve hayatının anlamının olmasını, kendi potansiyelinin sınırlarını bilmesini ve bu potansiyeli geliştirmeye çabalamasını ifade etmektedir (Keyes, Shmotkin ve Ryff, 2002).

Psikolojinin pozitif yönünün ihmal edilmeye başlandığının düşünüldüğü bir evrede, bu yanlış anlaşılmayı düzeltmek, açık olan bu boşluğu doldurmak amacıyla ve kişinin olumlu yanlarını incelemek amacıyla psikolojik iyi oluş olgusu ortaya çıkmıştır (Akın, 2009). Psikolojik iyi oluş kavramı, bireyin kendisinin ve yaşamının nasıl değerlendireceği hakkında bilgi verir. Psikolojik iyi oluş, insanların iyi olmasından öte bir kavramdır. Kişinin kendisini iyi hissedip, yaşama dair iyi izlenimler elde etmesi ve üretmeyi kapsamaktadır (Forgeard, Jayawickreme, Kern ve Seligman, 2011). Psikolojik iyi olmayı doğrusal bir zeminde tek boyutlu olarak düşünmemek gerekmektedir. Çünkü bu kavramın birçok yönü ve farklı boyutları vardır (Ryff, 1989: 1995).

Psikolojik iyi oluş kavramının herkesçe kabul gören tek bir tanımı yoktur. Bunun nedeni kavramın oluşumunda pek çok etken olması ve kavramın çok boyutlu bir yapıda olması olabilir. Ancak günümüzde kullanılıyor olduğumuz anlamıyla bilim terminolojisine psikolojik iyi oluş kavramını oturtan kişi Carol Ryff'dır (Ryff, 1989). Ryff'ın (1989) iyi oluş kuramında psikolojik iyi oluşu oluşturduğunu söylediği altı boyut bulunmaktadır. Bu boyutlar; kendini kabul, özerklik, diğerleriyle olumlu ilişkiler, çevresel hâkimiyet, yaşam amacı ve kişisel gelişimdir (Ryff, 1989). Bu altı boyutun, iyi oluşu tüm derinliği ile kapsadığı ifade edilmektedir. Bu alt boyutlar;

Kendini kabul, kişinin geçmişini kabul ederek, kendinde eksik olan yanlarını da bilerek olumlu bir tutum takınmasıdır (Ryff, 1989). *Özerklik*; öz kararlılık, bağımsızlık ve bağımsız davranışlar geliştirebilme, zorunlu gelen kültürlenmeye karşı direnç göstermek, karar verebilmek için onay aramayan ve karar mekanizmasında belirleyici rolü üstlenmektir. *Diğerleriyle olumlu ilişkiler*; diğer kişilere karşı şefkat, sevgi, güçlü bir empati ve arkadaşlık kurmada sorun yaşamama, başkalarıyla tanışma yeteneği geliştirmektir (Ryff, 1989). *Çevresel kontrol*; bireyin kendi psişik yapısına uygun ortamları tercih etme ve bu çevreyi kendi duygu durumuna göre yaratma yeteneği olarak tanımlamaktadır. *Yaşam amacı* duygusu sayesinde birey; hayatın amacını kavrar, yaşamına bir yön kazandırır, hayat boyu kendini geliştirir, yaşamda üretken ve yaratıcı olmanın yanında amaç ve hedeflerini duygusal anlamda birleştirir ve olumlu bir düşünceye sahip birey iyi niyetleri sayesinde hayatının anlamlı olduğu bilincine varır (Ryff, 1989). *Kişisel*

gelişim; kişinin kendini gerçekleştirme ve potansiyelinin farkında olmasıdır. Kendinin farkında olan birey sabit durmak yerine sürekli değişmekte ve gelişmektedir.

Literatür incelendiğinde okul yönetiminin demokratiklik düzeyi ve öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları ile ilgili ayrı ayrı yapılan araştırmalara rastlamak mümkündür. Öğretmenlerin görevlerini sürdürdükleri süreçte psikolojik olarak iyi hissediyor olmalarının tüm paydaşlara olumlu yönde etki edeceği düşünülmektedir. Buradan hareketle öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarına, görev yaptıkları kurumdaki yöneticinin baskın yönetim tarzının etki edip etmeyeceği belirlenmeye çalışılmıştır. Alanda yönetimin demokratiklik düzeyi ile öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişki hakkında çalışmaya rastlanmamıştır. Mevcut çalışmanın bu boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, okul yönetiminin demokratiklik düzeyi ile öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

Alt Amaçlar

1. Öğretmen görüşlerine göre okul yönetiminin demokratiklik durumları hangi düzeydedir?
2. Okul yönetiminin demokratiklik düzeyleri; cinsiyet, medeni durum, mesleki kıdem, öğrenim durumu, görev yapılan okul türü, kurumda çalışma süresi ve branş değişkenleri bakımından anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları hangi düzeydedir?
4. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri; cinsiyet, medeni durum, mesleki kıdem, öğrenim durumu, görev yapılan okul türü, kurumda çalışma süresi ve branş değişkenleri bakımından anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. Okul yönetiminin demokratiklik düzeyi ile öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Okul yönetiminin demokratiklik düzeyi, öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada ilişkisel araştırma modeli kullanılmıştır. İlişkisel taramalar, iki ve ikiden daha fazla değişken arasındaki ilişkilerin birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini inceleyen, neden-sonuçla ilgili ipuçları elde etmek amacıyla yapılan taramalardır (Karasar, 1984).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini, 2017-2018 eğitim öğretim yılında Karabük ili ve ilçelerinde yer alan; ilkokul (58), ortaokul (72), lise (45) de görev yapan 2615 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini; basit tesadüfî örnekleme yöntemine göre seçilen 833 öğretmen oluşturmuştur. 2000-3000 evren üzerinde seçilmesi gereken en az örneklem sayısının 322, en fazla örneklem sayısının 500 kişi olması gerektiği (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2015) göz önüne alındığında araştırma için belirlenen örneklemin yeterli olduğu söylenebilir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından düzenlenen "Kişisel Bilgi Formu", okul yönetiminin demokratiklik düzeyini belirlemek için "Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği (YDDÖ)" ve öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerini belirlemek amacıyla "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİÖÖ)" kullanılmıştır. Bu araçlardan ilki katılımcıların demografik özelliklerini (cinsiyet, branş, medeni durum, mesleki kıdem, okuldaki görev süresi, öğrenim durumu ve görev yapılan okul türü) belirlemeye yönelik bir ankettir. Araştırmanın yürütülebilmesi için gerekli etik kurul izni alınmıştır.

İkinci veri toplama aracı Zencirci (2003), tarafından geliştirilen "Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği (YDDÖ)" dir. Ölçek katılım, özgürlük, özerklik olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Katılım boyutunda 24, özgürlük boyutunda 11, özerklik boyutunda 13 maddeden oluşmaktadır. Listelenen maddeler, her biri ayrı likert tipi ölçek formunda düzenlenmiştir. Zencirci(2003) tarafından, ölçeğin iç tutarlılık düzeyi Cronbach Alpha değeri 0.95 olarak hesaplanmıştır

Üçüncü veri toplama aracı, Telef (2013) tarafından Türkçe geçerlilik-güvenilirlik çalışması ve uyarlaması yapılmış olan 8 maddelik "Psikolojik İyi Oluş Ölçeği" dir. Ölçek maddelerinin faktör yükleri; .54 ile .76 arasında hesaplanmıştır. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Psikolojik İyi Oluş Ölçeklerinin alt boyutlarından özerklikle; .30, çevresel hakimiyetle; .53, bireysel gelişimle; .29, diğerleri ile olumlu ilişkilerle; .41, yaşam amaçlarıyla; .38, öz-kabulle; .56 ve toplam psikolojik iyi oluş ile; .56 düzeyde ilişki bulunmuştur. Çalışmadaki ölçek güvenilirlik katsayıları (cronbach alfa) değerleri; Psikolojik iyi oluş toplam, .92 olarak belirlenmiştir. Psikolojik İyi oluş ölçeğinin madde toplam korelasyonlarının .41 ile .63 arasında değişiklik gösterdiği ve t-değerlerinin anlamlı olduğu saptanmıştır (p<.001).

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanması amacıyla ilk olarak ilgili kurumlardan ve kişilerden izinler alınmıştır. İlk aşamada yanıtlanmış 850 anket araştırmacı tarafından tek tek incelenmiş ve sağlıklı doldurulmamış 17 anket iptal edilmiştir. 833 anketin sağlıklı bir şekilde doldurulduğu anlaşıldıktan sonra, toplanan tüm ölçeklere birer kod numarası verilmiştir. Sırayla SPSS programında veri girişleri yapılmış ve veri analizi işlemlerine geçilmiştir.

Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Araştırmanın tüm istatistik analizleri SPSS 14,0 programı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sürekli değişkenleri olan Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği (YDDÖ) ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİOÖ) puanlarının dağılımlarının dağılımı için Kolmogorov Smirnov testi yapılmış, her iki test için de dağılımların normalliği sınanmıştır. Kolmogorov Smirnov testlerinde elde edilen "z" değerlerinin istatistiksel açıdan anlamsız sonuçlar vermesi üzerine ($p>.05$) puan dağılımlarının normal olduğu kabul edilmiştir. Bu elde edilen sonuç ve skewness (çarpıklık) değerinin 1.00'ın altında olması nedeniyle, araştırmada parametrik istatistik tekniklerin kullanılmasına karar verilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde frekans, yüzdelik dağılım, aritmetik ortalama, standart sapma, t Testi, tek yönlü varyans analizi ANOVA, Levene's Testi, Tamhane Testi ve Çoklu regresyon analizleri kullanılmıştır. ANOVA'da istatistiksel açıdan farklılık bulunduğu durumlarda bu kümülatif farklılığın hangi ikili gruplar arasında kaynaklandığını belirlemek için post-hoc tekniklerden Scheffe veya Tamhane çoklu karşılaştırma testi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada bütün sonuçlar çift yönlü olarak sınanmış ve anlamlılık düzeyi en az 0.05 olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Tablo 1' de örneklem grubunun demografik değişkenlere göre frekans ve yüzdelik dağılımları verilmiştir.

Tablo 1: Çalışma Evrenini Oluşturan Okul ve Öğretmen Sayıları

Değişkenler		N	%
Cinsiyet	Kadın	438	%52.6
	Erkek	395	%47.4
Medeni Durum	Bekâr	293	%35.2
	Evli	540	%64.8
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	214	%25.7
	6-10 yıl	195	%23.4
	11-15 yıl	140	%16.8
	16 -20 yıl	135	%16.2
	21 yıl ve üstü	149	%17.9
Öğretim Durumu	Lisans	630	%75.6
	Lisansüstü	203	%24.4
Görev Yapılan	İlkokul	186	%22.3
Okul Türü	Ortaokul	239	%28.7
	Lise	408	%49
Okuldaki Görev Süresi	5 yıl ve altı	612	%73.5
	6 yıl ve üstü	221	%26.5
Branş	Türkçe-Edebiyat	86	%10.3
	Matematik	71	%8.5
	Fen Bilimleri	75	%9

Sosyal Bilimler	91	%10.9
Yabancı Diller	103	%12.4
Beden-Müzik-Resim	76	%9.1
Sınıf Öğretmeni	151	%18.1
Meslek Dersleri	105	%12.6
Din Bilgisi	23	%2.8
Psikoloji-Felsefe-PDR	37	%4.4
Okul Öncesi	15	%1.8
TOPLAM	833	100

Katılımcıların %52'si kadın, %47'si erkek; %64,8 evli, %35,2 'si bekâr; %25,7'si 1-5 yıl, %23,4'ü 6-10 yıl, %17,9'u 21 yıl ve üstü, %16,8'i 11-15 yıl, %16,2'si 16-20 yıl kıdeme sahip; %75,6'sı lisans, %24,4'ü lisansüstü mezun, %49'u lisede, %28,7'si ortaokulda, %22,3 'ü ilkokulda görev yapmakta, %73,6'sı 5 yıl ve altı, %26,5'i 6 yıl ve üstü kıdemlidir. Branş değişkeni açısından; %18,1'i sınıf öğretmeni, %12,6'sı meslek dersleri öğretmenleri, %12,4 ile yabancı diller, %10,9 sosyal bilimler ve %10,3 Türkçe ve Edebiyat, diğer branş öğretmenlerinin yüzdeleri 10'un altında kalmıştır.

Yönetimin Demokratiklik Düzeyine İlişkin Tanımlayıcı İstatistiksel Bulgular

Yönetimin Demokratiklik Düzeyine İlişkin Tanımlayıcı İstatistiksel Değerler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Yönetimin Demokratiklik Düzeyine İlişkin Tanımlayıcı İstatistiksel Değerler

Ölçek	N	\bar{X}	ss
Katılım	833	3,43	.89
Özgürlük	833	3,68	.77
Özerklik	833	4,01	.72
Ölçek Toplam	833	3,57	.73

Ölçeğin bütününe ilişkin öğretmen görüşlerinin puanlarının ortalaması $X= 3,57$ ile "çoğu zaman" aralığında bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin puan ortalamaları; katılım alt boyutuna $X= 3,43$ "çoğu zaman", özgürlük boyutunda $X= 3,68$ "çoğu zaman" ve özerklik boyutunda $X= 4,01$ "çoğu zaman" aralığında olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu genel anlamda öğretmenlerin, yöneticilerini "çoğu zaman" demokratik bulduklarını göstermektedir.

Örneklem grubunun cinsiyet değişkenine göre "yönetimin demokratiklik düzeyi ölçeği" ne ilişkin t-testi sonuçları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Cinsiyet Değişkenine Göre Yönetimin Demokratiklik Düzeyine İlişkin t-Testi Sonuçları

Alt Boyut	Cinsiyet	N	\bar{X}	ss	t	sd	p
Katılım	Kadın	38	3,46	22,01	1,00	831	.31
	Erkek	95	3,40	20,79			

Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi ile Öğretmenlerin Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki

Ölçme	Cinsiyet	N	\bar{X}	ss	t	sd	p
Özgürlük	Kadın	38	3,74	8,61	2,20	831	.028*
	Erkek	95	3,62	8,33			
Özerklik	Kadın	38	3,81	8,36	4,03	831	.000***
	Erkek	95	3,63	8,98			

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Cinsiyet değişkenine göre, “Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği” alt boyut toplamlarından olan “özgürlük” (t= 2.20, p<.05) ve “özerklik” (t= 4.03, p<.05) alt boyutlarında anlamlı farklılıklar meydana gelmiştir. Kadın öğretmenlerin özgürlük ve özerkliğe ait algıladığı yönetimin demokratiklik düzeyi, erkek öğretmenlerden anlamlı derecede daha yüksektir. Katılım alt boyutunda ise cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Örneklem grubunun *medeni durum* değişkenine göre “yönetimin demokratiklik düzeyi ölçeği” alt boyut ortalamaları arasındaki farklar Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Medeni Durum Değişkenine Göre Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği Alt Boyut Ortalamaları Arasındaki Farklar

Alt Boyut	Medni durum	N	\bar{X}	ss	t	sd	p
Katılım	Bekâr	93	3,43	21,94	-.03	831	.97
	Evli	40	3,43	21,19			
Özgürlük	Bekâr	93	3,66	8,92	-.63	831	.52
	Evli	40	3,69	8,26			
Özerklik	Bekâr	93	3,69	8,67	-1.04	831	.29
	Evli	40	3,74	8,77			

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Medeni durum değişkenine göre, “Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği (YDDÖ)” alt boyut toplamlarının hiçbirinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık meydana gelmemiştir.

Örneklem grubunun mesleki kıdem değişkenine göre “yönetimin demokratiklik düzeyi ölçeği”ne ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5: Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Yönetimin Demokratiklik Düzeyine İlişkin ANOVA Sonuçları

Alt boyut	Kıdem	N	\bar{X}	ss	sd	F	p
Katılım	1-5 yıl	214	3,47	22,44	4-82	1,33	.25
	6-10 yıl	195	3,41	21,44			
	11-15 yıl	140	3,29	21,32			
	16-20 yıl	135	3,47	19,15			
	21 yıl ve üstü	149	3,51	21,94			
	Toplam	833	3,43	21,44			

Özgürlük	1-5 yıl	214	3,67	9,42	4-82	2,10	.079
	6-10 yıl	195	3,64	7,69			
	11-15 yıl	140	3,60	8,53			
	16-20 yıl	135	3,67	8,24			
	21 yıl ve üstü	149	3,84	8,17			
	Toplam	833	3,68	8,50			
Özerklik	1-5 yıl	214	3,72	9,66	4-82	,66	.61
	6-10 yıl	195	3,73	8,45			
	11-15 yıl	140	3,65	8,43			
	16-20 yıl	135	3,76	7,52			
	21 yıl ve üstü	149	3,76	9,06			
	Toplam	833	3,72	8,74			

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Mesleki kıdem değişkenine göre “Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği (YDDÖ) Ölçeği” alt boyut ortalamaları için yapılan tek yönlü varyans analizinde (ANOVA) istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar meydana gelmemiştir.

Örneklem grubunun *öğrenim durumu* değişkenine göre “yönetimin demokratiklik düzeyi ölçeği”ne ilişkin ölçek alt boyut ortalamaları arasındaki farklılığı belirlemek üzere yapılan ilişkisiz grup t-testi sonuçları Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Alt Boyutlarına İlişkin Bağımsız t-Testi Sonuçları

Alt Boyut	Öğrenim Durumu	N	\bar{X}	ss	t	sd	p
Katılım	Lisans	30	3,45	21,4	.97	831	.33
	Lisansüstü	03	3,38	21,5			
Özgürlük	Lisans	30	3,68	8,55	.25	831	.80
	Lisansüstü	03	3,67	8,34			
Özerklik	Lisans	30	3,77	8,57	3,39	831	.001***
	Lisansüstü	03	3,59	9,02			

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Öğrenim durumu değişkenine göre, “Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği (YDDÖ)” “özerklik” ($t= 3.39$, $p<.001$) alt boyut toplamlarında istatistiksel açıdan .001 düzeyinde anlamlı bir farklılık meydana gelmiştir. Lisans mezunu olan öğretmenlerin algıladığı özerkliğe yönelik yönetimin demokratiklik düzeyi, lisansüstü mezunu olan öğretmenlerden anlamlı derecede daha yüksektir. “Katılım” ve “özgürlük” alt boyut toplamlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık meydana gelmemiştir.

Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi ile Öğretmenlerin Psikolojik İyi Oluşları
Arasındaki İlişki

Okul türü değişkenine göre “yönetimin demokratiklik düzeyi ölçeği”ne ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Okul Türü Değişkenine Göre Yönetimin Demokratiklik Düzeyine İlişkin ANOVA Sonuçları

Alt boyut	Okul Türü	N	\bar{X}	ss	sd	F	p	Fark
Katılım	İlkokul (1)	186	3,48	20,99	2-830	2,26	.10	
	Ortaokul (2)	239	3,51	21,93				
	Lise (3)	408	3,36	21,29				
	Toplam	833	10,35	21,44				
Özgürlük	İlkokul(1)	186	3,68	8,78	2-830	2,75	.06	
	Ortaokul (2)	239	3,77	8,48				
	Lise (3)	408	3,63	8,35				
	Toplam	833	11,08	8,50				
Özerklik	İlkokul (1)	186	3,74	8,61	2-830	6,28	.002**	2-3
	Ortaokul (2)	239	3,84	8,52				
	Lise (3)	408	3,65	8,81				
	Toplam	833	11,23	8,74				

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Görev yapılan okul türü değişkenine göre “Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği (YDDÖ)” alt boyut ortalamaları için yapılan tek yönlü varyans analizinde (ANOVA) sadece “özerklik” alt boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar meydana gelmiştir (p<.01). Görev yaptıkları okul türleri farklı öğretmenlerin yönetimin “katılım” ve “özgürlüğe” yönelik demokratikliklerini algılama özellikleri birbiriyle benzerlik göstermektedir. ANOVA’da elde edilen bu anlamlı farklılıklar üzerine ikili gruplar arasındaki farklılıkları belirlemek üzere; varyansların homojen olması nedeniyle post-hoc tekniklerden Scheffe testi kullanılmıştır.

Okul türü değişkenine göre yönetimin demokratiklik düzeyine ilişkin Scheffe testi sonucunda ortaokulda görev yapan öğretmenlerin “özerklik” boyutunda yönetimi demokratik bulma düzeyleri, lise öğretmenlerinden anlamlı derecede daha yüksektir (p<.01). Bu bulgunun sonucuna göre ortaokulda görev yapan öğretmenler lisede görev yapan öğretmenlere göre yönetimi daha demokratik bulmaktadırlar.

Okulda çalışma süresi değişkenine göre “yönetimin demokratiklik düzeyi ölçeği”ne ilişkin ölçek alt boyut ortalamaları arasındaki farklılığı belirlemek üzere yapılan ilişkisiz grup t-testi sonuçları Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Görev Yapılan Okuldaki Çalışma Süresi Değişkenine Göre Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Alt Boyut Ortalamaları Arasındaki Farklar

Alt Boyut	Kurum kıdem	N	\bar{X}	ss	t	sd	P
Katılım	5 yıl ve altı	12	3,41	22,04	-,97	831	.32
	6 yıl ve üstü	21	3,48	19,69			
Özgürlük	5 yıl ve altı	12	3,64	8,65	-2,39	831	.01*
	6 yıl ve üstü	21	3,79	7,97			
Özerklik	5 yıl ve altı	12	3,69	8,96	-2,17	831	.03*
	6 yıl ve üstü	21	3,81	8,01			

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Görev yapılan okuldaki çalışma süresi değişkenine göre, “Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği (YDDÖ)”, “özgürlük” (t= -2,39, p<.05) ve “özerklik” (t= -2,39, p<.05) alt boyut toplamlarında istatistiksel açıdan .05 düzeyinde anlamlı bir farklılık meydana gelmiştir. Görev yapılan okuldaki çalışma süresi 6 yıl ve üstü olan öğretmenlerin algıladığı özgürlük ve özerkliğe yönelik yönetimin demokratiklik özelliği görev yapılan okuldaki çalışma süresi 5 yıl ve altında olanlardan anlamlı derecede daha yüksektir. “Katılım” alt boyut toplamlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık meydana gelmemiştir.

Branş değişkenine göre “yönetimin demokratiklik düzeyi ölçeği”ne ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Branş Değişkenine Göre Yönetimin Demokratiklik Düzeyine İlişkin ANOVA Sonuçları

Alt Boyut	Branş	N	\bar{X}	ss	sd	f	P
Katılım	Türkçe- Edebiyat	86	3,26	23,30	10-82	1,81	.055
	Matematik	71	3,37	18,48			
	Fen Bilimleri	75	3,46	22,57			
	Sosyal Bilimler	91	3,42	22,28			
	Yabancı Diller	103	3,27	19,70			
	Beden- Müzik- Resim	76	3,67	20,82			
	Sınıf	151	3,48	22,38			

**Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi ile Öğretmenlerin Psikolojik İyi Oluşları
Arasındaki İlişki**

	Öğretmeni						
	Meslek	105	3,49	20,42			
	Dersleri						
	Din Bilgisi	23	3,45	17,64			
	Psikoloji- Felsefe- PDR	37	3,29	21,82			
	Okul Öncesi	15	3,91	22,79			
	Toplam	833	3,46	21,44			
Özgürlük	Türkçe- Edebiyat	86	3,58	8,76	10-82	2,038	.027*
	Matematik	71	3,69	7,39			
	Fen Bilimleri	75	3,69	8,52			
	Sosyal Bilimler	91	3,70	9,26			
	Yabancı Diller	103	3,45	8,40			
	Beden- Müzik- Resim	76	3,69	7,74			
	Sınıf Öğretmeni	151	3,70	9,27			
	Meslek	105	3,82	7,61			
	Dersleri						
	Din Bilgisi	23	3,83	9,06			
	Psikoloji- Felsefe- PDR	37	3,72	7,32			
	Okul Öncesi	15	4,14	7,95			
	Toplam	833	3,72	8,50			
Özerklik	Türkçe- Edebiyat	86	3,64	8,94	10-82	1,96	.035*
	Matematik	71	3,68	7,20			
	Fen Bilimleri	75	3,64	10,03			
	Sosyal Bilimler	91	3,65	8,64			
	Yabancı Diller	103	3,74	8,03			
	Beden- Müzik- Resim	76	3,98	8,08			

Sınıf Öğretmeni	151	3,76	9,36
Meslek Dersleri	105	3,70	8,09
Din Bilgisi	23	3,84	10,09
Psikoloji- Felsefe- PDR	37	3,57	9,50
Okul Öncesi	15	3,94	6,24
Toplam	833	3,74	8,74

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Branş değişkenine göre “Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği (YDDÖ)” alt boyut ortalamaları için yapılan tek yönlü varyans analizinde “özgürlük” ve “özerklik” alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar meydana gelmiştir (p<.05). Farklı branşlardaki öğretmenlerin özgürlük ve özerkliğe yönelik yönetimin demokratik bulma düzeyleri birbirinden farklılaşmıştır. ANOVA’da “özgürlük” ve “özerklik” alt boyut puan ortalamaları arasında kümülatif bir farklılık çıkmasına rağmen, post-hoc tekniklerden kullanılan Scheffe testinin alfa tipi hataya çok duyarlı olması nedeniyle hiçbir ikili grup karşılaştırmasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar elde edilememiştir.

Öğretmenlerin Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine İlişkin Bulgular

“Psikolojik iyi oluş ölçeği” toplam puanlarının tanımlayıcı istatistik değerleri Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10: Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Toplam Puanlarının Tanımlayıcı İstatistik Değerleri

Ölçek	N	\bar{X}	Ss
Toplam	833	5,67	1,07

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği 7’li likert tipi değerlendirmeye sahip 8 maddeden oluşmuştur. Yapılan bu çalışmada psikolojik iyi oluş ölçeği toplam puan ortalaması $\bar{X}= 5,67$ “katılıyorum” olarak bulunmuştur. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri ortalamasının üstündedir. Başka bir ifade ile bu sonuç öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin ortalamasının üzerinde iyi olduğu şeklinde ifade edilebilir.

Örneklem grubunun *cinsiyet* değişkenine göre “psikolojik iyi oluş ölçeği” toplam puan ortalamaları arasındaki farklar Tablo 11’de gösterilmiştir.

Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi ile Öğretmenlerin Psikolojik İyi Oluşları
Arasındaki İlişki

Tablo 11: Cinsiyet Değişkenine Göre Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Toplam Puan Ortalamaları Arasındaki Farklar

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği	Cinsiyet	N	\bar{X}	ss	t	sd	P
Toplam	Kadın	38	5,78	7,57	2,90	831	.004**
	Erkek	95	5,56	9,55			

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Cinsiyet değişkenine göre, “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği” toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık meydana gelmiştir (t=2,90, p<.01). Kadın öğretmenlerin algıladığı psikolojik iyi oluş özelliği, erkek öğretmenlerden anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur.

Örneklem grubunun *medeni durum* değişkenine göre “psikolojik iyi oluş ölçeği” toplam puan ortalamaları arasındaki farklar Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12: Medeni Durum Değişkenine Göre Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Toplam Puan Ortalamaları Arasındaki Farklar

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği	Medeni durum	N	\bar{X}	ss	t	sd	P
Toplam	Bekâr	93	5,61	7,91	1,14	831	.25
	Evli	40	5,70	8,95			

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Medeni durum değişkenine göre, “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği” toplam puan ortalamaları arasında yapılan bağımsız grup t-testinde istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir (t=1,14, p>.05). Bekâr öğretmenlerin algıladığı psikolojik iyi oluş özelliği ile evli öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları benzer düzeydedir.

Örneklem grubunun *mesleki kıdem* değişkenine göre “psikolojik iyi oluş ölçeği” ANOVA sonuçları Tablo 13’de gösterilmiştir.

Tablo 13: Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ANOVA Sonuçları

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği	Kıdem	N	\bar{X}	ss	sd	f	p
Toplam	1-5 yıl	214	5,59	7,71	4-828	1,010	.401
	6-10 yıl	195	5,67	9,08			
	11-15 yıl	140	5,66	8,85			
	16-20 yıl	135	5,66	8,96			
	21 yıl ve üstü	149	5,82	8,61			
	Toplam	833	5,68	8,60			

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Mesleki kıdem değişkenine göre “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği” toplam puan ortalamaları için yapılan tek yönlü varyans analizinde (ANOVA) istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar meydana gelmemiştir ($F(4-828)=1.010$, $p>.05$). Kıdemleri farklı öğretmenlerin kendi psikolojik iyi oluş özelliklerini algılamaları birbirine benzer düzeydedir.

Öğrenim durumu değişkenine göre “psikolojik iyi oluş ölçeği” alt boyut ortalamaları arasındaki farkları gösteren ilişkisiz grup t testi sonuçları Tablo 14’de gösterilmiştir.

Tablo 14: Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Alt Boyut Ortalamaları Arasındaki Farklar

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği	Öğrenim Durumu	N	\bar{X}	ss	t	sd	P
Toplam	Lisans	30	5,70	8,21	1,41	831	.158
	Lisansüst	03	5,58	9,71			

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Öğrenim durumu değişkenine göre, “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği” toplam puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık meydana gelmemiştir ($t=1.41$, $p>.05$). Lisans mezunu olan öğretmenlerin algıladığı psikolojik iyi oluş özelliği, lisansüstü mezunu olan öğretmenlerle benzer düzeydedir.

Görev yapılan okul türü değişkenine göre “psikolojik iyi oluş ölçeği” ANOVA sonuçları Tablo 15’de gösterilmiştir.

Tablo 15: Görev Yapılan Okul Türü Değişkenine Göre Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ANOVA Sonuçları

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği	Okul türü	N	\bar{X}	ss	sd	F	P
Toplam	İlkokul	186	5,73	8,33	2-830	.44	.64
	Ortaokul	239	5,68	8,79			
	Lise	408	5,64	8,63			
	Toplam	833	5,68	8,60			

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Görev yapılan okul türü değişkenine göre “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği” toplam puan ortalamaları için yapılan tek yönlü varyans analizinde (ANOVA) istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar meydana gelmemiştir ($F(2-830)=.44$, $p>.05$). Farklı eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri birbirinden farklılaşmamıştır.

Örneklem grubunun görev yapılan okuldaki çalışma süresi değişkenine göre “psikolojik iyi oluş ölçeği” alt boyut ortalamaları arasındaki farklar Tablo 16’da gösterilmiştir.

Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi ile Öğretmenlerin Psikolojik İyi Oluşları
Arasındaki İlişki

Tablo 16 :Görev Yapılan Okuldaki Çalışma Süresi Değişkenine Göre Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Alt Boyut Ortalamaları Arasındaki Farklar

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği	Kurum kıdem	N	\bar{X}	ss	t	sd	P
Toplam	5 yıl ve altı	12	5,62	8,42	-2,40	831	.017*
	6 yıl ve üstü	21	5,82	9,00			

Görev yapılan okuldaki çalışma süresi değişkenine göre, “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği” toplam puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan .05 düzeyinde anlamlı bir farklılık meydana gelmiştir ($t=-2,40$, $p<.05$). Okuldaki görev süresi 6 yıl ve üstü olan öğretmenlerin algıladığı psikolojik iyi oluş düzeyi, okuldaki görev süresi 5 yıl ve altı olanlardan anlamlı derecede daha yüksektir.

Örneklem grubunun *branş* değişkenine göre “psikolojik iyi oluş ölçeği” ANOVA sonuçları Tablo 17’de gösterilmiştir.

Tablo17: Branş Değişkenine Göre Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ANOVA Sonuçları

Psikoloji İyi Oluş Ölçeği	Branş	N	\bar{X}	ss	sd	f	p	Fark
	Türkçe-Edebiyat (1)	86	5,48	8,73	10-822	3,76	.000	
	Matematik (2)	1	5,48	9,19				
	Fen Bilimleri (3)	75	5,29	10,74				3-6
	Sosyal Bilimler (4)	1	5,47	9,32				
	Yabancı Diller (5)	03	5,79	8,00				
	Beden-Müzik-Resim (6)	6	5,99	7,00				
	Sınıf Öğretmeni (7)	51	5,75	8,28				
	Meslek Dersleri (8)	05	5,94	7,36				3-8
	Din Bilgisi (9)	3	5,75	4,59				
	Psikoloji-Felsefe-PDR (10)	7	5,52	9,52				
	Okul Öncesi	5	6,10	4,63				3-11

(11)				
Toplam	33	5,68	8,60	

*p<.05 **p<.01 ***p<.001

Branş değişkenine göre “Psikolojik İyi Oluş Ölçeği” Toplam puan ortalamaları için yapılan tek yönlü varyans analizinde (ANOVA) istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar meydana gelmiştir (p<.001). İkili gruplar arasındaki farklılıkları belirlemek üzere yapılan Tamhane testinde bazı ikili karşılaştırmalar için istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Beden Eğitimi-Müzik-Resim (6), Meslek Dersleri (8) ve Okul Öncesi (11) kurum öğretmenlerinin psikolojik iyi oluş düzeyleri, fen bilgisi branşındaki öğretmenlerden anlamlı derecede daha yüksektir (p<.05). Diğer ikili karşılaştırmalarda anlamlı farklılıklar bulunamamıştır.

Okul yönetiminin demokratiklik düzeyi ölçeği alt boyutları ve psikolojik iyi oluş ölçeği toplam puanları arasındaki ilişkiler Tablo 18’de gösterilmiştir.

Tablo 18: Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği Alt Boyutları ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Toplam Puanları Arasındaki İlişkiler

N:833	
Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi	Psikolojik İyi Oluş Toplam
Katılım	.204(***)
Özgürlük	.190(***)
Özerklik	.294(***)

“Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği” “Katılım” Alt boyut toplam puanları ile psikolojik iyi oluş toplam puanları arasında pozitif yönde istatistiksel açıdan .001 düzeyinde anlamlı ilişki bulunmuştur (r= .204). “Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği” “Özgürlük” Alt boyut toplam puanları ile psikolojik iyi oluş toplam puanları arasında pozitif yönde istatistiksel açıdan .001 düzeyinde anlamlı ilişki bulunmuştur (r= .190). “Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği” “Özerklik” alt boyut toplam puanları ile psikolojik iyi oluş toplam puanları arasında pozitif yönde istatistiksel açıdan .001 düzeyinde anlamlı ilişki bulunmuştur (r= .294).

Okul yönetiminin demokratiklik düzeyi ile öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 19’da gösterilmiştir.

Tablo 19: Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği Alt Boyutları Psikolojik İyi Oluş(a)

Tahmin ediciler	R	R ²	R ² değişim
a	,297(a)	.088	.088

a Predictors: (Constant), özerklik toplam, katılım toplam, özgürlük toplam

Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi ile Öğretmenlerin Psikolojik İyi Oluşları
Arasındaki İlişki

Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği alt boyutları değişkenleri, öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları ile pozitif yönde anlamlı ilişkiler vermektedir. Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği alt boyutları ile öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları arasındaki çoklu korelasyon katsayısı $R = ,297$, $R^2 = 0,088$ 'dir. Bütün alt boyutlar, öğretmen psikolojik iyi oluş toplam varyansının %8.8'ini karşılamaktadır. Bu sonuç, istatistiksel açıdan anlamlı olmasına rağmen oldukça düşük düzeydedir.

Okul yönetiminin demokratiklik düzeyi ile öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki regresyon katsayılarının anlamlılığını tespit etmek amacıyla t-testi yapılmıştır. Çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 20'de gösterilmiştir.

Tablo 20: Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği Alt Boyutları Psikolojik İyi Oluş (b)

Değişken	Standart olmayan regresyon katsayısı		Standart regresyon katsayısı	t	p
	B	Std. hata			
	31,80	1,65		19,20	.00***
Katılım	.02	.02	.05	1,02	.30
Özgürlük	-.07	.06	-.07	-1,19	.23
Özerklik	.30	.04	.30	6,36	.00***

Bağımlı değişken: Psikolojik İyi Oluş

Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t- testi sonuçları incelendiğinde, sadece özerklik boyut puanlarının öğretmen psikolojik iyi oluş değişkeni üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği alt boyutları değişkenleri, öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları ile pozitif yönde anlamlı ilişkiler vermektedir. Bu durum okul yönetiminin öğretmenlere karşı tavrının demokratik oldukça öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin artacağı şeklinde yorumlanabilir. Bu ilişki için çoklu doğrusal regresyon formülü: $\text{Toplam Psikolojik İyi Oluş Puanı} = 31,807 + (.301 * \text{Özerklik}) + (.023 * \text{Katılım}) + (-.071 * \text{Özgürlük})$ dır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyine İlişkin Sonuçlar

Araştırmada öğretmenlerin yöneticilerini "çoğu zaman" demokratik algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre öğretmenlerin yöneticilerini demokratik algılamalarında birinci en yüksek ortalama "özgürlük" alt boyutuna aittir. Bunu "özerklik" alt boyutu ikinci sırada izlemiştir. En son sırada ise "katılım" alt boyutu bulunmaktadır. Ulaşılan genel sonuç Gül ve Saraç'ın (2018) yaptıkları çalışmada, öğretmenlerin çoğunluğunun yöneticilerini demokratik bulmadıkları sonucu ile farklılık göstermektedir. Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği, Katılım

boyutunda gelen yanıtlar “çoğu zaman” aralığında çıkmıştır. Bu sonuçlar Bayata'nın (2017) sınıf öğretmenleriyle yapmış olduğu çalışma ile benzerlik gösterirken, Bakır'ın (2007) branş öğretmenleri ile yaptığı araştırmada ise öğretmenlerin yöneticilerini “her zaman” demokratik buldukları sonucu ile farklılık göstermektedir.

Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği, Özgürlük alt boyutu “çoğu zaman” ve “bazen” aralığında çıkmıştır. Bu sonuç öğretmenlerin yöneticilerini özgürlük boyutunda çoğu zaman demokratik bulduklarını göstermektedir. İlgili çalışma sonucunda özgürlük alt boyutunda en düşük madde ortalamasına sahip olan madde, Bayata'nın (2017) yapmış olduğu çalışmada da en düşük ortalamaya sahip olan madde olarak çıkmıştır. Bu çalışma sonuçları Alakaş (2016), Bayır'ın (2016) yapmış olduğu çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Yönetimin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği, Özerklik alt boyutuna ilişkin bulgular eylemin “çoğu zaman” ve “bazen” aralığında gerçekleştiği söylenebilir. Ulaşılan bu sonuç Özdemir (2012), Alakaş (2016) ve Bayata'nın (2017) araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. İlgili çalışmalarda da özerklik boyutunda öğretmenlerin yöneticilerini çoğu zaman demokratik buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Cinsiyet değişkenine göre öğretmenlerin yönetimin demokratiklik düzeyine yönelik algıları alt boyut toplamları içerisinde “katılım” boyutunda anlamlı bir fark göstermemektedir. “Özgürlük” ve “özerklik” alt boyutlarında ise kadın öğretmenlerin yönetimi demokratik bulma düzeylerinin erkek öğretmenlerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu farklılığın nedeni, kadın öğretmenlerin yöneticilerinin görüşlerine daha iyimser yaklaşımlarından kaynaklanabilir. Mevcut çalışma sonuçları Zencirci'nin (2003) çalışmasında cinsiyet değişkeninde anlamlı farklılık bulması açısından benzerlik göstermektedir. Ancak alt boyutlarda farklılaşmaktadır. Zencirci'nin (2003) çalışmasında “özgürlük” ve “özerklik” alt boyutlarında cinsiyetler arasında anlamlı farklılık bulunmazken, “katılım” boyutunda kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre yönetimi daha demokratik algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Cinsiyet değişkeninde ulaşılan sonuçlar Başaran, Aksoy, Kıvanç'ın (2019) çalışmalarında ulaşılan sonuçlarla “özgürlük” ve “özerklik” alt boyutunda benzerlik gösterirken, “katılım” boyutunda erkek öğretmenlerin yönetimi daha demokratik algıladıkları sonucu ile farklılaşmaktadır. Mevcut çalışma sonuçları Bayata (2017) tarafından yapılan çalışma sonuçları ile “katılım” ve “özgürlük” alt boyutlarında benzerlik gösterse de “özerklik” boyutuna farklılaşmaktadır. Bakır (2007), Özdemir (2012), Argon ve Dilekçi (2014) ve Alakaş (2016) yapmış oldukları araştırma sonuçları mevcut çalışma sonuçlarının aksine alt boyutların hiçbirinde cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Medeni durum değişkenine göre, çalışma grubu öğretmenlerinin algıladığı yönetimin demokratiklik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık meydana gelmemiştir. Bu sonuca göre, evli ya da bekâr olma halinin kişinin medeni

durumunun bir belirleyicisi olduğu, ancak öğretmenlerin demokratik tutumlarını şekillendirmede bir etken olmadığı söylenebilir. Ulaşılan sonuçlar, Karakülçe'nin (2018) yaptığı çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir.

Mesleki kıdem değişkenine göre, çalışma grubu öğretmenlerinin algıladığı yönetimin demokratik düzeyleri alt boyut ortalamaları için yapılan tek yönlü varyans analizinde (ANOVA) istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar meydana gelmemiştir. Bu sonuca göre, öğretmenlerin mesleki kıdem sürelerinin tecrübe kazanma, deneyim sahibi olma, alanda uzmanlaşma gibi konularda farklılık yaratabileceği ancak yöneticilerini demokratik bulmalarına yönelik algılarına etki etmediği söylenebilir. Ulaşılan bu sonuç Alakaş (2016), Karakülçe (2018) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Mevcut çalışma sonuçlarının aksine Bayır (2006), Akyel (2015) ve Bayata'nın (2017) çalışmalarında mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili çalışmalarda ulaşılan sonuç öğretmenlerin mesleki kıdem süreleri düştükçe okul yönetimini demokratik bulma düzeylerinin arttığı şeklindedir.

Öğrenim durumu değişkenine göre, çalışma grubu öğretmenlerinin algıladığı yönetimin demokratiklik düzeyinde, "katılım" ve "özgürlük" alt boyut toplamalarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık meydana gelmemiştir. "Özerklik" alt boyutunda ise istatistiksel açıdan .001 düzeyinde anlamlı bir farklılık meydana gelmiştir. Bu bulgu sonucuna göre, lisansüstü öğrenim seviyesinde olan öğretmenlerin yönetimi daha az demokratik bulma nedenleri, demokratik yönetim şekliyle ilgili daha fazla bilgi sahibi olmaları ve bu doğrultuda da daha farklı beklentiler içerisinde olmalarından kaynaklanabilir. Argon ve Dilekçi (2014), Başaran, Aksoy ve Kıvanç'ın (2019) yaptığı çalışmalarda öğrenim durumu değişkenine göre mevcut çalışma bulgularında olduğu gibi anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bakır (2007), Özdemir (2012), Akyel (2015), Bayır (2016) ve Karakülçe'nin (2018) yapmış olduğu çalışmaların sonucunda mevcut araştırma sonuçlarının aksine öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Öğretmenin görev yaptığı okul türü değişkenine göre, çalışma grubu öğretmenlerinin algıladığı yönetimin demokratiklik düzeyleri alt boyut ortalamaları için yapılan tek yönlü varyans analizinde (ANOVA) "katılım" ve "özgürlük" alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmazken, "özerklik" alt boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı farklılık meydana gelmiştir ($p < .01$). Bu sonuca göre ortaokulda görev yapan öğretmenlerin "özerklik" boyutunda yönetimi demokratik algılamaları, lise öğretmenlerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir. Ortaokulda öğrencilerin yaş gruplarının küçük olması, öğretmen ve yöneticilerin daha korumacı bir tutum sergilemesi, buna bağlı olarak öğretmenler ve yönetim arasında iletişimin ve paylaşımın artması, daha etkileşimli bir okul ortamı oluşmasını sağlayabilir. Bu durum ortaokulda görev yapan öğretmenlerin yöneticilerini daha demokratik bulmalarına neden olan etkenlerden biri olarak yorumlanabilir. Yönetimin

demokratiklik düzeyini katılım, özgürlük ve özerklik boyutları açısından inceleyen Bakır'ın (2007) çalışmasında mevcut çalışma sonuçlarından farklı olarak boyutlar arasında anlamlı farklılık tespit edilememiştir.

Görev yapılan okuldaki çalışma süresi değişkenine göre çalışma grubu öğretmenlerinin algıladığı yönetimin demokratiklik düzeyi "katılım" alt boyut toplamalarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık meydana gelmemiştir. "Özgürlük" ve "özerklik" alt boyut toplamalarında ise istatistiksel açıdan .05 düzeyinde anlamlı bir farklılık meydana gelmiştir. Buna göre görev yapılan okuldaki görev süresi 6 yıl ve üstünde olan öğretmenlerin algıladığı "özgürlük" ve "özerkliğe" yönelik yönetimin demokratiklik düzeyi, görev yapılan kurumdaki görev süresi 5 yıl ve altında olanlardan anlamlı derecede daha yüksektir. Bu durum, görev yaptığı okulda 6 yıl ve üstünde çalışma süresine sahip olan öğretmenlerin okulun sistemini tanıyıp olmaları, deneyimlerinin artmış olmasından kaynaklı olarak yorumlanabilir. Özbek'in (2015) çalışmasında ise bu sonuçlardan farklı olarak 6-10 yıl çalışma süresi olan öğretmenlerin 1 yıl ve daha az çalışma süresi olan öğretmenlere göre, okul yöneticilerinin demokratik bulma düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür. Bayata (2017) ve Karakülçe'nin (2018) çalışma sonuçları mevcut çalışma sonuçlarının aksine öğretmenin yöneticinin demokratikliğini algılama düzeylerinin okuldaki çalışma süresi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği şeklindedir.

Branş değişkenine göre çalışma grubu öğretmenlerinin algıladığı yönetimin demokratiklik düzeyleri alt boyut ortalamaları için yapılan tek yönlü varyans analizinde (ANOVA) "katılıma" yönelik demokratiklik düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. "Özgürlük" ve "özerklik" alt boyutlarında ise istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar meydana gelmiştir ($p<.05$). Farklı branşlardaki öğretmenlerin özgürlük ve özerkliğe yönelik yönetimin demokratiklik düzeylerine yönelik algılarının birbirinden farklılaşmış olması, öğretmenlerin demokratiklik anlayışlarının farklı olmasından ve branşlarına ait okul içerisindeki beklentilerinin farklı boyutlarda olmasından kaynaklanabilir. ANOVA'da "özgürlük" ve "özerklik" alt boyut puan ortalamaları arasında kümülatif bir farklılık çıkmasına rağmen, post-hoc tekniklerden kullanılan Scheffe testinin alfa tipi hataya çok duyarlı olması nedeniyle hiçbir ikili grup karşılaştırmasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar elde edilememiştir. Bu sonuç Özan, Türkoğlu ve Şener (2010), Akyel'in (2015) çalışma sonuçlarıyla benzerlik gösterirken; Özdemir (2012), Bayır (2016), Bayata (2017) ve Karakülçe'nin (2018) çalışma sonuçlarında branş değişkeninde anlamlı farklılık bulunamamış olması sebebiyle farklılaşmaktadır.

Öğretmenlerin Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine İlişkin Sonuçlar

Araştırma sonucunda öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin "katılıyorum" düzeyinde olduğunu belirtmişlerdir. Bu sonuca göre öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin yüksek olması mutlu ve kendilerini iyi hissettikleri bir meslek grubu oldukları şeklinde

yorumlanabilir. Ulaşılan bu sonuç Ertürk, Keskinliç Kara ve Zafer Güneş (2016), Karaçam (2016), Köylü (2018) ve Şimşek'in (2018) yapmış olduğu çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Bu çalışmalarda da öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin iyi derecede olduğu tespit edilmiştir.

Cinsiyet değişkenine göre öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<.01$). Bu sonuca göre kadın öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri, erkek öğretmenlerden anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Öğretmenliğin toplumda çoğunlukla kadın mesleği olarak algılanması, kadınların annelik içgüdüleriyle de pekiştirdiği öğretmenlik mesleğini daha da sahiplenerek yapmaları psikolojik iyi oluş düzeylerinin erkek öğretmenlere göre daha yüksek çıkmasına sebep olabileceği söylenebilir. Bu sonuç Danişment (2012) ve Ertürk ve diğerlerinin (2016) öğretmenlerle ilgili yapmış oldukları araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca Ryff (1989), Cenkseven (2004), Cirhinlioğlu (2006), Kuyumcu (2012), Eşigül (2013) ve Karabeyeser'in (2013) üniversite öğrencileri üzerinde yapmış oldukları çalışmalarda kız öğrencilerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin erkek öğrencilerden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Köylü (2018) yaptığı çalışmasında öğretmenler arasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık görülmezken, puan ortalamalarına bakıldığında kadın öğretmenlerin psikolojik iyi oluş puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eroğlu (2013), Halisdemir (2013), Bilgin (2018), Demir (2018), Keleş (2018), Şimşek'in (2018) yapmış oldukları çalışmalarda mevcut çalışmanın aksine çalışma grubunu oluşturan öğretmenler arasında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerine medeni durum değişkeninde bakıldığında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu durum öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin evli ya da bekâr olmaya göre değişiklik göstermemesinin psikolojik iyi olmayı etkileyen faktörlerde medeni durumun etkilemediği şeklinde yorumlanabilir. Benzer sonuçlara Demirtaş (2016), Bilgin (2018), Keleş'in (2018) yaptıkları çalışmalarda da rastlanmaktadır. Mevcut sonuçların aksine Tütüncü'nün (2012) çalışmasında ise, evli çalışanların psikolojik iyi olma düzeylerinin bekâr çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Mesleki kıdem değişkenine göre öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerine bakıldığında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu durum kıdem değişkeninin öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri üzerinde etkili faktörlerden olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Öğretmenlerin psikolojik iyi olma hallerinin kıdemlerinden bağımsız özellik göstermekte olduğu söylenebilir. Mevcut çalışma sonuçları Demir (2018), Şimşek (2016) yaptığı çalışmalarla benzerlik gösterirken Köylü'nün (2018) çalışma sonuçları ile örtüşmemektedir.

Öğrenim durumu değişkenine göre öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu

durum lisans veya lisansüstü eğitim mezunu olan öğretmenlerin hedeflenen amaçlarına ulaşmış olmalarına bağlı olarak kendi psikolojik iyi olma hallerini belirlediği, karşılaştırıldığında iyi oluş halinde bir farklılık yaratmadığı şeklinde yorumlanabilir. Ulaşılan sonuç Demir (2018), Köylü (2018), Şimşek'in (2018) çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Bu çalışmalarda da öğretmenlerin öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık tespit edilememiştir.

Görev yapılan okul türü değişkenine göre öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinde istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar meydana gelmemiştir. Bunun nedeni okullara ait kuralların ve uygulamaların merkezden belirleniyor olması, eğitim kurumlarının mimari özelliklerinin benzerliği, benzer kazanç durumları gibi etkenlerden kaynaklanabilir. Mevcut çalışma sonuçları Demir (2018) ve Keleş'in (2018) çalışmalarında ulaşılan sonuçlarla benzer olarak, okul türü değişkenine göre öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinde bir farklılık olmadığı yönündedir. Mevcut çalışma sonuçları Demirtaş'ın (2016) çalışma bulgularıyla farklılık göstermektedir. Bu sonuç, ilkokullarda görev yapan yöneticilerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin, ortaokul ve liselerde görev yapmakta olan yöneticilerin psikolojik iyi oluş düzeylerinden daha yüksek olduğu şeklindedir.

Görev yapılan okuldaki çalışma süresi değişkenine göre öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur. Bu sonuca göre kurumdaki görev süresi 6 yıl ve üstünde olan öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin, görev süresi 5 yıl ve altında olan öğretmenlerden anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni öğretmenlerin görev yaptıkları okulda uzun yıllar kalmış olmalarına bağlı olarak, sahiplenme, kendini ait hissetme gibi faktörlerden etkilenmesinden kaynaklanabilir. Bu sonuç Çelik'in (2016) çalışma sonuçlarıyla benzerlik göstermekte olup, okuldaki çalışma süresi arttıkça psikolojik iyi oluş düzeyinin arttığı şeklindedir. Mevcut araştırma sonuçları Bilgin'in (2018) araştırma sonuçları ile farklılık göstermektedir. Bilgin'in (2018) araştırma sonuçları çalışma süresi değişkenine göre öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında farklılık olmadığı şeklindedir.

Yapılan çalışmada branş değişkenine göre öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerine bakıldığında anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p < .05$). Bu sonuca göre beden eğitimi- müzik-resim, meslek ve okul öncesi öğretmenlerinin psikolojik iyi oluş düzeylerinin, fen bilgisi branşındaki öğretmenlerden anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun nedeni, sınav sistemlerine bağlı olarak branşlara verilen ağırlıkların farklılaşması, haftalık ders saat süreleri arasındaki farklılıklar, okulda öğrencilerin sınavda çıkma durumuna göre önem sırasına koyduğu branşlarda olan öğretmenlere yaklaşımları gibi nedenler branş öğretmenlerinin psikolojik iyi oluş halleri arasında farklılığa neden olabilir. Bu çalışmada ulaşılan sonuçların aksine Şimşek (2018) yaptığı çalışmada öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin branş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır.

Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi ile Öğretmenlerin Psikolojik İyi Oluş Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Ait Sonuçlar

Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t- testi sonuçları incelendiğinde, sadece özerklik boyut puanlarının öğretmen psikolojik iyi oluş değişkeni üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi Ölçeği alt boyutları değişkenleri, öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları ile pozitif yöne anlamlı ilişkiler vermektedir. Bu durum 2015 PISA sonuçlarını ve Scheicher (2019)'in özerklik ile ilgili tespitlerini destekler niteliktedir. PISA verileri, bilginin öğretmenler arasında paylaşıldığı, demokratik ve özgürlüğü elinde bulunan okul sistemlerinde özerkliğin de pozitif bir avantaj olduğunu göstermektedir. TALIS'in sunduğu kanıtlarda ise, yüksek düzeyde mesleki özerklik ve işbirliği ve eğitsel liderlik niteliklerini taşıyan eşgüdüm kültürü içinde çalışan öğretmenlerin, okul içi mesleki gelişim faaliyetlerine daha çok katıldıkları ve bu faaliyetlerin öğretmenler üzerinde daha etkili olduğu görülmektedir. Ülke sıralamalarına bakıldığında ise yüksek nitelik, okullar arasındaki rekabet seviyesiyle ve okulların, okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin faydalandığı yüksek düzeyde özerlikle açıklanabilmektedir (Scheicher, 2019). Örneğin Hong Kong, okul yöneticilerine ve öğretmenlere; müfredatı, materyalleri ve öğretme yöntemlerini kişiselleştirme özgürlüğü verilmiştir. Bu özerkliğin genişlik ve derinliği, öğretmenler arasında mesleki özgüveni ve sürekli mesleki gelişime yönelik iç motivasyonu beslemiştir. Performansı kötü olan okullarda dahi devletin yönetime müdahale etmediği onun yerine okulun ve öğretmenlerinin karar alma gücüne güvendiği görülmektedir.

Araştırmada okul yönetiminin demokratiklik düzeyi ile öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluş durumuna etki eden çok sayıda değişkenden söz etmek mümkündür. Okul yönetiminin demokratiklik düzeyinin öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarına etkisi düşük çıkmıştır. Bütün alt boyutlar, öğretmen psikolojik iyi oluş toplam varyansının %8,8'ini karşılamaktadır.

Okul yönetiminin demokratiklik düzeyi ile öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin tespit edilmesini amaçlayan bu araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlara dayanarak şu öneriler getirilebilir; demokratik yönetim bilincini arttırmak amacıyla, yöneticilere eğitimler, çalıştaylar düzenlenebilir. Öğretmenlere okul içerisinde yönetim ile ilgili daha fazla iş, yetki ve sorumluluk verilerek yöneticilerle empati yapmaları sağlanabilir. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerini geliştirmeye yönelik farklı etkinlikleri ve eğitimler verilebilir. Öğretmenlerin psikoloji iyi oluş düzeylerine etki eden nedenlere ilişkin nitel bir araştırma yapılabilir.

Kaynakça

- Açkalkın, A. (2016). *Toplumsal, kuramsal ve teknik yönleriyle okul yöneticiliği* (6. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Akın, A. (2009). *Akılci duygusal davranışçı terapi odaklı grupla psikolojik danışmanın psikolojik iyi olma ve öz-duyarlık üzerindeki etkisi*, Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Akyel, Ö. (2015). *Ortaokul öğretmenlerinin görüşlerine dayalı olarak, okul müdürlerinin demokratik tutum ve davranış sergileme düzeylerinin belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alakaş, M. (2016). *Öğretmen görüşüyle okul yönetimlerinin demokratiklik düzeyi*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Arblaster, A. (1999). *Demokrasi* (Nilüfer Yılmaz, Çev.). Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Argon, T. ve Dilekçi, Ü. (2014). Öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetim tarzları ve kurumsal itibara yönelik algıları arasındaki ilişki. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 161-181. doi: 10.7827/TurkishStudies. 6234.
- Aydın, İ. (2005) *Demokratik Değerler, Okulda Demokrasi ve Sorumluluk Eğitimi* . Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, No:214.
- Bakır, A. A. (2007). *Sergiledikleri demokratik tutum ve davranışlar açısından ilköğretim okulu yöneticilerinin değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Başaran, İ. E. (1982). *Yönetimde insan ilişkileri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Başaran, H., Aksoy, N. ve Kıvanç, T. (2019). Okul örgütlerinde yönetimin demokratiklik düzeyinin katılım özgürlük ve özerklik boyutları açısından öğretmenlerce değerlendirilmesi (Balıkesir İli Örneği). *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 158-170. <http://dergipark.gov.tr/asead/issue/43544/524029>
- Bayata, G. (2017). *Öğretmen görüşlerine göre okul müdürlerinin demokratik tutumları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bayır, E. (2016). *Öğretmen algıları açısından ilk ve ortaokul yöneticilerinin demokratik tutumları üzerine bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bilgin, Y. (2018). *Özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin çalışma yaşam kalitesi, psikolojik iyi oluş ve örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

- Bursalıoğlu, Z. (1994). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış* (9. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Cenkseven, F. (2004). *Üniversite öğrencilerinde özel ve psikolojik iyi olmanın yordayıcılarının incelenmesi*, Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Cirhinlioğlu, F. (2006). *Üniversite öğrencilerinde utanç eğilimi, dini yönelimler, benlik kurguları ve psikolojik iyilik hali arasındaki ilişkiler*, Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, O. (2016). *Öğretmen adaylarında psikolojik iyi oluş algılanan sosyal yetkinlik ve güvengenliğin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Danişment, R. (2012). *Okul yöneticilerinin psikolojik iyi oluş düzeyleri*, Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Demir, D. (2018). *Bilişim öğretmenlerinin sanal yalnızlık, mesleki tükenmişlik ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon.
- Demirtaş, S. (2016). *Okul yöneticilerinin psikolojik iyi olma ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki*, Yüksek Lisans Tezi. Mevlâna Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eren, E. (1998). *Yönetim ve organizasyon*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Ertürk, A., Keskinılıç Kara, S.B. ve Zafer Güneş, D. (2016). Duygusal emek ve psikolojik iyi oluş: Bir yordayıcı olarak yönetsel destek algısı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1723-1744. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/291928>
- Eroğlu, N. (2013). *Psikolojik iyi olma ile topluluk hissi arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Esen, B. N. ve Nebioğlu, O. (1967). *Kölelik ve hürriyet*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Eşigül, E. (2013). *Üniversite öğrencilerinin algıladıkları stres ile psikolojik iyi olma arasındaki ilişkide sosyal problem çözmenin aracı ve düzenleyici rolünün incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Forgeard, M. J. C., Jayawickreme, E., Kern, M., ve Seligman, M. E. P. (2011). Doing the right thing: Measuring Wellbeing for public policy. *International Journal of Wellbeing*, 1, 79-106. doi: 10.5502/ijw.v1i1.15

Gül, İ. ve Saraç, G. (2018). Okul müdürlerinin demokratik tutumları. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(10), 155-172. doi:10.20860/ijoses.435764

Gürsel, M. (1995). *Okul yönetimi* (2. Baskı). Konya: İnci Ofset.

Halisdemir, D. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşları, kendini affetme düzeyleri ve geçmişe yönelik anne kabul red algıları arasındaki ilişkiler*, Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İlgar, L. (2000). *Eğitim yönetimi, okul yönetimi, sınıf yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Karaçam, A. (2016). *Beden eğitimi öğretmenlerinin başarı algılarında yordayıcı olarak akademik iyimserlik, psikolojik iyi oluş ve fiziksel saygı*, Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karakülçe, N. (2018). *İlkokul yöneticilerinin ve sınıf öğretmenlerinin değerler eğitimi ve demokratik tutumlarının incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Karasar, N. (1984). *Bilimsel araştırma yöntemi* (2. Baskı). Ankara: Hacettepe-Taş Kitapçılık.

Karabeyeser, M. (2013). *Üniversite öğrencilerinin anne-baba tutumları ve stresli yaşam olaylarına göre psikolojik iyi oluşu*, Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Keyes, C. L. M., Shmotkin, D. ve Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 1007-1022. doi: 10.1037//0022-3514.82.6.1007.

Keleş, M. (2018). *Okul yöneticilerinin psikolojik iyi olma düzeyleri ile tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Köylü, D. (2018). *Öğretmenlerin karar alma sürecine katılım düzeylerinin örgütsel bağlılık ve psikolojik iyi oluş ile ilişkisi*, Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Kuyumcu, B. (2012). *Üniversite öğrencilerinin duygularını fark etmeleri ve ifade etmeleri ile psikolojik iyi oluşları: kültürlerarası bir karşılaştırma*, Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Meyer, T. (2014). *Medya demokrasisi*. (Ahmet Fethi, Çev.). İstanbul: Berdan Matbaacılık.

Özdemir, A. (2012). *İlköğretim okul müdürlerinin demokratik tutumlarının öğretmenlerin örgütsel bağlılık algısı ile ilişkisi*, Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Özan, B., Türkoğlu, A.Z. ve Şener, G. (2010). Okul yöneticilerinin sergiledikleri demokratik tutum ve savranışlarının öğretmenlerin motivasyonuna etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 275-294.

**Okul Yönetiminin Demokratiklik Düzeyi ile Öğretmenlerin Psikolojik İyi Oluşları
Arasındaki İlişki**

Özbek, B. (2015). *Öğretmenlerin okul yöneticilerinin demokratik tutum ve davranışlarına ilişkin görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi. Zirve Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

PISA 2015 <https://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything or is it? explorations on the meaning of psychological well-being., *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069-1081.

Ryff, C. D., ve Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 719-727.

Scheiler, A. (2019) *Dünya Okulu 21. yüzyılda okul sistemi nasıl kurgulanmalı?*, (1. Baskı). İstanbul, BAU yayınları

Sezgin, F. ve Erdogan, O. (2015). Academic optimism, hope and zest for work as predictors of teacher self-efficacy and perceived success. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(1), 7-19.

Şimşek, M. (2018). *Öğretmenlerin örgütsel imaj algıları ile psikolojik iyi olma düzeyleri arasındaki ilişki*, Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 (3), 374-384.

Telef, B. B., Uzman E. ve Ergün E. (2013). Öğretmen adaylarında psikolojik iyi oluş ve değerler arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (12), 1297-1307.

Tütüncü, M. (2012). *Yönetici ve çalışanların psikolojik iyi olma ve stres düzeyleri açısından karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yeşil, R. (2002). *Okul ve ailede insan hakları ve demokrasi eğitimi*. (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yetkin, Ç. (1996). *Demokrasi ne değildir?* Cumhuriyet Gazetesi.

Zencirci, İ. (2003). *İlköğretim okullarında yönetimin demokratiklik düzeyinin katılım özgürlük ve özerklik boyutları açısından değerlendirilmesi*, Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3742-3765

Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Aile Yaşamına Etkisi:

Nitel Bir Çalışma

The Effect of Having a Disabled Child on Family Life:

A Qualitative Study

Video Link: <https://youtu.be/VF3ku-L7qUc>

Mukadder ÖZKAN BARDAKCI

Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat UBYO

lecturer's, Selçuk University Beyşehir Ali Akkanat Vocational School

mukadder.bardakci@selcuk.edu.tr / Orcid ID: 0000-0001-6827-9309

Beyza KUTLUATA

Sosyal Hizmet Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat UBYO

Social Work Student, Selçuk University Beyşehir Ali Akkanat Vocational School

beyza.ktlt.08@gmail.com / Orcid ID: 0000-0002-1611-7022

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 14.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted : 11.12.2021

Yayın Tarihi / Published : 27.12.2021

Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık

Pub Date Season : Oktober-November-December

Atıf/Cite as: Özkan Bardakçı, M. & Kutluata, B. (2021). Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Aile Yaşamına Etkisi: Nitel Bir Çalışma . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3742-3765 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/936653>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Engelli Çocuğa Sahip Olmanın Aile Yaşamına Etkisi: Nitel Bir Çalışma *

Öz

Engel herhangi bir konuda gerçekleşmesi gerekenin önüne çıkan sebep olarak nitelendirilebilmektedir. Engelli bireyler özelinde düşündüğümüzde ise hayatlarının belli bir bölümünde ya da tamamında belli işlevleri yerine getirememesi olarak görülmektedir. Engelli bireyler zaman zaman yakın çevrelerinden ya da tanımadığı insanlar tarafından kötü bakışlara ve hor görmelere maruz kalmaktadırlar. Engelli bireylerin dünyaya gelişi ailede de büyük bir çöküntüye sebep olmaktadır. Ailenin kurmuş olduğu düzen değişmekte ve hayatlarını yeniden inşa etmek zorunda kalmaktadırlar. Düzenin yanı sıra psikolojik tahribatlara da yol açan bu durum aileyi psiko-sosyal açıdan da etkilemektedir. Aynı zamanda ekonomik geliri yeterli olmayan aileler içinde engelli bireye bakım vermek daha da zorlaşmaktadır. Engelli bireyin aileye katılımı ile birlikte hem engelli bireyin hem de ailenin hayatı psiko-sosyal açıdan değişmektedir. Engelli bireye daha çok bakım sağlayan anne yeni bir düzen oluşturmakta ve bu düzene uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Çalışmada engelli bireye bakım veren 14 anne ile görüşülmüştür. Annelerin seçilmiş olmasındaki sebep engelli bireye bakım veren kişinin daha çok annelerin olduğu düşüncesidir. Nitel olarak ele alınmış bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuş olup yaklaşık 26 soru yöneltilmiştir. Çalışmaya katılım sağlayan annelere çalışma hakkında bilgi verilip onayları alındıktan sonra mülakata geçilmiştir. Katılımcılardan izin alınarak görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Görüşmeler 25-80 dakika arasında sürmüştür ve sonrasında yazıya aktarılmıştır. Word'e aktarılan veriler 84 sayfa tutmuştur. Aktarılanlar tematik olarak kodlanıp içerik analizi yapılmış, veriler başlıklara ayrılarak ele alınmıştır. Bulgularda en önemli olan nokta engelli bireyin aileye dahil oluşunun şüphesiz aileye yeni bir düzen getirmiş olmasıdır. Diğer taraftan annelerin ve ailenin bu durumdan psikolojik açıdan etkilendiği görülmüştür. Psikolojik kabullenme sürecinin yanı sıra toplumsal yaşama ve çevreye engelli çocuklarını kabul ettirmelerinin de zor olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Aile Sosyolojisi, Aile Kurumu, Engelli Birey, Engellilik Sosyolojisi, Sağlık Sosyolojisi.

* Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulu Başkanlığının 25.03.2021 Tarih, 2021/16 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

The Effect of Having a Disabled Child on Family Life: A Qualitative Study

Abstract

The obstacle can be defined as the reason that stands out from what should happen in any issue. When we consider the disabled individuals in particular, it is seen as not being able to fulfill certain functions in a certain part or all of their lives. People with disabilities are sometimes exposed to bad glances and contempt from their immediate surroundings or by people they do not know. The birth of disabled individuals to the world causes a great depression in the family. The order established by the family is changing and they are forced to rebuild their lives. This situation, which causes psychological damage besides order, also affects the family psychosocially. At the same time, it becomes more difficult to care for disabled individuals among families with insufficient income. With the participation of the disabled individual to the family, the lives of both the disabled individual and the family change in psycho-social terms. The mother, who provides more care to the disabled person, creates a new order and has to adapt to this order. In the study, 14 mothers who cared for a disabled individual were interviewed. The reason why mothers were selected is the thought that the caregivers of disabled individuals are mostly mothers. In this qualitative study, a semi-structured interview form was created and approximately 26 questions were asked. After the mothers who participated in the study were informed about the study and their consents were obtained, the interview was started. Interviews were recorded with the permission of the participants. The interviews lasted between 25-80 minutes and were then transcribed. The data transferred to Word has kept 84 pages. Submissions were thematically coded, content analysis was made, and the data were divided into headings and discussed. The most important point in the findings is that the inclusion of the disabled individual in the family has undoubtedly brought a new order to the family. On the other hand, it was observed that mothers and families were affected psychologically by this situation. In addition to the psychological acceptance process, it has been seen that it is difficult for them to accept their disabled children in social life and the environment.

Keywords: Family Sociology , Family Institution, Disabled Person, Disability Sociology, Health Sociology.

Giriş

Engellilik konusu önemli çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu konu ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmakla birlikte her yazar kendi bakış açısı ve görüşüne göre tanımlamada bulunmaktadır. Elbette her kavramda

olduğu gibi engellilik konusunda da genel geçer tanımlar söz konusudur. Engelliliğin ne olduğu konusunda yapılan tanımlamalar konusunda Dünya Sağlık Örgütü her ne kadar çaba gösterse de uluslararası bir tanım yapılamamıştır. Avrupa birliği ülkelerinde engellilik tanımları üzerine yapılan çalışmada engellilik tanımının ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Her ülkedeki yasal engellilik tanımı değişiklik göstermektedir (Altıntaş, 2020: 6). 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'na göre (Değişik:30/05/1997- KHK – 572/5 md.) “Engelli, doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uymama durumunda olup; korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan kişi” olarak tanımlanmaktadır (Sosyal Hizmetler Kanunu. 1983).

Engellilik, alanında çalışan farklı kişiler (akademisyenler, kurumlar) tarafından farklı tanımlamalarla anlatılmaya çalışılmıştır. Yapılan genel geçer tanımlama ise vücutta ki organların bir ya da birkaçının fonksiyonlarını yerine getirememesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Engellilik durumu doğuştan olacağı gibi sonradan da meydana gelebilmektedir (Koca, 2017: 6). Genetik ve kalıtsal rahatsızlıklar, akraba evlilikleri, kan uyuşmazlığı, gebelikte yanlış ilaç kullanımı, zararlı alışkanlıklar, kazalar, doğum anında gerçekleşen risk faktörleri, yanlış müdahaleler, annenin erken doğum yapması, bebeğin doğum esnasında oksijensiz kalması, doğum sonrası olumsuz beslenme, sağlık koşulları, ciddi enfeksiyonlar, çocuk felci, yüksek ateş ve zeka geriliği gibi birçok farklı sebepler bireyin engelinin bulunmasına neden olmaktadır (Uzunoğlu, 2019: 8).

Engellilik tek bir topluma özgü olmamakla birlikte her toplumda var olan bir durumdur. Geçmiş dönemlerde engellilik bir hastalık olarak görülerek medikal olarak iyileştirilmeye çalışılmıştır. Ancak günümüzde engellilik yalnızca bir sağlık sorunu olmamakla beraber çevreyi ve toplumu ilgilendiren ve içine alan da bir sorundur (Oktar, 2020: 152). Engelliler psiko-sosyal ve ekonomik birçok sorun yaşamaktadır. Engelli bireylerle birlikte içinde yaşamakta olduğu ailenin içerisinde de sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Genç, 2017: 245). Engelli bireye sahip aileler engellilik durumunun ortaya çıktığı andan itibaren birçok problemle uğraşmak zorunda kalmaktadır. Bu süreçte hem engelli birey hem de ailelerin desteğe ihtiyacı vardır (Oktar, 2020: 150). Aileye katılan bireyin engelli olması, ailede şok etkisi yaratmakta, aile üyelerine karmaşık duygular yaşatmaktadır. Bu şekilde normal giden aile yaşamının bozulmasına neden olmaktadır. Ailenin engelli çocuğa olan tepkileri değişiklik göstermektedir. Sosyal destek mekanizmaları ve çocuk doğmadan önce aile içi işlevinin olumu ve olumsuz çıktıları önemlidir (Özşenol vd., 2003: 157). Engelli bireye sahip ebeveynlerin diğer ebeveynlere göre “ebeveyn olmak” açısından daha büyük iş yükleri

vardır. Diğer ebeveynlere göre ebeveynlik normlarını kabul etmede ve adaptasyon sağlamada zorluk yaşamaktadırlar (Ytterhus, Wendelborg ve Lundeby, 2008: 635).

Engelli çocuğa sahip olan bireylerin çocuklarının ilk engelini öğrendikleri zaman düşündükleri ve hissettikleri karmaşıktır. Hem olumlu hem olumsuz duygu durumu yaşanmaktadır. Olumsuz duygulara bakılacak olursa aşırı koruyucu olma, reddetme, aşırı hoşgörü, izin verme, baskıcı ve otoriter olmadır. Olumlu duygular ise güven verme, destekleme, hoşgörülü olma, demokratik olmadır. Engelli bireylere sahip olan ailelere bu bilginin verilmiş şekli sürecin işleyişini de etkilemektedir. (Üstün, 2018: 35-37; Orhan, 2004: 35-37; Çelik, 2019: 21).

Engelli çocuğa sahip ailelerin sosyal ve psikolojik pek çok sorunları bulunmaktadır. Yaşanılan sorunlar aileyi umutsuzluğa sürüklemektedir. Eşlere yüklenen fazla sorumluluk hem dengeleri değiştirmekte hem de kişiyi yormaktadır. Sorumluluğun büyük çoğunluğunu şüphesiz anne üstlenmektedir. Annelerin babalara göre daha çok yorulduğu, stres ve depresyonun daha çok gözlemlendiği görülmektedir. Ayrıca engelli bireye sahip ailelerde bulunan diğer kardeşlerin bu duruma tepki göstermesi de söz konusu olabilmektedir. Engelli bireyi kıskanması başka sorunların yaşanmasına yol açmaktadır. Bazı durumlarda bakım yükünün kardeşlere de yüklenmesi ilişkileri daha da zorlaştırmakta, psikolojik olarak tüm aileyi etkilemektedir (Akgün ve Çifçi- Gökçearsan, 2010: 32; Genç, 2017: 246; Sloper ve Beresford, 2006: 928; Kot, Sönmez ve Eratay, 2018: 90). Karadağ'ın yapmış olduğu çalışmada çalışmaya katılım sağlayan anneler kardeşler arasında uyum güçlüğü yaşanıp yaşanmadığı sorusuna %46 oranında her zaman cevabını vermiştir (2009: 318). Yapılan farklı bir çalışmada katılımcı çocuklara engelli kardeşe sahip olmanın hayatlarını olumlu yönde nasıl etkilediği sorulduğunda 13 katılımcıdan 5'i "hiçbir etkisi yok", 1 kişi "kardeşimin olması", 4 kişi "neşe vermesi", 1 kişi "ailemizde dayanışmayı sağlıyor" ve 1 kişi "beni koruması" şeklinde cevap vermiştir (Gözün-Kahraman ve Soylu-Karadayı, 2015: 396). 160 anne ile yapılan bir çalışmada annelerin ifadelerine göre sağlıklı kardeşlerin toplam %57.5'i engelli kardeşleriyle sıcak, yakın ve korumacı bir ilişkiye sahip olduklarını belirtmiştir. Buna ek olarak %40'ı kardeşleriyle oyun oynadıklarını, %38.8'i destekleyici olduklarını ve kardeşlerinin bakımına yardım ettiklerini, %15.6'sı kıskançlık hissettiklerini, %13.8'i kardeşlerinden yorulduklarını, %11.9'u gergin ve sınırlı davrandıklarını bildirmiştir (Balcı vd., 2019: 126).

Baba genellikle çalışma hayatının içinde bulunması sebebiyle çocuğun bakımında ve tedavisinde anneye göre daha az ilgilenmektedir. Anne ve babanın bakım ve tedavi konusunda farklı yükünün olması sağlık ve bakım gibi hizmetleri algılamada farklılık gösterebilir. Bu farklılıkları bilmek stratejiler geliştirmek için önemlidir. Aile içinde var olan problemleri

çözebilmek için babalara da yardım eli uzatılmalıdır (Özşenol vd., 2003, 162).

Engelli bireyler toplumsal hayatta sağlık, ulaşım, istihdam, eğitim gibi birçok alanda sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Toplumsal hayatta ve toplumsal ilişkilerde; ötekileştirme, alay etme, dışlama, acıma, hor görme, küçümseme, ayrımcılık yapma gibi tutum ve davranışlarla olumsuz bir toplumsal algının meydana gelmesi engellilerin günlük hayatını olumsuz etkilediği düşünülmektedir (Gencer, 2019: 8). Engelli bireye sahip olan annelerin çocuklarına karşı aşağılayıcı, dışlayıcı tavırların bulunması ya da dışlayıcı tavırların bulunma ihtimaline karşılık kendilerini sosyal çevrelerinden soyutladıkları görülmüştür (Buluş ve Ersoy, 2019: 776). Bu çalışmada engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamına etkileri araştırılmıştır. Engelli çocuğa sahip olmanın aileyi hangi konularda sorunla karşı karşıya bıraktığı, ne gibi gereksinimlerinin olduğu ve aile içinde meydana getirdiği değişimler üzerine araştırma yapılmıştır. Engelliye bakım veren annelerin görüşleri, hayata bakışları ve değişimler üzerine fikirleri alınmıştır. Bakım veren annelerin tercih edilmesindeki sebep ise engelli bireyle daha çok zaman geçirenin genellikle annelerin olmasından dolayıdır.

Yöntem

Araştırma Modeli ve Çalışma Grubu

Engelli aileleri üzerine yapılan bu çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma doğası gereği zor, zahmetli ve hassas konuları çalışmayı gerektirir. Doğrudan insanla yapılan konuşmalar, paylaşmakta zorlandıkları konular hakkında insanlara konuşma imkânı verir (Creswell, 2017: 8). Engelli bireylerin aileleri ile çalışmak konuşulması, paylaşılması zor problemler hakkında konuşmayı da beraberinde getirmektedir. Araştırmacı nitel araştırma boyunca aktif rol alır. Nitel veri isteklerin, değerlerin, fikirlerin, içinde yer aldığı duyguların hislerin, yansıtılabildiği bir veridir (Kümbetoğlu, 2019: 43). Katılımcılara yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak derinlemesine görüşme yapılmıştır. Derinlemesine görüşme ile görüşme yapılan kişilerin görüşmenin konusuna yönelik düşünce, fikir, deneyim, görüş ve bakış açılarının ifade edilmesine imkân sağlanması amaçlanmaktadır. (Buluş ve Ersoy, 2019: 767).

Bu çalışmada amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Çocuklarına birebir bakım veren ve bakımı ile ilgilenen 14 anne ile görüşme sağlanmıştır. Çalışma 5-20 Nisan arasında Osmaniye'nin Kadirli ilçesinde ve Konya'nın Selçuklu ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Osmaniye'nin Kadirli ilçesinde 8 anne ile Konya'nın Selçuklu ilçesinde 6 anne ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Konya'da bulunan annelerden 1'i üniversite, 1'i lise, 4'ü ilköğretim mezunudur. Annelerin hiçbirisi çocuklarına bakım verdikleri için çalışmamaktadır. Katılımcılardan 1'inin eşi emekli olup diğer 5 katılımcının eşi asgari ücret almaktadır. Osmaniye'nin Kadirli ilçesinde görüşme yapılan annelerin 4'ü

ilkokul, 2'si ortaokul ve 2'si lise mezunudur. Bu annelerin hepsi ev hanımıdır. Katılımcıların 5'i geçimini asgari ücret, 2'si emekli maaşı ve 1 tanesi de çocuğun bakım maaşı ile geçimini sağlamaktadır. Görüşme yapılan annelerin yaş aralığı 25-63 arasındır. Engelli bireylerin yaş aralığı ise 1 ile 40 yaş arasındır. Araştırmanın yürütülebilmesi için gerekli etik kurul izni alınmıştır

Veri Toplanması ve Analizi

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme sorularının hazırlanmasında literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması neticesinde çalışmaya uygun sorular hazırlanmıştır. Araştırmaya dair veriler 5-20 Nisan tarihleri arasında her iki araştırmacı tarafından da yüz yüze görüşme yapılarak elde edilmiştir. Görüşmeye başlamadan önce ailelerden araştırma sürecinin işleyişi hakkında bilgi verilmiş izinleri alınmıştır. Görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Ses kaydına alınacağı bilgisi görüşmeye katılım sağlayan annelere verilmiştir. Ses kayıtları 15-70 dakika arasında değişiklik göstermiştir.

Verilerin analizinde içerik analizi kullanılarak betimsel analiz yolu tercih edilmiştir. Betimsel analizde görüşme çözümlenirken verilerin özgün şekillerine sadık kalınarak yapılmaktadır. Görüşme esnasında bireylerin kurdukları cümlelerin aslına sadık kalarak betimsel bir şekilde verileri sunar. Görüşme çözümlenirken kelimelere, ifadelere, kullanılan dile, diyaloglara ve özelliklerine, sembolik anlatımlara ve benzetmelere dayanarak tanımlayıcı bir analiz yapılabilmektedir (Kümbetoğlu, 2019: 154). Ses kaydına alınan veriler bilgisayar ortamına aktarılıp yazılı hale getirilmiştir. Engelli çocuğa sahip annelerin sorulara vermiş oldukları yanıtlar benzerlikleri bakımından gruplandırılarak yorumlanmıştır. Ayrıca sorulara verilen bazı yanıtlar verildiği şekliyle sunulma yoluna gidilmiştir.

Bulgular

Engelli çocuğa sahip olan ailelerde engelli bir bireyin dünyaya gelmesi veya çocuğa engellilik tanısı konulmasından itibaren ailelerin yaşam şartları değişmekte ve aileler hayatlarının geri kalanını engelli çocuklarının engel durumuna göre şekillendirmektedirler. Bu çalışmaya katılım gösteren engelli çocuğa sahip annelerin isimleri çalışmada açıkça verilmemiş olup K1, K2, K3... şeklinde kodlanarak sunulmuştur. Çalışmaya katılım sağlayan annelerin vermiş olduğu bilgilerden yola çıkarak çocukların engel durumları; Otizim Spektrum Bozukluğu, Down Sendromu, Cerebral Palsy, Zihinsel Engelli şeklindedir.

Engelli çocuğa sahip olmanın aile yaşamına etkisi konulu araştırmada anneler ile yüz yüze yapılan ve annelerin kendi görüşlerini ifade ettikleri verilerden yola çıkarak 4 tema oluşturulmuştur. Temalar engelli bireyin engel durumuna ve haklarına dair bilgiler, engellilik tanısı ve sonrasında hissedilen tepkiler ve duygular, yaşanan sorunlar ve başvuru yolları,

engelli birey hakkında düşünceler olarak belirlenmiştir. Bulgular bu dört tema etrafında genişletilerek 7 başlık altında incelenmiştir.

Engelli Bireye Yönelik İmkanlar, Fırsatlar

Aile her insan için şüphesiz önemli bir kurumdur. Bu yüzden ister özel gereksinimli ister sağlıklı her çocuğun içinde büyüyeceği bir aileye ihtiyacı vardır (Dereli ve Okur, 2008: 164). Engelli bireye sahip olmak aile yaşantısına yeni bir düzenin gelmesi demektir. Aslında var olan kurulu düzenin değişmesi yeni düzenin getirilmesidir. Tüm bu değişimlerin yanı sıra tedavi, eğitim, bakım gibi zorlu süreçlerin başlangıcıdır. Engelli bireylerin bakımı ile daha çok anneler ilgilenmektedir. Evin geçimini sağlamak için babanın çalışması gerekmektedir. Bu sebeple de anne engelli bireyin bakımını üstlenmektedir.

Yapılan bu çalışmada annelere çocuklarının engelli olduğunu ne zaman öğrendikleri sorulmuştur. Aileler çocuklarının engelli olduğunu, genellikle çocukları doğduktan sonra öğrenmişlerdir. Yapılan benzer çalışmalarda da aileler çocuklarının engelli olduğunu genellikle doğduktan sonra ilk üç ay içinde öğrendiklerini (Ercan, Kırlioğlu, Kalaycı-Kırlioğlu, 2019: 609) ya da ilk bir yıl içinde öğrendiklerini (Özmen ve Çetinkaya, 2012: 38; Karadağ, 2009: 317) belirtmiştir.

Çalışmaya katılım sağlayan annelerin çocuklarının rahatsızlıkları hakkında tecrübi bilgiye sahip oldukları görülmüştür. Katılımcılar çocuklarının engelini tarif ederken tecrübelerini aktardıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra engel durumu ile ilgili güncel gelişmeler var mı, alternatif bir tedavi çıkmış mı, ilerleme kaydedebilmesi için neler yapabilirim ümidi ile sürekli araştırma içinde olan annelerinde olduğu görülmüştür. Yapılan bir çalışmada engelli bireye sahip annelerin çocuklarının hastalıkları hakkında bilgi edinememe sebeplerinin “kaynak yetersizliği” ve “yönlendirme” eksikliğinden dolayı olduğu görülmüştür. Yine bu çalışmada bazı katılımcılar araştırmalarına rağmen net bilgilere erişemediklerini ifade ederken bazısı ise doktorun yeteri kadar bilgi veremediğinden söz etmiştir. (Kot, Sönmez ve Eratay, 2018: 89). Karadağ’ın (2009) da yapmış olduğu çalışmada ise çalışmaya katılım sağlayanlardan bilgi ve beceri eksikliğini her zaman yaşadığını ifade edenlerin oranı %54,7 olarak bulunmuştur (s. 318). Aileler engel hakkında ne kadar bilgiye sahip olsalar da kendilerini konu hakkında yetersiz görmektedir.

Engelli bireye sahip ailelerde ekonomik gelir önemlidir. Devletin sunmuş olduğu hizmetlerin yanı sıra eğitim ya da tedavi harcamaları da bulunmaktadır. Bu durum da aileyi ekonomik açıdan zorlamaktadır. Ekonomik imkansızlıklar aileleri çocuğun sağlığı konusunda destek alması noktasında zorlamaktadır (Karakuş ve Kırlioğlu, 2019: 102). Kaytez ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmada katılımcıların %50’ sinden fazlası çocuklarının terapi, özel eğitim ve bakım ihtiyaçları için maddi yardıma

gereksinim duyduklarını belirtmişlerdir (Kaytez vd., 2015: 204). Araştırmaya katılım sağlayan kişilerin hepsi asgari ücret ile geçimini sağlamaktadır. Bu sebeple devletin sağlamış olduğu imkanlardan haberdar oldukları görülmüştür. Engelli bireye sahip aileler için verilen imkanlardan olan bakım ücreti, indirimli su ve elektrik kullanım hizmeti, ücretsiz ulaşım, bez, eğitim, ilaç, fizik tedavi gibi yaygın bilinen imkanlardan faydalandıkları ve haberdar oldukları görülmüştür:

“Mesela hastanelerde öncelik sırası engellilerin oluyor, yani engelli çocukların oluyor. Dolmuşlarda falan engellilik şeyleri var. Başka da yani her yerde engellilere öncelik var diye biliyorum çoğu yerlerde” (K3).

“Engellilere göre kanun ve haklar. Eğitimini veriyor devlet. Ben gönderiyorum. Özel eğitim hakkı vardır, isteğe bağlıdır. İmkânım olsa tabi ki ona günlük bir özel hoca bile tutarım. Eğitimini aldırıyorum haklarım olaraktan aldığımda devletten bakım ücretini alıyorum. Mesela pandemi sebebiyle çıkartamıyorsun ama onlar için yanında bir engelli raporu bulundurarak sonra atıyorum arabaya bindirip bulunduğumuz ilçede yani sınır dışı çıkmamak kaydıyla parka götürelim diyorum bunlardan haberdarım. Böyle bir hakkımın olduğunu da biliyorum” (K4).

“Arkadaşlarımdan duyduklarımdan yararlanıyorum. Bezdir, maaştır alıyorum. Küçükken fizik tedavi aldık. Şimdi pek değil ama küçükken çok gittik. Ulaşım kartımız var” (K9).

“Geçen hafta maaş için başvurduk öyle bir şey yoktu normalde. İlk aldığımızda beş altı yaşındaydı bir şey çıkmadı. İyi dediler o zaman. Şimdi özel gereksinimi vardır diye rapor çıkınca geçen hafta başvurduk. Ücretsiz ulaşım refakatçi hakkı da var iki yaşında çıkardık onu. Türk Telekom da bide indirimli internet varmış ona başvurduk yeni. Hastanede doksan gün fizik tedavi hakkımız var ama hastaneyi hiç sevmiyor. Eğer çıkarsa maaşı özel aldırmaı düşünüyoruz” (K12).

Özellikle asgari ücretle geçimini sağlayan aileler için sunulan imkanların aileye katkı sağladığı görülmüştür. Çünkü çalışmaya katılım sağlayanların birden fazla çocuğu bulunmaktadır. Bu yüzden sağlanan imkanlar aileleri maddi olarak rahatlatmaktadır. Karadağ'ın (2009) yapmış olduğu çalışmada engelli bireyin aileye ek masraf getirdiği görüşünde olanların oranının %73,7 olduğu görülmüştür (s.318). Engelli bireye sahip aileler için maddi desteğin önemli olduğu görülmektedir.

Ailelerin söz ettiği imkanlar daha çok temel ihtiyaçlara yöneliktir. Temel ihtiyaçlarını karşılayan aileler için ikincil bir ihtiyacın da sosyalleşme olduğu görülmüştür. Engelli bireye sahip aileler çocuklarının sosyalleşebilecekleri, zaman geçirebilecekleri alanların olması gerektiği vurgusunu yapmışlardır:

“Elhamdülillah yeterli. Bunlar az imkanlar değil. Belki yaşam alanları olsa daha iyi olabilirdi. Çünkü çocuklar büyüdükçe aklımızda ki sorular daha da çoğalıyor.

Çocukken götürebileceğimiz alanlar daha çok ama büyüdükçe uğraş azalıyor. Bizde galiba tıkanmaya başlıcaz. Büyüdükçe vakit geçirecekleri yaşam alanları olsa iyi olur” (K13).

Sosyalleşme, ilişki kurma insanlar için doğal bir süreç doğal bir ihtiyaçtır. Engelli aileleri özellikle birebir bakım veren anneler, çocukları ile ilgilenmekten hem kendileri aktivitelere zaman bulamamakta hem de çocuklarının da sosyalleşmesi için yeterli zaman bulamamaktadır. Zaman bulsalar bile çocuklarının gelişimini destekleyecek ve rahat edecekleri imkanların olmaması aileyi, çocuklarının geleceği konusunda kaygılandırmaktadır.

Engelli Bireyi Kabuleniş Süreci

Çocuk sahibi olmak, sağlıklı bir bebek dünyaya getirmek her anne babanın isteğidir. Aylarca beklenen bebeğin engelli dünyaya gelmesi ailelerin sevincini hüzne dönüştüren bir durumdur. Aileleri kurulan hayallerin, beklentilerin yerine daha farklı bir hayat, zorlu bir yolculuk beklemektedir. Bu durumu kabullenme, psikolojik etkilerini atlatıp hayata tutunma aileleri zorlayan bir durumdur. Katılımcıların birçoğu çocuklarının engelini doğumdan sonra öğrendiklerini dile getirmişlerdir. Her ailenin ilk öğrendiği anda psikolojik bir yıkımla karşılaştığı görülmüştür. Anneler, bu süreçteki duygularını, düşüncelerini ve hislerinin karmaşıklığını, üzümlüklerini dile getirmişlerdir:

“İlk tepkim hiçbir şey yani nasıl diyeyim yani dünyayla bir anda bağlantım koptuğunu hissediyorsun, hiçbir şey hissetmiyorsun yani ya hiçbir şeyin öneminin olmadığını anlıyorsun şu hayattaki hiçbir şeyin önemi yok o zaman öyle hissediyorsun. Biraz bir anne olarak çok ağır çok üzücü öyle diyeyim” (K1).

“İlk tepkim çok ağladım, çok üzüldüm. Günlerce belki yattım böyle evde kendi kendime işimi topladım, çektim yorganımı. Kimseyle konuşmak istemedim. Yani bilmiyorum telefonda bile konuşmak gelmedi içime öyle bir süreç geçirdim” (K4).

“Ahh onu hiç sorma işte. En ağır şey. Üzülüyorsun çok üzülüyorsun. İşte tarif edilmez bir üzüntü, çok üzülüyorsun ama yapacak bir şey yok” (K5)

“Çok kötü oldum. Tarif edemem. Bir anne olarak hele varya onların o durumunu görünce çok kötü oldum. Ama yine de Allah işte yardım etti bana bir şey verdi dirayet verdi, can verdi. Onun için kurban olduğum rabbim onun şeyi ile yani onlara daha çok sarıldım. Demek ki dedim bu kader desem rabbim kendi bilir de işte böyle Allahtan gelen, kendinden geldi çünkü onu kaldırsa da rabbim kaldırırdı. Yürütse de Allah’ım yürütürdü demek ki bana böyle bağlıyor. Mutlaka bir şey sebebi vardır” (K8)

“Üzüldüm. Bir anda üzüldüm. Ama eşim dedi ki ayağa kalk yıkılmayacaksın. Bunlar bizi yıkamaz dedik. Çocuğumu Allah izin verirse en iyi şekilde bakacak dedik. Eşim, kızım destekçimdi hep. Çocuk ölü gibi yatakta yatıyordu farklı bir çocuk tepki vermiyor hiçi şey yapmıyor doktor konuşacak şöyle olacak böyle olacak dedi. Ben yere baktım ağlıyordum eşim omuzumdan tuttu kalk ayağı dedi yıkılmadık yıkılmıcaz dedi. En iyi şekilde yetiştirecem, en iyi okullara götürececem dedi” (K10)

Engelli çocuğa sahip aileler bu durumu öğrendiklerinde önemli bir travma ve duygu çözülmesi yaşamaktadırlar. Daha sonra bu durumu kendilerine ailelerine, sosyal çevrelerine ve topluma kabullendirmeye çalışmaktadırlar (Genç, 2017: 251). Top-Üstüner’in (2009) yapmış olduğu çalışmada bazı katılımcılar depresyon hastası olduğunu dile getirmişlerdir (s. 37). Üzgünlük şaşkınlık, acı, mutsuzluk, depresyon ailelerde görülen ilk belirtilerdir. Hislerin, duyguların paylaşımı yabancı bireylerle zordur. Duygu ve düşüncelerimiz, üzüntülerimiz en yakınlarımızla paylaşılacak mahrem konulardır. Özellikle bu soruyu cevaplarken katılımcılarda çekingenlik, tarif edememe, o anı tekrar yaşama gibi durumlar mimiklerden gözlemlenmiştir. Engelli bireyin aileye dahil olmasının ilk haberi aileleri oldukça olumsuz etkilediği görülmüştür. Engelli aileleri ile yapılan benzer çalışmalarda da ailelerde aynı şekil de ilk izlenen tepkilerin üzgünlük, şaşkınlık, korku vs. olduğu görülmüştür (Ercan, Kalaycı-Kırloğlu, Kırloğlu, 2019: 609; Top-Üstüner, 2009: 37). Yapılan nicel bir çalışmada ise ailelere “çocuğunuzun zihin engelli teşhisi konduğunda neler hissettiniz?” sorusu sorulduğunda, %34 oranında “üzüldük” yanıtı verdikleri, bunu %26 ile “şok olduk” ve %17 oranında da “inanamadık” yanıtlarının izlediği görülmektedir (Güllüpnar, 2013: 53-54). Ayrıca yapılan başka bir çalışmada çalışmaya katılım sağlayan bazı görüşmeciler psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir (Karakuş ve Kırloğlu, 2019: 103). Özellikle ailelerin ilk tepki olarak daha çok “üzüntü” hissettiklerini dile getirmeleri yaygın görülen cevaplardan olmuştur.

Engelli bireyin büyümesi, zamanın geçmesi ile birlikte eski üzüntünün kalmadığı da görülmektedir. Engelli birey aileye neşe, güç, sevgi katmıştır. Özellikle ailelere “çocuğunuzun engelli olacağını bilseydiniz yine de ister miydiniz?” sorusu yöneltildiğinde tüm katılımcılar isteyeceklerini belirtmişlerdir.

Engelli Bireyin Aileye Dahil Oluşu: “Birbirimize daha çok bağlandık, kenetlendik”

Aile her birey için şüphesiz önemlidir. İnsan yaşamını sürdürdüğü aile içinde tüm duyguları paylaşır. Acıyı, hüznü, mutluluğu, sevinci ve diğer insanlarla paylaşmadığı ne varsa ailesi ile paylaşır. Bu yüzden zor durumlarda aile üyelerinin birbirine olan desteği önemlidir. Annelerle yapılan bir çalışmada annelerden sekizi eşinin çocuğuyla ilgilenmesini istediğini, altı anne eşi çocuğuyla yeterince ilgilendiği için herhangi bir

beklentisinin olmadığını, dört anne eşinin kendisine destek olmasını istediğini, dört anne ise çocuğun sorumluluğunu eşi ile paylaşmak istediğini belirtmiştir (Özen, Çolak ve Acar, 2002: 9). Bu çalışmada çoğu katılımcının eşlerinin desteğini beklediği görülmektedir. Aile üyelerinin birbirine sağladığı destek şüphesiz önemlidir. Aile üyelerinin yaşadığı sorunlar yaşamlarını olumsuz etkilemekle beraber paylaşılan zorluklarda aileyi birbirine bağlamaktadır. Özellikle çalışmaya katılım sağlayan ailelerde eşlerin, çocuklarının desteğinin varlığı görülmüştür:

“Daha iyi daha iyi kenetlendik. Hiç bilmiyorum baba çok seviyor, abi zaten o da bilgilendi bilgilendirdik tamam aralarında üç yaş var ama yani bunu çok çabuk atlattık yani” (K4).

“Sorunlar oluyor oda psikolojik olarak etkileniyor. Ama eşimi de ayakta tutan ben oldum. Güçlü durmazsak bir şekilde gidecek hayat. Otursan da o vakit geçecek. Ağlasan da. Bu yüzden çözümüne, gider yoluna bakmak gerekiyor. Zaman zaman yine ağlıyoruz ne olacak, nasıl gidecek diye. Ama mecbur devam ediyor her şey. Evde yatsak da zaman geçecek, çocuklara bakarken de” (K13).

Kabullenilmesi zor olan bu süreç ve sonrasında birbirine destek olan aile üyelerinin durumdan daha az etkilendiği gözlemlenmiştir. Özellikle aile içi desteğin olduğunu dile getiren katılımcılarda konuşma esnasında daha enerjik, daha canlı ses tonu ve gözlerinde diğer katılımcılara nazaran daha az hüznün gözlemlenmiştir. Bu desteğin yanı sıra *“Hiçbir şey olmadı ki. Her zamanki gibi biz yaşadık gittik” (K2)* diyen katılımcılar da olmuştur. Bu katılımcıların ise bedensel olarak yorgun oldukları, konuşurken dahi isteksiz tavır sergiledikleri gözlemlenmiştir. Engelli bireye sahip olan ailelerin çocuklarının engel durumu ile baş etmede önemli faktörlerden birinin eş desteği olarak görülmektedir (Ercan, Kalaycı-Kırılıoğlu, Kırılıoğlu, 2019: 615).

Ailelerin Sosyal Yaşama Dahil Olmalarının Zorluğu

Sosyalleşme ihtiyacı bireyin temel gereksinimleri kadar önemli bir ihtiyaçtır. İnsanın diğer insanlarla iletişim kurmaya, konuşmaya ihtiyacı vardır. İletişim kurmak, ilişki içerisinde olmak insan olmanın da bir gerekliliğidir. Toplumda varlığını sürdürmek için insanların iletişim içinde olmaları gerekmektedir. Fakat bu sosyalleşmenin ve iletişimin önüne bazen çocukların engel durumları geçebilmektedir. Çocuğunun engel durumunu başkasına açıklamada aileler duygusal sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Ebeveynler zamanla kendilerine üzüntü veren çocuklarının engel durumunu çevrelerinden saklamaya çalışabilirler. Toplum tarafından damgalanma korkusu, insanların meraklı, acıyan bakışları anne babanın çocuklarını eve kapatmalarına sebep olabilir. Bu şekilde ebeveynler de sosyal hayattan soyutlanmış olurlar (Özşenol vd., 2003: 161)

Çalışmaya katılım sağlayan engelli bireye sahip anneler sosyalleşmekte geri kaldıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle engelli bireyin aileye katılımı ile birlikte ev gezmesi, düğün, bayram, cenaze gibi kalabalık ortamlara giremediklerini ifade etmişlerdir:

“Ya istediğin zaman istediğin yere gidemiyorsun. Mesela bir düğüne gidemiyorsun yeri geliyor yani çok tanıdık olmadığı sürece gidemiyorum” (K1)

“İlk zamanda şöyle bir şey var. Çocuğunla birlikte atıyorum bir ortama girmek istersin nereye gidersin bir düğün olur bir bayram olur veyahut da mahalle ortamlarında genelde evde oturmalarımız olur yani hani vardığın zaman durmaz bir yerde durmaz bunlar yani” (K4).

“Hiçbir yere çıkamıyorsun, bir yere gidemiyorsun, gezmelere, bir yere götüremiyorsun çok etkileniyorsun yani. Bir yere gidecek olsan gidemiyorsun. İkimiz mutlaka birimizden ya eşim kalacak çocukların yanında ya ben. Hiçbir yere gidemeyiz ikimiz bir. Gezme işte bilmem öyle şeymiş tatilimiz falan bizim olmaz” (K5).

“Bir kalabalığa bir topluma bir cenazeye bir düğüne falan bir işe gittiğin zaman yani el gibi olamıyorsun. Yani oradaki insanlar gibi olamıyorsun” (K8).

Çocuklarından rahatsız olacakları düşüncesi, utanma, insanların farklı bakışı bakım veren annelerin sosyalleşme imkanlarını kısıtlamaktadır. Daha çok engelli çocuklarını kabullenen, kötü gözle bakmayan insanlarla zaman geçirmek istediklerini dile getirenler olmuştur. Engelli bireye sahip olmakla birlikte sosyalleşme imkanının azaldığı ve bununda bakım verenleri olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir. Yapılan farklı çalışmalarda katılımcılar engelli bireyin yaşamlarını kısıtladığını belirtmişlerdir. Ailelerin sosyalleşme zorluğu çektiği görülmüştür (Ercan, Kalaycı-Kırhoğlu, Kırhoğlu, 2019: 609; Güllüpınar, 2013: 52; Genç, 2017: 249). Engel durumu ailelerin yaşantılarını kısıtlayarak sosyal bir yaşam sürmelerinin önüne geçmektedir. Yapılan bir çalışmada ebeveynlerin %52,8'i (n=94) sosyal çevresiyle iletişimde zorluk yaşadığını dile getirmiştir (Ayyıldız vd., 2012: 5). Lafcı'nın 55 anne baba ile yaptığı çalışmada ise katılımcıların %72,7'sinin arkadaşlarıyla ve sosyal çevresiyle iletişim kurmada sorun yaşadığı saptanmıştır (Lafcı vd., 2014: 729-730).

Karakuş ve Kırhoğlu'nun (2019) yapmış olduğu çalışmada bazı katılımcılar çocuklarının engelli olmasından dolayı sosyal faaliyetlerden ve sosyal yaşamdan geri kaldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların sosyal hayata katılım durumlarına bakıldığında düşük olduğunu ifade edenlerin oranı %43,0'ken orta ve yüksek olduğunu ifade edenlerin oranının ise %28,5 olduğu görülmüştür (s. 105). Top-Üstüner (2009)'in yapmış olduğu çalışmada ebeveynlerden “kendilerini çevreden soyutladıklarını” belirten

olmuştur (s. 38). Dolayısıyla engelli bireye sahip birçok ailede sosyal yaşam yetersizliği görülmektedir (Kot, Sönmez ve Eratay, 2018: 90).

Engelli Bireyin Bakımı ve Engelli Bireyle Yapılan Sosyal Faaliyetler

Özel gereksinimli bireylerin büyük çoğunluğu özel ilgi istemektedir. Özel ilgiden kastedilen tüm öz bakım becerilerinin karşılanmasıdır. Engelli bireyler birçok ihtiyacını kendisi karşılayamamakla beraber mutlaka destek almaları gerekmektedir. Özel gereksinimi olan çocukların annelerinin her dönem desteğe ihtiyacı vardır. Çocukların büyümesi annelerin artık desteğe ihtiyaç duymadıkları anlamına gelmemektedir. Destek hem annelerin hem de engelli bireyin sağlığı için önemlidir. Destek alan anne yaşamdan doyum aldığı için aynı zamanda diğer aile üyelerini de etkiler, iletişimleri daha güçlü olur (Ersoy ve Çürük, 2009: 108). Araştırmaya katılan 14 annenin hepsi çocuklarının ihtiyaçları ile kendilerinin ilgilendiğini belirtmiştir. Yalnızca iki katılımcı çocuğunun kendi başına tuvalet ihtiyacını görebildiğini bunun dışında kalan tüm katılımcılar küçük bir çocuğa bakar gibi bakım verdiklerinden söz etmişlerdir. Bakım görevi evde daha çok zaman geçiren anneye düşmektedir. Katılımcılardan iki kişi bakım noktasında eşinin destek olduğunu ifade ederken üç kişi ise kızının yardımcı olduğunu belirtmiştir. Engelli bireye verilen bakım, bakım veren kişinin tüm zamanını harcamasına da sebep olmaktadır. Bu nedenle bakım veren annelerin engelli bireye ne kadar zaman ayırdıkları sorulduğunda tüm katılımcılar “her saat, tüm zamanım onun, her günüm, her dakika, her an” gibi cevaplarla aslında her saniye birlikte olduklarını ifade etmişlerdir.

Zamanın büyük çoğunluğunun birlikte geçirildiği düşünüldüğünde normal bakımın yanı sıra engelli bireylerle faaliyetlerin yapıldığı da görülmüştür. Katılımcıların çocuklarının engel durumları farklı farklıdır. Bu sebeple bazı anneler çocukları ile hiçbir faaliyet yapamadıklarını ifade ederken etkinlik yaptıklarını ifade eden anneler de olmuştur:

“Evde mesela pasta türlerini yapmayı çok sever hamur açma türlerini temizlik işini çok sever. Küçük kardeşi var kendinden küçük onunla ilgilenmeyi çok sever” (K1).

“Etkinlik bir şeyi yok yani hocaların verdiği bir el yıkatmak, diş fırçalamak başka bir şeyi yok yani etkinliğe evde yaparsak onu yapıyoruz. Bir de konuşma” (K2).

“Etkinliklerimiz genellikle yani boyama yapar yaptırıyoruz yani bunu nasıl diyelim eline alıyor çizikler var mesela okuldan öğretmenin gönderdiği kitapları var onlarla yapabildiği bu top oynar abisiyle abisi oynattırır. Bisiklete bindiririm, salıncağına biner” (K4).

Yalnızca evde değil dışarıda farklı aktiviteler yapan, sosyal hayata dahil olmalarını sağlayan katılımcılar da vardır. Engelli bireylerin sosyal yaşamda

aktivitelere katılabilmesi insanlarla ilişki kurabilmesi zordur. Annelerin de engelli bireylerin yapabilirliklerine göre çocuklarını sosyalleştirmeye çalıştıkları görülmüştür:

“Kaydıraklarda kaydırırım. Çiçek sulama yaparız. Kediye köpeğe mama veririz. Pandemiden önce akraba ziyaretine giderdik” (K10).

“Çarşıya giderdik değişiklik olurdu evde hep baba ile beni görünce hep farklılık olsun diye. Çocukların içine götürürdüm. Bir şeyler alırdım arkadaşlarına da dağıt derdim. Ama çok çekingen. Böyle girişemiyor hemen. Girişirken de ya saç asılır ya dil çıkarır” (K11).

“Okula gitmediğimiz gün muhakkak dışarı indiriyorum. Hava alsın, parka gidelim, top oynasın. Öyle şeyler yaptırmaya çalışıyorum. Okula gidince zaten yoruluyor. Mesela haftanın üç günü SOBE var oraya gidiyoruz otizimli yeri ya orası orada yoruluyor. Bende hafta sonu aşağı indirmeye çalışıyorum” (K12).

“Kaydıraklardan çok kaydık biz. Kucağıma alırdım devamlı kayardık. Biz tek bedende yaşayan iki canlı gibiydik. Hala öyle” (K14).

Annelerin çocuklarının yaşlıları ile iletişim kurabilmesi, parkta oynaması, çiçek sulama gibi faaliyetlerle yaşama dahil olmalarını sağlamaya çalıştıkları görülmüştür. Normal yaşam süren bireyler için gündelik yaşamın sıradan olayları gibi görünen bu faaliyetler engelli bireyler için öğretilmesi gereken durumlardır.

Aile İçerisinde Karşılaşılan Sorunlar ve Engelli Bireye Karşı Tepkiler

Engelli bir çocuğun aileye katılımı aile üyelerini strese sokan ve duygusal değişim yaşamalarına sebep olan bir durumdur. Ömür boyu devam edecek olan bu bakım sürecinde aileler kendilerini tükenmiş hissettiklerinde ailelere destek vermek önemlidir. Aileler çocukların rehabilitasyon, sağlık, eğitim gibi ihtiyaçlarını karşılamakta zaman zaman yetersiz kalabilirler. Bunu yanı sıra duygusal olarak yıpranma durumları da söz konusu olabilmektedir. Bu noktada hem alanında uzman kişiler hem de kendi yakın çevresinden destek alması önemlidir (Canarslan ve Ahmetoğlu, 2015: 21). Engelli bireye sahip ailelere bakım aylığı bağlanmaktadır ancak aileler aylıktan ve diğer imkanlardan haberdar olana kadar zaman geçmektedir. Bu geçen zaman içerisinde aileler maddi olarak da zorlanmaktadır. Her ne kadar imkanlarla, engelli bireye ve ailesine ekonomik destek sağlanıyor olsa da ailelerin zorlandıkları görülmüştür:

“Sorun şimdi sadece işte onun şeyi doktora götürüp getirmek” (K2).

“Bazen sıkıntı oluyor ama şükür karşılıyoruz şuan bakım maaşı alıyoruz biraz düzleşti ta şükür azıcık azıcık sıkıntımız yine de oluyor tabi ki pandemi birde kiracıyız beş bine yakın veriyoruz para evimiz yok kiradayız sıkıntılar bunlardan dolayı oluyor” (K7).

Zamanla sadece bakım aylığı değil diğer imkanlardan (bez, mama, ilaç yardımı, elektrik, su, internet imkanları, fizik tedavi vs.) da haberdar olan aileler maddi olarak rahatlamaktadır. Bazı aileler bu imkanlardan en baştan beri haberdardır fakat yararlanmayı kendilerine yakıştıramadıklarını ifade etmişlerdir. Yardımları alıp almama noktasındaki bu ikilemin aileleri zorladığı görülmüştür.

Aile içerisinde engelli çocuğun bakımıyla cinsiyet rolleri açısından bakıldığında daha çok anne ilgilenmektedir. Daha çok annenin çocukla ilgileniyor olması sorunlarla baş edemediğinde tükenmişlik yaşayabilmektedir. Bu yüzden ailenin birlik içinde olarak anneye gereken desteği vererek iş yükünü azaltmalı ve yardımcı olmalıdır (Buluş ve Ersoy, 2019: 777). Engelli bireye sahip olmak hem aileyi hem de bakım veren kişiyi psikolojik olarak önemli ölçüde etkilemektedir. Çalışmaya katılım sağlayan anneler de psikolojik olarak yıprandıklarını ifade etmişlerdir. Bazı anneler yaşadıkları sıkıntıları kimseden yardım almadan kendi kendilerine aştıklarını ifade ederken bazı katılımcıların ise eşlerinden, arkadaşlarından ve psikiyatriden destek aldığı görülmüştür:

“Ben her şeyi hallediyorum halledemediğim bir şey yok. Halledemiyorsam bile çabalıyorum, çabalarım gayretimi gösteririm yani” (K1).

“Psikiyatriye gittim. Ben aşırı derecede şey olmuştum nasıl diyim stresliydim hani. Karın ağrısı olsun çok sorun yaşadım ben karnımdayken. Psikiyatriye gittik beraber eşimle. Her şeyi kafama takıyordum o zaman. En ufak şeyi kafama takıyordum. Üzüliyordum” (K6).

“En yakın arkadaşlarım, eşim başta olmak üzere. Tabi konuştuğum kişiler oluyor arkadaşlarım. Konuştun mu rahatlıyorsun canım bu konularda mesela. Evde dur dur da kafayı yemek üzeresin çocuklardan dolayı” (K7).

“Psikiyatriye gittim çok testten geçtim normal çıktı her şey. İlaç verdiler rahatlatıcı ilaç ama kullanmadım. Benim ilaç kullanma gibi lüksüm yoktu. Onları içeceksin uyuyacaksın kafan dinlenecek falan. Yazmayın içemem ben onları dedim. Vaktim yok. Planlı yaşıyorum. Her şeyim saatlidir” (K14).

Kabullenilmesi zor olan bu süreçte en çok eşler destek verirken bunun yanı sıra arkadaşlarında desteğinin önemli olduğu görülmüştür. Tüm bunların yanı sıra ablasından, kız kardeşinden destek aldığını vurgulayan katılımcılar olmakla beraber bir katılımcı ailesinin, çocuğunun engelli olduğunu duyduklarında dünyaya getirmesini istemediklerini bu sebeple sorun

yaşadıklarını ifade etmiştir. Destek olması gereken yakın çevre bazen desteklemekten ziyade insanların yaşamını daha da zorlaştırmaktadır. Ayyıldız ve arkadaşlarının yapmış oldukları çalışmada ailelerin %43.8'i (n=78) sosyal çevresinden destek görmediğini belirtmiştir (2012: 5). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşamış oldukları zor süreçler göz önünde bulundurulduğunda duygusal ve psikolojik problemlerle başa çıkabilmek için psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri verilmelidir (Karadağ, 2009: 320-321).

Kamusal alanda insanların bakışları, kullandıkları cümleler, engelli bireyi nitelendirme şekilleri, rahatsızlık duyduklarını belli eden tavırlar engelli ailelerini daha fazla üzmektedir. Bu durum toplumsal alandan uzaklaşmalarına daha çok yıpranmalarına sebebiyet vermektedir:

“İnsanlar daha hiçbir şey yokken ona damgalı gözüyle bakıyorlar falan” (K1)

“Acıma duygusu ile karşıdan geliyorlar kimileri de benim en çok kızdığım acıma derken acıyarak bakmasınlar onlarda kendileri gibi bir insan. Ah vah yazık diyorlar yazık demeyin diyorum o şeyle yaklaşmayın diyorum. Allah yardım etsin deyin geçin buna birde engelli olanlara mağdur dedikleri zaman sinir oluyorum tek sinirlendiğim şey o yani lütfen kimse engel desinler o mağdur nedir acaba. Bu mağdurmüş dedikleri zaman o zaman hem üzülüyorum hem de kafamdan aşağı bir tas kaynar su döküldü derler ya öyle dedikleri zamanda tepki veriyorum. Mağdur kelimesini kullanmasınlar istemiyorum o kelimeyi duymak istemiyorum. Neye mağdur deniliyor mağdur olmuş olabilirim paramı kaybettin mağdur olabilirsiniz lütfen aradaki şeyi bilin artık engel engelli engel aşmaktır yani ben 5 yılda aştığımı biliyorum.” (K4).

“Kendi anneme bile sürekli gidemiyorum. Orada da bağılıyor çağırıyor sen rahatsız oluyorsun yani. Aman şöyle yapma böyle yapma dedikleri zoruma gidiyor. Çocuk rahatsız oluyor sen rahatsız oluyorsun. Kendim de istemiyorum gitmeyi” (K12).

İnsanların düşünmeden kullandıkları kelimeler aileleri derinden yaralamaktadır. Çocuğu tanımlamak için kullandıkları engelli, özürlü, hasta, mağdur gibi kavramlar aileleri rencide etmektedir. Görüşmelerin yapıldığı esnada ailelerin çocuklarının engel durumunu tanımlarken özellikle kavramsal ifadelerden kaçındıkları görüşmüştür. “Çocuğumun hastalığı” ya da isimleri ile zikrederek “hastalıklarından” bahsetmişlerdir. Engel kavramını nadiren kullanmakla beraber bazı ailelerin özel gereksinimli kavramını tercih ettiği gözlemlenmiştir. Yapılan bazı çalışmalar da bunu destekler niteliktedir. Karakuş ve Kırloğlu'nun (2019) yapmış olduğu çalışma da bir katılımcı çocuğuna özürlü denmesinden rahatsız olduğunu dile getirmiştir (s. 104). Ailelerin en büyük sorunu çocuklarının sosyal kabul problemidir. Engelli ailelerin en çok istediği çocuklarının toplumsal olarak kabul edilmesidir (Kot, Sönmez ve Eratay, 2018: 91).

Engelli Bireye Sahip Olmak: Hisler, Duygular, Düşünceler

Engelli bireye sahip olmanın aileye ve bakım verene zorlukları vardır. Zorlukların yanı sıra güzellikleri de olan bir durumdur. Top-Üstüner (2009)'in yaptığı çalışmada ebeveynlerin hepsi çocuklarıyla ilgilenmelerinin çok zor olduğunu, fakat buna rağmen onlarla ilgilenmenin çok güzel bir duygu olduğunu belirtmişlerdir (s. 40). Aynı şekilde çalışmaya katılım sağlayan engelli anneleri engelli bireye sahip olmanın zorluklarının yanı sıra iyi taraflarından da söz etmişlerdir. Engelli bireye sahip olmanın görüşmecilerde uyandırdığı hisler jest ve mimiklerinden, gözlerindeki gülümsemeden anlaşılmaktaydı. Elbette bu durumu ifadelerinin de desteklediği görülmüştür:

“Aslında başarabilirsen çok güzel bir his her insanın yapamayacağı bir şey her anne yapamaz benim yaptıklarımı. Ben öyle düşünüyorum. Mesela hayatını ona göre ayarlıyorsun gezmen olsun giyinmen olsun kuşanman olsun yani bir düğün olsun bir başka bir şey olsun ona göre ayarlıyorsun kendini ve bunu birçok insanın da yapacağını zannetmiyorum. Oda insana güç veriyor zaten engelli bir çocuğun olduğu zaman daha güçlü hissediyorsun kendini” (K1).

“Vallahi engelli bir bireye sahip olmak Allah'ın herkese nasip etmeyeceği bir mutluluk, bir lütuf. Yani inanan için diyorum ben inandığım için rabbim bunun mükaafatını mutlaka yani tabi ki dünyada bakıyorum ahirette de inanarak Allah'a inanarak onun karşılığını alırım yani verir rabbim öyle düşünüyorum yani” (K4).

“Çok güzel bir his. Allah'ım demek ki bizi onunla ödüllendiriyor diye düşünüyorum ben. Gerçekten de öyle onunla ödüllendiriliyoruz biz anne baba olarak” (K6).

“Farklı bir çocuk ya. Görseniz. Başta bir kokusu var o hiç gitmiyor. Hala bebek kokusu var. Ben ilk kıyafetlerini sakladım yıkamadan hala çıkarır kokularım. O koku hala var mesela. Evimizin neşesi resmen o yokken ev çok sessiz. Onun sevgisi çok farklı. Üç tane daha çocuğum var o bambaşka. Kaç çocuğun sevgisini katlasam belki onun sevgisine eş değer olur. Çok çok farklı. Allah sevgisini vermese zor yani. Ben ölünceye kadar sırtımda taşıyım. Allah acısını yaşatmasın. Ölürlen beraber ölelim. Benden sonraya koymasın tek duam o. Çünkü onun için kötü bir şey. Kendi derdini anlatacak hale gelebilse belki hayatını devam ettirir” (K14).

Katılımcıların büyük çoğunluğu engelli bireye sahip olmanın “çok güzel bir his” olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle zaman zaman görüşme esnasında sevgilerinin de diğer çocuklarına duydukları sevgiden farklı olduğunu dile getiren anneler de olmuştur. Bazı annelerin en büyük korkularının kendileri öldükten sonra çocuklarına kimin bakacağı olmuştur. Karakuş ve Kırlioğlu'nun (2019) yapmış olduğu araştırmada engelli annelerinin en çok

“gelecek kaygısı” (%31,2) yaşadıkları görülürken diğer yandan “çocuğundan önce ölme” (%21,9) kaygısı da yaşadıkları görülmüştür (s.106).

Bakım süreci annelere sabrı, merhameti, sevgiyi ve insanlara daha hassas davranmayı öğretmiştir. “Engelli bireyin size kazandırdıkları neler?” sorusu yöneltildiğinde en çok alınan cevaplar “sabır, sevgi, merhamet” olmuştur. Annelerin çocuklarının geleceğine dair umutlarının, hayallerinin olduğu da görülmüştür:

“Çocuğumla ilgili hayallerim de şöyle kendi kendini idare ederse yeter bana. Yani benden başka ben hep şey dua ederim şöyle bir şeyim var. Allah’ım ben anneysen bana bile muhtaç etme yani hiç kimseye muhtaç olmasın kendi kendini idare etsin yeter bana” (K1).

“Hayalimiz, umudumuz Allah daima iyi bir insan etsin. Yani sürekli sürekli mesela iyiye gitmiyor çocuğun hastalığı. Hastalığı ilerliyor beyin şey ediyor. Küçük ya üçte biri çalışıyor beyin çocuğu etkiliyor. Gönül ister ki baya bir düzelsin dersin ama işte olmuyor ki. Allah’ın dediği oluyor. Gene de buna da şükür yani yatıyor, geziyor kendi kendine tuvaletine gidiyor. Ondan iyi ne var ki daha. İlerisini de yani kurban olduğum Allah bilir. Ne olur ne olmaz bilemek tabii” (K2).

“Rabbim diyorum bilmiyorum geçimi kazancı nasıl olur o zamanki hayat nasıl olur ama kendi başına dediğim gibi kendi başına kendi evimizin olup çocuğumun kendi başına idare edip abi anne babaya hiç kimseye muhtaç olmadan dediğim gibi evde kendi başına kendi ihtiyaçlarını görmesi. Atıyorum çarşıya gitmesi, bir berbere gitmesi. Gitsin tıraşını olsun gelsin. Arkadaş ortamı olsun gitsin, gezsin, eve gelsin. Kendi evde anne ömür boyu başında mı bekleyecek ölümlü dünya yani kimin kimden evvel öleceğini Allah bilir. Çocuğum kendi başına mesela yemeğini yapması, alması veyahut da bir yemeğini ısmarlayabilmesi telefonda. Kendi başına varıverip oturup kalkması bir lokantada. Ha her şeyini her şeyini kendi başına yapmasını istiyorum” (K4).

“Diyorum mesela hep uyandıgım zaman umut ediyorum ve bir gün kalkacak diyecek anne ben yürüyorum diyecek diye. Bunu büyük bir heyecanla bekliyorum. Diyecek. Allaktan umudumu hiç kesmedim. O bir gün kalkacak kapıyı açacak ve anne ben geldim diyecek yürüyorum diyecek” (K6).

Annelerin özellikle istekleri ve dilekleri çocuklarının yaşamlarını devam ettirebilecek düzeye gelmeleridir. Dünya da yalnız kaldıkları zaman gündelik temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri, durumlarının gün geçtikçe iyiye gitmesi ailelerin en büyük umutları arasında yer almaktadır. Bu konu ile ilgili yapılan farklı çalışmalar da ailelerin çocuklarının geleceğine dair kaygı duydukları görülmüştür (Ercan, Kalaycı-Kırhoğlu, Kırhoğlu, 2019: 616; Özmen ve Çetinkaya, 2012: 40; Özsoy- Altuğ, Özkahraman ve Çallı, 2006: 74; Genç, 2017: 249). Özellikle aileler çocuklarının ileride kendi kendilerine nasıl bakacağı, tek başlarına yaşamlarını nasıl sürdüreceği ve

sosyal hayattan dışlanıp dışlanmayacakları konusunda kaygı yaşamaktadır (Top-Üstüner, 2009: 40).

Sonuç

Engelli bireye sahip olmanın aile yaşantısına etkisinin ele alındığı bu çalışmada engelli bireye sahip olmanın aileyi farklı açılardan etkilediği görülmüştür. Aile toplumun temelini oluşturan ve yapı taşı niteliğinde olan kurumdur. Aynı zamanda aile insanların duygularını, düşünceleri, beklentilerini, hüznlerini özgürce dile getirecekleri yerdir. Acı tatlı olan tüm duyguların paylaşımı ailede yapılır. Engelli bir bireyin dünyaya gelmesi aileyi önemli derece etkilemektedir.

Engelli bireyin aileye katılması ailedeki tüm düzeni değiştirdiği görülmüştür. Yeni bir düzenin, yaşantının kurulmasında aileler öncelikle psikolojik olarak etkilenmektedir. Psikolojik kabulleniş zaman almakta ve sonrasında yeni düzenin inşası başlamaktadır. Yapılan görüşmeler de annelerin özellikle engelli çocuğun aileye gelişiyle beraber yaşadıkları psikolojik çıkmazı, üzüntüyü anlatırken tekrar aynı duyguları yaşadıkları görülmüştür. Yaşadıkları derin üzüntü zamanla geçse de gelecekte nasıl bir hayat sürecekleri konusunda ki kaygı devam etmektedir.

Psikolojik olarak kabullenisten sonra ailenin engelli bireye göre günlük yaşantılarını şekillendirdiği görülmüştür. Özellikle görüşmelerin yapıldığı anneler daha planlı yaşadıklarını ifade ederken kendileri haricinde bir bireye de bakım sağladıklarını ifade ederek sürecin zorluğuna vurgu yapmışlardır. Bir annenin de dediği gibi “bitmeyen bebeklik” durumu söz konusudur. Kabulleniş ve yaşamı engelli bireye göre şekillendirmenin ardından ekonomik sıkıntılarında baş gösterdiği görülmüştür. Devletin engelli bireye sunduğu haklar ve imkanlar vardır. Ancak bazı anneler başta çocuklarına yakıştırmadıkları için almadıklarını bazı anneler de sonradan duyduklarını belirtmiştir. Bu süreçte ailelerin ekonomik sıkıntı çektikleri görülmüştür. İmkanlardan faydalandığı halde geçim sıkıntısı çeken ve bu sebeple çocuğuna yeteri kadar farklı imkanlar sunamayan ailelerde vardır. Devletin fizik tedavi imkanının 90 gün olduğunu ancak bu 90 günün çocuğu için yeterli olmadığını ifade eden anneler ücretli olarak özel fizik tedavi merkezlerinde aldırarak istediğini ancak maddi gücü olmadığını dile getirenler de olmuştur. Ekonomik sıkıntılar çocuklarına özel olarak farklı imkanlar sunmanın önüne geçmektedir.

Özellikle engelli bireyin aileyi katılımı ile beraber ailede yaşanan bir başka değişme ve farklılık ise ailenin birbirine daha çok kenetlenmesidir diyebiliriz. Bu durum görüşme yapılan her aile için geçerli değildir. Bazı anneler daha çok sinirlenip birbirlerini kırabildiklerini ifade ederken bazı anneler de daha çok kenetlendiklerini belirtmiştir. Daha çok kenetlendiklerini belirten annelerin daha fazla olduğu görülmüştür. Eşlerin ya da ailede bulunan diğer üyelerin birbirlerine destek olarak hem psikolojik

hem bedensel yorgunlukları birlikte aştıkları görülmüştür. Eş desteği önemlidir. Karadağ'ın yapmış olduğu çalışmada annelerin eşleriyle iletişimde güçlük yaşayıp yaşamadığına bakıldığında katılımcıların %40'ı hiçbir zaman güçlük çektiğini belirtirken %43'ü ise her zaman güçlük çektiklerini belirtmişlerdir (Karadağ, 2009: 318).

Engelli bireyin varlığı ile ailede sosyalleşme sorunu da ortaya çıkmıştır. Komşu oturması, düğün, cenaze gibi yerlere katılım sağlayamadıklarını ifade etmişlerdir. Eski sosyal yaşamları engelli bireyin aileye katılması özellikle büyümesi ile beraber azalmıştır. Sosyalleşme durumu ancak engelli bireylerin dahil olacağı şekilde yapılmaktadır. Parka gitme, açık alanda gezme, top oynama gibi çocukları ile birlikte yapabilecekleri faaliyetlere daha çok dahil oldukları görülmüştür.

Aileleri etkileyen en olumsuz durum ise insanların engelli bireye karşı kullanmış oldukları incitici sözler ve bakışlardır. Zaten hem psikolojik hem bedensel zorlu bir süreç olan engelli bakımını daha da zor hale getirmektedirler. Anneler engelli bireye bakım vermeye başlayınca daha hassas, kırılğan, duygusal olduklarını belirtmişlerdir. Dışarıdan gelen bu şekilde olumsuz tepkiler daha da hassaslaşmalarına sebep olmaktadır. Çalışmaya katılım sağlayan annelerin çocuklarına dair umutlarının hep var olduğu görülmüştür. Tüm olumsuzluklara zorluklara rağmen bir gün daha iyiye gidecekleri umuduna sahiptirler. Aileye engelli bireyin katılması aileyi zorlasa da çok güzel bir duygu olduğunu dile getirmişlerdir.

Engelli bireye sahip olmanın aileyi psikolojik, bedensel, maddi, sosyal açılardan etkilediği görülmüştür. Özellikle engelli bireyin gelişim evrelerine bakıldığında bu etkiler farklılaşmaktadır. İlk doğduğu dönemlerde aileyi daha çok psikolojik olarak etkilediği görülmektedir. Engelli bireyin büyümesi ile beraber taşımak, bir yerden bir yere götürmek kişisel bakımını da yapmak zorlaşmaktadır. Bu sebeple aile psikolojik yorgunluğun yanı sıra bedensel yorgunlukta çekmektedir. Anneler çocukları küçükken girebildikleri ortamlara büyüdükçe insanların rahatsız olacağı düşüncesi ile girememeye başlamışlardır. Bu açıdan sosyalleşme yönünden de bir sınırlama içine girdikleri görülmüştür. Engelli bireyin gelişimi ile birlikte ailede farklı etkilerin olduğu farklı açılardan etkilendiği görülmüştür. Engelli bireye sahip olmak ailelerde farklı zorluklar oluşturmaktadır. Yaşamlarının yeniden düzenlemeleri gereken bir yola girdiğini göstermektedir.

Kaynakça

Akgün, R. ve Çifçi- Gökçearsan, E. (2010). Engelli çocuğa sahip ailelerde güçlendirme yaklaşımı ve sosyal destek sistemi, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 10 (1-2), 23-36.

Ayyıldız, T., Konuk-Şener, D., Kulakçı, H. ve Veren, F. (2012). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin stresle baş etme yöntemlerinin değerlendirilmesi, *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 11(2).

Altıntaş, A. (2020). *Engelli çocuğa sahip ailelerin ihtiyaçları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Balcı, S., Kızıl, H., Savaşer, S., Dur, Ş. ve Mutlu, B. (2019). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı güçlüklerin ve aile yükünün belirlenmesi, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 10(2):124-130.

Buluş, S. ve Ersoy A. F. (2019). Engelli çocuğu olan annelerde tükenmişlik: Nitel çalışma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(3) ,771-776.

Canarslan, H. ve Ahmetoğlu, E. (2015). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşam kalitesinin incelenmesi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 13-31.

Dereli, F. ve Okur, S. (2008). Engelli çocuğa sahip olan ailelerin depresyon durumunun belirlenmesi, *Yeni Tıp Dergisi*, 25, 164-168.

Çelik, G. (2019). *Görme engelli öğrencilerin ailelerinin, olağan gelişim gösteren akranlarının, akran ailelerinin, öğretmenlerinin, görme engelli öğrencilere ilişkin tutumları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ercan, Z. F., Kırhoğlu, M. ve Kırhoğlu-Kalaycı, İ. H. (2019). Engelli çocuğa sahip ailelerin bu durumu kabulleniş süreçleri ve bu duruma dair görüşleri, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 597-628.

Ersoy, Ö. ve Çürük, N. (2009). Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerde sosyal desteğin önemi, *Aile ve Toplum*, 11(5), 104-110.

Gencer, M. (2019). *Engellilik durumu ve engellilere yönelik toplumsal algı: Kütahya örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Genç, Y. (2017) Engelli çocuğa sahip ailelerin kaygı düzeylerinin incelenmesi (Sakarya Örneği).3. *International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS)*, 09-11 Nov. s,245-249.

Güllüpınar, F. (2013). Toplumsal ilişkiler kıskacında zihin engelli olan bireyler ve aile yapıları: Eskişehir’de engelli ailesi hakkında sosyolojik bir alan çalışması, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 41-64.

Gözün-Kahraman, Ö. ve Soylu-Karadayı, N. (2015). Engelli kardeşe sahip olan çocukların engelli kardeşleriyle deneyimlerine ilişkin görüşleri, *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2),390-408.

Karakuş, Ö. ve Kırhoğlu, M. (2019). Engelli bir çocuğa sahip olmanın getirdiği yaşam deneyimleri: Anneler üzerinden nitel araştırma, *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*, (41), 96-112.

- Karadağ, G. (2009). Engelli çocuğa sahip annelerin yaşadıkları güçlükler ile aileden algıladıkları sosyal destek ve umutsuzluk düzeyleri, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(4), 315-322.
- Kaytez, N., Durualp, E. ve Kadan, G. (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1). 197-214.
- Koca, A. (2017). *Engelli çocuğa sahip olan ve engelli çocuğa sahip olmayan annelerin ölüm kaygısı ve durumluk sürekli kaygı düzeyleri arasındaki farklılaşmanın incelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Kot, M., Sönmez, S. ve Eratay, E. (2018). Özel gereksinimli bireylere sahip ailelerin yaşadıkları zorluklar, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (37), 85-96.
- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma* (6.Basım). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lafçı, D., Öztunç, G. ve Alparslan, N. (2014). Zihinsel engelli çocukların (Mental Retardasyonlu Çocukların) anne ve babaların yaşadığı güçlüklerin belirlenmesi, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(2), 723- 735.
- Orhan, S. (2004). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin demografik ve psiko-sosyal özelliklerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Oktar, N. M. (2020). *Engelliler* (Ed: Meryem Serdar). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özen, A., Çolak, A. ve Acar, Ç. (2002). Zihin özürülü çocuğa sahip annelerin günlük yaşamda karşılaştıkları problem davranışlarla ilgili görüşleri, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*, 3(2), 1-13.
- Özşenol, F., Işıkhana, V. Ünay, B. Aydın, H. İ. Akın, R. ve Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi, *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156-164.
- Özmen, D. ve Çetinkaya, A. (2012). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28 (3), 35-49.
- Özsoy- Altuğ, S. Özkahraman, Ş. ve Çallı, F. (2006). Zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi, *Aile ve Toplum*, 3(9), 69-77.
- Sloper, T. ve Beresford, B. (2006). Families with disabled children, *BMJ*, 333 (4), 928-929. doi: 10.1136/bmj.39017.633310.BE
- Sosyal Hizmetler Kanunu (24/05/1983)

Şahiner- Üstün, V. (2018). *Engelli çocuğa sahip ailelerin sosyal sorunlarının değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Top-Üstüner, F. (2009). Otistik çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sorunlar ile ruhsal durumlarının değerlendirilmesi: Niteliksel araştırma, *Çocuk Dergisi*, 9(1), 34-42.

Uzunoğlu, E. (2019). *Engelli bireye sahip ailelerin sorunları ve sosyal dışlanması üzerine nitel bir inceleme*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Ytterhus, B., Wendelborg, C. ve Lundeby, H. (2008). Managing turning points and transitions in childhood and parenthood – insights from families with disabled children in Norway, *Disability & Society*, 23(6), 625-636.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3766-3793

<p>Orta Asya ile İlişkileri Bağlamında Hindistan'ın Enerji Rotası ve Transit Hatlar Çıkmazı</p> <p>India's Energy Route and Transit Pipelines Deadlocks in the Context of the Relations with Central Asia</p> <p>Video Link: https://youtu.be/6cXRHeZZ8F8</p>	
<p>Murat YORULMAZ</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Havsa MYO, Yönetim ve Organizasyon Bl.</p> <p>Asst.Prof., Trakya University Havsa Vocational College Department of Management and Organization</p> <p>muratyorulmaz2288@hotmail.com</p> <p>Orcid ID: 0000-0002-3664-0451</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 10.11.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 14.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 28.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Yorulmaz, M. (2021). Orta Asya ile İlişkileri Bağlamında Hindistan'ın Enerji Rotası ve Transit Hatlar Çıkmazı . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3766-3793 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/1021690>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Orta Asya ile İlişkileri Bağlamında Hindistan'ın Enerji Rotası ve Transit Hatlar Çıkmazı

Öz

Tarihsel, dini ve kültürel ortak mirasa sahip Hindistan ve Orta Asya Devletleri günümüzde artan ticari faaliyetler, Orta Asya bölgesinin artan ekonomik potansiyeli ve bu bağlamda Hindistan'ın bölgeye yönelik uyguladığı yumuşak güç politikaları ile genişleyen bir ilişki ağına sahiptirler. Söz konusu ilişkilerin sınırlı seviyede olsa da SSCB öncesi dönemde derinlik kazanmaya başladığı görülmektedir. Ancak dönemsel olarak SSCB ve sonrası süreçte ilişkilerin seyri yavaşlaşsa da özellikle Hindistan'ın bölge devletleri ile bağının hiçbir zaman kesilmediği anlaşılmaktadır. Özellikle SSCB sonrası süreçte Hindistan bölge devletleri ile ilişkilerini diplomatik seviyede hızlandırmaya çalışmıştır. Bu durumun iki temel sebebi ise Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir sorunu ve SSCB'nin dağılması sonrası değişen uluslararası sistemde Hindistan'ın yalnız kalmasıdır. Hindistan ve Orta Asya stratejik komşu olmakla birlikte doğal müttefiklik konumuna sahiptirler. Her iki taraf da coğrafi olarak birbirine çok yakın ve aynı zamanda ortak bir tarihin ve kültürel paylaşımın parçalarıdır. Ancak Orta Asya'nın büyük güçlerin rekabet alanına dönüşmesi ile Hindistan'ın da bölgeye yönelik politikalarının son on yıl içerisinde ulusal çıkarlar ve enerji talebi ile güvenliği temelinde değiştiği görülmektedir. Mevcut rekabete katılmaya çalışan Hindistan bölgede Çin ile enerji, Rusya ile bölgesel güvenlik, Pakistan ile Müslümanlar ve laiklik, ABD ile bölgede etkin güç olma gibi konularda zorluklarla karşı karşıyadır. Bölgeye diğer aktörlere nazaran geç intikal eden Hindistan'ın son on yılda bölge devletleri ile ilişkilerini arttırdığı, jeopolitik ve jeoekonomik çıkarları temelinde bir dış politika izlediği görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Hindistan'ın enerji güvenliği ve artan enerji talebi ile jeopolitik ve jeoekonomik çıkarları bağlamında Orta Asya ile ilişkilerini, bölgelerarası transit nakil hatlar ve bölge üzerindeki çıkmazlarını analiz etmektir. Çalışmaya ilişkin analiz sonucunda Hindistan'ın enerji güvenliği adına Orta Asya bölgesini merkez üssü olarak belirlediği ancak ülke içindeki yetersiz nakil hatları, düşük seyirli ekonomik gelişim ve coğrafi açıdan bölgeye dolaylı ulaşımı gibi sebeplerle çevre ülkeler ve transit hatlar üzerinde bağımlılıkla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu durum da Hindistan'ın enerji maliyetini güvenlik ve ekonomik açıdan olumsuz etkilemektedir

Anahtar Kelimeler: Hindistan, Orta Asya, Enerji Güvenliği, Enerji Talebi, Transit Hatlar

India's Energy Route and Transit Pipelines Deadlocks in the Context of the Relations with Central Asia

Abstract

India and Central Asia states that have common historical, religious and cultural inheritance have an expanding relationship plexus in the context of growing commercial activities, Central Asia's growing wconomical potential and India's soft power policies towards the region. It has been seen that the relevant relations started to gain depth before the Soviet period parochially. Hardly, it has been realized that although the progress the relationships between India and Central Asia states got slower in the period of the Soviet Union and following period, India's ties with the region were not sheared nevermore. India tried to accelerate its relations with the region at diplomatic level aftermath of the Soviet Union particularly. The main two reasons of this phenomenon were Kashmis issue between India and Pakistan and India's solitude in the international system after breaking of the Soviet Union. India and Central Asia are ingenous allies as well as they are strategic neighbours. Both sides are close to each other geographically and they are the parts of common history and cultural share. But, it is seen that India's policies towards Central Asia have changed in the last decade on the base of its national interests and energy demand security by means of the transformation of Central Asia as a competition region of great powers. India – trying to be a partner of the competition in Central Asia – has challenges in the region such as energy issues with China, regional security with Russia, Muslims and secularism with Pakistan and being an active power with the U.S. It is realized that India – reverted to the region late in comparison with other actors – has increased its ties with region states and designated a foreign policy concept in the context of its geopolitic and geoeconomic interests in the last decade. In this context, the aim of the study is to analyze India-Central Asia relations, transit routes and India's deadlocks in the region in terms of India's increasing energy demand, energy security and its geopolitic and geoeconomic interests. According to the analysis in the study, it has realized that India has stated the region as an epicenter in terms of its energy security but has also realized that India has met dependency on neighboring countries and transit routes in the consequences of reasons like inadequate energy transmission lines, low economic development and indirect transportation to the region. This circumstance affects India's energy security and cost adversely.

Keywords: India, Central Asia, Energy Security, Energy Demand, Transit Routes

Giriş

Hindistan'ın Orta Asya'da bölge devletleri ile ilişkileri, uzun yıllardır insanların birbirleri ile olan ilişkileri ve taraflar arasındaki ticari faaliyetler kapsamında süregelmektedir. Tarihsel, dini ve kültürel ortak değerlere sahip Hindistan ve Orta Asya devletleri, son yıllarda özellikle Hindistan'ın yumuşak güç politika uygulamaları bağlamında genişleyen bir ilişki içindedir. Hatta tarihsel derinliğe sahip ilişkilerin iki kutuplu sistem içerisinde Sovyetler Birliği (SSCB) ile sınırlı da olsa sürmüş olduğu görülmektedir (Jha, 2016). SSCB'nin dağılması sonrası Hindistan, bölge devletleri ile ilişkilerini yakın komşuluk politikası çerçevesinde hızlandırma çabası içine girmiştir. Bu çabanın iki önemli dayanağı ise Hindistan ile Pakistan arasındaki Keşmir sorunu ve iki kutuplu sistemin sona ermesi ile Hindistan'ın uluslararası sistemde tek başına kalmasıdır. Hindistan'ın bu dönemdeki çabaları, bölge devletleri ile ilişkilerde daha çok diplomatik düzeyde şekillenmiştir. Diğer bir ifadeyle, Orta Asya devletleri Hindistan'ın dış politikası açısından öncelikli listede yer almamıştır. Ancak Hindistan zaman içerisinde Orta Asya devletlerinin kısa sürede jeopolitik ve jeoekonomik açıdan değişimlerinin ve ekonomik potansiyellerinin farkına varamamıştır. Orta Asya devletleri ile etkin ilişkiler kurarak bölgeye intikal etmede geç kalmıştır.

Son yirmi yılda Orta Asya devletlerinin sahip olduğu enerji kaynakları ve çizdiği transit güzergâhlar bağlamında yükselen jeopolitik ve jeoekonomik değeri, büyük güçlerin bölge üzerinde kaçınılmaz rekabetini ortaya koymaktadır. Öte yandan Hindistan da Orta Asya'da son yıllarda ekonomik ve politik bir güç olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Orta Asya'ya geç ayak basan bir aktör olarak ifade edilen Hindistan'ın Orta Asya devletleri ile bağını güçlendirme politikasını stratejik ve sürdürülebilir politik aksiyonlar ile uygulamaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Ne var ki Hindistan Başbakanı Narendra Modi'nin, Orta Asya devletleri ile ilişkileri refahın ortaklığı olarak tanımlamasına ve Yeni Delhi'nin de bölgenin merkezinde olduğunu vurgulamasına rağmen günümüzde ikili ilişkilerdeki şeffaflık ve vizyon yetersizliğinin ilişkilerin geleceği adına belirsiz bir durum ortaya koyduğunu söylemek mümkündür (Stobdan, 2015; Roche, 2015; Jacob, 2015).

Orta Asya, Hindistan adına tarihi, dini ve kültürel sebeplerin dışında ekonomik ve güvenlik açısından da stratejik bir öneme sahiptir. Güvenlik boyutu ise en önemli husus olarak yerini korumaktadır. Bu noktada SSCB'nin dağılması sonrası Orta Asya'da meydana gelen güç boşluğuna istinaden etnik ve iç çatışmaların artması, Hindistan'ın ulusal güvenliğine yönelik kaygılarının da artmasına sebep olmuştur. "Çin ve Pakistan'ın Orta Asya cumhuriyetleriyle geliştirdiği ilişkilerden, Afganistan'da Taliban rejiminin iktidara gelmesinden, Taliban'ın Orta Asya ülkelerini hedef alması ve Keşmir'de etkinlik kurmasından büyük endişe duyan Hindistan, doksanlı yıllar boyunca daha çok ulusal güvenliği için tehdit olarak gördüğü bu gelişmelere engel olmaya çalışmıştır" (Purtaş, 2006, s.57). Bu bağlamda

Orta Asya ile İlişkileri Bağlamında Hindistan'ın Enerji Rotası ve Transit Hatlar Çıkmazı

Hindistan'ın 11 Eylül terör saldırılarına kadar bölgeye bakışının diplomatik ilişkilerin korunması ve karşılıklı yardım çerçevesinde şekillendiği anlaşılırken, 2001 sonrası süreçte güvenlik ve ekonomik temelli bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Ekonomik gelişimine bağlı olarak artan enerji talebi, Hindistan'ı bugün olduğu gibi bölgeye derinlemesine kanalize etmiştir. Bu sebeple Hindistan son yirmi yıldır bölge devletleri ile coğrafi olarak doğrudan ulaşım hattına sahip olmasa da ticari ilişkilerini ve iş birliğini geliştirme çabası içine girmiştir. Çok taraflı iş birliğine ve ticari ilişkileri adına ilk önemli adımı 2006 yılında Türkmenistan-Afganistan-Pakistan ve kendisinin yer aldığı doğal gaz boru hattı projesine katılımı ile atmıştır. Hindistan, bölgede askeri varlığını da tesis etmesi açısından dikkat çekmektedir. Bölgedeki üs sayısı bakımından da önemli bir yere sahiptir. 2002 yılında Tacikistan ile yapılan ortak savunma antlaşması gereği Farkhor şehri yakınında inşa edilen Hindistan hava üssü bu açıdan önemli bir örnektir (Menon ve Rajiv, 2019).

“Nüfusunun ve yüz ölçümünün büyüklüğü nedeniyle Asya'nın siyasi ve ekonomik hayatında önemli bir yeri olan; nükleer güç olması ve ekonomik gelişimi nedeniyle uluslararası politikada son dönemde öne çıkan Hindistan, Orta Asya'da ağırlığı giderek artan bir ülkedir” (Purtaş, 2006: 58).

Hindistan, bağlantısızlıktan çok yönlülüğe evrilen dış politikası ile Orta Asya'da ekonomik çıkarları ve özellikle artan enerji talebine çözüm bulma çabası ile etkin konumunu sürdürmeye çalışmaktadır. Ancak bölgeye intikali anlamında geç kalması, coğrafi açıdan bölgeye direk ulaşımının olmaması ve güçlü rakiplerin varlığı gibi sebeplerden ötürü zorluklarla karşı karşıyadır. Bu durum aynı zamanda Hindistan'ın Orta Asya'daki enerji arayış sürecinde de bazı çıkmazların doğmasına sebep olmaktadır. Bu çerçevede çalışmada, Hindistan'ın bölge ile ilişkileri seyrinde enerji arayış süreci ve bu süreçte karşılaştığı sorunlar ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmanın birinci bölümünde ikili ilişkiler Hindistan dış politikası perspektifinde analiz edilirken ikinci bölümde Hindistan'ın enerji arayışı ve bu çerçevede Orta Asya'ya yönelişi tartışmaya açılmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise Hindistan'ın Orta Asya algısı ve transit hatlar bağlamında enerji arayışına ilişkin çıkmazları ele alınmaktadır.

Hindistan'ın Orta Asya ile İlişkileri

Hindistan ve Orta Asya neredeyse bin yıllık bir süreçte uygarlık ve tarihsel ilişkiler açısından iletişim ve etkileşim içinde bulunmaktadır. Taraflar ortak bir coğrafyanın ve kültürel birikimin birer parçasıdır. Hindistan'ın ve Orta Asya'nın birbirlerine stratejik komşu olması, doğal bir müttefiklik durumunun oluşmasına yol açmaktadır. Özellikle Orta Asya'nın Sovyet hâkimiyetine girmeden önceki dönemde Hindistan'ın bölge devletleri ile ilişkilerinin pozitif bir seyir izlediğini ve bu dönemde Orta Asya'daki hanlıklar ile ilişkilerde tartışmaya ve gerileme yol açan bir konunun ya da durumun olmadığını söylemek mümkündür (Rakhmankulova vd. 2020, s.313-315). Ancak Orta Asya'nın Sovyet hâkimiyetine girmesiyle (1917-1991) Hindistan'ın bölge ile ilişkilerinin zayıfladığı görülmektedir. Bu dönemde

Hindistan, bölge ile ilişkilerini korumaya çalışsa da Moskova'nın ilişkilerin seyrinde ayrıştırmacı bir rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Rusya bu dönemde bölge devletlerinin diğer devletlerle olan ilişkilerinde belirleyici ve yön verici olmuştur. Bu açıdan Moskova, Hindistan ve bölge devletleri arasındaki ilişkilerde perde ya da süzgeç özelliği taşımıştır. Öte yandan Rusya ve Hindistan arasında 1971 yılında imzalanan Barış, Dostluk ve İş Birliği anlaşması da Hindistan'ın bölge ile olan ilişkilerine olumlu tesir etmemiştir. Bu hususta SSCB'nin 1991 yılında dağılması önemli gelişmelerin habercisi olmuş ve kapılarını aralamıştır. 1991 yılına kadar SSCB'nin bölge üzerinde tam hâkim gücü süregelmiştir. Dağılma ile ortaya çıkan beş bağımsız devletin Orta Asya'nın merkezinde yer alması, sahip oldukları enerji rezervleri ve jeostratejik önemleri kısa sürede küresel ölçekte dikkatlerin bu bölgeye evrilmesine ve rekabetin odağına dönüşmesine yol açmıştır. Dağılmayı takip eden dönemde ABD, AB, Çin, Japonya ve Kore zaman kaybetmeden bölgeye adım atmışlar ve ekonomik ve siyasi açıdan varlıklarını tesis etme yarışına girmişlerdir. Tabii ki Rusya da arka bahçesi olarak tanımladığı bu bölge üzerindeki rekabete geç kalmadan ve hala bölgenin sahibi düşüncesi ile katılmıştır. Ne var ki bu dönemde Hindistan'ın bölgeye intikal etmediği ve bölge devletleri ile ilişkiler açısından uzak kaldığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, Hindistan bu dönemde bölge üzerindeki rekabetin bir parçası olmaktan uzak kalmıştır. Bu durum ise Hindistan'ın bölge devletleri tarafından zayıf bir ülke olarak yorumlanmasına yol açmıştır. Ancak dağılma sürecini takip eden ilk yıllarda Hindistan'ın bölge devletleri ile ilişkilerde uzak kalması, Hindistan'ın bölgeye dönüşüne engel olmamıştır. Coğrafi sınırın bulunmamasına rağmen tarihsel olarak taraflar arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik bağlar bu noktada belirleyici faktör olmuş ve bu durum aynı zamanda tarafların birbirlerini jeopolitik hesapları içerisinde değerlendirme zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır.

Orta Asya, Yeni Delhi için ekonomik ve güvenlik açısından stratejik bir önem arz etmesine ve fırsatlar sunmasına rağmen Hindistan'ın özellikle Sovyet sonrası uluslararası politikanın değişen jeostratejik çevresi bağlamında Orta Asya devletleri ile ilişkilerini somutlaştırmada başarısız olmuştur. Bu hususa ilişkin önemli bir örnek ise ABD, Çin ve Rusya stratejik çıkarları temelinde Kuşak-Yol projesine yönelik bir dış politika söylemi geliştirirken Hindistan'ın tarafsız kalıp özgün bir söylem ortaya koyamamasıdır. Ancak Hindistan ile bölge devletleri arasındaki ilişkilerin yokluğundan söz edilemez.

Tarihin akışı, Hindistan siyasi tarihindeki çoğu gelişmenin Orta Asya'daki gelişmeler paralelinde şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda tarihsel süreçte Hindistan'a yönelik saldırılarda Orta Asya'nın ana lokasyon oluşturması ve bölgenin Hindistan ticaretinin ve kültürünün geliştirilip Asya'ya taşınmasında köprü rolü üstlenmesi örnek gösterilebilir (Stobdan, 2004, s.68-69).

Orta Asya ile İlişkileri Bağlamında Hindistan'ın Enerji Rotası ve Transit Hatlar Çıkması

Hindistan, dünya tarihi açısından İpek Yolu'nun merkezi konumlarından biri olmakla birlikte ticaretin de ana güzergâhlarından birinin sahibi olmuştur. Bu açıdan tarafların ilişkileri geçmişe dayanmaktadır. Geçmişten günümüze var olan bu bağlar aynı zamanda Hindistan'ın edebiyat, şiir ve sinema gibi çeşitli alanlarına da sirayet etmiş ve izler bırakmıştır. Bölgelerarası saldırılar dönem dönem bu karşılıklı etkileşimi kesintiye uğratsa da tamamen ortadan kaldıramamıştır. Karşılıklı etkileşim özellikle Hindistan'ın İngiliz sömürgesi altında bulunduğu dönemde (1940-1947) yara almıştır.

Hindistan-Orta Asya ilişkileri tarih öncesine uzanmaktadır. Kırgızistan'ın Takmak bölgesinde, Güney Özbekistan'da Amu Derya vadisinde, Kazakistan'da ve Türkmenistan'da yapılan antik kazılar ilişkilerin tarih öncesi dönemine ışık tutmaktadır (Bakry, 2016, s.422-425; Mehendale, 1996, s.58-61). Benzer şekilde Hindistan'ın Harappa tepelerindeki antik kazılar da Orta Asya ve Hindistan arasındaki derin kültürel bağların varlığını ortaya koymaktadır (Joshi, 2010, s.23-24). Öte yandan Paleolitik ve Bronz çağlarına dayanan Özbekistan'daki Afrasiab ve Azerbaycan'daki Nakichikan harabeleri, geniş bir kültürel yayılmayı gün yüzüne çıkarması ile Hindistan ve Orta Asya arasındaki tarihi ilişkilerin derin bağlarına işaret etmektedir. Bu bağlamda Hindistan'ın Orta Asya ile tarihi ve kültürel bağlarının Paleolitik dönemde başlayıp günümüze taşındığını söylemek mümkündür.

Geçmişten günümüze ilişkilerin temel unsurlarından biri de ticaret olmuştur. İlişkilerin ekonomik boyutunun temel dayanağını ise Asya ile Avrupa'yı bağlayan İpek Yolu ve kervan ticaretidir. Orta Asya'da Buhara ve Semerkant kervan ticaretinin merkez konumları olmakla birlikte ticaretin kuzey ve güney yönlü gelişimini mümkün kılmış ve aynı zamanda güney yönünde Afganistan üzerinden Hindistan'a da ticari bağlantı noktasını oluşturmuştur. Bu durum Hindistan'ın Orta Asya ile çok yönlü ilişki kurmasını sağlamıştır. Öte yandan Hintli tüccarların ticari faaliyetlerini genişletmek için farklı merkezlerde yaşamaya başlamaları ile Orta Asya'da Hint diasporası oluşmaya başlamıştır. Zamanla Hintli yerleşik nüfusun Orta Asya'da arttığı ve 19. yüzyılın sonlarında başta Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan olmak üzere çeşitli bölgelerde yaklaşık 8000 yerleşik Hintlinin yer aldığı belirtilmektedir (Pandey, 2007, s.26-27).

Tarihsel açıdan Hindistan-Orta Asya ilişkileri ekonomik ve güvenlik temelinde şekillense de din faktörü dışında ilişkileri etkileyen önemli bir faktör de her iki bölge üzerinde geçmişte var olan monarşik yapıların birbirleri ile etkileşimi olmuştur. Huna, Kushanas ve Saka gibi Orta Asya hanedanlıkları Hindistan'a hükmederken Hint hanedanlıkları da Orta Asya'daki Khotan ve diğer hanedanlıklara hükmetmiştir. Bu süreçte hanedanlıkların çift yönlü hareketleri her iki bölgeye toplumsal, kültürel, dini, ekonomik vb. girdiler sağlamıştır. Diğer bir ifadeyle, tarafların birbirleri ile etkileşimi ilişkilerde çok boyutlu bir kazanç sağlamıştır. İlişkilerin gelişmesinde diğer önemli bir faktör ise dini inançların karşılıklı etkileşimidir. Orta Asya, Kushan hanedanlığı döneminde Budizm, Jainizm

ve Zerdüşçülük dinleri ile tanışmıştır (Singh, 2015, s.65). Bu durum aynı zamanda Budizmin Çin'e Orta Asya üzerinden geçişini de sağlamıştır (Joshi, 2010, s.21). Anlaşıldığı üzere, Hindistan ve Orta Asya ilişkileri tarihsel, kültürel, dini, ekonomik vb. çok boyutlu yapıya sahiptir. Söz konusu çok boyutlu ilişkilerin seyri, 16. yüzyıldan 1857 yılına kadar Babür İmparatorluğu tarafından yönetilen Hindistan'ın 1857 yılında İngiliz sömürmesine girmesiyle farklı minvalde yol almıştır. Öte yandan Çarlık rejimi ve SSCB dönemlerinde Orta Asya'nın Rusya hâkimiyetinde olması, ilişkilerin seyri açısından diğer bir faktörü oluşturmaktadır. İngiltere'nin H. J. Mackinder'in Kara Hâkimiyet teorisi bağlamında Orta Asya'yı dünyanın güç merkezi/kalp gâh olarak görmesi ve çıkarları, Çarlık rejiminin ise Orta Asya'ya egemen olmak adına hanedanlık üzerinde baskı kuran yaklaşımı ilerleyen süreçte İngiltere ile Çarlık Rusya'sını (devamında SSCB'yi) karşı karşıya getirmiştir. Orta Asya üzerinde İngiltere-SSCB rekabeti dolaylı olarak Hindistan-Orta Asya ilişkilerine olumsuz sirayet etmiştir. Özellikle SSCB'nin kuzey eksenli genişleme ve kontrol politikası, öte yandan İngiltere'nin güney eksenli deniz yollarını ve ticaretini kontrol altına alma çabaları Hindistan-Orta Asya ilişkilerini neredeyse kopma noktasına getirmiştir. Bu hususta zamanla İpek Yolu ve kervan ticaretinin teknolojik gelişmeler ile önemini kaybetmesi de önemli bir etken olmuştur. Sonuç olarak, Hindistan-Orta Asya ilişkilerine ışık tutan kültürel ve ekonomik girdiler zayıflamıştır.

SSCB dönemi, Hindistan-Orta Asya ilişkilerinin yeniden test edildiği bir dönemdir. Orta Asya, SSCB kontrolünde beş farklı özerk bölge ve yönetimi ile bu süreci işletirken Hindistan ise iki dominyon (Hindistan ve Pakistan) olarak Orta Asya ile ilişkileri değerlendirip yönelim sağlamıştır. Hindistan ve Pakistan bağımsızlık sonrası süreçte de Orta Asya ile ilişkilerinde istenilen yoğunluğu ve derinliği elde edememiştir. Bu noktada Hindistan'ın iç politikası bağlamında kültürel, ekonomik, teknolojik, altyapı gibi kalkınma hedeflerine öncelik vermesi önemli etken olarak gösterilebilir. Bağımsızlığı takip eden ilk yıllar, kalkınma hedefi ile dış politikada diplomatik ilişkilerin normal seyri bağlamında şekillenmiştir. Ancak 1962 yılında Çin ile sınır çatışmasını müteakiben Hindistan'ın Kremlin ile yakınlaşma çabaları, Orta Asya'daki varlığını şekillendirmeye başlamıştır. Takip eden süreçte Çin-Sovyet ilişkilerinin kopması ve taraflar arası hizipleşme, Hindistan'ın Orta Asya'daki varlığını ve ilişkilerini güçlendiren ikinci gelişme olmuştur. 1971 yılında Hindistan ile SSCB arasında imzalanan dostluk anlaşması ile Hindistan, Orta Asya'da kültürel açıdan demir atma şansını yakalamıştır. Ne var ki Hindistan'ın Kremlin ile yakınlaşması, bölgedeki varlığını kalıcı kılmak adına zaman zaman engel teşkil etmiştir.

Soğuk Savaş sonrası sürece bakılırsa Hindistan-Orta Asya ilişkilerinin Kremlin'in kontrolünden çıkıp Avrasya'nın ve özelde Orta Asya'nın değişen jeopolitiği bağlamında farklı minvalerde yol aldığı görülmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, küresel anlamda belirli bir süre duraklamaya sebep olmuş ancak kısa süre içinde değişen jeopolitik durum ile Avrasya ve Orta Asya küresel rekabetin merkezine dönüşmüş ve stratejik önem kazanmıştır.

Orta Asya ile İlişkileri Bağlamında Hindistan'ın Enerji Rotası ve Transit Hatlar Çıkması

Diğer bir ifadeyle, Orta Asya kapılarını dünyaya açma fırsatını yakalamıştır. Stratejik önemi ile Orta Asya, diğer komşularında olduğu gibi Hindistan dış politikasında da öncelikli yer bulmaya başlamıştır. Nitekim günümüzde de olduğu gibi Orta Asya'nın, Hindistan'ın kuzey eksenli politikasının ana bileşenlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Hindistan'ın Orta Asya'ya atfettiği önemi, Başbakan P. V. Narasimha Rao 1995 yılında Türkmenistan'a gerçekleştirdiği ziyarette "Orta Asya, Hindistan için geleceğe uzanan ve yakın ilişkilerin kurulduğu yüksek önceliğe sahip bir bölgedir" sözleri ile ifade etmiştir (Kavalski, 2015, s.428). Rao'nun açıklamaları ilk etapta iddialı gözükse de Hindistan'ın Kuzey politikasında Orta Asya eksenli bir yönelim olduğu söylenebilir. Öte yandan Rao'nun açıklamalarının Hindistan'ın bölge ile ilişkilerde laiklik, demokrasi, şeffaflık ve ortak çıkarlar temelinde iş birliği vurgusu üzerine olduğu anlaşılmaktadır. "Bu bağlamda Hindistan'ın 1997 tarihli Gujral doktrini de Hindistan'ın Orta Asya'ya pragmatik yaklaşımını açıkça ortaya koymaktadır. Doktrinde Orta Asya Hindistan'ın yakın ve stratejik komşusu olarak ifade edilmektedir" (Murthy, 1999, s.639-641). Yeni Delhi'nin **amacı**, bölge devletleri ile bağlarını güçlendirerek barışçıl ve iş birliğine dayalı bir yapıyı bölge üzerinde oluşturmaktır. Bu sebeple Yeni Delhi son yıllarda bölge devletlerine yönelik diplomatik, ticari, kültürel ve savunma temelli ziyaretlerini sıklaştırmaktadır. Anlaşıldığı üzere, Orta Asya Yeni Delhi için jeopolitik ve jeostratejik olarak önemli çıkarlar sağlamaktadır. Ancak söz konusu çıkarlar ve avantajlar dışında riskleri de gündeme taşımaktadır. Sahip olduğu hidrokarbon ve diğer enerji rezervleri ile Hindistan'ın enerji talebine ekonomik açıdan yarar sağlarken Pakistan'daki İslami köktencilik ile Afganistan ve Pakistan üzerinden gerçekleştirilen uyuşturucu ve silah kaçakçılığı da hem Orta Asya hem de Hindistan adına güvenlik tehdidi doğurmaktadır. Öte yandan Pakistan'ın bölgedeki İslami köktenci hareketlere sürekli destek vermesi, Orta Asya'daki laik yapıları ve devletleri Hindistan'a yaklaştırmaktadır. Nitekim Orta Asya da benzer güvenlik tehditleri karşısında Hindistan ile ortak güvenlik yaklaşımı oluşturma çabasıdadır. Bu durum Rusya, Çin, İran ve Türkiye için de geçerli olmakla birlikte bölgede geniş çaplı bir iş birliğini de olanaklı kılmaktadır.

Hindistan'ın Orta Asya'ya yönelişine bölge devletleri de kayıtsız kalmamakta ve Hindistan ile ilişkilerine önem vermektedir. Bu açıdan Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 2009 yılında Hindistan'a resmi ziyarette bulunması, Hindistan-Orta Asya ilişkilerinin resmi anlamda hız kazanmasına yol açmakla birlikte Hindistan'ın Orta Asya ile ilişkilerini geliştirme için politikalar üretmesine de olanak sağlamıştır. Bu bağlamda başbakan Narendra Modi'nin Orta Asya devletleri ile enerji, enerji nakil hatları, ticaret-ekonomi, ulaşım, güvenlik, terörle mücadele, sağlık ve ilaç gibi birçok farklı alanda iş birliği çabaları önemli örnekler arasında gösterilebilir (Stobdan, 2015).

Hindistan'ın Orta Asya'ya yönelişinin ve son on yıllık süreçte bölgede yükselen profiline temel nedeninin bölgedeki diğer aktörler (Rusya, Çin ve Pakistan) sert güç unsurlarına yer verirken kendisinin yumuşak güç

kullanımı olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan bölge devletlerinin Hindistan ile ilişkilerini derinleştirmesinin bir nedenini de özellikle Çin'e karşı alternatif arayışı oluşturmaktadır. Hindistan-Orta Asya ilişkilerinin derinleşmesini destekleyen bir gelişme de Hindistan'ın 2015 yılında Şanghay İş Birliği Örgütü'ne (ŞİÖ) üyeliği olmuştur. Nitekim ŞİÖ içinde yer alan Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan Hindistan'ın üyeliğine açıkça destek vermişlerdir. Özetle, 2014 yılında Modi'nin iktidara gelmesi ile Hindistan, Orta Asya devletleri ile ikili ve çok taraflı iş birliğini güvenlikten ekonomiye, enerjiden ulaşımaya kadar birçok farklı alanlarda arttırmaya devam etmektedir. Ancak, girişim ve çabaların çoğunlukla diplomatik düzeyde seyir ettiği ve yatırım açısından yeterli olmadığı görülmektedir. Bu noktada Hindistan'ın bölge devletlerine yönelik ekonomik nitelikli fiili yatırımlara ağırlık vermesi gerekmektedir.

Her iki bölgedeki gelişmeler, ikili ilişkilerin doğrusal anlamda gelişmesini sağlamıştır. İlişkilerin gelişmesindeki sürükleyici iki temel faktör, ortak güvenlik tehditlerinin varlığı ve Hindistan özelinde enerji talebi ve güvenliğidir. Çalışmanın amacı açısından bakıldığında, Hindistan'ın Orta Asya'ya yönelişinin jeopolitik ve jeoekonomik çıkarları temelinde şekillendiği açıkça görülmektedir. Jeopolitik çıkarları kapsamında ulusal güvenlik, terörizm, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı ile mücadele, Orta ve Güney Asya'da enerji ve ekonomik iş birliği, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi kararlarının etkin uygulanması ve Konseyde aktif rol alınması gibi hususlar yer almaktadır. Jeoekonomik çıkarlar ise Orta Asya devletleri ile öncelikle enerji ve ticaret alanlarında iş birliğini korumak ve arttırmak iken sağlık, ilaç, enerji nakil hatları, yazılım, inşaat, lojistik gibi birçok farklı sektörde ortak yatırım ve iş birliği esasları dikkat çekmektedir. Hindistan için şüphesiz en önemlisi, artan enerji talebi ve güvenliği bağlamında enerji sektörü olup Orta Asya'nın zengin rezervleri ile kesintisiz buluşmaktır. Bu açıdan Hindistan'ın Orta Asya'ya yönelişinin öncelikli nedeninin enerji temelinde şekillendiği ve büyüyen jeopolitik ve jeoekonomik çıkarlarına ışık tuttuğu söylenebilir.

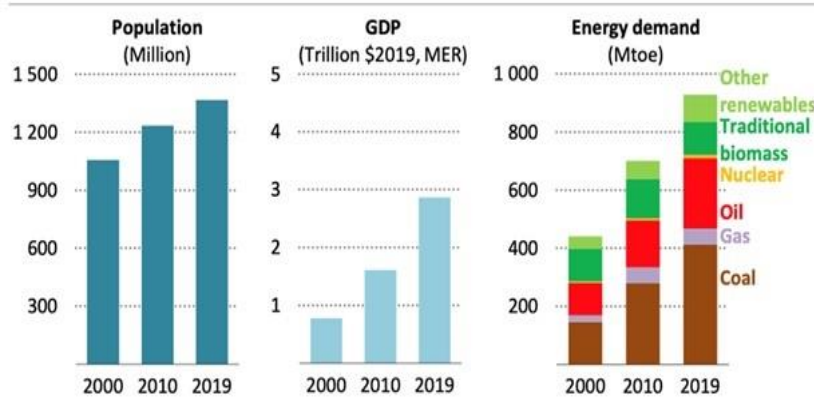
Hindistan'ın Artan Enerji Talebi ve Enerji Güvenliği Bağlamında Orta Asya Politikası

Orta Asya'nın jeopolitik açıdan öne çıkışı, Hindistan'ın da dikkatini bölgeye çekmesine yol açmıştır. Orta Asya ile tarihsel bağları, kültürel yakınlığı ve iyi ilişkileri dışında Hindistan bölgenin sahip olduğu çeşitli ve yüksek rezervli doğal kaynaklarına önem vermektedir. Hidrokarbon kaynaklarına olan ihtiyacının yaklaşık %80'ini ithal eden Hindistan, Orta Doğu'nun değişken siyasi yapısı bağlamında yakıt ithalindeki kesintiler, fiyat dalgalanmaları ve OPEC ülkelerinin tekelci yaklaşımları gibi olumsuzluklar ile karşı karşıya kalmaktadır. Hindistan, 2016-2017 yıllarında yaklaşık 214 milyon ton ham petrol ithal edip 71 milyar \$ öderken 2018-2019 yıllarında ham petrol ithalatı 220 milyon tona yükselmiş ve 88 milyar \$ ödemiştir (Statista, 2021; Verma, 2021). Hindistan, 2020 yılında yaklaşık 224 milyon ton ham petrol ithal etmiş ve bu ithalatına 102 milyar \$ ödemiştir (Choudhary,

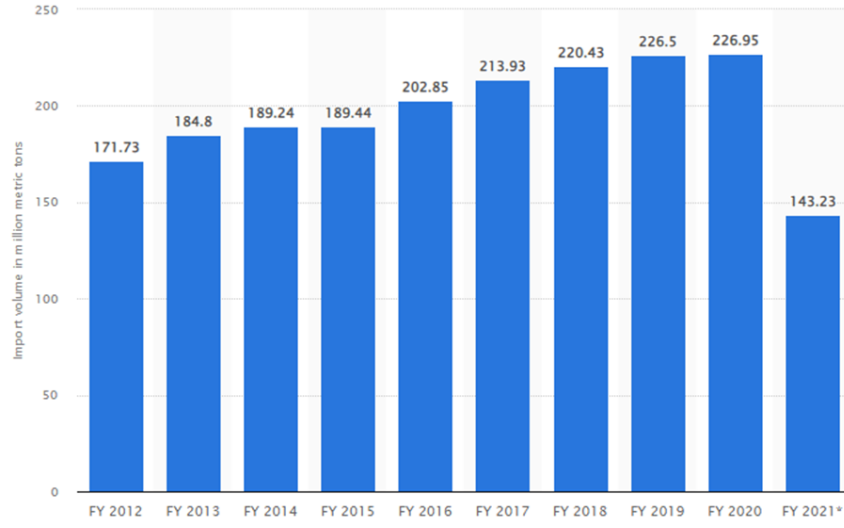
Orta Asya ile İlişkileri Bağlamında Hindistan'ın Enerji Rotası ve Transit Hatlar Çıkmazı

2020). Söz konusu verilerden anlaşıldığı üzere, Hindistan'ın ham petrol ve petrol ürünlerine olan talebi artmaktadır. Öte yandan petrol, dizel ve doğal gaz gibi yakıt ürünlerindeki fiyat artışı ve tedarikteki sıkıntılar ve istikrarsızlıklar Hindistan'ı farklı bölgelerde arayışa iterek enerji rotasının değişmesine neden olmaktadır. Bu noktada Hindistan'ın son yıllardaki en önemli rotasının Orta Asya olduğu görülmektedir. Bu durum, Başbakan Modi'nin dış ve enerji politikalarında pragmatik bir vizyon ile Orta Asya'ya yönelimini gerekli kılmaktadır. Artan talebi karşılamak ve Orta Doğu'ya olan bağımlılıktan kurtulmak adına Orta Asya'ya ve Hazar bölgesine yönelik bir anlamda kaçınılmaz bir gerekliliği doğurmaktadır. Öte yandan kaynakların çeşitliliği ile rezervlerin yüksek olması ve bölge devletlerin enerji tüketimlerinin az olması söz konusu kaynakların ihracatına yol açmakla birlikte devletlerin ekonomilerine de önemli bir girdi sağlamaktadır. Ayrıca Orta Asya bölgesinin Orta Doğu'ya nazaran daha sakin ve istikrarlı bir yapıya sahip olması da Hindistan'ın Orta Asya'ya enerji rotası açısından yönelişini olumlu etkilemektedir. Söz konusu nedenler sürükleyici faktör olarak ortaya çıkmakla birlikte Hindistan'ın dış politikasında enerji diplomasisinin yoğunluk ve derinlik kazanmasına da yol açmaktadır. Bu açıdan enerji tedarikine ve güvenliğine yönelik sürdürülebilirlik noktasında Hindistan için Rusya ve Azerbaycan dışında Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan bölgedeki üç önemli rotayı oluşturmaktadır.

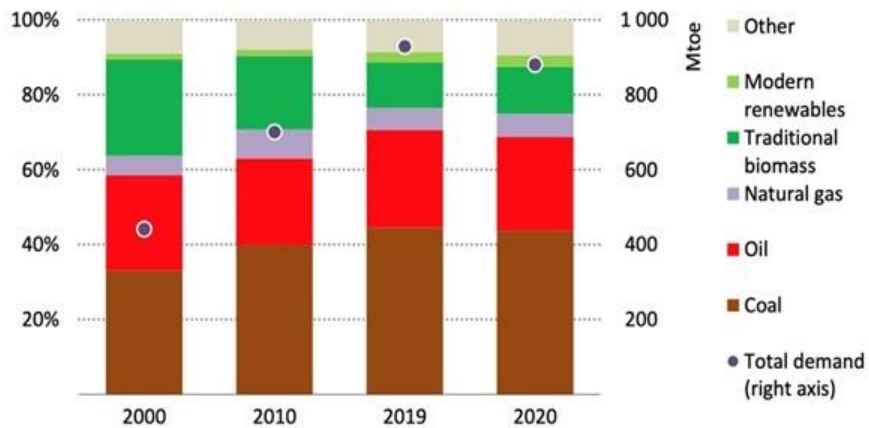
Şekil 1. Hindistan Nüfus, Enerji Talebi ve GSMH Artış Oranları (2000-2019)

Şekil 2. Hindistan'ın Ham Petrol İthalatı (2012-2021)

Hindistan, Çin'in olduğu gibi Orta Asya'nın enerji politikası içerisinde aktif bir role sahiptir. Çin'in ve Hindistan'ın söz konusu çabalarının temel nedenlerinden biri de dünyanın toplam enerji ihtiyacının %50'si, petrol ihtiyacının %60'ı, doğal gaz ihtiyacının %20'si ve kömür ihtiyacının %85'i ile iştigal olmaktadır (Hart, 2016; Putz, 2018). Bu bağlamda Hindistan, Afganistan, Pakistan, Bangladeş, Myanmar, İran ve Türkmenistan'dan geçmesi planlanan enerji nakil hatları projesinin yapımını üstlenerek desteğini ve aktif rolünü ortaya koymuştur. Bu sayede de Hindistan gayri safi yurt içi hasılasını yükseltmeyi hedeflemektedir. Hindistan, Orta Asya ile yeniden bağlantı politikası ile bölge devletleri ile stratejik ilişkiler geliştirme fırsatı bulmuştur. ŞİÖ'ye tam üyelik ise Hindistan'ın bölgedeki pozisyonunu Çin hegemonyasına alternatif olarak güçlendirmiştir.

Şekil 3. Hindistan'ın Enerji Talebi Artışı (2000-2020)

Orta Asya ile İlişkileri Bağlamında Hindistan'ın Enerji Rotası ve Transit Hatlar Çıkması

Hindistan'ın Orta Asya bölgesindeki enerji diplomasisi, son yirmi yılda artarak devam etmektedir. Orta Asya ve Hindistan tarihsel ve kültürel bağları ile derin dostluğa ve sıkı bir eklemlenmeye sahip iki bölge olarak coğrafi yakınlığın ve jeostratejik gerekliliklerin doğrultusunda yol almaktadırlar. Ulusal güvenliğine yönelik riskleri az da olsa Orta Asya'daki barış, istikrar ve bölgesel güvenlik anlayışı Hindistan açısından önem taşımakta ve 1990'lı yıllardan günümüze Hindistan bölge devletleri ile ilişkilerde doğru bir politika izleme çabasıdır. Hindistan'ın bu hassasiyeti, Orta Asya'nın sahip olduğu zengin yer altı kaynakları ile Hindistan için bölgesel ve enerji güvenliği adına giderek artan öneminden kaynaklanmaktadır. Ancak ilişkilerdeki memnuniyetsizliğin odak noktasını, 1990'lardan günümüze politik ilişkilerdeki anlayış ve uyuma rağmen ticari ve ekonomik ilişkilerdeki zayıflık oluşturmaktadır. Coğrafi engellerin dışında önemli bir dış aktör olarak Çin'in bölgede etkin var olma ve angajman çabaları, Hindistan adına büyük tehdit ve risk doğurmaktadır. Bu durum, Hindistan'ın ulusal çıkarları çerçevesinde bölge devletlerine yönelik nasıl bir strateji belirlemesi gerektiğini gündeme getirmiş ve bunun sonucunda Hindistan, bölge devletleri ile ticari ve ekonomik ilişkileri arttırma çabası içine girmiştir.

Orta Asya'nın sahip olduğu zengin hidrokarbon kaynaklar şüphesiz Hindistan'ın enerji güvenliği adına önem taşımaktadır. Orta Asya'nın sınır komşusu olmasa da Hindistan, bölge devletleri ile özellikle enerji sektöründe güçlü bir iş birliği adına iyimser bir yaklaşım içerisindedir (Arif ve Gupta, 2013, s.139-140). Öte yandan bölge devletleri de enerji sektöründe tekeli bir müşteriden ziyade portföylerini genişletmek istemektedirler. Bu noktada Hindistan, bir müşteriden fazlasını sunmakta ve bölge devletlerinin yer altı kaynaklarını araştırmaları, çıkarmaları ve işlemleri konusunda bilgi, teknoloji ve finansal açıdan destek vermektedir. Orta Asya'daki enerjinin Hindistan'a nakledilmesi konusunda Yeni Delhi'nin koşulsuz İran, Afganistan ve Pakistan ile iş birliği içinde olması gerekmektedir. İş birliği ile Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan üzerinden Hindistan'a enerji nakli kolaylıkla sağlanabilir ve aynı zamanda CASAREM (Orta Asya ve Güney Asya Bölgesel Elektrik Hattı) vasıtasıyla Tacikistan ve Kırgızistan'dan Hindistan'a hidroelektrik enerjisi de ihraç edilebilir. Nitekim enerji sektöründe iş birliği görüşmeleri neticesinde Türkmenistan ve İran doğal gazının Hindistan'a TAPI (Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan) ve IPI (İran-Pakistan-Hindistan) doğal gaz boru hatları olmak üzere iki ana hat ile ulaştırılmasına karar verilmiştir.

Barış ve iş birliğinin anahtarı şeklinde ifade edilen TAPI doğal gaz boru hattı projesinin Türkmenistan'ın doğal gazını Pakistan'a ve Hindistan'a taşıyacak olmasının yanında bölgenin ekonomik entegrasyonuna ve sosyo-ekonomik kalkınmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Proje ile birlikte ilgili devletlerin kuzey-güney demiryolu hattını da hayata geçirerek elektrik enerjisi açısından da iş birliği öngörülmektedir. Bu yönleri ile projenin ilgili devletlerin istihdamına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Proje çalışmaları, Afganistan'daki ve Pakistan'daki terör olayları ve iç çatışmalar

sebebi ile zaman zaman kesintiye uğrasa da devam etmektedir. Ayrıca Türkmen gazının Rusya adına öncelikli taahhüdü, Aşkabat yönetimi ile anlaşmazlıklar, Afganistan'da ve Pakistan'da hattın güvenliğine yönelik riskler ve finansal sorunlar projenin gecikmesinin temel nedenleri arasında yer almaktadır.

Fikir olarak 1989 yılında İran Dışişleri bakanı Ali Shams Ardekani tarafından ortaya konulan IPI doğal gaz boru hattı projesini, Pakistan ilk aşamada Hindistan'ın uzun dönemli çıkarlarını düşünerek reddetmiş olsa da kendisinin enerjiye ulaşımı ve transit geçiş ücretlerinden elde edeceği gelir açısından onaylamıştır. Benzer şekilde Hindistan da ilk başta hattın Pakistan'dan geçmesi, Afganistan'daki terör olayları ve Orta Doğu'daki düzensiz rejimlerin ve çatışmaların varlığı sebepleri ile olumsuz yaklaşıp da enerji talebi ve güvenliği noktasında farklı enerji türlerine ve rotalarına ulaşmak adına projede yer almıştır. Projeye ilişkin ilk anlaşma, 1995 yılında İran-Pakistan arasında imzalanmış ve 1999 yılında da Hindistan projeye dâhil olmuştur. Ancak Hindistan-Pakistan arasındaki anlaşmazlıklar sebebi ile proje çalışmaları 2005 yılında başlamıştır. Bugüne gelinen süreçte ise proje henüz tamamlanamadığı ve bu duruma ilişkin farklı dinamiklerin etken olduğu görülmektedir. Bu noktada ABD'nin Tahran'a uyguladığı ekonomik ambargo ile Hindistan'ı ve Pakistan'ı projeden uzak tutma girişimleri ve Rusya'nın ABD'ye karşı projeyi desteklemesi önemli dinamikler içerisinde yer almaktadır. Günümüzde proje çalışmaları İran ve Pakistan hattı üzerinde dondurulmuş şekilde varlığını sürdürürken ABD bu gelinen süreçte projeye alternatif olarak TAPI projesini sahaya sürmüştür. Bu noktada ABD'nin temel hedefi, Türkmenistan doğal gazı üzerinde Rusya ile Çin'in etkinliğini kırmak ve Orta ve Güney Asya ülkeleri ile ekonomik bağını güçlendirmektir. Neticede IPI projesi, farklı sebepler arasına sıkışmış ve belirsizliklerle durağan yapısını korumaktadır.

Hindistan'ın farklı enerji rotaları arayış serüveni içerisinde ağırlık noktası en kuvvetli rota, Orta Asya'dır. Artan enerji talebi ve enerji güvenliği çerçevesinde Hindistan söz konusu yörüngesinin sürdürülebilirliği adına Orta Asya'yı merkez üssü olarak tanımlamaktadır. Ancak Hindistan'ın bu konudaki temel kaygısı, enerji zengini bu bölgeye hangi araçlarla nüfuz edeceği ve ne kadar yol alacağı üzerinedir. Bilindiği üzere, Hindistan büyük ve artçı güçlere nazaran bölgeye geç intikal etmiştir. Bugün hala bu geç kalmışlığın sıkıntıları ile yüz yüze olup bunları çözme çabası içerisinde. Çözüm noktasında ekonomik girdi sağlamak temel yol kabul edilerek Orta Asya'daki Hintli şirketlerin artan sayısı dikkat çekicidir. Önemli örnekler arasında yer alan Hindistan enerji bakanlığına bağlı petrol ve doğal gaz şirketi ONGC (Oil and Natural Gas Corporation Limited) Orta Asya'da önemli açılımlar ve kazanımlar elde etmekte ve Tengiz gölü havzası ile Kashagan açık petrol sahasında olduğu gibi birçok noktada yüksek fiyat teklifleri ile ihalelere katılmaktadır (Das, 2014, s.50-52). Bu ve benzeri farklı sektörlerle ilişkin çok sayıda Hintli şirketin Orta Asya bölgesinde önemli yatırımlarda bulunduğunu söylemek mümkündür. Hindistan, geç kalmışlığın özellikle ekonomik unsurlarla telafi etmeye çalışmaktadır. Ne

Orta Asya ile İlişkileri Bağlamında Hindistan'ın Enerji Rotası ve Transit Hatlar Çıkması

var ki bu noktada da temel eksiklik ağırlığın enerji sektörüne verilmesi ve farklı sektörlerde Orta Asya devletleri ile ekonomik ilişkilerin geliştirilememesidir. Öte yandan Çin'in de aynı strateji ile enerji sektöründe rekabeti arttırması, Hindistan'ın sektörel açıdan ve bölge devletleri ile hedeflediği ekonomik ve diplomatik gelişim seyrini sekteye uğratmaktadır (Chaudhury, 2013). Bu bağlamda Hindistan'ın bölge devletleri ile ilişkilerinde hedefine ulaşması adına farklı araçlara ihtiyacı doğmaktadır. Altyapı, endüstriyel tasarım ve üretim, ağır sanayi, enformasyon sistemleri ve biyomedikal gibi bölge devletlerinin temel ihtiyaç alanlarına yönelik ekonomik odaklı yatırımları gerçekleştirmekle birlikte eğitim teknolojileri, mesleki eğitim, sanat ve kültür gibi alanlarda da paylaşımlarını arttırması farklı araçlara ilişkin önemli örnekler arasında yer almaktadır. 1990'lardan günümüze Hindistan'ın Orta Asya'da söz konusu alanlarda yatırımlarının ve paylaşımlarının kısıtlı olması, bölgeye yönelik enerji rotası hedeflerine ulaşamamasında önemli neden olarak ortaya çıkmaktadır. Bölgedeki enerji odaklı rekabet ekseninde Yeni Delhi ve Beijing sık sık karşı karşıya gelmektedir. Taraflar birbirlerini sürekli takip ederek benzer şekilde karşı hamlelerde bulunmaktadırlar. Hindistan ve Çin, Orta Asya'da enerji konusunda sert bir rekabet içinde iken bazı alanlarda da iş birlikleri ile dikkat çekmektedir. Ancak bölgedeki enerji konusunda çoğu devlette olduğu gibi Hindistan da iş birliğinden uzak ve kendi ürettiği politikalar doğrultusunda bölge devletleri ile birebir ilişkilerini yürütmektedir.

Hindistan, bölge devletlerinin her biri ile farklı ölçeklerde olsa da enerji konusunda iş birliği içerisindedir. 2017 yılında Hindistan, Avrasya bölgesindeki en yakın müttefiki Kazakistan ile 25 yıllık dostluk ve iş birliği anlaşması imzalamıştır. Anlaşmanın temeli, enerji alanında iş birliğine ve özellikle Kazakistan'ın hidrokarbon temelli enerji sektöründe birincil aktör olma hedefine dayanmaktadır (Sarsenbayev, 2019). Anlaşma, enerjinin ötesinde savunma sanayi, teknolojik ve endüstriyel üretim, sağlık, ilaç sektörleri gibi farklı alanlarda da iş birliğini öngörmektedir (Sarsenbayev, 2019; ANI, 2018). Anlaşma ile devletlere ait petrol ve doğal gaz şirketleri ONGC Videsh Ltd (OVL) (Hindistan) ve KazMunaiGas (KMG) (Kazakistan) ortak çalışmalarını sürdürmektedir. Anlaşma bağlamında OVL şirketi arama ve çıkarma işlemleri için şu ana kadar yaklaşık 400 milyon \$ yatırım yapmış ve gelirlerin %25'ine sahip olmuştur (ONGC, 2021). Hindistan'ın Kazakistan'daki söz konusu yatırımları içinde ağırlık noktası, Hazar Denizi havzasındaki Satpayev petrol rezerv bölgesidir. 2009 yılında Hindistan-Kazakistan arasında başlayan enerji iş birliği alanındaki anlaşmalar neticesinde bugün Hindistan enerji ihtiyacının yaklaşık %70'ini Kazakistan'dan karşılamaktadır. Ancak anlaşmalara rağmen her iki devlet arasında zaman zaman sorunlar söz konusudur. Sorunların temel kaynağını, Çin'in bölgedeki çok boyutlu girişimleri ve Kazakistan'ın Hindistan ile yaptığı anlaşmalardan doğan bazı haklarını Çin'e devretmesidir. Kazakistan'ın bu tutumu, Hindistan'ın enerji talebi ve güvenliği konusunda tereddütler doğurmakta ve Hindistan geleceğe dönük yatırımlar konusunda

ihtiyatlı bir tutum içerisinde girmektedir. Bu durum, Hindistan'ın Orta Asya'daki enerji rotasına ilişkin çıkmazlarından birini oluşturmaktadır.

Türkmenistan, Orta Asya bölgesinde en zengin dünya da ise dördüncü büyük doğal gaz rezervine sahip ülke olarak Hindistan'ın enerji güvenliği açısından önem arz etmektedir. Türkmenistan ayrıca sahip olduğu zengin petrol, potasyum ve kaya tuzu rezervleri ile de dikkat çekmektedir. Bu açıdan Hindistan'ın Türkmenistan ile olan enerji bağının en önemli kısmı Türkmenistan doğal gazını Hindistan'a ulaştırarak olan TAPI doğal gaz boru hattı projesidir. 2010 yılında Türkmenistan, Pakistan ve Hindistan arasında imzalanan anlaşma ile proje onaylanmıştır. Proje çalışmaları halen devam etmektedir. Ancak 22,5 milyar \$ bütçesi, Türkmenistan'daki doğal gaz rezervlerinin kapasite belirsizliği, Afganistan'daki terör olayları ve Hindistan-Pakistan arasındaki anlaşmazlıklar gibi hususlar projenin geleceği konusunda tereddütleri de gündeme getirmektedir (Afghanistan Office of Economic Advisor, 2021; Ministry of Foreign Affairs Islamic Republic of Afghanistan, 2021). Hindistan, altyapı yatırımlarına destek de sunarak enerji güvenliği açısından projeye etkin katılım sağlamak ve özellikle Çin'e alternatif olarak projenin hayata geçirilmesini istemektedir. Projenin tamamlanması ile Hindistan'ın enerji güvenliğine ilişkin katma değer oluşturmasının yanında bölgede ve bölgenin genişleyen çevresinde jeopolitik ve jeoekonomik bir değişimin yaşanması da muhtemeldir. Bu bağlamda ekonomik entegrasyonun genişlemesinden ve politik olarak farklı iş birliklerinin oluşmasından söz etmek mümkündür. Böylece bölgede rekabet içinde olan büyük güçlerin de politik açıdan denklemlerinde değişimlerin olması söz konusudur. TAPI projesi, Hindistan'ın Orta Asya'daki enerji rotasında ve güvenliği adına önemli bir yere sahiptir ancak projenin ekonomik, politik ve diğer farklı sebepler ile gecikmesi ve aynı zamanda sürdürülebilirliği konusunda ortaya çıkan tereddütler, Hindistan adına önemli bir çıkmaz oluşturmaktadır.

Hindistan'ın Orta Asya'daki enerji rotasının önemli bir parçasını da Özbekistan'ın yüksek kapasiteye sahip petrol ve doğal gaz rezervleri oluşturmaktadır. Orta Asya'daki ikinci büyük doğal gaz üreticisi olması, petrol ve doğal gaz ithalatı ile ulusal ekonomisine önemli katkının sağlanması ve dünya enerji ticaretinde yükselen grafiği sayesinde birçok devlet gibi Hindistan'ın da enerji güvenliği adına Özbekistan öncelikli konuma sahiptir. Özbekistan, 2014-2018 yılları arasında yıllık ortalama 2.8 milyar ton ham petrol ve 55 milyar m³ doğal gaz üretirken 2020 yılında ham petrol ve doğal gaz üretimi ortalama % 2.1 artış göstermiştir (EIA, 2020; Mordor Intelligence, 2020). Özbekistan son on beş yıldır enerji ithalatını ve ithalat rotasını arttırmakta ve çeşitlendirmektedir. Bu vesileyle de bölgede enerji ithalatındaki tekelleşme, bağımlılık ve kısır döngüden çıkmayı hedeflemektedir. Hindistan açısından da enerji güvenliği adına Özbekistan güçlü bir alternatif rota oluşturmaktadır. Karşılıklı çıkarlar çerçevesinde Hindistan ulusal doğal gaz şirketi GAIL (Gas Authority of India) ile Özbekistan ulusal petrol ve doğal gaz şirketi Uzbekneftegaz arasında Nisan 2006'da petrol ve doğal gaz arama, çıkarma ve üretim anlaşması

Orta Asya ile İlişkileri Bağlamında Hindistan'ın Enerji Rotası ve Transit Hatlar Çıkmazı

imzalanmıştır (Katakey, 2013). GAIL aynı zamanda kuzey Özbekistan'da sıvılaştırılmış doğal gaz tesisi inşa etmiştir (Pradhan, 2019, s.137). 2011 yılında Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov'un Yeni Delhi ziyareti ve imzalanan anlaşmanın Hindistan ulusal petrol ve doğal gaz şirketi OVL'ye Özbekistan sınırları içerisinde ve dışında Uzbekneftegaz ile birlikte petrol ve doğal gaz arama serbestisi tanınması, Hindistan'ın Orta Asya'da ekonomik ve stratejik girişimlerini güçlendirmesi ve arttırması adına önemli bir fırsat sunmuştur (Pradhan, 2019, s.137-138). Söz konusu anlaşma dışında farklı alanlarda da iş birliğini öngören birçok anlaşma imzalanmış ve Hindistan-Özbekistan arasındaki enerji iş birliği farklı alanlara da sirayet etmiştir. Bu bağlamda Hindistan'ın ve Özbekistan'ın Afganistan'a elektrik tedariki noktasında Özbekistan, üretimi ve dağıtımını koordine ederken Hindistan'ın nakil hatlarını inşa etmesi iş birliğinin önemli bir göstergesidir. Ancak enerji sektörü dâhil birçok alanda hedeflenen iş birliklerine rağmen özellikle Kerimov'un içerideki baskıcı tutumu ve istikrarsız yönetim anlayışı, Hindistan adına ikili ilişkilerde tereddütlere ve gelgitlere sebep olmuştur. Öte yandan tarafların güvenlik ve terörle mücadele konularına ağırlık vermeleri de iş birliklerin önünü kesmiştir. Şevket Mirziyoyev'in başkanlığa geçmesi ile iyimser ve istikrarlı bir sürecin başladığını söylemek mümkündür. Hindistan açısından bakılacak olursa Orta Asya'daki enerji rotasının önemli bir parçası olan Özbekistan ile söz konusu istikrarsızlıklar kendisi adına önemli bir çıkmazı gündeme getirmektedir. Hindistan bu durum karşısında Mirziyoyev yönetimi ile bölgedeki diğer devletlerle olduğu gibi yoğun bir ekonomik ve stratejik işbirliğine yönelmektedir.

Hindistan'ın Orta Asya'daki enerji rotasının diğer önemli parçaları ise Tacikistan ve Kırgızistan'dır. Orta Asya'daki su kaynaklarının yarısından fazlasına sahip olan Tacikistan, bölgede ikinci büyük hidroelektrik üreticisidir ve aynı zamanda dünyanın hidroelektrik potansiyelinin %4'üne sahiptir (Xu vd., 2020, s.3). Kırgızistan da Tacikistan'ın ardından bölgedeki üçüncü hidroelektrik potansiyeline sahiptir. En önemli beş büyük hidroelektrik santrali Naryn nehri üzerinde Kurpsay, Toktogul, Shanoldsay ve Tas-kumyar şehirlerinde bulunmaktadır (EIA, 2020). Tacikistan ve Kırgızistan bu denli önemli su kaynaklarına sahip olmalarına rağmen bağımsızlıktan günümüze ekonomik gelişim sağlayamamaktalar ve bu nedenle su kaynaklarının araştırılıp üretime dönüştürülmesi bağlamında Rusya, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin ekonomik desteğine ihtiyaç duymaktalar. Her iki devlet de hidroelektrik potansiyelini, CASAREM (Talimarjan Energy Development Project) üzerinden Güney Asya'ya (Afganistan ve Pakistan) ulaştırmaktadır. Hindistan da enerji güvenliği adına CASAREM'in ağırlığını genişletilerek Tacikistan'ın ve Kırgızistan'ın hidroelektrik potansiyelinden yararlanmayı planlamaktadır.

Hindistan, Orta Asya devletleri ile enerji güvenliği özelindeki ilişkilerini benzer şekilde Hazar Denizi kıyıdaş devletleri (Rusya, Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve İran) ile de yoğunlaştırmaktadır. Petrol, doğal gaz ve havayar zengini Hazar Denizi'nin hukuki statüsü ve enerji kaynaklarının paylaşımı kıyıdaş devletlerin 2018 yılında aralarında

imzaladıkları anlaşma ile belirlenmiştir. Anlaşmada Hazar'ın iç su havzası olduğu kabul edilmekte ve enerji kaynaklarının paylaşımına ilişkin göl hukuku esas alınmaktadır. Öte yandan anlaşma ile Hazar'da planlanan enerji nakil hatları projelerinin de önü açılmıştır. Bu bağlamda Hindistan da hukuki statünün belirlenmesi sonrası özellikle Rusya ve İran ile enerji güvenliğinin tesisi adına çok taraflı iş birliği taleplerini gündeme getirme fırsatı bulmuş ve bölgenin değişen enerji jeopolitiği içerisinde önemli bir aktör olma çabası içine girmiştir. Ancak, Hindistan'ın Orta Asya'da olduğu gibi Hazar bölgesindeki yatırım projelerine ilişkin tam kapasiteli bir ekonomik entegrasyon sağlayamaması da kendisinin enerji rotası bağlamında önemli bir çıkmazını ortaya koymaktadır. Hindistan'ın bu noktadaki temel ihtiyacı, diplomatik ilişkilerin olumlu seyri, güvenlik ve terörle mücadele gibi konulardaki etkin iş birliklerinde olduğu gibi ekonomik yatırımlarını da arttırmasıdır. Bu açıdan İran'ın Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarını Güney Asya'daki komşularına ulaştıracak boru hatları projelerinde Hindistan'ın yatırım destekleri önem arz etmektedir.

Hindistan'ın Enerji Güvenliği Açısından Transit Hatlar ve Önemi

Hindistan coğrafi olarak enerji güvenliği adına iç ve sınır hatlarından ziyade transit hatlara ihtiyaç duymaktadır. Bu açıdan Hindistan'ın Orta Asya'daki enerji rotasına ulaşmasında üçüncü tarafların varlığı ve önemi kaçınılmazdır. Bu durum, Hindistan'ın sadece enerji pazarının merkezindeki devletlerle değil aynı zamanda transit hatların geçtiği devletler ile de politik, ekonomik ve hukuki gibi birçok alandaki ilişki ve sorumluluk sahasını genişletmektedir. Hindistan'ın Orta Asya ile sınırı olmaması ve nakil hatları açısından üçüncü taraflara bağımlı olması, mevcut ya da planlanan enerji nakil hatlarının maliyetleri açısından da Hindistan'a önemli bir yük doğurmaktadır. Öte yandan enerji nakil hatları üzerindeki Afganistan ve Pakistan gibi devletlerle yaşanan sorunlar da enerji güvenliği ve nakil hatları gibi konulara ilişkin politik sorunlar ve sorumluluklar ortaya çıkarmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Hindistan enerji güvenliği ve sürdürülebilir kalkınma adına enerji nakil hatları konusunda alternatifleri arttırmaya çalışırken farklı ekonomik ve politik sorunlarla da mücadele etmektedir.

Enerji güvenliği, jeopolitik ve uluslararası boyutlara sahip bir konu olmakla birlikte yakıt, tedarik kaynakları, maliyet ve pazar esnekliği gibi hususlarda çeşitliliği garanti altına alabilecek stratejik bir planlamayı gerektirmektedir. Bu açıdan bakıldığında günümüzde Asya kıtasının önemi giderek artmaktadır. Zengin rezervleri ve talepleri karşılama potansiyeli ile gelişmiş ülkelerin dikkatlerini çekmektedir. Bu bağlamda Asya'nın küresel enerji pazarının ve jeopolitiğinin de merkezi olma yolunda ilerlediğini söylemek mümkündür (Pradhan, 2021, s.6-8). Asya bölgesindeki petrol ve doğal gaz talebindeki yüksek artış, Çin ve Hindistan gibi bölgesel güçleri gelecekte de tedarikin güvenli ve ulaşılabilir kılınması adına önemli bir mücadeleye

Orta Asya ile İlişkileri Bağlamında Hindistan'ın Enerji Rotası ve Transit Hatlar Çıkmazı
sürüklemektedir (Pradhan, 2021, s.3). Bu durum aynı zamanda tarafları enerji nakil hatları üzerinden de petrol ve doğal gaz naklini kontrol etme ve nakil hatların inşası adına da mücadeleye ve rekabete davet etmektedir. Söz konusu mücadele ve rekabetin yaşandığı en önemli bölgelerden biri de Orta Asya'dır.

Orta Asya bölgesinden çıkış sağlayan enerji nakil hatları, Hindistan'ın iç ve dış politikasındaki sebepler bağlamında enerji güvenliği adına önem taşımaktadır. İç politika açısından bakıldığında gelecek adına güçlü bir ekonomik gelişim gösterme ihtiyacı taşırken dış politika açısından da yükselen bir güç olarak uluslararası politikada ekonomik ve politik tanınırlık ihtiyacı söz konusudur (Kanitkar, 2020; Babajide, 2018, s.47-49). Hindistan'ın bu vizyonu Nehru'dan günümüze süre gelmektedir. Ekonomik gelişimin ve yükselen güç imajının korunup sürdürülmesi açısından Hindistan, artan nüfusunun ötesinde enerji güvenliğine daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Hindistan, enerji tedariki ile sınırlı bir ekonomiye sahip olduğu için gelişim ve kalkınmanın sürdürülebilirliği düşük maliyetli, yeterli ve güvenilir enerji kaynaklarına bağlıdır. Bu açıdan Hindistan'ın artan talebi doğrultusunda petrol ve doğal gaz dışındaki enerji türlerine de ihtiyacı söz konusudur. Bu sebeple Hindistan, enerji güvenliği adına Orta Asya temel olmakla birlikte Burma ve Bangladeş gibi ülkelerdeki sınırlı seviyedeki enerji kaynaklarına da ulaşma çabası içindedir (Chaudhury, 2020; Kulkarni, 2019). Hindistan'ın temel amacı, enerji güvenliğini sağlamak adına enerji rotalarını farklı enerji nakil hatları ile çeşitlendirmek ve arttırmaktır. Bu noktada önemli bir rota olarak Orta Doğu, rejim değişiklikleri ve sıkça yaşanan çatışmalar sebebi ile Hindistan'ın enerji güvenliği açısından istikrar sunmamaktadır. Öte yandan Arap dünyasındaki ayaklanmalar da Hindistan'ı bu konuda alternatif arayışına zorlamaktadır. Bu bağlamda söz konusu sebepler, Hindistan'ı Orta Asya'ya yönlendirmektedir. Önemli bir enerji rotası ve alternatifi olarak Orta Asya, jeopolitik açıdan da önem taşımaktadır. Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nda Bakü'ye ve Kafkasya bölgesine sahip olmak istemesi, bölgenin enerji ve jeopolitik açıdan öneminin geçmişine de vurgu yapmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemden günümüze değin Orta Asya'nın özellikle de Hazar bölgesinin jeopolitik ve jeostratejik öneminin arttığı anlaşılmaktadır. Bölgenin özellikle petrol rezervi, Basra Körfezine kıyasla az olmasına rağmen önemli bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda 21. yüzyılda Orta Asya'daki yeni jeopolitik oyunun temeli enerji kaynakları ile bu kaynakların nakli oluşturmaktadır. Bu durum ise iki yönlü bir yapıya sahiptir. Birincisi, petrol ve doğal gaz üretiminin kontrolü, ikincisi ise nakil hatlarının kontrolüdür.

Coğrafi bir alan olarak Orta Asya, kara ile çevirilidir ve komşuları tarafından izole edilmiştir. Bu açıdan bölge devletleri, petrol ve doğal gaz ihracatlarını çoğunlukla Rus nakil boru hatları üzerinden gerçekleştirmenin yanında önemli bir maliyeti de (transit nakil ücreti) yüklenmektedirler. Bu durum, Orta Asya devletlerinin enerji kaynaklarını kontrol etmelerini sınırlandırmakta ve Rusya'nın stratejik amaçlarına hizmet etmektedir. Bölge devletleri bu gelişmeler karşısında alternatif nakil hatları arayışına

girmektedirler. Bu sebeple kapılarını Batılı ya da Doğulu şirketlere açmaktadırlar. Ancak bu durum beklenenin aksine politik ve ekonomik bağımlılıkları arttırmaktadır. Söz konusu şirketlerin yeni nakil hatları inşasının yüksek maliyeti ve politik uyuşmazlıklar gibi sebepler karşısında düşük maliyetli mevcut Rus enerji nakil hatlarını tercih etmeleri ise Orta Asya devletleri açısından beklenen alternatifi sağlamamaktadır. Buna rağmen Orta Asya'dan çıkış sağlayacak yeni enerji nakil hatları projelerinin varlığı da dikkat çekmektedir.

Orta Asya bölgesinde önerilen, inşası devam eden ya da tamamlanmış enerji nakil boru hatları farklı yönlerde hizmet vermekte ancak söz konusu hatlar farklı devletler tarafından kontrol altında tutulmaktadır. Kuzey hattı, Rusya'nın kontrolü altında olup Kazakistan ve Azerbaycan için hatlarını genişletme fırsatı sunmaktadır (Dash, 2000, s.3303; Pirani, 2019, s.22-23). Ancak Rusya'nın geniş alanda kontrolü elinde bulundurması ve hattın Çeçenistan'dan da geçmesi, söz konusu kuzey hattını güvenlik açısından riskli kılmakla birlikte Kazakistan'ı ve Azerbaycan'ı farklı nakil hatları arayışına yöneltmektedir Dash, 2000, s.3303; Pirani, 2019, s.23). Batı hattında ise kontrol daha çok Azerbaycan'ın, Türkiye'nin, Gürcistan'ın ve ABD'nin elindedir. Batı hattı, Azerbaycan ham petrolünü Gürcistan'ın Supsa limanından Karadeniz üzerinden İstanbul Boğazı'na ve oradan da Avrupa'ya taşımaktadır. Türkiye, boğazların yoğun şekilde tanker trafiğine maruz kalmaması ve çevre kirliliğinin önlenmesi için Ceyhan deniz terminaline alternatif bir boru hattı projesini önerse de taraflar yüksek maliyet sebebi ile öneriyi kabul etmemektedirler. Öte yandan Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan Bulgaristan'ın Burgaz limanından Yunanistan'ın Dedeğaç limanına uzanan boru hattı projesini sunmuşlardır. (Gogas ve Papadimitriou, 2013, s.188-189). Nitekim bu proje de Bulgaristan'ın çekilmesi ile hayata geçirilememiştir. Anlaşıldığı üzere Batı hattında da taraflar enerji güvenliği, politik çıkarlar, ekonomik çıkarlar ve kontrol gücü ekseninde davranmakla birlikte farklı alternatifler ortaya koyma çabası içindedirler. Ayrıca tarafların jeopolitik açıdan yaklaşımları da dikkat çekmektedir. Doğu hattı ise Orta Asya'yı Çin'e bağlamakta ve Kazakistan petrolünü ulaştırmaktadır. Hat, Çin'in artan enerji talebi ve güvenliği açısından önem taşımaktadır. İran'ın kontrolünde olan güney hattı, mevcut hatlar içinde ekonomik açıdan en makul olanıdır. İran'ın çok sayıda hatta sahip olması ve coğrafi olarak körfezden Asya pazarına çıkışın kolay olması, güney hattının tercih edilmesinin temel sebepleri arasında yer almaktadır.

Orta Asya'daki farklı yönlerdeki bu ana arter niteliğindeki hatlar, enerji talebi artan Hindistan'ın geç de olsa bölgeye ulaşma çabalarının önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Hindistan'ın önünde farklı enerji nakil hatları seçenekleri yer almaktadır. Bu açıdan Hindistan öncelikle bölge devletleri ile birebir yakın ilişkiler kurma çabasıdadır. İkinci olarak mevcut açık konumdaki petrol ve doğal gaz boru hatları üzerine, son olarak da yeni boru hattı projelerine odaklanmaktadır. Ancak Hindistan'ın bu konudaki temel problemi, coğrafi olarak bölgeye direkt bağlantısının bulunmaması ve bu sebeple de bölge ile kendisi arasındaki devletlerle (Çin,

Orta Asya ile İlişkileri Bağlamında Hindistan'ın Enerji Rotası ve Transit Hatlar Çıkmazı

Afganistan ve Pakistan) iş birliğinin gerekliliğidir. Neticede Hindistan'ı Orta Asya'nın zengin enerji kaynaklarına ulaştırabilecek çok sayıda transit hattın varlığından söz etmek mümkündür. Ancak bu noktada Hindistan için en önemli husus, hangi hattın ya da hatların ekonomik ve sürdürülebilir olduğu ve tüm bu seçenekler karşısında Hindistan'ın Orta Asya'ya yönelik enerji rotasında hangi çıkmazlarla karşı karşıya kaldığıdır. Bu açıdan mevcut ya da olasılık dâhilindeki transit hatların değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Tarihi *İpek Yolu* geçmişten günümüze Hindistan ile Orta Asya arasında kara üzerinden bağlantı sağlamaktadır. Hindikuş, Karakurum ve Batı Himayalar gibi yüksek ve geniş sıradağların varlığına rağmen her iki bölge arasında sosyo-ekonomik gelişim adına ticari ilişkiler kurulmuştur. Öte yandan kervan ticareti de sanat, kültür, düşünce ve teknolojinin karşılıklı paylaşımı adına bir araç rolü üstlenmesinin yanında Hindistan ve Orta Asya'yı birbirine bağlayarak Doğu-Batı ticaret koridorunun oluşmasını sağlamıştır. Ticaret merkezlerinin yanında Orta Asya'ya ve *İpek Yolu* güzergâhına coğrafi yakınlığı ile Keşmir, Hindistan ile Orta Asya arasında transit bağlantı kurması açısından önemlidir. Keşmir bu önemini, artan İngiliz-Rus rekabeti karşısında 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürdürebilmiştir. Politik engeller, çıkar çatışmaları ve rekabet Keşmir'in her iki bölge arasındaki çok boyutlu iletişimi ve gelişimi ortadan kaldırmıştır. Politik engeller değişim gösterse de coğrafi engeller mevcudiyetini korumaktadır. Bu bağlamda Hindistan için özellikle doğal bir kapı olan Karakurum geçidinin yeniden canlandırılması, Orta Asya ile olan çok yönlü bağınu kuvvetlendirmesi açısından önem taşımaktadır. Bu noktada Hindistan'ın Çin ve Pakistan ile sorunların çözümü yanında ticari ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. Neticede tarihi *İpek Yolu* ve onu oluşturan ana arterlerin yeniden yaşama kazandırılması ve çok taraflı iş birlikleri, Hindistan'ın enerji güvenliği adına Orta Asya'ya ulaşmasında etkin ve ekonomik bir rol oynayabilir. Ancak bu hususta Hindistan'ın temel çıkmazları, Pakistan ve Afganistan ile yaşanan politik ve terör temelli sorunların hala devam ediyor olmasıdır.

Hindistan'ın enerji güvenliği ve aynı zamanda ticaret açısından Orta Asya'ya ulaşımına olanak sağlayan bir diğer alternatif ana arter ise İran merkezli güzergâhtır. Diğer bir ifadeyle, kuzey-güney uluslararası ticaret yolu projesidir. İran coğrafi konumu ile Hindistan'ın söz konusu hedefi açısından tamamlayıcı bir role sahiptir. Her iki devlet de kuzey-güney ticaret hattının Orta Asya pazarlarına ulaşarak ekonomik çıkarları açısından faydalı olacağı kanaatindedir. Bu bağlamda İran, kara ve demir yolu sistemlerini genişletme çabası içinde iken Hindistan da bilgi teknolojileri, altyapı ve finansal destek sunmaya çalışmaktadır. 1996 yılında yapımı tamamlanan Meşhed-Serahs-Tajan demiryolu bu anlamda önemli bir örnek olmasına karşın söz konusu demiryolu hattının Orta Asya devletlerinin Rus demir ve karayolu sistemlerine bağlılıklarını azaltmaması dikkat çekicidir (Chowdhry, 1996). Bölge devletlerinin günümüzde de bu tutumu azalsa da devam etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Hindistan'ın ve İran'ın oluşturmaya çalıştıkları kuzey-güney ticaret koridoru projesi önem

taşımaktadır. Ancak bu girişimin beklenen sonuçları doğurması noktasında özellikle Hindistan'ın bölge devletleri ile çok taraflı iş birliklerini ve ticari yatırımlarını arttırması gerekmektedir. Bu durum, Hindistan'ın bölgeye geç intikali düşünüldüğünde temel bir çıkamaz olarak düşünülmektedir. İran, Hindistan'ın Orta Asya'ya enerji güvenliği ve diğer açılardan ulaşımı adına önemli bir geçiş güzergâhı olsa da politik, ekonomik ve güvenlik açısından çok bilinmeyenli bir denklemi de ortaya koymaktadır. ABD'nin İran'a yönelik yaptırımları ve bu durum karşısında ABD-Hindistan ilişkileri, Rusya'nın kuzey-güney uluslararası ticaret koridoruna destek vermesi ancak Çin'in de artan enerji talebi karşısında Orta Asya'ya yönelişi ve bu bağlamda Rusya-Çin ilişkileri söz konusu denklemin önemli parçaları arasında yer almaktadır. Orta Asya devletleri açısından da ticaret koridoru, enerji ve diğer ürünlerin ihracatı ile sıcak denizlere ulaşma konusunda önemli fırsatlar sunmasına rağmen ekonomik çıkarlar noktasında önemli bir maliyet hesabını da gündeme taşımaktadır.

Diğer önemli transit hatlar arasında ise TAPI ve IPI doğal gaz boru hattı projeleri yer almaktadır. Her iki proje de bugün itibari ile politik, diplomatik, ekonomik, terör vb. nedenlerle henüz tamamlanmamış ve belirsizliğini korumaktadır.

Hindistan'ın bölge devletleri ile ilişkileri ve enerji güvenliği bağlamında Orta Asya rotasına yönelik yukarıda belirtilen transit hat seçeneklerinin farklı dinamikler ve sebepler ile çıkarları ve hedefleri açısından tam işlerlik ve uyum sağlamadığını söylemek mümkündür. Bu noktada Hindistan adına Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi üzerinden Orta Asya'ya uzanan yolun aktif hale getirilmesi, önemli bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Çin merkezli rota Çin'in Orta Asya devletleri ile farklı transit sistem ve rota arayışı düşünüldüğünde Hindistan adına da daha ekonomik ve daha az diplomatik ve politik sorunların olduğu alternatif olarak düşünülebilir. Ancak bu hususta Hindistan'ın Çin'i projenin hayata geçirilmesi için ikna çabaları önemlidir. Çin merkezli rota, Hindistan'ın enerji güvenliği adına belirlediği Orta Asya rotası içerisinde ekonomik bir seçenek olmasının ötesinde Çin ile diplomatik ve ticari ilişkilerin gelişmesine de katkı sağlayacaktır.

Hindistan için ikinci stratejik ve ekonomik seçenek ise IPI doğal gaz boru hattı projesidir. Ancak, proje özellikle diplomatik sorunlar nedeniyle yol alamamaktadır. Projenin jeopolitik ve jeoekonomik açıdan değer taşımaya rağmen ABD'nin politik ve ekonomik müdahaleleri, projenin hayata geçirilmesini ve işlerlik kazanmasını olumsuz etkilemektedir. Öte yandan boru hattının Afganistan ve Pakistan kısmının güvenlik açısından sorunlu bölgelerden geçmesi diğer bir önemli etkidir.

TAPI doğal gaz boru hattı projesi de önemli bir seçenek olarak yer alsa da IPI projesi ile benzer sorunlara ve zorluklara sahiptir. Ancak ABD, TAPI projesini desteklerken Rusya da IPI projesine destek vermektedir. Diğer bir ifadeyle Hindistan, enerji güvenliği adına bölge ve transit hatlar üzerinde

büyük güçlerin rekabeti ile karşı karşıya kalmakta ve çıkmaza girmektedir. Bu durum doğal olarak Hindistan'ı alternatif arayışına sürüklemektedir.

Sonuç

Ekonomik gelişimin sürükleyici dinamiği olarak enerji, geçmişten günümüze hayatın devamlılığı için önem arz etmektedir. Aynı zamanda insan yaşamının refahı ve askeri gücün kaynağı noktasında da belirleyici role sahiptir. 21. yüzyılda ise sosyal yaşamdan sağlığa ve ekonomiye kadar birçok alanda enerjiye olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Birçok alanda olduğu gibi enerji alanında da değişim ve dönüşümler yaşanmaktadır. Küresel talebin artması, fiyatların yükselmesi, iklim değişiklikleri vb. nedenler ile uluslararası politikanın da ana gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Enerji ile ilgili söz konusu durumlar enerji güvenliği kavramını da gündeme taşımaktadır. Günümüz devletleri, enerji güvenlikleri adına politik ve ekonomik rekabetle karşı karşıya kalmaktadırlar ve alternatif arayışına yönelmektedirler. Artan enerji talebi petrol ile sınırlı kalmayıp doğal gaz ve elektrik gibi enerji kaynaklarına ilişkin talepler de son yirmi yıllık süreçte artış göstermektedir. Bu bağlamda enerji kaynaklarının kontrolü ve yönetimi önem kazanmaktadır. Bu durum, enerji güvenliği adına devletlerarası rekabetin temel dinamiğini oluşturmaktadır.

Söz konusu rekabetin yaşandığı önemli bölgelerden biri de Orta Asya'dır. Orta Asya, Hazar havzası ile sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz rezervleri bağlamında artan jeoekonomik ve jeopolitik öneme sahiptir. Enerji potansiyeli açısından Basra Körfezi ile yarışmasa da Orta Asya bölgesi önemli bir alternatif ve küresel enerji jeopolitiğinin ana merkezlerinden biridir. Bölgenin sahip olduğu enerji pazarı üzerinde ABD'nin, AB'nin, Rusya'nın, Çin'in ve Hindistan'ın rekabeti açıkça görülmektedir. Öte yandan bölge devletlerinin de bölge dışı güçlerin bu rekabetini ulusal çıkarları ve ekonomik gelişimleri çerçevesinde önemli bir araç olarak kullanmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Neticede enerji, Orta Asya devletlerinin farklı açılardan gelişimleri için önemli bir doğal kaynaktır.

Bölge üzerindeki rekabetin geç katılımcısı olarak Hindistan da enerji güvenliği adına Orta Asya'yı merkez kılmıştır. Bu sebeple bölge devletleri ile ilişkilerini politik, ekonomik, tarihi ve kültürel bağlarla son on yıllık süreçte yeniden yapılandırmaya çalışmaktadır. Başbakan Modi'in bölge devletlerini sık sık ziyaret etmesi ve diplomasi araçlarını aktif kullanması, Yeni Delhi'nin bölgeye yönelik çok boyutlu açılımını ve ilişki ağını göstermesi açısından önemlidir. 1,5 milyara yaklaşan nüfusu ile her geçen gün artan enerji talebi karşısında Hindistan'ın enerji kaynaklarına ulaşım ihtiyacı kaçınılmazdır. Bu açıdan Hindistan mevcut ve olası enerji transit hatları vasıtasıyla Orta Asya'nın enerji kaynaklarına ulaşmaya çalışmaktadır. Ancak Hindistan'ın enerji güvenliğine ilişkin hedefleri karşısında ülkedeki yetersiz enerji nakil hatları, düşük seyirli ekonomik gelişim, yoksulluk, cinsiyet eşitsizliği, yüksek oranda bebek ölümleri, düşük okuryazar oranı, temiz içme suyundaki ve sağlık koşullarındaki yetersizlik

gibi hususlar içerideki önemli çıkmazlar olarak yer almaktadır. Bu bağlamda Orta Asya ve sahip olduğu enerji kaynakları, şüphesiz Hindistan için jeopolitik ve jeostratejik açıdan önem taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle, Orta Asya Hindistan'ın genişleyen çevresinde stratejik bir komşusu ve doğal bir müttefiki durumundadır.

Hindistan, Orta Asya devletleri ile ilişkilerini geliştirerek bölgedeki enerji kaynaklarına direk olarak ulaşmayı hedeflese de coğrafi olarak bölgeye sınır olan devletlerle de iş birliğini geliştirmek zorundadır. Bu durum özellikle mevcut ya da inşa edilmesi planlanan transit hatlar açısından önem taşımaktadır. Hindistan için söz konusu birçok transit hattı (Tarihi İpek Yolu, Uluslararası Kuzey-Güney Uluslararası Ticaret Koridoru, IPI ve TAPI) seçenek olarak yer almaktadır. Ancak söz konusu seçeneklere ilişkin politik, diplomatik, ekonomik, coğrafi, güvenlik, terör, vb. nedenler, Hindistan'ın enerji güvenliği adına Orta Asya rotası üzerinde dış kaynaklı çıkmazları oluşturmaktadır. Öte yandan Hindistan adına iç kaynaklı çıkmazlar ise; - bölgeye geç intikal etmesi, -uzun yıllar bölge devletleri ile tarihsel ve kültürel bağlar üzerinden ilişki kurması, -bölgeye yönelik pragmatik ve ekonomik temelli politikalar inşa etmemesi, -çok yönlü iş birlikleri kurmaması, -bölge devletlerinde Hindistan'ın ekonomik yatırımlarının yetersiz oluşu ve bu nedenler dolayısıyla da bölge devletlerinin Hindistan'ı ABD, Rusya, Çin ve AB gibi rakipler karşısında düşük bir profil ve zeminde değerlendirmesi şeklinde sıralanabilir.

Her ne kadar Başbakan Modi ile Yeni Delhi, Orta Asya politikasını aktifleştirerek bölge devletleri ile çok yönlü iş birlikleri geliştirmeye çalışsa da bugün hala geç kalmışlığın olumsuz etkilerinin sürdüğünü ve bölge üzerinde güçlü bir varlık ve algı tesis edilemediğini söylemek mümkündür. Bu açıdan Hindistan'ın enerji güvenliği adına belirlediği Orta Asya rotasının etkinliği ve sürekliliği adına salt ekonomik çıkarları doğrultusunda fayda-maliyet analizinin dışına çıkarak bölge ve sınır devletlerinde ekonomik yatırımlarını arttırmalı, ticari ilişkilerini geliştirmeli, politik, güvenlik ve terör kaynaklı sorunların çözümü adına çok taraflı iş birliklerini genişletmelidir. Hindistan söz konusu girişimleri ve gelişmeleri sağlayarak iç ve dış kaynaklı çıkmazları eritebilir, enerji güvenliği adına Orta Asya'ya uzanan transit hat seçeneklerini zenginleştirerek etkin kılabilir ve Orta Doğu'ya olan bağımlılığını azaltabilir. Hindistan'ın Orta Asya'ya yönelen enerji güvenliği rotasına ilişkin yukarıda ifade edilen transit hatlar çıkmazı ve olası çözüm önerileri literatürde farklı çalışmalarla da ortaya konmaktadır. Çalışmada söz konusu analizlere de yer verilmiştir. Bu noktadan hareketle çalışmanın konusu ile ilgili gelecek çalışmalar için Hindistan'ın enerji güvenliği adına Orta Asya bölgesine yönelişine ilişkin transit hatlar üzerinde yaşadığı çıkmazın jeopolitik ve jeostratejik nedenleri üzerinde durulması gerektiği önerilmektedir.

Kaynakça / Reference

- Afghanistan Office of Economic Advisor, <http://www.afghaneconomics.com/tapi.html> (Erişim Tarihi: 12.06.2021).
- ANI (2018). "India, Kazakhstan agree to boost defence cooperation", 5 Ekim, <https://www.aninews.in/news/world/asia/india-kazakhstan-agree-to-boost-defence-cooperation201810050431430002/> (Erişim Tarihi: 12.06.2021).
- Arif, M. and Gupta, K. (2013). "India and Central Asia: Towards A Co-operative Future", *The Indian Journal of Political Science*, 74(1): 137-144.
- Babajide, N. (2018). "Indian Energy Security Status: What are the Economic and Environmental Implications?", IEAA Energy Forum, <https://www.iaee.org/en/publications/newsletterdl.aspx?id=469> (Erişim Tarihi: 15.06.2021).
- Bakry, A. H. (2016). "Prehistoric Contacts between Central Asia and India", *Transactions of Margiana Archaeological Expedition. Vol. 6. To the Memory of Professor Victor Sarianidi / N.A. Dubova, (Ed.) E.V. Antonova, P.M. Kozhin, M.F. Kosarev, R.G. Muradov, Moscow*, 422-435.
- Chaudhury, D. R. (2020). "India, Myanmar achieve concrete outcomes in energy, security, connectivity and health sectors", 5 Ekim, *The Economic Times*, https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/india-myanmar-achieve-concrete-outcomes-in-energy-security-connectivity-and-healthsectors/articleshow/78497185.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst (Erişim Tarihi: 15.06.2021).
- Chaudhury, D. R. (2013). "Economic Relations with Central Asia: China steals a march, but India undeterred", 13 Ekim, *The Economic Times*, https://economictimes.indiatimes.com/industry/energy/oil-gas/economic-relations-with-central-asia-china-steals-a-march-butindiaundeterred/articleshow/24055237.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst (Erişim Tarihi: 10.06.2021).
- Choudhary, S. (2020). "India's crude oil import bill fell 9% to \$102 billion in 2019-20", 01 Mayıs, *The Economic Times*, https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/foreign-trade/indias-crude-oil-import-bill-fell-9-to-102-billion-in-2019-20/articleshow/75473757.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst (Erişim Tarihi: 06.06.2021).
- Chowdhry, S. (1996). "Iran-Turkmenistan railway launched", 13 Mayıs, UPI, <https://www.upi.com/Archives/1996/05/13/Iran-Turkmenistan-railway-launched/3801831960000/> (Erişim Tarihi: 28.06.2021).
- Das, P. Kr. (2014). "Central Asia: A New Avenue to India's Future Energy Needs & Geo-Strategic Challenges", *International Journal of Innovative & Development*, 3(11): 48-56.
- Dash, P. L. (2000). "Pipeline Politics: Route Options for Central Asian Oil Trade", *Economic&Political Weekly*, September 9-15, 35(37): 3301-3303.

EIA (Uluslararası Enerji Kurumu). (2020), "Kyrgyzstan Energy Profile", <https://www.iea.org/reports/kyrgyzstan-energy-profile> (Erişim Tarihi: 13.06.2021).

EIA (Uluslararası Enerji Kurumu). (2020). "Uzbekistan Energy Profile", <https://www.iea.org/reports/uzbekistan-energy-profile/energy-security> (Erişim Tarihi:13.06.2021).

Gogas, P. ve Papadimitriou, T. (2013). "The Burgas–Alexandroupolis Pipeline: Macroeconomic Impact for Greece", Sklias P. ve Tzifakis N. (eds.) Greece's Horizons. The Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy Series on European and International Affairs. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-34534-0_15, 187-200.

Hart, M. (2016). "Central Asia's Oil and Gas Now Flows to the East", Ağustos 18, The Diplomat, <https://thediplomat.com/2016/08/central-asias-oil-and-gas-now-flows-to-the-east/> (Erişim Tarihi: 07.06.2021).

Jacob, J. (2015). "Five underlying themes of PM Modi's central Asia trip", 06 July, Hindustan Times, <https://www.hindustantimes.com/india/five-underlying-themes-of-pm-modi-s-central-asia-trip/story-U1xVM2SjpU7bCQEnuJ3RnI.html> (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

Jha, M. (2016). "India's Connect Central Asia Policy", December 02, The Diplomat, <https://thediplomat.com/2016/12/indias-connect-central-asia-policy-2/> (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

Joshi, N. (2010). "Introduction", Reconnecting India and Central Asia – Energy Security and Economic Dimensions, Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, 19-33, https://www.silkroadstudies.org/resources/pdf/Monographs/2010_03_MONO_Joshi_India-Central-Asia.pdf (Erişim Tarihi: 31.05.2021).

Kanitkar, T. (2020). "Is India Concerned about its Energy Security?", The India Forum, <https://www.theindiaforum.in/article/india-concerned-about-its-energy-security> (Erişim Tarihi: 15.06.2021).

Katakey, R. (2013). "GAIL in talks with Uzbekistan for gas", 05 Şubat, Business Standard, https://www.business-standard.com/article/companies/gail-in-talks-with-uzbekistan-for-gas-107072201017_1.html (Erişim Tarihi: 13.06.2021).

Kavalski, E. (2015). "India's Bifurcated Look to 'Central Eurasia': The Central Asian Republics and Afghanistan", The Oxford Handbook of Indian Foreign Policy (Ed.) David M. Malone, C. Raja Mohan ve Srinath Raghavan, Oxford: Oxford University Press, 2015.

Kulkarni, S. S. (2019). "Opportunities for India in Myanmar's energy sector", 24 Ocak, ORF, <https://www.orfonline.org/expert-speak/opportunities-for-india-in-myanmars-energy-sector-47543/> (Erişim Tarihi: 15.06.2021).

Ministry of Foreign Affairs Islamic Republic of Afghanistan, https://recca.af/?page_id=1468 (Erişim Tarihi: 12.06.2021).

Orta Asya ile İlişkileri Bağlamında Hindistan'ın Enerji Rotası ve Transit Hatlar Çıkması

Mehendale, S. (1996). "Begram: along ancient Central Asian and Indian trade routes", *Cahiers d'Asie centrale* [Online], 1(2): 47-64.

Menon, R. ve Rajiv, S. (2019). "Realizing India's Strategic Interests in Central Asia", *Carnegie INDIA*, <https://carnegieindia.org/2019/12/01/realizing-india-s-strategic-interests-in-central-asia-pub-80576> (Erişim Tarihi: 12.05.2021).

Mordor Intelligence. (2020). "Uzbekistan Oil and Gas Market – Growth, Trends, Covid-19 Impact and Forecasts (2021-2026).

Murthy, P. (1999). "The Gujral Doctrine and beyond", *Strategic Analysis*, 23(4): 639-652.

ONGC (2021). "ONGC Videsh Limited – Working globally for the Energy Security of India", 5 Nisan, <https://www.ongcindia.com/wps/wcm/connect/en/about-ongc/subsidiaries/ongc-videsh-limited/> (Erişim Tarihi: 12.06.2021).

Pandey, S. (2007). "Indians in Central Asia", *Diaspora Studies*, 1(1): 17-30.

Pradhan, R. (2021). "Energy Geopolitics and the New Great Game in Central Asia", *Millennial Asia*, First Published 4 May 2021, <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/09763996211003260> (Erişim Tarihi: 14.06.2021).

Pradhan, R. (2019). "The Energy Factor In India's Central Asia Policy", *World Affairs: The Journal of International Issues*, 23(2): 126-139.

Pirani, S. (2019). "Central Asian Gas: prospects for the 2020s", *The Oxford Institute for Energy Studies*, DOI: <https://doi.org/10.26889/9781784671525>, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2019/12/Central-Asian-Gas-NG-155.pdf> (Erişim Tarihi: 27.06.2021).

Purtaş, F. (2006). "Avrasya'daki 'Yeni Büyük Oyun' Bağlamında Hindistan'ın Orta Asya Politikası", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi (OAKA)*, 1(2): 56-77.

Putz, C. (2018). "Central Asia Gassing Up China", *Kasım 7, The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2018/11/central-asia-gassing-up-china/> (Erişim Tarihi: 07.06.2021).

Rakhmankulova, Z., Choriev, Sh., Yusupova, D. ve Muminov, O. (2020). "The Historiography Of The Relations Between Central Asian Khanates And Ottoman Empire In The 19th And At The Beginning Of The 20th Centuries", *International Journal of Scientific & Technology Research*, 9(2): 311-318.

Roche, E. (2015), "Narendra Modi's visit brings Central Asia back in focus", 15 July, *Mint*, <https://www.livemint.com/Politics/7iJD1gvVb9VWUoIiPLHjQK/Narendra-Modis-visit-brings-Central-Asia-back-in-focus.html> (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

Sarsenbayev, B. (2019). "Kazakhstan and India move toward new horizons of cooperation", 29 Temmuz, <https://astanatimes.com/2019/07/kazakhstan->

and-india-move-toward-new-horizons-of-cooperation/ (Erişim Tarihi: 12.06.2021).

Singh, A. K. (2015). "India and Central Asia: An Interpretation of Mutually Indelible Historical Relationship and its Multi Faceted Impact", International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies (IJIMS), 2(7): 61-72.

Statista (2021). <https://www.statista.com/statistics/625218/import-value-of-petroleum-india/> (Erişim Tarihi: 06.06.2021).

Stobdan, P. (2004). "Central Asia and India's Security", Strategic Analysis, 28(1): 54-83.

Stobdan, P. (2015). "The Modi factor in Central Asia", 24 June, IDSA Issu Briefs, https://idsa.in/issuebrief/TheModifactorinCentralAsia_pstobdan_240714 (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

Verma, N. (2021). "OPEC's share of Indian oil imports plunges to 2 decade low – trade", 03 Mayıs 2021, Reuters, <https://www.reuters.com/world/india/opecs-share-indian-oil-imports-plunges-2-decade-low-trade-2021-05-03/> (Erişim Tarihi: 06.06.2021).

Xu, Z., Niu, Y., Liang, Y., Li, Z., & Iftikhor, A. (2020). "The Integrated Hydropower Sustainability Assessment in Tajikistan: A Case Study of Rogun Hydropower Plant", Hindawi Advances in Civil Engineering, Vol. 2020, <https://www.hindawi.com/journals/ace/2020/8894072/> (Erişim Tarihi: 13.06.2020).

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

10 th Years

[itobiad], 2021, 10 (4): 3794-3817

Alevî Geleneğinde Doğum Ritüelleri

Birth-Related Rituals in Alevi's Tradition

Recep YÜNER

Dr., MEB Sorgun Şehit Mücahit Erbaş İmam Hatip Ortaokulu

Dr., Ministry of Education

recepyuner@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0003-2880-9680

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 12.05.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 15.11.2021
Yayın Tarihi / Published : 30.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : Oktober-November-December

Atıf/Cite as: Yüner, R. (2021). Alevî Geleneğinde Doğum Ritüelleri . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3794-3817 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/936815>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Alevî Geleneğinde Doğum Ritüelleri

Öz

Ritüeller bir din veya inanç sistemine ait ibadet, din ve büyüleri içeren bir olgu olup ergenlikle ve geçiş aşamalarıyla alakalı yapılan geleneksel törenleri ifade etmektedir. Ritüellerdeki her bir uygulama/davranış ve kullanılan semboller derin anlamlara sahiptir çünkü ritüeller hem geleneksel kültürden hem de dinden beslenerek geliştirilmektedir. Ritüeller bir grubu bir arada tutarak dayanışmayı artırmakta, kolektif şuuru güçlendirerek grup içerisinde bütünleşmeye katkı sunmaktadır. Bu yönüyle ritüellerin grup bilinci oluşturma gibi önemli bir rolü vardır. Ritüeller aynı zamanda grubun diğer gruplardan farklılaşmalarına imkân sağlamaktadır. Ritüeller, bireylerin toplumsal statüsünü, rolünü ve pozisyonlarını da değiştirmektedir. Bu bağlamdan hareketle doğum olayı da her toplum ve kültürde çeşitli merasim ve ritüellerle kutlanan insan yaşamının en önemli geçiş aşamalarından birisi olarak dikkat çekmektedir. Doğumla ilgili ritüeller doğum öncesinden başlayarak doğum sonrasında da devam eden uzun bir süreçte gerçekleşmektedir. Her grupta olduğu gibi Alevîlerde de doğum öncesi, doğum süreci ve sonrasında uygulanan ritüeller vardır. Bu çalışma Alevîlerin doğumla ilgili uyguladıkları ritüellerin neler olduğunu, bu ritüellerde hangi inanın nasıl yer bulduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma literatür taramasına dayalıdır. Bu bağlamda konuyla ilgili tarihî ve güncel kaynaklar taranarak elde edilen veriler doküman analizi tekniğiyle değerlendirilmiştir. Literatürde Alevîlikte doğumla ilgili ritüelleri inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma alandaki bu eksikliği doldurması bakımından önemlidir. Elde edilen bulgular Alevîlerde çocuk sahibi olmak için yapılan dinî pratikler kadar doğum anı ve sonrasında gerçekleştirilen ad koyma, lohusa ve bebeğin korunması, kırk çıkarma, göbek bağının saklanması ve sünnet gibi olaylarda gerçekleştirilen oldukça zengin ritüellerin olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ritüellerin eski Türk inanç sistemleri ve İslâmî değerlerin sentezinden oluştuğu dikkat çekmektedir. Söz konusu ritüeller geleneksel Anadolu kültürü içerisinde yer alan diğer toplumsal zümrelerin ritüelleriyle benzerlik göstermektedir. Ancak burada Nusayrî ve Tahtacılar gibi bazı grupların söz konusu ritüellerin uygulanmasında Anadolu Alevîlerinden kısmen ayrıldığı da görülmektedir.

Anahtar kelimeler: İslâmiyet, Eski Türk İnanç Sistemleri, Alevî, Ritüel, Doğum

Birth-Related Rituals in Alevis' Tradition

Abstract

Ritual is the forms of behavior that people believe it is sacred in the important transitional stages of life. Each practice/behavior and symbols used in rituals have deep-rooted meanings since rituals have emerged from both traditional culture and religious values. They increase solidarity by keeping a group together and contribute to integration within the group by strengthening the collective consciousness. In this sende, rituals have an important role in creating group consciousness. Rituals also allow the group to differentiate from other groups. Rituals also change the social status, roles and positions of individuals. In this context, the birth phenomenon draws attention as one of the most important transitional stages in human life, which is celebrated with various ceremonies and rituals in every society and culture. Birth-related ceremonies are carried out in a long process starting from the period before birth and continuing to the moment of birth and after. As in every group, there are rituals before, during and after the birth in Alevis. This study aims to reveal what are the birth related rituals of Alevis and which beliefs shape the Alevi rituals related to childbirth. The study is based on literature review. In this context, the data obtained by searching the historical and current sources related to the subject were evaluated with the document analysis technique. The studies examining the birth related rituals of Alevis have been quite limited in the literature. This study is an important in terms of filling this gap in the field. The findings show that there are lots of Alevi rituals performed before having a baby, the moment of birth and after; such as the protection of the puerperant and the baby, forty removal, umbilical cord preservation and circumcision. All these rituals are a synthesis of ancient Turkish belief systems and Islamic values. The similarities of these rituals with the rituals of other social groups in traditional Anatolian culture draw attention. However, it is seen that some groups such as Nusayrî and Tahtacılar partially differ from the Anatolian Alevis in the implementation of these rituals.

Keywords: Islam, Ancient Turkish Belief Systems, Alevi, Ritual, Birth

Giriş

İnsan yaşamının doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç önemli geçiş aşaması vardır. Hemen hemen tüm kültürlerde bu geçiş aşamaları birçok merasim ve ritüellerle kutlanmaktadır (Örnek, 1971: 11). Ritüeller hem geleneksel kültürden hem de dinden beslenerek geliştirilmektedir. Din ile gündelik hayatın diğer unsurlarının bir bütünü oluşturduğu ve dinin, toplumsal hayatın önemli belirleyicileri arasında bulunduğu göz önüne alındığında (Subaşı, 2003: 139; Vural, 2003: 162) geleneğin göstergesi olan ritüellerde de dinin etkisinin kaçınılmaz olduğu (Yeşil, 2013: 155) anlaşılmaktadır.

Ritüellerin en yaygın görüldüğü olaylardan birisi doğumdur. Tüm toplumlarda her daim mutlu bir olay olarak algılanan, anneye benlik, babaya güven ve akrabaya kuvvet kazandırdığı için kutlanılacak bir dönem olarak kabul edilen doğum ve safhalarına yönelik birtakım pratikler ve inanışlar ortaya çıkmıştır (Bozkuş, 2006: 292). Doğumla ilgili gelenek, görenek, âdet ve inanışlar hamile kadını ve etrafındakileri doğum öncesinden başlayarak bazı âdetlere uymaya ve bu âdetlerin zorunlu kıldığı uygulamaları yerine getirmeye zorlamıştır (Albayrak ve Çapcıoğlu, 2006: 111).

Her grupta olduğu gibi Alevîlerde de doğum olayı çeşitli ritüeller/âyinler icra edilerek kutlanmaktadır (Uludağ, 1991: 250). Bu çalışma Alevîlerde doğumla ilgili ritüellerin neler olduğunu ortaya koymayı, doğum ritüellerinde hangi inanışların etkisi olduğunu araştırmayı amaçlamaktadır. Alevî geleneğinin Eski Türk inanışları ve İslâmî esasların sentezinden oluştuğu göz önüne alındığında bu sentezin doğum ritüellerinde nasıl yer bulduğunu ortaya koymak önem arz etmektedir (Güngör, H., 2007; Kalafat, 2010).

Çalışma literatür taramasına dayalıdır. Bu bağlamda konuyla ilgili tarihî ve güncel kaynaklar taranarak elde edilen veriler doküman analizi tekniğiyle değerlendirilmiştir. Literatürde Alevîlikte doğumla ilgili ritüelleri inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu (Bozkuş, 2006; Üçer, 2005; Rençber, 2014; Yıldız, 2004; Yıldırım, 2016; Yüner, 2015) görülmüştür. Bu çalışma alandaki bu eksikliği doldurması bakımından önemlidir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ritüel kavramının tanımı ele alınmış, ikinci bölümde İslâmiyet öncesi ve sonrasındaki Türk toplumlarında doğum ritüellerine değinilmiş, son bölümde ise Alevî geleneğinde doğum ritüelleri doğum öncesi ve sonrası bağlamında ele alınmıştır.

Ritüel Kavramının Tanımı

Ritüel kavramının içeriği hususunda farklı yorumlar söz konusudur. Bu durum olgunun evrensel bir tanımının ortaya çıkmasını güçleştirmektedir (Karaman, 2010: 229). Literatürde ritüel kavramının ortak özellik ve işlevlerine odaklanılarak tanımlandığında “birey ya da gruplarla ilgili bazı değerlerin uygun zamanlarda, sembolik ve aşağı-yukarı değişmeyen ardışık davranış biçimleri ile tekrarlanması” anlamında kullanıldığı görülmektedir. (Honko, 1979 akt., Karaman, 2010: 229). Bu anlamda “olağanüstü ile temas anını ifade eden, katı kurallarla sabitlenmiş, sıklıkla tekrarlanan ve kendine has, yani ritüel kültün dışındaki kişilerce kavranamayan, performansa dayalı dinsel davranışlar” ritüel kapsamında değerlendirilmektedir (Olgun, 2016: 85).

Ritüeller yapılaş amaçlarına göre dinî veya seküler nitelikte olabilir. Buna göre dini nitelikteki ritüel, mistik düşünceleri de içine alan törensel faaliyetler olarak görülürken, seküler nitelikteki ritüeller daha çok “seremoni” kavramıyla ifade edilmektedir. Seremoniler dünyevî sembolik etkinliklerdir ve uygulanabilmeleri için birden fazla kişiye ihtiyaç

duyulmaktadır. Oysa ritüeller hem tekil hem de topluluk şeklinde yerine getirilebilir (Lame, 1981 akt., Karaman, 2010: 229).

Ritüeller, bir toplumda ortak bir ruh hali oluşturma işlevini yerine getirmektedir (Nugteren, 2019: 1) Ritüele katılanlar ortak nesnelere, eylemler ve iletişim yoluyla birbirlerine odaklanmakta, birbirleriyle ortak ruh halini ve duygusal tecrübelerini paylaşmaktadırlar (Collins, 2004: 48). Ritüeller grup bilincini ve birlikteliğini gösteren duygusal kanallar olarak geçmiş günümüze, günümüzü de geleceğe bağlayan bir bağ görevi üstlenmeleri (Schuyt ve Schuijt, 1998: 400) nedeniyle bir grubu bir arada tutarak dayanışmayı artırmakta, kolektif şuuru güçlendirerek grup içerisinde bütünleşmeye katkı sunmakta, aynı zamanda grubun diğer gruplardan farklılaşmalarına imkân sağlamaktadır (Karaman, 2010: 232-233; Yıldız, 2004: 187). Ritüeller, bireylerin toplumsal statüsünü, rolünü ve pozisyonlarını da değiştirmektedir. Ritüel sonrasında bireyler yeni bir sosyal yapıya ve sosyal ilişkiye dâhil olmaktadır (Fortes, 1962: 55-57). Bu anlamda ritüellerin toplumsal statü ve rollerin de belirleyicileri olduğunu söylemek mümkündür (Karaman, 2010: 232-233; Yıldız, 2004: 187).

Ritüeller; resmî, değişmez bir şekilde sıralanan ve geleneksel olarak iletilen eylemler olarak bizi biz yapmada kritik role sahiptir. Ritüeller toplumların ihtiyacı olan güven duygusunu oluşturmaktadır. Ritüelleştirilmiş davranışlar gelecek nesillere sosyal bilgi aktarımında önemli rol oynamaktadır. Ritüelde yerine getirilen eylemler yeni nesillere toplumun normatif içeriğini aktarmakta ve insanları bu içeriğe duygusal olarak bağlamaktadır (Rossano, 2012: 4).

İslâmiyet Öncesi ve Sonrası Türk Toplumlarında Doğum Öncesi, Sırası ve Sonrasında Uygulanan Ritüeller

Toplumlarda çocuk sahibi olmak; nesebin devamı, ailenin mutluluğu, huzuru ve birlikteliği için yapıtaşı olarak görülmüştür. Bu anlayış Türk kültüründe de kendini göstermiş, çocuk sahibi olmak ailenin en önemli fonksiyonu olarak kabul edilmiştir. Kadından beklenen en önemli şey çocuk doğurmasıdır. Çocuk sahibi olmayan ailelerde çoğunlukla kadın kusurlu bulunmuş, erkek bu konuda sorumluluğu eşiyle paylaşmamıştır (Ünal ve Öztürk, 2008: 96-97; Öger, 2012: 1680). Manas destanında çocuksuz, dul veya kısır kadının, “odun” olmaktan başka bir faydası olmayan meyvesiz ağaç şeklinde tanımlanması, eski Türk toplumunda çocuğu olmayan kadınlara karşı olumsuz bir tutumun olduğunu göstermektedir (İnan, 1992: 6). Dede Korkut hikayelerinde eski Türklerin ak, kızıl ve kara renkte üç çeşit otağ kurduğu, oğlu olanların ak otağa, kızı olanların kızıl otağa ve oğlu-kızı olmayanların ise kara otağa oturdukları bilinmektedir. Bu hikayelerde kara otağın içine kara keçenin döşendiği, içindekilere kara koyun yahnisinden verildiği, onlara bu yemeği yerse yesin, yemezse yemesin nazarıyla bakıldığı, zaten oğlu-kızı olmayana Tanrı'nın beddua ettiği, aynı şekilde toplumdaki bireylerin de beddua ettiğinden bahsedilmektedir (Ergin, 1969: 10). Türk dünyasında çocuğu olmayanlar için siyah rengin kullanılması bu durumdan dolayı duyulan üzüntünün bir ifadesi olarak görülmektedir. Bu

bakış açısı Türk kültür hayatında çocuk sahibi olma, doğum ve çoğalma ile ilgili hususlarda çeşitli ritüellerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Kalafat, 2010: 242).

Temel unsurlarından bazıları “Gök Tanrı, tabiat, yer-su, ateş ve atalar kültleri, evrenin yaratılışı, dünyanın sonu ve ibadetler, *Umay* adlı doğurganlığı sağlayan koruyucu ilahe inancı, Şamanlık pratikleri” olan Geleneksel Türk Dini, Türklerin Gök-Tanrı temelinde, yazılı literatüre dayanmayan, kendi iç kültürel dinamiklerinden neşet eden ve nesiller boyu aktarılarak günümüze kadar gelen gelenek ve göreneklerle biçimlenmiş inanç ve pratikler bütünü olarak bilinmektedir (Güngör, H., 2007: 1; Golden, 2006: 175-176; Sarıkaya, 2016: 60-69). Yer-su kültüne göre içinde yaşanılan ülke, dağ, orman, ağaç, ateş, toprak, kaya, su ve yer vatan kabul edilmiş ve bunlar kutsal (ıduk/kutlu) olarak görülmüş, bundan dolayı korunmuş, avlanılması, ağacın veya ormanın kesilmesi, otun koparılması ve mahsulün alınması yasaklanmıştır (Günay ve Güngör, 2003: 72-79; Sarıkaya, 2016: 66). Bu kutsal yerlerde kansız kurban olarak da kabul edilen, bireysel dua biçiminde algılanan çaput vb. nesnelere bağlamak ibadet olarak telakki edilmiştir. Bunun yanında Atalar kültü bağlamında topluma liderlik eden kişiler kutsal sayılmış, mezarlarının ziyaret edilmesi önemli kabul edilmiştir (Günay ve Güngör, 2003: 96; Güngör, H., 2007: 2). Manas Türk destanında on dört yıllık evliliklerinde çocuğu olmayan karısına kocanın “Belini sağlam bağlamadın, mezar yerlerini ve yatırları ziyaret etmedin, elmalı kutlu yerlerde yuvarlanmadın, kutlu pınarda gecelerce kalıp çocuk istemedin” (İnan, 1992: 6) diye seslenmesi kutlu kişileri ziyaret etmenin çocuk sahibi olmak için önemli olduğunu göstermektedir (İnan, 1986: 167-168).

Bu inanış geçmişten günümüze Türk kültür geleneği içerisinde varlığını muhafaza etmiş, İslâmiyet’in kabulünden sonrada türbe, kümbet, yatır, evliya ve erenler gibi ziyaret mekanları kutsal kabul edilmiştir (Günay ve Güngör, 2003: 96; Güngör, H., 2007: 2). Halk inançları bu mekanların çevresinde devamlılık kazanmış, doğumdan ölüme kadar uzanan bütün ritüeller buralarda hayat bulmuştur (Altun, 2008: 180).

Günümüzde halen uygulanan çocuğu olmayanların bir mezar veya pınarın başında bulunan ağaçların dallarına küçük bez salıncak veya beşik asma ritüelinin İslâmiyet’ten önceki “Umay” kültüründen kaynaklandığı görülmektedir (Çoruhlu, 2000: 43). Yer-su kültü ve özellikle dağ kültü ile yakından bağlantılı olan ruh ve yatır (türbe) inancı, Şamanizm’den İslâmiyet’e geçişle birlikte sadece nitelik değiştirmiştir. Türkler başları sıkıştığında, dara düştüklerinde, tarlaları, hayvanları kuraklıktan kavrulduğunda bu yerlere koşmuş, niyazda ve dilekte bulunmuştur. Bu dilek İslâmiyet’ten önce doğrudan yatırda bulunan ruhtan istenirken, İslâmiyet’ten sonra bu yatırlar Allah ile kul arasında aracı vaziyetine bürünmüştür. Toplumda yatırda bulunan evliyanın yardımının dilenmesi suretiyle (ki Allah evliyasını kırmayacaktır) dilek sahibinin muradına ereceği inanışı hâkim olmuştur. Bunun için çocuğu olmayanlar, çocuğa kavuşmak isteyenler yatıra koşup niyazda bulunmuşlardır (Eröz, 1990: 368-

369). Bu bağlamda örneğin Orta Asya'da Kırgız-Kazaklar "Ahmed Yesevî" türbesini, Türkistanlılar "Turabek Hanım" türbesini, İran Türkleri Ahmed Yesevî'nin halifelerinden "Avşar Baba" ve "Baba Şeyh" in mezarlarını çocuk sahibi olmak için sıklıkla ziyaret etmektedir (Eröz, 1990: 369). Türkiye'de ise Konya'daki "Yatır Baba Türbesi", Nizip'teki "Yedi Sandıklı Türbesi", İstanbul'daki "Çifte Gelinler Türbesi", Balıkesir'deki "Çırpılı Dede Türbesi", Sivas'taki "Ahmet Turan, Çeltik Baba, Karacalar, Kurt Baba, Tek(k)e" türbeleri aynı maksatla ziyaret edilen yerler olarak dikkat çekmektedir (Kalafat, 2010: 245).

Eski Türk halk inanışlarında çocuk sahibi olmak isteyenlerin Tanrı'nın rızasını kazanmak amacıyla aç olanları doyurduğu, çıplak olanları giydirdiği ve ağzı kutlu kişilerin alkışını/duasını istedikleri bilinmektedir (Kalafat, 2010: 243). Dede Korkut hikayelerinde bir kadının erkek çocuk istediğinde kuru çayırlara sucu (şarap) saldı, kara-donlu dervişlere adaklar verdiği, aç görse doyurduğu, elbisesiz gördüğünde giydirdiği, göl kadar kırmızı sağdığı ve tepe gibi et yığıldığından bahsedilmektedir. Yine Dede Korkut hikâyelerinde Oğuz Beylerinin çocuk sahibi olmak isteyenler için ellerini semaya kaldırıp Tanrıdan kız isteyene kız, erkek isteyene erkek çocuk vermesi için dua ettikleri ve dualarının kabul edildiği anlatılmaktadır (Gökyay, 1976: 12, 49). Eski Türklerde belli bir dinî otoriteye sahip olan kamların yönettiği toplu âyinlerde (Sarıkaya, 2016: 66) orada bulunan birileri kama/baksıya su ve tütün verirse kam da bundan memnun kalıp dua ederse duanın ruhlar tarafından kabul edileceğine inanılmıştır (Eröz, 1990: 278). Bunun yanında Uygur Türklerinde olduğu gibi kutsal görülen kişilere herhangi bir yiyeceğe dua ettirip üfletilmesi ve ihtiyaç sahibinin onu yemesi şeklinde uygulamalar da söz konusudur (Öger, 2012: 1680).

Eski Türklerde çocuk istemek ve bolluk dilemek amacıyla yapılan merasimlerde (ak ruhlara) kurban adamak geleneğine de rastlanılmaktadır (Bayat, 2006: 135). Bu tür uygulamalar çocuk olduktan sonra da devam ettirilmiştir. Türklerde kurban uygulaması toy ve şenliklerin sıkça yapılmasına da vesile olmuştur (Günay ve Güngör, 2003: 100, 103). Manas destanında Çakıp Bey'in Çayırdı Hatundan olan bir, Bak Devlet Hatundan da ikiz erkek olmak üzere üç erkek çocuğunun olduğu, onlara ad vermek için yemekli (kurban) büyük bir düğün tertip edildiği anlatılmaktadır (İnan, 1992: 7-8). Dede Korkut hikayelerinde de çocuk sahibi olmak isteyen kişinin bunu murat ederek büyük bir ziyafet verdiği, küçük ve büyükbaş hayvan kurban ettiği, daha sonra bir ağzı dualının hayır duasıyla hamile kaldığından bahsedilmektedir (Ergin, 1969: 12). Kurban geleneği eski Türk inanışları içerisinde en kadim olan ve günümüze kadar ulaşan geleneklerden birisidir (Günay ve Güngör, 2003: 100, 103). Çocuk sahibi olmak için veya çocuk olduktan sonra kurban kesme adeti İslâmlaştırılarak günümüze kadar gelmiştir (Günay ve Güngör, 2003: 102).

Eski Türk geleneklerinde dikkat çeken bir başka uygulama ise yeni gelinin çocuk sahibi olması, özellikle erkek çocuk doğurması amacıyla yatağında zifaktan önce bir oğlan çocuğu yuvarlanması veya kucağına bir erkek çocuk

verilmesidir (Boratav, 1984: 143). Günümüzde bu uygulamaya Anadolu'nun pek çok yerinde halen rastlanmakta olup; erkek çocuk isteği eski Türk toplumlarından bu yana devam etmektedir. Örneğin Anadolu'da yaşayan büyük Türkmen boylarının ortak adı olan Yörüklerde, hep kız çocuğu olan bir kimsenin bir erkek çocuğu olduğunda "kütük atma" merasimi yapıldığı görülmektedir (Eröz, 1991: 59).

Eski Türklerde çocuğun yaşaması için alınan tedbirlerde dikkat çekicidir. Bu tedbirler gerek İslâm öncesi Türklerde gerekse Müslüman Türklerde benzerlik göstermektedir. Örneğin Şaman olan Yakut Türklerinde aileye musallat olan ölüm ruhunu kandırmak için çocuk komşulardan birine satılmaktadır. Aynı şekilde Müslüman olan Başkurtlar da ölüm meleğini aldatmak için ebe doğan bebeği evin dışına çıkarmakta, birkaç ev gezdirdikten sonra çocuğu ailesine çocuğun kilosu kadar demirle satmaktadır (İnan, 1986: 174).

Eski Türk toplumlarından günümüze gelen bir başka ritüel ise bebeğin göbek bağının saklanması uygulamasıdır. Umay kültüyle alakalı olarak kabul edilen bir inanaşa göre Umay ilâhesiyle göbek bağı/plasenta arasında bir bağ söz konusudur (Çoruhlu, 2000: 40; Roux, 1994: 113). Doğan çocuğun göbek bağının kesilmesi âdeti halen Kırım, Kuzey Kafkasya, Azerbaycan, Anadolu ve Kuzey Mezopotamya Türk halk inançlarında yaşamaktadır. Kesilen göbek bağı çocuğun bir parçası sayıldığı için temiz ve çiğnenmeyecek bir yere, tercihen bir su kenarına gömülmektedir. Göbek bağı, bebeğin eşi ve sünnet parçası nereye gömülürse çocuğun büyüdüğünde meslek olarak oraya meyledeceğine, evin bahçesine gömülürse de evine bağlı olacağına inanılmaktadır. Doğan kız çocuğunun göbek bağı kuruduktan sonra sandığa konulmasıyla çeyizinin bol olacağı varsayılmaktadır (Boratav, 1984: 151-152; Kalafat, 2012: 112-113, 385).

Türk geleneğinde çocuk, doğum ve ad koyma olayları önemli toylara imkân sağlamıştır (Günay ve Güngör, 2003: 103). Çocuk dünyaya geldiğinde yapılan törenlerde babanın ebeye bir kadeh rakı ikram etmesi, orada bulunanlara ziyafet çekmesi, bu mutlu gün nedeniyle düğün yapması, babanın ak sakallı bir eren/evliyaya, o yoksa yaşlılardan birine müracaat ederek çocuğa isim vermesini istemesi, onlardan birisinin de ona ad vermesi, orada bulunanların çocuk için verdiği hediyelerin beşiğe asılması gibi âdetler dikkat çekicidir (İnan, 1986: 173-174). Eski Türk geleneğinde yeni doğan çocuğa isim koymak önemli görülmüş ve bu olay çocuğa ad koyma merasimi geleneğini ortaya çıkarmıştır. Bazen kalıcı ad verme işi yıllar alabilmiş, çocuk büyüyüp kahramanlık göstermedikçe çocuğa isim vermeme âdeti benimsenmiştir (Acıpayamlı, 1992: 11; Köprülü, 2005: 44). Eski Türklerdeki ad koyma geleneği İslâmiyet'in kabulünden sonra da devam etmiş çocuğun doğumu akabinde yapılacak işlerden biri ona "göbek adı" vermek olmuştur. Kişinin âhirette dirilişten sonra göbek adıyla çağrılacağı inancıyla çocuğa göbek adı olarak başta Peygamberler (Muhammed, İsâ, Dâvûd, Âdem vb) ve yakınlarının (Ayşe, Hasan, Hüseyin, Ali gibi) adı olmak üzere dini isimler verilmiştir (Türktaş, 2019: 36, 38). Üç erkek

çocuğundan birine “Muhammed” ismi koymak veya Muhammed’i ön ad yaparak Muhammed Ali, Muhammed Dursun, Muhammed Akif gibi isim koymak adettir. Türk-İslâm kültürünün oluşmasında ve gelişmesinde önemli bir yere sahip olan Fars kültürü, ad koyma geleneğini de etkilemiş “Gül, Gülistan, Mihriban, Mirza Ahmet, Mirza Alim, Şahkulu, Hoca Niyaz, Hoca Ahmed, Mihrinisa” gibi adlar yaygın olarak kullanılmıştır (Abdurrahman, 2004: 130).

Eski Türk halk inancı içerisinde lohusa hummasına neden olduğuna inanılan “albastı/alkarısı/al/alanası/alkızı/albıs/albız” isimleriyle bilinen hayâlî yaratık inancını görmek mümkündür. Bu inanış Orta-Asya, Kırgız, Kazak ve Anadolu Türklerinde bugün de varlığını sürdürmektedir (İnan, 1986: 171-172; Mëlikoff, 1993: 240). Albastı lohusa kadınlara ve atlara musallat olan “cin, şeytan, kötü ruh, dev, peri, kadın” olarak tanımlanan tehlikeli yaratıktır. Bu varlığa karşı lohusayı kırk gün yalnız bırakmamak, gece-gündüz odanın ışıklarını söndürmemek, lohusaya ve çocuğa yakın bir yere Kur’ân, ayna, soğan, sarımsak, nazarlık asmak, yastığının altına en’âm, kama, bıçak, maşa, makas, ekmek, erkek ceketi/yeleği, çocuğa al kurdele bağlamak gibi çeşitli tedbirler alınmıştır. Eğer lohusaya albastı uğramış ise hocaya/ocaklıya okutulmuş; albasan lohusanın yanında ansızın silah/tüfek atılmış, bağırılmış, demir aletlerle ses çıkarılmış, odaya al bir at getirtilerek kişnetilmiş veya lohusanın üzerine arpa konarak atın yemesi sağlanmıştır (Boratav, 1984: 78, 114-115; Günay ve Güngör, 2003: 102; İnan, 1986: 169-173; Küçük, 1989: 469; Roux, 1994: 113-114). Bu tedbirlere “selâ, mevlüt, ezan, muska” gibi hususlar da katılmıştır. Bunun yanında eski Türk inançlarında görünmeyen güçlerden korunmak için sadaka mümasili davranışlarda bulunmak da ortaya çıkmıştır (Kalafat, 2012: 386).

Eski Türk toplumlarında görülen anne ile bebeğin kırkının çıkması akabinde “kırklama” adı verilen âyin, lohusayı ve bebeğini hamilelik ve lohusalık dönemlerinin kirlerinden arındırmak ve onları tertemiz bir şekilde topluma dahil etmek amacıyla yapılmıştır. Kırklama, bebeğin doğumunun kırkinci günü yapılan banyo ve sonrasında yapılan duaya denilmektedir (Acıpayamlı, 1961: 122, 130; Boratav, 1984: 154). Kırk gün boyunca evden dışarı çıkamayan, bu yolla kötü gözlerden (nazardan) veya ruhlardan ve onların tesirinden muhafaza olan anne ve bebeğin, yapılan kırklama ritüeliyle sosyal yaşamın bir parçası haline gelmesi amaçlanmaktadır. Son kez bu tehlikeli dönemin etkilerinden temizlenmek gayesiyle kırkı dolan bebek başından kırk kere besmele çekilip su dökülerek yıkanarak arındırılmaktadır (Gölpınarlı, 1995, s. 200). Türk geleneğinin bir parçası olan kırklama/kırk basması ritüeline Anadolu’nun pek çok yerinde halen yaygın bir şekilde rastlamak mümkündür.

Türklerde sünnet âdetine, İslâmiyet’ten önce de rastlanılmaktadır (Tanyu, 1969: 34). Kutadgu Bilig’de “olarda birisi küdenke aş ol / ya sünnet aşı ya toğursa oğul” şeklinde geçen ifadede düğün yapılması, erkek çocuğunun olması veya onun sünnet ettirilmesi gibi çeşitli nedenlerle yemek verildiği dile getirilmiştir (Yusuf Has Hâcib, 1959: 331; t.y.: 239). Bu uygulama

İslâmiyet'in kabulünden sonra yeni bir muhteva kazanmış, Hz. İbrâhim'in uygulamasına dayandırılan sünnet geleneği dinî bir ritüel olarak kabul görmüştür (Bozkurt, 2010: 157-158; Kalafat ve Yelis, 2012: 189; Öncül, 2019: 123). İslâmiyet'ten sonrada sünnet âdetine erkek çocuk ve ailesi açısından özel anlam yüklenmiş, yapılan çeşitli törenlerle sünnet olayı bayram havası içerisinde kutlanmış, ziyafet verilip eğlence düzenlenmiştir. Bu âdet çevresinde yeni sosyal ilişkiler ve müşterek inanç pratikleri geliştirilmiştir (Kalafat, 2012: 403).

Alevîlerde Doğumla İlgili Ritüeller

Alevî gelenekte kadınlara saygı gösterilmekte ve değer verilmektedir (Dersimi, 1952: 37). Bu nedenle Alevî toplumunda doğum kutsal bir olay olarak görülmektedir. Örneğin Nusayrîlerde (bkz. Kutlu, 2020: 573) doğumla birlikte kadının doğum anına kadar işlemiş olduğu bütün günahlarının silindiğine inanılmaktadır (Över, 2011: 29). Alevîlerde doğuma yönelik ritüeller oldukça zengindir. Bunlar doğum öncesinden başlayarak doğum anına ve sonrasına kadar uzanmaktadır.

Doğum Öncesi ve Doğum Sırasında Yapılan Ritüeller

Günümüzde kısmen değişmesine karşın Alevî kadınının yaşam sınırları ataerkil yapıyla şekillenmiş, rolleri "aşını, eşini, işini bilmek" biçiminde tanımlanmıştır (Okan, 2014: 36). Alevî toplumunda kadınların doğumla ilgili pratikleri bu ataerkil yapının izlerini taşımaktadır. Bu bağlamda yeni evli çiftlerin, en kısa zamanda bir çocuk yapmaları beklenerek, böylece evliliğin tamamlanacağı düşünülmektedir. Evlilik yoluyla kadın ve erkek toplumsal birer varlık haline gelirken; çocuk olduğunda tam bir aile yapısı ortaya çıkmaktadır Dolayısıyla çocuksuz bir evlilik tamamlanmamış kabul edilmektedir. Bilhassa kadın bu hususta baskı altındadır (Yüksel, 2016: 79).

Geleneksel Türk kültür ve inanışının bir yansıması olarak Alevîlerde de çocuğu olmayan kadına iyi nazarla bakılmamakta, "kısır" olarak tanımlanan kadın "uğursuz" kabul edilmektedir. Bu durum bazı bölgelerde daha da abartılarak kısır kadının kına gecesinde gelinin eline kına yakmasına izin verilmemesine kadar gitmektedir. Alevîlerde evli çiftlerin çocuk sahibi olabilmesi amacıyla eski Türklerde olduğu gibi gelin yatağının üzerine erkek çocuk yuvarlanması, erkek evine gelen gelinin kucığına erkek çocuk verilmesi ve Alevî köylerinde bulunan "Velî, Şehid ve Seyyid" türbelerinin/yatırların ziyaret edilmesi ve buralarda kurban adanması gibi ritüeller yaygındır. Türbelerde/yatırlarda genellikle perşembe gününden cuma akşamına çocuk sahibi olabilmek niyetiyle yatılmaktadır. Bu ziyaret yerlerinde özel olarak pişirilen ve "Niyaz" adı verilen yağlı ekmek dağıtılmaktadır. Hamile kalmak isteyen kadınlara da türbe ve çevresinden yiyecek (meyve gibi), içecek (su gibi), toprak hatta böcek (örneğin bu uygulama Amasya'daki Cafer Dede Türbesinde yapılmakta) gibi herhangi bir şey verilmekte, bunları kadının çiğnemenen yutması istenmektedir. Bu uygulamaların ardından kadın hamile kalırsa adanmış kurban kesilmektedir (Bozkuş, 2006: 292; Dersimi, 1952: 31; Selçuk, 2004: 165; Yıldız, 2004: 191;

Yıldırım, 2010: 176). Nusayrîlerde ziyaret mekânın içindeki bahurdan alınarak yine ziyaret yerinde bulunan şömine, mangal ve küçük tüp ile buhur yakıldığı, böylece buhurdan çıkan duman ile duaların ve dileklerin yaratıcıya ulaştığı ve çocuk sahibi olunacağı inancı dikkat çekicidir (Demirel 2019: 79; Keser, 2006: 80-81; Över, 2011: 35).

Alevîlerde ayrıca türbelerin yakınındaki ağaçlara, türbe kapı, pencere ve duvar demirlerine bez, çaput, iplik veya naylon bağlamak, bezden veya kağıttan bebek beşiği yapmak, türbenin etrafına bebek, ev araba, karavan, gelin-damat resmi çizmek, yatırların etrafına ateş veya içine mum yakmak, buradan çıkan suyu kutsal kabul etmek ve sonradan kullanılmak üzere saklamak, türbenin duvarlarına çeşitli dilekler tutularak taş yapıştırmak, oradan taş parçası almak ve saklamak, kilit açmak, bazı mekanlarda perşembeyi cumaya bağlayan gece türbe içinde veya çevresinde uyumak, bazı mekanlara da şeker, lokum, havlu, tespih, seccade, süpürge, para, elbise, fotoğraf, dilek kağıdı ve elbise parçası bırakmak (Altun, 2008: 182; Gültekin, 2004: 147; Güngör, Ö., 2007: 254; Sarıkaya, 2016: 69; Selçuk, 2004: 165-166; Yıldırım, 2016: 122; Yıldırım, 2018: 289) şeklinde belli ritüeller uygulanmaktadır. Anadolu'nun farklı yerlerinde de görülebilen bu tür uygulamalar isteğin somut olarak ifade edilmesine yöneliktir. Bazı bölgelerde de bunlara ilaveten çocuğu olmayan kimseler dedelere, seyyidlere ve ocaklara (ocakzâde pîrlere) müracaat ederek onlardan çocuk sahibi olmaları için dua istemektedir (Dersimi, 1952: 36-37). Bu durumların geleneksel Türk dinindeki atalar ve tabiat kültleriyle alakalı olduğu düşünülmektedir (Sarıkaya, 2016: 69).

Alevî toplumunda ocağın ve soyun devamı açısından bir erkek çocuğun olması genel kabul gören bir düşüncedir. Bilhassa dede ailesinden evlenenlerin bir erkek çocuğunun olması çok önemlidir (Yüksel, 2016: 79-80). Tahtacılar da erkek çocuğu, kız çocuğuna nazaran önemli görülmekte, kız çocuğu doğduğunda herhangi bir tören yapılmazken erkek çocuğu olduğunda "kütük atma" töreni düzenlenmektedir. Baba töreni icra edenlere raki ve koç hediye etmektedir (Eröz, 1991: 59; Selçuk, 2004: 167). Bunun yanında hem çocuk sahibi olmak hem de doğacak çocuğun erkek olması için adak adandığı da görülmektedir. Çocuğu olmayan aile, çocuk verdiğine inandığı bir mekânı usulünce ziyaret etmekte ve "Ey falan baba! Bize bir erkek evlat ver, sana dört ayaklı bir kurban" diye adakta bulunmaktadır. Şayet belli bir zaman sonra çocuk olursa adak kurbanı alınmakta, komşular davet edilmekte, türbeye ikinci kez ziyaret tertip edilmekte, kurban kesilip yenilmektedir. Çoğu defa ziyaret yerinin adı çocuğa ad olarak verilmektedir (Yıldırım, 2018: 292). Bu bağlamda Hatay ilindeki "Şeyh Yusuf el-Hekim" türbesi (Sertel, 2005: 143-144) ile Samandağ ilçesindeki "Şeyh Abdurrezak", "Şeyh İbrahim el-Hekim", "Derviş Şeyh Ali Issuveyre" türbeleri (Demirel, 2019: 83-85), Tunceli ili Nazımiye ilçesi yakınlarındaki "Düzgün Baba Dağı ve ziyaretgâhı" (Gültekin, 2004: 128-129), Pertek ilçesi Zeve/Dorutay köyünde bulunan "Hıdır (Üryan Hıdır/Sultan Hıdır)", Ovacık ilçesinde bulunan "Munzur Çayı/Munzur Gözeleri" türbeleri çocuğu olmayan veya erkek çocuk isteyenlerin en çok ziyaret

ettikleri yerlerdendir. Buralarda mum yakılmakta, suyundan üç veya yedi yudum içilmekte, çocuk sahibi olmak için dua edilmekte ve kurban kesilmektedir (Yıldırım, 2016: 123). Isparta ili Senirkent ilçesi Uluğbey köyünde bulunan “Veli Baba” türbesindeki bir uygulama dikkat çekicidir. Burası da daha çok çocuk isteği için ziyaret edilmektedir. Çocuk isteyen kadın, yatra gidip, çocuk dileğini içeren duayı ettikten sonra orada bulunan bir Er’e bellerini bir ip ile bağlatmakta, bu niyazdan sonra erkek bir çocuk olursa çocuğun ismini yatırdaki evliyaya izafeten “Veli, Zeynel, Musa, Ali”, kız olursa “Fatıma, Zeynep, Sultan” adlarını koymaktadır. Aynı şekilde Kerkük’te de çocuk istemek için çeşitli yatırlar ziyaret edilmekte, çocuk için yapılan niyaza “uşağ isteme” denilmektedir. (Eröz, 1990: 367-369; Selçuk, 2004: 168). Adıyaman’da dilek ve isteklerin gerçekleşmesi için pek çok türbe ve yatrı vardır. Bunlardan Yedioluk köyünde bulunan Ob-Aziz (Aziz Amca) Türbesi, bölgedeki Alevîlerce mürşid-i kâmil olarak edilen Aziz Dede’ye ait olup çoğunlukla çocuğu olmayan kadınlar tarafından ziyaret edilmektedir. Burada türbeye gelen dede ve talipler tarafından erkân yürütülmekte, kurbanlar kesilmekte, lokmalar dağıtılmakta ve dualar edilmektedir. Adıyaman merkezde bulunan Ebu-Zerr el-Ğıfârî Türbesi, Alevî ve Sünnîler tarafından ortak olarak ziyaret edilmektedir. Alevîler ve Sünnîler hastalıklarına şifa bulmak ve evli çiftler de çocuk sahibi olmak için buraya özellikle gelmektedir. Eğer bu ziyaretten sonra bir erkek çocuk dünyaya gelirse çocuğun adı “Abuzer” konulmaktadır. Aynı şekilde Alevî ve Sünnîler tarafından müşterek amaçla ziyaret edilen yerler Safvan Bin Muattal Türbesi, Adıyaman ili ile Kahta ilçesinde bulunan Zeynel Abidin Türbesi, Adıyaman ili Kömür kasaba merkezinde bulunan Şah Mehmet Mısırlı Türbesi, Adıyaman ili Besni ilçesi Sofraz köyünde bulunan Hacı Ali Bey Türbesi (Sofraz Türbesi) (Rençber, 2014: 213-216)ile Kocaeli’nin Gölcük ilçesine bağlı Örcün Köyü’ndeki Sultan Baba Türbesi’dir (Altun, 2008: 181). Bu ziyaret yerlerinde ritüelini tamamlayanlar makama arkasını dönmeden, arka arkaya yürüyerek ve kapıyı üçer defa öperek çıkmaktadır (Över, 2011: 34).

Nusayrîlerde bir yerin ziyaret edilme mekânı sayılması için belli şartlar aranmamakta, ziyaret yerleri bir bina, üzerinde hiçbir yapının olmadığı bir yer, bir ağaç veya (örneğin Hatay’ın Samandağ ilçesinde bulunan Meydan Köyü-Kaya ziyaret yeri) bir kaya parçası olabilmektedir (Demirel 2019: 85; Keser, 2006: 80). Eski Türk kültüründen gelen bir anlayışla Alevîler genellikle elmalı yerleri çocuk sahibi olmak için ziyaret etmeyi sürdürmüşlerdir. Hikmetli olarak kabul edilen Elma/Elmalı yerler halk kültüründe döl tutmanın/üremenin, çoğalmanın, yayılarak büyümenin simgesi olarak görülmüştür. Koçgiri isyanını onaylamayıp Atatürk’ün yanında yer alan aşiret reisi Alişan Efendi’nin “Yemin edenler Elmaya/Zülfikârı Mürtaza ya/Geriden teller çektiler/Biz uymayız eşkiyaya” hitabında Alevî-Bektaşî inancında elmanın Hz. Ali’nin kılıcı ile eş tutulduğu, açıkça görülmektedir (Kalafat, 2010: 245-246).

Alevî geleneğinde çocuğu olmayan kadınların bir şeyler yiyip içerek hamile kalacağı yönündeki uygulamalara Alevî-Bektaşî klasik kaynaklarından

Vilâyetnâme’de özetle şöyle değinilmektedir: Hacı Bektaş, bir gün Sulucakaraöyük’ün doğu tarafına çıkmış, köylülerin, ekini biçtiklerini görmüş. Hacı Bektaş, eteğini açıp harman sahiplerinden bir şey istemiş, ancak harman sahipleri bir şeyimiz yok diyerek Hünkâr’ı geri çevirmişler. Hünkâr da bir şey olmasın diyerek dönmüş. Çeç/harman sahipleri, çeçlerini/harmanlarını açtıklarında arpa, buğday, mercimek, nohut ne varsa hepsinin taş olduğunu görmüşler. Bu büyüdür, onlar taş olduysa ne olur, çok altınımız ve akçemiz vardır diye söylenmişler. Hünkâr, giderken bu sözleri duymuş, güvendiğiniz altınınız, akçeniz de öyle olsun demiş. Hepsini koşup evlerine vardıklarında altınların, akçelerin taş olduğunu görmüşler. Daha sonra Hünkârın yanına gelerek Erenler Şahı, insana nasip olacak tanelerin hepsi taş olmuş, hiçbir işe yaramaz demişler. Hacı Bektaş, işe yarar demiş, bizi sevenlere armağanımız olsun, oğlu kızı olmayan kadınlar, üç gün oruç tutsunlar, cuma gecesi kocalarıyla dişlerine değirmeden bu tanelerden (buğday tanesini) birini yutsunlar, Ulu Tanrı ona bir oğlan nasip eder. Mercimek yutarsa kızı olur. Kesesinde taşırta altın, akçesi eksik olmaz (Gölpınarlı, 1958: 34-35) demiş. Vilâyetnâme’de anlatılan bir başka olayda ise münhasıran şunlar ifade edilmektedir: Kadıncık Ana, erenlere hizmet etmeyi, onlardan dua almayı, Hünkâr’ın abdest aldığı veya ellerini yıkadığı suyu içmeyi âdet haline getirmişti. Bir gün Hünkâr’ın abdest alırken burnu kanamış ve Kadıncık Ana’dan bu abdest suyunu kimsenin ayak basmadığı yere dökmesini istemiş. Kadın Ana, bu zamana kadar ben bu temiz suları içtim, şimdi niçin dökeyim diyerek leğenin içindeki kanlı suyu tiksirmeden içmiş. Hünkâr’ın yanına vardığında durumu Hünkâr’a malum olmuş. Kadıncık Ana’ya suyu içip içmediğini sormuş. Kadıncık Ana, erenlerden artan bir yudumu dökecek yer olarak karnımı buldum demiş. Hünkâr’da bizden umduğun nasibini aldın; senden iki oğlumuz olacak diyerek müjdeyi Kadıncık Ana’ya vermiş (Gölpınarlı, 1958: 64-65).

Alevî toplumunda hamile kadınların sağlıklı bir çocuk doğurabilmek için yaptıkları ritüeller de dikkat çekmektedir (Tanyu, 2007). Örneğin Tunceli’de hamile kadınlar dedeye müracaat etmekte, ziyaret yerlerine gitmekte, kurban kesmekte, ocağı ziyaret edenler bir gece orada kalmakta, yatarken başlarının altına ocaktan alınan bir miktar toprak koymaktadır (Yıldırım, 2016: 130). Tahtacılar da benzer ritüeller söz konusudur. Tahtacılar ziyaret yerine giderek adakta bulunmakta, çocuk yaşarsa hemen adak kurbanı kesmekte, kurban etini orada tüketmekte ve kurbandan artan kısmı yatırın yanına gömmektedirler. Bir başka ritüelde Tahtacılar, sürekli ölen çocukların ardından bir erkek çocuk dünyaya geldiğinde Azrail’i yanılmak amacıyla çocuğu kız zannetmesi için saçını yedi yıl boyunca kesmemekte, aile yedi yıl boyunca her yıl kurban kesmekte, çocuğun sadece beslenmesiyle ilgilenmekte, giyeceklerini de akrabaları temin etmektedir. Bir diğer ritüelde sürekli çocuğu ölen ancak sonradan çocuk sahibi olan aileler, çocuğun kırkını çıkarma işleminden sonra çocuğu üç kere kurt postunun ağzından geçirmektedir (Selçuk, 2004: 168-169).

Alevîlerde doğum yaklaştıkça hamile kadına ağır iş yaptırılmamakta ve çok yorulmasına müsaade edilmemektedir (Yıldız, 2004: 188). Doğum esnasında

doğumu gerçekleştirecek ebe veya kadın besmele çekip, üçer defa tekbir ve salavat getirip, yine üç defa ihlas sûresi okumaktadır (Üçer, 2005: 373; Yıldız, 2004: 188). Ebe doğum yapan kadının sırtını sıvazlarken “benim elim değil, (eşe) Fatma Ana’nın Eli” diyerek psikolojik olarak rahatlatmaktadır. Türk folklorunda “Fatma Ana” kültürünün bereket, uğur, şifa ve korucuyu olması yönüyle önemli bir yeri vardır (Anadol, t.y.: 118; Uzun, 1995: 224; Selçuk, 2004: 167; Yüksel, 2016: 80). Doğum esnasında “Fatma Ana Eli” denilen bir bitkinin suyu kaynatılarak içirilmesi de bu yaklaşımın sonucudur (Anadol, t.y.: 134; Boratav, 1984: 121, 148). Kadim Türklerin; doğum yapan kadınları ve çocukları koruma ile çoğalmayı sağlama işinin Umay’a verildiğine inandıkları daha önce ifade edilmişti. Bu inancın zamanla İslâmîleştirildiği, Umay’ın yerini Fatma Ana’nın aldığı görülmektedir (Kalafat, 2010: 242).

Doğum Sonrasında Yapılan Ritüeller

Kadın doğum yaptıktan sonra bedeninden pek çok sıvı çıkmaktadır. Lohusa kadın, belli bir süre âdet görmeye devam etmektedir. Kadının vücudundan çıkan sıvılar kirli kabul edildiği için ceme gitmesine, oruç tutmasına ve kırkını doldurmamış başka bir bebeğe dokunmasına izin verilmemektedir (Yüksel, 2016: 80). Bebek dünyaya gelir gelmez yıkanmakta, göbek bağı kesilerek bağlanmakta ve kundaklanmaktadır (Yıldız, 2004: 188). Doğan çocuğun göbeğini kesmek için üç İhlâs bir Fâtiha sûresi okunmakta ve kaynamış suya konulmuş makasa üç kez salavât getirilmektedir (Yüner, 2015: 383). Eski Türk geleneğinde olduğu gibi kesilen göbek bağı, bir bez parçasına sarılarak ayak altı olmayan okul, hastane ve ibadethâne bahçesi gibi münasip bir yerlere gömülmektedir. Yine eski Türklerde olduğu gibi göbek bağı konulan yerle çocuğun edineceği meslek arasında bağ olduğuna inanılmaktadır (Aydın, 2009: 81-82; Selçuk, 2004: 167; Yıldırım, 2016: 135; Yüner, 2015: 181). Tahtacılar da çocuğun okuması isteniyorsa kuruyan göbek bağı bir kitap arasına, eğer çalışkan ve zengin olması arzu ediliyorsa bir hayvan semerinin içine konulmaktadır. Tahtacılar da en kıymetli mal, hayvan kabul edildiği için hayvan ile göbek bağı arasında bir bağ olduğuna inanılmaktadır (Biçen, 2005: 113). Bebeğin doğumu sırasında herhangi bir adak adanmışsa hemen kesilmektedir (Üçer, 2005: 373).

Doğumdan sonra çocuğun sarılık olmaması için üzerine sarı veya benzeri renkte bir örtü serilmektedir (Aydın, 2009: 81; Yıldız, 2004: 190). Tahtacılar da sarılığın tedavisi için çocuğu “tuzlama” ritüeli dikkat çekmektedir. Çocuğun göbek bağı düştükten sekiz-on gün sonra vücudunun kötü kokmaması ve sarılığın önlenmesi için onu bir ile altı saat arasında tuzlama (inceltirilmiş tuz ve bal/şeker karşımı) âdeti gerçekleştirilmektedir (Biçen, 2005: 113; Selçuk, 2004: 167). Benzer uygulama Nusayrîlerde bebeğin hayatı boyunca temiz kalmasını temin etmek için reyhanlanması ritüelinde de görülmektedir. Bereket, temizlik ve saflık sembolü olarak görülen ve kutsal kabul edilen reyhan ağacının yaprakları yedi genç kız tarafından dövülerek toz haline getirilip tuzla karıştırılarak bebeğe sürülmektedir. Anne ve bebeğin ruhlarının Tanrı tarafından bağışlanması amacıyla da doğum sonrası anne eve girmeden geleneklere göre kapıda kan akıtma âdeti uygulanmaktadır

(Över, 2011: 29). Nusayrîlerde ayrıca “yedinci gün” geleneği ile doğumun yedinci gününde evde genel bir temizlik yapılmakta, anne, bebek ve annenin dokunduğu eşyalar “Eşhedü enlâ İlahe İllallah. Eşhed ya Nebiyna, ya Muhammed, ya Resulallah. Allahu Ekber, Allahu Ekber, Allahu Ekber” sözleriyle yıkanarak şehâdetlendirilmektedir. Daha sonra şehâdetleme duası yapılarak temizlenme gerçekleşmiş olmaktadır (Över, 2011: 16, 28). Böylece maddî ve manevî temizlenmenin gerçekleştiğine inanılmaktadır.

Bebeğin doğumundan üç veya yedi gün sonra düzenlenen bir törenle çocuğa isim verilmektedir. İsim verilirken, o çocuğun söz konusu ismi hayatı boyunca hakkıyla taşıyacak, sorumluluğu üstlenebilecek ve isminin hakkını verecek olabilmesi dikkate alınmaktadır (Yıldırım, 2016: 137; Yüner, 2015: 382). Bebeğin hayatını etkileyeceği düşünüldüğünden mübarek gün veya gecelerde isim vermeye özen gösterilmektedir (Rençber, 2014: 165). Bebeğe isim verileceği vakit akrabalar, komşular ve eş-dost davet edilmekte, bebek güzelce yıkanmakta, lohusa kadın ad verecek zatın eline niyaz etmekte, isim verecek (abdestli olan) mürşidin, rehberin, dedenin ya da bunlar yoksa yaşlı birinin kucağına bebek verilmekte, o da üç kez mâşâllâh diyerek Kur’ân’daki şu âyetlerden birini veya birkaçını okumaktadır: “فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” (Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir. Mü’minûn 23:14), “قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ” (Dediler ki: “Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!” A’raf 7:23), “الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ” (Yaşlılığıma rağmen bana İsmâil’i ve İshak’ı armağan eden Allah’a hamdolsun! Şüphesiz rabbim duaları kabul edendir. İbrahim 14:39). Bu Kur’ân âyetleri yerine üç düvaz da okunabilmektedir. Daha sonra törende bulunanlar ayağa kalkarak kibleye dönmekte isim verecek kişi (dede vd.) üç Fatiha okumakta, üçer defa da tekbir ve salavat getirmekte, on iki imamın ismini söylemekte sonra bebeğin sağ kulağına Sünnî uygulamadaki gibi ezan okumaktadır. Ancak ezana “Eşhedu enne Muhammeden Resulullah ifadesinden sonra iki defa Eşhedu enne emirül-mü’minin Aliyyen Veliyyullah” ibaresi eklenmektedir. Çocuğun sol kulağına kâmet getiren kişi üç kez de ismini söylemektedir. Buna karşın Tahtacılar da çocuğun kulağına ezan okuma veya kamet getirme uygulaması yoktur. Daha sonra sağlıklı, akıllı, ahlaklı, başarılı ve faydalı bir birey olması için şöyle dua edilip gülbanglar okunmaktadır: “Allah’ım! Bu çocuk güzel huylu, uzun ömürlü, kötülüklerden uzak, rızkı bol, ailesine, ulusuna, devletine ve tüm insanlığa yararlı olsun. Hz. Muhammed, Mustafa ve Hz. Ali-el Murtezâ yoluna bağlı kalarak hayırlı hizmetlerde bulunsun. Ey Yüce Rabbimiz! Bu dileğimizi sevgili Peygamberin Hz. Muhammed aşkına ve Fatiha sûresi hürmetine kabul eyle.” (Üçer, 2005: 374; Kaya, 1993: 361-362; Rençber, 2014: 165; Selçuk, 2004: 172; Yaman, 1994: 267; Yıldız, 2004: 189; Yıldırım, 2016: 137-138; Yüner, 2015: 382). Görüldüğü üzere ad verme geleneği doğum olayının en önemli kısımlarından birini oluşturmaktadır. Alevîler bebeğe verilecek isim üzerinde önemle durmaktadır. İsim tercih aşamasında aile büyüklerinin, varsa dede, mürşit, yol önderi, pir veya rehber gibi kişilerin görüşleri alınmaktadır. Çocuğa verilecek isimler

arasında on iki imamın ve Ehl-i beytin isimleri gibi din büyüklerinden birinin veya bir yiğidin, ünlü bir kişinin, sevilen bir varlığın, büyükbaba ve babaannenin yahut atalardan birinin isminin verilmesi tercih edilmektedir. “Mehmet, Ali, Haydar, Hasan, Hüseyin, Hatice, Fatma, Zeynep, Zöhre, İhsani, Kanber, Bektaş, Rıza, İsmail, İbrahim, Ali Ekber, Ali Rıza, Ali İhsan, Musa Kazım en sık verilen isimlerdir. Eğer bebeğe din ulusunun ismi verilmemişse onun ismi bebeğe “göbek adı” olarak verilmektedir (Aydın, 2009: 81; Bozkuş, 2006: 294; Üçer, 2005: 374-375; Rençber, 2014: 165; Yaman, 1994: 267; Yıldız, 2004: 188; Yüner, 2015: 382). Nusayrîler verilecek ismin Kurân’da geçmesi gerektiğine inanmaktadır. Onlar bebeğin isim verildikten sonra çok fazla ağlamasını isminin Kur’ân’da geçmemesi, bebeğin yıldızının adıyla tutmaması ve reenkarnasyon inancının etkisiyle bebeğin önceki yaşantısına ağladığı şeklinde bir inanca sahiptir (Över, 2011: 29). Yeni doğan bebeğin konuşması, küçük yaşta bilinemeyecek bilgiler vermesi, yara veya kurşun iziyle doğması Nusayrîler için bebeğin geçmiş hayatta yaşadığının kanıtıdır (Sertel, 2005: 103). Alevîlerde Hz. Peygamber’e düşman olanlar ve Ehl-i beyte eziyet edenlerin isimleri genellikle çocuklara verilmemektedir. Bu noktada “Ebu Bekir, Ömer, Bekir, Osman, Muâviye, Yezid, Yavuz, Selim, Ayşe” gibi isimlerin verilmemesine dikkat edilmektedir. Buna karşın bazı yörelerde Zübeyr, Talha, Osman, Ömer ve Bekir isimlerinin verildiği de görülmektedir (Aydın, 2009: 81-82; Biçen, 2005: 112; Selçuk, 2004: 172; Yüner, 2015: 381-382). Dolayısıyla Alevîlerin tamamının bu isimlere karşı olduğunu söylemek mümkün değildir. Alevîlerde ayrıca gâib eren olarak yaşadığı kabul edilen kişilerin adları genellikle isim olarak kullanılmamaktadır. Örneğin Sıraçlar arasında Hubyar Sultan adı konulmamakta ve konulursa da günah sayılmaktadır. Dede eğer törene katılmışsa “Adını ben verdim, yaşını Allah versin. Hak imamlar katarından ayırmasın” yahut “Allah, analı babalı büyütsün, ismin adınla sanınla çok yaşasın” diye dua etmekte çevredekiler de “Allah hayırlı etsin” diyerek aileyi tebrik etmektedir (Yıldız, 2004: 188-189).

Eski Türk kültürü inancıyla da bağlantısı olan lohusalık, Alevî kesiminde de çeşitli ritüeller ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Yeni doğum yapmış kadına verilen isim olan lohusanın süresi kırk gün olarak belirlenmiştir. Bunun nedeni eski Türk inancı, gelenek ve göreneklerinde olduğu gibi Alevî topluluklarında da “Albastı” cin inancının var olmasıdır. Alevîler doğumun ilk günlerinde “Al” ismi verilen insan yiyici yaşlı bir cinin gelerek al ateşiyle yakmasına mâni olmak için lohusanın ve yeni doğan bebeğin başında nöbet tutmaktadır (Say, 2006: 44-45; Mêlikoff, 1993: 24, 37, 152). Bunun yanında sürekli ışıklar açık bırakılmakta, lohusaya bazı yiyecekler yedirilmemekte, lohusa ve bebeği bu süre boyunca evinden çıkmamakta, oda değişikliği dahi yapılmamakta, lohusa bilhassa gece yalnız bırakılmamakta, başına kırmızı yazma giydirilmekte, çocuğun üzeri kırmızı bir örtüyle örtülmekte, evin içine elek asılmakta, kırk gün süresince evden dışarıya ateş, un ve tuz verilmemekte, al renkli hiçbir eşya odaya konulmamakta, albastının demir eşyalardan korktuğuna inanıldığı için lohusanın ve çocuğun yastığının altına sarımsak, soğan, çuvaldız, kırık oklava, ayna, demir parçası, iğne veya

bıçak bırakılmakta, yatağın başucuna su, Kur'ân, ekmek parçası, süpürge bırakılmakta, doğum yapmış başka bir kadın lohusanın bulunduğu eve girememektedir (Aydın, 2009: 81; Eyüboğlu, 1998: 121-122; Selçuk, 2004: 169; Yıldız, 2004: 189; Yıldırım, 2016: 136, 141-142; Yüner, 2015: 383). Bu uygulamalara ek olarak Sivas'ta al ocağı denilen ocaklardan ekmek getirilip lohusaya yedirildiği bilinmektedir (Bozkuş, 2006: 294). Tahtacılar da kırklı anne ve çocuğun kırk gün boyunca mezarlarının açık olduğuna inanılmakta, anne ile bebeğin arasında bir güçlü bağın oluşması amacıyla doğum yapan annenin yatağı, beşiğin yanına yapılmakta ve kırk gün anne ile bebeğin üzerine bir ip, kendir/urgan veya deve tüyü bağlı bez atılmaktadır (Biçen, 2005: 113-114).

Alevîlikte anneyi ve bebeği çeşitli tehlikelerden (nazar değmesi vb.) korumak için ayrıca nazar boncuğu, muska/ziyaret taşı taşımak ve kurşun döktürmek gibi birtakım tedbirlerin alındığı da görülmektedir (Kayabaşı ve Yanar, 2013: 172). Özellikle muskaların veya nazarlıkların yakaya, omuza veya boyuna asılması, beşiğe takılması veya evin uygun yerlerine asılması Anadolu'da görülen (Bingöl ve Tunceli gibi) çok yaygın bir gelenek olarak göze çarpmaktadır (Akpınarlı 1994:159; Alay, 2019: 333-334). Örneğin hamile olan Tahtacı kadınlar, "Tahtacı-Alevî" veya "hoca" ismiyle bilinen kimseye "muska" yazdırmakta, muskayı doğum yapıncaya kadar üzerinde taşımaktadır (Selçuk, 2004: 165). Alevî toplumunun önemli bir kısmı muska ve nazar boncuğunun koruyuculuğuna inanmaktadır. Nitekim Alevîler üzerine yapılan bir alan araştırmasına katılanların %34,5'inin muskanın etkili olduğuna inandığını söylemiştir (Sis ve Çeçen, 2016: 419).

Doğum sonrası kırk gün içinde loğusa kadın ve çocuğun yakalandıkları hastalıklar "kırk basması" olarak adlandırılmaktadır (Selçuk, 2004: 170). Örneğin Tahtacılar da doğum sonrası kırkı çıkmamış iki lohusanın ve çocuğun aynı ortamda bulunmaları kırk basmasına neden olmakta ve uğursuzluk olarak görülmektedir. Bu uğursuzluğu önlemek için kırklı iki kadın bir yol girişinde karşılıklı çocuklarını emzirmekte, taraflar birbirine çocuk erkekse gümüş para, kız ise mavi boncuk vermektedir (Biçen, 2005: 114).

Alevîlerde hem anne hem de bebek için "kırklama-kırk çıkarma-kırk uçurma" ritüeli gerçekleştirilmektedir. Bu ritüelde lohusalık bitiminde doğum yapan anneye gusül abdesti aldırılmakta, bebek de yıkanıp temizlenmektedir. Kırklama âdeti, bebeği ve anneyi temizleyerek arındırmak, hastalık ve çeşitli uğursuzluktan muhafaza etmek ve topluma katılmalarını temin etmek için yapılmaktadır. Bu âdet yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Örneğin Amasya'da bir kalburun içine altın ya da gümüş bir yüzük ile üç kaşık konulmakta, kalburun üstünden dökülen suyla çocuk ve anne yıkanarak temizlenmektedir (Yıldız, 2004: 190). Yozgat'ta ise gümüş para, çörekotu, üzerlik otu, yavşan otu atılarak kaynatılan suya, kırk tane tekke taşı atılarak çocuk yıkanmaktadır (Yüner, 2015: 383). Tahtacılar da kırkıncı gün kullanılmamış bir tabağa kırk tane taş toplanmakta, kullanılmamış bir kaşık ile kırk kaşık temiz su ölçülüp içine bu taşlar ile kırk

yumurta kabuğu bırakılmaktadır. Tabağın yanına bir ayna konulup çocuk musâhipli veya yaşlı bir kadın tarafından üç kez banyo yaptırılmaktadır. Kırklama töreninden sonra “kırk kurbanı” kesilmektedir. İnanişe göre bu ritüelle çocuk taş gibi sağlam ve yumurta gibi dolu olmaktadır (Biçen, 2005: 114-115; Selçuk, 2004: 171-172). Tunceli’de kırk tas su dökülerek çocuk yıkandıktan sonra banyo suyuna bir parça ateş közü atılmakta, çıkan buhara çocuğun ayakları tutulmaktadır (Yıldırım, 2016: 142-143).

Eski Türklerde olduğu gibi Alevîlerde de toplumsal yaşamda ziyafet vermek hayatın her alanı ile yakından ilgili olmuştur. Anadolu’nun birçok bölgesinde olduğu gibi örneğin Nusayrîlerde; doğum, ad verme, evlenme, festivaller, eğlence, ölüm, aile içi ilişkiler, komşuluk, akrabalık ve dinî ritüellerin icrasında yemek verme kültürü önemli bir yer tutmaktadır (Türk, 2006: 32). İsim verme töreninde bulunan topluluk duadan sonra Fatiha okunmakta ve malî durumu yerinde olanlar Nesîke/adak kurbanı kesmektedir. Bu âdet Hz. Muhammed’in torunları olan Hasan ve Hüseyin doğduğunda ikişer nesîke kurbanı keserek sevincini göstermesi olayına dayanmaktadır (Kaya, 1993: 361-362). Bu aşamadan sonra bebeğin saç tıraş edilmekte, saçın ağırlığınca altın veya gümüş fakirlere dağıtılmakta, yemekler ve helvalar yenilmektedir. Dede veya mürşidin sofrası gülbangında bebeğin “sağlıklı, mutlu, hayırlı, bol kazançlı, irfan ehlinde olması ve hayırlı olması” dileğiyle tören son bulmaktadır. Orada bulunanlar bebeğe çeşitli hediyeler vermektedir (Üçer, 2005: 374; Rençber, 2014: 165; Yaman, 1994: 267). Şehirleşmenin başlamasıyla birlikte Alevî geleneğinde uygulanagelen bu ritüellerin bir kısmının işlevini yitirdiği görülmektedir.

Doğumu takiben altıncı veya yedinci aylarda bebeğin ilk dişlerinin çıkmasıyla birlikte “diş hediği, diş bulguru” denilen bir tören düzenlenmektedir (Yıldız, 2004: 191) Hediğin yapılışı bölgeden bölgeye kısmen farklılık gösterebilmektedir. Örneğin Yozgat’ta hedik düzme/diş hediği denilen törende buğday, tuz, çedene, haşlanmış nohut ve bakla kaynatılarak içine kuru üzüm ve ceviz konulmaktadır (Yüner, 2015: 383). Tahtacılar da diş hediği çocuğun dişleri mısır taneleri gibi düzgün ve sert olsun diye mısırdan/darıdan pişirilmekte, isteğe göre üzerine şeker veya susam ekilmektedir (Biçen, 2005: 115). Hediğin yanına pasta yapılarak akraba ve komşular çağrılmakta ziyarete gelenler hedik kabına para koymakta, bebeğe giyim eşyası ve oyuncak hediye etmektedir (Biçen, 2005: 115; Yıldırım, 2016: 144; Yıldız, 2004: 191).

Sünnet geleneği, Hz. İbrahim’den bu yana bütün toplumlar tarafından dinî bir vecibe olarak algılanmış, Alevî toplumu da sünnete ve kirveliğe büyük önem vermiştir. Erkek çocuğunu sünnet ettirmek İslâm dininin bir gereği, Hz. Peygamberin sünneti ve sağlık yönünden faydalı olarak görülmüştür (Dersimi, 1952: 32; Rençber, 2014: 166). Sünnet sırasında Dede, mürşit veya rehber tarafından Kur’ân ve Gaza Gülbengi denilen dua okunmaktadır (Yıldırım 2016: 167). Sünnetçi yüksek sesle: “Âdem aleyhisselam dünyaya geldi, oldu zürriyet. Hakk’a kul, Peygambere ümmet, Halil İbrahim’den kaldı bu âdet, her kim Muhammed’i severse Muhammed’e versin salâvat”

veya “Peygamber canına Muhammed’e salavât, Ya Ali Ya Muhammed” dedikten sonra orada bulunanlar da yüksek sesle “Allahümme salli alâ Muhammed’in ve alâ âl-i Muhammed” diyerek salavât ve tekbir getirmektedir (Bozkuş, 2006: 295; Kaya, 1993: 362-364; Üçer, 2005: 376; Yıldız, 2004: 192-193; Yüner, 383-387). Akabinde sünnet işlemi icra edilmektedir. Dede sünnet sonrasında şu duayı yapmaktadır: “Sünnet olan bu yavrumuz iyi olsun, yurdumuza, ulusumuza hayırlı bir insan olsun. Ehl-i beyt yoluna inançlı ve temiz bir mü’min olsun, okuyup büyük adam olsun...” (Yaman, 1994: 268-269). Duadan sonra çocuğa “para/saçı” diye isimlendirilen canlı hayvan veya eşyadan oluşan hediyeler verilmektedir (Üçer, 2005: 376). Tahtacılar da sünnetçi köy dışından çağrılmakta, imkân ölçüsünde içkinin de içilebildiği davul-zurna eşliğinde sünnet düğünü yapılmakta, bunun dışında özel bir tören veya mevlit düzenlenmemektedir (Biçen, 2005: 116-117).

Değerlendirme ve Sonuç

Geleneksel ritüellerin en yaygın görüldüğü alanlardan birisi hiç şüphesiz doğum ve onu izleyen süreçlerdir. Bu süreçte uygulanan ritüeller düşünüldüğünden daha derin ve köklü anlamlara sahiptir (Baysal, 2020: 1120). Ritüellerdeki her bir uygulama ve kullanılan sembol bir anlama sahiptir. Bu anlamlar dinî ve kültürel değerler tarafından şekillenmektedir. Bu durum Alevîlerin doğum ve sürecinde uyguladığı ritüeller içinde geçerlidir. Bakıldığında bu ritüellerin hem eski Türk inanç sistemleri hem de İslâmî değerleri birleştirdiği, bu yönüyle oldukça zengin bir altyapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Alevîlerde kadınların çocuk sahibi olmak için yaptıkları dinî pratikler, ad koyma merasimleri, lohusa ve bebeği koruma amaçlı uygulamalar, kırk çıkarma ritüelleri, göbek bağının saklanması ve sünnet törenlerinde tüm bu inanç sistemlerinin ve değerlerin nüvelerini görmek mümkündür. Alevîlerin doğum ve sonrasında ilgili uyguladıkları merasimler, pratikler ve ritüellerin Türkiye’nin pek çok yerinde farklı gruplar arasında yaşadığı da bilinmektedir. Diğer bir deyişle, doğum olayıyla ilgili olarak Alevîlerin toplumun diğer kesimleriyle benzer ritüeller sergiledikleri görülmektedir. Yapılan çalışmalar Sünnîlerle Alevîler arasında doğum, sünnet gibi örf ve âdetlerin uygulanmasında benzerlik olduğunu ortaya koymuştur (Eren, 2002: 164). Ancak ortak olan bu ritüeller Alevî felsefesi/inancıyla şekillenerek Alevîliğe özgü yeni bir anlam kazanmaktadır. Bunun yanında Alevî geleneği içerisinde farklı olan birtakım ritüellerin uygulandığı da görülmektedir (Yıldız, 2004: 188). Örneğin Nusayrî ve Tahtacıların beslendikleri inanç sistemlerinin farklılığı nedeniyle söz konusu ritüellerin uygulanmasında Anadolu Alevîlerinden kısmen ayrıldığı dikkat çekmektedir.

Kaynakça / Reference

Abdurrahman, V. (2004). Türklerin ad koyma gelenekleri üzerine bir inceleme. *Millî Folklor*, 16(61): 124-133. <https://www.millifolklor.com/>

Acıpayamlı, O. (1961). *Türkiye’de doğumla ilgili âdet ve inanmaların etnolojik etüdü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Acıpayamlı, O. (1992). Türk kültüründe ad koyma folkloru’nun morfolojik ve fonksiyonel yönlerden incelenmesi. *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri* (IV: 1-14) içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Akpınarlı, F. (1994). Anadolu’da nazar ve nazarlıklar. *I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri* (I: 158-164) içinde. (22-23 Aralık). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Alay, O. (2019). Bingöl ve Tunceli yöresinde yaşayan Şafii ve Alevilerde nazar ve uğurla ilgili inanış ve uygulamalar. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 25(98), 327-338. doi: 10.22559/folklor.365

Albayrak, A. ve Çapcıoğlu, İ. (2006). Ehl-i Sünnet geleneğine bağlı bir Orta Anadolu köyünde halk inançları ve uygulamaları. *Dini Araştırmalar*, 8 (24): 107-132. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/da/issue/4461/61518>

Altun, I. (2008). Kocaeli’de türbelerle ilgili inanış ve uygulamalara örnek: “Sultan Baba. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37: 173-185. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2876/39477>

Anadol, C. (t.y.). *Tarihten günümüze kadar dünyada ve İslâmiyette halk inanışları: Büyü (Sihir-Tılsım)*. İstanbul: Devlet Yayın ve Dağıtım.

Aydın, A. (2009). *Akdağmadeni yöresi Ardıçalanı ve Bozhüyük köylerinde Alevilik* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Bayat, F. (2006). *Ana hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Baysal, N. (2020). İnanç sistemi merkezli bir bakış ile Türk doğum geleneğinde su. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(3): 1106-1124. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/teke/issue/56890/798904>

Bıçen, H. Y. (2005). *İnanışları ve gelenekleri açısından Tahtacılar*. Ankara: Tekaç Yayıncılık.

Boratav, P. N. (1984). *Türk folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Bozkurt, N. (2010). *İslâm’da sünnet*. (C. 38, s. 157-159) içinde. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.

Bozkuş, M. (2006). *Sivas Aleviliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi.

Collins, R. (2004). *Interaction Ritual Chains*. New Jersey: Princeton University Press.

Çoruhlu, Y. (2000). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Demirel, Y. (2019). *Hatay- Samandağ özelinde Nusayrilik ve ziyaret kültürü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Dersimi, M. N. (1952). *Kürdistan tarihinde Dersim*. Halep: Ani Matbaası.

- Eren, S. (2002). *Sosyolojik açıdan Ordu yöresi Alevîliği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ergin, M. (1969). *Dede Korkut kitabı*. 1000 Temel Eser. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Eröz, M. (1990). *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Eröz, M. (1991). *Yörükler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1998). *Anadolu Üçlemesi 1 Anadolu İnançları*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Fortes, M. (1962). Ritual and office in tribe society. Max Gluckman (Ed.), *Essays on the ritual of social relations* (s. 53–88) içinde. Manchester: Manchester University Press.
- Golden, P., B. (2006). *Türk halkları tarihine giriş*. Osman Karatay (Çev.). Çorum: Karam Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (1976). *Dede Korkut hikayeleri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1958). *Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî “Vilâyet-Nâme”*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (1995). *Tasavvufтан dilimize geçen deyimler ve atasözleri*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Gültekin, A. K. (2004). *Tunceli’de kutsal mekân kültü*. Ankara: Kalan Yayınları.
- Günay, Ü. ve Güngör, H. (2003). *Başlangıçlarından günümüze Türklerin dini tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Güngör, H. (2007). Geleneksel Türk dininden Anadolu’ya taşınanlar. *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildirileri* (s. 1-6) içinde. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Güngör, Ö. (2007). *Günümüz Alevi/Bektaşî kimliğine dair sosyolojik bir Araştırma (Beypazarı/Karaşar yöresi örneği)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (1992). *Manas destanı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kalafat, Y. (2010). *Doğu Anadolu’da Eski Türk inançlarının etkisi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2012). *Azerbaycan-İran, Anadolu-İrak Halk İnançları Hattı*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. ve Yelis, D. (2012). Türk atalar ve karşılaştırmalı halk inanmaları. *Avrasya Etütleri Dergisi*, 42(2): 169-206. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasya/issue/35341/392390>

- Karaman, K. (2010). Ritüellerin toplumsal etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21: 227-237. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/11416/136363>
- Kaya, H. (1993). Alevî-Bektaşî erkânı, evrâdı ve edebiyatı. İstanbul: Engin Yayınları.
- Kayabaşı, N. ve Yanar, A. (1993). Türk el sanatlarında kullanılan nazar motifleri ve Alevilerde nazar inancı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 65, 169-184. <http://hvbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD>
- Keser, İ. (2006). *Kentsel dinamikler ve kamusal alan farklılaşması: Adana Nusayrileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Köprülü, M. F. (2005). *Türk tarih-i dinîsi*. Metin Ergun (Haz.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kutlu, S. (2000). Aleviliğin dini statüsü: Din, mezhep, tarikat, heterodoksi, ortadoksi ya da metadoksi. Hasan Onat, Sözmez Kutlu (Ed.), *İslam Mezhepleri Tarihi*, (s. 573-602) içinde. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Küçük, A. (1989). *Alkarısı*. (C. 2, s. 469) içinde. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Mêlikoff, I. (1993). *Uyur İdik Uyardılar "Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları"*. Turan Alptekin (Trc.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Nugteren, A. (2019). Introduction to the special issue 'religion, ritual, and ritualistic objects'. *Religions*, 10(163): 1-13. doi:10.3390/rel10030163
- Okan, N. (2014). Alevilikte kadın erkek eşitliği söylemine eleştirel bir yaklaşım. *Antropoloji Dergisi*, (28): 27-42. doi: 10.1501/antro_0000000301
- Olgun, Hakan, (2016). Worship, ritual and sacrifice. *Milel ve Nihal*, 13(2): 82-99. doi: 10.17131/milel.284848
- Öger, A. (2012). Uygur Türklerinin doğum adetleri. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/1: 1679-1694. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3097>
- Öncül, K. (2019). Kültürleşme açısından Türk kültüründe sünnet. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(29): 123-129. doi: <https://doi.org/10.33692/avrasyad.664189>
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu folklorunda ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Över, G. (2011). *Nusayrilerde kadın* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Rençber, F. (2014). *Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman'da Alevilik*. Ankara: Gece Kitaplığı

- Rençber, F. (2014). Adıyaman Alevîlerinde türbe veya yatır ziyareti. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 71: 209-224. <http://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD>
- Rossano MJ. (2012). The essential role of ritual in the transmission and reinforcement of social norms. *Psychological Bulletin*. 138(3): 529-49. doi: 10.1037/a0027038.
- Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. Aykut Kazancıgil (Trc.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Sarıkaya, S. (2016). Anadolu Alevîliğinin tarihî arka planı. İstanbul: Post Yayınları.
- Say, Y. (2006). İnançsal ve yaşamsal temel üzerinde kurumsallaşan sevgi ve barış anlayışları, Anadolu Aleviliği ve Nusayrilik. Mehmet Karasu (Ed.), *Nusayrilik Alevilik ve çokkültürlülük*, (s. 42-100) içinde. Ankara: Keşif Yayınları.
- Schuyt, T. N. M. ve Schuijt, J. J. M. (1998). Rituals and rules: about magic in consultancy. *Journal of Organizational Change Management*, 11(5): 399-406. doi: <https://doi.org/10.1108/09534819810234823>
- Selçuk, A. (2004). Tahtacıların doğum ile ilgili inanç ve uygulamalarına fenomenolojik bir yaklaşım. *TÜBAR*, XVI: 163-180. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16957/177061>
- Sertel, E. (2005). *Dini ve Etnik Kimlikleriyle Nusayriler (Arap Alevileri)*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Sis, N. ve Çeçen, M. (2016). Yaşayan Alevi kültür ve inanışları üzerine bir araştırma (Onar Köyü örneği). *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 2(1): 413-430. doi:10.20322/lt.14095
- Subaşı, N. (2003). Kültürel mirasın çeşitliliği ve seçicilik sorunu. *Modernliğin Gölgesinde Gelenek. Doğu-Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, (25: 135-144). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Tanyu, H. (2007). *Türkiye’de adak ve adak yerleri*. Ankara: Elips Kitap.
- Tanyu, H. C. (1969). *Orta Asya göçlerinde Tunçderililer fiziksel ve sosyo kültürel*. İstanbul.
- Türk, H. (2006). *Hatay’da çok kültürlülük ve hoşgörü*. Mehmet Karasu (Ed.), *Nusayrilik Alevilik ve çok kültürlülük*, (s. 23-36) içinde. Ankara: Keşif Yayınları.
- Türktaş, M. M. (2019). Türklerde ad verme ile ilgili bazı tespitler. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7(17), 34-44. doi: <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK652>
- Uludağ, S. (1991). *Âyin (Tasavvuf)*. (C. 4, 250-251) içinde. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.
- Uzun, M. (1995). *Fâtıma (Edebiyat)*. (C. 12, s. 223-224) içinde. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.

- Üçer, C. (2005). *Tokat yöresinde geleneksel Alevîlik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Ünalın, S. ve Öztürk, H. (2008). İslamiyet'ten önce Türklerde eğitim ve öğretim. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2): 89-109. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egitimvetoplum/issue/35909/402840>
- Vural, M. (2003). Gelenek ve dinlerin aşkın birliği. *Modernliğin Gölgesinde Gelenek. Doğu-Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi* (25: 162-175) içinde. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yaman, M. (1994). *Alevilik inanç-edeb-erkân*. İstanbul: Ufuk Yayıncılık.
- Yeşil, Y. (2013). Türk Dünyası'nda doğum sırasında gerçekleştirilen ritüeller. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 155 – 162. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egitimvetoplum/issue/5127/69834>
- Yıldırım, E. (2010). *Tunceli Aleviliği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yıldırım, H. (2016). *Tunceli'de doğum, sünnet, nikâh ve cenaze merasimlerinin dinler tarihi açısından tahlili* (Yayımlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yıldırım, R. (2018). *Geleneksel Alevilik inanç, ibadet, kurumlar, toplumsal yapı, kolektif bellek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, H. (2004). *Amasya Aleviliği*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Yusuf Has Hâcib (t.y.). *Kutadğu Bilig metin*. Mustafa S. Kaçalın (Haz.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Yusuf Has Hâcib. (1959). *Kutadğu Bilig*. II. Reşit Rahmeti Arat (Trc.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yüksel, E. (2016). *Alevî-Bektaşî kültüründe yaratılış anlatıları ve toplumsal cinsiyet ilişkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüner, R. (2015). *İnanç tarihi açısından Yozgat* (Yayımlanmamış doktora tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3818-3833

<p>Spor Merkezlerine Üye Olan Bireylerin Duygusal Yeme ve Sosyal Fizik Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi</p> <p>Examination of Emotional Eating and Social Physical Anxiety Levels of Individuals Member of Sports Centers</p> <p>Video Link: https://youtu.be/tC-o8SU5KSE</p>	
<p>Yasemin YALÇIN Dr. Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Bölümü Asst.Prof., A.Alaaddin Keykubat Univ. Sports Science Faculty Department Of Physical Education and Sport Education yasemin.yalcin@alanya.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-1484-3477</p> <p>Hasanali Kağan KURNAZ Araş. Gör., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Bölümü RA., A.Alaaddin Keykubat Univ. Sports Science Faculty Department Of Physical Education and Sport Education kagan.kurnaz@alanya.edu.tr / Orcid ID: 0000-0002-5418-3522</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 18.08.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 09.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 30.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Yalçın, Y. & Kurnaz, H. K. (2021). Spor Merkezlerine Üye Olan Bireylerin Duygusal Yeme ve Sosyal Fizik Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3818-3833 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/984252>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Spor Merkezlerine Üye Olan Bireylerin Duygusal Yeme ve Sosyal Fizik Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi *

Özet

Bu çalışmayla, spor merkezine üye olan bireylerin duygusal yeme davranışları ile sosyal fizik kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca üyelerin kişisel bilgileri doğrultusunda duygusal yeme davranışları ve sosyal fizik kaygı düzeyleri arasındaki farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın katılımcı gurubunu Alanya'da özel spor merkezlerine üye olan bireyler (n=183) oluşturmuştur. Üyelerin 97'si (%53.0) kadın ve 86'sı (%47.0) erkektir. Araştırmada Arslantaş vd., (2019) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan "Duygusal Yeme Ölçeği" ile Ballı ve Aşçı (2006) tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan "Sosyal Fizik Kaygı Envanteri" kullanılmıştır. Verilerin parametrik testlerin ön şartlarını sağlayıp sağlamadığı Skewness ve Kurtosis (verilerin normal dağılım durumu) değerleri incelenerek karar verilmiş ve elde edilen bilgiler doğrultusunda parametreler arası ilişkiler pearson korelasyon analizi ile farklılıklar ise t-testi ve ANOVA analizleri ile değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucunda duygusal yeme ile sosyal fizik kaygı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca üyelerin sosyal fizik kaygı düzeylerinde cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Yeme, Sosyal Fizik Kaygı, Spor, Sağlık, Spor Merkezi Üyeleri

Examination of Emotional Eating and Social Physical Anxiety Levels of Individuals Member of Sports Centers

Abstract

In this study, it was aimed to examine the relationship between emotional eating behaviors and social physical anxiety levels of individuals who are members of the sports center. In addition, the differences between emotional eating behaviors and social physical anxiety levels were tried to be determined in line with the personal information of the members. The participant group of the research consisted of individuals (n=183) who were members of private sports centers in Alanya. Of the members, 97 (53.0%) are female and 86 (47.0%) are male. In the study, the "Emotional Eating Scale" whose validity and reliability was studied by Arslantaş et al., (2019) and the

* Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 27 Sayı ve 07.04.2021 tarihli kararı ile etik kurul kararı alınmıştır.

"Social Physics Anxiety Inventory" whose validity and reliability studies were conducted by Ballı and Aşçı (2006) were used. Whether the data met the prerequisites of the parametric tests was decided by examining the Skewness and Kurtosis (normal distribution of the data) values, and in line with the information obtained, the relations between the parameters were evaluated with the Pearson correlation analysis and the differences were evaluated with the t-test and ANOVA analysis. As a result of the research, it was determined that there is a positive and significant relationship between emotional eating and social physical anxiety. In addition, it was observed that there was a significant difference in the social physical anxiety levels of the members according to their genders.

Keywords: Emotional Eating, Social Physical Anxiety, Sports, Health, Sports Center Members

Giriş

Günümüz yaşantısı, gereklilikleri ve imkânları dolayısı ile insan yaşamı ve spor kavramları, birbirlerinden ayrı düşünülemez bir hal almıştır. Böylelikle hayatımızın neresinde olduğu önemli olmaksızın, temeli bilime dayalı, şuurulu ve planlı yapılan spor, bütün hayatı boyunca daha sağlıklı, daha uyumlu, daha başarılı, daha mutlu olmasında ve gündelik hayattaki enerjinin yüksek tutulmasında önemli bir yere sahiptir (Atasoy ve Kuter, 2005: 11).

İnsanları spor yapmaya yönelten sebeplerin bir bölümü; bir takım sosyal gereksinimleri karşılamak, sıhhat, tekrar iyi olmak ve fiziksel uygunluk sağlamak, göz zevkini sağlamak, duygusal endişeden kurtulmak, spor aracılığı ile tecrübeler kazanmak, sevinç, eğlence, tutku, mutluluk gibi hisleri tatmak, monoton geçen bir süreyi değerlendirmek, kendini harekete geçirmek ve göstermek, sosyal anlamda bağ kurmak, kazanç ve yanı sıra ayrıcalıklar elde etmek, kilo vermek, kendince hoşnut olmak, kuvvet, sürat, dayanıklılık, çeviklik, vücut kontrol becerisi geliştirmek, sorun ve rahatsızlıklara karşı dayanıklılık elde etmek, gençleşmek, güzelleşmek ve kişiliğini geliştirmek, boş vakti birliktelik içinde, hareketli ve faydalı bir şekilde değerlendirmek, kendine olan saygıyı artırmak (Güdül, 2008: 4) olarak sıralanabilir.

Herhangi başka bir işi olmadığı zamanı spor yaparak ve bu zamanı verimli şekilde değerlendirmekle uğraşan fertlerin daha sıhhatli, daha hareketli ve daha şuur sahibi olduğu bilindiğine göre (Akça ve Sunay, 2012: 1474) sporun daha büyük bir çevreye aşılması ile birlikte genel olarak toplum sağlığının artması kaçınılmaz olacaktır. Böylelikle genel nüfusun içerisinde daha sağlıklı insan görülme oranının artmasına katkı sağlayacaktır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) 1958'de yaptığı tanımda sağlık; yalnızca hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, insanın fiziksel, zihinsel ve sosyal yönden tam bir iyilik halinde olması biçiminde tanımlanmıştır.

Buradan yola çıktığımızda, sağlıklı olabilmenin ön şartlarından birinin yeterli düzeyde ve dengeli beslenmek olduğunu söylemek mümkündür. Yapılan literatür taramasında beslenme, insanın büyümesi, gelişmesi, daha zinde ve verimli olabilmesi için gerekli olan besinleri tüketip, vücutta kullanabilmesi olarak tanımlanmaktadır. İnsanların yaşantısını sürdürebilmesi için elli civarlarında besin ögesine ihtiyacı vardır. Bireyin, sağlıklı olarak büyümesi ve gelişmesi, daha sıhhatli ve verimli şekilde uzun bir yaşam çizmesi için bu besinlerin hepsinden düzenli olarak kafi miktarda tüketmesi gerekmektedir. Sözü edilen besin öğeleri gerektiğinden az veya çok alınması (yanlış tüketilmesi) durumunda yetersiz ve dengesiz beslenme durumu oluşması ve birey sağlığının bozulması kaçınılmazdır. Dolayısı ile beslenme; insanın mevcut sağlığını muhafaza etmek, geliştirmek ve yaşam niteliğini yükseltmek için bilinçli şekilde yapılması gereken bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır (Baysal, 2007: 9).

Beslenme gereksiniminin karşılanması, biyolojik gerekliliğin beraberinde psikolojik açıdan da önem arz etmektedir. Kişiler sinirlendiklerinde, üzülüklerinde, heyecanlandıklarında veya baskı altında olduklarında her zamankinden çok besin yiyebilirler. Bu konu beslenmede psikolojik etki olarak anılmaktadır. Bunun yanı sıra heyecanlı veya normalden fazla gerginlik durumunda, bir yaşanmışlık sonucunda ve duygu kargaşası içerindeyken yemeyi kesmek de duygusal durumların yemek yeme üstünde bıraktığı etkilerdendir (Konttinen, 2012: 16).

Belirtilen sağlık tanımları dikkate alınıp beslenme kavramı ile bağdaştırıldığında görüldüğü üzere yeme davranışını sadece biyolojik açıdan incelemek insan sağlığına olan etkisi ile ilgili net bir bilgi sahibi olunmasında engel teşkil edecektir. Bu sebeple mevcut çalışmada yeme davranışının psikolojik etmenlere bağlı olarak değiştiği bir kavram olan "duygusal yeme davranışı" incelenecek ve yorumlanacaktır.

Duygusal yeme davranışı öncelikle tıp alanında bireylerin gereğinden fazla besin tüketmelerini tetikleyen bir etmen olarak hislerin içinde bulunduğu bir tablo içinde bulimia hastalığıyla beraber söz edilmiştir. Sonrasında görülen araştırmalarda, hızlıca ve kontrolsüzce yeme arzularının da duygusal yeme ile ilişkilendirilebileceği gözlemlenmiştir. Negatif duygulara bağlı olduğu gözlenen bu gereğinden fazla yeme davranışının; obez kişilerde, yeme rutinlerinde dengesizlik bulunan kadınlarda ve kilosu alışılagelmiş düzeylerde olmasına rağmen diyet yapan bireylerde olduğu görülmüştür. Bilhassa zayıflama uğraşı içerisinde olduğunda, yeme davranışlarını rutine bağlamak istenildiğinde, duygusal yeme kavramının önemi oldukça artmaktadır (Sevinçer ve Konuk, 2013: 171).

Spor Merkezlerine Üye Olan Bireylerin Duygusal Yeme ve Sosyal Fizik Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi

Duygusal yeme davranışının bir diğer tanımı ise; kimsesizlik, ruhsal çöküntü, endişe gibi duygu varyasyonlarına karşılık olarak çoğunlukla her zamankinden çok besin tüketmeye yol açan psikolojik yeme türü olarak literatürde kendine yer edinmiştir (De Lauson-Guillain vd., 2006: 132). Başka bir tanıma göre de bu yeme davranışı, ruh halinin kontrolü için besin tüketiminin bir sonucudur. (Konttinen, 2012: 74). İnsanlarda duyguların, yeme isteği ve besin tüketimi üzerinde %30-48 oranında etkiye neden olduğu belirtilmektedir. Yeme davranışlarına etki eden etmenler arasında insan duygusunun yeri çok fazladır ve buna karşılık olarak duyguların beslenmeye nasıl etki ettiğini öğrenip anlamak da bir o kadar güçtür. Farklı duygu hallerinin yemek yeme periyotlarında kişilerin yeme davranışlarını ne düzeyde etkilediğinin tespit edilmeye çalışıldığı araştırmalarda birey hususları arasında farklılıklar olsa dahi genellikle stres, endişe, çöküntü (duygusal olarak), sinir gibi negatif duyguların yiyecek tüketimi artışı ve beslenme alışkanlıklarının bozulması konusunda doğru orantılı etki sebep olduğu bulunmuştur (Macht, 2008: 1). Bununla birlikte, neşe ve benzeri duyguların yiyecekte haz duyarak tüketmeyi, sağlıklı yiyecek tercihini arttırdığı yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur (Macht, 1999: 129; Macht, Roth, Ellgring, 2002: 147).

Bu konuya ek olarak bireyleri psikolojik açıdan rahatsız eden bir diğer etmen, son yıllarda bireyin vücut hoşnutluğu, görünüşü ile ilgili kaygıları vb. bedenle ilişkili psikolojik nitelikler ve söz konusu niteliklerin fiziksel etkinliğe katılıma olan etkisine ilişkin yapılan araştırmalarla ortaya konulmaya çalışılan “sosyal fizik kaygı” kavramıdır.

Dış görünüşten hoşnut olmak fiziksel etkinliklere dâhil olma arzusunun artmasına katkı sağlayan pozitif bir etken olduğu gibi, dış görünüşten hoşnut olmamak ise karşılaşılabilecek negatif yorumlarla karşılaşmamak için fiziksel etkinliklere dâhil olmama nedeni olabilir. Bu nedenle egzersiz ve spor psikolojisi alanındaki araştırmacılar için dış görünüşten kaynaklanan endişe yaygın bir konu haline gelmiştir. Yapılan araştırmalar sosyal fizik kaygısı yüksek olan bireylerin kalabalık ortamlarda yapılan fiziksel etkinliklerin aksine tek başlarına fiziksel etkinlik yapma eğiliminde olduklarını göstermiştir (Spink, 1992: 1075). Bazı çalışmalarda ise, sosyal fizik kaygı düzeyi yüksek olan kişilerin fiziksel etkinliğe devamlılık ihtimallerinin düşük, sosyal fizik kaygıları düşük olanların da fiziksel etkinliğe devamlılık ihtimallerinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Finkenbergh vd., 1998: 1393-1394; Frederick ve Morrison, 1996: 963; Lantz ve Hardy, 1997: 83).

Kişilerin mevcut vücutlarından memnun olma arzusu, kendilerine göre müsait ve geçerliliği bulunan vücut şekil ve ölçülerine erişme uğraşına yönlendirmektedir. Dış görünüşünden memnun olmayan bireyler, farklı türlerde kıyafetler giymekten, vücutlarında tıbbi yöntemlerle değişiklik yapmaya kadar birçok farklı metot kullanarak kendilerini yenileme gayreti içine girmektedirler. Kendini olduğundan farklı ve diğer insanlar gözünde,

toplumsal değerler üzerinde çekici bir dış görünüme kavuşturmak üzere kullanılan metotlar içerisinde, fiziksel etkinliklere katılım belki de en çok kullanılması gerekenlerdendir (Grogan, 1999: 11).

Bahsedilen tüm bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı, duygusal yeme ve sosyal fizik kaygı konularının spor merkezine üye olan bireyler üzerinde incelenmesidir. Bu araştırma Alanya ilçesinde bulunan özel spor merkezleri ile sınırlıdır. Araştırmanın yapıldığı tarihten sonra açılan veya devlet ve belediyeye bağlı spor merkezleri araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. İlişkisel tarama modelinde iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma yapılmaktadır (Karasar, 2004; 2008). Betimleyici araştırmalar, bir durumu saptamaya yönelik olup ilgi duyulan konu ya da etkinliklerin bir betimlemesini, tasvirini elde etmeyi amaçlayan araştırmalardır (Şavran, 2009). Çalışma kapsamında spor merkezlerine üye olan bireylerin duygusal yeme ve sosyal fizik kaygı düzeyleri arasındaki ilişki belirlenmeye çalışıldığı (mevcut durumun ortaya konulmaya amaçlandığı) için mevcut araştırma betimsel bir araştırma olmakla birlikte, her iki değişken arasındaki ilişkinin ele alınması sebebiyle de açılımcı ilişkisel bir araştırmadır (Cresswell, 2005; Fraenkel ve Wallen, 2009).

Katılımcı Grubu

Araştırmanın çalışma gurubunu olasılıklı örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi (Bishop, 2017) ile belirlenen, Antalya'nın Alanya ilçesinde bulunan özel spor merkezlerine üye olan bireyler (n=183) oluşturmaktadır. Literatürde örneklem büyüklüğü belirlenirken katılımcı sayısının ölçekte bulunan madde sayısının 5 ile 10 katı kadar olması önerilmektedir (Bryman ve Cramer, 2001; Pett, Lackey ve Sullivan, 2003). Çalışmada kullanılan 2 ölçekte toplam 17 madde/ifade olması, 183 kişinin yeterli olduğunu göstermektedir. Üyelerin 97'si kadın (%53.0) ve 86'sı erkek (%47.0)'tir.

Veri Toplama Araçları

Mevcut çalışmanın birinci bölümünde katılımcıların kişisel bilgilerini içeren çeşitli sorulara yer verilmiştir. Diğer bölümlerinde ise Duygusal Yeme Ölçeği ve Sosyal Fizik Kaygı Envanteri ifadelerine yer verilmiştir.

Duygusal Yeme Ölçeği: 2012'de Garaulet vd. tarafından geliştirilen ve 2019'da Arslantaş vd. tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan ölçek, 4'lü likert tipinde olup 10 maddeden ve 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten en düşük "0" en yüksek "30" puan alınmaktadır. Ölçekten alınan

Spor Merkezlerine Üye Olan Bireylerin Duygusal Yeme ve Sosyal Fizik Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi

yüksek puanlar, duygusal yeme davranışının yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Mevcut çalışma ölçek toplam puanı üzerinden yürütülmüştür.

Sosyal Fizik Kaygı Envanteri: 5'li likert tipindeki 12 maddeden ve 2 alt boyuttan oluşan ölçek 1989'da Hart, Leary ve Rejeski tarafından geliştirilmiş, 2006'da Ballı ve Aşçı tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. "Sosyal Fizik Kaygı Envanteri" Hagger vd. tarafından 2007'de yapılan bir diğer çalışmayla Türk toplumu için uyarlanmış ve madde sayısı 7'ye düşürülmüştür. Araştırmacılar tarafından 7 maddeli versiyonunun kullanılması önerilmiştir.

Araştırma Yayın Etiği

Araştırma için, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Alanı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 27 Sayı ve 07.04.2021 tarihli kararı ile araştırmanın etik olarak uygun olduğu onayı alınmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinden önce verilerin normal dağılıp dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Skewness ve Kurtosis (verilerin normal dağılım durumu) değerlerine bakılmıştır. Bu doğrultuda pearson korelasyon, t-testi ve ANOVA analizleri kullanılmıştır. Ölçme araçlarının güvenilirliklerinin belirlenmesi için Cronbach Alpha analizi uygulanmıştır. Verilerin istatistiksel analizinde ve yorumlarda, $p < 0.05$ / $p < 0.01$ anlamlılık düzeyleri dikkate alınmıştır.

Bu doğrultudan hareketle "Duygusal Yeme Ölçeği" ve "Sosyal Fizik Kaygı Ölçeği" kullanılarak spor merkezine üye olan bireylerin duygusal yeme davranışları ile sosyal fizik kaygı düzeyleri arasındaki ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca kişisel bilgi formuyla üyelerin demografik bilgileri belirlenerek duygusal yeme davranışları ile sosyal fizik kaygı düzeyleri arasındaki farklılıklar kişisel değişkenler açısından incelenmiştir.

Bu amaçlar çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

Spor merkezine üye olan bireylerin duygusal yeme düzeyleri ve sosyal fizik kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Spor merkezine üye olan bireylerin duygusal yeme düzeyleri cinsiyetlerine, yaşlarına, ve medeni durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?

Spor merkezine üye olan bireylerin sosyal fizik kaygı düzeyleri cinsiyetlerine, yaşlarına, ve medeni durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?

Bulgular

Bu bölümde öncelikle araştırma grubunun demografik özelliklerine göre frekans dağılımını gösteren tabloya yer verilmiştir. Sonrasında sırasıyla ölçeklere ait puanların dağılımını gösteren tablo, duygusal yeme düzeyi ve sosyal fizik kaygı düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren tablo ve ölçeklere ait toplam puanların demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, medeni durum) ile bağlantı farkını gösteren sonuç tabloları yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırma Grubunun Demografik Özelliklerine Göre Frekans Dağılımları

Değişkenler	Alt Grup	N	%	Toplam
Cinsiyet	Kadın	97	53.0	183
	Erkek	86	47.0	
Yaş	18-21 yaş	42	23.0	183
	22-25 yaş	48	26.2	
	26-29 yaş	45	24.6	
	30 yaş veya üstü	48	26.2	
Medeni durum	Bekar	134	73.2	183
	Evli	49	26.6	

Araştırma kapsamına alınan üyelerin %53.0'ının kadın olduğu, %26.2'sinin 22-25 yaş/30 yaş veya üstü grubunda olduğu ve %73.2'sinin bekar olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Duygusal Yeme Ölçeği İle Sosyal Fizik Kaygı Envanteri Puanlarının Dağılımı

Ölçekler	Madde	Ort.	Ss	Çarpıklık	Basıklık	C.Alpha
Duygusal yeme (Toplam)	10	10,55	5,115	.693	.611	0.77
Sosyal fizik kaygı (Toplam)	7	18,25	5,591	.310	-.037	0.73

Araştırma kapsamında yer alan üyelerin duygusal yeme ölçeğinden aldıkları puanlar incelendiğinde toplam puan ortalamasının 10.55 olduğu görülmektedir. Garaulet vd. (2012) ölçekten "0-5" arasında bir puan alındığında "duygusal yiyici olunmadığını", "6-10" puan arasında "düşük düzeyde duygusal yiyici" olduğunu, "11-20" puan arası "duygusal yiyici olduğunu" ve 21-30 puan arası "çok duygusal yiyici" olduğunu bildirmişlerdir. Buna göre üyelerin duygusal yiyici olduğunu söylemek mümkündür. Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısının duygusal yeme ölçeği toplam puanı için 0.77 olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamındaki sosyal fizik kaygı envanterinden alınan puanlar incelendiğinde ise toplam puan ortalamasının 18.25 olduğu görülmektedir. Envanterden alınabilecek en düşük puan 7 ve en yüksek puan 35'dir. Envanterden alınan puanlar arttıkça kişinin kendi görünüşünden duyduğu kaygı da artmaktadır. Buna göre üyelerin orta düzeyde sosyal fizik kaygıya

Spor Merkezlerine Üye Olan Bireylerin Duygusal Yeme ve Sosyal Fizik Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi

sahip olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal fizik kaygı envanteri toplam puanı için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ise 0.73 olarak hesaplanmıştır.

Çarpıklık ve basıklık değerlerine bakıldığında, ise verilerin normallik varsayımını yerine getirdiği gözlemlenmektedir. Tabachnick ve Fidell'e göre (2007) çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1.50 , George ve Mallery'e (2010) göre ise ± 2 aralığında yer alması normallik için kabul edilebilir bir durumdur. Buradan hareketle ilişki ve farklılık tespitine yönelik analiz işlemleri için parametrik istatistik tekniklerinin uygulanmasına karar kılınmıştır.

Tablo 3. Duygusal Yeme Ölçeği İle Sosyal Fizik Kaygı Envanteri Arasındaki İlişkiyi Gösteren Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

		1	2
1. Duygusal yeme (Toplam)	R	1	.556**
	p		.000
	n	183	183
2. Sosyal fizik kaygı (Toplam)	R	.556**	1
	p	.000	
	n	183	183

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

Tablo 3 incelendiğinde duygusal yeme toplam puanı ile sosyal fizik kaygı toplam puanı ($R = .556$; $p < 0.01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre spor merkezi üyelerinde duygusal yeme davranışı arttıkça sosyal fizik kaygı düzeyinin arttığı söylenebilir.

Tablo 4. Cinsiyet Değişkenine Göre T-Testi Analizi Sonuçları

Ölçek	Kadın (97)		Erkek (86)		t	p
	Ort.	Ss	Ort.	Ss		
Duygusal yeme (Toplam)	11.10	4.972	9.93	5.231	1.554	.122
Sosyal fizik kaygı (Toplam)	19.02	5.054	17.37	6.053	2.007	.046*

* $p < 0.05$

Analizler, üyelerin duygusal yeme düzeylerinde ($t = 1.554$, $p > 0.05$) cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Ancak tablo 4 incelendiğinde üyelerin cinsiyetlerine göre sosyal fizik kaygı toplam puanlarında ($t = .046$, $p < 0.05$) anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Buna göre kadın üyelerin sosyal fizik kaygı düzeylerinin erkek üyelerden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Yaş Değişkenine Göre ANOVA Analizi Sonuçları

Ölçek	18-21 yaş		22-25 yaş		26-29 yaş		30 ≥ yaş		F	p
	Ort.	Ss	Ort.	Ss	Ort.	Ss	Ort.	Ss		
Duygusal yeme (Toplam)	10.64	5.28	10.27	4.928	11.09	5.783	10.25	4.573	.271	.847
Sosyal fizik kaygı (Toplam)	18.71	5.89	19.17	6.231	16.49	5.039	18.56	4.912	2.102	.102

* p<0.05.

ANOVA testi sonuçları, üyelerin duygusal yeme düzeylerinde (F=.271, p>0.05) ve sosyal fizik kaygı düzeylerinde (F=2.102, p>0.05) yaşlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir.

Tablo 7. Medeni Durum Değişkenine Göre T-Testi Analizi Sonuçları

Ölçek	Bekâr (134)		Evli (49)		t	p
	Ort.	Ss	Ort.	Ss		
Duygusal yeme (Toplam)	10.34	4.899	11.12	5.678	-.912	.363
Sosyal fizik kaygı (Toplam)	18.04	5.735	18.80	5.196	-.804	.423

* p<0.05

Analizler, üyelerin duygusal yeme düzeylerinde (t=-.912, p>0.05) ve sosyal fizik kaygı düzeylerinde (t=-.804, p>0.05) medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Antalya ili Alanya ilçesinde sınırları içerisinde bulunan spor merkezlerinden ulaşılan ve çalışmaya katılmayı kabul eden 18 yaş üstü 183 birey ile gerçekleştirilen bu çalışmada duygusal yeme ve sosyal fizik kaygı konularının bireyler üzerinde incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya cinsiyet ve medeni durum ayrımı yapılmaksızın katılım sağlanmıştır. Fakat bekâr katılımcılar evli katılımcılardan fazladır (tüm grubun %73,2'si). Bunun nedeni bekârların evlilere göre daha az sorumluluğunun olması sebebiyle spor merkezlerinde daha fazla vakit geçirebilmeleri olabilir.

Mevcut çalışmada ele alınan “duygusal yeme” ve “sosyal fizik kaygı” konuları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buradan yola çıkarak spor merkezi üyelerinde duygusal yeme davranışı arttıkça sosyal fizik kaygı düzeyinin arttığını söylemek mümkündür. Araştırmacılar tarafından aşırı kilolu ve obez bireyler üzerine yapılan araştırmalarda duygusal yeme ile sosyal fizik kaygı, sosyal kaygı ve psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Ostrovsky vd., 2013; Braden vd., 2018; Efe vd., 2020). Özkan (2017) tarafından yapılan araştırmada da ergenlerde sosyal görünüş kaygısı ile duygusal yeme

Spor Merkezlerine Üye Olan Bireylerin Duygusal Yeme ve Sosyal Fizik Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi

arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu araştırmalara ek olarak Beyhan ve Erkut (2021), yaptıkları araştırmada pandemi sürecindeki izolasyon koşullarının bireylerin fiziksel ve mental durumlarına etki ederek duygusal yeme davranışlarını artırabileceğine değinmişlerdir. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, duygusal yeme ciddi bir psikolojik problemdir. Mevcut çalışmanın pandemi döneminde sürdürülmesi duygusal yeme davranışının tetikleyicisi olarak düşünülmektedir. Mevcut çalışmanın katılımcı grubu değerlendirildiğinde ise spor yaparak hem fiziksel hem de mental sağlıklarını korumak isteseler de bireylerin duygusal yeme davranışlarını kontrol edemedikleri söylenebilir. Buna bağlı olarak duygusal yeme davranışındaki artış sosyal fizik kaygı düzeyini de artırmaktadır.

Mevcut çalışmada yapılan analizler, üyelerin duygusal yeme düzeylerinde cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Nguyen-Rodriguez vd. (2009) tarafından yapılan araştırmada duygusal yeme davranışının cinsiyete göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Eren (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ise kadınların yeme tutumu düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özdemir (2011) yaptığı araştırmada kadınların duygusal yeme puanlarının erkeklerin duygusal yeme puanlarından daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Üyelerin sosyal fizik kaygı düzeylerinin cinsiyetlerine göre farklılaştığı mevcut çalışmada kadın üyelerin sosyal fizik kaygı düzeylerinin erkek üyelerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan bazı çalışmalarda sporcu kadınların sosyal fizik kaygı düzeylerinin düşük olduğu (Ballı vd., 2006), kadınların sosyal fizik kaygı düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu (Mülazımoğlu ve Aşçı, 2006; Yaşartürk vd., 2014; Eren, 2012), kadınlarda ve erkeklerde sosyal görünüş kaygı düzeyinin farklılaşmadığı (Göksel vd., 2018; Erdoğan, 2021; Türker, 2018) şeklinde farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Mevcut araştırma sonuçları itibarıyla kadınların sosyal fizik kaygı düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olmasının nedeni güzelliğin dış görünüşle ilişkilendirilmesi, hormonal değişimler, toplumsal bakış açısı ve erkeklerin bu durumlara kadınlar kadar maruz kalmamaları olabilir.

Mevcut çalışma, spor merkezlerine üye olan bireylerin duygusal yeme ve sosyal fizik kaygı düzeylerinde yaşlarına ve medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık olmadığını göstermiştir. Böylelikle üyelerin yaşlarının ve medeni durumlarının ele alınan konular üzerinde bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Bu sonuçlara karşın obez bireylerde duygusal yeme davranışının araştırıldığı bir çalışmada yaş artışı ile birlikte duygusal yeme puanında düşme eğilimi bulunmuştur (Yaşar, 2020). Bir diğer araştırmada benzer şekilde yaş arttıkça duygusal yeme davranışının düştüğü görülmüştür (Samuel, ve Cohen, 2018). Bu durumdan bir çıkarımda bulunacak olursak genç yaş grubundaki bireylerin duygu değişimleriyle beraber besin tüketme şekillerinin yaşlı bireylere göre daha fazla değiştiği söylenebilir. Sosyal fizik kaygının ele alındığı bir araştırmada (Eren, 2012)

katılımcıların sosyal fizik kaygı düzeylerinin yaş arttıkça azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Eren, araştırmasında sosyal fizik kaygının genç grupta yüksek olmasının sebebi olarak genç bireylerin beden imajı ile ilgili olumsuz algılanmaları ve görünüşlerine aşırı önem vermeleri olduğunu öne sürmüştür. Erdoğan (2021) yaptığı çalışmada sosyal görünüş kaygısının yaş durumuna göre farklılaştığı, yaş düzeyi arttıkça sosyal görünüş kaygısının arttığı sonucuna ulaşmıştır. Mevcut çalışmada ele alınan medeni durum değişkenine göre duygusal yeme farklılıklarıyla ilgili olarak literatürde benzer örneklem grubu üzerinde çalışmalara rastlanmamıştır. Ancak sağlık bilimleri alanında yapılan çalışmalarda evli bireylerin evli olmayanlara göre obez olma durumlarının daha fazla olduğu görülmüştür (İpek, 2019; Janghorbani vd., 2008; Frederiksen, 2014; Hanson vd., 2007; Tzotzas vd., 2003). Sosyal görünüş kaygısının medeni duruma göre incelendiği çalışmalara bakıldığında Erdoğan (2021), sosyal görünüş kaygısının medeni duruma göre farklılaştığı, evlilerde sosyal görünüş kaygısının bekârlara oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yorulmaz ve Kurutçu (2019), Gökçe ve Keçeci (2020), fiziksel aktiviteye katılan bireylerin sosyal görünüş kaygılarını incelemiş ve medeni durumun sosyal görünüş kaygı düzeyi üzerinde herhangi bir anlamlı fark oluşturmadığını belirtmişlerdir. Karagöz ve Karagün (2015) profesyonel sporcuların beden imajı üzerine yaptıkları çalışmada ise evli olanlarla bekâr olanların puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulamamışlardır. Bu bilgiler ışığında ulaşılan araştırma sonuçları ile mevcut araştırma sonuçlarının farklılıklar içerdiğini söylemek mümkündür. Pandemi koşullarının mevcut araştırma sonuçları üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü yaş ve medeni durum farkı olmaksızın tüm bireylerin eşit izolasyon sürecine dahil olmasıyla hem duygusal yeme davranışlarında hem de buna bağlı olarak sosyal fizik kaygı düzeylerinde benzerlik olduğu düşünülmektedir.

Öneri

Mevcut çalışma Antalya ili Alanya ilçesi ile ve 183 örneklem sayısı ile kısıtlıdır. Daha geniş örneklem üzerinde çalışılarak kapsamlı bir çalışma elde edilebilir. Kullanılan bağımsız değişkenler çeşitlendirilerek çalışma zenginleştirilebilir. İlerde yapılacak olan çalışmalara tavsiye olarak spor yapan bireylerin beslenme şekillerinin de mevcut konulara dahil edildiği araştırmaların yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Akça, N. Ş., ve Sunay, H. (2012). Özel Spor Merkezlerine Üye Olan Bireylerin Spora Yönelme Nedenleri ve Beklentilerinin Gerçekleşme Düzeyleri. *Uluslararası toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1474-1493.
- Arslantaş, H., Dereboy, F., Yüksel, R., ve İnalkaç, S. (2019). Duygusal Yeme Ölçeği'nin Türkçe Çevirisinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 30.

Spor Merkezlerine Üye Olan Bireylerin Duygusal Yeme ve Sosyal Fizik Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi

Atasoy, B., ve Kuter, F. Ö. (2005). Küreselleşme ve Spor. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 11-22.

Baysal, A. (2007). *Beslenme*. 11. Baskı, Ankara, Hatiboğlu Yayınevi.

Ballı, Ö. M., Kirazcı, S., ve Aşçı, F. H. (2006). Sporcu ve Sporcu Olmayan Bayanların Sosyal Fizik Kaygı ve Beden İmgesinden Hoşnut Olma Düzeyleri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(1), 9-16.

Beyhan, Y., ve Erkut, E. (2021). Pandemi Sürecinde Duygusal Yeme. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(2), 109-114.

Bishop, P. A. (2017). *Measurement and Evaluation in Physical Activity Applications*. Exercise Science, Physical Education, Coaching, Athletic Training & Health: Routledge.

Braden, A., Musher-Eizenman, D., Watford, T., ve Emley, E. (2018). Eating When Depressed, Anxious, Bored, or Happy: Are Emotional Eating Types Associated With Unique Psychological and Physical Health Correlates?. *Appetite*, 125, 410-417.

Bryman, A. ve Cramer, D. (2001). *Quantitative Data Analysis With SPSS Release 10 For Windows*. London: Routledge Press.

Creswell, J. W. (2005). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research (2. Baskı)*. USA: Pearson Education Inc.

De Lauzon-Guillain, B., Basdevant, A., Romon, M., Karlsson, J., Borys, J. M., Charles, M. A., ve FLVS Study Group. (2006). Is Restrained Eating A Risk Factor For Weight Gain in A General Population?. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 83(1), 132-138.

Efe, Y. S., Özbey, H., Erdem, E., ve Hatipoğlu, N. (2020). A Comparison of Emotional Eating, Social Anxiety and Parental Attitude Among Adolescents With Obesity and Healthy: A Case-Control Study. *Archives of Psychiatric Nursing*, 34(6), 557-562.

Eren, Z. (2012). *Spor Salonuna Giden Yetişkinlerin Yeme Tutumları, Sosyal Fizik Kaygıları ve Narsistik Yapılanmaları Arasındaki İlişki* (Yükseklisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Finkenber, M.E., Dinucci, J.M., Mccune, S.L., Chenette, T. ve Mccoy, P. (1998). Commitment to Physical Activity and Anxiety About Physique Among Collage Women. *Perceptual and Motor Skills*, 87, 1393-1394.

Fraenkel, J. R. ve Wallen, N. E. (2009). *How to Design and Evaluate Research in Education*. New York: Mcgraw-Hill.

Frederick, C. M., ve Morrison, C. S. (1996). Social Physique Anxiety, Personality Constructs, Motivations, Exercise Attitudes, and Behaviors. *Perceptual and Motor Skills*, 82, 963-972.

- Frederiksen, P., Jensen, K. E., ve Kjaer, S. K. (2014). Sociodemographic Factors And Risk-Taking Behaviour During Adolescence and Obesity Among More Than 40 000 Danes. *Public Health Nutrition*, 17(1), 162-169.
- Garaulet, M., Canteras, M., Morales, E., López-Guimerà, G., Sánchez-Carracedo, D., ve Corbalán-Tutau, M. D. (2012). Validation of A Questionnaire on Emotional Eating for Use in Cases of Obesity; The Emotional Eater Questionnaire (EEQ). *Nutrición Hospitalaria*, 27(2), 645-651.
- George. D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step By Step: A Simple Guide and Reference*. (10. Baskı.) Boston: Pearson.
- Gökçe, H., & Keçeci, K. (2020). Fiziksel Aktiviteye Katılan Bireylerin İletişim Becerileri ve Sosyal Görünüş Kaygıları. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 73-81.
- Göksel, A. G., Çağdaş, C. A. Z., Yazıcı, Ö. F., ve Zorba, E. (2018). Spor Hizmeti Alan Bireylerin Sosyal Görünüş Kaygısı ve Öznel Mutluluklarının incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(3), 88-101.
- Grogan, S. (1999). *Body Image: Understanding Body Dissatisfaction in Men, Women and Children*. Great Britain. Biddles Ltd, Guildford and King's Lynn.
- Güdül, N. (2008). *Fitness Salonlarına Giden Bireylerin Beklentileri* (Yüksekisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Afyon.
- Hagger, M. S., Aşçı, F. H., Lindwall, M., Hein, V., Mulazimoglu Ballı O., Tarrant, M. ve Diğ. (2007). Cross-Cultural Validity and Measurement invariance of The Social Physique Anxiety Scale in Five European Nations. *Scandinavian Journal of Medicine ve Science in Sports*, 17, 703-719.
- Hanson, K. L., Sobal, J., ve Frongillo, E. A. (2007). Gender and Marital Status Clarify Associations Between Food İnsecurity and Body Weight. *The Journal of Nutrition*, 137(6), 1460-1465.
- Hart, E. A., Leary, M.R. ve Rejeski, W. J. (1989). The Measurement of Social Physique Anxiety. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 11, 94-104.
- İpek, E. (2019). Türkiye'de Obezitenin Sosyoekonomik Belirleyicileri. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 25, 57-70.
- Janghorbani, M., Amini, M., Rezvanian, H., vd. (2008). Association of Body Mass İndex and Abdominal Obesity With Marital Status in Adults. *Archives of Iranian Medicine*, 11(3), 274-281.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Konttinen, H. (2012). *Dietary Habits and Obesity: The Role of Emotional and Cognitive Factors*. (Academic Dissertation). Helsinki, Helsinki University.
- Lantz, C. D. ve Hardy, C. J. (1997). Social Physique Anxiety and Perceived Exercise Behavior. *Journal of Sport Behavior*, 20, 83-93.

Spor Merkezlerine Üye Olan Bireylerin Duygusal Yeme ve Sosyal Fizik Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi

- Macht, M., Roth, S. ve Ellgring, H. (2002). Chocolate Eating in Healthymen During Experimentally induced Sadness and Joy. *Appetite*, 39, 147-58.
- Macht, M. (1999). Characteristics of Eating in Anger, Fear, Sadness, and Joy. *Appetite*, 33, 129-139.
- Macht, M. (2008). How Emotions Affect Eating: A Five-Way Model. *Appetite*, 50, 1-11.
- Mülazımoğlu Ballı, Ö., ve Aşçı, F. H. (2006). "Sosyal Fizik Kaygı Envanteri"nin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Spor Bilimleri Dergisi*, 17 (1), 11-19.
- Nguyen-Rodriguez, S. T., Unger, J. B., ve Spruijt-Metz, D. (2009). Psychological Determinants of Emotional Eating in Adolescence. *Eating Disorders*, 17(3), 211-224.
- Ostrovsky, N. W., Swencionis, C., Wylie-Rosett, J., ve Isasi, C. R. (2013). Social Anxiety and Disordered Overeating: An Association Among Overweight and Obese individuals. *Eating Behaviors*, 14(2), 145-148.
- Özdemir, G. S. (2015). *Duygusal Yememin Depresyon, Anksiyete ve Stres Belirtileri İle Olan İlişkisi* (Yükseklisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Özkan, Y. (2017). *Ergenlerde Sosyal Görünüş Kaygısı İle Duygusal Yeme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yükseklisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pett, M. A., Lackey, N. R. ve Sullivan, J. J. (2003). *Making Sense of Factor Analysis: The Use of Factor Analysis For instrument Development in Health Care Research*. CA: Sage.
- Samuel, L., ve Cohen, M. (2018). Expressive Suppression and Emotional Eating in Older and Younger Adults: An Exploratory Study. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 78, 127-131.
- Sevinçer, G. M. ve Konuk, N. (2013). *Duygusal Yeme*. Journal of Mood Disorders, 3, 171-178.
- Spink, K. S. (1992). Relation of Anxiety About Social Physique to Location of Participation in Physical Activity. *Perceptual and Motor Skills*, 74, 1075-1078.
- Şavran, G. T. (Ed). (2009). *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th Ed.). Boston.
- Türker, A., Er, Y., Eroğlu, S. Y., Şentürk, A., ve Durmaz, M. (2018). Spor Yapan Bireylerin Sosyal Görünüş Kaygısı ve Benlik Saygısının incelenmesi. *Muş Alparslan Üniversitesi Uluslararası Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 8-15.

Tzotzas, T., Vlahavas, G., Papadopoulou, S. K., Kapantais, E., Kaklamanou, D., ve Hassapidou, M. (2010). Marital Status and Educational Level Associated to Obesity in Greek Adults: Data From The National Epidemiological Survey. *BMC Public Health*, 10(1), 1-8.

World Health Organization (1958). The First Ten Years of The World Health Organization.

Yaşar, B. (2020). *Obez Bireylerde Kendini Damgalama ve Duygusal Yeme Arasındaki İlişki* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Yaşartürk, F., Çalık, F., Murat, K. U. L., Türkmen, M., ve Akyüz, H. (2014). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunda Okuyan Öğrencilerin Sosyal Fiziki Kaygı Durumlarının incelenmesi. *International Journal of Sport Culture and Science*, 2(Special Issue 1), 863-869.

Yorulmaz, M., & Kurutçu, Ş. (2019). Vücut Algısı ve Sosyal Görünüş Kaygısı İlişkisinin İncelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 195-208.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3834-3852

**Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından
Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi
Örneği**

Rushdiye Schools from Modern Educational Institutions
in the Ottoman Empire: Çaycuma Rushdiye School
Example

Video Link: <https://youtu.be/Gyt2uXqXO0Q>

Tahir BİLİRLİ

**Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Dr. Karabuk University, Faculty of Literature, Department of History**

tahirbilirli@karabuk.edu.tr

Orcid ID:0000-0001-5275-4654

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 04.08.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 18.11.2021
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Bilirli, T. (2021). Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3834-3852 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/978830>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – İstanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi Örneği

Öz

Osmanlı Devleti'nin en uzun yüzyılı olarak da adlandırılan 19. yüzyılda siyasi, askeri, eğitim, ekonomik ve sosyal alanlarda birçok yeniliğin ve dönüşümün yaşandığı yüzyıl olmuştur. Bu değişim ve dönüşümden en büyük payı hiç kuşkusuz eğitim alanında yapılan köklü reformlar almıştır. Geleneksel eğitimin bir parçası olan sıbyan mektepleri ile medreseler yerini bu yüzyılda ilk ve orta öğretim kurumları olan ibtidai, rüşdiye ve idadi okullarına bırakmaya başlamıştır. Modernleşme olarak ifade edilen bu değişimlerden birisi de rüşdiye mekteplerinin açılması olmuştur. İlk rüşdiye mekteplerinin ilk örnekleri olarak "Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye 1838 yılında açılmıştır. 1847 yılından itibaren ilk başta İstanbul'da açılan ve sonraki yıllarda diğer büyük kentlerde açılmaya başlayan rüşdiyeler yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı şehirlerinin çoğunda açılarak temel eğitim kurumu olan iptidai mekteplerden sonra öğrencilerin okuyacakları ikinci dereceden okullar olmuştur. Aynı zamanda rüşdiye mektepleri idadiler için öğrenci yetiştiren önemli bir temel eğitim kurumu konumunda olmuştur. Rüşdiye Mektepleri özellikle II. Abdülhamid döneminde kamuya personel yetiştiren en önemli kurum haline gelmiştir. Genel olarak 1913 yılından itibaren iptidai mekteplerin bünyesine alınarak tarihi misyonunu tamamlamıştır.

Osmanlı taşrasında açılan rüşdiye mekteplerinden birisi de Çaycuma kazasında açılan rüşdiye mektebidir. Çaycuma Rüşdiye Mektebi 1877/1878 yılında yeni bir bina olarak inşa edilerek eğitim ve öğretime başlamış ve Cumhuriyet'e kadar öğrenci yetiştirmeye devam etmiştir. Böylece Çaycuma'nın eğitim ve kültür hayatının gelişmesinde önemli katkılar sunmuştur. Bu çalışmada 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyılın başlarında eğitim öğretim faaliyetlerinde bulunan Çaycuma Rüşdiye Mektebi değerlendirilmiştir. Genel olarak mektepte görev yapan muallimlerinin durumları, aldıkları maaş ve görev süreleri, okulda okuyan öğrenci sayıları ve durumları, öğretmenler hakkında yapılan şikayetler ve okulla ilgili diğer durumlar Osmanlı Arşivi kaynakları esas alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Çaycuma, Rüşdiye Mektebi, Eğitim, 19. yüzyıl.

Rushdiye Schools from Modern Educational Institutions in the Ottoman Empire: Çaycuma Rushdiye School Example

Abstract

The 19th century, which is also called the longest century of the Ottoman Empire, has been the century of many innovations and transformations in the political, military, educational, economic and social fields. Fundamental reforms in the field of education have taken the biggest share from this change and transformation.

In this century, ibtidai and rushdiye and idadi schools, which are primary and secondary education institutions, began to take the place of primary schools and madrasahs, which are part of traditional education. One of these changes, which is expressed as modernization, has been the opening of rushdiya schools. As the first rushdiya school, "Mekteb-i Maarif-i Adliye" and "Mekteb-i Ulum-ı Edebiye" were opened in 1838. Rushdiya schools were first opened in Istanbul as of 1847, and in the following years, they started to be opened in other big cities as well. Rüşdiye schools were opened in most of the Ottoman cities from the second half of the century. At the same time, rushdiye schools became an important basic education institution that trains students for high schools (idadi). Rushdiye Schools, especially II. During the reign of Abdulhamid, it became the most important institution that trains personnel for the public. In general, since 1913, it has completed its historical mission by being included in the primary schools (İbtidai).

One of the rushdiye schools opened in the Ottoman provinces is the rushdiye school opened in the town of Çaycuma. Çaycuma Rushdiye School was built as a new building in 1877/1878 and started education and training and continued to train students until the Republic of Turkey. Thus, its made significant contributions to the development of Çaycuma's educational and cultural life. In this study, Çaycuma Rushdiye School, which was active in the late 19th and early 20th centuries, was evaluated.

Keywords: Ottoman Empire, Çaycuma, Rushdiye School, Education, 19th Century.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde fetihlerin duraklaması ve sonrasında yaşanan toprak kayıpları nedeni ile ilk olarak askeri alanda modernizasyon ve reform çalışmaları başlatılmıştır. Ancak bu kayıplara yapılan düzenleme ve yenilikler engel olamayınca askeriyenin dışında mülki, idari ve eğitim alanlarında da bir takım düzenleme ve yenileme çalışmalarını başlatılmıştır. Özellikle 19. yüzyılın başında III. Selim (1789-1807) ile birlikte hızlanan değişim ve dönüşüm II. Mahmud (1808-1839) döneminde birçok alana

yayırlarken, 1839 Tanzimat Fermanı sonrasında toplumun ve devletin her alanında yaygınlaşmıştır. Bu yüzyılda padişahlar (II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz ve Abdülhamid) yapılan reformların etkisiz olmasında eğitim alanında yapılması gerekenlerin yapılmamasından kaynaklandığını ifade ederek eğitim alanında düzenlemelerin yapılmasını istemiştir. II. Mahmud zamanında nazırlıkların kurulması gibi idari yapıda yapılan düzenlemeler devletin merkezileşme adımlarını hızlandırmış, bu doğrultuda Bâbiâli bürokrasisi denilen memur sınıfı ortaya çıkmıştır. Devlet artan ihtiyaçlarını karşılamak ve merkezi yönetimi daha da etkin hale getirmek için memur/bürokrat yetiştiren kurumların açılmasına yönelmiştir. Bu durum geleneksel olarak uzun yıllar devam eden sıbyan mekteplerinin gözden geçirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Tanzimat dönemi ve sonrasında açılan okullarda temel hedef sivil bürokrasinin personel ihtiyacını göz önüne alarak devlet kadrolarına eleman yetiştirmek olmuştur (Uyanık, 2010: 92).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar eğitim ve öğretimin temeli oluşturan medreseler uzun bir süre mülki ve askeri alanda toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek seviyede idarecileri ve çok sayıda devlet adamlarını yetiştirerek hizmet verirken (Ürekli, 2002: 385), ilmi ve fikri hayatta etkili, devlet ve toplumu belirli seviyelerde yönlendiren bir kurum olmuştur (İpşirli, 2003: 332). Tanzimat ve sonrasında açılan modern eğitim okulları ile medreseler geri planda bırakılmıştır. Kendilerini yenileyememeleri, var olan sistemin doğru bir şekilde işletilememesi gibi diğer iç nedenlerin yanında Avrupa kamuoyunun da baskı gibi dış nedenlerden dolayı devrini tamamlayan medreseler (Şen, 2013: 481) en nihayetinde 1924 tarihli Tevhidi Tedrisat Kanunu ile birlikte eğitim öğretimde ikiliğe son vermek adına kaldırılmıştır (Memioğlu, 2003: 245).

Araştırmanın konusunu oluşturan Çaycuma tarihi antik çağlara kadar giden oldukça eski bir yerleşim yeridir. Anadolu'nun 1071 yılından sonra Türkleşmeye başlaması ile Çaycuma ve bölgesi de Anadolu beyliklerinin eline geçerek Türkleşmeye başlamıştır. Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) zamanında Osmanlı idaresi altına girmiştir. Çarşamba nahiyesi adı ile Osmanlı idaresi altında 19. yüzyıla kadar gelen kaza, bu yüzyılda idari statüsünde sık sık değişiklikler yaşamıştır. Zaman zaman Bolu, Viranşehir ve Kastamonu Sancaklarına bağlanan Çaycuma 1887 yılında Devrek kazası ile birleştirilerek Hamidiye adıyla yeni bir kaza oluşturulmuştur. 1911 yılında yazışmalarda adı Samsun Sancağı Çarşamba kazası ile karıştırıldığından Çaycuma olarak değiştirilmiştir (https://caycuma.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=128. Erişim tarihi: 04.07.2021). Her ne kadar adı Çarşamba olarak geçse de birçok arşiv belgesinde merkez nahiyenin ismi Çaycuma olarak geçmektedir.

I. Osmanlı'da Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mekteplerinin Açılması ve Yaygınlaşması

Rüşdiye mektepleri II. Mahmud'un yapmış olduğu yenilik hareketlerinin bir sonucu olarak saltanatının sonlarında ortaya çıkmaya başlamıştır (Öztürk, 2008: 300). Bu doğrultuda 1838 yılında kurulan Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından verilen teklif üzerine sıbyan mekteplerinin üzerinde yüksek öğretime öğrenci yetiştirmek amacı ile ismi ilk olarak sınıf-ı sani olan ardından rüşdiye olarak değiştirilecek olan yeni mekteplerin açılmasına karar verilmiştir (Kodaman, 1991: 91). Aynı yıl Mekteb-i Ma'arif-i Adliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye açılarak devletin memur ihtiyacının bu okullardan karşılanması kararlaştırılmıştır (Findley, 2011: 142). 1839 yılında Sultan Ahmet Camiinde Mektebi-i Maarif-i Adliye açılmış daha sonra bu okul ikiye ayrılmış ve ikincisine Mekteb-i Ulum-ı Edebiye adı verilmiştir (Altınova, 2010: 100). Bu mektep de Süleymaniye Camii Külliyesi'nde açılmıştır (Altınova, 2010: 115). Ardından rüşdiye ve darülmaarif mekteplerinin kurulması ile buralardan mezun olan öğrenciler öğretmen veya memur olarak istihdam edilmeye başlanmıştır (Akyıldız, 1993: 57).

Tanzimat Fermanı 1839 yılında ilan edildiğinde fermanın içinde eğitime dair herhangi bir ifade veya atıf yer almamıştır (Akyüz, 2007: 159). Sultan Abdülmecid (1839-1861) 1845 yılında Meclis-i Vâlâ'nın yıllık açılış konuşmasında Tanzimat Fermanı'ndan beklentilerin yerine gelmediği ya da getirilmediğinden şikayetçi olurken eğitimde de yetersiz kaldığına vurgu yapmıştır. Yapmış olduğu konuşmada kalkınmaya yönelik her türlü teşebbüste bulunulduğu ancak askeri düzenlemeler dışında hiçbir olumlu netice alınmadığı, devletin mamur hale getirilmesinde esas olan ülkenin imar edilmesi olduğu, devletin ve tebaanın mamur hale getirilmesi için alınması gereken tedbirlerin bir an önce başlanması gerektiği ve halkın cehaletinin ortadan kaldırılmasının ilim ve fennin kaynağı olan mekteplerin inşa edilmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir (Bilirli, 2019: 17) Sultan Abdülmecid'in bu isteği ve uyarıları üzerine 1845 yılında Muvakkat Maarif Meclisi tarafından rüşdiyeler Darülfünuna öğrenci yetiştiren orta dereceli okul olarak kabul edilmiştir (Kodaman, 1991: 92). 1846 yılında Mekâtib-i Umumiye Nazırlığı kurulmasından sonra rüşdiye mekteplerinin sayısı artmaya başlamıştır. Rüşdiye mekteplerinin sayısının artmasında kuşkusuz Tanzimat'ın reformist paşalarının etkisi çoktur. Özellikle Mustafa Reşid Paşa'nın gayretleri bunda oldukça etkili olmuştur (Ülken, 1994: 50). Modern eğitimin simgesi haline gelen Rüşdiye mektepleri eski geleneğin aksine cami ve mescit dışında müstakil olarak inşa edilerek din etkisinden daha bağımsız bir eğitim kurumları olduğunu göstermiştir. (Alkan, 2008: 15).

Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiyye okulları rüşdiye mekteplerinin ilk basamağını oluştururken 1847 yılında kurulan rüşdiyeler eğitim alanındaki ikinci önemli basamağı oluşturmuştur (Alkan, 2008: 25). Öğrenim süreleri dört yıl olan sıbyan mekteplerini bitiren on yaşının üzerindeki öğrencilere öğrenim süresi iki yıl olan rüşdiye mekteplerine devam zorunluluğu getirilmiştir (Uyanık, 2010: 94). Böylece dinsel kaynaklı

medreselerden yetişenlerin öğretmen olarak istihdam edilmesinin yerini dinsel etkiden uzak rüşdiye okulları alırken medreseyi tanımlayan “hoca”nın yerini de “muallim/muallime” alamaya başlamıştır (Alkan, 2008: 15) Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti 1849 yılından itibaren Evkaf Nezareti’nden alınarak Mekâtib-i Umûmiye Nezareti’ne devredilerek medrese zihniyetinin tesirinden özellikle medrese ulemasının denetiminden kurtarılmıştır (Ürekli, 2002: 392). 1848 yılında açılan Darülmualimin-i Rüşdi ilk mezunlarını vermeye başlayınca rüşdiye mektepleri taşranın büyük kentlerinde de açılmaya başlamıştır (Akyüz, 2007: 164). 1852 yılında İstanbul’da 10 rüşdiye bulunurken 1853 yılında taşrada 25 rüşdiye açılmasına karar verilmiştir. 1858 yılında kız çocuklarının da orta öğrenim görmelerini sağlamak amacı ile İstanbul Sultanahmet’te Cevrî Kalfa İnas Rüşdiyesi açılmıştır (Öztürk, 2008: 301). Rüşdiye sayısı 1869 Maarif Umûmiye Nizamnamesi yayınlandığı sırada İstanbul’da 13’e, çeşitli vilayetlerde ise 87’ye ulaşmıştır (Kodaman, 1991: 92).

Alkan tarafından eğitim alanındaki üçüncü önemli ve kalıcı değişim olarak ifade edilen 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitim ve öğretim ile ilgili çok önemli düzenlemeler yapılmıştır (Alkan, 2008: 25). Bu nizamname ile erkek ve kız rüşdiyelerinin açılış esasları ve programları yeniden düzenlenmiştir. Nüfusu 500 haneyi geçen her yerleşim yerinde birer erkek rüşdiye ve vilayet merkezlerinde birer kız rüştiyesinin açılmasına karar verilirken yine nüfusu 500 haneyi geçmek şartı ile Gayrı Müslimlerinde rüşdiye açmasına imkân verilmiştir (Öztürk,2008: 301). Tüm Osmanlı coğrafyasında sıbyan mekteplerinin sayısının 35-50 bine çıkarılarak masraflarının tamamen halka bırakılmasına, yeni açılacak rüşdiye ve idadilerin masraflarının da ¼’ünün devlet hazinesinden geri kalanının da halk tarafından karşılanmasına, rüşdiye sayılarının tüm memlekette yaygınlaştırılmasına, rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek için yeni darülmualimlerin açılmasına, okutulacak derslerin bir nizama sokulmasına karar verilirken muallimlerde aranacak şartlar belirlenmiştir (Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme, 2014: 101). 1869 Nizamnamesine göre Kız rüşdiyelerinde öğretmenlerin kadınlardan olmasına, öğretmen açığı olan yerlerde ise yaşlı ve bilgili erkek muallimlerden yararlanılmasına karar verilmiştir (Keçeci, 2012: 4). Nüfusu 500 hanenin altında kalan yerlerin de eğitimden mahrum kalmamaları için Babîâli, muallim-i sâni ile bir hizmetli idaresinde “yarım” olarak adlandırılan bir rüşdiye tipi daha açma yoluna gitmiş, nüfusları 500 haneyi bulduğu takdirde bu yarımın tam rüştiyeye dönüştürülmüşlerdir (Uyanık, 2010:105-109)

Açıldıklarında yüksek öğretime öğrenci yetiştirmek üzere kurulan rüşdiyeler zamanla ilköğretim seviyesine doğru kaymıştır. II. Abdülhamid (1876-1909) zamanında taşrada kurulan rüşdiyeler devlet dairelerine memur yetiştiren kurumlar haline gelmiş ve en sonunda 1913 yılında yürürlüğe konulan İbtidai Tedrisat Kanunu ile öğretim süresi altıya çıkarılan ibtidai mekteplerin çatısı altına alınarak tarihe karışmışlardır.

Maarif Umûmiye Nizamnamesi ile erkek rüşdiye mekteplerinde okutulacak dersler Mebâdî-i ulum-ı diniyye (Din dersi), lisân-ı Osmânî kavâidi (Osmanlıca dil bilgisi), imlâ ve inşâ (imla ve yazı), kavâid-i Arabiyye, ve Farsiyye (Yeni usul üzere Arapça ve Farsça), tersim-i hutut, mebâdî-i hendese (Geometrinin Başlangıcı), defter tutma usulü, tarih-i umûmî, tarih-i Osmanî, coğrafya, jimnastik, mahalli dil, Fransızca olarak belirlenirken kız rüşdiyelerinde bunlardan farklı olarak resim, amelîyyât-ı hıyâtîyye, tedbir-i menzil ve musiki dersleri yer almıştır (Öztürk, 2008: 302). Rüşdiyeler 1847 yılında ilk açıldıklarında dört yıl olan sıbyan mekteplerinden sonra iki yıl okuma zorunluluğu getirilmiştir (Ürekli, 2002: 392). 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi ile eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. 1892 yılında eğitim süresi üç yıla indirilse de bazı taşra rüşdiyelerinde dört yıl eğitim sürdürülmüştür (Altınova, 2010: 260).

Rüşdiye mekteplerine kayıt yaptıracak öğrencilerin genellikle yaş ortalaması 11'dir. Son sınıf öğrencilerinin 15, en çok 16 yaşına kadar olmaları istenmiştir (Altınova, 2010: 310). 1867 yılına kadar rüşdiye mekteplerine sadece Müslüman öğrenciler girebilirken bu tarihten sonra Osmanlı tebaası arasında bir fark olmadığını göstermek için Hıristiyan öğrencilerde Türkçe imtihanı geçmek şartı ile bu mekteplere alınmaya başlanmıştır (Kodaman 1991: 93). Ülke genelinde birçok rüşdiyede sınavlar büyük bir gösteriş ve bölgenin ileri gelenlerinin katıldığı bir törenle yapılmış, padişaha dualar edilmiş ve başarılı öğrenciler, bazen kitap, yazı ve boya takımı bazen de saat gibi ödüllere mükafatlandırılmıştır (Altınova, 2010: 322). Rüşdiye mekteplerinin sorumluluğu muallim-i evveline bırakılmıştır. Muallim-i evvel öğrenciyi kontrol altında tutacak, öğrenci belirlenen gün ve aylarda mektepte bulunacaktır. İstanbul ve bilâd-ı selâse bulunan rüşdiye mekteplerinin muallim-i evveli ayda bir, taşra rüşdiye mektepleri muallim-i evveli üç ayda bir devam jurnallerini göndermek zorundadır (Kaya Doğanay, 2011: 231). Rüşdiyelerin genel tatili ağustosun ilk gününden üçüncü haftasına kadar iken, Ramazan ayının üçüncü haftası sonundan Şevval ayının birinci haftasına kadar beş gün, Kurban Bayramı için yedi gün, cuma ve kandil günleri ile padişahın doğum ve tahta çıkma yıldönümleri de tatil kapsamında yer almıştır. Derslerin başlama saati bölgelere göre değişirken dersin bitiş zamanı genel olarak ikindi vakti olmuştur (Sarıköse, 2020: 3130).

Kastamonu vilayet merkezinde ilk olarak 1858 yılında Hükümet Konağı yakınında müstakil bir binada rüşdiye mektebi açılmıştır (Kaya Doğanay, 2011: 165-166). Kastamonu Vilayeti sınırları içinde Kastamonu merkez sancağı ile İnebolu, Taşköprü, Araç, Tosya, Küre, Abana, Daday, Safranbolu, Cide kazalarında; Sinop Sancağı merkez ile Gerze ve Ayancık kazalarında; Çankırı Sancağı merkezi ile Çerkeş kazaları; Bolu Sancağı merkezi ile Gerede, Mudurnu, Akçaşehir, Ereğli, Bartın, Düzce, Çaycuma, Devrek ve Göynük kazalarında rüşdiyeler açılarak hizmet vermişlerdir (Sarıköse, 2020: 3130) Erkek rüşdiyelerin yanında kız rüşdiyeleri de ilk olarak Kastamonu ve Sinop'ta açılmış (Ünal, 2015: 160), daha sonra Taşköprü, Tosya, Düzce,

Akçaşehir, Göynük, Çerkeş ve Gerze kazalarında açılmıştır (Sarıköse, 2020: 3130)

II. Çaycuma Rüşdiye Mektebi

Kastamonu Vilayet Salnamelerinde ilk olarak 1882 yılı salnamesinde (KVS. 1882: 155) Çaycuma Rüştiye Mektebi yer almıştır. Her ne kadar 1882 tarihli salnamede ilk defa yer veriliyor olsa da Osmanlı Arşiv kayıtlarından mektebin daha eski tarihlerde açıldığı anlaşılmaktadır.

28 Kasım 1878 tarihli belgelere göre Kastamonu Vilayeti Bolu Sancağı Çarşamba nahiyesi merkez hükümeti olan Çaycuma da inşa edilen rüşdiye mektebine Yafa Rüştiye Muallim-i evveli Mustafa Efendi'nin H. 1294 / M. 1877 senesi maarif bütçesinden 600 kuruş maaşla muallim-i evvel olarak atanması, aylık 80 kuruş maaşla kapıcı/hademe aylığı ve senelik 1.000 kuruş çeşitli masraflar bedeli verilmesi uygun görülmüştür (BOA. MF. MKT. 58/99; BOA. MF. MKT. 58/156; BOA. MF. MKT. 59/12).

Mektebin muallimi tarafından 18 Ocak 1879 tarihinde mektep öğrencileri için gerekli olan kitap ve risalelerin adet ve çeşitlerini gösteren bir istek pusulası Maarif Nezareti'ne gönderilmiştir. Bu istek üzerine 2 Mart 1879 tarihinde Maarif Kütüphanesi'nden mevcut olan kitap ve risalelerden 160 adedi posta yolu ile gönderilmiştir (BOA. MF. MKT. 60/65; BOA. MF. MKT. 74/97). Aynı yıl, 11 Mayıs 1879 tarihinde, yeniden inşa edilen Çaycuma Rüşdiye Mektebi'nin Defter-i Hakâni ve Tahri-i Emlak defterlerine kaydedilerek devlete bırakıldığını görmekteyiz (BOA. MF. MKT. 62/62).

Yukarıdaki arşiv belgelerinden de anlaşılacağı üzere 1882 yılından dört yıl önce 1878 yılında rüşdiye mektebinin yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 1878 yılından önce mektebin inşa edildiği söylenebilir ancak net olarak bir tarih vermek söz konusu olamamaktadır.

1910 yılına gelindiğinde Çaycuma Rüştiye mektebinin içinde eğitim-öğretim yapılamayacak derecede harap olduğu görülmektedir. Çaycuma Belediyesi ile Kaza meclisi idaresince tasdik edilen keşif pusulasına göre 3.813 kuruş masrafla mektebin tamirinin ancak yapılabileceğinin anlaşıldığı Bolu Maarif müdürlüğü tarafından Maarif Umumiye Nezareti'ne 7 Temmuz 1910 tarihinde yazılmıştır.

12 Temmuz 1910 tarihinde ise tamirat için gerekli paranın bütçede olup olmadığı var ise bu paranın karşılanması talep edilmiştir (BOA. MF. İBT. 396/98). Mektebin 1878 yılında yapıldığı düşünülürse 1910 yılına kadar geçen 32 yıl gibi uzun sayılmayacak bir sürede eğitim yapılamayacak kadar harap bir vaziyete gelmesi düşündürücüdür.

1899 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesi'ne göre Çaycuma'da erkek rüşdiye mektebi dışında bir de kız rüşdiye mektebi kaydı da yer almıştır. Kız rüşdiye mektebinin muallimi Hacı Ömer Efendi'dir. Normal şartlarda kız rüşdiyelerinde muallimeler görev yapması gerekirken muallimelerin olmadığı yerlerde yaşlı bilgili ve tecrübeli yaşlı muallimlerin çalışabileceği kararı alınmıştır. Dolayısıyla Çaycuma Kız Rüşdiye Mektebi'nde de

muallime bulunamadığından olsa gerek erkek muallim görev yapmaktadır. Bu mektebin öğrenci sayısı 30 olarak ifade edilmiştir. Yine aynı salnamede ibtidai mektebin hocası Yusuf Efendi iken öğrenci sayısı 100'dür (KVS., 1899: 224). 1903 yılına ait salnamede bu kez kız rüşdiye mektebinin öğretmeni Muallime Arife Hanım iken öğrenci sayısı 50'dir. İbtidai mektebin hocası yine Yusuf Efendi'dir (KVS., 1903: 243).

1903 Kastamonu Vilayet Salnamesi'ne göre Çaycuma nahiyesinde erkek ve kız Rum mektepleri de bulunmaktadır. Erkek mektep muallimi Antim Efendi iken öğrenci sayısı 40'tır. Kız Rum mektebinin Muallimi Paskalidisi Hanım olup mektebin öğrenci sayısı 30 olarak kaydedilmiştir (KVS., 1903: 243). 1910 yılında Çaycuma kazasında bulunan kilise avlusunda Rum Cemaati çocuklarının tahsil için bir mektep inşasına izin verilmesi hususunda Niksar Rum Metropolitliği'nin isteği söz konusu olmuştur. Yapılacak binanın bir kısmı mektep olacak şekilde diğer kısmı vergiye tabi hane olarak inşa edilecektir. Yapılacak İki katlı kargir bir bina için gerekli olan 75.127 kuruş masraf kilise sandığından karşılanacaktır.

Çaycuma da yaşayan Rumlar Ayayorgi Kilisesi'ne ek bir mektep inşası talebinde bulunmuştur. Kilisenin 31 Ekim 1880 tarihinde yapımına izin verildiğinde mektebe dair bir kayıt bulunamamasına rağmen, 15 Ocak 1910 tarihinde 400 nüfuslu Rumların ihtiyacı olan mektebin yapımına izin verilmiştir. (BOA. ŞD. 74/6; BOA. BEO. 3747/281016; BOA. DH. MUİ. 95/14)

A. Çaycuma Rüşdiye Mektebi Muallim Durumu

Çaycuma Rüşdiye Mektebi'ne dair ilk belgelere göre ilk muallimi aylık 600 kuruş maaşla Mustafa Efendi olmuştur (BOA. MF. MKT. 58/99). Mekteb'in 1881 yılında muallim-i evvelinin dışında bir de rika mualliminin de bulunduğu anlaşılmaktadır. 22 Ekim 1881 tarihli belgede Mekteb'in muallim-i evveli tarafından sülüs muallimi ihtiyacı dile getirilmesi üzerine mektebin rika muallimliğini yapan Yumni (Yemeni) Efendi'nin hat örneklerini içeren numuneleri Kastamonu Maarif Müdürlüğü'ne gönderilmiştir. Yapılan değerlendirme neticesinde Yumni Efendi'nin uhdesine rika muallimliği yanında bir de sülüs muallimliği aylık 80 kuruş maaşla ilave olarak verilmiştir (BOA. MF. MKT. 71/118).

1882 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesine göre Muallim-i evvel Salim Efendi, Muallim-i sani Hacı Hüseyin Efendi, Rika hocası Mustafa Ayni Efendi iken bevrap Ömer Efendi'dir (KVS, 1882: 155). Salim Efendi'den sonra 1882 ile 1893 yılları arasında yaklaşık 10 sene Çaycuma Rüşdiye Mektebi'nin muallim-i evveli Hafız Hüseyin Efendi olmuştur. Hafız Hüseyin Efendi Çaycuma Rüşdiye Mektebi'nden önce 1879-1881 yılları arasında Silifke Rüşdiye Mektebi'nde 600 kuruş maaşla, 1881-1882 yılında 10 ay Kerameddin Rüşdiye Mektebi'nde görev yapmıştır. 1882 yılından itibaren 2 Mart 1893 tarihinde vefat edene kadar Çaycuma Rüştiye Mektebi'nde 480 kuruş maaşla 10 sene 4 ay 26 gün görev yaptığı anlaşılmaktadır. Toplamda 13 sene 3 ay görev yapan Hafız Hüseyin Efendi'nin 4 kızına (Sıdika, Hatice, Şadiye ve

Şefika) ve eşine (Havva) 23 Haziran 1896 tarihinde 30'ar kuruştan toplam 150 kuruş emekli maaşı verilmesine karar verilmiştir (BOA. ŞD. 946/56).

1 Temmuz 1893 tarihinde İsmail Zühdü Efendi 31 yaşında 480 kuruş maaşla Kastamonu Çaycuma kazası Rüştüye Mektebi muallim-i evvelliğine tayin edilmiştir (Bilirli, 2020: 156). 1893 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesine göre Muallim-i evvel İsmail Zühdü Efendi, Muallim-i sani Hacı Hüseyin Efendi, Hat muallimi Tahir İlmi Efendi'dir (KVS, 1893: 225). Aynı isimler bir sonraki 1894 ve 1896 yıllarında da görev yapmışlardır (KVS, 1894: 267; KVS, 1896: 202).

29 Mayıs 1890 tarihinde Tahir İlmi Efendi'nin rika muallimliği Kastamonu Maarif Meclisi tarafından tasdik edilmiştir (BOA. MF. MKT. 188/126). Tahir Efendi'nin Sülüs muallimliği Maarif Meclisi tarafından uygun görülse de kendisinin rika muallimliği ile ilgili belgeleri Sicil-i Ahval Şubesi'nden talep edilmiş ancak buna dair bir kayıt bulunamamıştır. Bunun üzerine kendisinin ne zamandan beri mektepte görev yaptığı, kimin yerine tayin edildiği ve memuriyeti nezaretçe uygun ise o emrin tarih ve numarası ile işe başlama tarihinin bildirilmesi 15 Ağustos 1893 tarihinde Kastamonu Maarif Müdüriyetinden Maarif Nezareti tarafından talep edilmiştir. (BOA. MF. MKT. 178/47) 16 Şubat 1911 tarihli bir belgede Tahir İlmi Efendi'nin Mayıs 1890 tarihinde 100 kuruş maaşla Sülüs muallimi olarak görev yaptığı tespiti yapılmıştır (BOA. MF. İBT. 321/67).

10 yıldır Mekteb'in rika muallimi olan ve daha öncesinde sülüs muallimliğini de yapan Tahir İlmi Efendi 1900 her iki muallimliği de sürdürürken sülüs hattından imtihana tâbi tutulmuştur. Başarılı bir imtihan veren Tahir İlmi Efendi'ye 25 Kasım 1899 tarihinde Maarif-i Umumiye Nezareti hem sülüs hem de rika muallimliği için 85 kuruş maaş verilmesini uygun görmüştür (BOA. MF. MKT. 494/2).

1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'ne göre nüfusu 500 haneyi bulan yerleşim yerlerinde açılacak rüşdiye mekteplerinde duruma göre birer veya ikişer muallim-i evvel ve sanisi bulundurulabilecekti. Düzce Rüştüye Mektebi'nin öğrenci sayısının fazlalığından dolayı ikinci bir muallim talebi olmuştur. Düzce Rüştüye Mektebi'nin öğrenci sayısının 68'i geçmiş ve 1895 yılında yapılan yeni kayıtlarla birlikte öğrenci sayısı 105'i bulmuştur. Dolayısıyla bu sayıdaki öğrencinin bir muallimle talim ve terbiyesinin mümkün olamayacağından bir ilave bir muallim tayini Bolu Mutasarrıflığından 10 Aralık 1895 tarihinde talep edilmiştir. Taşrada bulunan mekteplerin mağdur edilmeden fazla muallimi var ise oradan karşılanması yoksa boşta bulunan bir muallimin 200 kuruş maaşla atanması veya bir imtihan açılarak yeni bir muallimin alınması yapılan yazışmalarda yer almıştır. Uzun yazışmaların ardından Çaycuma Rüştüye Mektebi Muallim-i sanisi Hacı Hüseyin Efendi'nin Düzce Rüştüye Mektebi'ne tayin edilmesine 4 Mayıs 1896 tarihinde karar verilmiştir (BOA. MF. MKT. 314/2). Dolayısıyla 1895 yılında Mekteb'in ikinci muallimi olarak Hacı Hüseyin Efendi görev yapmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi Örneği

1895 senesi Cemaziyelevvel, Cemaziyeleahir ve Recep aylarına ait hülasa cetveline göre muallim-i evvel olarak İsmail Zühdü, muallim-i sani ve sülüs muallimi olarak Hacı Hüseyin Efendi, rika muallimi olarak Tahir İlmi Efendi ve Bevvap/Hademe olarak da Osman Efendi görev yapmaktadır. İsmail Zühdü, Hacı Hüseyin Efendi ile Osman Efendi her üç ayda da 26 gün mektepte bulunurlarken Tahir İlmi Efendi ilk ay dört gün son iki ayda da 5'er gün mektepte bulunmuştur (BOA. MF. İBT. 49/78). R.1312/M.1896 yılı Mart, Nisan ve Mayıs aylarına ait üç aylık hülasa cetveline göre aynı ekip görevlerine devam etmektedir (BOA. MF. İBT. 53/51). 1899 yılı Kastamonu Vilayet Salnamesi'ne göre Muallim-i evvel İsmail Zühdü Efendi, Hat Muallimi Tahir İlmi Efendi ile Bevvap Osman Efendi mektepte görev yapmaktadır (KVS, 1899: 224). En son 1896 yılında muallim-i sani olan Hacı Hüseyin Efendi 1899 yılında yer almamıştır.

1900 yılında Muallim İbrahim Efendi tatil günlerinde Araç'a gitmek için izin isteğinde bulunmuş, bu istek 1 Mayıs 1900 tarihinde Kastamonu Maarif Müdürlüğü tarafından uygun bulunmuş fakat Maarif Umumiye Nezareti İbrahim Efendi ile birlikte kazanın ibtidai mektebi muallimleri Ömer ve Ali Efendilere göreve yeni başlamaları sebebiyle izin vermemiştir (BOA. MF. MKT. 507/35). 16 Şubat 1911 tarihli belgede Bolu Maarif Müdürlüğü tarafından Nezaret'e Bolu'ya bağlı kazaların mekteplerinde görev yapan muallimlerin göreve başlama ve ayrılış tarihleri bildirilmiştir. Buna göre Çaycuma Rüşdiye Mektebi'nde görev yapan Muallim-i Evvel İbrahim Edip Efendi 500 kuruş maaşla 13 Eylül 1899 tarihinde göreve başlamıştır (BOA. MF. İBT. 321/67 lef 9 ve 16). R.1317/M.1901 senesi Eylül, Teşrinievvel ve Teşrinisani ayları (BOA. MF. İBT. 128/141) ile sonraki üç ay olan kanunuevvel, kanunusani ve şubat aylarına (BOA. MF. İBT. 118/65) ait üç aylık hülasa cetvellerine göre mektebin personeli olarak Muallim-i evveli İbrahim Edip Efendi, Hüsnü Hat Muallimi Tahir İlmi Efendi ve Bevvap Osman Efendi'dir

İbrahim Edip Efendi 21 Eylül 1911 tarihinde, Cumayanı Rüşdiye Mektebi muallim-i evvelliğine, Cumayanı Rüştiye mektebi Muallim-i evveli Mehmet Halis Efendi'nin de Çaycuma Rüştiye Mektebi Muallim-i evvelliğine tayin edilmiştir (BOA. MF. İBT. 339/82). Ancak İbrahim Edip Efendi'nin yeni görevine başlamadığı Düzce Kaymakamlığı tarafından bildirilince yerine başka birisinin atanmasına karar verilmiştir (BOA. MF. İBT. 474/17). İbrahim Edip Efendi yeni görev yeri olan Cumayanı Rüştiye Mektebi'ne gitmemiş ardından da Biga kazasına tayin edilince boşta kalan Cumayanı Rüştiyesi muallimliğine yedi senelik İdadi mezunlarından Bartın Belediye Kâtibi Kâmil Ahmet Ziyaeddin Efendi ile Fındıkoğlu Yusuf Efendi'den birisinin atanması 10 Aralık 1911 tarihinde talep edilmiştir.

Bu istek ilk etapta kabul görmese de daha sonra Kastamonu İdadisi'nde beşinci senesini tamamlayan, Arapça ve dini ilimler derslerinden derecesi olan Fındıkoğlu Yusuf Efendi'nin 500 kuruş maaşla atanmasına 24 Ocak 1912 tarihinde karar verilmiştir (BOA. MF. İBT. 358/20; BOA. MF. İBT. 474/17; BOA. MF. İBT. 350/16; BOA. MF. İBT. 353/35). Dolayısıyla İbrahim

Edip Efendi 13 Eylül 1899 tarihinden 21 Eylül 1911 tarihinde kadar 12 yıl görev yaptı gibi görünse de 1903 yılında Rasim Efendi'nin Çaycuma Rüşdiyesi muallim-i evveli olarak atanması (BOA. MF. İBT. 141/29) bu tarihler arasında da değişimlerin olduğunu göstermektedir. Rasim Efendi'nin muallimliğinin uzun olmadığı 1904 yılı Eylül, Teşrinievvel ve Teşrinisani aylarına ait üç aylık hülasa cetvelinde İbrahim Edip Efendi'nin tekrardan muallim-i evvel olarak yer alması bunu doğrulamaktadır. Rasim Efendi hakkında yapılan şikayetler nedeni ile hemen görevden alınmıştır. Aynı cetvelde Hüsnü Hat Muallimi Tahir İlmi Efendi ile Bevvap Osman Efendi aynen görevlerine devam etmektedirler (BOA. MF. İBT. 155/100).

20 Ağustos 1910 tarihinde alınan karar gereği öğrenci sayıları 30'dan fazla olan rüştiye mekteplerine iki muallim tayin edilecek olmasından dolayı Bolu Maarif Müdürlüğü tarafından 10 Ağustos 1911 tarihinde Akçaşehir, Göynük, Devrek ve Çaycuma Rüştiye mektepleri için birer muallim-i sani tayini talebinden bulunulmuş ancak bütçede yeterli karşılığı olmadığından dolayı bu talep 31 Ekim 1912 tarihinde geri çevrilmiştir (BOA. MF. İBT. 400/48 lef 6).

1913 yılına gelindiğinde ise mektebin muallim-i evveli olarak Mustafa Hami Efendi görülmektedir. 1911 yılında atanan Mustafa Halis Efendi'nin kaç yıl görev yaptığı veya Mustafa Halis Efendi'nin tam olarak ne zaman atandığı belli değildir. Muallim-i evvel Mustafa Hami Efendi kendi isteği üzerine 8 Mart 1913 tarihinde istifa isteğinde bulunması üzerine azledilmiş bir süre sonra 1 Nisan 1913 tarihinde tekrardan bir dilekçe vererek farklı bir memuriyete veya bir muallimliğe atanması talebinde bulunmuştur (BOA. MF. İBT. 421/76). Başka bir belgeye göre 1913 yılı başında, Mustafa Şemseddin olarak da adı geçen Mustafa Hami Efendi hakkındaki şikayetler üzerine görevden alınmıştır (BOA. MF. İBT. 412/10; BOA. DH. MTV. 23/13 lef 11). Yapılan soruşturma sonucu kendisinin muallimlikle çok fazla ilgilenmediği anlaşılmaktadır.

Rüşdiye mektepleri 1913 yılında yürürlüğe konulan İbtidai Tedrisat Kanunu ile öğretim süresi altıya çıkarılan ibtidai mekteplerin çatısı altına alındığından olsa gerek 1918 yılı Bolu Vilayet Salnamesi'nde İbtidai Mektebi Baş Muallimi Zeynelabidin Efendi, İkinci Muallimi Tevfik Efendi, Üçüncü Muallimi Celal Efendi olarak yer almıştır (BVS., 1918: 247-248).

B. Çaycuma Rüşdiye Mektebi Muallimler Hakkında Yapılan Şikayetler

Kastamonu'nun Araç kazası Rüşdiye Mektebi Muallim-i evveli Rasim Efendi'nin Redif Başçavuş Veli Efendi'nin oğlu Cemal'a fiil-i şeni teklif ettiği iddiası ile hakkında şikâyette bulunulmuştur. İddiaya göre Rasim Efendi Cemal'ı 25 Ekim 1903 tarihi Pazar gecesi kahveden alıp hanesine götürerek fiil-i şeni teklif etmiş, bu durumu haber alan ahali bazı muallimlerle hocanın evine giderek Cemal'i evden çıkarmışlardır. Yine iddiaya göre her ne kadar Cemal teklifi kabul etmese de ahali çocuklarını okula göndermeyeceklerini beyan etmiştir. Bu söylemler üzerine Rasim Efendi'nin görevden alınması Araç kaza meclisi tarafından Kastamonu Maarif Müdüriyeti'nden talep

edilmiştir. Ancak kaza mazbatası üzerine maarif müdüriyeti tarafından yapılan tetkikatta Rasim Efendi'ye isnat edilen suçlamanın gerçek olmadığı, Rasim Efendi'ye duyulan kişisel düşmanlıktan kaynaklandığı, düzenlenen mazbatanın mal müdürü ve azadan Mehmed Ali Ağa tarafından mühürlenerek hazırlandığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine Rasim Efendi'nin yerinin değiştirilmesi lüzumu ortaya çıkmış ve 15 Eylül 1903 tarihli arıza ile Rasim Efendi Çaycuma Rüştiye muallim-i evveliğine atanmıştır (BOA. MF. İBT. 141/29).

Kastamonu Maarif Müdürü, vilayet genelinde bulunan rüştiye mektepleri ilgili bir teftişte bulunarak gözlemlerini rapor halinde 7 Eylül 1909 tarihinde merkeze sunmuştur. Bu raporda Çaycuma Rüşdiye Mektebi Muallim-i evveli İbrahim Edip Efendi'nin bir dereceye kadar iktidarı bilinmekle birlikte vazifesindeki dikkatsizliğinden bahsedilmiştir. Bundan dolayı Maarif Müdürü, İbrahim Edip Efendi'nin genç, kabiliyetli ve zeki olması hasebi ile başka bir yerde istihdam edilerek kendisinden daha fazla istifade edilebileceği yönünde beyan da bulunmuştur (BOA. MF. İBT. 296/67).

30 Aralık 1912 tarihli Dahiliye Nezareti'nin tezkiresi (BOA. MF. İBT. 412/12) üzerine Çaycuma'nın ileri gelen ailelerinden Kalaycıoğullarından Hafız Abdullah ile Belediye başkanı Tahir Efendi ve arkadaşlarının kahvehanelerde Padişah, Sadrazam Kâmil Paşa ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa hakkında uygunsuz sözler söylediği iddiası ile Mülazımbeyzade Azmi tarafından şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine yapılan tetkikatta Mülazımbeyzade Azmi Efendi'nin Çaycuma Rüştiye Mektebi Muallim-i evveli Mustafa Efendi tarafından kışkırtıldığı ortaya çıkmıştır. Muallim Mustafa Efendi yalancılık ve düzenbazlıkla itham edilmiştir. Yine Muallim Mustafa Efendi'nin göreve başladığında 40'tan fazla olan öğrenci sayısı ders yerine sağda solda gezerek okulu ve öğrencileri ihmal ettiğinden 25'e kadar düşmüştür. Hem Azmi Efendi'nin şikâyeti hem de diğer şikâyetler üzerine Bolu Mutasarrıfı 1913 yılı başında liva dahilinde bulunan kazaların mekteplerinin bina, öğrenci ve muallim durumunu incelemek için 1913 yılı başında bir teftiş gezisi düzenleyerek bir rapor düzenlemiştir. Bu raporda özellikle Devrek İbtidâi Mektebi muallimi, mutasarrıf tarafından öve öve bitirilememiştir. Mutasarrıf, Çaycuma İbtidâi Mektebi öğrencilerinin tahsil ve terbiyesini oldukça noksan bulmuştur. Çaycuma'nın gerek rüşdiye gerekse ibtidâi mektebi muallimlerinin talebeye karşı yeterli olmadıklarını tespit etmiş, Çaycuma Rüştiye mualliminin kahvehanelere devam etmesi sebebiyle vazifesini ihmal ettiğini, bundan dolayı mektebin talebe sayısının 40'tan 25'e indiğini dolayısıyla bunun engellenmesi için kaymakam ve müdürlere ihtar çekilmesi ve muallimin görevden alınarak yerine başka birisinin atanmasını talep etmiştir. Bu sebepler gerekçe gösterilerek Muallim Mustafa Şemseddin Efendi'nin vazifesinden alınmasına Maarif Umumiye Nezareti Sicili Ahval Müdüriyeti tarafından 26 Ocak 1913 tarihinde karar verilmiştir (BOA. MF. İBT. 412/10; BOA. DH. MTV. 23/13 lef 11). Yerine ise 30 Ocak 1913 tarihinde Kozana Rüştiye Mektebi Muallim-i Evveli Ahmet İhsan Efendi tayin edilmiştir (BOA. MF. İBT. 416/26). Tüm bu gelişmeler

yaşanırken Muallim Mustafa Şemseddin Efendi derslerin başlaması sırasında bazıları tarafından tehdit edildiği gerekçesi ile mahkemeye müracaat etmiş ancak Bidayet Mahkemesindeki duruşmaya katılmayıp ifade vermemiştir (BOA. MF. İBT. 413/54).

Son olarak 1919 yılında rüşdiye mektebinin Muallim-i evveli İbrahim Edip Efendi hakkında şikâyet söz konusu olmuş ancak şikâyetin başka bir yere nakledilmesini gerektirecek kadar önemli derecede olmadığı anlaşıldığından, İbrahim Efendi'nin yerinde kalmasına 1 Ekim 1919 tarihinde karar verilmiştir (BOA. MF. İBT. 320/25).

C. Çaycuma Rüşdiye Mektebi Öğrenci ve Ders Durumu

H.1313/M.1895 senesi Cemaziyelevvel, Cemaziyelahir ve Recep aylarına ait üç aylık hülasa cetveline göre mektebin öğrenci sayısı sınıflara göre aşağıdaki tablo1'de verilmiştir

Tablo 1: H.1313/M.1895 senesi Cemaziyelevvel, Cemaziyelahir ve Recep aylarına ait üç aylık hülasa cetveline göre öğrenci sayısı

Sınıf	Cemaziyelevvel	Cemaziyeleahir	Recep
Dördüncü sınıf	9	9	9
Üçüncü sınıf	11	10	10
İkinci sınıf	16	16	16
Birinci sınıf	19	19	19
Toplam	55	54	54

Cemaziyelevvel ayında mektebe yeniden yazılan ve terk eden bulunmaz iken mektebin mevcudu 55 öğrencidir. Cemaziyelahir ayında üçüncü sınıf öğrencilerinden bir öğrenci mektebi terk etmiş mevcut sayı 54'e inmiş ve son olarak recep ayında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Mektebin üç aylık durumu ve ihtiyaçlarına dair mektep hocalarının maarif müdürüne vermiş oldukları mütalaaya göre mektebin günden güne ilerleme kaydettiği, yapılan imtihan üzerine öğrencilerin bilgilerinin yeterli olduğu bilgileri verilmiştir. 17 Ocak 1896 tarihli Çaycuma Rüşdiye Mektebi Muallim-i evveli İsmail Zühdü ve Muallim-i sanisi Hüseyin Efendi tarafından tutulan bu cetvel 25 Şubat 1896 tarihinde Kastamonu Maarif müdüriyeti tarafından tasdik edilmiştir (BOA. MF. İBT. 49/78). Cetvele göre mektebin öğrenci sayısı 55'tir. Aynı tarihlerde Tosya Rüşdiye Mektebi'nde öğrenci sayısı 86 iken İnebolu Rüşdiye Mektebi'nde 71 öğrenci mevcudu bulunmaktadır (BOA. MF. İBT. 49/78). Bu rakamlar Çaycuma'nın Kastamonu'nun büyük kazalarından olan İnebolu ve Tosya kazalarındaki öğrenci sayılarından çok da geri kalmadığını ve ahalinin çocuklarını okutmak arzusunda olduğunu göstermektedir.

1312/1896 senesi Mart, Nisan ve Mayıs aylarına ait üç aylık hülasa cetveline göre mektebin öğrenci durumu aşağıdaki tablo 2'de verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi Örneği

Tablo 2: R. 1312/ M.1896 senesi Mart, Nisan ve Mayıs aylarına ait üç aylık hülasa cetveline göre öğrenci sayısı

Sınıf	Mart	Nisan	Mayıs
Dördüncü sınıf	9	8 (Sebepsiz terk etmiş)	7
Üçüncü sınıf	10	9	8
İkinci sınıf	16	15	15
Birinci sınıf	18	18	18
Toplam	53	50	48

Mart ayında mektebe yeniden yazılan ve terk eden bulunmaz iken mektebin yekunu 53 öğrencidir. Nisan ayında dördüncü sınıftan bir öğrenci sebepsiz, üçüncü sınıftan bir öğrenci ve ikinci sınıftan da bir öğrenci mektebi terk etmiş mevcut 50'ye inmiş ve son olarak mayıs ayında da dördüncü sınıftan bir öğrenci üçüncü sınıftan bir öğrenci mektebi terk ettiğinden öğrenci sayısı 48 olmuştur (BOA. MF. İBT. 53/51). 1895 yılına yukarıdaki tablo1'de verilen 55 öğrenci sayısının bir yıl geçmeden 48'e düştüğü görülmektedir. Özellikle terklerin son sınıflarda olması dikkat çekicidir.

1317/1901 senesi Eylül, Teşrinievvel ve Teşrinisani ayları ile sonraki üç ay olan Kanunuevvel, Kanunusani ve Şubat aylarına ait üç aylık hülasa cetvellerine göre mektebin öğrenci durumu aşağıdaki tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: R. 1317/ M.1901 senesi Eylül, Teşrinievvel ve Teşrinisani ile Kanunuevvel, Kanunusani ve Şubat aylarına ait üç aylık hülasa cetvellerine göre öğrenci durumu

Sınıf	Eylül	Teşrinievvel	Teşrinisani	Kanunuevvel	Kanunusani	Şubat
3.sınıf	9	9	9	9	9	9
2.sınıf	13	13	13	15	15	15
1.sınıf	18	18	18	12	12	12
Toplam	40	40	40	36	36	36

Tablo 3'e göre Eylül ayında mektebi terk eden bulunmaz iken 16 yeni öğrenci kayıt yaptırarak toplamda 40 öğrenci olmuştur. Teşrinievvel ve Teşrinisani aylarında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Mektebin üç aylık durumu ve ihtiyaçlarına dair mektebin muallim-i evveli İbrahim Edip Efendi 18 Aralık 1902 tarihinde maarif müdürüne, mektep öğrencilerini başarılı bir sınav yaptıklarını beyan etmiş, derslerin çok olması sebebi ile de bir muavin görevlendirilmesi talebinde bulunmuştur (BOA. MF. İBT.

128/141). İkinci üç aylık cetvelde birinci sınıf öğrenci sayısının 18'den 12'ye düştüğü görülürken, ikinci sınıfta sayı 13'ten 15'e çıkmış ve üçüncü sınıfta sayı aynı kalmıştır. Dolayısıyla öğrenci sayıları düşmeye devam etmiştir. İbrahim Edip Efendi ikinci cetvelde de mektep öğrencilerini başarılı bir sınav yaptıklarını belirtmiş, ancak derslerin çok olması sebebi ile bir muavin bulundurulması talebini yenilemiştir (BOA. MF. İBT. 118/65). Aynı tarihte Kastamonu Vilayeti'ne bağlı diğer kazalarda öğrenci sayısı şu şekildedir: Bartın 83, Çerkeş 47, Gerede 54, Tosya 73, İnebolu 90, Akçaşehir 45, Boyabad 50, Taşköprü 65, Safranbolu 63, Daday 53, Gerze 35, Mudurnu 26, Gerede 56, Hamidiye 16, Düzce 102, Göynük 37, Gerze 39, Cide 54 ve Ereğli kazasında 91 rüştiye mektebi öğrencisi bulunmaktadır (BOA. MF. İBT. 118/65).

Osmanlı Arşivi kayıtlarında tespit edilen Çaycuma Rüşdiye Mektebi'ne ait son üç aylık hülasa cetveli R.1320/M.1904 senesi Eylül, Teşrinievvel, Teşrinisani aylarına ait üç aylık hülasa cetvelidir. Buda aşağıdaki tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: R.1320/ M.1904 senesi Eylül, Teşrinievvel, Teşrinisani aylarına ait üç aylık hülasa cetveline göre öğrenci durumu

Sınıf	Eylül	Teşrinievvel	Teşrinisani
Üçüncü sınıf	8	8	8
İkinci sınıf	14	14	14
Birinci sınıf	30	30	30
Toplam	52	52	52

Tablo 4'e göre 1320/1904 senesi Eylül, Teşrinievvel ve Teşrinisani aylarına ait üç aylık hülasa cetveline göre eylül ayında mektebe yeniden yazılan öğrenci sayısı 24 olurken terk eden öğrenci yoktur. Mektebin yekunu 52 öğrencidir. Teşrinievvel ve teşrinisani aylarında yeni yazılan ve terk eden bulunmaz iken mevcut öğrenci sayısı aynı kalmıştır. 19 Aralık 1904 Çaycuma Rüştiye Mektebi Muallim-i evveli İbrahim Edip tarafından tutulan bu cetvel 28 Ocak 1905 tarihinde Kastamonu Maarif Müdüriyeti tarafından tasdik edilmiştir (BOA. MF. İBT. 155/100).

22 Haziran 1909 tarihli cetvele göre rüşdiye mektebi sınıflarında okutulan dersler ile bu sınıflardaki öğrenci sayıları ve bunların yaş durumları şu şekilde olmuştur: (BOA. MF. İBT. 380/72)

Birinci sınıfta okutulan dersler: Kuran-ı Kerim ve Tecvid, İlmihal, Kıraat, Hesap, İmla'dır. Birinci sınıfta okuyan öğrenci sayısı 21'dir. Öğrencilerin yaş aralığı beş ile yedi yaş arasında iken ortalama yaş beştir.

İkinci sınıfta okutulan dersler: Kuran-ı Kerim ve Tecvid, İlmihal, İslam Tarihi, Coğrafya, Kıraat, Hesap, İmla, Hüsnü Hat'tır. Öğrencilerin yaş aralığı yedi yaş ile on yaş arasında değişirken ortalama yaş yedidir. 20 öğrenci vardır

Üçüncü sınıfta okutulan dersler: Kuran-ı Kerim ve Tecvid, Dini İlimler, Sarf-ı Osmani, Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Hesap, Medeni Bilgiler, Fen Bilgisi, Kıraat, İmla, Hüsnü Hat'tır. Üçüncü sınıfta okuyan 13 öğrenci mevcuttur. Öğrencilerin yaşları yedi yaş ile on yaş arasında değişmekte iken yaş ortalaması sekizdir.

Üç sınıfın dışında iki ihtiyat sınıfı bulunmaktadır. Birinci ihtiyat sınıfında okutulan dersler Ecza-yı şerife, kıraat, imla, 100'e kadar rakamdır. 21 öğrenci mevcudu bulunmaktadır. Bunların yaş aralığı altı ile on yaş iken ortalama yaş altıdır. İkinci İhtiyat sınıfında öğretilen dersler ise Ecza-yı şerif elifba, rakam, imla ve Kıraat dersleridir. Bu sınıfta 21 öğrenci okurken yaşları altı ile on arasında değişmektedir ve yaş ortalaması yedidir (BOA. MF. İBT. 380/72).

Sonuç

Çaycuma 19. yüzyılda idari olarak birçok kez değişiklik yaşasa da Osmanlı Devleti'nin önemli nahiye merkezlerinden birisi olmuştur. Yüzyılın ikinci yarısında tüm Osmanlı coğrafyasında hızla yaygınlaşan ve modern eğitim veren rüşdiye mektebi Çaycuma'da ilk tespitlere göre 1878 yılında açılarak Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar hizmet vermiştir. 1878 yılında yapılan binanın 1910 yılında harap bir duruma gelmesi ve tamir masraflarını karşılayacak bütçenin olmaması mektepte uzun süre eğitimin yapılmadığını göstermektedir. İlk olarak erkek rüşdiyesi açılan nahiyede 1899 yılından itibaren kız rüşdiyesi de bulunmaktadır. Yine Çaycuma'da yoğun Rum nüfusunun olması sebebiyle kilise bahçesinde kız ve erkek Rum çocuklarının okuyabilecekleri bir mektep yapılmıştır. Mektebin öğrenci sayının çevre kazalara göre yüksek olması Çaycuma ahalisinin çocuklarını okutmakta ne kadar istekli olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Zaman zaman öğrenci sayılarında düşüş yaşansa da bu durumun mektepte görev yapan muallimlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İlgisiz ve bilgisi yetersiz muallimler öğrenci ve velilerini mektepten soğutmuştur. Mektebin öğretmen kadrosunda çok fazla değişiklik olmamış aynı muallimler uzun yıllar okulda görev yapmışlardır. Bunlardan en dikkat çeken isim ise Rika ve sülüs muallimi olarak görev yapan Tahir İlmi Efendi'dir. Yine bevvap olarak hizmetli kadroda yer alan Osman Efendi'de uzun yıllar mektebe hizmet etmiştir.

Kastamonu Vilayet Salnamelerinde öğrenci sayıları 100 gibi yuvarlak bir rakam olarak yazılmıştır. Oysa Osmanlı Arşiv belgelerinde yer alan mektebe ait üç aylık hülasa cetvellerinde öğrenci sayıları ortalama 40-50 öğrenci olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla salnamelerde verilen rakamlar yanıltıcı olup doğrusu arşiv belgelerinin bize vermiş olduğu rakamlardır. II. Abdülhamid döneminde rüşdiye mekteplerinin devletin memur ihtiyacını karşılaması amacıyla kullanılmasından dolayı Çaycuma Rüşdiye Mektebi'nden mezun olan birçok kişinin de devletin değişik kademelerinde görev aldıkları tahmininde bulunabilir. Bu mektepten yetişen kişiler hiç kuşkusuz Çaycuma'nın gelişim ve dönüşümünde geleceğini etkilemiştir.

Kaynakça / Reference

Akyıldız, Ali, (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul: Eren Yayınları.

Akyüz, Yahya, (2007). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- M.S. 2007*, Ankara: Pegem A Yayınları.

Alkan, Mehmet Ö., (2008). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Modernleşme ve Eğitim", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 6, S. 12, 9-84.

Altınova, Ayşegül, (2010), *Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme, (2014) Haz. Muzaffer Albayrak ve Kevser Şeker, İstanbul: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

Babialı Evrak Odası Evrakı, (BEO): 3747/281016.

Bilirli, Tahir, (2019). *Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri (1845-1846)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bilirli, Tahir, (2020). *Bolulu Devlet Adamları Sicill-i Ahval Defterlerine Göre*, İstanbul: Ark Yayınları.

Bolu Vilayet Salnamesi (BVS), (1918). Bolu Vilayet Matbaası.

Dahiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi (DH. MUİ): 95/14.

Dahiliye Nezareti Mütenevvia, (DH. MTV): 23/13.

Findley, Carter V., (2011). *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İnternet

https://caycuma.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=128. (Erişim tarihi: 04.07.2021)

İpşirli, Mehmet. (2003). "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 327-333.

Kastamonu Vilayet Salnamesi (KVS), (1882). Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayet Salnamesi (KVS), (1883). Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayet Salnamesi (KVS), (1894). Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayet Salnamesi (KVS), (1896). Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayet Salnamesi (KVS), (1899). Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kastamonu Vilayet Salnamesi (KVS), (1903). Kastamonu Vilayet Matbaası.

Kaya Doğanay, Fatma, (2011). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Osmanlı Devleti'nde Modern Eğitim Kurumlarından Rüşdiye Mektepleri: Çaycuma Rüşdiye Mektebi Örneği

Keçeci Kurt, Songül, (2012). "II. Abdülhamid Dönemi'nde Kız Rüşdiyeleri", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 29, Mart-Nisan, s. 1-19.

Kodaman, Bayram, (1991). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Maarif Nezareti Mektûbî Kalemi, (MF. MKT.): 58,99; 58/156; 59/12; 60/65; 62/62; 71/118; 74/97; 178/47; 314/2; 494/2; 507/35.

Maarif Nezareti Tedrisât-ı İbtidaiyye Kalemi, (MF. İBT.): 49/78; 53/51; 118/65; 128/141; 141/29; 155/100; 296/67; 320/25; 321/67; 339/82; 350/16; 353/35; 358/20; 380/72; 396/98; 400/48; 412/10; 412/12; 413/54; 416/26; 421/76; 474/17.

Memioğlu, A. Zeki, (2003). "İmparatorluktan Cumhuriyete İlköğretimimiz", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum, s. 241-252.

Öztürk, Cemil, (2008). "Rüşdiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 300-303.

Şen, Adil, (2013). "Osmanlı'dan Günümüze Eğitimde Modernleşme Çabaları", *Ekev Akademi Dergisi*, yıl 17, S. 57, Güz, s. 477-492.

Şura-yı Devlet (ŞD.) 74/6; 946/56.

Turhan Sarıköse, Selma, (2020), "Bartın Rüştiye Mektebi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (5), s. 3126-3147.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Uyanık, Ercan, (2010). "Tanzimat Döneminde Modern Eğitimin Yaygınlaştırılması Yolunda Pratik Bir Çözüm: Yarım Rüştiyeler", *Tarih Dergisi*, S. 29 (2009/1), s. 91-111.

Ülken, Hilmi Ziya, (1994). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

Ünal, Uğur, (2015). *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ürekli, Fatma, (2002), "Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları", *Manas Journal of Social Studies*, Jul, No. 3, s. 382-406.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3853-3867

**Güzel Sanatlar Liselerinde Kullanılan Bağlama Ders
Kitaplarındaki Alıştırma ve İlgili Türkülerin Hedef Davranış
Bakımından İncelenmesi**

Investigation of Exercises and Related Songs in Bağlama Textbooks
Used in Fine Arts High Schools in Terms of Target Behavior

Beliz Ziyade AKBAŞ

Y.L. Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Graduate Student, N. Erbakan University, Institute of Education Sciences
belizziyadeakbas@gmail.com / Orcid ID: 0000-0002-4177-5772

Yavuz Selim KALELİ

Dr.Öğr. Üyesi., Necmettin Erbakan Üniversitesi, A. K. Eğitim Fakültesi
Asst. Prof., Necmettin Erbakan University, A. K. Faculty of Education
yavuzselimkaleli@gmail.com / Orcid ID: 0000-0001-5713-7399

Attila ÖZDEK

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, A. K. Eğitim Fakültesi
Prof., Necmettin Erbakan University, A. K. Faculty of Education
argor73@hotmail.com / Orcid ID: 0000-0001-7214-5928

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 16.08.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 31.12.2021
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Akbaş, B. Z. , Kaleli, Y. S. & Özdek, A. (2021). Güzel Sanatlar Liselerinde Kullanılan Bağlama Ders Kitaplarındaki Alıştırma ve İlgili Türkülerin Hedef Davranış Bakımından İncelenmesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3853-3867 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/983442>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Güzel Sanatlar Liselerinde Kullanılan Bağlama Ders Kitaplarındaki Alıştırma ve İlgili Türkülerin Hedef Davranış Bakımından İncelenmesi

Öz

Çalgı öğretiminde kullanılan kitap, metot ve eğitsel bilgiler öğrenciye kazandıracığı duyuşsal, devinişsel ve bilişsel beceriler açısından bir bütünlük arz eder. Eğitim ve öğretimde materyal olarak kullanılan kitapların içeriksel yapısının oranlı ve dengeli olması güvenilirliğin de yüksek olması sonucunu doğurur.

Bu araştırmada, güzel sanatlar liseleri çalgı eğitimi bağlama kitaplarında yer alan pozisyon, perde, yöresel tavır, artikülasyon ve süslemelerin, süslemelerle ilgili teorik boyutların alıştırma ve türkülerde hangi düzeyde uygulandığını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu güzel sanatlar lisesi çalgı eğitimi 9.10.11.ve 12. Sınıf bağlama ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırmada tarama modeli ile veriler toplanıp, güzel sanatlar lisesi çalgı eğitimi kitaplarında hedef davranışlara yönelik nasıl bir program izlendiği, hangi kazanımlarının sağlanmasının amaçlandığı doküman analizi yöntemiyle tespit edilmiştir.

Güzel sanatlar lisesi çalgı eğitimi bağlama kitaplarında yapılan araştırmalar sonucunda alıştırma ve türkülerin büyük çoğunluğunun bozuk düzeninde la (açık tel) eksenli pozisyonda olduğu fakat yer verilen hiçbir türkünün la(açık tel) eksenli pozisyonda olmadığı, perde sesleri öğretilirken bazı perdelerin alıştırma ve türkülerde doğru oranlı olduğu ancak bazı müziğimize özgü bazı mikrotonal seslere yeterince yer verilmediği, yöresel tezene tavrı kısmında verilen dört yöre tavrı içerisinde en fazla alıştırma ve türkülerin sayısal bir dengede olan zeybek tavrında olup zeybek tavrının diğer üç yöre tavrına göre daha fazla önemsendiği, artikülasyon ile süsleme kısmında legato artikülasyonunun alıştırma ve türkü boyutunun oranlı olduğu fakat geriye kalan süsleme ve artikülasyonlara yeterince yer verilmediğini sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güzel Sanatlar Lisesi, Türk Halk Müziği, Bağlama Eğitimi, Ders Kitabı

Investigation of Exercises and Related Songs in Bağlama Textbooks Used in Fine Arts High Schools in Terms of Target Behavior

Abstract

The book, method and educational information used in instrument teaching provide an integrity in terms of affective, psychomotor and cognitive skills

that the student will gain. The proportional and balanced content of the books used as material in education and training results in high reliability.

In this study, it is aimed to examine and analyze the problems that arise in terms of transferring the position, curtain, local attitude, articulation and ornaments to the practice and folk songs in the instrument training binding books of fine arts high schools. The study group of the research consists of the instrument education of the fine arts high school 9.10.11.and 12th grade binding textbooks. In the research, data was collected with the scanning model and the program for the target behaviors in the instrument education books of the fine arts high school was followed and what gains were aimed to be achieved by the document analysis method.

As a result of the researches in the instrument training books of the fine arts high school, the majority of the exercises are in la (open string) axis position in a distorted order, but no folk featured are in the la (open string) axis position, while the fret sounds are being taught, some frets are in correct proportion in the exercises and folk songs. Some of the microtonal sounds specific to our music are not given enough, and among the four regional attitudes given in the section of local chant manners, the most practice and folk songs are in the zeybek style, which is in a numerical balance, and the zeybek style is more important than the other three regional styles. It is concluded that the size is proportional but the remaining ornamentation and articulations are not sufficiently included.

Keywords: Fine arts High School, Turkish Folk Music, Bağlama Education, Textbook

Giriş

Çalgı eğitimi, temelde bir çalgıyı çalabilmeyi öğrenebilme, geliştirebilme ve en etkili biçimde kullanabilme gibi amaçları kapsamaktadır. Çalgı eğitimi bireyin kendisini tanıma yoludur. Bu nedenle çalgı eğitimi özenle yönlendirilmesi ve planlanması gereken bir süreçtir. Çalgı eğitiminin her aşaması öğrenci odaklı olmalı ve onun en iyi, en verimli bir biçimde çalgı ile bütünleşmesi sağlanmalıdır (Daniel, 2006; Kurtuldu, 2005).

Çalgı eğitiminde metodoloji çok önemli bir konu olarak kabul edilmekte ve uzun süreçlerin ve denemelerin bir sonucu olarak olgunlaşmaktadır. Halk müziği çalgılarımızda ise zaten geç başlayan akademik süreç metodolojik çalışmalara da olumsuz yansımış ve yazılı materyal olarak kullanılacak sorunsuz bir literatürün oluşması gecikmiştir. Yazılı materyal olarak kullanılan notalarda yazılış-çalınış farkı, transkripsiyonlamada eksiklik ve yanlışlıklar, çalgıya özel değil vokale özel notaların kullanılması, düzen ve tavır bilgilerinin verilmediği

dinamik ve tempo işaretlerinden yoksun notalar ve çoğu zaman ticari kaygıların ön plana çıktığı kimi zaman bir türkü albümü görünümünde olan ve neredeyse tamamı bağlama için yazılmış metotlar halk müziği çalgılarına ait literatürün temel problemleri arasında sayılmaktadır (Özdek, 2015: 36).

Kendisine has tavır ve çalım düzeni stilleri olan bağlama, tarihi süreç içerisinde önceleri el ile çalım tekniği kullanılırken zamanla mızrap tekniği ile çeşitlenmiştir. Her iki çalım tekniğiyle de stil ve repertuvar olarak önemli yere sahip olmuştur.

Bağlama ailesini oluşturan çalgılar ülkemizde en yaygın şekilde kullanılan çalgılardır. Bu çalgılar, çeşitli boylarda ve değişik adlarda bütün Türk dünyasında da yaygın olarak kullanılmakta ve ülkemizin değişik yörelerinde de bağlama, saz, tambura, meydan sazı, cura, çöğür, bozuk, ırızva, kopuz vb. isimlerle bilinmektedirler. Bu çalgılar öğretim yöntem ve teknikleri açısından ele alındığında, geçmişte çoğunlukla meşk sistemi ya da usta-çırak yöntemi olarak bilinen geleneksel yöntemlerden yararlandığı, ancak yakın tarihimize yaklaştıkça bu sistemim yanında amatör müzik eğitimi veren kurum, kuruluş ve derneklerin bu konuda her geçen gün artan derecede söz sahibi oldukları görülmüştür. Bağlama öğretimi ile ilgili bir diğer ve en önemli alan ise mesleki müzik eğitimi veren kurumlardır (Özdek, 2005).

Güzel sanatlar liselerinde verilen bağlama eğitimi öğrencilerin müzik anlayışını şekillendirerek, kültür değerlerinin farkına varılmasını sağlar. Türk Halk Müziğinin ana parçası olan bağlama, müzik eğitim sisteminde önemli bir yere sahiptir. Öğrenciler bu kurumlarda bağlama çalış tekniklerindeki incelikleri öğrenerek kendilerini ifade etme özgürlüğüne sahip olurlar. Güzel sanatlar liselerinde bağlamanın her yönünü tanıyabilen, karşısına çıkan her türlü eseri çalabilen, kültür değerlerinden hareketle ürettiği yapıları çevresine tanıtabilen, dünya müziklerini tanıyarak kendi müziğiyle harmanlayan gençler yetiştirmeyi hedeflemiştir (Açıkalın,2017:28).

Çalgı öğretimi, çalgının gerektirdiği teknik donanım ve beceriyi kazandırma, çalgının ait olduğu müzik türünün kuramı, kuralları ve repertuarının yanı sıra çalgının tarihsel sürecini de içine alan bir eğitim sürecidir. Bireysel çalgı eğitimi, öğretmenin öğrenciyle bire bir ilgilenerek gerekli kazanımları öğrenciye gösterdiği, öğrencinin gözlem ve taklit yoluyla öğrenmeyi gerçekleştirdiği karşılıklı bir öğretim süreci olarak tanımlanabilir. (Demirkaya, 2015: 17)

Kullanılan ders kitapları, eğitimde hem bir amaç hem de bir araç olarak kullanılıp materyal görevini de üstlenmektedir. Çalgı eğitimi güzel sanatlar liselerinde müziğe başlayan bir öğrenci için milat niteliği taşımaktadır. Öğrencinin devinışsel, bilişsel ve duyuşsal anlamda algılarını keşfedeceği önemli bir eğitimidir. Çalgı eğitimi ders kitapları süreç içerisinde bir öğretim etkinliği yazılı materyali olarak görülebilir. Ancak içerisinde yer alacak program ve bilgiler, öğrenciye öğretilebilecek en doğru ve en yeterli içerikleri barındırması bakımından önem arz etmektedir. Güzel sanatlar liselerindeki bağlama eğitimi mesleki eğitim yönünden gelişimini sürdürecektir. Bağlama çalgısına yönelik hazırlanmış yazılı ve basılı eğitim öğretim materyalleri güzel sanatlar liselerinde kullanılabilmesi için mesleki eğitim alacak bireylere uygun gelişimlerine katkı sağlar nitelikte hazırlanmış olmaları gerekmektedir. Bu problemler doğrultusunda güzel sanatlar liselerinde tekniksel açıdan yeterli, çeşitli ve verimli bağlama eğitiminin verilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda problem cümlesi aşağıdaki gibidir:

Problem Cümlesi

Güzel Sanatlar liselerinde kullanılan 9. 10. 11. ve 12. bağlama ders kitaplarındaki alıştırmalar, teknik çalışmalar ve bu kitaplarda bulunan ilgili türküler arasındaki ilişkisi nasıldır?

Alt Problemler

Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın problemi şu şekilde belirlenmiştir;

1.Pozisyon çalışmaları ile türküler arasındaki hedef davranış ilişkisi nasıldır?

2. Perde çalışmaları ile türküler arasındaki hedef davranış ilişkisi nasıldır?

3. Yöresel tavır çalışmaları ile türküler arasındaki hedef davranış ilişkisi nasıldır?

4.Artikülasyon ve süsleme işaretleri ile türküler arasındaki hedef davranış ilişkisi nasıldır?

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, Güzel sanatlar liselerinde kullanılan 9. 10. 11. ve 12. Sınıf bağlama kitaplarında bulunan teknik çalışmalar, alıştırmalar ve

türküler arasındaki konu ilişkisini incelemektir. Ülkemizde mesleki müzik eğitiminin temelleri oluşturan Güzel sanatlar liselerinde ilk kez öğrenildiği varsayılan bağlama derslerinin gerçekleştirilmesinde kullanılan ders kitaplarının incelenmesine, bağlama eğitimine katkı sağlamasına olanak sunması açısından önem taşımaktadır.

Sınırlılıklar

Kullanılan kaynaklar Ortaöğretim Güzel Sanatlar Lisesi 9.10.11.ve 12. Sınıf Çalgı Eğitimi Bağlama Kitapları ile sınırlıdır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmada güzel sanatlar lisesi çalgı eğitimi bağlama kitaplarında yer alan teknik çalışmalar ve türküler arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi modeli kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen konu ile ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına doküman incelemesi denilmektedir. Araştırma yapılan alanla ilgili pek çok bilgi görüşme ve gözlem yapmaya gerek kalmaksızın belge inceleme yoluyla elde edilebilir. Bu sayede araştırmacı zaman ve kaynak tasarrufu sağlamış olur. Hangi dokümanın önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabileceğine araştırma konusuna bakarak karar vermek gerekir. (Yıldırım ve şimşek, 2008: 188). Yapılan araştırma kapsamında Ortaöğretim Güzel Sanatlar Lisesi 9.10.11.ve 12. Sınıf Çalgı eğitimi Bağlama kitapları incelenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler, ortaöğretim Güzel Sanatlar Lisesi bağlama kitaplarından 2019 yılında basılan ve hala kullanılmakta olan 9.10.11.ve 12. Sınıf çalgı eğitimi bağlama kitapları EBA sistemi üzerinden dijital ortamdan elde edilmiştir. Verilerin analizi kısmında ise doküman analiz aşamalarından analize konu olan verilerden örneklem seçme ve sayısallaştırma aşamasından yüzde dağılım yoluyla analiz edilmiştir. Bu araştırmada evren olarak 4 adet bağlama kitabı, örneklem olarak ise pozisyon, perde, yöresel tavır, artikülasyon ve süsleme işaretleri seçilmiştir.

Örneklem seçme: Doküman incelemesine dayalı araştırmalarda, tüm doküman verisinin bir bütün olarak analize konu olması mümkün

olmayabilir. Bu nedenle, çoğu zaman araştırmacılar, elde edilen veri setinin içinden bir örneklem oluşturmaya çalışır (Yıldırım ve Şimşek, 2011:197). Sayısallaştırma: Dokümanlardan elde edilen verinin mutlaka sayısallaştırılması veya nicelleştirilmesi gerekmez. Araştırmacı, saptadığı kategoriler ve analiz birimi doğrultusunda yaptığı analizden sonra bulduğu sonuçları, rahatlıkla düzyazı şeklinde de rapor edebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011:200).

9. sınıf bağlama eğitimi kitabında yer alan kazanımlar perde ve pozisyon öğretimi üzerine olduğu için araştırmacının ilk sorusuna bu kitaptaki bilgiler doğrultusunda cevap aranmaktadır. Perde öğretim kazanımı 10. sınıf ders kitabında, yöresel tavır, artikülasyon ve süslemeler 11. ve 12. sınıf ders kitaplarında yer almaktadır. Seçilen örneklemde belirtilen sınıf kitaplarından yararlanılarak analiz yapılmaktadır.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde problem durumu kısmında sıralanmış alt problem cümlelerine göre bulgular sunulmaya çalışılacaktır.

3.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Güzel sanatlar liseleri bağlama ders kitaplarından 9. Sınıf bağlama ders kitabına yönelik analizlere yer verilmektedir.

Tablo 1: Alıştırma ve türkülerin pozisyon dağılımları

Pozisyonlar	Alıştırmalar		Türküler	
	f	%	f	%
La eksenli	83	88.29	-	-
Do eksenli	8	8.51	8	100
Re eksenli	2	2.12	-	-
Si eksenli	1	1.06	-	-
Toplam	94	100	8	100

Elde edilen verilere göre, 9. Sınıf çalgı eğitimi bağlama kitabında, alıştırmaların büyük çoğunluğunun *la* ekseninde tercih edildiği görülmektedir. “Do, Re ve Si” perde pozisyonları ile ilgili toplam 11 alıştırmaya yer almaktadır. Tablo 1’de en çok yer alan alıştırmaya çeşidi *la* pozisyonu ekseninde olmasına rağmen bu perde pozisyonu ile ilgili hiçbir türküyeye yer verilmemektedir. Benzer durum *do* eksenli alıştırmalarda da görülmektedir. Do eksenli alıştırmalar oldukça azınlıkta olup buna karşın bütün seçilen

türküler bu pozisyonu içermektedir. Bu durumla ilgili olarak, bir eğitim-öğretim yılında *la perde pozisyonu* (açık tel, boş tel v.b.) ile alıştırmaya yapacak olan öğrenci, bu pozisyonda türkü icra etmeden, *do perde pozisyonu* (kapalı tel, parmak baskısı duraklıv.b.) ile türküler çalacaktır. Bu bağlamda öğrencide *la perde pozisyonunda* sabit aralıklı olarak kasıtlı davranış değişikliği meydana getirilirken, aynı eğitim-öğretim dönemi içinde öğrencinin edindiği bu kazanımı türkülere aktaramayacağı ön görülmektedir. Aynı şekilde bütün türküleri *do pozisyonu eksenli* çalacak olan öğrenci için, *la eksenli* alıştırmalara göre yeterli hazırlıkta olamayacağı düşünülmektedir.

İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Güzel sanatlar liseleri bağlama ders kitaplarından 10. sınıf bağlama ders kitabına yönelik analizlere yer verilmektedir.

Tablo 2: *Alıştırma ve türkülerin perde(ses) dağılımları*

Perde Çalışmaları	Alıştırmalar		Türküler	
	f	%	f	%
Si bemol (kürdi)	18	52.94	3	100
İki koma si bemol (segah)	16	47.05	-	-
Toplam	34	100	3	100

Elde edilen verilere göre 10. Sınıf çalgı eğitimi bağlama kitabında yer alan perde öğretimi alıştırmaları bir birlerine yakın oranda dağılım göstermektedir. Kürdi ve segah perdeleriyle ilgili toplamda 34 alıştırmaya yer verilmiştir. Tablo 2’de *kürdi* ve *segah perdelerinde* verilen alıştırmaların benzer dağılımına karşın, *segah* 3 adet türkü çalışmasına yer verilirken *segah* ile ilgili hiçbir türküye yer verilmemektedir. Bu durum ile ilgili olarak bu perdelerin öğretimini konu alan ünite içinde bir öğrenci, *kürdi* üzerinde elde ettiği davranışı türkülerde icra edebilir iken *segah* ile elde ettiği davranışı türkülere aktaramayacağı düşünülmektedir.

Tablo 3: *Alıştırma ve türkülerin birinci öncelik perde(ses) dağılımları*

Perde Çalışmaları	Alıştırmalar		Türküler	
	f	%	f	%

Güzel Sanatlar Liselerinde Kullanılan Bağlama Ders Kitaplarındaki Alıştırma ve İlgili Türkülerin Hedef Davranış Bakımından İncelenmesi

Mi bemol (nim hisar)	8	47.05	1	25
İki koma mi bemol (dik hisar)	9	52.94	1	25
-	-	-	2	50
Toplam	17	100	4	100

Tablo 3 incelendiğinde,10. Sınıf çalgı eğitimi bağlama kitabında yer alan perde öğretimi çalışmaları benzer oranda dağılım göstermektedir. *Nim hisar ve dik hisar perdeleri* ile ilgili toplamda 17 alıştırma ve 2 adet türküye ver verilmiştir. Verilen alıştırmalara oranla türkülerdeki oran, doğru orantı göstermektedir. Bu durumda bu kitaplara göre eğitim alan öğrencilerin, alıştırmalardan sonra türkülerdeki performansı iki perde öğrenim kazanımı için eşit düzeyde olacağı düşünülebilir. İki perde öğretiminin yer aldığı ünite içerisinde, konu alınan perde öğretiminin dışında farklı perde kullanımlarını içeren 2 adet türkü bulunmaktadır. Ünite konusuna odaklı yapılan çalışmalarda öğrencilerin beklenen kazanım hedeflerine göreyer almayan çalışmalar, öğrencileri hedef algısını yanıltabileceği veya uzaklaştırabileceği düşünülmektedir.

Tablo 4: Alıştırma ve türkülerin ikinci öncelik perde(ses) dağılımları

Perde Çalışmaları	Alıştırmalar		Türküler	
	f	%	F	%
Fa diyez (Mahur)	11	84.61	8	88.88
Üç koma fa diyez (Eviç)	2	15.38	1	11.11
Toplam	13	100	9	100

Elde edilen veriler doğrultusunda 10. Sınıf çalgı eğitimi bağlama kitabında yer alan alıştırmaların büyük çoğunluğunun *mahur perdesi* öğretimi üzerine tercih edildiği görülmektedir. *Mahur ve eviç perdesi* ile ilgili toplamda 13 alıştırma ve 9 adet türkü çalışmasına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde, *mahur perdesinde* bulunan alıştırma ve türkülerin öğrencilerde yeteri kadar kasıtlı davranış değişikliği meydana getirilmeye çalışılırken, *eviç perdesinin, mahur perdesine* oranla hem alıştırma olarak hem de türkü çalışması olarak azınlıkta kaldığı ve öğrenciler için yeterli hazırlık ve davranış değişikliği meydana getiremeyeceği düşünülmektedir.

Tablo 5: Alıştırma ve türkülerin üçüncü öncelik perde(ses) dağılımları

Perde Çalışmaları	Alıştırmalar		Türküler	
-------------------	--------------	--	----------	--

	f	%	f	%
Do diyez (hicaz)	12	75	4	80
Üç koma do diyez (nim hicaz)	4	25	1	20
Toplam	16	100	5	100

Tablo 5 incelendiğinde elde edilen veriler doğrultusunda 10. Sınıf çalgı eğitimi bağlama kitabında yer alan alıştırmaların büyük çoğunluğunun *do diyez perdesi* öğretimi üzerine tercih edildiği görülmektedir. *Hicaz ve nim hicaz* ile ilgili toplamda 16 alıştırma ve 5 adet türkü çalışmasına yer verilmiştir. Tabloya göre *hicaz perdesi* çalışmaları hem alıştırma olarak hem de türkü seçimi olarak benzer oranda çoğunluktadır. Bu durum *nim hicaz perdesi* öğretiminde görülememektedir. Yukarıda bahsi geçen perdeleri ünite üzerinden öğrenecek olan bireyler için, eşit sayıda alıştırma ve türkü olmaması durumu, öğrenme sürecini nicel olarak belirli bir tarafa yönelteceğinden, istenilen konularda eşit düzeyde öğrenmeyi gerçekleştiremeyeceği ön görülmektedir.

Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

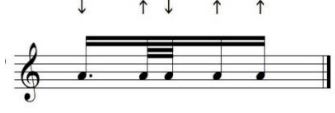
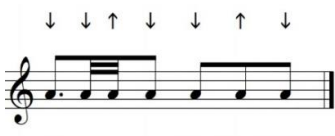

Güzel sanatlar liseleri bağlama ders kitaplarından 11. ve 12 sınıf bağlama ders kitabına yönelik analizlere yer verilmektedir.

Tablo 6: Alıştırma ve türkülerin yöresel tavrı dağılımları

Yöresel Tavrı Çalışmaları	Alıştırmalar		Türküler	
	F	%	f	%
Teke Tavrı 1	17	13.6	11	22.91
Teke Tavrı 2	7	5.6	3	6.25
Zeybek Tavrı 1	15	12	7	14.58
Zeybek Tavrı 2	26	20.8	11	22.91

Güzel Sanatlar Liselerinde Kullanılan Bağlama Ders Kitaplarındaki Alıştırma ve İlgili Türkülerin Hedef Davranış Bakımından İncelenmesi

	Zeybek Tavrı	11	8.8	-	-
	Azeri Tavrı	18	14.4	10	20.83
	Silifke Tavrı	31	24.8	6	12.5
Toplam		125	100	48	100

Tablo 6 incelendiğinde elde edilen verilere göre, 11. ve 12. Sınıf çalgı eğitimi bağlama kitabında *Teke*, *Zeybek*, *Azeri* ve *Silifke* olmak üzere 4 çeşit yöresel tavrı çalışılmasının ele alındığı, toplamda 125 alıştırma ve 48 adet türkünün yer aldığı görülmektedir.

Alıştırmaların büyük çoğunluğunun %41.6 oranla *Zeybek tavrında* tercih edildiği görülmektedir. Diğer alıştırmalara bakıldığında zeybek tavrından sonra sırasıyla %24.8 ile *Silifke tavrının*, %19.2 ile *Teke tavrının* ve %14.4 oran ile *Azeri tavrına* yer verildiği görülmektedir. Türküler incelendiğinde büyük çoğunluğun yine *Zeybek tavrı* öğretimi üzerine olduğu ama alıştırmalara oranla ikinci sırada yer alan Silifke tavrı öğretimi türkü sayısına göre diğer yörelere göre azınlıkta bulunmaktadır. Bu durumun yörelere TRT repertuarındaki sayısı veya kitap oluşturulurken benzer nicel özelliklerin göz ardı edilmesi olarak düşünülebilir. *Zeybek tavrı* ünite öğretiminde yer almayan farklı tavrısal unsurlar (mızrap yönleri, tartım farklılıkları v.b.) alıştırmaların içerisine yeterli tanımlama yapılmadan (*zeybek tavrı 1*, *zeybek tavrı 2* v.b.) eklendiği görülmektedir. Üstelik varyasyon tavrı diye niteleyebileceğimiz 11 adet alıştırmadan sonra yeteri kadar açıklaması ve öğretim sırası gösterilmemiş olan varyasyon zeybek tavrı ile ilgili türkülerde yer verilmediği bulgusuna ulaşılmaktadır. Bu bulguya yönelik olarak yöre türküsü öğretimi hedef alınarak bağlantı ve pekiştirme görevi görmesi için türetilen alıştırmaların türkü öğretiminden uzaklaştırılması veya bağlama çalım tekniğini olumlu yönde pekiştirmek adına çeşitlendirilen

tavırların, türkü içerisinde belirtecek unsurlara (tavırlara göre nota yazımı, tavırlara göre sembol işaretleri) yer verilmediği düşünülmektedir.

Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular ve Yorumlar

Güzel sanatlar liseleri bağlama ders kitaplarından 10. 11. ve 12. sınıf bağlama ders kitabına yönelik analizlere yer verilmektedir.

Tablo 7: Alıştırma ve türkülerin artikülasyon işaretleri dağılımı

Artikülasyon ve Süsleme işaretleri	Alıştırmalar		Türküler	
	f	%	f	%
Legato	20	100	26	92.85
Staccato	-	-	1	3.57
Tril	-	-	1	3.57
Toplam	20	100	28	100

Elde edilen veriler doğrultusunda 10. 11. ve 12. Sınıf çalgı eğitimi bağlama kitaplarında 20 alıştırma ve 28 adet türküde artikülasyon ve süsleme işaretlerine yer verilmektedir. Alıştırmalarda artikülasyon ve süsleme işaretlerinden *sadece legato* işareti bağlama için kullanımı öğretilmektedir. Artikülasyon işaretlerinin bağlama için kullanıma uygun olan *staccato*, *portato*, *tenuto* gibi sembollerin yanı sıra süsleme işaretlerinde yine bağlama için teknik uygunluk içeren *tril*, *tremolo*, *glissando* v.b. sembollere yer verilmemektedir. Legato artikülasyonunun öğretimine hem alıştırma olarak hem de türkü içerisinde yer verildiği için dersi alan öğrencide, bilişsel, duyuşsal ve devinişsel davranış değişikliğinin istenilen yönde gerçekleşeceği düşünülebilir. Bu durumla ilgili olarak, *staccato* ve *tril* konusunda öğrencinin bağlama dersi dışındaki teorik derslerden elde edeceği bilişsel kazanıma bakmaksızın, bağlama dersinde elde edeceği psikomotor kazanım önem arz etmektedir. Buradan hareketle *staccato* ve *tril* için alıştırma ve çalışma yapmayan bir bireyden, türkü içerisinde istenilen nitelikte performansın elde edilemeyeceği ön görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın bulgularına dayalı olarak şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

- 1- 9. Sınıf bağlama kitabında alıştırma olarak büyük çoğunluğun la ekxenli (Dügah) çalışmalara yer verildiği, buna duruma bağlı olarak la pozisyonu içeren hiçbir türkünün bulunmadığı saptanmaktadır. Pozisyon öğretimi kısmında türkülerin tamamının do pozisyonuyla (müstezat) öğretildiği sonucuna ulaşılmıştır.
- 2- 10. Sınıf bağlama kitabında *si bemol* ve *iki koma si bemol* perdelerinin öğretiminde, *si bemol* perdesi öğretimi üzerine türküler yer alırken, benzer durum *iki koma si bemol* perdesi öğretiminde bulunmamaktadır. *Mi bemol* ve *iki koma mi bemol* perdelerin öğretiminde verilen alıştırmalara oranla türkülerdeki oran, doğru orantı göstermektedir. İki perde öğretiminin yer aldığı ünite içerisinde, konu alınan perde öğretimi ile ilgisi bulunmayan farklı perde kullanımlarını içeren iki adet türkü bulunmaktadır. *Do diyez* ve *fa diyez* perde öğretimine yönelik türkü seçimleri, koma seslerinin kullanıldığı *üç koma do diyez* ve *üç koma fa diyez* perde öğretimine yönelik seçilen türkülerden anlamlı derecede çok fazladır.
- 3- Zeybek tavrı ve çeşitlemelerinin yer aldığı alıştırmaların, büyük çoğunluğu yöreye göre seçilen türkülerde de görülmektedir. Teke, Silifke ve Azeri yöresel tavırların ve tavrı çeşitlemelerinin alıştırma ve türkü ilişkisi bakımından birbirine oranlarının yakın olduğu, fakat yöresel tavrı çeşitliliği bakımından, alıştırma seçimleri ve türkü seçimlerinin zeybek tavrının diğer yöre tavırlarına göre nicel ve nitel anlamda daha detaylı ele alındığı saptanmaktadır.
- 4- Genel olarak Artikülasyon konuları ile ilgili legato ve staccato, süsleme konuları ile ilgili sadece tril süslemesi kitaplar içerisinde yer almaktadır. Artikülasyon ve süsleme konuları ile ilgili legato öğretiminin teorik olarak açıklamasına yer verildiği, legato öğretiminin uygulama aşaması ile ilgili herhangi bir pekiştirme çalışmasına gidilmeden, seçilen türkülerde de legato sembolünün çalınış biçimlerine yer verilmeden gösterge düzeyinde sunulduğu görülmektedir. Staccato ve tril ile ilgili teorik veya bağlama çalgısında nasıl kullanılacağına dair uygulamalı anlatım yapılmadan, seçilen türkülerde (repertuvarındaki yazımında var olan, sonradan eklenmiş v.b.). kullanıldığı saptanmaktadır.

Bircan (2010) "Kemane İcrasında Artikülasyon ve Yay Uygulamaları" adlı yüksek lisans çalışmasında yapılan icrayı esas alarak notalama yapılan çalışmada, sadece yay karakterini oluşturan ritmik yapının ve temponun belirtilmesiyle yetinilmeyip, eserler içerisindeki yay karakterleri değişikliklerini de tespit ederek notasyonda göstermiştir. Böylelikle hangi artikülasyonların hangi yay karakterleri ile gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Türk halk müziği çalgılarından biri olan kemane çalgısında ses üretme aracı olarak kullanılan yay için belirlenen artikülasyon çalışmaları, günümüzde Türk halk müziğinde doğal eğitim-öğretim kaynağı olarak kullanılan türkülerin, öğretim için nispeten benzer icraların oluşması için artikülasyon eğitiminin gerekliliği hakkında araştırma sonuçları, benzerlik göstermektedir.

Öneriler

- 1- Bağlama eğitiminde başlangıç aşamasında seçilecek türkülerin çalım pozisyonlarına göre alıştırmaların oluşturulması,
- 2- Tampere ses sisteminde yer alan değiştirici işaretlerin yanında, Türk halk müziği ses sisteminde yer alan koma seslerin öğretimine yönelik, koma işaretleri belirtilen türkü ve alıştırma çalışmalarına yer verilmesi,
- 3- Türkülerin bağlama icrasında uygulamada icra edilen artikülasyon ve süsleme işaretlerinin türkü veya alıştırma notasında da sembol ve açıklama düzeyine yer verilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Açıkalın, G. (2018). Güzel Sanatlarda Bağlama Eğitiminin İncelenmesi. Yüksek Lisans tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Avcı, E.& Yılmaz, G.& Çiçekçioğlu, Ş.& Özcanlı, Y. (2019). ORTAÖĞRETİM Güzel Sanatlar Lisesi Çalgı Eğitimi Bağlama 9 Ders Kitabı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Avcı, E.& Yılmaz, G.& Çiçekçioğlu, Ş.& Özcanlı, Y. (2019). ORTAÖĞRETİM Güzel Sanatlar Lisesi Çalgı Eğitimi Bağlama 10 Ders Kitabı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Güzel Sanatlar Liselerinde Kullanılan Bağlama Ders Kitaplarındaki Alıştırma ve İlgili Türkülerin Hedef Davranış Bakımından İncelenmesi

Avcı, E.& Yılmaz, G.& Çiçekçioğlu, Ş.& Özcanlı, Y. (2019). ORTAÖĞRETİM Güzel Sanatlar Lisesi Çalgı Eğitimi Bağlama 11 Ders Kitabı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Avcı, E.& Yılmaz, G.& Çiçekçioğlu, Ş.& Özcanlı, Y. (2019). ORTAÖĞRETİM Güzel Sanatlar Lisesi Çalgı Eğitimi Bağlama 12 Ders Kitabı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Bircan, O. (2010). Kemane İcrasında Yay Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haliç Üniversitesi.

Daniel, R. (2004). Innovations in piano teaching: a small-group model for the tertiary level, Music Education Research, 6:1, 23-43. doi.org/10.1080/1461380032000182911

Demirkaya, E.(2015). Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında Bireysel Çalgı Bağlama Derslerinde Konya Tavrının Öğretilme Durumu, Konya

Kurtuldu, K. (2007). Bilgiyi işleme modeline dayalı enstrüman eğitiminde genel öğrenme stratejilerinin yeri ve görsel imajlar oluşturma yönteminin kullanılabilirlik düzeyi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Özdek, A. (2005). Bağlama'nın II. Kademe Sınıflarındaki Müzik Eğitiminde Kullanımına Yönelik Bir Çalışma, Konya.

Özdek, A. (2015) "Bağlama Öğretimine Dönük Basılı Materyallerde Görece Notasyona İlişkin Bilgi ve Uyarılar" (36-54). II. Uluslararası Güzel Sanatlar Bilimsel Araştırma Günleri (GUSBAG 8-10 Nisan 2015) Bildiri Kitabı. Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları. Sivas

Yıldırım, A.& Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

10 th Years

[itobiad], 2021, 10 (4): 3868-3883

**2012 Sonrası MEB İstatistiklerinde İmam Hatip
Ortaokulları/Liseleri Üzerine Bir Değerlendirme**

An Evaluation of Imam Hatip Secondary / High Schools in the
Statistics of the Ministry of Education after 2012

Tuncay KARATEKE

Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Assoc. Prof., Fırat University, Faculty of Theology

tkarateke@firat.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-0061-1405

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 13.04.2021
Kabul Tarihi / Accepted : 31.12.2021
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2021
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Karateke, T. (2021). 2012 Sonrası MEB İstatistiklerinde İmam Hatip Ortaokulları/Liseleri Üzerine Bir Değerlendirme . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3868-3883 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/915541>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

2012 Sonrası MEB İstatistiklerinde İmam Hatip Ortaokulları/Liseleri Üzerine Bir Değerlendirme

Öz

Bu çalışma, 2012 yılında eğitimde yaşanan gelişmeler sonrası imam hatip ortaokullarının ve liselerinin mevcut durumunu analiz etmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle bu okulların Türk Eğitim Sistemi içerisindeki oranlarına yönelik bir sonuca ulaşmak hedeflenmektedir. Çalışmada veriler, nitel araştırma tekniklerinden biri olan doküman incelemesi ile elde edilmiştir. Elde edilen verilere göre, bu süreçte imam hatip ortaokulu binalarının oranı 3 kat artmış, ortaokullar içindeki payı %17,83'e yükselmiştir. Bu okullardaki öğrencilerin ortaokul öğrencileri içerisindeki oranı ise %13,63'e ulaşmıştır. İmam hatip ortaokullarının yaklaşık dörtte üçü yeni bir okul olarak açılmıştır. İmam hatip liselerinin bina sayısı da bu süreçte ortalama iki kat artmıştır. İmam Hatip liselerinde öğrenim gören öğrencilerin ortaöğretimde öğrenim gören öğrenciler içerisindeki oranı 2014-2015 öğretim yılında %11,74'e ulaşmıştır. 2014-2015 öğretim yılından itibaren ise bu oran genel olarak gerilemeye başlamıştır. Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi (AÖİHL) öğrencilerine ilişkin sayısal veriler 2014-2015 öğretim yılından itibaren diğer imam hatip liseleri verileriyle beraber yayınlanmaya başlanmıştır. Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin açık öğretim öğrencileri içerisindeki oranı ortalama %8'dir. Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin tüm imam hatip lisesi öğrencileri içerisindeki oranı ise %15'tir. Ortaokul ve liselerde erkek öğrenci sayısı kız öğrenci sayısından fazla olmasına rağmen imam hatip okullarında (ortaokul, lise ve açık öğretim) kız öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısından daha fazladır. Araştırmada elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, 2012 yılından itibaren imam hatip ortaokulları ve liselerinin bina ve öğrenci sayılarında artış olduğu görülmektedir. Ancak bu artışın son yıllarda durduğu, kısmen gerilemenin başladığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Millî Eğitim Bakanlığı İstatistikleri, İmam Hatip Liseleri, İmam Hatip Ortaokulları, Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi.

An Avaluation of Imam Hatip Scondary / High Schools in the Statistics of the Ministry of National Education after 2012

Abstract

This study aims to analyze the current situation of imam hatip secondary schools and high schools after the developments in education in 2012. Thus, it is aimed to reach a conclusion regarding the ratio of these schools in the Turkish Education System. The data in the study were obtained by

document analysis, which is one of the qualitative research techniques. According to the data obtained, in this process, the proportion of Imam Hatip secondary school buildings increased by 3 times and its share in secondary schools reached 17,83%. The share of students in these schools among secondary school students reached 13,63%. About three quarters of Imam Hatip secondary schools were opened as a new school. The number of buildings in IHL Schools has doubled on average in this process. The rate of students studying at Imam Hatip high schools among students which studied at secondary high schools reached 11,74 percent in the 2014-2015 academic year. Since the 2014-2015 academic year, this rate has started to decline in general. Numerical data on AÖİHL students have been published together with other imam hatip high schools data since the 2014-2015 academic year. The average rate of AÖİHL students among open education students is 8%. The share of AÖİHL students among all IHL students is 15%. Although the number of male students in secondary and high schools is higher than that of female students, the number of female students in imam hatip schools is higher than that of male students. When the results obtained in the research are evaluated in general, it is seen that there has been an increase in the number of buildings and students of imam hatip secondary schools and high schools since 2012. However, it is understood that this increase has stopped and even partially regressed in recent years.

Keywords: Religious Education, Statistics of the Ministry of Education, Imam Hatip High Schools, Imam Hatip Secondary Schools, Open Education Imam Hatip High School.

Giriş

İmam hatip okulları Türkiye Cumhuriyeti'nin temel kurumlarından biridir. Cumhuriyet tarihinin bir parçası olan bu okullar, günümüze kadar 5 kırılma sürecinden geçerek gelmiştir (Özgür, 2015, s. 43-47). Bunlar; (1) kuruluş dönemi (1924-1930), (2) oluşum ve büyüme dönemi (1951-1973), (3) dönüşüm ve gelişme dönemi (1973-1997), (4) zayıflama ve gerileme dönemi (1997-2002), (5) canlanma ve yenilenme dönemi (2002'den günümüze). Kuruluş evresi 3 Mart 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkartılmasıyla başlamış, 1929-1930 öğretim yılında çeşitli gerekçelerle okulların kapanmasıyla son bulmuştur (Cebeci, 2005, s. 171; Ayhan, 2014, s. 58; Öcal, 2017, s. 138-143). Bu dönemde imam hatip okulları ilkokula dayalı süresi 4 yıl olarak kalmıştır (Ergin, 1977, s. 2124). Oluşum ve büyüme dönemi ilk adımları 1949 yılında imam hatip kurslarının açılmasıyla başlamış fakat bu kursların işlevsiz olduğunun anlaşılmasıyla yerini 1951 yılında dört yıllık ortaokul düzeyinde imam hatip okullarına bırakmıştır. Ortaokulların mezun vermesiyle üç yıllık lise kısmı açılmış, böylece yedi yıllık imam hatip okulları gelişmeye ve büyümeye başlamıştır. 1973 yılında

imam hatip okullarına lise statüsü verilince 1997 yılına kadar dönüşüm ve gelişme dönemi yaşamıştır (Ayhan, 2014, s. 175-211). 1997 yılında zorunlu sekiz yıllık eğitim ile orta kısımlarının kapanması ve akabinde üniversiteye girişte katsayı uygulaması imam hatiplerin zayıflamasına ve gerilemesine neden olmuştur (Öcal, 2007, s. 540-546). 2002 yılıyla birlikte Türkiye'deki siyasi atmosferin etkisiyle canlanma ve yenilenme dönemine giren imam hatipler için asıl canlanma 2012 yılında olmuştur. 2012 yılında katsayı sorunun ortadan kaldırılması ve 4+4+4 şeklinde Türk eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesiyle imam hatiplerin orta kısımları yeniden açılmıştır. 11 Nisan 2012 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 6287 sayılı "İlköğretim ve Eğitim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile imam hatip ortaokullarının lise bünyesinde veya müstakil olarak açılmasına fırsat vermiştir (Öcal, 2013, s. 368). Bu dönemde, MEB imam hatip liselerini meslek lisesi kategorisinden çıkarmış, bütün imam hatip liselerini Anadolu İmam Hatip Lisesine çevirmiştir. Yine bu süreçte proje liseleri olarak kurumsallaşmasına fırsat verilmiş, uluslararası imam hatip liseleri ve yurt dışı programı uygulayan imam hatip liseleri açılmıştır. Bu dönemdeki bir başka önemli gelişme ise 2017 yılında Açık Öğretim İmam Hatip Lisesinin kurulmuş olmasıdır (Karateke, 2020, s. 47-48). Bu açıdan 2012 yılı imam hatiplerle ilgili önemli bir dönüm noktasının olduğu yıldır. Bu tarihten itibaren imam hatiplerin Türk eğitim sistemi içerisinde niceliksel olarak nasıl bir seyir gösterdiğini ortaya koyan çalışmalara ihtiyaç vardır.

2012 sonrası imam hatip okulları üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında (kitap, tez, makale) öğretmen ve yöneticiler, imam hatip okullarında müfredat ve öğretim, psikoloji/din psikolojisi açısından imam hatip öğrencisi, imam hatiplik algısı, imam hatiplerin yetkinliği, imam hatip okullarının diğer paydaşları, tarihsel bağlam açısından imam hatipler, sosyo-politik bir olgu olarak imam hatipler, karşılaştırmalı çalışmalar gibi konuların işlendiği görülmektedir (Kaya, vd., 2020, s. 88-93).

Fakat 2012 sonrası süreçte doğrudan imam hatip okullarının Türk milli eğitimi içerisindeki niceliksel durumunun değerlendirildiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu okulların niceliksel olarak nasıl bir seyir izlediğinin değerlendirilmesi, bu okulların geleceği açısından politika üretenlere yön vermesi noktasında önemlidir. Yine kamuoyunda bu okulların niceliksel durumuyla ilgili fikir sahibi olmak isteyenlere veri sağlaması açısından önemlidir. Böylece araştırmanın problemi, 2012 sonrası MEB istatistiklerine göre imam hatip ortaokullarının ve liselerinin niceliksel durumu nasıl bir seyir göstermektedir? şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, 2012 sonrası MEB istatistiklerine göre imam hatip ortaokulları ve liselerinin niceliksel durumunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. İmam hatip ortaokuluna ait binaların niceliksel durumu nedir?
2. İmam hatip ortaokuluna devam eden öğrencilerin, ortaokul öğrencileri içerisindeki oranı nasıl bir seyir izlemektedir?
3. İmam hatip liselerine ait binaların niceliksel durumu nedir?
4. İmam hatip liselerine devam eden öğrencilerin, ortaöğretim öğrencileri içerisindeki durumu nedir?
5. Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi (AÖİHL) öğrencilerinin niceliksel durumu nedir?

Yöntem

Bu araştırma, 2012 sonrası MEB resmi istatistiklerinde imam hatip okullarıyla ilgili verilen istatistiksel bilgilerin incelenmesi amaçlamıştır. Araştırmanın amacı çerçevesinde nitel araştırmalarda veri toplama yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi/analizi araştırılması amaçlanan olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin/kaynakların analizini içerir. Doküman incelemesinde hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabilmesi araştırmanın amacıyla yakından ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 187-188).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada elde edilen veriler Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığının web sitesinde yer alan 2012 sonrası yayınlanan resmi istatistiklerinden elde edilmiştir. İlgili belgeler bilgisayara indirilmiş, imam hatip ortaokulları ve liselerine ilişkin verilen bina ve öğrenci sayıları araştırmanın amacı çerçevesinde analiz edilmiştir. Ortaokul ile liselerin binaları ve binaların diğer okul binaları içerisindeki oranının yıllara göre artışı hesaplanarak tablo halinde sunulmuştur. Yine ortaokul ve liselerdeki öğrencilerin sayısı ve bunların diğer öğrenciler içerisindeki oranı yıllara göre hesaplanarak tablo halinde verilmiştir. Ayrıca tabloda öğrencilerin cinsiyetlerine ilişkin bilgilere de yer verilmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde 2012 sonrası MEB istatistiklerinde imam hatip ortaokullarına ve liselerine ilişkin okul, öğrenci sayıları, bunların ortaokul ile ortaöğretim içerisindeki oranları yer almaktadır.

2012 Sonrası MEB İstatistiklerinde İmam Hatip Ortaokullarına İlişkin Sayısal Veriler

İmam hatip ortaokulları (müstakil, lise bünyesinde) ve bunların ortaokullar içerisindeki oranı tablo 1’de gösterilmektedir:

Tablo 1. İmam Hatip Ortaokullarının Genel Ortaokulları İçerisindeki Okul Sayılarına İlişkin Veriler

Yıl	Ortaokul		İHL Ortaokul		Oran%
	Müstakil	Lise Bünyesinde	Toplam		
2012-2013	16 987	730	369	1 099	6,47
2013-2014	17 019	946	415	1 361	7,99
2014-2015	16 969	1 219	378	1 597	9,41
2015-2016	17 343	1 622	339	1 961	11,30
2016-2017	17 879	2 326	345	2 671	14,93
2017-2018	18 745	2 859	427	3 286	17,53
2018-2019	18 935	2 847	547	3 394	17,92
2019-2020	19 268	2 822	615	3 437	17,83
2020-2021	19 025	2 758	669	3 427	18,01

Kaynak: Bu veriler MEB 2012-2013/2020-2021 yıllarında yayımlanan resmi istatistiklerden elde edilerek düzenlenmiştir. <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>

Tablo 1’de de görüldüğü gibi 2012-2013 yılında yeniden açılan imam hatip ortaokulları, açıldığı ilköğretim yılında müstakil (730) ve lise bünyesinde (369) olmak üzere toplam 1.099’dur. 2012-2013 öğretim yılında 16.987 ortaokul içerisinde imam hatip ortaokullarının oranı %6,47’dir. 2017-2018 öğretim yılına kadar sürekli artan okul oranı, bu öğretim yılından sonra ise sabit kaldığı görülmektedir. İmam hatip ortaokullarının ortalama dörtte üçü müstakil olarak açılmıştır.

İmam hatip ortaokullarında öğrenim gören erkek ve kadın öğrenci sayıları ile bunların ortaokul öğrencileri içerisindeki oranı tablo 2’de gösterilmektedir:

Tablo 2. Ortaokul İçerisindeki İmam Hatip Ortaokulu Öğrencilerine İlişkin Sayısal Veriler

Yıl	Ortaokul			İHL Ortaokul			Oran%
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
2012-2013	2 815 534	2 751 452	5 566 986	48 348	46 119	94 467	1,69
2013-2014	2 762 595	2 715 804	5 478 399	119 131	120 884	240 015	4,38
2014-2015	2 670 118	2 607 989	5 278 107	187 636	198 194	385 830	7,31
2015-2016	2 635 412	2 576 094	5 211 506	250 241	274 054	524 295	10,06
2016-2017	2 827 822	2 726 593	5 554 415	307 795	344 159	651 954	11,73

2012 Sonrası MEB İstatistiklerinde İmam Hatip Ortaokulları/Liseleri Üzerine Bir Değerlendirme

2017-2018	2 841 520	2 748 614	5 590134	340 401	382 707	723 108	12, 93
2018-2019	2 857 143	2 769 932	5 627 075	358 859	402 426	761 785	13, 53
2019-2020	2 885 444	2 816 120	5 701 564	366 478	410 961	777 439	13, 63
2020-2021	2 653 819	2 559 150	5 212 969	338 434	375 863	714 297	13,70

Kaynak: Bu veriler MEB 2012-2013/2020-2021 yıllarında yayımlanan resmi istatistiklerden elde edilerek düzenlenmiştir. <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>

Tablo 2’de görüldüğü gibi 2012 sonrası imam hatip ortaokulu öğrenci sayısı 94.467’dir. Bu sayı toplam 5.566.986 ortaokul öğrencisi içerisindeki oranı %1,69’dur. Açıldığı yıldan 2020-2021 öğretim yılına kadar öğrenci sayısında sürekli artış olduğu görülmektedir. Fakat 2017-2018 öğretim yılından itibaren artış hızı yavaşlamış kısmen de durakladığı anlaşılmaktadır. 2020-2021 öğretim yılı itibarıyla imam hatip ortaokuluna devam eden öğrencilerin diğer ortaokul öğrencileri içerisindeki oranı %13,70’e ulaşmıştır. Yine tabloda genel ortaokullar içerisinde erkek öğrencilerin kadın öğrencilerden daima fazla olduğu görülürken 2013-2014 öğretim yılından itibaren imam hatip ortaokullarında kız öğrenci sayısının erkek öğrencilerden daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

2012 yılından sonra imam hatip ortaokulları müstakil ve lise bünyesinde açılabilir. 2012-2013 öğretim yılından beri öğrencilerin müstakil ve lise bünyesindeki ortaokullara yönelişleri tablo 3’te gösterilmektedir:

Tablo 3. İmam Hatip Ortaokulu Öğrencilerinin Ortaokullara Göre Sayısal Dağılımı

Yıl	Müstakil			Lise Bünyesinde		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
2012-2013	34 103	32 482	66 585	14 245	13 637	27 882
2013-2014	93 004	91 057	184 061	26 127	29 827	55 954
2014-2015	158 442	162 594	321 036	29 194	35 600	64 794
2015-2016	221 353	237 644	458 997	28 888	36 410	65 298
2016-2017	282 476	307 162	589638	25 319	36 997	62 316
2017-2018	307 782	333 811	641 593	32 619	48 896	81 515
2018-2019	314 326	339 534	653 860	44 533	63 392	107 925
2019-2020	317 120	341 205	658 325	49 358	69 756	119 114
2020-2021	286 641	304 641	591 332	51 793	71 172	122 965

Kaynak: Bu veriler MEB 2012-2013/2020-2021 yıllarında yayımlanan resmi istatistiklerden elde edilerek düzenlenmiştir. <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>

Tablo 3'te görüldüğü gibi imam hatip ortaokullarında öğrenim gören öğrencilerin büyük çoğunluğu müstakil imam hatip ortaokullarını tercih etmektedir. Öğrencilerin daha çok müstakil imam hatip ortaokullarını tercih etmesinde müstakil ortaokul sayısının daha fazla olmasından kaynaklanabilir (bkz. Tablo 1). Müstakil imam hatip ortaokullarında 2014-2015 öğretim yılından itibaren kız öğrenci sayısı daha fazla iken lise bünyesindeki imam hatip ortaokullarında 2013-2014 öğretim yılından itibaren kız öğrenci sayısı daha fazladır. Bu durum günümüze kadar da bu şekilde devam etmiştir. Her iki imam hatip ortaokulunda öğrenci sayısı sürekli artmakla birlikte 2020-2021 öğretim yılına kadar lise bünyesindeki öğrenci sayısı ortalama dört buçuk kat artarken müstakil imam hatip ortaokullarında ortalama dokuz kat artış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 2012 sonrasında müstakil imam hatip ortaokul öğrencilerinin artışı lise bünyesindeki imam hatip ortaokul öğrencilerinin artışından fazla olmuştur.

2012 Sonrası MEB İstatistiklerinde İmam Hatip Liselerine İlişkin Sayısal Veriler

2012 sonrası imam hatip liselerinin okul sayıları tablo 4'te gösterilmektedir:

Tablo 4. İmam Hatip Liselerinin Ortaöğretim İçerisindeki Okul Sayılarına İlişkin Sayısal Veriler

Yıl	Ortaöğretim	İHL	Oran%
2012-2013	10 418	708	6,46
2013-2014	10 955	854	7,59
2014-2015	9 061	1 017	11,22
2015-2016	10 550	1 149	10,89
2016-2017	11 076	1 452	13,10
2017-2018	11 783	1 605	13,62
2018-2019	12 506	1 624	12,98
2019-2020	13 046	1 651	12,65
2020-2021	12 972	1 673	12,89

Kaynak: Bu veriler MEB 2012-2013/2020-2021 yıllarında yayımlanan resmi istatistiklerden elde edilerek düzenlenmiştir. <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>

Tablo 4'te görüldüğü gibi 2012-2013 öğretim yılında imam hatip liselerine ait okul binası 708'dir. İmam hatip liselerine ait okul binalarının ortaöğretim binaları içerisindeki oranı ise %6,46'dır. 2020-2021 öğretim yılında bu oran %12,89'a çıkmıştır. Ortaöğretim içerisindeki oranı 2 kat artmıştır. Fakat okul sayısında son yıllarda duraklamanın olduğu görülmektedir.

2012 Sonrası MEB İstatistiklerinde İmam Hatip Ortaokulları/Liseleri Üzerine Bir Değerlendirme

2012 sonrası imam hatip liselerinde öğrenim gören öğrencilere ilişkin sayısal veriler ve imam hatip liselerinde öğrenim gören öğrencilerin ortaöğretim içerisindeki oranı tablo 5'te gösterilmektedir:

Tablo 5. Ortaöğretim İçerisindeki İmam Hatip Lisesi Öğrencilerine İlişkin Sayısal Veriler

Yıl	Ortaöğretim			İHL			Oran
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
2012-2013	2 643 414	2 352 209	4 995 623	180 240	200 531	380 771	7,62
2013-2014	2 859 482	2 560 696	5 420 178	227 065	247 031	476 096	8,78
2014-2015	2 988 928	2 702 143	5 691 071	299 120	369 261	668 381	11,74
2015-2016	3 047 142	2 760 501	5 807 643	297 607	3679 600	677 205	11,66
2016-2017	3 126 022	2 723 948	5 849 970	284 218	361 100	645 318	11,03
2017-2018	2 985 179	2 704 248	5 689 427	279 445	348 058	627 503	11,03
2018-2019	3 014 072	2 635 522	5 649 594	266 692	339 177	605 869	10,75
2019-2020	2 985 118	2 645 534	5 630 652	269 681	340 326	610 007	10,83
2020-2021	3 316 001	3 002 601	6 318 602	297 499	369 464	666 963	10,55

Kaynak: Bu veriler MEB 2012-2013/2020-2021 yıllarında yayımlanan resmi istatistiklerden elde edilerek düzenlenmiştir. <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>

Tablo 5'te görüldüğü gibi 2012-2013 öğretim yılında imam hatip lisesi öğrenci sayısı 380.771'dir. Bu öğrencilerin toplam ortaöğretim öğrencileri (4.995.623) içerisindeki oranı ise %7,62'dir. 2019-2020 öğretim yılında ise bu oran %10,83'e çıkmıştır. Tabloda da görüldüğü gibi son yıllarda öğrenci sayısında artışın durduğu ve bir duraklamanın olduğu görülmektedir. Tabloda dikkat çeken bir diğer veri ise 2014-2015 öğretim yılında, diğer yıllardan farklı olarak öğrenci sayısı bir önceki yıla göre ortalama %3 artış gösterdiği görülmektedir. Bu artış oranının Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin bu dönemle birlikte imam hatip lisesi öğrencileriyle birlikte değerlendirilmelerinden kaynaklandığı söylenebilir (bkz. Tablo 6). Yine tabloda ortaöğretim öğrencileri içerisinde erkek öğrencilerin kızlardan daha fazla olduğu görülürken imam hatip liselerinde kadın öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla olduğu görülmektedir.

2014-2015 öğretim yılından itibaren yayımlanan istatistiklerde Açık Öğretim İmam Hatip Lisesine (AÖİHL) ilişkin sayısal veriler, imam hatip liseleri içerisinde "Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi" şeklinde bir alt başlık olarak yer vermeye başlanmıştır. AÖİHL öğrencilerine ilişkin sayısal veriler ve açık öğretim öğrencileri içerisindeki oranı tablo 6'da gösterilmektedir:

Tablo 6: Açık Öğretim Liseleri ve Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi Öğrencilerine İlişkin Sayısal Veriler

Yıl	Ortaöğretim Düzeyindeki Açık Öğretim Öğrenci Sayısı			Açıköğretim İHL			Oran %
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
2014-2015	823 856	646 578	1 470 434	40 723	81 215	121 938	8,29
2015-2016	870 397	665 738	1 536 135	40 894	40 441	121 335	7,89
2016-2017	902 126	652 812	1 554 938	51 717	87 085	138 802	8,92
2017-2018	813 072	582 549	1 395 621	42 510	70 187	112 697	8,07
2018-2019	807 615	582 322	1 389 937	42 902	64 965	107 867	7,76
2019-2020	768 641	592 526	1 361167	42 931	62 229	107 160	7,87
2020-2021	780 504	671 827	1 452 331	39 055	52 887	91 942	6,33

Kaynak: Karateke, 2020, s. 58; MEB İstatistikleri 202-2021.

Tablo 6’da görüldüğü gibi 2014-2015 öğretim yılında 40.723 erkek, 81.215 kadın olmak üzere toplam 121.938 Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi öğrencisi bulunmaktadır. Bu öğrencilerin açık öğretim öğrencileri içerisindeki oranı ise %8,29’dur. Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin, açık öğretim öğrencileri içerisindeki oranı ise son üç yılda kısmen gerilediği söylenebilir. 2020-2021 öğretim yılında 666.963 olan imam hatip öğrencileri içerisinde 91.942 öğrenci Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi öğrencisidir (tablo 5 ve 6’yı karşılaştırınız). Dolayısıyla imam hatip lisesi öğrencilerinin ortalama altıda biri Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi içerisinde yer almaktadır. Yine tabloda görüldüğü gibi ortaöğretim düzeyinde açık öğretim öğrencileri içerisinde erkek öğrencilerin sayısı kadın öğrencilerden daha fazla olduğu görülürken, Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi’nde ise kadın öğrencilerin sayısı erkek öğrencilerden daha fazladır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma, 2012 sonrası imam hatip ortaokulları ve liselerinin mevcut durumunu MEB istatistiklerine göre değerlendirmek amacıyla yapılmıştır.

MEB istatistikleri içerisinde imam hatip liseleri ve imam hatip ortaokullarına ait okul, öğrenci ve öğretmenlere ilişkin verilerin yayımlandığı görülmüştür. 2014-2015 öğretim yılından itibaren ise Açık Öğretim İmam Hatip Lisesine ait verilerin yayımlandığı anlaşılmaktadır. MEB istatistiklerinde farklı proje uygulayan imam hatip liselerinin öğrencilerine ve okullarına ilişkin verilere rastlanmamıştır.

Araştırmanın amaçlarından biri olan 2012 sonrası yeniden açılan imam hatip ortaokullarına ait binaların niceliksel durumuna bakıldığında, okulların açıldığı öğretim yılında (2012-2013) 1.099 olduğu, bu sayının toplam ortaokullar (16.987) içindeki oranının ise %6,46 olduğu görülmüştür. İmam hatip ortaokullarının, ortaokullar içerisindeki oranı 2020-2021 öğretim yılına kadar ortalama 3 kat artarak %18,01'e ulaşmıştır. İmam hatip ortaokullarındaki okulların sayısal artışının ise son dört yıl içerisinde durakladığı görülmektedir. İmam hatiplerin 2012 öncesi dönemler içerisinde öğrenci ve bina olarak en fazla geliştiği dönem olan dönüşüm ve gelişme döneminde (1973-1997), ortaokul sayısı (1996-1997) 601'dir (lise bünyesinde) (Öcal, 2013, s. 256;). Bu rakamların genel ortaokul (9.830) (MEB Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2006-2007) içerisindeki oranı ise %6,11'dir. Dolayısıyla imam hatip ortaokullarının dönüşüm ve gelişme dönemine göre ortalama üç kat artışı görülmektedir.

Araştırmanın bir diğer amacı; imam hatip ortaokuluna devam eden öğrencilerin, ortaokul öğrencileri içerisindeki oranının ne olduğuna ilişkindir. Bu çerçevede 2012 sonrası imam hatip ortaokulları açıldığı ilk yıl öğrenci sayısının 94.467 olduğu görülmüştür. Bu sayının toplam ortaokul öğrencileri (5.566.986) içerisindeki oranı %1,69'dur. Sürekli olarak artan öğrenci oranı 2020-2021 yılında %13,70'e ulaşmıştır. Bu artışın son yıllarda durakladığı görülmektedir. Dönüşüm ve gelişim döneminde (1973-1997), imam hatip ortaokulu öğrenci sayısı (1996-1997) 107.754'tür (lise bünyesinde) (Öcal, 2013, s. 256; Ünsür, 2005, s. 184). Bu dönemde imam hatip ortaokul öğrencilerinin genel ortaokul öğrencileri (2.622.594) (MEB Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2006-2007) içerisindeki oranı %4,1'dir. Dolayısıyla 2012 sonrası dönemde imam hatip ortaokul öğrencilerinin dönüşüm ve gelişim dönemine göre ortalama dört kat arttığı söylenebilir.

İmam hatip ortaokullarında 2012 sonrası dönemde gerek bina gerek ise öğrenci oranının genel ortaokul binaları ve öğrencileri içerisindeki oranının gelişim ve dönüşüm dönemine göre daha fazla artmasının nedeni olarak, zorunlu ortaokul uygulaması gösterilebilir. 8 yıllık zorunlu eğitim ile kapatılan imam hatip ortaokulları 2012 sonrasında zorunlu eğitimin bir parçası olarak tekrar açılmıştır. Eğitimlerine zorunlu olarak devam etmeleri gereken öğrenciler, lise kadar ortaokul çeşitliliğinin olmadığı Türk eğitim sisteminde (MEB Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2020-2021) öğrencilerin tercih edecekleri az sayıdaki ortaokul çeşitliliğinden biri olan imam hatip ortaokullarını tercih ettikleri görülmüştür. Dolayısıyla dönüşüm

ve gelişim dönemine göre imam hatip ortaokullarındaki oransal artışı nedeni, zorunlu eğitime ve ortaokullarda çok fazla program çeşitliliğinin olmamasına bağlanabilir.

Araştırmada elde edilen bir başka sonuç ise imam hatip ortaokullarını tercih eden öğrencilerin büyük çoğunluğunun müstakil imam hatip ortaokullarını tercih etmesidir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun müstakil imam hatip ortaokullarını tercih etmesinde, açılan müstakil imam hatip ortaokulu sayısının, lise bünyesinde açılan ortaokul sayısından daha fazla olmasının etkili olduğu söylenebilir (bkz. Tablo 1). Yine ortaokul öğrencileri ile lise öğrencilerinin gelişim dönemlerinin birbirinden farklı olması gibi faktörler, imam hatip ortaokulu öğrencilerinin müstakil imam hatip ortaokulunu seçmede etki etmiş olabilir (Karateke, 2015).

Araştırmanın bir başka amacı olan 2012 sonrası imam hatip liselerinin binalarının niceliksel durumuna bakıldığında; 2012-2013 öğretim yılında toplam ortaöğretim (10.418) içerisindeki oranının %6,46 (708) olduğu, 2020-2021 öğretim yılında ise bu oranın %12,89'a çıktığı görülmüştür. İmam hatip liselerinin gelişim ve dönüşüm dönemindeki yıllarda okul sayısı 605 (1997-1998) olduğu (Öcal, 2017, s. 270), bu sayının bütün ortaöğretim binaları içerisindeki (5.624) (MEB Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2006-2007) oranının ise ortalama %10,75'tir. Dolayısıyla imam hatip liselerinin dönüşüm ve gelişim dönemine göre %2,14'lük bir artış olduğu görülmektedir. Bu artışa, 2012 yılında çıkarılan 6287 sayılı "İlköğretim ve Eğitim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile 4+4+4 şeklinde 12 yıllık zorunlu eğitime geçilmesi ve meslek liselerine uygulanan kat sayı uygulamasının kaldırılmasından kaynaklanmıştır.

Araştırmanın bir başka amacı, imam hatip lisesine devam eden öğrencilerinin, ortaöğretim öğrencileri içerisindeki durumuna ilişkindir. Bu çerçevede imam hatip liselerine devam eden öğrencilerin, ortaöğretim öğrencileri içerisindeki oranının 2012-2013 öğretim yılında %7,62 olduğu görülmüştür. Bu süreçte imam hatip öğrencilerinin ortaöğretim içerisindeki en büyük artışının 2014-2015 öğretim yılında olduğu (%8,78'den %11,74) görülmektedir. Bu artışın nedeni bakıldığında bu tarihten itibaren Mesleki Açık Öğretim Lisesinde bir program olarak yer alan Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin, genel imam hatip lisesi öğrencileriyle birlikte MEB istatistiklerinde yer verilmesidir (Karateke, 2020, s. 58). 2020-2021 öğretim yılı itibarıyla imam hatip lisesine devam eden (666.963) öğrencilerin genel ortaöğretim öğrencileri içerisindeki oranı %10,55'tir. 28 Şubat öncesi (gelişim ve dönüşüm) dönemde (1997-1998) imam hatip liselerine devam eden toplam öğrenci (178.046) sayısının (Öcal, 2017, s. 270; Ünsür, 2005, s. 184) toplam ortaöğretim öğrencileri (2.129.969) içerisindeki (MEB Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2006-2007) oranı ortalama %8,83'tür (Bu orana açık öğretim imam hatip liseleri dahil değildir). Bu rakamlara göre imam hatip lisesi öğrencilerinin 28 Şubat öncesi döneme göre %4,06 artış

gösterdiği söylenebilir. Dolayısıyla katsayı uygulamasının kaldırılması gibi olumlu bir sonuca rağmen, her ne kadar 2012 sonrası imam hatip liselerinde artışın olduğu ifade edilse de (Aşlamacı, 2017; Turan ve Vural, 2018) bu artışın oranı tartışılabilir. Burada dikkat çekilmesi gereken bir başka durum ise, 2012 sonrası dönemde Türkiye’de ortaöğretimin zorunlu eğitim kapsamına alınmasıdır. Ortaöğretim zorunlu eğitim kapsamına alınmasına rağmen imam hatip lisesine devam eden öğrencilerin oranının, önceki dönemlere göre artışı tartışmaya açıktır.

Araştırmanın bir başka amacı ise Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi öğrencilerine ilişkin niceliksel durumu tespit etmektir. Bu bağlamda Açık Öğretim Lisesine ilişkin sayısal verilerin 2014-2015 öğretim yılından itibaren imam hatip liseleri içerisinde yayımlandığı görülmüştür. Burada yer alan verilere göre Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin, imam hatip liseleri içerisindeki oranı ortalama altıda birdir. Açık liseler içerisindeki oranı ise %6,33’tür. Dolayısıyla imam hatip liselerini tercih eden öğrencilerin altıda biri Açık Öğretim İmam Hatip Lisesini tercih etmektedir.

Bu araştırmada elde edilen önemli bir sonuç ise son yıllarda imam hatip lisesi öğrencilerinin niceliksel artışının duraksamasıdır. Artışın durmasında öğrencilerin lise tercihlerinin farklılaşması olabileceği, medyanın imam hatipler deizme kayıyor gibi (Sözcü, 2018; Cumhuriyet, 2018) olumsuz haberlerinin de etkisi olabilir (bkz. Tablo 2 ve 5). Nitekim yazılı ve görsel medyanın toplumda haber yapabileceği birçok olay olmasına rağmen, belirli konuları haberleştirmesi, medyanın toplumları yönlendirme amacıyla örtüşmektedir (Terzioğlu ve Gecikli, 2019). Bu bağlamda medyanın olumsuz din algısı oluşturmadaki etkisi de düşünüldüğünde (Güneş, 2018) imam hatiplerle ilgili olumsuz haberlerin, bu okulların niceliksel artışlarının durmasına etki etmiş olabilir. İmam hatiplerin gelişim süreci incelendiğin niceliksel artışına etki eden bir diğer unsurun ülkenin siyasi atmosferinin olduğu söylenebilir (Ünsür, 2005). Siyasi atmosfer içerisindeki darbeler ise doğrudan veya dolaylı olarak imam hatip liselerini etkilediği (Emiroğlu, 2021; Toker ve Özcan, 2017; Yamaç ve Okumuş, 2020) anlaşılmaktadır. Dolayısıyla gerek medya gerek ise siyasi atmosfer Türk eğitim sistemi içerisinde yer alan imam hatip liselerinin gerek öğrenci gerek ise bina sayılarına etki ettiği söylenebilir.

Araştırmada elde edilen bir başka sonuç ise genel ortaokullar ve liselerde erkek öğrenci sayısı daha fazla iken imam hatip ortaokullarında ve liselerinde öğrenim gören kızların genel olarak erkek öğrencilerden fazla olmasıdır (bkz. Tablo 2, 5, 6). İmam hatip okullarını kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla tercih etmesi, dini gerekçeler, öğrencilerin aile yapıları ve bu okulların geleneksel aile modeline ve cinsiyet rollerine uygun eğitim vermesinin yanında (Öcal, 2013, s. 188-189; Önen, 2003, s. 109-113; Çınar, 2018, s. 1249; Budak, 2019, s. 446; Özdemir ve Karateke, 2018, 5-13; Aşlamacı, 2017; Sarı, 2021; Aydınalp ve Erikoğlu, 2020) kentlerin

olumsuzluklarından kızlarını korumak isteyen ailelerin tercihlerinden (Erder, 1997, s. 131-132) kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde imam hatip ortaokulları ile imam hatip liselerinde bina ve öğrenci sayısında genel olarak artışın olduğu görülmekle birlikte, liselerdeki artışın ortaokullara oranla daha az olduğu görülmektedir. Gerek ortaokulların gerek liselerin bina ve öğrencilerinin genel eğitim sistemi içerisindeki oranlarında son yıllarda duraklamanın olduğu anlaşılmaktadır.

Öneriler

Bu sonuçlardan hareketle öğrencilerin, özellikle kadın öğrencilerin imam hatip liselerini neden tercih ettiklerinin, öğrencilerin bir kısmının neden Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi'ne yöneldiğinin, son yıllarda imam hatiplere yönelimin neden durduğunun araştırılmaya ihtiyacı vardır.

Kaynakça / Reference

Aşlamacı, İ. (2017). İmam hatip liselerindeki din eğitiminin niteliğini etkileyen sorunlar: okul yöneticilerinin görüşlerine dayalı nitel bir araştırma. *Turkish Studies*, 12 (10), 49-80. Doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11999>

Aşlamacı, İ. (2017). *Öğrenci ve Öğretmenlerine göre imam hatip liseleri: profiller, algılar, memnuniyet, aidiyet*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi.

Aydınalp, H. ve Erikoğlu, E. N. (2020). İmam hatip lisesinde eğitim gören gençlerin okul tercihlerini etkileyen faktörler. *İlahiyat Akademi Dergisi*, 12, 45-74.

Ayhan, H. (2014). *Türkiye'de din eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Budak, H. (2019). TEOG sınavında başarılı olan öğrencilerin imam hatip lisesini tercih nedenleri ve sosyal kimlik inşa sürecinde imam hatip liselerinin rolü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(64), 438-459. doi: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3366>

Cebeci, S. (2005). *Din eğitimi bilimi ve Türkiye'de din eğitimi*. İstanbul: Akçağ Yayınları.

Çınar, F. (2018). İmam hatip liselerinden beklentiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (60), 1243-1259. doi: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2018.2870>

- Emiroğlu, A. (2021). Darbeler süreci ile adalet ve kalkınma partisi ekseninde imam hatip ortaokulları/liseleri. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (25), 1-13.
- Erder, S. (1997). *Kentsel gerilim*. Ankara: Umag Yayınları.
- Ergin, O. (1997). *Türkiye maarif tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası.
- Güneş, A. (2018). Medyanın olumsuz din algısına etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (1), 203-216.
- Karateke, T. (2015). İmam hatip liselerinde idarecilerin karşılaştıkları sorunlara yönelik nitel bir çalışma. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 145-171.
- Karateke, T. (2020). Açık Öğretim İmam Hatip Liselerinde din eğitimi. Ankara: İlahiyat.
- Kaya, M.; Bilgü, A. H. ve Kuşakçı, S. (2020). İmam hatip liseleri üzerine kapsamlı bir literatür taraması. *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities*, 4 (1), 79-113.
- Öcal, M. (2007). Türk hukuk mevzuatında din eğitimi ve öğretiminin yeri ve uygulama biçimi. İlyas Çelebi (Ed.), *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi* (s. 511-558). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Öcal, M. (2013). *100. yılında imam hatip liseleri (1993-2013)*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Öcal, M. (2017). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de din eğitimi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Önen, E. (2003). Din, devlet ve toplum ilişkileri bağlamında dini eğitime yönelen kız öğrenciler sorunu. *Sosyoloji Dergisi Gençlik Özel Sayısı*, 107-114.
- Özdemir, Ş. ve Karateke, T. (2018). Öğrencilerin imam hatip liselerini tercih etme nedenleri (Elazığ örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45, 5-33. doi: <https://doi.org/10.17120/omuifd.438465>
- Özgür, İ. (2011). *İmam hatip okulları inanç, siyaset ve eğitim*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Sarı, M. (2021). İmam-hatip liselerini tercih eden öğrenci ve velilerin beklentileri ve bu beklentilerinin karşılanma düzeyi. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (19), 98-120.
- Terzioğlu, E. ve Geçikli, F. (2019). Algı yönetiminde medyanın rolü: Avrupa Birliği-Türkiye müzakere süreci. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(3),977-994.
- Toker, İ. ve Özcan, C. (2017). Laiklik ve sekülerleşme bağlamında imam hatip liselerinin dünü, bugünü, yarını. *Eskişen Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*, 35, 33-50.

Turan, İ. ve Vural, A. (2018). İmam hatip lisesi son sınıf öğrencilerinin mesleki yeterlik algısı. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11(3)), 1745-1760. doi 10.17218/hititsosbil.445930

Ünsür, A. (2005). *İmam hatip liseleri kuruluşundan günümüze*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Yamaç, M. ve Okumuş, E. (2020). Türkiye’de cumhuriyet döneminde darbeler ve din. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 483-511. doi: <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.723177>

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İnternet kaynakları

MEB, Millî Eğitim Bakanlığı, *Resmi İstatistikler*. (2021 2 Ekim). Erişim Adresi: <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>.

MEB, Millî Eğitim Bakanlığı, *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2006-2007*. (2021 3 Ekim). Erişim Adresi: https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_12/06020711_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2006_2007.pdf

MEB, Millî Eğitim Bakanlığı, *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2020-2021*. (2021 3 Ekim). Erişim Adresi: https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_09/10141326_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2020_2021.pdf

Sözcü (2018 4 Nisan). *İmam hatipler deizme kayıyor*. Erişim Adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2018/egitim/imam-hatipliler-deizme-kayiyor-2329466/>

Cumhuriyet (2018 4 Nisan). *İmam hatipler deizme kayıyor*. Erişim Adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/imam-hatipliler-deizme-kayiyor-952691>.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3884-3898

**Makedonya'daki türklerin özgürlük mücadelesinde yücel
teşkilatının yeri ve önemi**

The place and importance of the yücel organization in the
freedom struggle of the turks in macedonia

Bilal TUNÇ

**Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çecen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih
Bölümü**

**Assoc.Prof., A.Ibrahim Cecen Univ. Faculty of Arts and Sciences
Department of History**

btunc@agri.edu.tr / 0000-0001-5361-8494

Meryem CANBAY

**Yüksek lisans öğrencisi. Ağrı İbrahim Çecen Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü**

Graduate Student, A.Ibrahim Cecen Univ. Institute of Social Sciences

mrym123cnby@gmail.com / 0000-0002-0777-029X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 26.09.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 11.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 31.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Tunç, B. & Canbay, M. (2021). Makedonya'daki Türklerin Özgürlük Mücadelesinde Yücel Teşkilatının Yeri ve Önemi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3884-3898 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/1001064>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Makedonya'daki Türklerin Özgürlük Mücadelesinde Yücel Teşkilatının Yeri ve Önemi

Öz

Günümüzde dünya genelinde çok sayıda Türk devletleri ve Türk toplulukları bulunmaktadır. Bu kapsamda, Türk topluluklarının yaşadığı yerlerden birisi de Kuzey Makedonya'dır. Bilindiği üzere, uzun yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalan Makedonya'da ciddi bir Türk varlığı ve kültürü oluşmuştur. Bu nedenle Türk tarihinde Makedonya coğrafyası önemli bir rol oynamaktadır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetinin bitmesinden sonra burada Türklerin sayısı çok önemli bir oranda azalmıştır. Bilhassa Doğu Makedonya yaşayan Türk vatandaşlarının önemli bir yekûnu, Batı Makedonya coğrafyasında ise hem Türklerin hem Arnavutların önemli bir sayıda olanları Türkiye'ye göç etmiştir.

Makedonya'dan göç etmeyerek burada kalan Türkler ise Milli kimliklerini korumak için ciddi bir biçimde özgürlük mücadeleleri vermişlerdir. Bu özgürlük mücadelelerinin içerisinde çalışma konumuz olan Yücel Teşkilatı önemli bir yeri bulunmaktadır. Osmanlı'dan ayrıldıktan bir süre sonra Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ne bağlanan Makedonya'da Türklerin milli kimliğini asimile etmeye yönelik birtakım uygulamalar olmuştur. Bunun farkına varan Türkler tarafından kurulan Yücel Teşkilatı, Makedonya'da asimilasyona ve komünizme karşı faaliyet sürdüren ilk Türk örgütü olmuştur.

Yücel Teşkilatı'nın kurulmasında, 29 Kasım 1945 tarihinde kurulmuş olan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin, ülke genelinde yaşayan halklara komünizmi zorla kabul ettirmeye çalışması önemli bir etken olmuştur. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin bu uygulamasına başta Makedonya'da yaşayan Türkler olmak üzere Müslümanların büyük bir bölümü karşı çıkmıştır. Yani buradaki halk, Türk ve Müslüman kimliğini korumak için ciddi bir mücadele vermek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda 1945 yılında kurulan Yücel Teşkilatı, Türk halkının milli kimliğini asimilasyon politikalarına ve komünizme karşı korumak amacıyla faaliyetler yürüten gizli bir cemiyet olarak ortaya çıkmıştır. Makedonya'daki Türk gençleri ve eşrafı tarafından Türklük ve Türkiye aşkı ile kültürel faaliyet göstermek amacı ile kurulmuş olan Yücel Teşkilatı üyeleri, milliyetçi muhafazakâr çizgide Türkleri örgütlemeye çalışmıştır.

"Makedonya'daki Türklerin Özgürlük Mücadelesinde Yücel Teşkilatının Yücel Teşkilatının Yeri ve Önemi" adlı makalenin hazırlanmasındaki temel amaç, Makedonya'daki Türklerinin Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin komünist politikalarına karşı ve haklarını elde etmek amacıyla vermiş olduğu özgürlük mücadelelerinin tanınmasında etkin bir rol oynayan Yücel Teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgileri ortaya çıkarmaktır. Bu makale, arşiv belgelerinden, ulusal gazetelerden ve telif eserlerden istifade edilerek oluşturulacaktır. Ayrıca adı geçen çalışma, nitel bir makale bildirisi olup; bu makalede veriler, doküman analizi tekniği kullanılarak elde edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Komünizm, Makedonya, Mücadele, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, Yücel Teşkilatı.

The Place and importance of the Yücel Organization in the Freedom Struggle of the Turks in Macedonia

Abstract

Today, there are many Turkish states and Turkish communities around the world. In this context, one of the places where Turkish communities live is North Macedonia. As it is known, there was a serious Turkish presence and culture in Macedonia, which was under the rule of the Ottoman Empire for many years. For this reason, the geography of Macedonia plays an important role in Turkish history. However, with the end of the rule of the Ottoman Empire, there was a significant decrease in the number of Turks here. Especially the majority of Turks in East Macedonia and a large part of both Turks and Albanians in West Macedonia were immigration to Turkey.

The Turks, who did not immigrate from Macedonia and stayed here, seriously struggled for freedom to protect their national identity. The Yücel Organization, which is our subject of work, has an important place in these freedom struggles. In Macedonia, which was joined to the Socialist Federal Republic of Yugoslavia for a while after leaving the Ottoman Empire, there were some practices to assimilate the national identity of the Turks. The Yücel Organization, which was founded by the Turks who realized this, became the first Turkish organization to continue its activities against assimilation and communism in Macedonia.

The efforts of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, which was established on November 29, 1945, to impose communism on the peoples living throughout the country, was an important factor in the establishment of the Yücel Organization. A large part of Muslims, especially Turks living in Macedonia, opposed this practice of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. In other words, the people here had to put up a serious struggle to protect their Turkish and Muslim identity. In this context, the Yücel Organization, founded in 1945, emerged as a secret society carrying out activities to protect the national identity of the Turkish people against assimilation policies and communism. The members of the Yücel Organization, which was established by the Turkish youth and notables in Macedonia with the aim of carrying out cultural activities with the love of Turkishness and Turkey, tried to organize the Turks in a nationalist conservative line.

The main purpose of the communiqué titled "The Place and Importance of the Yücel Organization in the Freedom Struggle of the Turks in Macedonia" is as follows: To reveal detailed information about the Yücel Organization, which played an active role in the recognition of the freedom struggles of the Turks in Macedonia against the communist policies of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. This paper will be created by making use of archival documents, national newspapers and copyrighted works. In addition, this paper is a qualitative study. In the study, the data will be obtained by using the document analysis technique.

Keywords: Communism, Macedonia, Struggle, Socialist Federal Republic of Yugoslavia, Yücel Organization.

Giriş

Denize kıyısı olmayan ve sadece 25.713 km²'lik alana sahip Makedonya, dağlık ve son derece küçük bir ülkedir. Bulunduğu konum açısından son derece önemli ve stratejik bir noktada bulunan Makedonya'nın Yunanistan, Arnavutluk, Bulgaristan, Kosova ve Sırbistan ile sınırları bulunmaktadır (Durmaz, 2015: 60). Tarih boyunca son derece önemli bir yerleşim alanı olan Makedonya coğrafyasında çok sayıda devlet ve kültürün izleri bulunmaktadır. Bu bölgede en uzun süreli olarak varlık sürdüren milletlerden birisi de Türklerdir. Osmanlıların kuruluş döneminden itibaren çok sayıda Türkmen Rumeli topraklarına yerleşmiştir (Oran, 2009: 27). Yani Rumeli'ye Türkler devamlı olarak göç etmiş ve buraya yerleşmiştir (Turan, 1989: 52). Buradaki en önemli yerlerden birisi Makedonya'dır. Osmanlılar döneminde Kosova, Manastır ve Selanik'i kapsayan yer Makedonya olarak adlandırılmıştır (Sander: 2015: 38). Buraya yapılan Türk göçleri neticesinde Makedonya'da Türk varlığı ve kültürü oluşmuştur. Yani Osmanlı İmparatorluğu döneminde burası resmen Türk yurdu haline gelmiştir. Bu durum Balkan Savaşlarına kadar devam etmiştir. Balkan Savaşlarından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinden çıkıp günümüze kadar bile azımsanmayacak oranda bir Türk varlığı bulunmaktadır (Turan, 1996: 21).

Makedonya'da Osmanlı hâkimiyetinin bitiminden sonra burada Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın hâkimiyeti başlamıştır. 1 Aralık 1918 tarihinde adı geçen krallık güney bölgesinde olan Slav topluluklarını oluşturmuş ve bu nedenle söz konusu alan tarihte Yugoslavya olarak adlandırılmıştır. Yugoslavya Krallığı kurulduktan hemen sonra Hırvat ve Sırları hedef alan bir çatışma siyaseti takip etmiştir. Bu iki millet, tarihten gelen milliyetçi özelliklerinden hareket etmiş ve Sırp halkı, "Büyük Sırbistan" düşüncesine uygun bir biçimde bu krallığın merkezi bir yönetimde olması gerektiğini savunurken, Hırvatlar daha çok "tarihi Hırvat devlet geleneği" düşüncesine uygun olarak federal bir yönetimin olması gerektiğini belirtmiştir (Özçelik, 2018: 19). Böylece bu krallığın yıkıldığı tarih olan 1929 yılına kadar Sırplarla Hırvatlar arasında anlaşmazlıklar olmuştur. Bu durum, doğal olarak Makedonya'da yaşayan başta Türkler olmak üzere çok sayıda azınlığın da zorluklar yaşamışlardır şeklinde yorumlanabilir.

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı döneminde Makedonya'nın Vardar bölgesinde yaşayan Türkler, varlıklarını sürdürmek ve kültürel haklar elde etmek amacıyla Cenubi Sırbistan Müslüman Teşkilatı adıyla bir örgüt kurmuşlardı. Ancak bu örgüt Türklerin haklarını elde etmesi için ciddi bir mücadele vermiş olmasına rağmen; Türkler hak ve özgürlükler açısından çok fazla bir şey elde edememişlerdi. Yani Cenubi Sırbistan Müslüman Teşkilatı, Makedonya'da varlığını sürdürmeye çalışan Türklere karşı uygulanan baskı ve sömürü politikasını önleyememiş ve Türklerin mevcut olan durumlarının daha da kötüye gitmesine engel olamamıştır (Saynur Bozkurt, 2010: 59).

Makedonya'daki Türklerin Özgürlük Mücadelesinde Yücel Teşkilatının Yeri ve Önemi

Bundan dolayı da buradaki çok sayıdaki Türk yeni kurulmuş bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ne kitleler halinde göç etmek zorunda kalmışlardır (Çavuşoğlu, 2007: 132). Özellikle 1923 yılında Makedonya bölgesinden Türkiye Cumhuriyeti'ne son derece büyük bir göç hareketi başlamıştır (Zorbey, 2017: 324). Söz konusu durum, dönem itibarıyla Makedonya'da yaşayan Türklerin ne zor şartlar altında olduğunu ve buradan göç etmek zorunda bırakıldıklarını göstermesi bakımından anlamlıdır.

Makedonya'da Yugoslavya Krallığı döneminde Türklerin yaşadığı bu sorunlar sonraki yıllarda da artarak devam etmiş ve bu durum Türklerin milli kimlik ve kültürlerini koruma anlamında ciddi sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu da Yücel Teşkilatı gibi yapıların ortaya çıkmasına ve milli kimliklerini korumak amacıyla mücadele etmelerine ortam hazırlamıştır. Verilen bilgiler ışığında Yücel Teşkilatı hakkında bilinmeyen bazı bilgileri ortaya çıkarmak ve bu alanda ihtisas yapmak isteyen araştırmacılara bir eser ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

I. Yücel Teşkilatı Kuruluncaya Kadar Makedonya'daki Türklerin Durumu

Yukarıda ifade edildiği üzere Yugoslavya Krallığı döneminde Türkler büyük sıkıntılar ve baskılar altında yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle varlıklarını ve milli kimliklerini korumak amacıyla mücadeleler vermek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle Makedonya'da ve bilhassa Üsküp'te çeşitli örgütler kurulmuş ve faaliyetlerde bulunmuştur.

Makedonya'daki Türkler varlıklarını ve kültürlerini korumak ve yaşadığı sorunları dile getirmek amacıyla çeşitli gazeteler çıkarmışlardır. Bunlardan ilki 1920 tarihinde çıkmaya başlayan Sosyalist Fecri gazetesidir. 1925 yılında ise Birlik, Hak-Yol, Mücadele ve Yeni Akit gazeteleri ile 1927 yılında Seda-yı Millet ve Demokrat Birliği gazeteleri çıkmıştır. Her ne kadar bu üç gazeteler Sırpların denetiminde yayınlanıyor olsalar da Makedonya'daki Türklerin varlığını belirten yazılar yazmaları son derece önemlidir (İslam, 2001: 57; Turan, 1996: 21). Bu gazetelerin vermiş olduğu bilgiler sayesinde Makedonya'daki Türklerin ne zor şartlar altında varlıklarını sürdürmüş olduklarını anlamak mümkün hale gelmektedir.

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı döneminde Türklerin bu şekilde 1929 yılına kadar yani Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı yıkılarak yerine Yugoslavya Krallığı'nın kurulduğu tarihe kadar devam etmiştir. 1929 yılında Kral Aleksander, yayınlamış olduğu bir bildiriyle meclisi kapatmış ve diktatöryel bir sistem kurmuştur. Bu diktatörlük rejimine Altı Ocak Diktatörlüğü adı verilmiştir (Demir, 2017: 61). Aşağıda da ifade edileceği üzere önceki dönemde ciddi sorunlar yaşayan ve kimliklerini korumak için ciddi mücadeleler veren Türklerin, bu dönemde de aynı sorunları yaşadığı anlaşılmaktadır.

1929'dan sonra yani Yugoslavya Krallığı döneminde Sırplaştırma siyaseti Yugoslavya Krallığı'nın resmi politikası haline getirilmiş ve Slovenlerle Hırvat halklarının haricinde kalan milletlerin mevcudiyeti bile kabul edilmemiştir (Çelik, 2006: 24). Bu dönemde her türlü siyasi ve kültürel

faaliyetler yasaklanmış ve özgürlükler askıya alınmıştır (Armaoğlu, 2007: 183). Türklerin dâhil olduğu siyasî partiler ve Türkçe yayınlanan tüm gazeteler tümüyle kapatılmıştır. Yeni dönemde Makedonya'daki Türklerin, Türkiye'nin yeni alfabesinden faydalanmalarının ciddi olumsuz etkileri olmuş ve Türklere uygulanan baskı daha da artmıştır (Saynur Bozkurt, 2010: 59). Bu durumda, Türklerin ciddi bir bölümü Makedonya'dan göç etmeye mecbur kalmıştır.

1923 ila 1936 yıllarında Makedonya'da yaşayan çok sayıda Türk, baskılara daha fazla dayanamayıp Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır (Ağanoğlu, 2001: 320). Her ne kadar asıl göç dalgası 1936 yılında başlamış olsa da 1929'larda da ciddi göçler olmuştur. Bu tarihlerde sadece Makedonya'dan değil; Bulgaristan'dan da Türkiye'ye yoğun göçler olmuştur. Bunları ülke genelinde uygun yerlere yerleştiren Türkiye Cumhuriyeti, çoğunu Türk vatandaşlığına almıştır (CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No: 3.29.10). Örneğin bunların bir kısmı Erzurum'a yerleştirilmişlerdir (CCA, Fon Kodu:270.0.0.12; 62.179.1). Bu arada Makedonya, Tikvas, Köprülü ve Manastır'da zor durumda olan Türklerin Türkiye'ye göç etmelerine izin verilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti, gelen vatandaşların rahat yaşamaları için gerekli önlemleri almaya çalışmıştır (CCA, Fon Kodu: 30.10.0.0; Yer No: 250.691.9). Günümüzde Türkiye'de yaşayan Makedonyalı Türklerin çoğunluğu, bu tarihlerde Türkiye'ye göç eden kişilerdir.

Yugoslavya Krallığı'nın dini alanlardaki bazı sert uygulamaları Bosnalı Müslümanlar olmak üzere Makedonya'daki Türklerin de tepkisini çekmiştir. Buna tepki göstermek ve dini kimliklerini korumak amacıyla Yugoslavya'daki Müslümanlar 1930 yılında Yugoslavya İslam Birliği adı altında teşkilatlanmışlardır (Gökçen, 2016: 675). Adı geçen birliğin başta Makedonya olmak üzere Yugoslavya genelinde Türklerin ve Müslümanların kimliğine koruma anlamında gösterdiği mücadele bakımından etkili olduğu düşünülebilir.

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nde yapılan araştırmalar neticesi elde edilen bilgi ve belgelere göre; 1930'larda Yugoslavya'dan, Bulgaristan'dan ve Romanya'dan çok sayıda Türk'ün baskılara daha fazla dayanmayarak Türkiye'ye göç ettiği ve Türk vatandaşlığı aldığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, 4 Nisan 1930'da 155, 26 Nisan 1930'da 269; 21 Mayıs 1930'da 113; 21 Mayıs 1930'da 232; 21 Haziran 1930'da 132 kişi ve 5 Temmuz 1930'da 150 kişi Türk vatandaşlığına alınmıştır (CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No: 9.19.13; CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No: 10.23.3; CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:11.33.17; CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:11.33.10; CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:12.45.8; CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:12.46.18). Bu liste bu şekilde uzayıp gitmektedir. Yani başta Makedonya olmak üzere buralardan Türkiye'ye ciddi anlamda göçler olmuştur. Zira baskı ve zulüm altında kalan Türklerin başka bir şansları da bulunmamaktaydı.

Altı Ocak Diktatörlüğü döneminde Makedonya'da varlıklarını sürdürmeye çalışan Türklerin siyasal, sosyal, dinsel ve kültürel faaliyetlerde bulunmaları

Makedonya'daki Türklerin Özgürlük Mücadelesinde Yücel Teşkilatının Yeri ve Önemi

yasaklanmış ve temel hak ve özgürlükleri ciddi anlamda sınırlandırılmıştır (Ural, 2016: 389). Adı geçen yönetimin bu siyaseti, temel insan hak ve hürriyetleri açısından son derece sorunludur. Türklerin bu kadar baskı altına alınmaları, kimlik ve kültürlerini korumak açısından yapabilecekleri şeylerin baskıyla engellenmeye çalışılması, Makedonya'da Yücel Teşkilatı gibi kuruluşların neden kurulduğunu ve niçin mücadele ettiğini de açıklamaktadır.

Makedonya'daki Türkleri göçe zorlamak amacıyla Altı Ocak Diktatörlüğü tarafından 1931 yılında Zirai Islahat Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanuna göre, mecburi ve herhangi bir şey talep etmeden istimlak hareketi bağlamında Türklerin büyük alanlı arazilerine el konulmuş, Türklerin arazi ve mülk sahibi olması engellenmiş ve ağır vergiler başta olmak üzere Türklere ciddi ekonomik baskılar uygulanmıştır. Bu dönemde nüfus bakımından Makedonya'nın önemli bir bölümünü oluşturan Türklerin, aynı zamanda ciddi bir toprak varlığı bulunmaktaydı (Çavuşoğlu, 2017: 141). Bu sert kanunla hem Makedonya'daki Türklerin mallarına haksız olarak el konulmuş hem de yüzyıllardır burada yaşayan insanlar göçe zorlanmıştır. Bu da 1936 yılında Makedonya'dan Türkiye'ye 1936 yılında ikinci büyük göç dalgasının yaşanmasında ciddi bir etken olmuştur şeklinde yorumlanabilir.

Yukarıda izah edildiği üzere Altı Ocak Diktatörlüğünün baskıları neticesinde 1923'te başlayan göçler, 1930'larda daha da hızlanmış ve 1933'e kadar artarak devam etmiştir. Buna göre 1923 ile 1933 tarihlerinde Makedonya bölgesinden Türkiye'ye 108.179 kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Bu sayı 1936'dan itibaren ikinci göç dalgasının başlamasıyla daha artmış ve 1934'ten 1960'a kadar geçen süre içerisinde Yugoslavya'dan özellikle de Makedonya'dan 160.922 kişi daha Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır (Geray, 1970: 13). Bu göçler neticesinde Türkiye'ye peyder pey gelenlere Türk vatandaşlığı verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivinden elde edilen bilgilerden, söz konusu durum açık bir biçimde görülmektedir. Sadece Makedonya'dan gelenlere değil; Bulgaristan'dan ve Romanya'dan gelen Türklere de vatandaşlık verilmiştir. Örneğin 20 Şubat 1932'de 223; 2 Mart 1932'de 1.230; 10 Mart 1932'de 627; 30 Haziran 1932'de 642; 14 Eylül 1932'de 1.532 ve 18 Mart 1933'de 785 kişi vatandaşlığa alınmıştır. (CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:25.10.12; CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:26.13.19; CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:26.15.15; CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:29.50.3; CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:31.61.19; CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:34.16.19). Buna benzer durum diğer yıllarda da devam etmiştir. Söz konusu göçler ve vatandaşlığa alınması olayı, Makedonya'da yaşayan Türklerin nasıl bir zor durumda olduklarını açıkça ortaya çıkarmaktadır. Göçlerin devam ettiği tarihlerde Makedonya'daki Türklere uygulanan baskı da devam etmiştir. Bu da beraberinde aşağıda ifade edileceği üzere Yücel Teşkilatı'nın kurulmasına ortam hazırlamıştır.

II. Makedonya'daki Türklerin Özgürlük Mücadelesinde Yücel Teşkilatının Yeri ve Önemi

Birinci bölümde Yugoslavya hâkimiyeti altındaki Makedonya'da yaşayan Türklerin, Osmanlı'nın bu bölgedeki hâkimiyetinin bitiminden sonra ne gibi zorluklarla karşılaştıkları konusu üzerinde durulmuştur. Hem birinci hem de ikinci Yugoslavya İmparatorlukları dönemindeki baskılar ve zorluklar nedeniyle Türklerin sosyal, siyasal, kültürel ve dini hakları ellerinden alınmış ve Türklerin bütün mal ve mülklerine el konulmuştu. Bu baskılara daha fazla dayanamayan yüzbinlerce Türk, Türkiye'ye göç etmişti. Göç etmeyip de burada kalanların bazıları mücadele etmeye karar vermişti. Bu mücadele hareketlerinden birisi de Yücel Teşkilatıdır. Bu teşkilat, 550 yıl boyunca Osmanlı hâkimiyetinde kalan Rumeli'nin Türklerin elinden çıkmasından sonra, burada yaşamını sürdürmek zorunda kalan insanların, zulme karşı gösterdikleri tavrın bir sonucu ortaya çıkmıştır (Şenoğlu, 1992: 92). Gerçekten de Yücel Teşkilatı kurulmadan önce Makedonya'da Türk ticaret ve zanaat erbabına ruhsat verilmesinde çok büyük engeller çıkarılmıştır. Ayrıca Türkler iş bulamadıkları için buradaki halk fakirlik içinde yaşamak zorunda kalmıştır (CCA, Fon Kodu:30.10.0.0; Yer No: 253.705.5).

Yücel Teşkilatıyla ilgili olarak farklı tarihler geçmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Şerafettin Yücelden ile Kul Mehmet 1941 yılını, Sabahaddin Zaim ve Yıldırım Ağanoğlu 1944 yılını, Yaşar Aytek ve Refik Özer kuruluş tarihini 1945 yılı olduğunu söylemektedir. Buna rağmen Refik Özer, Almanların bölgeyi işgal tarihi olan 1941 yılını kabul etmektedir. Özer'e göre, adı geçen yıl milli varlık, manevi değerler, örf ve adetler konusunda hassas davranan Makedonya'daki Türk gençleri tarafından Yücel Teşkilatı kurulmuştur. Makedonya'daki Türklerin kurmuş olduğu bu teşkilat, gizli bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır (Ağanoğlu, 20014: 322; Sanlı, 2012: 35). Esasında kuruluşu hakkında farklı tarihlerin olması ve bu konuda bir görüş birliğinin bulunmaması, Yücel Teşkilatının gizli bir yapı olduğuna işaret olarak değerlendirilebilir.

Savaş döneminin tahribatı ve komünizm tehlikesi, Türk nüfusunu ve Türk-İslâm kimliğini adeta tehlikeye düşürmüştür. Belirtilen şartlar altında Makedonya Türklerinin önde gelen aydınları bir araya gelerek Yücel Teşkilatı ismini verdikleri yapılanmaya gitmişlerdir. Yücel, mevcut konjonktürde varlık gösteren ve Türk-İslâm kimliğinin güçlendirilmesi amacıyla eğitim faaliyetleri, basın ve yayın organlarının çıkarılması, Makedonya Türklerinin sorunlarının çözümü, milli bilincin uyandırılması ve birliktelik ruhunun sağlanması konularında, komünist rejime karşı Makedonya sınırları içerisinde Türklere önderlik eden önemli bir teşkilatlanma olarak tarih sahnesinde yerini almıştır (Türksoylu, 2020: 13).

Kuruluş tarihi konusunda çeşitli tarihler geçmesine rağmen; Yücel Teşkilatının kuruluşunda kimlerin yer aldığı hemen hemen kesindir. Bu arada, Yücel Teşkilatı üyeleri kendilerini Yücelciler olarak adlandırmışlardır. Adı geçen kurucuları arasında Şerafettin Ferit, Mehmet Dalip, Nazmi Ömer,

Makedonya'daki Türklerin Özgürlük Mücadelesinde Yücel Teşkilatının Yeri ve Önemi

Muzaffer Ahmet, Fettah Süleyman Pasiç ve Şuayip Aziz'dir. Bu kişiler, teşkilatın kurucu üyeleridir. Bunlar dışında Yücelciler içerisinde 500 kişinin olduğu tahmin edilmektedir. Bu teşkilatın kurulduğu tarihlerde Türkler üzerinde ciddi baskı vardı. Buna rağmen genç Makedonyalı Türkler hem baskılara tepki göstermek hem de buna karşı savunma oluşturmak amacıyla aralarında teşkilatlanmışlardır (Koca, 2017: 78). Bu durum, Türklerin tarihten gelen bağımsız yaşama isteklerinin bir sonucu olarak yorumlanabilir.

Altan Deliorman tarafından kaleme alınan Yugoslavya'da Müslüman Türk'e Büyük Darbe adlı kitabında Yücel Teşkilatı'nın kurulmasında Türkiye'nin Yugoslavya Büyükelçisi Tefik Kâmil Koper'in haberdar olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, Yücelciler Tefik Kâmil Koperler ile irtibat kurarak yedi kişilik bir merkez komite oluşturmuşlardır (Deliorman, 1975:187). Bu durum, dönem itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin Makedonya'daki Türkleri takip ettiğini ve onların çalışmalarından haberdar olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Makedonya'daki aydınlar ve çoğunlukla da öğretmenler tarafından kurulan Yücelciler, mevcut konjonktürde varlık gösteren ve Türk-İslâm kimliğinin güçlendirilmesi amacıyla eğitim faaliyetleri, basın ve yayın organlarının çıkarılması, Makedonya Türklerinin sorunlarının çözümü, milli bilincin uyandırılması ve birliktelik ruhunun sağlanması konularında, komünist rejime karşı Makedonya sınırları içerisinde Türklere önderlik eden önemli bir teşkilatlanma olarak tarih sahnesinde yerini almıştır (Türksoylu, 2020: 13). Bu anlamda her ne kadar varlıkları kısa süreli olsa da Yücel Teşkilatı'nın Makedonya'daki Türklerin varlığını göstermesi bakımından önemli oldukları şeklinde düşünülebilir.

Yücelcilerin Makedonya'da Türklerin hak ve hukuklarını koruma açısından ciddi faydaları olmuştur. Bu anlamda Makedonya'da Türklere ait okul açmışlar ve gazete çıkararak radyodan Türkçe yayın yapmışlardır. Türkler arasında milli şuuru kuvvetlendirmek ve halk arasında birliği sağlamak amacıyla 23 Aralık 1944'te Nazmi Ömer adlı Yücelcinin öncülüğünde Birlik gazetesi çıkarılmıştır. Makedonya'da bugün de aktif olan Tefeyyüz adlı okulu açan Yücelciler, Türk alfabesini kullanmak suretiyle okuma kitaplar neşretmek ve Üsküp'te bulunan Üsküp radyosunda Türkçe yayın gerçekleştirmek gibi çok sayıda etkinliği gerçekleştirmişlerdir. Halk arasında milliyetçilik duygularının oluşmasını sağlamak amacıyla başta Nutuk olmak üzere çok sayıda Türk kitaplarının okutulmasını sağlamışlardır (Çalışkan, 2014: 142). Bu bağlamda, günümüzde Makedonya'daki Türklerin birtakım haklara sahip olmasında ve milli kimliklerinin korunmasında Yücelcilerin çok katkıları olmuştur.

Makedonya'da Türkçe ile Makedonca, Makedonca ile Türkçe lügat hazırlamak için çalışma yapan ilk kişiler "Yücelciler"dir. Bunun dışında "Yücelciler", İkinci Dünya Harbi'nin yıkıcı neticelerinden sonra 1944 yılı başlangıç olmak üzere Yugoslavya'nın yeniden inşa ve gelişim sürecinde bu ülkede yaşayan Türkler ve Müslümanlar için; insan haklarını temel alan

çalışmaları bilinçli bir biçimde başlatıp uygulanmasına ciddi anlamda katkı sağlamışlardır (Gürel, 2018: 27). Bundan dolayı Makedonya'daki Türklerin tarihinde ve kültüründe Yücelciler, sonsuza kadar bilinen bir örgüt olacaktır.

Yücel Teşkilatı ile alakalı olarak şu konu üzerinde de durmak gerekir: Türklerin milli ve manevi kimliklerini korumak ve Yugoslavya Krallığı'na karşı mücadele etmek amacıyla kurulmuş olan teşkilat nedeniyle Makedonya'daki Türklerin hepsi komünizm düşmanı olarak görülüp büyük baskılara maruz kalmışlardır. Söz konusu baskılara maruz kalan Türklerin, bu dönemde çıkarılan ve büyük çiftliklerin kamusallaştırılmasını ve Türk köylüsünün topraklarına el konulmasını sağlayan bir kanun çıkarılmıştır. Bunun sonucunda Türklerin malları ellerinden alınmak suretiyle büyük bir ekonomik baskılara maruz bırakılmışlardır (Nur, 2020: 69). Bu da Yücelcilerin faaliyetlerini sürdürdükleri sırada bile Türklerin nasıl bir baskı altında bulunduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Bosna da Ali İzzetbegoviç'in kurucuları arasında bulunduğu Genç Müslümanlar Teşkilatı, Prizrenli Türklerin kurduğu Genç Türkler ve Üsküp'te kurulan Yücel Teşkilatlarının kurulmasında Yugoslavya'da Türklere yapılan baskıların odak noktasını oluşturmaktaydı. Özellikle Üsküp Türklerinin en seçkin eğitilmiş gençleri ve eşrafı tarafından kurulmuş olan Yücel teşkilatı Türklük ve Türkiye aşkı üzerine faaliyetler göstermek için kurulmuş ve faaliyetlerini daha çok kültürel düzeyde sürdüren bir teşkilattir (Derman, 2017: 77). Bu durum, Yugoslavya'nın baskılarına karşı Üsküp'te değil; diğer yerlerde de Türkler tarafından direniş örgütlerinin kurulduğunu kanıtlamaktadır.

Yücel hareketinin aktif olduğu tarihlerde Türkiye'ye göç etmeyerek Makedonya'da kalanlar sosyalist rejim tarafından adeta cezalandırılmışlardır. Öyle ki gizli bir örgüt olan Yücel teşkilatına katılanlar büyük baskılar görmüşler ve Yücel Mahkemesi olarak bilinen adli mercilerde düşman ülke yandaşları olarak gösterilerek idama mahkûm edilmişlerdir (Muhtaroglu, 2019: 82-83). Bu da Türklere uygulanan baskı ve şiddetin başka bir türü olup; Türklerin Makedonya'dan kitleler halinde Türkiye'ye göç etmelerine sebep olmuştur.

Her ne kadar Yücel Teşkilatı, siyasi bir hareket olarak ortaya çıkmış olsa da aynı zamanda Balkan Türkleri arasında milli kültür, edebiyat ve sanat alanında ilerlemeler sağlayan entelektüel bir hareket olmuştur. Bu hareket sayesinde Balkanlarda bitme seviyesine gelmiş olan Türk edebiyatı yeniden canlanmaya başlamıştır. Büyük bir çoğunluğu öğretmen olan teşkilatın üyeleri, hem yetiştirdikleri öğrencileri edebî ürünler verme noktasında yönlendirdiler hem de çıkardıkları gazete ve dergiler etrafında Milli bir edebiyatın şekillenmesine yardımcı olmuşlardır. Günümüzde Makedonya'da Türk edebiyatının varlığını sürdürmesinde bu uğurda ciddi mücadele veren ve bu amaç doğrultusunda Türk edebiyatının önemli kaynaklarını Makedonya'ya getiren Yücelciler sayesinde olmuştur (Koca, 2017: 78).

Makedonya'daki Türklerin Özgürlük Mücadelesinde Yücel Teşkilatının Yeri ve Önemi

Yücel teşkilatı, Makedonya'daki Türklerin en seçkin, eğitimli gençleri ve eşrafı tarafından kurulmuş, Türklük ve Türkiye sevgisi üzerine faaliyetler gösteren ve faaliyetlerini daha çok kültürel düzeyde sürdüren bir teşkilattir. Ancak bu teşkilat, bir süre sonra ifşa edilmiş ve üyeleri türlü cezalara maruz bırakılmıştır. Bu anlamda, teşkilat üzerinde sürdürülen ve gerçekleştirilen mahkeme ve idam süreci, bölge Türklerinin moraline ciddi anlamda zarar vermiştir (Sönmez, 1993: 35).

Yücelciler, teşkilatlanmaya başladıkları sıralarında aralarında iki kişi farklı bir niyetle ortaya çıkmıştır. Hüsnü Kemal ve Enver Tuzcu isimli ve hain olarak adlandırılan bu kişiler, Yugoslavya Hükümeti'ne Yücelcileri ihbar etmiştir. Bu ihbardan kendilerine faydalı bir netice çıkacağını ummuşlardır. Bu ihbarlar sonucunda Yücelcilerin çok büyük bir kısmı 1947'de tutuklanmışlardır (Deliorman, 1975: 189). Böylece Makedonya'da Türklerin kurtuluşu için kurulan ve bu anlamda mücadele veren Yücel Teşkilatı'nın mahkeme süreci başlamış oluyordu.

1948 yılında yargılamaların başladığı mahkeme, hoparlörler aracılığıyla bütün Üsküp'e canlı yayın yapılmış ve Türkler psikolojik ve ruhsal yönden sindirilmeye çalışılmıştı. Mehmet Ardıcı, *Yücelciler 1947 Makedonya'da Müslüman Direnişi* adlı kitabında yakalanan kişilere ne gibi işkenceler yapıldığını açıkça ifade etmektedir. Bu işkenceler sırasında Yücelcilerin insanlık dışı işkencelere maruz bırakıldığını ifade eden Ardıcı, bu süreçte işkencelere maruz kalan kişilerden birisi olmuştur (Ardıcı, 1991: 74-80).

Mahkemeler sonucunda ölüm cezasına çarptırılan Şuayip Aziz İnanç, Ali Abdurrahman, Nazmi Ömer ve Âdem Ali'nin akrabaları, ölüm korkusuna kapılarak kendilerine kapılarını Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır (Cevizci, 2007: 27). Bu göçler Yugoslavya'nın dağılışı tarihi olan 1991 yılına kadar devam etmiştir. Böylece Türkiye'de yaşayan Üsküplü Türklerin sayılarında yeniden ciddi bir artış olmuştur. Günümüzde Türkiye'de yüzbinlerce Makedonya'dan göç eden Türkler yaşamaktadır. Bu durumun temel nedeni, açık bir biçimde tahmin edilebileceği üzere devamlı olarak Makedonya'dan gelen göçmenler olmuştur.

Sonuç

Yüzyıllar boyunca Türk yurdu olarak bilinen Rumeli'de Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetinin bitiminden sonra burada yaşayan Türkler için ciddi sorunların yaşandığı ve Türklere zulmün yapıldığı bir yer haline gelmiştir. Özellikle Yugoslavya İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde Türklere yapılan zulüm ve katliamlar, Yugoslavya Federasyonu'nun yıkılışı tarihi olan 1991 yılına kadar devam etmiştir. Bu baskı ve katliamlara daha fazla dayanamayan Türklerin çok büyük bir kısmı Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti çok büyük bir göç dalgasına maruz kalmıştır. Göç etmeyip Makedonya'da kalanlar ise varlıklarını ve kimliklerini korumak amacıyla mücadele etmişlerdir ve bunun sonucunda çok sayıda örgüt ve teşkilat kurmuşlardır. Makedonya'da örgütlenen Türkler, milli kimliklerini korumak amacıyla çok sayıda

teşkilatının oluşmasını sağlamışlardır. Bu örgütlerden birisi de gizli olarak örgütlenen ve mücadele veren Yücel Teşkilatı'dır.

Makedonya'da Türklerin milli kimliklerini ve manevi varlıklarını korumak amacıyla 1945 yılında kurulmuş olan Yücel Teşkilatı, aynı zamanda Yücelciler olarak da bilinmektedir. Her ne kadar uzun süreli varlık göstermemiş olsa da Yücelciler, Makedon topraklarında Türkleri korumak ve daha fazla baskı görmelerini engellemek amacıyla ciddi bir mücadele içinde olmuşlardır. Bu nedenle günümüzde Makedonya'da varlık sürdüren Türklerin tarihlerinde Yücelciler, önemli bir yer tutmaktadır.

Yücel Teşkilatının kuruluş tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda farklı kişilerin değişik tarihler verdiği bilinmektedir. Örneğin bazıları 1941 tarihini veriyorken; bazıları 1945 ve bazıları da 1945 tarihi üzerinde durmaktadır. Yani bu konuda bilgi veren kişiler arasında bir görüş birliği mevcut değildir. Esasında resmi yollarla kurulan teşkilatların kuruluş tarihleri tam olarak bellidir. Ancak Yücel Teşkilatı, gizli bir örgüt olarak kurulduğu için kuruluş tarihi tam olarak tespit edilememektedir.

Yücel Teşkilatının kurulmasında Yugoslavya'da İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu yıkım ve Komünizm tehlikesi ciddi etki yapmıştır. Zira bu olaylardan dolayı Makedonya'da Türk-İslam kültürü ve varlığı ciddi bir tehdit altına düşmüştür. Bu durumda varlıkları tehlikeye düşen Türkler, Makedonya'da birlik mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Bu da Yücel Teşkilatı gibi çok sayıda örgütün kurulmasına ortam hazırlamıştır. Ancak kurulan örgütler içerisinde en bilineni ve yaygın olanı Yücelciler olmuştur.

Yücel Teşkilatı, daha çok öğretmen olan yani eğitim işiyle uğraşan kişiler tarafından kurulmuştur. Bu kişiler, Makedonya'da tehlikeye düşen Türk milli kimliğini ve kültürünü korumak amacıyla başta eğitim faaliyetleri olmak üzere; gazete ve dergi çıkararak Türkleri bilinçlendirmeye çalışmıştır. Bu yolla Yücelciler, hem Makedonya'daki Türklerin yaşamış olduğu sorunları çözmek hem de Komünist yönetime karşı Türklere yol göstermek amacıyla faaliyetler yürütmüştür.

Her ne kadar tarihsel süreç bakımından çok fazla uzun ömürlü olmasalar da Yücel Teşkilatı üyeleri, Makedonya'daki Türklerin haklarını koruma anlamında ciddi işler başarmışlardır. Bu bağlamda, Makedonya'da ilk Türk okulunu, radyosunu ve gazetesinin çıkarılmasını sağlamışlardır. Makedonya'da Türk okulunun açılmasını temin eden Yücelciler, Türk alfabesi ile kitaplar basarak çok önemli Türk eserlerinin halk arasında okunması için uygun ortamı oluşturmuşlardır. Bu yolla Türkler arasında milli kimlik ve değerlerin korunup güçlendirilmesinde öncü rol oynamışlardır.

Yücel Teşkilatı, ilk etapta siyasi bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Yücelciler, siyasi hareketlerinin dışında Makedonya'da Türkleri arasında milli kültür ve edebiyat alanında da faaliyetleri olmuştur. Bu bağlamda, Balkan Türkleri arasında Türk edebiyatını yeniden canlandırmışlar ve çıkardıkları edebi eserlerle milli edebiyatın yok olmasını önlemişlerdir. Bu

Makedonya'daki Türklerin Özgürlük Mücadelesinde Yücel Teşkilatının Yeri ve Önemi

kadar faydalı çalışmaları olan ve Türkler arasında milli bilincin yeniden oluşmasını sağlayan Yücelciler, 1947 yılında yapılan ihbar sonucunda Yugoslavya Hükümeti tarafından yakalanarak ciddi cezalara maruz kalmışlardır. Yücelcilerin deşifre olması üzerine Makedonya'da Türklere yeniden ciddi baskı uygulayan Yugoslavya, bu yolla çok sayıda Türk'ün Türkiye'ye göç etmesine sebep olmuştur. Gerçekten de Yücel Teşkilatı'nın dağılmasından sonra Yugoslavya topraklarından Türkiye'ye yeniden kitleler halinde büyük göçler olmuştur.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA)

Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No: 3.29.10.

Fon Kodu:270.0.0.12; 62.179.1.

Fon Kodu: 30.10.0.0; Yer No: 250.691.9.

Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No: 9.19.13.

Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No: 10.23.3.

Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:11.33.17.

Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:11.33.10.

Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:12.45.8.

Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:12.46.18.

Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:25.10.12.

Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:26.13.19.

Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:26.15.15.

Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:29.50.3.

Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:31.61.19.

Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No:34.16.19.

Fon Kodu:30.10.0.0; Yer No: 253.705.5.

Ağanoğlu, H. Y. (2011). *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi Göç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Ardıcı, M. (1991). *Yücelciler 1947 Makedonya'da Müslüman Direnişi: Mehmet Ardıcı'nın Anıları*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Armaoğlu, F. 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2:1914:1995)*, (15. Baskı), İstanbul: Alkım Yayınları.

Cevizci, E. Ş. (2007). *1950 Sonrası Türkiye'ye Makedonya'dan Göç Eden Vranofçalılar Üzerine Sosyo-Kültürel Bir Kimlik İncelemesi*,

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Çavuşoğlu, Halim. (2007). Yugoslavya-Makedonya,Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri , *Bilig Dergisi*, 41, ss. 123-124.

Deliorman, A. (1975)., *Yugoslavya'da Müslüman Türk'e Büyük Darbe*, İstanbul: Boğaziçi Yayınevi.

Demir, H. (2017). Yugoslavya Krallığı Siyasal Yaşamında Hırvat Sorunu (1929-1941), *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 6/1, ss.57-77.

Derman, O. (2017). Makedonya'daki Türkler Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Durmaz, M. (2015). Makedonya Sorunu ve Yunanistan'ın İsim Uzlaşmazlığı, *ASSAM Uluslararası Dergisi*, 3, ss.59-68.

Çalışkan, B. (2014). 1953 Göçü Sonrası Yücelcilerin Memleket/Yugoslavya ve Ana Vatan/Türkiye Alguları, *İnsan ve Toplum Dergisi*, 4/8, ss.137-162.

Geray, C. (1970). Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi, *Amme İdaresi Dergisi*, 3/4, ss.8-36.

Gökçen, S. (2016). Atatürk Döneminde Türkiye- Yugoslavya İlişkileri ve Kral Alexander'ın Türkiye Ziyareti, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 42/9, ss.667-682.

Gürel, Z. (2018). Dil Öğretiminde Sözlüklerin Önemi ve Makedonca-Türkçe, Türkçe-Makedonca Sözlük Çalışmaları, *Uluslararası Türk Kültürü ve Dili Sempozyumu 27-29 Eylül 2018 Üsküp/Makedonya*, ss.19-34.

İslam, A. (2011). Balkanlarda Türkçe Basın Hakkında Bir Değerlendirme, *Bilig Dergisi*, 19, ss.53-68.

Koca, S. K. (2017). Balkan Türklerinin Yakın Dönem Kahramanları Yücelciler, *Akademik Bakış Dergisi*, 60, ss.76-90.

Muhtaroglu, E. (2019). 1950'Lİ Yıllarda Göç Politikaları ve Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti'nden Türkiye'ye Serbest Göçler, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.

Nur, C. (2020). "Fahri Kaya'nın "Günün Birinde Oraya Uğrarsan" Adlı Hikâyesine Göre II. Dünya Savaşı Sonrasında Doğu Makedonya Türklerinin Türkiye'ye Göç Etme Sebepleri, *Balkan Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2 ss.64-83.

Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1918-1980)*, (15. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.

Oran, B. (1993). Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler (Bulgaristan, Makedonya, Kosova). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 48/1, ss.121-147.

Özçelik, M. (2018). Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı: Sırp ve Hırvatlar Arasındaki Sorunlar ve Krallığın Yıkılışı (1918-1929), *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, ss.19-53.

Sander, O. (2015). *Siyasi Tarih (1789-2014)*, (10. Baskı), İstanbul: Der Yayınları.

Sanlı, F. S. (2012). Yücel Hareketi ve Makedonya Türklüğü, *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 3/18, ss.33-45.

Saynur Bozkurt, G. (2010). "Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10/2, ss.51-95.

Sönmez, M. (1993). Üsküp'te Yaşayan Türklerin Sosyal Hayattaki Durumları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Şenoğlu, M. (1992). Yücel Teşkilatı Üzerine, *Yedi İklim Dergisi*, 1/3, ss.92-93.

Turan, M. (1989), Göç hareketleri ve Yugoslavya Türkleri, *Erdem Dergisi*, 5/15, ss.925-976.

Turan, Ö. (1996). *Makedonya'da Türk Varlığı ve Kültürü*, *Bilig Dergisi*, 3, ss.21-32.

Türksoylu, E. (2020). *Yugoslavya Türklüğünün Direniş Mücadelesi*, Ankara: Astana Yayınları.

Ural, S. (2016). Tarihi Perspektif Işığında Makedonya'da Türklerin Gündelik Yaşamı, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/1, ss.383-426.

Zorbey, T. (2017). 1950'ler Türk Dış Politikasında Göç Meselesi Yugoslavya'dan Türkiye'ye Serbest Göç ve Köprülü/Titoveles İlçesi Örneği, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/1, ss. 318-335.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

10 th Years

[itobiad], 2021, 10 (4): 3899-3917

Oryantalizmin Operaya Yansıması: Bağdat Berberi Örneği

Reflection of Orientalism on Opera: The Barber of Baghdad
Example

Ayça DEMİRCİ ÖZAY

Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü

PhD Student, Erciyes University, Institute of Fine Arts

aycademirciozay@gmail.com / Orcid ID: 0000-0001-6991-4589

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 21.04.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 31.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 31.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Demirci Özay, A. (2021). Oryantalizmin Operaya Yansıması: Bağdat Berberi Örneği . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3899-3917 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/923745>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Oryantalizmin Operaya Yansıması: Bağdat Berberi Örneği *

Öz

Edward W. Said ile birlikte kuramsal bir bilgi alanı olarak boy göstermeye başlayan oryantalizm, Batı'nın kendi öz kimliğinin inşasında kendisini Doğu karşısında konumlandırarak Doğu'yu ötekileştirme işlemine dayanmaktadır. Oryantalist temelli ürünlerde Batı her zaman ideal olanı temsil ederken, Doğu bu idealden yoksun olarak tanımlanmış, oryantalizmin etkin aracı olan ürünlerle zihinlere hayali bir Doğu imgesi yerleştirilmiştir. Said, oryantalist temelli çalışmaların masum bir bilgi alanı oluşturmaktan ziyade Batı'nın Doğu üzerinde hegemonya oluşturmaya hizmet ettiği düşüncesindedir. Zengin anlatım biçimlerini bünyesinde barındıran opera ürünleri ise bu etkin araçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu araştırma ile oryantalizmin sanat alanına operalar üzerinden nasıl yansıdığı'nın bir örnek üzerinden irdelenmesi amaçlanmıştır. Bunun için bestesi ve librettosu Peter Cornelius'a ait olan Bağdat Berberi Operası örnek olarak seçilmiş, bu operadaki müzik unsurları, görsel unsurlar ve kavramlar içerik analizi yöntemiyle araştırmanın amacına hizmet edecek şekilde tema ve kodlar üzerinden analiz edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın problem cümlesi; "Bağdat Berberi Operası içinde yer alan kavram ve semboller, Türk kimliğine dair imajların yaratılmasında nasıl bir işleve sahiptir?" olarak belirlenirken, opera içindeki unsurlar "semboller, Müslüman/Türk aktörler ve egzotizm" olmak üzere üç tema altında toplanarak açıklanmıştır. Araştırma sonucunda operadaki semboller ile İslam/Türk algısının yaratıldığı, egzotizm ile Doğu/Türk algısının pekiştirildiği bu bakımdan operanın Doğu, Türk ve İslam algısı üzerine inşa edildiği görülürken, Müslüman/Türk aktörlere oryantalist bir yaklaşımla hayat verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu yaklaşımın temelinde komik operaların daha gülünç kılınacağı düşüncesi yatarken, daha fazla izleyici/dinleyici kitlesine ulaştırılma gayesiyle Doğu/İslam/Türk imajı, çok sayıda opera eserinde olumsuzluklarla yansıtılmıştır. Peter Cornelius da Bağdat Berberi eserinde Doğu/İslam/Türk imgelerini oryantalist bir yaklaşımla inşa ederken bu eseri ile ölümünden sonra da olsa üne kavuşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Edward Said, Opera, Peter Cornelius, Bağdat Berberi

* Bu araştırma, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Bilimleri Anabilim Dalı doktora dersleri kapsamında üretilmiştir. Katkıları için Prof. Dr. Okan Murat Öztürk'e ve Prof. Dr. Oya Levendoğlu'na teşekkür ederim.

Reflection of Orientalism on Opera: The Barber of Baghdad Example

Abstract

Orientalism, which started to appear as a theoretical field of knowledge with Edward W. Said, is based on the process of alienating the East by positioning itself against the East in the construction of the West's own identity. While the West always represents the ideal in orientalist-based products, the East has been defined as devoid of this ideal, and an imaginary image of the East has been placed in minds by products that are effective tools of orientalism. Said thinks that orientalist-based studies serving the West to establish hegemony over the East rather than creating an innocent field of knowledge. Opera products that incorporate rich narrative styles emerge as one of these effective tools.

With this research, it is aimed to search how orientalism reflects on operas through an example. For this purpose, The Barber of Baghdad (Der Barbier von Bagdad) Opera whose composition and libretto belonged to Peter Cornelius was chosen and the musical elements, visual elements and concepts in this opera were analyzed through themes and codes in a way to serve the purpose of the research with the method of content analysis. In this context, the elements in the opera were grouped under three themes: "symbols, Muslim/Turkish actors and exoticism", while the problem sentence of the research was determined as "How the concepts and symbols in the The Barber of Baghdad Opera function in creating images of Turkish identity?". As a result of the research, it was concluded that while the perception of Islam/Turkish was created with symbols, perception of Eastern/Turkish was reinforced with exoticism and accordingly the opera was built on East, Turkish and Islamic perception, and the Muslim/Turkish actors were given life with an orientalist approach. While the idea of making funny operas more ridiculous is the basis of this approach, the Eastern/Islam/Turkish image has been reflected in many opera works negatively in order to reach more audience. In this regard, Peter Cornelius also built Eastern/Islamic/Turkish images with an orientalist approach in his The Barber of Baghdad work and became famous even after his death for this work.

Keywords: Orientalism, Edward Said, Opera, Peter Cornelius, The Barber of Baghdad

Giriş

Oryantalizmin eleştirisinin, Edward W. Said'in 1978 tarihinde ortaya koyduğu "Şarkiyatçılık" adlı eseriyle başladığı söylenebilmektedir. Bu tarihe kadar oryantalist düşüncenin işleyişiyle ilgili eleştirel nitelikte metinler yayımlanmış olsa da söz konusu eleştiri Said ile beraber yeni bir paradigma sunacak kadar teorik bir zemine oturmuştur (Yıldız, 2013: 221).

Oryantalizm, Doğu toplumlarının tarihlerinin ve kültürlerinin incelendiği Batı kökenli ve/veya merkezli araştırma alanlarının tümüne verilen ortak addır. Said (2013), Batı'nın Doğu'dan üstünlüğü fikrinin tarih, edebiyat, antropoloji gibi alanlarla pekiştirilerek akademik ve siyasi bir disiplin hâline geldiğini; oryantalist yaklaşımla yaratılan Doğu algısının ise zaman içinde Batı tarafından Doğu üzerinde tesis edilen kültürel, siyasi, ekonomik ve sömürgeci bir faaliyete dönüştüğünü öne sürmektedir. Said'e göre Batı ve Doğu kavramlarının ontolojik bir istikrarı olmamakla birlikte oryantalist ifadelerle zihinlere Batı; Fransa, İngiltere ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika, Doğu ise; Osmanlı Devleti ve esasen bir Doğu Akdeniz ülkesi olan Türkiye'nin de içinde bulunduğu özellikle İslam toplumlarını işaret eden bir yaklaşımla Hindistan, Filistin, İran, Irak, Arabistan ve Kuzey Afrika ülkelerini de kapsayacak biçimde yerleşmiştir. Bu iki kavram temelde olumlama ve ötekileştirmeyle üretilirken, zihinlere Doğu olarak yerleşen ülkelere ve halklarına, bu bölgelerin ve buralı insanların gerçekliğini çarpıtan oryantalist adlı mercekte bakılmıştır.

Oryantalizmin 'gizli oryantalist' olarak ifade edilen ve kimilerince daha masumane kimilerince daha sinsî görülebilen biçimi ise; Doğu ile Batı arasındaki farkların kullanılmasyla, Doğu'yu öteki, eksantrik, geri, farklı ve pasif gören, Doğu ile Batı arasındaki kategorik ayrımın sınırlarını belirginleştirmeye yönelik, siyasi içeriği olmayan söylemler olarak kabul edilmektedir. Said ise oryantalist temelli her türlü çalışmanın masumane bir bilgi alanı oluşturmaktan ziyade Batı'nın Doğu üzerinde hegemonya oluşturmaya hizmet ettiği düşüncesindedir. Batı kökenli ve/veya merkezli bu çalışmaların temel amacı ise; Doğu'ya ilişkin görüşleri betimleyerek-öğreterek-meşrulaştırarak, Doğu hakkında çeşitli saptamalar yapmak, bu saptamalara toplumlara alıştırmak, bu saptamalar yoluyla zihinlere Doğu'dan üstün bir Batı kavramı yerleştirmek, yerleşmek ve yönetmektir (Said, 2013: 12-13). Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için Batılı kaynaklarda süreç boyunca olumsuz bir Doğu imajı ortaya konarak, sanat alanı da dahil olmak üzere birçok disiplinde bu imaj tutarlı ve birbirini tamamlar şekilde işlenmiştir. Bu bağlamda Doğu hakkında betimlemeler yapan Batılı sanatçılar, yazarlar, şairler ve düşünürler gizli oryantalist olarak ifade edilebilmektedir.

Opera Sanatı ve Alman Operasında Oryantalizmin İzleri

Sanat, bir toplum üyesi olan sanatçının duygularının ve düşüncelerinin ifadesi ve dışavurumudur. Sanatçı yaşam deneyimini, yaşadığı dönemin koşullarını, düşünsel ve sanatsal birikimini bir miktar gerçeklik payıyla eserlerine yansıtır. Eser sanatçının elinden çıktıktan sonra sanat eserinin alıcısı (dinleyici/izleyici), göndericisiyle (sanatçı/üretici) artık eşit bir öneme sahiptir (Berger, 2012: 33). Bu nedenle halka ulaşan bir sanat eserini, dönemin politik unsurlarını da göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekir. Bu açıdan opera sanatı, yüksek ifade gücü ve temsil kabiliyetiyle sanat türleri içinde önemli bir konumdadır.

Opera, Avrupa kültüründe 16. yüzyıldan itibaren başlayarak geliştirilmiş müzikli tiyatro formudur ve şiirsel metinlerin bestelenerek sahne eserlerine dönüştürülmesiyle oluşur. Bale gibi sahne sanatlarını da kapsayabilen opera; kostüm, maske, dekor, sahne ışıkları gibi resim ve mimarlık öğelerini de bünyesinde barındırmaktadır (Say, 2005). Rönesans'ın başlıca merkezlerinden biri, operanın ise anavatanı olan İtalya, müzikli sahne sanatlarının da beşiğidir. Opera, Floransa'daki Kont Giovanni Bardi'nin sarayında düzenlenen camerata adlı toplantılarda, müzisyen ve şairlerin bir araya gelerek Antik Yunan tragedyalarına benzer eserler yazmalarıyla doğmuştur (İlyasoğlu, 2003: 28). Madrigalin geliştirilerek yeni bir müzik türü oluşturulması arzusu, Jacopo Peri'nin 1597'deki Dafne'si ile başlarken, müzik tarihçileri tarafından ilk opera eseri olarak kabul edilen Euridice yine aynı yıl sahnelenmiş ve 1607 yılında Claudio Monteverdi, Orfeo operasını bestelemiştir. 1637 yılında opera elitlerin tekelinden çıkarak halka yönelmeye başlarken Venedik'te ilk opera binasının açılmasıyla, Avrupa sanatının merkezi Floransa'dan bu şehre geçmiştir. İtalyan operası bu sürecin ardından hızla Avrupa'ya yayılırken 1654 yılında Münih'te bir İtalyan operasının kurulmasıyla, operanın serüveni Avusturya/Almanya'da gecikmeli de olsa başlamıştır (Aktüze, 2010: 432).

16. ve 17. yüzyıl operanın doğuşu ve yayılımı gibi sanatsal bakımdan değişimleri bünyesinde barındırırken, Doğu-Batı ilişkilerinde Batı'nın her zaman hükmeden konumunda olmasa da güçlü konumda olduğu (Said, 2013: 49) yönündeki değerlendirmeler, bu süreçte, Osmanlı Devleti ile Batı arasındaki güç denklemi düşünüldüğünde aksamaya uğramaktadır (Oksev, 2015: 122). Osmanlı Devleti'nin 1521'de Belgrad'ı, 1522'de Rodos'u aldığı, 1526'da Macarlar'ı Mohaç yenilgisine uğrattığı, 1529 ve 1683 yıllarında iki kez Viyana önlerine kadar gelerek kenti kuşatma altında tuttuğu bu süreç, Osmanlı akınlarına doğrudan maruz kalan Orta ve Doğu Avrupa'da büyük endişe yaratmıştır. Bu süreç aynı zamanda Avusturya/Almanya toplumunun Türk kültürüyle tanışması açısından da ayrı bir önem taşımaktadır.¹

¹ İkinci Viyana kuşatmasının başarısızlığı üzerine Osmanlı Devleti geri çekilmek zorunda kalmıştır. Başarısızlığın sorumlusu olarak görülen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa idam

16. ve 17. yüzyıllarda Türkler hakkında sempati, hayranlık, şaşkınlık, endişe, korku ve nefret arasında çeşitlenen imgeler değişken ve tutarsızken, 18. yüzyıldan itibaren egemenlik dengelerinin yer değiştirmesiyle Türk tehlikesinin giderek azalması, Avrupa'da Türklere bakış açısını farklılaştırmış, imgeler tek tipleşerek olumsuz hâle dönüşmüştür (Çırakman, 2005: 2-4, aktaran Oksev, 2015: 122).²

Dönemde İtalyan Opera Buffa akımının da etkisiyle Avusturya/Almanya'da, Almanca komik opera türü olan Singspiel yaygınlaşmış, düşünsel ve sanatsal ürünlerde Türkler artık alaycı bir üslupla ele alınmaya başlanmıştır. Böyle operalar ise literatürde "Turkish Singspiel" olarak adlandırılmıştır. Türk konulu komik operaların sayısı hızla artarken "Doğu'nun ve Türklerin güzel kokulu hamamları, baharatlı yemekleri, güzel kadınları, ilginç çalgıları da Türk ve Doğu imgesini renklendiren konular arasına girmiş, Türk motiflerinin Avusturya'da müzik alanında kullanılmasına bir yönüyle bilgi, öbür yönüyle imgelem ve düş gücü kaynaklık etmiştir" (Kula, 2011: 105). Eserlerdeki karakterlerle çizilen erdem yoksunu, dogmatik, barbar, korkak, tembel, niteliksiz, şehvet düşkününü gibi olumlu olmayan imajlarla, Batı'nın oryantalist söylemlerine yenileri eklenirken, bu söylemler sürekli şekilde tekrarlanarak zihinlerde de kalıp yargılara dönüşmüştür.

Singspieli doruğa taşıyan besteci Wolfgang Amadeus Mozart olurken Peter Cornelius'un Bağdat Berberi eseri için de bir esin kaynağına dönüşen Mozart'ın Saraydan Kız Kaçırma eseri (Lawton, 1988: 92), komik operanın başyapıtı olarak değerlendirilmekte (Say, 2005) ve aynı zamanda bu eser de Batı'nın oryantalist söylemleri açısından önemli örnekler taşımaktadır.³

Araştırmanın Problem Durumu ve Yöntemi

Bu çalışmada, Said'in ortaya koyduğu oryantalizm eleştirisinden hareketle, sanat alanına oryantalist bakış açısının seçilen opera örneği üzerinden nasıl yansıdığına irdelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın problem cümlesi "Bağdat Berberi Operası içinde yer alan kavram ve semboller, Türk kimliğine dair imajların yaratılmasında nasıl bir işleve sahiptir?" olarak belirlenirken, araştırma içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu bağlamda öncelikle araştırma verileri

edilirken, bu olaydan sonra Türkler için Sakarya Meydan Muharebesi'ne kadar sürecek bir yenilgi dönemi başlamıştır. Alman oyun yazarı Lucas Van Bostel üç yıl sonra bu olayı işleyen bir oyun kaleme alırken, aynı yıl Johann Wolfgang Franck, Bostel'in oyununu temel alarak Osmanlı tarihinden bir olayı işleyen ilk opera olma özelliği taşıyan Cara Mustapha'yı bestelemiştir (Ertem, 2017: 27).

² Kula'ya (2011: 104) göre Haçlı Seferleri'nden beri yaşanan çatışma ve savaşlar Türk padişahlarının Attila, Cengiz gibi Asyalıların öncüsü olarak görülmesini kolaylaştırırken, Avrupalılar için değişik yoğunluklarda hala geçerliliğini koruyan "Doğu Batı'nın, Asya ise Avrupa'nın karşıtıdır; Türkler de Asyalıdır" gibi düşünceler, "Türkler kıyıcı ve acımasızdır" imgelemleri ile pekiştirilmiştir.

³ Mozart'ın da kullandığı "kaçırma" motifini ortaya çıkaran nedenlerden biri Hristiyan erkek çocukların devşirilerek Yeniçeri Ocağı'nda yetiştirilmesidir (Kula, 2011: 127).

kavramsallaştırılarak ortaya çıkan kavramlara göre düzenlenen ve veriyi açıklayan temalar saptanmış, ardından araştırma için oluşturulan kavramsal çerçeveye beraber açıklanmıştır.

Araştırma metni içinde kullanılan Doğu kavramıyla ise oryantalist bakış açısının işaret ettiği özellikle İslam ülkelerini, bu nedenle Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu bir coğrafyayı anlatmak ve öteki anlayışını tasvir etmek amaçlanmıştır. Topluların çok çeşitli yaşam biçimlerini tek tipleştirerek indirgemeci bir anlayışla yansıtan oryantalist Doğu söyleminin, Peter Cornelius'un Bağdat Berberi Operası üzerinden hangi imgelerle tasvir edildiği, Türklük imgesinin nasıl ortaya konduğu, bu noktada oryantalist bakış açısının yaygınlaştırılmasında operanın nasıl bir görev üstlendiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Peter Cornelius ve Bağdat Berberi Operası

Alman besteci, müzik yazarı ve şair Peter Cornelius 24 Aralık 1824'te Almanya'nın Mainz şehrinde doğmuştur. Babası tarafından yetenekleri fark edilen Cornelius, küçük yaştan itibaren bir oyuncu olarak eğitim görmeye ve müzik dersleri almaya başlamış, eğitim sürecinde piyano ve ses eğitiminde hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. 1840 yılına kadar Berlin'de Joseph Panny'den keman, aynı zamanda Glinka ve Rubinstein kardeşleri de yetiştiren Siegfried Dehn'den (Sams, 1974: 839) kompozisyon dersleri alan Cornelius, ilk uvertür kompozisyonunu 1837 yılında, ilk piyano sonatını ise 1840 yılında yazmıştır. Sonrasında doryen temelli kuartetler, şarkılar ve koro eserleri ile bestecilik hayatına devam etmiştir (Lawton, 1988: 25). Cornelius, Berlin'de kendini yeteri kadar geliştiremeyeceği endişesiyle ve yeni hayatı ve yeni müzikleri tanıma arzusuyla, 1853 yılında Franz Liszt ve Richard Wagner'in çevresinde bulunarak yeni müziğin etkisinden faydalanmak için Weimar'a gitmiştir (Istel ve Strunk, 1934; Appelt, 1946; Sams, 1974). Liszt'in müzik yönetmeni olarak görev yaptığı Weimar'da Yeni Alman Okulu'nun özelliklerini tanımış, Yeni Müzik Dergisi'nde yayımlanan yazılarıyla, yeni Alman müziğinin savunucusu olmuştur (Say, 2005).

Cornelius'a dair aktarımlarda en dikkat çekici noktayı Johann Wolfgang von Goethe'ye duyduğu hayranlık oluşturmaktadır. Bu aktarımlarda Cornelius'un çocukluğuna dair en canlı izlenimlerini, adeta en sadık arkadaşı olan Goethe'nin şiirlerine borçlu olduğu, Goethe'nin eserleriyle karşılaştıktan sonra hayatının ses ve kelimeler etrafında şekillenmeye başladığı ifade edilmektedir (Cornelius, 1904: 2-3, aktaran Lawton 1988: 24; Griffel, 1975: 395). Cornelius'un hayatında önemli bir yer teşkil eden Goethe'nin ise Doğu'ya karşı ilgisinin büyük olduğu bilinmektedir. Şark'a ilişkin en ünlü yapıtlardan biri olarak gösterilen "Batı-Doğu Divanı" Goethe'nin hayatı boyunca İslam kültürüne ve edebiyatına olan ilgisinin bir

sonucudur. Çok sayıda şiirinin bir araya getirilmesiyle oluşan Batı-Doğu Divanı'nda Goethe, Said'e (1978: 31) göre imgeleri, ritimleri, motifleri aracılığıyla Şark'ı yeniden yapılandırmıştır.⁴ Bu bağlamda Doğu'da yaşamsal bir deneyimi olmadığını bildiğimiz Cornelius'un, Doğu ile ilgili edindiği izlenimlerinde Goethe'nin de payının olduğu düşünülebilmektedir.

Tıpkı Wagner gibi kendi operalarının librettolarını da yazan Cornelius, kendisine 'büyük ün sağlayan' ve Orta Avrupa'ya özgü komik opera türünün en üstün örnekleri arasında değerlendirilen iki perdelik Bağdat Berberi adlı opera eserini, 1856 yılında bestelemiş ve eser ilk kez 15 Aralık 1858'de Weimar'da Franz Liszt'in yönetimi altında sahnelenmiştir. Cornelius'un yeni görüşlerini somutlaştırdığı Bağdat Berberi'nin ilk performansındaki başarısızlığı eserin bu dönem sadece bir kez sahnelenebilmesine ve Liszt'in Weimar'daki görevinden emekliye ayrılmasına neden olmuştur (Edith, 1924).

Cornelius'un 10. ölüm yıl dönümü için 1 Şubat 1884 tarihinde, zamanın ünlü orkestra şeflerinden Hermann Levi ve Felix Mottl tarafından eser yeniden ele alınmış, Levi operanın enstrümantasyonunu Wagner türünü andırır bir biçimde tekrar işlemiştir. 1885 yılında Karlsruhe'de F. Motti'nin yönetiminde oynanan Bağdat Berberi, işlenen bu son hâliyle büyük ilgi uyandırmıştır.⁵ Dönemin tanınmış müzik yazarı Max Hasse ise Cornelius üzerinden geniş bir yayın yapmış, 1905 yılında Cornelius'un 30. ölüm yıldönümü sebebiyle Weimar'da düzenlenen anma töreninde, Bağdat Berberi Operasının orijinal şekliyle oynanmasını sağlamıştır (Altar, 1993: 128-131).

Bamberger'e (1962) göre, Bağdat Berberi öncesinde komik operalar orkestranın eşlik ettiği solist etrafında şekillenirken, Cornelius bu eseriyle birlikte orkestral ve vokal unsurların iç içe geçtiği, eşit öneme sahip partilerin yer aldığı orijinal bir senfonik dil yaratmıştır. Daha önceki egzotik operalarda ortak olan Türk tavrı ise Bağdat Berberi'nde baskın değildir. Bağdat Berberi'ni takip eden süreçte Alman besteciler operalarında egzotik konular işlemekten kaçınırken, bu sebeple eser Turkish Singspielin de son noktası olarak gösterilmektedir (Griffel, 1975: 3).

Bağdat Berberi Operasının Konusu

Komik ve duygusal konulu operaların daha ciddi tarihi ve kahramanlık konulu operaları tamamen gölgede bırakmasıyla oryantal olarak anılan Arap geceleri (Binbir Gece Masalları), Türk ve Fars masalları, Doğu el

⁴ Eserde Hâfız ile karşılaşma temasının yoğun olarak yer alması dikkat çekicidir (Dallmayr, 2000: 114-119). 15. yüzyıl İran edebiyat dünyasında Hâfız olarak tanınan bu kişi Hâfız-ı Şirazi'dir. Goethe'nin seyahatlerinde çevirisi Joseph von Hammer tarafından yapılmış olan Hâfız'ın Divânı'nı yanından ayırmadığı ifade edilmektedir (Özgül, 1952: 89).

⁵ 1885'te operanın tekrar işlenmesinden sonra, 1891'de Savoy Tiyatrosu'ndaki Kraliyet Müzik Koleji öğrencileri tarafından İngilizce olarak sahnelenmiştir (Edith, 1924).

yazmalarından tercüme edildiği iddia edilen sayısız taklitler, okuyucu kitleler tarafından büyük ilgiyle karşılanmış, bu ilgi on dokuzuncu hatta yirminci yüzyıla kadar uzanmıştır (Meyer, 1993: 175). Cornelius da kendisini ölümünden sonra üne kavuşturan Bağdat Berberi Operasının konusunu "Binbir Gece Masalları"⁶ içinde yer alan "Terzi'nin Hikayesi" ve "Berber ve Altı Kardeşinin Hikayesi" adlı masallardan esinlenerek işlemiş, operadaki karakterlerin isimlerini bu külliyattan almıştır (Horst, 1977: 122, aktaran Lawton, 1988: 85).

Gioacchino Rossini'nin Sevil Berberi'ne hayran kalarak benzeri bir komik operanın Singspiel versiyonunu yaratmak isteyen Cornelius, önceden piyes ve müzikli oyun konusu olarak da ele alınmış olan bu masalı tekrar düzenleyip düş gücüne kaynak sağlayan edindiği Doğu imgeleriyle işleyerek Singspiele uyarlamış ve konuyu Terzi'nin Hikayesinden farklı bir yaklaşımla ortaya koymuştur. Cornelius'un komik bas karakterindeki Berber Ebu Hasan Ali İbn-i Bekar'ın bir benzerini, Mozart'ın Saraydan Kız Kaçırma Operasındaki Osman karakterinde ve Carl Maria von Weber'in Ebu Hasan Operasındaki Ömer karakterinde görebilmek mümkündür (Lawton, 1988: 90-92).

Bağdat Berberi Operasının rol dağılımı aşağıdaki gibidir:

Bağdat Halifesi- Bariton

Mustafa (Bağdat Kadısı / Baba)- Lirik Tenor

Margiana (Kadı Mustafa'nın Kızı)- Koloratur Soprano

Bostana (Kadı Mustafa'nın Yakını)- Mezzo Soprano

Nureddin- Helden Tenor⁷

Ebu Hasan Ali İbn-i Bekar (Berber)- Bas

Üç Müezzîn- İki Tenor, Bir Bas

Köle- Tenor

Nureddin'in Uşakları

Bağdat Halkı

Muhafızlar

Birinci Perde

Güneş çoktan doğmuş olmasına rağmen Nureddin yatağının içinde kıvrınmakta, başucunda ise ilaç şişeleri durmaktadır. Nureddin'in etrafına

⁶Avrupalı araştırmacılar tarafından bu masal külliyatının menşeinin Hint, İran, Bağdat veya Mısır olduğu hakkında çeşitli görüşler öne sürülmekle beraber (Tülücü, 2004: 4-5) masallar tümüyle Doğu kökenlidir.

⁷ Wagner ve Strauss'un eserlerinde sıklıkla rastlanan güçlü, kahramanlık duygularını uyandıran tenor ses karakteri.

toplanan uşakları, efendilerinin hastalığı nedeniyle acı çektiğini sanarak kederli ifadelerle çevrelerine bakılmaktadır. Hâlbuki Nureddin, Bağdat Kadısının kızına (Margiana'ya) duyduğu aşktan ötürü kıvrılmaktadır. Kadı Mustafa, Nureddin'in Margiana'ya kavuşması yolundaki tek engeldir.

Nureddin uykusundan uyanırken uşakları yavaşça yanından ayrılır ve içeri Kadı Mustafa'nın akrabası, çöpçatan ve geveze Bostana girer. Orkestra aralarındaki düete komik bir fon oluştururken Bostana Nureddin'e, Kadı Mustafa öğle namazı için camiye gittiğinde Margiana'nın evine girip buluşabileceklerinin müjdesini verir. Bostana, Nureddin'in randevu öncesinde hazırlanabilmesi için mahir bir berber göndereceğini söyleyerek oradan ayrılır. Yalnız kalan Nureddin neşeli bir aşk şarkısı söylemeye başlar. Şarkı sonlanırken orkestranın eşliğinde Berber görünür.

Ebu Hasan Ali İbn-i Bekar adındaki Berber, ihtiyar ve gevedir. Tıraşa başlamadan önce Nureddin'in falına bakar ve Nureddin'e o gün evden çıkmaması gerektiğini, eğer çıkarsa başına bir felaket gelebileceğini söyler. Berber'in söylediklerine canı sıkılan Nureddin, Berber'den kurtulmanın çarelerini aramaya başlar. Fakat Berber'in oradan ayrılmaya niyeti yoktur. Bu sırada Berber maharetlerini anlatmaya başlar. Kendisini az konuşan bir kişi ve aynı zamanda doktor, matematikçi, kimyager, jeolog, astrolog, filolog olarak tanımlayan Berber'e tahammülü kalmayan Nureddin, Berber'i dışarı attırmak için uşaklarını çağırır. Bu esnada Berber elindeki usturayla kaçmaya başlar ve yanına kimseyi yaklaştırmaz. Berber'i yakalayamayacaklarını anlayan Nureddin uşaklarına gitmelerini söyler ve tıraş olma kararı verir.

Hazırlıklar yapılırken Nureddin Margiana'dan bahseden bir aşk şarkısı mırıldanmaya başlar. Berber şarkıya kayıtsız kalamaz ve gençliğinde kendisinin de aynı isimde bir kızı sevdiğini söyler. Bunun üzerine Nureddin kendi hikayesini anlatır ve ardından şarkıyı birlikte söylemeye başlarlar. Berber, Margiana'nın tıraş olmaktan hoşlanmayan Kadı Mustafa'nın kızı olduğunu öğrenince Nureddin'e yardım etmeye karar verir ve iki sevgilinin buluşacakları yere birlikte gitmeyi teklif eder. İşin gerçek yönünü bir türlü anlayamayan Nureddin Berber'den kurtulabilmek için uşaklarını tekrar çağırır ve Berber'in hastalandığını söyler. Berber'le ilgilenmeleri için emir alan uşaklar Berber'i zorla yatağa sokup yorganın altına hapsetmeye çalışırken Nureddin tek başına oradan ayrılmayı başarır.

İkinci Perde

İkinci perdenin açılmasıyla Kadı Mustafa'nın evinin içi görünür. Bu esnada duyulan trioda Kadı, Bostana ve Margiana gelecek olan damat adayından bahsetmektedir. Aslında Kadı, kızıyla evlenmek için Şam'dan gelecek olan Selim'i; Bostana ve Margiana Nureddin'i beklemektedir. Margiana'nın ise babasının kendisini Selim ile evlendirmek istediğinden haberi yoktur.

Hâlbuki Selim'in gönderdiği maddi değeri yüksek armağanlarla dolu sandık, hemen odanın kenarında durmaktadır.

Müezzin ezana başlayınca Kadı camiye gitmek için evden ayrılır. Bunun üzerine Bostana zaman kaybetmeden Nureddin'i eve alır ve sevgililer kavuşur. Nureddin'in söylediği aşk şarkısına Margiana bir gül ile karşılık verir. Bu esnada Berber'in bir şekilde uşaklardan kurtulduğu ve Kadı'nın evinin önünde gözcülük yaptığı görülür. Namazın bitmesinden kısa bir süre sonra sokaktan sesler yükselmeye başlar. Bostana, Nureddin ve Margiana'ya Kadı Mustafa'nın eve dönmekte olduğunu haberini verir. Bu haberle birlikte ortalığı bir telaş sarar. Kadı Mustafa'nın beklenenden önce dönmesinin nedeni ise kölelerinden birinin kıymetli bir vazoyu kırdığının haberini almasıdır. Kadı, kölesine ceza vermek amacıyla eve dönmektedir.

Berber içerdeki aşıklara sesini duyuramadığından Kadı'yı oyalamak için halkı toplar ve aleyhine kışkırtmaya başlar. Bu sırada Nureddin durumun ciddiyetini anlar ve sandığın içine girerek saklanır. Margiana ise hemen yandaki odaya kaçır. Ardından eve telaşla Berber girer ve Bostana'dan Nureddin'in sandıkta olduğunu öğrenir. Bu esnada dışarıdaki herkes evin salonuna dolur. Nureddin'in uşakları Berber ile beraber Kadı ve adamlarına karşı kavgaya etmeye başlarlar.

Berber, Nureddin'i kurtarabilmek için sandığı götürmeye kalkışır. Kadı ise bu davranışından dolayı Berber'i, çeyizleri çalmakla suçlar. Bu suçlama üzerine Berber, sandığın içinde arkadaşının cesedi olduğunu ve katilinin Kadı olduğunu iddia eder. Tam o sırada içeriye adamlarıyla birlikte Halife girer ve sandığın açılmasını emreder. Sandık açıldığında Nureddin'in baygın hâlde içinde olduğu görülür. Halife, Kadı'nın yalan söylediğini düşünerek Kadı'yı kovmaya kalkışır, fakat Kadı gitmez. Bu sırada Berber Nureddin'i ayıtır ve Nureddin'in ölmediği anlaşılır. Bunun üzerine Halife Nureddin ve Margiana'nın evlendirilmesini ister. Kadı, Halife'nin bu isteği üzerine gençlerin birlikte olmalarına izin verir. İznin ardından koro güzel sonucu kutlamaya başlar. Berber Hasan, sekiz defa önünde eğilip Halife'yi 'selâmün aleyküm' sözleriyle selamlarken perde iner ve eser sonlanır.

Bağdat Berberi Operası Üzerinden İslam/Türk Toplumunu Algı İnşası ve Temsil Ürünleri⁸

Opera üzerinden gerçekleştirilen algı inşası, yapılan içerik analizinde "semboller, Müslüman/Türk aktörler, egzotizm" başlıklarıyla üç tema üzerinden gruplandırılarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁸ Çalışma için adı geçen eserin Heinrich Hollreiser yönetimindeki 1973 tarihli gösterimi incelenmiştir. Gösterimin kostüm tasarımları Helga Pinnow'a aittir (<https://www.operaonvideo.com/der-barbier-von-bagdad-cornelius-movie-1973-ridderbusch-geszty-kraus-unger-weikl/>).

Algı İnşası	Kullanılan Kodlar
<i>İslam/Türk Toplumunu</i>	<i>Temsil Ürünleri</i>
Semboller	Kavuk, Kuşak, Kaftan, Peçe, Kum saati, Usturlap, Cami, Ezan, Namaz, Müezzin, Selâmün aleyküm
Müslüman/ Türk aktörler	Bağdat Kadısı Mustafa; tamahkâr, riyakâr, barbar, adaletsiz Nureddin; miskin aşık Bostana; geveze Berber; geveze, dogmatik, işini savsaklayan
Egzotizm	Doğu/Türk müziği ve aralıkları

Tablo 1. *Bağdat Berberi Operasındaki Algı İnşası ve Temsil Ürünleri*

Semboller

İslam dünyasında özellikle Abbasîler döneminde (750-1258) yaygınlaşan kavuğun 859 yılından itibaren başkent olan Bağdat'ın yanı sıra Horasan ve Mâverâünnehir'de de üretiminin yapıldığı, buraların kendilerine özgü kavuk stillerinin olduğu (Bozkurt, 2002) böyle başlıkların ise sosyal hayattaki statünün birer sembolü olarak kullanıldığı; peçenin ise yine birçok İslam ülkesinde kadınlar tarafından dış etkenlerden korunmak amacıyla yüzlerinin tamamını veya bir kısmını kapatmak üzere takıldığı bilinmektedir (Bozkurt, 2007). Sarık, kuşak ve değerli taşlarla süslü uzun kaftandan oluşan kostümlerle bezeli sahneler ise komik opera ve balelerde "Türk temaları" olarak ifade edilmektedir (Meyer, 1993: 175). Bu bağlamda Bağdat Berberi Operasında erkek karakterlerin kostümlerinde kavuk/sarık ve benzeri başlıkların yanı sıra kuşak ve kaftan da kullanılırken, birinci perdenin üçüncü sahnesindeki Bostana'nın kostümünde peçenin kullanılması, Operadaki İslam ve Türk imgelemlerini zihinlerde birbirine bağlamaktadır. Yine birinci perdenin beşinci sahnesinde İslamiyet algısını pekiştiren ve görsel bir sembol olarak kullanılan Berber'in elinde tuttuğu usturlap, dikkat çekici bir ayrıntıdır. Astronomi alanında kullanılmış tarihi bir ölçüm cihazı olan usturlabın aynı zamanda yerel saatleri ve İslam dininde namaz vakitlerini hesaplamak amacıyla da kullanıldığı bilinmektedir.

İkinci perdenin ilk sahnesiyle beraber karşımıza cami dekoru çıkmaktadır. Meyer (1993: 185) operalardaki cami, saray avlusu ve bahçe gibi dekorların görkemli sahnelemeler için bir fırsat yarattığını, bu nedenle operalarda Doğu/Osmanlı konularının işlenmesini de cazip hâle getirdiğini ifade etmektedir. Cami dekorunun görüldüğü bu sahnede üç müezzinin ezan okuduğu, Bostana, Margiana ve Kadı Mustafa'nın ezanın sesini duymaz namaz kılmaya başladığı görülmekle beraber karakterlerin

hareketlerinden, ellerini avuç içleri dışa gelecek şekilde açmalarının iftitah tekbirini, ardından ellerini göğüste birleştirmelerinin kıyama ve sonrasında öne doğru hafifçe eğilmelerinin rükûyu temsil ettiği düşünülmektedir. Berber Hasan'ın Halife'nin önünde sekiz defa eğilip selamladığı perde kapanmadan önceki son sahnede ise librettoda yer alan Berber'in söylediği 'selâmün aleyküm' sözcüğü ise Müslümanların kendi aralarında kullandığı bir selamlaşma sözcüğüdür. Bu bakımdan operanın son sahnesinde dahi İslam dinine vurgu yapılırken, bu kelime izleyiciye eserde yer alan oyuncuların İslam dini mensubu olduğunu anlatmaktadır.

Batı opera literatüründe Turkish Singspiel olarak adlandırılan ve "Türk operası" olarak ifade edilen Bağdat Berberi Operasının kostümlerindeki kavuk, kuşak, kaftan ve peçe gibi unsurların yanı sıra usturlap, müezzin karakterleri, Cami dekoru, Namaz sahnesi, Ezan betimlemesi ve librettodaki selâmün aleyküm sembolleri ile İslam-Türk algısı kuvvetli şekilde inşa edilmektedir. Opera içinde gelişen sahnelerle bu sembolleri kullanan kimi karakterlerin ahlaki değerlerden yoksun ve olumsuz imajlarla tasvir edildiği görülmekte, bu bakımdan sembollerle karakterler iç içe işlenerek operada bütünleşik bir imaj yaratılmaktadır.

Müslüman/Türk Aktörler

Batılılar; İranlılar, Araplar ve Türkleri ayırmamakta, hatta bir ve özdeş tutmaktadır. Bu nedenle hikâyenin Bağdat'ta geçmesi Türk imgesi araştırmaları bakımından herhangi bir yanılsmaya yol açmamaktadır (Kula, 2011: 111). Hem bu gerekçeyle hem de zaten Bağdat Berberi Operasının "Türk operası" türü içinde değerlendirilmesinden dolayı, operadaki Bağdatlı karakterlerin aynı zamanda birer Türk imgesi oluşturduğu rahatlıkla söylenebilmektedir.

Operanın birinci perdesinin ilk sahnesinde güneş çoktan doğmuş olmasına rağmen Bağdatlı genç Nureddin hala yatağındadır ve aşk acısı çekmektedir. Bu esnada uşaklarından birinin elinde görülen kum saatiyle zamanın akışı vurgulanırken zihinlere miskin, arzularının tutsağı olmuş Müslüman/Türk imajı çizilmektedir. Nureddin'in aşk acısıyla hâlsiz düştüğü ve üçüncü sahnenin ilerleyen bölümünde Bostana'nın Margiana ile ilgili verdiği güzel haberlerle bir anda kendine geldiği görülürken, Bostana geveze ve çöpçatan bir Müslüman/Türk kadın olarak betimlenmektedir. Yine birinci perdenin beşinci sahnesi librettonun içeriğiyle beraber değerlendirildiğinde Berber'in kendisini doktor, matematikçi, kimyager, jeolog, astrolog, filolog olarak tanıttığı görülürken elindeki teleskop, harita, el aynası, usturlap gibi ayrıntılarla Berber'in birçok mesleğin erbabı olduğu iddiasının pekiştirilmesi sağlanmakta, bu sahnedeki abartılı ve gülünç anlatımla beraber Berber'e karşı bir güvensizlik yaratılmaktadır. Aynı sahnenin ilerleyen bölümünde Berber'in Nureddin'in falına baktığı, gevezelik ve dedikodu yaptığı, kehanetlerde bulunduğu ve işini savsakladığı görülmektedir. Fal bakmak, kehanette bulunmak dogmatik olarak değerlendirilebilmekle beraber

dedikodu yapmanın Müslümanlığa uygun düşmediği de söylenebilmektedir. Bu sahne ile Müslümanların/Türklerin dogmatik olmalarının yanı sıra inançlarının ve mesleklerinin gereklerini yerine getirmediklerinin algısı ön plana çıkarılmaktadır.

Operanın ikinci perdesinin ilk sahnesinde Kadı Mustafa, kızına talip olan Selim adındaki damat adayının yolladığı çeyiz sandığını açarak içindeki mücevherlere ve değerli kumaşlara dokunmaya başlamakta, bu esnada adeta kendinden geçmektedir. Hemen ardından gelen ezanın okunduğu sahneyle beraber Kadı'nın namaz kıldığı esnada dahi sandıkla ilgilendiği ve aklı sandığın içindekilerde kalarak camiye gittiği görülmektedir. Kadı, İslam ülkelerinde insanlar arasında meydana gelen hukuki anlaşmazlıkları sonuçlandırarak verilen hükümleri ve cezaları infaz etmek üzere devletin yetkili kurumlarınca görevlendirilmiş kişidir. Kadı'nın paraya pula düşkün betimlenen tamahkâr hâli, İslam ülkelerinde adalet kavramının zayıf olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Beşinci sahnede Kadı'nın vazosunun kırıldığını duyup eve döndüğü, kölesini büyük bir öfke ve şiddetle kırbaçladığı görülmektedir. Önceki sahnelerde tamahkâr olarak betimlenen Kadı, bu sahneyle birlikte aynı zamanda merhametsiz, barbar bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kadılık görevinin İslam toplumlarındaki önemi düşünüldüğünde, sergilenen olumsuz davranışlarla İslam toplumlarında güçlü olanın sözünün geçtiği ve güçlü olanın gerekirse şiddete başvurabileceği, böyle toplumlarda ortak bir adalet düşüncesinin olmadığı şeklinde imgelemler yaratılmıştır. Ağca'ya (2014: 10) göre böyle sahneler Batı Avrupa'da yaygın şekilde yerleştirilmek istenen yıkıcı, barbar Türk/Müslüman imajına hizmet etmektedir. Nureddin'in sandıkta olduğu altıncı sahnede ise Kadı'nın Berber'i hırsızlıkla, Berber'in de Kadı'yı katillikle suçlaması yine adaleti sağlayan Kadılık görevini olumsuz şekilde yansıtırken Kadı'nın aynı zamanda riyakâr yönü de izleyiciye sunulmaktadır.

Eserde sembollerle inşa edilen İslam/Türk algısıyla birlikte karakterlerin birer Müslüman/Türk imgesi oluşturduğu, bu imgenin ise "tamahkâr, riyakâr, barbar, adaletsiz, miskin, geveze, dogmatik, işini savsaklayan" şeklinde olumlu olmayan kodlarla yansıtıldığı görülmektedir. Karakterler arasında özellikle adaleti sağlamakla görevli devlet insanı kimliğiyle Kadı rolünde belirginlik kazanan merhametten ve erdemden yoksun eylemler, bu bağlamda sergilenen etik anlayış ise ülküsel değildir. Kula'nın (2011: 112) da ifade ettiği üzere Kadı tiplemesinde Batı'da yerleşik olan Türk imgesinin pekiştirilmesi sağlanmakta, bu bakımdan izleyicinin zihin dünyasında "Türklerin en üst devlet yöneticileri böyle davranırsa sade Türkler nasıl davranmaktadır?" sorusu yer etmektedir. Yine karakterler arasındaki Nureddin, Türk operalarındaki kalıplaşmış, arzularının tutsağı olan bir Doğuluyu sergilerken operadaki diğer karakterlerle niteliksiz insan imgelemesi yapılmaktadır.

Oryantalizmin Operaya Yansması: Bağdat Berberi Örneği

Meyer (1993: 192) Türk konulu operaların geniş kitlelere hitap etmesinden dolayı birçok bestecinin, eserlerinin popülerliğini sağlayabilmek için seyircilerin zevkine uygun eserler hazırladıklarını, bu nedenle operalardaki Müslüman/Türk imgesinin Avrupa kamuoyu tarafından algılanmış Müslüman/Türk imgesinin de bir yansıması olduğunu ifade etmektedir. Algılanan ve yansıtılan bu Müslüman/Türk imgesinin Bağdat Berberi'ndeki karakterlerin kişiliğinde somutlaştığı, karakterlerin türlü olumsuzlukların toplamı olarak betimlenen bir toplumda yaşadığı, eserdeki karakterlerde Batı'nın dönemsel ön yargılarının ön plana çıktığı, tüm bu bağlamda operadaki karakterlerin Batı'nın oryantalist tutumunu yansıttığı söylenebilmektedir.

Egzotizm

Türkçe'ye "yabancı" olarak geçen egzotizm kelimesi etimolojik olarak gözlemcinin uzağında olması nedeniyle soyut olarak tasavvur edilen yerler ve ortamlarla ilgilidir (Locke, 2007: 479). 1750'den önce uzak, farklı yerlere ve halklara ilişkin egzotik anlayışlar dönemin müzik eserlerine damgasını vururken, 18. yüzyıl itibarıyla Türk-Osmanlı kültüründen Batı'ya yansımalarla, Doğu ile ilgili ya da egzotik olan her şeyin artık Türk adı altında ve Türk yansımaları olarak anılır olduğu bir noktaya gelmiştir (Ertem, 2017: 30). Bu bağlamda Doğu müziği kavramıyla Türk müziği kavramının eş anlamda kullanıldığı da görülmüştür (Meyer, 1993: 190). Müzikolog Thomas Betzweiser "Die Musik in Geschichte und Gegenwart" kitabındaki "Exotismus" başlıklı yazısında egzotizmle "yerel/bölgesel müzik" arasında bağlantı kurarken gerçeği temsil etsin ya da etmesin bunun bir çağrışım yaratma çabası olduğunu ifade etmiştir. Jonathan Bellman ise egzotizmin karakteristik ve kolay fark edilebilen müzikal hareketlerin yabancı kültürlerden aktarılması veya kullanılmasından oluştuğunu, bu bağlamda müzikal egzotizmi kültürel ve coğrafik çağrışımlar yaratmasının yanı sıra bestecinin kendi müzikal geleneğinin dışına çıkması olarak açıklamıştır (Locke, 2007: 479-481).

Görsel 1. Bağdat Berberi Operası Partitürü (Hasse, 1904: 225).

Görsel 1 incelendiğinde, Peter Cornelius'un ikinci perdenin başındaki ezanı temsil eden temayla operadaki egzotizmi kuvvetli şekilde inşa etmeye başladığı görülmektedir. Cornelius bu temada ezanı betimlerken, ezanın namaz vakitlerinde farklı camilerden küçük zaman farklılıklarıyla okunması ayrıntısını ise ardı ardına başlayan sekvensli partiyon yazımıyla gerçekleştirdiği görülmektedir. Cornelius ezanı iki tenor, bir bastan oluşan üç müezzin karakterinin seslendirmesiyle ve başlangıçta sadece insan sesi kullanarak betimlemiştir. Eserin akışında bu tema, üflemeli grubun seslendirmesiyle daha da güçlü duyurulacaktır. Bu bağlamda egzotizmi yansıtan ezgisel yapının incelenmesi, bir sonraki örnek üzerinden ayrıntılı olarak ele alınarak açıklanmıştır.

Görsel 2. Bağdat Berberi Operası Partitürü (Hasse, 1904: 245).

Görsel 2 incelendiğinde, F# minör tonundaki ezanı temsil eden temada, müezzin partiyonlarında olduğu gibi sırasıyla; fagotlarda, obualarda ve flütlerde, "armonik tetrakort" yapısının (k2 +2 k2 aralıklarının) kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda ilk olarak dizinin dördüncü sesinin tizleştirilmesiyle II. derece üzerinde G#, A, B#, C# (A ve B# artık ikili aralık) fagotlarda, armonik minör diziyi oluşturan "üst tetrakort" C#, D, E#, F# (D ve E# artık ikili aralık) ile V. derece üzerinde obualarda ve flütlerde hicazlı bir ezgisel yapı duyurulmaktadır. Cornelius'un bu temada ağırlıklı olarak kullandığı "artık ikili aralığı" ise tamperaman ses düzeni ile majör ve minör ses dizilerine bağlı Batı müziğinin tonal esaslı yapısında tercih edilmeyen bir aralıktır.

Batı'nın artık ikili aralığına ve Türk müziğine yaklaşımını ise Mesud Cemil'in (1948: 33) şu ifadelerinde görebilmek mümkündür;

"...Türk müziği bir sürü artık ikili aralığı kullanılmasını gerektiren tek sesli, karamsar bir musikidir. Buna bir de, Türk musikisinin -papağan gibi ezberletilmiş olan- çeyrek sesler kullandığını, bunun da her nedense gülünç bir şey olduğunu ilave ederler. Oysa bu konuya daha aşına olanlara göre, Türk musikisinde artık ikiliden daha ayırt edici olan birçok aralık kullanılır. Kaldı ki, bu artık ikili hiçbir zaman Avrupalılarınki kadar

sert değildir. Altından ve üstünden gelen iç baskıyla yumuşayan, tatlılaşan bir artık ikilidir bu..."

Tampere sistemdeki artık ikili aralığının Türk müziğindeki ile aynı olmadığını ve Türk müziğinin artık ikiliden daha ayırt edici birçok aralığa sahip olduğunu vurgulayan Mesud Cemil'in ifadelerinden de Batılıların zihninde indirgemeci bir artık ikili aralığı algısı olduğuna dair yorum yapabilmek mümkündür. Bu bağlamda Meyer (1993: 190) Türk melodilerinin yazılı kaynakları ve çalımla ilgili açıklamaları mevcut olmasına rağmen, operalarda Türk müziğinin göz ardı edildiğinden bahsetmektedir. Avrupalıların, Doğu müziğini ilkel ve kaba olarak gördükleri için Doğu müziğinden ziyade Doğu'nun edebiyat ve görsel sanatlarını kolayca kabul ettiklerini, müziklere ise bir parça renk veya komiklik katabilmek için uydurma Türk müziği kullandıklarını ifade etmektedir. Meyer'in bu sözleri bizlere, Doğu/Türk müziği kavramlarının eş anlamda kullanılmasıyla Batı'nın indirgemeci tutumunu, kaba ve ilkel nitelmesiyle de oryantalist ve evrimci yaklaşımını göstermektedir.

Cornelius, ezan sahnesindeki temayla artık ikili aralıkları kullanarak hicazlı yapıyı öne çıkarırken dinleyicinin/izleyicinin zihninde tüm bu özdeşleşmişlikler sebebiyle bir Doğu/Türk imgesi oluşmuştur. Yaylı çalgıların da kullanıldığı hicaz ezgide üflemeli grubu egzotik havayı iyice yoğunlaştırmaktadır. İlerleyen sahnelerde ara ara flüt ile seslendirilen bu tema karşımıza tekrar çıkacaktır.

Sonuç

Doğu-Batı arasındaki siyasi ve ekonomik güç dengelerine bağlı olarak gelişen ve düşünsel alanlarda varlığını hissettiren oryantalist bakış açısı, sanatsal alanlarda gizli oryantalist bir yaklaşımla yansıma bulmuştur. Temelde Doğu'nun ötekileştirilmesi işlemine dayanan oryantalizm, opera eserlerinde erdem yoksunu, niteliksiz, barbar, inançsız, korkak, tembel, şehvet düşkün gibi olumlu olmayan Doğulu imajlarıyla gerçekleştirilmiş, bu bağlamda bazı opera eserleri adeta oryantalizmin etkin birer aracı haline dönüşmüştür. 18. yüzyıl itibariyle Opera Buffa akımının etkisiyle popülerleşen komik opera akımına Avusturya/Almanya Singspiel ile ayak uydururken, Turkish Singspiel olarak da ifade edilen Türk konulu komik operalarda Doğu alaycı bir üslupla ele alınmıştır.

Peter Cornelius'un tanınmasını sağlayan Bağdat Berberi eseri, sanatsal yönüyle dinleyici/izleyiciden beğeni toplarken, oryantalist imgelemleri de zihinlere yerleştirmiştir. Operada kullanılan kostüm, dekor ve librettodaki 'selâmün aleyküm' sözcüğü gibi sembolik unsurlarla İslam/Türk toplumu algısını yaratan Cornelius'un, egzotizm ile ikinci perdenin başında artık ikili aralıklardan yararlanarak dinleyiciye duyurduğu hicazlı yapı ve ardı ardına başlayan sekvensli partilerle ezan betimlemesi müziksel yönüyle operadaki Doğu/Türk algısını pekiştirmiştir. Bu bakımdan operanın Türk ve İslam algısı üzerine inşa edildiği görülürken, Müslüman/Türk aktörlere niteliksiz

ve olumsuz imajları nedeniyle, oryantalist bir yaklaşımla hayat verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda Batılı bir sanatçı olan Cornelius'un eser boyunca Doğu'yu işlemesi ve Doğuluyu ele alış biçimi oryantalizmi sergileyen bir örnek olarak karşımıza çıkmıştır. Ağca'ya göre (2014: 12) bu yolla komik operalar daha gülünç kılınırken bu yaklaşım Avrupa'daki Doğu/İslam/Türk imajını olumsuz etkilemiştir. Bugün Türkleri ve Doğu'yu yanlış ve eksik bilgilerle tanıtan birçok opera gündemden düşse de Batı'da bu imajların da neden olduğu önyargılar hala devam etmektedir. Bu nedenle müzikte olduğu gibi diğer sanatsal alanlarda da Türk imgesinin yeri tekrar sorgulanmalıdır.

Kaynakça/ Reference

- Ağca, D. (2014). Türk müziği ve türk dilinin bazı operalarda kullanılışı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 21, 2(2014) 1-14.
- Aktüze, İ. (2010). *Müziği anlamak, ansiklopedik müzik sözlüğü*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Altar, C. M. (1993). *Opera tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Appelt, E. (1946). *Der Dichterkomponist Peter Cornelius und Friedrich Hebbel*. PMLA,61(1),192-202. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/459227>
- Bamberger, C. (1962). *Music Journal*; New York Vol. 20, Iss. 4, 59-60.
- Berger, A. A. (2012). *Kültür eleştirisi kültürel kavramlara giriş*. (Çev. Özgür Emir) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Bozkurt, N. (2002). Kavuk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kavuk>
- Bozkurt, N. (2007). Peçe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/pece>
- Cemil, M. (1948). A short history of turkish music. *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu*, s. 33-34.
- Dallmayr, F. (2000). Doğu-batı divanı: Goethe ve hâfız diyalogu. *Divân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (9), 113-131.
- Edith A. H. C. (1924). Peter cornelius. *The Musical Times*, 65 (982), 1133-1134. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/911966>
- Ertem, C. (2017). Klasik batı müziğinde türk yansımaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25-32. doi: 10.5505/pausbed.2017.93653
- Griffit, M. R. (1975). *"Turkish" opera from mozart to cornelius* (Doktora Tezi) Columbia University.

Oryantalizmin Operaya Yansıması: Bağdat Berberi Örneği

- Hasse, M. (Ed.) (1904). *Peter Cornelius: Musikalische Werke, Vol.3*. Leipzig: Breitkopf und Härtel., Plate P.C. 135.
- Istel, E ve Strunk, W. (1934). Peter cornelius. The musical quarterly, 20(3), 334-343. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/738654>
- İlyasoğlu, E. (2003). *Zaman içinde müzik* (7. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kula, O. B. (2011). *Batı edebiyatında oryantalizm-II* (1. bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lawton, O. T. (1988). *The Operas of Peter Cornelius*. (Doktora Tezi). Florida University.
- Locke, R. P. (2007). Broader view of musical exoticism. *The Journal of Musicology*, 24, 477-521. doi: 10.1525/jm.2007.24.4.477.
- Meyer, E. R. (1993). The Image of the turk in european performing arts. *Erdem*, 14(40), 173-182. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44275/546685>
- Oksev, B. K. (2015). Yunan mitinden yansıyan türk imgesi: 19. yüzyıl avrupası'nda oryantalizm ve helenseverliğin ittifakı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, s.121-145.
- Özgü, M. (1952). Goethe ve hâfız. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 89-103.
- Said, E. (2013). *Şarkiyatçılık: Batı'nın şark anlayışları* (7. bs.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Sams, E. (1974). Peter Cornelius. The Musical Times, 115(1580), 839-842. Erişim adresi: <https://doi.org/10.2307/959852>
- Say, A. (2005). Cornelius. *Müzik Ansiklopedisi* içinde. (1. bs., Cilt 1, 345). Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Say, A. (2005). Opera. *Müzik Ansiklopedisi* içinde. (1. bs., Cilt 2, 604). Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Tülücü, S. (2004). Binbir gece masalları üzerine (Seçilmiş bir bibliyografya ile). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (22), 1-53.
- Yıldız, A. (2013). Türk düşünce tarihinde Oryantalizm eleştirisinin alımlanışı. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 19(75), 221-236.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3918-3942

<p>Sosyal Medya Kullanımının Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisi</p> <p>The Effect of Social Media Usage on Attitude Towards Digital Technology</p> <p>Video Link: https://youtu.be/0iZ8hex0BEw</p>	
<p>Fikret SÖZBİLİR</p> <p>Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, İşletme Bölümü Assoc. Prof. Dr., Artvin Coruh University, Hopa FEAS, Business Administration Dept. fsozbilir@artvin.edu.tr Orcid ID: 0000-0003-2665-1795</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 15.06.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 25.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 31.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Sözbilir, F. (2021). Sosyal Medya Kullanımının Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3918-3942 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/952517>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Sosyal Medya Kullanımının Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisi *

Öz

Sosyal medya kullanımı hızla yaygınlaşıyor ve buna paralel olarak sosyal medyaya harcanan zaman artıyor. Sosyal medya, kullanım amacına ve şekline göre yararlı veya zararlı olmaktadır. Yararlı kullanım dijital teknolojilerde yetkinliği geliştirerek günlük işlerin ve yaşamın kolaylaştırılmasını sağlamaya yönelik bilinçli kullanımdır. Dijital teknolojileri oyun ve eğlence için kullanarak uzun süreli boş zaman geçirmek zararlı kullanımdır. Dijital teknolojiler sadece sosyal medya değil bütün bilişim ve teknoloji araçlarıdır. Bu araştırmanın amacı günlük sosyal medya kullanımının çalışanların dijital teknolojilere yönelik tutumlarının üzerinde etkisinin olup olmadığını araştırmaktır. Anket yöntemiyle dijital teknolojilere yönelik tutum ölçeği kullanılarak Artvin İli, Hopa İlçesindeki okullarda görev yapan öğretmenlerden veri toplanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçek etik kurulu tarafından onaylanmıştır.

Araştırmaya 120 okul yöneticisi ve öğretmen katılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 25 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öncelikle araştırmada elde edilen verinin güvenilirliği ve geçerliliği test edildi ve doğrulandı. Ayrıca, analizde günlük sosyal medyada geçirilen sürenin dijital teknolojilere yönelik tutumun boyutları üzerinde etkisinin olup olmadığı tek yönlü MANOVA analizi ve değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi uygulanmıştır. Araştırma bulguları, katılımcıların günlük sosyal medya kullanımının dijital teknolojilere yönelik tutumun yetkinlik, sosyal ağlar, teknolojiye yönelik ilgi ve olumsuz yönler boyutları üzerinde anlamlı ve olumlu etkisi olduğu belirlenmiştir. Ancak işte teknoloji, benim için teknoloji, eğlence amaçlı kullanım ve bilinçli kullanım üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bulgular, sosyal medya kullanımı dijital teknolojilerin özellikle sosyal ağlar boyutunda yetkinliği, teknolojiye ilgiyi ve olumsuz yönlerini artırmaktadır. Buna karşılık, katılımcıların olumlu teknoloji algısını, eğlence amaçlı kullanımı ile işte teknoloji kullanımını ve bilinçli kullanımını etkilememesi sosyal medyanın istenen düzeyde yararlı kullanılmadığını sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya Kullanımı, Dijital Teknoloji, Yetkinlik, İşte Teknoloji, Teknolojiye İlgi.

* Artvin Çoruh Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 22.01.2020 Tarih, 2020/01 Sayılı kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.

The Effect of Social Media Usage on Attitude Towards Digital Technology

Abstract

Social media usage become widespread rapidly, and time spent on social media is increasing in parallel. Social media can be useful or harmful depending on its intended use and form. Beneficial use is the conscious use to facilitate daily work and life by improving competence in digital technologies. Spending prolonged leisure time using digital technologies for games and entertainment is harmful use. Digital technologies are not only social media but also all information and technology tools. The aim of this research is to investigate whether daily social media use has an effect on employees' attitudes towards digital technologies. Data were gathered from teachers working at schools in Hopa district of Artvin, in Turkey, by using an attitude scale towards digital technologies with the survey method. The scale used in the study was approved by the ethics committee. 120 school principals and teachers participated in the study.

The data obtained in the study were analysed using the SPSS 25 statistical program. First of all, the reliability and validity of the data obtained in the study were tested and verified. Also, in the research, whether the time spent on daily social media has an effect on the dimensions of the attitude towards digital technologies, one-way MANOVA analysis conducted, and correlation analysis were applied to determine the relationship between the variables. Research findings revealed that the daily usage of social media by the participants had a significant and positive effect on the competence, social networks, interest in technology and negative aspects dimensions of the attitude towards digital technologies. However, it was determined that there is no significant effect on technology at work, technology for me, recreational use, and conscious use dimensions. It was concluded that the over usage of the social media increases the competence, interest, and negative aspects of digital technologies, especially in social networks. On the other hand, it was concluded that social media was not used beneficially at the desired level, as it did not affect the participants' positive perception of technology, recreational use, and use of technology at work and conscious use.

Keywords: Social Media Usage, Digital Technology, Competence, Technology at Work, Interest in Technology.

Giriş

Sosyal medya kullanımının hızla yaygınlaşması günlük yaşamda ve iş yaşamında iletişimi, etkileşimi (Arklan ve Akdağ, 2016; Ada & Akdemir, 2017) ve bilgi paylaşımını olabildiğince artırmıştır (Zeng, Hall, & Pitts, 2012). Sosyal medyanın bu kadar yoğun kullanımının yararlarının yanında olumsuz etkileri de sürekli tartışılmaktadır (Mortleman, 2011; Kırık, 2017).

Sosyal medya, Kaplan ve Haenlein (2010) ve Laroche, Habibi, Richard ve Sankaranarayanan (2012) tarafından “Web 2.0’ın teknolojik temellerini temel alan internet tabanlı uygulamaların ürünü ve Web 2.0, yazılım ve içeriğin farklı katılımcılar tarafından sürekli ve iş birliği içinde üretilip geliştirildiği bir platform” olarak tanımlanmıştır. Sosyal medya kullanımı, sosyal ağlara bağlanabilme becerisi ve sosyal medya hesaplarını yönetebilme gibi belirli bir düzeyde dijital teknolojileri kullanma becerisini gerektirmektedir (Utma, 2019).

Ayrıca dijital teknolojileri kullanarak öğrenmek istenilen bilgilere hızlı bir şekilde ulaşabilmektedir. Dijital teknolojiler, bireylerin eğitim yoluyla elde ettikleri bilgi ve becerilerini daha bilinçli ve verimli bir biçimde uygulamaya koyarak yararlanmasına olanak sağlamaktadır (Parlak, 2017). Dijital teknolojileri kullanarak organizasyonlarda yürütülmesi gereken hemen her işi yerine getirebilmek mümkündür (Dumeresque, 2014). Bunlara örnek olarak; insan kaynakları yönetimi (E-İKY) (Lepak, & Snell, 1998; Lengnick-Hall & Moritz, 2003; Panayotopoulou vd., 2007; Voermans & Veldhoven, 2007; Jian-cheng & Song-zheng, 2008; Yusliza & Ramayah, 2012), dijital pazarlama (Mort & Drennan, 2002; Bulunmaz, 2016; Foroudi, Gupta, & Nazarian, 2017; Chaffey & Ellis-Chadwick, 2019), dijital bankacılık ve finans (Kelly, 2014; Rajan & Saranya, 2018; Viktorovna, Viktorovna, & Vladimirovna, 2019), dijital iletişim (Karahisar, 2013; Gontrand, 2020) ve diğer sektörlerdeki dijital uygulamalar sayılabilir. Eğitim de bir sektör olduğu için eğitim alanında da hızlı bir şekilde dijitalleşme görülmüştür (Williamson, 2016; Ozga, 2016; Salavati, 2016; Tuncer & Taşpınar, 2008; Parlak, 2017; Akbulut, 2020).

Yeni koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci tüm dünya da etkisini sürdürmektedir. Pandemiden korunma amacıyla toplu ortamlardan uzak durmayı gerektiren bu durum dijital teknolojiye yönelimi artırmaktadır. İnsanlar pandemi sürecinde çoğu zaman evlerinde kalarak işlerini dijital teknolojileri kullanarak yapmaktadırlar. Birçok alanda bu durum böyle devam etmektedir. Bu araştırmada, çalışanların mesleklerini yaparken dijital teknolojileri kullanma yetkinlikleri ve sosyal medya kullanımının dijital teknolojileri kullanma ile ilişkisi incelenmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Sosyal Medya Kullanımı

Sosyal medya, Steenkamp ve Hyde-Clarke (2014) tarafından içerik oluşturmak ve/veya dağıtmak için medya kullanıcılarının bilgi paylaşımını ve katılımını kolaylaştıran bir platform olarak tanımlanmıştır. İnternet erişimi yaygınlığının ve hızının artmasına bağlı olarak sosyal medya araçlarının, uygulamalarının ve ağlarının da çeşitlenmesi ses, görüntü ve veri paylaşımı yoluyla bilgi sermayesinin büyümesini (Vural & Bat, 2010; Özdemir, Özdemir, Polat, & Aksoy, 2014) ve aynı zamanda bireylerin arkadaşlıklar kurup sosyal sermayelerini arttırmalarını sağlamıştır (Kırık, 2017; Yıldız, 2017). Sosyal medya ayrıca sosyal etkileşimleri kolaylaştıran,

tartışma ve iş birliklerini mümkün kılan teknolojilerdir (Bryer, & Zavattaro, 2011). İnternet ortamında yer alan ve farklı versiyonları ile yoğun olarak kullanılan sosyal medya araçlarından bazıları; e-posta, bloglar, forumlar, extranet, hızlı mesaj servisleri (Bip, Telegram, WhatsApp vd.), sosyal ağ siteleri (Facebook, Instagram, TikTok, LinkedIn vd.) olmakla birlikte sürekli çeşitlenmekte ve farklı özellikler eklenerek yenilenmektedirler (Onat & Alikılıç, 2008). Sosyal medya iki tarafı da keskin kılıç gibidir. Burada dikkat edilmesi gereken onun risklerini olabildiğince azaltırken ondan en iyi şekilde yararlanmaktır. Gereksiz zaman kaybı olarak görerek sosyal medyadan uzak durmadan sosyal medyanın sağladığı fırsatlarla daha yenilikçi ve özgünlüğünü geliştirmek gerekir (Mortleman, 2011). Sosyal medya kullanım amacına ve şekline göre yarar veya zarar vermektedir. Örnek olarak bıçak mutfakta çok önemli kolaylaştırıcı bir araç iken kötü amaçlı kullanılırsa tehlikeli bir suç aletine dönüşebilir. 'We Are Social' ve 'Hootsuite' ortaklığı ile yapılan Dijital 2021 araştırmasının sonuç raporuna (Kemp, 2021) göre 2021 yılı Ocak ayı itibariyle dünya genelinde 4,2 milyar sosyal medya kullanıcısı bulunmakta ve bu sayı dünya nüfusunun yüzde 53,6'sına karşılık gelmektedir. Sosyal medya erişimini mobil telefonları üzerinden sağlayanların oranı ise yüzde 98,8 (4,15 milyar) olarak belirlenmiştir. Söz konusu araştırma raporunda verilen oranlar sosyal medya erişiminin neredeyse tamamının mobil telefonlarla sağlandığını göstermiştir. Bir günde sosyal medyada geçirilen süre olarak dünya ortalaması 2 saat 25 dakika iken Türkiye'de günlük sosyal medya kullanım ortalama süresi 2 saat 57 dakika ile dünya ortalamasının üzerinde yer almıştır. Söz konusu istatistiklere göre sosyal medyada en az zaman geçiren ülkeler Japonya (51 dk.) ve Güney Kore (1 s. 08 dk.) olmuştur (Kemp, 2021).

Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum

Teknolojideki gelişmeler yaşam biçimimizde de değişimlere yol açmaktadır. Bilgisayar teknolojisinde Moore Yasası olarak bilinen bir tespite göre dijital teknolojiler her yıl bir öncekinin iki katı sayılabilecek şekilde kendini yenileyerek ilerleyen bir teknoloji türüdür (Moore, 1965). Dijital sözcüğü Latince en eski sayım aracını ifade eden "digitus" sözcüğünden gelmektedir. Dijital teknolojiler, mikro işlemci kullanan aletler, sistemler, cihazlar ve veri işleyen, üreten ve depolayan kaynaklardır. Bunlar, bilgisayar, internet, sosyal medya, mobil telefon vb. cihazlardır (Mengalli, 2009). Özellikle 2020 yılı Mart ayından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını döneminde dijital cihazlar eğitim (Akbulut, 2020), iletişim, sanat (Karaçeper, 2018) ve giriş bölümünde de sıralandığı gibi pek çok alanda günlük yaşamda daha fazla kullanılmaya başlamıştır. Bilginin elde edilmesi, işlenmesi ve ekrana yansıtılarak görselleştirilmesi, yazılım, donanım ve ortamlar ile işlerin kolay ve hızlı bir şekilde yapılması dijital teknolojinin çekiciliğini artırmaktadır. Dijital teknolojilerde "donanım" sistemde fiziksel olarak kullanılan cihaz unsurlarını ifade ederken, "yazılım" ise donanımın istendik şekilde çalışması ve iş veya bilgi üretmesi için gerekli komutları uygulayan kodlardan oluşmaktadır. Donanımlar yazılım olmadan çalışmazlar. Video projektörleri eğitim amaçlı kullanılan donanımlara örnek

verilebilir (Parlak, 2017). İnternet, bilgisayar, kamera ve diğer web teknolojileri, mobil telefonlar, tabletler artık sıradanlaşmış durumdadır. Nesnelerin interneti, yapay zekâ, akıllı fabrikalar, akıllı evler, akıllı sınıflar vb. dijital teknolojiler bu teknolojinin kullanımına dair yetkinliği iş yaşamındaki için olduğu kadar yaşayan herkes için giderek önem kazanmıştır (Sağiroğlu, Bülbül, Kılıç & Küçükali, 2020). Bununla birlikte dijital okuryazarlığın yaygınlaştırılması da bir gereklilik olmuştur. Başta tıp, mühendislik, psiko-sosyal, ekonomi, işletme ve eğitim alanında olmak üzere bütün meslekler için dijital teknolojinin getirmiş olduğu kolaylık, verimlilik ve hız her geçen gün bir öncekini düzeyini egale etmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018). Başarı ve sürdürülebilir rekabetçi üstünlük için otomasyon, yapay zekâ ve dijital teknolojileri etkin kullanarak yeni yetkinlikler kazanmak kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu bakımdan çalışma yaşamında başarılı çalışanların yetiştirilmesi için onların dijital teknolojilere adaptasyonu sağlanmalıdır (McKinsey & Company Türkiye, 2020). Günümüzde dijital teknolojilerin kullanımına adaptasyonları bakımında bireyler dijital göçmen ve dijital yerli olmak üzere iki grup olarak değerlendirilmişlerdir. Dijital göçmenler, internet ve dijital teknolojilerini çocukluk döneminden sonra öğrenmeye ve uyum sağlamaya çalışan X ve Y kuşağı bireylerdir. Dijital yerliler ise bebeklik döneminden itibaren internet ve dijital teknolojilerinin içinde ve yoğun kullanan Z kuşağı bireylerdir. Dijital yerliler, teknoloji odaklı ve çabuk kavrayan, değişimi kovalayan ve hızlı öğrenen bireylerdir (Prensky, 2001). Bu durum, çalışanların bilgilerini kendinden sonraki kuşaktan bireylere öğretebilmesinin incelenmesi bakımından önem taşımaktadır.

Hipotez Geliştirme

Sosyal Medya Kullanım Süresi ve Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum İlişkisi

McKinsey & Company Türkiye (2020) tarafından yapılan araştırmanın 2030 yılı öngörüsüne göre yetenek dönüşümü trendi en büyük yetkinlik değişiminin yüzde 63 oranı ile teknoloji yetkinliklerinde gerçekleşeceğini göstermektedir. İşletmeler Endüstri 4.0'ın gereği, veri analitiği ve yapay zekâ ve bilgi teknolojileri profesyonellerine odaklanmaktadır (McKinsey & Company Türkiye, 2020). Türk Sanayici ve İş insanları Derneği (TÜSİAD) (2016) ve Samsung Electronic tarafından yapılan bir araştırma raporunda firmaların dijital değişime yönelmede öncelikli nedenleri verimlilik, rekabet avantajı, müşteri kazanımı ve sosyal medyanın gücü sıralanmıştır. Erdoğan ve Tonga (2020) Orta Anadolu bölgesindeki ortaokullarda öğrenim gören 480 öğrenci üzerinde yaptıkları araştırmada teknolojiye yönelik tutumun dijital vatandaşlık tutumunu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Erten'in (2019) Bingöl'de 318 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirdiği çalışmasında Z kuşağının dijital teknolojiye yönelik olumlu tutum sergilediklerini, bununla birlikte tutumlarını ailelerinin eğitim ve gelir düzeylerine göre değişim gösterdiğini, ancak cinsiyete göre değişmediğini belirlemişlerdir. Köse ve Doğan (2018) tarafından İstanbul'da bulunan bazı üniversitelerden 325

öğrenci üzerinde yapmış oldukları çalışmada sosyal medya kullanımı arttıkça öz-yeterliliğin azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Başka bir araştırmada ise (Kurtoğlu & Seferoğlu, 2014) 27 akademik dergide 33 makale taranarak öğretmenlerin teknoloji kullanım durumları ile çalışmalarda öğretmenlerin yeni teknolojileri genellikle hizmet içi eğitim kurslarında öğrendikleri, çoğunlukla yeni teknolojilere yönelik olumlu yaklaşımları olduğu ancak derslerde yeni teknolojileri kullanmanın sorumluluklarını artıracığı yönünde çıkarımların ağırlıklı düşünce olduğunu görmüşlerdir. İrge ve Şen (2020) tarafından İstanbul'da endüstriyel mutfak sektöründe çalışan 450 kişi üzerinde yapılan bir çalışmada DTYT'nin genel olarak proaktifliği, yeni girişim yönetimini, yenilik ve örgütsel yenilenmeyi, iç girişimciliği, performansı olumlu ve anlamlı etkilediğini ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada ise sosyal medya kullanım süresinin DTYT'nin farklı boyutları (yetkinlik, sosyal ağlar, işte teknoloji, teknolojiye ilgi, benim için teknoloji, teknolojinin olumsuz yönlerine odaklanma, eğlence amaçlı kullanım ve bilinçli kullanım) üzerinde etkisinin olup olmadığını ve yönünü test etmek amacıyla aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

Hipotezler: Günlük sosyal medya kullanım süresinin dijital teknolojilere yönelik tutumun; 'yetkinlik' (H1), 'sosyal ağlar' (H2), 'işte teknoloji' (H3), 'teknolojiye yönelik ilgi' (H4), 'benim için teknoloji' (H5), 'olumsuz yönler' (H6), 'eğlence amaçlı kullanım' (H7), 'bilinçli kullanım' (H8) boyutları üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi vardır.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni ve aynı zamanda örneklemini Artvin'in Hopa ilçesinde görev yapan toplam 420 öğretmendir. 2019-2020 Eğitim-öğretim yılında Hopa'daki ilkokul, ortaokul, lise ve dengi okullarda görev yapan öğretmenler üzerinde bir alan araştırması yapılmıştır. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen ankete 120 öğretmen katılmış ve katılım oranı %28,6 olarak gerçekleşmiştir. Deneklerin hepsinin öğretmen olmalarından dolayı meslek grubu olarak da homojen bir yapıya sahiptir.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Araştırmada kullanılmak için oluşturulan anket Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 22/01/2020 tarihli ve 2020/1 nolu kararı ile uygun görülmüştür. Anketler okullarda öğretmenlere Artvin İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nün 11/03/2020 tarihli ve 5296228 sayılı onayı ile dağıtılmıştır. Anketin birinci bölümü demografik bilgilere ve sosyal medya kullanımına ilişkin sorulardan oluşmaktadır. İkinci bölümü dijital teknolojilere yönelik tutumu ölçmek için Cabı (2016) tarafından geliştirilen ve 39 maddeden oluşan dijital teknolojiye yönelik tutum (DTYT) ölçeği kullanılmıştır. DTYT ölçeği 5'li Likert (1=Kesinlikle katılmıyorum- 5=Kesinlikle katılıyorum) olarak yapılandırılmıştır.

Analiz

Araştırma nicel verilerle betimsel ve deneysel olmak üzere karma yöntem kullanılmıştır. Araştırma sürecinde elde edilen veriler SPSS 25 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiş ve demografik istatistiklerin yanı sıra güvenilirlik, geçerlilik, korelasyon ve MANOVA testleri yapılmıştır.

Demografik Veriler

Araştırmanın demografik sonuçları katılımcıların çoğunluğunun cinsiyet olarak kadın (%58,3), pozisyon olarak öğretmen (%88,3), eğitim olarak lisans düzeyinde (%93,3) ve yaş olarak 31-40 yaş aralığında (%38,3) olduklarını ortaya koymuştur. Araştırmada elde edilen sosyal medya kullanımına ilişkin verilerine göre katılımcıların %60,9'u sosyal medyada bir günde 30 dakika ile 2 saat arasında zaman geçirdikleri, %51,7'sinin sosyal medyada arkadaş sayısının 300'den az olduğu ve en çok Instagram (%40,8) ve Facebook (%30) uygulamalarını kullandıkları belirlenmiştir. Demografik veriler detaylı olarak Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Sayı	Yüzde	Sosyal Medyada Geçirilen Süre	Sayı	Yüzde
Kadın	70	58,3	Hiçbir Zaman	4	3,3
Erkek	50	41,7	10dk.dan az	4	3,3
Toplam	120	100	10dk ile 30dk arası	16	13,3
Yaş	Sayı	Yüzde	30dk ile 1 saat arası	Sayı	Yüzde
24-30	33	27,5	1 saat ile 2 saat arası	41	34,2
31-40	46	38,3	2 saat ile 3 saat arası	18	15,0
41-50	31	25,8	3 saat ile 4 saat arası	4	3,3
51-60	10	8,3	4 saatten fazla	1	0,8
Toplam	120	100	Toplam	120	100
Pozisyon	Sayı	Yüzde	Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde
Öğretmen	107	88,3	Lisans	112	93,3
Müdür Yardımcısı	8	6,7	Yüksek Lisans	8	6,7
Müdür	5	4,0	Toplam	120	100
Toplam	120	100	Sosyal Ağdaki Arkadaş Sayısı	Sayı	Yüzde
Kullanılan Sosyal Ağ Türü	Sayı	Yüzde	0-100	Sayı	Yüzde
Facebook	36	30,0	101-200	27	22,5
Twitter	9	7,5	201-300	22	18,3
Instagram	49	40,8	301-400	14	11,7
WhatsApp	23	19,2	401-500	14	11,7
Kullanmıyorum	3	2,5	500'den fazla	8	6,6
Toplam	120	100	Toplam	120	100

Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizleri

Katılımcıların bir günde sosyal medyada geçirdikleri süreye ilişkin oluşturulan soru tek ve kategorik yapıda (8 kategorili: 1-Hiç kullanmam...8- 4 saatten fazla kullanım) olduğu için güvenilirlik ve geçerlilik analizi yapılmamıştır. Likert olarak kullanılan DTYT ölçeği 8 boyuttan oluşmaktadır ve geçerlilikleri keşfedici faktör analizi ile test edilmiştir. Değişkenlerden faktör yükleri 0,40 ve üzeri olanlar analize dahil edilmiştir. Dijital teknolojilere yönelik tutum ölçeğinin yetkinlik boyutundan 3 madde, derste teknoloji kullanımı boyutundan 1 madde, teknolojiye yönelik ilgi boyutundan 2 madde olmak üzere toplam 6 madde faktör yükü 0,40'tan düşük oldukları için analizden çıkarılmıştır (Field, 2009). Ölçeğin Kaiser-Meyer Olkin (KMO) değerleri faktör analizi için uygun olduğunu gösterir. Ölçeğin güvenilirlik düzeyinin tespiti için Cronbach's Alpha değeri (α) kullanılır ve güvenilirlik için yeterli kabul edilen değer genellikle ,70 olmakla birlikte sosyal bilimlerde keşfedici araştırmalarda kabul edilebilir değer 0,60'a kadar inebilir (Hair, Black, Babin, & Anderson, 2014; Ursachi, Horodnic, & Zait, 2015; Taber, 2018). Ölçeklerin faktör analizinde çıkarılan 4 maddeden sonra yapılan güvenilirlik testleri sonucunda analize dahil edilen 7 boyutun Cronbach's Alpha değerlerinin ,70'in üzerinde olduğu 'Olumsuz yönler' boyutunun ise ,60 olduğu belirlenmiştir. Faktör ve güvenilirlik analizlerinin sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Faktör ve Güvenilirlik Analizleri Sonuçları

Değişkenler	α	Madde sayısı	Faktör Yükleri	KMO	Yaklaşık χ^2	df	Varyans (%)	Anl. (p)
Yetkinlik	,833	7	425-836	,860	381,360	21	56,168	,000
Sosyal ağlar	,853	4	803-863	,747	212,568	6	69,441	,000
İşte teknoloji kullanımı	,751	3	456-842	,697	92,644	6	52,453	,000
Teknolojiye yönelik ilgi	,851	3	573-863	,778	169,487	6	63,634	,000
Benim için teknoloji	,754	4	664-871	,715	128,990	6	58,903	,000
Olumsuz yönler	,601	5	529-699	,700	57,611	10	39,413	,000
Eğlence amaçlı kullanım	,792	4	550-906	,737	183,252	6	63,156	,000
Bilinçli kullanım	,767	3	791-864	,682	94,294	3	68,563	,000

α : Cronbach's Alpha; KMO: Kaiser-Meyer Olkin

Bulgular

Korelasyon Analizi

Yapılan korelasyon analizinde en yüksek ve anlamlı ilişki DTYT ölçeğinin alt boyutlarından "teknolojiye yönelik ilgi"nin "yetkinlik" ($r= ,674$; $p<,01$) ve

“benim için teknoloji” ($r = ,633$; $p < ,01$) ile arasında pozitif yönlü olarak görülmüştür. Aynı zamanda “benim için teknoloji”nin “yetkinlik” ($r = ,590$; $p < ,01$) ve “işte teknoloji kullanımı” ($r = ,579$; $p < ,01$) arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Analizde DTYT ölçeğinin “olumsuz yönler” boyutunun “İşte teknoloji kullanımı” ($r = -,258$; $p < ,01$), SMGS ($r = -,244$; $p < ,01$) ve “teknolojiye yönelik ilgi” ($r = -,182$; $p < ,05$) boyutlarıyla negatif yönlü ilişkisinin olması dikkat çekmiştir. Araştırmada analize dahil olan değişkenlerin ortalamaları, standart sapmaları ve korelasyonları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Ort.	Std. Sapma	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1- SMGS [†]	4,4750	1,31547	1								
2- Yetkinlik	3,4778	,91547	,229*	1							
3- Sosyal ağlar	3,0882	,97293	,415**	,364**	1						
4- İşte teknoloji kullanımı	3,5322	,84408	,094	,372**	,328**	1					
5- Teknolojiye yönelik ilgi	3,6793	,93432	,252**	,674**	,369**	,516**	1				
6- Benim için teknoloji	3,8445	,70410	,044	,590**	,294**	,579**	,633**	1			
7- Olumsuz yönler	3,0252	,74887	-,244**	-,120	-,021	-,258**	-,182*	-,117	1		
8- Eğlence amaçlı kullanım	2,3130	,91261	,166	,272**	,503**	,189*	,288**	,124	,105	1	
9- Bilinçli kullanım	4,0168	,74643	,038	,321**	,146	,364**	,401**	,495**	-,123	-,053	1

[†]SMGS: Bir Günde Sosyal Medyada Geçirilen Süre

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed).

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (2-tailed).

Varyans Analizleri

Analizde kullanılan SMGS değişkeni verilerinin kategorik olması ve buna karşılık DTYT ölçeğinin verilerinin metrik olmaları nedeniyle araştırma için uygun istatistik yöntem olarak Tek Yönlü MANOVA analizi yapılmıştır (Field, 2009). Tek Yönlü MANOVA’nın ön koşulu olarak Levene’s testi yapılmış ve grup dağılımlarının varyanslarının homojen olup olmadığı sınanmıştır.

Tek Yönlü MANOVA

Katılımcıların dijital teknolojiye yönelik tutumlarının bir günde sosyal medyada geçirdikleri süreler göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Tek Yönlü MANOVA testi uygulanmıştır. Tek Yönlü MANOVA testi en az üç kategoriye sahip bir veya daha fazla bağımsız değişken ile birden çok bağımlı değişken arasındaki farklılıkların anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılır (Field, 2009). Tek yönlü MANOVA

Sosyal Medya Kullanımının Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisi

ile SMGS (8 kategorili) bağımsız değişken, DTYT ölçeğinin 7 boyutu ise bağımlı değişkenin aralarındaki ilişki analiz edilmiştir. Bağımlı değişkenlerin her birisi için varyans homojenliğinin sağlandığına ($p > ,05$) dair Levene testi sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Levene hata Varyanslarının Eşitliği testi sonuçları

Değişkenler	Levene İstatistiği (F)	df1	df2	Sig. (p)
Yetkinlik	1,095	6	111	,370
Sosyal ağlar	1,720	6	111	,123
İşte teknoloji	,893	6	111	,503
Teknolojiye yönelik ilgi	1,977	6	111	,075
Benim için teknoloji	,275	6	111	,948
Olumsuz yönler	1,223	6	111	,300
Eğlence amaçlı kullanım	1,629	6	111	,146
Bilinçli kullanım	,479	6	111	,823

Tek Yönlü MANOVA analizinde elde edilen çok değişkenli test sonuçları bağımsız değişken SMGS için dört testin de (Pillai's Trace, Wilk's Lambda, Hotelling's Trace ve Roy's Largest Root) istatistiksel olarak anlamlı ($p < ,001$) olduğunu göstermiştir. Söz konusu testlerden üçünün değerleri arttıkça bağımsız değişkenin etkisinin modele katkısı artarken, Wilk's Lambda testinin değeri azaldıkça bağımsız değişkenin etkisinin modele katkısı yüksek olmaktadır. Bu çalışmada model varsayımlarının ihlaline yönelik diğer istatistiklerden daha güvenilir ve güçlü olduğu kabul edilen Pillai's Trace testi tercih edilmiştir (Olson, 1974; Antalyalı, 2010). Bu testin istatistiksel olarak anlamlı ($p < ,05$) olması bağımsız değişkenin (SMGS) gruplarından en az ikisinin bağımlı değişkenlerden en az biri arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlamına gelmektedir. Kısmi Eta-Kare bağımsız değişkenin (SMGS) bağımlı değişkenlere etki düzeyini belirler ve 0'dan 1'e doğru arttıkça etkinin düzeyi de artar. Çok değişkenli test sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Varyans Analizi Sonuçları

Çok değişkenli test kriteri	Değer	F	Hipotez sd	Hata sd	Sig. (p)	Kısmi Eta-Kare
Pillai's Trace	,892	2,008	56,000	770,000	,000	,127
Wilks' Lambda	,362	2,096	56,000	565,368	,000	,135
Hotelling's Trace	1,170	2,137	56,000	716,000	,000	,143
Roy's Largest Root	,476	6,542	8,000	110,000	,000	,322

Bağımsız değişken: SMGS

Bağımsız değişkenin (SMGS) bağımlı değişkenler üzerindeki etkisini incelemek için değişkenler arası etki analizi sonuçları kullanılmıştır. Elde edilen bulgulardan Bağımsız değişkenin (SMGS) yetkinlik ($R^2= ,128$; $p< ,05$), sosyal ağlar ($R^2= ,229$; $p< ,01$), teknolojiye yönelik ilgi ($R^2= ,181$; $p< ,05$) ve olumsuz yönler ($R^2= ,154$; $p< ,05$) bağımlı değişkenleri üzerinde olumlu ve anlamlı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Modeldeki en yüksek etki olarak sosyal ağlar boyutunun %22,9'u SMGS tarafından açıklanmıştır. Aynı test sonucunda SMGS'nin işte teknoloji, benim için teknoloji, eğlence amaçlı kullanım ve bilinçli kullanım bağımlı değişkenleri üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı ($p> ,05$) anlaşılmıştır. Varyans analizi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Varyans analizi sonuçları

Bağımlı Değişkenler	Tip III KT	sd	KO	F	Sig. (p)	Kısmi Eta-Kare (R ²)	Düzeltilmiş R ²
Yetkinlik	12,648	7	1,807	2,323	,030	,128	,073
Sosyal ağlar	25,543	7	3,649	4,701	,000	,229	,180
İşte teknoloji	8,873	7	1,268	1,871	,081	,106	,049
Teknolojiye yönelik ilgi	18,656	7	2,665	3,507	,002	,181	,129
Benim için teknoloji	3,181	7	,454	,912	,500	,054	-,005
Olumsuz yönler	10,201	7	1,457	2,890	,008	,154	,101
Eğlence amaçlı kullanım	6,301	7	,900	1,086	,377	,064	,005
Bilinçli kullanım	2,668	7	,381	,671	,696	,041	-,020

Bağımsız değişken: SMGS

KT: Karelerin Toplamı; KO: Karelerin Ortalaması

Yapılan Tek Yönlü MANOVA analizi sonucunda araştırmanın hipotezleri sınanmış ve kabul veya ret durumu Tablo 7'de görülebilir.

Tablo 7. Araştırma Modeli Test Sonuçları Özeti

Hipotezler	Sonuç
Günlük sosyal medya kullanım süresinin dijital teknolojilere yönelik tutumun;	
... 'yetkinlik' boyutunun üzerinde olumlu etkisi vardır (H1)	Kabul
... 'sosyal ağlar' boyutunun üzerinde olumlu etkisi vardır (H2)	Kabul
... 'işte teknoloji' boyutunun üzerinde olumlu etkisi vardır (H3)	Red
... 'teknolojiye yönelik ilgi' boyutunun üzerinde olumlu etkisi vardır (H4)	Kabul
... 'benim için teknoloji' boyutunun üzerinde olumlu etkisi vardır (H5)	Red

Sosyal Medya Kullanımının Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisi

... 'olumsuz yönler' boyutunun üzerinde olumlu etkisi vardır (H6)	Kabul
... 'eğlence amaçlı kullanım' boyutunun üzerinde olumlu etkisi vardır (H7)	Red
... 'bilinçli kullanım' boyutunun üzerinde olumlu etkisi vardır (H8)	Red

Bağımlı değişkenlerin her biri için bağımsız değişkenlerin grupları arasında farklılıklar ve düzeyleri çoklu karşılaştırma testi ile belirlenebilir (Antalyalı, 2010). Bu çalışmada analiz sonuçları bütün bağımlı değişkenler için bağımsız değişken SMGS'nin grupları arasında en yüksek ortalama '3 saat ile 4 saat arası' grubunda görüldüğü için bu gruba odaklı bir ortalama incelemesi yapılmıştır. Bu sonuçlarla sosyal medyada bir günde 3-4 saat geçirenler 'Olumsuz yönler' boyutunun dışında bütün boyutlarıyla dijital teknolojiye yönelik tutumu olumlu ve yüksek olan grup olarak belirlenmiştir. 'Olumsuz yönler' boyutunda da sosyal medyada bir günde 3-4 saat geçirenlerin en yüksek ortalamaya sahip olmakla birlikte negatif ortalama sahip olmasıyla diğer boyutlardan ayrılmıştır. Tablo 8 incelendiğinde bazı istisnalar dışında genellikle katılımcıların sosyal medyada geçirdikleri süre arttıkça dijital teknolojiye yönelik tutumları da yüksek düzeyde olumlu bir şekilde etkilendiği anlaşılmıştır. Ancak, bu süre 4 saati aştığında katılımcıların dijital teknolojiye yönelik tutumları da tekrar azalmaya başlamıştır. Sosyal medyada geçirilen süre ile dijital teknolojiye yönelik tutum arasındaki etkileşimi gösteren grupların ortalamaları ve anlamlılık düzeyleri Tablo 8'de ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Tablo 8. Çoklu karşılaştırmalar

Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişken		Ort. farkı (I-J)	Std. Hata	Sig. (p)
	SMGS (I)	SMGS (J)			
Yetkinlik	3 saat ile 4 saat arası	Hiç zaman geçirmem	1,750*	0,624	0,006
		10 dk.dan az	1,286*	0,624	0,042
		10 dk ile30 dk arası	1,000*	0,493	0,045
		30 dk. ile 1 saat arası	1,479*	0,469	0,002
		1 saat ile 2 saat arası	,948*	0,462	0,043
		2 saat ile 3 saat arası	0,960	0,488	0,051
		4 saatten fazla	0,857	0,986	0,387
Sosyal ağlar	3 saat ile 4 saat arası	Hiç zaman geçirmem	1,938*	0,623	0,002
		10 dk.dan az	1,438*	0,623	0,023
		10 dk ile30 dk arası	1,938*	0,492	0,000
		30 dk. ile 1 saat arası	,956*	0,468	0,044
		1 saat ile 2 saat arası	,924*	0,461	0,048

		2 saat ile 3 saat arası	0,597	0,487	0,223
		4 saatten fazla	0,625	0,985	0,527
İşte teknoloji	3 saat ile 4 saat arası	Hiç zaman geçirmem	0,750	0,582	0,200
		10 dk.dan az	1,833*	0,582	0,002
		10 dk ile30 dk arası	0,729	0,460	0,116
		30 dk. ile 1 saat arası	1,145*	0,437	0,010
		1 saat ile 2 saat arası	,947*	0,431	0,030
		2 saat ile 3 saat arası	1,000*	0,455	0,030
		4 saatten fazla	0,833	0,920	0,367
		Teknolojiye yönelik ilgi	3 saat ile 4 saat arası	Hiç zaman geçirmem	2,250*
10 dk.dan az	2,000*			0,616	0,002
10 dk ile30 dk arası	0,562			0,487	0,251
30 dk. ile 1 saat arası	1,056*			0,463	0,024
1 saat ile 2 saat arası	0,778			0,457	0,091
2 saat ile 3 saat arası	0,907			0,482	0,062
4 saatten fazla	0,583			0,975	0,551
Benim için teknoloji	3 saat ile 4 saat arası			Hiç zaman geçirmem	0,500
		10 dk.dan az	1,063*	0,499	0,036
		10 dk ile30 dk arası	0,547	0,395	0,169
		30 dk. ile 1 saat arası	0,734	0,375	0,053
		1 saat ile 2 saat arası	0,628	0,370	0,092
		2 saat ile 3 saat arası	,778*	0,390	0,049
		4 saatten fazla	0,500	0,789	0,528
		Olumsuz yönler	3 saat ile 4 saat arası	Hiç zaman geçirmem	-1,375*
10 dk.dan az	-1,250*			0,502	0,014
10 dk ile30 dk arası	-1,078*			0,397	0,008
30 dk. ile 1 saat arası	-1,163*			0,377	0,003
1 saat ile 2 saat arası	-,748*			0,372	0,047
2 saat ile 3 saat arası	-1,132*			0,393	0,005
4 saatten fazla	0,313			0,794	0,695
Eğitici amaçlı kullanı	3 saat ile 4 saat arası			Hiç zaman geçirmem	0,875

Sosyal Medya Kullanımının Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Üzerindeki Etkisi

	saat arası	10 dk.dan az	0,438	0,644	0,498
		10 dk ile30 dk arası	0,531	0,509	0,299
		30 dk. ile 1 saat arası	0,048	0,484	0,920
		1 saat ile 2 saat arası	0,159	0,477	0,740
		2 saat ile 3 saat arası	-0,028	0,503	0,956
		4 saatten fazla	1,000	1,018	0,328
Bilinçli kullanım	3 saat ile 4 saat arası	Hiç zaman geçirmem	-0,250	0,533	0,640
		10 dk.dan az	0,333	0,533	0,533
		10 dk ile30 dk arası	-0,063	0,421	0,882
		30 dk. ile 1 saat arası	0,108	0,400	0,789
		1 saat ile 2 saat arası	-0,114	0,395	0,774
		2 saat ile 3 saat arası	0,056	0,417	0,894
		4 saatten fazla	-1,000	0,843	0,238

*. Ortalama farkı ,05 düzeyinde anlamlıdır.

SMGS: Bir günde sosyal medyada geçirilen süre

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada bireylerin sosyal medyada bir günde geçirdikleri süre ile dijital teknolojiye yönelik tutumları arasındaki etkileşim araştırılmıştır. Öğretmenlerden toplanan verilerin Tek Yönlü MANOVA ile analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları günlük sosyal medya kullanım süresinin dijital teknolojilere yönelik tutumun yetkinlik, sosyal ağlar ve teknolojiye yönelik ilgi boyutlarını anlamlı ve olumlu bir etkilediğini, olumsuz yönler boyutunu ise anlamlı ve olumsuz etkilediğini göstermiştir. Bu sonuçlara göre H1, H2, H4 ve H6 hipotezleri kabul edilmiştir. Ancak işte teknoloji, benim için teknoloji, eğlence amaçlı kullanım ve bilinçli kullanım boyutları ile günlük sosyal medya kullanım süresi arasında anlamlı bir farklılık ve dolayısıyla bir etkileşim bulunmamıştır. Bu sonuçlara göre de H3, H5, H7 ve H8 hipotezleri reddedilmiştir. Sosyal medyada çok zaman geçirmenin (yaklaşık olarak 3 saat ve daha fazla) verimsizliği ve akıllı telefon bağımlılığını artırdığını gösteren önceki çalışmalara (Sözbilir, 2018a; Sözbilir, 2018b; Sözbilir, 2018c; Sözbilir & Dursun, 2018; Yıldız Durak, 2018) rağmen bu çalışmada dijital teknolojiye yönelik tutumları olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yetkinlik, genel anlamda bireyin örgüt içinde sağlayacağı başarı açısından kritik öneme sahip bilgi, beceri, yetenek ve diğer karakteristiklerin bir bileşimi olarak tanımlanmıştır (Lahti, 1999, s. 67; Tak, Sayılar, & Kaymaz, 2007). Bu çalışmada dijital teknolojilerde yetkinlik, dijital teknolojileri hızlı ve etkin kullanma, onlarla ilgili yaratıcı düşünceler üretme ve problemleri çözebilme ve onlardan yararlanma bakımından bireysel anlamda yeterli ve özgüven sahibi olma şeklinde tanımlanmıştır. Bu çalışma sosyal medya

kullanımının dijital teknolojilerde yetkinliği olumlu etkilediğini göstermiştir. Literatürde sosyal medya kullanımı ve öz-yeterlilik arasında pozitif ilişki olduğunu gösteren çalışma olduğu gibi (Ada & Bal, 2013) negatif yönlü ilişki belirlemiş olan çalışmalar da yer almıştır (Vogel, Rose, Roberts, & Eckles, 2014; Jan, Soomro, & Ahmad, 2017; Köse & Doğan, 2018; Steinsbakk, Wichstrøm, Stenseng, Nesi, Hygen, & Skalická, 2021). Farklı sonuçlarla birlikte bu çalışmanın sonucu günlük SMGS'nin DTYT'nin yetkinlik boyutu üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkisi olduğu ve DTYT'nin yetkinlik boyutunun %12,8'i günlük SMGS tarafından açıklandığı bulgusuna ulaşmıştır ($R^2= ,128$; $p< ,05$). Sosyal medya, dijital teknolojiler üzerinden kullanılan bir platform olduğundan sosyal medyanın bağımlılık düzeyine ulaşmadan ileri düzeyde kullanımı dijital teknolojilerde yetkinliği ve dijital teknolojilere yönelik olumlu tutumu artırdığı düşüncesini geliştirmiştir.

Sosyal ağlar, Pempek, Yermolayeva ve Calvert (2008) tarafından kullanıcıların başkalarıyla kullanıcı adı ve fotoğraf gibi profil bilgilerini, resmi veya özel mesajlarını ya da resimlerini elektronik ortamda yeni yöntemlerle paylaşımına imkân veren üyelik esaslı internet toplulukları olarak tanımlanmıştır. Sosyal ağların bireysel olarak fotoğraf, video paylaşımı ve mesajlaşma amacıyla kullanımı yaygın görülen bir durumdur (Bilen, Ercan, & Gülmez, 2014). Sosyal ağlar bireysel amaçlı kullanımın dışında örgütler ve işletmeler tarafından iş amaçlı ve profesyonel ilişkiler için de kullanılmaktadır (del Pozo, Manuel, González-Arangüena, & Owen, 2011). Bu çalışmada sosyal ağları (Facebook, Twitter vd.) kullanmayı dijital teknolojilerin sağladığı en iyi avantaj olarak görenlerin dijital teknolojileri çoğunlukla bu avantaj için etkin bir şekilde kullandıkları ve sosyal ağlarda kendilerini daha rahat ifade ettikleri (Cabı, 2016) temel alınmıştır. Araştırmanın analiz sonuçları günlük SMGS'nin DTYT'nin sosyal ağlar boyutunu olumlu etkilediğini ve DTYT'nin sosyal ağlar boyutunun %22,9'u günlük SMGS tarafından açıklandığını ortaya çıkarmıştır ($R^2= ,229$; $p< ,001$). Bu sonuç önceki araştırmaların sonuçlarını desteklemiştir (Rosen, Whaling, Carrier, Cheever, & Rokkum, 2013; Aldahdouh, Nokelainen, & Verhonen, 2020). Bu sonuçlarla, sosyal ağların dijital teknolojiler kullanılarak yazılı ve görsel bilgi paylaşımında çok önemli bir ortam olduğu ve bu teknolojilerden olabildiğince yararlanılması ve yararlanışın artırılması için teknolojiyle barışık olunması gerektiği anlaşılmıştır.

İşte teknoloji, iş yerinde işini yaparken kullanılan teknoloji ve o teknolojiden yararlanma düzeyini ifade eder. İşyerinde var olan teknolojik donanım ve teknolojik yatırımlara rağmen istenen verimi alabilmek ve etkin bir kapasite kullanımı için o teknolojiyi kullanabilecek bilgi ve beceriye sahip çalışanların olması önemlidir (Varol & Kaygısız, 2018). 1. İstanbul KOBİ'ler ve Bilişim Kongresi (KOBİ'18) ve 3. Ankara KOBİ'ler ve Bilişim Kongresi (KOBİ'19) sonuç raporlarında her alanda rekabetçi üstünlük için dijital teknolojiye dönüşümün bir zorunluluk olduğu vurgulanmıştır. Araştırmada, katılımcıların öğretmen olmaları nedeniyle işlerini yaparken (ders işlerken) dijital teknolojileri kullanmaya yönelik ifadeler ile algıları ölçülmüştür. Günlük SMGS'nin çalışanların işinde dijital teknolojiye yönelik tutumlarına

etkisi test edilmiş ve varyans analizi sonuçlarına göre aralarında anlamlı farklılık olduğu (başka bir ifadeyle etkileşim olmadığı) belirlenmiştir. Katılımcılardan teknoloji ile ilgili dersin çok olmasını isteyen ve dijital teknolojilerin kendilerinin ders yaparken ilgilerini ve başarılarını artıracığını düşünenlerin ortalamasının üzerinde olması ($M=3,53$) hatta bu ortalamanın sosyal medyada bir günde 3-4 saat geçirenlerde daha yüksek olması ($M=4,50$) nedeniyle bu sonuç dikkat çekmiştir. Bulgular incelendiğinde çelişki olarak görülebilen bu durum katılımcıların eğitim teknolojileri ile dijital teknolojileri aynı kabul etmeleri olarak yorumlanmıştır. Benzer sonuç daha önce Akpınar (2004) tarafından yapılan bir araştırmada da görülmüştür. Buna göre, sosyal medyanın iletişim ve paylaşımlarla sanal ortamda sosyalleşme için kullanıldığı ve fazla bilgi gerektirmeyen kolay uygulamalar olduğundan katılımcılar tarafından yoğunlukla kullanıldığını düşündürmüştür. Buna karşın araştırmanın katılımcılarının işlerini geleneksel yöntemlerle yaptıkları ve işte dijital teknolojilerin kullanımı daha fazla zaman ayırma ve ön hazırlık gerektirdiği ancak katılımcıların buna hazır olmadıkları şeklinde yorumlanmıştır.

Teknolojiye yönelik ilgi araştırmada incelenen bir diğer boyuttur. İlgi, bir kişi ile bir konu, nesne veya bir fikir veya soyut bir şey arasında oluşan göreceli yakınlık, belirli ve özelleştirilmiş bir duyguyu ve ilişkiyi ifade eder (Krapp & Prenzel, 2011, s. 31-34). Teknolojiye yönelik ilgi teknolojik materyal, bilgi ve fikirleri araştırma, öğrenme ve kullanmaya yönelik özel yaklaşım sergileme ve teknolojiden yararlanma isteğini uyandıran tutumdur (Güdel, Heitzmann, & Müller, 2019). Katılımcıların dijital teknolojiye yönelik ilgileri; yeni dijital teknolojileri araştırma, öğrenme, günlük yaşamda kullanma, gördüğü her yerde dijital teknoloji ürünlerini inceleme ve teknoloji haberlerini izlemelerine ilişkin algılarını yansıtan araştırma verileri üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmada sosyal medya kullanımının dijital teknolojilere yönelik ilgiyi olumlu ve anlamlı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır ($R^2= ,181$; $p< ,005$). Önceki çalışmalarda da (Villanti, Johnson, Ilakkuvan, Jacobs, Graham, & Rath, 2017) belirlendiği gibi sosyal medya erişiminde en çok mobil telefonlar olmak üzere bilgisayar, tablet, akıllı TV, vb. dijital teknolojiler kullanılmıştır. Sosyal medyanın dışında dijital teknolojilerle de ilgilenmişlerdir. Sosyal medya aynı zamanda oluşturulan topluluklar arasında dijital teknoloji ile ilgili bilgi arama ve paylaşımında etkin bir şekilde kullanılmaktadır.

Benim için teknoloji boyutu katılımcının kendisini teknolojiye bakış açısını değerlendiren boyuttur. Bu boyutu incelemek için katılımcıların dijital teknolojilerin her türünü kolaylıkla ve etkin kullanmaları, dijital teknolojiyi kullanmak için bilgi ve beceri düzeyi ve bu teknolojilerin kendisini geliştirme durumuna ilişkin algıları değerlendirilmiştir. Toplanan verilerin analiz sonuçları günlük SMGS ile benim için teknoloji arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p> ,05$). Katılımcıların dijital teknolojileri etkin ve verimli kullanma bakımından kendilerini yeterli bilgi ve beceri sahibi olarak görmemeleri bu sonucu doğrulamıştır. Benim için

teknoloji boyutunun Tablo 6'da verilen karelerin ortalaması değerinin de düşük düzeyde olması bunun göstergesidir.

Olumsuz yönler boyutu ise dijital teknolojilerin olumsuz yönlerine odaklı bakış açısını ortaya çıkaran ifadeler ile ölçülmüştür. Katılımcıların dijital teknolojilerin sıkıcı ve yorucu olduğu, onlarla uğraşmanın boşa zaman harcama olduğu ve internetten sağlanan hazır kaynakların yaratıcılığı engellediği düşüncesine ne düzeyde katıldıkları değerlendirilmeye alınmıştır. Analiz sonucunda günlük SMGS ile DTYT'nin olumsuz yönler boyutu arasında anlamlı farklılaşma olmadığı belirlenmiştir. Aynı zamanda günlük SMGS'nin DTYT'nin olumsuz yönler boyutu üzerinde olumlu ve anlamlı etkisi olduğu ve olumsuz yönler boyutunun %15,4'ünün günlük SMGS tarafından açıklandığını göstermiştir ($R^2= ,154; p< ,05$). Diğer taraftan Tablo 3'te olumsuz yönler boyutunun korelasyon değerlerinin diğer bütün boyutlarla negatif yönlü olması bu boyutlarla olumsuz ilişkisi olduğunu göstermiştir.

Eğlence amaçlı kullanım ile dijital teknolojilerin daha çok oyun ve eğlence amaçlı kullanımını ve bilgisayar ve internet oyunları ile çok zaman geçirme açısından katılımcıların dijital teknolojilere yönelik tutumu anlaşılacak istenmiştir. Dijital teknolojilere yönelik bakış açısı dijital oyunlarla keyifli vakit geçirmek olanlar dijital teknolojilerden etkin bir şekilde yararlanmaları beklenmez. Dijital teknolojiler oyun ve eğlenceden çok sağlık, eğitim, turizm ve endüstriyel tasarım ve üretim vb. katma değeri yüksek alanlarda kullanımı büyük önem taşımaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018, s. 3). Çalışmada katılımcıların verdikleri cevaplara göre günlük SMGS'nin DTYT'nin eğlence amaçlı kullanım boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı belirlenmiştir ($R^2= ,005; p> ,05$).

Bilinçli kullanım DTYT'nin araştırmada incelenen son boyutudur. Katılımcıların dijital teknolojiyi yaşamlarını kolaylaştırma, faydalı amaçlar için etkin kullanma ve internet ortamındaki bilgilerden yararlı olanların ayırt edilmesi konusunda bilinçli olma ve dijital teknolojileri bilinçli kullanma durumunu ölçmek için kullanılmıştır. Eğlence amaçlı kullanım boyutunda da vurgulandığı gibi dijital teknolojilerin bilinçli kullanılması istenen yararın sağlanması için zorunludur (Bozkurt, 2020). Araştırmada bilinçli kullanım boyutuna ilişkin dair yapılan analizler sonucunda günlük SMGS'nin DTYT'nin bilinçli kullanım boyutu üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır ($R^2= -,020; p> ,05$).

Sosyal medya kullanımı ve dijital teknolojiler elbette keyifli vakit geçirmek amacıyla oyun, eğlence ve sohbet için de kullanılabilir ancak bu amaçla daha ölçülü ve kontrollü olarak kullanmak, çok değerli olan zamanı boşa geçirme hatta teknoloji bağımlılığına yol açabilecek bir kullanıma karşı dikkatli olmak gerekir. Sosyal medya çok daha etkin bir şekilde mesleki çalışmalarda çok yönlü kullanılarak yararlanılabilir. Sosyal medya uzmanlığı, sosyal medyadan bu yönde daha fazla yararlanmak için meslek olarak ortaya çıkmıştır. Dijital teknolojiler günümüzde Moore yasasındaki (Moore, 1965) hızlardan da yüksek bir hızla ilerlemekte (Xiu, 2019; Shalf, 2020), arduino

sistemler ile bireyler hayal ettikleri elektro-mekanik sistemleri geliştirebilmekte, endüstri 4.0 ile daha büyük ölçeklerde yararlanılmaktadır. Ancak söz konusu dijital teknolojileri etkin kullanabilme için yeterli ilgi, bilgi ve beceri gereklidir. Formal olarak yazılım, elektronik ve/veya mekanik eğitim almış olmak elbette önemli bir yetkinlik olmakla birlikte bu olanaklara sahip olmamış bireyler sosyal medya ve internet üzerinden dijital teknolojilere ilgisi ve bilgisi olanların oluşturdukları gruplara katılarak bilgi paylaşımı ile büyük ölçüde yetkinlik kazanabilmektedirler. Bu bağlamda geliştirilmiş BTK Akademi, Coursera, Lynda, Khan Academy, Mendeley, Hopscotch, Duolingo, My Study Life, iTunesU, Studious, EdX, Udacity, TED, Sololearn, YouTube, Photomath, ve Learnist gibi pek çok uygulamalar sosyal medya grupları oluşturulmuşlardır (McKinsey & Company, 2020, s. 45). Böylece bilgi paylaşımında sosyal medyadan, iş ve günlük yaşamı kolaylaştıran dijital teknolojilerden istenen düzeyde yararlanılmış olacaktır.

Bu çalışmada bazı sınırlılıklar da bulunmaktadır. Birincisi küçük bir örneklem grubu ile analiz yapılmak zorunda kalınmış olması nedeniyle araştırmanın sonuçlarının genelleme yapmak için yeterli değildir. İkincisi bu araştırmanın sadece öğretmenler üzerinde yapılmış olmasıdır. Söz konusu sınırlılıkların giderilmesi için gelecekte bu konudaki çalışmaların daha büyük örneklem ve farklı meslek mensupları ve sektörlerde yapılması önerilmektedir.

Kaynakça / Reference

Ada, S. & Bal, C.G. (2013). Aile Hekimlerinin Bilişim Sistemleri Öz yeterlik Alguları: Kahramanmaraş İlinde Bir Alan Araştırması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 1-12.

Ada, S. & Akdemir, Ö. (2017). An empirical study on the use of social media in human resources employment process. *International Journal of Disciplines in Economics-Administrative Sciences Studies (İdeastudies)*, 6, 427-436. <https://doi.org/10.26728/ideas.64>.

Akbulut, M.Ş. (2020). Dijital teknolojilerin eğitimde etkin kullanımı. *Bilim ve Teknik*, (Haziran), 49-55.

Akpınar, Y. (2004). Eğitim teknolojisiyle ilgili öğrenmeyi etkileyebilecek bazı etmenlere karşı öğretmen yaklaşımları. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(3), 124-134.

Aldahdouh, T.Z., Nokelainen, P., and Verhonen, V. (2020). Technology and Social Media Usage in Higher Education: The Influence of Individual Innovativeness. *SAGE Open*, 10(1), 1-20. <https://doi.org/10.1177/2158244019899441>

Antalyalı, Ö.L. (2010). Varyans analizi (ANOVA-MANOVA), Büyüköztürk, Ş. (Ed.), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Yöntemleri*, Ankara, Asil Yayıncılık, 131-167.

Arklan, Ü., and Akdağ, M. (2016). Gündelik yaşamın sosyal medyası, sosyal medyanın gündelik yaşamı: İlişkisel ve etkileşimsel perspektiften

uygulamalı bir çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(16), ss.16-34. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.265465>

Bilen, K., Ercan, O., and Gülmez, T. (2014). Sosyal ağların kullanım amacı ve benimsenme süreci; Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi örneği. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 115-123.

Bozkurt, M. (2020). İnternette bilinçli ve güvenli faydalanmaya yönelik ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin görüşleri. *The Journal of Social Sciences*, 4(8), 511-523. doi: 10.30520/tjsosci.723318

Bryer, T.A., and Zavattaro, S.M. (2011). Social media and public administration: Theoretical dimensions and introduction to symposium. *Administrative Theory and Praxis*, 33(3), 325-340. <https://doi.org/10.2753/ATP1084-1806330301>

Buran Köse, Ö., and Doğan, A. (2018). The relationship between social media addiction and self-esteem among Turkish university students. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6, 175-190. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2019.6.1.0036>

Bulunmaz, B. (2016). Gelişen teknolojiyle birlikte değişen pazarlama yöntemleri ve dijital pazarlama. *TRT Akademi*, 1(2), 349-365.

Cabı, E. (2016). Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Ölçeği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1229-1244.

Chaffey, D. and Ellis-Chadwick, F. (2019). *Digital marketing*. Seventh Edition, Pearson UK.

del Pozo, M., Manuel, C., González-Arangüena, E., and Owen, G. (2011). Centrality in directed social networks: A game theoretic approach. *Social Networks*, 33(3), 91-200. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2011.04.001>

Dumeresque, D. (2014). The chief digital officer: bringing a dynamic approach to digital business. *Strategic Direction*, 30(1), 1-3. doi: 10.1108/SD-12-2013-0104.

Erdoğan, E. and Tonga, D. (2020). Middle School Students and Digital Citizenship: Is Technology Important for Digital Citizens in Turkey?, *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 5(11), (194-227).

Erten P. (2019). Z kuşağının dijital teknolojiye yönelik tutumları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(1), 190- 202.

Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*, 3. Baskı, London, SAGE Publications.

Foroudi, P., Gupta, S., and Nazarian, A. (2017). Digital technology and marketing management capability: Achieving growth in SMEs. *Qualitative Market Research*, 20(2), 230-246. doi: [10.1108/QMR-01-2017-0014](https://doi.org/10.1108/QMR-01-2017-0014)

Gontrand, C. (2020). *Digital Communication Techniques*. Wiley. doi:10.1002/9781119705260.

Güdel, K., Heitzmann, A. and Müller, A. (2019). Self-efficacy and (vocational) interest in technology and design: an empirical study in seventh and eighth-grade classrooms. *International Journal of Technology and Design Education*, 29, 1053–1081. <https://doi.org/10.1007/s10798-018-9475-y>

Hair, J.F. Jr., Black, W.C., Babin, B.J., and Anderson, R.E. (2014). *Multivariate Data Analysis*. Seventh Edition, Pearson, USA.

İrge, T., N., and Şen, E. (2020). Çalışanların dijital teknolojiye yönelik tutumlarının ve iç girişimcilik özelliklerinin bireysel iş performanslarına etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2556-2579.

Jan, M., Soomro, S.A., and Ahmad, N. (2017). Impact of social media on self-esteem. *European Scientific Journal*, 13(23), 1857-7881. doi: 10.19044/esj.2017.v13n23p329

Jian-cheng, S., and Song-zheng Z. (2008). Virtual Human Resource Management. *China-USA Business Review*, 7(4), 57-61.

Kalkınma Bakanlığı (2018). Çalışma grubu raporu: Dijital ekonomide meslekler ve yetkinlikler, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/DijitalEkonomideMeslekler_ve_YetkinliklerCalismaGrubuRaporu.pdf (Erişim tarihi: 15 Nisan 2021).

Kaplan, A.M. and Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003>

Karaçeper, S. (2018). Dijital teknoloji ve grafik tasarımda yenilikler. *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 4(8), 73-83.

Karahisar, T. (2013). Dijital nesil, dijital iletişim ve dijitalleşen (!) Türkçe. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 4(12). doi: 10.5824/1309-1581.2013.3.006.x

Kelly, G. (2014). *The Digital Revolution in Banking*, Group of Thirty, https://group30.org/images/uploads/publications/G30_DigitalRevolutionBanking.pdf (Erişim tarihi: 15.02.2021)

Kemp, S. (2021). Digital 2021: The latest insights into the 'State of Digital'. Retrieved from <https://wearesocial.com/blog/2021/01/digital-2021-the-latest-insights-into-the-state-of-digital>

Kırık, A.M. (2017). Yeni medya aracılığıyla değişen iletişim süreci: Sosyal paylaşım ağlarında gençlerin konumu. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(1), 230-261. <https://doi.org/10.19145/gumuscomm.300815>

- KOBİ'18 (2018). 1. İstanbul KOBİ'ler ve Bilişim Kongresi Sonuç Raporu. <http://www.kobibilisim.org.tr/2-kobi-bilisim/pdf/kobi-bilisim-istanbul-sonuc-raporu.pdf> (Erişim tarihi: 25.02.2021).
- KOBİ'19 (2019). 3. Ankara KOBİ'ler ve Bilişim Kongresi Sonuç Raporu, <https://www.kobibilisim.org.tr/2019/istanbul#> (Erişim tarihi: 25.02.2021).
- Krapp, A. and Prenzel, M. (2011). Research on interest in science: Theories, methods, and findings. *International Journal of Science Education*, 33(1), 27-50. <https://doi.org/10.1080/09500693.2010.518645>
- Kurtoğlu, M. and Seferoğlu, S. (2014). Öğretmenlerin Teknoloji Kullanımı ile İlgili Türkiye Kaynaklı Dergilerde Yayımlanmış Makalelerin İncelenmesi. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education*, 2(3), 1-10.
- Lahti, R.K. (1999). Identifying and integrating individual level and organizational level core competencies. *Journal of Business and Psychology*, 14(1), 59-75. <https://doi.org/10.1023/A:1022906400927>
- Laroche, M., Habibi, M. H., Richard, M-O., and Sankaranarayanan, R. (2012). The effects of social media based brand communities on brand community markers, value creation practices, brand trust and brand loyalty, *Computers in Human Behavior*, 28(5), 1755-1767. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.04.016>.
- Lengnick-Hall, M. L., and Moritz, S. (2003). The Impact of e-HR on the human resource management function. *Journal of Labor Research*. 24(3), 365- 379. <https://doi.org/10.1007/s12122-003-1001-6>
- Lepak, D.P. and Snell, S.A. (1998). Virtual HR: Strategic human resource management in the 21st century. *Human Resource Management Review*, 8(3), 215-234. [https://doi.org/10.1016/S1053-4822\(98\)90003-1](https://doi.org/10.1016/S1053-4822(98)90003-1).
- McKinsey and Company Türkiye (2020). İşimizin geleceği: Dijital çağda Türkiye'nin yetenek dönüşümü, https://www.mckinsey.com/tr/~media/McKinsey/Locations/Europe%20and%20Middle%20East/Turkey/Our%20Insights/Future%20of%20Work%20Turkey/Isimizin-Gelecegi-McKinsey-Turkiye-Raporu_Ocak-2020.ashx (Erişim tarihi: 03.05.2021).
- Mengalli, N.M. (2009). Collaboration and networks: Basis for the management based on knowledge in education, *Handbook of Research on Electronic Collaboration and Organizational Synergy*, Salmons, J. and Wilson, L. (Ed.), USA: IGI Global, 74-82. <https://doi:10.4018/978-1-60566-106-3.ch014>
- Moore, G.E. (1965). Cramming more components onto integrated circuits. *Electronics*, 38(8), 1-4.
- Mort, G.S. and Drennan, J. (2002). Mobile digital technology: Emerging issues for marketing. *Journal of Database Marketing*, 10(1), 9-23.
- Mortleman, J. (2011). Social media strategies. *Computer Fraud and Security*, 5, 8-11. [https://doi.org/10.1016/S1361-3723\(11\)70050-1](https://doi.org/10.1016/S1361-3723(11)70050-1)

Olson, C. L. 1974. Comparative robustness of six tests in multivariate analysis of variance. *Journal of the American Statistical Association*, 69(348), 894-908. doi:10.2307/2286159

Onat, F., Alikılıç, Ö. A. (2008). Sosyal ağ sitelerinin reklam ve halkla ilişkiler ortamları olarak değerlendirilmesi. *Journal of Yaşar University*, 3(9), 1111-1143.

Ozga, J. (2016). Trust in numbers? Digital Education Governance and the inspection process. *European Educational Research Journal*, 15(1), 69-81. <https://doi.org/10.1177/1474904115616629>

Özdemir, S., Özdemir, M., Polat, E., Aksoy, R. (2014). Sosyal medya kavramı ve sosyal ağ sitelerinde yer alan online reklam uygulamalarının incelenmesi. *EJOVOC (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 4(4), 58-64. <https://doi.org/10.17339/ejovoc.96993>

Parlak, B. (2017). Dijital çağda eğitim: Olanaklar ve uygulamalar üzerine bir analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Kayfor15 Özel Sayısı), 1741-1759.

Pempek, T.A., Yermolayeva, Y.A., and Calvert, S.L. (2009). College students' social networking experiences on Facebook. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(3), 227-238. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.12.010>

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants-Part 1. *On the Horizon*, 9(5), 1-6. <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>

Rajan, A.P. and Saranya, G. (2018). Digital banking services: Customer perspectives. *Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*, 5(12), 306-311.

Rosen, L. D., Whaling, K., Carrier, L. M., Cheever, N. A., and Rökkum, J. (2013). The Media and Technology Usage and Attitudes Scale: An empirical investigation. *Computers in human behavior*, 29(6), 2501-2511. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.06.006>

Sağiroğlu, Ş., Bülbül, H.İ., Kılıç, A., and Küçükali, M. (2020). Dijital okuryazarlık ve ötesi, *Dijital okuryazarlık: Araçlar, metodolojiler, uygulamalar ve öneriler*, Kılıç, A., Bülbül, H.İ., ve Sağiroğlu, Ş. (Ed.), Ankara: Nobel Yayınevi, 1-45.

Salavati, S. (2016). *Use of digital technologies in education: The Complexity of teachers' everyday practice*. (Doctoral Dissertation, Linnaeus University Dissertations No 264/2016). <http://lnu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1039657&andswid=9826>, (Erişim tarihi: 26.03.2021).

Shalf, J. (2020). The future of computing beyond Moore's Law. *Philosophical Transactions of The Royal Society A Mathematical Physical and Engineering Sciences*, 378, 20190061. <https://doi.org/10.1098/rsta.2019.0061>

- Sözbilir, F. (2018a). Sosyal medya, akıllı telefon ve örgütlerin gelecekteki insan kaynağı profili: Z kuşağı. *Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 104-123.
- Sözbilir, F. (2018b). Bilişim teknolojileri ve örgütlerin potansiyel insan kaynağına etkisi: Bir alan araştırması. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 31-48.
- Sözbilir F. (2018c), The impact of social media usage and smartphone addiction on youngs'/adolescents' career futures: A study at high schools, *BMIJ*, 6(2), 466-487. <https://dx.doi.org/10.15295/bmij.v6i2.239>
- Sözbilir, F. and Dursun, M. K. (2018). Does social media usage threaten future human resources by causing smartphone addiction? A Study on students aged 9-12. *Addicta: The Turkish Journal on Addiction*, 5, 185-203. <https://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.2.0056>.
- SteenKamp, M. and Hyde-Clarke, N. (2014). The use of Facebook for political commentary in South Africa. *Telematics Informatics*, 31(1), 91-97. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2012.10.002>
- Steinsbekk, S., Wichstrøm, L., Stenseng, F., Nesi, J., Hygen, B.W., and Skalická, V. (2021). The impact of social media use on appearance self-esteem from childhood to adolescence-A 3-wave community study, *Computers in Human Behavior*, 114, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106528>.
- Taber, K.S. (2018). The use of Cronbach's Alpha when developing and reporting research instruments in science education. *Research in Science Education*, 48, 1273-1296. <https://doi.org/10.1007/s11165-016-9602-2>
- Tak, B., Sayılar, Y., and Kaymaz, K. (2007). Yetkinliklere dayalı insan kaynakları yönetimi ve ücretlendirme sistemi üzerine bir inceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(2), 233-266.
- Tuncer, M. and Taşpınar, M. (2008). Sanal ortamda eğitim ve öğretimin geleceği ve olası sorunlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 125-144
- Türk Sanayici ve İşinsanları Derneği (2016). Türkiye'deki Dijital Değişime CEO Bakışı. <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/8867-tu-rkiye-deki-dijital-deg-is-ime-ceo-bakis-i-raporu> (Erişim tarihi: 14.02.2021).
- Viktorovna, E.Y., Viktorovna, B.A., and Vladimirovna, S.A. (2019). Digital banks: development trends. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 240, 151-153.
- Williamson, B. (2016). Digital education governance: An introduction. *European Educational Research Journal*, 15(1) 3-13.
- Varol, A. and Kaygısız, E.G. (2018). Kobi'lerde Teknoloji Kullanımı: Giresun Örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 535-552.

Voermans, M., and van Veldhoven, M. J. P. M. (2007). Attitude towards E-HRM: An empirical study at Philips. *Personnel Review*, 36(6), 887-902. <https://doi.org/10.1108/00483480710822418>

Vogel, E.A., Rose, J.P., Roberts, L.R., and Eckles, K. (2014). Social comparison, social media, and self-esteem psychology of popular media culture, *Psychology of Popular Media Culture*, 3(4), 206–222. <https://doi.org/10.1037/ppm0000047>

Ursachi, G., Horodnic, I.A., and Zait, A. (2015). How reliable are measurement scales? External factors with indirect influence on reliability estimators. *Procedia Economics and Finance*, 20, 679-686. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00123-9](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00123-9)

Utma, S. (2019). Dijital çağın bir gerekliliği olarak sosyal medya okuryazarlığı. *Selçuk İletişim*, 12(2), 1239-1263. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/47244/596337>

Villanti, A. C., Johnson, A. L., Ilakkuvan, V., Jacobs, M. A., Graham, A. L., and Rath, J. M. (2017). Social Media Use and Access to Digital Technology in US Young Adults in 2016. *Journal of medical Internet research*, 19(6), e196. <https://doi.org/10.2196/jmir.7303>

Vural, B.A. and Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 20(5), 3348-3382. doi:10.19168/jyu.65130

Xiu, L. (2019). Time Moore: Exploiting Moore's Law from the perspective of time. *IEEE Solid-State Circuits Magazine*, 11(1), 39-55. doi: [10.1109/mssc.2018.2882285](https://doi.org/10.1109/mssc.2018.2882285)

Yıldız, M. (2017). İletişim Sürecinde Sosyal Medya ve Sosyal Sermaye. *The Journal of Social Science*, 1(2),71-82. doi: [10.30520/tjsosci.360257](https://doi.org/10.30520/tjsosci.360257)

Yıldız Durak, H. (2018). What would you do without your smartphone? Adolescents' social media usage, locus of control, and loneliness as a predictor of nomophobia. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 5, 543–557. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2018.5.2.0025>

Yusliza, M.Y. and Ramayah, T. (2012). Determinants of Attitude Towards E-HRM: an Empirical Study Among HR Professionals. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 57, 312-319. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.1191>

Zeng, L., Hall, H., and Pitts, M.J. (2012). Cultivating a community of learners: The potential challenges of social media in higher education, Al-Deen, H.S.N. and Hendricks, J.A. (Eds.), *Social Media and Usage Impact*, Lexington Books, 114-128.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3943-3958

<p>Tanrı'nın Sesi Vicdan ve Hakikate Ulaşmanın Muharrrik Gücü Olarak Havâtır Kavramı</p> <p>The Concept "Thoughts into heart" (<i>Havâtır</i>) as the Voice of God, Conscience and the Move Power of Reaching the Truth</p> <p>Video Link: https://youtu.be/RCV8y-rqHRs</p>	
<p>Osman Nuri DEMİR</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi Birgivi İslami İlimler Fakültesi Asst. Prof. Ege University Birgivi Faculty of Islamic Sciences</p> <p>osman.nuri.demir@ege.edu.tr</p> <p>Orcid ID: 0000-0001-9701-6655</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 19.11.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 30.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 31.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Demir, O. N. (2021). Tanrı'nın Sesi Vicdan ve Hakikate Ulaşmanın Muharrrik Gücü Olarak Havâtır Kavramı . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3943-3958 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/1026148>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Tanrı'nın Sesi Vicdan ve Hakikate Ulaşmanın Muharrik Gücü Olarak Havâtır Kavramı

Öz

Tanrı'nın varlığı ve insanla ilişkisi gündeme geldiğinde O'nun varlığını kabul etsin veya etmesin her insan şayet varsa ve mümkünse bir şekilde Tanrı ile bağ kurma, O'nunla iletişime geçme arzusunu taşır. Çünkü yapısı gereği insan, varlığını bilip de görmediği ya da var olup olamayacağını düşündüğü şeylere yönelik olarak karşı konulamaz bir merak duygusu besler. Halbuki ilâhî dinler dünya hayatında Tanrı'nın sadece vahiy ve nübüvvet aracılığıyla ya da sadece seçilmiş bazı insanlarla iletişime geçtiğini, tüm evrene ve insanlığa ilişkin emir ve yasaklarını, arzularını ve hoşnutluğunu, reddettiği ve râzı olmadığı hususları yalnızca bu yolla bildirdiğini açıklamaktadır. Son Peygamber'in hak din olan İslâm'ı bir kez daha ve nihaî olarak tebliğ etmesiyle artık dünyada böyle bir ilişkinin de imkân dâhilinde olamayacağı aşikârdır. O halde Tanrı artık insanlarla irtibatını tamamen kesmiş midir ya da vahiy ve nübüvvetten bağımsız olarak Tanrı'nın insanlığın başlangıcından itibaren her bir insan ferdi ile bire bir ve farklı bir ilişkisi de var mıdır veya insanlık böyle bir olanağa ve kabiliyete sahip midir? Tanrı'nın bireysel olarak insanlarla irtibatı yoksa insanoğlunun imtihanı ve Tanrı ile ilişkisi nasıl ve ne şekilde gerçekleşmektedir? İnsanın özgür tabiatını gerçekleştirme mümkün olabilmekte midir? Bu türden mezkûr ve mevhum soru ve sorunların çözümünde düşünce tarihinde genelde *vicdan* kavramı ön plana çıkarılmış, vicdanın fonksiyonları tâdât edilerek onun insanda Tanrı'nın sesini, mesaj ve isteklerini açığa çıkaran bir mahal olduğu düşünülmüştür. Bu yönüyle dinî-felsefî gelenekte ve psikoloji alanındaki literatürde vicdan, insanda doğduğu andan itibaren var olduğuna inanılan ve kişide iyiyi kötüden ayırt etmeye yarayan içsel bir parametre, kişiden kişiye değişen ve geliştirilebilir soyut bir kavram olarak değerlendirilmiş ve vicdanın insanoğlu için yol gösterici bir rehber, ders veren bir öğretmen konumunda bulunduğu ifade edilmiştir. Vicdana, vicdanın, bir başka deyişle insanın iç sesine isnat edilen hususiyetlere benzer şekilde Kelâm âlimleri insanın kalbinde "havâtır" diye isimlendirilen içsel uyarıcıların bulunduğunu belirtmişlerdir. Kelamcılar iç uyarıcı diye adlandırdıkları hâtırları iyi ve kötü diye nitelendirerek derinlemesine tahlil etme cihetine gitmişlerdir. Bu makale Tanrı'nın sesi olarak nitelenen vicdan kavramını göz önünde bulundurarak, mütekellimlerin bu kavramın anlam alanına girecek şekilde ele aldıkları ve hakikate ulaşmanın muharrik gücü olarak tarif ettikleri havâtır mefhumu üzerinden bir araştırma yapmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Tanrı, Vicdan, Havâtır, İmtihan, Adalet

The Concept "Thoughts into heart" (*Havâtr*) as the Voice of God, Conscience and the Move Power of Reaching the Truth

Absract

When the existence of God and his relationship with man come to the fore, every human being, whether he accepts his existence or not, has the desire to connect with God in some way, if there is and if possible, and to communicate with Him. Because, by nature, Humans have an irresistible sense of wonder about things that they know but have not seen or think they can exist. However, divine religions explain that in the worldly life, God communicates only through revelation and prophecy or only with selected people, and that he communicates his orders and prohibitions, desires and pleasures regarding the whole universe and humanity only in this way. It is obvious that such a relationship will no longer be possible in the world after the last Prophet once again and finally preached Islam as the true religion. Then, has God completely cut off all contact with humans, or does God have a one-to-one and different relationship with every human individual since the beginning of humanity, independently of revelation and prophecy, or does humanity have such an opportunity and ability? If God does not have contact with people individually, how and in what way does the test of human beings and their relationship with God take place? In the history of thought, the concept of conscience has generally been brought to the fore in the solution of the aforementioned and notable questions and problems, and it has been thought that it is a place that reveals the voice, messages and wishes of God in man by undertaking the functions of conscience. In this respect, in the religious-philosophical tradition and in the literature in the field of psychology, conscience has been considered as an internal parameter that is believed to exist in human beings from the moment they are born and helps to distinguish good from bad, as an abstract concept that can change and can be developed from person to person, and it has been stated that conscience is in the position of a guiding guide for human beings. Similar to the characteristics attributed to conscience, in other words, to the inner voice of the human being, the scholars of Kalam stated that there are internal stimuli called "Thoughts into heart" (*Havâtr*) in the heart of the human, and they described "these thoughts into heart" (*hatır*) as good and bad and went to analyze them in depth. In this article, the problem is going to be examined by considering the functions of conscience and the meanings attributed to the concept of "Thoughts into heart" (*Havâtr*) by theologians.

Keywords: Kalâm, God, Conscious, Havâtr, Evaluation, Justice

Giriş

Tanrı'nın varlığını kabul eden, O'na inanan insanoğlu bir şekilde Tanrı'nın kendisiyle irtibat kurmasını arzulamaktadır. Zira o doğası gereği var olduğunu bildiği, düşündüğü ya da inandığı ve sevdiği şeylerle ya görmek, duymak, dokunmak yani duyu organlarıyla hissetmek suretiyle veya haber alma ve bilgi edinme yoluyla kavramak bu mümkün değilse yine mezkûr araçlar vasıtasıyla bir bağ kurmak ister. Esasında bizim açımızdan bu durumun Tanrı için de O'nun kendi şanına yakışır bir biçimde gerçekleşebileceğini tasavvur etmek mümkün görünmektedir. İşte bu sebeple olsa gerek Tanrı da istek ve arzularını, emir ve yasaklarını birtakım vasıtalarla kullarına bildirme yoluna gitmektedir. Yine bunun bir sonucu olarak ilâhî dinler Tanrı'nın insanlığın tamamına ulaşmak üzere gönderdiği küllî mesajlarının vahiy ve peygamberler aracılığıyla diğer tüm insanlara iletilmiş olduğunu beyan etmektedir. Ancak bu anlamdaki genel ilişkiden farklı olarak inanan her insan Tanrı'nın bizzat kendisiyle de alâka kurmasını gönülden ister. Düşünce tarihi boyunca insandaki Tanrı ile ilişki kurabilme istidadı ve varsa böyle bir yeteneğin mahalli merak edilmiş ve araştırma konusu yapılmıştır. İnsanın şahsî ve hissî tecrübeleri de buna zemin hazırlamış ve bir şekilde duyduğunu düşündüğü iç sesin mahiyetini ve kaynağını aramaya koyulmuştur. Tanrı ile irtibatın merkezi olarak görülen ya da insanoğlunu Tanrı'dan uzaklaştırmak üzere amansızca mücadele veren şeytan ve nefisin saptırma ve vesvese verme emellerinin hemen karşısında sapasağlam bir halde konumlandığı düşünülen bu yere *vicdan* ismi verilmiştir. Farklı anlayış ve yorumlama biçimleri de bulunmakla birlikte İslâm düşünce geleneğinde vicdan kavramına karşılık olarak genel itibarıyla kalp ve nefis kelimeleri kullanılmıştır (Demir, O., 2013, s. 100-102). Meselâ tasavvuf literatüründe kalbin, dinî ve ahlâkî faziletlerin kaynağı olduğu varsayılmıştır. Vicdan kavramını da içine almak üzere ya da onun yerine istimal edilen kalp kelimesine oldukça fazla fonksiyonlar yüklenmiş hatta kalp, aklın idrakten âciz kaldığı noktalarda yegâne bilgi vasıtası olarak tasavvur edilmiştir. Bu sebeple aklın ihatasının dışına çıktığı düşünülen dinî hakikatler ve ilâhî sırlar konusunda doğru bilgi edinebilmenin en emin yolunun kalplerin günah kirlerinden, bunun yanında cehaletten, taklitten ve taassuptan arındırmak olduğu varsayılmış ve tavsiye edilmiştir. Dolayısıyla bu durum Tanrı ile irtibatın mahalli olarak kalbin önemine ve sonuç olarak tasavvufta vicdanî arınmanın ehemmiyetine işaret etmektedir. Nitekim kelimacı kimliği ile de bilinen Muhâsibî'nin (ö. 243/857) ve Ebû Tâlib el-Mekkî'nin (ö. 386/996) aktarımlarına göre kalp çeşitli yollarla temizlendiğinde insanı ahlâkî davranışlara yöneltmekte, böylelikle insanoğlunun mânevî âlemi idrak etmesini ve onun gerçeklerini kavramasını sağlamaktadır (Hâris el-Muhâsibî, ts., s. 92; Ebû Tâlib el-Mekkî, 1426/2005, s. 1/152; Demir, O., 2013, s. 100-102). Tasavvuf erbabının

vicdana/kalbe yüklediği veya bulunduğunu varsaydığı hususiyetlerin çok yönlü ve diğer İslâmî disiplinlere nazaran abartılı olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Zira burada aklın değerlendirme ölçütünün de ötesinde farklı anlamların yüklenmesi söz konusudur. Dolayısıyla mutasavvıfların kalbe ilişkin tasavvurları vicdanı da içine alan fakat onun da üzerinde bir yoğunluktadır.

Aşağıda genişçe yer vereceğimiz vicdana nispet edilen unsurlar nazar-ı itibara alındığında bu özelliklerin tasavvufçuların kalp için düşündükleri geniş mânâlardan ziyade kelimcilerin hâtır/havâtr kavramıyla daha yakın bir anlam ilişkisi içinde olduğu görülebilecektir. Vicdana, vicdanın, bir başka deyişle insanın iç sesine isnat edilen hususiyetlere benzer şekilde Kelâm âlimleri insanın kalbinde "havâtr" diye isimlendirilen iç uyarıcıların bulunduğunu belirtmişlerdir.

Kelamcılar iç uyarıcı diye adlandırdıkları hâtırları iyi ve kötü diye nitelendirerek derinlemesine tahlil etme cihetine gitmişlerdir. Buna göre insanlarda bulunan iç uyarıcılar Rahmânî ve şeytanî şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki yani Rahmânî havâtr insanı iyi bir işi yapmaya yöneltmekte ya da kötü bir işten insanoğlunu sakınmaya sevk etmektedir. Şeytânî havâtrın ise bunun tam aksine bir özellik taşıdığı düşünülmektedir. Rahmânî havâtrın vicdanın fonksiyonlarıyla örtüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla Rahmânî havâtrın insanı Allah'a itaate davet eden, bu yönüyle de vicdana benzeyen mânevî bir unsur şeklinde değerlendirildiği anlaşılmakta, bu yönüyle yani vicdana yüklenen anlamlar itibarıyla de kelamcılar mutasavvıflardan kalın bir çizgiyle ayrılmaktadır (Abdülkâhîr Bağdâdî, 1423/2002, s. 29; İbn Fûrek, 1987, s. 31; Demir, O., 2013, s. 100-102).

Felsefî geleneğe -tabi ki burada kastettiğimiz İslâm Felsefesi geleneğidir- ise meselenin ele alınışında Meşşâî anlayışın ön plana çıktığını belirtmemiz gerekir. Zira Meşşâî gelenektene uygun biçimde insanî nefsin yani nefsi-nâtıkânın yetenekleri burada kendini göstermektedir. Buna göre insanî nefsin iki temel yeteneğinden biri olan amelî akıl bedende gerçekleşen hareketlerin tamamının ilkesini oluşturmaktadır. İnsanî nefsin ilk yeteneği olan amelî akıl, nefsin bir yeteneğiyle yani nazarî akılla irtibat kurarak ahlâkî hükümler vermektedir. İşte bu hükümler ilkelerini nazarî akıldan almakta böylece insan fazilet-rezîlet ve hayır-şer gibi değerlerin arasındaki farkları kavrayabilmektedir. Burada önemli bir farkın varlığı göze çarpmaktadır. Tasavvufçular vicdanî unsurları aklın ötesine geçirirken, kelamcılar aklın sahası içinde meseleyi ele almakta, filozoflar ise bizzat akli merkeze kolyarak ve akıl üzerinden değerlendirmede bulunmaktadır. Bu bağlamda İslâm filozoflarına göre, bilmek ve icra etmekle ilgili yeteneklerin arasında bulunan bağlantı artıkça insanî nefsin bir yeteneği olan amelî aklın insan bedenine olan bağımlılığı da aynı oranda yani ters orantılı bir biçimde azalmaktadır. Tabi ki aynı oranda insanoğlunun ahlâkî yetkinliğinde

gelişme kaydetmesi söz konusu olmaktadır (el-Kindî, 1369/1950, s. 2/ 270 vd.; Ayrıca bk. Fârâbî, 1987).

Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) akla ilişkin olarak yapmış olduğu tanımlardan biri insanî nefsin bu yeteneğinin aynı zamanda vicdanla ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Akla dair farklı tanımlar yapan Gazzâlî bunlardan birinde aklı insanın duygularına hâkim olma gücü şeklinde izah etmektedir. Buradaki tarifi ve akla yüklediği anlamlar itibariyle Gazzâlî mutasavvıflardan da oldukça uzaklaşmaktadır. Dahası İmam Gazzâlî bahsi geçen tanıma ilâve olarak aklın diğer canlıların dışında sadece insana verilen ve yalnızca onda bulunan en yetkin vasıf olduğunu ifade etmektedir. İşte bu yönüyle akıl insanoğlunun eylem ve davranışlarının sonuçlarını tahmin etmesini, karşılaşılabileceği şeyler hakkında fikir yürüterek tedbir alma konusunda onun içinde istek ve arzu uyanmasını sağlamaktadır. Kaldı ki günümüzde vicdana yüklenen özellik ve fonksiyonlarla neredeyse birebir örtüşen bu tanımlamalar konusunda Gazzâlî yalnız da değildir. Meselâ benzer düşünceler Gazzâlî sonrasında Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Nasîrüddîn Tûsî (ö. 672/1274) ve Kınalızâde Ali Çelebi (ö. 979/1572) gibi âlimler tarafından da benimsenmiş görünmektedir (Gazzâlî, 1982), s. 3/8; Gazzâlî, ts., s. 145vd.; Fahreddin Râzî, 1392, s. 77, 81-83; Nasîrüddîn Tûsî, 2007, s. 36vd.; Kınalızâde Ali Çelebi, 2007, s. 74-76; Demir, O., 100-102). Dolayısıyla kelimciler ve felsefeciler arasında vicdana yüklenen mânâlar açısından benzer bir anlam odağının oluştuğu, özellikle de felsefî kelâm döneminde bu anlam ilişkisinin oldukça yakınlaştığı görülmektedir. Bütün bu anlatımlar vicdana yüklenen fonksiyonlarla havâtır kavramı arasında temel benzerliklerin, kavramsal yakınlıkların hatta nispet edilen özellikler açısından bir yönüyle aynileştirmenin söz konusu olabileceğine işaret etmektedir.

Havâtır Kavramının Tarihsel Gelişimi

Havâtır kavramı “hatur” kötünden türemiş olan “hâtır” kelimesinin çoğulu olup aklına gelmek, hatırlamak ve içine doğmak gibi anlamlara gelmektedir. Yukarıda rahmânî ve şeytânî şeklinde iki tür havâtırın bulunduğu değerlendirildiği ifade edilmişti. Bu bağlamda kelime genel olarak iradesi dışında insan zihninde beliren iyi veya kötü düşünceleri ifade etmek üzere kullanılmıştır (Yavuz, 1997, s. 523-526; Wolfson, 2001, s. 478-492; Aslan, 2006, s. 29-56; Koloğlu, 2011, s. 170-189; Demir, O., 2013, s. 49-52). Kavramın kökenini araştırdığımızda havâtır kelimesi ve türevlerinin Kur’ân-ı Kerîm’de yer almadığını tespit edebilmekteyiz. Hadislerde ise havâtır kelimesinin farklı rivayetlerde ve değişik bağlamlarda kendisine yer bulduğunu ortaya koymak mümkündür. Meselâ cennet nimetlerinin insanoğlunun hayal gücünün sınırlarının bile ötesinde olduğunu ifade etmek üzere bu terimden istifade edilmiştir (Buhârî, “Tevhîd”, 35). Diğer

yandan şeytanın insan kalbine vesvese vermesini ve birtakım telkinlerde bulunmasını anlatırken de ilgili hadislerde “hutûr” kökünden türeyen kelimelere müracaat edilmiştir (Müsned, II, 313). Hadislerdeki kullanımlardan da kelimeye iyi ve kötü yani Rahmânî ve şeytânî olmak üzere iki farklı anlamın yüklendiği açıkça görülmektedir. Zira Hz. Peygamber'den rivayet edilen bazı hadis metinlerinde “lemmetân” kavramına yer verilerek kalbe doğan çift yönlü uyarıcılara vurgu yapılmıştır. Buna göre insanların kalplerine kaynağının şeytan veya melekler olabileceği ifade edilen birtakım gelip geçici düşüncelerin telkin edilmesi söz konusu edilmektedir. Bu türden düşüncelerin hayra, hakka ve hakikate ilişkin olanlarının Allah'tan geldiği zikredildikten sonra kendi kalplerinde böyle telkinlere maruz kalanların Allah Teâlâ'ya hamd ve övgüde bulunmaları tavsiye edilmiştir. Bunun yanında tam tersine hakkı ve hakikati yalan sayan ve kötülüğe davet eden istek ve arzuların bir diğer adıyla içsel çağrı ve telkinlerin ise şeytandan geldiğinin üzerinde durulmuştur. Şeytana nispet edilen bu kabilden çağrılara maruz kalan insanların ise kalplerinde beliren kötü düşünce, istek ve arzulara muhalefet ederek onlardan Allah'a sığınmalarının gerektiği bildirilmiştir (Tirmizî, “Tefsîr”, 2/35). İlâve olarak Hz. Peygamber müminin kalbinin ilâhî tasarruf altında bulunduğunu ifade ederek inanan her insanın kalbini İslâm'da sabit kılması noktasında Allah Teâlâ'ya niyazda bulunmasını öğütlemiştir (Müsned, II, 168, 173; Buhârî, “Tevhîd”, 11; Tirmizî, “Kader”, 7).

Havâtır kelimesinin İslâm düşünce geleneğinde izini sürdüğümüzde yolumuzun Mu'tezile'ye düşmesi tabii ki kaçınılmaz olmaktadır. Zira Mu'tezilî âlimlerin bilgiye ulaştıran yolları araştırırken bir başka ifadeyle bilgi vasıtalarını incelerken gündemlerine alarak kelâmî literatüre dâhil ettikleri temel kavramlardan biri de “havâtır” olmuştur. Bağdâdî *Usûlü'd-dîn* isimli eserinde bilginin teşekkülünde havâtırın etkili olduğu düşüncesinin Mu'tezilî doktrinde bulunduğunu ifade etmiş hatta Mu'tezile bilginlerinin bu düşünceyi Brahmanizm'den aldığı iddiasını gündeme taşımıştır (Abdülkâhir Bağdâdî, 1423/2002, s. 26 vd.). Bağdâdî'nin Mu'tezile'ye yönelttiği havâtır kavramını Brahmanizm'den tevârüs ettiklerine ilişkin mezkûr iddianın temelsiz olduğu ve muhtemelen mezhebî sâiklerle gündeme taşındığı düşünülmektedir. Aşağıda bu hususa Wolfson'un iddialarıyla birlikte daha geniş bir biçimde cevap verilecektir. Ancak Bağdâdî'nin iddiasının ilk kısmı yani kelimenin Mu'tezile tarafından İslâmî literatüre dâhil edildiği saptaması tutarlı görünmektedir.

Her ne kadar kavramın kelâm alanına katılması Mu'tezile mütekellimleri eliyle olsa da onlarla sınırlı kalmadığı da âşikârdır. Çünkü birçok Mu'tezile kelamcısının yanında kelime Eş'arî ve Mâtürîdî kelamcılarınca da istimal edilmiş hatta bizzat Ebü'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/935-36) ve İmam Mâtürîdî de (ö. 333/944) kalpte istemsiz olarak beliren şeyleri ifade etmek üzere bu kavrama müracaat etmişlerdir. Meselâ Mâtürîdî havâtır “kalbe gelen şey”

diye tanımlamış ve insanın fıtrat deliline istinat ederek tevhid inancına dair bir arayış içinde olmasının doğuştan onun bedeninde var edilen bu özellik sayesinde istemsiz bir şekilde başladığını belirtmiştir (Mâtürîdî, 2005, s. 208; Mâtürîdî, 2005-2011, s. 2/320-321).

Buradan Mâtürîdî'nin havâtır kavramına daha geniş bir rol biçtiği anlaşılmaktadır. Havâtır onun sisteminde insanın kendini tanımasından, varlık hallerini araştırmasına bu anlamda insana, evrene ve Tanrı'ya ilişkin küllî tasavvurlar ve bakış açıları edinmesine aracılık eden bir içsel ve tabii soruşturma hüviyetine bürünmektedir. Dahası Mâtürîdî insanın havâtır sayesinde tanıma ve bilme konusundaki içsel muharriklere yani yaratılışına bu amaçla yerleştirilen fitrî dinamiklere karşı koyamadığını düşünmektedir. İnsanın havâtır sâikiyle yöneldiği içsel sorgulamaları eserlerinde örneklerle anlatarak ayrıntılı ve farazî diyaloglara yer veren İmam Mâtürîdî'ye göre evrenin ve insan türünün sonradan varlık bulduğunun bilgisine ulaşan insanoğlu, (Mâtürîdî, 2005, s. 25-33) doğal olarak kendisinin de bir cüz'ü/parçası olduğu mevcûdatın, nasıl varlık sahasına çıktığını sorgulamaya girişmektedir. Ona göre şüphesiz ki bu türden sorgulamalara, aklını işlevsel olarak kullanan hiçbir insanın kayıtsız kalması mümkün değildir. Az önce de işaret ettiğimiz üzere Mâtürîdî bütün bu araştırma ve soruşturma edimlerinin temel sebebi olarak insan bünyesinde onu, eşyanın mahiyet ve hakikatini kavramaya çağırان ve sevk eden içsel düşüncelerin yani *havâtırın* bulunmasını zikretmektedir (Mâtürîdî, 2005, s. 210). İnsanoğlunun bu verili özelliğine dikkat çeken Mâtürîdî şu ifadeleriyle de insanın kendisini bu türden sorgulamalardan alıkoyamadığına ayrıca vurgu yapmaktadır:

“İnsan, kendi varlığının hâllerini araştırmayı ihmal etmesine müsaade etmeyecek bazı içsel sorgulamalardan (*havâtır*) uzak kalamamaktadır.” (Mâtürîdî, 2005, s. 208; Mâtürîdî, 2005-2011, s. 2/320-321).

Sonrasında ise Mâtürîdî, *havâtır* kavramı bağlamında insanoğlunun varlığa ilişkin anlam arayışına ve içsel sorgulamasına her insanın kendi içinde cevabını aradığını düşündüğü şu sorularla örnekler sunmakta ve böylece meseleye daha somut bir mahiyet kazandırmaktadır:

“Ben kimim? Niçin varım? Kendi kendime mi oluştu yoksa yaratıp yönetme gücüne sahip bulunan bir başka varlık sayesinde mi meydana geldim?” (Mâtürîdî, 2005, s. 208; Ayrıntı için bk. Demir, O. N., 2020, s. 155-156).

İbn Fûrek'in anlatımına göre Eş'arî hâtır kavramını “hatırlamaya, sakındırmaya, uyarmaya, engellemeye ya da emre yönelik olarak, insanın kalbine ve nefsine atılan, kalbin ve nefsin sözü” şeklinde tanımlamaktadır (İbn Fûrek, 1987, s. 31. Ayrıntı için bk. Aslan, 2006, s. 29-56). İbn Fûrek'in Eş'arî'ye nispet ederek aktardığı mezkûr ifadelerden onun meseleyi

yukarıda da bir kısmına yer verdiğimiz ilgili hadisler çerçevesinde ele aldığı ve ayrıntıya girmemeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Eş'arî ve Mâtürîdî metinleri incelendiğinde ilk dönem sünnî kelimcilerin "havâtr" kavramını hem Tanrı'nın varlığının akıl yoluyla idrak edilebilmesi hem de insanın hüsün ve kubuh noktasında yani iyiye yönelme ve kötünden sakınma ameliyesinde zorlayıcı olmayan içsel bir çağrıya muhatap olması bağlamında kabul edildiği anlaşılmaktadır (Bu bağlamda özellikle irâde-i cüz'iyeye ekseninde yapılan tartışmalarla ilgili ayrıntı için bk. Arpaguş, H. K., 2018, s. 243-262.). Dolayısıyla havâtr kavramı kelâm ilminde bilgi edinme yolları, hüsün ve kubhun mahiyetinin tespiti, fiillerin gerçekleştirilmesinin ön hazırlığı gibi bir dizi konuyla irtibatlı olarak incelemişlerdir.

Kelâmî Gelenekte Havâtr

Mu'tezile âlimleri hâtır/havâtr kavramını genel itibariyle nazar konusu etrafında incelemişlerdir. Zira Mu'tezilî gelenekte insan açısından nazar Allah'ın bilgisine ulaşabilmesi adına zorunlu olarak başvurulması gereken bir araçtır. Esasında hâtır teriminin de burada devreye girdiğini ya da kavrama nazara ilâve ve yardımcı olarak ihtiyaç duyulduğunu ifade etmek gerekir. Mu'tezile bu açıdan nazar ile hâtır arasında ilişki kurmuştur. Hâtırın bu ilişkideki temel özelliği nazarı terk eden kimseyi yaptığı bu iş konusunda uyarmak ve onun kalbine korku düşürerek kendisini nazar eylemine sevk etmektir. Havâtra yüklediği anlamlar cihetiyle burada İmam Mâtürîdî'nin Mu'tezile'ye yakın bir duruş sergilediğini ifade etmemiz yanlış olmayacaktır. Kâdî Abdülcebâr'ın (ö. 415/1025) anlatımına benzer şekilde hâtırın buradaki fonksiyonunun kişiye şayet nazarı terk ederse kötü bir âkıbetle karşılaşacağını telkin etmek ve onu nazar yoluyla Allah'ı bilmeye davet etmektir (Koloğlu, 2011, s. 170). Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî*'de bu durumu şöyle açıklar:

"Akıllı kimse nazarı terk ettiğinde oluşan korkuyu, nazara götüren yolu ve nazarın ulaştıracağı bilgileri ancak kendisine bir dâî veya onun yerine geçebilecek başka bir şey (hâtır) ortaya çıktığında bilebilir. Bu sebeple kişinin üzerine teklif ancak dâî ya da hâtır vâki olduğunda mümkün olabilir." (Kâdî Abdülcebâr, 1965, s. 12/389:12-14.)

Görüldüğü üzere Kâdî Abdülcebâr insan açısından imtihanın devam edebilmesi ya da ona teklifin yapılabilmesi noktasında hâtırın bulunmasının zorunluluğuna işaret etmektedir. Kâdî Abdülcebâr'ın kendinden önceki dönemde de bu hususta mezhep içinde birbirine yakın anlayışların varlığı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla kullanılan kavramlar farklılaşsa bile meselenin anlatım ve aktarımı konusunda mütekaddimîn dönemi kelimcileri arasında benzer yaklaşımlar bulunmaktadır. Meselâ Câhız'da (ö. 255/869), Nazzâm'da (ö. 231/845) ve İmam Mâtürîdî'de bu türden yaklaşımları görebilmek mümkündür. Ancak özellikle Câhız ve Mâtürîdî'nin konuyu daha çok akıl ve insan doğası etrafında incelediğini

unutmamak gerekir (Bu konuda ayrıntı için bk. Demir, O. N., 2020, s. 171-204).

Havâtırın niteliklerine gelince bu konuda Mu'tezilî kelamcılar birbirinden oldukça farklı görüşler serdetmişlerdir. Meselâ İbrâhim en-Nazzâm insanda biri isyana diğeri ise itaate çağıran iki hâtırın bulunduğundan bahseder. Buna göre akıl yürütme yetisine sahip bulunan her insanın kalbinde biri kendisini itaate, öteki ise isyana davet eden iki hâtır yaratılmaktadır ve böylece insanoğlunun seçimleri yoluyla âdil bir şekilde imtihan olunabilmesi sağlanmaktadır. Zira ihtiyarın sahih olması ve imtihandan bahsedilebilmesi için bu gereklidir (Eş'arî, 1963, s. 427-428; Şehristânî, 1961, s. 41). Eş'arî *Makâlât*'ta Nazzâm'ın mezkûr görüşünü zikrettikten sonra Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf'ın (ö.235/849) düşüncelerine yer vermektedir. Allâf ise Nazzâm'dan farklı olarak Allah'la birlikte şeytana da hâtır nispet etmektedir. Allâf, Allah Teâlâ'nın insanda yani onun kalbinde kendisini düşünmeye sevk eden ve Allah'a itaat etmeye çağıran bir hâtır vücuda getirdiğini, şeytanın bu duruma mukabelede bulunarak insanoğluna karşı telkinde bulunduğunu ve böylece insana verdiği karşı hâtırla onu itaatten saptırıp isyana yönelttiğini beyan eder (Demir, O., 2013, s. 50). Esasında Allâf'ın bu görüşü Kur'ân'daki ilgili âyetlerle de uyumludur. Zira Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de kendisinin karşısında insana telkinde bulunabilen kötü muharrik güç olarak şeytanın varlığına işaret etmektedir. Her ne kadar âyetlerde şeytanın vesvesesinin zayıflığına, insan üzerinde Allah'ın dışında mutlak ve gerçek otorite bulunmadığına vurgu yapılıyor olsa da bu durum şeytanın da insana çağrı ve telkinlerde bulunduğu, onu isyana teşvik ve sevk ettiği gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır (İlgili âyetler için bk. en-Nisâ 4/83; en-Nahl 16/99-100; en-Nûr 24/21; Fussilet 41/36; en-Nâs 114/1-4). Koloğlu hâtırın kelâm olup olmadığına ilişkin meseleyi Kâdî Abdülcebbâr'ın görüş ve aktarımları çerçevesinde tafsilatlı bir şekilde incelemektedir (Ayrıntı için bk. Koloğlu, 2011, s. 170-189).

Konu hakkında Cübbâiler'in de fikir birliği içinde olmadıkları görülmektedir. Nitekim Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916) ile oğlu Ebû Hâşim el-Cübbâî arasında bu meselede tartışmalar yaşanmış ve bu tartışmalar özellikle de hâtırın fâilinin kim olduğu konusuna odaklanmıştır. Burada Ebû Ali bir ayrıma giderek zan ve kanaat nevinden olan havâtırın fâilinin insan olduğunu belirtmiştir. Oysa Ebû Hâşim hâtırın kelâm cinsinden olduğunu kabul etmiştir. Hal böyle olunca Ebû Hâşim hâtır ilâhî bir fiil olarak nitelemiş ve fâilinin Allah Teâlâ olduğuna ilişkin bir kanaatte olduğunu belirtmiştir (Koloğlu, 2011, s. 170-189). Kâdî Abdülcebbâr da Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf ve Ebû Ali el-Cübbâî'ye yakın görüşler benimsemiştir. Bununla birlikte Mu'tezile'nin hâtır konusunda homojen bir yapıda olmadığını da ifade etmemiz gerekir. Çünkü ekolün mensupları arasında havâtırın

gerçekliğini ve vuku buluşunu reddedenler de yer almaktadır (Koloğlu, 2011, s. 171; Demir, O., 2013, s. 49).

Havâtır Kavramının Menşei

Kelâmî gelenekte havâtır kavramının insanın imtihanının makul bir şekilde gerekçelendirilmek üzere ve Tanrı'nın varlık bilgisine ulaşmanın muharrik gücü, teşvik edici unsuru olarak kullanıldığı kanaati ifade edildi. Ancak şurası muhakkak ki *vicdanın* Tanrı'nın sesi olarak tanımlanması esasına dayanan benzer kullanımların İslâm öncesi dönemde de yaygın olduğu bilinmektedir. Muhtemelen bu sebeple bazı müslüman düşünürler ve yabancı bilim adamları havâtır kavramının izini sürerken bu terimin menşei sadedinde farklı filozof, kültür ya da dinlere işaret etmişlerdir. Yukarıda da değinildiği üzere meselâ Abdülkâhir el-Bağdâdî Nazzâm özelinde Mu'tezile'nin havâtırı tevârüs etmesi noktasında Brahmanizm'e referans verirken Wolfson ise Bağdâdî'nin bu iddiasını reddetmektedir. Çünkü Wolfson'a göre Bağdâdî'nin iddiasının aksine havâtır kavramının sözlü ya da yazılı bir kaynağa dayanıp dayanmadığı tam olarak bilinmemektedir. Tabi ki burada Wolfson'un, Bağdâdî'nin iddialarını reddederek Mu'tezile'yi Brahmanizm iddiası noktasında töhmet altında kalmaktan kurtardığı düşünülmemelidir. Çünkü Wolfson bir taraftan Bağdâdî'nin mezkûr kaynak tahminini reddederken diğer yandan o da kendince müslüman düşünürlerin fikirleri için önceki kültür ve dinlerden kaynak bulma arayışına girişmekte ve başka bazı iddiaları gündeme taşımaktadır (Wolfson, 2001, s. 483; Aslan, 2006, s. 38).

Bu bağlamda Nazzâm'ın anladığı ve yorumladığı şekliyle havâtırın kavram olarak kullanımının muhtemel menşeiine dair üç şeye işaret edilmektedir. Bunlardan ilki Zerdüstlük'teki insanın iyi olanı yahut kötüyü seçebilmesi temeline dayanan iki ruh ya da ikiz ruhlar inancıdır. Bir diğeri Arapçadaki hâtır kavramının İbranicedeki "yeser" kelimesinin tercüme edilmesi sonucunda ulaşılmış olabileceği öngörüsüdür. Çünkü her iki kelime de "arzu, istek, yönelim, teşvik" gibi anlamları taşımaktadır (Ayrıntı için bk. Wolfson, 2001, s. 484-485; Aslan, 2006, s. 38vd.).

Wolfson, Nazzâm'ın hâtır anlayışının kaynağına ilişkin olarak üçüncü bir ihtimali dile getirmektedir. Burada işaret edilen kaynak ise Platon'dur (m.ö. 427-347). Wolfson bu iddiasını hâtır ile "nefs" kavramlarının birbirleriyle olan anlam yakınlığıyla temellendirmeye çalışmaktadır (Wolfson, 2001, s. 484-485).

Havâtır kavramını yukarıda ana hatlarıyla aktardığımız muhtemel üç kaynak iddiasını zikrettikten sonra Wolfson da ister istemez bunların spekülasyondan öteye geçemeyeceğini itiraf etmek durumunda kalmıştır. Bize göre de İslâm kelamcıları bir düşünceyi, fikri ya da iddiayı başka bir din, kültür ya da felsefi birikimden tevârüs etmiş olsalar bile genelde onu dönüştürme hatta yeniden inşâ ederek İslâm düşüncesine entegre etme veya

en azından uzlaştırma yoluna gitmişlerdir. Görünen o ki burada da benzer bir durum söz konusudur. Bu anlamda özellikle Mu'tezile kelâmcılarından başlayarak mütekellimler insanın imtihan edilmesi ve Tanrı'nın varlık bilgisine ulaşabilmesi meselelerindeki metodolojiyi hâtır kavramından yararlanarak mümkün olduğunca aklî bir temele bağlamaya, bu yolla rasyonelleştirmeye çalışmışlardır.

Havâtırın Fonksiyonları

Havâtır kavramının doğrudan ilişkili olduğu alan insan fiilleri konusudur. Esasında bu kavramın İslâmî terminolojiye dâhil edilmesinin temelinde insanın fiillerinde özgür olduğunun aklen ispat edilmeye çalışılma çabası yatmaktadır. Zira İslâm kelâmcıları insanın imtihana tâbi tutulabilmesi için eylem ve davranışlarını hürriyet içinde gerçekleştirmesinin adil ve ahlâkî bir gereklilik olduğunun farkındadır. Diğer yandan insana doğru bir akıl yürütme yöntemiyle tevhid bilgisine ulaşabilme, Allah'ın insan fıtratına yerleştirdiği bozulmamış mekanizmanın rehberliğinde yüce yaratıcının varlığını ve birliğini idrak edebilme kabiliyet ve yeteneklerinin verili olduğu iddialarının ispatı açısından da hâtır kavramından yardım alınmıştır.

Kur'ân'da hâtır kavramı ve türevlerinin bu makaleye konu edilen anlamı itibariyle yer almadığı daha önce ifade edilmişti. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın insana yönelttiği itaat çağrısı ve buna mukabil olarak şeytanın insanı doğru yoldan saptırmak adına sergilediği türlü çabalar anlatılmaktadır. Ancak kuşku yok ki Kur'ân'da şeytana hasım olarak zikredilen yegâne iyi ve muharrik güç bizzat Allah Teâlâ'dır. Meselâ ilgili âyetlerde bu hakikate açıkça işaret edilmektedir: "Size Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, azınız müstesna, şeytana uyup giderdiniz." (en-Nisâ 4/83), "Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytana ayak uydurursa bilsin ki, o edepsizliği ve kötülüğü emreder. Allah'ın lütfu ve rahmeti sizinle olmasaydı içinizden hiçbir kimse günahattan asla arınamazdı, fakat Allah dilediğini arındırır; Allah her şeyi işitmekte ve bilmektedir." (en-Nûr 24/21), "Eğer şeytandan sana bir fileme gelirse hemen Allah'a sığın! Allah işitendir, bilendir." (Fussilet 41/36), "De ki: "Cinlerden olsun insanlardan olsun, insanların kalplerine vesvese sokan sinsi şeytanın şerrinden insanların rabbine, insanların mâlik ve hâkimine, insanların mâbuduna sığınırım!" (en-Nâs 114/1-4), "Gerçek şu ki o şeytanın, iman etmiş olanlar ve rablerine dayanıp güvenenler üzerinde bir hâkimiyeti olamaz. Şeytanın hâkimiyeti ancak onu kendilerine velî edinenler ve onun yüzünden müşrik olanlar üzerinde geçerlidir." (en-Nahl 16/99-100), Yukarıda bir kısmına yer verdiğimiz üzere bir hadis rivâyetinde de bu hususa yer verilmiştir: "İnsanın biri melekten diğeri ise şeytandan olan iki ziyareti (lemmesi) bulunmaktadır. Melekten olan ziyarete gelince o insanı hayra, Hakk'a inanmaya ve nefis yumuşaklığına yönlendirir; şeytandan

olana gelince o ise insanı şerre, Hakk'ı inkâr etmeye ve nefsin kötülüğüne davet eder." (Tirmizî, "Tefsîr", 2/35). İşte kelâmcılar rahmânî ve şeytanî davetlerin insana nasıl ulaştığı, meydana gelen bu halin insanda nasıl akis bulduğu konularını açıklığa kavuşturmaya çalışmışlardır.

Kelâmcılar insan hürriyetini ve onun fiillerini özgürce gerçekleştirebilme kabiliyetini dikkate alarak insandaki içsel çağrının oluşum keyfiyetini değerlendirmişlerdir. Muhtemelen Nazzâm'ın insanda ihtiyarın sahil olması için biri harekete geçmeyi (*ikdâm*), diğeri geri durmayı emreden iki hâtırın bulunması gerektiğine ilişkin düşüncesinin temeli de buraya dayanmaktadır. Ayrıca İbnü'r-Râvendî (ö. 301/913-14 [?]) Nazzâm'ın mâsiyet hatırının Allah'tan geldiğini, ancak Allah Teâlâ'nın insanı tahrik ederek mâsiyete yöneltmek için değil, eylemlerini özgürce gerçekleştirip fiillerini adil bir şekilde yapmaya sevk etmek üzere yarattığı görüşünü savunduğunu nakletmektedir (Eş'arî, 1963, s. 427-428; Wolfson, 2001, s. 481). Nazzâm'ın hâtıra yüklediği anlam ve yorum şeklinin benzer şekilde daha sonra *İhyâ'nın Şerhu acâibi'l-kalp* kitabındaki açıklamalarından anlaşıldığı şekliyle Gazzâlî tarafından da benimsediği görülmektedir. En azından burada kavramlaştırma ve kullanım açısından benzerlik bulunmaktadır (Gazzâlî, 1426/2005, s. 876-928). Görüleceği üzere havâtır kavramı âdil ve ahlâkî bir imtihanın temelini yerleştirmekte ve burada insanın özgür tabiatı ön plana çıkarılmaktadır.

Diğeri yandan Mâtürîdî açık bir şekilde rahmânî ve şeytanî havâtır şeklinde bir ayrımı zikretmiyor olsa da onun havâtıra yüklediği anlamlar, insanın düşünmesine ve aklını fonksiyonel bir şekilde kullanmasına verdiği önem; ayrıca insana düşünmemeyi tekin eden hisleri bizzat şeytanî bir vesvese ve yönlendirme olarak kabul etmesi onun da böyle bir ayrımı kabul ediyor olduğunu ima etmektedir (Mâtürîdî, 2005, s. 17, 208-209).

Anlaşılan o ki mütakellimler havâtır kavramını insanın iç sesinin mahiyet ve keyfiyetini anlamak üzere kullanmışlardır. İçten gelen sesin değerlendirilmesi eylemini ve bu sese kulak verilmesi ya da kaçınılması hususlarında ise akıl ve iradenin etkinliğine dikkat çekmişlerdir. İnsanın bu bağlamda önce içsel çağrısının mahiyet ve kaynağını tespit etmek üzere aklını kullanması gerekir. Çağrının hakikati ortaya çıkınca yani rahmânî mi yoksa şeytanî mi ya da itaate mi yoksa isyana mı davet edildiği belli olunca burada da irade ve seçim hürriyetini devreye alıp edimlerini buna göre şekillendirmesi istenmektedir. Bu açıdan havâtır kavramı ile hem içten gelen sesin hakikati hem bu içsel çağrının insanı nazar ve temmüle yönlendirmesi hem de akıl yürütme ve irade yoluyla tercihte bulunma ve davranışlarını yönlendirme ameliyesi anlamlandırılmaya dolayısıyla insanın imtihanı anlaşılması çalışılmaktadır.

Sonuç

Mu'tezile içindeki farklı yaklaşımlar dışarıda tutulduğunda mütekellimlerin genel itibariyle havâtırın bilgi edinmeye sevk etme, nazar ve istidlâle yöneltme noktasındaki etkisini göz ardı etmedikleri ancak bunun yanında havâtırın tek başına bilgi edinme yolu ya da salt bir bilgi kaynağı olarak da kabul etmedikleri anlaşılmaktadır. Daha doğrusu kelim âlimleri havâtırın bu bağlamdan ziyade içsel çağrılarının mahiyet ve keyfiyetinin anlaşılması düzleminde inceleme konusu yapmışlardır. İnsanın içindeki karşıt çağrı ve yönelimlerin kaynaklarını ve insanın edimlerinin üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Bununla birlikte özellikle Mu'tezilî gelenekte hâtırın nazarı açığa çıkarması, insanı nazar konusunda teşvik ederek akıl yürütmeye yönlendirmesi üzerinde durulmuştur. İçinde doğan, ortaya çıkan çağrının mahiyetinin bilinip değerlendirilmesi noktasında özellikle Mâtürîdî aklın hakemliğinin önemine vurgu yapmıştır. İçsel çağrılarının rahmânî ve şeytânî şeklinde ikiye ayrılarak incelenmesi de hâtırın mahiyetinin anlaşılması ve bu bağlamda hangi davetin kabul edilip peşinden gidileceği; hangi çağrının da reddedilip ondan uzak durulacağı noktasında aklın hakemliğine başvurulması gerektiği hususu kâhîr ekseriyetle kelamcılar arasında kabul görmüştür.

Havâtırın mütekellimlerin gündemini meşgul etmesinin temel nedenlerinden biri insanın imtihanının anlaşılması ve aklî olarak temellendirilmesi, bir diğeri ise fıtratın şهادetinde içsel çağrıları takip edip tevhid hakikatine, tanrının varlık bilgisine ulaşılabilmesi imkânının ispatı çabaları yatmaktadır. Aynı zamanda insanın fiillerinin nasıl gerçekleştiği, fıtrat, doğa ve akıl arasında insanoğlunun eylem ve davranışlarının hangi sâiklerle vücuda geldiği gibi hususlar yine havâtır kavramını üzerinde durulmaya fazlasıyla layık hale getirmiştir.

Sonuç olarak Tanrı'nın insanoğlunu varlığının başlangıcından beri yalnız bırakmadığı, onu zaman zaman vahiyle ve nübüvvet kanalıyla elçiler göndererek desteklemekle beraber içindeki rabbânî çağrıyla da her zaman iyiye ve doğruya davet ettiği anlaşılmaktadır. Bu meyanda insanın vicdanı ona her zaman Tanrı'nın sesini fısıldamaktadır. Ancak insanın içsel çağrısı sadece Tanrı'nın sesinden ibaret değildir. Onun iç âleminde aynı zamanda isyana teşvik çağrısı da yükselmektedir. İşte bu davetlerin niteliğini belirlemek için de ona akıl nimeti bahşedilmiştir. Bununla beraber içsel çağrıların vahiyle eşdeğer tutulması ve mutlak ve nesnel bir bilgi kaynağı olarak görülmesi de mümkün değildir. Zira böyle bir tavır hem vahye gölge düşürecek hem de bilgi tanımına ve bilginin elde edilme yollarına aykırı olacaktır. Bu cümleden olarak ve artık yer yüzüne vahiy ve peygamber gönderilmeyeceği hususu göz önünde bulundurularak rüya, ilham ve diğer bu türden farklı vasıtalarla kendisine hususî bilgiler verildiği iddiasıyla

ortaya çıkan insanların her türlü söylem, fikir ve iddiasının mutlak olarak bilgi ifade etmeyeceği ve yalnızca kendisini bağlayacağı unutulmamalıdır.

Kaynakça

Arpaguş, H. K. "Mâtürîdîlik ve Osmanlı'da İrâde-i Cüz'iyeye Yorumu", *Osmanlı Düşüncesi Kaynakları ve Tartışma Konuları*, ed. Fuat Aydın v.dğr.. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2018, 243-262.

Aslan, A. "Kelâmcıların Dilinde Havâtır Kavramının Kullanımı ve Bilgi Değeri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2006/1 (16): 29-56.

Abdülkâhir Bağdâdî. (1423/2002), *Usûlü'd-dîn*. nşr. Ahmed Şemseddin. Beyrut: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye.

Demir, O. N. "İmam Mâtürîdî'de Akıl, İnsanî Doğa (Tab') ve Fıtrat". *Diyanet İlmî Dergi* 56 / 1 (2020): 171-204.

Demir, O. N. (2020), *Mâtürîdî'de İnsan Tasavvuru*. Ankara: TDV Yayınları.

Demir, O. "Vicdan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43. İstanbul: TDV Yayınları, 2013, 100-102.

Demir, O. (2013), *Kâdî Abdülcebbar'da İnsan Psikolojisi Güdüler (Devâi) ve İnsan Davranış Üzerindeki Etkileri*. Bursa: Emin Yayınları.

Ebû Tâlib el-Mekkî. (1426/2005), *Kıttu'l-Kulûb fî Mu'âmeleti'l-Mahbûb ve Vaşfu Tarîki'l-Murîd ilâ Makâmi't-Tevhîd*. nşr. 'Âsım İbrahim el-Keyyâlî), I-II, Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye.

Eş'arî, Ebû'l-Hasen. (1963), *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-musallîn*. nşr. Helmuth Ritter. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

Fahredden Râzî. (1392), *en-Nefs ve'r-rûh*. nşr. M. Sagir Hasan el-Ma'sûmî. Tahran: Ma'hedü'l-ebhâsi'l-İslâmiyye.

Fârâbî, Ebû Nasr (1987), *Fusûl'ul-Medeni*. nşr. D. M. Dunlop, çev. Hanefi Özcan. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm. (1426/2005), *İhyâu ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dâru İbn Hazm.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm (1982), *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*. Beyrut: Dârü'l-Marife.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm. (ts.), *Tehâfütü'l-felâsife*. nşr. Süleyman Dünya. Kahire: Dârü'l-Meârif.

Hâris el-Muhâsibî. (ts.), *er-Riâye li hukûkillâh*. nşr. Abdülkadir Ahmed Ata. Beyrut: Dârü'l-Kütüb'l-İlmiyye.

İbn Fûrek. (1987), *Mücerredü makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*. nşr. Daniel Gimaret. Beyrut: Dâru'l-Maşrık.

Kâdî Abdülcebbar. (1965), *el-Muğnî fî evvâbi't-tevhîd ve'l-adl/en-Nazar ve'l-maârif*. nşr. İbrâhim Medkûr. Kahire: el-Müessesetü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li't-Te'lîf ve't-Terceme.

Kınalızâde Ali Çelebi. (2007), *Ahlâk-ı Alâî*. haz. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları.

Kindî, Ya'kûb b. İshâk. (1369/1950), *Risâle fi'n-nefs (Resâilü'l-Kindî el-felsefiyye İçinde)*. nşr. Muhammed Abdülhâdî Ebû Rîde. Kahire: Dârül-Fikri'l-Arabî.

Koloğlu, O. Ş. (2011), *Cübbâiler'in Kelâm Sistemi*. İstanbul: İSAM Yayınları.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. (2005), *Kitâbü't-Tevhîd*. nşr. Bekir Topaloğlu & Muhammed Aruçi. Ankara: İsam Yayınları.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. (2005-2011), *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. nşr. Komisyon, İlmî Kontrol: Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi.

Nasîrüddîn Tûsî. (2007), *Ahlâk-ı Nâsirî*. çev. Anar Gafarov-Zaur Şükürov. İstanbul: Litera Yayıncılık.

Şehristânî. (1961), *el-Milel ve'n-nihal*. nşr. Muhammed Seyyid Kîlânî. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî.

Wolfson, H. A. (2001), *Kelam Felsefeleri müslüman-huristiyan-yahudi kelamı*. İstanbul: Kitabevi.

Yavuz, Y. Ş. Havâtır, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16. İstanbul: TDV Yayınları, 1997, 523-526.

[itobiad], 2021, 10 (4): 3959-3978

**Erken Dönem Bir İbâzî Teorisyei: Abdullah b. Yezîd el-Fezârî'nin
(II. -III. yüzyıl) Kitâbü't-tevhîd'i ve Kelâmî Perspektifi**

An Early Ibâzî Theoretician: 'Abd Allâh b. Yazîd al-Fazârî's (II.-III.
century) Kitâbü't-tawhîd and his Kalâmî Perspective

Bilal TAŞKIN

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Asst. Prof, Çanakkale Onsekiz Mart University, Divinity Faculty

m.taskinbilal@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-7253-0623

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 20.11.2021
Kabul Tarihi / Accepted	: 27.12.2021
Yayın Tarihi / Published	: 31.12.2021
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Taşkın, B. (2021). Erken Dönem Bir İbâzî Teorisyei: Abdullah b. Yezîd el-Fezârî'nin (II. -III. yüzyıl) Kitâbü't-tevhîd'i ve Kelâmî Perspektifi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 10 (4) , 3959-3978 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/66167/1026356>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Erken Dönem Bir İbâzî Teorisye: Abdullah b. Yezîd el-Fezârî'nin (II. -III. yüzyıl) Kitâbü't-tevhîd'i ve Kelâmî Perspektifi

Öz

Dinlerin teşekkül süreçlerini takip eden gelişim dönemleri pek çok teolojik tartışmalara sahne olmuştur. İslam Dini'nin fikrî açıdan gelişim yaşadığı ve din içinde mezhepleşmenin başladığı ilk asırlarda Müslümanlar kendi aralarında muhtelif sebeplerle farklı teolojik tartışmalar yaşamışlardır. Bu tartışmalar İslam Dini içerisinde pek çok itikâdî mezhebin oluşmasını etkilemesinin yanı sıra tartışma konularına ilişkin yoğun bir telif faaliyetinin başlamasına da yol açmıştır. Bu faaliyetlerin sonucu olarak düşünce geleneğine kazandırılan eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmıştır. İslam'da ilk teşekkül eden mezhepler arasında kabul edilen İbâzî Mezhebi'nin Kûfe'deki temsilcilerinden Abdullah b. Yezîd el-Fezârî'nin kelâmî problemler içeren eserleri de bu çalışmalar arasında yer alır. Fezârî'nin eserleri Wilferd Madelung ve Abdulrahman al-Sâlimî, *Early Ibâdî Theology: Six Kalâm Texts by 'Abd Allâh b. Yazîd al-Fazârî* adıyla neşredilmiştir. Çalışmamızda Fezârî'nin hayatı ve mezhebî duruşu ve onun bahsedilen eserleri arasında yer alan İbâzî mezhebinin temel ilkelerinin açıklandığı *Kitâbü't-tevhîd*'i incelenecektir. Amacımız İslam'ın ilk dönemlerinde, ana akım dışında kalan bir itikâdî mezhebin ilk dönem kaynakları üzerinden inanç esaslarını ortaya koymak ve Müslümanların inanç farklılıklarının oluşum aşamasında gündeme aldıkları problemleri otantik bir kaynak üzerinden serimlemektir. Görebildiğimiz kadarıyla soru cevap yöntemini merkeze alan eserinde Fezârî, iman, iman-amel, insanların inançlarına ve amellerine göre tasnifi, İbâzî olmayan Müslümanlara (ehl-i kible) nasıl davranılacağına ilkleri ve ilâhî sıfatlar gibi konuları ele almaktadır. Fezârî eserinde hem aklî hem de naklî delillere yer vermektedir. *Kitâbü't-tevhîd*, klasik kelâm metinlerinde yer alan konu tertibine bağlı olmayıp İbâzî mezhebinin genel esaslarını önem sırasına göre aktarmaktadır. Eserinde açıkça bir mezhebi ya da kişiyi doğrudan hedef almayan Fezârî zaman zaman İbâzî mezhebi içinden ismini zikretmediği kişileri eleştirmektedir. İlâveten, Fezârî'nin eseri, güçlü diyalektik içeriğe sahip olmanın yanında, açık yalın bir anlatıma sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Mezhep, İbâzîlik, Fezârî, Kitâbü't-tevhîd, Ehl-i kible.

An Early Ibâzî Theoretician: 'Abd Allâh b. Yazîd al-Fazârî's (II.-III. century) Kitâbü't-tawhîd and his Kalâmî Perspective

Abstract

The development periods following the formation processes of religions have been the scene of many theological debates. In the first centuries, when the Islam developed intellectually and the sectarianism began, Muslims had different theological discussions among themselves for various reasons. These debates not only affected the establishment of many religious sects in Islam, but also led to the beginning of an intense copyright activity on the topics of discussion. Some of the works which are the result of these activities, have survived to the present day. The Works contained theological problems and written by 'Abd Allâh b. Yazîd al-Fazârî, who is one of the representatives of the Ibâzî Sect in Kufa, are also among these studies. Fezârî's works were published by Wilferd Madelung and Abdulrahman al-Sâlimî under the name Early Ibâdî Theology: Six Kalâm Texts by 'Abd Allâh b. Yazîd al-Fazârî. In our study, Fazârî's life and sectarian stance and his Kitâbü't-tawhîd, which is among his mentioned works, in which the basic principles of the Ibâzî sect are explained, will be discussed. Our aim is to reveal the principles of belief for a theological sect that was out of the mainstream in the early periods of Islam, through its early sources and to explain the problems that Muslims put on the agenda during the formation of differences of belief, through an authentic source. As far as we can see, Fezârî, in his work, deals with issues such as faith, faith-act, the classification of people according to their beliefs and acts, the principles of how to treat non-Ibâdî Muslims (ahl-i Qibla) and divine attributes. Fezârî, who does not directly target a sect or a person in his work, sometimes criticizes the people of the Ibâdî sect that he does not mention.

Keywords: Sect, Ibâdî, al-Fazârî, Kitâbü't-tawhîd, Ahl-i Qibla.

Giriş: Abdullah b. Yezîd el-Fezârî: Hayatı ve Eserleri

Aslen Mudar oğullarından Fezâre kabilesine mensup olan Abdullah b. Yezîd el-Fezârî, Kûfe'de doğmuş ve ilk eğitimini orada tamamlamış ve bu nedenle "el-Kûfî" (Kûfeli) nisbesiyle de tanınmıştır. Fezârî, Basra'da İbâzîliğin temel ilkelerini inşa eden Ebü'ş-Şa'sâ Câbir b. Zeyd el-Ezdî (ö. 93/711-12) ve Ebû Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme'nin (ö. 145/762) fikirlerinden etkilenmiştir. Kaynakların verdiği bilgiye göre Fezârî Kûfe'de Râfizîlerden Hişam b. Hakem (ö. 179/795) ile ortaklaşa deri-ayakkabı dükkanı işletmişler ve

Mes'ûdî'nin aktardığına göre Fezârî ve Hişam aynı dükkanda farklı zamanlarda birbiriyle örtüşmeyen düşüncelerini takipçilerine aktarmışlardır. (Câhız, 2002, s. 61; Madelung, 2004, s. 212-213) Bermekîler döneminde Hişam ile birlikte Bağdat'a göç eden Fezârî, vezir Yahya b. Halid el-Bermekî'nin (ö. 190/805) huzurunda yapılan ilmi toplantılara da katılmıştır. Zaman zaman bu toplantılara iştirak eden Halife Harun Reşid Şîa düşüncesine yakın fikirleri nedeniyle Hişam ve öğrencilerinin takip edilmesini ister ve bu takibatı müteakiben Hişam Bağdat'ı terk eder. Muhtemelen aynı takibat sebebiyle Fezârî de Bağdat'tan ayrılır ve Yemen'e yerleşir. (Madelung, 2004, s. 212-213) Kaynaklar Fezârî'nin tam vefat tarihini tespit etmeseler de onun hicrî ikinci asrın sonlarında ya da üçüncü asrın ilk çeyreğinde vefat ettiğini söylemek mümkündür (Amr Halife, 2001, s. 203).

Fezârî, fıkıh ve kelâm meselelerini de ihtiva edecek şekilde İbâzî düşüncenin ilk teorisyenlerinden kabul edilmektir (Amr Halife, 2001, s. 202). İbnü'n-Nedîm onu "Hâricîlerin önde gelenlerinden ve ilk kelâmcılarından" şeklinde tanımlar (İbnü'n-Nedîm, 1997, s. 207). İbn Hazm Fezârî ve takipçilerinin Ehl-i Sünnet'e en yakın Hâricî fırka olduğunu ve Küfe'de İmam Malik'ten daha fazla takipçisinin bulunduğunu kaydeder (İbn Hazm, 1980, 2/89; 1989, s. 8). Şehristânî de Hâricîleri öncekiler ve sonrakiler şeklinde iki sınıfa ayırır ve Fezârî'nin sonraki Hâricî kelâmcılar arasında yer aldığını söyler. İmamî müellif Mansur b. Hüseyin el-Âbî (ö. 422/1030) de Fezârî'yi ilk Hâricî müellifler arasında zikreder (el-Âbî, 2004, 5/156).

İbâzî kaynaklar Fezârî'yi, İbâziyye'nin bir alt fırkası olan Nükkâriyye ekolüne nispet ederler (Ali Yahya Muammer, 1985, s. 30). Örneğin önde gelen İbâzî ilim adamlarından Ebü'l-Abbas eş-Şemmâhî (ö. 928/1522) Nükkârîlerin kelâmında Abdullah b. Yezîd el-Fezârî'ye, fıkıhta ise Abdullah b. Abdülaziz ve Ebü'l-Müerric'e bağlı olduklarını zikreder (Şemmâhî, 1987, s. 237; Heyet, 2011, 2/1027). Nükkârîyye, ana akım İbâzîlerden teo-politik etkenlerle ayrılan bir fırkadır. Bu ayrılış kaynakların verdiği bilgilere göre şu şekilde gerçekleşmiştir: İbâzî-Rüstemî devletinin kurucusu Abdurrahman b. Rüstem'in vefatı üzerine oğlu Abdülvehhâb b. Abdurrahman (ö. 208/823) Mağrip'te Tâhert şehrinde (Cezayir) imamette aranan şûrâ şartını reddederek babasından sonra imam olmayı tercih eder. Şûrâ meclisinden Abdülvehhâb'ın bu tavrını onaylamayan Ebû Kudâme Yezîd b. Fendin ve takipçileri bu karara karşı çıkıp Abdülvehhâb'a karşı savaşır ve ana akım İbâzîlikten ayrılırlar (171/787). Bu nedenle Abdülvehhâb'ı takip eden ana akım İbâzîliği temsil edenler Vehhâbiyye, onun imâmetini reddedenlere ise "karşı çıkanlar" anlamında Nükkârîler denilmiştir (Fığlalı, 1983, s. 101; 1999; Ağırakça, 1988). Ebû Kudâme ve destekçisi Şuayb b. Mu'arrâf'ın siyasi önderliğinde temelleri atılan Nükkâriyye'nin temel görüşleri şu iki meseleye

dayanır: 1) Daha faziletli bir aday varken daha az faziletli olanın imâmeti doğru değildir. Müslümanlar içinde Abdülvehhâb'dan daha faziletli olanlar mevcuttur. 2) Abdülvehhâb'ın şûrâ meclisine istişare etmesi vaciptir. İstişare olmadığında imâmet geçerliliğini yitirir. Abdülvehhâb'ın imâmeti de bu şartı yerine getirmediği için geçersizdir. Bunların dışında Nükkâriyye'yi İbâzîlik içinde farklı kılan yaklaşık yirmi mesele vardır ki, bunların öne çıkanları şunlardır: a) Allah'ın Müslüman kullarına velî (dost) ya da düşman olması farklı durumlara göre değişkenlik gösterebilir. Şemmâhî (1987, s. 221) bu görüşü doğrudan Fezârî'ye nispet eder. b) Peygamber sözü ancak işitildiğinde Müslümanlar için delildir. Hitabı işitmeyen yani hitabın kendisine ulaşmadığı kişinin özü kabul edilir. c) Allah'ın isimleri mahlûktur. d) Haram olduğu bilinmeden yapılan eylem mubahtır. e) Takıyye amacıyla içki içilebilir (Ali Yahya Muammer, 1985, s. 31; Amr Halife, 2001, s. 208). Ana akım İbâzîlik'ten ayrışan fikirleri içermesi nedeniyle bazı müellifler Nükkârîliği İbâzîlik'ten ayrı müstakil bir ekol olarak değerlendirilmişlerdir (Ali Yahya Muammer, 1985, s. 30; Muhammed Kâbil, 2015, s. 58). Bu nedenle ilk dönem kurucu müellifler arasında yer alsada Nükkârîliğe nispet edilen Fezârî'nin ana akım İbâzîlik'te muteber ilim adamları arasında yer almadığını söylemek mümkündür. Nitekim önemli İbâzî ilim adamlarından Vercelânî (ö. 570/1175), Nükkâriyye'nin imamı olan Fezârî'nin İbâzî mezhebinin (*da'vâ*) muhalifleri arasında yer aldığını söyler (Vârcelânî, 1997, 3/309).

Fezârî kelâm ve fıkıh meselelerini ihtiva eden muhtelif eserler kaleme almıştır. İbnü'n-Nedîm şu kitapları ona nispet etmektedir: *Kitabü't-Tevhîd*, *Kitabü'r-redd 'ale'l-Mu'tezile*, *Kitabü'l-İstitâ'a*, *Kitabü'r-redd 'ale'r-râfıza* (İbnü'n-Nedîm, 1997, s. 227-228). Bunların dışında Salimi ve Madelung, Fezârî'ye nispetle neşrettikleri altı metin arasında *Kitabü'l-fütyâ*, muhtemelen İbnü'n-Nedîm'in kaydettiği *Kitabü'l-İstitâ'a*'nın aynısı olan *Kitabü'l-kader*, İbâzî fırkalarından 'Umeyriyye kolunun kurucusu Ebû Ömer İsa b. 'Umeyr'in eleştirildiği *Kitabün fi'r-reddi 'alâ İbn 'Umeyr*, *Kitabün fi'r-reddi 'ale'l-Mücessime* ve *Kitabün fi men race'a 'an ilmihî ve fâraka'n-nebiyye ve hüve 'alâ dînihî* adlı eserlere yer vermektedirler. Son iki eserin Fezârî'ye nispeti kesin olmamakla beraber, neşreden araştırmacılar bu eserlerin içerik ve üslup açısından Fezârî'ye ait olduklarını varsaymaktadırlar. Fikhî ve kelâmî sorulara cevaplar şeklinde hazırlanmış olan *Kitabü'l-fütyâ*'nın ise önemli bir kısmı eksiktir (Madelung ve al-Salimi, 2014, s. 1-7). Bunlar arasında mezhebin fıkıh ve kelâm ilimleri açısından önem arz eden kavram ve incelemelerine yer veren *Kitabü't-tevhîd*'i bu çalışmada inceleyeceğiz. Amacımız bir ilim adamı olarak Fezârî'nin düşünce dünyasını bir bütün olarak ortaya koymak değil, bir ilk dönem İbâzî müellifini tanıtmak ve kelâma ilişkin bir eseri üzerinden düşünce dünyasına ışık tutmaktır.

Çalışmada incelediğimiz *Kitabü't-tevhîd* adlı eser kabaca İbâzîlik'te imanın tanımı, mümin olmayanlara karşı kişinin nasıl davranması gerektiğinin sınırlarını belirleyen velâyet (dostluk), berâet (uzak durma) ve vukûf (belirsizlik) kavramlarını, Allah'ın sıfatları ve isimleri ile ilgili muhtelif meseleleri, İbâzî inancının ana ilkelerini kabul etmeyen ehl-i kiblenin kimler olduklarını ve büyük ve küçük günahları işleyenlerin durumlarını incelemektedir. Eser büyük oranda "sordum" ya da "dedim", "o da şöyle dedi" şeklinde soru-cevap formunda oluşturulmuştur. Doğrudan Fezârî'nin böyle bir anlatım yöntemini tercih etmesi muhtemel olmakla beraber eserin, Fezârî'nin bir öğrencisinin, bizzat kendisinin hocasına yönelttiği ya da başkaları tarafından hocasına yöneltilen sorulara Fezârî'nin verdiği cevapları bir araya getirmesi ile oluştuğunu söylemek de mümkündür. Eserde ehl-i kiblede sayılan Mu'tezile, Mürcie' ve Râfizîlik gibi ekolleri tanımlaması dışında Fezârî, doğrudan herhangi bir mezhep ya da kişiyi hedef almaz. Bununla beraber kendi mezhebinden olan bazı fırka ya da kişileri isim vermeden eleştirmektedir. Bu kişi ya da fırkalar İbâzî mezhebinin ana akımını temsil eden Vehhâbiyye ya da kurucusuna karşı bir risâle de kaleme almış olduğu 'Umeyriyye ekolünün temsilcileri veya Kûfe, Bağdat ve Yemen gibi şehirlerde Nükkârî düşünce çizgisinin dışında kalan belli bazı İbâzî ilim adamları olabilirler. Fezârî, eserinde ele aldığı meseleleri yorumlarken aklî istidlâl yöntemine başvurduğu gibi aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetlere istinad ederek naklî istidlâl yöntemini de kullanmıştır. Örneğin Allah'ın isimlerinin birbirinden bağımsız ezeli hakiketlere delalet ettikleri iddiasının, birçok ezeli hakikatin varlığı probleminde yol açacağını söylerken kelâmî/aklî yöntemden istifade etmiştir. Velâyet ve berâet kavramlarını temellendirirken ise müminlere dost olmayı, günahkarlardan da uzak durmayı tavsiye eden ayetlere müracaat ederek naklî yöntemi kullanmıştır. Bunlara ilaveten dilinin sadeliği ve meseleleri anlatımındaki açıklığı da göz önünde bulundurulduğunda Fezârî'nin ilk dönem İslam düşüncesinin üretken ve kalemi etkin müellifleri arasında yer aldığını söylemek mümkündür.

İman ve Amel ile İlişkisi

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Fezârî, dinin, Kur'an-ı Kerim (*Tenzil*), sünnet ve Müslümanların görüşleri [*icmâ'*] olmak üzere üç temele dayandığını söyler (Fezârî, 2014, s. 41). Ancak imanın esası fikre ve sorgulamaya dayanmaktadır. O, Müslüman olmanın sebebinin ne olduğuna ilişkin kendisine yöneltilen bir soruya "sorgulayarak ve öğrenerek Müslüman oldum" diyerek cevap verir (Fezârî, s. 44). Fezârî sorgulamaya dayandığını kabul ettiği imanı, doğrudan tanımını vererek değil farklı taksimler üzerinden açıklar. *Kitabü't-tevhîd fî marifetillâh*'ın muhtelif yerlerinde ve *Kitabü'l-fütyâ'* da yer verdiği taksime göre o, İbâzî kaynaklarda yaygın

olduğu üzere, iman, bilinip bilinmemesi mümkün olmayan ya da mümkün olan şeyler şeklinde iki kısma ayırır ve iman bu kısımlar üzerinden izah eder. Birinci kısım, bilinmemesi mümkün olmayan imandır. Bu, imanın genel ilkelerini (*cümle*) kapsar (İbâzî kaynaklarda imanın tanımı için bk. Ahmed el-Halîlî, 2017, s. 40-41; Ettafeyyîş, 2001, s. 474; Sâlimî, 1989, 1/215). Bunlar, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Hz. Muhammed'in O'nun elçisi olduğuna, ölümden sonraki diriliş, hesap, cennet ve cehennem gibi, Hz. Muhammed'in getirdiği şeylerin gerçek olduğuna iman etmektir. İlâveten Fezârî, imanın genel ilkelerini reddeden kişinin sapmış olduğunu, bu iman bilmemenin, imanın sıhhati açısından mümkün olmadığını söyler. Diğer bir iman, bilinmemesi mümkün olan, ancak bilindikten sonra bilinmemesi mümkün olmayan imandır. Genel ilkelerin açıklaması bu imanın kapsamına girer. Buna göre bir mümin, imanın genel ilkelerinin açıklamasını öğrendikten sonra bunları unutup bilmeme mazeretine sahip değildir. Üçüncüsü ise vakti girene kadar bilinmemesi mümkün olan imandır. Bu da imanın genel ilkelerinden sonra namaz, oruç ve zekat gibi zorunluluk vakti girdiğinde farz olan şeylerdir. Dördüncü iman ise bilinmemesi mümkün olan imandır. Bu ise din tarafından kötü kabul edilen eylemlerdir (Fezârî, s. 1, 27, 43). Bu taksim imanın, fikrî ve amelî yönlerini ihtiva ettiğini, yalnızca bilinmesi gerekenleri bilmenin değil, bilinmemesi gereken şeyleri bilmemenin de iman kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Ayrıca bkz. Halîlî, 2017, s. 44).

Fezârî'nin imanla ilgili verdiği diğer bir taksim, imanın sınırlı olup olmamasını merkeze almaktadır. Bu taksime göre sınırları olan iman farzlardır. Örneğin, namaz iki, üç ya da dört rekâttır, oruç bir aydır. Sınırları olmayan iman ise Allah'ı ve O'nun birliğini bilmek, emr-i bi'l-ma'rûf yapmak (iyiliği anlatmak), ebeveyne iyi davranmak ve akrabaları gözetmektir. Bu ibadetlerin ise bir sınırı yoktur (Fezârî, 2014, s. 11). Bu taksim ile içerik açısından benzeşen bir diğer taksimde Fezârî imanı iki anlam üzerinden ele alır. "İmanın anlamı tek midir iki midir?" şeklindeki bir soruya imanın iki anlamı olduğunu söyleyerek cevap verir. İmanın birinci anlamı tevhid imandır. İkinci anlamı ise tevhid olmayan imandır. Tevhid imanı olmayan iman, farzlardır (Fezârî, 2014, s. 43). Bu taksimler de benzer şekilde iman ve amelin birlikteliğine güçlü vurgu yapan İbâzî din anlayışını yansıtmaktadır.

Bu son iki taksim açık bir şekilde dinin amelî esaslarının iman kapsamında değerlendirildiklerini göstermektedir. Ancak burada iki hususa dikkat çekmek gerekir. Öncelikle Fezârî imanı yalnızca tevhidin bilinmesinden ve amellerden mürekkep bir yapı olarak değerlendirmemekte, dil ile ikrâr etmeyi de imanın esaslarından kabul etmekte ve "dili ve kalbi ile ikrâr ederek" açığa vurmadıkça bir kimsenin Müslüman olduğunun söylenemeyeceğini ileri sürmektedir (Fezârî, 2014, s. 12). İkinci olarak,

imanın genel ilkesini ve imanın özünü oluşturan tevhid ilkesinin bilinmesine bağlı olarak imanın derecesinin de değişeceğini savunur. Kulun tevhid ilkesine dair bilgisi ne kadar çok ise imanı da o derece artar. Bunun nedeni imanda kesinliğin (*yakîn*) bilgiye bağlı olmasıdır. Meleklerin, peygamberlerin ve alimlerin diğer insanlardan üstün olmalarının nedeni sahip oldukları tevhid bilgisidir, dolayısıyla imanda kesinliğin fazla olmasıdır. Bu nedenle Fezârî, inananlar arasında üstünlüğün ibadet ile değil ilim ile olduğunu söyler. Ona göre alimin bir gecesi başkalarının bir yıllık ibadetine denktir ve bir kişi örneğin peygamberden daha çok namaz kılması nedeniyle peygamberden daha üstün olmaz (Fezârî, 2014, s. 12-14). Neticede Fezârî'ye göre amelî esaslar imandan kabul edilse de imanda artma ve eksilme amel ile değil imanın bilgi yönü itibarıyla gerçekleşmektedir. Ancak her halükârda o, genel İbâzî düşüncesine bağlı olarak, iman, amel ve bilgi kavramları arasındaki güçlü bir irtibatın bulunduğunu farklı biçimlerde ifade eder. Bir arada olduklarına imanın gerçekleşeceği üç kelimenin ne olduğuna ilişkin soruya “Bunlar ilim, amel ve [arınmış] niyettir. Amelsiz ilim, niyetsiz amel yoktur. Niyet ise yalnızca kesinliğin elde edilmesiyle gerçekleşir” diyerek cevap verir (Fezârî, 2014, s. 44).

Fezârî'ye göre iman ile günahkarlık (*fisk*) bir anda bir kişide bulunmaz; ilki Allah'ın dostları için söylenen, ikincisi Allah'ın düşmanları için söylenen isimlerdir. Bu düşünceden hareketle Fezârî haram olduğunu bildiği halde günah işleyen kişinin kâfir olacağını söyler (Fezârî, 2014, s. 36; Ayrıca bkz. Ali Yahya Muammer, 2008, 1/73-75). Ona göre imanın genel ilkelerini bilen kişi, üzerine farz kılınan namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetleri terk ederse kafir olur. Ancak belirtmek gerekir ki, o, kafir olmayı dini büsbütün terk etmek anlamında değil, nimeti verene nankörlük etmek anlamında kullanmaktadır (Fezârî, 2014, s. 2, 28, 43). Bu konuya ileride temas edeceğiz.

Burada amelin terk edilmesi yani günah işlenmesi durumu ile ilgili iki hususa değinmek istiyoruz. Birincisi, Fezârî, naslarda günahlar için zikredilen cezaların asgari ölçüyü verdiğini ileri sürer. Örneğin haksız yere bir insanı öldürme için belirlenen ceza, öldürülen yalnızca bir insan içindir. Daha fazla insanı öldürenin cezası ise ilâhî adâlet divanında daha fazla ve daha ağırdır (Fezârî, 2014, s. 36-37). İkinci husus ise şudur: Fezârî, genel İbâzî düşüncesi ile mutabık olarak günahkarların günahlarının bağışlanmayacağını söyler (Geniş bilgi için bkz. Melşûfî, 2005, s. 101, 110). Zira Allah verdiği azap sözünden dönmez, buyruğunu değiştirmez ve verdiği azap hükmü ile çelişmez. O, Mürcie'de olduğu gibi Allah'ın dilerse kullarını affedebileceği dilerse de azap edebileceği düşüncesini reddeder. Bununla birlikte Fezârî, tövbe edenlerin tövbelerinin kabul edilebileceğine, günahların bağışlanmayacağı düşüncesinin yalnızca tövbe edilmemesi

durumuyla sınırlı olduğuna da dikkat çekmektedir (Fezârî, 2014, s. 37; Önemli, 2015, s. 101-108).

Genel bir bakış, Fezârî'nin, Müslüman olmak için imanın genel ilkelerine bağlı kalmanın yeterli olmadığı, amelin, Müslümanlık tavrında belirleyici olduğu, amelde eksikliği olanların gerçek Müslüman sayılmayacakları düşüncesine sahip olduğunu söylememize izin vermektedir. Bu bağlamda o Müslümanlıklarına günah (*hades*) (Kavrama ilişkin olarak bkz. Küdemî, 1985, 1/32) bulaştıranları Müslüman değil ehl-i kible kavramı ile nitelendirmektedir. Aşağıda onun bu konudaki görüşleri incelenecektir.

Öteki: Ehl-i Kible

Genel İbâzî düşünceyle mutabık kalarak Fezârî insanların müşrik, münâfık ve Müslüman olmak üzere üç kısma ayrıldıklarını söyler. a) Müşrik, İslam'ı ve Allah'ın indirdiği her şeyi reddeden kişidir. b) Münâfık İslam'ı ve Allah'ın indirdiği her şeyi kabul eden, ancak ameli eksik olan kişidir. Münafıklık ise iki türdür: Birincisi helali haram, haramı helal kabul etme münafıklığıdır (*nifâk-ı tahlîl ve tahrîm*). Bu, Hâricîlerin münafıklığıdır. İkincisi ise inançlara aykırı davranma münafıklığıdır (*nifâku'l-hıyânet*) (Fezârî, 2014, s. 3). c) Müslüman ise İslam'ı ve Allah'ın indirdiği her şeyi kabul eden, bütün görevlerini yerine getiren kişidir. Fezârî'nin farzları imandan saydığına, farzları yerine getirmeyenlerin "küfür" ile niteleneceklerini kabul ettiğine dikkat çekmiştik. Burada zikrettiğimiz üçlü taksime göre de o, amelde eksik olanları Müslüman saymamaktadır. Şu halde münafık kavramı ameli eksik olan inananlar anlamındaki kâfir ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra imanın genel ilkeleriyle hiçbir ilgisi olmayanlar, kâfir değil, müşrik olarak nitelendirilirler. Fezârî, imanın genel ilkelerine bağlı olanların yani Allah ve resulünü kabul edenlerin müşrik olmadıkları, ancak yeryüzünde bozgunculuk çıkaran, Allah'tan başkasına hüküm yetkisi veren ve namaz ve zekatı eksik yapanların Müslüman olmadıkları fikrinde bütün Müslümanların -muhtemelen İbâzîleri kastetmektedir- ittifak ettiklerini söylemektedir (Fezârî, s. 37; Ayrıca bkz. Mus'abî, 1986, 2/104-114; Kılavuz, 2016, s. 101). Neticede, gerçek Müslümanlar olan İbâzîlerin dışında kalan, ancak dini büsbütün reddeden müşriklerden de olmayan, imanın genel ilkelerini kabul eden bir öteki bulunmaktadır ki, Fezârî bunları eserlerinde çoğu kez "ehl-i kible" diye adlandırmaktadır. Bu yaklaşım kısmen, fâsık'ı (günahkar) mümin ile kafir arasında bir kategori olarak (*menzile beyne'l-menziletayn*) değerlendiren Mu'tezilî görüşü hatırlatmaktadır (Geniş bilgi için bkz. Melşûtî, 2005, 123; Kılavuz, s. 110).

Ehl-i kible kavramını Fezârî, görebildiğimiz kadarıyla, imanın genel ilkelerini kabul ettikten sonra imanlarına günah (*hades*) karıştıranlar anlamında kullanılmaktadır (Fezârî, 2014, s. 29, 34, 36, 37; Kavramla ilgili

geniş bilgi için bkz. Aytepe, 2019, s. 616). Bu günah, inançla ilgili olduğu gibi amelle ilgili de olabilir. Nitekim Fezârî, gerçek Müslüman olanın şartlarını şu şekilde ifade etmektedir: “a) Allah’ın bir olup ortağı olmadığına, Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna iman etmek, b) Cennetin, cehennemin, ölümün, dirilişin gerçek olduğuna, kıyametin şüphesiz gerçekleşeceğine, Allah’ın kabirdekileri dirilteceğine iman etmek, c) Allah’ın indirdiği dine ya da onun yorumuna aykırı davrananların sapkın olduklarını ve Allah’ın dostları olmadıklarını dinî bir kabul olarak benimsemek, d) Allah’ın azabının kaçınılmaz olduğu şeylerden kaçınmak. Kişi bunları yaptığını bize açıkça gösterdiği zaman Müslüman olur.” (Fezârî, 2014b, s. 3). Şu halde inançlarında ya da eylemlerinde bu ilkelere aykırı davrananlar, Müslüman değildirler, ancak genel iman ilkelerine bağlı oldukları için ehl-i kible olarak adlandırılmaktadırlar. Fezârî, imanın genel ilkelerini kabul ettikten sonra imanlarına günah karıştıran ehl-i kibleyi İslam’a davet etmenin gerektiğini söyler. Fezârî İslam’a davet edilecekler arasında bazı mezheplere yer vermektedir. Burada bunlara kısaca temas edeceğiz. O, öncelikle Hâricîlerin adını verir ve onları Allah’tan başkasına hüküm yetkisi verenleri “müşrik” olarak nitelemeleri ve onların kanlarını akıtmayı, mallarına el koymayı kabul etmeleri nedeniyle eleştirir (İbâzî-Hâricîlik ilişkisi ile ilgili olarak bkz. Yıldız, 2018, 294-318). İkinci olarak Mürcie’yi zikreder. Onları da imanı, ameli kapsamayacak şekilde, yalnızca tevhid olarak değerlendirmeleri nedeniyle eleştirir. Üçüncü olarak “tahrif olmuş” diye nitelediği Mu’tezile’ye yer verir. Onların, esas meselelerde adâlet ehli (*ehl-i ‘adl*) gibi düşündüklerini ancak Mürcie ve Şükkâk ile yakın olmada (*velâyet*) bir mahzur görmediklerini belirtir. Daha sonra Sebeiyye’yi eleştirir ve onların, bütün işlerini ilah, resul ya da karşı çıkılması halinde kafir olunacağını söyledikleri bir adama bıraktıklarını söyler. Bir diğer fırka ise Zeydiyye’dir. Zeydiyye’yi ise Sıffin savaşında Hz. Ali’ye karşı savaşanların kanlarını akıtmanın meşru olmadığını savunmaları nedeniyle eleştirir. Son olarak eleştirilen mezhep Şükkâk’tır. Şükkâk dini konularda belli bir tavra ve sınıra sahip değillerdir. Nitekim onlar bezen kelime-i tevhide inananlar ile savaşılmayacağını söylerken bazı durumlarda savaşılabilirliğini savunurlar; Hz. Osman’ı ve Hz. Ali’yi öldürenlerin Müslüman olduklarını söylerken onların aynı zamanda Müslüman olmadıklarını da ileri sürerler. Fezârî imanlarına günah karıştıran bu ehl-i kible’den uzak durulması gerektiğini hatta bunlardan uzak durmayanların Müslüman olmadıklarını savunur. İslam’a davet edilen ehl-i kiblenin davete yüz çevirmeleri halinde onlarla savaşılabilir, kendilerinden emin olununcaya dek silahlarına el konulur. Ancak esir edilmezler, kendilerinden cizye alınmaz ve savaş ganimeti olmazlar. Zira bu hususlar yalnızca müşrikler için geçerlidir (Fezârî, 2014, s. 29, 33, 38). Açıktır ki, Fezârî müşrik kabul etmeseler de imanlarına fikrî ya da amelî günah karıştıranlara karşı

dini bir tavır takınılması gerektiğini savunmaktadır. Aşağıda bu tavrın teorik çerçevesini ele almaya çalışacağız.

Velâyet, Berâet ve Vukûf

Fezârî, ehl-i kibleye karşı yaklaşımının çerçevesini İbâzî kelâmının önemli kavramları olan ve hürzû'd-din (dinî hayatın korunmasının ilkeleri) üst başlığı altında zikredilen, velâyet (yakın olma), berâet (uzak durma) ve vukûf (kararsız kalma) kavramları ile izah eder (Hürzû'd-din kavramı ilgili olarak bkz. Amr b. Cumey', 2016, s. 67; Akkuş ve Doğruyol, 2019, s. 131-132). İnsanlara şu üç farklı yaklaşımdan biri ile muamele edilir: 1) İmanını açıkça ortaya koyanlara velâyet etmek, 2) Küfrünü açıkça ortaya koyanlardan beri olmak 3) İslam'ını ve küfrünü bilmediğimiz kişiler hakkında tevakkuf etmek (*vukûf*). Bu üç tavır dindendir ve bunları bilmeyen kâfirdir (Fezârî, 2014, s. 3, 4, 45). Fezârî velâyeti, "bağışlanmayı dilemek" ve "şefkat göstermek", berâeti ise "hakaret etmek" ve "lanet etmek" şeklinde tanımlar. Ayrıca o, Allah'ın da insanlar için velâyeti ve berâeti olduğunu ifade eder. Allah'ın velâyeti imanları ve amelleri karşılığında inananlara ödül vermesi, berâeti ise küfürleri karşılığında onlara azap etmesidir (Fezârî, s. 2, 10, 42) Müslümanın velâyet ve berâeti iki kısımdır. Velâyet ve berâet tek tek kişiler için (*velâyet-i eşhâs*) uygulanabileceği gibi genel bir şekilde bir topluluk için de (*velâyet-i cümle*) uygulanabilir. Örneğin, Müslümanların tamamının bağışlanmasını dilemek ve onlara merhamet etmek genel velâyettir. Benzer şekilde hangi durumda olursa olsunlar kafirlerden beri olmak da genel berâet kabul edilir (Fezârî, s. 44- 45; Ayrıca bkz. Amr b. Cumey', s. 100-104; Hizmetli, 1987, s. 185-194). Fezârî velâyet ile berâetin gerekçelerini de izah eder. Velâyetin sebebi Müslümanların, dinlerine tam bağlı olmaları ve Allah'a verdikleri sözleri tutmalarındır. Berâetin sebebi ise Allah'a itaat etmekte ihtimamlı davranmamaları ve amellerini eksik yapmalarındır (Fezârî, 2014, s. 44).

Fezârî'ye göre Müslümana velâyet etmek iman etmeye bağlı olsa da imanın genel ilkelerini kabul etmek velâyet için yeterli değildir. O şöyle demektedir: "İnsanlar imanın genel ilkelerini kabul ettiklerini izhar etseler, sonra izhar ettikleri şeyin hakikatının beklendiği şekilde özlerine nüfuz etmediği ve onların gafil oldukları görülse, bu durumda yalnızca imanın genel ilkelerini (*cümle*) kabul etmeleri nedeniyle onlarla velâyet edilmez." Ayrıca dinin farzlarını bilmeyen ile de velâyet edilmez (Fezârî, 2014, s. 33-34).

Allah'ın indirdiklerine karşı çıkan ehl-i kiblede de berâet etmek gerekir. Hatta onlardan beri olmak İslam'ın esaslarından (Fezârî, 2014, s. 29, 33, 45). Ancak berâetin şartı, beri olunan kişinin, Allah'ın indirdiğini bozan bir kimse olduğunun bilinmesidir. Fezârî bu durumu şöyle açıklar: Biri Allah'ın indirdiğini inkar eden iki kişi karşılaşırsa; bu durumda diğeri onun Allah'ın indirdiğini inkâr ettiğini biliyorsa ondan berâet etmesi gerekir. Ancak onun

inkarcı olduğunu bilmiyorsa berâet gerekli değildir (Fezârî, s. 34). Hâsılı, tam Müslümanlığı bilinen kimseye velâyet, Müslümanlığına günah karıştırdığı bilinen kişilerden de berâet dinin esaslarındandır. Fezârî velâyet ve berâetin farz olduğunu ve bunun Kur'an-ı Kerim'e dayandığını ifade eder. Bu bağlamda o, velâyetle ilgili "Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar" (Kur'an-ı Kerim 8:72) ayetini, berâetle ilgili olarak da "Ey iman edenler! Kendilerine Allah'ın gazap ettiği, kabirlerdeki kâfirlerin ümit kestikleri gibi tamamen ahiretten ümitlerini kesmiş bir toplumu dost edinmeyin" (Kur'an-ı Kerim 60:13) ayetini delil olarak kullanır.

Velâyet ve berâetin dışındaki üçüncü bir tavır vukûftur. Vukûf "imanî durumu bilinmeyen kişi hakkında velâyet ve berâet hükmü vermemektir." (Fezârî, 2014, s. 7). Vukûf da diğer iki tavır gibi farzdır, dindendir ve hakkında icmâ vardır; vukûfu terk eden, imanına günah karıştırmıştır ve kafirdir. Vukûf da Kur'an-ı Kerim'e dayanır. Nitekim ayette "O'nu bırakıp taptıkları şeyler şefaate edemezler. Ancak bilerek hakka şahitlik edenler şefaate edebilirler" (Kur'an-ı Kerim 43: 86) buyurulmaktadır. Ayet, hakîkate ancak bilgi sahibi olduğunda tanıklık edilebileceğini ifade eder ki bu, iman ya da küfrüne dair bilgi sahibi olunmayan kişi hakkında kesin bir hüküm verilemeyeceğine yani vukûfa delâlet etmektedir. Fezârî vukûfun gerekçesini "tehlikelerden korunma" olarak açıklar. Bir kimseye velâyet edemediğim zaman ne yapmalıyım şeklindeki soruya, "İmanî hakikatini bilmediğin kişiye, sana zulmetmesinden sakınmak amacıyla velâyet etmemelisin" diyerek cevap verir (Fezârî, s. 4, 9-10). Bu bağlamda o, biri bozgun ülkesi (*dâru'l-fitne*) diğeri de inancın ülkesi (*dâru't-tevhîd*) dediği iki ülkenin olduğunu, ilkinde Müslümanların açık bir şekilde (*zuhûr*) dinlerini yaşadıklarını, ikincisinde ise gizlilik içinde (*kitmân*) yaşadıklarını, ikinci durumda dinî vaziyeti bilinmeyen kişiler hakkında tevakkuf etmenin gerekli olduğunu ifade etmektedir (Mesâlikü'd-din (dinin yöntemleri) kavramı için bkz. (Ali Yahya Muammer, 2008, 1/76-78; Kılavuz, 2016, s. 88-91). Zira böyle bir durumda bazı kimselerin gerçek Müslüman oldukları halde Müslümanlıklarını gizlemeleri yani *takiyye* yapmaları mümkündür. Nitekim Allah Kur'an-ı Kerim'de "Mü'minler, mü'minleri bırakıp inkârcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir ilişkisi kalmaz. Ancak onlardan (gelebilecek tehlikeden) korunmanız başkadır. Allah, asıl sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarılmaktadır" (Kur'an-ı Kerim 3:28) buyurarak *takiyye* yapmaya müsaade etmektedir (Fezârî, 2014a, s. 3-4; 2014b, s. 1-2). Fezârî bu konudaki yaklaşımını şöyle hulasa eder:

"Müslümanlar aşikâr bir şekilde (*zuhûr*) yaşadıkları ve yöneticilerinin velâyetine bağlanıp razı olduklarında bütün insanlara velâyet ederek dinini yaşa; ancak küfrüne şahit

olduğun kimseden beri ol. O, tövbeye ve yöneticiye itaat etmeye davet edilir; kabul ederse Müslümanların hak ve sorumlulukları onlar için de geçerlidir, kabul etmez ve inat ederse boynu vurulur. Eğer hapsedilirse öldürülmekten muaf olur. [...] Müslümanlar gizlilik (*kitmân*) halindeyseler bütün insanlar hakkında tevakkuf ederek dinini yaşa. Ancak küfrünü ya da Müslümanlığını bildiğın kişilerden beri ol ya da onlara velâyet et. Aksi takdirde dinini bozmuş ve kendine zarar vermiş olursun." (Fezârî, 2014, s. 3-4).

Fezârî'nin vukûf konusunda diğır İbâzî gruplardan daha hassas olduğı dikkat çekmektedir ve o bu konuda bir tartışmaya yer verir. Velâyeti sabit olan kimseden, daha sonra bir günah sadır olduğunda, onun hakkında vukûfun geçerli olup olmadığı ile ilgili bir sorunun cevabında, o kimseye velâyet edileceğini savunan İbâzîleri eleştirir. O, İbâzîlerin, şahit olursa da olunmasa da ilke olarak, büyük günah işleyen kişinin kafir olduğun konusunda ittifak ettiklerini hatırlatır ve şöyle bir sorgulama yapar: "Şu halde küfrüne şahit olduklarınıza velâyet edilebileceğine nasıl hükmediyorsunuz?" Ona göre bu meselede en temel delil korkulardan emin olmaktır. Nitekim İbâzîler arasında konuya ilişkin icmâ, velâyetin yalnızca, imanlarına günah karıştırmayan ve hakkında şüphe olmayan kişiler için geçerli olduğuna ilişkindir. Dolayısıyla korkmamak, emin olunan durumlar içindir. Ancak tehlike devam ettiği müddetçe korku ve tevakkuf hali (*vukûf*) sürdürülmelidir. Bu ilkeye bağılı olarak Fezârî, durumu hakkında kesin bilgiye sahip olunmayan kişi hakkında vukûf hükmünün geçerli olduğunu savunmaktadır (Fezârî, 2014, s. 5, 7, 34, 36).

İlâhî Sıfatlar

Fezârî, Allah'ın, sıfatlar ile bilindiğini söyler. Allah'ın bilinebilmesinin imkânına ilişkin soruya verdiği cevapta, "ilim adamları" dediğı kimselerden şu sözleri alıntılar: "Biz Allah'ı, kitabında kendisini tanıttığı şekilde biliriz." "Biz sıfatları tanırız, sıfatlar ile de Allah'ı tanırız." Bu ifadeler Allah'ın, kendi sıfatlarını bildirmesi ile tanınacağını ve O'nun zâtının değil yalnızca sıfatlarının bilinebileceğini göstermektedir. Nitekim Fezârî, insanın vehmine ve bilgi haznesine gelen her algının, Allah'ın yarattığı bir şey olduğunu, insanın duyuları ile O'nu idrâk edemeyeceğini ifade etmektedir. Ona göre duyular yalnızca Allah'tan gelen haberleri idrâk edebilirler (Fezârî, 2014, s. 26-27). Şu halde Allah yalnızca kendisinin bize haber verdiği sıfatlarla bilinir. Fezârî üç tür sıfat olduğunu söyler: Birincisi, Âlim, Kadîr, Mürîd gibi Allah'ın zâtına ait (*zâtî*) sıfatlardır. İkincisi Hâlık (Yaratıcı), Râzık (Rızık veren), Muhyî (Dirilten) ve Mümît (Öldüren) gibi, Allah'ın fiilleri ile ilgili olan (*fiilî*) sıfatlardır. Üçüncüsü ise yalnızca Allah'ı tazim etmek için kullanılan isim ve sıfatlardır. Bu türden olan Allah, Rahmân, Celîl, Şerîf ve

Azîm gibi sıfatlar yalnızca Allah'ı yüceltmek için kullanılırlar (Fezârî, s. 14, 22, 27; Krş. Osman el-Esamm, 1984, s. 286).

İbâzî literatürde, Fezârî'de olduğu gibi Allah'ın sıfatlarıyla ilgili birbirinden farklı üçlü tasnifler yapılmış olsa da genel olarak zâtî ve fiilî sıfatlar ayrımı üzerinde durulmuştur (Bkz. Kalhâtî, 1980, 1/77). Fezârî de *Kitabü't-tevhîd*'inde daha çok zâtî ve fiilî sıfatları merkeze alır. O, her iki sıfat kategorisini aralarındaki farklılıklara dikkat çekerek izah eder. Bu bağlamda o şu altı farkı zikretmektedir: Birincisi: Zâtî sıfatlar, ilişkili oldukları şeyler var olmadan önce de Allah'a nispet edilebilirler. Örneğin, bir şey henüz var olmadan önce Allah'ın o şeyin olacağını bildiği ya da onu öldürmeyi dilediği veya onu öldürmeye gücünün yettiği söylenebilir. Fiilî sıfatlarda ise durum böyle değildir. Örneğin bir kimse var olmadan önce Allah'ın onu yarattığı ya da ona rızık vermediği söylenemez. İkincisi: Başka bir anlamın/özelliğin ilâhî zâta nispetini gerektirmeyen sıfatlar zâtî, başka bir anlamın nispetini gerektiren sıfatlar fiilîdir. Örneğin Hâlık sıfatı Allah'ın halk (yaratma) özelliğine, Râzık sıfatı rızık verme özelliğine sahip olduğunu ifade eder. İleride de görüleceği üzere zâtî sıfatlar hakkında bu durum söz konusu değildir. Üçüncüsü: Fiilî sıfatlar bazı şeyler için geçerli iken bazı şeyler için geçerli olmayabilir. Örneğin, Allah bazılarını rızık verdi bazılarını vermedi, bazı şeyleri yarattı bazılarını yaratmadı denilebilir. Ancak zâtî sıfatların şeyler üzerindeki etkileri değişkenlik göstermez. Âlim, Kadîr ve Mürîd gibi zâtî sıfatlar bütün mevcûdâtı kapsar; örneğin, Allah bazı şeyleri bilir, bazılarını bilmez denilemez. Dördüncüsü: Zâtî Allah için söylenebilir sıfatlar fiilî, söylenemeyenler ise zâtî sıfatlardır. Örneğin, Allah yarattı ya da yaratmadı denilebilirken, Allah bilmedi ya da gücü yetmedi denilemez. Beşincisi: Fiilî sıfatlar ile Allah'a dua edilebilirken, zâtî sıfatlarla dua edilemez. Örneğin Allah'ım rızık ver, denilir; Allah'ım bil denilemez. Altıncısı: Zâtî sıfatlar kudret sıfatının konusu olamazken fiilî sıfatların hemen tamamı kudret sıfatının konusudur. Fezârî, zâtî ve fiilî sıfatlar arasında zikredilen bu farklara rağmen, bazı sıfatların her iki sıfat kategorisinde de değerlendirilebileceğini söylemektedir. Örneğin Hakîm ve Halîm sıfatları böyledir. Hakîm, bütün şeyleri bilen anlamı ile zâtî sıfatlardan iken, her şeyi en sağlam bir şekilde var eden anlamı ile fiilî sıfatlardandır. Benzer şekilde Latîf, bilen anlamı ile zâtî sıfatlardan, rahmet eden anlamı ile fiilî sıfatlardan kabul edilir (Fezârî, 2014, s. 15-17).

Fezârî, İbâzîlerin ilâhî sıfatlara yaklaşımlarına bağlı kalarak zâtî sıfatları selbî (olumsuzlayıcı) sıfatlar olarak değerlendirmektedir. Ona göre zâtî sıfatlar menfî anlamlar ifade ederler (Bkz. Sâlimî, 1989, 1/341); bu sıfatlar ne Allah'tan farklıdır ne de O'nun aynısıdır. Örneğin, Kadîm sıfatı, Allah'ın sonradan var olmadığı anlamına gelir; Allah'ın zâtında, Allah'ın zâtının aynısı ya da ondan farklı (*ğayr*) yahut O'nun bir parçası olan bir "kıdem"

anlamının bulunduğunu ifade etmez. Âlim sıfatı, Allah'ın câhil olmadığını, Mürîd, zorunlu olmadığını, Basîr, kör olmadığını ifade eder. Bu sıfatlar Allah'ın zâtında –zâtından ayrı olarak- ilim, irâde ve görmek gibi olumlu anlamların/özelliklerin/sıfatların var olduğu anlamında kullanılmazlar (Fezârî, 2014, s. 17, 21, 23, 25-26). Neticede zâtî sıfatları Allah'tan farklı ve O'na eklenen manalar olarak ya da O'nun aynısı şeklinde değerlendirmek doğru değildir.

Zâtî sıfatların Allah'a eklenen (*hâll*) ve O'ndan farklı olmamalarının nedeni, zât-sıfat farklılığının ilâhî varlıkta bölünme (*teb'îz*) sorununa yol açmasıdır. Şöyle ki, örneğin Âlim ve Basîr gibi zâtî sıfatlar, Allah'a ilim ve görmek gibi olumlu anlamların/sıfatların eklediğini ifade ediyor olsalar bu durumda ilâhî varlık zemininde bir bölünme gerçekleşir ki, Allah için böyle bir şey imkânsızdır. Ancak Fezârî bu durumun insanlar için mümkün olduğunu söylemektedir. Örneğin, gören, işiten, oturan, kalkan gibi sıfatlar, görmek, işitmek, oturmak ve kalkmak gibi özelliklerin insanlarda onlara eklenmiş şekilde sabit olduklarını ifade eder; bu sıfatlar bu durumda insanların zâtlarından ayrı ve birbirinden farklı özelliklerine işaret etmektedir; insanlar hakkında böyle bir bölünme imkânsız değildir. Şu halde Allah hakkında bölünme imkânsız olduğu için zâtî sıfatlar, zâttan ayrı ve zâta eklenen anlamların/sıfatların Allah'a nispet edildiklerini ifade etmezler (Fezârî, 2014, s. 17, 18). Dolayısıyla Allah'ın, zâtından ayrı ve zâta eklenen sıfatları yoktur. Bununla birlikte Fezârî bahsedilen sorununun fiilî sıfatlar hakkında söz konusu edilemeyeceğini söyler. Örneğin, Hâlık sıfatı Allah'ın yaratma (*halk*) anlamına/sıfatına sahip olduğunu ifade eder. Fezârî, bunun nedenini açıkça belirtmemektedir. Muhtemelen bu bağlamda o Eş'arîlerde olduğu gibi fiilî sıfatları kudret sıfatının etkileri ve sonuçları anlamında izâfî/itibârî nispetler olarak değerlendirmektedir. Nitekim o, zâtî ve fiilî sıfatlar arasındaki farkları zikrederken fiilî sıfatların, kudret sıfatının konusu olduklarına dikkat çekmiştir.

Fezârî, zâtî sıfatların Allah'ın aynısı olamamalarının nedenini ise iki soruna dikkat çekerek açıklamaktadır. Birincisi, sıfatların aynılığı sorunudur. Şöyle ki, "Allah'ın ilmi, O'nun kendisidir" ya da "Allah'ın kudreti O'nun kendisidir" denilirse bu durumda ilim, kudretin aynısı olur. Fezârî bunun doğru olmadığına işaret eder. İkincisi ise, sıfatları zâtın aynısı kabul etmenin, çelişkiye yol açacağı sorunudur. Burada çelişki, bir olanın, birçok olmasıdır. Şöyle ki, Allah birdir. Birbirinden farklı olan sıfatlar Allah'ın aynısı kabul edilirse, O, birçok sıfatın toplamı olur. Bu durumda bir olan birçok şey haline gelir (Fezârî, 2014, s. 18, 19-20; Farklı değerlendirmeler için bkz. Mus'abî, 1986, 1/222; Sâlimî, 1989, 1/349). Nihayetinde Fezârî'ye göre zâtî sıfatlar aracılığı ile Allah'a kendi zâtından ayrı anlamlar/sıfatlar eklenemez ve nispet edilemez ve bu sıfatlar Allah'ın zâtının aynısı kabul

edilemez. Bu yaklaşımda belirleyici etken, Allah'ı çokluk ve bölünme gibi cismânî özelliklerden tenzîh etme çabasıdır.

Tenzîh

Allah'ın sıfatlarında tenzîh düşüncesi Fezârî'nin sıfatlar yaklaşımında önemli bir yere sahiptir. Fezârî, *Kitabü't-tevhîd* adlı eserinde yer vermediği ancak İbâzî mezhebinde bilinen bir meseleye işaret edilerek sorulan ihtimaller içeren sorunun cevabında tenzîh fikrinin Kur'an-ı Kerim'e dayandığını söyler. Soru şudur: Sizin mezhebinizde yer alan, anlamların/sıfatların Allah'a eklenmediği, cismânî özelliklerin O'na nispetinin ve ru'yetullâhın reddi gibi, sıfatlara ilişkin teviller/yorumlar size mi aittir yoksa Allah mı kendi zâtını böyle vasıflandırmaktadır. Fezârî soruya, ikinci ihtimali olumlayarak cevap verir ve şu ayetleri delil olarak zikreder: *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir, Hakkıyla görendir."* (Kur'an-ı Kerim 42:11), *"Gözler O'nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder."* (Kur'an-ı Kerim 6:103), *"O'nun adını [benzer ve dengini] taşıyan bir başkasını biliyor musun?"* (Kur'an-ı Kerim 19:65).

Bu ayetleri temel alarak o, tenzîh anlayışını iki önerme üzerine inşa eder. Birincisi: Allah kendisinin hiçbir benzerinin olmadığını ifade ettiğine göre tevhide inanan herkesin, yaratılanların bütün sıfatlarını ve eksikliklerini Allah'tan olumsuzlamaları zorunludur. İkincisi: Allah'ın sıfatları ile insanların sıfatlarının lafızları aynı olsa da anlamları/hakikatleri farklıdır (Krş. Melşûtî, 2005, s. 82). Örneğin, "âlim" sıfatı Allah için ve insanlar için kullanılabilir. Ancak bu sıfat Allah için kullanıldığında "cahil olmayan" anlamını ifade ederken, insanlar için kullanıldığında cehalet halinden sonra elde edilen ilim sıfatının insanda var olduğunu ifade eder. Allah'ın Basîr ve Semî sıfatları âlim sıfatı ile aynı anlamda kullanılır; bu sıfatlar insanlarda bilmek anlamından farklı anlamlarda kullanılırlar. Buradan hareketle Fezârî bazı haberî ifadeleri de tenzîh anlayışı çerçevesinde tevîl etmektedir. Bu bağlamda o, şu sıfatların teviline yer verir: Tek olmak, insanlar için uzunluk, genişlik gibi özellikleri olan parçalanabilir bir şeyin birliği şeklinde birlik anlamı ifade ederken, Allah için böyle bir anlam içermemektedir. Canlı sıfatı, insanlar için canlılık özelliğine sahip olmayı ifade ederken, Allah'ın ölümlü olmadığını ifade etmektedir. Şey nitelemesi, insanlar için uzunluk ve genişlik özellikleri ile tasavvur edilirken Allah hakkında yalnızca yok olmamak anlamında kullanılır. Benzer şekilde Fezârî *"Nerede olsanız, O sizinle beraberdir."* (Kur'an-ı Kerim 57:4), *"Biz, ona şah damarından daha yakınız."* (Kur'an-ı Kerim 50:16); *"O, gökte de ilâh olandır, yerde de ilâh olandır."* (Kur'an-ı Kerim 43:84) gibi ayetlerde Allah'a nispet edilen beraberlik, yakınlık ve Allah'ın bir mekanda olması gibi ifadeleri de tevîl eder. Bu ifadelerin tamamını o, Allah'ın her şeyi bilmesi, müşâhede etmesi ve hiçbir şeyin O'ndan gizli olmaması anlamında yorumlar. Bu ifadelerin hiçbirisi

nitelik (*keyf*) ve fiziki bir bitişiklik anlamı içermez. İlâveten Fezârî Allah hakkında cisimlere has olan mekân ve zaman sorularının sorulamayacağını söyler. Allah nerededir? Hangi zamandadır? gibi sorular yalnızca yaratılmış varlıklar için sorulabilir. Neticede Allah'a nispet edilen isimler ile insanlara nispet edilen isimlerin lafızları aynı olsa da bunların anlamları birbirinden farklıdır (Fezârî, 2014, s. 19, 22-25).

Bu tenzihçi yaklaşım ile örtüşecek şekilde Fezârî Allah'ın sıfatlarının Allah'ı anlatan göstergeler (*delâlet*) ve ifade biçimleri (*terceme*) olduklarını iddia eder. Buna göre sıfatlar insanların Allah'ı anlamak ve anlatmak için kullandıkları nitelemelerdir. "Zira sıfatlar, niteleyen kimselere aittir. Allah'ı niteleyen bir niteleyici yoksa herhangi bir sıfat da mevcut değildir." Dolayısıyla ona göre isimler yaratılmış şeylerdir. Bununla beraber Fezârî Allah'ın ezelde, niteleyicileri yaratmadan önce de kendisine nispet edilen sıfatların hakîkati üzere bulunduğunu belirtir. Allah insanları yarattıktan sonra onlar için harfleri yaratmış ve harflerin uyumlu birleşmesiyle sıfatlar meydana gelmiştir. "Eğer Allah insanlara bu sıfat ve isimleri göstermeseydi onlar Allah'a nasıl yöneceklerini ve kulluk edeceklerini bilemezlerdi." Bu yaklaşıma göre Fezârî Allah'ın zâtından ayrı gerçeklikler olarak sıfatların varlıklarını reddetmekte ve sıfatları ilâhî zâtın hakîkatini gösteren semboller/göstergeler olarak değerlendirmektedir. "Allah vardı ancak herhangi bir ismi yok muydu?" şeklindeki soruya şöyle cevap verir: Kastedilen, Allah'ın var olup O'na delâlet eden harf ve isimlerin yokluğu ise sorunun cevabı olumludur. Eğer kastedilen, isimlerin dışındaki hakîkat ise sorunun cevabı olumsuzdur (Fezârî, 2014, s. 20). Bu yaklaşım üzerinden Fezârî Allah'ın sıfatları ile insanların sıfatları arasında bir ayrıma dikkat çeker. Şöyle ki, Allah'a nispet edilen isimlerin gösterdiği bir ilâhî hakîkat vardır ve sıfatlar/isimlendirmeler bu hakîkate göre meydana gelirler. Sıfatların hakîkatlerinden Allah'ın fiilleri sâdır olur. Ancak insanların sıfatlarında durum böyle değildir; onlar, kendilerinde olmayan bir nitelik sonradan var olduktan sonra bu niteliklerle sıfatlanırlar. Örneğin, insana, hareket ettiğinde "hareket eden" denilir. Durduğunda ise "duran" denilir; bu sıfatlar fiillerden sonra üretilirler. Şöyle denilebilir: İnsanın isimleri fiillerinden sonradır; Allah'ın fiilleri isimlerinden, daha doğru bir ifade ile isimlerinin hakîkatlerinden sonradır. Örneğin O, bir şey yaratmasa da Kâdir diye nitelenir. Allah'ın isimlerinin hakîkatlerini ifade eden harfler ve terkipler ise birer göstergeden ibarettir (Fezârî, 2014, s. 27; Krş. Melşûfî, 2005, s. 132). Görünüşe göre Fezârî Ehl-i Sünnet kelâm geleneğinde kabul edilen ilâhî hakîkati ifade eden isimlerin gerçekliğini reddederken, bu isimlerin hakîkatlerinin ezeli olarak Allah için geçerli olduğunu savunmaktadır. Ancak görebildiğimiz kadarıyla bu hakîkatlerin Allah'ın zâtı ile ilişkisine dair belirgin bir açıklama sunmamaktadır. Netice olarak, Fezârî'ye göre Allah, zâtî ve fiilî sıfatlarının/isimlerinin hakîkatlerine ezelde sahiptir. Bu hakîkatleri ifade eden selbî anlamlı zâtî sıfatlar ile izâfî anlamlı fiilî sıfatlar

insanların isimlendirmelerinden ibarettir; insanların sıfatlarından farklı olarak, ilâhî zâttan ayrı anlamlara/özelliklere/sıfatlara sahip değillerdir.

Sonuç

Fezârî'nin *Kitabü't-tevhîd* adlı eseri İbâzîliğin ilk metinlerinden olması ve İslam düşüncesinin ilk yazılı kaynakları arasında yer alması nedeniyle haddizatında bir öneme sahiptir. Eserin önem taşıyan bir diğer yönü ise İbâzî düşüncenin bir çok temel ilkesini açık ve temellendirilmiş bir yöntemle ortaya koymuş olmasıdır. Eserde Fezârî bilgi, iman, ilâhî sıfatlar ve isimler, büyük küçük günahlar, İbâzî olmayan ötekine yani ehl-i kible'ye nasıl davranılacağıнын esaslarını belirleyen velâyet, berâet ve vukûf kavramları gibi pek çok meseleye ilişkin kanaatlerini serdetmektedir. Bazı İbâzî müelliflerce Fezârî İbâzîliğin dışında bağımsız bir düşünür olarak değerlendirilse de hemen bütün mezhepler tarihi yazarları onu İbâzîliğe nispet etmektedirler. İlahî sıfatların yaratılmış oldukları, imânî durumu belli olmayan kişilerden berî olunması gerektiği gibi görüşleriyle ana akım İbâzîlik'ten ayrışsa da ehl-i kible'nin gerçek İslam olan İbâzîliğe karşı direnç göstermesi halinde mallarına ve silahlarına el konulması gerektiği noktasında onlarla aynı fikre sahip olması, Fezârî'nin, İbâzî dışı kaynaklar tarafından İbâzî olarak kabul edilmesine sebebiyet vermiş olabilir. İbâzîlik içindeki konumundan bağımsız olarak değerlendirildiğinde Fezârî'nin ilk dönem İslam düşüncesi özelinde üretken, kalemi güçlü, taraftarları üzerinde etkin ve iyi tanınan bir ilim adamı olduğunu ve eseri *Kitabü't-tevhîd*'in, İbâzîliğin temel meselelerini açık ve seçik bir üslup ile inceleyen ve tartışan başarılı bir çalışma olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça / Reference

Ağırakça, A. (1988). Abdülvehhâb b. Abdurrahman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.

Akkuş, S. ve Doğruyol F. (2019). "Bir İbâzî Âlim Ebû Ya'kûb el-Vercelânî'nin ed-Delîl ve'l-Burhân'ı Bağlamında İbâziyye'nin Temel Görüşleri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/39, 117-147.

Ali Yahya Muammer. (1985). *Ezâ' ale'l-İbâziyye*. yy.

Ali Yahya Muammer. *el-İbâziyye fî mevkebi't-tarih*. Ummân: Mektebetü'z-zâmirî li'n-neşr ve't-tevzî', 2008.

Amr b. Cume'y'. (2016). *Mukaddimetü't-tevhîd*. Londra: Dârü'l-hikme.

Amr Halîfe, N. (2001). *Dirâsât 'ani'l-İbâziyye*. Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî.

Aytepe, M. (2019). Negatif Bir Dini Eleştiri Olarak 'Tekfir' Problemi ve Teolojik Bir Çözüm Olarak 'Ehl-i Kible' Kavramı. Aytepe M. ve Karasu T.

- (ed.) *İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı: Milletlerarası İlmî Toplantı*. I/611-624. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Câhız E. O. (2002). *el-Beyân ve't-tebyîn*. Beyrut: Dâru ve mektebetü'l-hilâl.
- Ebu Sa'd el-Âbî. (2004). *Nesrû'düdrer fi'l-muhâzarât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye.
- Ettafeyyîş, M. (2001). *Şerhu Akîdeti't-tevhîd*. Cezair: Cem'iyetü't-Türâs.
- Fezârî, A. (2014). *Kitabü'l-fütyâ*. Salimi A. Ve Madelung W. (ed.). *Early Ibâdî Theology*. Leiden: Brill.
- Fezârî, Abdullah b. Yezîd. (2014). *Kitabü't-Tevhîd fî ma'rifetillâh*. Salimi A. Ve Madelung W. (ed.). *Early Ibâdî Theology*. Leiden: Brill.
- Fıġlalı, E. R. (1983) *İbâdiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Fıġlalı, E. R. (1999). *İbâziyye. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Halîlî, A. (2017). *Şerhu Gâyeti'l-murâd*. Ummân: el-Kelimetü't-Tayyibe.
- Heyet. (2011). *Mu'cemu Mustalahâtî'l-İbâziyye*. Ummân: Vüzâratü'l-evkâf ve's-suûnü'd-dîniyye.
- Hizmetli, S. (1987) "İbâdilikte Azzabe". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1, 285-301.
- Hizmetli, S. (1987). *İbâdîlik'de Velâyet ve Berâet İnancı*. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1, 181-204.
- İbn Hazm. (1980). *el-Fisal fi'l-mileli ve'l-ehvâi ve'n-nihal*. Kahire: Mektebetü'l-hâncî.
- İbn Hazm. (1989). *er-Risâletü'l-Bâhira*. Dimeşk: Matbûatu mecma'î'l-luġatî'l-'arabiyye.
- İbnü'n-Nedîm. (1997). *el-Fihrist*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- Kalhâtî, E. M. (1980). *el-Keşfü ve'l-beyân*. Ummân: Vüzâratü't-Türâs el-Kavmî ve's-Sekâfe.
- Kılavuz, U. (2016), *Kuzey Afrika İbâzî Akidesi: Cenâvünî Örneği*. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24(2), 71-123.
- Küdemî, E. M. (1985). *el-İstikâme*. Ummân: Vüzâratü't-Türâs el-Kavmî ve's-Sekâfe.
- Madelung, W. (2004). "Abdullah b. Yezîd el-Fezârî". *et-Tesâmuh*. 5, 212-217.
- Madelung, W. Ve Salimi A. (2014). *Early Ibâdî Theology: Six Kalâm Texts by Abd Allâh b. Yazîd al-Fazârî*. Leiden: Brill.

- Melşûtî, T. (2005). *Usûlü'l-‘aşere ‘inde'l-İbâziyye*. Ummân: Mektebetü'l-Cil el-Vâ'id.
- Muhammed Kâbil. (2015). *el-İbâziyye ve ârâühüm el-keîâmiyye*. İskenderiye: Dârü'l-Vefâ.
- Mus'abî, A. (1986). *Me'âlimü'd-dîn*. Ummân: Vüzâratü't-Türâs el-Kavmî ve's-Sekâfe.
- Osman, E. (1984). *Kitabü'n-nûr*. Ummân: Vüzâratü't-Türâs el-Kavmî ve's-Sekâfe.
- Önemli, K. (2015). *Erken Dönem İbâzî Kaynaklarında İbâziyye'nin Dini ve Siyasi Görüşleri*. (Doktora Tezi). Dicle Üniversitesi.
- Sâlimî, A. (1989). *Meşâriku envâri'l-'ukûl*. ed. Abdurrahman Umeyra. Ummân: yy.
- Şemmâhî, E. A. (1987). *Kitabü's-siyer*. Ummân: Vüzâratü't-Türâs el-Kavmî ve's-Sekâfe.
- Vârcelânî, E. A. (1997). *ed-Delîl ve'l-burhân*. Ummân: Vüzâratü't-Türâs el-Kavmî ve's-Sekâfe.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

10th Years

[itobiad], 2021, 10 (4): 3979-3983

Yayın Esasları

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi'nde [itobiad], insan ve toplum ile ilgili sosyal bilimler (*Tarih-Kültür ve Sanat, İktisadi İdari Bilimler, Felsefe ve Dini Araştırmalar ile Eğitim*) alanlarında yapılmış telif ve tercüme makale, metin neşri ve tercüme; sempozyum, seminer, konferans, panel gibi bilimsel etkinlik tanıtım ve değerlendirmeleri deneysel, betimsel ve kuramsal çalışmalar; model önerileri, vb. yazılar yayınlanmaktadır.

Dergiye gönderilen makaleler daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış ve yayımına karar verilmemiş olmalıdır.

Derginin yazı dili Türkçe olmakla beraber yabancı dilde yazılar da yayınlanabilir.

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi [itobiad], Ocak-Şubat Mart / Nisan, Mayıs, Haziran / Temmuz, Ağustos, Eylül / Ekim, Kasım, Aralık dilimlerinde olmak üzere yılda 4 (Dört) sayı yayınlanmaktadır.

Yazıların Değerlendirilmesi

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen yazılar amaç, kapsam, içerik, yöntem, yazım kurallarına uygunluk açılarından yayın kurulunca incelenir. Çalışmalar intihal taramasından geçirilir. Uygun bulunan yazılar bilimsel yetkinlikleri açısından değerlendirilmek üzere alanında uzman iki hakeme gönderilir. Hakem raporlarının olumlu olması durumunda çalışma Editör incelemesinden sonra yayınlanır; hakemlerden birinin olumsuz rapor vermesi durumunda yazının yayınlanmasına Editör veya Yayın Kurulu karar verir. Yayınlanma onayı alınan çalışma, yayın sırasına alınır. Hakem raporları gizlidir. Yazar(lar)a çalışmalarıyla ilgili dönem içerisinde cevap verilir.

Yazarlar, yayın kurulu ve hakemlerin raporlarını dikkate almak zorundadırlar. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal açıdan sorumluluğu yazarına aittir. Yayın kurulu gönderilen yazıyı yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlansın iade edilmez. Yazarların yayınlanan yazıları yayın kurulu kararı doğrultusunda yayından kaldırılabilir. Yayınlanan yazılar Yayın Kurulu Kararı dışında geri çekilemez. Yazarlara telif ücreti ödenmez.

Yayınlanmış yazıların her türlü hakkı İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi'ne aittir. Dergide yayınlanmış yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Dergiye Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, öncelikle Editör, Editör Yardımcısı ve Yayın Kurulunca incelenir. Sonrasında Hakemlere yönlendirilir. Hakemler 7 (Yedi) gün içerisinde Hakemliği kabul ettiklerini beyan eder. Hakemlerin gönderilen yazıları değerlendirme süresi 30 gündür. İncelenen çalışmaların kesinlikle derginin yayın politikasına uygun olması gerekmektedir. Hakemler ve Editör tarafından yayınlanması kabul gören çalışmalar ise dergide yer alır.

Yazım Kuralları

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Yazım Kuralları [ISSN: 2147-1185]

Dergiye gönderilen makaleler daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış ve yayımına karar verilmemiş olmalıdır.

1. Başlık: Makalenin İçeriği ile uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **koyu** harflerle 12 Punto Palatino Linotype **Her Sözcüğünün Baş Harfi Büyük** yazılmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.

2. Yazar adı ve kurum bilgileri: Sisteme yüklenecek olan çalışma hakemlere gideceğinden dolayı yazar ad ve kurum bilgileri yazılmamalıdır. Yazı yayınlanması için onay aldıktan sonra son şekliyle yüklenmeden önce **Ad-Soyad, Kurum Bilgileri (TR&ENG), email ve Orcid ID** şablonunda belirtildiği üzere yazılmalıdır.

3. Öz: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 250, en fazla 300 kelimedenden oluşan Türkçe-İngilizce özet bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir.

4. Anahtar Kelimeler: Özün altında, en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler mutlaka verilmelidir. Anahtar kelimelerin **Her Sözcüğünün Baş Harfi Büyük** yazılmalıdır ve aralarında virgül kullanılmalıdır.

5. Ana Metin: Gönderilen yazılar resim, şekil, harita vb. ekleri de dâhil olmak üzere 35 dergi sayfasını (8,000 sözcük) aşmamalıdır. Dergiye gönderilecek yazılar A4 boyutlarında beyaz kâğıda üst, alt, sağ 4 cm ve sol taraflardan 5 cm boşluk bırakılarak "en az, 12nk" satır aralıklı, iki yana dayalı, satır sonu tirelemesiz ve 10 punto "Palatino Linotype" yazı karakteri kullanılarak yazılmalıdır. ([Detaylı ve görsel bilgi için mizanpaj sayfasındaki "dergi sayfa düzeni örneği"ne bakılmalıdır.](#)) Bununla birlikte, gönderilen tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması ve daha kolay kullanılmaları için 12x17 cm'lik alanı aşmaması gerekir. Bu nedenle tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlarda daha küçük punto ve tek aralık kullanılabilir. Dipnot ve kaynakça gösteriminde "APA" sistemi kullanılacaktır.

6 Bölüm Başlıkları: Makalede, içerik ile uyumu sağlamak kaydıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Bu başlıklar **Her Sözcüğü Büyük Harfle yazılmalıdır.**

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Dergiye gönderilen tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması ve daha kolay kullanılmaları için 12x17 cm'lik alanı aşmaması gerekir. Bu nedenle tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlarda daha küçük punto ve tek aralık kullanılabilir.

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı (yazının üçte birini) aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler.

8. Alıntı ve Göndermeler: Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 3 satırdan az alıntılar satır arasında; 3 satırdan uzun alıntılar satırın sağından ve solundan 1.5 cm içeride, blok hâlinde ve 1.5 satır aralığıyla **9 punto** olarak yazılmalıdır. Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı, yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve (Office Word) otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.

Alıntı ve Kaynakların ayrıntılı bilgisi için bakınız. http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

Publishing Policies

Journal of the Human and Social Science Researches [itobiad],

In this Journal, articles and translation articles, texts and translations made in the fields of social sciences related to human and society (History, Culture and Art, Economic Administrative Sciences, Philosophy and Religious Studies) symposiums, seminars, conferences, panel discussions and evaluations of scientific activities such as experimental, descriptive and theoretical studies; model recommendation, etc. writings are published.

The material submitted for publication may not be previously published or accepted for publication by another publisher.

Although the journal is published in Turkish, articles in foreign languages are also welcome.

Journal of the Human and Social Sciences Researches 4 (four) issues are published annually in January - February March / April, May, June / July, August, September / October, November, December.

Evaluation of Articles

Written articles to be published in the journal will be reviewed by the editorial board in terms of purpose, scope, content, method, and conformity to the writing rules. The work goes through plagiarism. The appropriate letters will be sent to two referees in the field to be evaluated in terms of their scientific competence.

If the referee reports are positive, the study is published after the editorial review; In the event that one of the arbitrators reports negatively, the Editor or Editorial Board decides to publish the article. The work for which approval of publication is received is carried out at the time of publication. Referee reports are secret. The author (s) will be responded to during his / her studies.

The revision and improvement demanded by the referees must be implemented in order for an article to be published. Authors are informed within three months about the decision regarding the publication of their material.

Material submitted to the journal is not returned, even if it is not accepted for publication. Authors assume the responsibility of the article with regard to the style, content, scholarly value and legal aspects.

The material published in the journal is copyrighted; it cannot be used without proper reference.

Journal Articles sent for publication are first reviewed by the Editorial Board and Editorial Board. It is then forwarded to the Referees.

They declare their acceptance of the refereeing within 7 (seven) days. The submissions of the referees are 30 days of evaluation. The studies that are examined must definitely be in accordance with the publication policy of the magazine. The works accepted by the editor are published in the journal.

Writing Rules

Journal of the Human and Social Science Researches Writing Rules [ISSN: 2147-1185]

The material submitted for publication may not be previously published or accepted for publication by another publisher.

1. Title of the Article: The title should suit the content and express, and should be written in **bold letters**. in 12 Punto Palatino Linotype each word.

2. Author Name and Institution Information: Author name and institution information should not be written as they will go to the study referees who will be installed on the system. The article must be typed exactly as it appears in the Name, Surname, Organization Information (TR & ENG), email and Orcid ID before receiving the final approval.

3. Abstract: The article should include an abstract in Turkish at the beginning. The abstract should explain the topic clearly and concisely in a minimum of 100 and a maximum of 150 words. The abstract should not include references to sources, figures and charts.

4. Keywords: Keywords of 5 to 8 words should be placed at the end of the abstract. Each word of the keywords must be written in Capital letters and a comma must be used between them.

5. Body Text: The texts sent, pictures, maps etc. should not exceed 35 journal pages (8,000 words), including the attachments. Written letters should be written in A4 size with white space at the top, bottom, right 4 cm and 5 cm from the left side with "at least 12nk" line spacing, two sides, without line hyphenation and 10 points "Palatino Linotype" font. (For detailed and visual information, the "journal page layout example" should be looked at on the layout page.) However, the submitted tables, figures, pictures, graphics and the like should not exceed 12x17 cm in order for the magazine not to go beyond the page dimensions and to be easier to use. For this reason, tables, figures, pictures, graphics and so on. smaller points and single spacing can be used in the elements. The "APA" system will be used for footnotes and references.

6 Section Titles: In the article, main, intermediate and subtitles can be used in order to provide compatibility with the content. These headings should be written in Capitalized Word.

6. Tables and Figures: Tables should have numbers and captions. The tables, figures, pictures, graphics and the like sent to the journal must not exceed 12x17 cm in order for the magazine not to go beyond the page dimensions and to be used more easily. For this reason, tables, figures, pictures, graphics and so on. smaller points and single spacing can be used in the elements.

7. Pictures: Pictures should be attached to the articles scanned in high-resolution print quality. The same rules for figures and tables apply in naming pictures.

The number of pages for figures, tables and pictures should not exceed 10 pages (one-third of the article). Authors having the necessary technical equipment and software may themselves insert their figures, drawings and pictures into the text provided these are ready for printing.

8. Quotations and Citations:: Direct quotations should be placed in quotation marks. Quotations shorter than 3 lines should be placed within the flowing text. If the quotation is longer than 3 lines, it should be turned into a block quote with a 1.5 cm indentation on the right and left, and the font size should be 9 punto. Footnotes and endnotes should be avoided as much as possible. They should only be used for essential explanations and should be numbered (Office Word) automatically.

You can look for more information on Quotations and Resources. http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

